

LIETUVOS VALSČIAI

Gelgaudiškis

1 dalis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO DVIDEŠIMTMEČIUI
1990–2010

PIRMOJO ANTICARINIO 1831 METŲ SUKILIMO 180 METŲ
SUKAKČIAI
1831–2011

GELGAUDIŠKIO 500 METŲ JUBILIEJUI
1504–2004

Gelgaudiškis

I dalis

Versmė
Vilnius
2011

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Gelgaudiškis I dalis

23-ioji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausiasis redaktorius
ANTANAS ANDRIJONAS

Sudarytojai
ANTANAS ANDRIJONAS, EDITA KORZONAITĖ, VYTAUTAS VAITKUS

Redaktoriai
STANISLOVAS BUCHAVECKAS, PETRAS JONUŠAS, EDITA KORZONAITĖ, DONATAS PERKAUSKAS

Kalbos redaktoriai
ALBINAS MASAITIS, AUKSĖ GASPERAVIČIENĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
DANGUOLĖ TUNKEVIČIENĖ

Viršelio dailininkė, meninė redaktorė
ONA LIUGAILIENĖ

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Kartografs
AIRA DUBIKALTIENĖ, LIDIJA KAVALIAUSKIENĖ

Maketuotojai
VIOLETA BARKAUSKAITĖ, RIMANTAS TUMASONIS

Monografių serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisija
Habil. dr. VALENTINAS BALTRŪNAS (geologija), dr. DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ (XX a. istorija), dr. ARŪNAS BUBNYS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), akad. prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIGALAS (2003–2009; gamta), LMA tikrasis narys prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIŽUTIS (kultūrologija), doc. dr. VIRGINIJUS GERULAITIS (geografija), VIDA GIRININKIENĖ (XIX a. istorija), LMA narys emeritas prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ALGIRDAS JAKUBČIONIS (XX a. istorija), doc. dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalbotyra), doc. dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija), dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), LKMA akademikė prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. dr. AIVAS RAGAUSKAS (2008–2011; istorija), prof. habil. dr. ŠTASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. ŽILVYTIS ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), LKMA akademikas, LMA narys emeritas prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (2003–2008; istorija), doc. dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija, komisijos pirmininkas)

Rengėjas ir leidėjas
Viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Didžiausi finansuotojai ir rėmėjai
Petras Jonušas, UAB „Magnolija“, Šakių rajono savivaldybė, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Kultūros rėmimo fondas, UAB „Taurakalnis“, Antanas Andrijonas, Algirdas Sprainaitis

Serija „Lietuvos valsčiai“ rengiama bendradarbiaujant su
Lietuvių kalbos institutu, Lietuvos žemės ūkio universitetu, Kauno technologijos universitetu, Lietuvos liaudies buitės muziejumi, Vilniaus universiteto Filologijos ir Istorijos fakultetais, Kultūros, filosofijos ir meno institutu, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu, Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu, Vilniaus pedagoginiu universitetu, Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka, Šiaulių „Aušros“ muziejumi, Lietuvos valstybės istorijos archyvu, Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejumi, LMA biblioteka, Kauno Maironio literatūros muziejumi

Viršelio aplankale ir priešlapiuose
Gelgaudiškis žiemą. 2011 m. Vacio Valužio nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

ISBN 978-9955-589-32-7 (1 dalis)

ISBN 978-9955-589-33-4 (2 dalys)

ISBN 978-9955-589-46-4 (elektroninė kn.)

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2011

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2012-10-05

Pirmosios dalies turinys

- 11 Turinys anglų kalba
- 17 Pratarinė
- 22 *Birutė Šilininė*. Gelgaudiškio herbas

GAMTA

- 25 * *Donatas Perkauskas*. Oro baseino taršos aspektai
- 28 * *Vitas Stanevičius*. Iš didžiojo paukščių būrio
- 31 *Jonas Gvildys*. „Įsiklausyk, Žmogau, ką miškas ošia...“
- 41 *Algis Bacevičius*. Dvaro parkas
- 43 *Elvyra Straševičienė*. Giria Gelgaudiškio gyvenime
- 53 *Aurelija Papievienė*. Gelgaudiškio dvaras – Europos paveldo dalis

ISTORIJA

ISTORIJA. SENOJI PRAEITIS

- 69 Juozas Antanavičius. Pakalniškių senkapis
- 75 Antanas Samajauskas. Narkūnų piliakalnis istorijos šaltiniuose
- 85 *Antanas Andrijonas*. Narkūnų piliakalnis Antano Giedraičio laikais
- 124 *Antanas Andrijonas*. Šimtmečius trukusių kovų pėdsakai Nemuno pakrantėse
- 151 *Antanas Andrijonas*. Generolo Antano Gelgaudo gyvenimo ir kovų pėdsakai prie Gelgaudiškio

ISTORIJA. GELGAUDIŠKIO DVARAS

- 197 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškis nuo Sapiegų iki Komarų (XIV a. pab.–XIX a. pab.)
- 234 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškio dvaro parceliacijos pirmieji žingsniai
- 257 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškio dvaras ir jo palivarkai parceliacijos dešimtmečiais (1920–1938)
- 307 *Rūta Dubakienė*. Mano senelis Antanas Šimulynas
- 314 *Almantas Janutėnas*. „Mes – iš Gelgaudiškio vaikų namų“
- 324 *Virginijus Jocys*. Aukštasis Gelgaudiškis (Branduoliškiai) XVII–XX amžiais

---

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, įvertinti monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos (žr. p. 4). Straipsnių santraukos anglų kalba p. 1724–1726.

ISTORIJA. KAIMŲ ISTORIJOS

- 333 *Gediminas Tirlikas*. Pakalniškiai
- 381 *Antanas Velička*. Branduoliškiai
- 404 *Antanas Andrijonas*. Antano Gruzdaičio kelias
- 414 *Antanas Velička*. Mes prie Nemuno užaugom
- 439 Jotyškiai. *Parengė Antanas Bajerčius*
- 447 *Antanas Bajerčius*. Stanaičiai
- 458 *Danutė Vaičaitienė (Mykolaitytė)*. Anapolio ir Klerapolio laukuose
- 479 *Antanas Andrijonas*. Pajotijo savanorių žemė
- 502 *Antanas Bajerčius*. Gudlaukis
- 511 *Antanas Bajerčius*. Gudlaukio bažnyčia ir parapija (1937–1948)
- 517 *Algis Samajauskas*. Skaistakaimis
- 556 *Antanas Samajauskas*. Skaistakaimio sodyba prie Ringupio
- 596 *Antanas Samajauskas*. Prisiminė Pirmąjį pasaulinį karą
- 607 *Emilija Povilaitienė (Sprainaitytė)*. Sprainaičiai
- 623 *Jūratė Kairaitienė*. Tėviškė Elizavos kaime
- 634 *Antanas Andrijonas*. Dvaro kaimynystėje išaugę kaimai

ISTORIJA. IŠ BAŽNYČIOS ISTORIJOS

- 703 *Valerija Vilčinskienė*. Gelgaudiškio šv. Kryžiaus Išaukštinimo parapijoje dirbę kunigai
- 719 *Edgaras Pilypaitis*. Gelgaudiškio parapija praityje ir šiandien
- 729 *Antanas Bajerčius*. Naujos žinios apie senąją Gudlaukio parapiją

ISTORIJA. ŠAULIŲ BŪRIO ISTORIJA

- 733 *Antanas Andrijonas*. Šaulių judėjimo pradžia Šakių krašte (1919–1922)
- 751 *Antanas Andrijonas*. Būrio vadas
- 784 *Antanas Andrijonas*. Kai Kaunui kilo pavojus
- 796 *Antanas Andrijonas*. Klaipėdos komendantas Raimundas Liormanas
- 807 *Antanas Andrijonas*. Snaiperis iš Daukantiškių
- 815 *Antanas Andrijonas*. Kaime prie Ridikalnio
- 830 *Antanas Andrijonas*. Pasitraukimas į Vokietiją

ISTORIJA. NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOS

- 835 Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, kilusių iš Gelgaudiškio apylinkių, sąrašas. *Parengė Ričardas Čepas*
- 839 Gelgaudiškio valsčiaus vyrai, 1944 m. tarnavę generolo Povilo Plechavičiaus armijoje. *Informaciją surinko ir sąrašus sudarė Antanas Bajerčius*

ISTORIJA. PASIPRIEŠINIMO JUDĖJIMAS, TREMTYS

- 841 *Arturas Flikaitis*. 1. Laisvės kovų dalyviai
850 *Antanas Bajerčius*. 2. Laisvės kovų dalyviai
857 Gelgaudiškio valsčiaus tremtiniai. *Parengė Antanas Bajerčius*
866 *Antanas Bajerčius*. Tremtis į Sajanų priekalnes
875 *Aldona Tirlikienė (Murauskaitė)*. Nukentėję nuo vokiečių okupacijos Lenkijoje
881 *Danutė Dvylaitienė (Ivaškevičiūtė)*. Trako Grygeliai
888 *Levitė Grygelienė (Jankauskaitė)*. Kur ažuolai prie Jotijos tilto

Antrosios dalies turinys

- 909 *Kamilė Laimutė Bloznelienė*. Vytauto Žakavičiaus gyvenimas ir tragedija
918 *Algirdas Endriukaitis*. Gelgaudiškio valsčius komunistų okupacijoje 1945–1988 metais
949 Gelgaudiškio valsčiaus gyventojai, nukentėję sovietų okupacijos metais. *Parengė Birutė Burauskaitė*
956 *Antanas Karalius*. Kad niekada nebūtų tamsių dienų
966 Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas: pavojingas kelias ėjo pro Gelgaudiškį. *Parengė Antanas Andrijonas*

ISTORIJA. VALSČIUS NACIŲ OKUPACIJOS METAIS

- 974 *Stanislovas Buchaveckas*. Gelgaudiškio valsčius nacių okupacijos metais: kai kurie faktai ir žmonės

ISTORIJA. IŠ MOKYKLOS ISTORIJOS

- 1009 *Stanislovas Buchaveckas*. Gelgaudiškio valsčiaus bendrojo lavinimo mokyklos 1940–1944 metais (pirmuoju bolševikmečiu ir nacmečiu)
1031 *Romualdas Kašuba*. Trečiasis Niutono dėsnis gyvenime yra aiškesnis
1051 *Natalija Manikienė (Oržekauskaitė)*. Savosios praeities šaknų beieškant
1077 *Birutė Zakarevičienė*. „Žaliašiliai – į Gelgaudiškio Žvaigždę“
1083 *Birutė Zakarevičienė*. Moksleivių teatras
1086 *Juozas Ulys*. Mokytoja, kuri visur turėjo draugų ir bičiulių
- ### ISTORIJA. ŪKIS
- 1097 * *Vladas Terleckas*. Gelgaudiškio kredito kooperatyvas 1927–1948 metais
1111 *Kajetonas Zakarevičius*. Vytauto Jurkšo malūnas
1115 *Vytautas Skebas*. Ūkininkų gyvenimo pokyčiai 1940–1951 metais
1137 *Roma Šliakonienė*. 1949–1990 kolūkiniai metai

- 1145 *Antanas Janulaitis*. Šakių krašto melioratorių dešimtmečiai Gelgaudiškyje
- 1205 Gelgaudiškio keramikos gamykla. *Parengė Tomas Augūnas*
- 1229 *Alfonsas Kasperavičius*. Iš Gelgaudiškio ligoninės istorijos
ISTORIJA. VALSČIAUS ADMINISTRACIJA, ORGANIZACIJOS
- 1259 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškio valsčiaus savivaldybė 1918–1944 metais
- 1301 *Irena Užupienė*. Gelgaudiškio miestelio ir apylinkės administracija ir jos darbai sovietmečiu
- 1308 *Irena Užupienė*. Gelgaudiškio administracija nuo 1984 metų
- 1317 *Vytautas Stepšys*. AB „Gelgaudiškio gelžbetonis“ istorija
ISTORIJA. DABARTIS
- 1319 Bronius Babravičius. Sąjūdžio užuomazgos mūsų kolūkyje
- 1323 *Gediminas Tirlikas*. Medžioklės plotai
- 1330 *Antanas Bajerčius*. Gelgaudiškio apylinkių priešgaisrinė tarnyba
- 1333 * *Jonas Vėlyvis*. Šiandienos socialinė padėtis ir galima perspektyva Europos Sąjungoje
ISTORIJA. KULTŪRA IR SPORTAS
- 1353 *Edgaras Pilypaitis*. Gelgaudiškio kultūros centras
- 1383 *Lina Uždravienė*. Gelgaudiškio biblioteka
- 1395 *Benjaminas Kondratas*. Panemunių valsčiaus literatai
- 1478 *Vytautas Žeimantas*. Gelgaudiškis periodinėje spaudoje (bibliografinė rodyklė)
- 1490 *Vytautas Žeimantas*. Gelgaudiškis žemėlapiuose
- 1493 *Vytautas Vaitkus*. Iš Gelgaudiškio sportinio gyvenimo istorijos

ETNINĖ KULTŪRA

- 1513 *Elvyra Straševičienė*. Mediniai gelgaudiškių trobesiai
- 1537 * *Skaidrė Urbonienė*. Gelgaudiškio apylinkių kryždirbystė: tradicijų pėdsakai
- 1562 *Elvyra Straševičienė*. Senoji kaimo sodyba
- 1577 *Elvyra Straševičienė*. Medinis gelgaudiškių apavas
- 1581 Gelgaudiškio ir jo apylinkių audėjos ir jų audiniai.
Parengė Genovaitė Uliienė
- 1586 *Antanas Velička*. Antaninės
- 1594 *Kristina Balčiūnaitė*. Sakalauskų klėtis

KALBA

- 1597 * *Rima Bacevičiūtė*. Gelgaudiškinių šnektų
1605 *Danutė Aniulienė*. Mūsų gimtoji tarmė
1609 *Antanas Andrijonas*. Lietuvių kalba – brasta per lietuviško
laiko upę

TAUTOSAKA

- 1653 Gelgaudiškio valsčiaus tautosaka. *Parengė Edita Korzonaitė*
1663 Kas dainuota ir pasakota. *Parengė Edita Korzonaitė*
1670 *Rimutė Jievaitienė*. Burtai, ateities spėjimai
1680 Kaip aiškinami Gelgaudiškio apylinkių vietovardžiai.
Parengė Edita Korzonaitė

ŽYMESNIEJI ŽMONĖS

- 1689 Lakūnas Vilius Amonas iš Gelgaudiškio dvaro ir jo šeima.
Parengė Antanas Andrijonas
1692 Savanoris Petras Andriulaitis. *Parengė Antanas Andrijonas*
1693 Gydytojas Jonas Petras Bajerčius. *Parengė Antanas Bajerčius*
1695 Kunigas Pranas Bajerčius. *Parengė Antanas Bajerčius*
1696 Skulptorius Kęstutis Balčiūnas. *Parengė Antanas Andrijonas*
1696 Gydytojas Juozas Baltrušaitis. *Parengė Bernardas Aleknavičius,
Vincentas Aleknavičius*
1697 Kukli Znavykijos dukra. *Parengė Antanas Velička*
1697 Visuomenininkas Jurgis Grybas. *Parengė Antanas Andrijonas*
1699 *Aldona Isevičienė*. Mokytoja Aldona Isevičienė (Pečkaitytė).
Parengė Bernardas Aleknavičius, Vincentas Aleknavičius
1700 Pulkininkas leitenantas Česlovas Kairiūkštis. *Parengė
Antanas Andrijonas*
1701 Gelgaudiškio pašto viršininkas Mindaugas Klimavičius.
Parengė Antanas Andrijonas
1703 Aktorius Antanas Kriščiūnas. *Parengė Vida Šiaučiulienė*
1704 *Genovaitė Kulikauskienė*. Kajetonas Medardas Kulikauskas.
Parengė Bernardas Aleknavičius, Vincentas Aleknavičius
1705 Dailininkas, sukūręs generolo Antano Gelgaudo paveikslą
(Trumpai apie dailininką Antaną Krištopaitį). *Parengė
Antanas Andrijonas*
1711 Pavasarininkas Jonas Kviečiūnas. *Parengė Algirdas Kviečiūnas*
1712 Lietuvos kooperacijos organizatorius Juozas Lesevičius.
Parengė Antanas Andrijonas
1713 Tautodailininkas Vytautas Miliauskas. *Parengė Aušrelė Sakalaitė*
1714 Melioratorius Kęstutis Naujokas. *Parengė Antanas Andrijonas*

- 1715 Lietuvos kariuomenės kapitonas Kazys Naunčikas.
Parengė Antanas Andrijonas
- 1719 Aldona Jablonskienė. Visuomenės veikėjas mokytojas
Juozas Orentas
- 1720 Karininkas Ričardas Stankaitis. *Pagal laikraštį „Krašto apsauga“*
- 1721 Sodininkas Stanislovas Velička. *Parengė Antanas Velička*
- 1721 Lakūnas Antanas Unikauskas. *Parengė Antanas Andrijonas*
- 1722 Lietuvos operos ir baleto teatro orkestro muzikantas
Antanas Valuckas. *Parengė Antanas Andrijonas*
- 1722 Lietuvos operos dainininkas Jonas Valuckas. *Parengė
Antanas Andrijonas*
- 1724 Straipsnių, įvertintų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“
Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos, reziumė
anglų kalba
- 1727 Apie autorius
- 1730 Santrumpos ir sutrumpinimai
- 1733 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė,
Gabija Bruzgytė, Danguolė Tunkevičienė*
- 1772 Vietovardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė,
Gabija Bruzgytė, Albinas Masaitis*
- 1784 Buvusio Gelgaudiškio valsčiaus ribų žemėlapis, sudarytas
pagal 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenis
(kartografinė situacija dabartinė). *Sudarė UAB „Žemėlapių
artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1786 Buvusio Gelgaudiškio valsčiaus lyginamasis demografinis
žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė
Aira Dubikaltienė*
- 1787 Gelgaudiškio seniūnijos žemėlapis. *Sudarė kartografė
Lidija Kavaliauskienė*
- 1788 Gelgaudiškio miestelio žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių
artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1789 Gelgaudiškio dvaro žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“
kartografė Aira Dubikaltienė*
- 1790 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis (Gelgaudiškio valsčius
išskirtas tamsiau). *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė
Aira Dubikaltienė*
- 1792 Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas
- 1794 Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas
- 1796 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1800 Rengiamų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų bei
monografijų, išleistų iki 2011 m. pabaigos, žemėlapis.
Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė
- 1802 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)

Part I Contents

- 17 Preface
22 *Birutė Šiliniienė*. Gelgaudiškis coat of arms

NATURE

- 25 * *Donatas Perkauskas*. The aspects of air basin pollution
28 * *Vitas Stanevičius*. From the main flock of birds
31 *Jonas Gvildys*. "Listen man what does the forest sigh..."
41 *Algis Bacevičius*. The manor park
43 *Elvyra Straševičienė*. A forest in the life of Gelgaudiškis
53 *Aurelija Papievienė*. Gelgaudiškis manor as a part of European heritage

HISTORY

HISTORY. OLDEN PAST

- 69 *Juozas Antanavičius*. Pakalniškiai old burial ground
75 *Antanas Samajauskas*. Narkūnai mound in historic sources
85 *Antanas Andrijonas*. Narkūnai mound in Antanas Giedraitis times
124 *Antanas Andrijonas*. The traces of centuries long battle on the Nemunas banks
151 *Antanas Andrijonas*. The traces left by General Antanas Gelgaudas life and battles at Gelgaudiškis

HISTORY. GELGAUDIŠKIS MANOR

- 197 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškis from the Sapiegas to the Komars (end-14th c.–end-15th c.)
234 *Antanas Andrijonas*. Starting parcellation of Gelgaudiškis manor
257 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškis manor and its folwarks during the parcellation decades (1920–1938)
307 *Rūta Dubakienė*. My grandfather Antanas Šimulynas
314 *Almantas Janutėnas*. "We are from the Gelgaudiškis Children's Home"
324 *Virginijus Jocys*. Aukštasis (Higher) Gelgaudiškis (Branduoliškiai)

---

* An asterisk in the Contents marks articles evaluated by the "Lietuvos Valsčiai" Monograph Series Commission for Scientific Works (see p. 4). Their English summaries are given in pp. 1724–1726.

HISTORY. VILLAGE HISTORIES

- 333 *Gediminas Tirlikas*. Pakalniškiai
- 381 *Antanas Velička*. Branduoliškiai
- 404 *Antanas Andrijonas*. The road of Antanas Gruzdaitis
- 414 *Antanas Velička*. We have grown by the Nemunas
- 439 Jotyškiai. *Prepared by Antanas Bajerčius*
- 447 *Antanas Bajerčius*. Stanaičiai
- 458 *Danutė Vaičaitienė (Mykolaitytė)*. In the fields of Anapolis and Klerapolis
- 479 *Antanas Andrijonas*. The land of a Pajotijas volunteer
- 502 *Antanas Bajerčius*. Gudlaukis
- 511 *Antanas Bajerčius*. The church and parish of Gudlaukis (1937–1948)
- 517 *Algis Samajauskas*. Skaistakaimis
- 556 *Antanas Samajauskas*. A Skaistakaimis homestead at Ringupis
- 596 *Antanas Samajauskas*. Recollecting the World War I
- 607 *Emilija Povilaitienė (Sprainaitytė)*. Sprainaičiai
- 623 *Jūratė Kairaitienė*. My home in Elizava village
- 634 *Antanas Andrijonas*. Villages grown in the neighbourhood of the manor

HISTORY. FROM THE CHURCH HISTORY

- 703 *Valerija Vilčinskienė*. Priests who served in the parish of the Gelgaudiškis Holy Cross Exaltation Church
- 719 *Edgaras Pilypaitis*. Gelgaudiškis parish in the past and nowadays
- 729 *Antanas Bajerčius*. News about the olden Gudlaukis parish

HISTORY. HISTORY OF A RIFLE COMPANY

- 733 *Antanas Andrijonas*. The beginning of Riflemen Movement in Šakiai area (1919–1922)
- 751 *Antanas Andrijonas*. Company's commander
- 784 *Antanas Andrijonas*. When Kaunas was in danger
- 796 *Antanas Andrijonas*. Klaipėda Commandant Raimundas Liormanas
- 807 *Antanas Andrijonas*. A sniper from Daukantiškės
- 815 *Antanas Andrijonas*. In a village at Ridikalnis
- 830 *Antanas Andrijonas*. A retreat to Germany

HISTORY. FIGHTS FOR INDEPENDENCE

- 835 A list of the Lithuanian Army founders volunteers from Gelgaudiškis area. *Compiled by Ričardas Čepas*
- 839 Gelgaudiškis *Valsčius* men who served in 1944 for the General Povilas Plechavičius Army. *The information collected and lists compiled by Antanas Bajerčius*

HISTORY. RESISTANCE MOVEMENT, DEPORTATIONS

- 841 *Arturas Flikaitis*. 1. The participants of the freedom fights
- 850 *Antanas Bajerčius*. 2. The participants of the freedom fights
- 857 The deportees from the Gelgaudiškis *Valsčius*. Prepared by *Antanas Bajerčius*
- 866 *Antanas Bajerčius*. The deportation to the Sayan mountain foot area
- 875 *Aldona Tirlikienė (Murauskaitė)*. The victims of German occupation in Poland
- 881 *Danutė Dvylyaitienė (Ivaškevičiūtė)*. The Grygeliai of Trakas settlement
- 888 *Levutė Grygelienė (Jankauskaitė)*. Where the oaks grow at the Jotija bridge

Part 2 Contents

- 909 *Kamilė Laimutė Bloznelienė*. The life and tragedy of Vytautas Žakavičius
- 918 *Algirdas Endriukaitis*. Gelgaudiškis *Valsčius* during the communist occupation in 1945–1988
- 949 Gelgaudiškis *Valsčius* inhabitants–victims of Soviet occupation. Prepared by *Birutė Burauskaitė*
- 956 Antanas Karalius. Let the dark days never be
- 966 The meeting of Lithuanian partisan leaders: the road runs via Gelgaudiškis. Prepared by *Antanas Andrijonas*

HISTORY. NAZI OCCUPATION PERIOD

- 974 *Stanislovas Buchaveckas*. Gelgaudiškis *Valsčius* under the Nazi occupation: some facts and people

HISTORY. FROM A SCHOOL HISTORY

- 1009 *Stanislovas Buchaveckas*. General education schools in Gelgaudiškis *Valsčius* in 1940–1944 (during the first Bolshevik period and Nazi rule)
- 1031 *Romualdas Kašuba*. The third Newton's law is more vivid in life
- 1051 Natalija Manikienė (Oržekauskaitė). Searching for the roots of one's own past
- 1077 *Birutė Zakarevičienė*. "Across Žaliašiliai to the Gelgaudiškis Star"
- 1083 *Birutė Zakarevičienė*. A school theatre
- 1086 *Juozas Ulys*. A teacher who always had friends and companions

HISTORY. ECONOMY

- 1097 * *Vladas Terleckas*. The credit cooperative in Gelgaudiškis in 1927–1948
- 1111 *Kajetonas Zakarevičius*. The mill of Vytautas Jurkšas

- 1115 *Vytautas Skebas*. Changes in farmers' life in 1940–1951
- 1137 *Roma Šliakonienė*. The kolkhoz years from 1949 to 1990
- 1145 *Antanas Janulaitis*. Decades of Šakiai land reclamation unit in Gelgaudiškis
- 1205 Gelgaudiškis ceramics factory. *Prepared by Tomas Augūnas*
- 1229 *Alfonsas Kasperavičius*. From the Gelgaudiškis hospital history
- HISTORY. VALSČIUS ADMINISTRATION, ORGANISATIONS
- 1259 *Antanas Andrijonas*. Gelgaudiškis *Valsčius* self-government in 1918–1944
- 1301 *Irena Užupienė*. The administration of Gelgaudiškis township and neighbourhood; its activities during the Soviet period
- 1308 *Irena Užupienė*. Gelgaudiškis administration from 1984
- 1317 *Vytautas Stepšys*. The history of AB Gelgaudiškio Gelžbetonis company

HISTORY. THE PRESENT

- 1319 *Bronius Babravičius*. The rudiments of Sajūdis movement in our kolkhoz
- 1323 *Gediminas Tirlikas*. Hunting areas
- 1330 *Antanas Bajerčius*. The fire-brigade in Gelgaudiškis area
- 1333 * *Jonas Vėlyvis*. Today's social situation and its outlook in European Union
- HISTORY. CULTURE AND SPORT
- 1353 *Edgaras Pilypaitis*. Gelgaudiškis culture centre
- 1383 *Lina Uždravienė*. Gelgaudiškis library
- 1395 *Benjaminas Kondratas*. Panemunė *Valsčius* literati
- 1478 *Vytautas Žeimantas*. Gelgaudiškis in the periodicals (bibliographic index)
- 1490 *Vytautas Žeimantas*. Gelgaudiškis in the maps
- 1493 *Vytautas Vaitkus*. From Gelgaudiškis sports history

ETHNICAL CULTURE

- 1513 *Elvyra Straševičienė*. Wooden houses in Gelgaudiškis
- 1537 * *Skaidrė Urbonienė*. The cross-making in Gelgaudiškis area: traces of traditions
- 1562 *Elvyra Straševičienė*. An olden village homestead
- 1577 *Elvyra Straševičienė*. Wooden footwear of Gelgaudiškis people
- 1581 Weavers of Gelgaudiškis and its area and their textile works. *Prepared by* *Genovaitė Uliienė*
- 1586 *Antanas Velička*. The Antanas name-day celebrations
- 1594 *Kristina Balčiūnaitė*. A barn of the Sakalauskai

LANGUAGE

- 1597 * *Rima Bacevičiūtė*. A dialect of Gelgaudiškis people
1605 *Danutė Aniulienė*. Our native dialect
1609 *Antanas Andrijonas*. Lithuanian language is a passing across the time river

FOLKLORE

- 1653 Gelgaudiškis *Valsčius* folklore. Prepared by *Edita Korzonaitė*
1663 What is sung and narrated. Prepared by *Edita Korzonaitė*
1670 *Rimutė Jievaitienė*. The magic and fortune-tellings
1680 How are place-names in Gelgaudiškis area explained. Prepared by *Edita Korzonaitė*

CELEBRITIES

- 1689 An airman *Vilius Amonas* from Gelgaudiškis manor and his family. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1692 Volunteer *Petras Andriulaitis*. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1693 Physician *Jonas Petras Bajerčius*. Prepared by *Antanas Bajerčius*
1695 Reverend *Pranas Bajerčius*. Prepared by *Antanas Bajerčius*
1696 Sculptor *Kęstutis Balčiūnas*. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1696 Physician *Juozas Baltrušaitis*. Prepared by *Bernardas Aleknavičius, Vincentas Aleknavičius*
1697 A modest daughter of *Zanavykai* land. Prepared by *Antanas Velička*
1697 Public man *Jurgis Grybas*. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1699 Teacher *Aldona Isevičienė (Pečkaitytė)*. Prepared by *Bernardas Aleknavičius, Vincentas Aleknavičius*
1700 Colonel Lieutenant *Česlovas Kairiūkštis*. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1701 Gelgaudiškis post head *Mindaugas Klimavičius*. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1703 Actor *Antanas Kriščiūnas*. Prepared by *Vida Šiaučiulienė*
1704 Genovaitė *Kulikauskienė*. *Kajetonas Medardas Kulikauskas*. Prepared by *Bernardas Aleknavičius, Vincentas Aleknavičius*
1705 The artist who created a portrait of General *Antanas Gelgudas* (briefly about the artist *Antanas Krištopaitis*). Prepared by *Antanas Andrijonas*
1711 The *Pavasaris* movement member *Jonas Kviečiūnas*. Prepared by *Algirdas Kviečiūnas*
1712 A founder of Lithuanian cooperation *Juozas Lesevičius*. Prepared by *Antanas Andrijonas*
1713 Folk artist *Vytautas Miliauskas*. Prepared by *Aušrelė Sakalaitė*

- 1714 Reclamation expert Kęstutis Naujokas. *Prepared by Antanas Andrijonas*
- 1715 Lithuanian Army Captain Kazys Naunčikas. *Prepared by Antanas Andrijonas*
- 1719 Aldona Jablonskienė. Public man teacher Juozas Orentas
- 1720 Officer Ričardas Stankaitis. *After "Krašto apsauga" newspaper*
- 1721 Gardener Stanislovas Velička. *Prepared by Antanas Velička*
- 1721 Aviator Antanas Unikauskas. *Prepared by Antanas Andrijonas*
- 1722 A musician of the Lithuanian Opera and Ballet Theatre Antanas Valuckas. *Prepared by Antanas Andrijonas*
- 1722 Lithuanian opera singer Jonas Valuckas. *Prepared by Antanas Andrijonas*
- 1724 English summaries of the papers approved by the "Lietuvos valsčiai" Monograph Series Commission for Scientific Works
- 1727 About the authors
- 1730 Abbreviations
- 1733 The index of personal names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė, Gabija Bruzgytė and Danguolė Tunkevičienė*
- 1772 The index of place names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė, Gabija Bruzgytė and Albinas Masaitis*
- 1784 The map of former Gelgaudiškis Valsčius boundaries, compiled after the 1923 Lithuanian Population Census data (present cartographic situation). *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1786 A comparative demographic map of the former Gelgaudiškis Valsčius. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1787 The map of Gelgaudiškis Neighbourhood. *Compiled by Lidija Kavaliauskienė*
- 1788 The map of Gelgaudiškis township. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1789 The map of Gelgaudiškis manor. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1790 The map of former Lithuanian rural areas Valsčiai. Gelgaudiškis Valsčius shown darker. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1792 The alphabetic list of former Lithuanian Valsčiai
- 1794 The territorial list of former Lithuanian Valsčiai
- 1796 About the "Lietuvos Valsčiai" series (in Lithuanian)
- 1800 The map of "Lietuvos Valsčiai" series monographs being prepared and those published by end-2011. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1802 About the "Lietuvos Valsčiai" series (in English)

Pratarmė

Gelgaudiškio kaimynystėje – buvusio Plokščių valsčiaus Vaiguviškių kaime gimęs ir gyvenęs istorikas kunigas Jonas Matusas XX a. pradžioje rašė, kad „*Gelgaudiškis įkurtas Gedgaudų*“.

Gelgaudiškis XV a. antrojoje pusėje augo Gedgaudų dvaru (iš pradžių vadinto Panemune) palivarko teisėmis. Jis aiškiai paliudytas 1517 m. kaip velionio Jono Sapiegos palikimas. 1567 m. Gelgaudiškio dvaras minimas jau su miesteliu.

Gelgaudiškio miestelio atsiradimo aplinkybės aiškėja skaitant žurnalisto, kilusio iš Lekėčių, Bernardo Aleknavičiaus laišką, rašytą šių eilučių autoriui:

„Kadangi Tavo rengiama „Valsčių serijos“ knyga Zanavykuose bus pirmoji, manyčiau, jog leidinio pradžioje būtų dėsninga pateikti rašinį ir apie tai, kaip susidarė ši lietuvių etninė grupė...“

Laišką B. Aleknavičius parašė 2004 m. kovą, kai Gelgaudiškis rengėsi minėti 500 metų jubiliejų. O rašinys, kurį pridėjo prie laiško, neapsiribojo siauru etniškumo nagrinėjimu ir, manau, gali prisidėti prie tolesnių lokalinių Sūduvos krašto tyrinėjimų. Jame rašoma:

„[...] Daugeliui gali kilti klausimas, o kada gi atsirado žodis „zanavykas“? Jis atsirado 1868 m., kai rusų caro paliepimu nuo Marijampolės apskrities buvo atskirta vakarinė jos dalis ir įkurta nauja Vladislavovo (Naumiesčio) apskritis. Naujai įkurtos apskrities riba prasidėjo panemunėje prie Skirpstaujos, nuo Novos kaimo ėjo pietų link iki Višakio upelio ištakų, o paskum šio upelio vaga, Šešupe ir Nemunu, kur vėl prie Skirpstaujos pasiekė Novos kaimą, nuo kurio Zanavykais pradėta vadinti ir visa Vladislavovo (Naumiesčio, o vėliau Šakių) apskritis.

Beje, šio regiono (ne kalbine, bet administracine prasme) vietiniai gyventojai lietuviai ir sūduviai kovose su Kryžiuočių ordinu (1230–1410) buvo beveik išnaikinti. Kraštas apaugo neižengiamomis giriomis. Ir tik Lietuvos ir Lenkijos jungtinėms pajėgoms, kurioms vadovavo pusbroliai Vytautas ir Jogaila, 1410 m. prie Žalgirio pavyko palaužti Kryžiuočių ordino galybę. O 1422 m., pasirašius Melno sutartį, lietuviškoji Užnemunė atiteko Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei.

Trūkstant materialinių išteklių, Vytautas Didysis ir jo įpėdiniai neskubėjo krašto kolonizuoti. Ir tik XV a. pabaigoje kairiajame

Nemuno krante įsikuria Žemaitijos seniūnijos Skirsnemunės dvaro palivarkas, kuris nuo 1504 m. pradedamas vadinti Gelgaudiškiu. Netrukus, 1506 m., tarp Ovos ir Žiegdžio upelių įkuriama Lekėčių ir Šėtijų kaimai. Tai ir visa žinoma būsimųjų Zanaavykų istorija iki Sūduvos girių inventorizacijos.

1559 m., girininkui Grigaliui Valavičiui baigus inventorizuoti Sūduvos girias, Užnemunė tampa Žemaičių seniūnijos dalimi.

Tuometė Sūduva (Užnemunė) buvo suskirstyta į 11 girininkijų (medių): Ulonų, Jurbarko, Skirsnemunės, Gelgaudiškio Sapieginę, Veliuonos, Vilkijos, Zapyškio Sapieginę, Končiaus, Kauno, Kauno miesto ir Rumšiškių. Savo apimtimi šios girininkijos buvo labai nevienodos. Didžiausia jų, Vilkijos, nuo Nemuno siekė Šešupe, o į jos teritoriją įėjo šiandienė Žemoji Panemunė, Kriūkai, Adomiškiai, Naumiestis, Griškabūdis, o toliau šios girininkijos ribaėjo Šešupe iki Pilviškių. Nuo Kauno girininkijos Vilkijos girininkiją skyrė nedidelis Višakio upelis, kuris 1868 m. tapo Marijampolės ir Vladislavovo (Naumiesčio) apskričių skiriamąja riba. Panemunėje, tarp Vilkijos ir Kauno girininkijų, dar buvo įsiterpusi ir nedidutė Zapyškio Sapieginė, kuri siekė Novos bei Višakio ištakas, o į jos teritoriją įėjo Lekėčių ir Zapyškio apylinkės. Dar ir dabar žinomas vadinamasis Rubežkelis, kuris skyrė Zapyškio Sapieginę nuo vakarinės dalies didžiosios Vilkijos girios.

Suskirsčius Sūduvą (Užnemunę) į medes (girininkijas), prasidėjo planingas krašto kolonizavimas. 1559 m. prie Nemuno įsikuria Kiduliai ir Kaimelis, 1561 m. prie Šešupės – Slavikai ir Vladislavovas (Naumiestis), Sintautai, 1578 m. – Liepalotai, 1589 m. – Kriūkai, 1599 m. – Šakiai.

Nuo Melno taikos sutarties (1422) iki trečiojo Lietuvos ir Lenkijos (Žečpospolitos) padalijimo (1795) Sūduva (Užnemunė) buvo Žemaitijos įtakos zonoje ir krašto katalikų parapijos priklausė Žemaičių vyskupijos Zapyškio dekanatui. Tuomet gyventi į Sūduvą kėlėsi žemaičiai nuo Raseinių, Ariogalos ir kitų vietų [...]“

Sūduvos, taip pat ir Gelgaudiškio bei jo apylinkių gyventojų sudėtį ypač keitė karai su Švedija (1611–1626), 1709 m. mūšis prie Poltavos, 1721 m. taikos sutartis Nystade, badmečiai, maras.

Rusijos–Švedijos karo metu, kai beveik visą Lietuvą užėmė priešai, Sūduva liko laisva. Čia buvo rami vieta organizuoti Lietuvos kariuomenę, patogi prieglauda pabėgėliams. Kariuomenė buvo organizuojama prie Prūsijos sienos, o pabėgėliai glaudėsi panemunių kaimuose ir miesteliuose. Atrodytų, kad Gelgaudiškio girios teritorijoje daugiausia turėjo gyventi aukštaičiai vakariečiai, atsikėlę iš dešinėsios Nemuno pusės, tačiau daugiau gyventojų čia kėlėsi iš Rytų Prūsijos. Tarp jų buvo lietuvių, vokiečių zalcburgiečių, Šveicarijos prancūzų. Jiems čia atsikraustyti buvo dvi pagrindinės priežastys, kurių viena kilo Prancūzijoje, o kitą sukėlė siautėjantis maras.

Prancūzijos karalius Liudvikas XIV, norėdamas hugenotus paversti katalikais, panaikino 1680 m. Nanto ediktą, kuris buvo suteikęs jiems tikybos laisvę. Daug hugenotų tada iš Prancūzijos bėgo į Angliją, Olandiją, Vokietiją ir kitur.

Antroji migracijos priežastis buvo didysis 1709–1710 m. maras. Tuo metu išmirė beveik pusė Rytų Prūsijoje gyvenusių lietuvių, apie 160 tūkst. žmonių. Vien Insterburgo apskrityje mirė apie 66 tūkst. lietuvių, Prūsijoje liko beveik 11 tūkst. ištuštėjusių ūkių. Vietos valdžia, norėdama apgyvendinti tuos ūkius, Vokietijoje platinė atsišaukimus ir kvietė kolonistus į ištuštėjusias sodybas. Į Rytų Prūsiją, kur nuo seno gyveno lietuviai, pradėjo keltis vokiečiai ir Šveicarijos prancūzai, atsikėlė per 20 tūkst. zalcburgiečių. Pusė jų apsigyveno apie Gumbinę, dalis pateko ir į Sūduvą.

Toliau B. Aleknavičius rašo:

„Bet kodėl šio krašto neužgožė žemaitiškas mentalitetas? Kodėl krašte susiformavo ne žemaitiška, bet savita kultūra su vakarų aukštaičių šnekta, kuri vėliau nulėmė ir tautos bendrinės kalbos pasirinkimą?„

Atsakant į šį klausimą, tenka grįžti į Martyno Mažvydo ir vėlesnius Mažosios Lietuvos laikus. 1525 m. susikūrus Prūsijos kunigaikštystei, valstybine religija skelbiama liuteronybė. Krašto katalikai, ypač lietuviai, tampa antrarūšiais žmonėmis. Mūsų pirmosios lietuviškos knygos autorius Martynas Mažvydas Prūsijos kunigaikštį Albrechtą Brandenburgietį kviečia į kovą su „popiežinėmis šlykštybėmis“ ir „popiežių stabmeldyste“. Ir jo balsas išgirstamas. Prasideda katalikų persekiojimas ir prievartinis religinių bendruomenių turto nusavinimas. Iš katalikiškų bendruomenių atimamos parapijų žemės, klebonijos, bažnyčios. Neturėdami kitos išeities, kunigai tapo liuteronimais, o kietasprandžiai lietuviai (ir ne tik lietuviai), nenorėdami tapti išverstaskūriais, pradėjo dairytis. Čia pat, už Šešupės, taip pat neseniai buvusi dykra, apaugusi giriomis. Žemės – derlingos, o katalikų niekas ten neskriaudžia. Patys drąsiausi ir ryžtingiausi mažlietuviai pradėjo palikinėti liuteronų terorizuojamą kraštą. Per Šešupę persikėlė kaimo vedliai ir atkaklūs ūkininkai. Liko tik apsilėdėliai ir tinginiai, kurie per valstybinę religiją – liuteronybę – greitai tapo „vokiečiais“. Dar prieš 1710 m. maro epidemiją Pilkalnio, Gumbinės, Stalupėnų apskričių mažlietuviai, likę be kaimų vedlių ir šviesuolių, sparčiai vokiečio, o suaktyvėjęs pietizmui, nutautėjimo procesas nesulaikomai spartėjo.

Liuteronų persekiojami katalikai iš Gumbinės, Stalupėnų, Pilkalnio ir kitų apskričių gyventi kėlėsi per Šešupę. Kėlėsi ne tik lietuviai katalikai, bet ir tie, kuriems Prūsijos kunigaikštystėje dėl religinių įsitikinimų gyventi buvo neįmanoma. Tuo metu iš Lindikų kaimo (Stalupėnų apskr.) į Nemirus (Jankų vls.) gyventi atsikėlė ir prancūzo Kristupo Koderio (Cristoup Codere) šeima, iš kurios ilgainiui išaugo ir Lietuvos valstybės himno autorius dr. Vincas Kudirka. Ir Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Saliamono Banaičio giminės šaknys Mažojoje Lietuvoje, o jo motinos prancūzaitės Ievos Liver tėvai, būdami katalikai, į Pašešupius gyventi atsikėlė iš Prūsijos.

Šviesaus atminimo Žemaitijos zanavykė Elicija Rūgytė (1902–1985) užsimindavo, kad jos protėviai į Zanavykus gyventi atsikėlė iš Prūsijos, o žymus pedagogas Antanas Daniliauskas (1876–1942) yra

sakęs, jog jų giminė kilusi iš Donelaičių nuo Gumbinės. Į Pašėšupius nuo Gumbinės buvo atsikėlę ir vyskupo P. P. Būčio protėviai. Šį faktą mini ir buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas Kazys Povilaitis (1906–2001), jog jų giminės šaknys – Mažoji Lietuva. Bet aiškiausiai apie tai pasakoja vysk. Justinas Staugaitis (1866–1943) knygoje „Mano atsiminimai“ (V., 1995). Jis rašo: „Staugaičių proseniai gyvenę Rytų Prūsiose, Lindikų kaime, netoli Stalupėnų. Kai XVII amžiaus pradžioje lietuviai katalikai buvo verčiami priimti Liuterio mokslą, daug jų bėgo į Didžiąją Lietuvą. Taip pat ir Staugaičiai iš Lindikų kaimo persikėlė į Naumiesčio parapiją ir davė pradžių Tupikų kaimui.“

Apie Sūduvos (Užnemunės) kolonizavimą akivaizdžiai teigia ir Mažosios Lietuvos gyventojų pavardės: Adomeit – Adomaitis, Angrabys – Angrabaitis, Augustat – Augustaitis. O ką jau bekalbėti apie tokias pavardes kaip Bandza, Bundza, Rubikas, Runas, Lembertas, Liorentas, Liormanas, Gintneris, Germanas, Štrimas, Štrimaitis ir kt. Visų šių pavardžių savininkų pirmtakai – emigrantai iš Mažosios Lietuvos, kurie daugiausia kūrėsi Višakio–Šešupės–Nemuno upių trikampyje. Todėl visiškai nenuostabu, jog prieš Antrąjį pasaulinį karą apie 70 procentų zanavykų pavardžių pagal kilmę buvo mažlietuviškos.

Mažlietuviai, keldamiesi per Šešupę, atsinešė ne tik Prūsų Lietuvoje paplitusias pavardes, bet ir ūkininkavimo būdą, sodybų išplanavimą, kalbos donelaitiškąją šnektą. Atsinešė tik šiam kraštui būdingus žodžius *stuba*, *staldas*, *skūnė*, *giria*, arklio pakinktų ir darbo įrankių pavadinimus. Atsinešė dirvų arimo būdą *lysvėmis*, arklams šerti pašarą *akselį*, kurio nei žemaičiai, nei aukštaičiai ilgai nežinojo. Atsinešė savus papročius, mirusiųjų laidojimo tradicijas, iš kurių iki mūsų dienų išlikęs pagoniškas elementas – prie mirusiojo į indą pilti sėmenų arba grūdų ir į juos statyti degančias žvakes. Iš vaidilų laikų atsinešė ir kankles bei kankliavimo būdą, kurių skambėjimu XX a. zanavykas Pranas Puskunigis (1860–1945), padedamas būsimojo 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto signataro Saliamono Banaičio (1866–1933), stengėsi prikelti letargo miegu miegančią tautą. Taip tarp Nemuno, Šešupės ir Višakio kūrėsi nauja lietuvių etninė grupė, vėliau gavusi Zanavykų pavadinimą.

Gaila, kad keldamiesi gyventi į būsimojus Zanavykus mažlietuviai kai ko ir neatsinešė. O neatsinešė to, ką jau buvo praradę. Tai pirčių, kurias kraugeriai kryžiuočiai jau buvo spėję sunaikinti. Ir per Šešupę mažlietuviai kėlėsi su įvairaus dydžio kubilais, kubilėliais. Kėlėsi ir kubiliai. Prie Šešupės išaugo Kubilėliai – Jono Jablonskio giminė, o prie Nemuno, Plokščių valsčiuje – Kubiliai.

1795 m., po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo, Sūduva atiteko Prūsijai. Tuo metu Gelgaudiškio dvarą valdęs Čartoriskis jį pardavė baronui Teodorui Henrikui Koideliui (von Keudell), išėiviui iš Rytų Prūsijos. Atėjęs šiam sumaniam savininkui, Gelgaudiškio parapijoje daugėjo dvarų, vėliau jų jau buvo 18.

Po T. H. Koidelio mirties dvaras atiteko sūnui Julianui, kurio žmona buvo labai išlaidi. Po to turtai perėjo anūkui Gustavui Henrikui Koideliui. Pastarasis pasiekė, kad 1836 m. jam būtų patvirtintas dvarininko titulas.

Baronų Koidelių palikuonis Francas (Fridrikas) 1892 m. Gelgaudiškio dvarą pardavė dvarininkų bendrovei, kuriai priklausė J. Montvilas, daktaras J. Svida, A. Baltutis

ir A. Zanas. O 1897 m. lapkričio 5 d. Gelgaudiškio dvarą ir jo palivarkus iš Ivano Svidos, Stepano Jakovo Vereščio, Aleksandro Baltučio (Baltucijaus) ir Osipo Montvilos už 887 811 rublių ir 35 kapeikas išigijo dvarininkė Ana Medardovna Komar.

A. M. Komar mirus, 1904 m. rugpjūčio 12 d. Gelgaudiškio dvarą paveldėjo jos sūnus Medardas Komaras. Pirmojo pasaulinio karo metais M. Komaro šeima pasitraukė į Lenkiją. Kai Lietuvos nepriklausomybės metais buvo paskelbta dvarų parceliacija, M. Komaras pasirūpino Gelgaudiškio dvaro ir jo palivarkų likimu – 1921 m. lapkričio 9 d. pas Klaipėdos notarą Feliksą Šrioderį jis pasirašė aktą, kuriuo įgaliojo Aukštojo Gelgaudiškio dvaro savininką Mečislovą Šemetą atstovauti jo interesams Gelgaudiškyje (dvarą ar palivarkus parduoti, tvarkyti sutartis ir t. t.). Tuo įgaliojimu M. Šemetai buvo suteikta teisė pasirinkti dar vieną pagalbininką – vietininką. Tuo vietininku 1922 m. lapkričio 20 d. tapo M. Šemetos sūnus Tadas Šemeta. Taip 1922 m. M. Komaro įgaliotiniais jau buvo abu Šemetos iš Aukštojo Gelgaudiškio – Mečislovas ir Tadas.

Žemės reformos valdyba 1922 m. balandžio 3 d. patvirtino Šakių apskrities žemės tvarkytojo nutarimą Gelgaudiškio dvaro žemę, kurios bendras plotas buvo apie 473 ha ir kurią M. Komaras paveldėjo 1904 m., laikyti perimta valstybės nuosavybėn. M. Komaro nuosavybei palikta tik Žemės reformos įstatymu nenusavinama 80 ha žemės norma su Gelgaudiškio dvaro sodyba, ten esančiais trobesiais ir žeme, kurią užima lentpjūvė ir plytinė. 1927 m. vasario 10 d. M. Komaro įgaliotiniui T. Šemetai buvo perduotas žemės sklypas Nr. 6 (4,4065 ha), kur buvo lentpjūvė ir plytinė.

Dėl įvairių aplinkybių „Gelgaudiškio“ monografijos rengimas, pradėtas 2002 m., užtruko bemaž dešimtmetį. Labai gaila, kad dėl šio natūraliai ilgai trukusio didelio darbo, išikūnijusio neišsitekusioje viename tome 1 808 p. monografijoje, nemažai vyresnio amžiaus žmonių – įvairių sričių specialistų, straipsnių autorių, nuširdžiai prisidėjusių prie šio leidinio išleidimo, šaknimis ir prigimtimi tikrų gelgaudiškių – nesulaukė knygos pasirodymo dienos.

Daug pastangų, dvasinių, materialinių ir finansinių resursų per tuos leidybos metus į šį leidinį įdėjo „Versmės“ leidykla. Išskirtinės ir didžiulės padėkos už nuolatinių rūpestį ir visokeriopą pagalbą šiame sunkiame kelyje į Lietuvos žmones, toleranciją ir kantrybę nusipelnė „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas.

Tvirtą pagrindą monografijai „Gelgaudiškis“ dėjo rėmėjai, tarp jų ir paprastai Gelgaudiškio krašto žmonės, kurie net sunkmečiu nepagailėjo savo asmeninių lėšų.

Nuoširdžiai dėkoju monografijos „Gelgaudiškis“ rėmėjams – leidyklos vadovui Petrui Jonušui, prisidėjusiam didžiausia – 30 tūkst. litų suma, nuolatinei visų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų rėmėjai UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas, 20 tūkst. Lt), Kultūros ministerijai (10 tūkst. Lt), Kultūros ir sporto rėmimo fondui (3 tūkst. Lt), UAB „Taurakalnis“ (3 tūkst. Lt), Algirdui Sprainaičiui (1 000 Lt), Jonui Bacevičiui (200 Lt), Violetai Šiurkienei (100 Lt), Birutei ir Kajetonui Zakarevičiams (100 Lt). Tokiam rėmėjų pasiaukojimui negalėjo likti abejingas ir be jokio atlygio tą dešimtmetį dirbęs šių eilučių autorius, pagal išgales irgi prisidėjęs finansiškai (1 000 Lt).

Tikiuosi, kad monografija „Gelgaudiškis“ taps paskata tiems, kurie toliau gilinsis į Gelgaudiškio krašto istoriją, tyrinės šios panemunių vietovės žmonių likimus ir biografijas, rašys naujus knygų puslapius.

Gelgaudiškio herbas

Birutė Šiliniene

Istoriniai Gelgaudiškio duomenys. Gelgaudiškis yra įsikūręs dešiniajame Nemuno krante, apie 13 km į šiaurę nuo Šakių. Iki XVI a. pabaigos vietovė buvo vadinama Gedigaudiškiu. Lietuvos onomastikų nuomone, abu miestelio vardai – Gedigaudiškis ir Gelgaudiškis – kilo nuo sudurtinių asmenvardžių. Abejojama ir nėra argumentų, jog laikui bėgant įvyko pavardžių transformavimasis, nors XVIII a. viduryje Gelgaudiškis priklausė Gelgudui (Gelgaudui). XIX a. pab.–XX a. pradžioje miestelis – valsčiaus centras.

Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1504 m. už nuopelnus valstybei J. Sapiegai dovanavo Gedigaudiškio dvarėlį, kuris buvo prie anksčiau jam dovanotos Zapyškio girios. Ši didžiulė teritorija buvo apytuštė, tačiau didikai Sapiegos aktyviai vykdė kaimų kūrimą, gyventojų atkėlimą. Vėlesniems savininkams Ozemblovskiams XVI a. pabaigoje besidalinant turta, Gelgaudiškio kaimui priklausė 29 margai žemės, jame gyveno 12 šeimų. Pirmoji medinė bažnyčia Povilo Sapiegos buvo pastatyta apie 1578 m. Ji buvo Zapyškio parapijos filija. Sunykus pirmajai, 1691 m. K. Ozemblovskis pastatė naują medinę bažnyčią, kuri tapo parapine. XVII a. antrosios pusės dvaro inventoriuje nurodoma, kad dvare veikia sūrinė, spirito varykla, kepykla ir kt.

1795 m. Užnemunei atitekus Prūsijai, Gelgaudiškį įsigijo baronas T. fon Koidelis (von Keudell), kuris pradėjo naikinti aplinkinius kaimus ir vietoj jų kurti dvarus. Koideliai savo ūkiuose diegė pažangius ūkininkavimo metodus, tačiau valstiečių gyvenimas labai pasunkėjo. Dvare buvo gaminami fermentiniai sūriai, veisiami grynakraujai žirgai, kurie dalyvaudavo žirgų lenktynėse ir užsienyje.

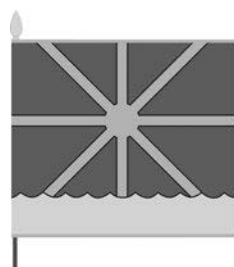
Prasidėjus 1831 m. nacionaliniam išsivaduojamajam sukilimui, miestelio gyventojai palaikė sukilėlius, juolab kad vienu iš sukilimo vadų buvo A. Gelgudas, kurio protėviai XVIII a. valdė miestelį ir dvarą.

Sudegus E. Čartoriskienės 1789 m. pastatytai trečiai medinei bažnyčiai, 1864 m. buvo pradėta statyti dabartinė Šv. Kryžiaus Išaukštinimo vardą gavusi mūrinė bažnyčia. Statybinių medžiagų paaukojo dvaro savininkas, antra tiek lėšų surinko parapijos tikintieji. Bažnyčios statyba baigta 1868 m. Miestelyje veikė parapinė mokykla, kurioje 1859 m. mokėsi 59 vaikai.

G. Koidelis 1842–1846 m. gražioje vietoje ant aukšto Nemuno šlaito pastatė dvaro kompleksą. Jį sudarė rūmai, kumetynas, ūkiniai pastatai ir anksčiau buvęs naujai pertvarkytas parkas. Jis užima 12 ha, yra griežtos geometrinės formos, perėinantis į natūralų mišką. Parko centras – aikštelė, vadinama žvaigžde. Tai ypač įdomus parko akcentas. Anot pasakojimų, šioje vietoje medžioklių metu dvarininkai pietaudavo. Jie ir valgydami norėdavę matyti žvėris, užtat esą buvo iškirstos proskynos – alėjos, taisyklingai aštuoniomis kryptimis. Parko augmenijoje domi-

Gelgaudiškio herbas

Gelgaudiškio vėliava

nuoja ažuolai. Dar auga liepos, klevai, uosiai, guobos, pušys, eglės ir kiti reti ir įdomūs medžiai.

XIX a. pabaigos caro įsaku užsieniečiams Rusijos imperijos pasienio teritorijoje buvo draudžiama turėti dvarus, todėl baronas Koidelis buvo priverstas dvarą parduoti lietuvių bendrovei, kuri jį vėliau perpardavė.

Pralaimėjus 1863 m. nacionaliniam išsivaduojamajam sukilimui, caro valdžia uždraudė lietuvių kalbą ir spaudą. Gelgaudiškis tapo svarbiu draudžiamos literatūros gabenimo iš Prūsijos į Lietuvą centru. Ją gabeno ir knygnešys M. Čelkys kartu su savo tėvu Stanislovu. M. Čelkys apie savo veiklą yra pasakęs: „*Emiau nešti knygas ir laikraščius, kad lietuviai nevirštų rusais ir neužmirštų savo gimtosios kalbos*“. Knygas miestelyje platino kunigas Franc. Būčys ir kt.

1905 m. birželio 19 d. sustreikavę dvaro darbininkai reikalavo padidinti atlyginimą. Jie sunaikino valsčiaus bylas ir raštus. Slopindama judėjimą, caro valdžia gyventojams paskyrė baudą. Po šių caro imperiją sukrėtusių įvykių miestelyje pradėjo kurtis lietuviškos draugijos, suaktyvėjo verslas, švietimas. 1906 m. jau veikė plytinė, garinis malūnas, pradžios mokykla ir kt.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, miestelyje buvo valsčiaus savivaldybė, sveikatos ir veterinarijos punktai, smulkaus kredito draugija, keliolika krautuvų, amato dirbtuvių ir kt. Miestelis buvo gražiai sutvarkytas. 1923 m. jame gyveno 613 gyventojų, dvare – 141. Gelgaudiškio parapijai 1928 m. priklausė 4 300 tikinčiųjų.

Vykdamt žemės reformą, dvaras buvo išparceliuotas. Centrinuose rūmuose 1921 m. buvo įsteigta vaikų prieglauda.

Okupacijų metais Gelgaudiškis skaudžiai nukentėjo. Bolševikai deportavo į Sibirą nemažai gyventojų. Pokario metais apylinkėse vyko ginkluota pasipriešinimo kova prieš sovietų okupaciją.

Gelgaudiškio 500 metų jubiliejus. Vidurinės mokyklos moksleiviai rengiasi eisenai su vėliava, kurią pašventins miestelio bažnyčioje. 2004 08 10.

Iš Gelgaudiškio bibliotekos archyvo

Herbas. Gelgaudiškis istorinio herbo niekada neturėjo. Heraldikos komisija, kartu su seniūnijos atstovais svarstydamą naujo herbo idėjas, pritarė siūlymui herbe pavaizduoti valstybės saugomo dvaro pastatų ir parko įdomiausią ir retą aštuonių alėjų susikirtimo „žvaigždę“. Nepamiršta ir tai, kad miestelis išsikūręs prie Nemuno.

Simbolių kalboje skaičius aštuoni yra visų keturių pasaulio šalių išraiška. Pagal Aristotelį ir Pitagorą šis skaičius – tobulas, tai pirmasis kubinis skaičius. Anks-tyvojoje krikščionybėje ši tobulumą atspindi krikštyklos (baptisterijos) oktagonas. Šis skaičius yra svarbus ir kituose tikėjimuose: budistų simbolinis ratas dažniausiai vaizduojamas su 8 stipiniais, 8 takai veda į dvasinę tobulybę ir panašiai.

Upės tėkmė simbolių kalboje reiškia dabartį ir praeitį, nuolatinį atsinaujinimą. Į jūrą tekančios upės – individo ir absoliuto susilieėjimas.

Žalia skydo spalva heraldikoje reiškia laisvę, grožį, džiaugsmą, viltį ir sveikatą.

Dailininkas Rolandas Rimkūnas parengė Gelgaudiškio herbo etaloną. Jį Heraldikos komisija aprobavo 2003 m. lapkričio 6 d. (Komisijos posėdžio protokolas Nr. 293.)

Herbo aprašymas. Žaliame lauke vaizduojamas auksinis sudvigubintas kryžius. Sidabrinė skydo papėdė atskirta spygliuota linija.

GAMTA

Oro baseino taršos aspektai*

Donatas Perkauskas

Aplinkos apsaugos agentūra

Dar praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Valdo Adamkaus premijos laureatas dr. K. Šopauskas pradėjo reguliarius Lietuvos atmosferos oro taršos tyrimus, kurie ir šiandien labai aktualūs. Pagrindiniai tirti klausimai buvo:

1. Kurių oro taršos šaltinių – vietinių ar užsienio – tyrimai yra svarbesni?
2. Jei vietinių, tai ar pramonės, ar transporto sukeliama oro tarša?
3. Kokia vietinio šildymo įtaka nagrinėjamo regiono oro taršai?

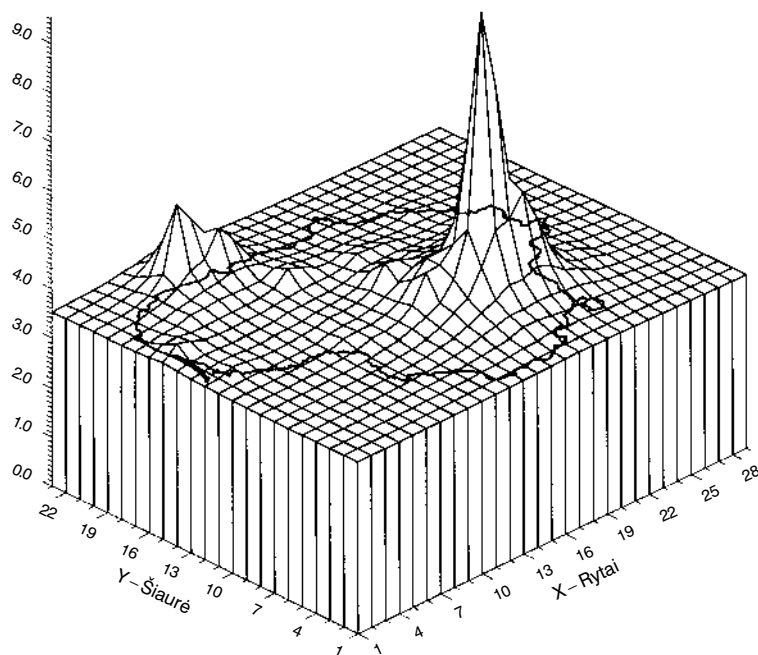
Atsakymai į šiuos klausimus ne visuomet aiškūs ir vienareikšmiai, tačiau, remdamiesi esamais duomenimis ir turimomis galimybėmis, pabandykime tai panagrinėti.

Šio straipsnio autoriaus, taip pat ir Europos projekto EMAP mokslininkų darbai, atlikti 1985–2000 m., parodė, kad tokių valstybių kaip Lenkijos, Rusijos (Kaliningrado srities) ir Vokietijos įtaka bendrai Lietuvos oro taršai yra daug didesnė už vietinių – pramonės bei energetikos – oro

*Nemunas
ties Gelgaudiškiu.
2004 m.
A. Andrijono nuotr.*

---

* Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2003 11 20, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2005 11 24, pirmą kartą paskelbtas monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ mokslo darbų rinkinyje „Lietuvos lokaliniai tyrimai. Gamta. 2002–2005“, išleistame 2006 08 11.

1 pav. Vidutinė SO₂ koncentracija µg S/m³

taršos šaltinių¹. Ši teiginį akivaizdžiausiai patvirtina Pietvakarių Lietuva, kurioje yra nedidelis Šakių rajono pramonės potencialas. Tyrimais nustatant atmosferos užterštumą šiame regione, atkreiptinas dėmesys į ypač svarbų veiksnį – oro masių trajektorijas.

Ilgamečiai oro masių trajektorijų tyrimai parodė, kad daugiau kaip 60% oro taršos kiekio sudaro vakarų bei pietvakarių krypties oro masių pernašos, kurios ir lemia paminėtų valstybių įtaką. Nežiūrint oro taršos mažėjimo tendencijų dėl vis geresnių technologijų Europoje ir Lietuvoje, didžiąją dalį (70–90%) atmosferos taršos mūsų krašte sudaro šaltiniai iš kitų šalių. Nustatyta, kad SO₂ koncentracija daugeliu atvejų neviršija 5 µg/m³, o NO₂ koncentracija dažniausiai fiksuojama nuo 5 iki 10 µg/m³.

Autorius atliko visos Lietuvos bei nedidelės dalies kaimyninių valstybių rajonų matematinį oro taršos modeliavimą. Europos regiono įtaka buvo imta kaip pastovi foninė vidutinė koncentracija.

Gauti rezultatai pakankamai akivaizdžiai (1 ir 2 pav.) rodo, kad:

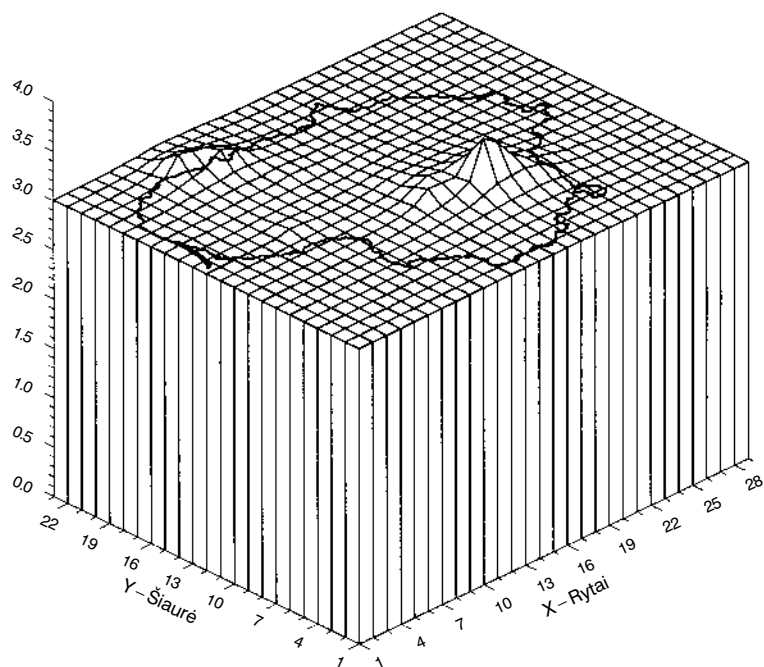
1. Lokaliniai Lietuvos šaltiniai gana stipriai veikia Lietuvos oro baseino taršą ne daugiau kaip 1/3 valstybės teritorijos, o likusioje dalyje dominuoja iš svetur atnešta oro tarša;

2. Galima išskirti du pagrindinius lokalinės taršos regionus:

a) Vilniaus, Kauno, Elektrėnų, Jonavos ir Kėdainių,

b) Mažeikių, Naujosios Akmenės ir Šiaulių.

¹ Syrakov D., Kolarova M., Perkauskas D., Senuta K. and Mikeliniskienė A. Model of longrange pollutant transport and acidity of precipitation for Baltic region, *Proceedings of 20th International Technical Meeting on Air Pollution Modelling and its Application*, Valencia, 1993, t. 3, p. 383–389; Girgždys A., Šopauskienė D., Giedraitis B., Milukaitė A., Perkauskas D., Mikeliniskienė A., Senuta K., Žukauskas A., Jaskėlevičius B., Žiugžda V. J., Stumbras A., Girgždienė R., Lujanas V., Zdanavičius K., Kazlauskas A. Atmosferos oro tarša ir jos sklaida, *Lietuvos ekologinis tvarumas istoriniame kontekste*, Vilnius, 1999, p. 757; *Transboundary Acidification and Eutrophication in Europe* (L. Tarrason, J. Schaug), EMEP summary report 2000, CCC & MSC-W, p. 264 (2000).

2 pav. Vidutinė NO_2 koncentracija $\mu\text{g N/m}^3$

Svarbiausi vietiniai oro taršos šaltiniai yra autotransportas, kurio įtaka dideliuose miestuose siekia 80%, ir energetikos bei šildymo objektai, kurių įtaka labiau padidėja šalto sezono metu bei vietovėse, kuriose beveik nėra centralizuoto katilinių šildymo.

Gelgaudiškyje, kurio dalis yra žemumoje palei Nemuno vagą, vietinio šildymo oro tarša labai priklauso nuo meteorologinių oro sąlygų – ji yra didesnė, kai susidaro temperatūros inversijos ir tvyro rūkas. Pramonės Gelgaudiškyje beveik nėra, nes Keramikos gamykla ir UAB „Gelgaudiškio melioracija“ savo gamybą nutraukė.

Gelgaudiškio vidurinės mokyklos geografijos mokytojos Lilijos Ūsienės iniciatyva 2002 m. buvo atliktas transporto įtakos aplinkos taršai Gelgaudiškio Taikos ir Mokyklos gatvėse tyrimas. Tyrinėta priklausomybė nuo eismo intensyvumo, naudojant empirinę CO koncentracijos įvertinimo formulę. Reikia pastebėti, kad eismo intensyvumas buvo fiksuojamas tik dviejose vietose ir tik vieną dieną, todėl duomenų apimtis nebuvo didelė ir statistškai nepakankama. Tačiau ir šis tyrimas parodė, kad CO koncentracija sudaro 1–2 mg/m^3 , o tai yra daug mažiau už ribinę leistiną 5 mg/m^3 koncentraciją. Tad galima teigti, kad oro taršos požiūriu Gelgaudiškį galima priskirti prie ekologiškai švaresnių panemunės miestelių ir jame bei jo apylinkėse galima būtų plėtoti poilsio ir turizmo verslą.

Iš didžiojo paukščių būrio*

Vitas Stanevičius

Vilniaus universiteto Ekologijos institutas

*Artėjant rudeniiui,
gandras atskrido
į pagrindinę miestelio
Taikos gatvę ir jaukiai
vaikščiojo tarp žmonių.
Apie 1975 m.
A. Andrijono nuotr.*

Gelgaudiškio krašto ornitofauna nėra tiek ištirta, kad būtų galima daryti apibendrinančias išvadas, nurodyti tikslus vietinių populiacijų dydžius. Apie vienas paukščių rūšis žinoma mažiau (absoliučios daugumos rūšių), apie kitas – daugiau. Daugiau tirtos retesnės ir egzotiškesnės rūšys, ypač atviresnio gyvenimo būdo, lengviau pastebimos. Paprastai paukščių stebėtojai tradiciškai renkasi tas vietas, kur šios faunos gausiau susitelkia. Bet vis dėlto tokių tyrinėtojų kaip A. Aleknonis, R. Giedraitis, G. Riauba, V. Naruševičius, R. Juškaitis, V. Šlajus, O. Atkočaitis ir V. Lopeta veiklos dėka šiandien Gelgaudiškio kraštas nėra pilka dėmė Lietuvos ornitologiniame žemėlapyje. Jų publikuoti darbai ir sukaupta medžiaga, pateikta rengiamam Lietuvos perinčių paukščių atlasui ir Lietuvos perinčių vandens paukščių monitoringo ataskaitos Aplinkos ministerijos jungtiniam tyrimų centrui, leidžia susidaryti bendrą vaizdą¹.

Retesni paukščiai

Gelgaudiškio krašto fauna kuonors ypatingu neišsiskiria iš bendro Lietuvos konteksto. Čia aptinkama dauguma Lietuvoje esančių paukščių rūšių, išskyrus nedidelį skaičių retesniųjų ar siauresnės ekologinės specializacijos rūšių. Gelgaudiškio krašte peri apie 130 paukščių rūšių, tarp jų 19 Raudonosios knygos paukščių rūšių: didysis ir ma-

* Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2003 10 14, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2005 11 24, pirmą kartą paskelbtas monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ mokslo darbų rinkinyje „Lietuvos lokaliniai tyrimai. Gamta. 2002–2005“, išleistame 2006 08 11.

¹ Aleknonis A. Apie pilkąją gervę pietvakarių Lietuvoje, *Vienuoliktosios Pabaltijo ornitologinės konferencijos tezės*, Talinas, 1983, p. 51–53; Aleknonis A. On the Lithuanian Nutcrackers (Apie Lietuvos riešutines), *Acta Ornithologica*, vol. 7–8, Vilnius, 1993, p. 122; Aleknonis A. Novaraistis—a bird sanctuary of national importance (Novaraistis – nacionalinės svarbos paukščių prieglobstis), *Acta Ornithologica*, vol. 7–8, Vilnius, 1993, p. 123; Raudonikis L. *Paukščiams svarbios teritorijos Lietuvoje*, Vilnius, 2000, p. 260; Šlajus V. Karjerų paukščiai, *Ciconia*, vol. 2, Nr. 1–2, Kaunas, 1994, p. 102–104; Švažas S., Drobėlis E., Balčiauskas L., Raudonikis L. 2000. *Svarbios Lietuvos pelkės ir seklūs vandenys*, Vilnius, 1994, p. 163; *Vidurio Lietuvos paukščiai I. Ištirtumas*. (Sudarytojas R. Barauskas), Kaunas, 1996, p. 82.

*Gulbės tvenkinyje
prie Nemuno gatvės
Gelgaudiškyje.
2007 m.
Iš K. Zakarevičiaus
albumo*

žasis baubliai, mažoji žuvėdra, liepsnotoji pelėda, tulžys, baltnugaris genys, juodasis gandras, šaukštasnapė antis, pievinė lingė, mažasis erelis réksnys, pelėsakalis, tetervinas, putpelė, švygžda, griežlė, pilkoji gervė, raudonkojis tulikas, plėšrioji medšarkė; jūrinis erelis pastebimas veisimosi metu, o stulgio stebėtos tuoktuvės, bet tikrasis jo buvimo statusas neaiškus. Iš šių rūšių viena – griežlė – priklauso Europos saugomų rūšių sąrašo I kategorijai, kuriai priskiriamos globaliai nykstančios rūšys.

Nors Gelgaudiškio kraštas gerokai mažesnis nei visa pietinė Šakių rajono dalis, tačiau čia aptinkama dauguma retesnių šio rajono paukščių rūšių.

Galingas Nemuno akcentas

Keletas Gelgaudiškio krašto savitų landšafto bruožų suteikia tam tikros specifikos ornitofaunos erdvinei struktūrai. Ypač išsiskiria galingas Nemuno gamtinis akcentas, sudarantis natūralią šiaurinę krašto ribą. Su ja tiksliai sutampa kelių rūšių, reikalaujančių specifinės gyvenamosios aplinkos, radaviečių pasiskirstymas, kuris aiškiai matomas Lietuvos perinčių paukščių atlaso žemėlapiuose.

Tokioms rūšims priklauso didysis dančiasnapis (žinomos visos radavietės, iki 20 porų), paprastasis kiras, Nemuno smėlio sąnašų salose perinčios mažosios (ke-liolika kolonijų) ir upinės žuvėdros. Gelgaudiškio krašte nėra ežerų, todėl čia neperi gausus ir plačiai šalyje paplitęs ausuotasis kragas ir kitos, retesnės, kragų rūšys, gal tik išskyrus mažąjį kragą. Beveik visame krašte nėra ir didžiojo baublio, išskyrus periferijoje – Novāraisčio durpyne – perinčias pavienes poras. Taip pat žinoma tik viena Lietuvoje neretų rudagalvių ančių radavietė ir tik viena (turėtų būti daugiau) vieta, kur peri viena iš gausiausių Lietuvos vandens paukščių rūšių – laukys. Taigi trūksta tinkamų biotopų eutrofinio komplekso vandens paukščiams, kuriuos gali pasiūlyti tik didesni stovintys vandens telkiniai.

Vandens ir pelkių paukščių oazė

Trūkstant vandens telkinių, išskirtinę reikšmę įgyja ir menkiausi.

Svarbiausi iš jų yra Gelgaudiškio molio karjerai ir Nemuno senvagės – tikra vandens ir pelkių paukščių oazė šiame krašte.

Jų viršvandeninės augalijos sąvašnyuose peri daugiau nei 10 porų laukių, vėliau jie čia vedžioja savo vadas (iki 40–50 jauniklių), nemažiau peri ir nendrių vandens vištelių. Beveik kasmet jauniklius išveda pavienės poros gulbių, o mažos grupelės nesiveisiančių gulbių čia praleidžia vasarą, yra 10–30 lizdų paprastųjų kirų kolonija. Veisimosi sezono pradžioje čia laikosi 20–30 didžiųjų ančių, kurių tik dalis peri čia, o kitos – aplinkinėse teritorijose. Žinomas mažojo baublio perėjimo atvejis. Visą vasarą į tvenkinius pasimaitinti atskrenda upinės ir mažosios žuvėdros. Vasaros pabaigoje ir rudens pradžioje nakvynėn suskrenda varnėnai, baltosios kielės, būriuojasi langinės ir šelmeninės kregždės. Migracijų metu lankosi rudagalviai kirai, apsistoja rudagalvės kryklės, kuoduotosios ir klykuolės antys, didieji dančiasnapiai. Nendrėmis, švendrais ir krūmais apaugusiuose pakraščiuose beužželijantys tvenkiniai – tikras nendrinukių (didžioji ir mažoji krakšlės, ežerinė nendrinukė) ir nendrių startų rojus. Žiemą čia prisiglaudžia kurapkų būreliai, o kartais – netgi fazanai.

Teigiamai Gelgaudiškio krašto paukščių fauną veikia artimoje kaimynystėje su Kazlų Rūdos miškų masyvu esantis ir su juo besijungiantis Lekėčių miškas, kuriame yra tetervinų, jerubių, o šlapiuose jo duburiuose, priaugusiuose juodalksnių, beržų, nendrių ir viksvų, peri pilkosios gervės.

Novaraisčio kaimynystėje

Ne taip seniai Lekėčių apylinkėse dar buvo įprasti žalvarniai. Čia tikra krašto gamtos vertybe tapo Novaraisčio ornitologinis draustinis – žmogaus sukurta ekosistema (patvenktas išeksploatuotas durpynas), apsupta natūralia gamta. Draustinis yra viena svarbiausių švygždos perėjimo vietų Lietuvoje – jų čia peri daugiau kaip 20 porų. Draustinio teritorijoje vyksta tetervinų tuoktuvės, kurių čia suskaičiuota iki 40 paukščių. Čia taip pat vasaroja 300 pilkųjų gervių, o rudenį apsistoja iki 2 000 migruojančių gervių.

Tai didžiausi tokio pobūdžio gervių susitelkimai Lietuvoje ir pagal šį rodiklį Novaraistis lenkia net garsiuosius Žuvinto ir Čepkelių rezervatus. Novaraistyje migracijų metu apsistoja iki 700 žasų, nakvoti į pelkių nendrynus susirenka iki 2 000 varnėnų. Ši vieta atitinka tarptautinės paukščių apsaugos organizacijos Bird Life International reikalavimus, pagal kuriuos Europoje išskiriamos paukščiams svarbios teritorijos, taip pat Ramsaro konvencijos išskirtus tarptautinės svarbos saugotinų teritorijų kriterijus.

Kadangi šis kraštas patenka į derlingų žemių ir intensyvios žemdirbystės juostą, besidriekiančią nuo Latvijos pasienio šiaurėje ir Lenkijos pietuose, todėl atviri jo landšaftai buvo intensyviai melioruojami, dėl ko daug natūralių buveinių prarado pelkių komplekso paukščiai (didžiosios ir šaukštaspapės antys, dryžgalvės kryklės, tilvikai, šlapių vietų žvirbliniai). Gelgaudiškio krašte jau neaptinkamas perintis gričiukas, tik Novaraistyje peri raudonkojis tulikas; daug retesnė tapo ir pempė.

„Išsiklausyk, Žmogau, ką miškas ošia...“

Jonas Gvildys

Gelgaudiškis ir jo apylinkės išsidriekusios labai išraižyto reljefo vietovėje. Griovos, upeliai, statūs šlaitai, šaltiniai, nemažas aukščio skirtumas leido susiformuoti didelei dirvožemio įvairovei, atsirasti įvairių augalų augavietėms. Tokia dirvožemio derlingumo ir drėgmės režimo įvairovė sudarė sąlygas augti daugumai Lietuvoje savaime augančioms medžių, krūmų ar žolinių augalų rūšims. Ši nuostabaus landšafto vietovė traukė dvaro steigėjus. Papildžius šią augmeniją egzotinėmis augalų rūšimis, aplinka pasidarė dar patrauklesnė.

Grakščiosios liepos paunksnėje prie dvaro rūmų. 2005 m. A. Andrijo nuotr.

Vienas didžiausių Lietuvoje

Gelgaudiškio parkas – vienas didžiausių Lietuvoje. Tikslių žinių apie parko įkūrimo laiką nėra, tačiau daugelio parke augančių medžių amžius rodo, kad jie galėjo būti pasodinti prieš 150–180 metų. Baronų Koidelių archyvuose išlikusiuose ankstesnių dvaro rūmų piešiniuose (iki 1842 m.) didelių medžių nėra.

Parke išlikusi viena gražiausių sidabrinių klevų (Šiaurės Amerikos medžiai) alėja. Prie dvaro rūmų auga Lietuvoje reta paprastojo kaštono (Balkanų pusiasalio medis) rausvažiedė atmaina. Šis augalas yra skiepytas. Pastato vakarų pusėje auga grakščioji liepa (Mažalapės ir Kaukazinės liepų hibridas Lietuvoje sėklų nesubrandina). Praėjusio šimtmečio pradžios Gelgaudiškio gyventojai aiškino, kad parke buvo daug figūrinių medžių. Taip specialiai formuojant augmeniją, išauginti medžiai stalai, medžiai suolai ar kitokių simbolių figūros. Išliko tik lyros formos juodoji pušis prie specialiosios mokyklos stadiono. Nuo dvaro rūmų į miško parką veda gerokai praretėjusi paprastųjų kaštonų alėja.

B. Kviklio knygoje „Mūsų Lietuva“ nurodyta, kad Gelgaudiškio parkas driekiasi iki upelio (raguvos) rytuose, toliau pereina į mišką. Augantys seni medžiai ir padavimais apipintos vietovės rodo, kad Gelgaudiškio dvaro parko būta gerokai didesnio. Čia prisodinta Lietuvoje savaime neaugančių medžių – paprastųjų bukų (savaime auga Prūsijoje), juodųjų (Vidurio Europos, Viduržemio ir Juodosios jūros pakrančių medžiai) ir veimutinių (Šiaurės Amerikos medžiai) pušų, raudonųjų ažuolų (Šiaurės Amerikos medžiai), europinių maumedžių (Alpių ir Karpatų kalnų medžiai). Išlikusi padavimais apipinta aikštelė su proskynomis į aštuonias puses – vadinamoji Žvaigždė. Šimtmetis miškas šiame sklype pokario metais (praėjusio šimtmečio viduryje, po Antrojo pasaulinio karo) iškirstas, bet aikštelė su proskynomis išliko.

*Juodoji pušis „Lyra“.
2005 m.*

A. Andrijono nuotr.

Parko tvarkymas

Gelgaudiškio miškai iki 1978 m. pagal tuometį miškų skirstymą zonomis buvo priskirti pirmajai miškų grupei. Tai reiškė, kad šiuose miškuose buvo leidžiami atkuriamieji kirtimai. Jie galėjo būti atrankiniai (iškertama dalis medžių) ir plynieji (iškertami visi medžiai). Gelgaudiškio miškui buvo priskirta dalis Gelgaudiškio dvaro parko. Pusantro šimto metų turintys medynai miškų inventorizacijų metu buvo aprašomi kaip perbrendę ir įrašomi į kirtimų projektus. Gelgaudiškio dvaro parkui iškilo

*Brasta per Šilupę
ties Pakalniškių
kaimu. 2006 m.*

A. Andrijono nuotr.

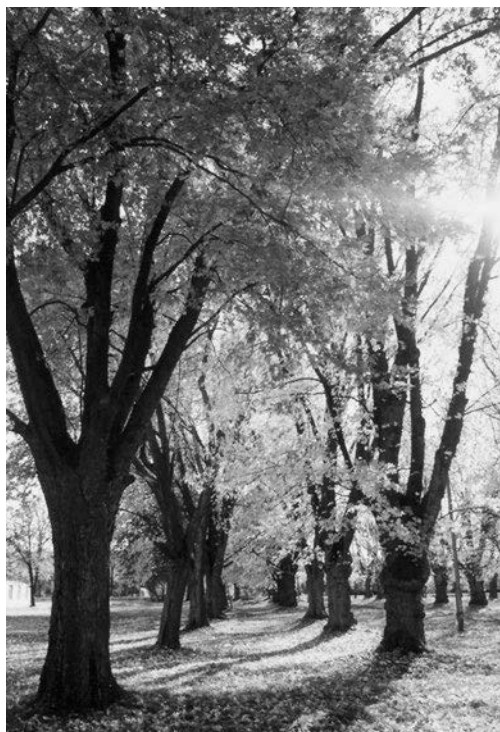
*Poilsio vietė netoli
Velnio kalno. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

grėsmė būti iškirstam. Miškininkų iniciatyva 1979 m. miškotvarkos metu vakarinė Gelgaudiškio miško dalis buvo pavadinta miško parku. Miško parkui priskirti medynai užėmė 82 ha plotą iki Šilupės upelio. Šioje miško dalyje buvo išlikusios introdukuotos (egzotinės) medžių rūšys, istorinės vietovės, gamtinis reljefas ir kt. Miško parkuose buvo leidžiami tik sanitariniai kirtimai (galima iškirsti nudžiūvusius medžius). Tai buvo pirmoji dvaro parko apsauga nuo iškirtimo. Iki miško parko išskyrimo ir vėliau šioje teritorijoje miškai buvo tvarkomi taip, kad būtų galima juos pritaikyti žmonių poilsiui – pataisomi takeliai, įrengiamos stoginės nuo lietaus ir saulės, kiti lauko baldai (stalai, suolai), sūpynės. Parko tvarkymo darbams buvo skiriama labai mažai lėšų arba jų išvis neskirdavo. Įrenginius sukonstruodavo šiuos miškus prižiūrintys miškininkai. Jie organizuodavo moksleivių, studentų statybos būrių, vietos gyventojų talkas. Medžiagomis aprūpindavo Gelgaudiškio ūmonės ar kolūkis. Gelgaudiškio parkas buvo priskirtas Gelgaudiškio eiguvai. 1967 m. eiguliu paskirtas Petras Rimas (1919–1995) stropiai prižiūrėjo ir saugojo eiguvą, globojo Gelgaudiškio parką, pats sukurdamas daugelį jo įrenginių. Parku jis rūpinosi iki pasukutinės gyvenimo akimirkos.

Parką saugojo visuomenė

Rekreacinis miško tvarkymas buvo vykdomas be projekto, neplaningai. Įrenginiai išdėstyti nesistemiškai, dalis vietovių, dėl tuomet galiojusios ideologinių nuostatų, nebuvo pažymėta. Daug įrenginių sugriuvo arba buvo sunaikinti miško lankytojų.

Gelgaudiškio visuomenė, ypač inteligentija, saugojo parką, rinko apie jį istorines žinias ir padavimus. Surinktoji medžiaga buvo saugoma žmonių atmintyje ir perduodama paskaitų, pokalbių forma. Apie parko medžių kirtimą, nors ir atitinkantį tuometinius reikalavimus, bet prieštaraujančius paveldo reikalavimams, dorai ar logikai, buvo informuojamos valdžios institucijos.

Gelgaudiškio dvaro pastatus savo reikmėms naudojo Gelgaudiškio pagalbinė mokykla – internatas (dabar – Gelgaudiškio specialioji mokykla). Ji tvarkė parko dalį, esančią tarp pastatų, tvenkinių, sodo ir oranžerijos (nepriskirtą valstybiniam miškams). Mokyklos bendruomenė tvarkė aplinką, kirto išdžiūvusius ir išvirtusius parko medžius.

Iki 1999 m. Gelgaudiškio parke neatlikta didelių darbų. Sutvarkytas Velnio kalnas, įrengtos dvi mašinų stovėjimo aikštelės, kelios atokvėpio vietos, išryškintas žiedinis takas pasivaikščiavimui po parką. Svarbiausia buvo išsaugoti 150–200 metų senumo ąžuolus, pušis. Pasiekę gamtinę brandą, medžiai galėjo būti iškirsti. Taip atsitiko su medžiais aplink Žvaigždę. Pokario metais (1946–1947) dalis parko (apie 18 ha) buvo iškirsta plynai.

*Sidabrinių klevų ir bukų rikiuotės. 2003 m.
J. Gvildžio nuotr.*

Panemunių regioninio parko valdos

1992 m. įkurtas Panemunių regioninis parkas. Jo teritorija užima 10 530 ha plotą nuo Dubysos žemupio iki Šilinės ir Gelgaudiškio gyvenviečių abipus Nemuno. Panemunių regioninio parko teritoriją sudaro miškai prie Nemuno, Nemuno slėniai, lankos, užtėkiai, Nemuno upės vandenys, gyvenvietės prie Nemuno Jurbarko, Šakių ir Kauno rajonuose. Parko direkcija kūrėsi Jurbarke, o vėliau persikėlė į Šilinės gyvenvietę (Jurbarko r.).

Panemunių regioninio parko paskirtis:

1. Išsaugoti vertingą Nemuno žemupio slėnio kraštovaizdį su šlaitų eroziniais kompleksais, gilius mažųjų upelių žemupius, Užnykio mišką ir Nemuno šlaitų augalijos bendrijas;

*Kaštonų alėja
prie Teresų. 2005 m.
A. Andrijo nuotr.*

2. Išsaugoti kultūrinį ir istorinį požiūriu vertingus stambiausius Lietuvoje kryžiuočių karų laikotarpio (XIII–XV a.) Nemuno gynybinės linijos fragmentus – Nemuno slėnio šlaitus su piliakalniais, piliavietėmis, unikaliomis pilimis, pilkapiais, taip pat pirmųjų žmonių gyvenviečių liekanas, urbanistinius Veliuonės ir Serėdžiaus kompleksus, dvarų ansamblius su parkais, panemunių agrarinį kraštovaizdį;

3. Išsaugoti gamtinės ekosistemos stabilumą;
4. Atkurti pažeistus gamtos, kultūros kompleksus ir objektus;
5. Sudaryti sąlygas plėtoti rekreacinę veiklą, pažintinį turizmą, poilsivimą tam skirtose vietose;

6. Propaguoti gamtosaugos idėjas, materialinės ir dvasinės kultūros palikimą.

Gelgaudiškio dvaras, dvaro parkas ir dalis Gelgaudiškio gyvenvietės patenka į Panemunių regioninio parko teritoriją. Ūkinis pavaldumas nesikeičia: dalis dvaro ir parko lieka Gelgaudiškio specialiajai mokyklai, dalis – Gelgaudiškio seniūnijai, o miško parkas (82 ha) priklauso VĮ Šakių miškų urėdijos Gelgaudiškio girininkijos teritorijai.

Gamtos turtų lobynas

Panemunių regioninio parko darbuotojai aktyviai imasi darbo: renka istorinę, etnografinę, paveldo, gamtosaugos medžiagą ir kt. Panemunių regioniniame parke iš viso žinoma devynios rūšys varliagyvių, keturios rūšys roplių, šimtas šešiasdešimt dvi rūšys paukščių ir trisdešimt šešios rūšys žinduolių. Į Lietuvos raudonąją knygą įrašytos trys varliagyvių, dvidešimt šešios paukščių, keturios žinduolių rūšys. Panemunių regioniniame parke gausu žolinių augalų. Dvylika jų rūšių įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

1999 m. Panemunių regioninio parko direkcija iš Danijos aplinkos ir energtikos ministerijos kompanijos „Hedelskabet“ gavo finansinę paramą keturiems pažintiniams takams įrengti. Du iš jų numatyti Šakių rajono teritorijoje, vienas – Gelgaudiškio parke. Pažintiniam takui įrengti skirta 50 tūkst. litų. Tai pirmoji tokio dydžio parama Gelgaudiškio parkui. Pažintiniam takui įrengti, parkui pagražinti ieškoma

*Poilsiavietė
ant Kartuvių kalno.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

ir vietinių įmonių paramos. Norą dalyvauti pažintinio tako statyboje pareiškė UAB „Juodgiris“, kuris laimėjo konkursą šiems darbams atlikti. Bendrovės „Juodgiris“ direktorius Audrius Martinkevičius, pats būdamas kvalifikuotas miškininkas, darbams kviečia gelgaudiškiečius ir kitų vietovių gyventojus. Dauguma jų (Raimondas Uždravis, Saulius Jocius) taip pat yra kvalifikuoti miškininkai. Darbų eiga susiklostė taip (dėl projektuotojų nerangumo), kad pažintinio tako įrenginiai pirma pastatomi, o tik vėliau gaunami jų projektai. Tako statytojai atlieka ir kūrybinį darbą: įrenginių išdėstymo schema buvo žinoma, o jų dizainą ir konstrukciją sukūrė tako statytojai.

Pažintiniam takui įrengti reikia daug medienos, todėl panaudojama ir vietinė žaliava – ja tampa sausuoliai ažuolai, kurių per ilgesnį laiką nemažai susikaupė. Mažesnės vertės malkinę medieną VĮ Šakių miškų urėdija parduoda žemomis nenukiršto miško kainomis. Šią medieną superka UAB „Juodgiris“. Mažas išlaidas medžiagoms UAB „Juodgiris“ kompensuoja papildomais ir kokybiškais darbais. Pažintiniame take jau atnaujintos ar įrengtos 6 atokvėpio vietos, įrengta per 200 laiptų pakopų, daug rodyklių, nuorodų, šlapiose vietose tako trasa nusausinta. Tako pakraščiuose kastuvais iškasti grioviai vandeniui nutekėti, smėliu užpilti tako įdubimai. Pažintinio tako svečiams ir lankytojams išleistas lankstinukas „Gelgaudiškio pažintinis takas“: tako schema su išdėstytais objektais ir pirmą kartą parko istorijoje surašytais padavimais. Pažintinio tako atidarymas – didelė Gelgaudiškio, Šakių rajono, Panemunių regioninio parko šventė.

Daugėja turistų, svečių

Parko tvarkymas, pažintinio tako įrengimas padarė didelį išpūdį ne tik Gelgaudiškio svečiams, bet ir patiems gelgaudiškiesiems. Gelgaudiškyje, jo parke padaugėjo turistų, pagyvėjo kultūrinis gyvenimas. Organizuojami renginiai prie Gelgaudiškio dvaro rūmų, Žvaigždėje, prie Asesorius kapo, ant Velnio kalno, prie šaltinio.

Gelgaudiškio parką lanko Lietuvos ir užsienio turistai. Tako įrenginius prižiūri Gelgaudiškio seniūnijos ir girininkijos darbuotojai. Parką puošti, tvarkyti padeda miestelyje įsikūrusios įmonės, mokyklos, bendruomenės centras „Atgaiva“.

*Liaudies menininko
Albino Murausko
skulptūra Žvaigždėje.
2003 m.
J. Gvildžio nuotr.*

*Prie šaltinio tarp Pakalniškių k. gyventojų – socialinių mokslų dr. Jonas Vėlyvis, estrados solistas Aleksas Lemanas, žurnalistas Vytautas Vaitkus.
2004 m. A. Andrijono nuotr.*

2002 m. Gelgaudiškio girininkijos darbuotojų iniciatyva parke įrengtas šaltinis. VĮ Šakių miškų urėdija šaltiniui įrengti skyrė didžiausią lėšų dalį, o medžiagomis ir darbu parėmė UAB „Gelgaudiškio gelžbetonis“, Gelgaudiškio seniūnija, UAB „Juodgiris“. Gelgaudiškietis R. Uždravis nemokamai įrengė ažuolo laiptus. Darbus atliko inžinieriaus hidrotechniko Arvydo Macijausko individuali įmonė. Šaltinio vandens kokybė ištirta laboratorijoje: ji pripažinta labai gera – daugeliu rodiklių vandens tarša 10 kartų mažesnė už leistiną normą. Šaltinio įrengimas, tekėjimo kryptis atitinka ne tik hidrotechninius reikalavimus, bet ir žiniuonių bei „raganų“ nuostatas. Šaltiniui, jo vandeniui nereikėjo reklamos – prie vandens tuoj atsirado žmonių eilės. Nueiti į parką parsinešti vandens – tapo savotišku ritualu, maloniu pasivaikščiojimu, pramoga.

Civilizacijos įtaka

Gelgaudiškio parko sengirės priskirtos kertinėms miško buveinėms. Dėl ūkinės veiklos nyksta sengirės, stambūs seni medžiai, sausuoliai, uoksai, mažėja negyvos medienos, nusausinamos pelkės ir kt. Dėl į parką įžengusios civilizacijos nyksta natūralios gyvūnų, augalų ar grybų buveinės. Kertinės miško buveinės nustatomos esamoms ar būsimoms augalų, gyvūnų ar grybų rūšims išsaugoti ir naujoms atsirasti. Pavyzdžiui, kai kuriuos retus vabalus galima aptikti trūnijančioje, ne jaunesnių kaip 200 metų, ažuolo medienoje. Jei nėra senų ažuolų trūnijančios medienos, šie vabalai negali išgyventi ar atsirasti. Kertinės buveinės nustatytos, jose sustabdyta ūkinė veikla. Parke nemažai išsaugota senų medynų, todėl jame daug

*Aukščiausia Sūduvos
eglė. 2000 m.*

J. Gvildžio nuotr.

*Pažintinio tako
kūrėjai (iš kairės):
Audrius Martinkevičius,
Saulius Jocius,
Raimundas Uždravis
ir Jonas Gvildys.
1999 m. Iš J. Gvildžio
albumo*

kertinių buveinių. Kertinėse buveinėse saugoma ne viena ar kelios rūšys, bet biologinės įvairovės elementų visuma.

Dalį Gelgaudiškio parko apima ar su juo ribojasi Šilupės geomorfologinis bei Rėčių botaninis-zoologinis draustiniai ir „Natura 2000“. Šilupės geomorfologinis draustinis užima 70 ha plotą ir saugo šlaitų erozinį kompleksą su ryškiomis akmenuotomis senvagėmis.

Gelgaudiškio miško parke gausu gamtinę brandą pasiekusių medynų. Senieji parko medžiai išdžiūsta, nulūžta, išvirsta. Medynai retėja. Didžiųjų medžių vietoje savaime išauga unksminės (pakenciančios pavėsi) medžių ir krūmų rūšys. Šie medžiai dažnai mažiau tinkami rekreaciniam (žmonių poilsiui tinkamiems) želdiniams. Miško parkui reikalinga žmogaus pagalba, be kurios parko medynai gali pavirsti mažiau vertingų medžių ir krūmų sąžalynu.

Didžiųjų medžių parke gausu. Keturi ažuolai, kurių apimtis krūtinės (1,3 m nuo žemės) aukštyje yra per tris metrus, o skersmuo didesnis nei metras. Šie ažuolai ir daugialimėnė pušis yra paskelbti gamtos paveldo objektais ir saugomi valstybės. Storiausias parko ažuolas auga į šiaurės rytus nuo centrinių rūmų.

1975 m. miško parke aptikta 42,54 m aukščio ir 103,2 cm storio eglė, kurios tūris – 16 kub. m. Ji pripažinta aukščiausia Sūduvos ir stambiausia Lietuvos eglė. Deja, eglė 2003 m. nudžiūvo.

Gelgaudiškio parką puošia, saugo, prižiūri Gelgaudiškio krašto žmonės. Čia nėra iš šalies primestų projektų. Viskas, kas šiame parke daroma, daroma iš širdies, su pačiomis gražiausiomis mintimis ir kilniausiais ketinimais papuošti savo kraštą. Žmonės myli Gelgaudiškio parką, kuriame auga stambiausi, teigiama energiją spinduliuojantys medžiai, teka skaidriausi šaltiniai. Dažnai parke galima sutikti žmonių, einančių pasitikti tekančios saulės ar palydėti ją besileidžiančią. Po šimtamečiais ažuolais žmonės medituoja, su jais pasikalba. Jie nori ne tik kūną atgaivinti, bet ir gėrio į savo namus, šeimas parnešti.

1983 metais pedagogas ir liaudies menininkas Albinas Murauskas pastatė pirmąją medžio skulptūrą parke ir užrašė:

*„Įsiklausyk, Žmogau, ką miškas ošia
Apie šią Šventą Žemę su legendomis žilom,
Pašlovink protėvių tvirtybę
Skambiom lietuviškom dainom.“*

Dvaro parkas

Algis Bacevičius

XIX a. Lietuvoje buvo sukurti patys vertingiausi dvarų ir didelių rezidencijų parkai, kurių alėjos, pastatai, retieji augalai, vandens įrenginiai išliko ir iki mūsų dienų.

Vaizdinga teritorija

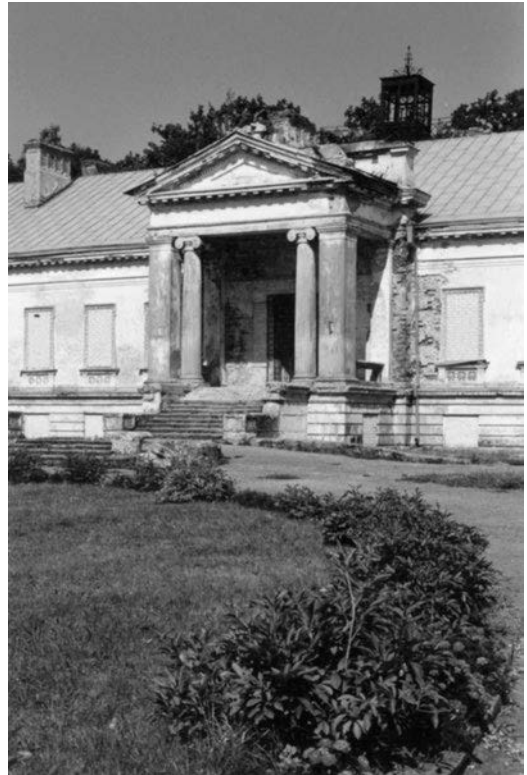
Vienas tokių – Gelgaudiškio parkas, įkurtas XIX a. pradžioje ir užiman-
tis 24 ha teritoriją. Tai prabangus ir vienas vaizdingiausių Lietuvos parkų šalia Trākų Vokės, Leñtvario ir kai kurių kitų, turintis nemažą dekoratyvinę vertę. Vakarinę parko ribą nustato pagrindinė Gelgaudiškio gatvė (Taikos), rytinę – Šilupės upelis, už kurio prasideda miškas ir Pakalniškių kaimo teritorija.

Senujų Lietuvos parkų tyrinėtojai A. Tauras, L. Čibiras, K. Labanauskas, L. Januškevičius ir kt. neaplenkė šio unikalaus kraštovaizdžio kūrinio, jis aprašytas knygoje „Mūsų parkai“ (A. Tauras, 1989), Paminklų restauravimo ir konservavimo instituto ekspedicijų ataskaitose, Šakių krašto leidiniuose ir pan.

Per netrumpą Lietuvos istorijos laikotarpį pirminis Gelgaudiškis labai pasikeitė. Medardo Komaro dvaro rūmų ansamblio ir parko paskirties neatitikimas, vaikų namų įkūrimas XX a. antrojo dešimtmčio pabaigoje, nuolatinė lėšų ir dėmesio stoka padarė neatitaisomą žalą. Net kelioms gelgaudiškėčių kartoms senieji rūmai ir parkas – romantinės praeities simbolis bei dažniausiai lankoma vieta sunyko.

Prie klasicizmo stiliaus rūmų

Priešais vėlyvojo klasicizmo stiliaus vieno aukšto su pusrūsiu rūmus suformuota centrinė erdvė su ištįsusio ovalo formos parteriu. Viršutinę ir apatinę parko terasas jungiantis šlaitas taisyklingai suskirstytas į 5 fermas (smulkias juostines terasas), kurios buvo skirtos rožynams. Deja, kaip ir daugelyje kitų parkų, jie neišliko. Šie senieji Lietuvos kraštovaizdžio kūriniai neturi didelės svetimžemių augalų įvairovės (rečiau sutinkamų apie 20 pavadinimų augalų), kurie paprastai buvo sodinami prie rūmų. Tačiau XIX a. pradžioje Gelgaudiškyje dygliuotoji eglė (*Picea pungens*), europinis maumedis (*Larix decidua*), juodoji pušis (*Pinus nigra*), geltonžiedis kaštonas (*Aesculus actandra*), amerikinė liepa (*Tilia americana*) buvo labai egzotiški augalai.

Dvaro rūmų fragmentas. 2003 m. Gedimino Jokūbaičio nuotr.

Unikali ir sidabrinio klevo (*Acer saccharinum*) dviejų eilių alėja. Dėl pilkšvos apatinės lapų spalvos ir retokos lajos ji šviesi, lyginant su tradicinėmis liepų, kaštonų ir kt. alėjomis. Sidabrinis klevas – greitai augantis medis, turintis minkštą medieną ir dažną vidinio kamieno puvinį. Todėl per XX a. be pėdsakų Gelgaudiškio parke išnyko dalis šios retos rūšies medžių, kiti – blogos būklės. Parke sunku nustatyti pradinį sidabrinėjų klevų skaičių.

Iš Šiaurės Amerikos kilęs geltonžiedis kaštonas ir šiuo metu Lietuvoje retai kur auga. Nuo paprastojo jis skiriasi gelsvais žiedais, mažesniais, smulkiau dantytais lapais, perpus mažesne šviesia sėklų dėme.

Gelgaudiškio parke dar galima rasti brandžių paprastojo ąžuolo medynų ir jų grupių. Šiaurės rytinėje dalyje tarp menkaverčių krūmų ir medžių sąžalynų galima aptikti šių ąžuolų, pasodintų po 4 į vieną duobę ir sudarančių vieną daugiakamienį augalą. Tai labai retas auginimo būdas, ypač formuojant eilę.

Sidabrinėjų klevų alėja. 1985 m. Algio Bacevičiaus nuotr.

Giria Gelgaudiškio gyvenime

Elvyra Straševičienė

Straipsnyje apžvelgsime kažkada buvusių didžiųjų Sūdovės girių išsidraikiusius miško plotelius, pažvelgsime į jų teikiamą naudą žmogui. Kalbėsime apie laikotarpį, kurį 2000 m. dar siekė žmogaus atmintis – XIX a. pab.–XX a.

Mišku plotai. Tarpukariu Gelgaudiškio girininkijai, kurios būstinė buvo įrengta Dapkūniškės dvare, priklausė 2 006 ha miško plotas, suskirstytas į šešias eiguvas: Pankliškės – 1 201 ha, Pāpiškių – 189 ha, Upeglūnio – 104 ha, Trāko – 100 ha, Āukštojo Gelgaudiškio ir Pārko po 81 ha, Štrūtgerio – 75 ha, Šlaīto – 62 ha, Lenkūnės – 54 ha, Eņsgirio ir Zuikīngirės po 45 ha, Maštāičiū šilėlio – 22 ha. Vietos gyventojų atmintyje išlikę Milkšilio, Obėliškiū, Veraņgės, Dabītū, Daukantīškiū, Narkūnū, Pajāutū, Aukštutiniū ir Žemutiniū Pakalniškiū, Skaistākaimio ir Teņpelio girios, kuriose, Pirmojo pasaulinio karo metais dalį jų iškirtus, buvo daug tuščių, neužsodintų plotų. Vienas jų – Teņpelis, – labai graži laukymė, vardą įgavusi caro valdymo laikais. Mat baudžiaivos laikais čia stovėjo kartuvės (raudonų plytų stulpus ir per juos *perdėtą barjerą* dar mena senesnioji gelgaudiškių karta), prie kurių arkliais tempė nusikaltusius baudžiauninkus: sukryžiaavę ir virve surišę kojas, prie išskėstų rankų pririšę masyvų rąstą. Šis žmonių aplenkiamas kelias ir vieta aplink kartuves ilgainiui įgavo Tempelio vardą. Žmonės vengė šios vietos, ir tik prieš pat Antrąjį pasaulinį karą, vadovaujant eiguliui Juozui Sakalauskui, vietovė buvo užsodinta mišku. Tada lapuočiais užsodino ir Eņsgirį.

Darbai miške. Miško kirtimas – pagrindinis girinių uždarbis, pagrindinis vyrų žiemos užsiėmimas.

Gelgaudiškio vls. girininkai. Centre sėdi Kotovas. Apie 1930 m. Iš A. Švabausko archyvo

Mišką kirto vyrai, tačiau darbo pakakdavo ir moterims, ir jaunimui, paaugliams ir netgi seneliams: vieni šakas genėjo, kiti smulkias šakeles ir skujas kurui rinko. Treti, turintys arklius, iškirštą mišką į pakeles ar panemunę tempė, dar kiti – sielius rišo, rąstus baržomis plukdė.

Mišką kirsti pradėdavo spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje. Su biržių dalyba susijusi kirtimo pradžia priklausė nuo gamtos kaprizų ir nuo girininkijos bei eiguvos pasiruošimo darbui. Kirto lig pavasario.

Apie miško kirtimo pradžią sužinodavo iš eigulių. Patys kirtėjai eidavo pas eigulius ir klausdavo, kada mišką kirs. Kiekvienas norėdavo žinoti tikslią kirtimo pradžios dieną ir šios dienos jokia būdu negalima buvo pražiopsoti – pražiopsosi – kirstinės negausi.

Vyravo dvejopas kirtimas – didysis (kertamas visas girios plotas plynai) ir rinktinis (kertami tik eigulio pažymėti medžiai). Dėl didžiojo kirtimo vyrai varžėsi, nes plynai kirsti buvo paprasčiau: per dieną daugiau medžių iškerti ir daugiau uždirbi. Rinktinio kirtimo, kai iškertami tik eigulio nurodyti medžiai, niekas nenorėjo, nes kertant reikėjo žiūrėti, kad paliekamų medžių nesužeistum. O ir ištraukti į pakeles rinktiniame kirtime buvo daug sunkiau – reikėjo žiūrėti, kad nebūtų sužaloti kelyje pasitaikantys medeliai. Vadinasi, sunkiau ir ilgiau dirbi, o mažiau uždirbi. Be to, buvo būtina ir sausuosius nuo rinktinių atskirti, o juos iškirtus, ne arkliu, bet ranomis į šalikeles išnešti. Arkliais ištraukdavo tik rinktinius medžius.

Kertamus miško plotus girininkija suskirstydavo kvartalais. Didžiajame kirtime biržes kirto plynai, palikdami neiškirtus sėklinius, eigulio sužymėtus medžius. Alksnyuose palikdavo alksnių, drebulynuose – drebulių, o visuose miškuose – ažuolų sėklinius. Taigi didžiajame kirtime dirbti buvo daug lengviau, todėl vyrai dėl biržių varžydavosi: iš anksto prašydavo eigulio ir primindavo, kokią biržę nori kirsti, tačiau minties, kad už geresnę biržę reikia eiguliui atsilyginti, nebuvo, ir niekas neatsilygindavo. Kirto poromis, du vyrai vieną *šniūrą* (eigulio žingsniais atmatuotą išilginį plotą): eigulys atžingsniuoja tik jam žinomą žingsnių skaičių ir sako: „*Judu čia kirsit*“. Vyrai tą pačią dieną apeina savąją *skersinę*, apžiūri, įvertina būsimo darbo eigą.

Atlyginimą mokėdavo už iškirto miško kubatūrą, todėl darbo valandų kirtėjai nepaisė – dirbo nuo aušros iki sutemų. Per dieną du vyrai iškirsdavo ir virtinėmis sukraudavo apie 10 m³ medienos, už tai gaudavo 5 Lt.

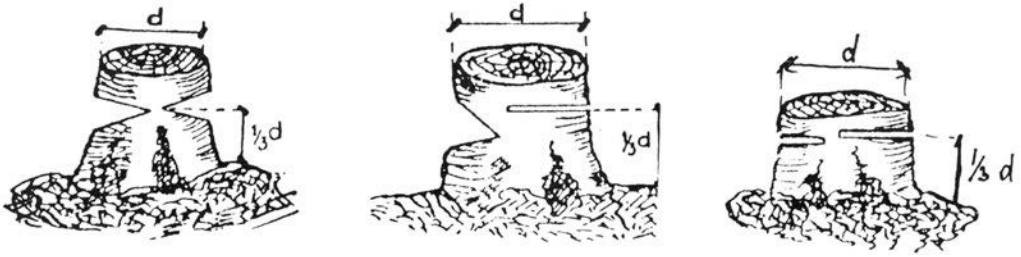
Neretai kertamo miško plotai buvo toli nuo namų. Vyrai iš namų išeidavo tamsoje, o kol nueidavo iki kertamo ploto, žiūrėk, ir įdienoja („*anpiet nuaini*“ A. Mau-mevičius, Dabitų k.).

Žirkles medžio storiui matuoti.

E. Straševičienės pieš.,

D. Perkausko nuotr.

Kirtavietėje susikurdavo ugnį ir prieš laužą pakaitindavo pjūklą, kad sušalęs medis pjaunant nesuskiltų. Kertamus medžius vertė aplink laužą, kryžiuodami, tarsi šulinio rentinį. Centre – laužas, o aplink jį kvadratu sukritę medžiai. Nukirtę keliolika medžių, imdavo kirvius ir, eidami aplink ratu, nugenėdavo šakas. Nugenėtus rąstus *štabeliavo* (sukraudavo virtinėmis). Sukritusius rentinio forma medžius du vyrai nesunkiai dalbomis pasukdavo ir suversdavo virtinėmis, o kad šios stabiliau laikytųsi, kas 2–3 ar 5 metrus žemėn įkaldavo kuolus.

Medžio kirtimo būdai.
E. Straševičienės pieš.

Lengviausia būdave kirsti išlakų pušyną, bet tokio miško tik labai nedideli ploteliai pasitaikydavo. Daugiausia eglėnai.

Eglės kirto parduoti. Nukirstus ir nugenėtus rąstus arkliais tempė prie Nemuno, iš kur, surišę sieliais, plukdė užsienin. Supirkėjus ir plukdytojus vadino *baibokais*, o baržas, kuriomis plukdė medieną, – *baidokais*. Klampiuose panemunės slėniuose klampu buvo tiek priplaukti baržai, tiek arkliais atvežti medieną – *baidokams* kelią iškasdavo žemkase, o arkliams – nuklodavo *blankomis* (storomis lentomis). Priplaukus *baidokui*, *blankas* nukeldavo. Nusekus Nemunui, nutiesdavo gana ilgus *blankų* kelius. Baigus plukdymą, *blankas* surinkdavo.

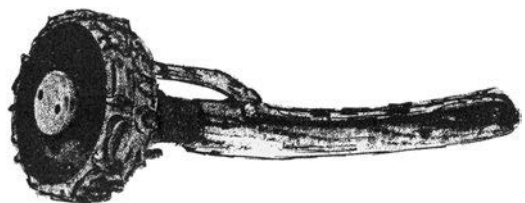
Iš vienos eglės būdavo du rąstai, sakydavo – *du medžiai*. Kiekvienas jų septynių ar aštuonių metrų ilgio, vienas storesnis ir trumpesnis, antras – plonesnis ir ilgesnis. Viršūnę palikdavo apie 10 cm skersmens. Neretai nuleidžiami medžiai užkliūdavo už stačiųjų ar atsiremdavo į juos, susikryžiuodami viršūnėmis. Tada medkirčiai įvairiais būdais stengėsi išlaisvinti tiesųjų medį, sukdamo nukirstąjį. Nepavykus, nors tai buvo labai rizikinga, pjovė statųjį. Pjovė atsitūpę (šiai pjovė vienu keliu priklaupę), kad suspėtų, medžiui virstant, pabėgti. Gan dažnai medkirčiai susižeisdavo, netgi žūdavo – medkirčius užgriūdavo ne tik medžio kamienas, bet ir plati laja. Neatsitiktinai medkirčiai su eiguliais (rinktiniuose kirtimuose) susiginčydavo, kuri medį reikia kirsti, nes darbininkai geriau už eigulius išmanė medžių savybes, kritimo kryptį.

Kirstinus medžius ženklino (*kleimavo*) girininkijos paskirti eiguliai. O šie, kadangi tai buvęs sunkus ir kruopštus darbas, samdydavo pagalbininkus. Medžius ženklino dviese: eigulys vedė medienos apskaitą, o fizinį darbą – žymėjimą atlikdavo darbininkas, kuris ant blazdos ar batų aulo prisirišdavo dažais išteptą avies kailio gabalą ir, pratašęs kirstino medžio žievę, patrindavo *kleimą* į kailį ir

Kleimas medžiams

ženklinti.

E. Straševičienės pieš.

prakartoje ėmušdavo reikiamą numerį. Numerį *kleimo* skalėje surinkdavo eigulys. Surinkęs numerį, *kleimą* paduodavo darbininkui, kad šis stipriu rankos smūgiu ėmuštų surinktąjį skaičių. Pats specialioje užrašų knygelėje, skirtoje eiguliams, pasižymėdavo ėmuštąjį numerį. Kiekvieną parinktą kirsti pušį ar eglę *kleimavo* du kartus: medžio apačioje, liksiančioje kelme, ir krūtinės aukštyje. Eglaičių *kleimavimas* buvo labai sunkus darbas: eglų šakos žemai nukarusios, tankios, prasibrauti pro jas ir reikiamame aukštyje padaryti iškartą buvo nelengva. Be to, eglų šakos labai sakingos ir lipnios – ištepa sakais ne tik rankas, veidą, bet ir drabužius. Neatsitiktinai laukininkai miškų gyventojus vadino *sakuotnugariais*. Mat šie, dirbdami miške, nugaras išsisuodindavę, jų drabužių nugaros net žvilgėdavo nuo ištekėjusių saku. Nepėsti buvo ir giriniai, kurie, pašiepdami laukininkus, juos vadino *akuotnugariais*, nes jų viršutiniai drabužiai buvo apkibę akuotais, kišenės pilnos spalių ir akuotų.

Sausuoles eglaites taip pat *kleimavo*, o nukirstus ir virtinėse sukrautus rąstus, skirtus parduoti, *kleimavo* net trečią kartą, ėmušdami numerius rąstų galuose.

Nestoras, ištisinio kirtimo eglaites (apie 20 cm skersmens) nužievindavo ir supjaudavo popiermalkėm. Popiermalkių ruošimas kirtėjams buvo dvigubas darbas: žiemą iškerta ir *suštabeliuoja*, o pavasarį, kai žievė atšunta, nuskuta ir vėl *štabeliuoja*. Žievino drožtuvais, vadintais *striūgais*. Tai dvirankis, lenkta geležte, įtvirta į dvi medines rankenas, įrankis.

Kai kurie, itin patyrę meistrai, žievę lupdavo rankomis: prakerta mažu kirvuku žievę ir rankomis išilgai medį nuplėšia. Jei žievė prikepusi, blogai atšoka, naudoja *striūgą*.

Eglių žievę vadino *dūbais*. Sakydavo: „*dūbus skuta, dūbus lupa*“. *Dūbus* naudojo kailiadirbiai kailiams raugti.

Malkinius rąstelius (plonesnius už popiermalkes ar puvinio apimtus) suskaldydavo ir sukraudavo 1 m pločio ir 1 m aukščio apie 10–12 m ilgio eilėmis.

Iki XX a. pradžios medžius kirto kirviais, naudodami tik dalbą medžiui paversti. Medieną labai brangino, medį kirto kiek galima žemiau. Ir valdžia reikalavo, kad kelmo aukštis nebūtų didesnis nei trečdalis medžio skersmens. XIX a. pabaigoje atsiradus dvirankėms skerspjuvėms, vadintomis *šimtadantėmis*, kirvis gan greitai teliko tik pagalbinio įrankiu: pjovėjai, nustatę medžio virtimo kryptį, negiliai įpjaudavo medį ir įpjovoje kirviu ištašydavo tribriaunę medžio išėmą, medžio virtimo kryptį. Piešiniai iliustruoja medžio kirtimo atvejus.

1. Medis prakertamas iki pusės ir daugiau jo storio ir, apėjus medį iš kitos pusės, vėl įkertamas ir rankomis arba kartimis stumiamas į priešingą pusę, kol nuvirsta.

2. Medis pjūklų įpjauamas daugiau nei iki pusės ir iš kito medžio šono, kiek pakirtus žemiau įpjovos, verčiamas.

Tiesusis striūgas

Lankiniai striūgai medžio žievei nuskusti

Medkirčio kirvis. E. Straševičienės piešiniai

3. Medis pjūklų papjaunamas daugiau nei iki pusės iš vieno medžio šono ir, kiek papjovus žemiau ilgojo pjūvio, verčiamas.

Galutinai medį nupjaukdamas pjūklą iš kitos kamieno pusės. Pjūklas pakaitė kirvį, tačiau neišstūmė iš žmogaus sąmonės šimtmečiais nusistovėjusios sampratos. Ir šiandien, kai galingais elektriniais ar benzininiais pjūklais be kirvio pjauna medžius, žmonės sako: „Mišką kerta“. Nepriėjo ir naujoviška miško pjovėjo sąvoka. Vis dar tebesakoma: „miško kirtėjai, medkirčiai, kirtimas, kerta mišką“.

Pavasarijant skubėdavo ištraukti (ištempti prie kelelių) nukirstus pušinius ir eglinius rąstus. Jei likdavo neištempti lapuočiai, juos perskeldavo pusiau ir nuskusdavo žievę, kad medžiai nesupūtų („rundinas pūva“ A. Maumevičius).

Miško sodinimas. Iškirstus spygliuočių ir kai kuriuos lapuočių (liepaičių, ąžuoliukų) miško plotus stengdavosi tuoj pat atsodinti. Sodino ankstyvą pavasarį, vos išėjus pašalui, nes kol žemė drėgna, augalai geriau prigyja. Sodino eilėmis pagal skersai mišką ištemptą apie 20 m virvę. Ant virvės kas 1,5 m pririšdavo skuduriukus (medžiagos juosteles), žyminčius sodinuko vietą.

Sodinti susirinkdavo 10–20 sodintojų, t. y. tiek, kiek eigulys pakviesdavo. Giriniai, be miško, kitokio uždarbio neturėjo, tad visi veržėsi prie miško darbų. Sodino vyrai ir moterys, daugiausia jauni.

Kiekvienas sodintojas turėjo savus įrankius, vadintus sodintuvais. Tiesa, sodintuvus, primenančius siauragalvius kastuvus, duodavo ir girininkija, tačiau kiekvienas darbininkas norėjo dirbti tik savu įrankiu, prie kurio buvo pripratęs, kurį buvo gerai išsigalandęs.

Sodinukus (pušaičių, eglaičių, liepaičių, ąžuoliukų) atveždavo eigulys. Girininkija turėjo savą daigyną, kurio daigeliais aprūpindavo visas eigulus.

Sodinant du vyrai įtempdavo ir kaskart perkeldavo virvę, o viena vikri mergina prie kiekvieno sodintojo kojų išmėtydavo po daigelį. Likusieji sodintojai sustodavo po vieną prie virvės pririštų skudurelių.

Skerspjuūklė, geležinis pjūklas. E. Straševičienės pieš.

Kiekvienas sodintojas turėjo savo įrankius, vadintus sodintuvais. E. Straševičienės pieš.

Sodintuvai. 2003 m. D. Perkausko nuotr.

Nepriėjusius daigus atsodindavo rudenį arba jau kitais metais, pavasarį. E. Straševičienės pieš.

Sodinamą plotą vadino *sodyba*. Ištempus virvę ir išmėčius daigelius, kiekvienas sodintojas, laikydamas abiem rankom sodintuvą, stipriu smūgiu besdavo jį žemėn ir abiejų rankų judesiais į save ir nuo savęs išjudindavo žemę, į gautąjį plyšelį įdėjęs daigelį, prispausdavo jį tuo pačiu sodintuvu.

*Gelgaudiškio
girininkija Pajotijo
kaime. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Nepriėjusius daigus atsodindavo rudenį arba jau kitais metais, pavasarį. Medelius atsodinti girininkija samdydavo du tris žmones, kurie neretai medelius atsodindavo keliose eiguvose.

Prigijusių sodinukų neravėjo, tik specialiu dalgiu, trumpesniu (kad daigelių nenupjautų) nei šieną pjauti, išpjaudavo tarp daigelių sužėlusią žolę. Kai kurie darbininkai, kaip reikalavo eigulys, siauresniu nei bulvėms kaupti kauptuku sujudinavo aplink daigus žemę, taip apravėdami daigelį.

Medeliams sodinti ir juos apravėti eigulys turėjo savus žmones, kurie padėdavo sergėti mišką. Be įprastinio atlygio, eigulys jiems už miško sergėjimą leisdavo malkoms kokią išvartą ar sausulį nusipjauti, samanų parsivežti.

Atsodinant savaiminio apsisėjimo biržę, sėklines iškirsdavo ir medieną parduo-davo malkoms. Sėklines kirto tik jaunuolynui paūgėjus, kai medeliai vos rieškučiomis apimami (A. Maumevičius).

Pernelyg tankius savaiminius atžalynus retino. Retino ir valstybiniame, ir privačiame miške (eiguliams buvo pavesta prižiūrėti ir privačius miškus). Antai Damijonas Endrijonas prie Ensgirio buvo nusipirkęs alksnyno plotelį. Alksniai gan greitai apaugdavę ūgiais, pasidarydavęs tikras šabakštynas. Tai pastebėjęs eigulys nurodydavęs, kuriuos krūmus iškirsti, palikdamas gražiausius. Ataugų iškirtimą vadino išretinimu.

Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą daigams duobučių neruošdavo – sodinamajame plote dalgiais nupjaudavo žolę ir spyruoklinėm akėčiom išakėdavo. Plotelių,

kurių žolė retesnė ir žemesnė, neakėdavo, sodino į neakėtą plotą. Užsodinus vieną eilę, vyrai virvę patraukdavo maždaug vienu metru į priekį. Metro nenaudojo, virvę perkeldavo iš akies. Užsodinę barą, apsigrėždavo ir vėl užimdavo naują barą. Tačiau, jei vietovė nelygi, daug duobių ar želdinių, grįždavo į įprastą sodinimo kraštą. Visuomet sodinimo darbus pradėdavo nuo lygiojo sodinamojo ploto krašto.

Sodinti pradėdavo ankstyvą rytmetį, su rasa. Baigdavo popiečiu. Sodinimo metu darydavo pertraukėles. Per pertraukėles nerūkantieji dainuodavo, kalbėdavosi. Pietų pertrauka buvo ilgesnė. Valgė kiekvienas atskirai, kas ką išidėjęs.

Jaunuolynų priežiūra. Jaunuolynus retino. Prieš retinant būtinai iškirsdavo sėklines. Dažniausiai tai buvusios pušys. Krašte vyravo mišrūs ir lapuočių miškai, o tankiai prižėlę lapuočių miškai – beržynai, alksnynai, drebulynai – patys apsisėdavo. Priešingai kitiems Lietuvos regionams, gelgaudiškiai sėklinėms šakų negenėdavo. Retinamų medžių neženklino, tik labai retais atvejais eigulys skaptu įrėždavo: („eigulys nupasakoja ir dirbi“). Tačiau eigulys akylai stebėjo kertamą jaunuolyną („per-eina, patikrina, jei sodini negerai, labai bardavo“). Darbininkai patys privalėjo orientuotis, kurį medį nukirsti. Medelius kirtu kvadratais: iškerta atžalas ir daigus vieno kvadratinio metro plote, o kitame palieka, trečiame – vėl iškerta. Retinamas plotas likdavęs tarsi kvadratinio metro ploteliais išmėtyta šachmatų lenta.

Iškirstus medelius rūšiavo: vienon krūvon skyrė smulkius ir šakas, antron – malkinius. Tarpukariu jaunuolynų mediena buvo gana pigi – kubinis metras tekainavo 20 centų. Šakas ir smulkius medelius, suverstus krūvomis, taip pat parduodavo. Eigulys pažvelgdavo į suverstą krūvą ir pasakydavo, kiek reikia už ją mokėti. Dažniausiai sakydavęs: „Duok du litu“. Pats eigulys pinigų neimdavo: išrašo raštelį, ir pirkėjas privalo vykti į girininkiją, kur girininkas išrašydavo pirkimo orderį. Tuomet pirkėjas vežimu važiuodavęs į mišką. Pakartotinai vykti pas eigulį nereikėjo, tačiau buvo būtina važiuojant miškan, pasiimti orderį. Eiguliai ir žvalgai apeidavo kirtimus, tikrindavo.

Pasitaikydavo vagysčių, o sugautuosius baudė gan didele bauda, kuri neatpirkdavo parsivežtų šakų kiekiu, todėl jaunuolynuose iškirstų šakų vagysčių retai

*Medinis suoloelis
Gelgaudiškio dv.
parke, netoli
aukščiausios Sūduvos
eglės. 2004 m.
A. Andrijo nuotr.*

*Skrudėlynas eglyne
netoli Žvaigždės,
Gelgaudiškio dv.
parke. 2004 m.
A. Andrijono nuotr.*

pasitaikydavo, o nenukirstą mišką, nežiūrint baudų, vogė, nors kiekvienas žinojo, jei sugaus pavogus ažuoliuką, sumokėsi tokią baudą, kad ir ūkį teks parduoti. Statybinė miško medžiaga buvo didelė brangenybė, ir eiguliai, laikydamiesi priesaikos žodžių ir privengdami kasmetinių miško revizijų, mišką labai saugojo. Beje, eiguliu galėdavo tapti žmogus, atitarnavęs kariuomenėje ir prisiekęs bažnyčioje.

Revizija. Vyko tris kartus per metus. A. Grikietienė pasakojo, kad jos tėvas buvo eigulio Juozo Sakalausko giminaitis ir kaip gerai pažįstamas ir patikimas žmogus buvo eigulio parankinis (ramstis). Eigulys puikiai žinojo, kad mišką vogdavo tik naktį, tai pusiaunaktį eidavęs pas tėvą, ir abu su šunimis kinkuodavo į mišką. Prieš reviziją pats eigulys mišką kruopščiai apžiūrėdavęs, ateidavęs pas tėvą ir sakydavęs: „*Ten medis nupjautas, kelmą paslėpk*“. „*Ten šakų primėtyta – išrink*“. Prieškaryje miške nebuvo nei šakų, nei šaknų – viską gražiai sutvarkydavo. Žmonės bijojo ką nors numesti. Vaikai basi bėgiojo, kojų nesusižeidė. Urėdas per mišką taku nėjo, kad nenumintų medžio šaknų. Vis vieškeliu vaikščiojo. Žmonėms taip pat liepė be reikalo po mišką nevaikščioti. Kuras labai brangus buvo. Žmonės šakas rinko, pundeliais surišę namo nešėsi. Mažažemiai, turintys apie pusę hektaro, šakų kūleliais visas pastoges nuklodavo. Žiemą kūreno tik šakomis.

Milkšilyje šakoms rinkti, kaip ir uogauti, reikėjo nusipirkti už vieną litą leidimą. Žmonės labai gailėjo lito, už kurį pas ūkininkus labai sunkiai reikėjo visą dieną dirbti. Eiguliai, sugavusįjį miške be leidimo, ne tik išvarydavo iš miško, bet ir surinktas gėrybes atimdavo, girininkui pranešdavo.

Uogavimas. Pagrindinė miško uoga buvo mėlynė. Mėlynės parduodavo, virė uogienes, o kad šios, išvirtos be cukraus, nesurūgtų, supylė į puodynes, paviršių apipildavo vaistinėse pirktais milteliais. Pildavo ir į butelius, ir, užpylę cukrumi, statydavo juos ant palangių, kad įrūgtų ir sunka išsiskirtų. Sultis vartojo degtinei paskaninti ar arbatai pasaldinti, ir tai ne kasdien – tik sergant. Dalį mėlynių susidžiovindavo. Džiovinatas vartojo viduriavimui stabdyti.

Girtuokles (vaivorus) taip pat naudojo uogienėms, vaistams. Žinojo, kad galva renkant girtuokles svaigsta ne nuo uogų, o nuo aštraus gailių kvapo. Parduoti gir-

*Baravykus džiovino,
sūdė, raugino.
2005 m.
D. Perkausko nuotr.*

tuokles nelabai tiko – greitai suskystėja, ištyžta. Girtuoklių uogienė taip pat skysta, daugiau cukraus reikalaujanti, todėl girtuoklių uogienę stengėsi suvalgyti kuo greičiau, o mėlynių uogienę, žiemą nusipirkę cukraus, pervirdavo.

Brukne – brandi uoga. Virė kaip ir mėlynės, uogienės paviršių apiberdami milteliais. Valgė pusryčiams, užteptą ant duonos. Tiesa, vienas bruknes mažai kas virė – skanesnė ir saldesnė uogienė išvirta su kriaušėmis, obuoliais. Tokią uogienę vadino „bruknių košė ir naudojo ją lazankėlėms“. Kepė blynelius ir valgė su bruknių košė. Lazankėles virė ir Kūčioms: sumala aguonas, o prie aguonų dar ir uogienės pridėdą. Kartais pateikdavo bruknių košę atskirai, o aguonų piena taip pat atskirai.

Aviečių, gervuogių, žemuogių mažai miškuose būdavo, nurinkdavo jas piemenys, vaikai. Vartojo tik vaistams.

Grybai. Grybauti eidavo būriais. Toli nueidavo. Baravykus džiovino, sūdė, raugino. Stiklainių nebuvo. Marinavo ir raugė puodynėse, emaliuotuose kibiruose. Raugdami dėl kvapo ir skonio dėjo krapų, kvepiančiųjų pipirų (*giovirkų*), o rūgimui pagerinti – vyšnių, juodųjų serbentų, rečiau krienu lapų. Vienam litrui vandens pylė nubrauktą šaukštą druskos. Grybai – advento, gavėnios valgis. Džiovintus, juos per nakt išmirkę, virė su *barsčiais* (burokėlių sriuboje). Raugintus valgė įdarytus svogūnais ir grietine.

Raugdavo mediniuose kubiliukuose, emaliuotuose kibiruose, molinėse puodynėse. Uždengdavo marle ar drobės gabalėliu ir indo skersmens mediniu dugneliu (dangteliu), sunertu iš liepos ar ažuolo lentelių, tik jokiū būdu ne pušies ar eglės – įgaus sakų kvapą, suges. Prislėgdavo išvirintu akmeniu. Beje, mėsą rūkė taip pat ne pušies ar eglės malkom. Tik alksninėm, dėl kvapo įmesdami kadagio gabalėlį.

Prisirinkdavo daug vaistažolių. Be įprastinių, labai mėgo asiūklių miltelius – vaistas gripuojant, esant temperatūrai ar iššutimui gydyti. Asiūklius saugojo eiguliai. Tačiau asiūkliai buvę pagrindinis bažnyčios papuošalas: prieš didžiąsias religines šventes pynė vainikus, nuleisdavo girliandas.

Medžioklė. Medžioti, netgi zuikiams, reikėjo leidimo. Leidimus turėjo miestelio valdininkija, o iš kaimiečių – tik vargonininkas Kazys Vinteris, kuris, vaikščiodamas

*Medžiotojo laimikis
Gelgaudiškio
panemunėse. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

po laukus, šaudė varnas. Paslapčiomis gal kokį zuikį nusišaudavo, bet niekas to nežino. Viešą varnų šaudymą organizavo eiguliai. Dalyvaudavo valsčiaus viršaitis, sekretorius, kunigas. Parduotuvėse buvo galima nusipirkti kamštinių brauninkų, kuriais varnas šaudė ir vaikai. Taikydavo į varnų lizdą ir jį išdraskydavo.

Pasakojo

Vincas Červinskis, gim. 1928 m. Gelgaudiškyje,
Antanas Maumevičius, gim. 1924 m. Dabūtų k.,
Angelė Zymonienė, gim. 1922 m. Gelgaudiškyje.

Gelgaudiškio dvaras – Europos paveldo dalis

Aurelija Papieviėnė

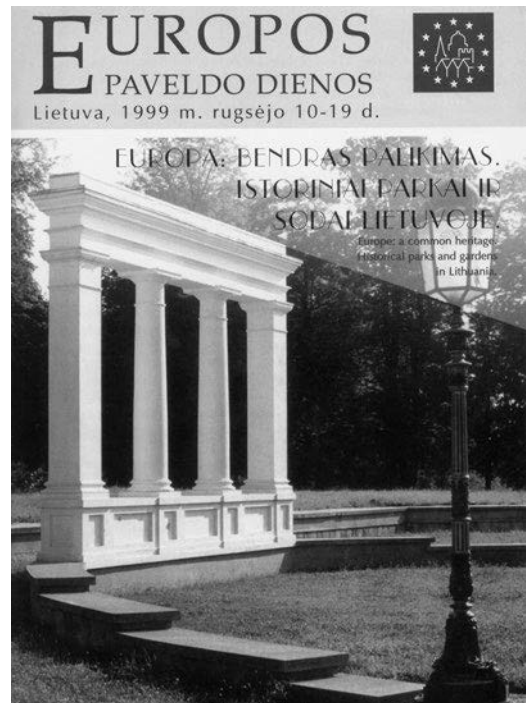
1999 m. rugsėjo 4 d. Anglijoje, Glasgovo mieste, įvyko Europos paveldo dienos. Tai buvo jau devintoji programa, kurią organizavo Europos Taryba. Nuo šios programos paskelbimo 1991 m., pirmą kartą visas valstybes sujungė bendra tema – „Europa: bendras palikimas“. Programa sujungė 46 dalyvaujančių valstybių valią ir pabrėžė, kad jas jungia bendros ištakos, istoriniai ir kultūriniai ryšiai, būdingi visai Europai.

Europos paveldo dienos Lietuvoje 1999 m. rugsėjį vyko jau penktą kartą. Tema – „Europa: bendras palikimas. Istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje“. Tokią temą pasirinkti paskatino E. Andrė parkų kūrybos Lietuvoje šimtmetis bei noras atkreipti visuomenės ir savivaldybių dėmesį į parkų paveldą, jo būklę.

Iš Europos valstybių 1999 m. tik Lietuva ir Olandija pasirinko istorinių parkų arba gamtos paveldo temą, tuo puikiai iliustruodamos, jog kultūrinės vertybės, kurios buvo kuriamos dar prieš 100 metų, neturėjo jokių sienų. Autoriai jas kūrė ir Olandijoje, ir Anglijoje, ir Lietuvoje – tą liudija ir prancūzų peizažisto E. Andrė darbai. Besidomintys jo kūryba ir istoriniais parkais tą rugsėjį galėjo apsilankyti Užtrakio dvare, kuriame vyko nedidelė E. Andrė parkų Olandijoje fotoparodėlė, o istorinių želdynų tema buvo galima pasižiūrėti parodą Kauno paveikslų galerijoje (Donelaičio g. 16) „Rojaus sodai. Istoriniai Lietuvos želdynai dailėje ir fotodokumentikoje“.

Europos paveldo dienų renginiai tais metais vyko ir Gelgaudiškyje. Nors Gelgaudiškio dvaro parką sukūrė ne garsusis prancūzas E. Andrė, tačiau jis vertingiausias visoje Marijampolės apskrityje.

Saulėtą rugsėjo 18 d. rytą į senąjį Gelgaudiškio parką rinkosi visi, kurie neabejingi dvaro ir parko likimui. Renginį organizavo Šakių savivaldybė, Kultūros vertybių apsaugos departamento Marijampolės teritorinis padalinys. Atvyko menininkai iš Marijampolės, Šakių, Griškabūdžio, Kudirkos Naumiesčio. Jie spietėsi prie dvaro skvero, pasklido po parko alėjas, Nemuno šlaitus. Su jaunaisiais dailininkais iš Šakių atvažiavo patyrusi dailininkė Lolita Rūgytė. Dailės mokytojų E. Dragūnaitytės ir R. Amonienės suburtas Gelgaudiškio ir kitų vietovių moksleivių būrys šurmuliavo apie senuosius rūmus. Daugelis vaikų nebuvo matę šio architektūros komplekso jo klestėjimo

Europos paveldo dienos Lietuvoje. 1999 09 10–19

metais, negirdėję jo istorijos. Todėl buvusios ilgametės Gelgaudiškio vaikų namų auklėtojos Kristinos Kelpšaitės pasakojimas apie dvaro praeitį buvo netikėtas ir įdomus.

*Restauruojami
Gelgaudiškio dv.
rūmai. 2011 06 24.
A. Andrijo nuotr.*

Pasinėrė į dvaro senovę

Kai 1795 m. Užnemunė buvo prijungta prie Prūsijos, Gelgaudiškio valdos atiteko vokiečių baronui Teodorui fon Koideliui. Baronas naikino kaimus, o jų vietoje kūrė naujus dvarus. 1892 m. Žemąjį Gelgaudiškį (dabartinį miestelį su dvaru) Koideliai pardavė ir išvyko į Drezeną (Vokietija). Dvarą nupirko dvarininkų bendrovė, o vėliau pardavė Komarų giminei. Ši plati giminė iš Lenkijos turėjo daug dvarų visoje Lietuvoje. Pirmojo pasaulinio karo metais Komarai iš Gelgaudiškio išvažiavo į Lenkiją. Jau nepriklausomoje Lietuvoje Gelgaudiškio dvarą ir jo palivarkus išparceliavo, žemę išdalino Nepriklausomybės kovų savanoriams, kariškiams, buvusiems dvaro darbininkams. Žemojo Gelgaudiškio dvaro centrą Lietuvos vyriausybė pardavė Lietuvių moterų globos komitetui, kuris čia įkūrė vaikų namus.

Lietuvos moterų globoje

Lietuvių moterų globos komitetas įsteigtas Domoš Šleževičienės iniciatyva 1919 m. liepos 23 d. Kaune. 1936 m. jį perregistravo Lietuvių moterų globos draugijos vardu. Tai buvo viena seniausių socialinės globos organizacijų, kuri globojo našlaičius (pirmiausia – laisvės kovose nukentėjusių tėvų) bei neturtingus vaikus. Buvo išlaikomos dvi prieglaudos su pradžios mokyklomis Kaune ir nuo 1921 m. Gelgaudiškyje, o nuo 1924 m. administruota Raudondvario vaikų prieglauda. Iki 1939 m. gyvenimui buvo paruošta 1780 vaikų. 1939 m. draugija globojo 420 vaikų. Didelę piniginę paramą šiai globos organizacijai suteikė Anna Lindhagen, švedų „Forenin-

*Restauruota dvaro ansamblio oficina.
2011 06 24.
A. Andrijono nuotr.*

gen Radda Barnen“ atstovė, Pabaltijo komiteto Švedijoje pirmininkė, tada aplankiusi Lietuvą. Daug aukų šiai organizacijai sudėjo Amerikos lietuviai. 1923 m. JAV lankėsi D. Šleževičienė, V. Vencienė. Jų darbą rėmė B. Bacevičienė, L. Šliūpienė ir kt.¹

Antrojo pasaulinio karo metais rūmuose vokiečiai įkūrė štabą, karo ligoninę. Po karo čia vėl veikė vaikų namai.

Senosios legendos

K. Kelpšaitė prisiminė legendą, kuri pasakoja, jog senais laikais iš rūmų po Nemunu buvo nutiestas tunelis, kuris vedė į kitoje upės pusėje esančią Gelgaudų pilį. Gal prieš 20 metų prie dvaro rūmų esančios sidabrinių klevų alėjos take įgriuvo žemė. Žmonės pradėjo kalbėti, kad ten atsivėrusi kiaurymė veda į paslaptinę tunelį...

Apie tą paslaptinę tunelį 1936 m. kovo mėnesį rašė Gelgaudiškio pradžios mokyklos mokytoja M. Zubrytė:

„Pilis. Dv. rūmai. Gelgaudiškio dvaro centras, bk. (bažnytkaimis). Dabar Moterų globos draugijos išlaikoma vaikų prieglauda.

Šiuo vardu (pilimi) žmonės vadina tik Gelgaudiškio dvaro rūmus. Kitur dvaruose rūmus vadina „palociais“ arba „rūmais“. Iš to galima spręsti, kad toje vietoje senovėje buvo pilis. Senieji dv. rūmai irgi pilimi buvo vadinami. Jie buvo 2 aukštų, raudonų plytų, bet architektūriškai į pilį jokio panašumo neturėjo: buvo paprasti rūmai. Šie rūmai keliolika metų prieš karą sudegė ir Komaras, degėsius nugriovęs, ant tos vietos pastatė stilingesnius rūmus. Tūlas Ragolskis (jau miręs) pasakojo, kad jis dirbęs griaunant senų rūmų liekanas ir statant naujus. Jie, darbininkai, kasdami pamatus, užtikę šiaurės vakarų kampe urvą, kuris vedė Nemuno link. Tuo urvu ėję keliais 10 metrų, bet užtikę griuvusią vietą, lempoms užgesus jie išsigandę ir grįžę atgal. Niekam nieko nesakę. Urvą užkasė ir užmūrijo naujus pamatus.“²

¹ Lietuviškoji enciklopedija, 1958, t. XVI, p. 71.

² LKPMCA, f. 5, ap. 1, s. v. 1150.

„... K. Kelpšaitė leido pasinaudoti medžiaga, kurią ji surinko iš seniau čia gyvenusių ir dirbusių asmenų: Vaičičiaio, Zimano, Zubrytės, Andrijo ir kt. (dauguma jų mirę).

Vietos žmonių tarpe žinoma legenda, kad seniau čia buvo medinė pilaitė. Ji sudegė barono T. Koidelio valdymo pradžioje. Po to Gelgaudiškyje buvo pastatytas mūrinis 2 aukštų pastatas. Jį ištiko pilaitės likimas. Dabartiniai rūmai yra pastatyti 1842–1845 m. (rūmų statyba datuota XIX a. pradžia). Vietos gyventojas Andrijonas pasakojo, kad jo tėvas, kaip mūrininkas, dalyvavo statyboje.

Naujieji rūmai yra vieno aukšto. Apačioje yra didelis pusrūsis (dabar čia įsikūrusios klasės, virtuvė, valgykla).

Rūmai yra neoklasicistiniai. Fasadas nuo Nemuno pasižymi turtingomis formomis: jį puošia 4 kolonos su portiku. Prieš kolonas yra analogiškos formos piliastrai, apjungti baliustradomis. Rūmų pastogę jungia portifikuotas karnizas (abiems pastato fasadams jis yra vienodas). Labai paplitusi legenda, kad po rūmais yra požemis, kuriuo galima nueiti iki Vytėnų. Minėtas Andrijonas mėgino eiti tuo požemiu nuo Vytėnų, bet jam nepavyko...“³

Gelgaudiškio dvaro rūmai žiemą.

2006 m. kovas.

A. Andrijo nuotr.

Gelgaudiškio girininkijos vadovas Jonas Gvildys Europos paveldo dienų dalyvius pakvietė į ekskursiją po parką, kuris istoriniuose šaltiniuose jau minimas XVI a. pabaigoje. Parko kraštovaizdis įdomus ketureile sidabrinių klevų alėja, slėpininomis kaštonų, liepų, eglių, ažuolų alė-

³ Ten pat.

*Medžiai prie dvaro rūmų. 2006 m. kovas.
A. Andrijo nuotr.*

jomis, aštuoniais takais, kurie lyg upeliukai suteka į Žvaigždę. Parke daug legendomis apipintų vietų: Teresai, Baronkapinės, Pakaruoklių kalnas, Asesorius kapas, Velnio kalnas, Barkakalnis. Ištisos gelgaudiškinių kartos, baigdamos mokyklą, išleis-tuvių naktį eina ant Velnio kalno ir ten sutinka naują saulėtekį.

Dvaro parkas ir miškas dar laukia savo atgimimo, kai bus tvarkomos senosios alėjos, Teresai, Baronkapinės. K. Kelpšaitė pasakojo, kad 1920 m. Baronkapinėse pa-laidota paskutinė fon Koidelių giminaitė.

Girininkas J. Gvildys kalbėjo, kad dvaro parku jau ėmė rūpintis Panemunių regioninis parkas, numatytas bendras projektas su danais – atstatomi tilteliai, ruo-šiamasi įrengti botanikos parką. Danai nustatė, kad ties Gelgaudiškiu yra labai didelė paukščių trauka ir pasiūlė ateityje nešienauti Nemuno lankų, leisti čia viešpatuoti paukščiams. Paveldo dienų dalyvius girininkas vedžiojo pažintiniu taku, kurį taip pat finansavo danai.

*Ūkvedžių namas pietvakariniame dvaro teritorijos krašte. 2006 m. kovas.
A. Andrijo nuotr.*

Ant Velnio kalno visų laukė Marijampolės medžioklės ragų orkestras. Originaliais instrumentais vyrai grojo įvairias melodijas – kvietimą medžioklei, džiaugsmą, sumedžiojus stambų laimikį, šventės pradžią ir pabaigą.

Saulei leidžiantis ant Gelgaudiškio dvaro laiptų vėl suskambo medžioklės ragai. Rūmuose dailininkai jau buvo sukabinę paveikslus parodai. Žvakių šviesoje sumirguliavo vaizdai, tą dieną matyti prie rūmų ir alėjose. Dalyviai aukcione galėjo įsigyti paveikslų, pinigai už juos pateko į Gelgaudiškio rūmų atstatymo fondą. Tą dieną pardavė 6 darbus, pusę jų įsigijo gelgaudiškiniai.

Į Europos paveldo dieną Gelgaudiškyje susirinkę viso krašto kultūrai neabejingi žmonės tikėjo, kad šis renginys tapo kertiniu akmeniu, kuris padės atstatyti senuosius Gelgaudiškio dvaro rūmus.

Į Gelgaudiškio girią

Gelgaudiškio dvaro, jo parko grožį, istorinę reikšmę ir svarbą pastebėjo, apie tai išsakė mintis ir jas užrašė daugelis Lietuvos istoriją, jos kultūrą tyrinėjusių mūsų krašto žmonių. O ir plačios Gelgaudiškio girios turėjo ilgą istoriją.

Tarp Veliuonės ir Skirsnemunės girininkijų iki Siesartiės upelio buvo Sapiegos giria, kurios kolonizacija yra geriau žinoma iš dviejų juridinių aktų: iš vieno 1507 m. sužinome tos girios būklę, kai ji dar buvo be gyventojų, iš antro – 1599 m. – paaiškėja labai smulkiai, kiek buvo įkurta kaimų, kiek juose gyveno ūkininkų su jų pavardėmis, šeimynomis ir tų šeimynų nariais.

Jonas Sapiega iš didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1504 m. buvo gavęs Skirsnemunės dvarelį Gedigaudiškį (vėlesnįjį Gelgaudiškį); Zapyškio girią tas pats Aleksandras jam perdavė 1502 metais. Karalius Žygimantas Senasis (1467–1548) tam dideliam ponui, savo dvaro maršalkai, vyriausiam Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sekretoriui ir Breslaujės laikytojui, vėliau dar Pālenkės karvedžiui, atsižvelgdamas į jo ištikimybę, gerą valstybės reikalų tvarkymą, atidavė jo nuosavybėn girią nuo Nemuno iki Siesarties, tarp Veliuonos ir Skirsnemunės girininkijų.

*Laiptai prie
aukščiausios Sūduvos
eglės. 2006 m. kovas.
A. Andrijono nuotr.*

Didelės Gelgaudiškio girios ribos aprašytos karaliaus Žygimanto Senojo dovanojimo privilegijoje:

„Pirmiausia Veliuonos valsčiuje, pradedant nuo tos vietos, kur Vaiguvos upelis įteka į Nemuno upę ir tuo pat upeliu aukštyn einant, paskui nuo Vaiguvos apleistu (tuščiu) lauku, kadaisė buvusiu kaimu, Gyviu vadinamu, iki Jotijos upeliui, ir pereinant į tą Jotijos upelį iki Orijos upeliui, ir pereinant Orijos upelį iki Siesarties upeliui. Pagalios Siesarties upeliu žemyn einant jau kitoje to pat upelio vietoje ir vėl pereinant Oriją Skirsnemunės valsčiuje ir pasukant ant kalno, paprastai lietuviškai vadinamo Jakelio kalnu, per minėtuosius Orijos ir Jotijos upelius ir nuo Jotijos einant vienu taku, kuris vadinamas Ažišunio takas, iki Kregždantės upeliui ir nuo pat Kregždantės iki aukščiau minėtam Jakelio kalnui ir nuo Jakelio kalno tiesiog vėl iki prieinant Nemuno upę.“⁴

*„Lyra“ Gelgaudiškio
dvaro parke.*

2006 m. kovas.

A. Andrijo nuotr.

1847 m. vokiečių istorijos žurnalas „Neue Preussische Provinzialblätter“ rašė, kad Gelgaudiškyje aptiktas keturkampis aptašytas akmuo su keistais įrašais. Akmuo pūpsio malūnininko kieme. Jis buvo ištrauktas iš Nemuno ir užvilktas ant kalvos. Tuo akmeniu domėjosi Jonas Basanavičius, kuris ne kartą lankėsi Gelgaudiškyje.

⁴ Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 224–225.

Gediminas Isokas apie gamtos paminklus dvaro parke

*Skrudėlynas parke,
netoli Žvaigždės.
2006 m. kovas.
A. Andrijono nuotr.*

Natūralaus miško parkas prie rūmų buvo dar XVI a., o XVIII a. pabaigoje pagal to meto tradicijas jį sukultūrinu, suformavo ir įkūrė Koideliai. Parkas mišrus, turintis daug geometrinio plano elementų, natūraliai pereinantį į Nemuno slėnio miškus. Prie dvaro rūmų suformuota prabangi sidabrinųjų klevų alėja, kiekvieno klevu skersmuo – per vieną metrą. Paminklų konservavimo institutas 1974 m. rengė rūmų rekonstrukcijos projektą ir parke inventorizavo du tūkstančius medžių.

Ant parke esančio Raganų kalno, pasak vietinių gyventojų, Gelgaudiškio dvaro ponai korė baudžiauninkus. Dar 1929 m. buvo žinomos pakartųjų pavardės. Parke yra baronų Koidelių kapinės, kurios jau XX a. pradžioje buvo apleistos, vokiškus užrašus sunku buvo išskaityti. Rytinėje parko dalyje vingiuoja bevardis upelis, tyvuliuoja trys tvenkiniai, už kilometro teka Nemunas. Parke vyrauja ąžuolai ir liepos. Ten auga per 400 didelių ąžuolų. Prie rūmų, šiaurės rytų kampe, dunkso parko patriarchas – 26 m aukščio, 1,5 m storio kamienu ąžuolas. Jo giminaičiai išsiplėtę į 1,2–1,3 m storį. Net 19 ąžuolų yra 90 cm storio. ąžuolų alėjos parką juosia iš pietų ir rytų pusių. Išlikę ąžuolų, sodintų lizdais – po 4–5. O vienos apskritimu sodintų ąžuolų grupės viduryje auga 24 m aukščio ir 54 cm drūtumo klevas. Miško parko dalyje šlama 18 m aukščio ir 23 cm drūtumo skroblas. Yra 30, 52 cm skersmens ir 17, 23 m aukščio bukų. Jie būtų užaugę dar didesni, jei nestelbtų kiti medžiai. Paprastosios eglės retokos, tačiau gražiai žaliuoja 30 m ilgio eilėmis. Aukštos grupėmis sodintos pušys. Ilga mažalapių liepų alėja jungia parką su gyvenviete. Koks gi parkas be uosių! Čia auga 17 rūšių vietinių medžių ir krūmų, tiek pat introdukuotų. Priešais rūmus, partertyje, žaliuoja sidabrinės dygiosios eglutės, ilgaspyglė juodoji pušis, stiebiasi dar jaunas europinis maumedis, prie tvenkinių draikosi svyruokliniai gluosniai, sidabrinųjų klevų (191 medis) alėja. Tai unikali alėja. Kai kurie medžiai turi iki dešimties liemenų. Klevų aukštis – per 26 m, kamienai – per vieną metrą storio. Parke ošia kelios dešimtys kaštonų. Priešais rūmus šlama 12 m aukščio ir

*Sidabrinių klevų
alėja. 2011 06 24*

Žiemos mozaika Žvaigždėje. 2006 m. kovas. A. Andrijono nuotraukos

60 cm drūtumo amerikinė liepa. Savo dienas, deja, baigia senas išpuvusių kamienu plikasis kaštonas, kurio skersmuo 50 cm, aukštis 13 metrų. Jo ūgliai plaukuoti, o pumpurai nesakuoti. Gelsvai žali žiedai nelabai maloniai kvepia.

1958 m. parkas paskelbtas valstybės saugomu, o 1986 m. priskirtas prie regioninės reikšmės gamtos paminklų.⁵

⁵ Isokas G. *Lietuvos gamtos paminklai*, Vilnius, 1995, p. 253–254.

Jonas Basanavičius apie keistą akmenį Gelgaudiškyje

Grižkime dar prie tos žinutės, kuri buvo paskelbta 1847 metais. Ta žinutė, kuri vokiečių laikraštyje pasirodė dar J. Basanavičiui negimus (gimė 1851 m.), jį labai sudomino. 1905 m. apie tą žinutę jis parašė „Vilniaus žiniose“, straipsnelį pavadinęs „Gelgaudiškio inteligentams!“ Išdėstęs vokiečio Zschokke paskelbtą informaciją apie Gelgaudiškyje rastą akmenį su neperskaitomu įrašu, J. Basanavičius rašė:

„... Pranešdamas apie tai Gelgaudiškio inteligentams, prašau jų apžiūrėti akylai vietas, kur šios dienos malūnai stovi, ir kitus Gelgaudiškio kampus ar neatsiras viršminėto akmens su neperskaitomais ženklais; jeigu dar akmuo tebebūtų ant vietos, prašyčiau jį aprašius ir išmatavus, gerą „rašto“ kopiją nuimt ir „Viln. žin.“ redakcijon atsiųsti.“⁶

Gelgaudiškiu ir jo apylinkėmis visais laikais žavėjosi praplaukiantys Nemunu upėiviai ir šio krašto svečiai. Tie pėdsakai išlikę ir knygoje.

Kraštas žavėjo keliauninkus

„... Kairiajame Nemuno krante, priešais Vytėnus, stovi Gelgaudiškio bažnytkaimis su gražiais dvaro rūmais, kuriuose dabar patalpinta vaikų prieglauda. Greta Gelgaudiškio yra Narkūnų kaimas su senu piliakalniu. Čia 1313 metais Ordino mistras Karolis von Trier buvo pasistatęs Christmemelio pilį, kuri 1328 buvo lietuvių sugriauta. Kartais manoma, kad iškreiptu Christmemelio vardu vadinamas Skirsnemunės bažnytkaimis dešiniajame Nemuno krante, greta didelio Žvyrių kaimo.

Skirsnemunės apylinkės turtingos kalkių klodais. 1939 metais čia buvo pradėtas statyti pirmasis Lietuvos cemento fabrikas, kuriam mašinos buvo pagamintos „Škodos“ įmonėse, Čekijoje. Okupacijos sutrukė statybą, o atvežtos mašinos buvo išgrobtos valstybinio masto plėšikų.

Skirsnemunės bažnyčia su dviem smailiais raudonų plytų bokštais pastatyta kiek toliau nuo upės, atšlaitėje. Plaukiant Nemunu iš Kauno, anksčiau pamatome Jurbarko bažnyčią, o tik vėliau Skirsnemunės, nors ligi Jurbarko dar lieka 10 km.

Užtat plaukiant iš Smalininkų prieš srovę, Skirsnemunės bokštai matyti jau nuo Sudargo, tuo tarpu artimesnio Jurbarko bokštai ilgai lieka pasislėpę už miško. Skirsnemunės val. Paantvoardžių k. buvo gimęs Jurgis Baltrušaitis, poetas ir diplomatas (1873–1944).“⁷

„Iplaukėme į labai gražią apylinkę. Iš abiejų pusių kalnai, gražiais krūmais apaugę; dešinėje tarp medžių iš už krūmų iškyla sena pilis su bokštais.

– Kaipgi tatai vadinasi? – klausiu.

– Tai, pone, Gelgaudiškis, – atsako valtininkas, – senovės pilis*; niekas nežino, kas ją ir kada įkūrė. Štai dvaras, žiūrėk,

* Gelgaudų pilis arba Zomkus – labai įdomūs griuvėsiai dešiniajame Nemuno krante, o Gelgaudiškis yra kairiajame krante. (Vertėjo pastaba.)

⁶ Basanavičius J. *Vilniaus žinios*, 1905, rugs. 3(16).

⁷ Kalupaila S. *Nemunas*, Čikaga, 1950, p. 210–212.

Gelgaudų pilis (Vytėnai) iš Gelgaudiškio pusės. 2006 m. kovas

*Gelgaudų pilis nuo Pakalniškių k. (Švigždės) kalvų. 2006 m. kovas.
A. Andrijo nuotraukos*

pone, kokie gražūs namai, koks sodas, kokie trobesiai. Žinia, ponas pasakytum, kad tai rojus žemėje, tačiau tai – pragaras, tikras pragaras. Kaip čia žmones spaudžia – blogiau kaip vokiečiai. Ponas atima ariamas žemes ir sodina valsčių į pelkes ar į smėlėtus šilus, ir atsikovėpti neduoda, ir žmones išnuomoja žydams plukdymui, ir Dievas žino, ko jis čia neišdarinėja... Tikrai iš pragaro.

1928 m., porą metų prieš žinomus įvykius**, čionykščio dvarininko vardą žmonės tardavo keikdami.

Bet štai Kidulių dvaras, vieta, pasižymėjusi sena pilimi, ir toliau Jurbarkas, senas kaip ir pati Lietuva miestelis, mažas, tačiau neblogai pastatytas. Kanalas, kurį man parodė valtininkas ir kuris vadinasi Višpilis***, vokiečių vadinamas Schlossberg (pilies kalnas). Tačiau pilies nėra nė pėdsakų.

Turėjo jį įkurti Palemono sūnus Barkus, savo bei Jūros upelio, kuris čia įteka į Nemuną, vardu pavadinęs miestą Jurbarku.“⁸

„... Nakčiai sugrižę į laivą, kitą dieną, po ankstyvų pusryčių pas J. S. Strumilą, atsisveikinę su pareigingu ir maloniu šeimininku, iškeliavo į Gelgaudiškį, kur priėmus valstiečių delegaciją, Jo Didenybei prisistatė neseniai nuolatiniam gyvenimui į dvarą atvykęs jaunas jo savininkas p. M. Komaras ir paprašė aplankyti jo namus. Ten, pa- baigę gminos valdybos raštinės reviziją, visi ir nuvyko.

Gelgaudiškis, buvęs kunigaikščių Čertoriskių dvaras, pats didžiausias ir plačiausias teritorijas apimantis tarp dvarų Suvalkų gubernijoje. Šiam dvarui priklauso 22 000 margų žemės ir miško, 43 kaimai naudojasi servituto teise. Dirbančiųjų dvare, įskaitant ir jų šeimas, 410 žmonių. Prabangiam su šimtamečiais medžiais parkui, pakankamai apleistam, skirta 300 margų. To dvaro žemės nepertraukiama juosta driekiasi 14 varstų, iki pat Šakių, kurie kažkada taip pat buvo kunigaikščių Čertoriskių nuosavybė. Praėjusio amžiaus pradžioje kunigaikščiai Čertoriskiai Gelgaudiškį pardavė baronui Koideliui. Tame dvare išgyveno 4 naujųjų savininkų kartos. Čia parke įrengti jų giminės požemiai kapams ir koplyčia. Prieš 12–13 metų paskutinis savininkas pardavė Gelgaudiškį vietiniams dvarininkams-kaimynams, kurie įkūrė draugiją, o pats išsikėlė į Prūsiją. Prieš penkerius metus Gelgaudiškį iš draugijos nupirko Kauno gubernijos dvarininkė A. M. Komar, po kurios mirties, prieš dvejus metus, dvaras perėjo jos sūnui, simpatiškam 21 metų jaunuoliui, kuris Gelgaudiškį pasirinko savo nuolatinio gyvenimo vieta. Naujasis šeimininkas kupinas kilniausių tikslų tvarkyti ūkį ir siekti gerų santykių su valsctiečiais-servitutininkais.

Priešais Gelgaudiškį, dešiniajame kran- te įsikūręs Gelgaudų dvaras, valdant Čer-

** Dvaro savininkas Gelgaudas, sukilėlių vadas, nužudytas jo adjutanto, perėjus Klaipėdos krašto sieną ties Dovilais 1831.VI.13 ir palaidotas Kisinų kapinėse (Dovilų parapijoje). (Vertėjo pasta- ba.)

*** Šiandien žmonės jį vadina Bišpiliu. (Vertėjo pa- staba.)

⁸ Sirokomičė V. Nemunas nuo versmių iki žiočių, Kau- nas, 1932, p. 44.

*Gelgaudiškio dv.
rūmai iš šiaurės
pusės. 2006 m. kovas*

*Sunykės pastatas
(„žolinė“) dvaro
komplekso šiaurės
vakarų pusėje.
2006 m. kovas.
A. Andrijo
nuotraukos*

toriskiams su Gelgaudiškiu sudaręs vieną nedalomą dvarą ir dabar arenuojamas Kauno gubernijos dvarininko Puslovskio. Gelgaudų pilyje iki šiol aiškiai matoma iš kairiojo kranto sena kryžiuočių tvirtovė su amžius išlaikiusiais bokštais ir tvirtomis sienomis. Tos tvirtovės apgulties metu Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, metraštininkų žodžiais, vieno iš apgultųjų kryžiuočių mirtinu smūgiu buvo nukautas.

Pabuovę apie dvi valandas pas poną Komarą ir pasižadėję grįžti nakvynei, Nemunu patraukė toliau į Kidulių kaimą, kur gminos valdyboje priėmė valstiečių delegaciją ir revizavę raštvedybą, aplankė majorato valdytojo barono O. P. Offenbergo dvarą.

Dvaras Kiduliuose taip pat senovėje buvo lietuvių sutvirtinta pilis. Tarp kitko, ji žinoma Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III-iojo apsilankymu: jis 1807 metais, iki Tilžės sutarties sudarymo,

ištisas dienas sėdėjo viename iš šių namų kambarių ir žiūrėjo į Nemuną, į praplaukiančius laivus ir į senąjį Jurbarko miestą (įkurtas 1025 m.), kuris išsidėstęs dešiniajame Nemuno krante.

Paskutinis prie Nemuno gyvenamasis punktas, pagal maršrutą numatytas aplankyti, buvo Kidulių gminos Sudargo pasoda, įsikūrusi gubernijos tolimiausiame šiaurės vakarų kampe, beveik prie sienos su Prūsija ir priskaičiuojanti vos 500 gyventojų. Kadangi toje pasodoje nebuvo įstaigų, kurias reiktų revizuoti, o oras buvo lietingas, ekipažai sunkiai kilo nuo kranto į pasodą, vėlyvas laikas ir būtinybė grįžti nakvynei į Gelgaudiškį, tai pasodos gyventojų delegacija su šaltyšium žydu priešakyje buvo priimta čia pat vietoje, ir gubernatorius pažadėjo aplankyti pasodą kitą kartą, vienos iš būsimų kelionių po guberniją metu. Jo Didenybei čia prisistatė ir vietinis Romos katalikų bažnyčios administratorius.

Nuo Sudargo iki pasienio Nemunu – keturi varstai. Pilnu greičiu įveikę tą atstumą ir pasienyje pasukę atgal, 11 val. vakaro sugrįžo į Gelgaudiškį. Gelgaudiškyje kamergeras Arcimovičius ir palydintys jį asmenys paliko garlaivį, atsisveikinę su kolegijos asesorium Sokolovu ir išreiškę jam nuoširdžią padėką už suteiktus kelionės metu patogumus, malonų apsiėjimą ir nuolatinį dėmesį, kuris buvo rodomas per 9 kelionės dienas „Kauno“ laive. Pernakvoję pas p. Komarą, kitą dieną, liepos 18, apžiūrėję gminos ir kaimo mokyklų patalpas, viename iš dvarui priklausančių namų anksti papietavę, pirmą valandą dienos išvažiavo į Šakių miestą...“⁹

Šis tuometinės gubernijos lankymas vyko 1903 metais.

Restauruotas dvaro pastatas pietų pusėje. 2011 06 24.

A. Andrijono nuotr.

⁹ *Suvalkų gubernijos atmintinė 1904 metams, Suvalkai, 1904, p. 34–37.*

Dvaro rūmų fasado detalės. 2006 m. kovas

Gelgaudiškio dv. rūmų restauravimą finansavo Europos Sąjunga ir Lietuva. 2011 06 24.

A. Andrijono nuotraukos

1904 m. Kauno guberniją lankė generalgubernatorius P. D. Sviatopolk-Mirskis. Kartu su juo plaukė prancūzų keliauninkas baronas de Baye. Jie valdišku garlaisiu nuplaukė iš Kauno į Jurbarką, o tą kelionę aprašė Statistikos komiteto sekretorius K. Gukovskis. 1905 m. vasario 18 d. de Baye paskaitą apie Lietuvą skaitė Paryžiaus geografijos draugijoje. „Vilniaus žinios“ rašė, kad inž. P. Vileišis paskaitininkui pasiuntė tokią telegramą: „Širdinga padėka nuo Lietuvos“.¹⁰

Konstantinas Gukovskis rašė:

„Visą laiką ligi pat Jurbarko ponas generalgubernatorius drauge su baronu de Baye ir savo palydovais gyvai domėjosi šio aprašymo autoriaus pasakojimais apie mūsų mažojo Reino istorinę praeitį...“¹¹

Tais 1999-aisiais metais, kai Anglijoje, Glasgovo mieste, įvyko Europos paveldo dienos, Gelgaudiškio dvaro rū-

¹⁰Kalupaila S. *Nemunas*, Čikaga, 1950, p. 192.

¹¹Giedrius-Giedraitis A. *Mūsų Jurbarkas*, JAV, 1979, p. 213–214.

mai buvo perduoti Valstybės turto fondui, o 2002-aisiais metais juos įtraukė į privatizuojamų objektų sąrašą. Už daugiau kaip 1 850 kv. m ploto rūmus ir 2 ha žemės planuota gauti apie pusę milijono litų.

Gelgaudiškio visuomenė ilgai stengėsi, kad rūmai būtų gražinti miestelio bendruomenės reikmėms. Miestelėnai surinko daugiau kaip 1 000 parašų ir išsiuntė valdžios institucijoms į Vilnių. Tik 2008 m. sausio mėnesį Vyriausybė priėmė nutarimą, kad Gelgaudiškio dvaro rūmai būtų išbraukti iš privatizuojamų objektų sąrašo. Juos perdavė Marijampolės apskrities viršininko administracijai.

O 1999-aisiais, minint Europos paveldo dienas Gelgaudiškyje, beveik tris valandas dailininkai, pasiskirstę būreliais, tapė gražiausius buvusio dvaro kampelius ir surengė savo darbų parodą rūmuose. Eksponuota apie 50 darbų, kurie skelbė buvusio dvaro atgimimą.

ISTORIJA

Pakalniškių senkapis*

Juozas Antanavičius

Priešais Panemunės–Vytėnų pilį, kairiajame Nemuno šlaite, pamiškėje, apie 700 m nuo Nemuno vagos yra neaukšta kalvelė, apie kurią net vietos gyventojai nežino jokių legendų. 2011 08 16 A. Andrijono nuotr.

Priešais Panemunės–Vytėnų pilį, kairiajame Nemuno šlaite, pamiškėje, apie 700 m nuo Nemuno vagos yra neaukšta kalvelė. Išore ji niekuo neišsiskiria iš aplinkinių kalvelių. Apie ją net seniausieji Pakalniškių kaimo ir gretimo Gelgaudiškio miestelio gyventojai nežino jokių legendų.

Nuo 1959 m. Šakių rajono „Didžiojo spalio“ kolūkiečiai, šioje kalvelėje kasdami smėlį, aptikdavo daug kaulų, įvairiausių geležinių bei bronzinių dirbinių. Nekreipdami į juos dėmesio ir niekam nepranešdami apie randamus daiktus, jie nukasė apie tris ketvirtadalius šios kalvelės. Vėliau keletas radinių pateko į Gelgaudiškio mokyklą-internatą. Tada auklėtoja K. Kelpšaitė apie radinius pranešė Kauno valstybiniam istorijos muziejui.

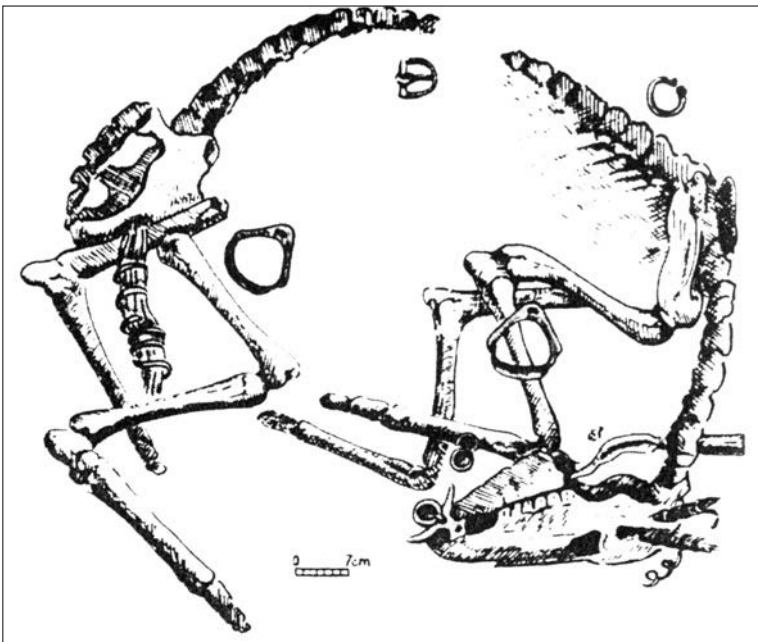
1963 m. gegužės pradžioje Kauno valstybinis istorijos muziejus čia pradėjo archeologinius tyrinėjimus. Paaiškėjo, kad čia esama senkapio. Ištirtame 537 m² plote aptikti 76 kapai. Kapinyne laidoti sudeginti žmonės ir nedeginti jų žirgai. Surasti aštuoni sudegintų žmonių kapai. Vieno degintinio kapo įkapės (dvi lankinės žvaigždine kojele segės) rodo, kad žmonės šiame kapinyne laidojami nuo V–VI a.

---

* Parengta pagal straipsnį žurnale „Mokslas ir gyvenimas“, 1964 metai.

Ten, kairiajame Nemuno kranto gojuose esančiame kapinyne, Pakalniškių kaime, 1963 m. gegužės pradžioje Kauno valstybinis istorijos muziejus pradėjo archeologinius tyrinėjimus. Paaiškėjo, kad žmonės šiame kapinyne laidoti nuo V–VI a. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Vienoje duobėje žirgo griaučiai gulėjo ant kairiojo šono ir labai suriesti, į sprandą įsmeigtas ietigalis

Baltai vyrus laidojo su žirgais

Trijų sudegintų žmonių palaikai palaidoti vienoje duobėje su nedegintais žirgais. Kiti visi žirgai laidoti atskirai nuo savo šeiminių. Juose surasta IX–XII a. įvairių dirbinių ir kitos medžiagos.

Kai kurios baltų gentys turėjo paprotį mirusiems vyrams palaidoti žirgą. Ypač tai būdinga prūsų ir lietuvių gentims. P. Dusburgas XIII a. pabaigoje–XIV a. rašo, kad lietuviai auką sudegina pagal savo apeigas kurioje nors šventoje vietoje, tačiau arklius, prieš juos sudegindami, taip nuvaro nuo kojų bejudinėdami, kad jie vos begali pastovėti.

Kiti metraštininkai nurodo, kad 1377 m. didysis Lietuvos kunigaikštis Algirdas buvo sudegintas su aštuoniolika žirgų. J. Dlugošas mini, kad žemaičiai buvo deginami kartu su arkliais ir geresniais drabužiais.

Centrinės Lietuvos dalies kapinynuose rasti IX–XIII a. sudeginti žmonės ir nedeginti jų žirgai.

Pakalniškiuose tyrinėtasis tokios rūšies kapinynas yra pirmasis Užnemunėje. Čia žirgai laidoti pailgose duobėse, dažniausiai galvomis į pietvakarius. Kapinyne aptikti daugiausiai pavieniai žirgų kapai. Bet atidengti keli kapai, kur vienoje duobėje palaidoti du ir net trys žirgai vienas šalia kito, ar palaidota po du žirgus vienas virš kito. Žirgų kaulai duobėse randami labai įvairiose padėtyse. Vieni guli ant šono, kiti kniūpsti. Kartais žirgo sprandas taip suriestas, kad net kakta atsirėmusi į duobės dugną. Žirgai ant priekinių kojų dažniausiai suklupe. Kartais priekinės kojos kiek ištiestos, lyg žirgas norėtų atsistoti. Vienoje duobėje žirgo griaučiai gulėjo ant kairiojo šono ir labai suriesti, į sprandą išmeigtas ietigalis.

Tokioje padėtyje žirgai galėjo atsidurti tik dusimo agonijoje. Tai leidžia galvoti, kad dauguma jų galėjo būti laidoti gyvi. Tikriausiai, kad žirgas ramiau laikytųsi, prieš ištumiant į duobę, ant galvos būdavo užmaunamas maišas su grūdais, nes ant trijų žirgų galvų šnervių vietoje dar išlikę odos arba kailio gabalų. Be to, kelių žirgų kapuose aptikti akmenys, kartais jie užmesti ant kojų. Kiti žirgai, matyti, čia pat prie duobės ar jau duobėje buvo nuduriami ar papjaunami. Taip buvo.

Kauno veterinarijos akademijos doc. B. Balčiūnas nustatė, kad kapinyne laidoti 6–11 metų žirgai.

Žirgus puošė sidabru ir ornamentais

Beveik visi žirgai buvo palaidoti ne tik su kamanomis ir balnais, bet ir su papuošalais. Ypač puošnios buvo žirgų galvos, karčiai, uodegos. Devyniuose kapuose žirgų galvas puošė kamanos, padarytos iš dviejų išilginių ir dviejų skersinių dvigubos odos diržų. Vienu kamanų išilginiai diržai su skersiniais buvo surišti perpintais mazgais, nuo kurių lyg kaspiniai krenta puošnūs to paties diržo galai, kitų kamanų diržai sujungti bronziniais apkalais. Kamanos, padarytos iš plačių diržų, puoštos keturiomis ir penkiomis eilėmis bronzinių vinučių su didelėmis apskritomis išgaubtomis galvutėmis, o kamanos iš siaurų diržų – viena ir dviem eilėm

Vienų kamanų išilginiai diržai su skersiniais buvo surišti perpintais mazgais, nuo kurių lyg kaspiniai krenta puošnūs to paties diržo galai

tokių vinučių. Vinutėmis tarsi kniedėmis buvo suspaudžiami sulenkti dvigubi odos diržai. Kamanų diržai dažnai dar buvo puošiami gražiai ornamentuotais bronziniais apkalais. Kartais prie kamanų prikabinami du arba trys bronziniai žvangučiai, o po kaklu ant puošnaus diržo – geležinis skambalas.

Kai kuriuose kapuose ant žirgo viršugalvio aptikta po vieną dvigubo nupjauto kūgio formos gintarinį karolį, kuris vilnoniu siūlu būdavo įrišamas į karčius. Matyt, tai buvo kartu ir amuletas, saugojęs žirgą ir raitelį nuo nelaimių. Karčiai ir uodegos buvo puošiamos juostomis ir įvijomis. Keturiuose kapuose surastos į karčių pluoštelį įpintos raštuotos, iš vilnonių spalvotų siūlų vytos juostos.

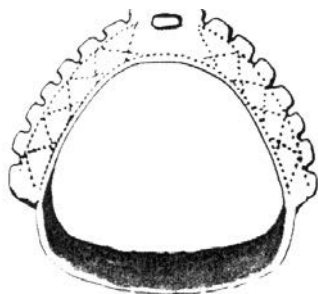
Beveik kiekvieno žirgo viršugalvis ir uodega buvo papuošiama ornamentuotomis 7–30 cm ilgio bronzinėmis įvijomis, kurių viduje dažnai yra išlikę karčių ir uodegos ašutų pluošteliai. Daugeliu atvejų viename kape aptikta po 2–3 bronzines įvijas karčių ir uodegos vietoje.

Žirgų nasruose išprausti geležiniai dvinariai žąslai su skersinukais galuose. Žąslų nareliai daugiausia lygūs, keturkampio skersinio pjūvio. Pažymėtini žąslai su tordiruotais nareliais. Tokie žąslai žirgui nepatogūs, bet raiteliui tramdyti žirgą jais daug lengviau. Žąslų skersinukų forma ir ornamentai labai įvairūs. Dauguma jų lengvai išgaubti, sidabru inkrustuoti arba ornamentuoti įkarpomis, imuštais taškučiais, trikampaiais, skrituliukais. Dažnai skersinukų kraštai dantyti. Tokiais žąslais su skersinukais raiteliai lengviau galėjo staigiai pasukti žirgo galvą.

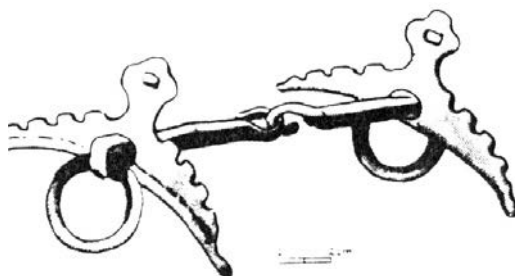
Žirgus laidojo ne tik papuoštus gražiomis kamanomis, į karčius ir uodegas įpintomis juostomis, pažabotus puošniais žąslais, bet ir pabalnotus. Kapinyne rastoji medžiaga dar neduoda atsakymo, kaip atrodė ir iš ko buvo padaryti balnai. Įdomu, kad žirgams ant galvų išliko odinės kamanos, maišų dalys, prie šonų balno kilpos, diržų geležinės sagtys, bet paties balno aiškesnių pėdsakų neišliko. Kapuose aptiktos įvairių formų balno kilpos: ovalinės, ovalinės-trikampės, aukšto trikampio formos. Kartais tame pačiame kape balno kilpos yra nevienodos.

Keturiuose kapuose surastos į karčių pluoštelį įpintos raštuotos, iš vilnonių spalvotų siūlų vytos juostos

Dantytas žąslų skersinukų viršutinis kraštas

Balno kilpos ir žąslų skersiniai dažnai puošti vienodu ornamentu. Jeigu balno kilpos lankelis dantytas, tai ir žąslų skersinukų viršutinis kraštas dantytas

Balno kilpos ornamentuotos įmuštų įkarpų, duobučių, trikampių raštais. Aptikta nemažai kilpų, kurių lankelis vienoje pusėje inkrustuotas sidabru. Viename kape surastos dvi balno kilpos, inkrustuotos sidabru, bet skirtingu ornamentu. Dviejų kilpų lankelyje išmuštos skylės. Tai pirmosios tokios kilpos mūsų archeologinėje medžiagoje. Balno kilpos ir žąslų skersiniai dažnai puošti vienodu ornamentu. Jeigu balno kilpos lankelis dantytas, tai ir žąslų skersinukų viršutinis kraštas dantytas. Matyt, kalvis, kaldamas žąslus ir balno kilpas, derindavo vienus prie kitų, parinkdamas vienodą ornamentą, sudarydamas atskirus žirgo aprangos komplektus.

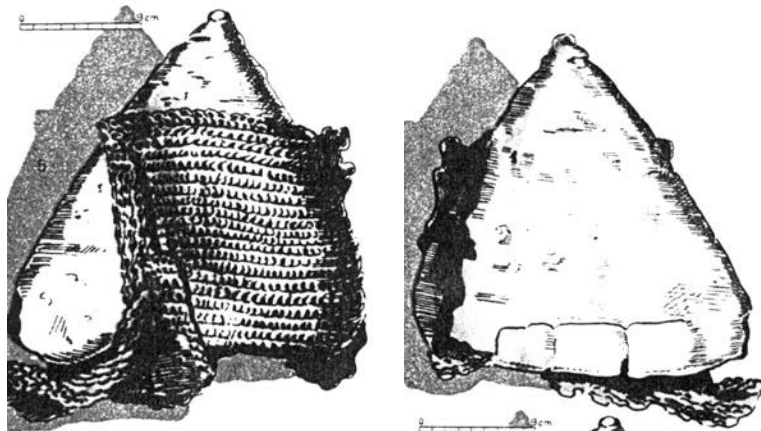
Iš visų suminėtu radinių matyti, kad IX–XII a. raiteliai jodavo labai įvairiai papuoštais žirgais – su auksu blizgančiomis bronzinėmis įvijomis papuoštais karčiais ir uodegomis, su įpintomis įvairiaspalvėmis juostomis, gintaro karoliais, o kamanos blizgėjo auksu nuo įvairių dailaus darbo bronzinių apkalų. Balnų kilpos ir žąslų skersinukai būdavo inkrustuoti sidabru.

Šalmas priminė Kijevo Rusios laikus (XI–XIII a.)

Tačiau įdomiausias radinys rastas tyrinėjant dvigubą žirgo kapą Nr. 23. Čia 2 m gylyje nuo dabartinio kalvos paviršiaus buvo aptikti du vienas virš kito 10–11 metų amžiaus žirgų griaučiai. Ant viršutinio žirgo galvos aptiktos puošnios odinės kamanos, nasruose – geležiniai žąslai, šnervių vietoje – kailio dalis (tikriausiai odinio maišo). Be to, prie griaučių rastos dvi balno kilpos, geležinė diržo sagtis ir gintarinis karolis. Prie apatinio žirgo griaučių buvo dvinariai žąslai, geležinė diržo sagtis, o prie šono – metalinis kario šalmas su antsprandžiu. Jis gulėjo viršūne išmigęs į duobės dugną, suslėgtas. Rastasis šalmas yra kūgio formos, 26 cm aukščio, 31 cm pločio, viršūnėje iškilęs 1 cm skersmens pumpurėlis. Priešakinėje šalmo dalyje buvo prilydyta 5 cm pločio metalinė juosta, papuošta smulkiomis įkarpomis. Šalmo

Įdomiausias radinys rastas tyrinėjant dvigubą žirgo kapą. Prie apatinio žirgo griaučių buvo metalinis kario šalmas su antsprandžiu

Aptiktas ir kito šalmo viršūnės fragmentas. Tai seniausi šalmai surasti Lietuvos teritorijoje, juos tenka datuoti XI–XII a.

antsprandis, atrodo, buvo 25 cm ilgio ir 31 cm pločio, pintas iš plieninės vielos žiedelių, kurie sudarė lengvai besilankstantį audinį, saugantį kario sprandą ir kaklą.

Kito šalmo viršūnės fragmentas aptiktas žirgo kape Nr. 67. Tai seniausi šalmai, surasti Lietuvos teritorijoje. Pagal žirgų ap- rangos daiktus juos tenka datuoti XI–XII a. Iki šiol tik iš ra- šytinių XIII–XIV a. šaltinių žinojome, kad to meto Lietuvos ka- riai kartais nešiojo blizgančius šalmus. Tačiau kaip jie atrodė, kada buvo pradėti nešioti, apie tai rašytiniai šaltiniai nemini. Sunku juos buvo įsivaizduoti, kadangi ir kitų genčių plotuose jų rasta nedaug. Latvijos teritorijoje rastas tik vienas šalmas degintiniame kape su kitais ginklais prie Durbės mūšio vietos. Jis saugomas Liepōjos muziejuje. Savo forma Pakalniškių šal- mas primena XI–XIII a. Kijevo Rusios karių šalmus.

Savo forma Pakalniškių šalmas primena XI–XIII a. Kijevo Rusios karių šalmus

Narkūnų piliakalnis istorijos šaltiniuose

Antanas Samajauskas

Piliakalnio apačioje teka mažas upelis, anksčiau, matyt, jis buvo vandeningas. 2005 m. A. Andrijo nuotr.

Skaistākaimio įžymybė – Sabo pelkės. Dar vaikas būdamas ten matydavau didelį ežerą, bet, prakasus griovį, kasmet ežere vandens mažėjo. Savo didybę jis atgaudavo tik pavasarį ir rudenį, lietingu laiku. Kai ežeras visai nuseko, Sabas ten norėjo padaryti pievas, bet liko tik žolė apžėlę kupstai. Karas sustabdė ir neleido užbaigti pradėtų darbų.

Kita įžymybė buvo taip pat visai greta. Narkūnų kaime, ūkininko Mačiulio žemėje, Nemuno šlaito gale, yra Narkūnų piliakalnis. Tai nedidelė tuščia aikštė, pakilusi aukščiau šalia esančios žemės. Piliakalnis kūgiškos formos, vienas šlaito šonas eina į Nemuno pusę, kitas – į daubą. Apačioje teka mažas upelis, anksčiau, matyt, jis buvo vandeningas. Nuo šlaito vaizdas atsiveria į Nemuną bei užnemunę, kur priešais Narkūnus driekiasi Skirsnemunės miestelis. Jeigu prieš 700 metų Nemuno vaga ar pati upė buvo platesnė, tai Nemuno vanduo, ko gero, skalavo Narkūnų piliakalnio šlaitus.

Tai patvirtina kai kurie istorijos šaltiniai. Juose Narkūnų piliakalnis gretinamas su kaimyne Skirsnemune, kurios praeitis labai sena. Išskirtinę vietą užima prie jos esantis slėnis. Padavimas sako, kad kadaise Nemunas žemiau Šilinės skyrėsi į dvi šakas (ši vieta yra Kauno–Jurbarko ir Raseinių–Gelgaudiškio kryžkelė dešiniajame Nemuno krante). Tarp tų šakų buvusi labai didelė sala, kuri į vakarus tęsėsi daugiau kaip 5 km. Saloje žėlusi derlinga pieva su laukiniais vikiais. Tačiau ilgainiui smarkūs pavasario potvyniai smėliu užnešė salos pievą ir net užpylė dešiniąją Nemuno atšaką. Liko tiktai kairioji, priartėjusi prie Narkūnų piliakalnio ir tiktai prie Antkalniškių vėl atsimušusi į aukštą dešiniąją Nemuno krantą, į Molynės kalną, už 6 km nuo Jurbarko. Šiauriniame Skirsnemunės slėnio pakraštyje pagal

kalną dar ir dabar žymus ilgas įdubimas, tik vasarą teišdžiūsta. Manoma, kad toje buvusioje didžiulėje saloje pradėjusi kurtis Skirsnemunė¹.

Vinco Pietario knygoje „Algimantas“ aprašoma kažkokia Norkūno pilis. Ta apysaka parašyta 1900–1902 m. Pirmą kartą ji buvo išleista 1904 m., bet ne Lietuvoje, o JAV. Ar toje knygoje

*Priešais Narkūnų k.,
kitoje Nemuno pusėje,
driekiasi Skirsnemunės
miestelis. 2005 m.
A. Andrijo nuotr.*

*Pilies liekanos.
Nežinomo dailininko
paveikslas, kurį
išsaugojo Skaistakaimio
kaimo gyventoja
Marytė Bakaitienė.
Ant paveikslo
užrašyta data –
1965 05 01*

¹ Giedrius-Giedraitis A. *Mūsų Jurbarkas*, Čikaga, 1979, p. 89.

*Senis Norkūnas,
užkopęs ant aukšto
kuoro, mėgo pasigėrėti
puikia Dievo dovana –
giriomis. 2005 m.
A. Andrijo nuotr.*

kalbama apie šią Narkūnų pilį – dabar niekas negali pasakyti. Tačiau žinant, kad tos knygos autorius Vincas Pietaris (1850–1902) yra sūduvis, gimęs Vilkaviškio apskrityje, Žiūrių–Gudelių kaime, tai neabejotina, kad jis tą kraštą gerai pažinojo. Kai skaitai puslapius apie tą pilį, atrodo, kad vaikštai dabartinio Narkūnų piliakalnio senovės klodais, matai tas girias ir pelkes, susitinki su tvirtais pilies gynėjais. Nors knygoje minima Šešupė, o ne Nemunas, tačiau tai išpūdzio nekeičia – geografinės detalės gali būti rašytojo vaizduotės reiškiny. Juoba kad tai grožinis kūrinys.

„Tenai toli šiaurės Sūduvoje, netoli Šešupės krantų, isigrūdus į pelkes, ant aukštos kalvos stovėjo Norkūno pilis, atidalyta nuo tvirtos žemės iš pietų pusės plačiu perkasu. Iš kitų pusių šitą pilį supo klampė pelkė, nors ir nelabai plati. Anapus pelkės ėjo žema lyguma, kniumbanti vis žemyn link Šešupės krantų. Lyguma nuolat pažliugusi vandeniui, įveržta išilgai kelių upelių, arčiau upės krantų virstanti ir šen, ir ten į klampias balas, balaites, klanus, mylimas vietas laukinių žąsų, ančių, gervių, baublių... Tiktai į pietų šalį, eidamas nuo pilies, matei tarpais aukštumėles, išrėžytas klonių, ir pakilesnes lygumėles, laisvas nuo vandens. Tačiau pilies kalva pranoko visas aplinkines aukštumėles. Upelis, rusenąs per pilies kiemą, nešė vandenį iš visų klonių, kurie gulėjo į pietus nuo pilies; nešė į pelkę, iš jos į Šešupę“².

„Senis Norkūnas, kuriam teko šita pilaitė beveik visai suirusi ir nuo kurio gavo ji vardą, pastarose gadynėse pakėlė pilies pylimą, atnaujino sienas ir padidino perkasą. Maža to. Viršum pilies vartų pastatė aukštą qžuolinį kuorą.

Mėgo senis Norkūnas, užkopęs ant aukšto kuoro, pasigėrėti puikia Dievo dovana – giriomis. Atsisėda, būdavo, senis ant kuoro ir akių negali atitraukti nuo apygardos. Į visas šalis kaip marios banguoja girios. Eina jos iki

² Pietaris V. Algimantas, Čikaga, 1978, p. 255.

upei, rūksta anapus upės ir, kaip tik akis užmato, tęsiasi į giliausią tolumą ir nyksta pilkam ūkų sluoksny. O viršum tų girių išmėtyti tamsiai žali guotai kaip saujos žolynų – artimos pilaitės su jų sodais ir medžių guotas: Gabiauriškio, Sarakų, Pilūnų, Gaisrių ir kitos pilys.

Nudirbtų laukų sklypelis buvo tiktai ties pilim ir anapus pelkės Senovinių aukštumoje, per kokią penkiolika varsnų nuo pilies į šiaurę.

Toms gadynėms Norkūno pilis buvo labai stipri, nors ir nedidelė. Jos statytojai nemanė, kad ji turės sulaikyti svetimą šalį, einančią su didele kariuomene. Sukūrė ją Norkūno prosenis, paskirdamas ją ypačiam tramdyti plėšikams, privoisusiems po girias. Sukūrė ją apginkloj vietoj; pats Norkūnas sustiprino ją, žinodamas plėšikų narsumą. Ir jis nesuklydo. Vyrų sauja iš šitos pilies ne tiktai sėkmingai gynė aplinkinę liaudį nuo plėšikų, bet valė dar ir kelius prekybai, užstojo pirklius. Dėl to pirkliai, eidami iš Prūsų, taikydavo pirmą savęs siųsti pakeliui gands į pilis, o ypač į Norkūno pilaitę, esančią pačioje girių glūdumoje. Ir nebuvo tokio atsitikimo, kad pilies vyrai neužstotų pirklių. Dėl to nenuostabu, kad Norkūno pilis buvo labai nekenčiama plėšikų. Ne sykį jie, susitvėnę į gaujas, bandė įsilaužti ir išardyti ją. Bet viskas buvo veltui. Kiekvienas pasikėsinimas paimti pilį baigėsi jiems nelaimingai. Plėšikai tikėjo, jog visa jų nepasisekimų priežastis – senis Norkūnas, prityręs karys. Dėl to laukė jo mirties atsidėję. Ir kada garsas apie jo mirtį pasklido po girias plėšikų tarpe, tai jie ryžosi nors sykį pabaigti su jų nekenčiama pilim³.

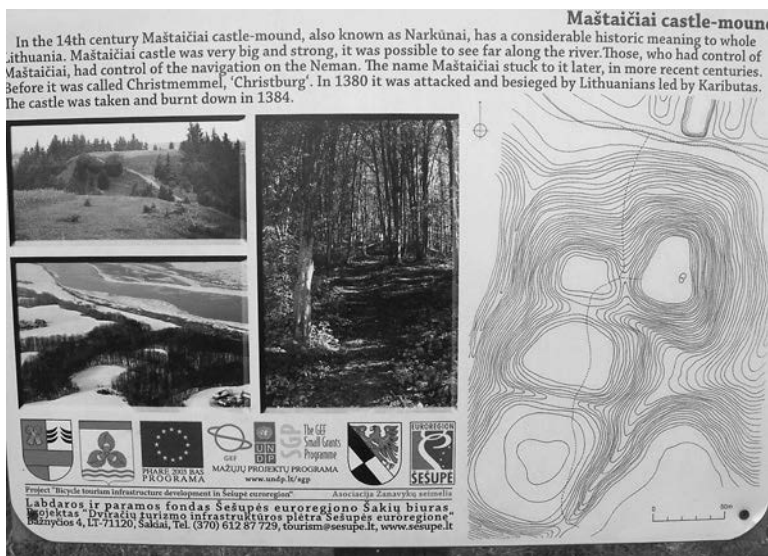
„Apie Norkūnų pilį įvairūs šaltiniai pateikia gan prieštarinę ir neapibrėžtą informaciją. Yra minima, kad Gedimino viešpatavimo pabaigoje, 1337 m., Kryžiuočių ordino kariuomenė Dubysos žiotyse pastatė Marienburgo pilį. Kadangi ji buvo per toli į Lietuvos žemes įsikišusi, tai tais pačiais metais pastatė kitą pilį, kurią kryžiuočių žygį rėmusio Bavarijos kunigaikščio Henriko garbei pavadino Bajerburgu. Joje buvo palikta 100 karių, 40 riterių ir daugelio pėstininkų įgula. Jiems iš čia tik atsitraukus, Bajerburgą puolė lietuviai ir ją sunaikino. Manoma, kad Gediminas kaip tik čia, prie Veliuonos, ir žuvęs. Ši pilis buvo pastatyta Nemuno saloje už 2 km nuo Veliuonos – ten, kur Gystūs įteka į Nemuną. Lietuviams Bajerburgą sugriovus, 1341 m. kryžiuočiai pastatė naują Bajerburgą, bet jau kitoje vietoje. Josepas Vogtas spėjo, ar tik tas Bajerburgas nebus buvęs Norkūnų piliakalnių vietoje priešais Skirsnemunę“⁴.

Apie minimą vietovę šiek tiek duomenų pateikė Kauno universiteto prof. S. Kalupaila, kuris daug kartų keliavo Nemunu, surengė ekspedicijų, o 1940 m. vasarą išleido knygą „Nemunas“. Jis rašė, kad

„kairiajame Nemuno krante, priešais Vytėnus, stovi Gelgaudiškio bažnytkaimis su gra-

³ Ten pat, p. 255–257.

⁴ Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1954, t. 2, p. 51.

Prie Narkūnų piliakalnio turistus pasitinka informacinis stendas. 2007 m. A. Andrijo nuotr.

žiais dvaro rūmais, kuriuose dabar patalpinta vaikų prieglauda. Greta Gelgaudiškio yra Narkūnų kaimas su senu piliakalniu. Čia 1313 m. Ordino magistras Karolis von Trier buvo pasistatęs Christmemelio pilį, kuri 1328 m. buvo lietuvių sugriauta. Kartais manoma, kad iškreiptu Christmemelio vardu vadinasi Skirsnemunės bažnytkaimis dešiniajame Nemuno krante, greta didelio Žvyrių kaimo⁵.

Istorikas Bronius Kviklys tą laikotarpį aprašo plačiau. Jis naudojami Antano Giedraičio pateiktomis žiniomis ir jo paruoštu aprašymu.

„1313 metais kryžiuočių magistras Karolis von Trier, atvykęs su didele kariuomene, dabartinio piliakalnio vietoje pastatė pilį, kurią kryžiuočių kronikos vadina Christmemel, Christmemela, Memela, Christmomel; dabar rašoma Christmemel arba Christmemelio pilis. Įruošęs pilį, magistras sujungė laivus ir iš jų pastatė tiltą per Nemuną. Palikęs pilyje stiprią apsaugą, su kariuomene perėjo tiltu Nemuną ir puolė žemaičių pilį Biseną dešiniajame Nemuno krante. Manoma, kad Biseną buvusi dabartiniuose Vytėnuose (buvusiame Zamkuje), už 7 km į rytus nuo Narkūnų piliakalnio. Vytėnuose, į šiaurę nuo buvusios lietuvių pilies, už upelio, yra išlikusi buvusios mūrinės kryžiuočių pilies vakarinė dalis. Po ilgų kovų kryžiuočiai sudegino Bisenos priešpilį, tačiau pačios pilies neįveikė.

Christmemelio pilis grėsė žemaičiams. LDK Vytenis tuo susirūpino ir su didele kariuomene puolė šią tvirtovę. 17 dienų laikė apsiautęs ir sunaikino priešpilį. Pajutęs, kad kryžiuočiams ateina pastiprinimas (6 000 vyrų), Vytenis su kariuomene pasitraukė.

Kryžiuočiai iš Christmemelio tikėjosi nukariauti žemaičius, bet jiems tai nepavyko. 1324 metais Gediminas apsupo Christ-

⁵ Kalupaila S. Nemunas, Čikaga, 1950, p. 211.

memelio pilį ir smarkiai susikovė su kryžiuočiais. Tačiau pilis atsilaukė. 1328 metais kryžiuočiai, izoliuoti nuo Klaipėdos, iš Christmemelio išsinešdino“⁶.

Dar gilesnes istorines šaknis pateikia pats Antanas Giedrius-Giedraitis.

„1260 metais liepos mėn. 13 d. prie Durbės ežero (Liepojos apskr. Latvijoje) lietuviai sutriuškino Livonijos ir Prūsų ordino sutelktas jėgas, o 1262 metais kryžiuočiai išvyti ir iš Georgeburgo (Jurbarko) pilies, pati pilis sunaikinta. Po to vokiečiai kryžiuočiai ilgai negalėjo tos pilies atstatyti, nors ir labai rūpinosi panemunėse įsitvirtinti.

Apie tą laiką ėmė kilti ir tam tikrų nesutarimų tarp Lietuvos kunigaikščių. 1263 metais buvo nužudytas Lietuvos Didysis Kunigaikštis Mindaugas. Tuo sąmyšio ir nesantaikos metu naudojosi Lietuvos priešai – vokiečiai kryžiuočiai ir kalavijuočiai. Jie vėl telkėsi įsistiprinti Žemaičiuose ir toliau Lietuvoje.

Kaip jau aukščiau minėta, 1313 metais kryžiuočių magistras Karolis su didele kariuomene panemune atvyko už 50 km nuo Ragainės į rytus ir kairiajame Nemuno krante (tarp Sudargo ir Gelgaudiškio) pastatė pilį Kristmėmelį (Christmemel). Ši pilis, patogioje ir sunkiai prieinamoje vietoje įsikūrusi, grėšė Bisenai ir kunigaikščio Vytenio valdoms. Iš Kristmėmelio kryžiuočiai tikėjosi grynai įsistiprinti panemunėse ir užkariauti Žemaičius. Jie pasiprašė Liudviko Bavaričio pagalbos, pradėjo smarkiau veikti prieš Lietuvą. Tada užnemunės (Sūduvos) kraštą dengė tamsios girios. Vokiečiai per tas girias prasiskynė kelius ir ėmė smelktis į panemunes. Bet ir Lietuva jau stiprėjo. 1324 metais Lietuvos Didysis Kunigaikštis Gediminas netikėtai apsupo Kristmėmelį ir susikovė su kryžiuočiais. O 1328 metais kryžiuočiai iš Kristmėmelio turėjo visai išsinešdinti.

Tačiau kryžiuočiai dar nesiliovė puolę Žemaičius ir kitas Lietuvos sritis. Taip jie 1336–1337 metais Nemuno dešiniojoje pusėje pasistatė Jurgenburgo pilį (buvusioje Georgeburgo vietoje), o toliau – Bajerburgą ir Marienburgą – šią pastarąją Dubysos žiotyse prie Seredžiaus.

Kur buvo Bajerburgo pilis, aiškios žinios nėra. Ji galėjo būti Nemuno saloje už 2 km nuo Veliuonos į Vakarus, kur Gystaus upelis įteka į Nemuną. Čia buvę palikta daug vokiečių kariuomenės. Lietuviai patogiu laiku tą pilį sunaikino. Vokiečių istorikas Joseph Vogt spėja, kad Bajerburgas galėjęs būti sunaikintojo Kristmėmelio vietoje, priešais Skirsnemunę, kur dabar Narkūnų piliakalnis, už 12 km nuo Jurbarko“⁷.

Kalbininkas dr. A. Salys kitaip aiškina:

⁶ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 3, p. 315.

⁷ Giedrius-Giedraitis A. *Mūsų Jurbarkas*, Čikaga, 1979, p. 37–38.

*Skirsnemunės
bažnyčios bokštai
pro Narkūnų
piliakalnio medžių
guotus. 2006 m.
A. Andrijo nuotr.*

*„Skirsnemunės vardas esq̄s perdirbtas iš ankstesnio sūduviškio Kirs-
nemunė, sudurto iš prūsisko kirs̄a, kuris reiškia „ant, aukš, virš“,
pridėjus Nemuną, išaina „Antnemunė, Aukštnemunė“.*

*Numanu, kad vardas Krisnemunė galėjo ateiti iš kitapus Ne-
muno kryžiuočių pastatytos pilies, kur dabar vadinamas Narkūnų
piliakalnis, o 1313 metais kryžiuočių buvo pastatyta prieš lietuvius
pilis ir pavadinta Christmemel. Bet ta pilis raštuose įvairiai buvo
rašoma: Kirmsmemela (Sembos Kanauninko kronikoje), kituose Ordino
šaltiniuose – Kersememel, Kirmsmemel. Ir Vytautas Didysis savo vo-
kiškuose laiškuose rašęs Krismemel, Krischmemel. Dėl liaudinės eti-
mologijos tas vardas buvęs perdirbtas į Christmemela. Minėtas Sem-
bos Kanauninkas kartą parašęs net Christi Memela – Kristaus Nemunas“⁸.*

Mūsų laikams liko Narkūnų kaimas (lenk. Siolo Narkuny), kuris minimas Gel-
gaudiškio dvaro 1668 m. inventoriuje, ir Narkūnų piliakalnis.

*„Narkūnų piliakalnis susideda iš 4 dalių: tikrojo piliakalnio rytų pusėje
ir 3 kitų kalnelių (priešpilių) vakaruose. Tikrasis piliakalnis (rytinis)
žymiai aukštesnis už kitus tris ir atrodo buvęs kadaise paaukštintas,
supiltas; šiauriniame gale (iš Nemuno pusės) platesnis, pietų gale siau-
resnis. Kiti 3 piliakalniai žemesni, paplokšti, nevienodo dydžio. Jie iš-
sidėstę paeiliui iš šiaurės į pietus; šiaurinis mažiausias, kiti du didesni.
Vienas nuo kito jie perskirti negiliais perkasais; tarp didesnių kalnelių
perkasas gilesnis; ant vidurinio kalnelio krašto supiltas pylimas.*

*Narkūnų piliakalnis su visais trimis priešpiliais iš rytų ir
vakarų apsuptas giliais grioviais, tankiai priaugusiais medžių bei
krūmų. Abiem grioviais teka maži upeliu-
kai, kurių rytinis vasarą beveik išdžiūsta, o
vakarinis ir vasarą sruvena. Kitados jo būta*

⁸ Ten pat, p. 96.

Čia želia lankos žolė,
o Nemuno pakrantėje
auga karklai. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.

vandeningesnio. Tikrasis piliakalnis nuo priešpilių atskirtas giliu dirbtiniu grioviu, bet seklesniu už didžiuosius (šoninius) griovius⁹.

„Prie piliakalnio Nemuno įlankoje buvo iškastas uostas. Dabar to uosto tik dalis tėra likusi: kadaise Nemunas buvo prasimušęs artyn ir šiaurinę dalį uosto nugriovęs. Dabar Nemunas vėl nutolęs ir tarp savo vagos ir uosto supylęs apie 80 metrų pločio žemių juostą. Čia želia lankos žolė, o Nemuno pakrantėje auga karklai. Uostas turi pylimus iš rytų ir vakarų; pylimai apaugę medžiais. Uosto liekanos dabar apaugusios maurais ir žolėmis, bet neišdžiūsta nė vasaros metu. Tarp uosto ir piliakalnio yra pravažiavimas. Piliakalnis iš uosto pusės nuožulnus; seniau čia būta akmeninių laiptų.

Piliakalnyje po žeme yra mūro likučiai, buvę rūšiai. Daugybę plytų apylinkės gyventojai išsinešioję. Plytos buvusios didelės, keturkampės, per sprindį platumo. Gelgaudiškio dvaro savininkas baronas Koidelis XIX a. leidęs iš piliakalnio paimti plytų katalikų bažnyčios reikalams. Tomis plytomis buvo išgrįsta senoji bažnyčia, paskui iš jų uždėtas mūrinei šventoriaus tvorai stogas. Koideliai, be kitų dvarų, valdė ir prie Nemuno esantį Maštaičių dvarą, kurio žemėje tada buvo Narkūnų piliakalnis. Piliakalnis mėgėjų kasinėtas, ieškota lobių¹⁰. [...]

„Narkūnų piliakalnyje bus buvusi lietuvių pilis. Kryžiuočiams nebuvo įprasta supilti kalną ir ant to pylimo statyti pilį. Narkūnų piliakalnis yra supiltas, paaukštintas. Tačiau šis pylimas kryžiuočiams galėjo būti per ankštas, dėl to jie prasiplėtė dar trijuose kalneliuose. Juose kaip tik randama plytų ačaižų: ir čia būta mūrinių pastatų.

⁹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 3, p. 315–316.

¹⁰ Ten pat.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Narkūnų piliakalnis visoje apylinkėje buvo pagarsėjęs savo gegužinėmis, kurias birželio pabaigoje ruošdavo Kauno ponija. Atvykdavęs net gubernatorius, o pirm jo atvažiuodavo būrys kareivių, kurie paruošdavo piliakalnio aikštę, įtaisydavo suolus bei stalus ir išlygindavo aslą šokiams. Tada sekmadienį, kai žmonės jau grįždavo iš bažnyčios, iš Kauno atplaukdavo du garlaiviai su svečiais, kariško orkestro lydimi. Šis orkestras ir šokiams grodavo. Būdavęs smarkus – nuo jo garsų skambėdavo visa panemunė ir aplinkiniai kaimai. Susirinkdavo daug karių ir civilių, šokdavo, dainuodavo, vaišindavosi; aplinkui vaikščiodavo kareiviai ir žiūrėdavo tvarkos. Susirinkdavo daug žmonių ir iš plačios apylinkės, tiktai šie šoko ir linksminosi gretimame priešpilyje: piliakalnyje visi nebūtų sutilpę. Ta pati muzika ir jiems tarnaudavo. Saulei leidžiantis svečiai skirstydavosi.

Nepriklausomybės metais Gelgaudiškio šaulių būrys Narkūnų piliakalnyje ruošdavo Jonines, tik gegužinės būdavo vienoje vietoje – piliakalnyje. Vėl susirinkdavo daugybė žmonių, grodavo orkestras. Muzika, dainos ir šokiai toli skambėdavo Nemuno slėniu. Pritemus merginos, vyrų lydimos, eidavo prie Nemuno vainikų leisti; jaunimas poromis šokdavo per ant Nemuno kranto sukurtą ugnį.

1923 metais Narkūnų kaime buvo 24 sodybos ir 127 gyventojai; antrame to paties vardo kaimelyje 3 sodybos ir 98 gyventojai¹¹.

Užnemunės (Sūduvos) piliakalnius tyrinėjo žinomas šios srities specialistas Petras Tarasenka (1892–1962). Rengiamos knygos įvade jis rašė: „Daugiau kaip 30 metų žvalgau Lietuvos piliakalnius, esu surinkęs daugiau nei 400 piliakalnių pažinimui įvairių mokslinę medžiagą“. 1997 m. pasirodė jo knyga „Užnemunės krašto piliakalniai“. Joje pateikta duomenų ir apie Narkūnų piliakalnį. Rašoma, kad piliakalnis sudėtinis, sudarytas iš kelių gynybinių įrengimų. Jie įrengti ant aukštumos kyšulio, kurį supo gilios daubos. Įrengimai vienas nuo kito atskirti perkasu. Šių gynybos įrengimų kompleksą sudaro trys, vienas nuo kito pietų–šiaurės kryptimi besitęsiantys papiliai („guros“) ir pats piliakalnis¹².

Archeologas plk. ltn. Petras Tarasenka. Apie 1933 m. Iš V. Kavaliausko asm. archyvo

„Pirmasis papilys yra kyšulio dalis, kuri iš rytų ir pietų (aukštumos) pusių atskirta 20–30 m platumo ir pietryčių kampe 3 m gylio perkasu. Perkaso galai toliau supdami papilį plėtėja ir gilėja, įsijungdami į daubas. Papilio keturkampė su apvaliais kraštais aikštelė yra apie 110 m ilgio, 90 m pločio ir užima apie 1 ha plotą.

Antrasis papilys toliau į šiaurę, nuo pirmojo atskirtas plačiu 4–5 m gylio, apie 90 m ilgio perkasu, trapecijos formos, apie 100 m ilgio, 60 m pločio ir užima apie 0,5 ha plotą.

Dar toliau šiaurės kryptimi yra trečiasis papilys, kuris nuo antrojo atskirtas 3 m gylio ir 30 m pločio perkasu. Papilys be-

¹¹Ten pat.

¹²Tarasenka P. Užnemunės krašto piliakalniai, Vilnius, 1997, p. 143.

veik keturkampis, 40 m ilgio, 30 m pločio ir užima apie 1 000 m² plotą.

Į rytus nuo trečiojo papilio, už 30 m pločio ir 5 m gylio perkaso, yra 3 m aukštesnis už papilį, nupjauto kūgio formos piliakalnis. Jo šiauriniame gale ovali, nuolaidi šiaurės kryptimi aikštelė yra 60 m ilgio, 50 m pločio ir užima 2 500 m² plotą. Prie rytinio aikštelės krašto iškasta 1 m gylio duobė, kurioje iki 30 cm gylio pastebima maišyta žemė. Pietiniame aikštelės gale randama deginto molio gabalų.

Piliakalnio šlaitai labai statūs, krinta 60–70 laipsnių kampu, iš Nemuno pusės yra daugiau nei 40 m aukščio. Piliakalnis ir daubos apaugę medžiais.

Šiaurinėje pašlaitėje yra keturkampė, 50 m ilgio, 25 m pločio kūdra. Vakariniam ir rytiniam kūdros pakraščiuose yra 2–3 m aukščio pylimai, kurie, matyt, supilti išmestomis iš kūdros žemėmis.

J. Mickevičius šį piliakalnį laiko buvusios kryžiuočių pilies Christmemel vieta, o kūdrą – jų iškastu uostu. Tikriausiai tai yra lietuvių, bene drauge su bajoru Sudargu kovojusio bajoro Masto pilies liekanos.

Neteisingai šį piliakalnį A. Polujanskis laiko kryžiuočių Bajerburgo vieta. Piliakalnis plačiai pagarsėjo ir apie jį pasakojamais padavimais. Minėtais įrengimais jis yra vienas iš didžiausių ir gražiausių lietuvių XIV–XV a. piliakalnių. *Matuotas 1955 08 12*¹³.

Mano vaikystės ir jaunystės laikais ant piliakalnio švėsdavo Jonines, kūrendavo laužus. Ten susirinkdavo Skaistakaimio, Narkūnų, Maštaičių jaunimas, ateidavo ir gelgaudiškiniai. Sekmadieniais jaunimas ten rengė šokius, skambėjo dainos. Tačiau pamažu jaunimas išsivažinėjo dirbti ar gyventi į kitus miestus, apsigyveno kitose vietovėse, išvyko į užsienį laimės ieškoti. Aplinkiniuose piliakalniui kaimuose liko senyvo amžiaus žmonės, pensininkai. Pasikeitė kaimų vaizdas, liko tik vienas kitas vienkiemis – Juozo Basčio, Antano Vilkaičio, Juozo Dankšo, brolių Riauzų, Juozo Bakaičio, Antano Kėblaičio, Antano Kutkos, Jono Rudaičio, Nikodemo Savelio. Prie nusileidimo kelio iš Skaistakaimio į Gelgaudiškį susikūrė nauja gyvenvietė. Andriaus Kruopaičio, Jono Čebenausko, Kairienės, Nikodemo Savelio ir Prano Grybo šeimos toje vietoje kadaise pjovė javus ir augino daržoves.

Ten, kur buvo mūsų tėviškė, liko lyguma. Medžius iškirto. Neliko nė ženklo, kad kadaise ten buvo sodybos, sklido gyvulių maurojimas, po upelį braidžiojo ir krykštė vaikai, iš kaminų kilo dūmai. Dingo jaukūs namai su džiaugsmiais ir ašaromis. Toks pat likimas ištiko ir kaimynų J. Čebenausko, J. Gabraičio, Baužos ūkius. Beliko tuščia erdvė ir pažinusių tuos žmones atsiminimai apie tai, jog kadaise ten buvo gyventa.

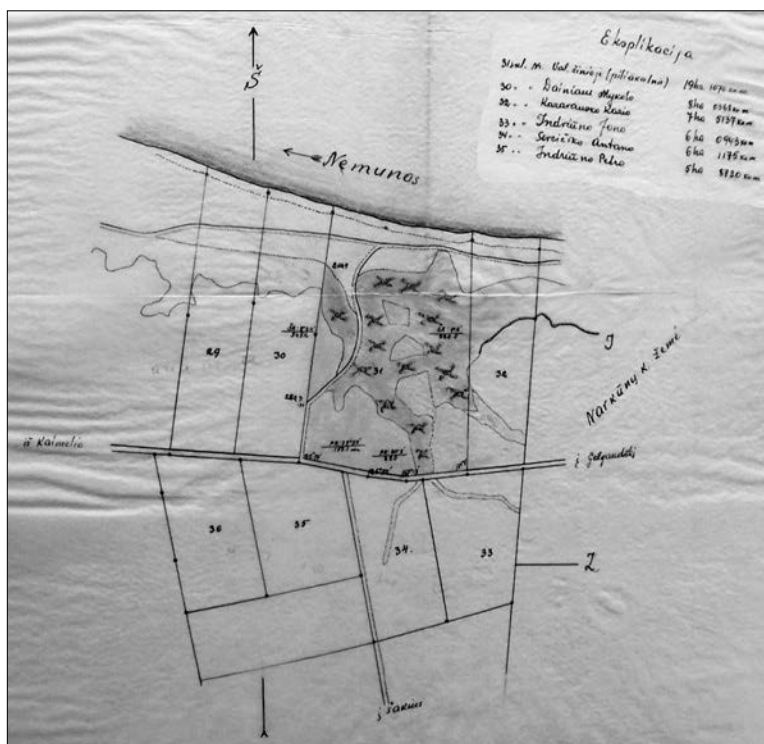

Jaunimas išvyko į užsienį laimės ieškoti. Ant šios nuotraukos išliko užrašas: „Tafiliukė Sprainaitytė Tau siunčia mažytę sesutę Sprainaitukę, tik nežinau koks vardas (Marytė?). Juozo Sprainaičio duktė, Staselės pusseserė. Amerika, Bruklinas“. Apie 1920 m. Iš B. Grikičio asm. albumo

¹³Ten pat.

Narkūnų piliakalnis Antano Giedraičio laikais*

Antanas Andrijonas

Prie Narkūnų piliakalnio naujakuriams išdalintų žemės sklypų eksplikacija. 1924 m. Iš LKPMCA fondų

1924 m. vyko Maštaičių dvaro parceliacija. Žemę į sklypus matavo matininkas Vincas Dėdinas. Prie Maštaičių piliakalnio 5 sklypus išdalijo naujakuriams, o vieną sklypą paliko piliakalnio teritorijai. Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyve saugoma šių sklypų eksplikacija. Jie ten pažymėti numeriais 30, 31, 32, 33, 34, 35. Piliakalnio sklypui (Nr. 31), paliktam valstybės žinioje, priklausė 19 ha 1 076 m². Kiti 5 sklypai atiteko naujakuriams: Mykolui Dainiui (8 ha 0 368 m²), Kaziui Kazarauskui (7 ha 5 137 m²), Jonui Indriūnui (6 ha 0 943 m²), Antanui Sereičikui (6 ha 1 175 m²) ir Petriui Indriūnui (5 ha 8 730 m²)¹. Žemės jie gavo.

Dar 1923 m. birželio 2 d. Valstybės archeologijos komisija (toliau – VAK) Žemės reformos valdybai (toliau – ŽRV) pasiuntė tokio turinio raštą:

„Jei „Žiburėlio“ redaktoriui A. Giedraičiui bus duodama žemė, kad būtų duota greta Narkūnų piliakalnio, kurį jis, A. Giedraitis, pasižada saugoti. Jei šioji vieta bus atiduodama kitiems naujakuriams, tai prašoma paties piliakalnio niekam neduoti ir palikti jį VAK žiniai“².

* Rašinys parengtas naudojantis Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvo (LKPMCA) dokumentų duomenimis. Kadangi visų cituojamų dokumentų ar ištraukų ir jų šaltinis yra tas pats, tai išnašose nurodomas tik dokumento pavadinimas.

¹ Maštaičių dv., Gelgaudiškio vls., Šakių apskr. plano, kurį 1924 m. darė matininkas Vincas Dėdinas, 31 ir gretimų sklypų eksplikacija.

² Dėl Šakių apskr. Barzdų, Būblelių, Gelgaudiškio, Jankų, Kidulių vls. archeologijos paminklų apsaugos 1924–1942 m. (Cituojamų dokumentų tekstų kalba neredaguota. Kalbos red. pastaba.)

Tą pačią dieną VAK parašė atsakymą ŽRV, kurios raštą buvo gavusi anksčiau, ir pranešė, kad Narkūnų piliakalnis yra Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., prie Nemuno kranto, ir pabrėžė: „Ar tai yra kurio dvaro, ar sodžiaus žemė, komisija žinių neturi“³.

Praeities ir piliakalnio globotojas

Jau 1924 m. rugsėjo 13 d. VAK gavo Maštaičių dvaro gyventojų Mykolo Dainiaus prašymą, kuriame jis rašė:

„Šiais metais parceliuojant Maštaičių (Narkūnų) dvarą, apskrities Žemės reformos komisija paliko Archeologijos komisijos žiniai vadinamą Maštaičių piliakalnį, kuris buvo to dvaro žemės ribose. Šis piliakalnis iš viso užima apie 19 ha žemės plotą, apie 11 ha apaugusio įvairiais medžiais, daugumoje drūtmedžiais ir krūmais. Pats piliakalnis maždaug užima apie 3 ha plotą, o likusis – grioviai, priaugę krūmų ir medžių. Tame 19 ha plote randasi apie 8 ha dirbamos žemės ir šiek tiek pievos.

Apskrities Žemės reformos komisijos nutarimas yra Žemės reformos valdybos patvirtintas.

Iki dvarą parceliuojant, šis piliakalnis buvo Miškų administracijos žinioje ir buvo „neva“ saugojamas, bet iš šios apsaugos buvo tik apgailėtinas reginys, nes dauguma drūtmedžių iškirsta – išvogta, kadangi Miškų administracijai parceliuojant dvarą nuo šio pastarojo atsisakė ir perdavė parceliacijos tikslams.

Pastaruoju laiku išdalinus žemės sklypus skirtiems naujakuriams, piliakalnis pasiliko be globos.

Matydamas, kad ši kultūros vieta naikinama, kreipiuosi prie Archeologijos komisijos prašydamas duoti man įgaliojimą piliakalnio apsaugojimui. Kadangi iš seniau juo rūpinasi ir apskrities Žemės reformos komisija, šį pramatydama, paskyrė man kaip naujakuriui žemės sklypą, susiduriantį su Piliakalnio žeme. Aš, gyvendamas Maštaičių dvare apie 30 metų ir eidamas šio dvaro užvaizdos pareigas, esu pamilęs piliakalnį ir visados galimomis priemonėmis globojau ir globoju, bet pastaruoju laiku sunku kovoti su beširdžiais, neturint iš niekieno jokio įgaliojimo, nes kiekvienam noris būti šeiminku.

Aš sakyta piliakalnį apsiimu saugoti ir išlaikyti jo neliečiamybę už tai, jeigu gaučiau naudotis esama prie piliakalnio žeme (žinoma, atlyginus su žeme surištus valstybinius bei savivaldybių mokesčius ir natūralias pareigas)“⁴.

Lapkričio 4 d. VAK M. Dainiui pranešė, kad ji negalinti patenkinti jo prašymo pavesti jam Maštaičių piliakalnio globą. O lapkričio 7 d. Raseinių apskr. pradžios mokyklų inspektoriui A. Giedraičiui, gyv. Jurbarke, švietimo draugijai priklausančiuose „Saulės“ namuose, VAK pranešė, kad ji

A. Giedraitis
jaunystės metais.
Iš J. Linkevičiaus kn.
„Iš gintarų vėrinio“

³ VAK atsakymas ŽRV, 1923 m. birželio 2 d.

⁴ M. Dainiaus prašymas, 1924 m. rugsėjo 13 d.

„sutinka pavesti Tamstos priežiūrai Narkūnų, arba Maštaičių, piliakalnį tomis sąlygomis, kurios išdėstytos pridedame prie šio nuoraše rašto Šakių apskr. žemės tvarkytojui.

Priedėlis: nuorašas rašto Nr. 33. VAKP (pas) sekretorius K. Jablonskis“⁵.

Rašte (Nr. 33) Šakių apskrities žemės tvarkytojui VAK pranešė, kad ji

„sutinka pavesti Maštaičių piliakalnio priežiūrą Antanui Giedraičiui, Raseinių apskr. II rajono pradžios mokyklų inspektoriui, bet tik ta sąlyga, kad nei pačiame piliakalnyje, nei gretimuose kalniukuose, taip pat kalnų šlaitais žemė nebus kasama, dirbama, nebus ganoma ir nebūtų statoma, kol VAK jų neištirs ir neras galima pakeisti šito seno nusistatymo. Prižiūrėtojas privalo žiūrėti, kad kas kitas negadintų kaip pasakyta piliakalnio ir kalniukų, pranešti Komisijai apie visus žemės slinkimus ir kas juose pastebėta, visas net ir smulkiausias senovės liekanas (pvoz., plytas, kaulus, puodų šukes ir t. t.) kaip nors rastas surinkti ir laikyti, ligi VAK jų neperims, arba tiesiog pristatyti juos VAK. Naudotis prižiūrėtojas gali tik žemės sklypais, esančiais prie vieškelio. VAK neturi nieko prieš ir net randa naudinga, kad A. Giedraičiui piliakalnis būtų pervestas prižiūrėti ilgesniam laikui, pvoz., 36 metams, bet ta priežiūra jau mums be VAK sutikimo negali pereiti jo įpėdiniam ir, be to, VAK pasilieka sau teisę, jei ras, kad prižiūrėtojas netinkamai saugo piliakalnį, bet kuriuo metu pašalinti jį nuo priežiūros. Prie šio pridedama A. Giedraičio nubrėžto plano kopija, kurioje štrichais pažymėtas sklypas, kuriuo prižiūrėtojas pilnai gali naudotis; tas planas tik tokios reikšmės, kiek jame matyti tikra padėtis.

VAK Pirmininkas“⁶.

Su tos pačios dienos raštu (Nr. 34) VAK Švietimo ministerijai gražino Petro Jenuškevičiaus prašymą (matyt, juo norėta gauti teisę prižiūrėti piliakalnį) ir pranešė, kad ji

„neranda galimo patenkinti jį ir kartu praneša, kad Maštaičių arba Narkūnų piliakalnį ji paveda globoti Antanui Giedraičiui, Raseinių apskr. pradžios mokyklų inspektoriui“⁷.

Šakių apskrities žemės tvarkytojas, gavęs VAK raštą (Nr. 33), lapkričio 12 d. savo raštu (Nr. 5266) taip atsakė Švietimo ministerijos VAK pirmininkui:

„Į Tamstos raštą iš š. m. lapkričio mėn. 7 d. Nr. 33 šiuo prašoma Tamstą ne vėliau š. m.

⁵ VAK raštas Raseinių apskr. pradžios mokyklų inspektoriui Antanui Giedraičiui, 1924 m. lapkričio 7 d.

⁶ VAK raštas Šakių apskr. žemės tvarkytojui, 1924 m. lapkričio 7 d.

⁷ VAK raštas Švietimo ministerijai, 1924 m. lapkričio 7 d.

lapkričio 30 d. prisiųsti savo atstovą perėmimui AK žiniai paliktą valdžios žinioje Maštaičių dvaro piliakalnį su žeme, kuri yra palikta prie minimo piliakalnio bendro ploto apie 19 ha⁸.

Į tą raštą VAK trumpai atsakė gruodžio 20 d.:

„Kadangi VAK jokių tarnautojų neturi, kad ji gali pasiimti savo žiniai Maštaičių dvaro piliakalnį ir negali nusiųsti perėmimui savo atstovo, tai piliakalnį su paskirta prie jo žeme prašome perduoti VAK nurodytam p. A. Giedraičiui“⁹.

Globą patvirtino 1925 metais

Susirašinėjimas vyko ir 1925 m. Yra išlikęs tokio turinio Vilkaviškio apskrities žemės tvarkytojo raštas A. Giedraičiui:

„Lietuvos respublika. Ž. Ū. ir V. T. M. Vilkaviškio apskrities žemės tvarkytojas.

1925 01 26, Nr. 71.

Pil. Antanui Giedraičiui, Raseinių apskr. II rajono pradžios mokyklų inspektoriui.

Sutikus Valstybės archeologijos komisijai, šiuo pavedama Tamstai, iki galutinai perduosiant, globoti Maštaičių dvare paliktą piliakalnį ir daboti nuo bet kokio galinčio įvykti naikinimo, kol VAK kalbamo piliakalnio neištirs.

L. e. Žemės tvarkytojo pareigas (pas)
Sekretorius Mockaitytė¹⁰.

Birželio 30 d. A. Giedraitis VAK rašė:

„Vilkaviškio apskrities žemės tvarkytojas, Archeologijos komisijai sutinkant, pavedė mano priežiūrai Narkūnų (Maštaičių) piliakalnį. Prižiūriu tą piliakalnį su kaimynų pagalba, kurie už tam tikrą atlyginimą, kol pats ten nuolat negyvenu, apsiima jį dieną ir naktį saugoti. Bet toks saugojimas nepatogus. Reikėtų, kad pačiame piliakalnyje ar bent prie pat jo gyventų žmogus. Dėl to jau šįmet sumaniau ten statyti gyvenamą trobą. Tikrai patogiausia vieta troboms yra paties piliakalnio 3-asis ar 4-asis kalneliai. Gal sutiktų AK šią vasarą ištirti vieną iš tų dviejų kalnelių ir po to leistų man statyti ten trobas? Aplinkiniai žmonės sako, kad 2, 3 ir 4 kalneliai visados buvo ariami ir jokių senovės ženklų ten nebuvo rasta, tai tikrai 2-jame – plytgalių. Taiigi spėju, kad vieną iš tų dviejų kalnelių (3 ar

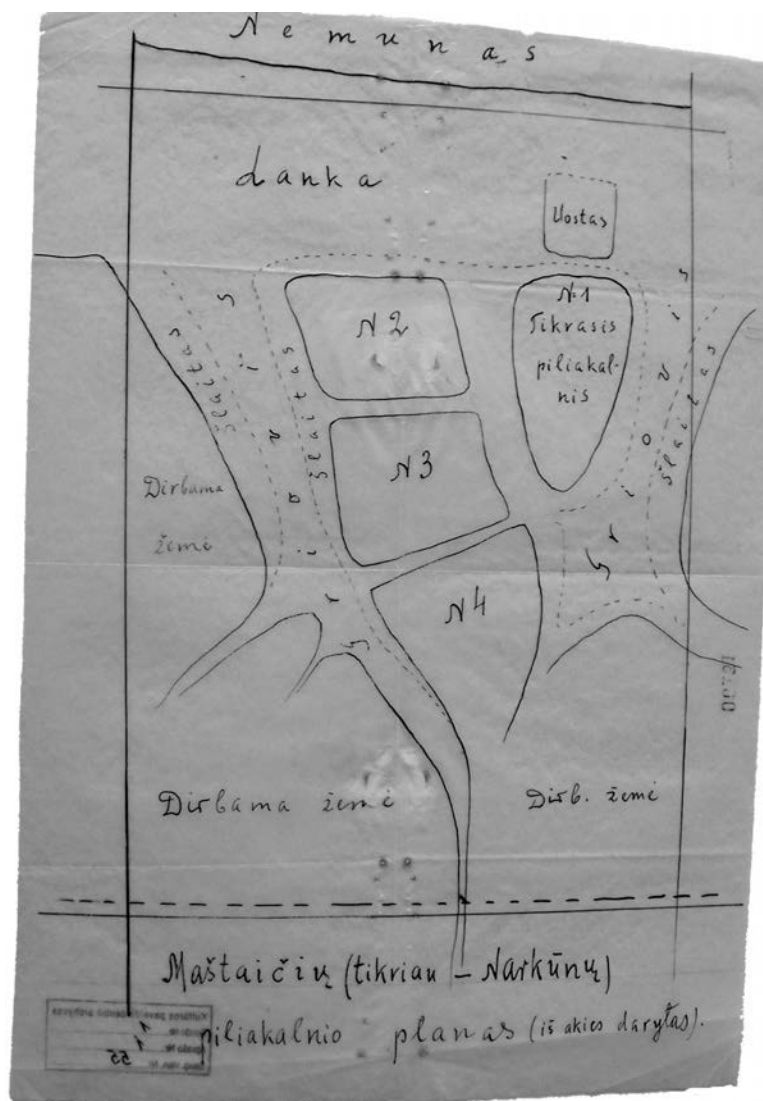
⁸ Šakių apskr. žemės tvarkytojo raštas Švietimo ministerijos VAK pirmininkui, 1924 m. lapkričio 12 d.

⁹ VAK raštas Šakių apskr. žemės tvarkytojui, 1924 m. gruodžio 20 d.

¹⁰ Vilkaviškio apskr. žemės tvarkytojo raštas pil. A. Giedraičiui, 1925 m. sausio 26 d.

Stogastulpis prie kelio
į Narkūnų piliakalnį.
2011 m.
A. Andrijo nuotr.

A. Giedraičio pieštas
Narkūnų piliakalnio
planas. 1925 m.
Iš LKPMCA fondų

4) lengva būtų ištirti. Kad tyrinėjimas sparčiau eitų, žadu tyrinėtojamams pristatyti naudotis bent porą arklių ir, jeigu reiks, žmonių.

Prie šio rašto pridedu piliakalnio planą (darytą iš akies) ir prašau AK į šį mano raštą atsakyti¹¹.

Dar prieš Kalėdas buvo pasirašytas šis perėmimo-perdavimo aktas (Nr. 676):

„1925 m. gruodžio 14 dieną aš, Vilkaviškio–Šakių apskrities l. e. žemės tvarkytojo p. Teodoras Monkus, einant Žemės reformos valdybos nutarimu 2717 Nr. Iš 25/-26 d. perdaviau Valstybės archeologijos komisijos įgaliotam (raštas 52 Nr. Iš 24/XII-30) Giedraičiui Antanui, Maštaičių dvaro, esančio Gelgaudiškio valsč., Šakių apskr., žemės sklypą 31 Nr. Plotu 19,1076 ha, kuriame yra piliakalnis, sekančiomis sąlygomis:

1/ Maštaičių dvaro žemės sklypas 31 Nr. Plotu 19,1076 ha, kuriame yra piliakalnis, pavedamas p. A. Giedraičiui valdyti 12 / dvylikai/ metų be nuomos mokesnio tik už pildymą žemiau nurodytų pareigų, būtent:

a/ p. A. Giedraitis atlieka globojamai žemei visus valstybės ir savivaldybės dedamas pareigas ir mokesnius;

b/ nei piliakalny, nei gretimuose kalniukuose, o taip pat kalnų šlaituose žemė neturi būti kasama, dirbama, gyvenama ir trobos statomos;

c/ A. Giedraitis turi žiūrėti, kad kas kitas negadintų kaip piliakalnio, taip ir gretimų kalnelių;

A. Giedraitis
(dešinėje) tarp
Jurbarko moksleivių.
1919 m.
Iš A. Giedraičio-
Giedriaus knygos
„Mūsų Jurbarkas“

¹¹ A. Giedraičio raštas VAK, 1925 m. birželio 30 d.

d/ apie pastebėtus žemės slinkimus ir kas juose bus pastebėta pranešti VAK;

e/ visas rastas senovės liekanas, nors ir smulkiausias, puz., plytas, kaulus, puodų šukes ir t. t. laikyti ligi Valstybės archeologijos komisija jų neperims arba jas tiesiog pristatyti VAK.

2/ Naudotis žeme A. Giedraitis gali tik tais plotais, kuriais leis VAK.

3/ Jei Žemės reformos valdyba ir VAK ras, kad šis priežiūros būdas netinkamas, priežiūrėtojas gali būti kiekvienu metu pašalintas.

4/ Priežiūrėtojui A. Giedraičiui mirus šio nutarimo pareigos nepereina ant jo įpėdinių.

Šiame akte nurodytomis sąlygomis Maštaičių dvaro žemės sklypą 31 Nr., kuriame randasi piliakalnis, prisiimu valdyti ir globoti.

Priėmė: /pas./ A. Giedraitis

Perdavė: /pas./ T. Monkus¹².

Aktą patvirtino Žemės reformos departamento direktorius P. Vainauskas.

Įpareigojimas Šakių apskrities viršininkui

1926–1934 m. dokumentų apie piliakalnio globą nepavyko aptikti. 1935 m. liepos 6 d. VAK, kuri buvo įsikūrusi Vytauto Didžiojo muziejaus rūmuose Kaune, Šakių apskrities viršininkui atsiuntė raštą (Nr. 3800), kuriame vėl kalbama apie Narkūnų piliakalnį. Rašte nurodyta, kad VAK yra vienintelis įstatymu numatytas organas globoti ir saugoti senovės (praeities) paminklus nuo išnaikinimo, o šitame svarbiame darbe, pagal VAK taisyklių I str., padeda valstybinė administracija (*Vyr. žin.* 1919 08 28, Nr. 11 ir 1920 03 26, Nr. 25). Toliau jame išdėstyta:

„... turimomis žiniomis ties Nemunu yra piliakalnis, kuris ariamas. Ariant ardo ir gadina šį praeities paminklą ir dėl šių priežasčių gresia pavojus jį visiškai sunaikinti. Šis brangus mūsų senovei pažinti paminklas dar nėra iki šiol mokliškai ištirtas, o kad jis būtų tinkamai apsaugotas ir toliau jį naikinti pavojus pašalintas, Valstybės archeologijos komisija prašo Tamstą, Pone Viršininke, pavesti atitinkamam administracijos organui, geriausia policijai, kurios veikla ir darbo išdavomis Valstybės archeologijos komisija linkusi labiau pasitikėti, kad padarytų atitinkamų ir būtinų žygių, būtent:

1. kad neapsunkintų administracijos, Valstybės archeologijos komisijos nuomone, pakaktų iškviesti šio senovės (praeities) paminklo savininką, valdytoją ar turėtoją į atitinkamo administracijos organo būstinę – policijos nuovados raštinę, surašyti kvotą apie šį paminklą ir jo būklę į pridėtojo formuliario (form. Nr. 1) atitinkamas skiltis bent tiek, kiek kvočiantis valdininkas ar tarnautojas sužinojo iš kvočiamojo, išskiriant tas skiltis, į kurias išsemiamai ir tiksliai surašyti žinias, nematant paties paminklo, sudarytų sunkumų;

¹² Perėmimo–perdavimo aktas Nr. 676, 1925 m. gruodžio 14 d.

2. paskelbti šio paminklo savininkui, valdytojui ar turėtojui, kad griežtai draudžiama:

a) be Valstybės archeologijos komisijos sutikimo raštu jokiū būdu ir jokiomis priemonėmis šį senovės (praeities) paminklą naikinti arba daryti bet kuriuos veiksmus, kurie pakenktų jo formai, savybėms ir išvaizdai,

b) kasinėti ar bet kuriuo kitu būdu gadinti šį senovės (praeities) paminklą ne tik savininkui, valdytojui ar turėtojui, bet ir kitiems asmenims, nes išskirtinę teisę kasinėti ir tirti, pagal įstatymus, turi tik Valstybės archeologijos komisija;

c) naikinti arba parduoti bet kokias senienas ir praeities liekanas, rastas šio senovės paminklo paviršiuje, žemėje, greta jo arba bet kur kitur, nes šie radiniai pagal įstatymą (Civ. Įst. paragr. 430 pastaba) privalo būti atiduoti Valstybės archeologijos komisijai.

Spėdama, kad šis senovės (praeities) paminklas buvo naikinamas ar gadinamas savininkui ar valdytojui nežinant veikiančių įstatymų ir šio paminklo vertės, todėl Valstybės archeologijos komisija linkusi nekelti baudžiamosios bylos už įstatymo nepildymą ir nieškoti nuostolių už padarytą žalą mokslui, o ypač už lietuvių tautos praeičiai tirti brangaus paminklo naikinimą, su ta sąlyga, jei savininkas, valdytojas ar turėtojas pasižadės ateity nedaryti jokių veiksmų, kuriais šis senovės (praeities) paminklas būtų naikinamas arba gadinamas;

3. kiek įmanoma pasistengti išaiškinti savininkui, valdytojui ar turėtojui šio senovės (praeities) paminklo svarbą lietuvių tautos praeičiai pažinti ir palikti jį tokį, koks jis dabar yra iki tol, kol Valstybės archeologijos komisija jį ištirs. Pastebėti, kad kasinėjimas reikalauja ir patyrusio specialisto kruopštaus ir sumanaus darbo, o neprityrusios rankos kasinėjimas arba kitoks koks gadinimas naikinant mokslui taip vertingus kultūrinius sluoksnius, ir moksliskas tyrinėjimas paskui jau neįmanomas. Pabrėžti, kad kas toliau kasinės ar kitaip gadins šį senovės (praeities) paminklą, bus traukiamas atsakomybėn ir visu griežtumu baudžiamas;

4. paimti pasižadėjimą iš savininko, valdytojo ar turėtojo, užpildant pridėtus formulirus, iš kurių vieną egz. atsiųsti Valstybės archeologijos komisijai, kitą įteikti pasirašiusiam savininkui, valdytojui arba turėtojui, o trečią egz. palikti vietinei policijai. Jei tas paminklas priklauso keletui savininkų, tai pasižadėjimus reikia paimti iš kiekvieno atskirai.

Prieš pasirašant pasižadėjimą pareikšti šio senovės (praeities) paminklo savininkui, valdytojui ar turėtojui, kad, jei šis paminklas iki šiol buvo naudojamas kaip ganykla ar pieva, galima jį ir toliau tiems tikslams naudoti. Bet jei jis ariamas, tai toliau arti galima tik gavus Valstybės archeologijos komisijos leidimą raštu, taigi norint naudotis tuo senovės paminklu kaip ariamąja dirva, savininkas turi prašyti Valstybės archeologijos komisijos leidimo. Jei ištyrus vietoj paaiškėtų, kad tolimesnis viso paminklo arba tam tikros jo dalies arimas kenktų vertingiems kultūriniais sluoksniams moksliskai tirti, Valstybės arche-

ologijos komisija, sustabdydama viso šio senovės (praeities) paminklo arba jo dalies arimą, savininkui, valdytojui ar turėtojui už dėl to sustabdymo susidariusius nuostolius atlygins arba pasistengs šį senovės paminklą kuo greičiausiai iširti ir leisti savininkui, valdytojui ar turėtojui nevaržomai naudotis juo toliau;

5. *prižiūrėti, kad savininko, valdytojo ar turėtojo pasižadėjimas visais atžvilgiais būtų vykdomas.*

Jei šio senovės (praeities) paminklo savininkas, valdytojas ar turėtojas turi prie šio paminklo arba bet kur kitur rastų senienų radinių, Valstybės archeologijos komisija prašo jas atsargiai supakavus jai atsiųsti (Palyg. Įst. Rink. II t. 792 str.). Ištyrus šių radinių vertę ir juos inventorizavus, Valstybės archeologijos komisija juos disponuos Valstybės archeologijos komisijos taisyklių 5 str. prasme, arba, prireikus, perduos Vytauto Didžiojo muziejui. Už šiuos radinius Valstybės archeologijos komisija radėjams atsilygindama mokės ne tik už tų daiktų medžiaginę vertę, bet atsižvelgs dar ir į jų mokslinę reikšmę (Archeol. Kom. Nuost. 118 str.). Jei radiniai jau atiduoti ar perduoti kam kitam, patirti, kada ir kuriems asmenims. Kiekvienu atveju siunčiant radinius, nurodyti kiek galima smulkesnes radimo aplinkybes.

Jei susidarytų keblumų, iškiltų neaiškumų ar pritrūktų pasižadėjimo formuliarių, tai tie administracijos organai, kuriems pavestas bus šis reikalas, galėtų betarpiškai kreiptis į Valstybės archeologijos komisiją, o ji pasistengs visokius neaiškumus pašalinti.

Valstybės archeologijos komisija tikisi, kad glaudžiai bendradarbiaujant su Tamsta, Pone Viršininke, ir Tamstos žinioje esančiais administracijos organais, pavyks sėkmingai apsaugoti nuo išnaikinimo mūsų tautos praeičiai pažinti brangias liekanas¹³.

Raštą pasirašė VAK pirmininkas V. Prysmanas. Prie rašto buvo pridėti trys pasižadėjimų blankai ir vienas formuliaras (Nr. 1).

Šakių apskrities viršininkas VAK raštą persiuntė Gelgaudiškio policijos nuovados viršininkui ir pavedė jį vykdyti. Gelgaudiškio nuovadoje raštas buvo užregistruotas 1935 d. liepos 18 d.¹⁴

Praeities paminklo būklė 1935 metais

1935 m. rugpjūčio 20 d. piliakalnio globėjas A. Giedraitis (gyvenantis, kaip nurodyta, „Jurbarke, Barkūnų k.“) užpildė specialaus Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (toliau – VDKM) apra-

Piliakalnio papėdėje tekantis upelis ir akmuo mena senovę. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

¹³ VAK raštas Šakių apskr. viršininko įstaigai, 1935 m. liepos 7 d.

¹⁴ Gelgaudiškio nuovados registracijos štamapas, 1935 m. liepos 18 d.

šo skiltis. Jis nurodė, kad piliakalnis yra Narkūnų kaime, buvusio Maštaičių dvaro teritorijoje, Gelgaudiškio valsčiuje, Šakių apskrityje. Piliakalnio globėjas yra A. Giedraitis, valdytojas – Švietimo ministerijos Valstybės archeologijos komisija Kaune.

Rašte pažymėta, kad artimiausias kelias paminklui pasiekti yra kelionė garlaiviu iš Kauno prieplaukos Nemunu žemyn iki Gelgaudiškio (arba Šilinės), toliau – kairiuoju Nemuno krantu iki Krušonių kaimo.

A. Giedraitis pateikė platesnę informaciją apie šio kultūros paminklo būklę, nurodė, kad piliakalnis yra vienas, susidedantis iš 4 dalių. Rašte nurodė, kad ant piliakalnio vietos žmonės rengia gegužines (šokius, žaidimus), kartais – Joninių minėjimus. Taip pat pažymėjo, kad apie 1923 m. piliakalnio teritorijoje buvo rastas ieties galas, kuri radėjai nudegino ir nudaužė. Likusi tik jo metalinė dalis, panaši į akėtvirbalį. Paminklo būklė gera. Visas piliakalnis toks, koks 1925 m. buvo perduotas globotojui. Per 10 metų tik griovių krantai kiek nuslinkę. Tuose nuslinkimuose archeologinės reikšmės dalykų nepastebėta. Griovių krantų slinkimas stabdomas medžių ir krūmų auginimo reguliavimu. Nuo tikrojo piliakalnio (Nr. 1) jokių nuslinkimų nėra. Piliakalnis tinkamai saugojamas. Jį saugoti pasamdytas net sargas.

Piliakalnis yra ant pat kairiojo Nemuno kranto, tarp Gelgaudiškio ir Kidulių, 3 km nuo Gelgaudiškio, į vakarų pusę. Iš šiaurinės piliakalnio pusės – Nemunas, iš pietų – Kidulių–Gelgaudiškio vieškelis, iš visų trijų pusių – rytų, pietų ir vakarų (E, S, W) – Krušonių kaimas (buvusio Maštaičių dvaro laukas). Visas piliakalnis apaugęs medžiais, kontūras pastebimas iš tolo.

Iš rytų ir vakarų pusių piliakalnį supa gilūs grioviai, kurių krantai susilieja su aplinkiniais laukais natūraliais pakilimais ar įlinkimais ties pačiais grioviais. Tikrasis piliakalnis 1,5 m aukštesnis už griovių krantus ir gretimai esančius tris (Nr. 2, 3, 4) kalnelius. Šie kalneliai lygūs su griovių krantais. Šiaurės pusėje Nemuno lanka yra apie 12–15 m žemiau piliakalnio viršaus.

Visas žemės sklypas, kuriame yra Narkūnų piliakalnis, maždaug keturkampis, vienu galu į šiaurę, kitu – į pietus. Per to sklypo kraštus eina gilūs grioviai, kurių

Vaizdas nuo centrinio piliakalnio į Nemuną (šiaurinė pusė): menkaverčiai medžiai užstoja apačioje mėlynuojančius buvusios pilies uosto vandenį. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

vakarinis daro vingį iš pietų (S) pusės į vakarus (W) ir į šiaurę (N). Tarp tų dviejų griovių stūkso pats piliakalnis, kurį sudaro 4 dalys. Tikrasis piliakalnis (Nr. 1) yra ne viso žemės sklypo kampe ir vieno lygio su visu Nemuno krantu. Kiti trys kalneliai išsidėstę greta pirmojo paskui vienas kitą, pradedant nuo Nemuno kranto (su Nemuno krantu taip pat lygūs) į pietų pusę. Tų trijų kalnelių grandis iš šiaurės į pietus ilgesnė už tikrąjį piliakalnį. Tikrasis piliakalnis (Nr. 1) nuo anų trijų kalnelių atskirtas giloku perkasu, o tie trys kalneliai vienas nuo kito – negiliais perkasais. Tikrojo piliakalnio pietvakarių pusėje yra dvi daubos, kuriose beveik visada laikosi vanduo. Tai, kaip pažymima rašte, Septynių kunigaikščių tvenkinio likučiai. Prie pirmojo piliakalnio šiauriniame gale yra tvenkinys su aukštokais pylimais iš rytų ir vakarų pusių. Iš šiaurinės to tvenkinio pusės pylimo nėra; atrodo, kad jį galėjo nugriauti kažkada pro šalį tekėjęs Nemunas. Tas tvenkinys esą kažkada buvęs uostas, dabar labai jau užslinkęs. Tarp piliakalnio ir uosto yra siauras žemės ruožas pravažiuoti. Visi piliakalnio šlaitai ir tikrasis piliakalnis apaugę medžiais. Trys kalneliai (Nr. 2, 3, 4) prieš 1925-uosius metus buvo ariami. Visas piliakalnio žemės sklypas savo šiauriniu galu prieina prie Nemuno, o pietiniu galu – prie Kidulių–Gelgaudiškio vieškelio. Pietryčių (SE) ir pietvakarių (SW) sklypų kampuose yra dirbamos žemės, o tarp Nemuno ir piliakalnio iš šiaurės (N) yra šienaujamos lankos ir karklynai.

A. Giedraičio užpildytame apraše teigiama, kad Kidulių–Gelgaudiškio vieškelyje per griovį, kuris eina vakariniu (W) piliakalnio šonu, pastatytas prastas tiltas, tad pavasarį ar šiaip per potvynius vanduo griaua griovį (bet ta vieta ne prie pat piliakalnio)¹⁵.

„Prie piliakalnio yra liekanos mūrinės sienos“

1935 m. spalio 15 d. VAK Šakių apskrities viršininkui pasiuntė dar vieną raštą (Nr. 7135). Jame rašė: „*Turimomis žiniomis Narkūnų kaime prie piliakalnio yra liekanos mūrinės sienos, be globos*“. Raštą pasirašė VAK pirmininkas V. Prysmanas. Šakių apskrities viršininko įstaigoje raštą užregistravo 1935 m. spalio 17 d. (Nr. 4120).

Centrinė piliakalnio dalis (vakarų pusė). 2006 m. A. Andrijo nuotr.

¹⁵ A. Giedraičio Narkūnų pil. aprašymas, 1935 m. rugpjūčio 20 d.

Skardžiai rytinėje
piliakalnio dalyje.
2006 m.
A. Andrijono nuotr.

Apskritis viršininkas laišką peradresavo Gelgaudiškio policijos nuovados viršininkui, užrašydamas rezoliuciją: „Išpildyti ir man gražinti. Priedas: 5“. Gelgaudiškio nuovadoje raštą užregistravo spalio 19 d. (Nr. 892)¹⁶.

1935 m. lapkričio mėnesį Gelgaudiškio policijos nuovada užpildė formuliarą (Nr. 1), kuriame Narkūnų piliakalnį pažymėjo Nr. 62 ir įvardijo, kad paminklo rūšis – pilies griuvėsiai. Aprašyme pateikė padavimą, kad senų senovėje Narkūnų piliakalnio vietoje buvusi pilis, kurią, laikui bėgant, užkeikė ir ji nugrimzdusi. Prieš 100 metų vienam gretimo kaimo ūkininko bernui prisisapnavusi graži pana, kuri pasakiusi, kad jis ateitų ant piliakalnio šventą dieną 12 val. Ten jis rasiąs rupūžę, kurią turėsias pabučiuoti. Tai padarydamas jis išgelbėsias pilį ir ją. Sakyta dieną bernas nuėjęs ant piliakalnio ir pamatęs griuvėsiuose iš skylės išrėpliojančią bjaurią rupūžę. Ją pamatęs, bernas pradėjęs bėgti, bet rupūžė jam įsakiusi sustoti ir pabučiuoti ją bent per skarelę. Vis bėgančiam bernui rupūžė šaukusi, kad dabar jis, bernas, jau amžinai būsias prakeiktas, o ji, pana, nors ir rupūžė pasivertusi, negalėsianti daugiau dienos metu iš urvo išlįsti.

Apie paminklo būklę pasakyta, kad atkastos mūro sienos liekanos beveik nepastebimos, jos susilyginusios su žeme ir žemės sluoksniai baigia ją užgriūti. Kai kur dar galima pamatyti kyšant senoviškų plytų ir akmenų. Nuo laiko ir oro mūro siena suskeldėjo ir sunyko, liko tik žymės, kurios rodo, kad šioje vietoje buvęs kažkoks mūro pastatas.

Formuliere nurodyta, ką reikėtų daryti, kad paminklą būtų galima išsaugoti, nes laiko ir oro veikiamos mūro liekanos baigia sunykti. VAK turėjo teritoriją ištyrinėti, atlikti atitinkamus kasinėjimus pilies vietoje ir pan.

Tereno aprašymas. Narkūnų piliakalnis iš šiaurės vakarų ir rytų pusės apjuostas stačiais gamtos sukurtais skardžiais, kurie pilį ir jos gynėjus saugojo nuo priešų. Iš pietų pusės pilies apsaugai pilies gynėjai padarė dirbtines kliūtis, sukasdami I, II ir III pylimus, kurie Narkūnų pilį padalijo į tris rajonus. Pilies vieta ir mū-

¹⁶VAK raštas Šakių apskr. viršininkui su registracijos antspaudais Šakiuose ir Gelgaudiškyje, 1935 m. spalio 15 d.

*Čia buvo Narkūnų
pilies prieplauka.
2006 m.
A. Andrijo nuotr.*

ro sienos liekanos yra III pylimo atskirtos, o I ir II pylimų atskirti rajonai dabar savininko naudojami, ten šienaujama. III piliakalnio rajonas apžėlęs lazdynais ir lapuočiais medžiais. Pylimų ir skardžių krantai taip pat apžėlę lazdynais ir medžiais.

Paminklo aprašymas. Narkūnų piliakalnio III rajone yra dvi duobės. Viena apie 8 m ilgio ir 3–4 m pločio, kita apie 1,5 m skersmens ir apie vieno metro gylio. Apie pirmosios, didesnės, duobės kraštus kaip tik ir pastebimos mūro sienos liekanos. Manoma, kad ši duobė atsiradusi prieš 80 metų čia kasinėjant piliakalnį. Kasinėjimą tada organizavo baronas Koidelis, kuris šioje vietoje rado vertingų dalykų. Antroji duobė vėliau atsiradusi – maždaug prieš 40 metų toje vietoje dar buvusi skylė į požemius. Ant tos skylės buvo užristas didelis girnų akmuo, kurį kaimo vyrai dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą nurito į pakalnėje esančią laivų prieplauką. Kai tą akmenį nurito, skylės kiaurymė užgriuvo. Patyrinęjus laivų prieplauką pasirodė, kad ji iškasta taip pat žmogaus rankomis. Tai liudija dar likę du dideli žemių pylimai, kurie nusidriekia statmenai į Nemuną, bet su pačia upe jau nesusisiekia. Laivų prieplauka buvo iškasta toje vietoje, nuo kurios arčiausiai buvo Nemunas. Ši prieplauka nusitęsė iki Narkūnų piliakalnio III rajono šlaito papėdės. Toje šlaito papėdėje taip pat išlikusi duobė, nes baronas Koidelis tą šlaitą irgi yra kasinėjęs. Spėjama, kad toje duobėje buvęs urvas, iš prieplaukos vedęs į pilies požemius, o iš jų – į pačią pilį. Tuo metu laivų prieplauka jau buvo atskirta nuo Nemuno vandenų. Šis atsiskyrimas vykęs gan ilgai, Nemuno vandenims vis užnešant smėlį, kuris ir atskyrė prieplauką nuo upės.

Formuliare rašoma, kad pagal žmonių pasakojimus Narkūnų pilies vietą supančių II ir III pylimų susikirtime mitinis lietuvių kunigaikštis Narkūnas liepdavęs skandinti savo žmonas, kurių jis nemylėdavęs¹⁷.

Atrodo, kad, gavęs Šakiuose peradresuotą VAK raštą, Gelgaudiškio policijos nuovados viršininkas vėl pareikalavo, jog A. Giedraitis parašytų ataskaitą apie Narkūnų piliakalnio būklę ir pasižadėjimą, nes nuovadai jis perdavė tokio turinio atsakymą:

¹⁷Gelgaudiškio policijos nuovados raštas, 1935 m.

Tvenkinyje tarp II ir III pylimų kunigaikštis Narkūnas liepdavęs skandinti savo žmonas. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

„Ponui policijos viršininkui. Gražinu raštą Nr. 892 su priedėliais ir pranešu, kad apie Narkūnų piliakalnį jau mano pirmiau parašyta ir pasižadėjimai parašyti. Be to, tame piliakalny griuvėsių nėra (sako esą mūro likučiai po žeme, bet kas yra po žeme, mes neturėtume žinot, tik kas tyrinės juos), todėl ir pridėtasis prie rašto aprašymas netikslingas. 1935 XI 7, A. Giedraitis“¹⁸.

Arčiausiai piliakalnio išlikusi Narkūnų k. sodyba. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

1936 m. A. Giedraitis vėl susirašinėjo su Švietimo ministerijos VAK. Yra išlikęs šis jo pareiškimas:

¹⁸ A. Giedraičio raštas Gelgaudiškio policijos nuovados viršininkui, 1935 m. lapkričio 7 d.

„VAK bendradarbio, Narkūnų piliakalnio globėjo
Antano Giedraičio, gyv. Jurbarke,

Pareiškimas

Remdamasis Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojo 1925 m. gruodžio mėn. perėmimo–perdavimo aktu, akto Nr. 676 2 p., prašau AK patikrinti Narkūnų piliakalnio kalnelį Nr. 4 ir leisti jį naudoti ūkio reikalams. Tas kalnelis yra pietų gale tikrojo piliakalnio ir seniau iki 1925 m. visą laiką buvo ariamas, taip pat ir kiti du gretimieji kalneliai Nr. 2 ir Nr. 3.

Kalnelyje Nr. 4 noriu padaryt sodybą, kurioje galėtų gyventi piliakalnio sargas ir būt sukoncentruoti viso piliakalnio žemės ploto ūkio reikalai. Dabar sargui namelis pastatytas kitoje vietoje, iš kurios nepatogu jam ir visą piliakalnį saugot.

Jeigu reiktų kalnelį Nr. 4 (arba Nr. 2 ir 3) vietoje patyrint, reikalingam darbui dirbti apsiimu duot tris dienas po porą arklių ir po du žmones.

Jurbarkas, 1936 m. spalio mėn. 2 d.

A. Giedraitis¹⁹.

Gelgaudiškio šaulių interesai

1937 m. gruodžio mėnesį turėjo baigtis A. Giedraičio 12 metų Narkūnų piliakalnio globos ir priežiūros laikotarpis. Vienas iš pretendentų perimti globą naujam laikotarpiui buvo ir Gelgaudiškio 1-asis šaulių būrys. Jo vadas V. Išganaitis 1937 m. kovo 22 d. 17-osios Šakių rinktinės vadui parašė tokį raportą (Nr. 24):

„Prašome Rinktinės Vadą tarpininkauti, kad Gelgaudiškio šaulių būriui būtų išnuomotas esantis Švietimo ministerijos žinioje Narkūnų–Maštaičių piliakalnis dėl to:

1. kad piliakalnis dabartinio asmenio nėra tinkamai saugomas;
2. ganomi gyvuliai;
3. kertami medžiai.

Būrio vadas Išganaitis²⁰.

Šakių šaulių rinktinė raportą gavo kovo 24 d. (Nr. 994). 1937 m. balandžio 15 d. Šakių rinktinės vadas pasiuntė raportą centrinei šaulių instancijai – Lietuvos šaulių sąjungai, išreikšdamas tarpininkavimą:

„1 Gelgaudiškio šaulių būrio raportui, tikslu išnuomoti iš Švietimo ministerijos Narkūnų–Maštaičių piliakalnio, tarpininkauju jo palankiam išsprendimui.

Priedas: 1 lapas²¹.

¹⁹ A. Giedraičio pareiškimas VAK, 1936 m. spalio 2 d.

²⁰ Gelgaudiškio šaulių būrio vado V. Išganaičio raportas Šakių rinktinės vadui, 1937 m. kovo 22 d.

²¹ Šakių šaulių rinktinės vado raportas Lietuvos šaulių sąjungai, 1937 m. balandžio 15 d.

*Kelias į priešpilį
Nr. 2. 2006 m.
A. Andrijono nuotr.*

Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. Pranas Saladžius užrašė tokią rezoliuciją: „Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktoriui. Tarpininkauju. Pulkininkas Saladžius, 1937 IV 19“.

Švietimo ministerija iš Šaulių sąjungos persiūstus dokumentus gavo balandžio 21 d. (Nr. 13386). Tą pačią dieną jie buvo peradresuoti VDKM direktoriui. Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentas balandžio 24 d. dokumentus persiuntė Vytauto Didžiojo kultūros muziejui su šiuo raštu (Nr. 6995):

„Siunciu muziejaus žiniai I-Gelgaudiškio šaulių būrio raportą Narkūnų-Maštaičių piliakalnio nuomojimo reikalu.

Priedas: raštas Nr. 994 ir raportas Nr. 24.

Vl. Jocius, ministerijos sekretorius“²².

VDKM dokumentus gavo balandžio 26 d. (Nr. 467), o balandžio 30 d. Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. Prysmanas ant Gelgaudiškio šaulių būrio vado V. Išganaičio rašto užrašė tokią rezoliuciją: „Motyvai be pagrindo. Apžiūrėjus vietoje, nepastebėta“.

Galutinis sprendimas dėl Narkūnų piliakalnio apsaugos buvo priimtas metų pabaigoje, kai piliakalnio globėjas A. Giedraitis parašė šį prašymą:

„Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direkcijai.

*Raseinių apskr., II rajono pradžios mokyklų inspektoriams
Antano Giedraičio, gyv. Jurbarke,*

Prašymas

*Vilkaviškio-Šakių žemės tvarkytojo 1925 m.
gruodžio mėn. perėmimo-perdavimo aktu Nr.
676, Žemės reformos valdybos 1925 XI 26*

²²Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentui raštas VDKM, 1937 m. balandžio 21 d.

nutarimu Nr. 2717, Valstybės archeologijos komisijos 1924 XII 30 įgaliojimu Nr. 52 man buvo perduotas dvylikai metų valdyt ir globot Narkūnų piliakalnis, esąs Šakių apskr. Gelgaudiškio vls., Maštaičių dvaro žemės sienose sklypas Nr. 31, 19,1076 ha plotu. Ateinantį šių metų gruodžio mėnesį baigias mano valdymo ir globos laikas.

Tardamas, kad minėtąjį Narkūnų piliakalnį iki šiol išlaikiau taip, kaip perėmimo-perdavimo akto sąlygose reikalauta, ir žadėdamas ir toliau jį tinkamai žiūrėti ir laikyti, prašau VD kultūros muziejaus direkciją aukščiau minėtąjį perėmimo-perdavimo aktą man dar dvylikai metų pailginti.

Norėčiau dar pasisakyti, kad labai gerbiu Lietuvos senovę ir turėdamas savo žinioje tokį prasmingą senolių palikimą, kaip Narkūnų piliakalnis, jau spėjau prie jo prisirišti. Kad geriau būtų galima jį prižiūrėti, jau pat pradžioje mano globos esu archeologinės reikšmės neturintčiame žemės plote pastatęs namą ir laikau sargą, kuris saugo piliakalnį. Pats irgi jame dažnai lankausi, nes tai padaryti man visai patogų, gyvenant Jurbarke, už 10 km nuo piliakalnio.

Jurbarkas, 1937 spalio mėn. 4 d.
Giedraitis²³.

Narkūnų piliakalnio archeologiniuose tyrinėjimuose dalyvavęs istorikas Romas Batūra (pirmas iš kairės) pasakoja senąją istoriją Gelgaudiškio 500-ųjų metinių dalyviams: rašytojui Benjaminui Kondratui, kultūros istorikui Albinui Vaičiūnui, Vilniaus dailės akademijos studentei Daivai Samajauskaitei, Gražinai ir Artūriui Flikaičiams, Romualdui ir Virginijai Kašubams, doc. Jonui Vėlyviui, žurnalistui Vytautui Vaitkui. 2004 m. A. Andrijo nuotr.

²³ A. Giedraičio prašymas VDKM, 1937 m. spalio 4 d.

Rodyklė į piliakalnį.
2007 m.
A. Andrijono nuotr.

VDKM prašymą gavo spalio 6 d. (registr. Nr. 965). V. Pryšmantas savo ranka vėl užrašė: „*Prašymą palaikau. Apsilankius vietoj įsitikinta, kad piliakalnis tinkamai saugomas. 1937 X 08*“.

Jau užrašius šią rezoliuciją, įvyko VDKM tarybos posėdis. Iki mūsų dienų išliko jo protokolas:

*„Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus tarybos 1937 m.
spalių mėn. 15 d. posėdžio protokolas Nr. 11.*

*Dalyvauja: VD kultūros muziejaus tarybos pirmininkas P. Ga-
launė, nariai: dr. J. Puzinas, dr. A. Račkus, A. Rūkštelė ir Lietuvos
kultūros paminklų konservatorius V. Pryšmantas.*

*Sekretorius V. Kuprevičius
4. Narkūnų piliakalnio byla.*

*V. Pryšmantas praneša, kad buv. Valstybės archeologijos ko-
misija 1924 m. buvo pavedusi Raseinių apskr. pradžios mokyklų
inspektoriumi A. Giedraičiui 12 metų valdyti ir globoti Narkūnų pi-
liakalnį (Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Maštaičių dv. sienoje). Šių
metų gruodžio mėn. baigias VAK leisto valdymo ir globos laikas ir
A. Giedraitis prašo tą valdymo laiką pratęsti dar 12 metų. Be A. Gied-
raičio dar yra padavę prašymą Gelgaudiškio šaulių būrys, kuris irgi
prašo pavesti jam Narkūnų piliakalnį globoti, nes to būrio pranešimu,
A. Giedraitis piliakalnį blogai prižiūri. V. Pryšmantas praneša, kad
jis šią vasarą buvo aplankęs Narkūnų piliakalnį ir rado, kad šis
piliakalnis yra tinkamai prižiūrimas ir saugomas.*

*Dr. J. Puzinas siūlo piliakalnio priežiūrą ir tolimesniam laikui
pavesti A. Giedraičiui, jei tik jis yra patikimas asmuo.*

Taryba šiam dr. J. Puzino pasiūlymui pritaria.

*Pirmininkas randa reikalinga dėti pastangų surasti Valstybės
AK 1924 m. sudarytą su A. Giedraičiu piliakalnio perdavimo–pri-*

ėmimo aktą ir siūlo pavesti Lietuvos kultūros paminklų konservatoriui V. Prysmanui susitarti su A. Giedraičiu dėl šio reikalo naujos sutarties sudarymo arba senovės sutarties pratęsimo.

5. Pavesti V. Prysmanui išsiaiškinti, kokia buvo Valstybės archeologijos komisijos 1924 m. buvo sudaryta sutartis su A. Giedraičiu Narkūnų piliakalnio globos ir priežiūros reikalui ir šį klausimą išnagrinėjus sudaryti su A. Giedraičiu naują sutartį arba, jei bus priimtos senosios sutarties sąlygos, dar 12 metų senąją sutartį pratęsti.

Sutarties redakciją ir piliakalnio priežiūros pratęsimo laiką nustatyti paveda Lietuvos kultūros paminklų konservatoriui V. Prysmanui²⁴.

Sklypo išparceliavimo pavojus

1938 m. pradžioje VDKM pasiekė neramios žinios, kad sklypą (Nr. 31), kuris dar 1924 m. buvo suformuotas Narkūnų piliakalnio apsaugai, ŽRV kartu su piliakalniu nori išparceliuoti ir išdalinti ūkininkams. Muziejus nedelsdamas pasiuntė laišką ŽRV. Jame buvo rašoma:

„Papildydama savo 1937 m. gruodžio mėn. 1 d. raštą Nr. 2121 VD kultūros muziejaus Taryba turi garbę pranešti, kad piliakalnis ir senovinio uosto liekanos su jų reikalinga aplinka užima apytikriai apie 70–80 proc. viso sklypo, o ariamoj žemėj buvo rasta įvairių radinių. Todėl matomai 1924 m. AK pastangomis sklypas Nr. 31 ir buvo paliktas tokioj konfiguracijoje, kad nepakenktų šių senovės paminklų būklei. Patekus sklypo Nr. 31 atskiroms dalims atskirų ūkininkų valdyman ar nuosavybėn, labai pasunkėtų piliakalnio lankymo ir ateityje numatomų mokslinių tyrinėjimų sąlygos.

Todėl VD kultūros muziejaus Taryba turi garbę prašyti sklypą Nr. 31 palikti 1924 m. matininko Dėdino Vinco daryto plano ribose.

P. Galaunė, tarybos pirmininkas

V. Prysmanas, Lietuvos kultūros paminklų konservatorius²⁵.

Tų metų kovo 19 d. Žemės ūkio ministerijos Žemės reformos valdybos Žemės reformos departamentas VDKM parašė tokį raštą (Nr. 4085):

„Vytauto Didžiojo kultūros muziejui. Departamentas praneša, kad Žemės reformos valdyba 1937 m. gruodžio mėn. 17 d. nutarė Šakių apskr., Maštaičių dv. žemės sklypą Nr. 31, ploto 19,1076 ha, kuriame yra Narkūnų piliakalnis, perduoti Kultūros muziejaus žinion, todėl visais šio sklypo valdymo reikalais prašom kreiptis pas Marijampolės apygardos žemės tvarkytoją²⁶.

²⁴VDKM tarybos posėdžio protokolas Nr. 11, 1937 m. spalio 15 d.

²⁵VDKM raštas ŽRV, 1938 m.

²⁶Žemės ūkio ministerijos Žemės reformos valdybos Žemės reformos departamento raštas VDKM, 1938 m. kovo 19 d.

*Prieigos į priešpilį
Nr. 4. 2006 m.
A. Andrijono nuotr.*

VDKM raštą (registr. Nr. 202) gavo kovo 21 d. ir nedelsdamas kreipėsi į Marijampolės apygardos žemės tvarkytoją tokiu raštu:

„Žemės reformos departamentas š. m. kovo 19 d. raštu Nr. 4085 praneša, kad Žemės reformos valdyba 1937 m. gruodžio 17 d. nutarė Šakių apskr., Maštaičių sklypą Nr. 31 (19,1076 ha), kuriame yra Narkūnų piliakalnis, perduoti VD kultūros muziejaus žinion ir visais šio sklypo valdymo reikalais prašo kreiptis pas Marijampolės apygardos žemės tvarkytoją.

VD kultūros muziejus, remdamasis minėtu Žemės reformos valdybos raštu, turi garbę prašyti Tamstą prisiūsti VD kultūros muziejui šio sklypo situacijos planą su užneštu jame Narkūnų piliakalniu, kad būtų galima matyti, kokį žemės plotą šis piliakalnis užima ir ar yra į jį paliktas tinkamas kelias ekskursijų lankymui ir kitiems su piliakalnio apsauga ir globa susijusiems darbams vykdyti.

VD kultūros muziejus, gavęs situacijos planą, galės pasisakyti, koks žemės plotas reikalingas palikti piliakalnio apsaugai ir galės jį perimti savo žinion.

P. Galaunė, muziejaus direktorius.

V. K. Jonynas, Lietuvos kultūros paminklų konservatorius“²⁷.

Balandžio 13 d. į VDKM raštu vėl kreipėsi Narkūnų piliakalnio globėjas A. Giedraitis. Jis priminė, kad praėjusiais metais (1937 – A. A.) jis jau prašęs dar 12 metų pratęsti Šakių–Vilkaviškio apskrities žemės tvarkytojo 1925 m. gruodžio mėnesio perdavimo aktą, kuriuo su Valstybės archeologijos komisijos žinia jam buvę pavesta globoti ir saugoti Narkūnų piliakalnį. 1937 m. pabaigoje jis buvo nuvykęs į VDKM, kur jam buvo perduotas nutari-

²⁷ VDKM raštas Marijampolės apyg. žemės tvarkytojui, 1938 m. kovo 21 d.

*Piliakalnio
kaimynystėje
gyvenantys
kaimiečiai. 2006 m.
A. Andrijo nuotr.*

mas, kuriuo Narkūnų piliakalnis dar 12 metų paliekamas jo globai ir saugojimui. Po to, sugrįžęs į namus, jis toliau ėmėsis piliakalnio apsaugos priemonių, tvarkęs jo gražius šlaitus. Nuo seniau prie pat piliakalnio sargui buvęs pastatytas namelis. Po šio pokalbio Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje, A. Giedraitis priimtinomis sąlygomis gavęs daržinę ir pradėjęs ją statyti priešpilyje Nr. 4 (pietiniame, seniau artame ir sėtame). Tą daržinę statęs be pamatų, neįleistą į žemę, kad visuomet būtų galima ją iš ten nukelti. Daržinė buvusi reikalinga derliui sukrauti (javams ir pašarui), nes Narkūnų piliakalnio sklypui priklausė apie 4–5 ha dirbamos žemės, įsiterpusios į piliakalnio griovius ir šlaitus. Be to, pažiūrėti piliakalnio vis dažniau atvykdavę turistų, o visai prie pat piliakalnio žmonių ūkių nebuvo, todėl turėti daržinę buvo labai patogu – vasarą erdvesnėje patalpoje galėję apsistoti žmonės. „*Pasislėpti nuo lietaus arba kukliai nakvynei*“, – rašė A. Giedraitis. Ten pat turistai galėję gauti ir „*paprasto maisto*“.

A. Giedraitis šiame rašte pabrėžė, kad

„minėtojo piliakalnio prašiau ir apsiėmiau jį globot ir saugot, turėdamas iš to vien dvasinį pasitenkinimą. Ką duoda naudos piliakalnio žemės ūkis, beveik viskas išeina už jo saugojimą ir šlaitų, griovių tvarkymą“ ir informavo, kad 1938 m. pavasarį „*piliakalnyje pažymėtinų pakitimų nėra, vertų pažymėti kituose šlaituose ir grioviuose nuslinkimų taip pat nėra. Pasireiškią nedideli paslinkimai ar pagriuvimai artimiausiomis dienomis bus karklais nusmaigstyti ir sustiprinti*“²⁸.

Tuoj po to VDKM direktorius P. Galaunė pasiuntė raštą Marijampolės apygardos žemės tvarkytojui, kuriam pranešė, kad iš Žemės tvarkymo departamento gavęs prašytą Maštaičių dvaro žemės sklypo (Nr. 31) plano ištrauką ir su ja susipažinęs. Muziejaus specialistai nu-

²⁸ A. Giedraičio raštas VDKM, 1938 m. balandžio 13 d.

sprendę, kad „šio piliakalnio tinkamai apsaugai ir globaliai reikalinga visas plane atžymėtas žemės sklypas su 19,1076 ha ploto“. Toliau buvo rašoma:

„Remdamasis š. m. kovo 19 d. Žemės reformos departamento raštu Nr. 4085, VD kultūros muziejus turi garbę prašyti Marijampolės apygardos žemės tvarkytoją šį sklypą perduoti VD kultūros muziejui.

VD kultūros muziejaus Taryba Maštaičių dv. žemės sklypą Nr. 31 perimti VD kultūros muziejaus žinion paveda VD kultūros muziejaus Lietuvos kultūros paminklų konservatoriui Vytautui-Kaziui Jonynui.

Priedas: įgaliojimas Nr. 787.

P. Galaunė, muziejaus direktorius

V. K. Jonynas, Lietuvos kultūros paminklų konservatorius“²⁹.

1938 m. balandžio mėnesį prie Narkūnų piliakalnio buvo nuvykęs Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. K. Jonynas. Yra išlikusi sąskaita, kurią grįžęs jis pateikė VDKM. Sąskaita įdomi ir tuo, kad iš jos sužinome, jog tais metais per Nemuną tarp Gelgaudiškio ir Šilinės veikė keltas. Taip pat sužinome to meto lito perkamąją galią. Pateiktoje sąskaitoje trumpai parašyta ir tokia kelionės ataskaita:

„VD kultūros muziejaus direktoriaus komandiruojuamas buvau nuvykęs į Zamkaus pilį, Gelgaudiškio vls., Raseinių apskr. ir į Narkūnų piliakalnį, Gelgaudiškio vls., Šakių apskr., minėtų senovės paminklų tikrinimo ir apsaugos reikalui.

Išvykau 1938 m. balandžio 25 d. 6,30 val.

Grįžau 20 val.

Kelionė autobusu Kaunas–Šilinė ir atgal Lt 5,60 × 2 – 11,20 Lt

Takas į piliakalnį iš rytų pusės. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

²⁹ VDKM raštas Marijampolės apyg. žemės tvarkytojui, 1938 m.

Kelionė arkliais į Narkūnų piliakalnį ir atgal Lt 0,48 × 14 – 6,70 Lt
 Keltas su arkliais per Nemuną ten ir atgal Lt 0,40 × 2 – 0,80 Lt
 Dienpinigiai už vieną dieną Lt 14,40 – 14,40 Lt
 Iš viso: 33,10 Lt

Trisdešimt trys litai ir 10 ct. priklauso gauti³⁰.

Gegužės 24 d. dokumentas informuoja apie naują radinį prie Narkūnų piliakalnio. Tą dieną VDKM Istorijos skyriui V. K. Jonynas įteikė eksponato dovanojimo tokį kvitą (Nr. 2039):

„Jono Kazimiero laikų moneta Lenkijai (metai neįskaitomi) su nelygiais skaitmenimis VI (vieniukė trumpesnė); monetą rado Narkūnų piliakalnio saugotojas, to piliakalnio ribose (Gelgaudiškio vls.) ir auksa per inspektorius p. Giedraitį“³¹.

1938 m. rugpjūčio 24 d. Marijampolės žemės tvarkytojo įstaiga ir VDKM pasirašė tokį perdavimo-priėmimo aktą (Nr. 169):

„Mes, žemiau pasirašiusieji, Marijampolės žemės tvarkytojo įstaigos likvidatorius Juozas Merkevičius iš vienos pusės ir VD kultūros muziejaus Lietuvos kultūros paminklų konservatorius Vytautas-Kazys Jonynas įgaliotas VD kultūros muziejaus tarybos raštu iš 1938 kovo 9 d. nutarimu surašė šį perdavimo–perėmimo aktą, kaip žemiau seka:

Aš, Marijampolės apygardos žemės tvarkytojo įstaigos likvidatorius Juozas Merkevičius, eidamas Žemės reformos valdybos nutarimu 1937 m. gruodžio 17 d. Nr. 2889 šiuo perduodu VD kultūros muziejui sekantį turtą:

Šakių apskr. Gelgaudiškio vls. Maštaičių (Narkūnų) piliak. dvaro žemės sklypą Nr. 31 bendro ploto 19 ha 1 076 kv. m, tame skaičiuje ariamos žemės 6,4590 ha, pievų 2,6308 ha, kalnų ir revų 8,3932 ha kelių 0,9574 ha ir sielvieto 0,6682 ha.

Perduodamos žemės sienos: iš šiaurės upė Nemunas; rytuose Maštaičių dvaro sklypas Nr. 32; pietuose to pat dvaro skl. Nr. 33, 34, 35 ir vakaruose skl. Nr. 30.

Perduodamąją žemę ir kitą turtą Vytauto Didžiojo kultūros muziejus pradeda faktinai valdyti nuo 1937 metų gruodžio mėnesio 14 dienos ir nuo tos pačios dienos prisiima sau visas surištas su perimtaja žeme ir turtu įstatymais nustatytas prievolės ir atsakomybę.

Kol šis perdavimo-priėmimo aktas nebus Žemės reformos valdybos patvirtintas, priėmusioji žemę įstaiga, o šiame atsitikime Vytauto Didžiojo kultūros muziejus neturi teisės griauti ir perdirbinėti trobesius, kirsti medžius ir bendrai perimtame turte padaryti tokius pakeitimus, kurie galėtų sumažinti jo vertę.

³⁰V. K. Jonyno kelionės sąskaita, 1938 m.

³¹Eksponato dovanojimo kvitas, 1938 m. gegužės 24 d.

*Pietvakarinis
piliakalnio šlaitas.
2006 m.
A. Andrijono nuotr.*

Šiame akte išvardintąją žemę ir turtą Vytauto Didžiojo kultūros muziejui perdavė: Marijampolės apygardos (pas) J. Merkevičius, Žemės tvarkytojas įst. likvidatorius.

Aukščiau minėtą žemę ir turtą Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus žinion priėmiau: (pas) V. K. Jonynas.

Nuorašas tikras. Žemės tvarkytojas“³².

Rugsėjo 24 d. šį dokumentą atskiru raštu (Nr. 12886) patvirtino Žemės reformos departamentas. Akte išvardinti nevaisiniai medžiai, jų rūšys, kokybė, aukštis, laipsnis, kelmų skaičius, skersmuo (cm), tūris (ktm.), kaina (Lt/cm):

Medžių rūšis	Kokybė	Aukštis	Laipsnis	Kelmų skaičius	Medžio skersmuo (cm)	Tūris (ktm.)	Kaina (Lt/cm)
Ažuolas	pusgr.	V	I	14	10–34	1,69	25,70
„	malk.	„	„	91	10–30	6,22	58,47
Uosis	pusgr.	„	„	11	10–18	0,80	7,59
„	malk.	„	„	250	10–30	11,26	106,45
Skroblas	gryn.	„	„	1	24	0,30	3,60
„	pusgr.	„	„	45	16–36	10,43	113,52
„	malk.	„	„	1 249	10–48	191,73	1 829,07
Klevas	„	„	„	31	10–18	1,03	9,67
Skirpstas, guoba, vinkšna	pusgr.	„	„	20	14–52	11,56	196,27
„	malk.	„	„	2 735	10–74	269,91	2 582,25
Liepa, drebulė, blindis, ieva	„	„	„	2 037	10–82	128,47	623
Eglė	„	„	„	2	10–54	1,58	9,42
Lazdynas	„	„	„	392	10–12	7,90	39,47
Šunobelė	„	„	„	83	10–12	1,90	18,05

³² Marijampolės žemės tvarkytojo įstaigos ir VDKM Perdavimo aktas, 1938 m. rugpjūčio 24 d.

(tęsinys)

Medžių rūšis	Kokybė	Aukštis	Laipsnis	Kelmų skaičius	Medžio skersmuo (cm)	Tūris (ktm.)	Kaina (Lt/cm)
Obelis	„	„	„	5	10–32	1,11	10,58
Kriaušė	„	„	„	2	14–24	0,37	3,43
Iš viso:				6 968		646,26	5 636,54
						20 proc.	1 127,30
							4 509,24 ³³

Rugpjūčio 25 d. VDKM gavo Marijampolės apygardos žemės tvarkytojo raštą (Nr. 7212). Į tą raštą muziejus atsakė taip:

„VD kultūros muziejus turi garbę grąžinti Lietuvos kultūros paminklų konservatoriaus Vytauto-Kazio Jonyno pasirašytą perdavimo aktą, kuriuo perduodamas VD kultūros muziejaus žinion Šakių apskr. Gelgaidišio vls. Maštaičių (Narkūnų) piliakalnio dvaro žemės sklypas Nr. 31.

P. Galaunė, muziejaus direktorius

*V. K. Jonynas, Lietuvos kultūros paminklų konservatorius*³⁴.

Žemės reformos departamentas rugsėjo 24 d. raštu (Nr. 12886) minėtą perdavimo aktą (Nr. 169) patvirtino³⁵.

Apie tai rugsėjo 27 d. Žemės ūkio ministerijos Žemės reformos valdybos Marijampolės apygardos žemės tvarkytojas raštu (Nr. 8084) pranešė VDKM:

„Žemės reformos departamento 1938 m. rugsėjo 24 d. raštu Nr. 12886 patvirtintą perdavimo akto Nr. 169 nuorašą siunčiama žiniai.

Priedas: perdavimo akto Nr. 169 nuorašas

Žemės tvarkytojas“.

Vytauto Didžiojo kultūros muziejus raštą gavo rugsėjo 28 d. (registr. Nr. 799)³⁶.

Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. K. Jonynas 1938 m. apkeliavo nemažai mūsų krašto vietovių, aplankė daugelį ir šiandien Lietuvoje žinomų kultūros paminklų, susipažino su jų būkle. Tuo tikslu jis pabuvojo Pažaislyje, Zapųškyje, Raudonėje, Keimėje, Sedojė, Alsėdžiuose, Plungėje, Rietavė, Tauragėje, Tūtuvėnuose ir kitur. Tos kelionės metu jis aplankė ir Narkūnų piliakalnį. Po visų tų kelionių sugrįžęs į Kauną, V. K. Jonynas 1938 m. ataskaitoje rašė:

„Žymesnius ir numatomus sunaikinti arba pakeisti senovės paminklus, kad su jais ir jų būkle susipažinti aplankiau: Pažaislį, Zapųškį, Narkūnų, Gelgaidų, Raudonės, Keimės, Sedos, Alsėdžių, Plungės, Rietavo, Tauragės ir Tūtuvėnų senovės paminklus.

³³ Marijampolės žemės tvarkytojo įstaigos ir VDKM Perdavimo aktas Nr. 169, 1938 m. rugpjūčio 24 d.

³⁴ VDKM atsakymas į Marijampolės apyg. žemės tvarkytojo raštą, 1938 m.

³⁵ Žemės reformos valdybos raštas, 1938 m. rugsėjo 24 d.

³⁶ Marijampolės žemės tvarkytojo raštas VDKM, 1938 m. rugsėjo 27 d.

Čia suminėti paminklai yra apgailėtinoje būklėje ir reikalingi neatidėliotinos paramos. Ši parama galės būti suteikta klausimą sutvarkius atstatymo keliu. VD kultūros muziejaus pastangos išgelbėti nuo galutinio sugriuvimo Gelgaudų ir Kauno pilis arba bent dalinai sulaikyti Raudonės pilies nykimą yra lašas jūroje. Tačiau nesant kitos išeities, buvo dėtos pastangos jų egzistavimo dienas pratęsti ilgesniam laikui.

1. Gelgaudų pilis Švietimo m-jos lėšomis dabar yra konservuojama. Šiam darbui buvo paruoštas pilies planas, darbų aprašymas, sąmata, pasirašytos dvi sutartys su rangovu bei architektu V. Mošinskiu ir darbas pradėtas vykdyti.

Iš Žemės reformos departamento VD kultūros muziejaus žinion perimti šie senovės paminklai:

1. Narkūnų piliakalnis (Gelgaudiškio vls., Šakių apskr.)
2. Apulės piliakalnis (Skuodo vls., Kretingos apskr.)
3. Seredžiaus piliakalnis (Seredžiaus vls., Kauno apskr.)

Komandiruočių, kasinėjimų ir kitomis progomis nufotografuota ir įsigyta iš kitų asmenų 342 negatyvai su pozityvais, liečių senovės paminklus, jų būklę bei apsaugą³⁷.

Antrojo pasaulinio karo metais

Nauji pavojai Narkūnų piliakalniui iškilo Antrojo pasaulinio karo metais. Apie tai sužinome iš 1942 m. sausio 23 d. A. Giedraičio šio pareiškimo Kultūros paminklų apsaugos įstaigai:

„1925 m. aktu Vilkaviškio apskr. žemės tvarkytojas, susitaręs su VAK, perdavė man globoti Narkūnų piliakalnį (priskirtą prie Maštaičių kaimo) ir naudotis tam tikru žemės plotu, sumokant tikrai žemės mokesčius ir atliekant dedamas tai žemei naturalines prievoles.

³⁷V. K. Jonyno ataskaita, 1938 m.

Visas Narkūnų piliakalnio žemės sklypas turi 19 ha su metrais ploto. Į tą plotą įeina pats piliakalnis su trimis pagelbiniais kalneliais (priešpiliais), uostas, grioviai, medžiais apaugę šlaitai, lanka (pieva) ir ariama žemė (apie 5 ha).

Perėmęs piliakalnį į savo globą, tuojau pastačiau sargą, kad saugotų jį, kaip buvo nurodyta. Paskui įkūriau ten ir nedidelį ūkelį, kad būtų kur gyventi sargui ir kad lengviau būtų tą sargą išlaikyti. Tam pačiam sargui pavedžiau ir žemę dirbti, davęs jam visą reikalingą inventorių.

Remdamasis minėtoju 1925 m. aktu ir susitarimu su VAK galėjau naudotis ne tik dirbama žeme, bet ir šlaituose augančiais medžiais, savo nuožiūra juos tvarkydamas: nesveikus ar kaip nors nereikalingus iškirsdamas, tankius praretindamas ir panašiai. Taigi naudos buvo ne tik iš dirbamos žemės, bet ir iš medžiais apaugusio ploto (kuro, tvoroms kuolų ir kt.). O mokesčiais buvo apdedamas ne visas 19 ha plotas, nes pats piliakalnis ir grioviai su skardžiais negali būti naudojami: jie buvo įskaitomi į nenaudingus plotus. Bet už 1941 m. II pusmetį valstybinių žemės mokesčių uždėta 21 RM, matyt, už visus 19 ha.

Toks mokestis per sunkus dedamam žemės plotui. Šio piliakalnio ūkis nėra paprastas ūkis. Čia globėjui arba jo pastatytam prižiūrėtojui reikia ne vien žemę gyventi, bet, pirmų pirmiausia, piliakalnį saugoti nuo sugadinimų ir šlaitus daboti, kad niekas medžių nekirstų ir negadintų, o tai sudaro daugiau rūpesčių, nekaip grynasis žemės ūkis, nes, pavyzdžiui, piliakalnį ir šlaitus reikia prižiūrėti dieną ir naktį, ypač žiemos metu.

Prašau kultūros paminklų apsaugos įstaigą duoti man žinią apie viso piliakalnio žemės sklypo paskirstymą (kiek ir kurios rūšies dirbamos, kiek pievų, šlaitų ir nenaudingų plotų), kad galėčiau prašyti mokesčių inspekciją nuimti mokesčių nuo nenaudingų plotų.

Be to, prašau painformuoti Miškų departamentą, kas man leidžiama daryti su šlaitų medžiais. Jeigu ir dabar šlaitais man leidžiama naudotis anksčiau minėtomis sąlygomis, tai ir už naudojamus šlaitus turėčiau mokėti valstybinius žemės mokesčius.

Šioje vietoje norėčiau pažymėti, kad šlaitų ir net paties piliakalnio medžius tvarkyti reikėtų, pavyzdžiui, ant griovio kranto auga aukštas medis ir, vėjo supamas, judina apgriuvusį krantą, turintį archeologinės reikšmės, po kurio laiko, dar vandeniui padedant, medis judėdamas nugriauja krantą ir pats su dideliu gabalu žemės nuslenka žemyn. Laiku tokį medį nukirtus, galima griovio krantą išsaugoti. Taip pirmiau ir buvo daroma. Tik bolševikų okupacijos metu bet koks medžių kirtimas buvo sustabdytas.

Jei man šlaitų medžiai būtų pavesti tvarkyti, kaip yra buvę seniau, apsiimu dar išpareigoti, kad svarbesnių piliakalnio šlaitų tvarkymo nedarysiu be vietos miškų urėdo ar jo įgalioto girininko sutikimo.

1942 m. sausio 23 d.³⁸

³⁸ A. Giedraičio pareiškimas Kultūros paminklų apsaugos įstaigai, 1942 m. sausio 23 d.

Tą pačią dieną A. Giedraitis, matyt, gavęs pavedimą „tvarkytis kaip seniau“, parašė šį išsipareigojimą:

„Kultūros paminklų apsaugos įstaigai pavedus man prižiūrėti, tvarkyti ir naudoti Šakių apskr. Gelgaudiškio vls. Narkūnų (Maštaičių) piliakalnio šlaitus ir augančius juose medžius bei krūmus, šiuo išsipareigoju nedaryti didesnių medžių tvarkymų be miško urėdo ar jo įgalioto girininko sutikimo.

1942 sausio 23 d.“³⁹

Mokytojos Teresės Kuklerienės rinkta medžiaga

Savo gimtojo kaimo apylinkių istoriją rinko ir Maštaičių pradinės mokyklos mokytoja Teresė Kuklerienė. 1995 m. dalį jos surinktos medžiagos užrašė Gelgaudiškio vidurinės mokyklos mokinė kraštotyrininkė Ingrida Bataitytė (8^b kl.) Kraštotyros būreliui tuo metu vadovavo mokytoja Jūratė Kairaitienė. Štai kas užrašyta apie šiose apylinkėse esantį piliakalnį:

„Spėjama, kad ant Maštaičių piliakalnio pilis stovėjusi dar prieš XIII amžių. Tokių piliakalnių Lietuvoje retai yra, o gal ir visai nėra. Istorikų nuomone, viduramžiais, plūstant į Nemuno aukštupį kryžiuočiams, piliakalnis turėjo didelę reikšmę ne tik Užnemunei, bet ir visai Lietuvai. Pilis buvo labai didelė ir galinga, nuo jos kuorų toli matėsi. Ji buvo mūrinė, aptverta nusmailintų rąstų siena, priešams neprieinama. Piliakalnio viduryje buvęs šulinys, kuris pilies gyventojus aprūpindavo geriamuoju vandeniu. Šulinys buvęs iškastas šaltinio vietoje, net ir dabar ten iš žemės sunkiasi vanduo. Pilis buvo sudaryta iš trijų atskirų dalių, vadinamų gurais: ūkinės, pilies gynėjų ir pagrindinės dalies – pilies. Prie trečios guros iš Nemuno pusės buvusi prieplauka. Ant piliakalnio buvę du priešpiliai, apjuosti gynybiniais grioviais, ir dvi pilies aikštės, tarsi du piliakalniai, atskirti giliu stačiašlaičiu grioviu, kuriuo kažkada tekėjo vandeningas šaltinis. Tai vienos, gerai įrengtos pilies sistema. Piliakalnis aukštas, tačiau anksčiau jis buvęs ženkliai aukštesnis. O ir dabar, pažvelgus nuo šlaitų, svaigsta galva ir raibsta akyse. Vietoje, kurioje stovėjusi pilis, dabar auga lapuočiai medžiai, išlikusios duobės. Gal tai pilies požemių įgriuvos? Neišdžiūstančiose velniabalėse, šaltinių vietoje, klampu ir yra vandens, o buvusios Nemuno prieplaukos kontūrus ir dabar galima atsekti. Dabar vandens čia nėra, Nemunas kiek tolėliau.

Prie piliakalnio buvo trys įtvirtintos gyvenvietės, apsuptos 70 metrų pločio ir 5 metrų gylio perkasais. Trobesiai pagal paskirtį buvo išdėstyti grupėmis.

Kai kryžiuočių ordinas nuo Vyslos priėjo Nemuną ir 1283 metais pradėjo pulti

³⁹ A. Giedraičio išsipareigojimas Kultūros paminklų apsaugos įstaigai, 1942 m. sausio 23 d.

lietuvius, Nemuno pakrantėje buvo statomos pilys, kurios, žygiuojant į Lietuvą, turėjo tapti ordino atramos punktais.

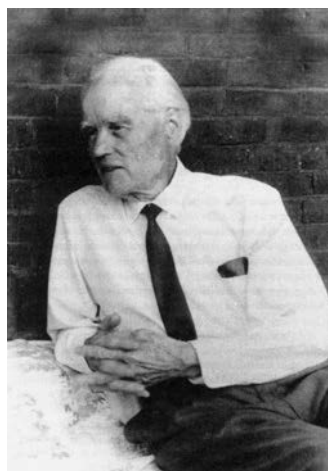
Kairiajame Nemuno krante, netoli Bisenės, priešais dabartinę Skirsnemunę, Maštaičių kaimo piliakalnyje, kryžiuočiai pastatę savo pilį, kuri Dusburgo kronikoje vadinama Christmėmeliu, o vėlesniuose šaltiniuose – Krismėmela (yra nuomonių, kad „kris“ reiškia „ant“). Pastatę šią pilį, kryžiuočiai su gausia kariuomene 1313 metais du kartus puolė Bisenę, bet paimti neįstengė. Antruoju puolimu jie sudegino tik Bisenės priešpilius. XIII–XIV a. Bisene buvo vadinama lietuvių pilis dešiniajame Nemuno krante, aukščiau dabartinės Skirsnemunės. Manoma, kad ji buvusi Nemuno ir Kartupio santakoje. 1283 metais kryžiuočių kariuomenė puolė Bisenę ir, po atkaklios kovos ją užėmusi, sudegino. Pilies gynėjus išžudė arba išvarė į nelaisvę. Pilį lietuviai atstatė ir joje laikė įgulą. XIV a. Bisenė buvo viena iš pagrindinių lietuvių pilių prie Nemuno. 1284 metų kryžiuočių aprašymuose ji vadinama Vytenio dvaru. 1315 metais Didysis kunigaikštis Vytenis puolė kryžiuočių Christmėmelio pilį ir padarė jiems daug nuostolių, nors pilies ir nepaėmė. 1324 metais lietuviai vėl puolė Christmėmelį, bet ir tą kartą nepaėmė. 1328 metais kryžiuočiai buvo priversti iš pilies pasitraukti.

Vietiniai gyventojai pasakojo, kad 1944 metais, kai iš Lietuvos traukėsi vokiečių kariuomenė ir šlaituose kasė apkasus, tai prancūzų ir italų belaisviams, kad būtų geriau matyt, jei rusai forsuotų Nemuną, liepė iškirsti šimtametes guobas, skroblus, liepas. Visi šlaitai nuo Nemuno pusės buvo iškirsti. Prieš karą piliakalnį kasinėjo, rasta sidabrinė šakutė ir sidabrinis peilis, įvairių daiktų liekanų, šukių⁴⁰.

A. Giedraitis
po Antrojo pasaulinio
karo JAV.
Iš J. Linkevičiaus kn.
„Iš gintarų vėrinio“

Lekutis iš Jurbarko krašto

„Rašytojas ir pedagogas Antanas Giedraitis (1892–1977), nuo 1914 m. pradėjęs savo kūriniais spausdinti Giedriaus slapyvardžiu, mūsų šalies istorijoje pasireiškė kaip vienas iš šviesulių, tautinės sąmonės žadintojų, krašto švietėjų, rašytojų, 1917 m. išleidęs savo pirmąsias knygeles vaikams, nuo 1918 m. dirbdamas savo gimtajame Jurbarko krašte, steigė mokyklas, rūpinosi jų augimu, dirbo pedagoginį darbą, o kartu leido ir redagavo vaikams skirtus žurnalus, rašė įvairių žanrų kūrinius, iš kurių mokėsi, sėmėsi šviesos ne viena karta. Jurbarko pašonėje, ant Nemuno skardžio, pasistatė gyvenamąjį trobesį, nederlingos žemės lopinėlių prie jo kaip rūpestingas sodininkas pavertė žydinčiu sodu. Buvo paprastas, neišsenkamo darbštumo, į pasaulį žvelgė menininko-švietėjo akimis“⁴¹.

Šioje apybraižų apie vaikų rašytojus knygoje autorius rašė apie A. Giedraitio vaikystės aplinką bei jo pojūčius:

⁴⁰T. Kuklierienės, gim. apie 1925 m., gyv. Maštaičių k., surinkta medžiaga, užrašyta Ingridos Bataitytės 1995 m.

⁴¹Linkevičius J. *Iš gintarų vėrinio*, Vilnius, 2002, p. 61.

„Gimė Antanukas, antras vaikas Giedraičių šeimoje, prie nedidelės Antvardės upelės, Lukšių kaime netoli Jurbarko, augo keturių brolių ir trijų sesučių draugėje. Gimtinės upelė savo lėtą vandenėlį nešė į motulę Mituvą, kuri, kaip pasakojo tėvas, buvusi tris kartus didesnė už Antvardę, ir savo bei į ją įtekančių mažesnių upelių vandenį atiduodavo Nemunui, šimtą kartų už ją didesniai. Antanukas, kaip po daugelio metų parašė poetas Giedrius eilėraštyje „Antvardė“, džiaugėsi gimęs prie upelės, kurioje „galėjęs po sėklius pasibraidyti, sietuose pasimaudyti“. Bet neilgai džiaugėsi, kad ne prie Nemuno gimęs ir kad „nebuvo šalia tokio baisingo vandens“. Kai paaugo ir pats pamatė Nemuną, kai užaugęs prie jo pagyveno ir kasdien jį regėdavo, „pasikeitė širdis“⁴². [...]

Su pirmisiais vaikystės prisiminimais išaiškėjo gimtojo – Lukšių – kaimo kilmės istorija:

„Antanuko gimtasis Lukšių kaimas į viensėdžius išėjo, kai berniukui suėjo dveji metai. Anksčiau tas kaimas ant pietinio Antvardės kranto vadinosi kitaip – Klišiai. Jo pavadinimas pasikeitė dėl didelio klišiečių prisirišimo prie protėvių sodybų, jų nenoro keltis į viensėdžius ir užleisti savo prakaitu aplaistytą žemę didžponiams, dėl lūkuriavimo. Dėl to laukimo, lūkėjimo, kad lūki ir pakeitė kaimo pavadinimą, praminė jį Lukšiais. Kūrybinio kelio pradžioje Giedrius keletą kūrinių pasirašė Lukšio slapyvardžiu, o po daugelio metų, gyvendamas Čikagoje, parašė vieną įspūdingiausių knygų „Lukšiujai“ (1959), kurioje sugražino į savo praeitį, pas XX šimtmečio pradžios lukšiujiečius“⁴³. [...]

Lukšių kaimo bei gimtosios sodybos aplinka lėmė daug gyvenimiškų pasirinkimų:

„Gimtuosiuose namuose, darnioje šeimoje netrūko jaukumo ir meilės. Pirkia buvo šviesi, „į keletą kambarių padalinta, grindys iššveistos, baltos“. Prie jos – „sodas – kaip miškas, darželis irgi gražus ir pilnas gėlių...“ Virš sodybos plytėjo tyras, vaiskus kaip ir žemė dangus. Ar ne iš tos aplinkos giedrumos ir slapyvardis? Ar ne dėl to keturi iš septynių Giedraičių vaikų pasirinko liaudies švietėjų specialybę?“⁴⁴ [...]

Vaikystėje A. Giedraitis mokėsi rusiškoje Jurbarko pradžios mokykloje, kurioje mokiniams drausdavo net tarpusavy kalbėtis lietuviškai. Už gimtąjį žodį, kurį pasakydavo pertraukų metu, tekdavo tiesti delną ir kaip bausmę kęsti mokytojo kirčius liniuote. Baigęs pradžios mokslus, A. Giedraitis neturėjo galimybių mokytis gimnazijoje: teko lavintis privačiai, savarankiškai, kartu mokytis kitus, t. y.

⁴² Ten pat, p. 62–63.

⁴³ Ten pat, p. 64.

⁴⁴ Ten pat, p. 64–65.

daraktoriauti. Savo brendimo, vyriškėjimo metus jis aprašė autobiografinėje apysakoje „Lekučio atsiminimai“ (1951). Joje jis grįžo į savo dvylikamečio vasarą, kai baigė pradžios mokyklą. Tuomet jam buvo

„labai artima tėvynės laisvės idėja, ir jis pasirinko sau Laisvydo vardą. Draugai dėl pomėgio daryti ir laidyti popierinius karvelius ir svajones užaugus skraidyti savo darbo sparnais jį vadino Lekučiu. Antanas-Laisvydas-Lekutis su savo artimiausiais draugais, kiek vyresniu – Arvydu ir jaunesniu – Gintautu, plaukdami garlaiviu, valtimi, keliaudami pėsčiomis, aplankė įdomiausias plačios Jurbarko apylinkės vietas. Jie žvelgė į tą kraštą nuo garlaivio denio, iš bažnyčios, miškininkų apžvalgos bokštų, bet daugiausia sužinojo iš to krašto žmonių: iš buvusio knygnešio ir Sibiro tremtinio, iš pilies sargo, iš Jurbarko senbuovės, atsitiktinai sutiktų kraštiečių, turėjusių ką papasakoti. O paauglius domino viskas – ir pilių išdėstymas prie Nemuno, ir kovų su kryžiuočiais gadynė, ir gimtojo krašto praeities paminklai, ir vietovardžių kilmė bei reikšmė, ir to krašto padavimai, pasakos, gamtos įvairovė, ir dar nežinomi jiems žodžiai. Kiekvienu iš devyniolikos pasakojimų tarsi atverčiamas vis naujas Jurbarko apylinkių, o kartu ir jaunųjų keliauninkų plėtėjančio horizonto ir pilietinio brendimo puslapis.

Paskutiniuose atsiminimų pasakojimuose („Motinos tėviškė“ ir kt.) Lekutis liko vienas, be kelionės bendrų. Jis iš arčiau susipažino su savo giminėmis, išsibarsčiusiais tame krašte, prie tų pačių upių. To seniai troško ir prašė: „Mama, nuvesk mane į savo mamos tėviškę“. Močiutės tėviškėje didžiausią įspūdį padarė dėdė Ignas, užsieniuose ėjęs mokslus inžinierius. Jis tiesiog nubrėžė paaugliui kelio į ateitį gaires. Po įspūdingos dienos Lekutis sapnavo Kęstučio ir Vytauto laikus, dėdės automobiliu, virtusiu lėktuvu, skriejo virš Nemuno. Tas Lekučio skrydis – apysakos kulminacija, kartu ir paauglio svajonė bei apsisprendimas – užaugus stoti žiburiu prie Nemuno. Kiekvieną savo gyvenimo dieną skirti Lietuvai, kad ji taptų „saulės nušviesta, žaliuojanti ir žydinti, graži kaip pasaka“.

Daug sužinojo per kelionių vasarą paaugliai, – kad Mituva prasideda ties Ariogala ir iki Nemuno nuvingiuoja septyniasdešimt šešis kilometrus, kad gražuolio Lietuvos upių tėvo pakrančių pilys praityje sutartinai gynė krašto laisvę, kad Antvordė ne tik Lekučio, bet ir jo močiutės gimtoji upė. O svarbiausia, kad suprato, kaip rašo Giedrius eilėraštyje „Upei“, jog brangiausias tautos turtas ne upės, bet prie jų gyvenę ir gyvenę žmonės, jų kraštiečiai, tautiečiai, artimesni ir tolimesni giminės. Net ir Nemunas neatstoja gyvo žmogaus, nors gilus, nors gražus“⁴⁵.

Tie vaikystės įspūdžiai, jautrūs pa-

stebėjimai, sumišę su spalvingomis pa-

⁴⁵Ten pat, p. 66–67.

nemunėse gyvenusių žmonių svajonėmis ir romantiškais pasakojimais, vėliau gulė į rašytojo A. Giedraičio knygų puslapius. Apie tą patį savo vaikystės Lekutį vienoje pasakoje jis rašė:

„Kaži kur toli toli, pasaulio krašte, buvo toks vaikas, kuris vis lakioti norėjo. Pamatys, būdavo paukštį, atsistos, žiūrės, žiūrės, kol tas paukštis jam iš akių išnyks, paskui atsidas, nuleis galvelę žemyn ir eina kur į kamputį susirūpinęs.

Tačiau ne tik paukščiai jį viliojo. Jį viliojo ir drugeliai, kurie vasarą linksmai skraido ore, ir bitelės, kurios, saldu medutį rinkdamos, nuo žiedelio prie žiedelio lakioja, ir sidabruoti debesėliai, kurie padangėmis plaukia. „E, – sakydavo jis dūsaudamas, – kodėl aš negaliu taip skraidyti kaip paukštis ore! Kodėl negaliu taip plaukioti padange kaip tas gražutis debesėlis!“

Ir taip per dienų dienas dūsavo, į paukščius, į dangų žiūrėdamas, ir vis lakioti norėjo. Pagaliau ėmė žmonės ir praminė tą keistą vaiką Lekučiu. Visi, būdavo, sakys: Lekutis, Lekutis...“⁴⁶

Literatūrinių pasakų rinktinę A. Giedraitis išleido 1925 m., jau būdamas kelių knygų autorium, kai jį daugelis puikiai pažinojo ir gerbė.

„Ir kaip nepažinos! Tada trečiajame XX a. dešimtmetyje kasmet vaikams teišėdavo trys keturios naujos originaliosios literatūros knygelės, o jų autoriai dažniausiai būdavo pedagogai P. Mašiotas ir A. Giedrius. Pradinukai mokėsi iš A. Giedriaus elementoriaus ir jo sudarytos skaitymo knygos, skaitė jo redaguojamus žurnalus vaikams, taip pat jo apysakų, apsakymų, eilėraščių rinkinius, vaidino šio rašytojo sukurtus scenos veikalėlius. Vien vaikams jis išleido apie trisdešimt didesnių ir mažesnių knygų!..

... Gana anksti pajuto poreikį kurti ir savo pirmuosius kūrinėlius ėmė spausdinti lietuviškuose laikraščiuose, daugiausia „Šaltinėlyje“. Pirmojo pasaulinio karo metais pasitraukė į Rusijos gilumą ir apsistojo Voroneže. Čia ne tik studijavo mokytojų institute, bet ir dėstė jame lietuvių kalbą, o kalbininko J. Jablonskio paragintas, ėmė daugiau rašyti ir 1917 m. išleido pirmąsias knygeles vaikams. 1918 m. grįžęs į Lietuvą, plačiai įsitraukė į švietimo bei kultūros darbą. Net sunku, atrodo, suprasti, kaip jis galėjo, mokytojaudamas, eidamas progimnazijos direktoriaus ar pradinių mokyklų inspektoriaus pareigas Jurbarke, Raseiniuose, Šakiuose, tiek laiko skirti kūrybai ir sudėtingam leidybos darbui! Intensyvią jo pedagoginę ir literatūrinę veiklą nutraukė Antrasis pasaulinis karas, nubloškęs A. Giedrių į užsienį, kur jis iki gyvenimo pabaigos jau nieko reikšmingesnio nebeparašė.

Didelis A. Giedriaus nuopelnas, kad jis, nustojus eiti vieninteliam vaikų laikraščiu „Šaltinėliui“, dirbdamas Jurbarke, leido

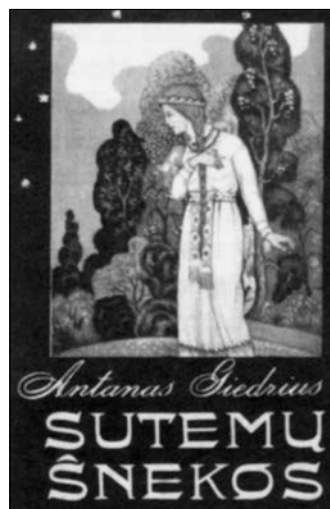
⁴⁶Giedrius A. Lekutis, *Sutemų šnekos*, Vilnius, 1985, p. 29.

ir redagavo vaikams skirtus žurnalus „Žiburėlių“ (1920–1923) ir „Saulutę“ (1925–1931). Leisti tais laikais žurnalus vaikams buvo ištis nelengva: trūko lėšų, bendradarbių, net skaitytojų, kurie turėtų pinigų tos spaudos prenumeravimui. Dalį tų žurnalų reikėjo užpildyti pačiam redaktoriui, reikėjo ieškoti bendradarbių, burti jau žinomus rašytojus ir gabesnius jaunesnius literatus. Ne visada gelbėjo ir didesnės pastangos: įklimpus į skolas, teko žurnalų leidimą nutraukti arba perduoti į kitas rankas.

Gausi A. Giedriaus kūryba, skirta vaikams ir suaugusiems, pasižymėjo tematikos ir žanrų įvairumu. Šia proga dera prisiminti gana populiarias anais laikais jo apsakymų ir apysakų knygas „Iš mokslo dienų“, „Pašnekos“, „Šlubys“, eilėraščių rinkinius „Krisleliai“, „Šviesos rate“, „Rausvas lapas“, pjeses, scenos vaizdelius „Mažiesiems pasižiūrėti“, „Šis tas vaikų teatrui“, kelias jo redaguotų pasakų knygas ir ypatingai literatūrinių pasakų rinktinę „Sutemų šnekos“. Savo kūrinuose jis daugiausia vaizdavo gamtą, kaimo gyvenimą, našlaičių vargą, aukštino jų dvasines vertybes, didelį troškimą mokytis. Pjesės praturtino tada dar gana negausią vaikų dramaturgiją naujomis temomis, istorine problematika. Nors poezijos knygose vaikams tinkamų eilėraščių buvo nedaug, vis dėlto jis skatino kitus rašyti mažiesiems. Šiandieninis skaitytojas A. Giedriaus knygose galėtų rasti nemažą pažintinės medžiagos, pasimokyti gražios, taisyklingos, vaizdingos kalbos, galėtų geriau susipažinti su mūsų vaikų literatūros praeitim, kurioje, be kita ko, būta ir įkyraus didaktizmo, abstraktaus humanizmo, religinių tendencijų.

A. Giedrius labai mėgo liaudies pasakas, tyrinėjo jas, rengė spaudai, mokė suprasti pasakų rimtį ir grožį, savo paskaitose mokytojams, spaudoje ir per radiją gynė jų teises. Viena pirmųjų jo knygelių, išėjusių 1917 m. Voroneže, buvo „Trys pasakos“. Ją sudarė trys tada pradedančio rašytojo literatūrinės pasakos, kurių vėliau sukūrta daugiau, sudaryta ir 1925 m. išleista rinktinė „Sutemų šnekos“. Ši rinktinė buvo viena iš stambiausių A. Giedriaus knygų, ji susilaukė palankiausio įvertinimo ir pasisekimo tarp vaikų. „Sutemų šneku“ pasirodymą lietuvių literatūros klasikas Vaižgantas sutiko kaip gražų siurprizą jaunuomenei, tvirtino, kad rinktinės pasakos, kurias jis perskaitė „tuo pradėjimu“, „visos įdomios, visos gražios, visos labai mūsiškos“. Ir šiandien, kai turime daug puikių literatūrinių pasakų, rinktinė „Sutemų šnekos“ įdomi ne tik tuo, kad tai viena iš pirmųjų šio žanro knygų lietuvių vaikų literatūroje, bet ir savo originaliais siužetais, savitu stiliumi, vaizdžia kalba, kuri ir šiandien nereikalauja didesnio redagavimo. Tiesa, į šią knygą nepateko kelios meniniu atžvilgiu silpnesnės pasakos, kuriose pasitaikė su pagrindine kūrinio mintimi menkai tesusijusių religinių motyvų. Tačiau geriausiomis savo pasakomis A. Gied-

1985 m. išleistas
A. Giedraičio knygos
vaikams viršelis

rius kreipiasi į skaitytoją kaip liaudies švietėjas, trokštantis meniniu žodžiu prisidėti prie pozityvių jaunojo skaitytojo bruožų ugdymo. Imdamas tautosakai artimas temas, veikėjus, savo pasakas rašytojas priartina prie gyvenamojo laikotarpio, mūsų krašto aplinkos, sukonkretina veiksmo laiką ir vietą, daug vietos skiria sugyventai gamtai, pagrindiniams veikėjams – vaikams. Jo lyrinio pobūdžio pasakose dažnai veikėjų vardais nusakomos jų ypatybės, pagrindiniai bruožai. Kaip ir realistiniuose kūriniuose, rašytojas stovi skriaudžiamų vaikų pusėje, daug vietos skiria jų jausmų, išgyvenimų poetizavimui.

Daugelį A. Giedriaus, kaip ir kitų to meto rašytojų kūrinių vaikams, iliustravo dailininkas Kazys Šimonis. Šis „Sutemų šneku“ leidimas nežymiai papildytas to paties dailininko piešiniais iš kitų šaltinių⁴⁷.

Kartu su Giedriumi darbavosi ir jo žmona pedagogė Iliuminata Giedraitienė (Vasiliauskaitė, gim. 1892), pasirašinėjusi savo kūrinius Nemuno Bangelės slapyvardžiu. Ji bendradarbiavo „Žiburėlyje“ ir „Saulutėje“, rašė pasakas ir apsakymus, vertė iš kitų kalbų. Jos „Mamos pasakos“ (1921), legendų, pasakų ir apsakymų rinkinys „Vyturėlis“ (1930) anuomet buvo vienas iš mėgstamiausių mažųjų skaitytojų knygų⁴⁸.

Apie 1999 m. rašytojos I. Giedraitienės-Nemuno Bangelės pėdsakų Gelgaudiškio apylinkėse ieškojo Šakių krašto istorijos tyrinėtojas žurnalistas Bernardas Aleknavičius. Skaistākaimio kaime jis surado rašytojos dukterėčią Reginą Grybinienę (Vasiliauskaitę). Vėliau B. Aleknavičius su šia dukterėčia susirašinėjo, o vienas laiškas buvo išspausdintas laikraštyje „Vakarų ekspresas“, kuriame žurnalistas reguliariai rengė Klaipėdos zanavykų bendrijos seimelio puslapį „Pajūrio zanavykas“. Laiške R. Grybinienė rašė:

„Mano seneliai Andrius ir Agota Vasiliauskai išaugino aštuonis vaikus: Iliuminatą, Viktorą, Praną, Marcele, Adele, Kostą, Viktoriją ir Benediktą.

Teta Iliuminata Vasiliauskaitė, lietuvių kalbos mokytoja, ištekėjo už Antano Giedraičio, kuris buvo Jurbarko „Saulės“ gimnazijos įkūrėjas ir direktorius. Dabar ta gimnazija jo vardu pavadinta, o ir gatvė, kurioje gyveno Giedriai, Antano Giedriaus vardą turi. Vėliau A. Giedrius dirbo Kauno, Raseinių ir Šakių apskričių mokyklų inspektoriumi, dažnai ir Narkūnuose lankydavosi. Atsiveždavo draugų riešutauti: tokių pačių, kaip ir jis – vegetarų. Gal ir Vydūnas buvo, tik dabar jau nėra kam paliudyti. Draugavo A. Giedrius su Vydūnu, iš Tilžės šis į Jurbarką dažnai atvažiuodavo, o Giedriai ir savo dukrai vardą parinko iš Vydūno „Amžinosios ugnies“ – Grožvyda. Vyresnioji dukra Danutė – dailininkė, gyvena Australijoje.

Draugavo A. Giedraitis-Giedrius ir su dailininku Kaziu Šimoniu. Dailininkas iliustravo A. Giedriaus pasakas ir jo leidžiamą vaikų žurnalą „Saulutė“. Taip pat yra

A. Giedraitis-Giedrius
(1892–1977). Iš

A. Giedraičio-Giedriaus
kn. „Mūsų Jurbarkas“

⁴⁷ Linkevičius J. Žodis apie „Sutemų šneku“ autorius, ten pat, p. 94–95.

⁴⁸ Linkevičius J. Iš gintarų vėrinio, Vilnius, 2002, p. 74–75.

padovanojės ir savo paveikslų, kuriuos A. Giedrius per karą išsaugojo ir nusivežė į Ameriką. Vieną K. Šimonio drobę – „Karalienė“ – A. Giedrius dukra Grožvyda atvežė į Lietuvą ir padovanojo Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejui.

Rašė pasakas ir teta Iliuminata-Nemuno Bangelė. Rašė jas ir už vandenyno atsidūrusi. Visi Narkūnų k. Vasiliauskai buvo poetiškos dvasios žmonės. Čia, Narkūnuose, ant Nemuno kranto, visada skambėjo muzika, rinkosi kaimo jaunimas. Vaidinimus vakarėliui daugiausia organizuodavo Iliuminata, Viktoras, o kiti grodavo, šokdavo.

Mano dėdė Viktoras Vasiliauskas iš gimnazijos suolo išėjo į savanorius, padarė karinę karjerą, užsitarnavo karinį laipsnį (gerai neatsimenu, lyg ir majoro), bet vėliau iš to kelio pasuko į meno pusę, mokėsi Miunchene, mokėjo kelias užsienio kalbas. Per karą pasitraukė į Vakarų. Laisvalaikiu tapė, bet kaip dailininkas neišgarsėjo. Mirė Amerikoje⁴⁹.

Iš Petro Tarasenkos archyvo

Narkūnų piliakalnį Nepriklausomybės laikais tyrinėjo archeologas Petras Tarasienka. 1925 m. rugpjūčio 14 d. jis rašė:

„Piliakalnis yra prie Nemuno, gana aukštokas, apsuptas grioviu. Seni žmonės pasakoja, kad ant piliakalnio buvo skylė, kurios dugno niekas nepasiekęs. Kai mesdavo akmenį, tas lėkdamas skambėdavo labai ilgai. Vieną kartą leidę šuniuką, tai tas tik sumykęs, ištrauktas jau buvo negyvas“⁵⁰.

Archeologas
Petras Tarasienka.
1961 m.
B. Aleknavičiaus
nuotr.

P. Tarasienka gaudavo įvairių laiškų, kuriuose žmonės pasakodavo piliakalnio istoriją, įvairias legendas apie jį. Išlikę laiškai penktos klasės mokinio Antano Zakaryzos, kuris gyveno Aukštėsios kaime, Slavikų valsčiuje, Šakių apskrityje. 1925 m. spalio 6 d. A. Zakaryza rašė:

„Man šis piliakalnis nėra žinomas, nes mano tėviškė yra gana toli nuo jo, bet aš šiame laiške patalpinsiu žinias (padavimus), kurias esu girdėjęs nuo savo tėvelių ir svetimųjų (kaimynų).

A. Seniau, maždaug 80 m. atgal, pasakojama, kad ant šio piliakalnio buvo kaminas, į kurį metant akmenėlių ar šiaip kokią daiktą, būdavo girdimas koks tai įdomus skambesys.

B. Prie Komaro ar barono buvo įsakę kasti kalnelį. Kiek dieną iškasdavo, tai tiek po nakties rasdavo užversta. Tai paskui pradėjo kasti dieną ir naktį. Tada tam ponui, kuris įsakė kasti, prisisisapnavo, kad daugiau jo nekastų, nes jeigu kas dar, tai ir jam bus blogai.

⁴⁹ Aleknavičius B. Berniukas iš pasakų šalies, *Vakarų ekspresas*, 1996, sausio 27.

⁵⁰ Iš P. Tarasenkos archyvo apie Narkūnų piliakalnį, LKPMCA, f. 1, ap. 1, saug. vien. 55.

C. Dabar ant to piliakalnio jau nebėra žymių. Šiuos pasakojimus man papasakojo mano tėveliai. Mano tėvams – jų tėvai papasakojo, nes jie prie Gelgaudiškio gyveno. Jie patys buvo prie kamino, kuomet prapuolė ir neištraukė vaikino“.

Štai kiti A. Zakaryzos pasakojimai, kuriuos jis atsiuntė archeologui P. Tarasenkai:

„Vieną kartą kerdžius prie piliakalnio bandą ganė. Žiūri senis – prie jo ateina 3 moterys: dvi jaunos, o viena sena. Priėjo seniausioji moteris ir taip jam sako: „Žmogeli, gal galėtumei mums padaryti šį gerą – mus iš prakeikimo išvolnyti. Aš esu motina, o šiedi yra mano dukterys. Paimkite mišiauną žvakę ir atekite naktį ant 12 valandos ant piliakalnio. Šita žvake aprėžkite aplink save ratą. Prie rato prieis visokių bjaurybių, bet per ratą pereiti jos negalės. Pagaliau ateis sena rupūžė, kaip žąsis didumo. Turėkit tuomet rankoje juodu skepetaitę ir ja tą rupūžę šita skepetaitė apgaubkit ir pabučiuokit. Tuojaus toje vietoje iškils didžiulis dvaras ir mes būsime iš prakeikimo išvaduoti. Jūs gi būsite to dvaro valdovas“.

Išgirdęs tokį prašymą senis moterims tarė: „Prapulkite jus per Dievo macę“.

Tuo sykiu moterys lyg susitūpė ir tarė: „Žmogau, ką tu mums padarei, mes dabar likom prakeiktos ir vėl turim tokį laiką gyventi prakeiktom. Kad ne jūs, tai gal mes ir kitą kurį mielaširdingą žmogų būtumėm radę ir dabar vėl turėsime prakeikimą kentėti“.

„Seniau, maždaug 80 m. atgal, ant Narkūnų piliakalnio dar buvo kaminai išlikę. Jei kas mesdavo į kaminą akmenėlį ar kurį kitą daiktą, tai būdavo girdėti stiprus skambesys.

Vieną dieną keletas vyrų prie piliakalnio arklius ganė. Bejuokaudami susitarę vieną vyrą į piliakalnio kaminą įleisti. Surinko keletą vadelių, jas surišo ir prievarta įleidę nelaimingąjį į kaminą. Leidžiant sakė: „Nebijok, jei kas būtų negerai, tai patrauk vadeles, tuojaus atgal ištrauksime“.

Pasiekė nelaimingasis dugną ir girdi tamsoje, kažkoks balsas klausia: „Kas čia?“ Į tą klausimą kitas balsas atsako: „Svečias“. Ir vėl viskas nutilo. Tik jaučia vyras, kad kas tai jį čiupinėja. Išsigando, pradėjo traukti vadeles. Tuojaus jį draugai į viršų ištraukė. Ogi žiūri, prie jo diržo mažas maišiukas pinigų prisegtas. Pamatę pinigus, draugai tą vyrą pradėjo barti: „Kvaili (paiki), reikėjo tau daugiau pinigų paimti“.

O vienas išsismaginęs vyras, Juozas vardu, dar priminė: „Jeigu aš būčiau ten nusileidęs, tai visą žaką pinigų išnešęs“.

Taip taręs, pradėjo jis draugų prašyti jį į kaminą nuleisti. Vyrai tuojaus jį surišo ir įleido. Ilgai laukė vyrai ženklų. Nesulaukę ištraukė virves, bet Juozo jau nebuvo. Ilgai šaukė vyrai prie kamino

Juoza, bet tik duslų balsą girdėjo, o Juozas amžinai ten dingo. Dabar tų kaminų tai ir žymių neliko⁵¹.

Vienas laiškas P. Tarasenkai atkeliavo iš Kauno:

„Sužinojęs, jog gerbiamas Ponas rūpinasi Tėvynės senovės tyrimu ir aš norėčiau toje vietoje daugiau pasidaruoti. Todėl prašau gerb. Pono suteikti man įvairių žinių, kaip tokią medžiagą rinkti.

Aš esu Kauno „Aušros“ gimnazijos VII kl. moksleivis V. Petravičius, „Tėvynės pažinimo“ narys. Mūsų kuopelė susitvėrė 1924 m. pabaigoje. Turime surinkę virš 500 dainų, piliakalnių aprašymų, senkapių pavadinimų ir šiaip.

P. S. Atsiprašau gerb. Pono už šio laiško turinį.

Adresas: Kauno „Aušros“ gim., V. Petravičius, VII kl. moksleivis⁵².

Narkūnų kaimo kapinaitės

A. Giedraičio laikais Gelgaudiškyje ir jo apylinkėse žmonės gerai žinojo senųjų Narkūnų kapinaičių vietą. Ir tais laikais jose nerasta jokių radinių, jos sunyko, tačiau istorijoje tų kapinaičių vardas išliko. Kai kurios žinios apie Narkūnų kapinaites saugomos LKPMC archyve. Keista, kad tas kapinaites vadino Narkūnų kaimo, nors jos buvo visai prie Gelgaudiškio. Narkūnų kaimas – ant kalno, o kapinaitės – pakalnėje, rytiniame dabartinio Skaistakaimio kaimo pakraštyje. Matyt, barono Koidelio laikais teritorija į vakarus nuo Lapymo upelio priklausė Narkūnų dvarui. Iki upelio rytinėje jo pusėje buvo Gelgaudiškio miestelis, kuriam priklausiusi plytinė buvo prie pat Lapymo, o už jo – jau Narkūnai. Vos 200–300 m į vakarus nuo upelio buvo Bataičių sodyba, o gretimame pušynėlyje, ant kalvelės – Narkūnų kapinės.

LKPMC archyve saugomame 1935 m. dokumente net pažymėta, kad kapinaičių savininkas Juozas Bataitis, gyvenantis Gelgaudiškio miestelyje ir valsčiuje. Artimiausias kelias paminklą pasiekti – Kaunas–Gelgaudiškio miestelis. Dokumente nurodyta:

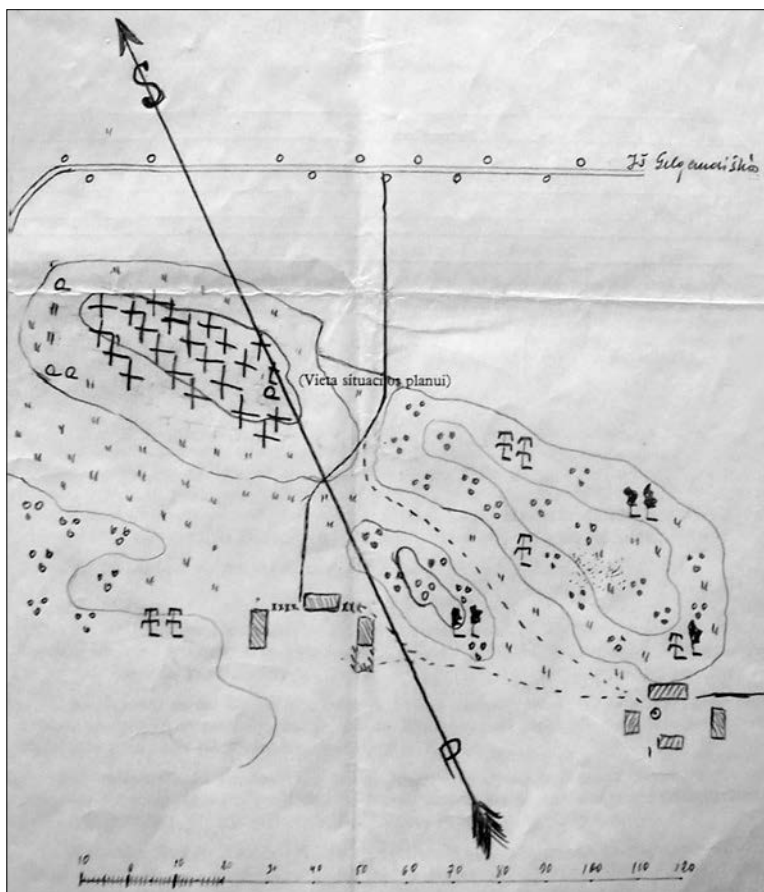
„Orientavimosi žinios: į šiaurės pusę nuo kalnelio, kairiau nuo jo apie 4 km Skirsnemunės miest., iš rytų apie 400 m Gelgaudiškio miest., iš vakarų ir pietų panemunės šlaitų krantai. Iš šiaurės rytų pusės pro kapinaites eina kelias iš Gelgaudiškio į Kidulius.

Tereno aprašymas: kalnelis, kuriame kapinaitėms parinkta vieta, seniau buvo apaugęs dideliais medžiais, kurie vėliau nukirsti. Dabartinis kalnelis apaugęs žole ir savininko naudojama kaip pieva. Ant pat viršaus kalnelio auga vienintelis nedidelis ažuoliukas, prie kurio prikaltas kryžius. Nuo šio medelio apie 20 m atstu yra akmenų krūva, seniau savininko toj vietoj iškasta. Gretimai į pietus yra dar du kalneliai, kurie dabartiniu metu apaugę krūmais ir ažuolų bei pušų medžiais.

Paminklo aprašymas: kapinaičių kalnelis pailgos formos, kapų vietos jau nėra

⁵¹Ten pat.

⁵²Ten pat.

Narkūnų k. kapinaičių planas. Iš LKPMCA fondų

žymių. Kada šiose kapinaitėse pradėta laidoti žmonės, iš apylinkės senų gyventojų nesužinota, nes niekas apie tai neatsimena. Viršuje kalnelio yra įdubimas, kuriame savininkas be virš minėtų akmenų rado dar ir plytų. Šių kapinaičių savininkas pasakojo, kad toje vietoje yra sklepas. Daugiau apie šį paminklą jokių žinių nepatirta“.

Iš kapinaičių teritorijos savininko J. Bataičio 1935 m. spalio 28 d. paimtas pasižadėjimas (Nr. 2593) saugoti paminklą. Jame rašoma:

„1935 m. spalio 25 d. aš, žemiau pasirašęs Bataitis Juozas, gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., suprasdamas senovės paminklą bei praeities liekanų svarbą tautos savybėms išlaikyti ir jos praeičiai pažinti ir žinodamas, kad juos išlaikydamas ir padėdamas išsaugoti mokslui ir ateinančioms kartoms patarnausiu valstybės ir tautos labui, o būdamas žemiau nurodytoje mano žemėje esamo nekilnojamo senovės (praeities) paminklo Narkūnų kaimo senkapio Valstybės archeologijos komisijai, kaip teisėto įstatymu nusakytam praeities paminklą ir praeities liekanų apsaugos ir globos organui arba tai įstaigai, kuri įstatymo keliu perims VAK teises ir pareigas, prižadu (toliau išdėstyta VAK parengta instrukcija, kurią turi vykdyti paminklo pri-

*Narkūnų k. kapinaičių
kalvos šiandien.
2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

žiūrėtojas). Pasižadėjimą pasirašė J. Bataitis, taip pat „*pasirašant dalyvavo: Juozas Bakšys, gyv. Gelgaudiškio vls., Augustinas Grybas, gyv. Gelgaudiškio vls.*“

Apie minėtas Narkūnų kapinaites išlikę įvairių legendų ir pasakojimų. Legendose šios kapinaitės kartais įvardijamos Kaukakalniu. Pasakojama, kad Velyknaktyje tose kapinaitėse meldėsi žmonės, laukę ryto. Per naktį išvargę, prisnūdę. Kai ryte pabudę, pamatę, kad jų jau daug daugiau ir veidai nematyti – prisikėlę mirusieji.

Narkūnų kapinaičių praeities epizodų Šakių rajono laikraštyje „Valsčius“ pateikė žurnalistė Jūratė Kairaitienė. Ji mini, kad tose kapinaitėse ant kalvos stovėjęs neįprastos formos didelis akmuo. Deja, nei akmens, nei didžiojo šimtamečio ažuolo, ant kurio Smetonos laikais kabojo medinis kryžius, nei kapų, nei paties kalnelio nebeliko. Sovietmečiu kapinių kalnelis virto smėlio karjeru, kuriame susiformavo vandens telkinys. Pokario metais iš kapinaičių į Gelgaudiškio plytinę apie aštuonerius metus vežė smėlį. Kartu iš senkapių buvo išvežti nuo žilos senovės laidotų žmonių kaulai. Plytinėje papildame smėlyje žmonės rasdavo kaukolių, plaukų kuokštelių, kaspinėlių. Visa tai patekdavo į metalinę gamyklos krosnį. Iš smėlio gamino plytas, melioracijos vamzdelius, čerpes stogams dengti. 1986–1987 m. greta kapinaičių buvo statomas naujas gamyklos cechas. Statybvieta uždengė keliuką, kuris vedė į kapinaites. Tuo metu betonu buvo užlietas Lapymo upeliukas, išdžiūvusią jo senvagę už Gelgaudiškio–Kidulių kelio užvertė keramikos gaminių duženomis. Lapymo vaga buvo pasukta į kapinaičių vietoje likusias gilias smėlio karjerų duobes, kur susiformavo tvenkinys.

Tuo metu netoli kapinaičių gyvenusi 80 metų senutė Antanina Grybaitė pasakojo, kad jaunystėje ant kalnelio sueidavęs jaunimas, ten vakarodavęs⁵³.

⁵³ Kairaitienė J. Žemės pragaro vartai, *Valsčius*, 1995, nr. 34.

Šimtmečius trukusių kovų pėdsakai Nemuno pakrantėse

Antanas Andrijonas

*Gelgaudų pilis. XIX a.
Dail. Napoleonas Orda*

Dešinėje Nemuno pusėje, priešais Gelgaudiškio miestelį, esantį kitoje pusėje, yra dideli su aukštais bokštais Gelgaudų–Zamkaus pilies griuvėsiai. Pilis XIV a. pastatyta kryžiuočių, kad, puldami Lietuvą, galėtų iš jos vadovauti. Ji buvo labai puošniai įrengta, nes kryžiuočiai į ją norėję iš Malburgo perkelti savo sostinę. Pilies būta didelės, su keturiais bokštais kampuose, bet iki mūsų dienų išliko tik du. Pirmojo pasaulinio karo metais įvykęs gaisras sunaikino visas medines pilies dalis, ir iš jos belikę mūro griuvėsiai.

Po pilimi būta didelių rūšių, kuriuose kalino kryžiuočiams nusikaltusius žmones. Šiuose rūmuose, be abejonės, daugiausia buvo kalinami lietuviai, kovoję su kryžiuočiais už savo gimtojo krašto laisvę ir tėvų tikybę.

1886 m. ši pilis atitekusi Gelgaudų nuosavybėn, kurie kairėje Nemuno pusėje turėjo Gelgaudiškio dvarą. Tuo vardu ten ir miestelis pavadintas. Gelgaudiškio dvarą vėliau valdė Lietuvos moterų globos komitetas, ten įsteigęs neturtingų vaikų prieglaudą ir mokyklą. Čia vasarodavo ir iš Kauno ligonių kasų atsiųsti vaikai, kurių sveikatai reikėjo gero poilsio¹.

Taip žurnale, skirtame Lietuvos moksleiviams, trumpai buvo papasakota vienos pilies ir netoli buvusio miestelio senovė ir dabartis. Tik vėliau, jau užaugę vaikai galėjo sužinoti ilgą ir įdomią šio krašto prie Nemuno istoriją.

150 metų trukusios kovos dėl Nemuno

1282 m. Kryžiuočių ordinas nuo Vyslos jau buvo priėjęs iki Nemuno ir pradėjo pulti lietuvius (anksčiau Lietuvą puldavo tik Livonijos ordinas). Kryžiuočių ordinas tuojau pradėjo statyti savo pilis Nemuno pakrantėje. Jos turėjo būti atramos

¹ Gelgaudų pilis, V. R. Žiburėlis, 1936, Nr. 9, p. 15.

punktai žygiuojant į Lietuvą. Svarbiausias dabar Kryžiuočių ordino tikslas buvo nukariauti Žemaitiją ir taip susijung-

Skirsnemunės bažnyčios bokštai nuo Narkūnų piliakalnio prieigų. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

ti su Livonijos ordinu. Anksčiau Nemuną iš Kuršo buvo pasiekęs ir Livonijos ordinas. Bet dabar, po Durbės pralaimėjimo (1260 m.), jis buvo išvytas iš visos Žemaitijos. Jo pastatyta Jurbarko pilis buvo sugriauta, su Klaipėdos pilimi jis jau nebeturėjo ryšio. Nustojęs vilties veikiai nukariauti Žemaitiją, Livonijos ordinas vėliau Klaipėdą perleido kryžiuočiams (1328 m.).

Kryžiuočiai, atslinkę prie Nemuno, tuojau pastatė Ragainės, Jurbarko, o kiek vėliau ir Skirsnemunės pilis (pastarąją netrukus turėjo vėl sugriauti, nes sunku buvo ją apginti). Žodžiu, šiuo laikotarpiu Žemaitija atsidūrė tarp dviejų vokiečių ordinų, tartum tarp dviejų žiaunų, kurios stengėsi susičiaupti ir ją praryti.

Kai Kryžiuočių ordino pilių tinklas jau buvo nutiestas, ilgą laiką jo nebepajėgė sunaikinti nė visos Lietuvos pajėgos. Bet ir Žemaitijoje prieš Ordiną buvo pastatyta daugybė ginamųjų pilių: Veliuonà, Kólainiai, Bisenė ir t. t. Tos panemunės pilys turėjo saugoti Dubýsos upyną. Toliau į vakarus, Júros paupyje, stovėjo vadinamoji Gedimino pilis. Taip čia XIII a. gale ir XIV a. pradžioje susidarė du tvirti frontai, kurie išbuvo beveik 150 metų².

Nuo Nemuno krantų pradėję puolimus, kryžiuočių daliniai kasmet iš Prūsų puldavo Žemaičių pasienį. Jie atakuodavo pilis prie Nemuno ir Júros upių arba pasklisdavo į aplinkines sritis, degindami ir plėšdami. Kadangi Nemunas strateginiu atžvilgiu buvo svarbus tolimesnei kovai, Ordinas, pasistatydinęs savo pilis Ragainėje (1289), Schalauenburge (skalvių pilis,

1293) ir vėliau įsikūręs Tilžėje, stengėsi ² Šapoka A. *Lietuvos istorija*, 1936, p. 63–64.

Jurbarko piliakalnis.
1961 m. Iš Vlado
Vijeikio „Lietuva –
mano tėvų žemė“

upės krantus „apvalyti“ nuo pagonių pilių. Vykstant kovoms prie Nemuno krantų, 1290 m. pats magistras su daugeliu riterių ir didele kariuomene puolė už Bisenės esančią Kólainių (Colayne) pilį. Ją gynė Surminas „su 120 rinktinių karo vyrų, kurie narsiai priešinosi broliams“. Pasak Petro Dusburgiečio, „nuo pilies sienų kraujas tekėjo tarsi patvinęs vanduo, ir tik 12 gynėjų likę nesužeisti, bet pilies nepaėmė“³.

Narkūnai demonstravo baltišką gynybą

Kryžiuočiai, įsitikinę, kad pasenusiais metodais pilių nepaims, ieškojo naujų. Dideli atstumai kariuomenę išsekindavo. Reikėjo bazių netoli Lietuvos pilių.

Pirmąją tokią bazę kryžiuočiai įkūrė Skirsnemunėje, 1313 m. pastatę čia Kristmemelio (Christmemela, Crismemil, Kirsmemela) pilį. Ši pilis buvusi pastatyta už 6 mylių į rytus nuo Ragainės. Tai, kad Kristmemelio pilis P. Dusburgiečio „Prūsų žemės kronikoje“ minima kairiajame Nemuno krante, davė pagrindą jos vietą tapatinti su Narkūnų piliakalniu Šakių rajone, ties Geļgaudiškiu (priešais Skirsnemunę). Svarbiausias pilies uždavinys buvo blokuoti lietuvių Bisenės pilį. Tačiau Bisenė buvo dešiniajame Nemuno krante. Jei Kristmemelis būtų buvęs pastatytas kairiajame Nemuno krante, vargu ar tokia blokada galėjo būti aktyvi. Tad dalis tyrinėtojų Kristmemelio ieškojo dešinėje Nemuno pusėje, kalvoje, kurios rytinėje dalyje dabar yra Skirsnemunės evangelikų kapinės.

P. Dusburgietis keliskart mini tiltą, kyžiuočių nutiesiamą savo laivais iš salos į netikėlių krantą. Pasirodo, tokios salos iš tikrųjų būta ties Skirsnemune. Nemunas nuo Šilinės skyrėsi į dvi dalis. (B. Kviklys mano, kad iš čia kilęs ir Skirsnemunės pavadinimas.) Tarp abiejų jo šakų buvusioje saloje ir buvo pastatytas Kristmemelis. Greičiausiai tai buvo pilaitė, panaši į 1336–1337 m. kryžiuočių pastatytas ir tuoj pat lietuvių sunaikintas pilis prie pat Nemuno – Georgenburgą (Jurbarko Bišpiliukai), Bajerburgą (Veliuonės pilaitė prie Gystaūs žiočių), N. Marijenburgą (Seredžiaus „palocėliai“ prie Dubysos žiočių). Ties spėjama piliaviete Skirsnemunėje į pelkėtą lanką įsilieja dabar visai mažutis upelis Talkotas. Kristmemelio piliavietės liekanos šio amžiaus pradžioje dar buvo gerai matomos prie Nemuno kalvoje ties Skirsnemunės evangelikų bažnyčia, priešais Talkoto žiotis. Kalvelė visiškai nuplauta per 1946 m. potvynį.

³ Budreckis A. Nuolatinis karžygys DLK Vytenis, *Karys*, JAV, 1991, Nr. 1, p. 18–19.

*Evangelikų bažnyčia
Skirsnemunėje.
2008 m.
A. Andrijono nuotr.*

Narkūnų piliakalnis į kryžiuočių piliavietes nepanašus. Atvirksčiai, įmanoma tvirtinti, jog tai baltiško tipo gynybos įrenginys, galimas daiktas, paliktas skalvių.

Ar buvo Skirsnemunė lietuvių pilis? Tikriausiai buvo. Gal jos liekanų reikėtų ieškoti toje kalvoje, kur dabar yra evangelikų kapinės. Žinių apie radinius iš šios vietos esama, tačiau nė į vieną muziejų jų nepateko. Keistas šios kalvos pavadinimas – Varožkalnis – duoda pagrindą spėti, kad čia galėjo būti ne piliavietė, o alkakalnis. Tačiau spėjimas ir lieka spėjimu.

XIII a. pabaigoje kylanti kryžiuočių grėsmė privertė lietuvius jungtis į stambesnius gynybinius vienetus. Antai po 1290 m. Kolainių pilies užpuolimo jos viršininkas Surminas prisiekė, kad priešas daugiau nė vienos pilies nepasirengusios neužpuls. Kitais metais Kolainių pilį kryžiuočiai rado jau tuščią, o Surmino vardas vėliau minimas kartu su Junigėdos pilimi. Kolainiai ir Medraba XIV a. pradžioje jau nebeminimi. Vadinasi, svarbesnės lietuvių pilys buvo stiprinamos mažiau svarbių pilių įgulų sąskaita.

XIV a. pradžioje tarp Bisenės (Jurbarko Bispilio) ir Junigėdos (Veliuonos) dešiniajame Nemuno krante kitų lietuvių pilių nebebuvo. Tarp šių pilių kryžiuočiai ir įkūrė atsparos punktą Kristmemelį, kuris jiems tarnavo iki 1328 metų. Apie šio punkto svarbą kalba tai, kad jį paimti 1315 m. mėgino pats didysis kunigaikštis Vytenis. Pasak padavimo, Vytenio pilis buvusi Vytėnuose, dabartinės Gelgaudų (Panemunės) pilies vietoje. Ši pilis yra vėlesnė, priklausanti XVII a., tad su minimais įvykiais jos sieti niekas ir nebandė. Tačiau 1994 m. archeologas A. Žalnierius į vakarus nuo šios pilies surado mūrinio pastato liekanų, šiek tiek ankstesnių už pilį. Neatmestina tikimybė, kad greta gali būti ir dar senesnių pastatų liekanų. Galimas daiktas, kažkur netoli gali būti ir kunigaikščio Vytenio pilies pėdsakų.

*Lietuvos didysis kunigaikštis
(LDK) Vytenis. Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos vaizdai“,
1979 m.*

Pagaliau tik už 1 km į rytus nuo šios vietos yra minėtas Kartupėnų piliakalnis. Nė su viena XIII a. pabaigos kryžiuočių žygių metu rašytiniuose šaltiniuose minima pilimi šis piliakalnis nesiejamas, tad belieka manyti, kad ta pilis gali būti vėlesnė, pastatyta kaip atsparos punktas Kristmemeliui (kaip ir šis buvo atsparos punktas Bisenei). Galbūt ją iš tikrųjų paskutiniaisiais savo gyvenimo metais statydino Vytenis ir iš čia 1315 m. puolė Kristmemelį⁴.

Traidenio ir Gedimino dinastijų sankirtoje

Du XIII a. Lietuvos istorijai svarbūs šaltiniai pasibaigia (Eiliuota kronika – 1290, Ipatijaus metraštis – 1292) ir čia nutrūksta, kad ir menkos, žinios apie lietuvius.

Po Traidenio mirties, kuris pirmas iš Lietuvos XIII a. valdovų mirė savo mirtimi, neberandama pėdsakų apie sukrėtimus ar maištus, kurie buvo lydėję Mindaugo nužudymą. Valstybiniame gyvenime taip pat neįvyko permainų. Naujo vadovo padėtis krašte buvo stipri iš pat pradžių. To įrodymu gali būti dažni žygiai į kaimynų kraštus: 1282 m. drauge su jotvingiais lietuviai teriojo Liublino ir Sandomyro žemes, kitais metais, atjoję per Kuršių Neringą, lietuviai puolė Sembą, 1284 m. jie vėl žygiavo Lenkijon, 1285 m. plėšė Tverės sritį. Ir toliau jie pastoviai puldinėjo Ordino žemes Livonijoje: 1287 m. kovo mėnesį kautynėse su lietuviais, kurie veikė sąjungoje su žiemgaliais, žuvo Livonijos 35 riteriai ir magistras Burchardas von Haren. Puldinėjo lietuviai ir kitas rusų žemes.

Tarp naujosios, vadinamosios Gedimino, dinastijos ir Traidenio galėjo būti koks nors ryšys. Su pagrindu yra iškelta, jog Traidenis galėjo būti Gedimino senelis (šitą hipotezę yra iškėlę H. Paszkiewicz ir J. Puzyna). Tuo atveju po 1289–1291 m. minimieji Lietuvos kunigaikščiai galėjo būti Traideniečiai ar jų giminės, turėję tėvo paskirtas valdas valstybėje. Su pagrindu galima teigti, jog P. Dusburgiečio apie 1291 m. užrašytas Pukuveras (Butumer), Volinijos metraščio (1289) – Budividas (su broliu Budikidu) ir Livonijos magistro minimas (1290) Butegeidis – yra tas pats asmuo, ir tie pavadinimai yra to paties vieno kunigaikščio vardo variantai (pirmasis tą galimybę yra iškėlęs K. Chodyncki 1926, sulaukdamas kitų tyrinėtojų pritarimo).

Kokių ryšių Pukuveras turėjo su Traideniu, tiksliai istoriškai neįrodoma. Šaltinių spragos neleidžia iki galo išvystyti logiško teigimo: kadangi po Traidenio mirties nebuvo jokių vidaus konfliktų, Pukuveras, turbūt būdamas su Traideniu artimiausioj – sūnaus – giminystėje, natūraliai paveldėjo sostą. Iki tėvo mirties jis su savo broliu galėjo būti daliniai kunigaikščiai⁵.

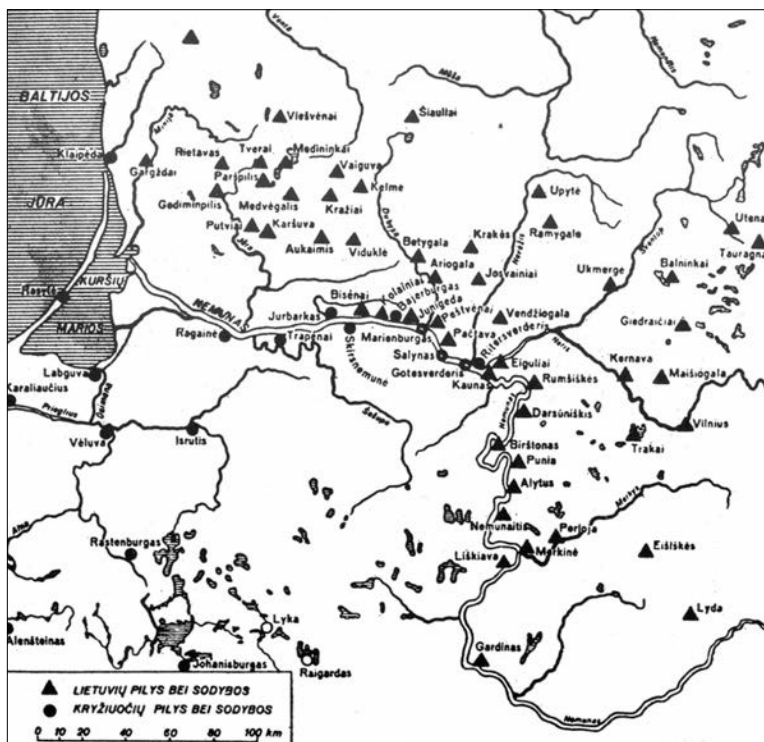
Yra tikra, kad Pukuvero sūnūs buvo Vytenis ir Gediminas. Dar buvo žinomi Gedimino laikais du jo broliai, t. y. Pukuveraičiai Voina (1326 m. Polocko kunigaikštis) ir Fiodoras (1331 m. Kijeve?).

Nuo Gedimino vardą gavusioji dinastija, kurios ikūrėjas buvo ne Gediminas, o turbūt jo senelis, galėtų būti vadinama šio vardu. Bet ar tas senelis buvo Traidenis, dar negalima visu tikrumu teigti.

Tam įrodyti tarnavo P. Dusburgiečio minimoji Žemaičiuose „Castrum Gedimini“, XIV a. gale randamas „Wyt-hes hof“ ir antrosios Lietuvos metraščio redakcijos dėstymas, jog Traidenis Vyte-

⁴ Urbanavičius V. Senujų gyventojų pėdsakai, *Jurbarkas*, Vilnius, 1996, p. 22–23.

⁵ Ivinskis Z. *Lietuvos istorija*, 1978, Roma, p. 213–214.

Lietuvių ir kryžiuočių pilyys XIII–XIV a. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

ni dar vaiką suradęs Žemaičių Ariogaloje, užauginęs savo dvare ir padaręs maršalu. Iš Lietuvos metraščio vienos ankstesnės nuotrupos piršosi dar išvada, kad Traidenis galėtų būti Vytenio tėvas. Tačiau Lietuvos metraštyje visa ankstyvoji genealogija, lygiai kaip ir „Koliumnų“ (Gedimino) dinastijos kilmė, yra neistoriškai supainiota.

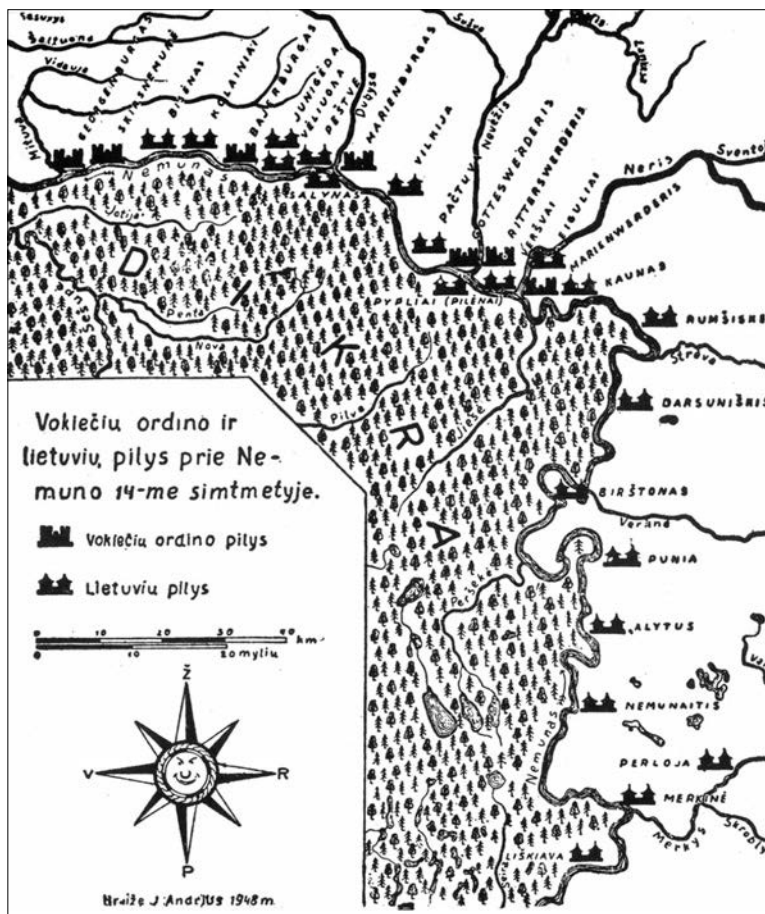
Naujosios dinastijos pirmasis kunigaikštis Pukuveras (Pukuwer), kuris vėlesnių lietuvių metraščių buvo pavadintas Liutaveru ar Liutauru, yra minimas 1291 m., t. y. praėjus beveik dešimtmečiui po Traidenio mirties, bet jis galėjo valdyti jau nuo 1289 m. Apie jį žinių yra nedaug. Pukuveras bus palaikęs draugiškus santykius su Romaničiais⁶.

Vytenis ir jo karo žygiai

Iki tėvo Pukuvero mirties 1295 m. Vytenis su broliais Gediminu, Vainiumi ir Teodoru galėjo būti daliniai Lietuvos kunigaikščiai. Pirmą kartą Vytenio vardas, kaip Lietuvos valdovo sūnaus, minimas P. Dusburgiečio kronikoje 1292 m. Kryžiuočių kronikose jis vadinamas „Vithenus rex Lethovie“, „Rex Vytan“, „Vytan rex Lithwanorum“, „Vithenus rex Lethowinorum“, rusų ir Lietuvos metraščiuose jis „Vitenus“. Kalbininkas Kazimieras Būga nustatė, kad lietuviai tarė „Vytenis“. Šaknis „Vyt“ iš vytis – raitelis, karžygis. Priesagą „-enis“ turime įvairiuose varduose: Baltenis, Bartenis, Barenis, Birženis, Dargenis, Dravenis, Girdenis ir t. t.

Vytenis Lietuvos valdovu jau turėjo tapti 1295 m. P. Dusburgietis užrašė, kad „rex Vitehnus“ daręs žygį Livonijon. Jis paveldėjo didžiojo kunigaikščio sostą be jokių vidaus neramumų. Užtat tuoj po tėvo mirties galėjo organizuoti taip greit didelius žygius.

⁶ Ten pat, p. 214–215.

Lietuvių ir vokiečių
pilis prie Nemuno.
Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos
vaizdai“, 1979 m.

Vytenio valdymo laikotarpis (1295–1315) pilnas žinių apie lietuvių kovas su kryžiuočiais ir apie žygius į Lenkiją.

Valdovo jėgos bazė buvo Aukštaitija, kuri gausiai telkdavo raitininkus, ginklus ir maistą. Kelių aprašymuose pietų Aukštaitijoje pažymėta net apie 25 didžiojo kunigaikščio dominijos kiemų (Konighoffe) ir kaimų (Konigdorfe). Pavyzdžiui, kronikos mini (1306) du „Lietuvos karalių kaimus“ prie Klaipėdos, 800 žirgų, matyt, iš kunigaikščio „eguiarria“ (žirgyno). Gedimino pilis, minima apie 1306 m., atsirado, kai Gediminas ten buvo, galimas dalykas, Vytenio vietininku. Pastarajam priklausė „Wyt-hes hoff“ prie Kristmemelio (Skirsnemunės). Į dominiją įėjo ir Veliuonos valsčius.

Matėme didįjį kunigaikštį Mindaugą turtingą ir galingą. Šiuo atveju jo įpėdiniai atrodo buvę dar galingesni.

Visas Vytenio valdymo dvidešimtmetis praėjo dviejų frontų kovose su Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordiniais ir žygiuose į Lenkiją.

Jau LDK Pukuveras organizavo didelius grobuoniškus žygius prieš besivaidijančius lenkus. Ir jaunam Vyteniui teko dalyvauti tuose žygiuose, ir net vadovauti.

Apie jį smulkiau rašė P. Dusburgietis:

„Pukuveras, Lietuvos karalius, tais pačiais metais (1292 m. vasarį) pasiuntė savo sūnų Vytenį su didele kariuomene į Lenkiją, į Brasto

žemę (į Kujavos Brastą), kai jie ten pridarė daug žalos, galybę žmonių nukovė bei paėmė į nelaisvę, išdeginę bei išgrobstę“⁷.

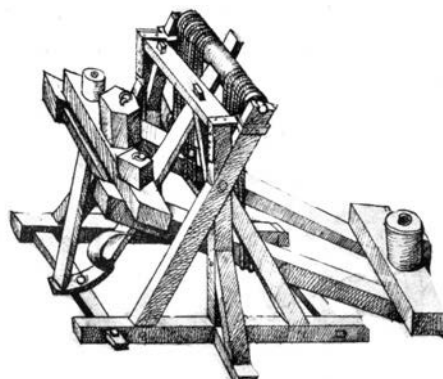
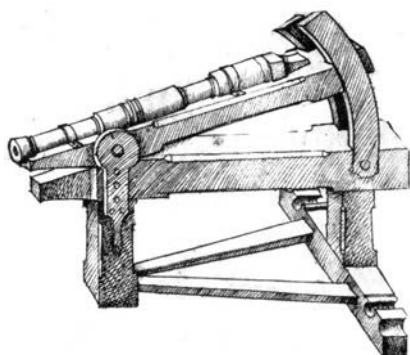
Fon Libencelė (Ragainės komtūras Liudvikas von Libenzel) pasiryžo užpulti Kimelio pilį prie Nemuno kairiojo kranto, priešais Jurbarką. Kryžiuočiai ne kartą bandė sugriauti Kimelį. Fon Libencelės kariai narsiai įsiveržė į Kimelį, išžudė jo gyventojus, pačią pilį ligi pamatų sudegino.

LDK Vytenio valdymo gale suintensyvėjo kryžiuočių pastangos Nemuno slėnyje. 1313 m. Velykų laiku (balandžio 15) magistras Karolis prie Nemuno už 6 mylių aukštyn (ultra sex lencas) Ragainės statė Kristmemelio (Cristmemel) pilį, tam tikslui surinkęs patį kariuomenės branduolį. Ten buvo tokia laivų daugybė, jog viršum Nemuno sudarė ištisą tiltą, kuri bet kas galėjo pereiti be pavojaus iki lietuvių kranto, kurie juo stebėjosi daugiau negu kitais vokiečių darbais, kuriuos kada buvo matę gyvenime. Darbą baigus, kunigai, kryžininkų lydimi, nešė relikvijas į maldos namus, šventiškai apvaikščiodami ir laikydami pamaldas. Nežiūrint to viso pamaldumo, kronikininkas pastebėjo, jog „Dievui leidžiant riterių laivai, apkrauti maistu ir statybos medžiaga, skendo mariose ir kad 4 riteriai bei 400 vyrų vandenyse žuvo“⁸.

Pats LDK Vytenis suorganizavo keršto žygius prieš Ordiną. Lietuviai žygiavo į Kulmo ir Dobrynės žemes 1296 ir 1300 m., į Skalvių pilį – 1313, į Skirsnemunę –

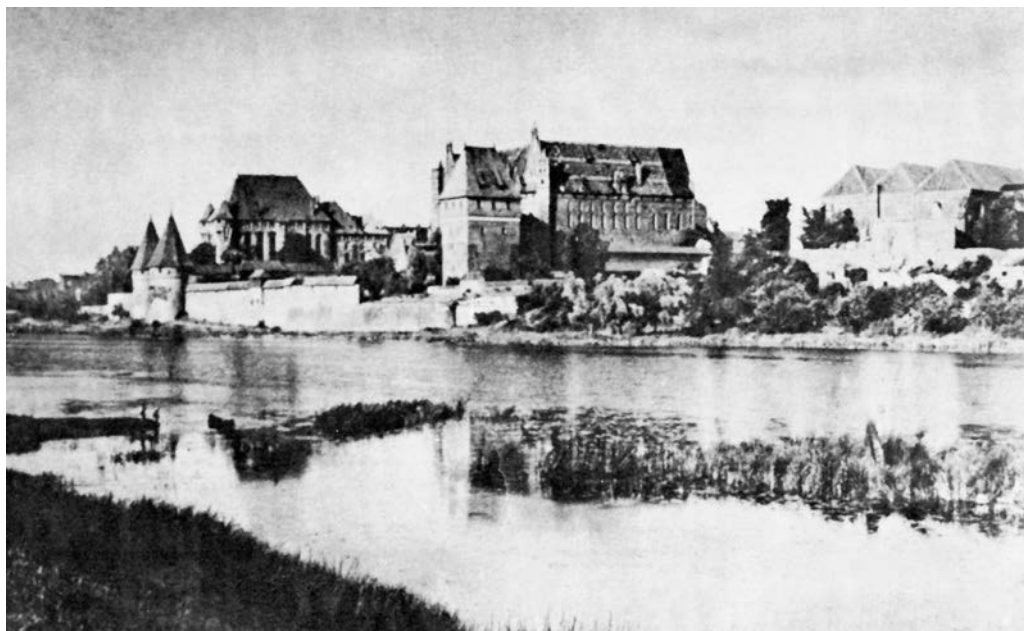
Lietuviai po sėkmingo žygio vedasi belaisvius kryžiuočius. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

LDK Vytenio laikais kryžiuočių pilims griauti buvo naudojamos šios akmenis svaidančios mašinos. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

⁷ Budreckis A. Nuolatinis karžygis DLK Vytenis, *Karys*, 1991, Nr. 1, p. 19–20.

⁸ *Ten pat*, Nr. 2, p. 75–78.

1302 ir 1315, į Klaipėdą – 1307, į Ragainę – 1315, į Notangos žemę – 1299 ir 1314, į Varmę – 1300 ir 1311, į Sembą – 1308 ir 1311 m.

Marienburgo miestas ir pilis. LDK Vytenio laikais šis miestas tapo Kryžiuočių ordino centru ir magistro rezidencija. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

1313 m. balandžio 8–22 d. Ordino

didysis magistras Karolis von Trier subūrė visą kariuomenę ir Nemuno pakrantėje, per šešias mylias aukščiau Ragainės, pastatydino Kristmemelio pilį, kuri stovėjo netoli Skirsnemunės. LDK Vytenis suruošė savo paskutinį didelį žygį po dvejų metų.

1315 m. rugsėjo 30 d. Vytenis, iš savo valstybės surinkęs visus karui tinkamus vyrus, apgulė Kristmemelio pilį, kurią 17 dienų iš visų pusių smarkiai puldinėjo su dviem apgulos mašinomis ir daugeliu šaulių. Bet riteriai, tai matydami, sudegino pilies priešpilę, kad apsaugotų nuo artėjančio pavojaus. Tuo tarpu laisvai iš Sembos atėjo 10 riterių ir 150 kareivių piliai į pagalbą. Tačiau lietuviai taip sumaniai užėmė kelius ir praėjimus į pilį, kad riteriai, nors ir dažnai mėgino prasiskverbti, juos lietuviai per dienų dienas puldinėjo. Ta proga daug pagonių buvo užmušta arba mirtinai sužeista. Riterių pusėje buvo 18 sužeistų. Neturėdami sėkmės, lietuviai jau 17 dieną, kai ketino pasitraukti, sužinoję, kad artėja magistras su didele kariuomene, priėjo pilies gynybinį griovį ir ten prinešę malkų, šieno, šiaudų ir stagarų, norėjo būtinai pilį sudeginti. Nepasiekę tikslo, lietuviai pasitraukė, sudeginę mašinas.

Tuo tarpu didysis magistras Karolis 1315 m. spalio 12 d., susirūpinęs dėl Kristmemelio pilies apgulimo, surinko didelę kariuomenę, kad pilį išvaduotų. Bet pakeliui sužinojęs, kad apgulimas nuimtas, paleido kariuomenę, pasilikdamas 6 000 vyrų, su kuriais nakties metu nuplaukė Junigedos link. Įsiveržė į priešpilį, daug išžudė ir 78 gynėjus paėmė nelaisvėn. Priespilį sudegino iki pamatų. Po to kryžiuočiai nuvyko į Kristmemelį ir atstatė viską, ką ten lietuviai buvo sunaikinę.

Apie Vytenio mirtį nėra tikslų žinių. Perrašinėtojai padarius klaidą, rusų metraščiuose atsirado įrašas, kad Vytenis buvo perkūno nutrenktas nuo arklio. Tikra tik

ties, kad nuo 1315 m. jo vardas daugiau nebeminimas. P. Dusburgietis yra paskutinis, kuris pažymi, kad 1315 m. rugsėjo 30–spalio 11 d. „*Vithenus rex Lethowinorum*“ buvo apgulęs Krismemelio pilį.

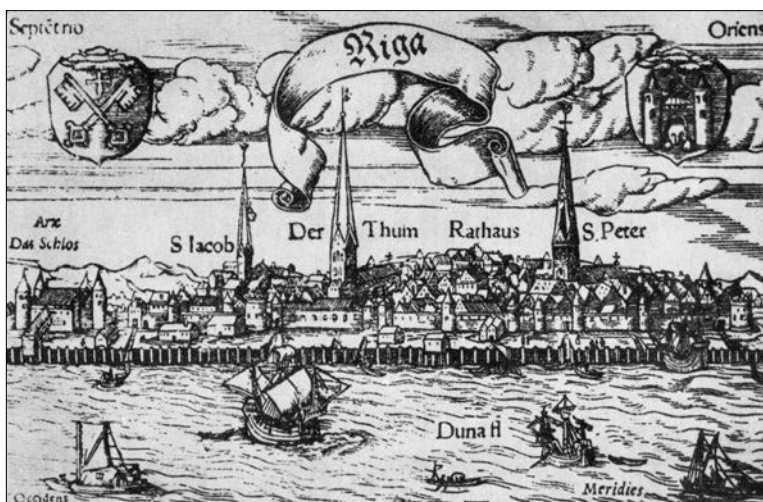
Blogi laikai užgriuvo Vyteniui mirus. Beveik nėra pėdsakų apie Vytenio sūnus. Iš 1309 m. yra vienintelė žinutė apie sūnų Svelgaitį (Žvilgotą). Vytenio trys broliai Vainius, Gediminas ir Teodoras turėjo būti daug jaunesni už jį. Gediminas tapo didžiuoju kunigaikščiu. Neišspręstas klausimas, koku būdu Gediminas paėmė valdžią: ar taikiu būdu po Vytenio mirties, ar nugalabydamas savo brolvaičius? Viena tik aišku, kad Gediminas turėjo kariauti su tais pačiais priešais. Jis galėjo būti vietininku Žemaičiuose, kur vyko žiauriausios kovos. Vytenis įpėdiniui – kas jis bebūtų – atliko gerą paruošiamąjį darbą. Vytenio kardo ir budrumo dėka LDK Gediminas galėjo pastatyti tvirtą Lietuvos valstybę⁹.

Vytenis buvo geras karo vadas

Kad Vytenis Lietuvą valdyti greičiausiai pradėjo 1295 m., rodo ir kiti šaltiniai. Istorikas A. Šapoka rašė, kad 1294 m. dar tebebuvo gyvas jo tėvas. Dar jam gyvam esant, Vytenis garsėjo kaip geras karo vadas. Jau tada jis su lietuvių kariuomene nužygiuodavo į tolimas abiejų ordinų ir į lenkų žemes. Daug tokių žygių jis atliko ir vėliau; tačiau, kaip Traideniui, taip ir jam sekdavosi tik atvirame lauke: nė jis neišstengė sunaikinti Ordino nutiesto pilių tinklo.

Sąjunga su Ryga ir Rygos arkivyskupu buvo labiausiai pavykęs Vytenio politikos rezultatas. Vykdydamas tautišką politiką ir kovodamas su Ordinu, jis rado sąjungininkų tarp pačių krikščionių.

Livonijoje tebevyko smarkios kovos tarp arkivyskupo ir Ordino, kuris nenorėjo 2/3 nukariauto krašto atiduoti arkivyskupui, stengdamasis pasidaryti viso krašto viešpačiu. Tam labai priešinosi arkivyskupas, kuris jautėsi esąs aukščiausias autoritetas Livonijoje ir jau labai praturtėjusiame laisvajame Rygos mieste. Todėl 1298 m. arkivyskupas ir rygiečiai, kovodami su Ordinu, pasikvietė į talką Vytenį. Pirmasis žygis nusisekė: Ordinas buvo sumuštas. Bet tais pačiais metais antrą mūšį su Ordinu pralaimėjo sąjungininkai. Tačiau sudarytoji sąjunga nenutrūko. Arkivyskupas ir ry-

Ryga. XVI a. (1581–1621 m.) šis miestas priklausė Lietuvos–Lenkijos valstybei. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

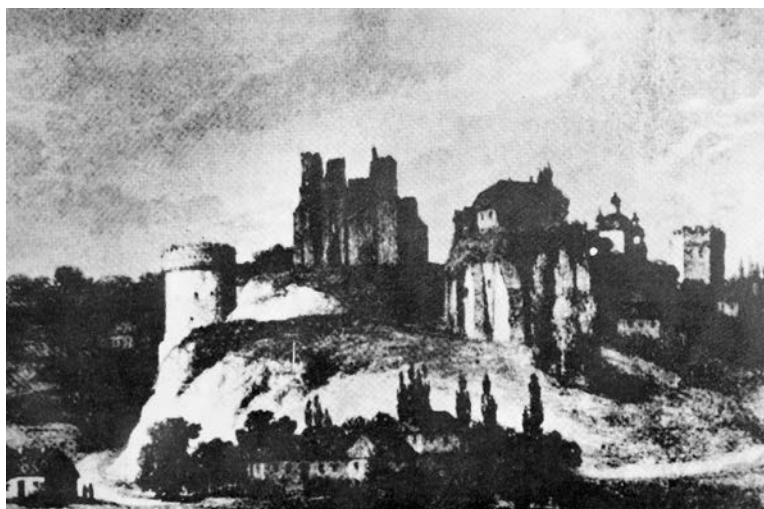
⁹ Ten pat, Nr. 3, p. 132–137.

giečiai nedarė taikos su Ordinu, nors vieni nesijautė esą pakankamai stiprūs. Todėl Rygoje jie laikė Vytenio atsiųstą lietuvių įgulą. Toji įgula išbuvo Rygoje net iki 1313 m., kada arkivyskupas ir miestiečiai buvo priversti sudaryti taiką su Ordinu ir nutraukti sąjungą su Vyteniu.

Ši pirmoji Vytenio sąjunga su arkivyskupu turėjo didelę reikšmę Lietuvai. Pirmiausia tai buvo vokiškojo ir katalikiškojo pasaulio dalies pripažinimas Lietuvos valstybės. Iki tol į lietuvius buvo žiūrima tik kaip į naikintinus pagonis: niekas Vakaruose nepripažino jiems teisės turėti savo valstybę. Dabar, susidėjęs su arkivyskupu ir su Ryga, jau buvo galima pirštu prikišamai rodyti pasauliui, kad Ordinas neina lietuvių krikštyti, o tik jų pavergti, ir kad, siekdamas savo galybės, nesiskaito net su viršininku arkivyskupu ir spaudžia laisvąjį krikščionišką miestą. Ir vėlesnieji Lietuvos kunigaikščiai labai brangino šitokias sąjungas, nes jos buvo naudingos prieš Ordino propagandą Vakaruose. Šitokios sąjungos mažino skaičių karių, norinčių vykti į Ordino organizuojamus žygius prieš Lietuvą.

Be to, šita sąjunga buvo labai naudinga Lietuvai ir ekonominiu požiūriu. Ryga tada buvo labai turtingas miestas. Per ją ėjo prekyba su visais Lietuvai priklausiusiais ir dar nepriklausiusiais Dauguvos ir Dniepro upyno miestais, o vėliau ji buvo vienintelis kelias į pasaulį, nes, Dniepro žemupy išsigalėjus totoriams, prekyba su pietiniais kraštais visai nutrūko. Dabar, padarius sąjungą su Rygos miestu, kelias Lietuvos prekybai buvo atviras. Čia taip pat buvo vienintelis kelias atsigabenti ginklų iš Vakarų Europos.

Vytenis varė visiškai tokią pat tautišką politiką kaip ir Traidenis. Jis visų pirma kariavo su vokiečiais, tačiau net drauge su arkivyskupu ir Ryga nepajėgė jų sunaikinti; jis tepajėgė tik apginti žemaičius. Rytuose Vytenis atgavo Mindaugo valstybės sienas. Polockas, kuris pakliuvo į Ordino įtaką, vėl buvo sugražintas Lietuvai. Jam nepasisekė atgauti tik Vitebsko. Bet užtat prijungė prie Lietuvos Mindaugo dar nepasiektą Pagirį – Turovo ir Pinsko kunigaikštystes. Senasis jotvingių kraštas (t. y. vadinamoji Juodoji Rusia su Naugarduku, Slonimu ir Volkovisku), kuri buvo užėmusi ir kolonizavusi Volynė, jau tapo nebeginčijamu Lietuvos kraštu. Vytenis taip pat atgavo didžiąją dalį Palenkės (irgi jotvingių žemes, kurias buvo užėmę tie patys

Ostrogo pilies griuvėsiai Volynėje. Pilis pastatyta 1221 m. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

Korzoz pils Volynėje.
Statyta XIV a.
Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos
vaizdai“, 1979 m.

Volynės ir Mozūrų kunigaikščiai), prijungė prie Lietuvos jau Traidenio laikinai užimtą Drohičiną ir Brastą. Tad savo įpėdiniui, broliui Gediminui, Vytenis paliko jau didelę valstybę su aiškiai nustatyta politikos linija¹⁰.

Mena kryžiuočių kronikos

Apie laikotarpį po Traidenio mirties iki Vytenio įsiviešpatavimo (1282–1295 m.) yra likę labai mažai žinių. Senosios kronikos mini daug Ordino žygių į Žemaičius ir Aukštaičius, taip pat daug mini lietuvių žygių, tačiau nė viena kronika aiškiai nepasako, kas tuo metu valdė Lietuvą¹¹.

„Baigėsi karas su prūsais. Prasidėjo karas su lietuviais“. Tais, didelėmis raidėmis užrašytais, žodžiais 1283 m. P. Dusburgietis savo kronikoje pradėjo aprašinėti kryžiuočių kovas „su galinga, kiekiausio sprando ir kariauti pratusia tauta“.

Jau 1283 m. žiemą Prūsų ordino magistras Meinhard von Querfurt su daug riterių ir gausia kariuomene, perėję ledu Nemuną, stipriu puolimu paėmė ir „pelenais pavertė“ Lietuvos panemunio pilį Biseną (netoli Skirsnemunės). Daugelis gynėjų buvo nukauta ar sužeista. Pilį sudeginus, dauguma žmonių buvo išžudyta. „Likusioji kariuomenės dalis įsibrovė į minimos pilies apylinkę ir, viską išdeginusi, su didžiausiu grobiu grįžo atgal“. Šitokios rūšies pirmasis žygis, kurių kasmet vis buvo bent pora, nustatė kryžiuočių ir pagonių lietuvių

1231 m. atsikėlę į Prūsiją, vokiečių riteriai pirmąją tvirtovę pasistatė medyje. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

¹⁰Šapoka A. *Lietuvos istorija*, 1936, p. 65–67.

¹¹*Ten pat*, p. 63–64.

Baltų kiltys XIII a.
(pagal dr. Mariją Gimbutienę).
Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos
vaizdai“, 1979 m.

santykių pobūdį per keletą generacijų, beveik iki pat Melno taikos (1422), su labai mažomis pertraukomis. Vieni kovdami su lietuviais, Livonijos kalavijuočiai XIII a. buvo padėję daug aukų. Tad senprusių sukilimą numalšinusio Kryžiuočių ordino pasirodymas Nemuno krantuose jiems teikė naujų vilčių, jog, iš dviejų šonų suspausta ir virtusi nuolatinio karo stovykla, Lietuva bus įveikta¹².

Jurgis Gedgaudas ir Konstancos konferencija

Vyko nesibaigiantys Vytauto Didžiojo ginčai su Ordinu dėl Žemaičių sienų. Politinės Žemaičių krašto ribos nebuvo nei apytikriai sutartos, nei nustatytos. Jas gana skirtingai suprato abi suinteresuotos pusės. Tad jos po 1411 m. taikos pasirašymo pirmiausia pradėjo kietus ginčus dėl Žemaitijos ribų.

Ordinas primygtinai savinosi visą didžiąją Sūduvos dykrą, persimetusią į Nemuno dešiniąją pusę ir nusidriekusią per visą vakarų Žemaitiją.

Tuoju po Torno taikos Vytautas ėmė reikalauti, kad į Žemaitijos ribas būtų įjungtos dešiniojo Nemuno kranto girios su Ordino pilimis žemupyje. Vytautas teigė, jog pati Klaipėda priklausanti Žemaičių plotui. Tuo pat metu kryžiuočiai įrodinėjo, kad dešinysis Nemuno krantas nuo seno tik jiems priklausęs, kad tik Vytautas ten pasistatęs tvirtą Veliuonos pilį, o Dubysos žiotyse (Seredžiuje) atstatęs Pieštve, nuo XIX a. žinomą Palemono kalno vardu.

Ordinas buvo gąsdinamas girdais, kad kunigaikštis „tas pilis pastatęs prieš vokie-

¹²Ivinskis Z. *Lietuvos istorija*, 1978, Roma, p. 211.

*Prie Palemono kalno
Seredžiuje. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

čius“. Buvo sakoma, jog jis „*trauksiąs Ragainėn, o paskui Karaliaučiun, nes tos žemės kitados Lietuvai priklausė, ir todėl jis jas vėl turi atgauti, nes tai jo tėviškė*“.

Jogaila buvo verčiamas per 6 mėn. išduoti Ordinui dokumentą, kad po jų (Jogailos ir Vytauto) mirties Žemaičių kraštas sugrįš kryžiuočiams. O nustatyti ginčijamas Žemaitijos sienas turėjo imperatoriaus arbitras Benediktas Makra. Šis vengriškos kilmės teisių žinovas, nuvykęs į Žemaitijos pasienius, vietoje turėjo išspręsti, ar Veliuonos ir Klaipėdos pilys yra Žemaičių žemės ribose, kadangi jau Budoje pasiuntiniai Lietuvos vardu pareiškė, jog kryžiuočiai Klaipėdos pilį valdė neteisėtai, nes ji esanti Žemaičių žemėje.

Su nepasitikėjimu priimtas Marienburge (1412), vykdamas per Ragainę ir Kauną, Makra Kalėdoms jau buvo pas Vytautą – jo puošnioje salos pilyje Trākuose. Ten Vytautas svarbųjį svečių pakėlė į riterius, apdovanodamas auksiniu diržu, pentiniais, kailiais ir kitomis brangenybėmis.

Makrai pasirinkus Kauną bylos sprendimo vieta, abi pusės ten pristatinėjo savo liudininkus.

1413 m. sausio 25 d. iš Vytauto su Jogaila, kaip sakė Budos sprendimas, buvo išreikalauti dokumentai, jog jiedu Žemaičius tevaldys iki savo gyvos galvos, o paskui jie atiteks Ordinui. Bet tuojau jų dukterys pasiuntė įgaliotinius, kurie įteikė protestus. Buvo įdomu, kai Maskvos kunigaikštienės Sofijos Vytautaitės atstovai įrodinėjo, jog valdovai neturi teisės atiduoti Žemaičių be teisėtos įpėdinės žinios. Buvo suorganizuotas 14-os Žemaičių žemės atstovų protestas. Jie pareiškė, jog Lietuvos valdovai negali jų krašto atiduoti be tenyškčių kilmingųjų gyventojų sutikimo. Kaip laisvi žmonės žemaičiai yra pasidavę valdovams priešų puolimo metu.

Ordino įgaliotiniai įrodinėjo, kad Žemaitijos sienos teprasidedančios keturios mylios nuo Nemuno krantų. Vytautas negalėjęs statyti Veliuonos pilies, nes abu Nemuno krantai nuo seno priklauso Ordinui.

Vytauto liudininkai dėstė, jog Ordino puolama ir naikinama Veliuonos pilis vis būdavo lietuvių atstatoma.

*Vytauto Didžiojo
paminklas Veliuonoje.
2004 m.
A. Andrijono nuotr.*

Ordinas reikalavo Veliunos pilį nugriauti, nes ji Vytauto esanti pastatyta Ordinui priklausančioje ne Žemaičių žemėje. Klaipėdos atveju Ordino įgaliotiniai įrodinėjo, kad ji priklauso jiems, nes pastatyta už Žemaitijos ribų. Bet Vytauto įgaliotiniai nepasidavė ir tvirtino, jog „Memele“ pilis, kuri kitaip „Caloypede“ vadinama, „su visa savo priklausomybe, turtu ir nauda yra pastatyta tikroje Žemaičių žemėje“, ir todėl iki karaliaus ir kunigaikščio mirties turinti jiedviem priklausyti.

Per keletą mėnesių atlikęs liudininukų apklausinėjimą, Makra išvyko Lenkijon. Ten 1413 m. gegužės 3 d. jis paskelbė pusbroliams palankius sprendimus. Ir Klaipėda, kaip esanti tikroje Žemaitijoje, buvo priskirta iki gyvos galvos pusbroliams. Bet Makros sprendimas, kuriuo Žemaičių sienos vedamos iki natūralių ribų – Nemuno ir jūros, – kryžiuočių buvo atmetas. Ordinas kaltino Makrą šališkumu¹³.

Pagaliau kariaujančios pusės paklausė popiežiaus Jono XXIII delegato, kuris siūlė nesibaigiantį Žemaičių klausimą su visais kitais ginčais perkelti į to popiežiaus kviečiamą bažnytinį susirinkimą Konstancoje.

*Vytautas Didysis
susipyksta
su kryžiuočiais.
V. K. Jonyno pav.*

¹³ Ten pat, p. 344–347.

Abi besivaidijančios pusės rūpestingai ruošėsi kovai tarp- *Skirsnemunė.*
 tautiniame forume. Duodamas įgaliojimus savo ir Vytauto var- *2008 m.*
 du, Jogaila paskyrė delegaciją iš kelių vyskupų ir Krokuvos *A. Andrijono nuotr.*
 universiteto profesorių. Skundus beruošiant, daug pasidarbavo
 Jogailos universiteto rektorius Paulius Vladimiras Vlodkovičius. 1415 m. liepos 5 d.
 atskiru traktatu Konstancoje jis atakavo Ordiną, įrodinėdamas, jog pagonims esą
 negalima skelbti karo vien krikšto reikalu.

Bažnyčios susirinkime aplinkybės laikinai buvo ėmusios dėstyti Ordino nau-
 dai. Lietuvai ir Lenkijai palankus popiežius Jonas XXIII, kuris imperatorių Zigmantą
 prašė sušaukti šį susirinkimą, Konstancoje buvo atstatydintas ir įmestas kalėjiman.
 O imperatorius, kuris susirinkime turėjo vadovaujamą vaidmenį, iš anksto buvo raštu
 pasižadėjęs Žemaičius priskirti Ordinui.

Anas skubotas Žemaičių krikštijimas 1413 m. buvo panaudotas susirinkime
 prieš kryžiuočius. Vytautas (1415 11) atsiuntė į Konstančą 60 jau pakrikštytų Že-
 maičių bajorų. Jiems vadovavo du Vytauto didikai – Jurgis Gedgaudas, Jurgis Gal-
 minas ir jo sekretorius lenkas Mikalojus Sepienskis.

Konstancoje pirmą kartą įvyko viešosios nuomonės persilaužimas buvusių pa-
 gonų naudai¹⁴.

Su Skirsnemunės Žemaitijos didikų Gelgaudų (Gedgaudų) giminės istorija
 glaudžiai susiję seniausi Gelgaudiškio miestelio laikai.

XV a. dabartinio Gelgaudiškio vietoje buvo įkurtas Skirsnemunės dvaro pali-
 varkas, iki 1599 m. vadintas Gedigaudiškiu. 1504–1584 m. jį valdė Sapiegos. Vėliau
 dvaro savininkais buvo Motiejus Dembinskis, Grigalius Masalskis, Kasparas Ozemb-
 lovskis, Čartoriskiai, Gedigaudai (Gelgaudai), Zabelos. XVIII a. iš Danieliaus Zabe-
 los dvarą nusipirko jėzuitų kolegija ir valdė iki Jėzuitų ordino panaikinimo. 1795 m.
 Užnemunę (kairią Nemuno krantą, kur
 buvo ir Gelgaudiškis) prijungė prie Prū-
 sijos. Gelgaudiškio dvarą už 75 tūkst.

¹⁴*Ten pat*, p. 348–351.

*Gelgaudiškio dvaras.
Apie 1947 m.
Iš M. Zubrytės
šeimos albumo*

dukatų 1797 m. įsigijo vokiečių baronas Teodoras Koidelis (Keudel). Gretimą, Aukštojo Gelgaudiškio dvarą, nusipirko Otonas Melkė.

1847 m. vokiečių istorinis žurnalas „Neue Preussische Provinzialblätter“ paskelbė straipsnį apie Gelgaudiškyje esantį keturkampį aptašytą akmenį su keistais įrašais. Akmuo, pūpsojęs malūnininko kieme, buvo ištrauktas iš Nemuno ir užvilktas ant kalvos. Juo domėjosi J. Basanavičius, kuris ne kartą lankėsi Gelgaudiškyje. Išėjus caro įstatymui (1887 m.), draudžiančiam svetimtaučiams Rusijos pakraštyje turėti dvarus, 1892 m. Koideliai Gelgaudiškio dvarą pardavė bendrovei, kuriai priklausė A. Baltutis, J. Mantvilas, I. Svidas, A. Zanas. Tačiau jos nariai susipyko, pasidalijo tik gyvulius, o dvarą paliko valdyti A. Zanui. Koideliai išvyko į Drezdeną.

Gelgaudiškio dvarą nusipirko Komarai. Jie įvedė telefoną, kuris dvarą jungė su Šakiais, visais dvarais ir palivarkais. Komarai čia šeiminkavo iki Pirmojo pasaulinio karo. Per karą dvarą apiplėšė vokiečiai. 1919 m. čia įsikūrė Lietuvos moterų draugijos prieglaudos auklėtiniai (apie 80 vaikų)¹⁵.

„Vytenio kiemas“ XX a. dešimtmečiais

Gelgaudų pilies ir Gelgaudiškio miestelio kairiajame Nemuno krante istorija dažnai apipinama legendomis, kurios taip pat senos, kaip ir tos žiliosios panemunių vietovės. Dažname pasakojime apie senovę primenamas paslaptingas tunelis po Nemunu.

Vytauto Didžiojo muziejus gavo archeologo Petro Tarasenkos trumpą pranešimą, kurį jis rašė 1925 m. rugpjūčio 14 d. Archeologas paminėjo, kad jam nepavyko sužinoti, kur Gelgaudiškio miestelyje buvus pilies vieta. Iš senų žmonių jis girdėjęs, būk iš tos pilies po Nemunu, skersai upę, eina išmūrytas kelias į Gelgaudo pilį, kuri yra kitoje Nemuno pusėje, prieš Gelgaudiškio miestelį¹⁶.

Dar vienas 1925 m. dokumentas pasakoja apie Gelgaudų pilį ir nusako jos būklę tuo metu:

„Gelgaudo pilis yra dviem bokštais, vienas pilies galas jau apgriuvoęs, o kitas dar stipresnis. Nuo Nemuno pusės sklepuose dar gyvena žmonės. Sklepai labai dideli, tam-

¹⁵Isokas G. *Lietuvos gamtos paminklai*, Vilnius, 1995, p. 253.

¹⁶Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, *Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas (LKPMCA)*, f. 1, ap. 1, nr. 55, dok. 06163.

sūs, uždegus kelias žvakes, viename sklepe matyti sienoje išpaišyti kokie tai paveikslai. Ant antro aukšto grindyse yra daug skylių. Viename bokšte yra apvali skylė, kuri jau užsitraukusi. Žmonės pasakoja, būk tenai mesdavo paimtus kare belaisvius, kur jie bū turėdavo mirti. Į tą skylę buvo įsileidę kas tai, tai rado ten kaulų ir dar ką. Bet ilgai negalėjo būti, turėjo lauk traukti. Tame bokšte buvo laiptai į rūšį. Užėjus karo metui, vokiečių žvalgai išdegino, nes vienas vokiečių žvalgas užsimušė tarnybos laike. Pilis apaugusi medžiais, ant kalniuko¹⁷.

Gelgaudų pils.

2005 m.

A. Andrijo nuotr.

1938 m. balandžio 12 d. Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. K. Jonynas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direktoriui pareiškime rašė:

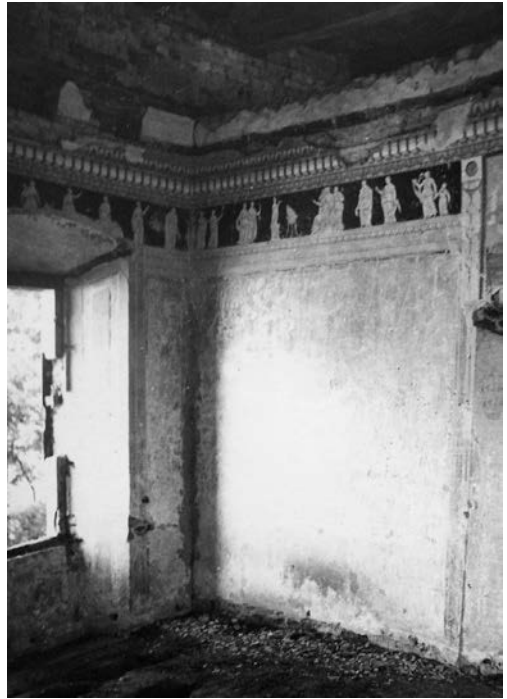
„Direktorius komandiruojamas su Statybos ir sauskelių inspekcijos inžinierium Maciulevičium nuvykau į Zamkaus pilį susipažinti su šio senovės paminklo faktiškąja būkle. Vietoje susipažinę su šios pilies aplinka ir jos liekanomis konstatavau, kad:

1. Pilis be apsaugos, nuolatinio remonto ir geros priežiūros negali atsispirti prieš laiko ir žmonių negailestingą naikinimą.

2. Pilį paėmus buv. VAK, o vėliau VD kultūros muziejui, nebuvo padaryta jokių sustiprinimo darbų.

3. Dar neblogai užsilikę du pilies bokštai (šiaurės vakarų ir pietų vakarų) turėtų būti tinkamai sutvarkyti ir užkonser-

¹⁷Ten pat. (Cituojamų dokumentų tekstų kalba neredaguota. Kalbos red. pastaba.)

*Gelgaudų pilyje išlikusios freskos.
Iš LKPMCA fondų*

*Amžių našta išlaikę
Gelgaudų pilies
bokštai ir sienos.
Iš LKPMCA fondų*

vuoti. Mūras, jungiantis šiuos du bokštus, vokiečių okupacijos metu buvo atstatytas ir naudojamas javų sandėliui. Tačiau, prieš keletą metų jam sudegus, liko tik architektūriniai visiškai sužalotos sienos.

4. Sekantis mūro korpusas, jungiantis pietų vakarų bokštą su buvusiu pietų rytų bokštu, yra geresnėje būklėje, nes iki šiol dar tebėra uždengtas jau visiškai susidėvėjusių čerpių stogu; antrame aukšte yra išlikę vidaus dekoravimo fragmentai bei dalis grindų ir balkių.

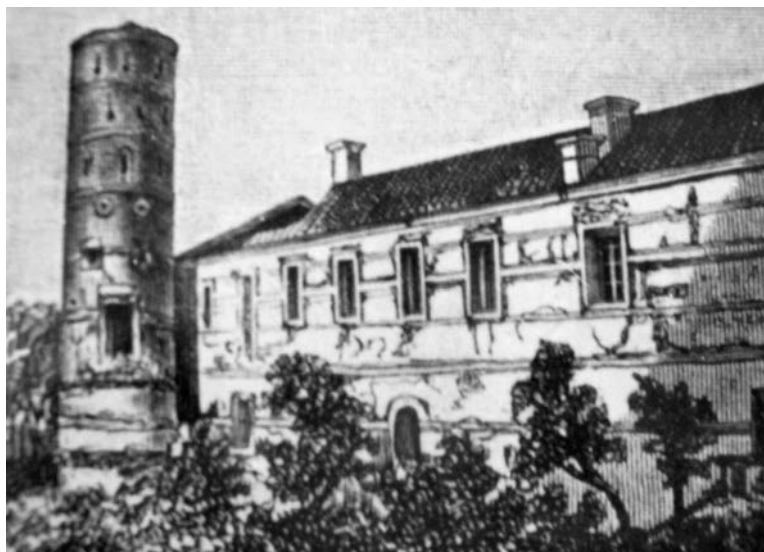
Pastaruoju metu, įgriuvus prie pietų vakarų bokšto stogui ir, pradėjus pūstis išlaukinei pietų sienai, kuri vietomis atsidalino nuo skersinių sienų, jungiančių išlaukinę šiaurės sieną, pilies atsparumas nepaprastai pablogėjo. Slegiantis ši mūrą stogas, bėgantis į pastatą vanduo, neapkalti langai, apkrautos šiukšlėmis supuvę grindys ir balkiai, saulė ir vėjas, gali greitai išversti besipučiančią pietų sieną, kurios griuvinas neišvengiamai atsilieptų į šiaurinę sieną, sunaikindamas visą šį mūro korpusą. Šios mūro dalies griuvinas gali turėti labai rimtų pasekų nors ir neblogai užsilikusiam pietų vakarų bokštui, kuris savo architektūra yra gražiausias ir ar tik ne seniausias pilies liudininkas.

5. Tarp buvusių o dabar visiškai sunykusių pilies pietų rytų ir rytų šiaurės bokštų dar yra užsilikę mūro griuvėsių, kurie vietos žmonių vadinami „bažnyčios griuvėsiais“. Sprendžiant iš šių griuvėsių liekanų apie buvusio pastato stilių, aiškiai matyti, kad jie buvo atstatyti iš pilies likučių.

6. Šiaurinio mūro korpuso vietoje, kuris jungė rytų šiaurės ir šiaurės vakarų bokštus, žemės paviršiuje užsilikę statybinės medžiagos kaip žvyro, kalkių ir plytelių.

7. Pačios pilies architektūra ir jos planas rodo, kad ji buvo statyta fortifikacijos tikslams. Vėliau pilies mūro dalys, jungiančios bokštus, buvo perstatytos ir pritaikytos to laiko ištaigingesniai gyvenimui.

*Gelgaudų pilis
iš pietų pusės.
Iš LKPMCA fondų*

8. Nėra jokios abejonės apie šios pilies buvusį ir dar likusį grožį, apie stebėtinai gražią gamtą ir aplinką, kurioje pilis randasi ir apie reikalingą imtis skubių priemonių jos nors laikinai apsaugai nuo visiško sunykimo.

Laikiniai pilies apsaugai skubiai reikalinga atlikti žemiau išvardintus darbus, kurie Statybos ir sauskelių inspekcijos inžinieriaus Maciulevičiaus provizoriniu apskaičiavimu turėtų kainuoti apie 11 700 Lt:

- 1) Įlūžusio stogo atstatymo ir senojo sutaisymo – 3 000 Lt
  - 2) Išlaukinės pietų sienos sustiprinimo – 2 000 Lt
  - 3) Mūro griuvėsių užkonservavimas, uždedant atitinkamus stogelius ir t. t. – 2 000 Lt
  - 4) Likusių dvių pilies bokštų išvalymas, sutaisymas, užkonservavimas, durų ir laiptų sudėjimas – 2 000 Lt
  - 5) Vidurinio pilies korpuso lubų atnaujinimas, kai kurių balkių ir takų pravedimas ir t. t. – 1 500 Lt
  - 6) Pamatų remontas – 500 Lt
  - 7) Darbų prižiūrėtoji atlyginimas už atskaitomybės paruošimą ir keliones – 700 Lt
- Viso – 11 700 Lt

Šios pilies remonto darbas skaitomas brangiau, nes surištas su pavojais. Be to, nuodugniau patikrinus medinės pilies dalis, galimas dalykas, kad išlaidos gali dar padidėti¹⁸.

Tų metų gegužės 28 d. į Gelgaudų pilį nuvyko Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. K. Jonynas. Ataskaitoje jis rašė:

„Direktoriaus komandiruojamam nuvykau į Zamkaus (Gelgaudų) pilį, esančią Raseinių apskr., Raudonės vls., kad kartu su Jur-

¹⁸Ten pat, l. 224–227.

barko pradžios mokyklų II rajono inspektoriumi A. Giedraičiu susipažinti ir apžiūrėti Zamkaus pilies rajoną, tikslu pilyje įkurdinti pradžios mokyklą, kad tuo pačiu pilį kiek atrestauruoti ir ją apsaugoti nuo tolimesnio jos nykimo.

Su rajonu susipažinus, Giedraitis pareiškė, kad dabar parinkta mokyklai vieta Šilinės k. nėra ideali, nes randasi Raudonės vls. mokyklinio rajono krašte, be to, pro mokyklą einančiais keliais yra didelis judėjimas, kuris stato vaikų gyvybes į pavojų, kelia vasaros metu dulkes ir triukšmą. Giedraičiui atrodo, kad Zamkaus pilyje mokyklai statyti vieta būtų visiškai priimtina. Šiuo reikalu Giedraitis žadėjo smulkiau susižinoti su vietos gyventojų, mokytojų ir savivaldybės nusistatymu ir parašyti smulkų pranešimą Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento direktoriui, o jo nuorašą pasiųsti Vytauto Didžiojo kultūros muziejui“.

Kiti dokumentai veda į vėlesnius laikus: 1940 m. birželio 21 d. Gelgaudų pilyje lankėsi Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. K. Jonynas ir muziejininko padėjėjas Petras Rauduvė. Susipažinti su tuometine pilies būkle juos komandiravo Vytauto Didžiojo muziejus. Pilį jie apžiūrėjo kartu su jos prižiūrėtoju Ignu Čimeliu. Šios kelionės ataskaitoje rašoma (1940 m. birželio 25 d., Kaunas):

„Nurodėme prižiūrėtojui darbus, kurie turi būti atlikti, kad pilį būtų patogiu apžiūrėti. Radome, kad dar šiais metais būtina įdėti 5 langus, kurie apsaugotų antrame pilies aukšte esančius laiptus ir lubas nuo lietaus ir sniego.

Ir griūvančią pilį
gausiai lankė turistai.
Apie 1937 m.
Iš LKPMCA fondu

*Gelgaudų piliis
iš kiemo pusės
(šiaurinė dalis).
Iš LKPMCA fondų*

Pilies prižiūrėtoju Ignui Čimeliui prižiūrint nuo 1940 m. sausio 1 d. nieko nėra sugadinta arba sunaikinta. Su prižiūrėtoju susitarėme, kad jis atvyktų į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų atsūti už priežiūrą priklausančią atlyginimą ir drauge pasirašyti sutartį, kurioje bus pažymėtos jo pareigos ir atsakomybė. Praėjusiais metais negalutinai baigtas įrengti pilyje prižiūrėtoju kambarys šiais metais turėtų būti galutinai įrengtas, kad jame būtų galima gyventi. Reikia pirmiausia sudėti nors 5 langus antrame aukšte, pastatyti krosnį ir įdėti dar antrąsias duris prižiūrėtoju skirtame kambaryje, kurios apsaugotų nuo šalčio. Krosniai pastatyti, durims ir langams įdėti paprašėme pilies prižiūrėtoją vietoje paieškoti tinkamų amatininkų, kurie tiems darbams atlikti paduotų pasiūlymus.

Iš Gelgaudų pilies nuėjome į Raudonės pilį, kurią drauge su valsčiaus viršaičiu ir Lietuvos banko samdomu tos pilies prižiūrėtoju apžiūrėjome. Dešiniajame pilies fligelyje apačioje keletą kambarių yra užėmusi Raudonės valsčiaus savivaldybė. Kairiajame fligelyje, kaip ir anksčiau, gyvena atskiros šeimos, tačiau bendrai pilyje yra labai daug vietos. Tiesa, dalį patalpų Raudonės vls. savivaldybė norėtų užimti mokyklai, kuriai čia yra gana daug vietos ir tinkamų patalpų.

Prie pilies rūmų kairiojo fligelio galo vėlyvesniais laikais pastatyta varpinė, Lietuvos banko lėšomis, baigiama sugriauti. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus 1938 m. rudenį dėtos pastangos pilį kiek aptvarkyti, sutaisyti stogą, sudėti langus ir stiklus, uždengti didįjį bokštą ir kt. davė labai gerų rezultatų, nes dar minėtą rudenį išvardintus darbus Lietuvos bankui atlikus, pilies apsauga buvo visiškai patikrinta“.

Liepos 17 d. P. Rauduvė vėl buvo komandiruotas į Gelgaudų pilį. Ten turėjo surasti vietas stalių, kurie padarytų Gelgaudų piliai keletą langų ir antrąsias duris prižiūrėtojo kambariui, mūrininką, kuris sumūrytų pilies prižiūrėtojo kambaryje vi-ryklę su duonai kepti krosnele.

Pranešime Vytauto Didžiojo muziejui P. Rauduvė rašė (1940 m. liepos 30 d.):

*„Iš Kauno išvykau autobusu 6 val. 30 min. Nuvykęs į pilį susitikau prižiūrėtoją Čimelį Igną. Prižiūrėtojas jau apsigyveno jam įrengtame pilies kambaryje. Čimeliui pavedžiau paieškoti vietos amatininkų nu-
matytiems darbams atlikti.*

Liepos 18 d. iš ryto atvyko mūrininkas Vladaitis Pranas, gyv. Vytėnuose, kuris sutiko pamūryti viryklę su duonai kepti krosnele, duodant jam visą medžiagą. Už darbą prašė 100 Lt.

Liepos 19 d. atvyko stalius Čimelis Pranas, gyv. Balandžių k., Raudonės vls. Jis apsiėmė langus ir duris padirbti duodant jam visą medžiagą ir norėjo gauti už viengubo lango padarymą po 35 Lt, o už durų – 50 Lt.

Rasti vietos amatininkų, kurie minėtus darbus atliktų savo medžiaga, nepavyko.

Išnagrinėjęs visas sąlygas minėtam darbui atlikti, pamačiau, kad nėra vietinių amatininkų, kurie šiuos darbus atliktų. Neapsiimdami visą darbą dirbti savo medžiaga ir už tai gauti atlyginimą, pagal mokamas normas, labai apsunkina muziejų, kuriam tuomet tenka rūpintis medžiaga, jos pristatymu į vietą ir prižiūrėti jos sunaudojimą. Kadangi pats darbo objektas nėra didelis, tai, mano manymu, Muziejui jį atlikti ūkio būdu neapsimoka. Geriausia tą darbą pavesti atlikti amatininkams, kurie apsiima visą darbą atlikti savo medžiaga. Kadangi vietoje tokių amatininkų nėra, tai reikėtų pavesti kauniškiams amatininkams.

Liepos 19 d. 21 val. grįžau į Kauną“.

*Maštaičių kaimo
sodybos šalia
Narkūnų piliakalnio,
2011 m.
A. Andrijono nuotr.*

Narkūnų piliakalnio būklė 1940 metais

Kelias į Narkūnų piliakalnį. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

Dar 1938 m. balandžio 12 d. Lietuvos kultūros paminklų konservatorius V. K. Jonynas su Statybos ir sauskelių inspekcijos inžinierium Maciulevičium, apžiūrėję Zamkaus pilies liekanas, nuvyko į Narkūnų piliakalnį, kuris dunksojo kairiajame Nemuno kante už 7 km nuo Zamkaus pilies. Ten specialistai susipažino su piliakalnio užimamu plotu ir patikrino jo apsaugą. V. K. Jonynas ataskaitoje rašė:

„Narkūnų piliakalnis užima 19,1076 ha žemės plotą ir yra apsuptas iš visų pusių giliais skardžiais ir grioviais, kurie apaugę medžiais ir krūmais, kurie apsaugoja skardžių slinkimą. Šio piliakalnio globa ir apsauga buvo pavesta Raseinių apskr. pradžios mokyklų inspektoriui A. Giedraičiui, kuris piliakalniui priklausančios žemės plote pastatė sargo namelį, kad pastarasis gyvendamas vietoje neleistų piliakalnį naikinti, daryti kasinėjimus, jį prižiūrėtų ir atliktų kitus apsaugos darbus.

Piliakalnio dirbamos žemės bus apie 3 ha, kuri išsimėčiusi paskiromis dalimis. Be to, yra apie 0,5 ha pievos. Kiek daugiau žemės vienoje vietoje randasi prie vieškelio, bet ją išskyrus iš piliakalniui priklausančios žemės ploto, neturėtume prie piliakalnio priėjimo bei privažiavimo, o jo apsaugai reiktų numatyti apmokamą žmogų, kas sudarytų Vytauto Didžiojo kultūros muziejui nereikalingų išlaidų.

Perimant piliakalnį iš Žemės reformos departamento Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus žinion, siūlau jį perimti su visu 19,1076 ha žemės plotu, į kurį įeina piliakalnį saugantys skardžiai su kitais praieities pėdsakais.

Priedas: Statybos ir sauskelių inspekcijos raštas Nr. 5628¹⁹.

¹⁹ Ten pat.

Senojoj pily ugnis dar ruseno

Jau 1970 m. dokumentai rodo Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybos susirašinėjimą su Jurbarko rajono Kultūros skyriumi. Tų metų rugsėjo 5 d. minėtos valdybos viršininkas J. Glemža Kultūros skyriaus vedėjui J. Kukliauskui rašė (kopija nusiųsta Vytėnuose, Gelgaudų pilyje, gyvenusiam Šveiberiui):

*Visais laikais
Gelgaudų pilyje
netrūko turistų.
Apie 1950 m.
Iš LKPMCA fondu*

„Pranešame, kad visasajunginės reikšmės architektūros paminklą – Panemunės (Gelgaudų) pilį ir parką be atskiro atlyginimo saugo drg. Šveiberis. Pagal esamą susitarimą už architektūros paminklo ir parko apsaugą Šveiberis nemokamai naudojasi gyvenamomis patalpomis, esančiomis pilyje, o taip pat turi teisę nemokamai panaudoti kurui prie pilies esančio parko sausuolius medžius.

Sausuoliai medžiai skirti kurui gali būti nupjaunami sudarant aktą su schema, iš kurios vietos ir kokie medžiai nupjautini. Tokios paskirties aktus pavedant sudaryti Kultūros skyriui, pasitelkiant gamtos apsaugos inspektorius ar miškų ūkio atstovą“.

Taip kai kurios šimtmečių kovų istoriją menančios Nemuno pakrančių pilys išliko mūsų laikams. Kokias jas matysime ateityje? Ar žinosime jų ir viso panemunių krašto istoriją? Ar mumyse ji žadins pasididžiavimą Tėvyne ir žmonėmis, kurie ją gynė?

Visi, kurie prisilietė plunksnos ir rašė apie žiląjį Nemuną, savyje pergyveno visos Lietuvos skaudžią istoriją ir pasididžiavimą ja:

Žvilgsnis iš Gelgaudų
pilies bokštų šiandien.
2008 m.
A. Andrijono nuotr.

„Ar ne gražus mūsų Nemunas žemiau Kauno, plačiai tekantis žydinčiuose savo slėnyse, tarp žalių miškų, tarp plačių pievų, tarp miestelių ir kaimų? Jį negalima sulyginti su Reinu, Dunojum arba Luara – jis yra dar žmogaus nepalietas, jis nereguliuojamas dambomis kaip pav., Klaipėdos krašte. Jis teka dabar kaip tekėjo senovėje. Daugybė senovės liekanų – Pyplių, Seredžiaus, Veliuonos piliakalniai, Raudonės, Raudondvario rūmai, Gelgaudo pilies griuvėsiai, Zapyškio bažnyčia primena, kaip ir ant Reino krantų senovės laikus“²⁰.

²⁰ Lietuvos aidas, 1930, birž. 4, Nr. 125(906).

Generolo Antano Gelgaudo gyvenimo ir kovų pėdsakai prie Gelgaudiškio

Antanas Andrijonas

Praėjusiais amžiais daug pasakota ir užrašyta, kad mūsų sraunus ir vaizdingas Nemunas susijęs su judria ir didinga senove. Kartu su prabėgusiais šimtmečiais čia palaidota ištisa gausybė praeities įvykių. Daug senų pilių stūkso aukštuose Nemuno krantuose ir primena lietuvių kovas su vokiečių Kryžiuočių ordinu. Kai kurios iš tų pilių sunyko, o kadaise savo aukštais bokštais jos dangų raižė¹.

Gelgaudų pilis iš Gelgaudiškio, kairiojo Nemuno kranto.

2011 06 24.

A. Andrijono nuotr.

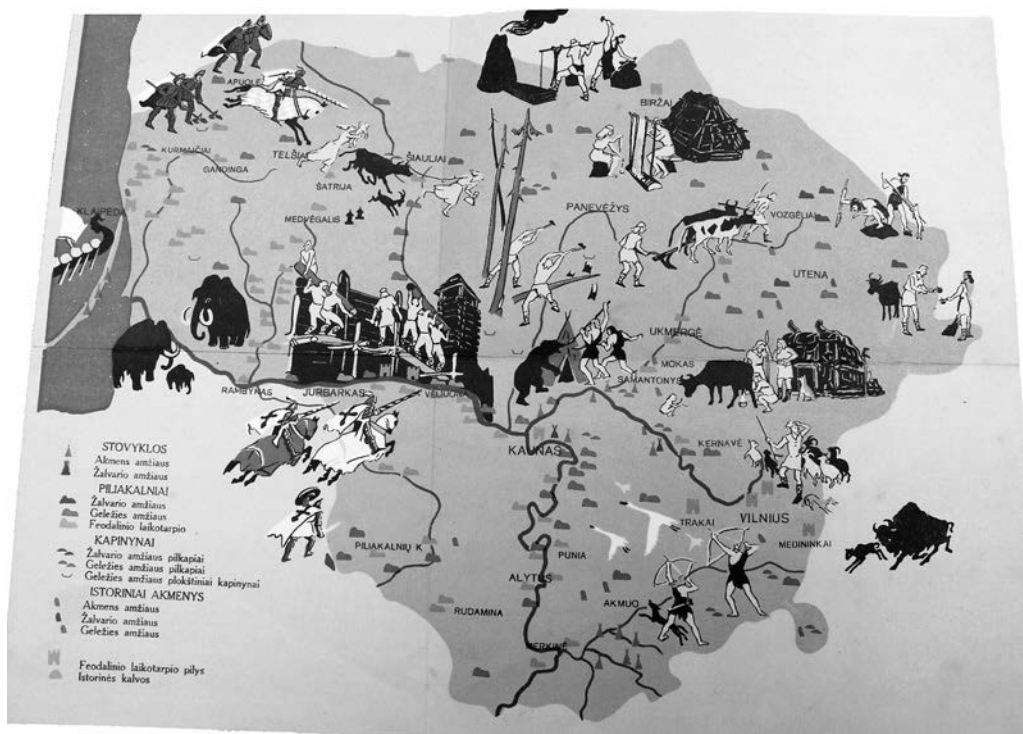
Panemunės istorijos vingiais

Pirmasis kryžiuočių žygis prieš Lietuvą įvyko 1283 metais, kai kryžiuočiai, dar neturėdami bazės Skalvojė, užpuolė lietuvių Bisenės pilį. Jos gynėjai buvo išžudyti, pilis sudeginta.

Dėl Bisenės pilies vietos būta daug spėliojimų. Jos ieškota daugelyje vietų – nuo Dubysos žiočių iki Bitėnų netoli Pagėgių. R. Batūra palaiko nuomonę, kad Bisenė turėjo būti Kartupėnų piliakalnyje, esančiame už 1 km nuo Vytėnų pilies. Tokia nuostata, matyt, lėmė rašytiniai šaltiniai, kurie skelbė, kad Bisenė keliskart pulta iš Kristmėmelio pilies. Tad ir pradėta ieškoti arčiausiai prie Skiřsnemunės lietuvių piliakalnio. Vienas iš tokių piliakalnių iš tiesų Kartupėnų. Jis yra Kartupio upelio kairiajame krante. Iš pietų jį juosia Nemuno slėnis. Piliakalnio šlaitai statūs, apie 30 m aukščio. Iš rytų pusės nuo

¹ Remeika J. Generolas Antanas Gelgaudas ir 1831 m. sukilimas, *Karys*, JAV, 1961, nr. 1, p. 4.

kalvos jį skiria griovys, aikštelės kraštu supiltas pylimas. Jo aukštis nuo griovio dugno – apie 8 m. Aikštelės plotis – 25 m. Jos išlikusios dalies ilgis apie 35 m. Vakarinė dalis nuplauta upelio, tad tikras piliakalnio dydis neaiškus. Jo forma ir įtvirtinimai rodo, kad čia būta stiprios pilies.

Tačiau pirmojo Bisenės užpuolimo metu kryžiuočiai savo pilių neturėjo visame Nemuno žemupyje, įskaitant ir pačią Ragainę. Kristmemelis po pirmojo Bisenės užpuolimo pastatytas praėjus 30 metų.

Bisenė užpulta 1283 metais, t. y. tuo metu, kai buvo baigtas prūsų, nadruvių, skalvių užkariavimas. Baigtas sistemingai, griežtai laikantis eilės, o ji dabar atėjo Lietuvos panemunės pilims. Taigi Bisenė turėjo būti arčiausiai Skalvos stovėjusi lietuvių pilis. Skalvą nuo Lietuvos teskyrė Mītuva, o pirmoji lietuvių pilis į rytus nuo Mītuvos buvo XIII a. viduryje paminėta, bet neįvardyta. Ta pilis turėjo stovėti Jurbarko Bišpilyje (Višpilyje). Net jeigu XIII a. viduryje kryžiuočių šv. Jurgio pilis buvo ne Jurbarke, vis tiek Bišpilyje tuo metu stovėjo stipri lietuvių pilis.

Galimas daiktas, kad pilis Bišpilyje buvo dar iki kryžiuočių pasirodymo šiame krašte. Greičiausiai tai ir bus buvusi garsioji Bisenė – labiausiai į vakarus nutolusi lietuvių panemunės pilis ir todėl tapusi pirmąja kryžiuočių auka?

Bisenės pilies puolimas tikriausiai buvo žvalgomojo pobūdžio – norėta išsiaiškinti lietuvių pilių stiprumą, jų apsaugą, gynybos sistemą. Įsitikinę, kad pilių puolimas atsieis nepigiai, kryžiuočiai tokių žygių nerengė dar 7-erius metus. Tik nuo 1290 m. jų puolimai padažnėjo, nors atsparos punktų Lietuvoje jie dar nestatė. Vis dar žvalgė. Antai 1290 m. balandžio

Jau XIII a. kryžiuočių ietys buvo nutaikytos į Lietuvos žemes prie Nemuno. Ilustracija iš P. Tarasenos knygos

² Urbanavičius V. Senųjų gyventojų pėdsakai, *Jurbarkas*, 1996, p. 20–21.

Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje. Teatralizuota kovų su kryžiuočiais scena

Dar viena renginio Kernavėje akimirka. 2005 m. A. Andrijono nuotraukos

mėnesio pabaigoje kryžiuočiai užpuolė Kólainių pilį. Dėl Kólainių pilies vietos taip pat yra kelios nuomonės. Vieni jos ieškojo žemiau Bisenės, kiti aukščiau. R. Batūra pilies vietą tapatina su Jurbarko Bišpiliu, o šis turėtų būti Bisenė.

Kólainiai P. Dusburgiečio kronikoje aprašyti po Bisenės, tad logiškai turėtų būti pagal Nemuno tėkmę aukščiau šio punkto (t. y. labiau į rytus). Už 6 km į rytus nuo Bišpilio yra gerai įtvirtintas Antkalniškių piliakalnis, o į jį neatkreipė dėmesio nė vienas anksčiau apie tai rašiusių autorių. Buvusį šio piliakalnio stiprumą liudija statūs, iki 30 m aukščio į rytus ir į pietus (į Nemuno slėnį) nusileidžiantys šlaitai,

gilus iš šiaurės ir rytų jį supantis intakas Gustintakis. Į vakarus nuo piliakalnio būta gyvenvietės. Šis piliakalnis greičiausiai ir sietinas su didvyriškaisiais Kólainiais.

Antrą kartą Kólainius kryžiuočiai puolė 1291 m. vasario 2 d. Pamatę, kad Kólainių pilis tuščia, ją sudegino. Kad žygis nenueitų veltui, grįždami kryžiuočiai sudegino Medrabos pilį.

Tyrinėtojai skirtingai nurodo ir Medrabos pilies vietą. Iš jos sunaikinimo aprašo aišku, kad ji žygiuojantiems panemune turėjo būti pakeliui į Junigėdą (Veliúoną). Arčiau Veliuonės prie to žygio maršruto yra du piliakalniai – Kartupėnų ir Raudonėnų. Grįžtant nuo Veliuonos į vakarus, arčiausiai būtų Raudonėnų piliakalnis. Dabar ši piliakalnį nuo Nemuno skiria apie 1 km ruožas. Jis yra dešiniajame Raudonės upelio krante, iš trijų pusių apsuptas jo slėnių. Tik pietvakarių gale nuo aukštumos piliakalnį skyrė dabar vos matomas griovys ir 2,5–3 m aukščio pylimas. Galbūt šis piliakalnis ir yra 1291 m. balandžio 22 d. sudegintos Medrabos pilies vieta.

„Taigi mūsų pateikiama lietuvių pilių, buvusių prie Nemuno tarp Mituvos ir Dubysos žiočių, schema būtų tokia: Bisenė – tai Jurbarko Bišpilis, Kólainiai – Antkalniškių piliakalnis, Medraba – Raudonėnų piliakalnis, Junigėda – Veliuona, Pieštė – Seredžius“³.

Gelgaudo vardas yra senas ir garbingas

Tarp šių prie Nemuno buvusių pilių amžių istorijoje žinoma ir Gelgaudų pilis. Kas Nemunu plaukė ar jo pakrantėm važiuo, nuo laivo denio ar pro automobilio langą matė: vienoje Nemuno pusėje stovi Gelgaudiškio dvaras, antroje – milžiniški griuvėsiai su dviem aukštais bokštais. Lietuvių žilos senovės tyrinėtojas M. Balinskis tvirtino, kad kryžiuočiai 1313 m. ją pastatę, o 1314 m. Gedimino brolis – Lietuvos didysis kunigaikštis Vytenis 17 dienų ją puolęs, norėdamas susigrąžinti kryžiuočių užgrobtas Nemuno pakrantes.

Vėliau pilis buvo atimta iš Kryžiuočių ordino. Nuo 1686 m. pilį su dvaru valdė Lietuvos bajorų Gelgaudų giminė. Nuo jos kilęs ir Gelgaudiškio dvaro pavadinimas.

Gelgaudo vardas yra senas ir garbingas. Daug kartų jis minimas žilaisiais laikais. Iš šios giminės vienas buvo vyriausiasis Lietuvos teisėjas, Žemaičių vietininkas Antanas Gelgaudas, antras – karaliaus Vladislavo VII sekretorius, ministras ir Lietuvos Seimo pirmininkas Andriejus Gelgaudas, trečias – dalyvavęs sudarant Liublino uniją Tomas Gelgaudas. Paskiau Mykolas Gelgaudas valdė Gelgaudiškio dvarą ir buvo Lietuvos maršalas. 1831 m. sukilimas istorijos aikštėn vėl iškėlė Gelgaudų giminę: ministro Mykolo sūnus generolas Antanas Gelgaudas vadovavo visai Lietuvos sukilėlių kariuomenei.

Tai buvo sunkūs ir liūdni laikai. Lietuva jau 1795 m. per paskutinį Lietuvos ir Lenkijos padalinimą tarp Prūsijos, Rusijos ir Austrijos neteko laisvės. Lenkijos karalystė, atgaivinta Tilžės taika (1807), buvo nepatenkinta savo pertvarkytomis valstybės sienomis ir vidaus tvarka. Didžiausią galią Lenkijoje vis dėlto turėjo rusai. Tuo metu visa Vakarų Europa neramumais gyveno. Vienos monarchinių valstybių kongresas, pasmerkęs Napoleoną, visur rūpinosi atstatyti Europą, kokia ji buvo prieš Prancūzijos revoliuciją. Bet liaudis, rei-

³ *Ten pat*, p. 21–22.

*Šiaurinis Gelgaudų
pilies bokštas*

*Gelgaudų pilies kiemo erdvė.
2003 m. D. Perkausko nuotraukos*

kalaudama konstitucinės tvarkos, žmonių lygybės, tikėjimo ir sąžinės laisvės, į tai atsakė smarkiais sukilimais, kurie ir mūsų kraštą pasiekė lyg koks žemės drebėjimas, ugnikalniui prasiveržus.

Štai 1830 m. pabaigoje sukilo ir lenkai. Narsiai kovojo. Keliuose karo žygiuose turėjo pasisiekimo. Tačiau būdami mažai pasirengę ir rusams pritraukus daugiau kariuomenės, kitų metų gegužės 31 d. buvo skaudžiai sumušti ties Ostrolenka.

Tarp lenkų sukilėlių svarbų vaidmenį atliko ir Lietuvos bajorai (ypač didikas Mykolas Radvila). Pastaraisiais pasiremdami lenkai, norėdami išsigelbėti, davė įsakymą generolui Antanui Gelgaudui skubiai keliauti į Lietuvą ir organizuoti sukilėlius prieš rusus, kad taip būtų atitraukta rusų kariuomenės dalis nuo lenkų puolimo⁴.

Žadino Žečpospolitos laikų dvasią

Nuversti rusų valdžią ir atkurti buvusią lenkų ir lietuvių valstybę Žečpospolitą, kuri gyvavo iki 1795 m. – toks buvo 1830–1831 m. sukilimo tikslas. Neseniai buvo praėję Napoleono laikai, kurie abiejose tautose sukėlė viltį atgauti laisvę. Ne vienas tų vilčių vedamas dėjosi prie Napoleono ir kariavo. Napoleonas pralaimėjo, o Rusija vėl sugrįžo į Lietuvą ir Lenkiją. Pirmoji, kaip ir anksčiau, buvo paversta rusų provincija, o antroji – konstitucine karalyste, sujungta su Rusija. Nei lietuviai, nei lenkai nebuvo patenkinti savo būkle ir laukė progos išsivaduoti. Palanki situacija atėjo 1830–1831 metais.

Jau minėta, kad po Napoleono laikmečio Lenkija tapo karalyste. Pagal Aleksandro I suteiktą konstituciją karalium galėjo būti tik pats Rusijos caras, o vietininku – kas nors iš caro giminės arba kilmingas lenkas. Lenkijai leido laikyti Seimą, kuris susidėjo iš karaliaus ir dviejų rūmų: Senato ir Seimo. Nesant karaliaus, jo valdžią vykdė Valstybės Taryba. Ji dalijosi į Administracinę Tarybą ir Visuotinę Susirinkimą. Pirmajai teko vykdomoji valdžia, antroji ruošė įstatymų projektus. Pagal konstitu-

Generolas Antanas Gelgaudas (1792–1831).

Dail. A. Krištopaitis

Rusijos caras Aleksandras I (1801–1825)

⁴ Remeika J. Generolas Antanas Gelgaudas ir 1831 m. sukilimas, *Karys*, JAV, 1961, nr. 1, p. 4.

ciją veikė spaudos laisvė ir asmens neliečiamybė. Įstatymų leidžiamoji valdžia priklausė Seimui. Ta lenkams duota konstitucija buvo pakankamai liberali, iš pradžių su ja buvo taikstomasi⁵.

Rusai lenkų nemėgo dėl dviejų priežasčių: viena, kad jie buvo svetimi savo kultūra, antra, pyko ir keršijo už tai, kad šie buvo prisiplakę prie Napoleono.

Caro antikonstituciniams polinkiams ypač pritarė Konstantinas, kuris buvo paskirtas Lenkijos vyriausiuoju kariuomenės vadu. Tai buvo despotas iš prigimimo, nepakenčias jokio pasipriešinimo. Moralės srityje buvo iškrypęs, bailys ir bevalis. Labai mėgo kariuomenę, bet negalėjo įgyti jos palankumo. Blogai prisiūta saga, per ilgas ūsas ar ne visiškai nujuodinta kanapa jį taip suerzindavo ir išvesdavo iš pusiausvyros, kad imdavo plūsti ne tik kareivius, bet ir generolus. Kariai traukėsi nuo jo ir jungėsi į slaptas draugijas⁶.

Konstantinas (1779–1831) – caro Aleksandro I brolis, Didysis kunigaikštis, nuo 1814 m. autonominės Lenkijos karalystės faktiškasis caro vietininkas Lenkijoje. 1817 m. jo vadovavimui buvo pavestas taip pat naujai suformuotas „Lietuvos korpusas“, o nuo 1819 m. rugpjūčio 23 d. jam buvo pavaldi ir Vilniaus bei Gardino gubernijų valdžia. Per Konstantino rankas perėjo nemažai Lietuvos valstiečių bruzdėjimų prieš dvarininkus bylų. Brutalus metodai, kuriais Konstantinas vykdė caro politiką Lenkijos karalystėje, buvo viena iš 1830–1831 m. sukilimo priežasčių. Pabėgęs nuo sukilėlių, sukilimo pradžioje puolusių jo rūmus, Konstantinas su vadinamąja „Lietuvos gvardija“ 1830 m. gruodžio mėnesį pasitraukė iš Varšuvos į Baltarusiją, dalyvavo slopinant sukilimą⁷.

Civilinė valdžia Lenkijoje buvo pavesta Lajončkui, lenkui, kūnu ir siela atsidavusiam carui. Šis lenkas iš liberalo tapo prisiekęs monarchistas ir reakcionierius.

Tarp Konstantino pagalbininkų buvo Novosilcevas, ištikimiausias patvaldystės tarnas. Dėl savo gabumų ir diplomatijos darė įtaką Aleksandrui, Lajončkui, o Konstantino remiamas į savo rankas faktiškai suėmė vietinę valdžią. Jis daug prisidėjo prie to, kad Aleksandras vis labiau šalo nuo lenkų. Pats Novosilcevas jų nekentė. Jis svajavo panaikinti Lenkų konstituciją. Tam tikslui su Konstantinu įsteigė slaptąją policiją, kuri rinko medžiagą apie revoliucinį judėjimą. Šnipais priėmė visuomenės atmatas: vagis, apgavikus, valkatas, neturtingus valdininkus. Jie sekė įtariamus patriotus, visuomenės veikėjus. Tautai teko kovoti dviem frontais: viešai ir legaliai Seime bei per slaptas draugijas ruošti sąmokslus.

Iš pradžių Aleksandro ir lenkų santykiai buvo gana geri. 1818 m. įvyko pirmojo karalystės Seimo atidarymas. Tai atliko pats caras, jį sutiko džiaugsmingais plojimais. Aleksandras išvažiavo patenkintas. Jau kita nuotaika buvo antrajame Seime, kuris vyko po poros mėnesių.

Ispanijoje ir Italijoje įvykusios revoliucijos neliko be atgarsio Lenkijoje. Pagyvėjo opozicinis judėjimas. Laikraščiuose pasirodė revoliuciniai rašiniai. Valdžia įvedė cenzūrą ne tik laikraščiams, bet ir

*Autonominės
Lenkijos karalystės
caro vietininkas
Konstantinas
(1779–1831)*

⁵ Šležas P. 1830–31 metų sukilimas, *Naujoji Roma*, 1931, nr. 17, p. 395.

⁶ *Ten pat.*

⁷ Goštautas J. *Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, Vilnius, 1967, p. 113.

knygoms. Uždarė keletą laikraščių, redaktorius pasodino už grotų, kai kurie pabėgo į užsienį. Taip buvo naikinamos konstitucinės garantijos.

Tokioje politinėje atmosferoje buvo atidarytas antrasis Seimas. Savo kalboje Aleksandras patarė lenkams nesivaikyti Vakarų Europos liberalizmo, būti išmintingiems ir saikingiems. Opozicija atmetė vyriausybės projektus. Aleksandras iš Varšuvos išvažiavo susinervinęs ir piktas. Grįžęs į Peterburgą, norėjo atšaukti konstituciją. Jį perkalbėjo užsienio reikalų ministras ir pasiuntinys Anglijoje. Tuomet nutarė kitu keliu pakeisti karalystės vidaus organizaciją. Karalystės biudžetas kasmet buvo deficitinis, todėl Aleksandras I pateikė Administracinei Tarybai apsvarstyti: ar Lenkija galės išlaikyti esamą organizaciją savo lėšomis? Į tai savo darbais atsakė lenkų finansų ministras Liubeckis – jis taip sutvarkė reikalus, kad deficitas išnyko. Tuomet imperatorius ėmėsi savivalės ir spresdamos. Svyruojančius lenkus bandė patraukti į savo pusę ordinais, dovanomis ir laipsniais. Pradėjo uždarinėti pradžios mokyklas, pakėlė jų mokesčius, panaikino visuotinės istorijos pamokas. Novosilcevas ypač domėjosi universitetais. Ten įsteigė ypatingą kuratoriją, kuri sekė studentus, profesūrą, stebėjo jų nuotaikas ir darbus.

Taip sukaustytas visuomeninis gyvenimas turėjo trauktis į pogrindį. Kūrėsi slaptos patriotinės draugijos, kurios kėlė Lenkijos nepriklausomybės lozungus. Viena tokių organizacijų vadinosi Patriotinė Tautos Draugija. Faktinis jos vadovas buvo majoras Lukasinskis, kuris skyrė emisarius ir kitoms lenkų žemėms. Policija pradėjo sekti Lukasinski. Surado, kad jis ir keletas jo draugų kadaise priklausė jau neveikiančiai organizacijai. Nepaisant konstitucijos, juos visus perdavė karo teismui, kuris nuteisė sunkiesiems darbams.

Tokiomis sąlygomis 1825 m. vėl įvyko Seimas. Pasistengta susilpninti opoziciją, panaikino Seimo posėdžių viešumą. Aleksandras I vėl atvyko į Varšuvą, atidarė Seimą. Vietoj publikos prisirinko rusų valdininkų, jie rašė Seimo protokolus. Nors Seimo atstovai gerai matė, kad taip laužoma konstitucija, elgėsi taikingai. Aleksandru I tai patiko ir jis išvažiavo patenkintas.

Po Aleksandro I mirties Rusijos imperatoriaus postą užėmė jo brolis Nikolajus I, pramintas „Europos žandarų“. Jis buvo dar didesnis despotas, su liberalizmu pasiryžęs kovoti ne tik savo krašte, bet ir kitose valstybėse⁸.

Po bevaikio brolio Aleksandro I staigios mirties Rusijoje prasidėjo 3 savaites trukusi bevaldytė: 1825 m. gruod-

Rusijos caras Nikolajus I (1796–1855)

⁸ *Ten pat.*

džio 12 d. 29-erių metų Nikolajus įžengė į sostą. Tai įvyko po to, kai vyresnysis brolis Konstantinas raštiškai atsisakė užimti imperatoriaus vietą.

Gruodžio 14 d., kai buvo paskelbta apie Nikolajaus I įžengimą į sostą, Senato aikštėje įvyko dekabristų sukilimas. 1826 m. rugpjūčio 22 d. Nikolajus I karūnavosi Uspensko sobore, o 1829 m. Varšuvoje užsidėjo ir Lenkijos karūną.

Kariškai išauklėtas, jis stengėsi visomis jėgomis išsaugoti valdžią, slopino bet kokią laisvamanybę. 1826 m. jis įkūrė specialų imperatoriaus kanceliarijos III skyrių ir žandarų korpusą, vadovaujamą Bekendorfo. Rusijoje atlikęs nemažai reformų, jis ėmėsi tvarkdario pareigų Europoje. 1830–1831 m. jis slopino sukilimą Lenkijoje, revoliuciją Vengrijoje (1848–1849). 1853–1856 m. Krymo karas privedė prie Nikolajaus I politikos kracho. Sunkiomis Sevastopolio apgulties dienomis ir pralaimėjimo prie Eupatorijos akivaizdoje Nikolajus I išgėrė nuodų. Jį palaidojo Petropavlovsko tvirtovėje⁹.

Lenkijoje sukilimas prasidėjo 1830 m. lapkričio 29 d.

Carui dekabristų sukilimas buvo tuo naudingas, kad, tardant sukilėlius, buvo aptikti siūlai, vedantys į Patriotinę tautos draugiją Lenkijoje. Sulaikytuosius atidavė Seimo teismui, kuris elgėsi liberaliai ir kelė rusų nepasitenkinimą. Vienas nuteistųjų mirė kalėjime. Jam surengė iškilmingas laidotuves, kuriose dalyvavo minios žmonių. Laidotuvės tapo protestu prieš patvaldystę. Nors dėl to labai širdo Nikolajus I, tačiau karas su turkais jį vertė rodyti palankumą lenkams. Jis liepė Varšuvos kapucinų bažnyčioje pastatyti koplyčią karaliaus Jono Sobieskio širdžiai padėti. Paėmęs iš turkų Varną, caras Lenkijai padovanojo 12 patrankų, o paskui ryžosi vainikuotis lenkų karaliumi. Į iškilmes atvyko kartu su žmona, broliu ir sūnumi. Po karūnacijos prisiekė konstitucijai. Puotos metu stengėsi įgyti sau ir sūnui lenkų palankumą. Savo įpėdinį lenkų karininkams pristatė kaip jų kolegą. Vienuolikos metų berniukas dėvėjo tautišką lenkų šaulių mundurą, kalbėjo lenkiškai, gėrėjosi J. Sobieskiu. Tačiau lenkų savo pusėn nepatraukė. Varšuva carą palydėjo šaltai. Monarchas pradėjo laužyti konstituciją, nešaukė Seimo. Tai dar labiau didino opoziciją, tauta ruošėsi sukilti.

Po Patriotinės tautos draugijos sunaikinimo įsikūrė karinė sąjunga, kuriai daugiausia priklausė karininkai, žymūs visuomenės asmenys, literatai. Jų tikslas buvo ginti konstituciją. Kaip tik ši sąjunga parengė sukilimą, kurį įvykdyti paskatino graikų išsivadavimas iš turkų jungo, o ypač pasisėkusios Prancūzijos ir Belgijos revoliucijos.

Lenkija sukilimą nutarė pradėti 1830 m. lapkričio 29 d. 18 val. vakare. Dvi gaisro pašvaistės davė ženklą pradžiai. Pirmiausia reikėjo nužudyti Konstantiną ir nuginkluoti Varšuvoj dislokuotą rusų kariuomenę (7 000 karių). Pirmasis uždavinys atiteko civiliams, antrasis – karo mokyklos auklėtiniams. Pirmąjį uždavinį atliko 18 žmonių, kurie apsupo Belvederį, kur gyveno Konstantinas. Įsiveržė į rūmus, pradėjo ieškoti miegamojo. Čia jiems kelią pastojo su reikalais atvykęs miesto viceprezidentas Liubovidzakis. Sukilėliai jį nužudė. Pasigirdo balsų, kad tai Konstantinas. Manydami, kad jau atliko savo užduotį, sukilėliai atsitraukė. Baimės apimtas Konstantinas pasislėpė viršuje, palėpėje.

Tuo pačiu metu 160 kariūnų žygiavo nuginkluoti trijų rusų raitelių pul-

⁹ *Romanovų dinastija*, 1991, Maskva, p. 2.

kų. Tie sėdo ant arklių ir puolimą atrėmė. Po to kariūnai vaikščiojo Varšuvos gatvėmis ir šūkalojo. Į savo gretas kvietė žymesnius lenkų karininkus, o kurie atsisakė, tuos nužudė. Trūko organizacijos, vadų, plano, paramos iš šalies. Varšuvoje buvusi lenkų kariuomenė ir visuomenė liko nuošalėje.

Į Belvederį atvykę generolai įtikinėjo Konstantiną nultipti nuo aukšto ir imtis kovos prieš netvarką. Konstantinas nuo aukšto nulipo, bet kovoti prieš lenkus atsisakė. Tada lenkų Administracinė Taryba kreipėsi į visuomenę, patardama mesti ginklus. Sukilėliai nepaklausė, tačiau mieste buvo ramu. Dar ramiau pasidarė, kai lenkų kariuomenei pradėjo vadovauti Chlopickis, kuris sukilimo pradžioje buvo pasislėpęs, nes nenorėjo tai kariuomenei vadovauti. Užėmęs kariuomenės vado pareigas, jis pasiskelbė diktatorium, perėmė neribotą valdžią. Tačiau kariauti su Konstantinu neskubėjo, vengė bet kokių susidūrimų. Kad neįvyktų susirėmimų tarp lenkų ir rusų, Konstantinui, stovinčiam už Varšuvos, Chlopickis patarė atleisti iš savo stovyklos lenkų pulkus, o jam pačiam išvykti iš Lenkijos. Konstantinas taip ir padarė. Tikėtasi, kad po to prasidės kariniai veiksmai prieš rusus, tačiau Chlopickiui terūpėjo išsaugoti rimtį. Seimas jį dar kartą išrinko diktatorium, paskatino vadovauti kariuomenei ir pradėti karą su Rusija. Jis trumpai atrėžė: „*Ne! Ne! Vadu nebūsiu, nes nenoriu būti sumuštas*“. Delsimas kliudė sukilimo veiksmams. Pagaliau Chlopickis sutiko priimti tik faktinę vadovybę, o titulinę pavesti jo mylimam žmogui Mykolui Radvilai, kuris buvo prastas karo žinovas, nors tarnavo generolu pas Napoleoną¹⁰.

Paskelbus Lenkijoje sukilimą, buvo išrinkta nauja valdžia, patriotai pradėjo rinkti laikinosios vyriausybės narius. Buvo išrinkti: kunigaikštis Adomas Čartoriskis, M. Radvila, Niemcevičius ir Joachimas Lelevelis.

Kunigaikštis Adomas Čartoriskis gimė 1770 m. birželio 14 d. Jis buvo Rusijos palatino kunigaikščio Kazimiero Čartoriskio ir grafo Jurgio Flemingo (vyriausiojo Lietuvos iždininko ir Pomeranijos palatino) dukters Elžbietos vyriausias sūnus. Čartoriskių šeima kilusi iš Gedimino, kuris Lietuvoje viešpatavo XIV a., ir kurio ainis Jogaila ilgai ir garbingai viešpatavo Lenkijoje.

Kunigaikštis Mykolas Radvila gimė Lietuvoje, savo šeimos dvare Nesvyžiuje. Jis buvo Poznanės hercogijos generolo, gubernatoriaus, kunigaikščio Antano Radvilos brolėnas ir Prūsijos karaliaus svainis. Šis kunigaikštis Napoleono laikais vadovavo brigadai ir pasižymėjo Dancigo apsupime. Rusams užėjus, jis pasitraukė iš tarnybos ir pri-

Vilniaus universiteto
prof. Joachimas Lelevelis
(1786–1861)

Sukilėlių vyriausybės vadovas
Adomas Jurgis Čartoriskis
(1770–1861).

¹⁰Šležas P. 1830–31 metų sukilimas, *Naujoji Roma*, 1931, nr. 17, p. 397.

vačiai gyveno Varšuvoje. M. Radvila buvo ramaus būdo žmogus ir nuoširdus patriotas, bet menkų karinių gabumų¹¹.

Jurgis Flemingas (1699–1771) kilęs iš Brandenburgo (kuris iš dviejų brolių buvo jo tėvas, nėra tikrų žinių). Respublikoje jis atsirado 1724 m., čia buvo generolas Lietuvos kariuomenėje; 1738 m. gavo Lietuvos artilerijos generolo, 1746 m. – išdininko urėdą. Jis taip pat tapo Pomeranijos vaivada. Vedybomis susigiminiavo su Čartoriskiais (jis buvo vedęs iš eilės dvi kanclerio Friedricho Mykolo Čartoriskio dukteris). Jo vienintelė duktė Izabelė 1761 m. ištėkėjo už Podolės generalinio seniūno Adomo Čartoriskio. J. Flemingas buvo tapęs vienu veikliausių politikos ramsčių Lietuvoje¹².

Rusijai karą paskelbė 1931 metų sausio 25 dieną

Seimas nutarė nuversti iš sosto Nikolajų I ir paskelbti Rusijai karą. Tai buvo padaryta 1831 m. sausio 25 d. Po šio nutarimo karas jau buvo neišvengiamas. Nikolajus I karui paskyrė 150 000 kariuomenę, gerai ginkluotą ir apmokytą. Jos vadu paskyrė feldmaršalą I. Dibičą, vokiečių, laikomą dideliu karo specialistu. Jis turėjo paklupdyti lenkų tautą prie imperatoriaus kojų¹³.

Ivanas Ivanovičius Dibičas-Zabalkanskis (1785–1831), generolas feldmaršalas. Gimė Silezijoje prūsų karininko, kuris 1798 m. perėjo į rusų karinę tarnybą, šeimoje. Ivanas Dibičas mokėsi Berlyno kadetų korpuse, kur pasižymėjo karo moksluose. 1801 m. tėvas jį pasiėmė į Sankt Peterburgą, kur buvo paskirtas Semionovo pulko leibgvardijos praporščiku. Rusijoje jis tapo Ivanu Ivanovičium. Greitai išmoko rusų kalbą ir sėkmingai įgijo karinį išsilavinimą. Pirmąjį krikštą gavo 1805 m. Rusijos–Austrijos–Prancūzijos kare. 1807 m. jį komandiravo prie kvartirmeisterių dalinio. Eidamas šias pareigas, jis dalyvavo keliuose mūšiuose su Napoleono armija: prie Lamitino, Hutštato, Heilsbergo, Fridlando. Kai rusų armija pasitraukė prie Nemuno, I. Dibičas su husarų karininku Denisu Davydovu prieš prancūzus kovojo baškių raitelių pulkuose. 1806–1807 m. rusų–prūsų–prancūzų kare jis apdovanotas trimis koviniais ordinais, tapo Šv. Georgijaus kryžiaus kavaleriumi. Greit jam suteikė pulkininko laipsnį. 1812 m. karo pradžioje I. Dibičą oberkvartirmeisteriu paskyrė į gen. P. Vitgenšteino korpusą, kuris nuo prancūzų puolimo dengė Sankt Peterburgo kryptį. Dalyvavo trijų dienų mūšyje prieš Prancūzijos maršalo N. Uidino korpusą prie Kliasticų. Už pasižymėjimą apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iojo laipsnio ordinu. Pulkininkui tai buvo labai aukštas apdovanojimas, nes tokio laipsnio Šv. Georgijaus kryžiumi apdovanojavo generolus. Po mūšio prie Polocko jam suteikė generolo majoro laipsnį. 1815 m. tapo Rusijos 1-osios armijos štabo viršininku. Karūnuojant Nikolajų I, pakeltas generolu nuo infanterijos. Greitai imperatoriui jam suteikė grafo titulą ir teisę turėti grafų giminės herbą. Pasižymėjo 1828–1829 m. Rusijos–Turkijos kare, kurio metu

*Caro kariuomenės
generolas feldmaršalas
I. Dibičas-Zabalkanskis
(1785–1831)*

¹¹ 1830–1831 metai. Lietuvos ulonų majoras Hordynskis ir jo knyga apie Lietuvos–Lenkijos sukilimą, *Karys*, JAV, nr. 1, 1952, p. 6.

¹² *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1955, t. 6, p. 305–306.

¹³ Šležas P. 1830–31 metų sukilimas, *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 17, p. 397.

pakeitė vyriausiąjį kariuomenės vadą P. Vitgenšteina: apdovanotas Šv. Georgijaus 2-ojo ir 1-ojo laipsnio ordinais, pavadintas Dibiču-Zabalkanskiu, jam įteikta generolo feldmaršalo lazdelė¹⁴.

I. Dibičas pasižymėjo ir diplomatiniais gabumais – 1812 m. jis pasirašė Tauragės konvenciją, pagal kurią Prūsija nutraukė karo veiksmus prieš Rusiją¹⁵.

Lenkų jėgos buvo nepalyginamai mažesnės. Sukilimo pradžioje buvo surinkta apie 28 000 vyrų. Jie buvo menkai ginkluoti, neapmokyti. Iš pradžių dar tikėtasi pagalbos iš Austrijos, bet jos kancleris Meterlichas caro nušalinimą iš sosto laikė pasikėsimu prieš monarchiją, todėl atsisakė net kalbėtis. Pagalbos tikėtasi ir iš Prancūzijos, bet ta po savo revoliucijos linko į taiką. Nerėmė ir anglai, nes lenkus, kaip ir prancūzus, laikė savo priešais. Anglams reikėjo gerų santykių su Nikolajumi I, kad tas neleistų Belgijai susijungti su Prancūzija.

Teko pasikliauti tik savo jėgomis. Kad ir sutikdama pasipriešinimą, rusų armija žygiavo į Varšuvą. Ypač karšti mūšiai vyko prie Grochovo, kur stovėjo apie 100 000 rusų kariuomenės, o lenkų – apie 30 000. Ilgai kovėsi dėl vieno alksnynėlio, kuris ėjo iš rankų į rankas. Žuvus vadui Žimirskiui, čia civiliais rūbais pasirodė Chlopickis. Iš rusų tą kampelį vėl atėmė. Pagerėjo lenkų reikalai visame fronte. Buvo visai arti pergalės, bet Chlopickį granata sužeidė į koją. Mūšiui pradėjo vadovauti M. Radvila, bet jis nesuserientavo kautynėse, lenkų eilės pakriko ir kariuomenė pradėjo trauktis į Varšuvą. Kovos ir ten nesibaigė. Lenkai susiorganizavo ginti sostinę. Rusai taip pat telkė jėgas. Tuo metu nuo choleros mirė J. K. Dibičas. Jo vietą užėmė grafas Paškevičius. Jam vadovaujant, 1831 m. spalio 5 d. lenkai buvo priversti kapituliuoti.

Nikolajus I sukilėlius skaudžiai nubaudė. Panaikino konstituciją ir Seimą, tautos kariuomenę. Tačiau buvo garantuota ypatinga neliečiamybė, palikta gimtoji kalba administracijoje ir teisme, spaudos laisvė, savi civiliniai bei baudžiamieji kodeksai, atskira vyriausybė, palikta Administracija ir Valstybės Taryba: pirmajai priklausė vykdomoji valdžia, antroji ruošė biudžetų ir įstatymų projektus. Tai buvo tik popieriuje, o gyvenimas ėjo sava vaga: Nikolajus I dėjo visas pastangas varžyti lenkų visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą¹⁶.

1830–1831 metų Lenkijos sukilimas sutelkė 80 tūkst. armiją, 158 pabūklus. Sukilime dalyvavo daug Napoleono žygio veteranų. Rusų armijos būriai traukėsi. Padėtis pasikeitė, kai į Lenkiją įžengė rusų I. Dibičo-Zabalkanskio (1785–1831) šimtatūkstantinė armija. 1831 m. vasarį ir kovą vyko mūšiai prie Grochovo ir Ostrolenkos. Paskutiniame prie Narevo upės lenkų generolo Jano Skrżinecko armija pralaimėjo. Sukilėlių armija stengėsi trauktis Varšuvos link. Sostinę gynė gen. Henriko Dembinskio sukilėlių armija. I. Dibičo armija be pasipriešinimo priėjo Varšuvą, kur dešiniajame Vyslos krante buvo Prahos vietovė. Sukilėliai ją buvo pavertę tvirtove. Rusai pradėjo rengtis šturmui. Įveikti Prahą I. Dibičui nepavyko, jis mirė nuo choleros, kuri užplūdo daugelį jo armijos pulkų¹⁷.

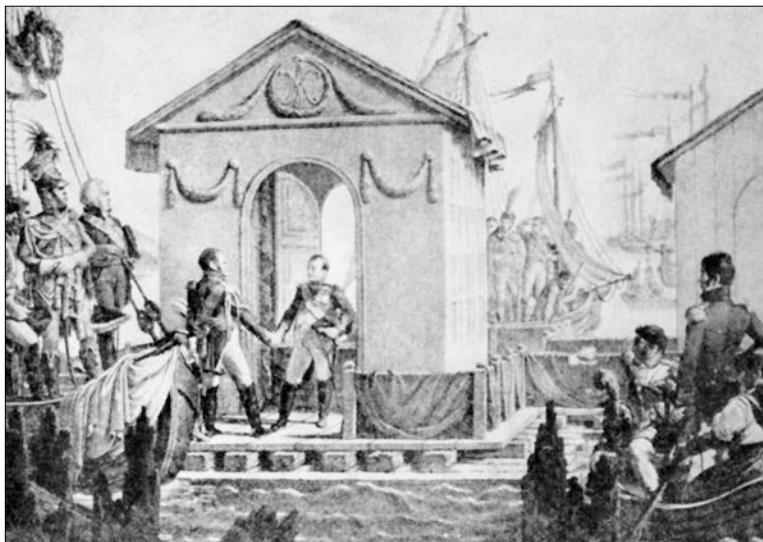
¹⁴Šišov A. V. *100 didžiųjų karo vadų*, 2000, Maskva, p. 430–435.

¹⁵Rusijos archyvas, 1996, Maskva, t. 7, p. 381.

¹⁶Šležas P. 1830–1831 metų sukilimas, *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 17, p. 396–397.

¹⁷Šišov A. V. *100 didžiųjų karo vadų*, 2000, Maskva, p. 435.

Žygis į Lietuvą prasidėjo po mūšio prie Ostrolenkos

1807 m. Napoleonas ties Prūsijos Yluva ir Fridlandu sumušė susivienijusias Rusijos ir Prūsijos kariuomenes. Tilžėje Napoleonas ir Rusijos caras Aleksandras I pasirašė taikos sutartį. Jie susitiko specialiai padarytoje palapinėje viduryje Nemuno ant keltų. Prie derybų prileido ir Prūsijos karalių. Sutartyje buvo nustatyta, kad iš žemių, kurios per Lietuvos–Lenkijos padalijimus atiteko Prūsijai, sudaroma Varšuvos kunigaikštija. Taip į naujos lenkų valstybės sudėtį įėjo ir Lietuvos žemių dalis – Užnemunė. Napoleonas Varšuvos kunigaikštijoje įvedė panašius įstatymus, kokie veikė Prancūzijoje (Napoleono kodeksas). Baudžiava buvo panaikinta, visi gyventojai paskelbti lygūs įstatymams. Po Tilžės taikos Napoleonas tapo tikras vidurio Europos valdovas. 1807 m.

Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

Įvykiai Lenkijoje neliko be atgarsio Lietuvoje. Buvo net posakis – „Ką lenkas pradės, lietuvis pabaigs“. Su tokiomis viltimis lenkai ėjo ir į 1830 m. sukilimą.

Lietuvos bajorai, kaip ir lenkų, nebuvo nustoję vilties atgauti nepriklausomybę ir įgyti tą statusą, kuris buvo iki 1795-ųjų metų. Atrodė, kad tie lūkesčiai jau įgyvendinami, kai Napoleonas įkūrė Lenkijos kunigaikštystę (1807). Rusų imperatorius Aleksandras I, norėdamas patraukti lietuvius savo pusėn, taip pat davė neaiškių vilčių sulaukti nepriklausomybės, kad ir sąjungoje su Rusija. Po Napoleono nesėkmingo žygio į Rytus Lenkija išsaugojo karalystės statusą, o Lietuva tapo paprasta nedalomos Rusijos dalis. Lenkija tapo valstybe su gan liberalia konstitucija. Tai kėlė Lietuvos bajorų pavydą ir norą prisiliesti prie jos. Aleksandras I, norėdamas atitraukti lietuvių dėmesį nuo lenkų, Lietuvai davė tam tikrų teisių: leido vietiniams užimti valdžios postus, sudarė Lietuvos kariuomenės korpusą ir kt. Lietuvių bajorai norėjo daugiau, ėmė prašyti carą Lietuvą tiesiog prijungti prie Lenkijos. Aleksandras I tuos norus galvojo patenkinti,

tačiau sutikęs didelį pasipriešinimą iš rusų nacionalistų pusės, to sumanymo atsisakė. Tuomet pradėta ieškoti kelio, kaip išsivaduoti iš Rusijos valdžios.

Lietuvos dvasiškiai taip pat buvo nepatenkinti rusų viešpatavimu (nors iš pradžių buvo pakantūs). Mat rusai ėmė niekinti katalikų tikėjimą, plačiai protegavo provoslavųybę. Toks dvasiškijos nepasitenkinimas buvo nenaudingas rusams. Lietuvių dvasininkija turėjo didelių turtų, daug prisidėjo prie sukilimo Lietuvoje. Klebonijos ir bažnyčios virto ne tik Evangelijos skelbimo, bet ir valdžios priešininkų susirinkimų vietomis. Lietuvoje buvo didelis vienuolių autoritetas, jie taip pat rengė žmones prieš valdžią.

Krašte buvo sunki valstiečių būklė. Jungas dar pasunkėjo, kai Jakaterina II, užėmusi Lietuvą, krašto teritorijose „už nuopelnus“ pradėjo dalinti savo favoritams dvarus. Naujieji dvarininkai spaudė valstiečius, siekė vis didesnio pelno. Šiek tiek ta našta palengvėjo valdant carams Pavelui ir Aleksandrui I. Kai soste atsidūrė Nikolajus I, didelis liaudies laisvių priešas, buvo uždrausta net galvoti apie baudžiavos panaikinimą.

Revoliucinėms nuotaikoms ypač pritarė jaunimas, jas kėlė Vilniaus universiteto visuotinės istorijos prof. J. Lelevelis. Pastarasis buvo karštas, energingas, didelis patriotas ir demokratas, persisunkęs revoliucinėmis idėjomis, rūpinosi tikybos ir valstiečių laisve. Per jo paskaitas auditorijos buvo prisikimšusios ne tik studentų, bet ir publikos¹⁸.

Mūšis prie Ostrolenkos vyko 1831 m. gegužės 26 d. Po mūšio kai kurie lenkų kariuomenės daliniai liko atskirti nuo pagrindinių pajėgų. Tokioje situacijoje atsidūrė gen. A. Gelgaudo 2-oji pėstininkų divizija, stovėjusi Lomžoje, ir kai kurie kiti daliniai. Lenkų kariuomenės generalinis štabas operatyviai sureagavo ir atskirtus dalinius pasiuntė į Lietuvą.

Iš Ksionžapolio į Baltstogės apskritį patraukė sukilėlių gen. D. Chlapovskio korpusas. Jame buvo 190 raitųjų savanorių, 1-asis ulonų pulkas, kurį sudarė 480 raitelių, dviejų lengvųjų pabūklų įgulos.

Antrajam korpusui vadovavo plk. V. Sierakovskis. Jį sudarė neseniai surinkti 18-ojo pėstininkų pulko du batalionai (apie 1 500 vyrų), du Polocko raitininkų eskadronai (250 vyrų), dviejų artilerijos pabūklų įgulos.

Trečiąjį korpusą sudarė gen. A. Gelgaudo vadovaujama 2-oji divizija. Joje buvo 9 pėstininkų batalionai (apie 4 500 vyrų), 5 raitininkų eskadronai (600 vyrų), 160 pionierių ir 24 pabūklų įgulos.

Visų trijų korpusų pajėgas sudarė 6 350 pėstininkų, 1 300 raitininkų, 28 pabūklai. Gen. A. Gelgaudo korpusui buvo priskirti gen. F. Rolandas, J. Šymanovskis, H. Dembinskis ir plk. Pientka. Pastarasis vadovavo artilerijai.

Gen. A. Gelgaudo korpusas iš Lomžos išvyko gegužės 27 d. Grajeve prie jo prisijungė J. Zalivskis su 1 500 partizanų, taip pat V. Sierakovskio ir H. Dembinskio kariai. A. Gelgaudo pajėgos padidėjo iki 12 000 karių, jie žygiavo toliau.

Gegužės 29 d. prie Raigardo ežero gen. A. Gelgaudo korpusas susikovė su rusų generolo leitenanto barono D. Osten-Sakeno daliniu (5 800 karių, kurie turėjo 14 patrankų). Šis generolas Augustavo vaivadiją saugojo nuo lenkų kariuomenės¹⁹.

¹⁸Šležas P. 1830–31 metų sukilimas, *Naujoji Roma*, 1931, nr. 17, p. 421.

¹⁹Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, 1974, p. 285–286.

Dmitrijus Jerofejevičius Osten-Sakenas (1789–1881) – baronas, kavalerijos generolas, generolas adjutantas, Napoleono (1812), Rusijos–Persijos (1826–1828), Rusijos–Turkijos (1828–1829) karų dalyvis. Už pasižymėjimą mašinant 1831 m. Lenkijos sukilimą, jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis. Krymo karo metu gynė Sevastopolį²⁰.

*Caro kariuomenės
gen. D. Kurata
(1769–1833)*

D. Osten-Sakeno dalinys prie Raigardo buvo sumuštas, jo likučiai traukėsi per Augustavą, Suválkus, Kalvariją ir Marijampolę į Kauną. J. Šymanovskis su 19-uju pėstininkų pulku besitraukiančius rusus persekiojo Augustavo kelyje. Savarankiškai veikti Augustave pasiliko J. Zalivskis su savo partizanais. Kai gen. A. Gelgudas jau buvo Suválkuose, J. Zalivskis jam pranešė, kad caro kariuomenės daliniai, vadovaujami D. Kuratos ir P. Olferjevo, seka jo pėdomis. Sukilėliams tai kėlė nemažą grėsmę.

A. Gelgudas, sunerimęs, kad paskui eina apie 10 000 priešo karių, per Kalvariją pasuko į Marijampolę. Birželio 2 d. ten įvyko karo tarybos posėdis, kuriame dalyvavo ir Žemaitijos sukilėlių atstovai. A. Gelgudas pasiūlė žygiuoti į Gardiną arba Vilnių. Nulėmė gen. H. Dembinskio nuomonė, kuri rėmėsi Lenkijos karalystės generalinio štabo instrukcija, žygiuoti į Žemaitiją ir užimti Palangą, kur turėjo atplaukti laivai su ginklais ir amunicija²¹.

Dmitrijus Dmitrijevičius Kurata (1769–1833) gimė Konstantinopolyje, karinę tarnybą pradėjo 1787 m., dalyvavo 1807 m. kampanijoje Prūsijoje. 1808 m. jam suteiktas pulkininko, o 1812 m. už pasižymėjimą kampanijoje prieš prancūzus – generolo majoro laipsnis. 1815 m. paskirtas Didžiojo kunigaikščio Konstantino Pavlovičiaus vyriausiojo štabo viršininku Varšuvoje. 1826 m. jam suteiktas Rusijos imperijos grafo titulas. 1831 m. dalyvavo mašinant Lenkijos sukilimą, už tai apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iojo laipsnio ordinu²².

Pavelas Vasiljevičius Olferjevas (1787–1864) – kavalerijos generolas, Napoleono, Rusijos–Persijos (1826–1828) ir Rusijos–Turkijos (1828–1829) karų dalyvis. 1831 m., turėdamas generolo majoro laipsnį, vadovavo leibgvardijos ulonų pulkui. Už mūšį prie Ostrolenkos buvo apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iojo laipsnio ordinu ir paskirtas brigados vadu (leibgvardijos ulonų ir leibgvardijos dragūnų pulkai). Dalyvavo Varšuvos šturme²³.

Generolas A. Gelgudas atvyko į Lietuvą

Gegužės mėnesio gale gen. A. Gelgudas su dideliu entuziazmu buvo sutiktas Lietuvos bajorų ir kunigų. Visi laikė jį krašto išvadotoju. Niekas nemanė, kad gelbėti jau nebebuvo ko²⁴. Dar iki gen. A. Gelgauto atvykimo Lietuvos apskritys griebsi ginklo: sukilo Telšių, Šiaulių, Upytės, Kauno, Ukmergės, Trakų, Ašmenės, Vilniaus ir kt. pavietai. Telšiuose pradėjo veikti karininkų ir puskarininkų mokyklos, įsikūrė aprangos sandėlis. Rietavė atidarė parako malūną, o Varniuose – patrankų liejyklą.

²⁰ *Rusijos archyvas*, 1995, Maskva, t. 6, p. 103.

²¹ Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, 1974, p. 286–288.

²² *Rusijos archyvas*, 1996, Maskva, t. 7, p. 439–440.

²³ *Rusijos archyvas*, 1995, Maskva, t. 6, p. 104.

²⁴ Remeika J. Generolas Antanas Gelgudas ir 1831 m. sukilimas, *Karys*, JAV, 1961, nr. 1, p. 4.

Grafaitė Emilija Pliaterytė kovose su caro kariuomene prie Kauno. Su pusbroliu Cezariu Pliateriu organizavo sukilėlius Dusetų apylinkėse. Raita, nusikirpusi plaukus, vyriškais drabužiais, kariška uniforma prie Dusetų bažnyčios ji skatino minią sukilti. Su pažįstamais Daugpilio karo mokyklos kariūnais susitarė, kad jie padės sukilėliams paimti tvirtovę. 1931 m. kovo 29 d. su 280 šaulių, 60 raitininkų ir keliais šimtais valstiečių su dalgiais išžygiavo Daugpilio link. Tačiau caro kariuomenė sumušė sukilėlius ir prie Daugpilio neprileido. E. Pliaterytė pasitraukė ir prisijungė prie Upytės sukilėlių. 1931 m. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

Sukilimas išplito visuose pavičiuose, tik Vilnius ir Kaunas buvo caro kariuomenės rankose. Balandžio mėnesį bandyta paimti ir Vilnių: Upytės sukilėliai, kuriems vadovavo Zaluskis, prisiartinio prie miesto, bet neįveikė jo gynybos ir atitraukę toliau partizanavo. Sukilimas sutrikdė eismą kelyje tarp Peterburgo ir Lenkijos. Čia sukilėliai persekiojo caro kariuomenę, naikino transportą, atiminėjo amuniciją.

Balandžio mėnesį į Lietuvą pradėjo plaukti vis daugiau rusų kariuomenės. Gegužės mėnesį beveik pusė sukilėlių būrių buvo išnaikinti, trūko ginklų ir amunicijos. Daug sukilėlių pasitraukė iš aktyvios kovos, kiti pasislėpė miškų glūdumoje ir mažai prieinamose vietose laukė permainų²⁵.

Dar sukilimo pradžioje sukilėliai užpuolė daugiau kaip 12 miestų, iš kurių išvarė rusų įgulas. Svarbiausieji miestai buvo: Jurbarkas, Šiauliai, Kėdāiniai, Ukmergė, Kaunas, Trākai, Švenčionys, Baisōgala. Per trumpą laiką daugiau kaip 1 000 caro kareivių krito nuo lietuvių smūgių, dar apie tiek pat paimta į nelaisvę. Lietuviai apsirūpino jų ginklais. Taip pat buvo pagrobta apie 100 arklių ir kelios patrankos.

Sukilėlių pajėgos buvo padalintos į kelis nedidelius partizanų korpusus. Vienas jų sudarytas maždaug iš 1 500 pėstininkų ir 100 raitininkų turėjo sekti teritoriją Rusijos pasienyje nuo Jurbarko prie Nemuno net iki Kuršo sienos²⁶.

²⁵ Šležas P. 1830–31 metų sukilimas, *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 17, p. 424.

²⁶ 1830–1831 metai. Lietuvos ulonų majoras Hordynskis ir jo knyga apie Lietuvos–Lenkijos sukilimą, *Karys*, JAV, 1952, nr. 1, p. 8.

Delsė imtis karo veiksmų

*Senieji Gelgaudų
pilies bokštai.
Iš V. Vijeikio
„Lietuva mano tėvų
žemė“, 1961 m.*

Atvykęs Lietuvon, užuot tuojau puolęs Vilnių, kol dar rusai ten nesustiprėjo, A. Gelgaudas su sukilėliais lūkuriavo ir gaišino brangų laiką visokiomis iškilmėmis, linksmybėmis ir nereikalingu žygiavimu Nemunu žemyn, kur ties savo sentėvių Gelgaudiškio dvaru persikėlė per Nemuną. Taip delsiant davė progos menkai rusų igulai Kaune pasitraukti ir susijungti su Vilniuje buvusia stipresne igula²⁷.

*„Nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų, Podolės, Volynės, Ukrainos provincijos, lygiai kaip Lietuva ir žemaičiai, buvo pagautos susijau-
dinimo nuotaikos ir būtų netrukus sukilusios šventam tikslui. Jos
tiktai laukė laiminčios mūsų kariuomenės atvykstant. Tad jeigu len-
kų korpo Lietuvoje vadas gen. Gelgaudas būtų greitai ir energingai
veikęs, būtų buvę pasiekti geriausi laimėjimo vaisiai. Giliausia šird-
gėla aš turiu pabrėžti, kad nuo tos valandos, kai pasibaigė laimingos
Raigardo kautynės, visoms gen. Gelgaudo operacijoms ne tiktai trū-
ko energijos, bet jos iš viso buvo klaidingai planuojamos. Pirmoji
jo padaryta klaida buvo ta, kad jis nebetęsė puolamojo spaudimo
prieš gen. Sakeną, šiam pasitraukus nuo Raigardo. Pretekstu, kad
kariai buvo nuvargę, korpas sustojo stovyklai. Priežastis buvo ne-
pagrįsta, nes patys kariai reikalavo vesti juos vytiš prieš. Šioje
stovykloje mes praleidome visą naktį ir iš čia išvykome tik kito
rytmečio devintą valandą, dovanoję 15 valandų besitraukiančiam
priešui. Mes tęsėme savo žygi į Kauną per Augustavo hercogiją. Ge-
gužės 30 d. mes atvykome į Suvalkus, ir vėl be jokios priežasties
pasilikdami ten dieną ir naktį. Pasinaudo-
damas mūsų judesių lėtumu, priešas išven-
gė tikrojo sunaikinimo, kuris jam grėsė. Bir-*

²⁷Remeika J. Generolas Antanas Gelgaudas ir 1831 m. sukilimas, *Karys*, JAV, 1961, nr. 1, p. 6.

želio pirmąją dieną mes atvykome į Kalvariją. Tame mieste mūsų korpas buvo visai be reikalo padalintas į dvi dalis. Gen. Gelgaudo vadovaujama didesnioji dalis vyko keliu į Gelgaudiškį prie Nemuno, kad persikeltų per upę toje vietoje. Gelgaudiškyje buvo generolo tėviškės dvaras. Gen. Dembinskis su kita korpo dalimi tebetęsė žygi didžiuoju keliu ir birželio 3 d. atvyko į Aleksotą.

Šio mūsų jėgų persikėlimo į du kūnus persikėlimui per Nemuną ties Gelgaudiškiu nereikalavo joks įmanomas patogumas ir tai pataravo didelei mūsų nenaudai. Šis operacijų planas taip pat prieštaravo ne tik tai vyriausiojo karo vado, bet ir Tautinės Vyriausybės nurodymams, ir klydė greitajam didžiųjų šios kampanijos planų vykdymui²⁸.

Josephas Hordynskis (?–1841 Irkutske) – lenkų kilmės Lietuvos ulonų 10-ojo pulko majoras. Sukilimo pradžia ir įvykius Lenkijoje smulkiai žinojo, bet situacija Lietuvoje, prieš atvykstant gen. A. Gelgaudo korpusui, jam buvo žinoma tik iš gandų. Tačiau „atskiro Lietuvos korpo“ žygiai jam smulkiai žinomi, nes pats juose dalyvavo ir pasakoja, pasinaudodamas išlikusiais įsakymų originalais; netgi kautynių brėžinius jis iš atminties atgamino, topografiniai duomenys gan tikslūs. Įvykių vertinimas atitiko XX a. lietuvių pažiūras. Iš šalies tos pažiūros negalėjo būti paveiktos: neleido jau tas faktas, kad iš Prūsijos kalėjimo per Angliją jis pateko į JAV. Knygą parašė ir išleido dar 1832 m., kai negalėjo naudotis kitų veikalais ir atsiminimais. Pagyvenęs kelerius metus JAV ir ilgėdamasis tėvynės, J. Hordynskis sugrįžo į Europą. Pereinant sieną, rusų buvo sulaukytas ir ištremtas į Sibirą. Mirė Irkutske 1841 m. Savo leidiniu jis pirmasis supažindino amerikiečius su Lietuvos vardu, jos geografija ir istorija. Knygą parašė lenkų kalba, o vertėjui į anglų kalbą diktavo prancūzų kalba iš lenkiško rankraščio. Tai buvo pirmoji knyga JAV apie Lietuvą. Knyga išleista Bostone²⁹.

Persikelti per Nemuną nutarė ties Gelgaudiškiu

Marijampolėje nutarė per Nemuną keltis ties Gelgaudiškiu, nes arčiau Kauno buvo pavojinga – Vilkijoje ir Kaune stovėjo D. Osten-Sakeno, A. Viškovskio ir S. Malinovskio caro kariuomenės daliniai.

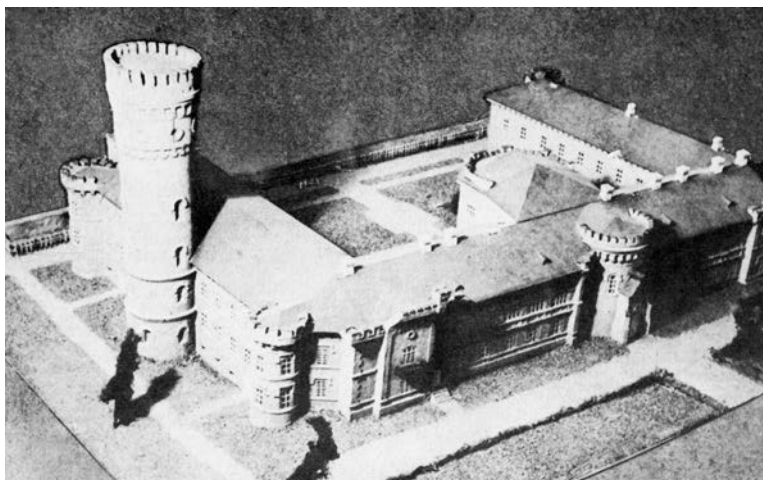
Mėtydamas pėdas, gen. A. Gelgaudas birželio 3 d. pasiuntė H. Dembinskį su 450 raiteliu, 4-uoju šaulių pulku ir 4 patrankomis į Kauną. Tos pajėgos iš Aleksoto pusės apšaudė miestą. Tai vyko iki birželio 4 d. vakaro. Dar

Sukilėlių vado gen. A. Gelgaudo pavaduotojas gen. Henrikas Dembinskis ir vienas pagrindinių sukilimo Lenkijoje organizatorių plk. Juozapas Zalioškis. 1831 m.

²⁸ 1830–1831 metai. Lietuvos ulonų majoras Hordynskis ir jo knyga apie Lietuvos–Lenkijos sukilimą, *Karys*, JAV, 1952, nr. 4, p. 94.

²⁹ 1830–1831 metai. Lietuvos ulonų majoras Hordynskis ir jo knyga apie Lietuvos–Lenkijos sukilimą, *Karys*, JAV, 1951, nr. 14, p. 12.

Raudonės pils, statyta XVI a. 1831 m. birželio 7 d. Raudonėje įvyko sukilėlių karo tarybos posėdis, kuriame nutarė užimti Palangą. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

būdamas Aleksote, H. Dembinskis pasiūlė A. Gelgaudui žygiuoti į Kauną ir pulti miestą, kuriame buvo 3 600 priešų karių.

Tačiau A. Gelgaudas jau buvo pasiekęs Gelgaudiškį ir H. Dembinskiui liepė prisijungti prie jo. Birželio 5 d. su atvykusiu Vilniaus studentų ir jaunimo būreliu, prisidengdamas ryto rūku, H. Dembinskis paliko Aleksotą ir palei Nemuną nužygiavo į Gelgaudiškį.

Birželio 6 d. gen. A. Gelgaudo kariuomenė persikėlė per Nemuną ties Žemuoju Gelgaudiškiu ir netoli Raudonės sustojo nakvynei. Kariuomenės persikėlimą per upę dengė Raseinių apskrities sukilėliai. Tą patį vakarą Gelgaudiškį pasiekė H. Dembinskio dalinys, jis persikėlė per Nemuną ir susijungė su A. Gelgaudo kariuomene.

Birželio 7 d. Raudonėje įvyko karo tarybos posėdis. Jame vėl nugalėjo H. Dembinskio nuomonė. Jai pritarė F. Rolandas, J. Šimanovskis ir kt. Karo taryba nutarė, kad kariuomenė įsitvirtintų nuo Šventosios iki Neries upių, nuo Ukmergės iki Kauno, Žemaitijoje nutarta surinkti tinkamus karo tarnybai vyrus, visomis jėgomis pulti ir užimti Palangą. Su pagrindinėmis kariuomenės dalimis gen. A. Gelgaudas ir H. Dembinskis turėjo žygiuoti į Kėdainius ir užimti gynybinę poziciją prie Šventosios ir Neries. J. Šimanovskis su 19-uju pėstininkų pulku turėjo žygiuoti į Raseinius ir ten sujungti žemaičių sukilėlius. D. Chlapovskii buvo įsakyta palikti Žaslius, prie Jonavos persikelti per Nerį ir susijungti su A. Gelgaudo kariuomene.

Dar birželio 7 d. A. Gelgaudo kariuomenė per Serėdžių, Čėkiškę išžygiavo į Kėdainius. Birželio 9 d. J. Šimanovskis su 19-uju pėstininkų pulku (1 083 kariai, 2 patrankos) iš Serėdžiaus per Ariogalą patraukė į Rasėinius³⁰.

Nuspręsdamas keltis per Nemuną Gelgaudiškyje, A. Gelgaudas galėjo vadovautis ir asmeniškais sumetimais, tačiau svarbiausia, atrodo, buvo tolesnių karo veiksmų planai ir konkrečios aplinkybės. A. Gelgaudui atžygiavus į Marijampolę, ten 1831 m. birželio 2 d. įvyko karo tary-

³⁰Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje, 1974, p. 288–291.

*Nemunas ties
Gelgaudiškiu. 2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

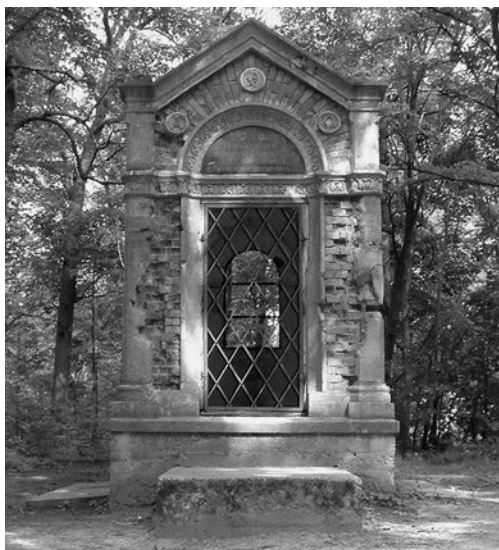

*Takelis tarp tvenknių
iš Gelgaudų pilies
į giminės koplytėlę.
2003 m.
D. Perkausko nuotr.*

bos posėdis, kuriame dalyvavo taip pat ir Žemaitijos sukilėlių atstovai. Vieni siūlė keltis per Nemuną ties Alytumi ir pulti Vilnių, kol ten nespėjo atvykti generolo Sakeno dalinys, sumuštas ties Raigardu. Atrodo, kad ir pats A. Gelgaudas pritarė šiam planui, bet nulėmė H. Dembinskio nuomonė, kuris rėmėsi Lenkijos karalystės generalinio štabo instrukcija žygiuoti į Žemaitiją ir užimti Palangą, nes ten turėjo atplaukti laivai su ginklais ir amunicija³¹.

Jonas Goštautas (1800 07 03–1871 07 20) gimė Šiaulių apskrities Šilėlių dvarelyje, smulkių dvarininkų šeimoje. Baigęs mokyklą Kėdainiuose, įstojo į Vilniaus universitetą. Ten dar veikė Šubravcų (Nenaudėlių) draugija, dar nebuvo nurimęs klausimas dėl asmens laisvės suteikimo valstiečiams. Mirus tėvui, 1823 m. J. Goštautas sugrįžo į tėviškę, ėmė šeimininkauti dvarelyje. Vos prasidėjus Lietuvoje

³¹ Goštautas J. *Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, Vilnius, 1967, p. 127.

Gelgaudų giminės koplytėlė šalia pilies. 2003 m. Virš koplytėlės durų užrašas: „Atleisk viešpatie ištikimiems ir geraširdžiams“. 2005 m. D. Perkausko ir A. Andrijono nuotraukos

organizavo sukilėlių būrį, su juo Baisogaloje užėmė cekhauzą ir paėmė į nelaisvę apie 100 caro kareivių. Vėliau vadovavo Šiaulių apskrities sukilėlių raitininkams. Numalšinus sukilimą, J. Goštautas su gen. Dembinskio daliniais pasitraukė į Varšuvą. Labai greitai ši kariuomenė (o kartu ir J. Goštautas) turėjo pereiti Vokietijos sieną ir sudėti ginklus. Iš Vokietijos J. Goštautas emigravo į Prancūziją. 1848 m. gavęs žinią apie revoliuciją Poznanėje, nuvyko ten ir stojo į sukilėlių eiles. Jo sūnus, vos kilus 1863 m. sukilimui, atskubėjo į Lenkiją ir ten, vadovaudamas sukilėlių daliniui, žuvo kautynėse.

1839 m. Prancūzijoje buvo išleista anoniminė knygelė lenkų kalba, kurioje apysakos forma pavaizduota sunki Lietuvos baudžiauninkų priespauda, jų pažiūros į dvarininkus. Ir jų veiksmai 1831 m. sukilime. Šis anoniminis autorius buvo J. Goštautas. Iš užmaršties autorių ir jo kūrinį 1957 m. prikėlė prof. K. Jablonskis³².

Kautynės Panerių kalvose

Kai pagaliau birželio 19 d. A. Gelgaudas puolė Vilnių, rusai, turėdami gražaus laiko apie pusantro mėnesio, buvo puikiai pasiruošę ir savo jėgas labai sustiprinę. Nors Gelgaudas su savo 21 000 žmonių kariuomene ir daug narsumo parodė, bet didesnė rusų kariuomenė jį nugalėjo. Jis sužeistas turėjo pasitraukti.

Rūstus atrodė dangus Lietuvoje. Ne tik visuomenės, bet ir generolų nesimatė glaudaus veikimo. Tuo tarpu rusų jėgos iš visų pusių supo ir sukilėlius puolė vis stipriau. Liepos 9 d. Kuršėnuose armija suskilo į tris dalis. Gelgaudas jau nebebuvo vyriausiuoju vadu. Kiekviena kariuomenės dalis toliau turėjo pati spręsti, kaip jai išsigelbėti³³.

Kautynės dėl Vilniaus prasidėjo birželio 19 d. rytą. Jas gen. A. Gelgaudo kariuomenė pralaimėjo. Po šios nesėkmės buvo reikalaujama, kad A. Gelgaudas atsistatdyntų, o jo vieton stotų gen. D. Chlapovskis, kuris pasižymėjo Baltstogės ir Gardino apskrityse vykusiuose mūšiuose. D. Chlapovskis atsisakė vado pareigų, tačiau

³²*Ten pat*, p. 5–15.

³³Remeika J. Generolas Antanas Gelgaudas ir 1831 m. sukilimas, *Karys*, JAV, 1961, nr. 1, p. 6.

Koplytėlė ant Panerių kalvų, kur vyko sukilėlių mūšiai dėl Vilniaus. 2011 m.

Netoli koplytėlės ant Panerių kalvų, kapinėse iš pietų pusės palaidotas žuvęs caro kariuomenės karininkas. Kapas aptvertas metaline tvorele, prie jo stovi paminklinis akmuo su užrašu iš 4 pusių. Rusų kalba parašyta: „Štabskapitonas ir armijos, kuriai vadovavo jo imperatoriškoji didenybė cecarevičius, rezervinio korpuso adjutantas Jegor Vasiljevič Sviečtin. Žuvęs šio kalno papėdėje 1831 m. birželio 7 d., kai rusų armija, patirdama 364 žmonių nuostolį, sumušė maištininkus. Paminklas Vilniaus apygardos karinės valdžios pastangomis atnaujintas 1898 metais“.

2011 06 22. A. Andrijo nuotraukos

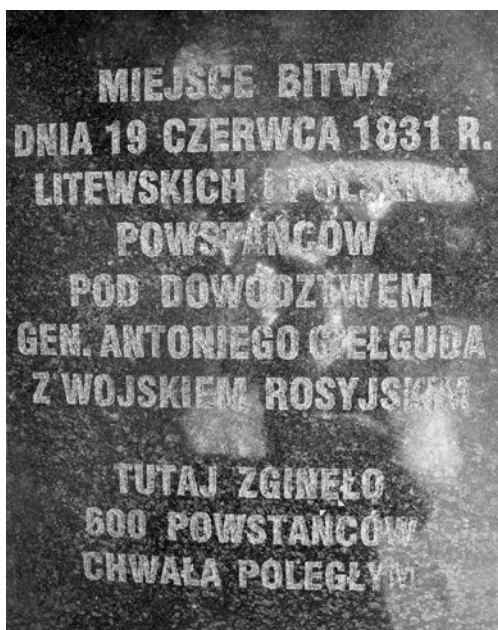
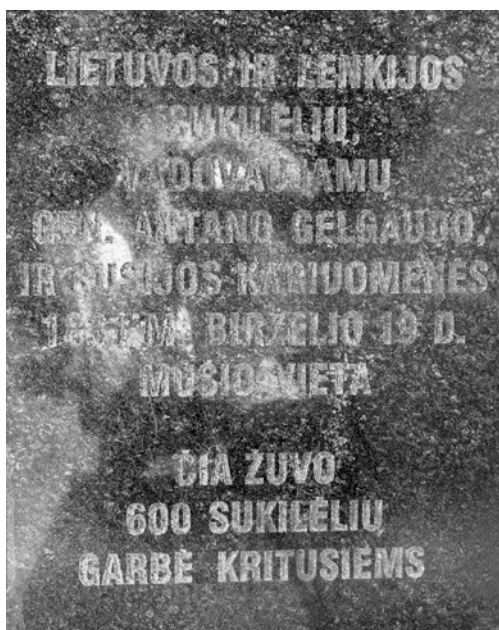
Paminklas sukilėliams ant Panerių kalvų prie Vilniaus šiandien. Pastatytas prie kapinių su koplytėle, kuri mena 1831 m. sukilimą Lietuvoje. Paminklo kairėje pusėje esančioje šoninėje vertikaliajoje plokštumoje parašyta: „Lietuvos ir Lenkijos sukilėlių, vadovaujamų gen. Antano Gelgaudo, ir Rusijos kariuomenės 1831 m. birželio 19 d. mūšio vieta. Čia žuvo 600 sukilėlių. Garbė kritusiems“. Simetriškai dešinėje paminklo pusėje tie patys žodžiai įrašyti lenkų kalba. Ant pagrindinės paminklo plokštumos – kryžiaus – viršuje užrašyta: „Dėl mūsų ir jūsų laisvės 1830–1831“. Šie žodžiai užrašyti lietuvių ir lenkų kalbomis. 2011 06 22

Paminklo pagrindinė plokštuma. A. Andrijono nuotraukos

Ant pagrindinės paminklo plokštumos viršutinėje dalyje – užrašas „Dėl mūsų ir jūsų laisvės“, apatinėje dalyje – iškalti metai „1830 / 1831“

Užrašas paminklo kairėje pusėje lietuvių k. ir užrašas paminklo dešinėje pusėje lenkų k.

sutiko būti štabo viršininku. Gen. A. Gelgaudas neprieštaravo tai pertvarkai, ir D. Chlapovskis pradėjo vadovauti visoms karinėms operacijoms. Šie pasikeitimai įvyko birželio 20 d. vakare.

Gen. A. Gelgaudas pasiliko pirmojoje D. Chlapovskio rinktinėje. Ją sudarė 5 pėstininkų batalionai (apie 1 500 vyrų), 1-ojo ulonų pulko keturi eskadronai, du Kališo kavalerijos eskadronai (450 žirgu), 13 pabūklų igulos. Ši rinktinė žygiavo į Raseinius, priešą palikdami dešinėje. Iš ten ji turėjo pasukti į Kauną ir netikėtu smūgiu miestą užimti.

Liepos 4 d. A. Gelgaudas su savo daliniais paliko Kėdainius ir pasuko atgal į Raseinius. Tą pačią dieną jis atžygiavo į Gėluvą netoli Ariogalos ir apsistojo dvare. Kitą rytą, auštant A. Gelgaudo daliniai išėjo iš Gėluvos, perėjo Dubysą ir įsitvirtino jos skardžiuose prie Plembergo. Ten generolas buvo numatęs kautis su priešu. Caro

kariuomenės I. Delingshauzeno daliniui priartėjus prie Dubysos, prasidėjo stiprus susišaudymas iš patrankų. Po 4 val. trukusio mūšio kazokai perbrido Dubysą ir pradėjo supti sukilėlių dešinią sparną. Sukilėliai pasitraukė Raseinių link. Sutemus jų persekiojimas baigėsi³⁴.

Ivanas Fiodorovičius Delingshauzenas (1794–1845) – baronas, generolas leitenantas, generolas adjutantas, 1812–1814 m. kampanijos ir Rusijos–Turkijos karo (1828–1829) dalyvis. 1831 m. buvo du kartus sužeistas, už pasižymėjimą kariniuose veiksmuose caro apdovanotas Šv. Anos 1-ojo laipsnio su karūna ir Šv. Vladimiro 1-ojo laipsnio bei Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinais. Jį paskyrė 2-ojo pėstininkų korpuso štabo viršininku, jam suteikė generolo adjutanto laipsnį³⁵.

Ties Gelgaudiškiu susidūrė J. Otroščenkos ir sukilėlio K. Visnievskio daliniai

Tuo metu nemažos sukilėlių pajėgos, vadovaujamos F. Koso, liepos 5 d. atvyko į Veliuoną. Tačiau F. Kosui nepavyko pasivyti K. Visnievskio dalinio. Pastarasis su V. Brochockio batalionu, M. Lisieckio raitų šaulių eskadronu, pionierių būriu ir pontonais, liepos 3 d. palikęs Gėluvą ir žygiuodamas per Čekiškę, Seredžių, Veliuoną ir Raudonę, liepos 4-osios vakare sustojo prie Nemuno priešais Gelgaudiškį. Kitos dienos rytą sukilėliai ir surinkti aplinkinių vietovių amatininkai pradėjo statyti tiltą per Nemuną. Tuo metu kitame Nemuno krante pasirodė caro kariuomenės J. Otroščenkos vadovaujamas dalinys, kuris pradėjo šaudyti iš patrankų. Sukilėliai nutraukė tilto statybą³⁶.

J. Otroščenkos dalinys prie Nemuno vykdė savo užduotis. Kai sukilėliai birželio 19 d. pralaimėjo mūšį prie Vilniaus, Panerių kalvose, jau birželio 20 d. į Vilnių atvyko caro rezervinės armijos vadas P. Tolstojus su 4-ojo korpuso 4-ąja husarų divizija. Caras pavedė P. Tolstojui neleisti A. Gelgaudo kariuomenei pasitraukti į Žemaitiją bei Kuršą ir ją sunaikinti. Jei šis planas nepavyktų, P. Tolstojus turėjo sukilėlius išstumti į Prūsijos karalystę³⁷.

Piotras Aleksandrovičius Tolstojus (1769–1844 09 28), kilęs iš Orlovų šakos, kuriai priklausė grafai Tolstojai, 1788–1790 m. dalyvavo kare su švedais, 1792 ir 1794 m. kariavo Lenkijoje. 1794 m. birželio 28 d. už pasižymėjimą kautynėse prie Bresto jam suteiktas pulkininko laipsnis. Prahos šturmo metu, vadovaudamas dviem eskadronams, pirmasis įsiveržė į lenkų apkasus ir paėmė 8 pabūklus. A. Suvorovas jį pristatė Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinui. 1797 m. jam suteiktas generolo majoro laipsnis. 1805 m. vadovavo korpusui, kuris užėmė Pomeraniją ir Hanoverį, apsupto Hamelno tvirtovę. 1806 m. buvo priskirtas prie Prūsijos karaliaus ryšiams su rusų armija. 1807 m. paskirtas ypatinguoju pasiuntiniu Paryžiuje. 1812 m. vadovavo savigynos būriams Nižegorodsko, Simbirsko, Kazanės, Viatsko ir Orenburgo

*Caro kariuomenės gen.
nuo infanterijos P. Tolstojus
(1769–1844)*

³⁴Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje, 1974, p. 331–333.

³⁵Rusijos archyvas, 1995, Maskva, t. 6, p. 104.

³⁶Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje, 1974, p. 334–335.

³⁷Ten pat, p. 324.

*Nemunas ties
Veliuona. 2009 m.
A. Andrijono nuotr.*

gubernijose. 1813 m. pradžioje su tais būriais dalyvavo žygyje iki Varšuvos ir priklausė Lenkijos armijos sudėčiai. 1813 m. pabaigoje vadovavo korpusui, kuris puolė Drezdeną ir Magdeburgą. Už nuopelnus apdovanotas auksine špaga su deimantais. 1814 m. jam suteiktas generolo nuo infanterijos laipsnis. 1831 m. vadovavo rezervinei armijai Lietuvoje³⁸.

1931 m. birželio 24 d. dviem voromis P. Tolstojaus kariuomenė pajudėjo iš Vilniaus. Kairiajai vorai vadovavo S. Chilkovas, ją sudarė N. Sulimos ir D. Osten-Sakeno daliniai. Voroje buvo 15 340 karių. Dešiniajai vorai vadovavo D. Kurata, joje buvo 15 404 kariai³⁹.

Stepanas Aleksandrovičius Chilkovas (1785–1854) kilęs iš Tulos gubernijos dvarininkų. Poručiku dalyvavo mūšyje prie Austerlico, buvo tarp dviejų pulko eskadronų, kurie paėmė prancūzų vėliavą. 1810 m. dalyvavo kare su Turkija, tačiau greitai buvo atšauktas ir paskirtas leibgvardijos dragūnų pulko eskadrono vadu. Nuo 1811 m. pulkininkas. 1812 m. karą sutiko 1-ajame kavalerijos korpuse. Jau penktą karo dieną jo eskadronas buvo atskirtas prie Vilkomiro, bet ataka prasiveržė ir prisijungė prie pulko. Kovojo prie Vitebsko, Smolensko ir Borodino lauke. 1813 m. vadovavo 1-ajam pulko divizionui, kariavo prie Liuceno ir Bauceno, Drezdeno ir Kulmo. 1814 m. vadovavo lengvosios kavalerijos judriam žvalgybos būriui. 1814 m. jam suteiktas generolo majoro laipsnis. Po karo vadovavo kavalerijos pulkui, brigadai ir divizijai. 1831 m. pirmojoje pusėje malšino lenkų sukilimą⁴⁰.

*Caro kariuomenės
gen. mjr. S. Chilkovas
(1785–1854)*

Išžygiuodamas iš Vilniaus, P. Tolstojus nežinojo, kur pasitraukė sukilėlių kariuomenė. Spėdamas, kad A. Gelgaudas traukiasi į Žemaitiją, P. Tolstojus nu-

³⁸ *Rusijos archyvas*, 1996, Maskva, t. 7, p. 574–575.

³⁹ *Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, 1974, p. 324–325.

⁴⁰ *Rusijos archyvas*, 1996, Maskva, t. 7, p. 598–599.

tarė užimti Kauną, išstumti sukilėlius iš Aukštaitijos, atkirsti kelius į Lenkijos karalystę, o kariuomenę sunaikinti arba priversti pasitraukti į Prūsiją⁴¹.

Nikolajus Semionovičius Sulima (1777–1840) kilęs iš Malorosijsko gubernijos dvarininkų. 1797 m. įstojo į leibgvardijos Izmailovo pulką praporščiku, kuriame tarnavo 7 metus. 1803 m. jam suteikė pulkininko laipsnį, po metų paskirtas Maskvos muškietininkų pulko vadu. 1805 m. prie Austerlico sunkiai sužeistas pateko į prancūzų nelaisvę. 1812 m. kariavo prie Ostravnos, Smolensko, dalyvavo Borodino mūšyje. Čia atrėmė lenkų, kuriems vadovavo I. A. Poniatovskis, atakas. Jam suteikiamas generolo majoro laipsnis. 1813 m. dalyvavo mūšiuose prie Bauceno ir Liuceno, apdovanotas auksine špaga su deimantais. Taip pat kariavo prie Drezdeno, Kulmo ir Leipcigo. 1814 m. dalyvavo mūšiuose prie Brieno, La Rotjero, Arsisiūr Obo, pasižymėjo Paryžiaus šturme. 1827 m. jam suteikiamas generolo leitenanto laipsnis. Dalyvavo kare su turkais (1828–1829). Malšino Lenkijos sukilimą 1831 m.⁴²

*Caro kariuomenės
gen. ltn. N. Sulima
(1777–1840)*

Birželio 28 d. D. Osten-Sakenas, kuris vadovavo S. Chilkovo voros avangardui, iš Rumšiškių išžygiavo į Kauną. Miestą užimti jis pasiuntė S. Malinovskį su 9-uoju jėgerių pulku, 3 kazokų eskadronais, vienu ulonų pulko eskadronu, 200 linijinių kazokų ir 6 patrankomis. Majoras Hauzenas su 9-ojo jėgerių pulko batalionu apėjo miestą iš šiaurės ir, prisartiņęs prie miesto senuoju Jonavos keliu, puolė sukilėlius, įsitvirtinusius kairiojo Neries kranto aukštumose. Mūšis privertė sukilėlius pasitraukti. Jėgeriai ant aukštumų pastatė patrankas, stipriai apšaudė besitraukiančius sukilėlius ir užėmė Neries tiltą. Tuo metu S. Malinovskis nustūmė sukilėlių kuopą, kuri saugojo Rumšiškių kelią, įsiveržė į miestą ir sumušė sukilėlius. Po to jis pasiuntė kazokus prieš plk. J. Kiekiernickį. Persekiodami sukilėlius Kėdainių keliu, kazokai juos vijosi 8 km ir išsklaidė visą J. Kiekiernickio dalinį. Žuvo apie 200 sukilėlių, apie 600 pateko į nelaisvę, tarp jų ir J. Kiekiernickis, naujai paskirtas 25-ojo pėstininkų pulko vadas papulkininkis Ploceris, Kauno miesto komendantas majoras Sulinskis ir 29 žemesnieji karininkai. Taip caro kariuomenė užėmė Kauną.

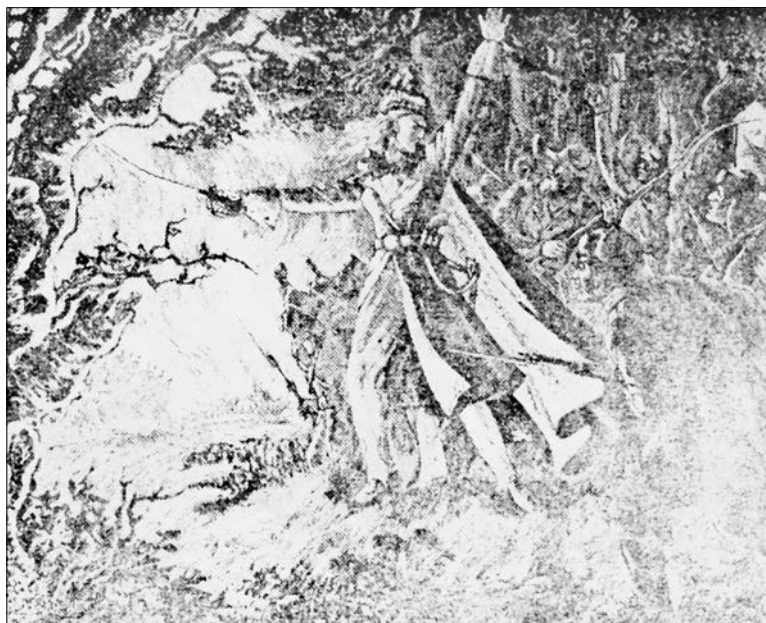
Su šiuo mūšiu Kaune susijusi grafitės E. Pliaterytės istorija. Turėdama kapitonės laipsnį, ji vadovavo 25-ojo pulko pirmajai kuopai. Traukiantis nuo caro kazokų Vilijampolėje, už vartų užsikabino jos rūbai ir raitelę nusviedė nuo žirgo. Tą situaciją matė S. Macevičius, pakėlė kapitoną nuo žemės, užsodino ant savo žirgo ir padėjo jai išsigelbėti⁴³.

Kapitonas Stanislovas Macevičius buvo 25-ojo pėstininkų pulko vadas. Šis pulkas suformuotas 1831 m. gegužės 26 d. Krinkuose, Belovežo girioje. Tai buvo pirmasis lietuvių pėstininkų pulkas. Liepos 1 d. S. Macevičiui suteiktas majoro laipsnis. Po Kauno mūšio S. Macevičius vėl pradėjo formuoti 25-ąjį pėstininkų pulką. Kitoje versijoje pasakojama, kad E. Pli-

⁴¹Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, 1974, p. 325.

⁴²*Rusijos archyvas*, 1996, Maskva, t. 7, p. 562.

⁴³Sliesoriūnas F. *1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje*, 1974, p. 326–327.

*Išdidžioji 1831 m.
sukilimo kapitonė
E. Pliaterytė.
V. Pazukaitės pav.*

*Sukilėlė E. Pliaterytė
mūšyje. Centre –
gen. H. Dembinskis.
Vokiečių graviūra.
Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos
vaizdai“, 1979 m.*

terytei savo žirgą perdavė pats plk. J. Kiekiernickis, kuris vadovavo Kauno gynybai. Grafaitė prie sukilimo prisijungė su 500–600 lietuvių pulku, kurį pati surinko ir apginklavo savo lėšomis.

Istorija išsaugojo ir kitų moterų, kurios dalyvavo 1830–1831 m. sukilime, pavardes. Lietuvos ulonų majoras J. Hordynskis rašė:

„Tarp lietuvių, kurie skubėjo stoti į mūsų eiles ir pagelbėti atstatyti savo mylimąją tėvynę, buvo keletas ir gražiosios lyties – iš žymiųjų krašto šeimų. Iš jų aš pats pažinojau šias, kurių pavardes atžymėti laikau sau garbe: Pliaterytė, Rasinavičiūtė, Karvoaskaitė, Masusevičiūtė, Javadskytė ir Lapinskaitė“⁴⁵.

⁴⁵ 1830–1831 metai. Lietuvos ulonų majoras Hordynskis ir jo knyga apie Lietuvos–Lenkijos sukilimą, *Karys*, JAV, 1952, nr. 4, p. 95.

Generolo A. Gelgaudo likimas

Vartai į Kisinių k. kapinaites, kur palaidotas gen. A. Gelgaudas

Gen. A. Gelgaudo kapas. Apie 1975 m. B. Kondrato nuotraukos

Generolas H. Dembinskis su savo daliniu tiesiog stebuklingu būdu per miškus atsidūrė Varšuvoje. Kiti du daliniai paskubomis žygiavo per Žarėnus ir Plūnę Prūsijos link.

Liepos 12-osios vidurnaktį A. Gelgaudo ir D. Chlapovskio dalinys, nepriėjęs iki Gargždų, sustojo prie pat Prūsijos sienos, prie Šniaukštų kaimo, Gudavos palivarke. A. Gelgaudas ir D. Chlapovskis pradėjo derybas su Klaipėdos apskrities viršininku (landratu) ir prūsų kariuomenės karininkais dėl perėjimo į Prūsijos karalystę. Šios rinktinės didžioji dalis pirmoji atsidūrė už Prūsijos sienos ir buvo nuginkluota. Dėl to kilo kareivių ir karininkų nepasitenkinimas, o gen. A. Gelgaudas buvo sumišęs ir nieko negalėjo paaiškinti. Kariai įtarė išdavystę. Vienas karininkų įkarštyje žengė prie jo, išsitraukė pistoletą ir, surikęs „Štai atlyginimas išdavikui“, paleido mirtiną šūvį tiesiai į širdį.

Gen. A. Gelgaudą nušovė 1831 m. liepos 13 d. Tą situaciją F. Sliesoriūnas aprašė knygoje „1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje“:

*Kisinių k. kapinaitės.
2008 m.
A. Andrijo nuotr.*

„Tą dieną didesnė gen. A. Gelgaudo ir D. Chlapovskio sukilėlių dalis jau buvo perėjusi sieną į Prūsijos Karalystę, o kiti stovėjo nesiryždami prie Šniaukštų kaimo. Užgirdę kononadą nuo Vėžaičių pusės ir netrukus pamatę nuo Gargždų ateinančios kariuomenės durtuvų blizgėjimą, pamanė, kad tai rezervinės kariuomenės daliniai. Nesiryžtantieji metėsi per sieną į Prūsijos Karalystę. Tik priartėjus žygiuojantiems, jie pamatė, kad tai F. Rolando kariuomenė. Pažinę savuosius, kai kurie ėmė bėgti atgal ir dėtis prie F. Rolando kareivių. Perėjusioje į Prūsijos Karalystę A. Gelgaudo ir D. Chlapovskio kariuomenėje tebeviešpatavo suirutė. Girdėjosi nepatenkinti balsai, šauksmai „išdavystė“, grasinimai. Apsuptas priekaištaujantių karininkų, A. Gelgaudas stovėjo raitas prie pat sienos ir žiūrėjo į žygiuojantį dalinį. Tuo metu nuo F. Rolando kariuomenės atsiskyrė 7 pėstininkų pulko kap. S. Skulskis ir, perjojęs sieną, nušovė A. Gelgaudą. Į švėkšną nuėjusio F. Rolando įkandin pasirodė I. Delingshauzeno kavalerija“⁴⁶.

Dar anksčiau, 1967 m., šis faktas paminėtas Jono Goštauto knygoje „Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją“:

⁴⁶Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje, 1974, p. 352.

Gen. A. Gelgaudo
kapas

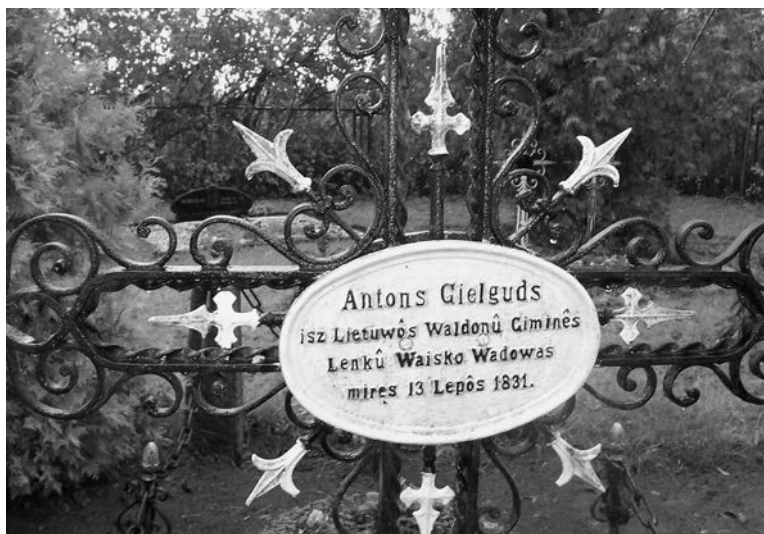
Gen. A. Gelgaudo
kapas, užrašas
lentelėje ant kryžiaus.
2008 m. A. Andrijono
nuotraukos

„1831 m. liepos 13 d. generolui A. Gelgaudui su generolo D. Chlapovskio daliniu perėjus ties Šniaukštų kaimu į Prūsiją, nuo Gargždų pusės pasirodė generolo F. Rolando sukilėlių kariuomenės dalinys, besitraukiąs nuo generolo Delingshauzeno carinės rezervinės armijos avangardo. Iš šio dalinio, žygiavusio Prūsijos pasieniu Naumiesčio link, atsiskyrė 7 pėstininkų pulko kapitonas S. Skulskis ir, perėjęs per sieną, nušovė žiūrėjusį į pražygiuojantį dalinį generolą A. Gelgaudą, kaltindamas jį išdavyste“⁴⁷.

⁴⁷ Goštautas J. Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją, Vilnius, 1967, p. 128.

*Kryžiaus prie
gen. A. Gelgaudo
kapo reversinė pusė*

*Užrašas ant kryžiaus
reversinėje pusėje*

*Gen. A. Gelgaudo
kapas nepamirštas
ir mūsų dienomis.
2008 m.
A. Andrijono
nuotraukos*

Ir visai be reikalo šis jaunas lenkų karininkas pasikarščavo: po dviejų dienų, pasitraukęs per Švėkšną ir Naumiestį, ir F. Rolando dalinys, matydamas, kad yra stipresnių rusų apsuptas, ties Degučiais (Katyčiais) perėjo sieną ir leido prūsų valdžiai nuginkluoti.

Generolo A. Gelgaudo kūnas buvo nugabentas į artimas Kisinų kapines, netoli Minijos upės, ir čia palaidotas. Daug vėliau jo giminaičiai Anglijoje pasirūpino ant kapo pastatyti padorų paminklą su šitokiu lietuvišku užrašu: „*Antons Gelguds iš Lietuvos valdovų giminės, miręs 13 liepos 1831 metų*“.

Šimto metų sukaktis (1931 m.) nuo gen. A. Gelgaudo traagiškos mirties šiose nuošaliose Kisinų kapinėse, prof. dr. Gai-galaičiui vadovaujant, buvo gražiai prisiminta.

Šios garsios mūsų istorijoje Gelgaudų giminės palikuonys, susidarius sunkioms aplinkybėms, pasitraukė į Angliją. Jonas Gelgudas (John Gielgud) šalia kitų lietuvių kilmės teatralų, kaip spauda pabrėžia, ryškiai reišėsi anglų teatro ir kino meno srityje⁴⁷.

O internuotus sukilėlius Prūsijos valdžia 8 savaites laikė stovykloje prie Pakamonių kaimo (Stoniškių apyl., buv. Pa-gėgių r.)⁴⁸.

Nemunu ėjo Vilniaus gubernijos ir Lenkijos karalystės siena, todėl jo krantuose buvo išdėstyti Vilniaus brigados pasienio sargybos postai. Sieną saugojo taip pat nedidelis kazokų būrys. Prasidėjus sukilimui, sukilėlių būriai užpuolė pasienio sargybinius Seredžiuje, Veliuonoje ir kitose vietose. Keletą pasienio sargybinių ir kazokų sukilėliai nukovė, o keliolika paėmė į nelaisvę. Daugiau negu 230 pasienio sargybinių ir būrelis kazokų, spėję susirinkti į Pašventį, ties Prūsijos siena, 1831 m. kovo 29 d. su Jurbarko muitinės tarnautojais pasitraukė į Prūsiją⁴⁹.

Prūsijos valdžia, remdama sukilimo slopintojus, balandžio 12 d. į savo kraštą išileido ir caro kariuomenės pulkininko T. Bartolomiejaus dalinį. Žygiuodamas per Šilutę ir Klaipėdą, šis dalinys balandžio 20 d. Palangoje susijungė su kitu caro generolo majoro Renenkampfo daliniu⁵⁰.

Lenkijos karalystės sukilėlių vyriausybės pastangomis 1831 m. į Lietuvą buvo pasiųsti du laivai su ginklais ir amunicija. Pirmasis laivas, 1831 liepos 10 d. išplaukęs iš Londono su 6 000 karabinų, 1 600 pistoletų ir 2 500 kardų bei amunicija, pasiekė Palangos krantus liepos 31 d. Locmanas, pasiūstas iš laivo į krantą, sužinojo, kad generolo A. Gelgaudo kariuomenė jau pasitraukė iš Lietuvos, todėl laivas pasuko atgal. Antrasis laivas, vežęs 5 patrankas ir ginklų 12 000 karių apginkluoti, išplaukė rugsėjo 15 d. iš Havro ir Klaipėdos pakrantę pasiekė rugsėjo 23 dieną, bet nepavykus išsikelti į krantą, nuplaukė į Portugaliją⁵¹.

Jau mūsų dienomis Lietuvoje veikiančios Emilijos Pliaterytės atminimo draugijos vienas iš pagrindinių uždavi-

Anglijoje gyvenęs ir dirbęs aktorius Jonas Gelgudas (John Gielgud). Dirbo Londono karališkajame teatre. Scenoje ir kine sukūrė apie 130 vaidmenų, apdovanotas Oskaru. Londone jį vadino legenda. Mirė apie 2000 m.

⁴⁷Remeika J. Generolas Antanas Gelgudas ir 1831 m. sukilimas, *Karys*, JAV, 1961, nr. 1, p. 6.

⁴⁸Goštautas J. *Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, Vilnius, 1967, p. 128.

⁴⁹*Ten pat*, p. 115–116.

⁵⁰*Ten pat*, p. 118.

⁵¹*Ten pat*, p. 124.

Gen. A. Gelgaudo mauzoliejus prie Nemuno. 1913 m. Dail. V. Leščinskis. Tapytas iki 1909 m., pop., akv. 17 × 29,5. Sign. ap. kair. W. Lesczynski. Ap. deš. įrašas – kaplica nad Niennem, pod Kluczykiem, w niej pochowany

nių – auklėti jaunimą meilės Tėvynei dvasia, skatinti domėtis savo krašto istorija. Kai 2006 m. buvo minimos 175-osios 1831 m. sukilimo ir 200-osios Emilijos Pliaterytės metinės, pagerbtas ir gen. A. Gelgaudas.

Šilutės rajono Švėkšnos miestelio moksleiviai bei draugijos nariai, vadovaujami kraštotyrininkės Onutės Norkutės, žygiavo sukilėlių keliais per Švėkšnos ir gretimas apylinkes. Pirmiausia žygeiviai nuvyko į Klaipėdos rajone esančias Kisinų kaimo kapinaites, kur aplankė vieno iš sukilimo vadų Antano Gelgaudo kapą⁵².

Prie Gelgaudų pilies sienų. Iš V. Vijeikio „Lietuva mano tėvų žemė“, 1961 m.

Iš A. Gelgaudo biografijos

Antanas Gelgaudas (1792–1831 07 13) – Lietuvos dvarininkas, Lenkijos Karalystės kariuomenės generolas, 1830–1831 m. sukilimo pradžioje vadovavęs pėstininkų brigadai, o paskui divizijai. 1831 m. gegužės 27 d. jis gavo įsakymą žygiuoti iš Mozūrijos į Lietuvą. Pakeliui, ties Raigardu, gegužės 29 d. A. Gelgaudas sumušė caro generolo Sakeno rinktinę. Toliau A. Gelgaudas žygiavo per Suvalkus ir Marijampolę⁵³.

„Generolas Gelgaudas gimė Lietuvoje, Gelgaudiškyje (kur jis persikėlė per Nemuną 1831 m.). Praleidžiant ankstyvesnį jo gyvenimą, kuris neteikia nieko pažymėtino, karinę savo karjerą jis pradėjo 1812 metais, kada Napoleonas ižygiavo į Lietuvą. Patriotiško įkarščio metu jis savo lėšomis sudarė nedidelę kariuomenės dalį ir įstojo į tariamąjį Lenkijos išvadotojų karių eiles; tai buvo galbūt labiausiai pagirtinas jo gyvenimo veiksmas. 1812–1814 metų kam-

⁵² Čepaitienė M. Įsimylėję Lietuvą, Lietuvos aidas, nr. 270, 2006, lapkr. 25, p. 7.

⁵³ Goštautas J. Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją, Vilnius, 1967, p. 127.

panijoje jis nepasižymėjo jokių gerų ar blogų darbų. Rusų kampanijos gale, 1815 metais, jis buvo pakeltas į pulkininko laipsnį. Kadangi tais metais Lenkija atiteko rusų valdžiai ir mūsų kariuomenėje vyko organizacijos pakeitimas ir kadangi daugelis aukštojo laipsnio karininkų, turėjusių nepriklausomų šaltinių, atsisakė vadovavimo, Gelgaudas tuomet gavo generolo laipsnį, turėdamas maždaug 30 metų amžiaus. Šitokis greitas kilimas, natūralus sipūno būdo žmogui, įkvėpė jam kraštutinio arogantiškumo ir įgeidžių; tas savybes žadino jo santykiai su rusų generolais, su kuriais jis daug bendravo. Dėl šio arogantiškumo jis visuomet nustodavo savo valdinių pagarbos⁵⁴.

Kilus revoliucijai, generolas A. Gelgaudas buvo Radomo mieste, jo gyvybė buvo dideliame pavojuje dėl įtarimų, kurių natūraliu objektu jis buvo, tačiau jį apsaugojo kai kurie patriotai, pasiremdami jo tikrinimais dėl patriotiškos nuotaikos. Tačiau kariai vis tiek reikalavo pašalinti jį iš pareigų, ir tikrai jis buvo atstatydingas kelias savaites. Diktatorius Chlopickis, kurio veiksmai per dažnai buvo neišaiškinami, sugrąžino jį į tarnybą, tikindamas pats save, kad A. Gelgaudas buvo vienas iš geriausių patriotų ir, nors jo išvaizda buvo ir nemaloni, betgi buvo geras širdimi. Kare (iš pradžių vadovavęs brigadai, paskiau divizijai), kol jis buvo priskirtas prie didžiosios armijos, jo veiksmai nepasižymėjo labai didelėmis klaidomis; dargi Minsko kautynėse jis labai gerai atliko savo užduotį. Tokie atsitiktiniai gero elgesio pasireiškimai jam suteikė pagarbą.

Pradėjęs vadovauti Lietuvos korpusui ir pasitraukęs iš didžiosios armijos aki-račio, jis atsiskleidė tikruoju savo būdu. A. Gelgaudas svaigo nuo savo įžymumo ir,

Lietuvių pulko
Napoleono armijoje
vadas Mykolas
Tiškevičius

Lietuvių kariai Napoleono armijoje.
Joje savo karjerą 1812 m. pradėjo
A. Gelgaudas. 1812 m. Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

Lietuvių pulko Napoleono armijoje
antspaudas ir žiedas

⁵⁴ 1830–1831 metai. Lietuvos ulonų majoras Hordynskis ir jo knyga apie Lietuvos–Lenkijos sukilimą, *Karys*, JAV, 1953, nr. 4, p. 75–76.

jausdamasis esąs visiškai savo veiklos valdovas, pasidavė įvairioms savo puikybės pagundoms.

Pirmasis jo puikybės bei tuštybės veiksmas buvo apsisąstymas gausia palyda, arba svita (kuri buvo keturis sykius gausesnė už vyriausiojo vado palydą). Ir iš tos palydos didžiausioje pagardoje buvo laikomi tie asmenys, kurie sugebėjo gerai ieškoti pramogų. Jo asmeninei meilei pramogoms galime prikišti tuos pavėlavimus, kurie buvo pragaištingi tėvynės reikalams. Gelgaudiškyje generolas iškėlė savo karininkams puotą; visai aišku, kad paprasto asmeniško pasirodymo motyvas suviliojo jį keltis per Nemuną toje vietoje, kurioje buvo labiausiai netikslinga: tuo besitraukiančiam priešui jis dovanojo dviejų dienų žygi, duodamas jam laiko sutelkti savo jėgas Vilniuje ir užsitikrinti pergale.

Niekada nebuvo matyti, kad šis generolas dalintųsi su savo valdiniais vargu ir pavojais. Jis nepaisė tikrųjų priemonių laimėti savo karių pasitikėjimą ir meilę. Kautynių išvakarėse, pavojaus ir susirūpinimo atvejais kariui malonu matyti savo vado veidą ir išgirsti iš jo bent keletą drąsinančių žodžių. Tai jam buvo tartum mažmožiai, betgi tikrovėje jie yra didelis dalykas. Tai paslaptingosios gijos, kuriomis iš kario galima gauti viską. Asmeninė kario pagarba savo vadui yra daug vertesnė negu puikiausios strategijos ir taktikos kombinacijos. Vadas, kuriam pavyksta įgyti kario pasitikėjimą ir meilę, po to sustiprėja ir tampa dar ryžtingesnis. Tai ypač svarbu kariuomenės gyvenime, kur draugo pasitikėjimas ir pagarba daug lemia. Generolui A. Gelgaudui buvo svetimos tokios elgesio normos, laiduojančios geras pasekmes. Užtuot nuoširdžiai artėjęs prie kario ir stengęsis įgyti jo pasitikėjimą, jis elgėsi šaltai ir rezervuotai. Iš viso keistas dalykas, kad žmogus, turintis tokias ryškias būdo ydas, galėjo būti paskirtas tokioms atsakingoms pareigoms – vadovauti sukilimui Lietuvoje⁵⁵.

Po 1931 m. kovo 31–balandžio 1-osios Minsko kautynių ties Dembe Vielkie ir Stojardlais rusų armijos puolimas liovėsi. Du jų generolai – Palenas ir kunigaikštis Galicynas – buvo mirtinai sužeisti. Armija neteko beveik 4 000 vyrų. Lenkų nuostoliai siekė tik 400–500 karių.

Už nuopelnus šiose kautynėse tautinė vyriausybė ir vyriausiasis generolas pareiškė padėką 2-ajai A. Gelgaudo vadovaujamai divizijai ir Skaržynskio kavalerijos divizijai. Už nuopelnus gen. A. Gelgaudui buvo suteiktas divizijos generolo laipsnis. Galbūt dėl to jo pasižymėjimo ir pakilimo tada nepabijota patikėti jam vadovauti visų svarbiausiai ekspedicijai į Lietuvą⁵⁶.

Kiek kitaip ir visai kitų žmonių gen. A. Gelgaudas prisimenamas dar prieš 1830–1831 m. sukilimą.

*Paminklas prie Kėdainių
1831 m. sukilimui atminti.
Iš V. Vijeikio „Lietuvos
istorijos vaizdai“, 1979 m.*

⁵⁵ *Ten pat*, p. 76.

⁵⁶ *Karys*, JAV, 1952, nr. 2, p. 42.

„Vieną rytą pas mus atėjo generolas Gelgaudas, lietuvis, kuris, perskaitęs „Kurjeryje“ tik mano tėvo pavardę, nustebo pamatęs visą šeimą. Nudžiugęs, kad susitiko kraštiečius, pasikvietė pietų. Jis gyveno stovykloje, vasaros bute Marimonte, tad vieną rytą išvažiavome – pro Povonzkų kapines, pro Marimonto malūnus, kurių sparnų buvo be galo daug, beveik tiek, kiek stovykloje palapinių, pabirusių lygumoje tarsi gulbių pulkelis. Beveik prie kiekvienos žaliavo darželis, ir tai buvo labai gražu. Ponas generolas priėmė mus savo palapinėje, ne ką didesnėje už kareivių. Jis, jaunas adjutantas, ir mes – štai ir visa draugija, bet daugiau žmonių ir nebūtų tilpę. Pietavome vieninteliam salonėlyje, apstatytame žaliais baldais, o lietuviški patiekalai – šaltibarščiai ir viščiukai – priminė mūsų kraštą. Buvo patiekta ir artišokų, ir vėžių, buvo ir desertas, žodžiu, pietūs, kaip sakoma, paskaninti linksmu ir nuoširdžiu pokalbiu, praėjo smagiai. Ponas generolas buvo pusamžis vyriškis, vieną akį turėjo stiklinę, tad ji nuolat ašarojo, ir generolas atrodė susigraudinęs, o po kiekvieno žodžio perklaudavo: „Ką?“ Po pietų jis pasiūlė aplankyti Marimonto fabriką, kur audė spalvotą kartūną, ir plaukymo mokyklą, kurią prižiūrėjo prancūzas Valentinas d’Otrivė. Matėme, kaip kareiviai su visa mundiruote šokdavo į vandenį nuo kopėčių, įtaisytų ant stogo, nemokančius plaukti nuleisdavo virve. Reikia gi taip nutikti, kad tasai, kuris mokė plaukti, nuskendo pats, ir dar besimaudydamas Vilijoje, 1831 metų kampanijos metu. Tačiau negi kas nors prieš šešerius metus galėjo tą numatyti? Nei jis, nei mes, nei generolas Gelgaudas, kuris tais pačiais 1831 metais pats turėjo kristi prūsų žemėje nuo ginklo draugo kulkos, apkaltintas išdavyste (norėtume tikėti, kad neteisingai).

Kai per stovyklą važiavome atgal, jau leidosi saulė, būgnai mušė signalą vakarinei maldai, o nusiėmę kepures kareiviai lenkiškai kalbėjo „Tėve mūsų“⁵⁷.

„Artėjo Švento Jurgio, skolų gražinimo ir sutarčių pasirašymo diena. Mano tėvas, visada laiku atsiskaitantis su kreditoriais, paskyrė pasiuntinį vykti į Vilnių ir sutvarkyti piniginius reikalus. Su juo susiruošė ponas Sobolevskis, norėdamas pasižiūrėti, kas naujo mieste, bet abu grįžo iš pusiaukelės, nes keliai buvo pilni abiejų kariuomenių ir pra-

Paminklas prie
Punios 1831 m.
sukilimui atminti.
Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos
vaizdai“, 1979 m.

⁵⁷ Giunterytė-Puzinienė G. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose (1815–1843 metų dienoraštis)*, Vilnius, 2005, p. 87.

važiuoti buvo neįmanoma. Nuo Varšuvos artėjo mūsiškiai, palei Vilnių jau stovėjo Gelgaudas ir Dembinskis su Poznanės savanorių kavalerija, o beveik kasnakt iš Vilniaus išeidavo amatininkų ir studentų grupės, kad prisijungtų prie lenkų kariuomenės. Įsiutęs Chrapovickis grasino nušluoti miestą nuo žemės paviršiaus, o patrankos, sustatytos šviežiai iškastuose apkasuose gražių bulvarų vietoje, tik ir laukė ženklo nubausti miestiečius už jų simpatijas išlaisvintojams, o iš Pilies vartų jau buvo likę tik griuvėsiai! Laiškai iš Vilniaus, subadyti ir sulaistyti actu, nes mieste jau prasidėjo cholera ir karštligė, skelbė tik blogas naujienas⁵⁸.

„Po dviejų nekoviestų vizitų galop sulaukėme trečio, labai malonaus ir netikėto, tik trumpo lyg meteoras. Po mūšio ties Panevėžiu generolas Dembinskis išsiskyrė su Gelgaudu ir su aštuoniais tūkstančiais karių iš lėto, ramiai ir apdairiai traukėsi; jie trumpam apsistojo Nestoniškėse. Pats jis apsigyveno pas kleboną Skališevskį, išsigandusį dėl tokio didelio arklų būrio, bet jį greitai nuramino jaučiai ir vežimai su maistu iš Dabraulėnų; to maisto paprašyti generolo vardu atjojo pas mano tėvą keli karininkai. Sunkiai sirgdama karštligė, tu svečių nemačiau. Vienam jų buvo duotas arklys iš arklidės, o mūsų vežėjas Leonas patylomis patraukė į stovyklą, bet prūsų valdžia jį nuo sienos gražino atgal. Pasirodę mūsiškiai įelektrino visos apylinkės šlėktą. Ponas Neviadomskis atvežė kelis savo augalotus sūnus ir, pristatęs juos generolui Dembinskiui, prašė, kad tasai malonėtų priimti juos į savo karių gretas. Bet generolas, rodydamas į savo skaitlingą kariuomenę, atsakė nenoris būti atsakingas už naujus karius, nes nežinąs, ar išves tuos, kurie jam jau patikėti“⁵⁹.

1830–1831-ųjų sunkmetis liaudies kūryboje

Daina apie gen. A. Gelgaudą užrašyta 1925 m. pradžioje Runkių kaime Kalėdų atostogų metu pas Bacevičienę. Ją užrašęs Jurgis Dovydaitis rašė:

„Vieną sekmadienio dieną užėjo pas Bacevičius į svečius senyva, apie 60 metų amžiaus moteriškė (ji buvo, regis, iš gretimo (už 4 km miško) Jūros kaimo ir prašoma padainuoti senų dainų, tepadainavo tik šią vieną. Sakėsi daugiau nemokanti. Ta moteriškė dainininkė nebuvo. Sakėsi ją dainuodavus prieš 30–40 metų, kai buvusi dar jaunesnė. Tos dainos daugiau ji nemokėjo, nes tiek ir tedainuodavę. Ką nors papasakoti apie dainą nemokėjo. Iš kur dainą išmoko ir iš kur ji atkilo, nemokėjo paaiškinti. Šios Gelgaudo dainos padainuota tik nuotrupos. Pilnas dainos tekstas keliuose variantuose yra M. Biržiškos „Dainų atsiminimai iš Liet. istor.“⁶⁰

⁵⁸ Ten pat, p. 141.

⁵⁹ Ten pat, p. 143.

⁶⁰ Dainos, Jurgio Dovydaičio surinktos ir skiriamos mokykloms, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Tautosakos komisijos leidinys, Kaunas, 1930, Vytauto Didžiojo metai, p. 322–324.

*E. Pliaterytė su
sukilėliais tariasi
miške. Iš V. Vijeikio
„Lietuvos istorijos
vaizdai“, 1979 m.*

Kai J. Dovydaičio dainyną jau pradėjo spausdinti, jo autorius rinko tautosaką Alvito apylinkėje (pas Ripkevičių). Tas dienas prisimindamas, J. Dovydaitis rašė:

„Gavau žinių, kad Ožkabilių kaime, bet ne tuose Ožkabiliuose, kur rinko J. Basanavičius, senutė Adomavičienė mokanti senų dainų ir dainą apie Gelgaudą. Ten nuvykęs 1930 metų spalio 18 dieną, tiesa, gavau tautosakos medžiagos, daugiausia dainų, tarp kurių ir iš 1831 metų sukilimo šią Gelgaudo dainą (sveikiau užsilikusią negu aukščiau paduotoji):

*Kai mus varė ant Suvalkų,
Tiesiu keliu plenteliu,
Daugel stovi lietuovnykų
Ant brukų bažnytinyų.*

*Kaip atvarė arti Vilniaus,
Pradė kamandieravot,
Kulkas į žemę kavot
Pulkaunykas liepė greitai.*

*Jenerolas dažinojo,
Liepė ginklus sugražint,
Batalijons nežinojo,
Emė vaiską be ugnies žudyt.*

*Ir atjojo pons Geldotas
Savo brolio pažiūrėt,
Ar da stovi pulkaunykas
Su savo visu vaisku?*

*Stovėre žirgū už atlapų,
Pradė jam vierniai kalbėt:
– Neščeslyvas, jau prapuolei,
Nėr kur dabar tau išbėgt.*

*Jau Geldoto veidas mainos,
Net jį smūtkai paėmė,
Adjutantas ponas Skomskis
Pištalietu trinktelė.*

*– Tai tau, tai tau, pons Geldotai,
Savo brolio neklausyt,
Už tris bačkas raudonųjų
Visą vaiską pražudyt.*

Senasis Karo muziejus. Ši nuotrauka išspausdinta knygoje apie Lietuvos kariuomenės generolą „Vladas Nagius Nagevičius“. Knyga generolo šeimos pastangomis išleista JAV, 1962 metais. Joje parašyta, kad Karo muziejuje buvo Lietuvos sukilimų vadų portretai: gen. T. Kosciuškos, E. Pliaterytės, gen. A. Gelgaudo, kun. A. Mackevičiaus, J. Sierakausko, Z. Sierakausko, K. Kalinausko. Rašant šią monografiją, domėtasi Karo muziejaus fondais, tačiau gen. A. Gelgaudo paveikslu ten nepavyko aptikti. Kada ir kokiomis aplinkybėmis jis dingio, niekas neprisimena. Atrodo, kad gen. A. Gelgaudo portreto Lietuvoje nėra

Dainą Adomavičienė atsiminė gana silpnai. Dainuoti padėjo ir kiti šeimos nariai. Dainą išmokusi iš savo jau seniai mirusio vyro. Adomavičienės vyras dalyvaavęs 1863 m. sukilime ir šią dainą jis dainuodavęs. Jis mokėjęs ir daugiau dainų apie lenkmečius. Pats užsirašinėdavęs dainas, bet tie jo dainų sąsiuviniai Didžiojo karo metu žuvę. Dar tėvukas pasakodavo, kad Geldotas buvęs papirktas rusų už tris bačkas raudonųjų (vad. auksinių) pasiduoti. Jis pasidavęs, bet rusai jį prigavę: bačkose ant viršaus tebuvę kiek raudonųjų, o bačkose smėlis. Dabar namuose gyvenęs sūnus mokytojas Adomaitis (sergąs paralyžium), tyliai kalbėdamas pasakė, kad jis šią dainą iš savo mamytės užsirašęs jau pirmiau. Tik ji tada pirmos eilutės žodžius: „kai mus vartė ant Suvalkų“ – padainavusi: „kai mus varė nuo Suvalkų“. Mat sukilimas prasidėjęs ties Varšuva, tai sukilėliai ėję iš Lenkijos į Lietuvą. Toliau mokytojas pasakė, kad (jam pasakojęs miręs jo tėvukas) Geldotai vadai buvę du. Nušautasis Geldotas buvęs kaip ir generolo laipsnio. Kitas brolis buvęs aukštesnio laipsnio ir nušautasis buvęs jo pavaldinys. Kas jį liepė nušauti, jis neatsimena, bet miręs tėvukas pasakodavęs. Adjutantas Skomskis buvęs vyresniojo (laipsniu) Geldoto adjutantas. Senoji dainininkė Adomavičienė (apie 70 metų)

apie dainą nieko negalėjo paaiškinti, neatsiminė. Klausijama, iš kurios sukilimo dainos atsirado, ji pasakė: „Buvo krakosai, tai išmislijo ir dainų“. Dainininkė niekur nekeliauvus. Užaugus greta Pavembrių kaimė. Neraštinga. Kaimas 10 km nuo Alvito į pietryčius“⁶¹.

Sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje pabaiga

Kai D. Chlapovskis su kariuomenės likučiais iš Lietuvos prasiveržė iki Varšuvos, jau buvo aišku, kad sukilimas pralaimėtas. Mūšių Lietuvoje pabaiga dar labiau apsunkino Lenkijos padėtį – dabar caro kariuomenė savo jėgas galėjo sutelkti prieš lenkus.

Iš Lietuvos pasitraukus reguliariajai lenkų kariuomenei, caro daliniai iš sukilėlių rankų pradėjo vaduoti krašto miestus ir miestelius. Kareiviai viską plėšė, grobė, naikino, žudė nekaltus žmones, trėmė iš Lietuvos. Kaip žiauriai buvo naikinamas sukilimas, rodo ir įvykiai Ašmenoje. Pirmiausia čia pradėjo žudyti žmones ir plėšti bažnyčias. Kareiviai įsilaužė į Domininkonų bažnyčią, ją apiplėšė ir, radę ten pasislėpusius 4 žmones, juos peiliais papjovė. Į mūrinę bažnyčią negalėdami patekti, į duris iššovė iš patrankos. Įsiveržę sudegino archyvą, išsinešė apeigų reikmenis, paveikslus. Taip pat elgėsi gyventojų namuose ir vienuolynuose, laužė grindis, daužė langus. Iš viso Ašmenoje išžudė apie 80 gyventojų. Kurie buvo įtariami prisidėję prie sukilimo, pririšo prie patrankų ir išsivarė į Vilnių. Be jokios kaltės plakė žmones bizūnais, nuskutę pusę galvos, kai kuriuos paleisdavo į namus. Ašmenoje šeiminkavo Verselino būrys. Nusiaubęs vietovę, jis sugrižo į Vilnių. Ten kareiviai pardavinėjo iš bažnyčios išplėštas brangenybes ir nužudytų žmonių turta.

Lapkričio mėnesį kareiviams pavyko ir mažus sukilėlių būrelius išgaudyti ir nubausti. Prie pralaimėjimo prisidėjo ir tai, kad nepavyko iš caro kariuomenės atimti Palangos, kur turėjo būti atplukdyti Anglijoje užpirkti ginklai, amunicija. Valstiečiai laukė baudžios panaikinimo, o to jiems niekas nežadėjo.

Sukilimas nei Lenkijai, nei Lietuvai nedavė jokios naudos. Patirta tik didžiulė žala: pralieta daug kraujo, nuniokoti kraštai. Lietuva liko nuterota. Po sukilimo caro valdininkai suvaržė kultūrinį ir socialinį gyvenimą: uždarė Vilniaus universitetą, o kiek vėliau panaikino ir Lietuvos sostinę. Slaptu 1831 m. įsakymu Nikolajus I liepė iš Lietuvos ir Gudijos gubernijų išstremti 45 000 smulkiųjų bajorų šeimų. Jos atsidūrė Juodosios jūros pakrantėse, Besarabijos, Pavolgio bei Kubanės tyruose. O dvarus išskirstė pasižymėjusiems aukštiems valdininkams, kad jie plėstų pravoslaviją ir rusinimą. Unitus tiesiog vertė dėtis prie provoslavų. Katalikų kunigams griežtai uždraudė teikti dvasinius patarnavimus pravoslavams. Apie 200 katalikų vienuolynų Lietuvoje ir Gudijoje buvo paversti pravoslaviškais. Apsunkino piliečių išvykimą į užsienį, uždraudė jaunimą siųsti mokytis į kitus kraštus. Jei kam pavykdavo tą draudimą apeiti, tai, grįžęs į namus, negalėdavo rasti darbo. Neleisdavo iš užsienio įvežti istorinio ir visuomeninio turinio knygų. Neleido net minėti Mickevičiaus, Slovackio, Lelevelio ir kt. pavardžių. Jei jaunimą sugaudavo skaitant A. Mickevičiaus „Vėlines“, išstremdavo į Kaukazą tarnauti kariuomenėje⁶².

Sukilimui malšinti į Lietuvą ir Lenkiją buvo mestos didžiulės caro kariuomenės pajėgos. Joms vadovavo įvairiuose Rusijos karuose dalyvavę žemes-

⁶¹Ten pat.

⁶²Šležas P. 1830–31 metų sukilimas, *Naujoji Roma*, 1931, nr. 17, p. 425.

nių ir aukštesnių laipsnių karininkai, turėję aukštą padėtį tuometinėje caro aplinkoje. Sukilimo metu jie gavo aukštesnius laipsnius, ordinus, brangias dovanas, žemes ir dvarus. Be jau minėtų caro kariuomenės vadų, buvo dešimtys kitų. Štai visas būrys jų.

I. O. de Vittas (1778–1840), grafas, kavalerijos generolas. Už veiklą 1831 m. sukilime apdovanotas Šv. Georgijaus 2-osios klasės ordinu; K. I. Bistromas (1770–1838), infanterijos generolas. Už veiksmus 1831 m. sukilime apdovanotas Šv. Georgijaus 2-osios klasės ordinu; F. V. Ridigeris (1784–1856), grafas, kavalerijos generolas. 1831 vadovavo 4-ajam rezerviniam kavalerijos korpusui Volynėje ir Pietų Lenkijoje. Už pasižymėjimą jam suteiktas generolo laipsnis, pakeltas į generolus adjutantus, jam paskirta 50 000 rb pensija; I. A. Nabokovas (1787–1852), infanterijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vadovavo 3-iajai gvardijos divizijai, dalyvavo visuose stambiausiuose mūšiuose, apdovanotas Šv. Vladimiro 2-ojo laipsnio, Šv. Aleksandro Nevskio, Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinais. 1832 m. paskirtas grenadierų korpuso vadu; A. I. Neihartas (1784–1875), infanterijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vykdė veikiančiosios armijos štabo viršininko pareigas. Už pasižymėjimą Varšuvos šturme apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinu; M. D. Gorčakovas (1793–1861), kunigaikštis, artilerijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vykdė 1-ojo pėstininkų korpuso štabo viršininko pareigas, po to buvo veikiančiosios armijos artilerijos viršininkas. Vėliau buvo Lenkijos karalystės vietininkas; N. N. Muravjovas (Karskis) (1794–1866), generolas adjutantas, infanterijos generolas. 1830–1831 m. vadovavo atskiro lietuvių korpuso grenadierų brigadai. Už pasižymėjimą Varšuvos šturme jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis ir paskirtas 24-osios pėstininkų divizijos vadu; K. J. Manderšternas (1785–1862), infanterijos generolas. 1830 m. paskirtas 1-osios pėstininkų divizijos 1-osios brigados vadu. Koviniuose veiksmuose vadovavo atskiram būriui, 1-osios pėstininkų divizijos Grenadierų korpuso avangardui. Apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ir Šv. Anos 1-ojo laipsnio ordinais, jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis. Paskirtas Rygos komendantu ir Peterburgo tvirtovės komendantu; V. A. Obručevas (1793–1866), infanterijos generolas. 1831 m. užėmė veikiančiosios armijos budinčiojo generolo pareigas. Už Varšuvos šturmą apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinu ir suteiktas generolo leitenanto laipsnis; D. A. Herštenzveigas (1790–1848), artilerijos generolas. 1831 m. už pasižymėjimą Lenkijoje apdovanotas Šv. Vladimiro 3-iosios klasės ordinu, jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis ir paskirtas Gvardijos korpuso artilerijos viršininku; V. K. Siversas (1790–1862), kavalerijos generolas. 1831 m. vadovavo 2-ajai husarų divizijai. Apdovanotas Šv. Vladimiro 2-ojo laipsnio ordinu ir auksine špaga su deimantais, jam suteiktas generolo leitenanto laipsnis; K. G. Štrandmanas (1786–1855), kavalerijos generolas. 1831 m. vadovavo Grodno husarų pulko leibgvardijai, už Varšuvos šturmą apdovanotas Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ir Šv. Anos 1-ojo laipsnio ordinais; I. P. Ofenbergas (1792–1870), baronas, kavalerijos generolas. 1831 m. vadovavo 1-osios ulonų divizijos 2-ajai brigadai. Už Varšuvos šturmą apdovanotas auksine špaga su deimantais; F. F. Bergas (1793–1874), grafas, generolas feldmaršalas, generolas adjutantas. 1831 m. už pasižymėjimą Lenkijoje jam suteiktas generolo majoro laipsnis. Buvo Lenkijos karalystės vietininkas; A. O. Statkovskis (1795–1837), generolas majoras. 1831 m. vadovavo 2-ajai gvardijos artilerijos brigadai, pasižymėjo daugelyje mūšių. Apdovanotas Šv. Stanislovo 1-ojo laipsnio, Šv. Anos 1-ojo laipsnio, Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinais ir auksine špaga su deimantais; P. Ch. Grabė (1787–

1875), grafas, kavalerijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. kariavo prie Minsko, Kalušino, Ostrolenkos, šturmino Varšuvą. Apdovanotas Šv. Anos 1-ojo laipsnio ir Šv. Georgijaus 3-iosios klasės ordinais; A. N. Lidertas (1790–1874), grafas, infanterijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vadovavo 3-iojo pėstininkų korpuso 1-ajai brigadai. Suteikęs generolo leitenanto laipsnį, gavo 2 000 rb pensiją ir paskyrimą 2-ojo pėstininkų korpuso štabo viršininku; N. P. Martynovas, generolas majoras. Už pasižymėjimą 1831 m. apdovanotas Šv. Vladimiro 3-iojo laipsnio, Šv. Anos 1-ojo laipsnio, Šv. Georgijaus 4-osios klasės ordinais, gavo pensiją 2 000 rb ir paskyrimą 2-osios gvardijos divizijos 2-osios brigados vadu; A. P. Tolstojus, grafas, generolas majoras. 1831 m. už dalyvavimą Lenkijos įvykiuose apdovanotas Šv. Anos 1-ojo laipsnio, Šv. Vladimiro 2-ojo laipsnio ordinais ir paskirtas 3-iojo rezervinio kavalerijos korpuso štabo viršininku; J. R. Anrepas-Elmptas (1798–1860), grafas, kavalerijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vadovavo atskiriesiems būriams. Suteiktas generolo majoro laipsnis, apdovanotas Šv. Anos 1-ojo laipsnio ordinu ir auksine špaga su deimantais, paskirtas 2-osios dragūnų divizijos 1-osios brigados vadu; J. V. Šilingas, generolas majoras. 1831 m. jam suteiktas generolo majoro laipsnis, apdovanotas auksine špaga su deimantais, Šv. Stanislovo 1-ojo laipsnio ordinu, jam paskirta 2 000 rb pensija, paskirtas 2-osios dragūnų divizijos 2-osios brigados vadu; N. A. Readas (1793–1855), kavalerijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vadovavo Olviopolskio husarų pulkui, už mūšį prie Prahos jam suteiktas generolo majoro laipsnis; P. A. Danenbergas (1792–1872), infanterijos generolas. 1831 m. dalyvavo visuose pagrindiniuose mūšiuose, Varšuvos šturmo metu pasiūstas kaip parlamentaras. Apdovanotas Šv. Vladimiro 2-ojo laipsnio ordinu; P. F. Veimarnas (1795–1846), generolas leitenantas, generolas adjutantas. 1831 m. apdovanotas Šv. Anos 1-ojo laipsnio ordinu, jam suteiktas generolo majoro laipsnis ir paskirtas Gvardijos korpuso štabo viršininku; P. P. Palenas (1778–1864), grafas, kavalerijos generolas, generolas adjutantas. 1831 m. vadovavo 1-ajam pėstininkų korpusui, už pasižymėjimą apdovanotas Baltojo Erelio ir Šv. Andrejaus Pervozvano ordinais; A. I. Krasovskis (1780–1849), generolas, generolas adjutantas. 1831 m. turėjo generolo leitenanto laipsnį ir vadovavo atskiram būriui, laimėjo kautynes prie Juzefovo netoli Lagovo, paskui užėmė Krokuvą. Apdovanotas Šv. Aleksandro Nevskio ordinu su deimantais, jam suteiktas generolo adjutanto laipsnis⁶³.

Pilis ant dešiniojo Nemuno kranto

Gelgaudų giminės ir pilies istorija veda į gilią senovę. Ši ant dešiniojo Nemuno kranto netoli Jurbarko pastatyta pilis epochų tėkmėje vadinta įvairiais vardais – Kenigsburgo, Panemunės, Gelgaudo, Zamkaus, Vytėnų.

Apie šią pilį 1950 m. Čikagoje išleistoje knygoje „Nemunas“ rašė Kauno Vytauto Didžiojo universiteto ordinarinis prof. Steponas Kalupaila:

„Dar įdomesnė kita dešiniojo kranto pilis, 9 km žemiau už Raudoną, nors ją sunkiau pamatyti iš Nemuno. Tai garsusis „Zomkus“ arba Gelgudų pilis: neseniai jai grąžintas istorinis Vytėnų vardas. 1384 metų kryžiuočių kelionių maršrutai mini Vytenio dvarą – Vythes Hoff. Ties Nemunu čia yra piliakalnis, vadinas Vytenio kalnu.

⁶³ Rusijos archyvas, 1995, Maskva, t. 6; ten pat, 1996, t. 7.

Mūsų istorikai sutinka, kad čia buvo svarbi lietuvių pilis, kurią kryžiuočiai vadino Bissena. Bissena buvo puolama Ordino, pradėdant 1283 metais, per visą 14 šimtmetį. Manoma, kad ji buvo visai sugriauta 1418 metais. Tačiau yra žinių, kad dar 1634 metais Naugarduko vaivada Mykolas Sapiega pastatė bažnyčią Bissenoje.

Kronikos mini, kad Vytėnų pilį pastatė tas pats Kiršinšteinas, pralobęs iš Žygimanto Augusto jam duotos monopolinės teisės parduoti karališkus miškus. Jis buvo pastatęs Raudonės pilį ir Aukštojo Gelgaudiškio pilį kairiajame Nemuno krante. 1686 metais Vytėnai ir Gelgaudiškis teko Gelgaudams, tikriau Gedgaudams, kurie paliko negerą vardą žmonėse. Paskutinysis jų, generolas Antanas Gelgaudas, buvo 1831 metų sukilimo vadas. Jis buvo savo adjutanto nušautas, pereinant Vokietijos sieną, ir palaidotas Doviliuose, Klaipėdos krašte.

Matyti, kad ligi 1831 metų Vytėnų pilyje dar gyvėnta: išliko freskos kambarių sienose. Dabar tebėra išlikę du aukšti apkriti bokštai su kryžiaus formos angomis, storais sienų mūrais, požemiais. Pilies viduje – stačiakampis kiemas. Vienas sparnas su dviem kitais bokštais ir bažnyčia visai sugriauti. Pilis buvo pastatyta ant aukštų šlaitų ir aplink apsupta plačių apsaugos griovių, kurių dalis dar gerai laikosi.

Vytėnų pilis – puikus senos statybos paminklas, kuris gali konkuruoti su Trakų pilimi.

Po Gelgaudų Vytėnai priklausė gretimam Eleonoravo dvarui ir buvo visai apleisti. Didžiojo karo metu šiauriniame pilies sparne buvo įrengtas javų sandėlis. Vėliau žaibas sudegino tos pilies stogą ir grindis. Po karo pilies rūsyje gyveno pabėgėliai ir buvo laikomos kiaulės...“⁶⁴

Eleonoravo dv. rūmai.
Antra iš kairės – mokytoja M. Zubrytė.
Po Gelgaudų pilis priklausė Eleonoravo dv. ir buvo apleista.
1925 m. Iš M. Zubrytės šeimos albumo

⁶⁴Kolupaila S. *Nemunas*, Čikaga, 1950, p. 210–211.

*Gelgaudų pilies kiemas.
2009 m. A. Andrijono nuotr.*

Gelgaudiškio Gelgaudų palikuonis, 1938 m. atvykęs iš Anglijos, L. Gelgudas su žmona. Tais metais žurnalo „Žiburėlis“ Nr. 16 pasirodė informacija „Viešėjo malonūs svečiai iš Anglijos“. Joje rašoma, kad rugpjūčio 8 d. buvo atvykęs į Kauną Raudonojo Kryžiaus Lygos Paryžiuje generalinio sekretoriaus pavaduotojas Gielgud'as su žmona. Jis yra lietuvių kilmės, nors jau daug metų jo tėvai gyvena Anglijoje ir yra Anglijos piliečiai. Tačiau jam labai malonu prisiminti savo senąją tėvynę. Mūsų Raudonojo Kryžiaus pirmininko ir reikalų vedėjo lydimi, jie aplankė daug gražių vietų, gėrėjosi Lietuvos gamta ir visos tautos laimėjimais. Aplankė ir senąją Gelgaudų pilį, kuri kadaise priklausė jo protėviams. Jis labai džiaugėsi lietuvių vaišingumu ir nuoširdumu, o ypač dideliais laimėjimais, kurių esame pasiekę per dvidešimtį nepriklausomo gyvenimo metų. Paviešėję kelias dienas, abudu Gielgud'ai išvažiavo kitų valstybių aplankyti. Jau važiudami į Lietuvą, jie keliavo per tas valstybes, į kurias buvo pakviesti, bet tenai nesustojo, nes pirmiausia skubėjo savo senosios tėvynės aplankyti. Palikę Lietuvos žemę, jie atsiuntė lietuviškai parašytą padėkos telegramą Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininkui dr. Aleknai. Ir Gielgud'as, ir jo žmona, vengrų rašytoja, buvo tikrai mieli Lietuvos Raudonojo Kryžiaus svečiai. Jie pažadėjo mus ateityje aplankyti, mes jų labai laukiame

Manoma, kad Gelgaudų pilį pastatė Kryžiuočių ordino magistras Ulrichas fon Jungingenas. Kryžiuočių magistras Ulrichas fon Jungingenas žuvo Žalgirio mūšyje. Paminklas magistrui Žalgirio laukuose. Iš V. Vijeikio „Lietuvos istorijos vaizdai“, 1979 m.

1987 m. Lenkijos mokslų akademija parengė leidinį „Medžiaga dvarų istorijai“, kuriame rašoma, kad didžiausia tikimybė, kad Gelgaudo pilį pastatė Kryžiuočių ordino magistras Ulrichas fon Jungingenas.

Informacijos apie šią pilį pateikia Napoleono Ordos piešiniai, kurie vaizduoja ją 1875–1876 m. Manoma, kad tuos vaizdus N. Orda piešė pagal tuometinių dvaro savininkų pasakojimus.

Napoleonas Orda (1807 02 11–1883 04 26 Varšuvoje) – piešėjas, muzikas, rašytojas. Po 1831 m. sukilimo daugiausia gyveno Paryžiuje. Nuo 1856 m. gyveno Varšuvoje ir Pinske, iš kur daug keliavo po Lietuvos ir Ukrainos žemes, piešė istorinių vietovių vaizdus, kuriuos 1876–1883 m. keliomis serijomis išleido Varšuvoje. Pasirodė 260 lapų albumas „Album widokow“. Lietuvos vaizdai yra pirmosiose trijose serijose (1876–1877), kuriuose sutelkti vaizdai iš Gardino, Vilniaus, Kauno, Minsko, Volynės, Podolės, Kijevo, Vitebsko ir Mogiliovo gubernijų. Jie vaizduoja istorines vietas iš karų laikų su turkais, totoriais, kryžiuočiais, kazokais, taip pat kai kurias priešistorines vietas, senų gynamųjų pilių mūrus ir gražias rezidencijas, liudijančias apie šio krašto civilizaciją. N. Orda skelbė, kad piešia iš natūros. Jo piešiniai vertingi, nes liudija apie daugelio Lietuvos senesnių architektūros paminklų, ypač pilių griuvėsių, būklę XIX a. viduryje (Kaunas, Naugardukas, Liškiava, Lyda, Kriavas ir kt.)⁶⁵.

*Piešėjas, muzikas, rašytojas
Napoleonas Orda (1807–1883)*

⁶⁵Orda N. *Senosios Lietuvos vaizdai*, Vilnius, 1999.

Gelgaudiškis nuo Sapiegų iki Komarų (XIV a. pab.–XIX a. pab.)

Antanas Andrijonas

Laimėję Žalgirio mūšį 1410 m., Vytautas Didysis ir Jogaila su savo kariuomene žygiavo toliau į Ordino valdomas žemes, pasiekė net Marienburgą. Ordinas paprašė taikos, kurią pasirašė 1411 m. Tomnės mieste. Kryžiuočiai sumokėjo daug pinigų, kai kurias žemes gražino Lenkijai, o žemaičius – Lietuvai, iki Vytauto Didžiojo ir Jogailos gyvos galvos. Prūsų žemės, anksčiau kryžiuočių užkariautos, dar pasiliko jų nuosavybė, nors Vytautas primygtinai reikalavo iš kryžiuočių gražinti jam ne tik Klaipėdą, pastatytą žemaičių žemėje, bet ir Karaliūčių bei visas prūsų žemes, kaip savo tėvų palikimą. Nesutarimai tarp Vytauto ir Ordino sukėlė naują karą, kuris pasibaigė taika, sudaryta prie Melno ežero 1422 m. Čia buvo nustatytos sienos tarp Lietuvos ir Ordino – Lietuvai teko siauras jūros pakraštys su Palanga iki Šventosios. Kryžiuočių ir Livonijos ordinams ir vėl nepavyko susijungti – Žemaičių žemė buvo pripažinta Lietuvai be jokių sąlygų – amžinai. Lietuvai taip pat atiteko per karus ištuštėję plotai, dabartinė Sūduvą.

*Vytautas kalbasi
su karo vadais.*

P. Smuglevičiaus pav.

*Vytautas Didysis
senoje graviūroje*

Melno taika

*Stumbrų medžioklė
Lietuvos giriose*

Melno taika (1422) Sūduvą galutinai sugrąžino Lietuvai. Jos girias suskirstė į dalis ir perdavė dešinėje Nemuno pusėje buvusiems didžiojo kunigaikščio dvarams: Gařdino, Ožiū, Perelomo, Merkinės, Alytaūs, Puniōs, Birstono, Darsūniškio, Ruņšiškių, Kaūno, Vilkijs, Veliuonōs, Skirsnemunės ir Jurbarko. Kiekvienam dvarui buvo skirta viena dalis arba atskira giria. Tas girias valdė ir jų ūkį tvarkė dvaro vietininkas, arba laikytojas, o vėliau – seniūnas. Giriose daugiausiai naudos davė medžioklė. Tuos plotus nuo pašalinių saugojo sargai-žvėrių sekėjai. Jie buvo pirmieji girių gyventojai. Medžiojančiam didžiajam kunigaikščiui turėjo būti parengtos poilsio vietos. Taip atsirado medžioklės dvareliai. Šalia tokių dvarelių turėjo išaugti vienas kitas kaimas, kurio gyventojai dirbtų ūkiui. Dalis tų gyventojų giriose veisė bites, gaudė žuvis dvarui. Kuriant tokius verslus, atsirado Liškiavà, Veisiejai, Siūnnas, Priėnai, Gėdigaudiškis (vėliau pavadintas Geļgaudiškiu).

Prie didžiojo kunigaikščio dvarelių ir kaimų skverbėsi privati nuosavybė. Už ypatingus nuopelnus pats kunigaikštis apdovanodavo savo dvariškius, duodavo jiems žemės ar girios gabalą, kur buvo galima pasistatyti ne vieną dvarą ir kurti kaimus. Dvariškiai buvo dideli ponai ir labai įvairios kilmės: lietuviai, lenkai, gudai ir kt. Tuo metu žinomi buvo Zaberezinskis, Sapotka, Kopotis, du Sapiegos, Mikitiničas, Kuncevičius, Taubė, Volfas ir kt.

Taip dvareliai ir kaimai kūrėsi XV a. antrojoje pusėje ir XVI a. pirmojoje pusėje iki Valakų įstatymo pasirodymo. Panašiai viskas tęsėsi ir vėliau, tik dvarelių ir kaimų kūrimas buvo labiau centralizuotas valdžios – kasmet tas vietas lankydavo revizoriai, nurodydavo, kurios žemės turi būti išmatuotos į valakus, o išmatuotų valakų apgyvendinimą pavesdavo girininkui. Prie Nemuno valakai pirmiausia matuoti Skiřsnemunėje (1553 m.), Vilkijsjė (1556 m.), Veliuonōjė ir Jurbarkė (1560 m.)¹.

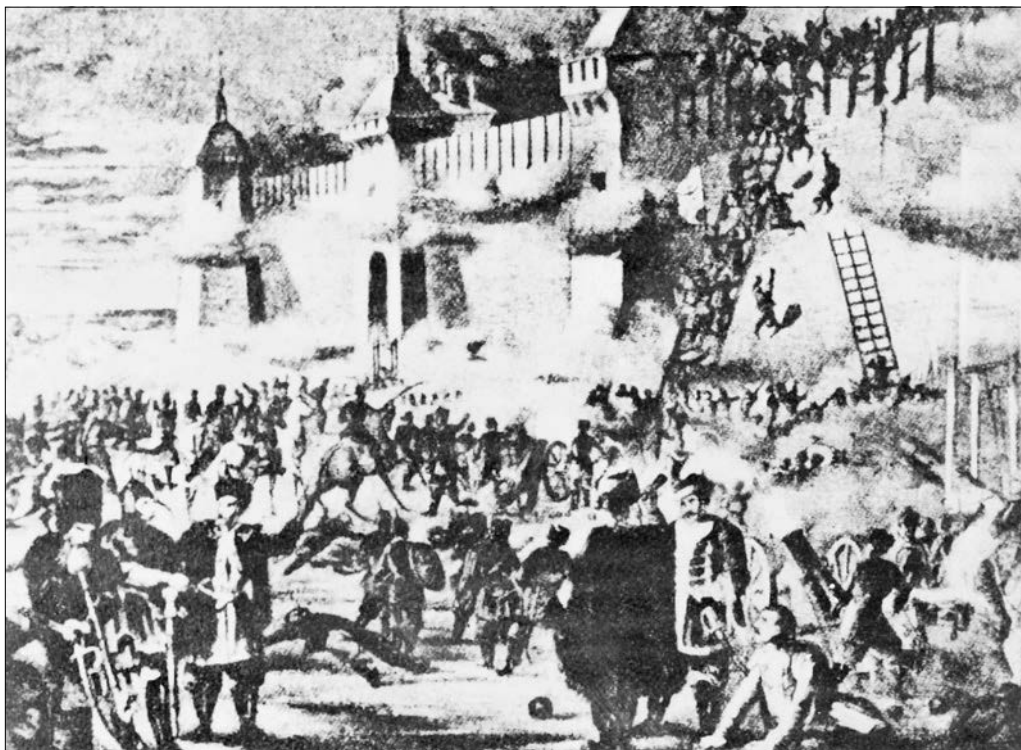
*Vytauto Didžiojo
biustas.*

Skulpt. V. Grybas

¹ Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 192.

Sapiegos

Daugiau kaip prieš 500 metų dabartinio Gelgaudiškio vietoje stovėjo dvarelis, kuris priklausė Skiřsnemunės valdoms. 1504 m. tą dvarelį, pavadintą Gedigaudiškiu, kartu su miškais tarp Nemuno ir Siesarties karalius Aleksandras (1460 10 05–1506 08 19) padovanojo Jonui (Ivaškai) Sapiegai (1431–1517).

*Lietuvos kariuomenė
kartu su Lisooskio
kariais apsupo tvirtovę
prie Maskvos*

Jonas (Ivaška) Sapiega buvo didžiojo kunigaikščio raštininkas. Jis žinomas ir kaip diplomatas, gerai išmanęs to meto tarptautinius reikalus. 1503 m. kovo mėnesį su pasiuntiniais jis vyko į Maskvą tartis dėl taikos. Grįžus iš šios misijos, karalius jam skyrė daug valdų LDK, tarp jų – ir pakaunėje: Vilkiją, Panemunį, vėliau pramintą Sapiežiškiu (dabar Zapyškis), Gelgaudiškio dvarą².

J. (Ivaška) Sapiega buvo Sapiegų Kodenio šakos pradininkas, LDK kancleris, nuo 1510 m. Vitebsko, nuo 1514 m. Pagirio vaivada ir vietininkas, Trakų vaivada. Pasiuntiniu į Maskvą važiavo 7 kartus, į Romą – vieną kartą. LDK Žygimantui Senajam suteikė įrodymų apie M. Glinskio išdavystę, tuo nusipelnė valdovo dėkingumą ir pasitikėjimą, gavo didelę dalį pabėgusiojo dvarų. XV a. pabaigoje ties Bugu įsigijo Kodenį (prie Tiraspolio). 1511 m. Žygimantas Senasis Kodeniu suteikė Magdeburgo teises, 1513 m. ten Žygimantą Senąjį iškilmingai pasitiko J. (Ivaška) Sapiega.

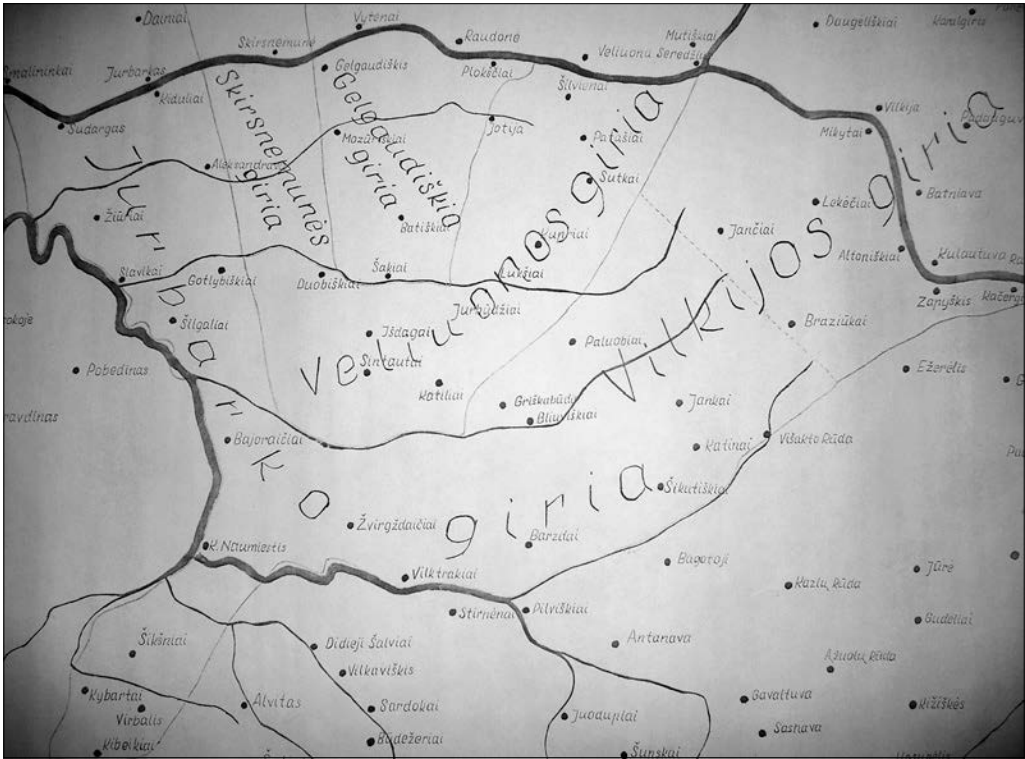
J. (Ivaška) Sapiega 1514 m. pasižymėjo kare su Maskva. Mirdamas žmonai Onai Chodkevičiūtei ir vaikams paliko didelius turtus. Palaidotas Kodenio Švč. Dvasios cerkvėje³.

1506 m. karalius Žygimantas Senasis (1467–1548) palikimo teises Jonui

² *Ten pat*, p. 632.

³ *Lietuvių enciklopedija*, JAV, 1961, t. 26, p. 470.

(Ivaškai) Sapiegai patvirtino dovanojimo privilegijoje. Joje buvo aprašytos Gelgaudiškio girios ribos. Karalius J. Sapiegai dovanuoja tose ribose esančias

Sūduvos girių
suskirstymas
1522–1527 m.
Sudarė T. Glodas

„gėrybes, girias ir miškus su medžioklėmis ir bitininkyste ir taip pat su žuvų žvejojimais, su visomis ir atskiomis naudomis, vaisiais ir pajamomis, kurios tik laukų apimtyje ar aprašytųjų sienų talpume, giriose ir miškuose, žemėse ir laukuose, iki šiol buvo turimos ir kurios tik žmogaus sumanumu ir darbštumu giriose, žemėse ir vandenyse galėtų būti vėliau išgalvotos“⁴.

Jono (Ivaškos) tėvas Semionas (Simanas, Simonas) Sapiega buvo giminės pradininkas. XV a. penktajame dešimtmetyje jis buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio raštininkas.

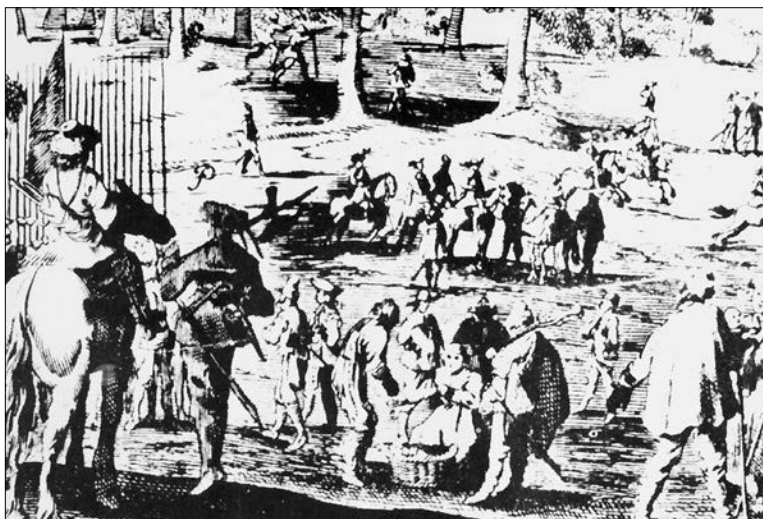
S. Sapiega žinomas nuo 1434 m., gyvenęs prie Smolensko. Kunigaikščio nurodymu jis vyko į Romą kaip jo pasiuntinys.

S. Sapiega paliko du sūnus – Joną (Ivašką) ir Bagdoną. Jų gyvenimo metais giminė išsiskyrė į dvi šakas – Sieversko (arba Čerėjos), kuri buvo Rusijos valdžioje, ir Kondenio, priklausiusią Austrijai ir Rusijai⁵.

Tą patį Simaną Sapiegą istorikas Stanislovas Lazutka vadina Simonu Sopiažyčiumi. Jis rašo:

⁴ Totoraitis J. Sūduvos Suvalkijos istorija, Kaunas, 1938, p. 225.

⁵ Виноградов А. А. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям, Вильне, 1908, с. 138.

Lietuvos kariuomenė
pakeliui į Smolenską

„Sapiegų protėvis yra Simonas Sopiėzyčius (Sopiėzyč – rus.), kilęs iš Smolensko žemės. Šios pasienio žemės feodalai, XV amžiuje nuolat kentėję dėl nesibaigiančių karų tarp LDK ir Maskvos valstybės, turėjo rinktis siuzereną ir, žinoma, stengėsi pasirinkti galingesnį. Toks tuo metu buvo Lietuvos didysis kunigaikštis. Simonas Sopiėzyčius, vidutinis, o gal net aukštesnis už vidutinį feodalą, išprusęs savo meto žmogus, pasirinko Lietuvos didįjį kunigaikštį.

Jau pirmaisiais Kazimiero Jogailaičio valdymo metais Simonas Sopiėzyčius minimas Lietuvos metrikos knygose kaip valdovo raštininkas. Jo žmona Anastazija tikriausiai kilusi iš Kijevo vaivadijos pasiturinčio pono Pavšos šeimos. Pastarasis kartu su Simono ir Anastazijos sūnumi Jonu 1499 metais bylinėjosi dėl Varevcų, Bernovo ir Kogotovo dvarų, kuriuos buvo užgrobę kunigaikščiai Polubenskiei. Sprendžiant pagal Simono valdų, turėtų dar Smolensko žemėje ir įgytų sėkmingomis sūnų ir dukterų santuokomis, dydį, galima teigti, kad jis jau buvo gana pasiturintis žemvaldys, ir vidutinės kunigaikščių giminės laikė garbe susigiminiuoti su šiuo valdovo raštininku. Taip vyresnysis jo sūnus Bagdonas, 1475 metais vedęs kunigaikštę Teodorą, kunigaikščio Teodoro Teodorovičiaus Druckio–Sokolinskio–Babičiaus–Konopljos dukterį, netgi netiesiogiai susigiminiavo su Gedimino palikuonimis. Teodoros senelė Eudokija buvo kunigaikščio Andriejaus Vladimiraičio Algirdaičio žmonos sesuo. Antrasis Simono sūnus Jonas tikriausiai dėl tėvo gero vardo greitai kilo tarnybos laiptais. Nuo 1486 – LDK raštininkas, 1500 – Žiežmarių ir Naujadvario laikytojas, nuo 1502 iki 1509 metų jis – Breslaujos vietininkas, 1505 metais – didžiojo kunigaikščio maršalka ir jo žmonos Elenos kancleris, vėliau – Vitebsko vaivada (1508–1512), nuo 1513 metų – Palenkės vaivada. Dvi Simono ir Anastazijos dukterys taip pat ištekėjo už kunigaikščių. Jie turėjo dar du sūnus, Jurgį ir Vosilių, kurie mažiau žinomi istorinėje literatūroje.

Remiantis tuo, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad Simonas buvo garbingas pradininkas šlovingos Sapiegų giminės, kuri daugelį dešimtmečių vairavo Lietuvos valsčiųbės vairą“⁶.

S. Sapiegos sūnus Bagdonas buvo Sapiegų Sieversko šakos pradininkas. Jis tris kartus važiuo pasiuntiniu į Maskvą. Turėjo sūnų Povilą (mirė apie 1635 m.).

Povilas buvo Ldk arklininkas, vėliau – pakancleris. Iš Alšionių pašalino kalvinų kunigus, 1618 m. prie Lostojos upės pastatė didelį pranciškonų vienuolyną ir puikią mūro bažnyčią, kurią papuošė marmuro altoriais ir antkapiais. Ten pats palaidotas, toje bažnyčioje yra kito Sapiegos ir trijų jo žmonių sarkofagai. Bažnyčioje įtaisė didelį varpą su įrašu: „*Paulius Sapiega Dux in Holzszany Procancellarius M. D. L.*“ Bažnyčiai jo dovanotas arnotas buvo išsiuvinėtas brangakmeniais bei perlais. P. Sapiega turėjo sūnų Kazimierą Povilą Joną⁷.

Sapiegos (Sapieha, Sopeha, Sopiha, Sopezyc, Sapucho) – sena XV–XIX a. LDK, Žečpospolitos, Lietuvos ir Lenkijos didikų giminė. Jos legendinė genealogija siejama su Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytenio ir Gedimino vardais. Sapiegos kilę iš istorinių LDK žemių, iš Smolensko, kur dar XII a. buvo etninių baltų. Daugiausia valdų turėjo Lietuvoje ir Baltarusijoje. Jiems priklausė Bychovo, Čerėjos, Derečino, Dombrovos, Drujos, Kodenio, Ružanos, Skuodo (Johanesburgo), Zelvos ir kiti dvarai bei sklypų ir namų valdos Vilniuje ir Varšuvoje. Iš pradžių Sapiegos buvo stačiatikiai, XVI a. pradėjo pereiti į katalikybę. Šios giminės atstovai ėjo aukštas valstybines LDK bei katalikų dvasininkų pareigas: 22 Sapiegos buvo LDK vaivadomis, 15 LDK vyriausiojo tribunolo maršalkomis, LDK artilerijos generolais, vyskupais. Savo dvaruose vystė žemės ūkį, steigė pramonės įmones: spirito varyklas, malūnus, popieriaus dirbtuves, plytines. Rėmė kultūrą, steigė teatrus, chorus, instrumentinius ansamblius ir muzikos mokyklas,

Teodoros Sapiegienės antkapis šv. Mykolo bažnyčioje Vilniuje

Lietuvos pakancleris Povilas Steponas Sapiega

⁶ Lazutka S. *Leonas Sapiega*, 1998, p. 22–23.

⁷ *Lietuvių enciklopedija*, JAV, 1961, t. 26, p. 472, 480.

*Smolensko apgulimas
1609–1611 m.*

*Maskvos karų didvyris
Petras Sapiega, miręs
Kremliuje 1611 m.*

*Lietuvos artilerijos
generolas Kazimieras
Nestoras Sapiega*

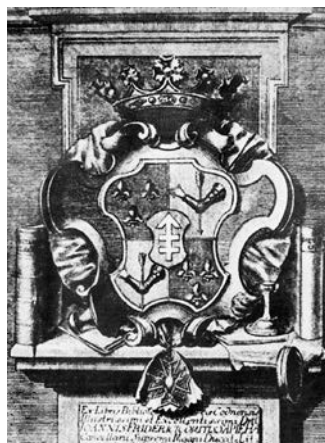
kvietėsi dailininkus, architektus, parkų specialistus. XVI–XVII a. buvo viena iš viešpataujančių LDK šeimų. Nuo 1700 m. jų politinė ir ekonominė galia, pralaimėjus mūšį prieš bajorus Vaikinkuose (Valkininkų bajorų konfederacija), ėmė smukti⁸.

„Atrodo, jog Zapyškio dvarą bus įkūręs Jonas Sapiega. Mat jo valdyta Panemunė – Gelgaudai ir Suvalkijos Gelgaudiškis. Be to, 1559 metais revizorius Valavičius Suvalkijoje jau randa Sapieginius vietovardžius, sakysim „Sapieginę Gelgaudiškio girią“. Apie tą laiką yra ir „Sapieginis klebonas“, vadinasi, tokia parapija.

Po Jono panemunių dvarus bus valdęs sūnus Paulius (Povilas – A. A.) ir paskui šio sūnus Bagdonas“⁹.

⁸ Sapiegų giminės dokumentai, 1995, p. 7, LVIA.

⁹ Matusas J. Žemaitija iki Šešupės ir Virbalio, Aidai, 1960, nr. 3, p. 126.

1517 m., mirus Jonui (Ivaškai) Sapiegai, Gelgaudiškį ir Zapyškį paveldėjo jo antroji žmona Elžbieta Sapiegienė. 1518 m. ji ištekėjo už Trākų karvedžio Grigaliaus Astiko, kuris po metų mirė.

Atrodo, kad istorikas Jonas Matusas Elžbietą Sapiegiene vadina „Svetochna“. Istorikas rašo:

„Svetušino vardas turbūt kilęs nuo Pauliaus Sapiegos pamotės Svetochmos, kuri 1517 metais valdė Gelgaudiškio dvarą“¹⁰.

Tai jis primena kalbėdamas, kad XVI a. Veliuona į Sūdumą jau buvo įžengusi taip plačiai, jog užėmė kokių penkių vėlesnių valsčių plotą. Į pietus ji buvo išsiskverbusi apie 35 km, pasiekė Pilvės upelį ir Pilviškius. Per Siesartį priėjo iki Novos upelio ir, atrodo, apėmė Šakių apylinkę. Tuo metu be Vaiguviškių (prie Plokščių – A. A.) paminėti gretimi kaimai: Karkazai, Jotyškiai, Šilėnai, Būdviečiai (netoli dabartinių Lukšių). Priešais Veliuoną tiesia linija paminėtas Žūklių kaimas ir Svetušino (Svetošin, Švetošin) dvaras. Ten pat dar šie dvareliai: Tvirbutai, Panykiai, Panemunė, Žemaitlaukis. 1593 m. Svetušinas priklausė Bagdonui Povilaičiui Sapiegai.

*Lietuvos kacleris
Jonas Frydrichas
Sapiega (1680–1751)*

*J. F. Sapiegos
ekslibris*

*Povilas Sapiega
(mirė 1635)*

Veliuona

¹⁰ Ten pat, p. 124.

Elžbieta Sapiegienė–Astikienė (Hlebavičiūtė) daug bylinėjosi. Skirsnemunės seniūnas, LDK sekretorius ir raštininkas Stanislovas Skopas, pasinaudodamas J. Sapiegos mirtimi, jėga susigražino Gelgaudiškį Skirsnemunei. E. Sapiegienė skundėsi karaliui Žygimantui Senajam, dvaras buvo gražintas paveldėtojai. Našlė dėl savo turtų bylinėjosi Gudijoje. 1540 m. kartu su posūniais ji iškėlė bylą karalienės Bonos vietininkui Jurbarkė Jonui Kuncevičiui, kuris buvo užgrobes jos žemių. 1541 m. karalius jai davė 5 žmonių tarnybas Zapyškio dvare. Norėdama užtikrinti globą ir laimėti bylas, E. Sapiegienė savo paveldimus dvarus užrašė karaliui Žygimantui Senajam ir karalaičiui Žygimantui Augustui (1520–1572). 1548 m. ji dar bylinėjosi dėl Gedigaudiškio ir Dievogalos tarnybų.

E. Sapiegienė mirė 1552 m. Po jos mirties tarp jos posūnių įvyko dalybos. Gedigaudiškio dvaras, kaip tėvo palikimas, atiteko Fiodorui Sapiegai. 1566 m. abu dvarus – Zapyškio ir Gedigaudiškio – perėmė Povilas (Nestoras) Sapiega (apie 1481–1579). Iki to laiko jis buvo valdęs tik Zapyškį. Savo dalį jam perleido Ona (Duchna) Sapiegaitė (tėvo sesuo) su vyru. Ona buvo ištekėjusi už kunigaikščio Timotiejaus Masalskio.

Povilui (Nestorui) Sapiegai po tėvo (J. (Ivaškos) mirties kaip palikimas atiteko Kodenio pilis prie Bugo upės. Po pamotės Elžbietos mirties, savo jaunesniųjų brolių naudai jis atsisakė trijų jos dvarų Gudijoje ir Zapyškio dvaro. 1566 m. po ilgų ginčų su brolio dukra jis atgavo Zapyškį ir Gedigaudiškį, pusę dvaro Gudijoje. Karalius jį paskyrė karvedžiu, o 1558 m. toms pačioms pareigoms perkėlė į Naugarduką.

Kodenio mieste Nestoras pastatė mūrinę gotiško stiliaus cerkvę, kurioje palaidojo savo tėvą. Ten buvo įtaisęs didžiulį varpą, kuris svėrė 3 000 svarų. 1865 m. rusai jį perlydė savo reikalams. P. (Nestoras) Sapiega prie Zapyškio pastatė mūrinę pilį, o apie 1530 m. – gotišką bažnyčią toje vietoje, kurioje pagal padavimą buvo pagoniška šventoji vieta. Tai vietai atminti po Didžiuoju altoriumi patalpinęs tris dievų statulas, bet bažnyčią restauruojant jos buvo sunaikintos. Netoli Zapyškio, į rytus prie Nemuno, buvęs Dievogalos kaimas, ženklinęs pagonių šventvietės sieną¹¹.

Tarp Veliuonos ir Skirsnemunės girininkijų iki Siesarties upelio buvo didelė privati P. (Nestoro) Sapiegos giria, kurioje išaugo Gedigaudiškio dvarai ir aplinkiniai kaimai. Šios girios kolonizacija geriau žinoma iš dviejų juridinių aktų: 1507 m. aktas parodo tos girios būklę, kai joje dar nebuvo gyventojų; 1599 m. aktas labai smulkiai paaikškina, kiek buvo įkurta kaimų, kiek juose gyveno ūkininkų, surašytos jų pavardės, šeimos ir jų nariai.

Didelės Gedigaudiškio girios aprašytos karaliaus Žygimanto Senojo dovanojimo privilegijoje:

„Pirmiausia Veliuonos valsčiuje, pradedant nuo tos vietos, kur Vaiguvos upelis įteka į Nemuno upę ir tuo pat upeliu aukštyn einant, paskui nuo Vaiguvos apleistu (tuščiu) lauku, kadaisė buvusiu kaimu, Gyviu vadinamu, iki Jotijos upeliui, ir pereinant tą Jotijos upelį iki Orijos upeliui, ir pereinant Orijos upelį iki Siesarties upeliui. Pagalios Siesarties upeliu žemyn einant jau kitoje to pat upelio vietoje ir vėl pereinant Oriją Skirsnemunės valsčiuje ir pasukant ant kalno, paprastai lietuviškai vadinamo Jakelio kalnu, per minė-

¹¹ Lietuvos enciklopedija, JAV, 1961, t. 26, p. 471.

*tuosius Orijos ir Jotijos upelius ir nuo Jotijos einant vienu taku, kuris vadinamas Ažišunio takas, iki Kregždantės upeliui ir nuo pat Kregždantės iki aukščiau minėtam Jakelio kalnui ir nuo Jakelio kalno tiesiog vėl iki prieinant Nemuno upę*¹².

P. (Nestoras) Sapiega buvo pats turtingiausias Lietuvos didikas visoje pane-munės juostoje nuo Balbiėriškio iki Jurbarko. Jis nugyveno ilgą amžių, todėl buvo vadinamas Nestoru. Iš Zapyškio ir Gedigaudiškio karo reikalams jis turėjo pristatyti po 19 arklių ir 10 vyrų, po 6 karius iš dvarų. Iš to matyti, kad dvarų apylinkėse jis turėjo apie 200 baudžiauninkų. Iš kitų dvarų į kariuomenę jis siuntė 120 arklių ir 124 karius. 1568 m. P. Sapiega iš karaliaus dvariškio Bogušo Ovsianiko nupirko Dievogalą, kuri buvo prie Zapyškio. B. Ovsianikas tą vietovę buvo išigijęs iš dviejų brolių Kuncevičių. P. Sapiega mirė 1579 m., palaidotas Švč. Trejybės cerkvėje Vilniuje.

Povilas (Nestoras) Sapiega buvo vedęs du kartus. Su pirmąja žmona kunigaikštyte Ona iš Alšėnų susilaukė dviejų sūnų – Mikalojaus (mirė 1599) ir Bagdono bei kelių dukterų. Antroji žmona Olena Chodkevičiūtė jam padovanojo sūnų Andrių. Jai iki gyvos galvos P. Sapiega užrašė Zapyškį ir Gedigaudiškį bei 3 000 kapų grašių iš tų dviejų dvarų. Tačiau ji, norėdama padėti savo posūniams Mikalojui ir Bagdonui bei savo sūnui Andriui, tuos 3 000 kapų grašių išdalino tarp jų trijų su ta sąlyga, kad posūniai iš savo dalies po 1 000 kapų sumokės broliui Andriui. Tik tuo atveju Zapyškis ir Gedigaudiškis su Elijašo dvaru (atrodo, netoli Gedigaudiškio) bei mūrinis namas Kaune, kuriuos jai užrašė velionis vyras, bus dalijami tarp trijų brolių.

Dalybos įvyko 1579 m. Naugardo karvedžiui A. Sapiegai (mirė 1609 ar 1614) teko Zapyškis su Dievogalos dvaru, taip pat Gelgaudiškis ir namas Kaune prie Bernardinų vienuolyno. Dar prieš tai Andrius buvo gavęs Ruborgo seniūniją Livonijoje. Tą vietovę jis ne pats išlaikė, o už 300 auksinų išnuomojo Livonijos administratoriui, suvereno maršalkai, Kauno ir Telšių seniūnui Jonui Chodkevičiui.

Po 1581 m. Varšuvos Seimo Gelgaudiškis su Zapyškio, Vilkijos, Veliuonos, Skirsnemunės ir Jurbarko giriomis buvo atiduotas žemaičiams.

*Sapiegų rūmai
Vilniuje matė daugelį
šios šeimos vyrų.
Sapiegų giminė
Lietuvai davė daug
garsių politikų, karo
vadų, visuomenės
veikėjų – 31 senatorių,
vieną kardinolą*

¹²Totoraitis J. *Suvalkijos Sūduvos istorija*, Kaunas, 1938, p. 224–225.

Gelgaudiškį Sapiegos valdė 80 metų. 1584 m. A. Sapiega su žmona Zapyškį ir Dievogalą už 15 000 kapų grašių pardavė Perstunio laikytojui, Nemunaičių girininkui ir Gardino pateisėjui Grigaliui (Grigorijui Afanasjevičiui) Masalskiui, o Gelgaudiškį – savo sesers vyrui, Livonijos karo dalyviui Motiejui Dembinskiui¹³.

Masalskių giminės ir Kasparo Oziemblovskio laikai

Masalskių giminė priklausė bajorams, praeityje paplitusi Rusijoje ir LDK. Save kildino iš Riurikaičių, giminystės ryšiais siejo su Algirdaičiais, vienas jos atstovas buvo vedęs Teodorą Algirdaitę. Giminė turėjo kunigaikščių titulą. Masalskių protėviai valdė žemes tarp Desnos, Ugros ir Okos upių, vardą gavo nuo miesto Masalsk pavadinimo. Ieškodami apsaugos nuo totorių, jie pasidavė Vytauto valdžiai, persikėlė į LDK žemes. XVII a. vienas kitas iš giminės jau buvo įkopęs į antraeilį pareigūnų vietas valstybėje. Žymesnio vaidmens Lietuvos politiniame gyvenime nevaicino, jos atstovai ryškiau pasireiškė tik XV a. antrojoje pusėje. Su vyskupu Ignacu Masalskiu (1729 07 22 Olekšyčiuose–1794 06 28 Varšuvoje) pasibaigė tos giminės reikšmė ir nutrūko jos šaša¹⁴.

Jau 1585 m. Gedigaudiškio dvarą, prie turėto Zapyškio, įsigijo minėtas Grigalius Masalskis. Tačiau ir jis dvarą greitai pardavė: 1586-aisiais Gedigaudiškį kartu „su miesteliu ir bažnyčia prie jo esančia“ G. Masalskis pardavė žemininkui Kasparui Oziemblovskui.

K. Oziemblovskui mirus, 1599 m. keturi jo sūnūs dalijosi tėvo turtus, buvo surašytas dalybų aktas. Jame pirmą kartą paminėtas Gelgaudiškio pavadinimas (vietoje Gedigaudiškio), išvardyta 15 čia buvusių kaimų. Dvarą išsidalijo į lygias 4 dalis, jį valdė K. Oziemblovskio sūnūs Motiejus ir Andrius, o po jų – Konstantinas. 1691 m. dvaras priklausė Kazimierui Oziemblovskui¹⁵.

Apie 1590 m. Gedigaudiškio girios kolonizacija vyko gana sparčiai, nes iki 1599 m. įkurta 14 kaimų tose vietose, kur 1507 m. visai nebuvo gyventojų. Apie tuos kaimus, žemes ir gyventojus pasakoja 1599 m. pasidalijimo aktas, kurį Gelgaudiškio dalybų metu surašė keturi K. Oziemblovskio vaikai. Apie kaimus pateikti šie duomenys:

Geļgaudiškis	15 valakų	31 šeima
Ivōniškis (Vōniškiai)	8	22
Mazutāičiai (Maštāičiai)	5	7
Narkūnai	4	7
Jankūnai	16	24
Klišiai	2	3
Petrašūnai	12	20
Kurtiniai	3	3
Šakāičiai (Šakiai)	2,1/3	2
Dobkūnai	3	3
Stanāičiai	12	22
Jotyškiai	5	11
Daujōtai (Daujōčiai)	2	1
Baltkōjai	2	4
Kālviai	2	1

¹³Ten pat, p. 227.

¹⁴Lietuvių enciklopedija, JAV, 1959, t. 17, p. 434.

¹⁵Totoraitis J. Suvalkijos Sūduvos istorija, Kaunas, 1938, p. 228.

Lietuvos etmonas Mykolas Juozapas Masalskis (XVII a.)

Gelgaudiškio miesteliui tuo metu priklausė 22 margai žemės ir 7 margai pievų. Miestelio 12 šeimų turėjo nevienodo dydžio daržus, 1–3 margų. Du sodžiai prie Gelgaudiškio buvo bevardžiai: vienam priklausė 3 valakai žemės, jame gyveno viena šeima, o kitam – 3 valakai žemės, gyveno 5 šeimos¹⁶.

K. Oziemblovskio palikuonių pasidalijimo aktas parodo ne vien to dvaro ūkinę situaciją. Panašiai atrodė ir kiti privatūs dvarai. Visoje kairiojoje panemunės juostoje nuo Ruņšiškių iki Jurbarko XVI a. didžiojo kunigaikščio žemėse įsikūrė gana daug privačių dvarų. Jų savininkai valdiniams dažniausiai skyrė nedidelius 0,5 valako žemės plotus¹⁷.

Iš Oziemblovskių laikų yra išlikęs Gelgaudiškio dvaro inventorių, kuris buvo įrašytas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo aktų knygoje 1668 m. vasario 7 d.¹⁸

Inventoriuje minima keletas dvaro pastatų, tarp jų – medinis su prieangiu bei malksnų stogu dvarininkų gyvenamasis namas.

Iki Oziemblovskių nė vienas savininkų (Sapiegos, Masalskiai, Dembinskiai) čia negyveno, tikriausiai ir po jų negyveno (dvarą valdė Andrius Kazimieras Gelgudas, o vėliau – kunigaikščiai Čertoriskiai).

1665 m. Gelgaudiškio dvaro spirito varykla (*bravoras*) turėjo net 4 koklines krosnis, didelę vonią salyklui mirkyti, 4 kubilus ir 2 garintuvus su vamzdžiais. Čia buvo gaminamas alus, degtinė ir midus¹⁹.

Miestelio pavadinimo kilmė

Seniausiu vietovės pavadinimu laikytinas Gedigoldiškis, Gedigaudiškis. Kalbininkas Aleksandras Vanagas (1934–1995) nagrinėjo dvi įmanomas interpretacijas, kaip Gedigaudiškis tapo Gelgaudiškiu. Pagal pirmąją slaviskai rašytas Gedigoldiški ar pan. buvo tiesiog perdirbta į Gelgaudiškis: Gedigoldiški > Gedgoldiški > lenkų Gielgudyszki – Gelgaudiškis. Tokią raidą patvirtintų aplinkybė, jog apie XVIII a. vidurį Gelgaudiškį po Oziemblovskių valdė Gelgudas. Šis asmenvardis greičiausiai bus apslavinta lytis iš Gelgudas. Jei taip, tai būtų galima daryti išvadą, kad asmenvardis Gelgudas šiame krašte galėjo būti žinomas ir anksčiau.

Tačiau abejonių lieka, ar tikrai Gedigaudiškis transformavosi į Gelgaudiškį. Jas kelia tas faktas, kad Lietuvoje yra ir daugiau vietovių, kurių pavadinimas kilęs iš asmenvardžio Gedgaudas. Per istorijos laikotarpį tie pavadinimai nebuvo transformuoti, jie išliko iki mūsų dienų (Gedgaudiškės kaimas Tauragės r., Gedgaudžių kaimas Kretingos r.). Jų kamienas gedgaud- netapo gelgaud-.

A. Vanagas spėjo, kad Gedigaudiškis ir Gelgaudiškis galėjo būti du visai skirtingi vietovardžiai, kilę iš skirtingų asmenvardžių: pirmasis – iš Gedigaudas, ant-rasis – iš Gelgaudas ar Gelgauda.

Sudurtinis asmenvardis Gedigaudas (su jungiamuoju balsiu i) gyvojoje kalboje neišliko, tačiau žinoma per 100 šeimų su pavarde Gedgaudas. Kad asmenvardis Gedigaudas tikrai buvo, rodo istorijos dokumentai: Giedigold 1434 m., Gedi-goldi 1433 m., Gedigoldowicz 1434 m., Кредикгольдовичъ 1450 m. Taip iš asmenvardžio Gedigaudas iš pradžių galėjo susidaryti vietovardis Gedigaudiš-

¹⁶ *Ten pat*, p. 228.

¹⁷ *Ten pat*, p. 229.

¹⁸ 1668 m. vasario 7 d. Gelgaudiškio dvaro Veliuonos pavieto inventorių, Jablonskis K., Jučas M. *Lietuvos inventoriai XVII a.*, Vilnius, 1962, p. 267–271.

¹⁹ *Ten pat*, p. 267–271.

kis. Gyvenvietei einant iš rankų į rankas, ypač kai su šia vietove susiję Gelgudai (Gelgaudai), galėjo susidaryti naujas vietovardis Gelgaudiškis – vedinys iš Gelgaudas ar Gelgauda.

Senesnių šios vietovės užrašymų neišliko, o vėlesnieji gana vienodi. Kad būtų galima išsamiau išnagrinėti vietovardžio Gelgaudiškis kilmę, trūksta istorinės medžiagos. Turime pasiūlyti versijomis, kurias siūlo mokslininkai.

Gelgaudiškio miestelis nuo dešiniojo Nemuno kranto (ties Šiline). 2007 m.

A. Andrijono nuotr.

Gelgaudai

Gelgaudiškio vardu vadinamos ir su juo glaudžiai susijusios trys vietovės: Aukštasis Gelgaudiškis (Branduoliškiai) – dvaras kairiajame Nemuno krante, 12 km į vakarus nuo Vilkijos; Žemasis Gelgaudiškis – miestelis kairiajame Nemuno krante, 4 km į vakarus nuo Aukštojo Gelgaudiškio ir Gelgaudų pilis, Vytėnais vadinama, – dešiniajame Nemuno krante, beveik priešais Žemąjį Gelgaudiškį. Istorikai linkę šias tris vietoves tyrinėti bendrame kontekste.

Istorikas Jonas Matusas rašė: „*Gelgaudiškis įkurtas Gedgaudų*“. Žemaitijoje (ji keletą šimtmečių apėmė ir Suvalkiją) pirmasis išsikūrė Jurgis Gedgaudas, garsus Vytauto politikas ir kultūrininkas. Dešiniame Nemuno krante aukščiau Skirsnemunės jis bus tarp 1412–1413 m. pastatęs Gedgaudų–Vytėnų pilį (greičiausiai ne dabartinės išvaizdos). Kadangi jis nuo 1401 m. Vilniuje turėjo maršalo tarnybą, tai galėjo panaudoti Lietuvos valdovo sėkmingą statybos organizaciją (mūriniai darbai Trakuose, Vilniuje ir kitur). Statybinių patyrimą jis vėliau panaudojo Podolėje pilims statyti, čia būdamas Lietuvos valdovo vietininku (1415–1423). Gedgaudų piliai ir dvarui buvo pravartu, kad kaimyninės Veliuonos tėvūnas-laikytojas buvo Jurgio giminaitis M. Mingaila-Gedgaudas (1412),

*Gelgaudiškio miestelis, o kitoje Nemuno pusėje – Gelgaudių pilies bokštai.
2006 m. A. Andrijo nuotr.*

Gelgaudiškio miestelis iš Tylos gatvelės. 2009 m. A. Andrijo nuotr.

*Gelgaudiškio dv.
šiaurinis fasadas.
1968 m. Iš LKPCA*

drauge eidamas ir Vilniaus pilininko pareigas. Šisai 1457 m. turbūt gyveno aname dvare, kadangi dalyvavo Jurgio sūnui Petruui steigiant nepertoliausiai esančią Šiluvės bažnyčią. Gelgaudų valdomi plotai (atrodo, pagal Nemuną) siekė Prūsijos sieną.

Gelgaudiškis XV a. antrojoje pusėje augo kaip anksčiau minėtų Gelgaudų dvaro (iš pradžių vadinto Panemune) atžala, arba *folverkas*. Jis aiškiai paliudytas 1517 m. kaip velionio Jono Sapiegos palikimas²⁰. 1567 m. minimas dvaras su miesteliu²¹. O. J. Sprogis 1588 m. dokumente rašė: „*Dedigoldiški yra miestelis ir bažnyčia*“²². Tame pat dokumente XVI a. Grigas Valavičius Gelgaudiškį pamini netiesiogiai, rašydamas apie „*Gelgaudiškio girią*“. Tuomet Gelgaudiškis jau buvo perėjęs Sapiegosms, o 1589 m. žentui, Livonijos karo dalyviui Mot. Dembinskiui²³.

Jau minėtas Jurgis Gedgaudas vadovavo 60-ties pakrikštytų Žemaitijos bajorų delegacijai, kurią 1415 m. rugsėjo mėnesį Vytautas Didysis pasiuntė į Konstanca, kur buvo sprendžiamas Lietuvos ir Ordino ginčas. Konstancos susirinkimas tęsė 1413 m. pradėtą Žemaitijos krikščioninimą. Susirinkimu norėta padėti tašką senam lietuvių ir kryžiuočių ginčui dėl Žemaitijos sienų²⁴.

Pagal J. Matusą, Gelgaudiškio atsiradimui ekonomines socialines prielaidas sukūrė dešinėje Nemuno pusėje buvę miesteliai – Vilkija, Veliuona, ruožas ties Raseiniais ir Jurbarku, o XV a. antrojoje pusėje prisidėjo ir Virbālis, kuris savo ruožtu buvo veikiamas Gardinežo ir Augustavo ekonominių ir kultūrinių centrų. XV a. konkretūs liudininkai yra Vaiguviškių kaimas ir dvarelis ties Plokščiais, Virbalio parapija ir „Rekučio kelias“ nuo Sudargo link Nemuno ties Smalininkais. O Rekučiai-Kęsgailos nuo 1402 m. buvo Žemaitijos seniūnais, turėjo nuosavų plotų pagal Prūsijos sieną.

Kęsgailų giminė

Šios senos Lietuvos didikų giminės tėviške laikoma Dėltuva prie Ukmergės. Jau XV a. pirmojoje pusėje Kęsgailos buvo iš žymiausių Lietuvos didikų ir vaidino svarbų vaidmenį. Ilgainiui

²⁰ *Lietuvos metrika*, 1903, 1005 tol.

²¹ *Ten pat*, 1915, 451.

²² Sprogis J. *Geografičeskij slovarj*, Vilnius, 1867.

²³ *Опись Документов Виленск. Центр. Архива*, I, 98.

²⁴ Matusas J. Lietuvos lokalinės istorijos Lietuvių enciklopedijoje papildymas, *Tautos praitis*, t. 1, kn. 3, p. 433.

didžiųjų kunigaikščių dovanojimais, pirkimais bei paveldėjimais jie išgijo didelį turtą ir XV–XVI a. Žemaitijoje buvo labai įtakingi ir galingi. Jie buvo stiprūs Vytauto politikos rėmėjai. Kunigaikštis jiems pavesdavo atsakingas misijas ir skirdavo svarbesnėms pareigoms. 1409 m. savo vietininku Žemaitijoje Vytautas paskyrė Rumbautą Kęsgailą, o po Torunės taikos (1411) Žemaitijos seniūnu jis paskyrė Mykolą Kęsgailą (mirė 1451). Po Vytauto mirties Kęsgailos buvo Švitrigailos šalininkai; už tai nukentėjo nuo Žygimanto Kęstutaičio. Kęsgailos, kaip ir paveldėdami Žemaitiją, valdė su maža pertrauka per 120 metų (1412–1532). Būdami seniūnais, krašte jie šeiminkavo beveik savarankiškai, savo nuožūra skyrė net didžiojo kunigaikščio dvarų tėvūnus.

Mykolas Kęsgaila rūpinosi Vytauto karūnacija. Tuo reikalu 1430 m. su broliu Šedibaru vyko į Romą. Švitrigaila juos siuntė pas karalių Jogailą; 1431 m. Skirsnemunėje jie pasirašė sutartį su Ordinui.

Stanislovą Kęsgailą (mirė 1532) 1527 m. balandžio 28 d. Žygimantas Senasis paskyrė Žemaitijos seniūnu. S. Kęsgaila pasiėmė ne tik tuos dvarus ir valsčius, kurie iki to laiko priklausė didžiajam kunigaikščiui (pvz., Vilkija, Veliuona, Skirsnemunė, Josvainiai), bet ir teritorijas, buvusias seniūno žinioje – Berženus, Užventį, Dirvėnus, Biržinėnus, Viešvėnus, Telšius, Tverus, Rietavą, Šauduvą, Gandingą, Pajūrį, Palangą, Karšuvą, Kaltinėnus, Pašilę ir Ariogalą.

Kęsgailų giminė pasibaigė XVI a., kai 1556 m. mirė paskutinis jos vyriškas palikuonis Stanislovas Kęsgaila²⁵.

1753 m. Jonas Eperješas su žmona Bogumila Panemunės dvarą ir pilį pardavė Gulbinų seniūnui, baronui pulkininkui Leonui Igelstromui. Apie tai matyti iš tų metų spalio 15 d. pardavimo metu padaryto inventoriaus aprašymo. Dar anksčiau, 1753 m. vasario mėn., L. Igelstromas buvo nupirkęs to dvaro dalį – Naujadvarį. Bet jau po

*Vytauto Didžiojo 500 metų
jubiliejui (1430–1930)
sukurta lėkštė*

*Gelgaudų pilis
(1604–1608)*

²⁵ *Lietuvių enciklopedija*, JAV, 1957, t. 11, p. 400–401.

6 metų, prireikus pinigų, 1759 m. Panemunės dvarą ir „Eperješų pilaitę“ (taip akte pavadinta pilis) jis pardavė Akmenės seniūnui, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininkui Andriaus Gelgaudo sūnui Antanui Gelgautui (gen. Antano Gelgaudo seneliui – A. A.) ir jo pirmajai žmonai Karolinai Oskierkaitei. 1759 m. kovo 19 d. Gulbinuose rašytame pardavimo sutarties akte pažymėta, kad už Panemunės dvarą ir pilį Igelstromas gavo 19 000 talerių. Buvo susitarta, kad 17 000 talerių A. Gelgautas sumokės sudarant dokumentus, o už likusius 2 000 talerių išpirks Kauno pastalininkams Eperješams ir Niemcevičiui užstatytus palivarkus. Pagal 1759 m. gegužės 2 d. intromisijos aktą Antanas Gelgautas ir Karolina Oskierkaitė paskelbti Panemunės dvaro ir pilies šeimininkais²⁶.

Taip Panemunės dvaras 158 metus (1595–1753) išbuvęs Lietuvoje išikūrusių vengrų kilmės sulenkėjusių didikų Eperješų tėvonija, 72 metams perėjo į kitų krašto didikų – Gelgautų – giminės rankas, kuri apleistą pilį nutarė paversti savo reprezentacine rezidencija.

Išsigijęs Panemunę, A. Gelgautas privalėjo mokėti ankstesnio šeimininko skolas. 1771 m. jis išmokėjo 14 000 lenkiškų auksinų Smolensko vaivadijos poručikui Jokūbui Eperješui.

Akmenės, vėliau Tverų seniūnas Antanas Gelgautas netrukus iškilo į aukštus Žemaičių kunigaikštystės postus. Juos pasiekti Gelgautui padėjo antrosios jo vedybos su turtinga ir įtakinga našle Barbora Tyzenhauziene (Judickaitė), buvusia Kazimiero Tyzenhauzo žmona. Iš jos 1783 m. rugsėjo 23 d. testamentu atrodo, kad tos vedybos įvyko apie 1778 m.; tais metais A. Gelgautui ji padovanojo dalį savo dvarų. Tuo metu A. Gelgautas turėjo Žemaičių kašteliono titulą, o nuo 1783 iki 1795 m. jis užėmė aukštą Žemaičių seniūno postą.

Minėtu 1783 m. testamentu Barbora Gelgautienė (Judickaitė), neskaitant nejudamojo turto, savo giminėms išdalijo 300 000 auksinų. Jos vyrui A. Gelgautui teko didelė nejudamojo turto dalis ir 100 000 auksinų. Dalį pinigų B. Gelgautienė paskyrė 5 posūniams ir podukroms.

Vedybos su turtinga našle ne tik iškėlė smulkų bajorėlių į aukštą visuomenės sluoksnį, bet leido jam, remiantis žmonos atsineštais turtais, atlikti kapitalinę Eperješų pilies rekonstrukciją. Baronas L. Igelstromas, neilgai pilyje šeimininkavęs, vargu bau ar buvo pradėjęs pilį remontuoti ir tvarkyti. Juo labiau kad jam trūko lėšų. Dėl jų stygiaus gan pigiai jis ir pardavė Panemunę.

Iš minėto B. Gelgautienės testamentu sužinome, kad toji turtinga didikė ilgesnį laiką gyvendavo Vilniuje. Testamente ji prašė, kad po mirties būtų palaidota Vilniaus dominikonų bažnyčioje. Tačiau buvo palaidota Bernardinų bažnyčioje. Antkapinę lentą su įrašu žmonai A. Gelgautas įmūrijo 1784 m. liepos 24 d. Tie faktai rodo, kad A. Gelgautas turėjo ryšių su Lietuvos sostine, kur tuo metu (1782–1786 m.) vienas pirmųjų Lietuvos klasicizmo atstovų M. Knakfusas statė klasicistinių Vilniaus universiteto observatorijos fasadą²⁷. Išlikęs iki mūsų dienų.

Ši antkapinė lenta Bernardinų bažnyčioje išlikusi iki mūsų dienų, minima spaudoje ir knygose. „... Be minėtų paminklų dar yra kairiojoje navoje Gelgautų paminklas iš smiltainio...“²⁸

²⁶Pinkus S. Panemunės pilis, *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971.

²⁷*Ten pat*, p. 212–213.

²⁸*Architektūros paminklai*, Vilnius, 1970, t. 1, p. 69.

Atminimo lenta Gelgaudienei Bernardinų bažnyčioje Vilniuje. Šioje lentoje lenkų k. įrašyta: „Širdžiai teisingai ir santuokos ryšio ištikimybę patyrusiai – Barbarai Gielgudovai, Žemaičių seniūno žmonai, kilusiai iš Judickių, Antonas Gielgudas, Žemaitijos kunigaikštystės vyriausiasis seniūnas, 1784 m. liepos 24 d. padėjo šį antkapi, kaip savo negėstančios atminties, susižavėjimo ir dėkingumo įrodymą ir norėdamas pažadinti ištikimus jos sielai. Nesiskusk, o mylima širdie, dėl liūdno pasikeitimo, / kad nuo visų buvai atskirta. / Vyras, kuriam tu esi brangesnė už visus pasaulio turtus, / atiduoda tave pelnyto poilsio Dievo namuose. / Ilsėkis, garbingasis turte, akmens šešėlyje. / Prie tikinčiųjų atodūsių prisidės sielos“. 2005 m. A. Andrijo nuotr.

Atminimo lentos fragmentas: skulptūra viršutinės dalies centre

*Atminimo lentos
fragmentas:
Gelgaudų giminės
šėimos herbo dalis*

„B. Gelgaudienės memorialinė lenta (DR 277) yra šiaurinėje navoje; pritvirtinta prie bažnyčios šiaurinės sienos. Sukurta 1784.

Lenta (smiltainis, 4,30 × 2,96 m) turi klasicizmo (bendra kompozicija) bruožų. Jos kompoziciją sudaro įvairiai profiliuotas cokolis su memorialiniu įrašu, Gelgaudų šeimos herbas, šoninės mentės ir skulptūrinė grupė. Plokštė su memorialiniu įrašu turi platų, griežtų formų rėmą. Cokolis, mentės, įrašo rėmas dekoruota gėlių girliandomis, juostų pynėmis su rozetėmis, meandra. Lenkiškas įrašas pažymi, kad lentą Barboros Gelgaudienės atminimui 1784 įrengė jos vyras Žemaitijos seniūnas Antanas Gelgaudas“²⁹.

Tikslių metų, kada pradėta Eperješų pilies klasicistinė rekonstrukcija, nežinome, tačiau aišku, kad tokius didelius statybos darbus A. Gelgaudas galėjo atlikti tik gavęs Žemaičių seniūno titulą, t. y. po 1783 m.

Renesancinis pilies ansamblis su uždaru kiemu buvo perdirtas į „U“ plano rūmus su pagrindiniu korpusu centre ir dviem šoniniais korpusais. Didesni klasicistinės rekonstrukcijos darbai pradėti griauinant šiaurinį korpusą. Jo vietoje buvo užtvirta tvora, turėjusi 11 mūrinių stulpų ir dvejus vartus.

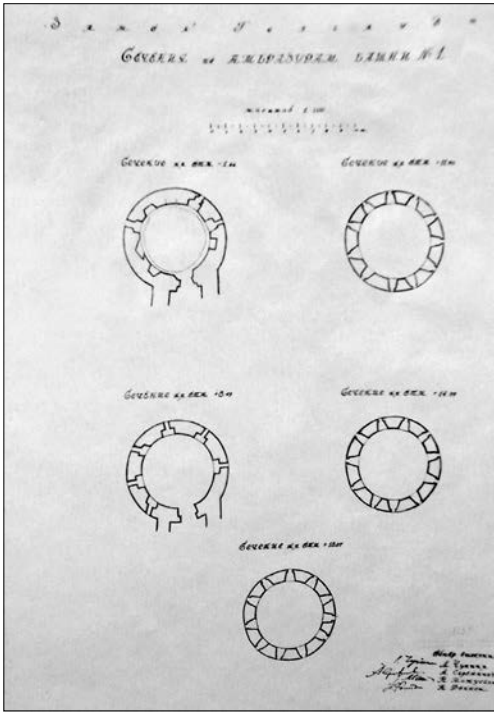
Rytiniame korpuse pastatytos dvi naujos vidaus sienos. Koplyčios ir svečių salės pertvertos ir paverstos gyvenamaisiais kambariais. Koplyčia perkelta į šiaurės rytų bokštą. XIX a. pradžioje virtuvės iš rytinio korpuso iškeltos į pietinio korpuso vakarinę dalį.

Klasicistinės rekonstrukcijos metu, iš pamatų pastačius naują rytinio fasado sieną, pastatytas naujas vakarinis korpusas. Jame atsirado pavėlavusi baroko tipo koridorinė sistema. Jo vidaus neužbaigė: patalpos stovėjo be langų, perdangų, todėl jame nebuvo gyvenama.

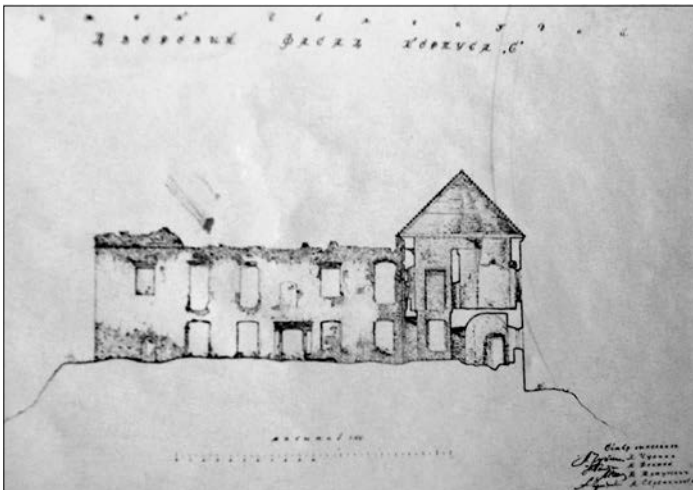
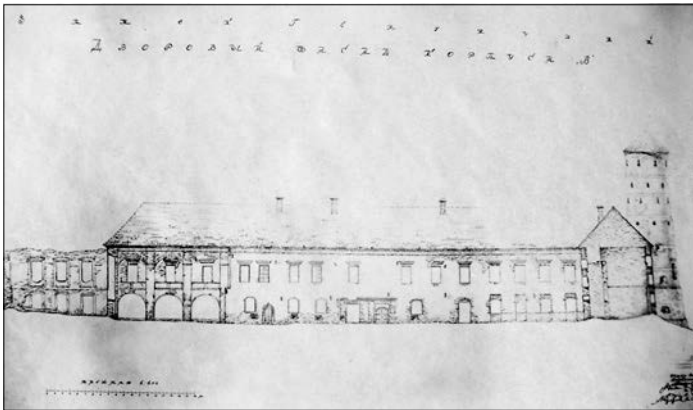
Pietinį korpusą A. Gelgaudas pavertė reprezentaciniu. Iš pagrindų per-

²⁹ Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, Vilnius, 1988, t. 1, p. 488.

Senieji Gelgaudy
pilies statybos
planai

statė vakarinę vienaaukštę korpuso dalį, nugriovė buvusio vienaaukščio pastato sieną ir pastatė naują per du aukštus. Įrengtas antrasis aukštas su svetaine, kuriai langus iškirto į pietinę fasado pusę. Vakarinėje dalyje įrengė virtuvę. Antrojo aukšto kambariuose gyveno šeimynininkai, todėl kai kurių kambarių sienos dekoruotos antikinių figūrų frizais, sienine tapyba. Kambarius puošė naujos baltų koklių krosnys, židiniai. Pietinio korpuso išorinio fasado viduryje, buvusio lango vietoje, iškirstas išėjimas. Rekonstruotas išėjimas iš pietinio korpuso rytiniame gale. Kai kuriuose antrojo aukšto kambariuose išklėjo eglinių ir uosinių plokščių parketo grindis. Reprerentacinės svetainės salės neužbaigė³⁰.

Pietvakarių bokšto antrajame aukšte iškirto 3 stačiakampius langus ir įrengė biblioteką.

Iki šiol nerasta žinių apie klasicistinės rekonstrukcijos architektą, nežinomos ir kitų specialistų pavardės. Tačiau nėra jokių abejonių, kad rekonstrukcijos darbams vadovavo architektas. 1797 m. pilies pajamų žiniaraštyje tarp kitų dalykų įrašyta, kad tų metų liepos 20 d. architektui pasiūti nauji batai. Gaila, kad nėra to architekto pavardės. 1795 m. dvaro žmonių sąrašė įrašytas stalius Lebginskis, Johano sūnus, o 1800 m. paminėta dar daugiau amatininkų: stalius Kristijonas Kohelis, dailidė Fridrichas Balkė, puodžius Stanislovas Kucinas.

Tai beveik visi su A. Gelgaudo statybine veikla susiję dokumentai. Iš kitų žinomi daugiausia bylinėjimosi su įvairiais asmenimis dokumentai. 1760–1764 m. A. Gelgudas bylinėjosi dėl pabėgusio iš Panemunės dvaro baudžiauninko Jakaičio-Kairio su Horodeckiu, Kasakauskiais, Žemaičių vyskupu. Po žmonos B. Judickaitės mirties dėl jos palikimo ilgai bylinėjosi su podukra Tyzenhauzaite ir su jos vyru, Pinsko teismo seniūnu Pranciškom Ksaveru Chominskiu.

1775 m. Panemunės dvarui priklausė vienas dūmas (lūšnelė be kamino – A. A.) bajoriškas ir 83 valstiečių. Lygiai tiek pat jų buvo kaimyniniame Pranciškos Olendskos dvare. 1809 m. rugpjūčio 21 d. įrašas sąrašo pabaigoje apie „dūšiu“ patikrinimą rodo, kad suregistruota 465 valstiečiai ir 287 kitokio užsiėmimo žmonės.

Atrodo, kad Antanas Gelgudas mirė apie 1795 m. Iš 1795 m. Panemunės dvaro ir pilies inventorinio aprašymo žinoma, kad tais metais Panemunę valdė A. Gelgaudo sūnus, buvęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rūmų maršalka Mykolas Gelgudas (1760–1834) ir jo žmona, Žemaičių kašteliono grafo Stanislovo Tiškevičiaus ir Ievos Tiškevičienės duktė Eleonora Gelgaudienė. Pastaroji 1786 m. gruodžio 25 d. dovanojimo aktu visą po jos motinos mirties likusį paveldėjimą ir turtą, kurį jai turėjo palikti tėvas, padovanojo savo vyrui M. Gelgaudui. O šis 1786 m. gruodžio 28 d. savo ruožtu užrašė visą po jo mirties likusį turtą ir pilį žmonai.

E. Gelgaudienė mirė 1823 m. vasario 22 d. M. Gelgudas, nemokėdamas tvarkytis, taip įsiskolino, jog visą savo ir mirusios žmonos turtą turėjo užstatyti kreditoriams. Šie pagaliau padavė jį į teismą skoloms išieškoti.

1828 m. balandžio 19 d. eksdivizinio teismo sprendimu M. Gelgaudo dvarai su visu turtu padalyti kreditoriams. M. Gelgaudo vaikams – Antanui ir Jonui Gelgaudams, Juzefai Gelgaudaitei, – kad būtų išsaugota E. Gelgaudienės kraičio dalis, paliktas Zamkaus dvaras ir pilis. Tuo metu Panemunės dvaras jau pradėtas vadinti Zamkumi.

³⁰Pinkus S. Panemunės pilis, *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971, p. 213–214.

Eksdivizinio teismo sprendimu Panemunės (Zamkaus) dvarą ir pilį reikėjo aprašyti. 1828 m. lapkričio 14 d. tai padarė teisėjas Norbertas Paškevičius.

Lietuviai susitinka su gen. Dezideru Chlapovskiu

Po teismo dvarą ir pilį iš tikrųjų pradėjo valdyti M. Gelgaudo sūnus Jonas Gelgaudas. Po poros metų prasidėjo 1830–1831 m. sukilimas, kuris Gelgaudams iš rankų išplėšė ir tai, kas liko po eksdivizinio teismo.

Sukilime aktyviai dalyvavo abu Gelgaudai – Antanas ir Jonas. Lenkų kariuomenės generolas Antanas Gelgaudas buvo paskirtas vyriausiuoju sukilėlių kariuomenės vadu Lietuvoje. A. Gelgaudo, Chlapovskio ir Dembinskio vadovaujami 16 000 kareivių atvyko į Užnemunę ir persikėlė per Nemuną ties Gelgaudiškiu, netoli nuo Panemunės pilies – A. Gelgaudo tėvonijos. Po pralaimėjimo prie Vilniaus, vėliau traukiantis per Prūsijos sieną, A. Gelgaudą nušovė neviltingas sukilėlių karininkas. Į Prūsiją pasitraukė ir jo brolis Jonas Gelgaudas.

Mūšis prie Varšuvos. 1831 m.

1831 m. sukilimo dalyvis, gen. D. Chlapovskio adjutantas Ignas Domeika (1801–1889). Geologas, chemikas. Profesoriavo Čilės aukštojoje mokykloje, buvo Santjago universiteto rektorius. Atrado naujų mineralų, vario sluoksnius, aukso, akmens anglies kasyklas

Medalis I. Domeikai. Čilės vyriausybė mokslininko garbei jį nukalė 1885 m., vieną kalną pavadino Cerro Domeyco, vieną vietovę Puerto Domeyco

Malšinant sukilimą, pilis smarkiai nukentėjo. Prie jos tarp sukilėlių ir caro kariuomenės įvyko mūšis. Įsiveržę į pilį, caro kareiviai ją apiplėšė. Buvo sunaikinta vertinga biblioteka ir visas viduje buvęs inventorių. Apie tai 1833 m. kovo 31 d. asoriui Rutkovskiui raštu pranešė Kunigunda Gelgaidienė.

Kai sukilimas buvo numalšintas, Jono Gelgaudo žmona Kunigunda Gelgaidienė (Šemetaitė) kartu su uošviu Mykolu Gelgaudu vėl apsigyveno Panemunės pilyje.

Tačiau netrukus Zamkaus dvarą savo žinion perėmė vadinamoji „Dvarininkų globa“. 1832 m. gegužės 3 d. Raseinių žemės teismas nutarė, kad J. Gelgaudo valdomos žemės Zamkaus dvare „turi būti atiduotos visuomeninei globai ir sekvestruotos“. Sukilimo dalyvių kaltei nustatyti įsteigta Vilniaus gubernijos komisija 1833 m. sausio 13 d. pilies valdytoją Joną Gelgaudą pripažino „antrojo laipsnio nusikaltėliu“ ir, remdamasi caro 1832 m. lapkričio 4 d. įsaku, nutarė jo su broliu Antanu ir seserim Juzefa turėtą Zamkaus dvaro dalį Raseinių apskrityje ir kitus jo turtus perduoti išdui. Generolą A. Gelgaudą komisija pripažino pirmojo laipsnio valstybiniu nusikaltėliu. Vilniaus gubernijos valdyba 1833 m. kovo 6 d. įsakymu nutarė

„jam po eksdivizijos išlikusį Zamkaus dvarą ir pilį, jojo su broliu ir seserim bendrai valdomą, ir kitus turtus neatidėliotinai paimti išdo žinion ir sekvestruoti“.

Iš 1832 m. spalio 20 d. dokumento žinoma, kad dvaro valdytoju tuo metu dar buvo ankstesnis Gelgaudų administratorius Naruševskis. Sekvestruoto Zamkaus dvaro naujasis šeimininkas Vilniaus valdinė palata į pilį atsiuntė „ypatingų įgaliotųjų valdininką“ asorių Rutkovskį. Jis 1833 m. balandžio 13 d. raportu pranešė, kad pilyje su Kunigunda Gelgaidiene gyvenantis 73 metų senukas, rūmų maršalka Mykolas Gelgaudas jokių dvaro nuosavybės teisių neturi. Rutkovskis rašė, kad ir

pati K. Gelgaudienė jokių nuosavybės teisių šiam dvarui taip pat neturi, nors įrodinėjanti priešingai.

K. Gelgaudienė 1833 m. balandžio 20 d. raštu kreipėsi į carą Nikolajų, prašydama pripažinti Gelgaudų dvarą jai. Skundžia tame rašte Rutkovskį, kad jis nepaisas turto dokumentų, viską aprašęs Valdinei palatai, o ją iškraustęs iš pilies. Ji tvirtina, kad 1830 m. balandžio 23 d. sutartimi Jonas Gelgaudas pilį atidavęs jai, kad anksčiau jis pilį gavęs iš brolio Antano, o ji prie tos dalies pridėjusi savo kraitį.

Tačiau jos prašymas nebuvo patenkintas. Zamkaus dvaras ir pilis 1833 m. rugsėjo 10 d. perėjo Vilniaus valdinės palatos žinion.

Kad būtų patikrintos dvaro paveldėjimo teisės ir paneigtos kitos pretenzijos, Rutkovskis pasiūlė peržiūrėti pilies archyvą. 1833 m. balandžio 13 d. jis pranešė į Vilnių, kad pilyje yra 9 „*kuparai*“ popierių ir kad jiems peržiūrėti reikėtų ne mažiau kaip metų. 1837 m. rugpjūčio 27 d. ir tų metų rugsėjo 1 d. jo raportuose sakoma, kad 8 ryšuliai to archyvo popierių išsiųsti į Vilnių. Tuo pačiu metu Vilniaus gubernijos Likvidacinė komisija (raštu Nr. 663) pranešė Vilniaus valdinei palatai, kad iš Gelgaudų pilies pristatyti „... 9 dideli ryšuliai įvairių popierių, be aprašymo, tik pasverti ir sverią 13 pūdų“. Kaip jau minėta, Kerbedzis padarė labai trumpą to archyvo aprašą; pats archyvas yra dingęs.

1833 m. rugsėjo 9 d. Vilniaus valdinė palata įsakė išreikalauti iš Kunigundos Gelgaudienės jos vyro duotus nuosavybės dokumentus. Kartu tuo raštu jai buvo leista gyventi pilyje. Tačiau sekvestruoto Zamkaus dvaro komisaras 1833 m. rugsėjo 25 d. raštu atsakė, kad, gavusi pasą, K. Gelgaudienė išvyko į Prūsiją, ir iš jos dokumentų išreikalauti negališ.

M. Gelgaudas mirė 1834 m. kovo 13 dieną. Jo pilis liko izdo žinioje ir priežiūroje, ir nė vienas Gelgaudų dėl jos daugiau pretenzijų nereiškė.

Dar 1833 m. rugsėjo 28 d. Raseinių apskrities Sekvestracijos komisijos komisaras Ščerba pranešė Vilniaus valdinei palatai, kad Vilniaus vicegubernatorius baronas Taubė įsakė Zamkaus dvarą perduoti pareiškusiam norą jį valdyti atsargos pulkininkui baronui Vrangeliui. Toliau Ščerba pažymi, kad rugsėjo 12 d. Vrangelis pagal aprašą jau perėmęs dvarą iš Gelgaudų administratoriaus Naruševskio. Bet baronas Vrangelis dvare ir pilyje ilgai nešeimininkavo, nes persikėlė į gretimą seniūniją.

Pilis apleista dar paskutiniu ju Gelgaudų šeimininkavimo dešimtmečiu. Tai žinoma iš 1826 m. inventorinio aprašymo, kur sakoma, kad vakarinio pilies korpuso stogas – kiauras, o mūrai – sutrūkinėję, kad bokštus taip pat reikia rekonstruoti – vienas jų be stogo ir perdengimų ir t. t. Po sukilimo pilis dar sparčiau nyko.

Pilį sekvestravus, beveik visi jos kambariai stovėjo tušti. Dvaro administratoriai gyveno tik keliuose kambariuose, tik tuos ir remontavo. Prieš 1837 m. Zamkaus dvaro administratoriumi buvo Berezovskis. 1839 m. birželio 8 d. dvarą administravo Pilsudskis. 1840 m. birželio 17 d. dvarą, pilį ir kitus pastatus perėmė kolegijos asesorius Miniatovas (kitur jis vadinamas Miniatu); tai žinoma iš 1857 m. gruodžio 22 d. Zamkaus dvaro pastatų perdavimo lyginamojo žiniaraščio. Miniatovui mirus, dvarą administravo jo žmona. 1857 m. balandžio 23 d. dvarą ir pilį ji perdavė naujam administratoriui Medzikovskiui. Bet jis greitai buvo pašalintas. „Vilniaus laikraščio“ 1858 m. spalio 10 d. numeryje atspausdintas skelbimas, jog

tų metų gruodžio 17 d. įvyks varžytinės dėl Zamkaus dvaro atidavimo naujam administratoriui. Skelbime pažymėta, kad metinės dvaro pajamos yra 1 446 rb 15 kp sidabru. Varžytines laimėjo dvarininkas Konstantinas Rimkevičius. Jis 1859 m. balandžio 8 d. parašė Kauno valdinei palatai (1844 m., sudarius Kauno guberniją, Zamkaus dvaras buvo jai perduotas), kad ankstesnis administratorius Medzikovskis labai apleidęs ne tik dvaro trobesius, bet ir visą ūkį.

Administratoriai Zamkaus pilį ir dvarą valdė iki 1867 m., tais metais jie buvo gražinti Gelgaudų turto paveldėtoji dvarininkui Puslovskiui. Tačiau juridškai dvaras išdui tebe priklausė iki 1881 m. Mat Senato 1866 m. birželio 18 d. nutarimą Nr. 1330 dėl Antano ir Jono Gelgaudų dvarų konfiskacijos panaikinimo tas pats Senatas savo 1868 m. rugpjūčio 16 d. nutarimu Nr. 2096 supainiojo, paskelbęs, jog Gelgaudų-Zamkaus dvaras, Paeglonė ir Romainiai yra išdo nuosavybė. Painsiava ištaisyta Senato 1881 m. gegužės 11 d. protokolu Nr. 587, nutarus Zamkaus dvaro ir pilies konfiskaciją panaikinti³¹. Apie tą laikotarpį žinių išlikę nedaug.

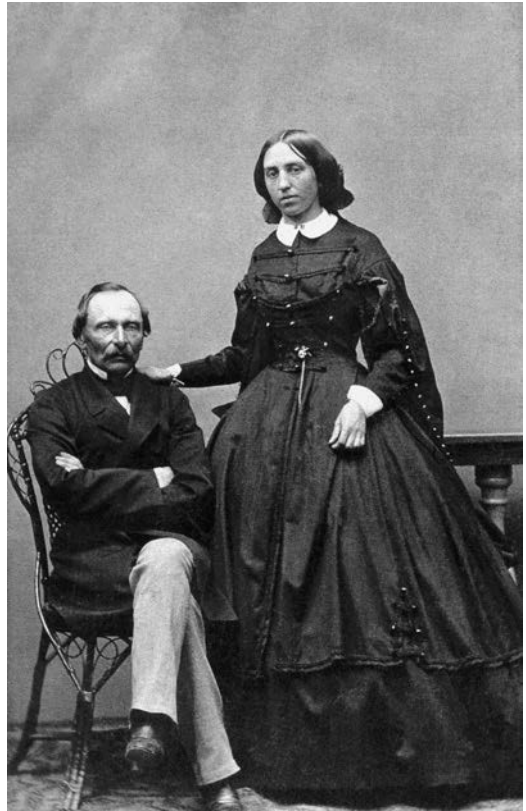
Jonas Totoraitis „Sūduvos Suvalkijos istorijoje“ rašė, kad vėlesniais amžiais Gelgaudiškio istorijos žinios ilgam nutrūksta: nieko neišliko apie XVII a. ir XVIII a. pirmąją pusę. Antroje XVIII a. pusėje Gelgaudiškį valdė Čartoriskiai. Jų eilė atėjo po K. Oziemblovskio palikuonių ir Gelgudų.

1797 m. spalio 6 d. Antanina Sapiegienė (Valšteinaitė), pagal pirmą vyrą Gelgaudienė, kunigaikščiui Mykolui Čartoriskui ir jo žmonai, brolio dukteriai Eleonorai Monikai Valšteinaitėi, užrašė Gelgaudiškį ir kitą Panemunę iš Zenovičių³².

Čartoriskių giminė

Čartoriskiai – Lietuvos ir Lenkijos istorijoje žymią vietą užėmusi didikų giminė. Jos šaknys kilusios iš Ukrainos. Volynėje, Lucko apskrityje, buvo Čartorisko miestelis. 1200 m. jis atiteko Vladimiro kunigaikščiui Dovydui. 1228 m. šias valdas perėmė Haličo valdovas Danila Romanovičius. Iš jo miestelis atiteko Gediminaičiams, kurių gerai žinomos giminės atšaka nuo vietovės pavadinimo tapo Čartoriskiais.

1440 m. kovo 20 d. Trakų pilyje broliai Jonas ir Aleksandras Čartoriskiai,

*Francišekas ir Adolfina Gelgaudai. 1862 m.
Iš Vilniaus atvirukų*

³¹*Ten pat*, p. 214–219.

³²Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos Sūduvos istorija*, Kaunas, 1938.

kuriems padėjo Trakų vaivada Leliušis ir Vilniaus vaivada Jonas Daugirdas, nužudė LDK Žygimantą Kęstutaitį³³.

Šiek tiek apie šiaurės Sūduvos gyventojus. Kolonistai čia ėjo iš Žemaitijos. XV a. viduryje palei Prūsijos sieną nuo Jurbarko iki Vištyčio buvo įkurta daug kaimų. Antroje to amžiaus pusėje kaimai kūrėsi palei Nemuną. XVII a. naujakuriai, kurdami kaimus, nuo Nemuno stūmėsi į pietus, o nuo Paprūsės – į rytus, iki Višakio. Atrodytų, kad Gelgaudiškio girios teritorijoje daugiausia turėjo gyventi aukštaičiai vakariečiai, atsikėlę iš dešinėsios Nemuno pusės. Tačiau daugiau gyventojų čia kėlėsi iš Prūsijos. Tarp jų buvo lietuviai, vokiečiai zalcburgiečiai, šveicarų prancūzai. Tam persikraustymui buvo dvi pagrindinės priežastys: viena kilo Prancūzijoje, kitą sukėlė siautėjantis didžiulis maras.

Prancūzijos karalius Liudvikas XIV, norėdamas hugenotus paversti katalikais, panaikino 1680 m. Nanto ediktą, kuris užtikrino jiems tikybos laisvę. Daug hugenotų tada iš Prancūzijos bėgo į Angliją, Olandiją, Vokietiją ir kt. Tuo pasinaudojo Brandenburgo kurfiurstas Fridrichas Vilhelmas, kuris buvo ir rytų Prūsijos valdovas. Savo ediktu 1685 m. jis pakvietė hugenotus apsigyventi jo žemėse. Iki 1700 m. į jo valdas atvyko apie 20 000 hugenotų, daugiausia apsigyveno Berlyne ir jo apylinkėse. Fridrichas Vilhelmas, keršydamas Liudvikui XIV, savo valdose didino spaudimą katalikams. Dėl to prūsų lietuviai katalikai bėgo į Lietuvą ir daugiausia apsigyveno šiaurės Sūduvoje.

Antroji migracijos priežastis buvo didelis 1709–1710 m. maras. Jo metu išmirė beveik pusė rytų Prūsijoje gyvenusių lietuvių, apie 160 000 žmonių. Vien Insterburgo (Įsručio) apskrityje mirė apie 66 000 lietuvių. Prūsijoje liko 10 834 tušti ūkiai. Prūsų valdžia, norėdama užpildyti tuščius ūkius, Vokietijoje platino atsišaukimus, kvietė kolonistus į ištuštėjusias sodybas. Į prūsų Lietuvą pradėjo keltis vokiečiai ir Šveicarijos prancūzai. Per 20 000 atsikėlė zalcburgiečių. Pusė jų apsigyveno prūsų Lietuvoje, ypač apie Gumbinę. Šveicarai daugiausia įsikūrė Insterburgo apylinkėse. Visiems atėjūnams žadėta įvairių lengvatų. Bent iš pradžių visi jie buvo laisvi nuo baudžiamos. Daug kas iš jų gavo po du valakus žemės, 4 arklus, 4 jaučius, 3 karves, vieną vežimą ir vieną žagrę. Juos apgyvendino tuščiuose ūkiuose. Zalcburgiečių naudai 100 senųjų ūkininkų iš savo ūkių buvo išskeldinti kitur. 1732 m. Prūsijos karalius įsakė blogus ūkininkus lietuvius išmesti iš jų ūkių, o apgyvendinti ten zalcburgiečius. Po kiek laiko ir tie atėjūnai buvo verčiami eiti baudžiava: šveicarai vieną dieną per savaitę, zalcburgiečiai – vasarą 2, o žiemą vieną. Lietuvių baudžiava buvo daug sunkesnė. Be to, lietuviai turėjo zalcburgiečius laikyti savo ūkiuose, iki jie bus išgiję nuosavo

*Fridrikas Mykolas Čartoriskis
(1696 04 26–1775 08 13)*

*Vilniaus švietimo kuratorius
Adomas Jurgis Čartoriskis*

³³ *Lietuvių enciklopedija*, 1954, JAV, t. 4, p. 145.

turto. Kai kas iš spaudžiamų lietuvių kėlėsi į Sūduvą, ten persikraustė ir kai kurie zalcburgiečiai bei šveicarai. Kiek žmonių tos dvi priežastys privertė pasitraukti iš Prūsijos į šiaurės Sūduvą – nežinoma³⁴.

Koideliai

Žinome, kad XVIII a. pabaigoje, padalijus Žečpospolitą, Gelgaudiškis su Užnemunės sritimi atiteko Prūsijos valstybei. Tai įvyko 1795 m., per trečiąjį Lietuvos ir Lenkijos padalijimą. Su visa Užnemune Gelgaudiškis atiteko Prūsijai, kuri tuo metu vadinosi Naująja Rytų Prūsija (1795–1807); 1807–1815 m. Užnemunė priklausė Napoleono įkurtai Varšuvos kunigaikštystei, o 1815–1915 m. – Rusijos imperijos autonominei provincijai – Lenkijos Karalystei.

1795 m. Prūsijai užėmus Sūduvą, tą nuostabų Gelgaudiškio dvarą A. Čartoriskis nutarė parduoti. 1797 m. Gelgaudiškį iš kunigaikščio Adomo Čartoriskio nupirko baronas Teodoras Henrikas Frydrichas Koidelis (von Keudell), išėivis iš Rytų Prūsijos³⁵.

Jis pirkė tik Žemąjį Gelgaudiškį už 75 000 dukatų. Aukštąjį Gelgaudiškį maždaug tuo pačiu metu nusipirkė Otonas Melkė. Nuo to laiko, kas neatsispindi spausdintoje literatūroje, Žemasis ir Aukštasis Gelgaudiškis buvo atskirų savininkų rankose. Aukštasis Gelgaudiškis, palyginus su Žemuoju, buvo nedidelis, mažesnės reikšmės dvaras. Koidelių fonde apie juos atskirai kalbama kunigaikščio Čartoriskio bylų dėl žemės ribų su Koideliais ir Melke proga. Lenkijos Karalystės laikais Žemasis Gelgaudiškis įėjo į Augustavo vaivadijos, o paskui gubernijos, Marijampolės apygardos ir apskrities, galiausiai Suvalkų gubernijos Naumiesčio (Vladislavovo) apskrities (pagal 1867 m. administracinį padalinimą) sudėtį kaip valsčiaus centras. 1809 m. vasario 22 d. prie Žemojo Gelgaudiškio buvo prijungtas Plieniškių dvaras, kurį Teodoras Koidelis įsigijo iš O. Melkės. Nuo to laiko Plieniškių savininkais buvo Koideliai ir jų giminės Sandenai (fon Sanden)³⁶.

Žemasis Gelgaudiškis priklausė keturioms Koidelių kartoms. Beveik visi jie turėjo majorų laipsnius. Žymesnieji iš jų buvo: Teodoras, prūsų patarėjas (amstratas), Gustavas, Gelgaudiškio valsčiaus vaitas, ir paskutinis savininkas Francas (Fridrichas).

Dabartinis dvaro pastatas buvo pastatytas valdant Gustavui Koideliui, 1842–1846 m. su 300 margų ploto parku, šeimos koplyčia bei kapinėmis³⁷.

Apie Gustavą Koidelį likusios dvi nuomonės. Polujanskis rašo, kad jis savo dvaruose pavyzdinčiai tvarkęs ūkį. Savo pavyzdžiu jis pažadinęs ir kitus dvarininkus geriau žemę dirbti ir rūpestingiau auginti arklius ir galvijus. Darbininkų vaikai vykdavę į jo dvarus, paties savininko prižiūrimi praktikuodavosi, mokėsi geriau tvarkyti dvaro ūkį. Jis laikęs sūrių fabriką ir sūrius darydavęs šveicarišku bei limburgišku būdu. Sūrių parduodavęs už 8 000 rublių. Geri jo sūriai buvo žinomi Varšuvoje. Parinktų veislių jo arkliai pasižymėdavę Varšuvos lenktyne.

Kita nuomonė kilusi iš valstiečių, jo buvusių valdinių baudžiauninkų. Baudžia-va jo dvaruose buvusi sunki. Jis nepaisydavo valdžios nustatytų darbo dienų per savaitę. Jis varydavęs į darbą beveik kasdien, net sekmadieniais. Niekas nedrįsdavęs, net nė nemanydavęs už neteisėtą varamą į darbą priešintis ar ieškoti kur teisybės, nes kas būtų galėjęs drįsti by-

³⁴Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 260–261.

³⁵Koidelių fondas, nr. 1278, CVIA, ap. 1, b. 1.

³⁶*Ten pat*, b. 443.

³⁷*Ten pat*, b. 444.

linėtis su taip galingu ponu. Už mažiausią nepaklausymą, pasivėlinimą ar blogą darbą buvo skaudžiai baudžiami, plakami ir išmetami iš savo ūkių, o juose baronas kitus apgyvendindavo. Išlikęs toks pasakojimas. Vieną sekmadienį aplinkinių kaimų ūkininkai buvo išvaryti rugių vežti į Trako dvarą. Visi atvyko, bijodami, kad už nepaklausymą gali būti išvaryti iš ūkių. Giedrą sekmadienio dieną, baigiant vežti rugius, pakilęs mažas debesėlis, kuris greitai užėjęs ant Trako dvaro. Sužaubavęs ir trenkęs į dvaro kluoną, javų pilną. Naujas kluonas ir kitos dvaro trobos sudegusios. Visi matė, kad tai Dievo bausmė už šventos dienos laužymą. Šventomis dienomis dvarininkas mėgdavęs ir medžioti. Į medžioklę šventadieniais varydavęs ir ūkininkus. Klebonas kartą įsibrašinęs priminęs ar prašęs, kad šventą dieną žmonių nevarytų nei į darbą, nei į medžioklę. Už tai dvarininkas pašiepdavęs katalikų bažnyčią ir jų šventes. Čia jis prilipęs liepto galą. Vieną kartą šventą dieną bemedžiojant, kažkieno kulka jam pataikė į ranką. Nuo to Teodoras Koidelis ilgai sirgęs, neišgijęs ir miręs.

Visai kitokia nuomonė buvo apie sūnų įpėdinių. Tas buvo geras žmogus. Gustavo Koidelio sūnus, prikalbintas savo žmonos, Gelgaudiškio dvarus pardavė dvarininkų bendrovei³⁸.

Atėjus Koideliams į Gelgaudiškį, parapijoje pradėjo daugėti dvarų. Baronai Koideliai buvo sumanūs, pavyzdinčiai tvarkė ūkį ir palivarkus. Gelgaudiškio parapijoje atsirado 18 Koidelio dvarų (palivarkų), Šakių – 7, iš viso – 25. Kuriais metais jie buvo įkurti, neištyrinėta. Savo laiku J. Totoraitis rašė, kad Centriniam valstybės archyve yra didelis Gelgaudiškio ir Koidelio dvarų reikalų raštų ir įvairių dokumentų rinkinys, tų dvarų archyvas. Jame yra dvarų sąrašas, pažymėti metai, kada pradėti kiekvieno dokumentai: Augustavo – 1809 m., Aukštojo Gelgaudiškio – 1810 m., Dambravos – 1821 m., Dabkūniškės – 1822 m., Karkiškių – 1811 m., Kriauciūniškės – 1840 m., Narkūnų – 1817 m., Plieniškių – 1809 m., Šakių – 1834 m., Šakių miesto – 1804 m., Trako – 1843 m., Žemojo Gelgaudiškio – 1801 m. Atrodo, kad bent dalis čia paminėtų dvarų paties Koidelio įkurta. Kiti 14 dvarų buvo įkurti jau po 1844 m. Jei apie čia minėtuosius būtų galima manyti, kad jie buvo įkurti iškirstos girios vietoje, tai visai kitaip reikia sakyti apie vėlesnius. Gelgaudiškio ir Šakių parapijos ūkininkai dar gerai žino, kad Koidelis naikino kaimus ir jų vietoje kūrė naujus dvarus. Kunigas Jonas Katilius pasakodavo, kad Gelgaudiškio parapijoje buvo panaikinti 8 kaimai, tiek pat ir Šakių parapijoje, o jų vietoje pastatyti dvarai. Tai darė Gustavas Koidelis, Teodoro sūnus³⁹.

Ir kituose palivarkuose buvo statomi kapitaliniai pastatai (Šakių, Trako, Kriauciūniškių ir kt.). Koidelių ūkinei veiklai būdinga, kad jie savo dvaruose įdiegdavo naujas progresyvias ūkininkavimo formas. Jie gana anksti pradėjo taikyti daugialaukę sėjomainos sistemą, labai išplėtojo arklininkystę ir gyvulininkystę. Plėtėsi smuklių, alaus ir degtinės daryklų tinklas⁴⁰.

Gelgaudiškio bažnyčios koliatorius buvo Gelgaudiškio turtų savininkas, todėl klebonui su Koideliu reikėjo turėti reikalų. Prūsų valdžia iš katalikų bažnyčios atiminėjo žemes. Tai darė ir Koidelis Gelgaudiškio ir Šakių bažnyčiose, tik šiek tiek mandagesniu būdu. 1801 m. tų bažnyčių klebonams jis padarė vadinamą kombinaciją. Jis sukviėtė komisiją, ku-

³⁸Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 642–643.

³⁹*Ten pat*, p. 642.

⁴⁰*Slownik geograficzny*, Vilnius, 1867, t. 11, p. 554.

rijoje dalyvavo Vygrių vyskupas Mykolas Karpavičius, Balstogės (Bielostoko) amstras, Gelgaudiškio savininkas Koidelis, Virbalio dekanas, Naumiesčio klebonas Stanislovas Birmonas, Gelgaudiškio klebonas Skorvidas ir Šakių klebonas Juozas Skorvidas. Toje komisijoje, Koideliui reikalaujant, buvo padaryta kombinacija, po kurios iš tų dviejų klebonų buvo atimta žemė ir jos vieton pripažinta nedidelė kompensacija. Pagal ją Gelgaudiškio klebonas gaudavo 170 talerių (iš kurių 10 talerių turėdavo mokėti padūmės), 3 ahtelius kietos ir 4 minkštos malkos ir palikta buvo dar 5 magdeburgiški margai žemės⁴¹.

Koidelių ūkininkavimo pagrindu buvo privatus kreditas, gaunamas daugiausia iš įvairių asmenų, gyvenančių Vokietijoje, o vėliau ir iš Lenkijos Karalystės savitarpio kredito draugijos.

Po 1844 m. išnyko daug kaimų. Valstiečių nuvarymas nuo žemės įgavo masinį pobūdį. Po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjo atvirkštinis procesas – dvarų ir palivarkų parceliacija ir kaimų steigimas.

Paskutiniu metu laikotarpiu Koidelių valdų plotas sudarė apie 22 000 margų (ariamoji žemė, pievos, miškai), buvo apie 43 kaimai. Jų dvaras buvo laikomas pačiu stambiausiu Augustavo (Suvalkų) gubernijoje. Tačiau šis dvaras nuolatos buvo slegiamas skolų. Koideliai neleido, kad dvarą turto paveldėtojai suskaldytų į atskiras valdas arba iš dalies išparduotų. Pardavė jį tik paskutinis savininkas.

Po Teodoro Koidelio mirties dvaras atiteko sūnui Julianui, kurio žmona buvo labai išlaidi. Po to turtai perėjo anūkui baronui Gustavui Henrikui Koideliui. Pastarasis pasiekė, kad 1836 m. jam būtų patvirtintas dvarininko titulas.

Koideliai į Gelgaudiškio apylinkes pradėjo gabenti vokiečius, stengėsi tą kraštą suvokietinti. Po 1844 m. greitai palivarkų padaugėjo iki 22. Valstiečiai turėjo pakelti negirdėtą baudžiavą. Jie dvarui krovė turtus, dirbo visas 7 savaitės dienas.

Per 1863 m. sukilimą Gelgaudiškio dvarą užėmė sukilėliai, jie pasisavino ūkio kasą su 1 500 rublių.

Tautinis lietuvių atgimimas Gelgaudiškyje ir jo apylinkėse pradėjo reikštis gan anksti. Spaudos draudimo laikais Gelgaudiškis virto nemažu lietuviškos spaudos platinimo centru. Čia energingai veikė knygnešys Antanas Grybas, kilęs iš Jotyškių kaimo. Jis paskatino knygas nešti ir jas platinti Mykolą Čelkį, kuris tuo darbu užsiėmė iki senatvės. Iš Tilžės iki Smalininkų knygas gabeno garlaiviu, pasukui knygnešiai jas pernešdavo į kairiąją Nemuno pusę. Daugiausia eidavo per Pervaznikų ir Žilių kaimus. Pačiame Gelgaudiškyje knygnešius globojo ir knygas platino kun. Pranciškus Būčys.

1905 m. įvykiai palietė ir Gelgaudiškį: birželio 19 d. sustreikavo apie 400 dvaro darbininkų, apie 140 darbininkų pareikalavo padidinti atlyginimą 50 proc. Birželio 20 d. atvyko rusų policijos vadas kpt. Pakrovskis, ir M. Komaras susitarė su darbininkais. Gruodžio 11 d. revoliucionieriai sunaikino valsčiaus valdybos ir mokyklos bylas bei raštus. Kiek vėliau atsikeršydami rusai Gelgaudiškio valsčiaus gyventojams paskyrė 1 000 rb kontribuciją⁴².

1875 m. Francas (Fridrikas) Koidelis atsisakė Rusijos pilietybės. XIX a. antrojoje pusėje didėjant prieštaravimams tarp Rusijos ir Vokietijos, pradėta nei-

⁴¹Totoraitis J. *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 643–644.

⁴²Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 3, p. 313.

giamai žiūrėti į vokiečių kilmės dvarininkus. 1887 m. buvo paskelbtas caro Aleksandro III įstatymas, kuris svetimšaliams pasienio zonoje (jai priklausė visa Lietuva) draudė valdyti dvarus. Norom nenorom baronas pradėjo rūpintis dvaro pardavimu. Stimulu dar pasitarnavo, kaip pasakoja vietiniai žmonės, sūnaus žūtis kare (greičiausiai kokioje nors kolonijinėje avantiūroje). Be to, F. Koideliui reikšmės turėjo išlaidi žmona. Dėl išvardintų priežasčių 1892 m. F. Koidelis dvarą pardavė dvarininkų bendrovei, į kurią įėjo J. Montvilas, daktaras J. Svida, A. Baltutis ir A. Zanas⁴³.

O 1897 m. lapkričio 5 d. Gelgaudiškio dvarą su jam priklausiusiais palivarkais iš Ivano Svidos, Stepano Jackovo Vereščičiako, Aleksandro Baltucijaus ir Osipo Montvilos įsigijo dvarininkė Ana Medardovna Komar⁴⁴.

Dvaro rūmų eksterjeras ir interjeras

Iki to laiko, kol Gelgaudiškį įsigijo Komarai, ten klasikiniu stiliumi jau buvo pastatytas gyvenamasis namas iš plytų. Jį statė Koideliai XIX a. pradžioje (1842–1946 m.). Nekeisdami išorės, naujieji šeimininkai namą iš esmės perstatė, pakeitė jo vidaus išplanavimą, apstatė puošniais baldais. Pagal 1914 m. namo planą fasadu į Nemuną išeinantis pastatas buvo išlenkto stačiakampio formos. Jis iškilo virš aukštų gyvenamųjų rūsių.

Cokolinis namo fasadas buvo papuoštas trimis matomais išsikišimais (rizalitais). Du iš jų, vos apibrėžti ir pasibaigiantys trikampaiais frontonais, išsikišo iš šoninių (kraštinių) pastato ašių, o trečiasis, labiau sustiprintas, buvo centre. Prie vidurinio išsikišimo prigulė platus ir gilus portikas (arka), kuris panašiu kaip šoninių rizalitų trikampių frontonu laikėsi ant dviejų masyvių atramų. Dvi šoninės keturių briaunų atramos jungėsi su piliastrais. Piliastrus su atramomis jungė akmeninė baliustrada, išdekoruota rozetėmis. Po portiku buvo akmeniniai laipteliai. Iš lauko pusės pastato sienos daugiausia buvo lygios. Maži, palyginus su pastato dydžiu, stačiakampiai langai buvo sudėti į kuklius lygius rėmus. Po parapetu matėsi tų pačių rozečių dekoracija. Iš sodo pusės, kur pastatas dėl žemės paviršiaus nuolydžio buvo kiek aukštesnis, driekėsi ilgoka uždara terasa, kurios stogas laikėsi ant aštuonių joninių, kaip ir portike, kolonų. Šešios jų išsikišo iš pastato ašies, dvi buvo kraštinės ašyse prie sienos. Dar dvi kolonų poros be stogo buvo iškeltos ant baliustradų iš abiejų laiptų pusių. Laiptai leidosi į sodą. Pastatas buvo uždengtas lygiu vidutinio aukščio stogu, užklotu daugiausia skarda.

Pagal pirminį vidaus išplanavimą pastato erdves tiesiogiai jungė traktai su sankirta amfiladoje. Po perstatymo abiejose pastato pusėse buvusius kambarius atskyrė sienų ilgumo koridoriais. Tai padaryta tarp vidurinių ir šoninių rizalitų.

Iš nedidelio siauro prieškambario buvo einama į pagrindinį holą, kuriame stovėjo didelis židynys. Dešinėje pusėje buvo trys kambariai, iš kurių du mažino juos skiriantis koridorius. Trečiasis kambarys, kampinis, buvo išsiplėtęs iki pastato fasado vidurio. Pirmasis kambarys buvo rūmų salonas, antrasis – namų šeimininkės kabinetą, o trečiasis, kampinis, – valgomasis. Kairėje holo pusėje iš pirmojo kambario laipteliai vedė į požemius. Antrasis kambarys buvo skirtas šeimininkui ir turėjo susisiekimą su salonu, kuris užėmė visą pastato plotį. Pastarąjį kambarį sudarė du gretimi kampiniai kambariai. Tą salę naudojo dideliems priėmimams.

Visi frontoninio trakto kambariai glaudėsi prie vienos išsiskiriančios amfiladų eilės.

⁴³Totoraitis J. *Zanavykų istorija*, Kaunas, 1929, p. 81.

⁴⁴LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3516, l. 88.

Holo formą ir dydį atitiko durimis su juo susisiekiantis kambarys, kuris buvo namo sodo trakto viduryje. Šis kambarys buvo skirtas rūkoriais („fimoir“). Trys kambariai iš dešinės nuo sodo trakto buvo naudojami kaip gyvenamieji. Kaimynystėje su rūkomuoju iš kairės jungėsi bilijardinė, iš kurios buvo galima patekti į biblioteką ir didžiąją salę.

Abiejų salonų, didžiojo ir mažojo, šeimininkų kabinetų, bilijardinės ir bibliotekos sienos buvo išmuštos atlasu, o valgomąjo apkaltos ažuolinėmis panelėmis. Daugumos kambarių lubos buvo ištinuotos brangiu tinku, o virš durų matėsi raižyti graikiško ornamento cupraportai. Didžiojoje ampiro stiliaus salėje kabojo du dideli krištoliniai šviestuvai, kurių šviesa atsispindėjo didžiuliuose veidrodžiuose. Šeimininko kabinete baldai buvo iš raudonmedžio, spintos papuoštos įvairiais ginklais. Dalis kambarių buvo apstatyta šiuolaikiškesniais baldais.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Gelgaudiškyje buvo sukaupta didžiulė biblioteka, kurios knygos daugiausia buvo lenkų ir prancūzų kalbomis. Kambarius puošė Saksonijos porcelianas, dekoruotas giminės herbais, krištolas, sidabras, marmuras ir bronzos paveikslai ir kiti meno dalykai. Visa tai buvo išgrobstyta po 1914-ųjų metų.

Pastatą supo 26 ha angliškas parkas. Jis perėjo į mišką, kurį saugojo kaip pasivaikščiojimams tinkamą vietą. Iš pietų pusės į aikštę prieš namą vedė puiki sidabrinių klevų alėja, pasodinta iš abiejų kelio kraštų. Į kitą namo pusę ėjo tos alėjos tęsinys – ažuolų alėja. Toliau parkas plėtėsi, iš dalies Nemuno šlaite. Parką skaidė alėjos – kaštonų, liepų, beržų, eglių. Be reguliariai sodinamų medžių, daugelis rūšių augo atskiromis giraitėmis arba po vieną. Namą iš visų pusių supo gerai prižiūrimi gazonai, gėlių klombai, rožių krūmai. Daržui skirtos sklypo kraštuose augo vaismedžių sodas. Tolimesni parko kampeliai ir kaimyninis miškas buvo pritaikyti pasivažinėjimams brička. Pereinančio į mišką parko plotas sudarė apie 150 ha⁴⁵.

Rūmus vadino pilimi. Kol miestelyje nebuvo pastatyti Šaulių namai su sale, pilyje vykdavo miestelio jaunimo vakarėliai, spektakliai.

Baronkapinės įkurtos tuo pačiu laikotarpiu, kai Koideliai statė naujus rūmus (1842–1846). Tuomet būsimųjų kapinių vietoje pastatyta koplyčia. Tai buvo laikas, kai po 1795 m. Užnemunė, kuriai priklausė ir Gelgaudiškis, atiteko Prūsijai. Tuo metu kraštą pradėjo kolonizuoti vokiečiai, Gelgaudiškio dvaro valdos atiteko baronams Koideliams, kurie su savo palikuonimis šioje vietovėje šeimininkavo beveik 100 metų.

Šiose kapinėse laidojo baronų Koidelių šeimos narius ir giminaičius, ten atgulė tik kilmingi baronai ir turtingi jų palikuonys. Juos palaidoti čia atveždavo iš visos Lietuvos ir kitų kraštų. Kapinėse buvo laidojama iki Pirmojo pa-

Kurreck (1785–1839), gim. Heinau. Gal tai pirmoji baronų Koidelių kapinėse supulto kapo antkapinė lenta

⁴⁵ Aftanazy Roman. *Materialy do dziejow rezydencji*, Warszawa, t. 3.

saulinio karo. Po karo, apie 1920 m., čia palaidojo tik fon Koidelio žmoną, kurią atvežė iš Vokietijos. Mat 1892 m., kai Koideliai pardavė Gelgaudiškio dvarą ūkininkų bendrijai, baronienė išvažiavo į Vokietiją. Į ten pasitraukė ir kiti giminaičiai. Tuo metu čia jau buvo palaidotas senasis fon Koidelis.

Kapinės buvo miško šiaurės rytų dalyje, ant kalvos, visai netoli dvaro, tik pakalnėje. Šlaito apačioje iš rytų ir šiaurės pusių kapines juosė bevardis upelis, kurio vanduo tekėjo iš dvaro Raudonojo prūdo. Iš pietų pusės lipant į kalną, patekdavai į sodą. Iš tos pusės šis gražus sodas supo kapines, jis buvo pasodintas terasose (vietos žmonių vadinamuose Teresuose). Teresus nuo kapų skyrė alėja, kurią nepriklausomos Lietuvos laikais mėgo lankyti vietos gyventojai.

Vakarų pusėje, truputį į kalniuką, kilo Eglių alėja, kuri atsirėmė į kapinių vartus. Šia alėja prie kapinių privažiudavo. Nuostabiai atrodė ta Eglių alėja, kuri sudarė šiek tiek niūroką vaizdą, nes, tik į ją įėjus, gerai matėsi juodi kapinių vartai. Į kapines patekdavo pro aukštus suveriamus juodai dažytus medinius vartus. Kapus supo taip pat juodai dažyta medinė tvorelė. Vartai, kaip ir tvorelė, jokiais raižiniais nebuvo papuošti.

Viduryje kapinių stovėjo raudonų plytų koplyčia. Jos forma buvo beveik kvadratinė. Prieš Antrąjį pasaulinį karą jos siena iš pietų pusės jau buvo stipriai apgriuvusi. Nežiūrint to, matėsi, kad pastatas yra gražių formų, su bokšteliais. Įėjimas buvo iš vakarų pusės, pro suveriamus metalinius vartus. Jų viršų puošė iš to paties metalo išlietas nedidelis kryželis. Koplyčios viduje prie sienos buvo pritvirtintas kryžius, stovėjo altorius, taip pat apgriuvęs. Ar ten vykdavo pamaldos, nežinoma. Koplyčioje buvo rūšiai, juose laidojo, į atskiras betonines nišas guldė karstus. Tuos rūšius dar prieš karą užmūrijo.

Kapinėse dekoratyvinių krūmų nesodino. Visas kapines supo įvairūs medžiai: pušys, klevai, ąžuolai. Gelgaudiškinių tėvai ir seneliai pasakodavo, kad Baronkapinės buvo labai prižiūrimos ir tvarkomos. Laidojo eilėmis, iškaupuoda-

Hans Johns Heim von Keudell...

Baronkapinėse prie koplyčios bajoraitė Stefanija Kaleckaitė (dešinėje). Apie 1920 m. Iš M. Zubrytės šeimos archyvo

Svečiuojantis pas mokytoją M. Zubrytę (iš kairės): S. Kaleckaitė, mokytojos šeimininkė Miliūtė, mokyt. M. Zubrytė. 1936 m.

Iš M. Zubrytės šeimos archyvo

vo tarpukapius. Aplink koplyčią ir tarp kapų palikdavo takus, kad būtų patogų prieiti. Seniau kapus tvarkė baudžiauninkai, baronų samdyti žmonės. Gėlių ant kapų niekas nesodino, nes ant jų buvo uždėtos metalinės plokštės. Prie kiekvieno kapo stovėjo geležinis (špižinis) kryžius. Skersai kryžiaus iš to paties metalo buvo pritvirtinta lentelė, kur dažniausiai užrašydavo pavardes, gimimo ir mirties datas. Pavyzdžiui, „*Baron von Keidell*“. Ant senųjų baronų kapų buvo antkapiai, o ant kitų tik metalinės plokštės. Užrašus išliedavo iš to paties metalo kaip ir kryžius. Užrašydavo vokiškai. Todėl jei ir buvo kokių poetinių įrašų, tai ne kiekvienas suprato. Visi įskaitydavo tik pavardes ir datas. Pačius kapus dengė ketinės plokštės.

Įsimintini buvo barono ir baronienės Koidelių kapai. Prie jų buvo balto marmuro paminklas su tokio pat marmuro kryžiumi, kuri tikriausiai pastatė pati baronienė, kai pardavė Gelgaudiškio dvarą. Prie kitų kapų paminklų nebuvo, tik metaliniai kryžiai. Parvežtą iš Vokietijos baronienę palaidojo greta vyro Baronkapinėse.

Baronkapinėse buvo palaidotas barono sūnus. Sako, kad jis žuvo per Pirmąjį pasaulinį karą tarnaudamas kariuomenėje: nukrito nuo žirgo ir užsimušė. Laidotuvės vyko labai iškilmingai, karstą parvežė į Gelgaudiškį. Kai jį atlydėjo į pilį, visas pastatas buvo papuoštas juodu aksomu, takai juodi, žirgai ir raiteliai aprengti juodai. Velionis buvo aprengtas kariška uniforma, į karstą įdėjo jo paaukuotą kardą.

Kapinėse nebuvo bendro kryžiaus ir šulinio. Kapinių teritoriją saugojo dvaro paskirti sargai. Baronkapinių sargu dirbo gelgaudiškis Damijonas Endrijonas.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą Baronkapinių koplyčia pradėjo irti, tvoros papuvo ir virto. Apie 1937–1938 m. Gelgaudiškio valsčiaus viršaitis J. Matijošaitis koplyčią, kapinių vartus ir tvorelę leido nugriauti. Griauti leido su sąlyga, jeigu gerai aptvers kapines. Tuo darbu užsiėmė vienas Pakalniškių gyventojas: jis nusigriovė koplyčią, iš plytų pasistatė mūrinį tvartą (ir dabar stovi). Apie kapines sukasė stulpus, prie kurių trimis eilėmis pritvirtino spygliuotą vielą. Miestelio vaikai stulpus greitai išvartė, baronų kapinės pradėjo nykti.

Nepriklausomos Lietuvos laikais kapus tvarkė Gelgaudiškio pradžios mokyklos mokiniai ir jų mokytoja M. Zubrytė, ypač prižiūrėjo barono ir baronienės kapus. Kadangi jų kapai buvo be metalinių plokščių, tai ant jų dažniausiai pasodindavo žibučių. Rudenį nuo kapų nugrėbtydavo lapus. Gelgaudiškiniams talkino prieglaudos auklėtiniai, kurie iš vidaus kapines apsodino medeliais.

Pokariu kapines visai sunaikino, o kryžius, kapus dengusias metalines plokštes, baronų balto marmuro paminklą susprogdino. Pirmiausia sunaikino baronų kapus. Pasakoja, kad šį vandalizmo aktą pradėjo Gelgaudiškio stribai.

Paskui kapus jau niokojo vietos „nuotykių ieškotojai“. Pasakojama, kad jie tikėjosi rasti barono sūnaus kapą ir jo paauksuotą kardą. Tačiau viskas buvo susprogdinta, tai niekas nežinojo, kur tarp duobių to kapo ieškoti. Taip atkasė ir baronų kapus. Žmonės prie tų kapaviečių matė supuvusių karstų lentų liekanas, baronienės tamsiai mėlynos tafatinės suknelės likučius. Kasinėjo ir kitus kapus. Kapinės pasidarė panašios į mūšio lauką su sprogimų išmuštomis ir paieškų išknistomis duobėmis. Paskui įsikišo Šakių valdžia, ir vandalizmas aprimo.

Dar apie 1951–1952 m. su moksleiviais mokytoja M. Zubrytė Baronkapinėse rinko likusius kryžių ir antkapinių plokščių gabalus, nešė į mokyklos (prie šiliuko baltoji mokykla) ūkinį pastatą, daržinę. Tais ateizmo laikais šis darbas jau buvo smerktinas, už jį bausdavo, tačiau mokytoja aiškino, kad metalą atiduos į laužą, nors visas tas liekanas norėjo išsaugoti. Dar daug metų Baronkapinių kryžių nuolaužo gulėjo kluone.

Terasos buvo išsidėsčiusios žemiau Kaštonų alėjos, šlaite. Pakopos – tarsi laiptai milžinui nusileisti į Nemuno lankas. Gelgaudiškio tarpukario jaunimas prisimena, kad ten buvo jų poilsio vieta. Ten augo sodas, pavasari žydėjo obelys, kriaušės. Po dienos darbų, leidžiantis saulei, jaunimas rinkdavosi į sodą. Suėję dainuodavo. Merginos viename sodo gale, vaikinai – kitame. Dainos skambėdavo iki vidurnakčio. Tuomet dainuoti buvo įprasta – tik susirinkdavo 3–4 jaunuolių grupelė, jau ir užtraukdavo skambiają melodiją. Teresuose ir kitose parko vietose buvo daug gražių pievelių. Į jas susirinkęs jaunimas šokdavo. Žiūrėk, išsitrauks kuris nors lūpinę armonikėlę, ir poros jau sukasi. Tomis armonikėlėmis grojo ir merginos.

Gelgaudiškio dvarą ir parką JAV išleistoje knygoje „Mūsų Lietuva“ mini Bronius Kviklys:

Johann... Tik tiek išliko šių dienų istorijai

Antkapinė lenta su herbu. 1820 m.

„Gelgaudiškio dvaras skęsta giliuose Nemuno šlaituose ir parkų alėjose. Dvaro rūmai pastatyti kiek į pietryčius nuo miestelio, ant nedidelės kalvos. Juos XX a. pradžioj statė Kauno miesto mūrininkai. Rūmai klasikinio stiliaus, vienaaukščiai, su pusrūsiu. Fasadas papuoštas 4 didingomis kolonomis; visur yra daug gipsatūrų ir kitokių papuošimų. Iš vakarų pusės yra 25 ha parkas, pereinąs į mišką. Labai gražus dvaro ažuolų miškas, 8 alėjos, Žvaigždžių takas.

Gražus buvo Gelgaudiškio dvaro parkas. Kur susikryžiuoja kelios alėjos, yra apskrita, liepomis apsodinta aikštė, kuri vadinama Raganų būrimo aikšte. Pasakojama, kad senoveje į šią vietą sulėkdausios raganos ir burdavusios. Jų spėjimų pasiklausyti ateidavę ir dvarininkai. Dvaro įkalnėje yra Koidelių kapinės su vokiškais įrašais paminkluose. Kai kurie kryžiai su XVIII a. datomis. Pakraštyje miško yra Raudonasis prūdas – jo vanduo rausvas. Pasakojama, kad jame maudydavęsis tik vienas Koidelis“⁴⁶.

M. Komaro laikais dvare jau veikė telefonas. Telefonistu yra dirbęs Jonas Samajauskas iš Skaistākaimio. Išlikę žinių apie telefono linijos remontą. Tai vyko jau Nepriklausomybės kovų metais. Lietuvos kariuomenės ryšių komandą suformavo 1919 m. sausio 8 d. (Krašto apsaugos ministro įsakymas Nr. 13, § 12). Jos viršininku buvo paskirtas karininkas Ignas Adamkavičius. Iš pradžių komandą sudarė tik 4 kareivai.

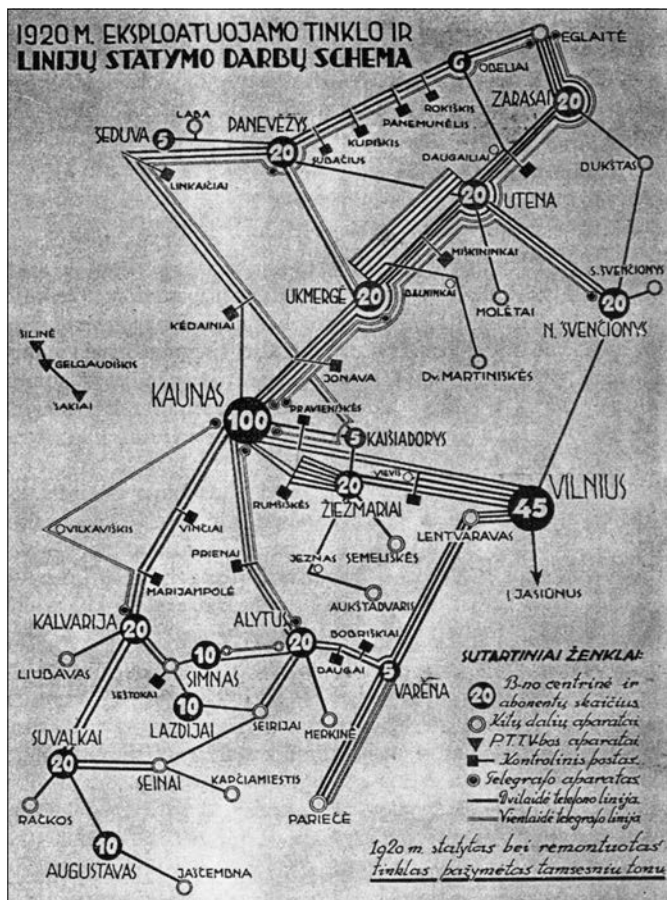
Baronkapinėse šventinamas atminimo kryžius. 2009 08 15. A. Andrijono nuotr.

⁴⁶ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, p. 313–314.

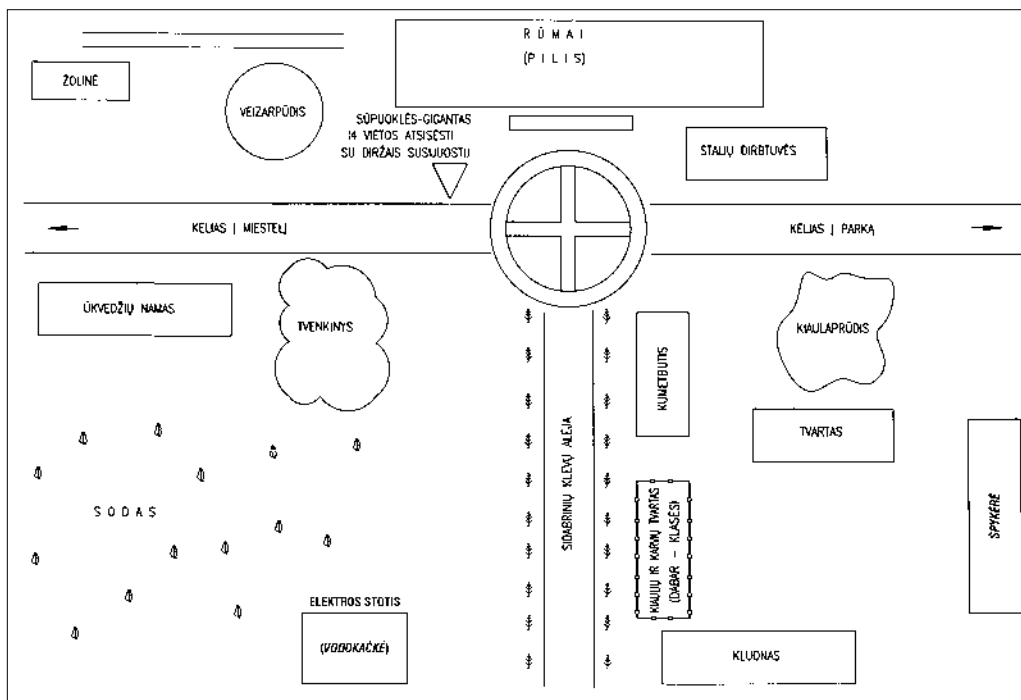
Jonas Samajauskas (kairėje) Lietuvos kariuomenėje ir parašas kitoje nuotraukos pusėje. J. Samajauskas tarnavo ryšininkų dalyje, dirbo štabe. Kartu su juo tarnavo Bakšys, Martišius, Sakalauskas. 1919 m. Iš Samajauskų šeimos albumo

Telefono linijų Lietuvoje statyba 1920 m. (kairėje). Iš „Karo technikos dalių dvidešimtmetis, 1919–1939“

Telefono linija Šilinė–Gelgaudiškis–Šakiai. 1920 m. Iš „Karo technikos dalių dvidešimtmetis, 1919–1939“

Kariams tekdavo atlikti užduotis ne tik fronte. 1920 m. lapkričio 3–30 d. jaun. ltn. Milkevičiaus 9 žmonių komanda suremontavo telefono liniją Šakiai–Gelgaudiškis, o Gelgaudiškio–Šilinės ruože per Nemuną pastatė naują telefono liniją⁴⁷.

Gelgaudiškio dv. teritorijos schema. Valentinos Samajauskienės brėž.

⁴⁷ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939, Kaunas, 1939, p. 69.*

Gelgaudiškio dvaro parceliacijos pirmieji žingsniai

Antanas Andrijonas

Gelgaudiškio dvaro parceliacija 1924 m. balandžio 4 d. pradėjo Žemės tvarkymo ir matavimo departamento matininkas Apolinaras Jaras. Dar balandžio 2 d. A. Jarui Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir valstybės turto ministerijos Šakių apskrities žemės tvarkytojas K. Ambraziejus ir l. e. sekretoriaus pareigas V. Klapatauskas surašė pavedimą Nr. 1534:

Kelių sankryža: iš Aukštojo Gelgaudiškio dv. į Stanaičių k. kelių kerta Gelgaudiškio–Plokščių sniegu užklota asfalto juosta. 2008 m. A. Andrijono nuotr.

„Šiuomi pavedu Tamstai šioms 1924 m. vykdyti bylas išparceliavimui Gelgaudiškio, Bartupio, Tarpučių ir Meištų dv., ir Dapkūniškės dv. skl. Nr. 22, Klišių dv. Nr. 10 ir Plieniškių dv. Nr. 21, 32 ir 33, esančius Šakių apskr. ribose“¹.

Matininkas A. Jaras ėmėsi šio darbo ir pirmiausia išsiuntinėjo pakvietimus asmenims, kurių žemės ribojosi su Gelgaudiškio dvaro žeme. Tokius pakvietimus jis parašė Šakių apskrities žemės tvarkytojui K. Ambraziejui, Aukštojo Gelgaudiškio dvaro savininkui Tadui Šemetai (pakvietimą įteikė Mileris), Gelgaudiškio parapijos klebonui Pranui Būčiui, evangelikų kunigui Henrikui Srokai (Šakiai), J. Basčiui (Pakalniškių k.), Gelgaudiškio girininkijos girininkui K. Vaičiaiui, Juozui Kulikauskui (Stanaičių k.), Juozui Milžinskui (Jankūnų k.), Juozui Račiūnui (Alizavos k.), Jonui Kluoniui (Jankūnų k.), Kostui Račiūnui (Jankūnų k.), Vincui Račiūnui (Jankūnų k.). Pakvietime rašė:

¹ F. 1250, ap. 3, b. 11780, l. 1. (Cituojamų dokumentų tekstų poredaguota tik skyryba. *Kalbos red. pastaba.*)

„Šiuomi kviečia Tamstą balandžio 30 d., 7 val. ryto atvykti į Gelgaudiškio dv., Gelgaudiškio vls., Šakių apskr. dalyvauti prie aplinkinės sienos nustatymo Gelgaudiškio dv. žemės. Neatvykimas Tamstos nesulaiko bylos vykdymo.“

Antrajame šio pakvietimo egzemplioriuje kiekvienas pasirašė, kad jį gavo.

Siena su Aukštuoju Gelgaudiškiu ir valdiška giria

Balandžio 30 d. lauko žurnale A. Jaras rašė:

„1924 m. balandžio 30 d., 8 val. ryto, aš, Žemės tvarkymo ir matavimo departamento matininkas Apolinaras Jaras, sulig Departamento rašto iš kovo 27 d. 1924 m. (Nr. 2313) pradėjau Šakių apskrities, Gelgaudiškio valsčiaus, Gelgaudiškio dvaro žemės aplinkinės sienos nustatymą.

Pradžią darbo paimta nuo minėto dvaro aplinkinės sienos žemės punkto, kur susieina žemės Aukštojo Gelgaudiškio dv. savininko Šemetos Tado ir upės Nemuno.

Pirmiausia nustatyta aplinkinė siena Gelgaudiškio dvaro žemės nuo Aukštojo Gelgaudiškio dv. žemės. Prie nustatymo aplinkinės sienos Gelgaudiškio dv. žemės nuo Aukštojo Gelgaudiškio dv. žemės aukščiau paminėto dvaro savininkas Tadas Šemeta neatvyko dalyvauti.

Aplinkinė siena nustatyta sulig faktinių valdymų, ką žymi išlikę seni kapčiai.

Nustatant aplinkinę sieną Gelgaudiškio dv. žemės nuo Aukštojo Gelgaudiškio dv. žemės pasisukimų, tai buvo pastatyti nuolatiniai matavimo ženklai, į duobes pilta negendamų daiktų: anglių, akmenų bei plytų ir sukasti žemės kauburėliai nurodyto dydžio ir formos kiek šių tenka.

Laukai tarp Gelgaudiškio ir Aukštojo Gelgaudiškio, kur 1924 m. A. Jaras nustatė gretimų žemių ribas. 2008 m. A. Andrijono nuotr.

Toliau tą pačią dieną nustatyta aplinkinė siena Gelgaudiškio dv. žemės nuo J. Basčio žemės iš Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls., Šakių apskr. Aplinkinė siena nustatyta sulig faktinių valdymų. Pasisukimų taškuose pastatyti nuolatiniai matavimo ženklai, į duobes pilta negendančių daiktų: anglių, plytų bei akmenų ir aplink sukasti žemės kauburėliai nurodyto dydžio ir formos (tech. instrukcija). Dalyvavęs gretimos žemės savininkas J. Bastys jokių ginčų nepareiškė ir sieną pripažino teisingai nustatytą, ką tvirtina parašu. J. Bastys beraštis, jam prašant, už jį pasirašė A. Sakalauskas.

Toliau tą pačią dieną nustatyta aplinkinė siena Gelgaudiškio dv. žemės nuo valdiškos girios. Prie nustatymo aplinkinės sienos Gelgaudiškio dv. žemės nuo virš minėtos girios dalyvavo Gelgaudiškio girininkijos girininkas K. Vaičaitis. Aplinkinė siena nustatyta sulig faktinių valdymų. Pasisukimų taškuose pastatyti nuolatiniai matavimo ženklai, į duobes pilta negendančių daiktų: anglių, akmenų bei plytų ir sukasti žemės kauburėliai nurodyto dydžio ir formos. Nustatant aplinkinę sieną Gelgaudiškio dv. žemės nuo valdiškos girios, dalyvavęs girininkas ginčų nepareiškė ir sieną pripažino teisinga, ką ir tvirtina parašu – Vaičaitis“².

Tą pačią dieną nustatyta riba tarp Gelgaudiškio dvaro žemės ir Juozo Kulikausko (Stanaičių k.) žemės. Viena linija ypač sutvirtinta: galuose vietoj medinių stulpelių įkasti akmeniniai, sveriantys apie 200 kilogramų.

Iš eilės gretima riba nustatyta su Dabkūniškės dvaro žeme. Ši riba jau buvo nustatyta parceliuojant Dabkūniškės dvarą, todėl senieji matavimo ženklai palikti, aplink juos sukasti tik nauji žemės kauburėliai.

Siena su evangelikų kapinėmis nustatyta tik rudenį

Gegužės 2 d. nustatyta riba tarp Gelgaudiškio dvaro žemės ir Alizāvos kaimo ūkininkų Juozo Milžinsko ir Juozo Račiūno žemių. Nustatant ribą, dalyvavo J. Milžinskas ir J. Račiūnas. Riba buvo nustatyta pagal faktiškai valdytos žemės ribas. Tai parašais patvirtino J. Milžinskas ir J. Račiūnas.

Tą pačią dieną nustatyta riba su J. Kluoniaus (Jankūnų k.) žeme. Dalyvavo pats savininkas J. Kluonius. Jis pareiškė, kad viename linijos gale ežiaženklį reikia įkasti ne į seną išlikusią vietą, bet liniją perkelti apie pusantro metro į Gelgaudiškio dvaro žemę. Savininkas rėmėsi planu, kuriame nubrėžta tiesi linija. Jis atnešė planą, sudarytą 1905 m., ir išaiškėjo, kad linija ten lyg ir tiesi, bet yra 179°15' kampas, o linija apie 800 m ilgio, tai kitame jos gale jau ir pastebimas nukrypimas nuo tiesiosios.

Matininkas A. Jaras J. Kluoniui paaiškino vaizdo plane ir gamtoje santykį. Žemės savininkas su paaiškinimais sutiko, tačiau pasirašyti lauko žurnale atsisakė. Aiškinantis šią situaciją, dalyvavo liudininkai Milžinskas ir Račiūnas.

Nustatytos ribos ir su Jankūnų kaimo ūkininkų Vinco Račiūno ir Kosto Račiūno žemėmis. Dalyvavo abu savinin-

² Ten pat, l. 17.

*Evangelikų liuteronų
antkapinis kryžius
Gelgaudiškio kapinėse.
2005 m.
A. Andrijo nuotr.*

kai. Žemėje buvo išlikę seni ežiaženkliai ir senos ežios, todėl ginčų nekilo ir savininkai aktą pasirašė.

Tą pačią dieną nustatytos ribos tarp Gelgaudiškio dvaro ir Narkūnų dvaro žemių (pastaroji jau buvo Šakių apskr. žemės tvarkytojo žinioje). Ribos nustatytos pagal faktinį valdymą. Nustatant šias ribas, Šakių apskrities Žemės valdybos atstovas nedalyvavo.

Gegužės 3 d. nustatytos ribos tarp dvaro ir Gelgaudiškio bažnyčios žemių bei parapijos kapinių. Dalyvavo Gelgaudiškio klebonas P. Bučys. Ginčų nekilo, klebonas aktą pasirašė.

Nustatant ribą tarp Gelgaudiškio dvaro žemės ir Gelgaudiškio parapijos katalikų kapinių, buvo pasakyta, kad tai vien tik katalikų kapinės, o vėliau paaiškėjo, kad tose pačiose kapinėse yra dalis ir evangelikų liuteronų kapinių. Todėl riba tarp katalikų ir evangelikų liuteronų kapinių buvo nustatyta vėliau. Tai vyko spalio 25 d. Buvo pakviestas evangelikų liuteronų kunigas H. Sroka, tačiau atvyko jo įgalioti asmenys Karolis Vaitonis ir Karolis Kuizaitis, kurie gyveno Gelgaudiškyje ir buvo kapinių draugijos nariai. Įgaliojimo rašte buvo rašoma:

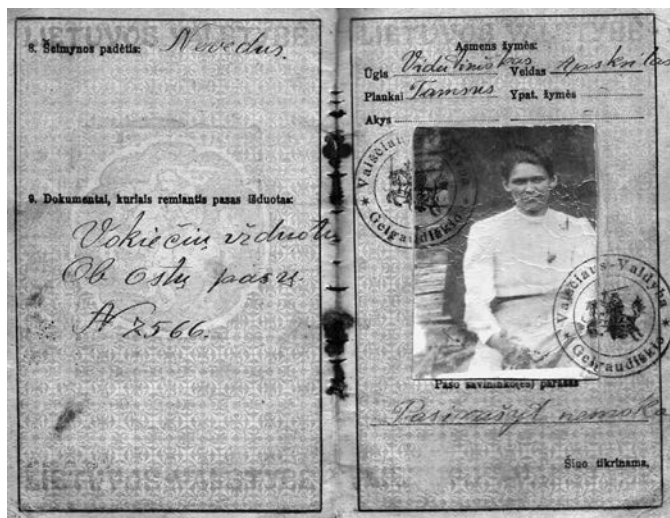
„Karoliui Vaitoniui ir Karoliui Kuizaičiui Gelgaudiškyje, sulig žemės tvarkytojo ir Departamento matininko pakvietimo prie aplinkinės sienos nustatymo gretimos su evangelikų kapinėmis žemės meldžiu jūsu kaip kapinių draugijos narių dalyvauti prie nustatymo šios sienos š. m. spalio 25 d. 8 val. Gelgaudiškyje.

Šakiai, 1924 spalio 23 d.

Šakių dv. Liet. Parap. Klebonas H. D. Sroka“.

Ginčų dėl ribos nekilo ir įgaliotiniai aktą pasirašė.

Gelgaudiškio dvarui priklausė 588 ha 9 845 m² žemės

Gelgaudiškio dv. parceliacijos liudininkė Marcelė Baranauskienė (Flėderiukė), gim. 1891 m., gyvenusi Gelgaudiškyje. Apie 1960 m. Iš A. Orentienės albumo

M. Flėderiukės (Baranauskienės) pasas Nr. 98, kurį 1920 06 25 išdavė Gelgaudiškio valsčiaus valdyba, pasirašė viršaitis A. Ignotaitis, sekretorius J. Červinskis. Pase įrašyta – nevedusi, pasirašyti nemoka. Yra 1943 m. vokiečių valdžios štampos, kad pasas galioja iki birželio 10 d. Štampe pasirašė J. Bakševičius. Mamos pasą išsaugojo duktė A. Orentienė (Baranauskaitė)

1924 m. balandžio 6 d. Šakių apskrities žemės reformos komisija svarstė, kam skirti ir kaip išdalinti 588 ha 9 845 m² Gelgaudiškio dvaro žemės. Išlikusiame protokole smulkiai išdėstyta, kiek žemės skiriama valdiškiems reikalams, dvaro darbininkams, aplinkinių kaimų gyventojams, kariams savanoriams (surašyti piliečių vardai, pavardės, užsiėmimas, skiriamos žemės plotas (ha, m²), skiriamo sklypo eilės Nr.).

Valdžios priklausomybėje nutarta palikti: 80 ha dvaro centrai, 43 ha 5 589 m² ganykloms, 46 ha pramonei, 5 ha plytinei (trobesiams), 6 ha lankoms, 3 ha žvyro karjerui.

Dvikomplektinei mokyklai numatyta skirti 4 ha žemės (Švietimo ministerijos priklausomybėn). Jankūnų kaimo gyventojams ganiavai – 16 ha, Gelgaudiškio valsčiaus valdybai – 3 ha, Gelgaudiškio parapijai – 4 ha 5 000 m², bažnyčiai – 2 ha pievos, katalikų kapinėms – 1 ha, Alizavos kaimo servitutams – 45 ha, 4 savanoriams – 32 ha, 27 buvusiems dvaro darbininkams – nuo 2 iki 8 ha.

Protokolą pasirašė Šakių apskrities žemės tvarkytojas K. Ambraziejus. Pažymėta, kad šį Šakių apskrities žemės reformos komisijos nutarimą galima apskusti Žemės reformos valdybai per Šakių apskrities žemės tvarkytoją. Tai galima padaryti per dvi savaites.

Iš pateikto kandidatų sąrašo žemei gauti matyti, kad Augustas Zigaitis ir Pranas Bybartas – dvaro darbininkai ir amatininkai; Emilija Kvostienė, Simanas Batai-

tis – emeritai; Vincas Gabartas, Petronė Sakalauskienė, Pranas Sakalauskas, Juozas Rakauskas, Damijonas Endrijonas, Apolonija Račiūnytė, Antanas Mačiulaitis, Simanas Staniulis – dvaro nuomininkai (turi trobas); Ona Čiulkinienė, Jonas Čiulkinys, Pranas Čiulkinys (karys savanoris), Vincas Kulikauskas – pirkliai; Pranas Murinas – amatininkas; Antanas Vaičaitis – dvaro darbininkas ir karys; Kazys Vinteris – vargonininkas; Antanas Povilaitis – valsčiaus sekretorius; Valentinas Mikalavičius – plytininkas. Lauras Simokaitis 8 ha žemės gavo už žuvusį sūnų.

Žemės reformos valdybos nutarimas Nr. 1227

1924 m. liepos 21 d. Žemės reformos valdyba (toliau – ŽRV), pirmininkaujant A. Endziulaičiui bei dalyvaujant J. Strazdui ir Z. Pacevičiui, svarstė Šakių apskrities žemės reformos komisijos (toliau – ŽRK) protokolą dėl Gelgaudiškio dvaro žemės, kuri pagal 1922 m. balandžio 3 d. Žemės reformos įstatymą perėjusi valstybės žinion, paskirstymą (Nr. 1227).

Dėl Gelgaudiškio dvaro žemės skirstymo ŽRV jau buvo gavusi skundų iš šių asmenų: Grasės Naruševičienės, Vinco Račiūno, Kazio Laurinaičio, Antano Basčio, Juozo Milerio, Antano Zakarevičiaus, Antano Šukaičio, Prano Simokaičio, Prano Jako, Juozo Vasiliausko, Jurgio Laurinaičio, Juozo Orento, V. Gofmano, Jono Simokaičio, Elzbietos Bakytės, Apolionijos Vasiliauskytės, Agnieškos Klimukės, Liudvikos Bladukės, Elzbietos Vasiliauskytės, Marijonos Švendraičiukės, A. Povilaičio, Jono Zakarevičiaus, Onos Bakuvienės, Antano Janausko, Prano Stepučio, Prano Rudaičio, Juozo Jurkos, Aleksandro Bairūno, Juozo Austyno, Prano Balčiaus, Juozo Greičiaus, Juozo Nomicos, Jurgio Dobilo, Juozo Dovydaičio ir Jurgio Endrijono.

Apsvarstę Šakių apskrities ŽRK protokolą, parašytą 1924 m. balandžio 6 d., ŽRV nutarė dalį Gelgaudiškio dvaro žemės palikti valdžios priklausomybėje, paskirstant ją:

Bulvos kasa prie šiliuko. Vėliau tame sklype buvo įrengta futbolo aikštė, o dabar joje vyksta miestelio bendruomenės renginiai

1. Mokyklai (skl. Nr. 50 ir 174, apie 4 ha);
2. Jankūnų kaimo mažžemiams gyventojams (skl. Nr. 52, apie 16 ha);
3. Savivaldybei (skl. Nr. 8 ir 178, apie 3 ha);
4. Gelgaudiškio parapijos bažnyčiai (skl. Nr. 76 ir 175, 10 (kapai), apie 5,5 ha);
5. Kooperatyvų sąjungai (skl. Nr. 7, 2 ha);
6. Dvaro centrui (skl. Nr. 88 ir 119, 80 ha);
7. Ganykloms prie Nemuno (skl. Nr. 1, 43 ha);
8. Pramonei (skl. Nr. 51 ir 5, 40,5 ha);
9. Plytinės trobesiams (skl. Nr. 6, 5 ha);
10. Lankoms (skl. Nr. 116, 6 ha);
11. Žvyro karjerui (skl. Nr. 3, apie 3 ha);
12. Išnuomoti našlėms (skl. Nr. 77 ir 164, 2 ha);
13. Dauboms, keliams, smėlynams (apie 45 ha).

Dalį Gelgaudiškio dvaro žemės skirti šioms bežemiams:

1. Elžbietai Bakytei	30. Antanui Baranauskui
2. Agnieškai Klimukei	31. Sabastijonui Švelniui (račius)
3. Elžbietai Vasiliauskytei	32. Juozui Greičiui
4. Liudvikai Bladukei	33. Emilijos Šemšienės įpėdinams
5. Marijai Švendravičienei	34. Antanui Pakarkliui
6. Jonui Simokaičiui	35. Emilijai Kvostienei
7. Pranui Simokaičiui	36. Marijonai Mikelkevičienei
8. Pranui Basčiui	37. Antanui Rekešiui
9. Onai Račiūnienei	38. Julijonai Vaičaitienei
10. Laurui Simokaičiui	39. Jurgiui Vaičaičiui
11. Valentinui Mikalavičiui	40. Jurgiui Sakalauskiui
12. Kaziui Vinteriui	41. Karoliui Vaitoniui (mūrininkas)
13. Jonui Sipavičiui	42. Jurgiui Pulokui
14. Juozui Jociui	43. Augustinui Zigaičiui (kalvis)
15. Petruui Rolskiui	44. Pranui Bybartui (kalvis)
16. Jonui Mačaičiui	45. Kaziui Kluoniui
17. Petronei Juodaitienei	46. Jonui Pečiuliui
18. Juozui Mileriui (tėvui)	47. Elžbietai Šlėderienei
19. Jonui Pranskaičiui	48. Palionei ir Petronei Baužiukėms
20. Jonui Endriuškevičiui	49. Pranui Murinui
21. Antanui Sutkui	50. Juozui Austynui
22. Juozui Kluoniui	51. Simanui Staniuliui
23. Antanui Mencevičiui	52. Marijai Kriūzytei
24. Juozui Bataičiui	53. Vincui Valeikai
25. Antanui Simokaičiui	54. Jonui Čiulkiniui
26. Karoliui Kuizaičiui	55. Vincui Kulikauskui
27. Juozui Pališkiui	56. Antanui Vaičaičiui
28. Antanui Jesevičiui	57. Juozui Mockevičiui
29. Antanui Kuncevičiui	58. Onai Mockevičienei

59. Simanui Bataičiui	65. Pranui Stepučiui
60. Apolionijai Vasiliauskytei	66. Pranui Rudaičiui
61. Antanui Povilaičiui	67. Juozui Jurkai
62. Jonui Zakarevičiui	68. Aleksandrui Bairūnui
63. Onai Bakuvienei	69. Jurgiui Jociui
64. Antanui Janauskui	70. Juozui Greičiui.

Dalį skirti Alizavos kaimo mažžemiams (skl. Nr. 87, apie 45 ha):

1. Juozui Račiūnui	6. Juozui Milžinskui
2. Simanui Vaičiaičiui	7. Pranui Žibučiui
3. Antanui Sakalauskui	8. Antanui Ročkui
4. Antanui Švelniui	9. Antanui Šukaičiui
5. Marcelei Švelnienei	10. Apolonijai Račiūnytei

Dalį – Pakalniškių kaimo gyventojams:

1. Juozui Basčiui
2. Vincui Gabartui
3. Petrei Sakalauskienei
4. Juozui Jurkšaičiui
5. Juozui Rakauskui
6. Damijonui Endrijonui
7. Antanui Mačiuliui
8. Antanui Jociui
9. Pranui Čiulkiniui
10. Juozui Vasiliauskui
11. Jurgiui Endrijonui
12. Juozui Dovydaičiui

Dalį – Narkūnų kaimo gyventojui Juozui Buneckiui; Maštaičių kaimo gyventojui Pranui Virbauskui; Jankūnų kaimo gyventojui Jurgiui Dobilui; Striūpų kaimo gyventojui Pranui Žemaitaičiui.

Dalį skirti šiems kariams savanoriams:

1. Jurgiui Pečiukaičiui iš Vilkeliškių k., Sintautų vls. (gauna be išmokamojo mokesčio – žuvusio kario tėvas);

2. Antanui Liaudanskui iš Sirvių k., Lekėčių vls. (bežemis, savanoris nuo 1919 01 21);

3. Vincui Rinkevičiui iš Lekėčių k., Lekėčių vls. (mažžemis, savanoris nuo 1919 01 13);

5. Griekiečio žemės gavimo raštas

4. Pijui Kaminskui iš Tabakinės k., Jankų vls. (mažažemis, savanoris nuo 1919 01 28);

5. Justinui Matulaičiui iš Dambravos k., Jankų vls. (mažažemis, savanoris nuo 1919 01 15).

Toliau protokole rašoma, kad atsisakius kuriems nors iš kandidatų imti skiriamą žemę, žemė skiriama kitam iš eilės kandidatui, būtent:

1) pagal Žemės reformos įstatymą žemė skiriama išvardytiems šiame nutarime asmenims;

2) Jankūnų kaimo gyventojų Vinco Račiūno, Kazio Laurinaičio, Juozo Milerio, Antano Zakarevičiaus, Prano Jako, Jurgio Laurinaičio, Juozo Orento, V. Gofmano ir Juozo Nomicos paduotų skundų nepatenkinti;

3) Agotai Sakalauskienei, gavusiai žemės Anapolio dvare, ir Justinui Brazauskui, gavusiam žemės Šakių dvare, iš Gelgaudiškio dvaro žemės neskirti.

Protokolą pasirašė pirmininkas A. Endziulaitis bei nariai J. Strazdas ir Z. Pocevičius³.

Rugpjūčio 8 d. šis ŽRV nutarimo (Nr. 1227) nuorašas dėl kandidatų patvirtinimo Gelgaudiškio dvaro žemei gauti buvo išsiųstas Šakių apskrities žemės tvarkytojui.

„Žemės išskirstyta daugiau nei jos yra...“

1924 m. rugpjūčio 15 d. matininkas A. Jaras Šakių apskrities žemės tvarkytojui rašė (Nr. 59):

„Prašau Tamstą padaryti atitinkamus žygius, kad atvyktų prie matavimo darbų į Gelgaudiškio dvarą sekantieji kandidatai, gavusieji žemės virš minimame dvare: 1) Pečiukaitis Jurgis iš Vilkeliškių k., Sintautų vls., 2) Liaudanskas Antanas, Sirvidų k., Lekėčių vls., 3) Rinkevičius Vincas, Lekėčių k. ir vls., 4) Kaminskas Pijus, Dabakynės k., Jankų vls. ir 5) Matulaitis Justas, Dambravos k., Jankų vls.

Darban lai atvyksta nuo 20 iki 26 d. š. m.“

Apskrities žemės tvarkytojas pranešė minėtų valsčių viršaičiams, kad sąrašė esančius žmones nurodytomis dienomis pasiųstų į Gelgaudiškį, kur jiems bus skirta žemė. Rugpjūčio 20 d. Lekėčių valsčiaus viršaitis A. Tamulaitis Šakių apskrities žemės tvarkytojui pranešė, kad Antanas Liaudanskas gyvena Vilemų kaime, Zapųškio valsčiuje, Vincas Rinkevičius – Uzarų kaime, Jankų valsčiuje, todėl per vėlai gavus raštą, pranešti jiems nebuvo galimybės. Jei reikėtų, tik vėliau juos būtų galima iškviešti.

Rugpjūčio 21 d. Lekėčių valsčiaus jaunesnysis policininkas Pijus Kaminskas apskrities žemės tvarkytojui parašė pareiškimą, kad dėl tiesioginių pareigų negali atvykti 20 d. į Gelgaudiškį, kur jam bus skiriama žemės parcelė.

³ F. 1250, ap. 3, b. 11780, l. 32–37.

Skirstant žemę, būta ir kitokių nesklandumų. Rugsėjo 20 d. dieną Šakių apskrities žemės tvarkytojas matininkui A. Jarui rašė (Nr. 4528):

„Kad nereikėtų kelti trobesius, kuriuos turi užsistatę kandidatai Gelgaudiškio dvaro Kluonius, Račiūnas ir Kulikauskas, todėl jiems žemės sklypus toje vietoje, kur stovi trobesiai, galima duoti mažesnius negu Žemės reformos valdybos nutarime Nr. 1227 iš š. m. 21/VII ir neatitiktį žemės galima duoti artimiausioje kitoje vietoje“.

Kitą problemą apskrities žemės tvarkytojui A. Jaras išdėstė rugsėjo 29 d. (Nr. 64). Jis rašė, kad Gelgaudiškio dvare kandidatams naudojamos žemės išskirstyta daugiau nei jos yra, o sudarant sklypo Nr. 2 projektą, Narkūnų dvare naudojamos žemės suprojektuota daugiau nei skiriama vienam kandidatui (nes žemės perteklių nėra kaip ir kam paskirti). Matininkas teiravosi, kaip skirstyti likusius sklypus, kad visi kandidatai būtų patenkinti.

Tą pačią dieną žemės tvarkytojas A. Jarui rašė (Nr. 4441):

„Kadangi ŽRV nutarimu Nr. 1227 Gelgaudiškio dvare padalinta žemės daugiau negu faktinai yra, o taipogi sklypo Nr. 2 negalima padalyti, nes neturės kur trobesių statyti, dėl ko leidžiama daryti didesnę ir kad nesumažinus skaičiaus sklypų, prašoma visus kitus geresnės žemės sklypus daryti proporcingai mažesnius, negu nutarime“.

Beveik po mėnesio, spalio 20 d., A. Jaras vėl rašė žemės tvarkytojui:

„ŽRV nutarimu Nr. 1227 iš 1921/III skirta Vinteriui 2,5 ha, o Šemšienės įpėdiniui 2 ha; gi apskrities žemės komisija skirstydama kandidatams sklypus paskyrė Vinteriui skl. Nr. 67 iš 2 ha, o Šemšienės įpėdiniams skl. Nr. 69 iš 2,5 ha. Prašau Tamstos pranešti, ar tiks taip kaip paskirta, ar teks nuo vieno atėmus kitam pridėti; trūkstant žemių, negaliu prieiti prie sudarymo galutinio plano. Matininkas“.

Atsakymas buvo toks (Nr. 4818):

„A. Jarui Gelgaudiškyje,

į Jūsų raštą iš spalio mėn. 2 d. atsakau: Vinteriui palikti Nr. 67, Šemšienės įpėdiniams – Nr. 69 ir dar 0,5 ha lankos. Dėl paskyrimo pastoviesiems 0,5 ha lankos surašytas apskrities Komisijos protokolai ir pasiūstas ŽRV pataisyti. Zigaičio skundas turi būti patenkintas: jam pasilieka 0,5 ha žemės, ant kurios stovi dvaro trioba ir jo kalvė, o sklypas Nr. 68 laikinai pasilieka valdžios žinioje“.

Matininkas Apolinaras Jaras dvaro parceliaciją pabaigė

Jau 1925 m. sausio 3 d. A. Jaras Žemės tvarkymo departamentui pasiuntė raštą Nr. 2, kuriame pranešė, kad pristato užbaigtą Gelgaudiškio dvaro parceliacijos bylą ir dviejų lapų planą.

A. Jaro matavimo darbus tikrino matininkas Benediktas Radvilavičius. Sausio 30 d. jis surašė šių darbų patikrinimo aktą. Jame buvo atsakyta į pateiktus klausimus, kurie buvo tokie: Ar piliečiams laiku pasiūsti pakvietimai, pranešta valdžios įstai-goms? Ar ribų matavimo ženklai atnaujinti? Ar nebuvo ginčų? Ar aiškiai įrašyti matavimo duomenys? Ar visi projekto sklypai turi kelius išvažiavimui? Ar projektas pateiktas savininkams?

Matininkas B. Radvilavičius parašė tikrinimo išvadą, kad bylą galima patvirtinti.

Ministras pateikė savo pakeitimų

1925 m. liepos 11 d. Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojas gavo tokio tu-rinio Žemės ūkio ir valstybės turto ministerijos Žemės reformos valdybos raštą (Nr. 14191):

„Žemės reformos valdyba šiuomi praneša, kad p. Ministeris žemės reformos valdybos nutarimuose dėl sunaudojimo Gelgaudiškio dv. žemės padarė sekančius pakeitimus:

1) Rakauskui Juozui prie sklypo Nr. 44 pridėti skl. Nr. 43 ir 42-jo pusę ir pievos 139-jo skl. pusę.

2) Endrijonui Damijonui prie sklypo Nr. 40 pridėti skl. Nr. 41 ir 42-jo pusę ir pievos 140-ojo sklypo pusę (Kuizaičiui ir Rekešiui palikti tiktai po pusę jiems skirtos pievos skl.).

3) Skl. Nr. 38 ir pievą skl. Nr. 114 paskirti lygiomis dalimis Basčiui Juozui ir Dovydaičiui Juozui.

4) Skl. Nr. 24 vakarinę dalį su šioje dalyje esamu mūriniu tro-besiu priskirti sklypui Nr. 8 ir pavesti Gelgaudiškio vls. valdybai.

5) Iš skl. Nr. 2 8 ha skiriama Mackevičiui, likusieji 9 ha palie-kami valdžios žinioje.

6) Gelgaudiškio R. K. parapijos bažnyčiai pridėti dar sklypą Nr. 49 ir 1 000 m² ariamos žemės iš skl. Nr. 77.

7) Račiūnienei Onai skirtą skl. Nr. 17 padalinti į tris lygias dalis (skersai): O. Račiūnienei palikti viduriniąją dalį, kur pastatytas jos namas; šiaurinę dalį (brėž. Nr. 196) ir skl. Nr. 9 pavesti Povilaičiui Antanui; pietinę dalį (brėž. Nr. 197) su iš skl. Nr. 8 dalies (brėž. Nr. 195) pavesti Vasiliauskieniui Emilijai iš Gelgaudiškio dv., Račiūnienei O. iš jos paim-tos 17-jo skl. dalies vieton duoti atatinkamą plotą skl. Nr. 8 (brėž. Nr. 194).

8) Skl. Nr. 4, 5, 7 dalinai 3-čią paimti ir sudaryti skl. kaip tai brėžiny parodyta. Naujai sudarytus sklypus (kaip jie brėžiny žaliu rašalu sunu-meruoti) pavesti: Nr. 187 ir 184 – Šlėderiui Jonui iš Gelgaudiškio dv.; Nr. 188 – Matulioniui Vincui, Gelgaudiškio dv.; Nr. 185 ir 186 – No-micai Juozui, Gelgaudiškio dv.; Nr. 5 – Trusevičienei Onai, Pakalniš-kių k.; Nr. 189 – Gabartui Vincui, Jurgio s., Pakalniškių k.; Nr. 190 – Lukoševičiui Jonui, Gelgaudiškio dv.; Nr. 191 – Bastienei Petronei, Gel-

gaudiškio dv.; Nr. 7 – Adomaičiui Jonui, Pakalniškių k.; Nr. 192 – Lebečkieniui Antaninai, Gelgaudiškio dv.; Nr. 193 – Zakarevičiui Antanui, Gelgaudiškio dv.; skl. Nr. 3 (žvyrynas) ir Nr. 4 palikti valdžios žinioje.

9) Skl. Nr. 50 suskirstyti į 5 skl. kaip parodyta brėžinyje, iš jų: skl. Nr. 50 su jame esamais mūriniu gyv. namu ir mediniu tvartu palikti mokyklai, Nr. 199 su jame esamu mūr. tvartu pavesti L. K. „Blaivybės“ Dr-jos Gelgaudiškio skyriui; Nr. 198 – Bakšiui Juozui, Šimkų k.; Nr. 20 – Lietuvių ūkininkų sąjungos Gelgaudiškio skyriui su šiame sklype esamu mūriniu sandėliu; Nr. 200 – su jame esamu gyv. mūriniu namu palikti valdžios žinioje. Seną mūrinių kumetyną, kurią brėž. perkerta skl. Nr. 50, vakarų sienos linija, leisti nusigriauti jį pirkusiems naujakuriams.

10) Skl. Nr. 47 paimti iš Račiūnaitės Apolonijos ir pavesti Vinteraitėms Agotai ir Petronėlei, Gelgaudiškio dv.

11) Nr. 20 pavesti Kruziukei Marijonai, Gelgaudiškio dv.

12) Nr. 14 paimti iš Virbausko Prano ir pavesti Baltrušaičiui Antanui.

13) Nr. 51 kaip brėž. parodyta, sudaryti naujus 23 sklypus, kurių: Nr. 202 pavesti labd. Krikšč. Meilės draugijos Gelgaudiškio skyriui kartu su sklypais Nr. 77 ir 164 (pieva), kurie yra valdžios žinioje.

Plytinės reikalams be skl. Nr. 6 sklype Nr. 51 palikti apie 10–12 ha žemės valdžios žinioje.

Skl. Nr. 203 pavesti Špeirokui Stasiui, Gelgaudiškio dv., Nr. 204 – Zakarevičiui Juozui, Gelgaudiškio dv., Nr. 205 – Vasiliauskui Pranui, Pakalniškių k., Nr. 206 – Jankevičiui Mykolui (emeritui), Gelgaudiškio dv., Nr. 207 – Jasevičienei Magdei, Gelgaudiškio dv., Nr. 208 – mokyklai (vieton paimtos sklypo Nr. 50 dalies), Nr. 209 – Šlėderienei Elzbietai (emeritei), Gelgaudiškio dv., Nr. 210 – Vaitonienei Onai, Gel-

Pakalniškių k. kelias pro buv. Jakų, Maskolaičių, Sabų ūkius į Milkšilį (ant Nemuno šlaito tarp Gelgaudiškio ir Aukštojo Gelgaudiškio). Susitiko du pusbroliai Gediminai Tirlikai. 2001 m. A. Andrijono nuotr.

gaudiškio dv., Nr. 211 – Šimkaitienei Gendrutei, Gelgaudiškio dv., Nr. 212 – Pečiūnaičiui Juozui, Pakalniškių k., Nr. 213 – Orentui Juozui, Pakalniškių k., Nr. 214 – Mikalauskienei Petronei, Pakalniškių k., Nr. 215 – Kauneckienei Marei, Gelgaudiškio dv., Nr. 216 – Gabartui Vincui, Juozo s., Pakalniškių k., Nr. 217 – Juškai Antanui (emeritui), Gelgaudiškio dv., Nr. 218 – Butvilai Kaziui, Gelgaudiškio dv., Nr. 219 – Gedvilai Pranui (emeritui), Gelgaudiškio dv., Nr. 220 – Kubiliui Kaziui, Gelgaudiškio dv., Nr. 221 – Vasiliauskui Antanui, Pakalniškių k., Nr. 222 – Kumetaičiui Kaziui, Gelgaudiškio dv., Nr. 223 – Jurkšui Juozui, Pakalniškių k., Nr. 224 – Jonuškevičiui Petru, Pakalniškių k.

14) Iš valdžios žinioje esamo sklypo Nr. 116 (pieva) duoti po 0,3500 ha prie skl. Nr. 210, 211, 212, 213, 214 ir 215 ir Pakalniškių k. mažažemiui Jakui Antanui.

15) Du mūrinius gyv. trobesius, kurie yra skl. Nr. (naujos numeracijos) 200 ir 208, palikti valdžios žinioje.

16) Nr. 7 (sen. Nr.) esamą iš medžio ir plytų mūro sandėlį pavesti nusigriauti naujakuriams, kurie pirkę mūrinį tvartą ir gyv. trobesį skl. Nr. 50 (sen. Nr.) ir gyv. namą skl. Nr. 208 (nauja Nr.), kuriems jų užpirktieji trobesiai nugriauti neleidžiama. Tų pačių naujakurių reikalams kiek tai būtų reikalinga jų pirktos sienos kubatūrai papildyti arba jų įmokėtai pinigų sumai išlyginti, atleisti miško medžiagos iš skl. Nr. 2 ir 5 augančių medžių.

17) Išparceliuotame plote augančius medžius likviduoti paprasčia tvarka, kirtimo sezono nelaukiant.

18) Nr. 23 esamą mūrinį gyv. namą pavesti Zigaičiui Augustinui.

Pranešdama apie tai Žemės reformos valdyba tikslesniam vadovavimuisi prisiūčia scheminį brėžinį ir prašo šį Ministerio pakeitimą skubiai ir atsakant į šį raštą prisiūsti brėžinį. Be to, skubiai prisiūsti visų kandidatų sąrašą, nurodant skirtą žemės plotą ir skl. Nr.

Priedas: brėžinys.

Žemės reformos valdybos valdytojas Daniliauskas

L. e. Žemės reformos departamento dir. pareigas P. Vainauskas⁴.

Moksleiviai išvažiuoja į ekskursiją. Matyti Agutės Orentienės (Baranauskaitės) namas (dabar Taikos g. 11). Apie 1935 m. Iš N. Manikienės archyvo

⁴ F. 1250, ap. 3, b. 11780, l. 311–315.

„Vykdyti išparceliuotame Gelgaudiškio dvare pakeitimus...“

1925 m. rugpjūčio 14 d. ŽŪM Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojo pavaduotojas išsiuntė tokį raštą (Nr. 5806):

„Matininkui Petruui Rakauskui, Jurbarkas, Kiduliai, per mat. A. Jarą, šiuo mi pavedu Tamstai vykdyti Gelgaudiškio išparceliuotame dvare pakeitimus, einant Žemės reformos valdybos raštu Nr. 14191 iš 25 07 11 d., kurio nuorašas prie šio pridedamas. Atlikus darbą, sklypus pavesiti Žemės reformos valdybos rašte išvardintiems kandidatams.

Kartu atsiunčiu schematinį brėžinį ir bendrojo Gelgaudiškio dv. plano nuorašą, kuriuos, pakeitimus įvykdžius, prašau gražinti man su pakeitimais.

Priedas: rašto Nr. 14101 nuorašas, brėžinys ir rašto nuorašas“.

Jau 1926 m. sausio 26 d. buvo parengtas projektas, kuris vadinosi „Projektas atskyrimo nuo gretimų žemių ir išparceliavimo į atskirus sklypus žemės Gelgaudiškio dvaro, Gelgaudiškio vls., Šakių apskr.“ Į atskyrimo plotą įėjo žemė, Žemės reformos valdybos 1923 m. sausio 11 d. nutarimu Nr. 12 nusavinta iš Medardo Komaro. Atskyrimo ir išskirstymo sklypais minėtos žemės projektas sudarytas dar 1924 m. (matininkai A. Jaras ir P. Rakauskas).

Projektą peržiūrėjus, pasirodė, jog Gelgaudiškio dvaro kaimynystėje yra:

Nuo A iki B – upė Nemunas;

B–C – Tado Šemetos iš Aukštojo Gelgaudiškio žemė;

C–D – Juozo Basčio iš Pakalniškių k. žemė;

D–E – valdiškas miškas;

E–F – Juozo Kulikausko iš Stanaičių k. žemė;

F–G – Dabkūniškės dv. sklypas Nr. 4;

G–H – Dabkūniškės dv. sklypas Nr. 3;

H–I – Dabkūniškės dv. sklypas Nr. 2;

*Gelgaudiškio bažnyčios šventoriaus kertelė.
2005 m. Aloyzo
Petrašiūno nuotr.*

H-K – Dabkūniškės dv. sklypas Nr. 1;
 K-J
 J-L – valdiškas miškas;
 L-M – Juozo Milžinsko iš Alizavos k. žemė;
 N-O – Juozo Račiūno iš Alizavos k. žemė;
 O-R – Jono Kluonio iš Jankūnų k. žemė;
 R-S – Kosto Račiūno iš Jankūnų k. žemė;
 S-Š – Vinco Račiūno iš Jankūnų k. žemė;
 Š-T – Kosto Račiūno iš Jankūnų k. žemė;
 T-U – Vinco Račiūno iš Jankūnų k. žemė;
 U-A – Narkūnų dv. žemė;
 V-V – Gelgaudiškio parapijos katalikų kapinės;
 Q-Z – Gelgaudiškio parapijos katalikų kapinės;
 Y-a – evangelikų liuteronų kapinės⁵.

Žemės atsirado net 639 ha 0262 m²

Minėtu planu buvo atskirtos ūkininkavimui tiŃkamos ir netiŃkamos žemės, kurių viso labo atsirado 639 ha 0262 m². Visą atskirtą plotą matininkai A. Jaras ir P. Rakauskas padalijo į 233 sklypus, kuriuos vietoje pažymėjo reikiama is matavimo ženklais ir, remdamiesi byloje buvusiais raštais ir dokumentais, paskirstė žemės valdytojams. Tuos duomenis pateikė lentelėje (kam, sklypo Nr., žemės plotas – tinkamos (ha, m²), netinkamos (ha, m²), iš viso (ha, m²). Valdžios priklausomybėn paskirtas sklypas Nr. 1 (42 ha 9 583 m²; 5 ha 2 451 m²; 48 ha 2 034 m²).

Juozui Mackevičiui – skl. Nr. 2 (7 ha 3 807 m²; 7 565 m²; 8 ha 1 372 m²) ir t. t. Projektą patvirtinus, visiems savininkams buvo privalomos šios sąlygos:

1) Visi savininkai turi teisę naudotis visais keliais ir gatvėmis, nurodytais išskirstytos žemės plote ir projekto plane.

2) Kiekviename naujame sklype nutiesti išvažiavimo keliai privalo būti taisomi to savininko, kurio žemėje eina kelias, arba dviejų savininkų pusiau, jei kelias driekiasi dviejų sklypų riba.

3) Pažymėtiems eksplikacijoje valdytojams žemės perleidimo sąlygos nustatytos Žemės reformos valdybos nutarimu.

Gelgaudiškio dvaro žemės ribų nustatymo ir sklypais paskirstymo projektą 1926 m. sausio 26 d. savininkams pateikė žemės tvarkytojo padėjėjas Antanas Sajeta. Protokole jis rašė:

„Atvykau į Gelgaudiškio dvarą pateikti savininkams dvaro žemės tvarkymo projektą, sustatytą 1924 m. ir išpildytą vietoje žemės tvarkymo ir matavimo departamento matininko A. Jaro.

Projektą pateikiant, dalyvauti buvo pakviesti visi asmenys, kurių žemė, paskirstymo projektą sudarant, buvo paliesta.

Pakviestųjų atvyko šie asmenys: Širvinskas Juozas, Kulikauskas Vincas, Gedvila Pranas, Bataitis Vladas, Januškevičius Petras, Zakarevičius Kostantas, Gabartas Vincas, Staniulis Simonas, Vasiliauskas Antanas, Matulionis Vincas, Vasiliauskas Pranas“.

⁵ Ten pat, l. 273.

Evangelikų parapijos klebonas prisiminė Koidelio laikus

1926 m. kovo 16 d. Šakių apskrities evangelikų liuteronų parapijos klebonas H. D. Sroka prisiminė baronų Koidelių laikus ir Šakių apskrities žemės tvarkymo komisijai parašė tokią paaiškinimą (Nr. 123):

„Buvęs Gelgaudiškio dvaro savininkas baronas Koidelis, parduodamas savo dvarus, įnešė savo laiku į pardavimo aktą, padarytą Suvalkuose, sekančią dovaną buvusiai Gelgaudiškio dvaro evangelikų mokyklai, kad mokyklos vedėjas turi kasmet gauti iš Gelgaudiškio dvaro pinigais ir produktais apie 180 rub. vertę. Akte buvo pastaba, kad, jeigu Gelgaudiškio evangelikų mokykla būtų kaip tokia likviduota, tai tuomet tariamojo priedo vertė turi būti perduodama Šakių evangelikų liuteronų parapijos valdybai.

Tariamoji dovana buvo išduodama Gelgaudiškio evangelikų pradžios mokyklai iki karo pradžios ir visą okupacijos laiką. Perdavimo akto nuorašas okupacijos laiku žuvo, bet tikrumą šio ano tvirtinimo gali paliudyti buvę Gelgaudiškio evangelikų pradžios mokyklos vedėjai: Augustas Belaneris, dabar mokyt. Prienų evangelikų pr. mokyklos, ir mokytojas Kynas – Pilviškių evangelikų pr. mokyklos vedėjas, ir Gelgaudiškio mokytojas p. Šijdė Kaune“⁶.

Šakių apskrities ŽTK viešas posėdis

Kovo 17 d. įvyko Šakių apskrities žemės tvarkymo komisijos viešas posėdis, kuriame dalyvavo: pirmininkas – taikos teisėjas Antanas Kudirka, apskrities žemės tvarkytojas Antanas Sajeta, Šakių apskrities valdybos narys Antanas Orentas, Gelgaudiškio valsčiaus valdybos narys Juozas Matijošaitis. Posėdyje svarstytas 1924 m. Gelgaudiškio dvaro išparceliavimo ir žemės tvarkymo darbų projektas.

Posėdis prasidėjo 9 val. 50 min. Į posėdį buvo šaukiami visi dvaro kaimynystėje įsikūrę žemės savininkai. Jiems pakvietimai įteikti per Gelgaudiškio valsčiaus valdybą.

Gelgaudiškio parapijos klebonui P. Būčiui pakvietimą dar vasario 27 dieną pasirašė seniūnas Sipavičius. Klebonas buvo kviečiamas atvykti kovo 17 dieną, 9 valandą.

Į posėdį atvyko superintendentas H. Sroka – evangelikų parapijos klebonas, kuris dėl šio parceliacijos projekto buvo parašęs skundą (Nr. 123). Posėdžio protokole konstatuota:

„Skundas ant projekto pareiškėtas asmeniškai Šakių evang. parapijos klebono raštu Nr. 123, kuriame 16 III 1926 pareiškė, kad buvęs Gelgaudiškio dv. savininkas Koidelis, parduodamas dvarą, notariniam akte yra užfiksavęs Gelgaudiškio evangelikų pr. mokyklai kaip dovaną kasmetinę duoklę vertės apie 180 rub. ir asmeniškai pareiškė, kad šią duoklę skaito kaip servitutą, gulinčią našta ant Gelgaudiškio dv. ir prašo jį likviduoti, skiriant atitinkamą sklypą žemės“.

⁶ Ten pat, l. 302.

Gelgaudiškio dv. namas miestelio kapinių pietinėje pusėje, išlikęs iki šių dienų. 2008 m. A. Andrijono nuotr.

Šakių apskrities ŽTK viešame posėdyje (sekretoriavo apskr. žemės tvarkytojo org. likvidat. V. Ardickas), kuris vyko apskrities valdybos patalpose, įvertino tai, kad Šakių evangelikų klebonas apie turimą Gelgaudiškio dvaro servitutą dokumentų nepristatė ir skundų bei pareiškimų dėl minėto projekto anksčiau nepateikė (nei dėl žemės ribų nustatymo, nei dėl servitutų likvidavimo ir kelių sutvarkymo).

Komisija posėdyje nusprendė: Gelgaudiškio dvaro išparceliavimo projektą, sudarytą matininko A. Jaro, taip pat ribų nustatymą ir servitutų likvidavimą patvirtinti. Šakių evangelikų parapijos klebono pareiškimą dėl pareikštų servitutų, nesant dokumentuotų parodymų, atmesti.

Posėdžio protokole buvo užfiksuota, kad

„Šitas nutarimas gali būti skundžiamas per apskrities žemės tvarkytoją Vyriausiajai žemės tvarkymo komisijai 30 dienų laiko tarpe, šį nutarimą paskelbus“⁷.

Prasidėjo teismai dėl servitutų

Vėlesnių 1926 m. mėnesių dokumentai rodo, kad pagrindine kliūtimi toliau vykdyti žemės reformą tapo dar nuo caro laikų likę servitutai. Dėl jų ištisi kaimai varstė teismų duris. Bylos dėl servitutų trikdė reformą ir Gelgaudiškio valsčiuje.

Šakių apskrities žemės tvarkytojas 1926 m. birželio 24 d. Žemės tvarkymo departamentui nusiuntė raštą Nr. 2465:

„Į raštą Nr. 3409 iš 1925 03 12. Gelgaudiškio dv. byla nagrinėta apskr. Žemės reformos komisijos posėdyje draug su pastarosios, šiuo prisiunčiu. Priedas: byla“.

Tų pačių metų lapkričio 30 d. matininkas A. Jaras Žemės tvarkymo departamentui rašė (Nr. 138):

⁷ Ten pat, l. 303.

„Prie Gelgaudiškio dv. bylos; parceliuojant Gelgaudiškio dvarą, Šakių apskr. žemės tvarkytojas Elizavos ir Jankūnų k. gyventojų prašymus dėl likvidavimo miško servitutų su dvaru išrišo sekančiais: posėdy apskr. Žemės reformos komisijos nustatymui kandidatų gauti žemės iš minėto dvaro dalyvavo abiejų kaimų įgaliotiniai. Alizavos kaimo gyventojams, kaipo mažžemiams, pasiūlė 45 ha, o Jankūnų k. gyventojams, kaip stambesniems ūkininkams – 16 ha. Abiejų kaimų įgaliotiniai su tuo paskyrimu sutiko, bet kiek pamenu, rodos, tokio protokolo nesurašė.

Servitutų teisės paminėtų kaimų apsiereiškė gavimu malkų. Įrodymai į tas teises, rodos, likę Šakių apskr. žemės tvarkytojo įstaigoj“.

Atrodo, kad 1924 m. kovo 17 d. Šakių apskrities žemės tvarkymo komisijos viešame posėdyje priimti nutarimai vėliau buvo apskūsti. Nepasitenkinimą sukėlė servitutai.

1927 m. sausio 15 d. Vyriausioji žemės tvarkymo komisija, pirmininkaujant Kauno apygardos teismo nariui P. Penkaičiui, dalyvaujant direktoriaus pav. J. Naujokui, sekretoriaujant Vyriausiosios komisijos referentui P. Kuznecovui, svarstė bylą Nr. 26 apie Gelgaudiškio dvaro išparceliavimą. Komisija nutarė: Šakių apskrities žemės tvarkymo komisijos 1926 m. kovo 17 d. nutarimą panaikinti. Apskrities komisija buvo įpareigota bylą spręsti iš naujo, išaiškinus klausimą dėl servitutų, dėl kurių byloje duomenų nėra.

Jau po metų vėl buvo prisiminti servitutai. Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojas 1928 m. sausio 7 d. Žemės tvarkymo departamentui atsakė į raštą Nr. 940 (1927 02 10), kuriame rašė, kad gražina Gelgaudiškio dvaro bylą kartu su sudarytais servitutų likvidavimo projektais Vyriausiajai žemės tvarkymo komisijai tvirtinti. Skundams paduoti terminas jau buvo pasibaigęs sausio 5 dieną.

Vėliau apie kovo 17 d. Šakių apskrities žemės tvarkymo komisijos viešą posėdį ir servitutų likvidavimą šiame dokumente nekalbama.

Naujos užduotys matininkui P. Rakauskui

1928 m. birželio 20 d. Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojas rašė matininkui P. Rakauskui (Nr. 2786):

„Remiantis Žemės reformos valdybos nutarimais praėjusių metų lapkričio 9 d. (Nr. 5926), š. m. vasario 11 d. (Nr. 1070) ir Žemės reformos departamento raštu š. m. balandžio 25 d. (Nr. 13328) pavedu Tamstai Gelgaudiškio dv. atlikti sekančius darbus: 1) iš žemės skl. Nr. 189 atskirti apie 0,3763 ha ir iš skl. Nr. 190 paimti apie 0,3763 ha, iš viso apie 0,7525 ha ir pridėti prie skl. Nr. 3 (žvyrynas). Reikia paimti skl. Nr. 189 ir 190 tas dalis, kurios yra nuo Narkūnų–Plokščių vieškelio į šiaurę, 2) nuo sklypo Nr. 233 atimtuoti apie 1,5054 ha, 3) skl. Nr. 116 padalinti į 6 lygius sklypus, kurių vieną skirti Gabartui Vincui, antrą Orentienei Marijonai, gi 4 palikti valdžios žinioje, 4) sudaryti Gelgaudiškio dv. tiksliai apskai-

čiuotų plotų braižinį, 5) iširti vietoje pil. Mykolo Hilegeno prašymą dėl pravedimo naujo kelio ir jei tas kelias būtų vietoje reikalingas ir tikslus, tai sudaryti projektą. Šį darbą atlikus, prašau man prisiųsti: 1) suskaldyti sklypą su tiksliais planais, 2) atskiru braižiniu išskirti parką su tiksliais plotu, 3) naujo kelio projektą, jei jis bus reikalingas, vietoje praveisti ir 4) nurodyti, kokie sklypų Nr. iš žemės sklypo Nr. 116 bus skirti Gabartui V. ir Orentienei M.“⁸

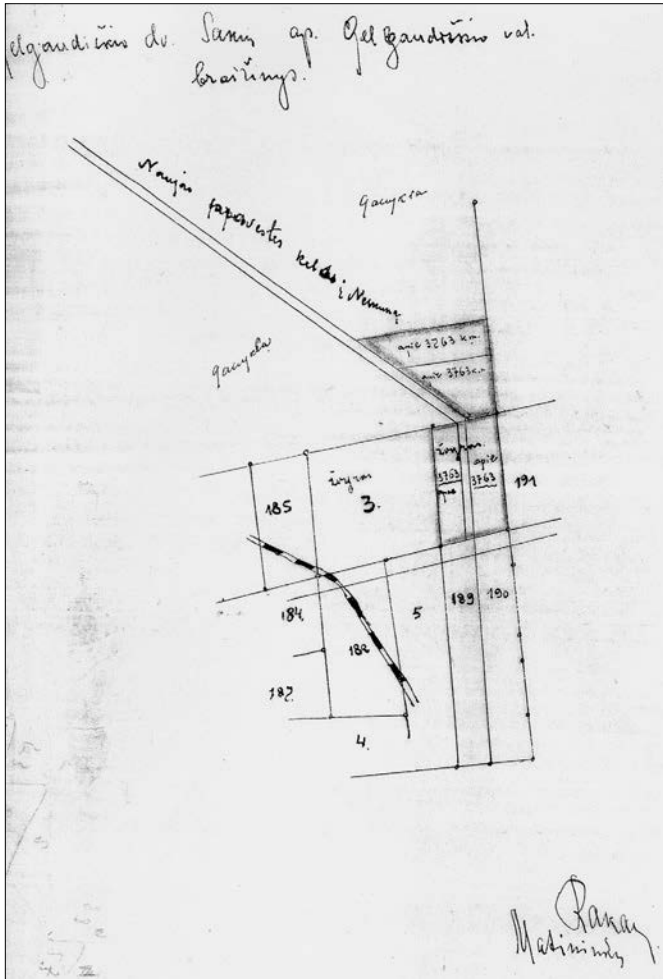
Siaurasis geležinkelis (pirmame plane) veda į žvoryną ir prie Nemuno. Apie 1925 m. Iš Petro Kaminsko kolekcijos

Tų metų liepos 25 d. matininkas-revizorius A. Gerinas matininkui P. Rakauskui rašė:

„I. Tikrinant Tamstos pateiktus Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojui braižinius apmatavimų žemės plotų pastebėjau, kad tie braižiniai sudaryti ne ant braižymo vaškuoto popieriaus, bet svies-tui įvynioti popieriaus. Kadangi sulig dabartine tvarka matininkai už gautus pinigus patys perka braižymo reikmenis, tai tuo reikalu galima dabar prikibti ir pripažinti, kad Tamsta neva iš ekonominių sumetimų neperki geros medžiagos, bet blogos. Iš matininkų yra reikalaujama savo darbą pateikti pilnoj tvarkoj, pasinaudojant geriausia medžiaga; todėl siūlau, kad išvengti bereikalingų nurodinėjimų iš Departamento ar Žemės reformos valdybos pusės, papildomai iki 10/VIII š. m. atsiųsti Tvarkytojui braižinius ant geros rūšies vaškuoto popieriaus. Pastebiu, kad kiti matininkai gerai pildo šią savo priedermę.

II. Gelgaudiškio dvare tamstai buvo pavesta likviduoti parką. Tamsta pristatai braižinį be jokių papildomų protokolų, aktų, susitarimų ir t. pan. Žiūrint gi į pavedimo esmę, negalima ne-

⁸ Ten pat, l. 389.

Savivaldybė, žyvro telkiniai, mat. Rakauskas. Gelgaudiškio dvaro parceliacijos planas, kuriame matyti siaurojo geležinkelio ruožas per miestelį, žyvyryno teritorija. Iš LCVA

Žyvyrynas Gelgaudiškyje, Nemuno g., kur dvaro parceliacijos metais išsikūrė V. Gabarto šeima ir pastogę rado kelios jos kartos. 2007 m. A. Andriūno nuotr.

Siaurasis geležinkelis, kuriuo iš molduobių į plytinę vežė molį. Pakrautas metalines liores bėgiais tempė motorvežis traktoriaus varikliu

pastebėti, kad pavedimas turi būt pildytas, taikant jam paragr. 41 p. „g“ ir „i“ žemėtvarkos darbų vykdymo, t. y. projektuojant skl. ru-bežius. Tamsta turėjai juos nutiesti mišku su prieglaudos atstovais susitarus, o jei susitarimo neįvyktų, tai sulig vls. žemės reformos komisijos nutarimu. Pateiktoj redakcijoj parko likvidacija praeiti ne-gali ir byla grąžinama reikiamai pertvarkyti iš naujo.

III. Žemosios Panemunės byloje Tamstai pavesta pertvarkyti mokyklos žemę. Tas pavedimas irgi vykdomas sulig paragr. 41 žemėtvarkos darbams vykdyti instrukcija. Be to, ta byla vietoje netik-rinta matavimo revizoriaus ir Technikos komisijos nutarimas yra pa-tikrinti. Todėl prašau, kuomet Tamsta vykdysi perprojektavimą, man iš anksto apie 10–14 dienų pranešti į Raseinius, kad atvyktų patik-rinti bylą vietoje Tamstai iš tos vietos išvažiauvus“⁹.

Matininkui P. Rakauskui buvo nurodyta vietoje ištirti pil. Mykolo Hilegeno prašymą dėl naujo kelio ir, jei kelias būtų reikalingas, padaryti projektą.

Rašydamas šio piliečio pavardę, Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojas suklydo – ši pavardė turėtų būti rašoma Hilchenas. Mykolas Hilchenas tuo metu buvo Gelgaudiškio plytinės savininkas, gyveno Kaune, Maironio g. 14–21.

1928 m. balandžio 19 d. iš Kauno M. Hilchenas parašė laišką Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojui į Vilkaviškį (šis laiškas žemės tvarkytojo raštinėje užregistruotas balandžio 28 d., Nr. 3609). Laiške rašė, kad buvęs jo plytinės nuomininkas p. Valentinas Mikalavičius Gelgaudiškio valsčiaus valdybai pristatė liudijimą, kad plytinė visiškai sunaikinta ir atstatyta nebus. Po to V. Mikalavičius iš valdžios išsinuomojo 12 ha žemės, kuri buvo skirta plytinės reikalams. To-
liau M. Hilchenas rašo, kad plytinės

⁹ Ten pat, l. 390.

Prie motorvežio variklio šio traukinio mašinistė Dana Pališkienė. Motorvežis traukdavo apie 10 liorių su moliu

Motorvežio gale buvo dvi sėdynės, ant kurių susėsdavo molio traukinį prižiūrintys darbininkai: prie plytinės kalno iš liorių jie išpildavo molį, o važiuojant stebėdavo šio traukinio saugą. Ant sėdynės sėdi mašinistės sūnus Antanas Pališkis. Vasarą darbininkais dirbdavo vyresniųjų klasių moksleiviai. Vieną vasarą ten dirbo kaunietis Romas Eimutis

atstatymas baigiamas ir jos reikalams reikės kelio moliui atsivežti. Todėl jis prašo sklypą, kuri išsinuomojo Mikalavičius, išnuomoti arba parduoti jam, o jei nėra tokios galimybės – leisti per tą žemę nutiesti kelią moliui vežioti.

M. Hilchenas rašo:

„Turiu pabrėžti, kad mano plytinė lošia be galo didelę rolę visai apylinkei, nes virš 20 kilometrų aplink nėra plytinių, taigi žmonėms tenka labai toli važinėti savo statybai plytom atsivežti. Be to, šioje mano plytinėje ras darbo daugiau 100 darbininkų, kas irgi yra labai svarbu nualintai apylinkei“¹⁰.

Miestelio Tylos gatvelė, vedanti į plytinę. 2009 m. A. Andrijono nuotr.

¹⁰ Ten pat, l. 391.

Gelgaudiškio dvaras ir jo palivarkai parceliacijos dešimtmečiais (1920–1938)

Antanas Andrijonas

Gelgaudiškio dvaro rūmai. 2009 m.

A. Andrijono nuotr.

1923 m. vasario 14 d. Žemės reformos valdybos (toliau – ŽRV, ši valdyba priklausė Žemės ūkio ir valstybės turčių ministerijai, sutrumpintai – ŽŪ ir VT ministerija) nariai Z. Starkus, J. Tonkūnas, M. Dauknys, Z. Pacevičius ir juristas S. Petrauskas svarstė Šakių apskrities Žemės reformos komisijos (toliau – ŽRK) nutarimą dėl paėmimo žemės reformos reikalams iš Gudlaukio, Anapolio, Pajotijo ir Klerapolio dvarų. Šie dvarai buvo Šakių apskrityje, Gelgaudiškio valsčiuje, priklausę dvarininkui Medardui Komarui.

Šakių apskrities ŽRK (žemės tvarkytojas K. Ambraziejus) pagal 1922 m. balandžio 3 d. Žemės reformos įstatymą ir tam įstatymui vykdyti tų pačių metų rugpjūčio 17 d. instrukciją (§24) nutarė minėtus dvarus paimti žemės reformos reikalams.

Siųsdamas nutarimą ŽRV tvirtinti, Šakių apskrities žemės tvarkytojas pranešė:

1. Kad nustatyti skundams paduoti terminai pasibaigė 1923 m. sausio 26 d. (pagal Žemės reformos įstatymui vykdyti instrukcijos §7, 8);
2. Kad numatytų paimti Pajotijo ir Klerapolio dvarų žemės bylos yra apsunkintos ganiavos ir miško medžiagos servitutais.

Skelbiant Žemės reformos įstatymą, minėtų dvarų savininkui M. Komarui priklausė apie 10,630 ha žemės, o paskelbus įstatymą, iš jo buvo nusavinta apie 3 116,0674 ha žemės ir apie 4 741 ha miško.

ŽRV 1923 m. vasario 14 d. nutarė (Nr. 83) Gudlaukio, Anapolio, Pajotijo ir Klerapolio dvarus patvirtinti kaip perimtus valstybės nuosavybėn.

1925 m. vasario 20 d. ŽRV pakeitė savo 1923 m. vasario 14 d. nutarimą Nr. 83, patikslindama, kad Gudlaukio, Anapolio, Pajotijo ir Klerapolio dvarai valstybės nuosavybėn perimti pagal Žemės reformos įstatymo §1, p. „e“¹.

¹ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3516, l. 2.

Klerapolio, Anapolio, Pajotijos dvarų (palivarkų) žemės parceliacijos planas. Iš LCVA fondų

Čia, Pankliškės miško šiaurinėje pusėje, netoli kelio į Stanaičių k., stūksojo Pajotijos dv. pastatai. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

Gelgaudiškio dvaras

Dėl Gelgaudiškio dvaro nutarimas (Nr. 12) buvo priimtas dar sausio 11 d. (1923 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. 12 dėl Gelgaudiškio dvaro pagal Žemės reformos įstatymo §1, p. „e“ papildytas 1925 m. vasario 20 d. (Nr. 460).

*Elizavos k. prie
Enzgirio laukai.
2008 m.*

A. Andrijono nuotr.

Taigi 1923 m. sausio 11 d. ŽRV, pirmininkaujant Z. Starckui ir dalyvaujant J. Tonkūnui, M. Daukniui ir juriskonsultui S. Petrauskui, svarstė Šakių apskrities žemės tvarkytojo nutarimą dėl Gelgaudiškio dvaro paėmimo žemės reformos reikalams.

Šakių apskrities žemės tvarkytojas pagal Žemės reformos įstatymą ir tam įstatymui vykdyti instrukciją Gelgaudiškio dvarą (bendras plotas – apie 473 ha) nutarė paimti žemės reformos reikalams. Savo nutarimą kartu su reikalingomis žiniomis žemės tvarkytojas ŽRV atsiuntė sausio 5 dieną; dokumentuose buvo pranešta: 1) kad M. Komaro igaliojimas Tadas Šemeta yra padavęs pareiškimą, jog Gelgaudiškio dvare pasirenka žemės reformos įstatymo naliečiamą 80 ha žemės normą su esamais toje žemėje trobesiais ir prašo palikti 100 ha prie plytinės, o likusią dvaro žemę jam išnuomoti, 2) kad Gelgaudiškio dvare yra lentpjūvė ir plytinė, 3) kad iš nužiūrėtos žemės reformos reikalams paimti žemės 50 ha reikia palikti prie plytinės, 4) kad nužiūrėtosios paimti žemės savininką reikia palikti tos žemės šeimininku iki ji bus parceliuojama, 5) kad Elizavos kaimo gyventojai yra padavę prašymą dėl servitutų atskyrimo.

ŽRV sausio 11 d. nutarė: 1) Gelgaudiškio dvaro žemę, kurios bendras plotas apie 473 ha, laikyti perėjusia valstybės nuosavybėn nuo 1922 m. balandžio 3 d.; iš nurodyto žemės ploto palikti M. Komaro nuosavybėje žemės reformos įstatymo numatytą nenusavinamą 80 ha žemės normą su Gelgaudiškio dvaro sodyba ir esamais toje žemėje trobesiais, taip pat žemę, kurią užima lentpjūvė ir plytinė, 2) pavesti Šakių apskrities žemės tvarkytojui pagal Žemės reformos įstatymui vykdyti instrukcijos §18 ir 19 nustatytą tvarką surašyti perėjusio valstybės nuosavybėn turto perėmimo aktą, 3) šį nutarimą pranešti Šakių apskrities žemės tvarkytojui ir paskelbti laikraštyje „Lietuva“, 4) nutarimą apie turto nusavinimą pažymėti ipotekos knygoje.

Paminklas Stanaičių kaimui ir iš šio kaimo į tremtį išvežtiems žmonėms. Paminklą inicijavo iš Stanaičių k. kilęs Antanas Anicetas Kybartas ir jo sūnus Almantas. Projekto aut. – Edmundas Stakėnas. 2008 m. A. Andrijo nuotr.

ŽRV tame pačiame sausio 11 d. posėdyje kartu su Gelgaudiškio dvaro perėmimu žemės reformos reikalams tokius pat klausimus svarstė ir dėl kitų Lietuvos dvarų: Kumpelių dvaro su palivarkais, Antazavės dvaro ir Suvekų dvaro (Ežerėnų apskr.)².

Gelgaudiškio dvaras iš šiaurės pusės ribojosi su Nemunu, iš vakarų – su Narkūnų dvaru ir Jankūnų kaimu, iš pietų – su Elizāvos kaimu ir Dabkūniškės dvaru, iš rytų – su Pakalniškių ir Stanaičių kaimais.

Javapjūtė Pakalniškių kaime: pirmoje eilėje centre guli Viktoras Tirlikas, antroje eilėje centre (iš kairės) – Albina Pališkienė, Anelė Tirlikienė, Elžbieta Grygelytė. Apie 1950 m. Iš V. Tirliko albumo

² Ten pat, l. 5–6.

*Žydi senojo dvaro
sodas. 2005 m.*

*Rytinėje rūmų
pusėje buvo
virtuvė. 2009 m.*

*Dvaro rūsių
šėšėliai. 2009 m.
A. Andrijono
nuotraukos*

*Pastatas gėlėms
auginti. Jį vadindavo
„žoline“. 2009 m.
A. Andrijono nuotr.*

Iš viso buvo numatyta perimti 4 732 000 ha žemės. Iš jos dirbamos – 3 502 000 ha, sodybų – 10 ha, sodo – 4 ha (337 obelys, 135 kriaušės, 178 vyšnios, 166 slyvos, 140 agrastų ir serbentų krūmų, 30 nevaisinių medžių), parko – 20 ha; žemės netinkamos žemdirbystei: kelių, takų, trobesių – 6 ha, smėlynų – 2 ha, griovių ir pelkių – 5 ha. Gelgaudiškio dvare buvo 2 704 800 ha I rūšies žemės, 1 390 800 ha – II rūšies, 300 400 ha – III rūšies ir 336 000 ha – IV rūšies.

Dvaro rūmai buvo mūriniai, skarda dengtu stogu, 47 × 19 m bendro ploto, jų aukštis su fundamentu – 8 m, be fundamento – 6 m. Virtuvė – 13 × 14 m (aukštis – 4 m su fundamentu, 3 – be fundamento). Rūsysis žemėje 9 × 5 × 3 m ploto, ledainė – 13 × 10 × 3 m, sandėlis (19 × 14 × 9 m). Prie rūmų buvo 7 gyvenamieji namai (2 – kumečiams). Visi gyvenamieji namai buvo mūriniai. Namų plotai: 36 × 12 × 4,24, 10 × 4,24, 10 × 3,5, 54 × 13 × 5, 28,5 × 9 × 4 m; kumečiams skirtų namų plotai – 19 × 9 × 4,5, 19 × 8 × 4,5 m. Toje teritorijoje buvo 5 kiaulidės, arklidė (100 × 11 × 4,5 m), du tvartai raguočiams (78 × 12 × 4,77 × 12,5 × 5 m), tvartas

*Mūriniai gyvenamieji
pastatai. 2009 m.
A. Andrijono nuotr.*

(50 × 12 × 5 m), trobesys prie tvarto pašarams (8 × 12,5 × 7 m), stoginė šienai (50 × 12 × 4 m), sandėlis (54 × 12 × 7 m), daržinė (183 × 16 × 7 m), pastogė ūkio įrankiams (48 × 10 × 2 m), kalvė (10 × 13 × 4 m), pastatas inspektams (24 × 8 × 2 m), vandens siurblinė (6 × 5 × 13 m). Atskiras pastatas buvo skirtas gėlynui, kurį dažnai vadindavo „žoline“ (24 × 9 × 5 m). Tvartai, sandėlis, vandens siurblinė buvo mūriniai, stogai dengti čerpėmis arba malksnomis (siurblinės stogas skardinis).

Gelgaudiškio dvare buvo 12 gyvenamųjų namų (50 × 9, 60 × 4, 54 × 11, 13 × 10, 13 × 6, 29 × 9, 50 × 12, 46 × 6, 26 × 6, 59 × 12, 44 × 11, 24 × 12 m), 4 kiaulidės, 5 tvartai, sandėlis (19 × 14 × 9 m). Devyni gyvenamieji namai buvo mūriniai, 3 – mediniai, 9 dengti čerpėmis, 3 – malksnomis. Dauguma tvartų buvo mediniai.

Plytinės pastatas buvo 60 × 27 × 4 m, „Hofmano“ firmos krosnis (4 × 4 × 35 m, paskutinis skaičius, matyt, rodo kamino aukštį). Abu šie pastatai buvo mūriniai. Plytas džiovino 7 stoginėse (šioPOSE), jų plotai buvo įvairūs – dvi 63 × 10 × 2 m, 32 × 10 × 2 m (1), 25 × 8 × 2 m (1), 58 × 3 × 2 m (1), 58 × 10 × 2 m (1), 32 × 5 × 2,5 m (1). Šioje teritorijoje buvo pramonei skirtas namas (plytinei, malūnui ir aliejinei), lentpjūvė (20 × 9 × 4), sandėlis įrankiams (19 × 9 × 3,5 m), 2 gyvenamieji namai (12 × 8 × 3 m, 12 × 6 ×

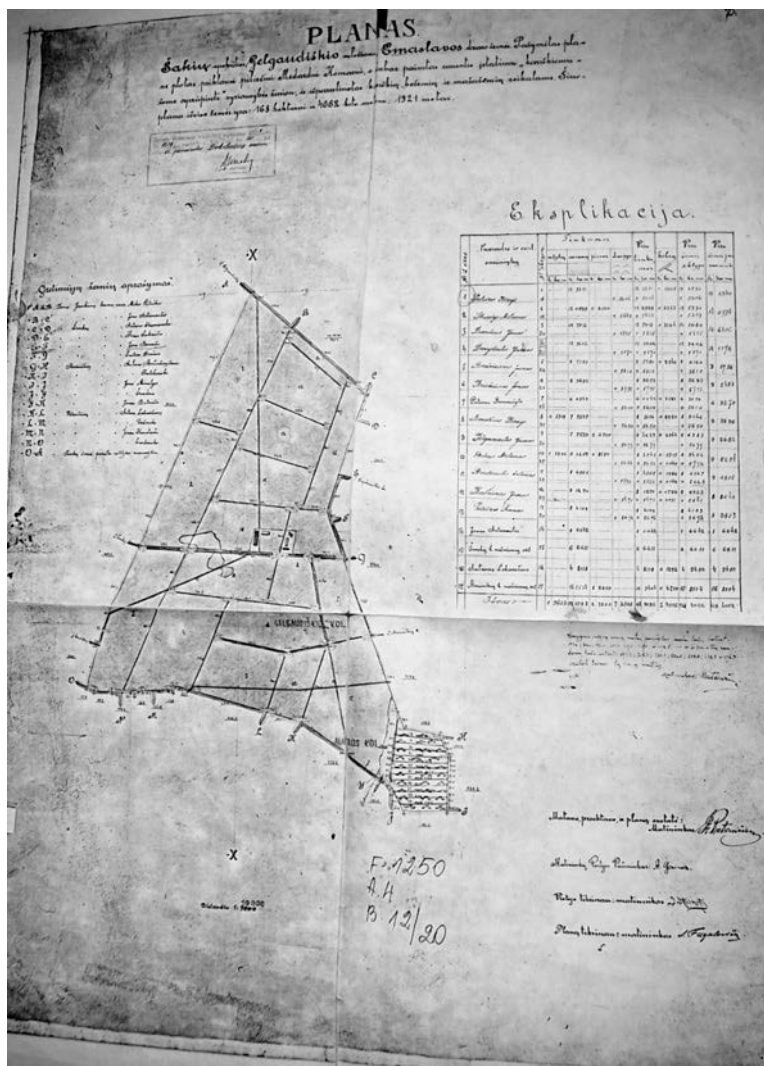

*Vandens siurblinėje išlikusi įranga. 2009 m.
A. Andrijo nuotr.*

*Dvaro sandėlys
(špykėrė)*

Emaslavos dv. žemės parceliacijos planas. Iš LCVA fondų

3 m). Gyvenamieji namai, stoginės plytoms džiovinti, lentpjūvė, sandėlis įrankiams buvo mediniai. Plytinės teritorija užėmė apie 7 ha ploto.

Servitutų teisę turėjo greta dvaro išikūrę šie Elizavos kaimo gyventojai: Juozas Račiūnas, Juozas Milžinskas, Antanas Raškevičius, Antanas Sakalauskas, Pranas Žibutis, Jonas Švelnys, Simanas Vaičaitis ir Antanas Švelnys. Suvalkų valstiečių reikalų komisijos 2-ojo ruožo komisaras 1866 m. jiems suteikė teisę kasmet dvaro lauke išlaikyti po 2 karves, 1 arklį ir 3 kiaules; jie turėjo teisę kasmet pasirinkti kurui žabų po 12 dvikinkių vežimų ir gauti kiek reikia medžiagos trobesių remontui. Šis raštas Elizavos kaimo gyventojams surašytas 1866 m. lapkričio 28–gruodžio 10 dienomis.

Tuo metu, kai buvo surašomas dvaro turtas, darbininkams ir mažžemiams jau buvo išnuomota 412 ha žemės (1 metams), o Gelgaudiškio prieglaudai – 13 ha (3 metams). Dvare gyveno 52 šeimos, kurios nuomojo žemę, taip pat emeritai: Mykola Jankevičienė, Antanas Juška, Motiejus Cvirka, Gustavas Amonas, Pranas Gedvila, Antanas Kriščiūnas.

Su dvaro žeme ribojosi Pakalniškių kaimo mažažemio Juozo Basčio (turėjusio 1 margą žemės), Elizavos kaimo mažažemių J. Račiūno (3 margai), J. Milžinsko (3), A. Raškevičiaus (3), A. Sakalausko (3), P. Žibučio (3), J. Švelnio (3), S. Vaičiaičio (3), A. Švelnio (3) žemės. Dvaro gretimieji kaimai jau buvo išsiskirstę į vienkiemius.

Šios žinios apie Gelgaudiškio dvaro turta Šakių apskrities žemės tvarkytojo protokole surašytos 1922 m. gruodžio 2 dieną³.

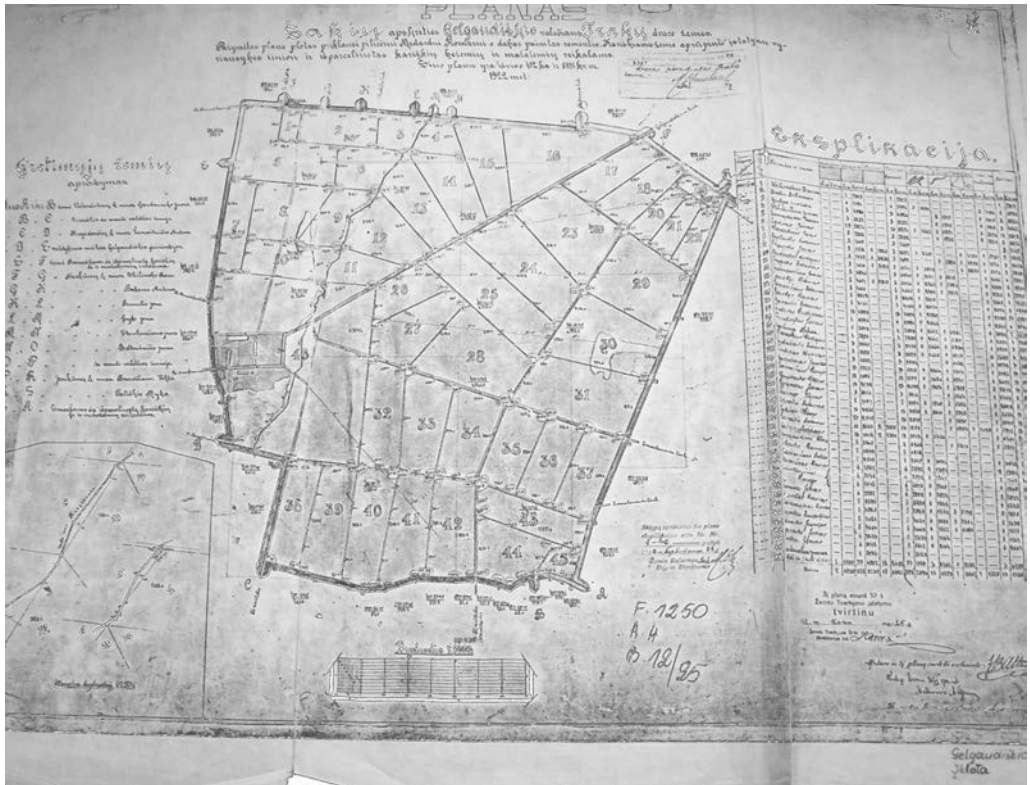
Dvaro palivarkai pradėti parceliuoti 1920 metais

Gelgaudiškio dvaro palivarkai buvo parceliuojami nuo 1920 m. Tais metais 41 savininkui išdalinti 437,97 ha Dabkūniškės dvaro, Klišių dvaro – 325,53 ha 29 savininkams, Pranciškavos dvaro – 148,80 ha 14 savininkų. Jau 1921 m. buvo išparceliuoti Emaslavos dvaras (168,40 ha, 17 savininkų), Trako dvaras (413,27 ha, 46 sav.), 1923 m. – Urniškės dvaras (137,32 ha, 16 sav.), Dambravos dvaras (478,43 ha, 49 sav.), 1924 m. – Bartupio dvaras (104,96 ha, 12 sav.).

Valteravos pasoda 1927 m. buvo atiduota vienam savininkui (4,25 ha).

Pagrindinis Gelgaudiškio dvaras išparceliuotas 1924 m. (638,98 ha, 181 sav.).

Aukštojo Gelgaudiškio dvaras, kuris priklausė Mečislovui Šemetai, išparceliuotas 1926 m. (488,50 ha, 64 sav.)⁴.

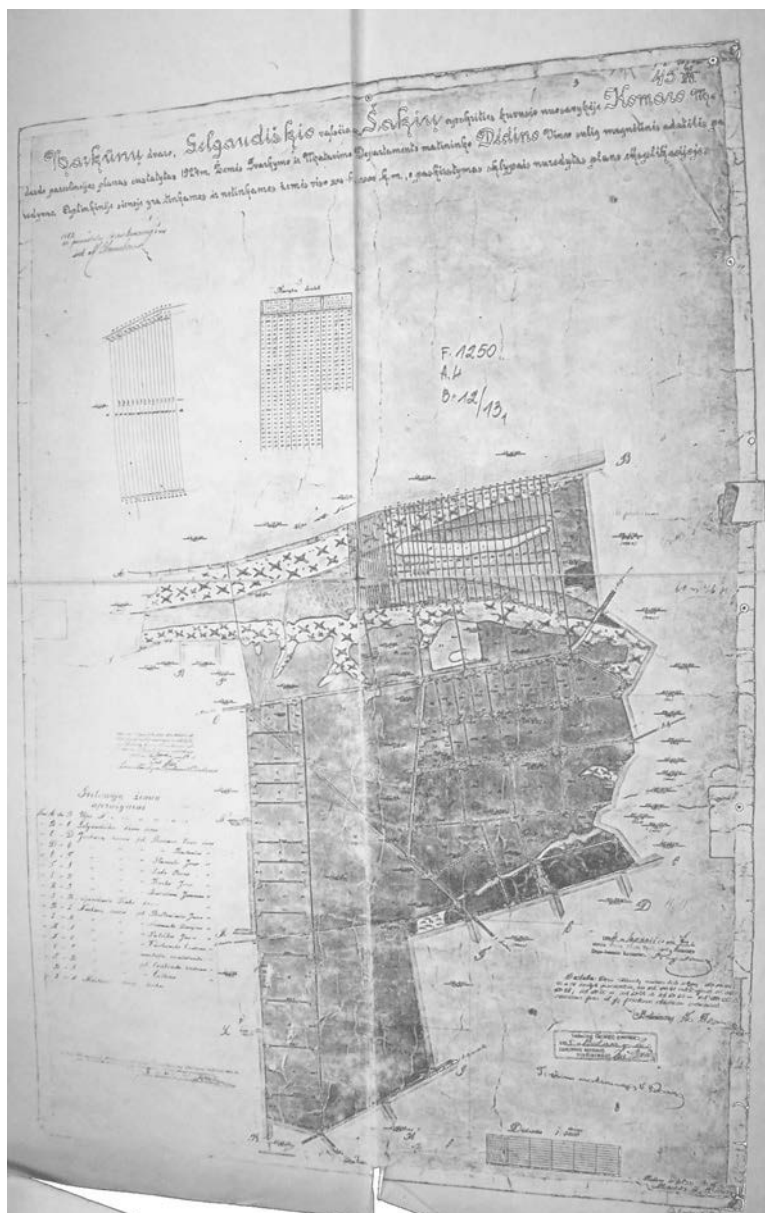

Trako dv. žemės parceliacijos planas.

Iš LCVA fondų

³ Ten pat, l. 42–46.

⁴ LCVA, f. 1250, ap. 2, b. 2286, l. 22.

Narkūnų dv. žemės
parceliacijos planas.
Iš LCVA fondų

1924 m. kovo 21 d. Žemės reformos valdyba nutarimu Nr. 655 patvirtino, kad valstybės nuosavybėn nuo 1922 m. balandžio 3 d. perėjo Maštaičių (351,34 ha, 56 sav.), Narkūnų (394,50 ha, 48 sav.) ir Papiškių (175,30 ha, 17 sav.) dvarai.

1928 m. gegužės 24 d. Žemės reformos valdyba valstybės nuosavybe patvirtino Komarinę pievą, kurios plotas – 61 ha 7 658 m² (Nr. 2147). Pieva buvo Raudonės valsčiuje, Raseinių apskrityje.

Tų metų rugpjūčio 27 d. valstybės nuosavybe patvirtinta Emiliavos pieva – bendras plotas 21,58 ha (Nr. 2736). Pieva buvo Šakių valsčiuje⁵.

⁵ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3516, l. 12–18.

Klaipėdoje pasirašytų dokumentų kopijos

Išlikę dokumentai (išversti iš vokiečių kalbos) rodo, kad Mečislovas Šemeta tapo M. Komaro įgaliotiniu:

„Vertimas. Pirmas išrašymas.

Pirmas išrašymas be žyminio mokesčio. Originalui yra 12 (dvylika) markių žyminiu mokesčiui sumokėta.

Klaipėda, 1921 m. lapkričio 9 d., pasir. F. Schroeder notaras, (antspaudas).

1921 m. Not. raštu Nr. 1214, Aktas padarytas Klaipėdoj, 1921 m. lapkričio 9 d. prie manęs, pasirašiusiojo, Klaipėdoj gyvenančio, Klaipėdos krašto notarą Felix Schroeder.

Atėjo šiandien dvarininkas Medard Komar iš Somonino, Karthaus apskričio (Pomerallen) ir savo kelionės pasu (Reise-Pass) išsirodydamas, pareiškė: Aš įgalioju šiuomi poną dvarininką Mečislovą Šemetą iš Gelgaudiškio, Šakių apskričio (Lietuvoj) mano visus Lietuvoj esamus ūkius, būtent Gelgaudiškio dvarą su priedvariais (Vorwerken) parduoti, pardavimo sutartį arba pardavimų sutartis su pirkėjais padaryti, jiems teismišką užleidimą (gerichtliche Auflassung) suteikti arba užduoti juos savininkais parduotųjų ūkių prie ūkių įrašomų teismų (Grundbuchgerichte) įrašydinti, būtinai visas su ūkių pardavimais surištas ūkių aktų operacijas atlikti ir tam reikiamus užmanymus prie teismo arba šiaip kitų atatinamų vyriausybių paduoti, toliau miškus nukirtimui ir trobesius nulaužimui parduoti, pinigų priimti, taip iš privatinų asmenų, kaip ir iš vyriausybių, ir bankų.

Mano įgaliotinis yra taip jau įgaliojamas ir vieną vietininką pasirinkti.

Aš prašau šitą aktą vieną kartą mano įgaliotiniui išrašyti.

Protokolas tapo tada notaro atėjusiam paskirtas, jojo pripažintas ir savarankiškai, kaip savo pasirašytas.

Pasir. Medard Komar

Pasir. Felix Schroeder.

Viršstovis į šiuometinius Notariato raštus po Nr. 1214 įrašytas aktas yra šiuomi dvarininkui Mečislavui Šemetai iš Gelgaudiškio, Šakių apskričio (Lietuvoj) vienam kartui išrašomas.

Klaipėda, 1921 m. lapkričio 9 d., pasir. Felix Schroeder, (antspaudas) Notaras Klaipėdos krašto, nuorašas mokesniu sąskaita.

- 1. Mok. sulyg §.5,8. Mok. tvark. §.33.38 9.k.g. nuo 25 7 10 (vertybė 100 000 Mk) 67 Mk 50 pf*
  - 2. Išlaidos sulyg §.20 mok. tvark. 20 Mk 90 pf*
  - 3. Žyminis 40 Mk –*
- Gauta suma 127 Mk 80 pf.*
Notaras, pasir. F. Schroeder, XX. 4. – 4038.–

Parašas notaro Felix Schroeder iš Klaipėdos viršstovinėčio akto nuo 1921 m. lapkričio 9 d. patikimas ir kartu paliudijama, kad ponas notaras padarymui šito akto teisėtas buvo ir tai atitinka čion esantiems įstatymiškiems įsakymams.

Klaipėda, 1921 m. lapkričio 10 d.,
(antspaudas) Žemės teismo prezidentas, pasir. Plehwa.

Lietuvos karo atstovybė Klaipėdos kraštui, r. No. 2420

Lietuvos karo atstovybė Klaipėdos kraštui šiuomi savo antspaudą pridėdama tikina, jog šis įgaliojimo vertimas atitinka vokiškam rašto originalui.

(Antspaudas) Klaipėda 1921 m. lapkričio 11 d.
Paimta mokesčių 30 auksinų. Karo atstovo įgaliojimai (pasir.)

Nuorašas šis žodis į žodį atitinka originalui nuorašui pristatytam man Marijampolės notarui mieste Marijampolėje Degučių gatvėje Nr. 2, kuriame perbrauktų, ištrintų bei pataisytų žodžių nepatėmintą ir išduotas Tadu Šemiotai Aukštojo Gelgaudiškio dvaro Šakių apskrities gyventojui.

Marijampolė diena 9 rugsėjo 1922 metų. Registro Nr. 1786
Marijampolės notaras Jurgis Žukauska“⁶.

M. Komaro įgaliotiniai buvo Aukštojo Gelgaudiškio savininkai

Aukštojo Gelgaudiškio savininkas Mečislovas Šemeta M. Komaro įgaliotiniu tapo 1921 m. lapkričio mėnesį. Po metų jis pasirinko ir vietininką, apie kurį užsiminta įgaliojime, parašytame Klaipėdoje. Tuo vietininku tapo M. Šemetos sūnus Tadas Šemeta. Šis aktas pasirašytas Kaune pas notarą K. Škėmą. Jo tikrumą parašu ir savo antspaudu patvirtino Kauno notaras Ipolitas Barauskas. Tai įvyko 1922 m. lapkričio 20 d. Tuose raštuose rašoma:

„Šiuo įgalioju Tada Šemetą, remiantis įgaliojimu Medardo Komaro, visus jo esančius Lietuvoje ūkius, Šakių apskrities, būtent Gelgaudiškio dvarą su visais priedavariais (Vorwerken) parduoti, pardavimo sutartį surašyti arba pardavimų sutartis su pirkėjais padaryti, jiems teismiską užleidimą (gerichtliche Ablassung) suteikti arba užduoti juos savininkais parduotųjų ūkių, prie ūkių įrašomų teismų (Grundbuchgerichte) įrašydinti, būtinai visas su ūkių pardavimais surištus ūkių aktų operacijas atlikti ir tam reikiamus užmanymus prie teismo arba šiaip kitu atitinkamu vyriausybės paduoti, toliau miškus nukirtimui ir trobesius nulaužimui parduoti, pinigų priimti, taip iš privatinių asmenų kaip ir iš vyriausybinių laukų. Kame aš tikiu ir neprieštarau.“

„Aš, K. Škėma, Kauno notaras, mano kontoroje Kaune, Naujoji Vilniaus gatvė 2 N,

⁶ Ten pat, l. 89. (Cituojamų dokumentų tekstų kalba neredaguota. Kalbos red. pastaba.)

šiuo liudiju, kad šis įgaliojimas buvo pareikštas man ir pasirašytas prie manęs žinomo man pilnateisio piliečio Medardo Komaro įgaliotinio Mečislavo Šemioto, veikiančio įgaliojimu, surašytu pas Klaipėdos notarą Šrederį 1921 m. lapkričio 9 d. 1214 Nr. patikrintu Lietuvos karo atstovybės Klaipėdos krašto 1921 m. lapkričio 11 d. 2419 Nr. duotu su teise per įgaliojimą ir pristatytu man originale gyvenančio Aukšt. Gelgaudiškio dvare Šakių apskr. 1921 m. lapkričio 15 d. Rejestro Nr. 6984⁷.

Dvaro įgaliotiniui paliko žemės pavyzdiniam ūkiui

Taip 1922 m. pabaigoje M. Komaro įgaliotiniais jau buvo abu Šemetos iš Aukštojo Gelgaudiškio – Mečislovas ir Tadas. Būdamas įgaliotiniu, per Šakių apskrities žemės tvarkytoją Tadas Šemeta ŽRV pasiuntė raštą:

„Šiuomi turiu garbės prašyt Žemės reformos valdybą neimti žemės reformos reikalams priklausiusius Medardui Komarui 473,2000 ha žemės Gelgaudiškio dvare, Šakių apskr., Gelgaudiškio vls. Gelgaudiškio dvaras yra dreniruotas ir ten galima užvest pavyzdinę ūkį. Gelgaudiškio valsčiuje dar randasi 3 dvarai (Narkūnai, Maštaičiai, Papiškiai), kuriuos būtų galima anksčiau išparceliuot.

Aš prašau Gelgaudiškio dvare palikt neliečiamą žemės normą ir likusiąją žemę atiduot man nuomai. Taip pat prašau palikt Gelgaudiškio dvaro parką ir trobesius, kurie randasi ribose neliečiamos žemės. Nužiūrėtos žemės sienose yra pramonės įmonė (plytinė), ir aš prašau palikt plytinei 100 ha žemės užtat, kad Gelgaudiškio dvare sluoksnis molio yra labai plonas. Trobesiai reikalingi plytinės darbininkams⁸.

Ūkvedžių namas
prie tvėnkinio po
verkiančiu gluosniu.
2009 m.
A. Andrijono nuotr.

⁷ Ten pat, l. 47.

⁸ Ten pat, l. 51.

ŽRV įvertino tai, kad Gelgaudiškio dvaras, skelbiant Žemės reformos įstatymą, priklausė M. Komarui, kuris jį įgijo 1904 m. paveldėjimo teise, mirus jo motinai Onai Komarienei. Įvertino ir tai, kad, prieš paskelbiant įstatymą aprūpinti žeme kariškius, iš jo buvo nusavinta apie 3 006 ha žemės ir apie 4 741 ha miško.

ŽRV Šakių apskrities žemės tvarkytojo nutarimą patvirtino ir nutarė Gelgaudiškio dvaro žemę, kurios bendras plotas apie 473 ha ir kurią M. Komaras paveldėjimo teise įgijo 1904 m., nuo 1922 m. balandžio 3 d. laikyti perėjusia valstybės nuosavybėn. Iš nurodyto žemės ploto palikta M. Komaro nuosavybei tik Žemės reformos įstatymu nenusavinama 80 ha žemės norma su Gelgaudiškio dvaro sodyba, ten esančiais trobesiais ir žeme, kurią užima lentpjūvė ir plytinė (1922 m. balandžio 21 d., kai T. Šemeta rašė pareiškimą Šakių apskr. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos įgaliotiniui, plytinę jau nuomavo Mikalavičius)⁹.

1927 m. vasario 10 d. M. Komaro įgaliotiniui T. Šemetai buvo perduotas žemės sklypas Nr. 6 (4,4065 ha), kur buvo lentpjūvė ir plytinė.

Tą dieną perdavimo–perėmimo aktą pasirašė Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojo likvidatorius Vincas Ardickas ir M. Komaro įgaliotinis T. Šemeta. Sklypas Nr. 6 iš rytų ribojosi su sklypais Nr. 11, 18, iš vakarų – su skl. Nr. 2, iš pietų – su skl. Nr. 51, 224, iš šiaurės – su skl. Nr. 4, 5, 189, 190 (tie sklypai nurodyti matininko Apolinaro Jaro 1924 m. sudarytame plane)¹⁰.

Dvarą Gelgaudiškyje Komarai įsigijo 1897 metais

T. Šemeta taip pat pasiuntė laišką į Marijampolę, kad gautų dokumentus dėl M. Komaro nuosavybės teisių Gelgaudiškyje. Iš ten 1922 m. rugsėjo 9 d. gavo išrašą iš ipotekos knygos II skyriaus rodyklės apie nuosavybės teisių patvirtinimą Žemajame Gelgaudiškyje¹¹:

Vakariniame Šakių m. pakraštyje dar tvirtai stovi šis raudonų plytų sandėlys – buvusio Šakių dv. liudininkas (dv. įsteigtas 1834 m.). 2009 m. A. Andrijono nuotr.

⁹ *Ten pat.*, l. 80.

¹⁰ *Ten pat.*

¹¹ *Ten pat.*, l. 87.

Ūkininkas Antanas Kažemėkaitis gimė, užaugo ir tebegyvena Pajotijo kaime. Jis tikrai žino, kad Klerapolio dv. buvo greta jo tėviškės, šiame lauke, gal 100 m kairiau elektros stulpo (dv. išparceliuotas 1923 m.). 2009 m. A. Andrijono nuotr.

„Dvarininkė Ana Medardovna Komar yra savininkė šioje knygoje esančio Žemojo Gelgaudiškio dvaro įsigijimo pagrindu nupirkto nuo ankstesnių savininkų – tokių Ivano Fiorianovičiaus Svidos, Stepano Jackovo Vereščiako, Aleksandro Venediktovičiaus Boltucijaus ir Osipo Stanislavovičiaus Montvilos. Apie tai rašoma 1897 m. lapkričio 5 d. akte, pažymint, kad Ana Komar įsigijo iš Svidos, Vereščiako, Boltucijaus ir Montvilos šį dvarą kartu su dvarais esančiais įpatingose knygose – Plieniškių, Šakių, Narkūnų, Klerapolio, Trako, Dambavos, Gudlaukio, Anapolio, Papiškių, Augustovo, Širvukų, Klišių, Maštaičių, Kriaučiūniškės ir Žemojo Gelgaudiškio rūmais – už visą sumą 887 811 rub. 35 kap. Šis straipsnis įrašytas į rodyklę šiam ipotekos skyriaus nustatymui 1897 m. lapkričio 6 d.

Vladislovas, Medardas, Jekaterina ir Ana Vladislavovičiai Komarai ir Marija Vladislavovna Lipskaja, gimusi Komar, yra savininkai įrašyto į šią knygą dvaro tuo pagrindu, kad po Anos Medardovnos Komar mirties paveldėjimo teise atiteko jų, kaip tikrų vaikų, nuosavybėn. Apie tai čia įrašyta protokole, apie palikimo sudėtį 1901 m. lapkričio 13 d. Šis straipsnis ir t. t. yra 1902 m. sausio 17 d.

Medardas Vladislavovičius Komaras yra įrašyto šioje knygoje dvaro savininkas tuo pagrindu, kad tokios pagal padalinimo aktą, kuris surašytas 1904 m. rugpjūčio 12 d. Nr. 41, įrašyta į jo išimtinę nuosavybę. Apie tai čia įrašyta pasiūlymo pagrindu 1904 m. rugsėjo 4 d. Šis straipsnis įrašytas 1904 m. rugsėjo 16 d.

Trako dv. Gelgaudiškio Koideliai gamino garsiuosius Limburgo sūrius. Šiandien dvarvietę mena tik kolūkinių fermų sienų likučiai (dv. įsteigtas 1843 m., išparceliuotas 1921 m., 413,27 ha)

Anapolio dv. vietoje, vakarinėje Šakių–Gelgaudiškio kelio pusėje savo ūkį (dešinėje) pasistatė A. Kažemėkaitis (dv. išparceliuotas 1923 m.). 2009 m. A. Andrijo nuotraukos

Dambravos dv. vietoje prie kelio Šakiai–Jurbarkas išaugo Žygėnų gyvenvietė (dv. įsteigtas 1821 m., išparceliuotas 1923 m., 478,43 ha)

Gudlaukio dv. buvo ant pietinio Orijos upelio šlaito, kairėje dabartinio gelžbetoninio tilto pusėje (dv. išparceliuotas 1923 m., 293,37 ha). 2009 m. A. Andrijono nuotraukos

Danielės Stasės Stukšienės (Vasiliauskaitės), gim. 1929 m., visas gyvenimas prabėgo Klišių k., bet dvaro ji jau nepamatė. Tik žino, kad už sodo į rytus, Šakių–Gelgaudiškio kelio link buvęs „plytgalynas“, o tėvas, dar prieš jai gimstant, iš raudonų plytų pastatė tvartą, kuris stovi ir dabar (dv. išparceliuotas 1920 m., 325,53 ha). 2009 m. A. Andrijono nuotr.

Šis išrašas atitinka ipotekos knygos II skyriaus Žemojo Gelgaudiškio dvaro rodyklę ir išduotas Medardo Komaro įgaliotiniui Tadaui Šemetai, jam prašant. Iš T. Šemetos paimta 80 žyminio mokesčio auksinų ir raštinės įmokesčio – 4 auks. 50 sk.“¹²

Marijampolės apygardos teismo Ipotekos skyriaus sekretorius (J. Čeglan...) su išrašu iš knygos pateikė M. Komaro nuosavybėn gautų dvarų ir pievų sąrašą (Nr. 446): Gudlaukio dv., Anapolio dv., Pajotijo dv., Klerapolio dv. (visų šių dvarų žemės plotas buvo 822 ha, neliečiamos žemės ūkio norma – 80 ha), Gelgaudiškio dv., Augustavo dv., Maštaičių dv., Narkūnų dv., Papiškių dv., Bartupio dv., Komarinės pievos (Raudonės vls., Raseinių apskr., 61,7658 ha), Emilavos pievos (Šakių vls., Šakių apskr., 21,58 ha)¹³.

Ježis (Jurgis) Komaras (1852–1894) – Marinos (Ritos) tėvas. Iš Komarų šeimos archyvo

Kai kurios žinios apie šeimą

Gelgaudiškio dvaro savininkus Komarus turėtume kilinti iš Raguvėlės–Baisogalos Komarų atšakos. Manoma, kad į tuos kraštus Komarai atsikėlė iš Ukrainos, Braclovo vaivadijos. Ateivis iš šios giminės Juozapas Komaras 1830 m. įsigijo Baisogalos dvarą. Mat 1791 m. Lietuvos–Lenkijos ketverių metų seimas pasisakė prieš valstybės izdo turtų nuomojimą ir leido dvarus parduoti.

Iš keturių senojo Juozapo Komaro sūnų buvo Vladislovas, gimęs Raguvėlė-

¹² *Ten pat*, l. 88.

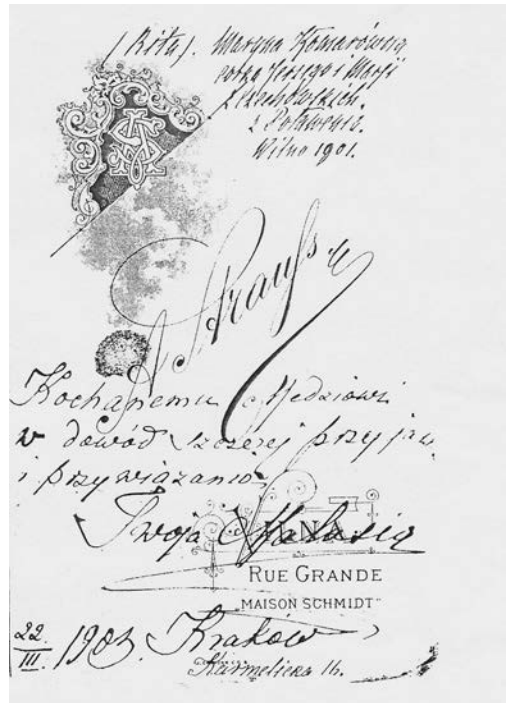
¹³ *Ten pat*, l. 105.

je, 1810 m. pakrikštytas trimis vardais: Vladislovu Eduardu Marceliu. Nuo 1846 m. jis jau pastoviai gyveno Baisogaloje. Vladislovas vedė Katariną Zajanškauskaitę (1810–1873). Po pirmosios žmonos mirties, 1875 m. V. Komaras vedė antrą kartą – Oną Končiūtę (1847–1900), kuri buvo kilusi iš Lukinės dvaro Siesikų parapijos. Su antrąja žmona Vladislovas susilaukė dar 3 sūnų ir 3 dukterų: 1866 m. duktė Jadvyga (iš pirmosios santuokos) ištekėjo už grafo Henriko Zabelos, kuris gyveno Labūnavos dvare, už Kėdainių, sūnus Medardas Steponas apsigyveno Gelgaudiškio dvare ir ten sukūrė šeimą, duktė Marija Juozapa Katerina 1900 m. vasario 16 d. ištekėjo už Guršno dvaro (Poznanės krašte, Vakarų Prūsijoje) savininko Kazimiero Antano Medardo Lipskio, duktė Katarina Karolina Marija Ona gimė 1878 m. liepos 5 d., sūnus Juozapas Konstantinas – 1884 m. liepos 23 d., jauniausia duktė Ona gimė 1887 m. sausio 3 d. (čiuoždama ji griuvo, smarkiai susitrenkė, susirgo ir 1907 m. birželio 4 d. mirė).

V. Komaras mirė 1896 m. Palikimą vaikams testamentu išdalino jo žmona Ona (Marijampolės ipotekos knygos II skyriaus rodyklėje ji vadinama Ana Medardovna Komar).

Marija Čechovska Komar (1856–1935) – Marinos (Ritos) Komar motina. Iš Komarų šeimos archyvo

Marina (Rita) Komar (1881–1956) ir antra nuotraukos pusė. Iš Komarų šeimos archyvo

Medardas Komaras
(1881 08 03–1937) –
Gelgaudiškio dvaro savininkas.
Antra nuotraukos pusė

Ksenija Katalynowa Komar
(1893–1983) – Bohdano
Komaro žmona

Bohdanas Komaras (1884–
1962) – Marinos (Ritos) brolis,
Palėvenės dvaro savininkas.
Iš Komarų šeimos archyvo

Tokia šiandien Plieniškių k. bažnytelė. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

V. Komaras buvo vadinamas vienu pažangiausių ūkininkų Lietuvoje. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis melioravo laukus, gražiai tvarkė dvarų miškus ir parkus, tuometiniame Gelgaudiškio dvaro palivarke Plieniškiuose pastatė bažnyčią.

Komarai buvo giliai tikinti katalikiška šeima. Dar 1878 m. rugsėjo 17 d. – šv. Pranciškaus žaizdų dieną – Ona Komarienė (Končiūtė) papapinei savo bažnyčiai Baisogaloje aukojo arnotą, pavesdama savo dukreles Mariją ir Katariną šv. Pranciškaus užtarimui ir maldaudama dievą, kad jos, Švč. Dvasios malonės apšviestos, augtų jo palaimoje¹⁴.

Komarų Baisogalos dvare po medžioklės (iš dešinės): Romanas Kogniewickis, Karolis Zabiela, Ruža Komarowa, Zygmuntas Weclawowičius, Aleksanderis Bolciewičius, Bohdanas Komaras, Medardas Komaras, Vladislovas Komaras, Katarzyna Komarowa, eigulys, liokajus (stovi). Iš Komarų šeimos archyvo

¹⁴Šveistienė E. *Baisogalos dvaras*, 1998, p. 6–8.

Turtinga ir garsi Komarų giminė titulo neturėjo. M. Komaro dvare Gelgaudiškyje buvo elektra, telefonas, žemę ar davo traktoriais, parke tyvuliavo keli žuvivaisos tvenkiniai. Šeimnininkas turėjo lengvąjį automobilį.

Kad Gelgaudiškio dvaro žemė buvo apdirbama pažangia to meto technika, rodo kai kurie archyvo dokumentai.

Žemės ūkio ir valstybės turtų Alytaus apskrities žemės tvarkytojas 1924 m. birželio 6 d. raštu Nr. 2329 taip atsakė į ŽRV raštą Nr. 8047, kuris buvo gautas gegužės 26 d.:

Komarų šeimos herbo variantai. Iš Komarų šeimos archyvo

„Pranešama, jog Žemės ūkio departamento raštas Nr. 3218 iš gegužės 22 dienos išpildytas: iš valdomųjų dvarų administratoriaus žinios, esančios Krokelaukio dvare mašinos – lokomobilis, kuliamoji mašina ir rinda sulig akto iš š/m. gegužės 30 d. perimti mūs žinion.

Kadangi šios mašinos, kaip matyti iš prie šio pridedamų prašymų bei susirašinėjimo, yra paimtos iš Šakių apskr. buv. Ž. Ū. ir V. T. ministerijos įgaliotinio ir priklauso Gelgaudiškio dvaro savininkui Medardui Komarui arba jo įgaliotam Tadiui Šemetai, tai Žemės reformos valdyba prašoma pranešti, ar galima šį inventorių grąžinti tiesioginiam jo savininkui. Priedas: 4 lapai (g. Nr. 2252). Le. žemės tvarkytojo par.“

„Birželio 7 d. Žemės reformos departamento direktorius Endziulaitis pranešė (Nr. 9421 į Nr. 2329) Alytaus apskr. žemės tvarkytojui, kad sutinka kuliamąją mašiną ir lokomobilį grąžinti Gelgaudiškio dv. savininko M. Komaro įgaliotiniui T. Šemetai“.

Dar 1924 m. gegužės 24 d. T. Šemetai buvo pranešta, kad jo prašymas (1924 05 17) grąžinti mašinas patenkintas – Alytaus apskrities žemės tvarkytojui duotas pavedimas mašinas grąžinti.

Birželio 29 d. Alytaus apskrities žemės tvarkytojas raštu Nr. 2459 kreipėsi į ŽRV Žemės reformos departamentą:

„Į Nr. 9421 iš birž. 17 d. Prašoma grąžinti mums susirašinėjamą pasiųstą mūsų raštu Nr. 2329 iš birž. 6 d., kas dėl grąžinimo kuliamosios mašinos ir lokomobiliaus Gelgaudiškio dvaro savininkui“.

Departamento direktorius Endziulaitis atsakė:

„Šiuo grąžinamas priedas prisiųstas prie Tamstos rašto iš 6/VI–š. m. Nr. 2329. Priedas: 4 lapai“¹⁵.

¹⁵Ten pat, l. 59–64.

Palėvenės dvaro Komarų automobilis „Ford“ (Nr. P4). Gelgaudiškio Komarai automobilį parsigabeno iš Prancūzijos. Iš Komarų šeimos archyvo

Mokytoja, kraštotyrininkė Valda Daunienė, gyvenanti Kiduliuosė, išsaugojo savo mamos sesers Emilijos Pilypaitienės (Damijonaitytės) užrašytą pasakojimą apie pirmą kartą pamatytą automobilį, kuris priklausė Gelgaudiškio dvaro savininkams Komarams:

„Tai buvo graži vasaros diena. Mudvi su seserim Marjona ganėm Pranciškavoje dvaro kiaules, o tėvai už mūsų darbą gaudavo kažkiek pinigų. Staiga nuo Gelgaudiškio pusės pasigirdo ūžesys, kuris vis artėjo ir stiprėjo, o paskui kelyje pasirodė lyg karieta, lyg ir pečius, kuris važiavo be arklių ir taip ūžė ir trioškėjo, kad mes, turbūt, nuo paties Gelgaudiškio jo keliamą triukšmą girdėjome. Virš keturių ratų aukštai sėdėjo ponai. Išsigandę ūžesio ir neįprasto vaizdo, žmonės klaupėsi, žegnojosi ir poteriavo. Jie buvo įtikinti, kad atvažiuoja antikristas su pečium ir degins žmones. Jei jau suaugusieji išsigando, tai ką jau kalbėti apie vaikus. Mudvi su Marjona taip išsigandova, kad iš baimės klykėm, kiek turėjom sveikatos, net pamėlynavom bešaukdamos. Persigandusi mama atėjo iš namų žiūrėti, kas darosi. Vėliau žmonės kalbėjo, kad tuo kaimo keliuku Gelgaudiškio ponai Komarai važiavo į Dambrovą. Pamatę, kaip mes, mergučės, šaukiame iš išgąščio ant žolės parkritusios, sustabdė tą užiančią ir poškančią mašiną, ir pati Komarienė atėjo mudviejų su Marjona raminti, bet mes vis tiek klykėm ir nebegalėjom liautis. Tada ponas Komaras atnešė iš mašinos saldinių – tokių ilgų, su popieriukėm, ir mums į kleidučių skreitus pridėjo, o mes net nežinojome, kas tai yra. Matai, kokie tamsūs ir kvaili mes tada buvom. Aš kaip šiandien prisimenu, kad Komaras dėvėjo juodais rūbais ir ant galvos buvo su juodu skriblium,

o Komarienė vilkėjo šviesią suknelę ir buvo su didele balta skrybėlaite ir su baltom, alkūnes siekiančiom, pirštinėm“.

Tai buvo, ko gero, pirmoji Kidulių valsčiaus keliu važiuojanti mašina. Kada tai įvyko? Tiksliai sunku pasakyti. Tarp seserų Damijonaityčių buvo dvejų metų skirtumas: vyresnioji, Marjona, buvo 1902 m., o Emilija 1904 m. gimimo. Jos buvo maždaug aštuonerių–dešimties metų. Tai galėjo būti apie 1914 metus¹⁶.

Augustavo dvaras atiteko žemės reformos reikalams

1923 m. birželio 9 d. ŽRV svarstė Šakių apskrities žemės tvarkytojo pateiktą nutarimą paimti žemės reformos reikalams Augustavo dvarą, kuris yra Šakių valsčiuje. Valdyba pripažino, kad, skelbiant Žemės reformos įstatymą, M. Komarui iš viso priklausė apie 2 535 ha žemės; kad iš jo pagal įstatymą aprūpinti žeme kariškius (įstatymas 1919 m. liepos 1 d. ir 1920 m. rugpjūčio 26 d., 1919 m. spalio 15 d. Vyriausiosios žemės reformos komisijos nutarimas) buvo nusavinti Plieniškių (apie 353 ha), Klišių (apie 290 ha), Dabkūniškės (apie 471 ha), Pranciškāvos (apie 133 ha), Kriaučiūniškės (apie 200 ha) ir Repnavo (apie 88 ha) palivarkai, iš viso –

*Ši medžių alėja
kažkada vedė
į Dabkūniškės dvarą
(dv. įsteigtas 1822 m.,
išparceliuotas 1920 m.,
437,97 ha)*

*Valiulių dv. vietoje
išaugo gyvenvietė.
2009 m.
A. Andrijono
nuotraukos*

¹⁶Daunienė V. Apie pirmąją mašiną ir Gelgaudiškio dvaro ponus Komarus, *Gelgaidukas*, 2008 m., rugs., Nr. 58, p. 7.

apie 1 535 ha žemės, o 1920 m. kovo 26 d. nutarimu – Dambravos (apie 450 dešimtinių), Trako (apie 350 deš.), Urniškės (apie 75 deš.), Emaslavo (apie 200 deš.), Šakių (apie 300 deš.) ir Valiulių–Širvukų (apie 300 deš.) dvarai, iš viso – apie 1 654 dešimtinės žemės, bendrai iš viso – apie 3 354 ha žemės, o pagal 1920 m. rugpjūčio 18 d. įvadinį įstatymą Šakių apskrities miškams perimti komisijos aktu iš viso paimta apie 4 741,5 ha miško.

ŽRV nutarė pagal 1922 m. balandžio 3 d. įstatymą Augustavo dvarą laikyti perėjusiu valstybės nuosavybėn su visu nekilnojamuoju turtu.

Birželio 23 d. nutarta iš Augustavo dvaro (560 ha: 520 ha ariamos, 20 ha pievų) žeme aprūpinti 25 to dvaro darbininkų šeimas, aplinkinius mažžemius, kurių žemė ribojasi su šio dvaro žeme, 12 atitarnavusių kariškių, skirti žemės miesto plėtrai ir ūkio mokyklai¹⁷.

Šakių apskrities savivaldybės pretenzijos

Augustavo dvaras iš rytų pusės ribojosi su Lėmbūdžių ir Kvatučių kaimais, iš pietų – su Aržalupių kaimu, iš vakarų – su Šakių dvaro žeme, iš šiaurės buvo miškas. Dvare buvo 7 gyvenamieji namai (3 mūriniai, 3 mediniai), 2 kiaulidės (viena iš plytų, kita medinė), 4 mūriniai tvartai, mūrinė kalvė, medinė ledainė, 2 medinės bulvinės. Dvare gyveno 30 šeimų.

Šakių apskrities ŽRK 1921 m. rugpjūčio 25 d. Žemės ūkio departamentui parašė tokio turinio raštą (Nr. 3521):

„Kadangi apskrities savivaldybė turi pilnai aprūpinti maistu Šakių apskr. arešto namus, ligoninę, prieglaudą ir kitokias su apskrities valdyba surištas įstaigas, iš Žemės ūkio ministerijos Šakių apskr. įgaliotinio prašo įsigyti nuomonę žemės sklypą kiek galima arčiau miesto, kurio apdirbimui naudojama kalinių jėga.

Apskrities valdyba sužinojus, kad toksai žemės sklypas apie 9,5 ha margų Augustavo dvare prieinantis prie Šakių miesto pasiūsoja, kurį pastaruoju laiku nuomavo Taikos teisėjas Mockeivičius, o persikeldamas į Jurbarką nuo žemės atsisakė, tuo reikalu apskrities valdyba raštu š. m. birželio 27 d. Nr. 2608 kreipėsi į įgaliotinį prašydama kalbamą žemės sklypą perleisti apskrities valdybai. Bet nesulaukė oficialaus atsakymo, nors privačiai buvo žadama perleisti. Galų gale rugpjūčio 3 d. (Nr. 900) įgaliotinis pranešė, kad kalbama žemė išnuomota Jonui Riaubai, turinčiam nuosavos žemės apie 40 margų ir padarytas kontraktas Nr. 253. Tame pačiame rašte apskrities valdybai žadama žemės, kuri sudaro bendrą plotą 14,5 margo, bet randasi trijuose dvaruose, būtent: Šakių, Augustavo ir Zyplių.

Apskrities valdyba, naudodamasi kalinių jėga, kuriai reikalinga ginkluota apsauga žemei apdirbti, negali sutikti, kad tokius reiktų mėtyti net po trijų dvarų laukus, 10 km atstumu.

Sulig nurodytu apskrities valdyba prašo Žemės ūkio departamento padaryti žygius gauti aukščiau minėtos žemės nuomonę, kadangi įgaliotinis neteisingai pasiūlė. Apskrities savivaldybė savo laiku bu-

¹⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3516, l. 8–22.

Šakių pietrytiniame
pakraštyje, kur nuo
Striūpų tilto miesto
gatvė driekiasi į
Griškabūdžio pusę,
medžių gojus paryškina
Aržalupių k. ribas.
2009 m.
A. Andrijono nuotr.

vo užprašius, bet iš įgaliotinio pusės matom buvo koks privatus pasinaudojimas, kadangi nekreipdamas dėmesį į reikalingumą savivaldybei žemės išnuomavo privačiam asmeniui, turinčiam pakankamai nuosavos žemės, kas regis sulig įstatymu, neleistina.

Apskritis valdyba norėtų greitesniu laiku sulaukti rezultatu, kadangi norima šiais metais pasėti žiemkenčių javų. Iki šiol buvo tartasi su įgaliotiniu, bet prie nieko neprieita, kuriuo tikslu priversti kreiptis į Žemės ūkio departamentą.

Apskritis valdybos pirmininkas Apanavičius, sekretorius A. Mačiulis¹⁸.

Lietuvos moterų globos komitetas ir vaikų prieglauda

1923 m. sausio 18 d. Lietuvos moterų globos komiteto valdyba Žemės ūkio ir valstybės turtų ministrui pasiuntė tokį raštą (Nr. 104):

„1922 m. liepos mėn. 21 d. Lietuvos moterų globos komiteto valdyba yra pasiuntusi Žemės reformos valdybai prašymą duoti minėto komiteto Gelgaudiškio prieglaudai 200 margų žemės su reikalingais triobesiais ir sodybomis, kurios ir dabar komiteto išnuomotos.

Daugiau dviejų mėnesių negavus atsakymo rugsėjo 27 dieną L.M.G. k-to Valdyba kreipėsi į poną Ministrą prašydama paskubinti išrišti šį klausimą prieglaudos naudai.

Spalių 27 dieną (Nr. 3960) Žemės fondo departamentas pranešė, kad prašymo dėlei išnuomavimo komitetui 200 ha (prašyta buvo 200 margų žemės) iš Gelgaudiškio dvaro kolkas patenkinti negalima.

Pirmame departamente teko patirti, kad Žemės reformos valdyba mano minėtą M. Komaro dvarą išparceliuoti, palikus centrą neva įgaliotiniui p. Šemiotui ir tokiu būdu prieglauda iš to dvaro bus pašalinta.

¹⁸ Ten pat, l. 31.

Lietuvos moterų globos komiteto valdyba, turėdama galvoj, kad: 1. Gelgaudiškio dvaro savininkas p. M. Komaras 1919 metais buvo grįžęs Lietuvon į savo dvarą, bet tuoj išvažiavo į Lenkiją, kame turi dvarų ir gautomis žiniomis dirba lenkų įstaigose, žinoma, tik ne Lietuvos naudai, tuo tarpu Lietuvių moterų globos komitetas nori gauti šitą dvarą kultūriniais tikslams, būtent rengiasi steigti tenai Žemės ūkio mokyklą berniukams ir mergaitėms ir namų ruošos mokyklą mergaitėms; pirmą ir antrą pirmoj eilėj našlaičiams ir vaikams tų tėvų, kurie žuvo už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę ir kurių jau dabar Komiteto globoje yra daugiau 200; 2. kad p. Šemiotos įgaliojimas nėra teisėtas, nes padarytas remiantis neteisėtais dokumentais, 3. kad savininkui galima palikti 80 ha ir kitame iš 20 dvarų, pav. Šakiuose – nuolankiai prašo poną ministerį padaryti atatinamus žingsnius, kad Gelgaudiškio dvaras su 100 ha žemės (būtų gerai ir daugiau), kuriame jau dabar randasi L.M.G.K. našlaičių ir karo aukų prieglauda, būtų atiduotas Lietuvių moterų globos komitetui, taigi socialės ir kultūros reikalams, nuosavybėn arba ilgų metų nuomon, kas pilnai atatinka Žemės reformos įstatymui (Ž. §8, 18), nes Lietuvių moterų globos komitetas, kaip jau anksčiau minėta, yra griežtai pasiryžęs kuo greičiausiai steigti tenai žemės ūkio mokyklą ir mergaitėms namų ruošos mokyklą ir tuo būdu atlikti labai didelį ir svarbų kultūros darbą.

Tartis visais čia išdėstytais klausimais įgaliojamas Valdybos narys p. Jonas Makauskis.

Už pirminiką L. Raupienė, sekretorė B. Grigaitytė¹⁹.

Komaro dvarų ieškota visoje Lietuvoje

1925 m. sausio 30 d. Ežerėnų (Zarasų) apskrities žemės tvarkytojas gavo tokio turinio raštą:

„Šiuomi Žemės reformos departamentas paveda Tamstai nusavinti visus dar nepaimtus žemės reformos reikalams Medardo Komaro dvarus bei ūkius. Departamento dr-rius“.

Netrukus Žemės reformos departamentas gavo atsakymą:

„Šiuomi pranešu, kad Utenos ir Ežerėnų apskr. Komaro M. dvarų bei ūkių nesuranda.

Utenos–Ežerėnų apskr. žemės tvarkytojas“.

Toks pat atsakymas buvo gautas iš Alytaus apskrities.

1925 m. sausio 30 d. toks raštas nusiųstas Šakių apskrities žemės tvarkytojui:

„Šiuo žemės reformos departamentas paveda Tamstai nusavinti visus dar nepaimtus žemės reformos reikalams M. Komaro dvarus bei ūkius. Dep. dir.“

¹⁹Ten pat, 1. 53.

Atsakė Vilkaviškio apskrities žemės tvarkytojas (1925 02 13, Nr. 802):

„Šiuomi pranešu, kad visi M. Komaro dvarai yra nusavinti ir dalis jų jau išparceliuota, gi kiti pradėti parceliuoti, bet dar neužbaigti“²⁰.

Bartupio, Narkūnų, Maštaičių, Papiškių palivarkai

Žemės reformos reikalams panaudotas Bartupio palivarko žemės plotas buvo apie 100 ha, iš jų ariamos žemės – 66 ha, pievų – 4,5 ha. Sodui buvo skirta 0,8 ha: augo 4 obelys, 2 vyšnios ir slyvos, 15 nevaisinių medžių. Iš rytų jis ribojosi su Pajotijo palivarku, iš pietų ir vakarų – su valdišku mišku, iš šiaurės – su Pajotijo palivarku. Trobesiai: 2 gyvenamieji namai, klojimas, klėtis, 3 tvartai (*staldai*). Pastatai buvo mediniai, gyvenamieji namai su čerpių stogais (1923 12 20 žinių lapas).

Žemė skirta 9 dvaro šeimoms, buvusiems kariškiams bei savanoriams.

Narkūnų palivarko žemės plotas buvo apie 397 ha. Palivarkas iš rytų ribojosi su Gelgaudiškio dvaru, iš pietų – su Jankūnų kaimu, iš vakarų – su Maštaičių kaimu, iš šiaurės – su Nemunu. Trobesiai: 4 gyvenamieji namai, 2 tvartai, 2 klojimai, stoginė (*šiopa*) lentoms. Vienas gyvenamasis namas buvo mūrinis (21 × 13 m), 3 mediniai, visi čerpių stogais. Abu tvartai mūriniai, vienas čerpių, kitas skiedrų stogu. Sodas buvo 1,5 ha, jame augo 10 obelių, 4 kriaušės. Narkūnų palivarko žemė buvo nudrenuota, numatyta išdalinti 132 ha I rūšies žemės, 132 ha II rūšies ir 133 ha III rūšies. 1923 m. ten buvo pasėta 22 ha rugių, 15 ha kviečių, 5 ha pirmarūšių dobilų, dirvonavo 2 ha.

Tretiesiems asmenims buvo numatyta skirti apie 70 ha žemės. Narkūnų kaimo 23 tretieji asmenys dėl nužiūrėto žemės reformos reikalams turto pareiškė pretenzijas (dėl miško ir bendrų ganyklų servitutų): Pranas Šiuika, Agota Čereškevičienė, Vincas Giedraitis, Juozas Jokubaitis, Antanas Giedraitis, Antanas Sprainaitis, Juozas Kutka, Agota Vilkaitienė, Benediktas Čiulkinys, Jonas Rauza, Kostas Vilkaitis, Juozas Samajuskas, Juozas Mockevičius, Jonas Kutka, Marijona Sprainaitukė, Pranas Bakšys, Juozas Varanauskas, Jonas Račiūnas, Vincas Einingeris, Ignas Lingys, Jonas Bunekis, Pranas Sprainaitis, Pranas Šimaitis (1923 12 19 žinių lapas).

Žemės numatyta skirti 20 šeimynų dvaro darbininkų, kariškiams savanoriams, turintiems teisių į bendras ganyklas. Narkūnų kaimas 1928 m. pavadintas Skaistākaimiu.

Maštaičių palivarko žemės plotas buvo apie 425 ha. Palivarkas iš rytų ribojosi su Narkūnų kaimu, iš pietų – su Pranciškavos palivarku, iš vakarų – su Maštaičių kaimu, Papiškių kaimu, valdišku mišku, šiaurėje – su Nemunu. Trobesiai: 3 gyvenamieji namai, klojimas, 4 tvartai. Vienas gyvenamasis namas buvo mūrinis, kiti du – mediniai, visi – čerpių stogais. Vienas tvartas mūrinis, du – mediniai, visi – čerpių stogais. Kiaulidė buvo medinė, šiaudų stogu. Apie sodybą augo 13 nevaisinių medžių. 1923 m. rugiais buvo apsėti 38 ha, kviečiais – 3 ha, pirmamečiais dobilais – 2 ha, dirvonavo – 6 ha. Žemė skirta 16 dvaro šeimų, 6 mažžemių šeimoms, buvusiems kariškiams ir savanoriams (1923 12 19 žinių lapas).

Papiškių palivarko žemės plotas

buvo apie 298 ha. Iš rytų ribojosi su Papiškių kaimu, iš pietų – su valdišku

²⁰Ten pat, l. 69–75.

Medžių alėja į Narkūnų dvarą (dv. įsteigtas 1817 m., išparceliuotas 1924 m., 394,50 ha). 2008 m.

Kelias pakalnėn iš Narkūnų palivarko į Gelgaudiškį. Maštaičių k. gyventojas Jonas Čoirka prisimena, kad šį kelią į kalną „Smetonos laikais“ akmenimis išgrindė jo tėvas, Kurelaitis ir Pranskaitis. 2009 m. A. Andrijono nuotraukos

Turizmo sodyba
„Nemuno vingis“
Maštaičių kaime.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.

mišku, iš vakarų – su Karališkių kaimu, iš šiaurės – su Nemunu. Trobesiai: 2 gyvenamieji namai, 5 tvartai, klojimas, klėtis, molio rūsys (*sklepas*). Pastatai buvo mediniai, dengti skiedromis. Žemę numatyta skirti 11 dvaro darbininkų šeimų, servitutininkų šeimoms, mažžemiams, kariškiams savanoriams (1923 12 19 žinių lapas).

Emilavos pieva užėmė apie 16 ha plotą Šakių valsčiuje. Pieva iš rytų ribojosi su valdišku mišku, iš pietų – su Šilgalių kaimu, iš vakarų – su valdišku mišku, iš šiaurės – su valdišku mišku (1926 09 17 žinių lapas)²¹.

Žemės fondo departamento paklausimai

1924 m. sausio 16 d. Žemės fondo departamento Nusavinimo skyrius Marijampolės apygardos teismo Ipotekos skyriaus paprašė suteikti žinių (Nr. 759), kam priklauso Maštaičių, Narkūnų, Papiškių ir Bartupių dvarai, kokie plotai, kada ir kuomet įgyti ir kokie yra suvaržymai bei apsunkinimai.

Kovo 11 d. Ipotekos skyrius atsakė (Nr. 195):

„Į raštą š. m. sausio 16 d. Nr. 739 pranešu, kad Šakių apskr. Maštaičių dvaras susideda iš Maštaičių palivarko ploto 759 margų 112 prentų žemės ir Franciškavo palivarko ploto 267 margų 59 prentų žemės, o iš viso 1 026 margų 171 prentų;

Narkūnų dvaras apima žemės ploto 744 mar. 280 pren. žemės;

Papiškių dv. apima žemės ploto 873 mar. 253 pren., iš kurių pats dvaras turi 533 mar. 191 pren. žemės, 336 mar. 19 pren. miško ir 4 mar. 43 pren. miško sodyba;

Bartupių palivarkas, įeinantis į Gelgaudiškio dvarą, turi 187 mar. 256 pren. žemės. Palivarkui priklauso: Vaišvodiškių miško sodyba ploto 21 mar. 166 pren., Pankliškių miško sodyba ploto 29 mar.

28 pren. ir Jokubavo miško sodyba ploto 3... mar. 81 pren., o iš viso Bartupių palivarkas turi 271 mar. 139 pren.

²¹Ten pat, l. 92–112.

Visi šie dvarai yra apsinkinti miško ir pievos servitutais. Kadangi visi šie dvarai priguli Žemutinio Gelgaudiškio dvarui ir išskirti iš to dvaro, todėl Maštaičių ir kiti dvarai yra apsinkinti servitutais bendrai su Žemutinio Gelgaudiškio dvaru ir iš Ipotekos knygų nėra jokios galimybės spręsti, kokių kaimų servitutai apsinkina Žemutinio Gelgaudiškio dvarą ir kokių kaimų servitutai apsinkina Maštaičių, Narkūnų, Papiškių ir Bartupio dvarus.

Ipotekos sekretorius J. Čeponis²².

Žemojo Gelgaudiškio dvaro miško ir ganiavos servitutai

1924 m. birželio 30 d. Žemės reformos departamentas paprašė Marijampolės apygardos teismo Ipotekos skyriaus papildyti kovo mėn. 11 dienos Ipotekos skyriaus raštą Nr. 195 ir pranešti, kurių kaimų miško ir ganiavos servitutais yra varžomas Žemutinio Gelgaudiškio dvaras, kuris priklausė M. Komarui.

Liepos 5 d. Ipotekos skyrius atsakė (Nr. 482):

„Į raštą 1924 m. birželio 30 d. Nr. 10009. Šiuomi pranešama, kad Žemutinio Gelgaudiškio dvarą apsinkina servitutai: 1) žūklavimo teisę turi Šakių miestas upėje Cesarka iki pusei upės tose vietose, kur siekia jų laukai.

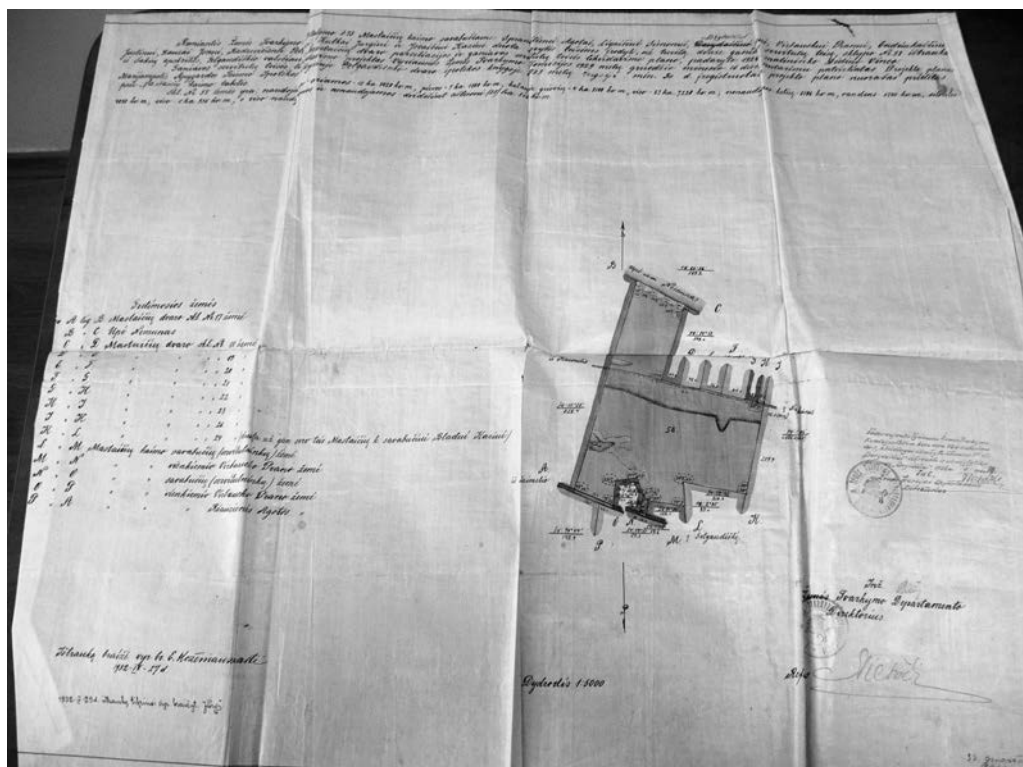
2) Miško servitutai-kaimai: 1) Kumpupiai Nr. 1.2.3.4.5.6.7., 2) Matuliai Nr. 1.2.3.4., 3) Žirniai Nr. 1.2.3.4., 4) Valiai, 20 sodybų, 5) Pyragiai, 6 sodybos, 6) Duobiškė, Nr. 1.2.3., 7) Degučiai, Nr. 1.2.3., 8) Albrektiškiai, 5 sodybos, 9) Bagdžiai, 7 sodybos, 10) Baltkojai, 7 sodybos, 11) Būdelė, 10 sodybų, 12) Jankūnai, 12 sodybų,

Prie paminklo 1947 12 25 žuvusiems Tauro apygardos Žalgirio rinktinės dr. Vinco Kudirkos kuopos partizanams Bagdžių k. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

²²Ten pat, l. 104–105.

Servitutų likvidavimo planas Maštaičių k. gyventojams: „Remiantis Žemės tvarkymo Įstatymo paragr. 73 Maštaičių kaimo savabučiams: Sprainaitienei Agotai, Ligičiui Simonui, Dvylaičiui Jonui, Virbauskui Pranui, Endriukaičiui Justinui, Rauzai Jonui, Radzevičienei Petronei, Kutkai Jurgiui ir Jocaičiui Kaziu duota nuosavybės teisėms įrodyti už turėtą dvare ganiavos servitutų teisę, sklypo Nr. 58 ištrauka iš Šakių apskrities, Gelgaudiškio valsčiaus, Maštaičių dvaro parceliacijos ir ganiavos servitutų teisės likvidavimo plano, padaryto 1924 metais matininko Dėdino Vinco. Ganiavos servitutų teisės likvidavimo projektas Vyriausios Žemės Tvarkymo Komisijos 1929 metų gruodžio mėnesio 16 dienos nutarimu patvirtintas Projekto planas Marijampolės Apygardos teismo Ipotekos skyriuje Gelgaudiškio dvaro ipotekos knygoje 1833 metų rugsėjo mėn. 30 d. įregistruotas ir projekto plano nuorašas pridėtas prie Maštaičių kaimo tabelės. Skl. Nr. 58 žemės yra: naudojamos – ariamos – 15 ha 3 020 kv. m, pievos – 7 ha 1 100 kv. m, kalnų ir griovių – 4 ha 8 100 kv. m, viso – 27 ha 7 220 kv. m; nenaudojamos – kelių – 5 106 kv. m, vandens – 1 800 kv. m, šilvietės – 4 030 kv. m, viso – 1 ha 936 kv. m; o viso naudojamos ir nenaudojamos – dvidešimt aštuoni (28) ha 815 kv. m

13) Jotyškiai, 17 sodybų, 14) Katinėliai, 5 sodybos, 15) Kurtiniai, 8 sodybos, 16) Keršiai, 3 sodybos, 17) Kermošinė, 5 sodybos, 18) Piliukiškiai, 4 sodybos, 19) Maštaičiai, 5 sodybos, 20) Tamuliškiai, 2 sodybos, 21) Šilgaliai, 3 sodybos, 22) Ašmučiai, 7 sodybos, 23) Briedžiai, Nr. 5.6.7.9., 24) Gnievai, 2 sodybos, 25) Švarpliai, 6 sodybos, 26) Valenčiūnai, 8 sodybos, 27) Puskepaliai, 5 sodybos, 28) Prūseliai, 10 sodybų, 29) Rekeliai, 12 sodybų, 30) Vargšiai, 8 sodybos, 31) Piesčiai, 10 sodybų, 32) Perkūniškiai, 7 sodybos, 33) Krutuliai, 5 sodybos, 34) Papiškiai, 5 sodybos, 35) Melnikai, 6 sodybos, 36) Nar-

*Gelgaudiškio dv.
miškas žiemą. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

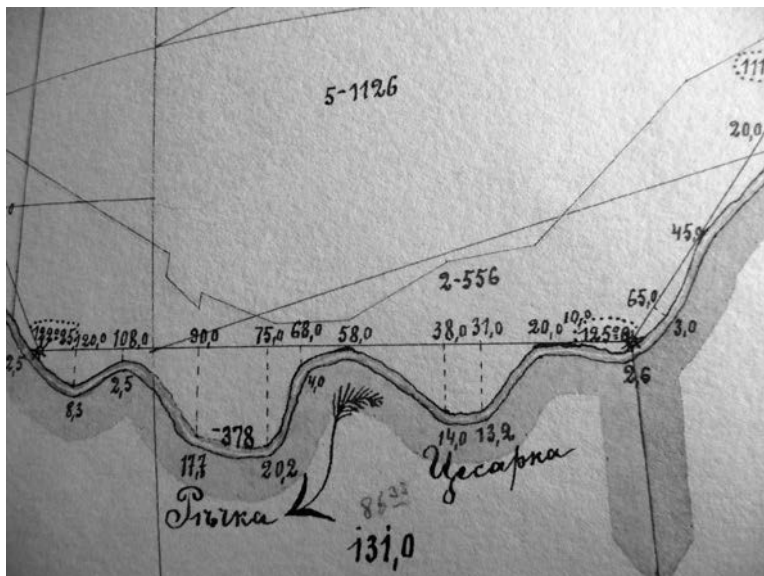
kūnai, 13 sodybų, 37) Varčiuliai, 4 sodybos, 38) Mozūriškiai, 19 sodybų, 39) Kregždžiai, 6 sodybos.

I. Visų aukščiau išvardytų kaimų sodybos turi teisę gauti miško dėl pasibudavojimo ir pataisymo trobesių sulig reikalingumo; apart to dėl kuro naudojasi laužu ir šakomis: a) 3 sodybos Pyragių, b) 2 sodybos Jotyškių, c) 3 sodybos Perkūniškės, 35 vežimus drauge, d) 1 sodyba Valių, 12 vežimų ir 4 sodybos drauge 35 vežimus, e) visos kitos išvardintos aukščiau sodybos po 35 porinius vežimus kiekviena sodyba metams.

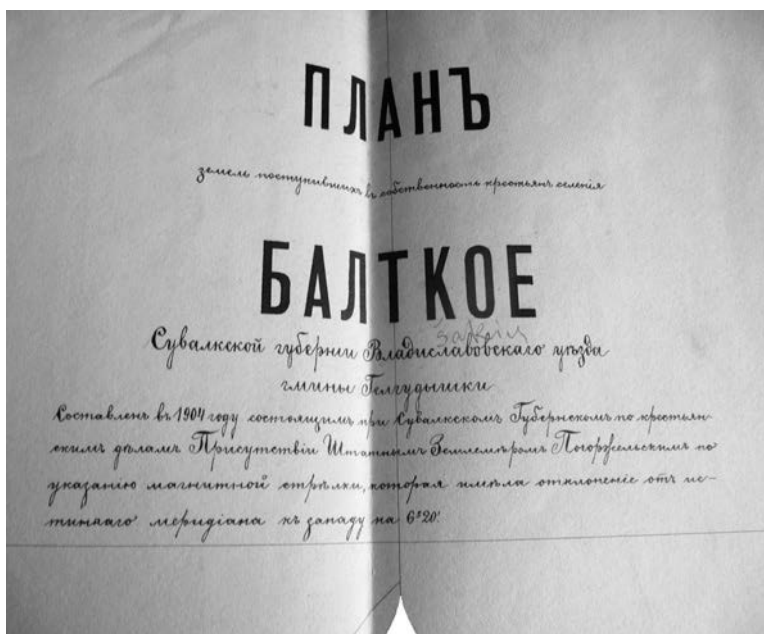
II. Tiktai dėl pataisymo trobesių sulig reikalingumo 1) Kampupiai, 4 sodybos, 2) Emiliava, 8 sodybos, 3) Dačnavėnai, 3 sodybos, 4) Žirniai, 4 sodybos, 5) Dobkūniškė, 3 sodybos, 6) Albrektiškiai, 6 sodybos, 7) Basčiai, 8 sodybos, 8) Švarpliai, 4 sodybos, 9) Maštaičiai, 10 sodybų, 10) Šilgaliai, 4 sodybos, 11) Briedžiai, 2 sodybos, 12) Varčiuliai, 2 sodybos, 13) Puskepaliai, 4 sodybos, 14) Lambūdė, 7 sodybos, 15) Piesčiai, 2 sodybos, 16) Papiškiai, 30 sodybų, 17) Norkūnai, 22 sodybos, 18) Mozūriškiai, 8 sodybos, 19) Valiuliai, 8 sodybos, 20) Gustavavas, 1 sodyba, 21) Elizava, 2 sodybos, 22) Dačnavėnai, 6 sodybos, 23) Zuikiemis, 3 sodybos.

Iš skaitlinės aukščiau nurodytų sodybų gauna dėl kuro laužo ir šakų: a) 3 sodybos Dačnavėnų, 2 sodybos Šilgalių, 7 sodybos Lambūdės ir 3 sodybos Zuikiemio, po 35 vežimus kiekviena sodyba, b) 4 sodybos Žirnių, 35 vežimus drauge metams, c) 8 sodybos Basčių, 70 vežimų visoms, d) 10 sodybų Maštaičių, 105 vežimus metams dėl visų, e) visos likusios sodybos gauna kurui po 12 vežimų.

III. Teise ganyklos naudojasi laukuose dvaro: a) sodybos Nr. 14 iki 35 imtinai, Norkūnų k., b) 8 sodybos Valiulių k., c) 6 sodybos Donei..., d) 8 sodybos Žirnių k., e) 5 sodybos Valių k., g) sodyba

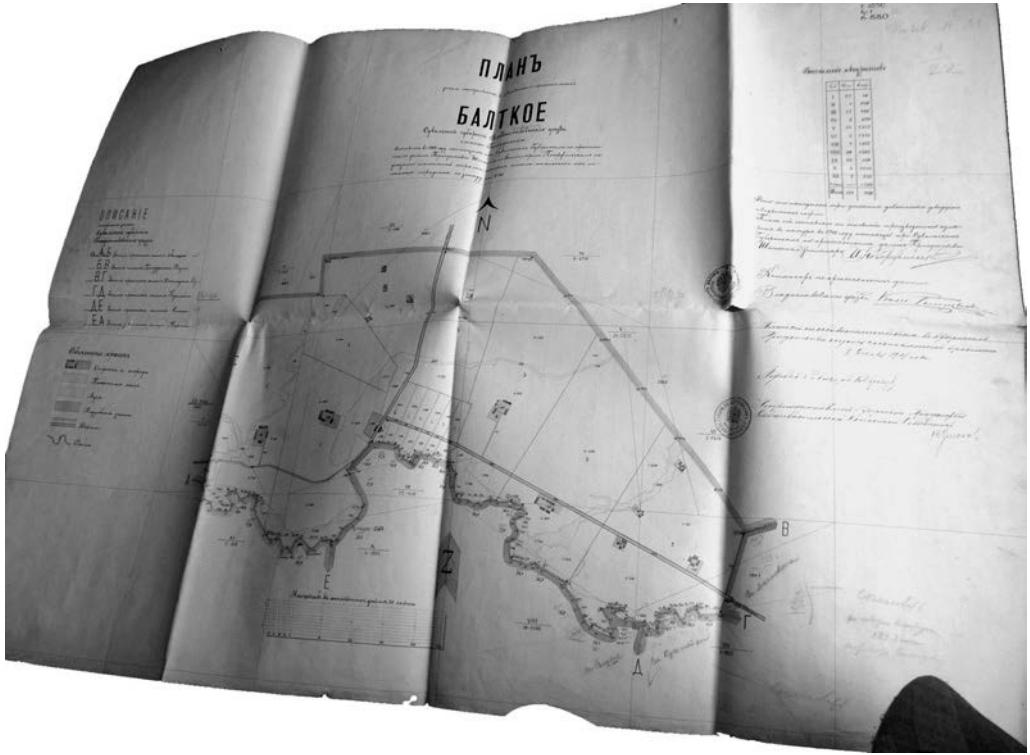
Upė Ciesarka
(dabar – Siesartis)
buvusiame Baltkojų k.
(dabar – Duobiškių k.)
plane (1904 m.).
Iš LCVA fondų

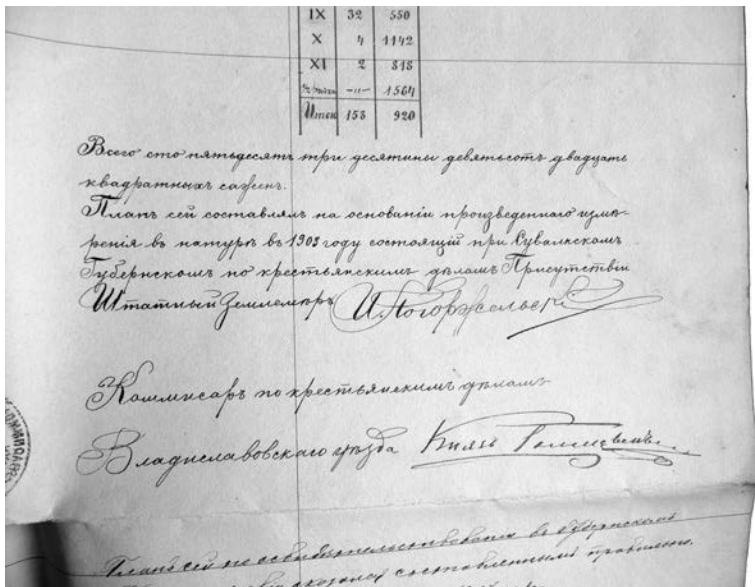
Baltkojų k. plano
viršutinė dalis
su užrašu.
Iš LCVA fondų

Suvalkų gubernijos
tarnybos valstiečių
reikalams antspaudas
(1904 m.).
Iš LCVA fondų

Baltkojų kaimo planas (1904 m.).
Iš LCVA fondų

Carinės valdžios valdininkų įrašai
Baltkojų kaimo plane. Iš LCVA fondų

Duobiškių k., f) 3 sodybos Albrektiškių k., h) 8 sodybos Baščių k., i) 10 sodybų Maštaičių k., j) 2 sodybos Šilgalių k. Dėl kiekvienos sodybos už vieną karvę ir 3 kiaules, k) 2 sodybos Elizavos k., po 2 karves, po 1 arklį ir po 3 kiaules, l) 3 sodybos Zuikiemio k., po 1 karvę ir po 2 kiaules, m) 12 sodybų Jankūnų k. turi teisę ganyti savo gyvulius ant ploto 60 margų ir dvarponio, drauge gali ganytis ne daugiau 30 karvių ir 50 kiaulių.

Žūklovimu naudojasi: upėje Cesarka – Dačnavėnų k. ir Lam-būdžio ūkininkai, b) upėje Jotija – Albrektiškių k. ūkininkai, c) upėje Olija – Bagdžių ir Katinėlių k. ūkininkai.

Taipgi pasižymi, kad 4 sodybom Plieniškių k. pripažinti ser-vitutai: a) iš Žemutinio Gelgaudiškio miškų gauti po 1 rastą ilgio 4 sieks. storio laibgalyje 6–7 coliu, b) rinkti laužą ir šakas po 35 porinius vežimus dėl kiekvienos sodybos metams, c) sodybos Nr. 1 ir 2 turi teisę dvaro laukuose ganyti po vieną karvę ir po 2 arba 3 kiaules.

L. e. p. Ipotekos sekretoriaus J. Kačergius²³.

Apie Maštaičių kaimo durpyną

1927 m. rugsėjo 3 d. tokį laišką Žemės reformos valdybai į Kauną pasiuntė Maštaičių dvaro darbininkas Juozas Gavėnaitis (registruotas Nr. 24364):

„Miškų departamentas savo raštu Nr. 10891 iš š/m. rugpjūčio mėn. 8 d. man pranešė, kad tuo pat raštu tapo Jums pasiųstas mano

²³Ten pat, I. 107–108.

Prie paminklo paskutiniam Tauro apygardos partizanui Justinui Balčiui-Plutonui Elizavos kaime. 2008 m. A. Andrijono nuotr.

prašymas dėl gavimo išnaudotos durpinės iš Maštaičių dv. skl. Nr. 47. Malonėkite pranešti man, ar tas durpynas bus man paskirtas betarpiškai, ar bus persiųstas bendra tvarka per Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytoją. Jei-gu per minėtą tvarkytoją, tai praneškite ar jau jam pasiūsta kalbamoji byla“²⁴.

1927 m. rugpjūčio 8 d. dieną Žemės ūkio ministerijos Miškų departamentu Durpynų dalis Žemės reformos valdybai išsiuntė raštą Nr. 10891:

„Siunčiame Ž. R. Valdybos nuožiūrai pil. J. Gavėnaičio prašymą ir pranešame, jog kalbama-sis Maštaičių dv. Šakių apskrities sklypas plotu 2,99 ha, kaip durpynas jau beveik išnaudotas ir todėl iš Miškų departamento pusės nėra kliūčių perduoti jį Ž. Reformos Valdybai ap-rūpinimui žeme pil. Gavėnaičio Žemės refor-mos įstatymo tvarkoje. Priedas: 2 lapai“.

Rugpjūčio 18 d. Žemės reformos valdyba raštą išsiuntė Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojui:

„Departamentas siūsdamas pil. J. Gavėnaičio prašymą paveda Tams-tai minimą prašyme sklypą, kuris yra Miškų departamento žinioje, perimti žemės fondan ir sudaryti tos žemės sunaudojimo projektą.

Pagrindas: Miškų departamento 1927 VIII 8 d. 10891 Nr. raštas.
Priedas: prašymas ir Gelgaudiškio vls. valdybos liudijimas“²⁵.

Šis durpynas vėl buvo prisimintas 1928 m. balandžio 30 d., kai Žemės ūkio ministerijos Vyriausioji miškų tikrinimo komisija parašė raštą Žemės reformos departamentui dėl Žemės reformos fondui perduodamo Šakių miškų ūkiui nereikalingų žemių. Žemės reformos valdybos Žemės reformos departamentas pasiuntė raštą (Nr. 14606) Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojui, kad šis iš Šakių miškų urėdijos per-imtų minėtas žemes ir paruoštų panaudojimo projektą.

Jau 1929 m. spalio 3 d. Žemės ūkio ministerijos Žemės reformos departamen-tas Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojui rašė, kad 1928 m. gegužės 7 d. jam buvo pavesta sudaryti Vyriausiosios miškų tikrinimo komisijos nutarimu Nr. 36/1 Žemės reformos fondo žinion gautų žemių panaudojimo projektą. Dabar papildomai prašė surinkti žinias pagal Žemės refor-mos departamento 1929 m. rugsėjo 26 d. aplinkraštį Nr. 31842 ir atsiųsti departamentui, nežiūrint ar toms žemėms pa-

Maštaičių ir Narkūnų durpynų planai, piešti apie 1927 m. Iš LCVA fondų

²⁴Ten pat, l. 118.

²⁵Ten pat, l. 193.

naudojimo projektas jau sudarytas, ar ne. Raštą pasirašė departamento direktorius Chmieliauskas ir nusavinimo referentas Krivickas.

Tų pačių 1929 m. gruodžio 4 d. Vilkaviškio–Šakių apskrities Žemės tvarkytojas Žemės reformos departamentui rašė:

„I š.m. X.3 d. raštą Nr. 32416. Pranešu, kad Maštaičių durpynas parceliuojant Maštaičių dvarą plane pažymėtas sklypu Nr. 47 buvo paliktas valdžios žinioje ir perduotas Šakių miškų urėdui 1927 m. II. 15 d. perdavimo aktu Nr. 92 (aktas patvirtintas 1927 m. VI.7 d. Departamento raštu Nr. 16587). Vėliau Vyriausiosios miškų tikrinimo komisijos nutarimu Nr. ...“

Iš šių dokumentų taip ir nepaaiškėja, ar durpynas buvo perduotas J. Gavėnaičiui²⁶.

Komisija tikrino griūvančius valsčiaus dvarų trobesius

1922 m. gegužės 24 d. komisija, susidedanti iš Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos įgaliotinio Šakių apskrityje Augustino Bario, Šakių apskrities savivaldybės vicepirmininko Antano Šimulyno, Gelgaudiškio valsčiaus viršaičio Antano Ignotaičio ir Valstybės kontrolės revizoriaus Juozo Statkevičiaus, atvyko apžiūrėti griūvančius Gelgaudiškio valsčiaus dvarų trobesius.

Pranciškavos dvaro (išparceliuoto) daržinė – mūrinė, mediniuose rėmuose, be stogo, 23 sieksnių ilgio, 9 pločio, 1,5 aukščio; kiaulidė – mūrinė, be stogo, vidinės sienos išgriuvusios.

Narkūnų dvaro: kiaulidė – mūrinė, 13 sieksnių ilgio, 2 pločio, 1 aukščio. Dalis plytų išvogta.

Dabkūniškės dvaro (išparceliuoto) gyvenamasis namas – medinis, be stogo ir langų, sienos supuvusios, 8 sieksnių ilgio, 4 pločio, 1,5 aukščio; kiaulidė – medinė, supuvusi, griūvanti, 13 sieksnių ilgio, 2 pločio, 1 aukščio; gyvenamasis namas – medinis, supuvusios sienos, sulūžęs stogas, 8,5 sieksnio ilgio, 4,5 pločio, 1 aukščio; sandėlis (pašiūrė) – medinė, stogas blogas, 21 sieksnio ilgio, 4,5 pločio, 2 aukščio; daržinė – medinė, supuvusi, stogas blogas, 24 sieksnių ilgio, 5,5 pločio, 2 aukščio; kiaulidė – medinė, supuvusi, griūvanti, 6 sieksnių ilgio, 2,5 pločio, 1 aukščio.

Anapolio dvaro: tvartas – medinis, supuvęs, griūvantis, 5 sieksnių ilgio, 4 pločio, 1,5 aukščio; tvartas – medinis, supuvęs, stogas šiaudinis, 11 sieksnių ilgio, 4,5 pločio, 1,5 aukščio.

Klišių dvaro (išparceliuoto) kiaulidė – medinė, supuvusi, griūvanti, šiaudinis stogas.

Komisija, vietoje apžiūrėjusi ūkinei veiklai netinkamus trobesius, pasiūlė Žemės ūkio departamentui artimiausiu laiku netinkamus dvarų trobesius parduoti iš varžytinių, nes šie pastatai greitai bus išgrobstyti, ypač medinė medžiaga, kuri tinka kurui²⁷.

Po šios komisijos apsilankymo Gelgaudiškio valsčiuje, Žemės reformos departamentas nusiuntė raštą (Nr. 1558)

²⁶ Ten pat, l. 118–120.

²⁷ Ten pat, l. 131.

Šakių apskrities žemės tvarkytojui, kuriame rašė, kad sutinka su komisijos akto Nr. 98 išvada, leidžia sugriuvusius trobesius parduoti iš varžytinių ir nurodė, kad neišparceliuotuose dvaruose trobesiams parduoti reikia organizuoti viešas varžytines, o išparceliuotuose – tik tarp dvaro naujakurių²⁸.

Griūvantį tvartą Anapolio dvare pageidavo įsigyti vienas buvusios komisijos narys – Valstybės kontrolės revizorius J. Statkevičius. Pareiškime Žemės ūkio ir valstybės turtų Šakių apskrities tvarkytojui jis rašė:

„Sugrįžęs pereiną rudenį iš Rosijos radau Naumiestyje savo sienas triobos sušaudytas, pusiau nugriuvusias ir supuvusias. Ilgiau jose gyventi negalima. Reikia statyti naujas, o lėšų ant to užtektinai nėra. Dėlto prašau Jūsų tarpininkavimo leisti man nupirkti už nustatytą komisijos kainą Anapolio dvare seną tvartą 5 sieksnių ilgio ir 4 pločio.

Valstybės kontrolės Šakių ir Vilkaviškio apskričių revizorius Juozas Statkevičius. 1922 m. liepos 1 d.“²⁹

Šakių apskrities žemės tvarkytojas dėl šio pareiškimo išsiuntė raštą (Nr. 244) Žemės reformos valdybai į Kauną, tačiau valdyba be varžytinių J. Statkevičiui griūvančio tvarto Anapolio dvare nesutiko parduoti³⁰.

Pajotijo, Anapolio, Klerapolio, Gudlaukio, Dambravos palivarkai

Pajotijo palivarko žemės plotas buvo apie 242 ha, ariamos žemės – apie 232 ha, pievų – apie 6 ha, tvenkiniai ir sodybos užėmė 4 ha (po 2). Iš rytų ribojosi su Jotỹškių kaimu, iš pietų – su Pankliškės mišku, iš vakarų – su Klerapolio palivarku, iš šiaurės – su Dabkūniškės palivarku. Trobesiai: 3 kumetbučiai, 2 kiaulidės, tvartas, daržinė (*skūnia*), širkamarė, nedidelė daržinė (*skūnelė*, pastatyta eigulio, kuris medžiagą gavo iš girininkijos). Tvartas buvo mūrinis, stogai dengti čerpėmis, malksnomis ir šiaudais (1923 01 09 žinių lapas).

Pajotijo palivarko perėmimo valstybės žinion aktą 1923 m. birželio 14 d. pasirašė Šakių apskrities žemės tvarkytojas K. Ambraziejus ir kaimo seniūnas Pranas Zablockis.

Anapolio palivarko žemės plotas buvo apie 112 ha. Iš rytų jis ribojosi su Zajošių kaimu ir mišku, iš pietų – su Bedalių kaimu ir mišku, iš vakarų – su Klerapolio palivarku, iš šiaurės – su Pajotijo palivarku. Trobesiai: gyvenamasis namas, 2 stubos, sandėlys žemės ūkio produktams (*kelnorė*), 3 tvartai, 2 kluonai. Gyvenamasis namas, stubos, tvartas ir daržovių sandėlis buvo mūriniai, čerpių stogais. Sodui buvo skirta 0,5 ha, jame augo 10 obelų, 12 kriaušių, 38 vyšnios ir slyvos, sodyboje buvo 67 nevaisiniai medžiai.

Anapolio palivarką buvo išsinuomojęs buvęs jo darbininkas Konstantinas Venclovas. Toje žemėje jis pasistatė gyvenamąjį namą ir tvartą (1923 01 10 žinių lapas).

1923 m. birželio 14 d. Šakių apskrities žemės tvarkytojas K. Ambraziejus ir kaimo seniūnas Antanas Rudnickas, remdamiesi Žemės reformos valdybos nuta-

²⁸Ten pat, l. 134.

²⁹Ten pat, l. 135.

³⁰Ten pat, l. 131–135.

rimu Nr. 83 ir tų pačių metų kovo 29 d. departamento raštu Nr. 2547, kuriame pasakyta taikyti perėjusį valstybės nuosavybėn nuo 1922 m. balandžio 3 d. Anapolio dvarą su visu nekilnojamuoju turtu, priklausiusiu buvusiam savininkui M. Komarui, pasirašė aktą.

Klerāpolio palivarko žemės plotas buvo apie 168 ha, iš jo 155,5 ha – dirbamos žemės, apie 11 ha pievų, buvo durpinė. Iš rytų jis ribojosi su Anapolio ir Pajotijo palivarkais, iš pietų – su Klišių palivarku ir mišku, iš vakarų – su Mozūriškių kaimu, iš šiaurės – su Albertiškių kaimu ir Dabkūniškės palivarku. Trobesiai: 2 gyvenamieji namai, tvartas (*staldas*). Išsinuomojęs šiame palivarke žemės, Jurgis Kubilius pasistatė gyvenamąjį namą, tvartą ir klėtį, Juozas Lubinas – namą, tvartą ir daržinę, Pranas Greičius – daržinę, Juozas Žilaitis – namą ir tvartą (1923 01 10 žinių lapas).

Klerapolio palivarko perėmimo valstybės žinion aktą 1923 m. birželio 14 d. pasirašė Šakių apskrities žemės tvarkytojas K. Ambraziejus ir kaimo seniūnas Vincas Grybas.

Gudlaukio palivarko žemės plotas buvo apie 300 ha, ariamos žemės – apie 275 ha, pievų – apie 25 ha. Iš rytų ribojosi su Bagdžiū kaimu ir mišku, iš pietų – su mišku, iš vakarų – su Keršių–Varčiulių kaimu, iš šiaurės – su Pieščių kaimu ir mišku. Trobesiai: gyvenamasis namas, klojimas, 2 tvartai, 2 kumetbučiai. Tvartas ir vienas kumetbutis buvo mūriniai, kiti pastatai – iš medžio. Stogai buvo dengti malksnomis ir šiaudais (1923 m. sausio 5 d. duomenys).

Marijampolės apygardos teismas ŽRV rašė:

„Į raštą iš 1924 m. balandžio 29 d. Nr. 6252, šiuomi pranešama, kad dv. Gudlaukis apima plotą žemės 1975 mar. 240 pren.; dv. Anapolis – 251 mar. 33 pren. ir dv. Klerapolis – 406 mar. 175 pren.; visi 3 dvarai priklauso M. Komarui sulig pasidalinimo akto 1904 m. rugpjūčio 12 d. Nr. 41. Šiuos visus 3 dvarus apsunkena tie patys servitutai kaip ir Žemutinio Gelgaudiškio dvarą.

Apie Pajotijį Ipotekos knygoje žinių nėra.

L. e. p. Ipotekos sekretoriaus J. Kačergius“.

Dambravės palivarko žemės plotas buvo 478,4309 ha, ariamos žemės – 452,1328 ha, sodybų – 9,3502 ha, pievų – 3,5008 ha, keliai ir vandens telkiniai užėmė 12,9271 ha. Sodui buvo skirta 0,5200 ha, jame augo 8 obelys, 8 kriaušės, 2 vyšnios. Iš rytų jis ribojosi su Papiškių kaimu ir valdišku mišku, iš pietų – su Kėpštų kaimu ir valdišku mišku, iš vakarų – su Karališkių kaimu ir valdišku mišku, iš šiaurės – su Papiškių kaimu žeme.

Trobesiai: gyvenamasis namas, 3 kumetbučiai, 3 tvartai, bulvinė, 2 kiaulidės, kalvė, kluonas. Iš plytų buvo gyvenamasis namas, tvartas, bulvinė, 2 kumetynai, 2 tvartai. Stogai buvo dengti šiaudais ir malksnomis (iš perėmimo akto).

1926 m. sausio 26 d. Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojas A. Sajeta su kaimo seniūnu Antanu Povilaičiu valdžios žinion perėmė Dambravos palivarką. Perėmimo aktą jie surašė remdamiesi Vyriausiosios komisijos kariškiams žeme ap rūpinti 1920 m. balandžio 30 d. raštu Nr. 572. Dambravos palivarke buvo apie 450 ha kartu su esamais jame trobesiais ir kitu nekilnojamuoju turtu³¹.

³¹ *Ten pat*, 123–167.

Šakių apskrities Ipotekos skyriaus 1937 metų pranešimas

1937 m. rugsėjo 24 d. Žemės reformos departamentas Šakių apskrities Ipotekos skyriui rašė (Nr. 12128):

„Departamentas prašo pranešti, koks turtas ir kokie to turto perleidimai pažymėti Ipotekos knygos Medardo, Vlado sūnaus, Komaro vardu.

Mūsų žiniomis M. Komarui priklausė Šakių apskritų Plieniškų, Šakių, Narkūnų, Klerapolio, Trako, Augustavo, Valiulių–Široukų, Klišių, Maštaičių, Kriaučiūniškės, Gelgaudiškio, Pranciškavo, Gudlaukio, Anapolio, Pajotijo, Dabkūniškės, Repnavos, Dambravos, Emaslavo ir kt. dvarai. Šį turtą M. Komaras įsigijo pasidalinimo aktu, surašytu 1904 m. rugpjūčio mėn. 12 d.

Esant reikalui prašoma atsiųsti pasidalinimo akto nuorašą, o įeigu tokio nėra, tai ipotekos knygų nuorašą.

Direktorius M. Chmieliauskas, Nusavinimo referentas St. Elsbargas“.

1937 m. lapkričio 27 d. Šakių apskr. Ipotekos skyrius pasiuntė laišką Žemės reformos departamentui Nr. 1303:

„Žemės reformos Departamentui. Į raštą Nr. 12128, b. Nr. 2065.

Šakių apskrities Ipotekos skyrius praneša, kad padalinimo aktu 1904 m. rugpjūčio mėn. 12 d. Nr. 41 Medardas Komaras Šakių apskrityje buvo įgijęs sekančius dvarus:

1. Augustavos dvarą Šakių vls., ploto 893 marg. 145 prentų. Žemės reformos valdybos 1923 m. birželio mėn. 9 d. nutarimu Nr. 590 šis dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

Šakių šiaurės rytų pakraštyje prie toenkinio rymantys medžiai (Girėnų k.) dar mena Augustavo dvarą (dv. įsteigtas 1809 m.). 2009 m. A. Andrijo nuotr.

2. Anapolio dvarą Gelgaudiškio vls., ploto 251 marg. 33 prentai. Žemės reformos valdybos 1925 m. vasario mėn. 10 d. nutarimu Nr. 434 šis dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

3. Dambravos dvarą Gelgaudiškio vls., ploto 1809 marg. 281 prentas. Žemės reformos valdybos nusavinimo protokolu 1920 m. kovo mėn. 26 d. Nr. 45 šio dvaro 450 dešimtinių žemės paimta žemės reformos reikalams.

4. Dabkūniškės dvarą su Pajotijo palivarku Gelgaudiškio vls., bendro ploto 2 875 marg. 89 prentų. Žemės reformos valdybos 1919 m. spalio mėn. 15 d. nusavinimo protokolu Nr. 8 iš Dabkūniškės dvaro paimta žemės reformos reikalams 437 ha 9 687 m². Žemės reformos valdybos 1925 m. vasario mėn. 10 d. nutarimu Nr. 434 Pajotijo palivarkas paimtas žemės reformos reikalams.

5. Gudlaukio dvarą Gelgaudiškio vls., ploto 1 975 marg. 240 prentų. Žemės reformos valdybos 1925 m. vasario mėn. 10 d. nutarimu Nr. 434 šis dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

6. Žemojo Gelgaudiškio dvarą su Bartupio palivarku Gelgaudiškio vls., ploto 3 366 marg. 260 prentų. Žemės reformos valdybos 1923 m. sausio mėn. 11 d. nutarimu Nr. 12 ir 1925 m. vasario mėn. 20 d. nutarimu Nr. 460 Gelgaudiškio dvaras paimtas žemės reformos reikalams. Žemės reformos valdybos 1924 m. kovo mėn. 21 d. nutarimu Nr. 655 Bartupio palivarkas paimtas žemės reformos reikalams. Aktu, surašytu 1927 m. sausio mėn. 29 d. Nr. 406, Medardas Komaras pardavė Mykolui Hilchenui 4 ha 4 065 m² žemės sklypą su plytine ir visu jos įrengimu, o Hilchenas tą pat turtą pardavė akc. B-vei „Palemonas“ Aleksoto notaro aktu 1936 m. gruodžio mėn. 19 d. Nr. 1099.

7. Gelgaudiškio žemės sklypą, ploto 3 marg. 42 prentų, kuris ipotekos knygoje įrašytas dar Komaro vardu.

8. Kriaučiūniškių palivarką Šakių vls., ploto 401 marg. 10 prentų. Žemės reformos valdybos 1919 m. spalio mėn. 15 d. nusavinimo protokolu Nr. 8 iš šio palivarko 244 ha 6 096 m² žemės paimta žemės reformos reikalams.

9. Klerapolio dvarą Gelgaudiškio vls., ploto 406 marg. 175 prentų. Žemės reformos valdybos 1925 m. vasario mėn. 10 d. nutarimu Nr. 434 šis dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

10. Klišių dvarą Gelgaudiškio vls., ploto 1725 marg. 40 prentų. Žemės reformos valdybos 1919 m. spalio mėn. 15 d. nusavinimo protokolu Nr. 8 iš šio dvaro 325 ha 5 354 m² žemės paimta žemės reformos reikalams.

11. Maštaičių dvarą su Pranciškavos palivarku Gelgaudiškio vls., bendro ploto 1 026 marg. 171 prentas. Žemės reformos valdybos 1919 m. sausio mėn. 15 d. nusavinimo protokolu Nr. 8 Pranciškavos palivarkas paimtas žemės reformos reikalams. Žemės reformos valdybos 1924 m. kovo mėn. 21 d. nutarimu Nr. 655 Maštaičių dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

Kriaučiūniškės k. gimusi ir tebegyvenanti O. Riklikienė (Zokytė), gim. 1929 m., Kriaučiūniškės dv. nebeprisimena. Žino, kad į pietus nuo jos sodybos, Šakių link, buvo dvarlaukis, kur parceliacijos laikais žemę gavo jos kaimynai Vidrinskai, Katinai, Bakai. 2009 m. A. Andrijono nuotr.

12. Narkūnų dvaras Gelgaudiškio vls., ploto 744 marg. 289 prentai. Žemės reformos valdybos 1924 m. kovo mėn. 21 d. nutarimu Nr. 655 šis dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

13. Plieniškių dvarą su Repnavos Šakių vls. palivarku, bendro ploto 2 641 marg. 281 prentas. Žemės reformos valdybos 1919 m. spalio mėn. 15 d. nusavinimo protokolu Nr. 8 iš šio dvaro 509 ha 3 808 m² žemės paimta žemės reformos reikalams.

*Kelių sankryža
Dobilaičių k. – čia
buvo Emaslavos dv.
(išparceliuotas 1921 m.,
168,40 ha). 2009 m.
A. Andrijono nuotr.*

14. Papiškių dvarą Gelgaudiškio vls., ploto 873 marg. 253 prentų. Žemės reformos valdybos 1924 m. kovo mėn. 21 d. nutarimu Nr. 655 šis dvaras paimtas žemės reformos reikalams.

15. Šakių dvarą Šaklių vls., ploto 661 marg. 79 prentų. Žemės reformos valdybos 1920 m. kovo mėn. 26 d. nusavinimo protokolu Nr. 45 šio dvaro 300 dešimtinių žemės paimta žemės reformos reikalams.

16. Širvukų–Valiulių Šakių vls. dvarą, ploto 589 marg. 62 prentai. Žemės reformos valdybos 1920 m. kovo mėn. 26 d. nusavinimo protokolu Nr. 45 šio dvaro 300 dešimtinių žemės paimta žemės reformos reikalams.

17. Trako dvarą su Urniškės ir Emaslavos palivarkais Gelgaudiškio vls., bendro ploto 1 286 marg. 296 prentai. Žemės reformos valdybos 1920 m. kovo mėn. 26 d. nusavinimo protokolu Nr. 45 – 350 dešimtinių iš Trako dvaro, 75 deš. iš Urniškės palivarko ir 200 deš. iš Emaslavos palivarko paimta žemės reformos reikalams.

*Apylinkės teisėjas, Ipotekos sekretorius*³².

Apie Gelgaudiškio dvaro miškus

1938 m. gegužės 18 d. Žemės reformos departamentas pasiuntė raštą (Nr. 7916) Miškų departamentui:

„Departamentas siunčia Šakių apylinkės teismo Ipotekos skyriaus 1937 m. lapkričio mėn. 27 d. raštą nr. 1303, iš kurio matyti, kokie dvarai priklausė Medardui Komarui ir prašo pranešti, kiek ir kuriame dvare iš M. Komaro nusavinta miško.

Priedas: 2 lapai, kuriuos atsakant prašoma gražinti.

Direktorius M. Chmieliauskas, nusavinimo referentas St. Elsbargas“.

Žemės ūkio ministerijos Miškų departamento Miškų tvarkymo skyrius atsakė 1939 m. vasario 8 dieną (Nr. 2708):

„Į 1938 m. Nr. 7916. Žemės reformos departamentui.

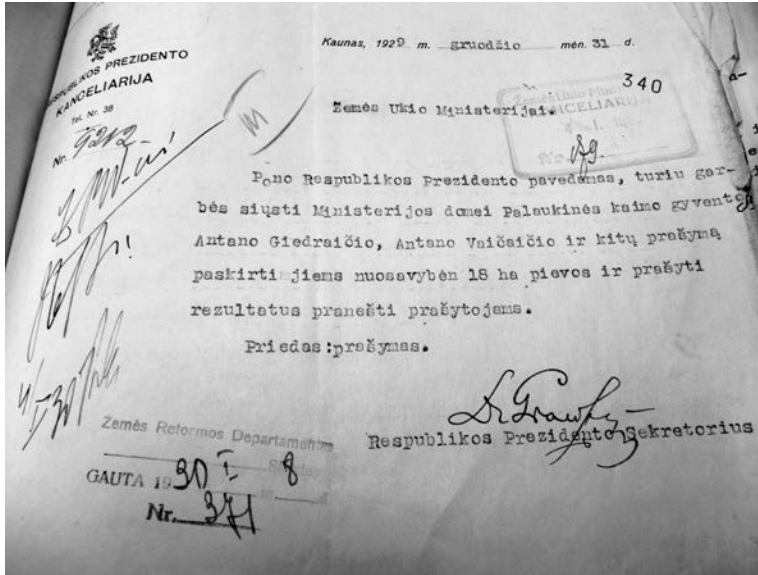
Miškų departamentas siunčia Tamstoms prašomas apie nusavintus miškus ir kitus plotus patikrintas žinias ir tų plotų braižinius šviesoraščiu po 2 egzempliorius“.

Iš pateiktų raštų matyti, kad M. Komaro miškai buvo Lenktynių, Maštaičių, Šilelio, Papiškių, Zuikyngirio, Trakučio, Žalgirio, Šilo, Žirnių, Baltkojų, Ensgirio, Parko, Upeglynio, Pankliškių, Draustinės, Bališkių teritorijose. Tie miškai tuo metu priklausė Sudargo ir Šakių ūkiams. Iš viso buvo 5 272,3 ha² miškų. Pažymėta, kad išvardintų žemių viduryje būta privačių žemių – Batiškių miške buvo Šilgalių kaimo žemė³³.

³² *Ten pat*, l. 167–168.

³³ *Ten pat*, l. 170.

Susirašinėjimas su Respublikos Prezidento kanceliarija

Respublikos Prezidento kanceliarijos raštas Žemės ūkio ministerijai dėl Palankinės k. gyventojų prašymo paskirti jiems 18 ha pievos. 1929 m. Iš LCVA fondų

1933 m. dėl M. Komaro dvarų ir santykių su ten dirbusiais žmonėmis susirašinėjimas vyko tarp Respublikos Prezidento kanceliarijos ir Žemės ūkio ministerijos.

Taip 1933 m. sausio 16 d. žemės ūkio ministrui iš Prezidento kanceliarijos buvo išsiųstas laiškas (Nr. 330):

„Pono Respublikos Prezidento pavedamas, turiu garbės siųsti Pono Ministerio domei pil. J. Rimkevičiaus, K. Gabarto ir kitų Šakių-Augustavo dvaro naujakurių prašymą – išmokėti priteistą jiems atlyginimą iš buvusio dvarininko Komaro depozitų už darbą jo dvaruose – ir prašyti pranešti Ponui Prezidentui, ar galima kas padaryti šiuo prašymu. Kanceliarijos viršininkas“.

Jau sausio 25 d. iš Žemės ūkio ministerijos į Šakių apskritį buvo išsiųsti atsakymai Juozui Rinkevičiui, Kaziui Gabartui ir kt. Šakių-Augustavo dvaro naujakuriams (Nr. 2082E):

„Į Jūsų paduotą Ponui Respublikos Prezidentui ir jo Kanceliarijos šių metų sausio mėn. 16 d. raštu Nr. 330 prisiųstą Žemės ūkio ministerijai prašymą, kuriame Jūs prašote išmokėti Jums iš priklausomo M. Komarui atlyginimo už Jūsų prieškarinę jo dvaruose tarnybą, šiuo pranešu, kad M. Komarui daugiau iš Žemės ūkio ministerijos jokio

atlyginimo nepriklauso, nes jo dvarai, kaip veikusio prieš Lietuvos Nepriklausomybę, nusavinti be atlyginimo“.

Šį raštą pasirašė žemės ūkio ministras Jonas Aleksa. Su ministro parašu buvo išsiųstas atsakymas ir Prezidentui:

„Jo Ekscelencijai Ponui Respublikos Prezidentui.

Į paduotą Jūsų Ekscelencijai Šakių–Augustavo dv. naujakurių – buv. to dvaro darbininkų prašymą, kuriame jie prašo išmokėti jiems iš priklausomų buv. to dvaro savininkui M. Komarui sumų atlyginimą už jų prieškarinę tarnybą M. Komaro dvaruose, turiu garbės Jūsų Ekscelencijai pranešti, kad M. Komarui iš Žemės ūkio ministerijos jokių sumų nepriklauso: priklausęs Komarui už jo globotus dvarus atlyginimas buvo įneštas Taikos Teisėjo depozitan, iš kur dalis prašytojų tuos visus pinigus, pagal Taikos Teisėjo jiems išduotus vykdomuosius raštus, atsiėmė, o atlyginimas už nusavintus dvarus M. Komarui nepriklauso, nes jo dvarai nusavinti Žemės reformos įstatymo §1, raide „e“ – (Žem. ref. įst. §. 60). Prašytojams pranešta“³⁴.

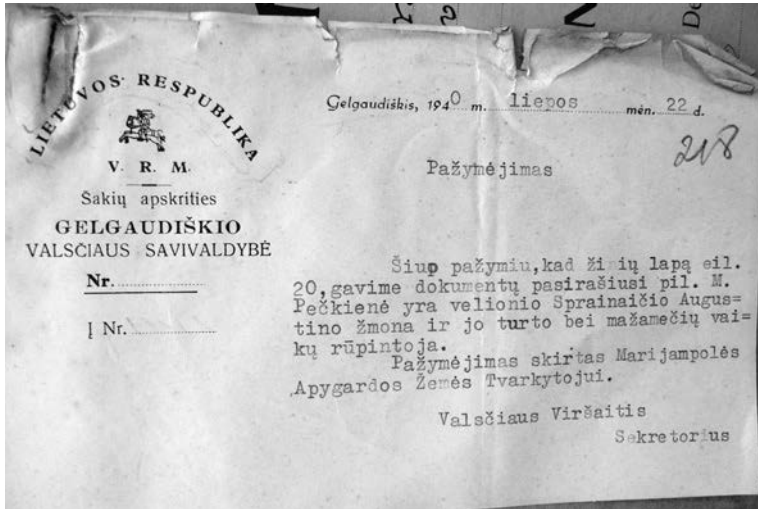
Apie M. Komaro pėdsakus Varšuvoje kalbama dar 1923 m. dokumentuose. Viename jų rašoma:

„1920 m. gale ir 1921 m. pradžioje, aš, būdamas su lietuvių delegacija Varšuvoje, vieną kartą apsilankiau pas gerai man žinomą Gelgaudiškio dvarų (Šakių apskr.) savininką p. Medardą Komarą, kuris su savo žmona gyveno Varšuvoje savo nuosavam name prie Maršalkovskos g-vės (numerio nepamenu). Mano apsilankymo metu p. Medardas Komaras buvo apsilikęs paprasto lenkų kariuomenės kareivio mundiru, pilkos spalvos, su pagonais; nė ant apikaklės, nė ant rankovių, nė ant pagonų jokių karininko ženklų nesimatė; prieškambarėje (bendram keliems butams, kurių tik vieną buvo užėmęs p. Med. Komaras) ant kabyklų kabojo kareiviškas paltas ir lenkų kariška kepurė. Vienas mano pažįstamas lietuvis, gyvenęs Varšuvoje (dabar aiškiai nepamenu kas), tuomet man sakė, kad p. Medardas Komaras tarnavęs raštininku ar kitu koku karo valdininku kokioje tai Varšuvos kariškoje įstaigoje. P. Medardas Komaras po kelių dienų, man nesant namie, mane revizitavo, palikdamas savo vizitinį bilietą. Ar bet kas delegacijos narių p. M. Komarą tuomet matė, negaliu pasakyti. Kaunas, 1923 m. gruodžio 4 d.“³⁵

Bandymų išsireikalauti piniginių kompensacijų už darbą M. Komaro dvaruose buvo ir vėlesniais metais. Štai 1936 m. lapkričio 16 d. Žemės reformos valdybai rašė Pranas Valuckas iš Šakių (registracijos Nr. 20835):

³⁴LCVA, f. 1248, ap. 1, b. 445, l. 2–4.

³⁵LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3516, l. 55.

Gelgaudiškio vls. savivaldybės 1940 07 22 išduotas pažymėjimas, kad M. Pečkienė yra velionio Augustino Sprainaičio žmona, besirūpinanti jo turtu ir mažamečiais vaikais. Iš LCVA fondų

„Pagal Šakių nuovados Taikos Teisėjo 1924 m. kovo mėn. 26 d. vykdomąjį raštą Nr. 1723 atiteista man iš Medardo Komaro, buvusio savininko Šakių ir kt. dvarų, likusi dalis ordinarijos su bylos išlaidomis, viso septyni šimtai (700) litų.

Dalį atiteistos sumos devyniasdešimt (90) lit. 54 ct. 1931 m. balandžio mėn. 1 d. iš Šakių nuovados Taikos Teisėjo, paskirsčius buvusius sudėtus to teismo depozitan Medardo Komaro naudai pinigų, gavau. Daugiau pinigų Šakių teismo depozitan Medardo Komaro naudai niekas iki šiam laikui nepadėjo ir likusi man priklausoma suma liko nepadengta.

Turiu neoficialių žinių, kad Komarui už jo nusavintus dvarus bus išmokamas kokis tai atlyginimas mišku ar tai pinigais.

Kadangi Komaras yra likęs man skolingas dar virš 600 litų, tad aš ir prašau Žemės reformos valdybą:

1. Suteikti man žinių, ar tikrai Komarui už jo nusavintus dvarus bus teikiamas koks atlyginimas ir kada.

2. Kokiu būdu aš galėčiau atgauti iš jo man priklausomus pinigus.

3. Jei Valstybė nusavino Komaro dvarus, tai gal Valstybės Išdas apmoka ir jo likusias skolas?

Šitai norėčiau žinoti galimai greičiau ir atsakymą man prašau siųsti aukščiau nurodytu antrašu, Šakiai, nauj. miestas“.

Žemės reformos departamentas lapkričio 21 d. išsiuntė raštą Šakių miesto burmistrui (Nr. 16483):

„Departamentas prašo išreikalauti iš Prano Valucko, gyv. Šakiuose, naujame mieste, 4 Lt. žyminio mokesčio, kuriuos jis nepridėjo prie paduoto Žemės reformos valdybai 1936.X.16 d. prašymo – atiteisti iš Medardo Komaro virš 600 Lt skolos ir paskelbti jam, kad Medardui Komarui jokio atlyginimo iš Žemės ūkio ministerijos nepriklauso, nes jo žemė nusavinta, einant Žemės reformos įstatymo §. 1, p. „e“ (Vyr. Žin. 83 nr.).

Išreikalautus 4 Lt. žym. mok. prašome atsiųsti Žemės reformos departamentui“.

Sumokėti žyminį mokestį P. Valuckas atsisakė³⁶.

Žmonės rašė žemės ūkio ministrui

Vienas laiškas žemės ūkio ministrui iškeliavo iš Kriūkų kaimo, Paežerėlių valsčiaus, Šakių apskrities. Jį 1925 m. gegužės 25 d. parašė Jonas Bastys (tuo metu jam galėjo būti 50–60 metų). Laiškas dar įdomus tuo, kad jis parašytas senuoju lietuvių kalbos stiliumi, kai gramatinė žodžių sandara gerokai skyrėsi nuo dabartinės, o jų reikšmės šiandien daug kam jau nesuvokiamos. Šį laišką spausdiname šiek tiek sunorminę pagal dabartines taisykles, tačiau to laikmečio dvasia jame dar išlikusi.

„Mano tėvas Jokūbas Bastys gyveno Duobiškių k., Gelgaudiškio vls. (dabar Šakių apskr.). Tame kaime gyveno 4 ūkininkai, buvo 3 buteliai: Naujininkas, Kriščionas, Sprainaitis ir Bastys. Taip po lenkmečio krito iliustracija, kur kumetyne per 100 žingsnių nuo dvaro trobų tolumo tai locna... 64 metais, rugpjūčio mėnesį, mano tėvą išvarė, atėmė rugius, šienus. Ten javai buvo nupjauti, suvežti. Atvažiavo viršaitis ir žimskis, visą inventorių išdrabstė, tuoj išmėtė. Mes, kaip šunelis kaulus, rinkomės savo daiktus. Paskui tėvas apskundė teismui į guberniją. Tuoj gubernatorius tėvui priteisė už nuostolį 1 150 rublių. O už lauką nesą nė jokio teismo, tas yra locnas, nevalia išvaryti... O tai paskiau gubernatoriaus sekretorius tėvui taip pasakė: žmogeli, tau bus sunku pargrįžti į tą namą, ba dabar visi načalnikai, vaitai, žimskiai ponų kišeniuje. Ale ateis ten laikas, galės atjieskot vaikų vaikai savo tėviškes.

Taip aš girdėjau, kaip raštinėse 1923 metais apgarsino, nuo 63 metų po lenkmečio katruos išvarė, atėmė žemes, galima atjieskoti. Taip ir aš vargingame gyvenime su menka šeimyna net ant popieriaus negalime uždirbti, tik prasimaitinti... 8-ni šeimos, 4 dukrelės, 2 sūnūs. Taip dabar visi bežemiai ir mažžemiai gauna žemės. Taip aš Jūsų malonybės aukštai gerbiamos žemai Jums pasiklonioju ir meldžiu, teikitės mane išklaudyti, mano maldą priimti, neatmesti. Man būtų didžiausias džiaugsmas, kad savo gimtoj vietoj savo galvelę padėčiau... Aš iš to nieko nepelnau. O kaip man linksma, kad Lietuva

³⁶LCVA, f. 1248, ap. 1, b. 445, l. 5–8.

atgijo, kuri buvo pražuvus... Taip Jūsų rankose yra visa galybė ir valia, tik tereikia tos meilės dėl manęs ir dar neužaugusių visų vaikelių. Taip jie trokšta nuo aukščiausios valdžios priteisimo. O tai ant to prirašau liudininkus, su katrais aš ganiau, draugai ir draugės, tegyvouoja tėvas mano. Ėjo į žentus, apmokėjo dalis švogeriams. Pirmas Pranas Jocius, Zuikinės k., Gelgaudiškio vls. (mirė Pranas Riklikas, Biragių k., to nėra, Gelgaudiškio vls.), 3-čias Patronėlė Vasiliauskienė (Rinkevičiukė), Šakiuose, Šakių apskr., 4-tas Juozas Martišius, Duobiškių k., buvo Šilgalių vls. O dabar než. ... parodys dvi-trys parapijos. Parodys, ji gražiai žino, kad iš mūsų atėmė, pavedė vokiečių reichui, o paskui žydus. O dabar vėl vokiečiai gyvena. Kokios pavardės tas mūsų lietuvių skerdikas buvo prie vokiečių, skundė seniūnui, buvo gyvulus atimdavo.

O jeigu reikėtų kokių daugiau įrodymų, tai Jus sveikus pasakyti taip aukštai gerbiamieji teikitės pasigailėti, mūsų neatmesti prašymo, idant nepasiliktome siratomis.

Buvo mūsų 50 margų ir servitutas, malkų davė 35 vežimus, 2 medžius ant pataisymo troboms. Stubos naujos abigalėj, klėtys naujos, klojimai, trys ... tvartai galvijų, arklių, kiaulių, avių, žąsims ir vištoms tupėti. Trobų daug buvo. Ir geros, vienu žodžiu, viskas. Ir dar vienas liudininkas Ona Rinkevičienė, Šakiuose gyvena. Ta ir daugiau žino, kas patars. Dabar dvarus skaldo dėl žmonių. Visi gauna žemės, katrių nėra atėmę. O mūsų ta locna tėviškėlė. Atgautome, tai

Gelgaudiškio dv.
teritorijos su rūmais
fragmentas
(apatiniam kampe
dešinėje). 2007 m.
E. Pilypaičio nuotr.

*Nykstantis
Gelgaudiškio dvaro
pastatas („žolinė“).
2009 m.
A. Andrijono nuotr.*

be skriaudos būt dėl ponų, ba jie gana atsigėrė kraujo žmonių per daug metų... Su giliausiu nusizeminimu, teikitės išklaudyti manęs, vargingo apgynėjo Lietuvos.

Jonas Bastys, pilietis Kriūkų k. Rašiau 1925 metais, 25 dieną, gegužės mėnesį.

Paežerėlių vls., Šakių apskr.”³⁷

³⁷ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3516, l. 74–76.

Mano senelis Antanas Šimulynas

Rūta Dubakienė

Visai atsitiktinai internete aptikau savo senelio Antano Šimulyno pavardę ir bibliografinėse rodyklėse pamačiau jo straipsnelį 1918 metų „Lietuvos aide“. Taip viskas ir prasidėjo... Prisiminiau, kaip vasaromis, vykdam į Gelgaudiškį iš Rasėinių pas tetą Oną skinti vyšnių, ties Šilinė valtimi keldavomės per Nemuną. Kaip ilgai eidavome nuo pakrantės iki miestelio. Ir kaip sunkiai pilnus kibirus tempdavome atgal.

Savo senelio beveik nepamenu, nes jis mirė, kai man tebuvo vos keleri metai, tačiau išlikusios nuotraukos bei artimų žmonių atsiminimų nuotrupos leido atkurti bent šioki toki jo gyvenimo paveikslą. Jį ir pateikiu šiame rašinyje.

Gimė jis 1889 m. gegužės 12 d. Pakalniškių kaimė, netoli Gelgaudiškio. Jo mama, mano prosenelė Petronėlė Šimulynaitė, tarnavo Gelgaudiškio dvare dar pas baronus Koidelius. Kas mano senelio tėvas, taip ir lieka paslaptimi, nes nėra žinių ir apie P. Šimulynaitės tėvą bei motiną. Vienut vienutėlė ji gyveno Pakalniškiuose. Dabar tik šimtmetis klevas mena jos buvusios sodybos vietą. Kiek žinoma, ji buvusi gera dainininkė ir pribuvėja.

Senelis, matyt, turėjo nemenkų literatūrinių sugebėjimų ir, būdamas gana aktyvus, rašinėjo į to meto laikraščius įvairiais svarbesniais klausimais. Čia pateikiu jo rašinius, kuriuos aptikau Kauno apskrities bibliotekos senųjų spaudinių skyriuje. Senelis pasirašinėjo Narėkūnų Antano slapyvardžiu.

„Dauguma mūsų tėvų sako: kaip mes užaugom, pasenom be laikraščių, knygų, taip ir mūsų vaikai pragyvens. Bet, tėveliai, nors jūs seni, bet klystate tame dalyke. Jūs jau baigiate gyventi, o mes dar pradedam.

Jūsų buvo kitokie reikalai, kitokie siekimai, o mūsų vėl kitokie. Mes be laikraščių, knygų jau negalime apsieiti, ir neapsieisim.

Todėl gi, tėveliai, nesipriešinkite mūsų geram darbui, nedrauskite nuo laikraš-

*Antanas Šimulynas. Apie 1920 m.
Iš L. Vaicekauskienės albumo*

*A. Šimulynas (stovi pirmas iš kairės) su kaimynais (pavardės nežinomos). Apie 1910 m.
Iš L. Vaicekauskienės albumo*

A. Šimulyno mama Petronėlė Šimulynaitė (pirma iš kairės). Apie 1910 m.

Parodoje Kaune (iš kairės): A. Šimulynas, Feliksas Dumčius ir Justinas Brazauskas. 1924 m. rugpjūčio 23 d.

*Aplinkinių kaimų jaunimas gegužinėje Gelgaudiškyje. Apie 1915 m.
Iš L. Vaicekauskienės albumo*

čių, knygų. Tai yra mums visų svarbiausias dalykas šių dienų gyvenime. Taigi, tėveliai, paremkite mus tame dalyke, o ne trukdykite, ir tuo nenusidėkite prieš Dievą ir prieš savo šventą pareigą.

Rašydamas tai turiu omenyje štai kad ir tokią atsitikimą. Susirinko vienoje vietoje jaunieji pasitarti apie laikraščių išsirašymą ir šiaip savo reikalais pasikalbėti. Štai vienas tėvas atbėgo, ne tik savo vaiką išbarė, bet dar svetimuosius pradėjo daryti ir šmeižti.

Iš to matyti, jog mums tėvai daug kliudo, o ne paremia. Jie tik primena savo laikus, o šių dienų aplinkybių arba nepaiso, arba visai nesupranta. Tėveliai, kaip sakau, jūs pergyvenote, mes dar pradedam. Bet dabar kitokie laikai, kitokie reikalavimai, ypačiai dabar, kuriantis Lietuvos nepriklausomai valstybei¹.

„Apie Gelgaudiškį prieš karą maža būdavo kas girdėti laikraščiuose, o dabar nė tiek. Tartum, kad čionai žmoneliai gyvena šventai, ramiai, kaip rojui, ir niekam nieko netrūksta. Tačiau visai ne.

Visų pirma, ta mūsų ramybė – tai tamsumas. Juk kaip visur, taip ir Gelgaudiškio apylinkėj, yra puikaus abiejų lyčių jaunimo, nes iš čionai į Rusiją sulyginus visai maža teišsidangino. Bet prieš karą neva pradėjo krutėti, tačiau nė kokios žymės nepadarė ir šiaudien. Kaip buvo jauni seniai, taip šiaudien dar labiau paseno. Ypačiai politikos dalykuose tikri seniai, nes daug įsitikinę senųjų kalbomis ir prietarais.

Bet pastaraisiais laikais tarp kai kurių jaunųjų randasi kitokios nuomonės negu senųjų. Tik, žinoma, kalba lyg nedrįsdami, lyg bijodami ir tik laukia diena po dienos kas bus, ir bene diena po dienos bus geriau. Žinoma, tik šneka, bet nepagalvoja, kaip turėtų būti ir ką reikėtų daryti, kad būtų geriau. Vis laukiama bene savaimė įvyks. Todėl dauguma sako: „Kaip Dievas duos, taip bus“.

Laikraščių, sulyginus su jaunuomenės daugumu, mažai teskaito.

Prieš karą ir karo pradžioj Narkūnų kaime buvo garsus jaunųjų vadas „Daukšo ir K-o“, kuris turėjo pasekėjų vien tik, kaip sakant, kiekvieną per dantis traukyti. Šventadienį trindamasis apie šventorių, šermenyse ir šiaip jaunųjų suėjimuose suteikdavo kiekvienam naują pavardę ir žmogaus nepraleisdavo pro šalį, neiškreipęs jo eisenos, apvalkalo ir t. t. Ir šiaudien dar daugumos minimas „Daukšo ir K-o“ vardas. Galų gale 1915 m. minėtas vadas sulošė vieną provokatoriaus rolę, kuri savo laiku, kaip „Daukšo ir K-o“ draugijai, taip ir kai kuriems kitiems labai patiko. Sąžinės graužiamas išsileido į Prūsus. Tuo žygiu minėtoji „Daukšo ir K-o“ draugija užsidarė, o šiaudien jos nariai jau žengia kitu keliu. Jau griebėsi laikraščių, ir, galima sakyti, supranta blogą buvusios draugijos tikslą.

Taigi, matote, broliukai, jog ne Daukšo vedami nužengsite į laimingesnę ateitį, bet

¹ Šimulynas A. (Narkūnų Antanas). Dar žodis mūsų tėvams, *Darbo balsas*, 1918, geg. 25, nr. 22, p. 6. (Pateikiamų tekstų kalba neredaguota, pataisyta tik skyryba. Kalbos red. pastaba.)

laikraščių, knygų. Tokie vadai teršia savo vardą, podraug ir jūsų visų, kurie su tokiais draugaujate.

Taigi, broliai ir sesutės, Narkūniečiai, inkimės dar daugiau darbo – prie apšvietimo, gal mūsų pėdomis paseks ir kiti, tegul mūsų kaime nelieka nė vieno, kuris neskaitytų laikraščio. „Darbo Balse“ yra pašvęstas skyrius mūsų reikalams. Kvieskime visą Gelgaudiškio apylinkės jaunimą spiestis prie tojo skyriaus, nes mūsų pareiga duoti vienas kitam draugišką ranką, šviestis ir šviesti vienas kitą.

Taigi, broliai ir sesutės, Gelgaudiškio apylinkės jaunime. Paimkime laikraštį, paskleiskime, pažiūrėkime, ką veikia kitų Lietuvos kampų jaunimas. Pamatysim, rengia vakarėlius, turi savo knygynėlius, skaito laikraščius ir t. t., o pas mus tai kitam dar naujiena. Kodėl gi taip? Ar mes ne tokie žmonės kaip anie? Ar mes negalim skaityti laikraščių? Ar mes negalim žinoti visko, ką kiti žino? Ar mes negalim skaitytis su kitais lygūs? Galime tai viską pigiai įsigyti, vien tik reikia susiprasti, kas mes esame. Juk mes esam Lietuvos jaunimas. Mūs laukia kitokia ateitis, nekaip praėjo. Būkime prisirengę ją patikti“².

„Gelgaudiškio parapijoje yra dvi mokyklos: pačiame Gelgaudiškyje, antra Valenčiūnuose. Pirmoje mok. Riaubukė nuo pavasario pakeitusi rusų paliktąjį mok. Kyną, nelietuvį. P. R. jaunuomenės tarpe nesirodo, Valenčiūnų mokytojas Kaunas eina tom pat pėdom. Apie kursų tik gandas nuošė. Nėr kas jaunimą buria.

Dar reikia mokyklų Maštaičiuose ir Jotiškiuose. Apie tai jau daug tartasi, tik ligi geresnių laikų nieko nedaroma. O kas daro, tai ir blogesniais laikais padaro“³.

Kaip minėjau, senelio nepamenu, tai pateikiu savo mamos – Laimos Vaicekauskienės (Šimulynaitės) – atsiminimus.

Mano mamos atsiminimai apie savo tėvus

„Mano tėvo Antano Šimulyno motina Petronėlė Šimulynaitė gyveno Pakalniškiuose, šalia Gelgaudiškio. Vėliau ji ištekėjo už Mokevičiaus ir turėjo dar tris vaikus: Juozą,

Prakilni kompanija:

A. Šimulynas

(sėdi centre),

būrelyje (sunkiai

įskaitomi parašai) –

R. Rakauskas,

J. Gudiškis.

1923 m. liepos 29 d.

Iš L. Vaicekauskienės

albumo

² Mūsų žinios. Gelgaudiškis, Darbo balsas, 1918, geg. 30, nr. 23, p. 11.

³ Mūsų mokyklos, Lietuvos aidas, 1918, lapkr. 12, nr. 129, p. 5.

Juozas ir Ona
Orintai su giminėmis
savo sodelyje prie
namų. Apie 1965 m.
Iš A. Orentienės
albumo

Marcelę ir Oną. Ona vėliau ištekėjo ir tapo Orentiene, gyveno Gelgaudiškyje. Onos ir Juozo Orentų šeimoje užaugo du sūnūs – Algis ir Polius. Algis vėliau vedė Agutę Baranauskaitę iš Gelgaudiškio. A. Orentas jau miręs, Agutė gyvena Gelgaudiškyje.

Jau minėta mano tėvo motina P. Šimulynaitė buvo garsi apylinkės pribuvėja ir dainininkė. Girdėjau ją sakant: „Mirsiu laiminga, nes nemirė nė viena mano gimdyvė“. Mano ir mano sesers Gražinos pribuvėja gimdyme taip pat buvo jinai. Senatvėje gyveno pas mus Kaune, kur 1946 m., sulaukusi 84 metų, mirė. Palaidota Eigulių kapinėse Kaune.

Mano tėvas baigė Gelgaudiškio pradžios mokyklą 1905 m., po to gyveno Kaune ir dirbo Tilmanso fabrike, o vakarais mokėsi. 1911 m. išlaikė 4 gimnazijos klasių kurso egzaminus ir gavo pažymėjimą.

1915 m. vokiečiai jį prievarta išvežė į priverčiamuosius darbus Vilniaus apylinkėse, kirto mišką ir taisė kelius.

1918 m. kovo mėn. pradžioje pavyko iš nelaisvės pabėgti, ir jis grįžo į Gelgaudiškį (iš autobiografijos). Grįžęs į Gelgaudiškį iš karto įsitraukė į nepriklausomos Lietuvos kūrimo darbus. Aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, rašė spaudoje Narėnų Antano slapyvardžiu. Buvo pirmasis Gelgaudiškio valsčiaus viršaitis.

Mes gyvenom buvusio dvaro baltame mūriniame name prie kapinių. Ir dabar

A. Šimulynas
su draugu.

Apie 1925 m.

Iš L. Vaicekauskienės
albumo

*Pirmasis Gelgaudiškio vls. viršaitis
A. Šimulynas. Apie 1923–1928 m. –
Šakių apskr. Žemės reformos komisijos
narys. Apie 1920 m. Iš A. Orentienės
albumo*

*Gelgaudiškio prieglaudos auklėtoja
Aleksandra Orlikaitė (dešinėje)
prie dvaro rūmų. Apie 1923 m.
Iš L. Vaicekauskienės albumo*

*A. Šimulyno ir A. Orlikaitės
vestuvių diena. 1925 m.
Iš A. Orentienės albumo*

čia tebegyvena žmonės. Ar čia buvo ir valsčiaus tarnybinės patalpos, nežinau. Šiame name gimiau aš ir mano sesuo Gražina. Gyvenome čia iki 1930 metų.

Mano mama Aleksandra Orlikaitė, gimusi 1904 metais, buvo pedagogė ir dirbo Gelgaudiškio prieglaudoje auklėtoja.

Mano tėvai susituokė 1925 metais. Aš gimiau 1926 metais, o sesuo Gražina – 1927 metais. Mano krikšto mama buvo iš Narkūnų

Antanas ir Aleksandra Šimulynai su dukromis Laima ir Gražina (moteris dešinėje – nežinoma). Apie 1932 m.

(pavardės neprisimenu), krikšto tėvas buvo vargonininkas Kazys Vinteris, su kuriuo mano tėvas draugavo iki senatvės. Mano namuose ir dabar yra vaza, kurią tėvų vestuvių proga dovanojo mamos draugė mokytoja Morta Zubrytė.

1930 m. tėvas pradėjo dirbti Kriūkų valsčiaus viršaičiu. Namas tebestovi, ten dabar gyvena žmonės. Tuomet viename namo gale buvo valsčiaus tarnybinės patalpos, kitame gyvenome mes. Kriūkuose aš pradėjau lankyti pradžios mokyklą.

Nuo 1936 m. tėvas dirbo Kybartų muitinės buhalterijoje. Apie darbą muitinėje duomenų yra Muitinės muziejuje Vilniuje.

1941 m. tėvas buvo perkeltas į Kauną ir dirbo Finansų ministerijos daugiavaikių ir vienišų motinų valstybinių pašalpų skyriaus vyr. inspektoriumi-revizoriumi. Mama dirbo pirmųjų, vėliau – antrųjų vaikų namų direktore. Abu tėvai tas pareigas ėjo iki senatvės pensijos.

Tėvas mirė 1954 metais, palaidotas šalia savo motinos Kaune, Eigulių kapinėse. Ten pat ilsisi ir mano mama, mirusi 1971 metais.

Mano tėvas A. Šimulynas buvo šviesi asmenybė. Labai domėjosi politika, sekė spaudą, kiek atsimenu, visada turėjo radiją, mėgo grožinę literatūrą. Buvo nepraktikuojantis katalikas. Jokioms partijoms nepriklausė⁴.

Muitininkas A. Šimulynas su žmona Aleksandra. 1936 m. Iš L. Vaicekauskienės albumo

⁴ Ši Laimos Vaicekauskienės (Šimulynaitės), 80 m., gyv. Kaune, pasakojimą užrašė Rūta Dubakienė (Vaicekauskaitė) 2007 m.

„Mes – iš Gelgaudiškio vaikų namų“

Almantas Janutėnas*

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje liko šimtai karo kryžkelėse išblaškytų vaikų našlaičių.

1922 m. Amerikos lietuvių bendruomenės vienuolių šariorių rūpesčiu Gelgaudiškyje, Komaro dvaro rūmuose, vaikams našlaičiams buvo įsteigta pirmoji Lietuvoje prieglauda. Šiuose dvaro rūmuose vaikai gyveno iki Antrojo pasaulinio karo. 1941-aisiais, kai fašistinė Vokietija okupavo Lietuvą, Gelgaudiškio dvaro rūmuose buvo įsteigtas vokiečių armijos štabas ir karo ligoninė, o vaikus iškeldino į Šemetos dvarą Aukštajame Gelgaudiškyje. 1944 m. kovo pradžioje Šemetos dvare kilo gaisras, ir vaikai liko be pastogės. Vaikų namų vedėjas pagal rašytinę Globos sutartį našlaičius atidavė auginti ir auklėti aplinkinių kaimų gyventojams.

Karo pabaigoje, 1944-aisiais metais, Lietuvoje atsirado per septynis tūkstančius našlaičių, kuriuos surinko ir apgyvendino 48-iuose vaikų namuose, įkurtuose įvairiose Lietuvos vietovėse.

Gelgaudiškio dvaro rūmuose vaikų namus vėl atkūrė 1946 metais. Nuo 1946 iki 1966 m. juose užaugo per 800 vaikų.

Šiuose namuose vaikystę praleidę pokario metų našlaičiai į pirmąjį susitikimą su auklėtojais, mokytojais susirinko 1960-aisiais metais. Nuo to laiko jie tapo gražia tradicija, vyko kas 5-eri metai.

Dešimtojo Gelgaudiškio vaikų namų auklėtinių suvažiavimo organizacinio komiteto pirmininkas A. Janutėnas kalbėjo:

Gelgaudiškio vaikų namai. Apie 1930 m.

Iš M. Zubrytės šeimos albumo

* Pagal A. Janutėno pranešimą, perskaitytą vaikų namų auklėtinių susitikime Gelgaudiškyje 2005 m. rugpjūčio 13 d.

*Mokytoja M. Zubrytė, kun. J. Augustaitis su vaikų namų auklėtiniais.
Apie 1930 m. Iš M. Zubrytės šeimos albumo*

*Elegijus Bukaitis, Almantas Janutėnas, V. Grybauskaitė vaikų namų
auklėtinių susitikime Gelgaudiškio vid. mokykloje. 2005 08 13.
A. Andrijo nuotr.*

„Kur mes bebūtume, visada sugrįžtame į savo vaikystės namus. Šiandien stovėdamas čia, širdžiai brangiame kampelyje, nedidelio Zana-vykijos miestelio mokslo šventovėje, Gelgaudiškio vidurinės mokyklos salėje, džiaugiuosi dalyvaudamas 10-ajame – jubiliejiname Kristinos Kelpšaitės vardo suvažiavime.

Prie namo, kuriame gyveno auklėtoja Kristina Kelpšaitė, po atminimo lentos K. Kelpšaitėi atidarymo. Atminimo lentoje parašyta: „Šiame name 1962–2004 m. gyveno Kristina Kelpšaitė – Lietuvos vaikų namų auklėtoja, motina-legendą. Gelgaudiškio vaikų namų auklėtiniai“. 2005 08 13. A. Andrijono nuotr.

Skirtingais keliais mes, „Likimo vaikai“, atsidūrėme Gelgaudiškio vaikų namuose. Prabėgę dešimtmečiai neištrynė iš mūsų atminties prisiminimų apie Gelgaudiškį. Mūsų vaikystės metai šiuose vaikų namuose buvo laimingesni už kitų Lietuvos našlaičių – mes augome kultūros ir istorijos vertybių apsuptyje, turėjome nuostabią aplinką: Nemuną ir jo slėnį, gražų parką, mišką ir puikius rūmus ant aukšto Nemuno šlaito. Neatsitiktinai Gelgaudiškio vaikų namuose viešėjo rašytojas Mykolas Sluckis, kuris parašė knygą „Geri namai“. Tarp šios knygos herojų atpažįstame vieną vaikinaį ir iš mūsų namų.

Atmintyje išlikę vaikų namų direktoriai – jie buvo ne tik mokytojai, auklėtojai, bet mums atstojo ir tėvus. Gerai prisimename direktorius E. Žeižytę, Didžiokaite, A. Mikišką, Žukauską. Mus auklėjo puikūs auklėtojai: Paliokas, Paliokienė, Stundys, Stundienė, Palenčienė, I. Kuosaitė, P. Žalienenė, K. Kelpšaitė (išdirbusi auklėtoja Lietuvos vaikų namuose net 40 metų), rankų darbų mokytojai Gabrienė, B. Bartusevičius. O dvi gerosios dėjos – Verutė ir Adeliukė – mus aprėngdavo švariais drabužiais, sutaisydavo suplėšytus, paguosdavo, patar-

Buvoęs Gelgaudiškio vaikų namų auklėtinis, direktorius A. Mikiška sėdi antras iš dešinės (miręs apie 2000 m.). Pirmoje eilėje antras iš dešinės – A. Laškovas. 1959 m. Iš O. Ivanauskienės albumo

Gelgaudiškio vaikų namų kolektyvas. Pirmoje eilėje iš kairės: L. Lukoševičienė, A. Mikiška, P. Žalienė, E. Šulinskienė su vyru G. Šulinsku; antroje eilėje pirma iš dešinės – E. Patašienė. Užrašas iškaboje ant pastato sienos: „LTSR švietimo ministerija. Gelgaudiškio mokykla-internatas“. 1961 m. Iš O. Ivanauskienės albumo

*Vienas pirmųjų
auklėtinių susitikimų.
Apie 1985 m.*

*Vaikų namų auklėtinių
susitikimas. 1985 m.
Iš O. Ivanauskienės
albumo*

davo, nuramindavo. Auklėtojai buvo pasišventę pedagogai, iš kiekvieno pasisavinome po dalelytę gyvenimo vertybių.

Mes mokėmės Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje kartu su miestelio vaikais. Mokykla buvo išsimėčiusi keliuose pastatuose miestelyje.

Ir šiandien su didžiule pagarba prisimename vidurinės mokyklos mokytojus. Jie niekadęs mūsų – vaikų namų auklėtinių neižeidinėdavo, nežemindavo ir nevadindavo kitokiais, nors kartais savo elgesiu to nusipelnydavome. Mus kantriai mokė M. Zubrytė, Čepulaitis, Čepulaitienė, V. Zdanavičius, R. Červinskienė (Kuprišauskaitė), V. Červinskis, V. Kvederaitė, A. Golubova (Andriulaitienė), B. Zakaravičienė (Kudžmaitė)“.

Gelgaudiškio vaikų namuose buvo 125 vietos vaikams. Jau istorija tapo jų sąrašai. Net kelių tų sąrašų eilutėse rikiuojasi vienodos pavardės: Kazlauskai – trys broliai, Karkazai – trys broliai, Nikitinai – trys broliai, Majauskai – trys broliai, Šmageriai – du broliai ir sesuo, Janutėnai – keturi broliai ir sesuo, Mikiškos – du broliai, Petraičiai – brolis ir sesuo, Gailiūnai – brolis ir sesuo, Stubailos – du broliai, Sakalavičiai – du broliai, Valuckai – du broliai ir t. t.

Vaikų namuose visi buvo panašūs. Kaip didelėje šeimoje, kurioje sukurta bendra tvarka, drausmė, kurią nuolat primindavo trimito garsai.

Iš vaikų namų į platus pasaulį jie išėjo su savo praeitim ir ateities lūkesčiais. Išėję iš Gelgaudiškio, mokėsi aukštosiose mokyklose, technikuose ir įvairiose profesinėse mokyklose. Per 200 auklėtinių baigė aukštąsias mokyklas, sėkmingai dirbo ir tebedirba įvairiose srityse ne tik Lietuvoje. Tai teisininkai Lilas, Viršicas, Karkazas, V. Nikitinas, Šniukšta, pedagogai N. Balsytė-Pocienė (žinoma pasakų vaikams rašytoja), Šmagerytė, Činčikaitė, Mikelevičius, du broliai Mikiškos, inžinieriai B. Mockevičius, Algis ir Almantas Janutėnai, finansininkė Gražina Bačiulienė (Janutėnaitė), ekonomistai Grabys, Šmageris, Dagilis, Dabrovolskis, Žemaitaitis, Lysas, Liepytė, gydytoja V. Grybauskaitė (medicinos mokslų daktarė), Varšuvos universiteto profesorius kalbininkas Antanas Pletuvas, aukšti armijos karininkai – Jonas Petraitis (gyvena Vokietijoje), Antanas Kunkys (gyvena Rusijoje), karininkų mokyklos dėstytojas, kūno kultūros specialistas Kulikauskas (tinklinio treneris), Antanas ir Vytautas Majauskai (lengvosios atletikos specialistai), kultūros ir meno darbuotojai – nusipelnęs baleto šokėjas R. Minderis, baletmeisteris choreografas Elegijus Bukaitis, operos ir baleto teatro muzikantas Antanas Valuckas (violončelė), operos solistas ir „Armonikos“ ansamblio dainininkas Jonas Valuckas.

Per 100 vaikų namų auklėtinių baigė aukštesniąsias technikos mokyklas, jie dirbo technikais, meistras, pameistrais, ūkvedžiais, inspektoriais, tarnautojais. Tai Česlovas ir Antanas Janutėnai, P. Karkazas, V. Starcevas, J. Kazakevičius, E. Vasiliauskienė (Majauskaitė), J. Ambrazaitytė, L. Paliuškytė ir kt.

Daugelis baigė profesines mokyklas, dirbo vairuotojais, šaltkalviais, elektrikais, mechanikais, statybininkais, prekybininkais, siuvėjomis, audėjomis, virėjomis.

Gelgaudiškio vaikų namų auklėtiniai garsino Lietuvos vardą įvairiose sporto šakose. Pirmasis „Darbo rezervų“ draugijos sporto meistras Lietuvoje Jurgis Kazlauskas, sporto meistras boksininkas Vasilijus Nikitinas, kandidatai į sporto meistrus

*Vaikų namų auklėtinių
susitikimas. Apie 1990 m.*

*Vaikų namų auklėtinių
susitikimas: auklėtoja
K. Kelpšaitė, V. Nikitinas
(buvęs Lietuvos Respublikos
prokuroras), A. Valuckas
(Lietuvos operos ir baleto
teatro violončelininkas).
Apie 1990 m.
Iš O. Ivanauskienės albumo*

Vaių namų auklėtinių susitikimas: antroje eilėje trečias iš kairės – J. Valuckas (Lietuvos operos ir baleto teatro solistas), 1995 08 05. Iš O. Ivanauskienės albumo

Vaių namų auklėtinių susitikimas. Apie 2000 m. Iš O. Ivanauskienės albumo

*Vaikų namų auklėtinių susitikimas.
Apie 2000 m. Iš O. Ivanauskienės
albumo*

*Pas lakūną Antaną Unikauską
(dešinėje) Gelgaudiškyje. Antras
iš kairės – V. Starcevas.
2005 08 13. A. Andrijono nuotr.*

*Gelgaudiškio vaikų
namų pastatas.
Apie 1960 m.
Iš O. Ivanauskienės
albumo*

lengvaatlečiai Antanas ir Vytautas Majauskai, sporto meistras ėjikas, TSRS profsąjungų čempionas Marius Lysas. O Vytautas Majauskas ir 2005 m. su Lietuvos sporto veteranų lengvosios atletikos ir krepšinio komandomis dalyvavo pasaulio veteranų pirmenybėse JAV.

Vasilijus Nikitinas dvejus metus savanoriu dirbo Baikalo–Amūro magistralės (BAM-o) statyboje.

Pranas Karkazas dalyvavo Černobylio atominės elektrinės avarijos pasekmių likvidavime.

Irena Ambrozaitytė (Janavičienė) aktyviai dalyvavo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veikloje. Ypač pažymėtina jos aktyvi veikla perimant iš KGB saugumo rūmus Kaune.

Gelgaudiškio vaikų namų auklėtinių nesugniuždė laiko vėjai, dauguma atlaikė gyvenimo smūgius. Apie 95 proc. vaikų namų auklėtinių turi šeimas, užaugino arba augina vaikus ir anūkus.

Aukštasis Gelgaudiškis (Branduoliškiai) XVII–XX amžiais

Virginijus Jocys

Nemuno dešinysis krantas labai tankiai nusėtas didingais piliakalniais ir dar išlikusiomis pilimis, kurios daugiau ar mažiau aptartos Lietuvos ir užsienio leidiniuose¹. Kiek mažiau žinome apie kairiajame Nemuno krante esančius dvarus, miestelius.

Aukštojo Gelgaudiškio dvarvietės likučiai. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Kaip kunigas V. Strimaitis ir kiti pastebi, kairiajame Nemuno krante nuo Kauno taip pat gausu dvarų. Tai Fredà, Mārva, Zapýškis, Panemùnė, Krètkampis, Ilguvà, Aukštasis Gelgaudiškis (Branduoliškiai) ir Žemasis Gelgaudiškis, Kiduliai, Sudárgas².

Kairysis Nemuno krantas nusėtas senkapiais bei piliakalniais. „Pakalniškių senkapis yra Gelgaudiškio valsčiuje, kair. Nemuno krante 2,5 km į šiaurės rytus nuo Gelgaudiškio.“³

5 km į vakarus nuo Gelgaudiškio (Žemojo), Maštaičių (Narkūnų) yra „didžiulis piliakalnis su dviem sustiprintais priešpiliais“, jis siejamas su Vokiečių ordino šaltiniuose minima Kristmemelio pilimi, kurią 1313 m. pastatė magistras Karolis iš Trierio⁴.

XII–XIII a. šios vietovės buvo apgyvendintos lietuvių genčių ir jų buvo valdomos. Prūsų nukariavimo ir ekspansijos į Lietuvą laikotarpiu XIII–XV a. pradžioje vokiečių Kryžiuočių ordinas kairijį Nemuno krantą buvo nusiaubęs ir kai kuriose senose lietuvių piliavietėse arba strategiškai patogiose vietose statė tvirtinimus – pilis savo iguloms tolesnei ekspansijai į Lietuvą.

¹ Aftanazy R. *Materiały do dziejów rezydencji*, Warszawa, 1987, t. 3; Kondrotavičius L. *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, Vilnius, 1991; Lietuvos pilys (atsak. red. J. Jurginis), Vilnius, 1971; Tripplin T. *Dziennik podróży po Litwie i Żmudzi odbytych w 1856 roku*, Wilno, 1885, t. 2, p. 225.

² VUB RS, f. 1871-36. Strimaitis V. *Žemoji Panemunė ir Zanavikijos apybraiža*, 1972, mašinraštis.

³ Priešais senkapį kitoje Nemuno pusėje Gelgaudų-Vytėnų pilis, *Zanavikija*, Čikaga, 1978, t. 1–2.

⁴ *Ten pat*, p. 41–42.

XIV a. dėl nuolatinių Kryžiuočių ordino puldinėjimų labai sumažėjo gyventojų. Tik po Melno taikos sutarties (1422 m.) nusistovėjo LDK ir Ordino siena. Galutinai siena buvo paženklinta Stepono Batoro valdymo laikotarpiu⁵.

Kaip pastebi J. Totoraitis

„Vilkijos girioje, kairiajame Nemuno krante, kiek galima iš Valavičiaus aprašymo spręsti, iki viduriui XVI š. [šimtmečio] gyventojų nebuvo, jis nepaminėjo net girios sargų.“⁶

Dešiniajame Nemuno krante Veliuonos miškuose buvo jau keli kaimai, o tai žinoma iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro rašto 1493 m.

Norėdami tiksliau atsekti Aukštojo Gelgaudiškio dvaro atsiradimą, turime nors trumpai pasekti Žemojo Gelgaudiškio dvaro raidą, jo šeiminių pasikeitimą. Daug klausimų kyla gretinant tris to paties XVII a. laikotarpio Gelgaudiškio inventorius, kuriuose skiriasi aprašomi kaimai, dvarų šeiminkai.

Kaip teigia J. Totoraitis, Gelgaudiškis buvo Skirsnemunės dvaro dvarelis, įkurtas XV a. pabaigoje. 1507 m. tą Gelgaudiškio dvarelį Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras dovanojo raštininkui Jonui Sapiegai kartu su didele girios dalimi nuo Nemuno iki Siesartiės, aprėpiančią Gelgaudiškio apylinkes.

1599 m. Gelgaudiškio dvaro valdos, matyt, apėmė nemažą plotą, nes, mirus tėvui Kasparui ir broliams Ozemblovskiems dalijantis turta, minimas ir Šakaičių kaimelis, pagal J. Totoraitį, dabartinio Šakių miesto pirmtakas⁷.

Leidinio „Zanavikija“ pirmojoje dalyje minima, kad 1691 m. Kazimieras Ozemblovskis Gelgaudiškyje pastatė jau antrą medinę bažnyčią. Ji tada buvo savarankiška, nepriklausanti Zapyškio bažnyčiai. Gelgaudiškio turtai po Ozemblovskių buvo valdomi Gelgaudo, paskui perėjo į kunigaikščių Čartoriskių rankas. Eleonora Valdšteinitė Čartoriskienė 1789 m. Gelgaudiškyje pastatė jau trečią bažnyčią⁸.

1665 m. sausio 26 d. Danieliaus Chžastovskio (Chrzastowski), Žemaitijos kunigaikštystės kardininko, testamente minimi kaimai, įėję į Gelgaudiškio dvaro ribas. Pakalniškių kaime buvo net dvylika valstiečių kiemų, dar du bajorų ir trys tušti sklypai.

Ivōniškių kaime buvo septyni valstiečių kiemai ir trys tušti kiemai. Plókščių kaime buvo trys valstiečių kiemai ir 2 tušti kiemai. Ten pat minima, kad

„Didžioji giria priklauso Gelgaudiškio dvarui (kartu ir nedalomai su jo didenybe ponu paizdininku Kryšpinu ir su jų didenybėmis ponais Ozemblovskiais). Prie girios – skynimai (kirtimai), paversti arimais ir pievomis, priklauso tam pačiam dvarui.“

Ten pat rašoma, kad Chžastovskis, Žemaitijos kunigaikštystės kardininkas, Gelgaudiškio girioje buvusį palivarkėlį su pavaldiniais Klašaičiais iš Jono ir Konstantino Ozemblovskių išigijo dekretu⁹.

⁵ Ten pat, p. 617.

⁶ Ten pat, p. 4.

⁷ Ten pat, p. 617, 622.

⁸ Ten pat, d. 1, p. 3.

⁹ Lietuvos inventoriai XVII a., sud. K. Jablonskis, M. Jučas, Vilnius, 1962, p. 234.

Minimas prie pat dvaro, buvusio ant Nemuno kranto, buvęs Nemuno užutėkis (arba ežerėlis) bei jo didenybės pono Eperješo pieva priešais pilį, taip pat ant Nemuno kranto. Paminėti kaimai:

Pakalniškiai

- 12 valstiečių ūkių
- 2 bajorų ūkiai
- 3 sodybos tuščios (išmirusios);

Ivoniškiai

- 6 valstiečių ūkiai
- 2 sodybos tuščios (viena sodyba sudegė);

Plokščiai

- 3 valstiečių ūkiai
- 2 sodybos tuščios (viena sudegė).

Didžioji giria, priklausanti Gelgaudiškio dvarui, nedaloma su jo didenybės ponais paizdininku LDK, jo didenybės ponu Kryšpinu ir su jų didenybėmis ponais Ozemblovskiais. Prie šios girios esantys plotai paversti pievomis ir arimais.

Toje girioje yra palivarkėlis su pavaldiniais, vadinamas Klašaičiai, kuriuos amžinatilį Chžastovskis išgijo iš ponų Jono ir Konstantino Ozemblovskių.¹⁰

Žvelgdami į 1666 m. balandžio 30 d. Gelgaudiškio dvaro inventorių, matome jau kitus dvaro šeimininkus – Motiejų ir Kristiną Ozemblovskius. Šis inventorių surašytas perduodant dvarą Stanislovui ir Helenai Ozemblovskiams (Ukmergės kardininkui).¹¹

Minimame inventoriuje kalbama jau apie kitus Gelgaudiškio dvaro kaimus: Baltkōji, Stanáičius, Jotyškius, Pájotijo palivarką. Minima sūrinė virš pagrindinių vartų tiek viename, tiek kitame inventoriuje. Tai lyg paneigia mintį, kad čia skirtingos Gelgaudiškio (Žemojo) dvaro dalys, tačiau iki galo neišsklaido abejonių, nes 1668 m. vasario 7 d. inventoriuje aprašomas didysis namas neminimas 1666 m. balandžio 30 d. inventoriuje. 1668 m. inventoriuje neminimi Mozūriškių, Jankūnų, Narkūnų kaimai, o minimas tik vienas Klišaičių kaimas, kuris išaugo iš 1665 m. inventoriuje minimo palivarko.

Kaip matome, šiuose inventoriuose dažnai minimos tas vietoves valdžiusios giminės – Ozemblovskiai, Chžastovskiai, Kryšpinai, Gelgaudai.

Gelgaudiškio dvaro apylinkes labai tiksliai aprašė švedų karininkai, 1625 m. keliavę iš Veliuonės link Gelgaudiškio, persikėlę per Nemuną. Jų paminėti tada ten buvę Pakalniškių, Ivoniškių, Jotyškių, Narkūnų ir kt. kaimai išsilaikė iki šių dienų.

Norėdami tiksliau atsekti Aukštojo Gelgaudiškio lokalizacijos vietą, gretinome XVII a. pr., XVIII a. pab. ir XX a. žemėlapius.

XVII a. viduryje ir XVIII a. abiejuose Nemuno krantuose savo valdas išplečia Kryšpinų giminės atstovai.

Heronimo Kryšpino-Kiršenšteino (Kristupo) (apie 1622–1676 m.), LDK paizdininko, senelis buvo kilęs iš Prūsijos, Karaliaučiaus krašto, ir iš Žygimanto Augusto gavo kelis dvarus Lietuvoje – Raudonę ir Bлагослоvenstvo (Plokščius).¹²

Svisločės dvaro dokumentuose minima, kad Kryšpinų giminės pradžia prasideda nuo imperatoriaus Zigmanto pri-

¹⁰ *Ten pat*, p. 237.

¹¹ *Ten pat*, p. 253.

¹² *Polski słownik biograficzny*, Kraków, 1970, t 15/4, p. 496–499.

vilegijos 1437 m. Prahoje. Vieni iš Kryšpinų protėvių palaidoti prie jų pačių statyto Kidulių dvaro¹³.

Būtent Heronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas, buvęs LDK išdininku 1663–1676 m., kaip mini J. Totoraitis, pasistatė 1685 m. Kiduliuosė (Kaimelyje) mūrinį rūmą ir tokią pat koplyčią. Tas pats didikas 1670 m. įkuria bažnyčią Plókščiuose.¹⁴

Tas faktas, kad 1670 m. Heronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas rūpinasi bažnyčios statyba Plokščiuose, suteikia papildomų duomenų apie ankstesnius Aukštojo Gelgaudiškio šeimininkus.

J. Totoraičio manyta, kad Aukštasis Gelgaudiškis atsiskyrė nuo senojo Gelgaudiškio tik XIX a. pradžioje.

Jau 1956 m. Bostono enciklopedijoje išsakyta mintį, kad Heronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas ar kitas giminės atstovas bus pastatęs „Aukštojo Gelgaudiškio pilį Nemuno kairiame krante patvirtina ir kiti duomenys.“¹⁵

Pagal 1701 04 22 inventorių Aukštajam (Wysoki) palivarkui kartu su pavaldiniais ir gyvuliais priklausė šie kaimai:

Ivoniškiai – valstiečiai: Žemaitis, Kalvelis, Kimbalius, Judaitis, Petraitis, Matijošaitis, Gudaitis ir kt. 25 šeimos valdė po 1–2,5 valako (iš viso 63 valakai);

Pakalniškiai – tame kaime gyveno 4 šeimos.

Tai Žemaitijos vyskupo Jono Kryšpino-Kiršenšteino (1654–1708 m.) raštas, kuriuo patvirtinama užstato teisė, kaip jis sako, „... į mano tėvoninį palivarką Aukštąjį dvarą (Wysoky Dwor) Žemaičių ku-

Gelgaudiškio bažnyčia šiais laikais. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

¹³ VUB RS, f. 4, A-95, N. 6366, Svisločės dv. dokumentai (Kryšpinų giminės istorija nuo 1437 m. Prahoje).

¹⁴ Totoraitis J. *Suvalkijos–Sūduvos istorija*, 1938, t. 1, p. 618.

¹⁵ *Mūsų Lietuva*, 1966, t. 3, p. 112.

nigaikštystėje, Veliuonos paviete. Vaitiekui Varkojui, Jo karališkosios didenybės sekretoriui, ir jo žmonai Barborai Trusovaitei Varkojavienei.“ Ten pat minima gauta Žygimanto Augusto privilegija turgams Plókščiams (Blogslovenstvai) 1703 04 03¹⁶.

Aukštojo Gelgaudiškio savininko Melkės byla su Žemojo Gelgaudiškio savininkais kunigaikščiu Čartoris-kiu Adomu ir baronu Koideliu Teodoru 1797–1816 m.

1732 m. įrašė iš 1720 m. dokumento dar minima, kad pagal užstato teisę „.... zastawnym Prawem Folvark moy wllasny...“ Aukštasis dvaras Žemaitijos kunigaikštystėje, Veliuonos paviete, esantis ant Nemuno su dvaro pastatais...“ tebeprisiklausė Vaitiekui Varkojui, LDK sekretoriui¹⁷.

Kryšpinų-Kiršenšteinų giminė užsiiminėjo miško eksportu, valdė kelis dvarus kairiajame Nemuno krante – Kidulių, Plokščių ir Aukštojo Gelgaudiškio palivarką (dvarą) bei dešiniajame krante Raudonės pilaite. Galime teigti, kad aktyviausiai statybos tuose dvaruose vyko XVII a. antroje pusėje ir paskutiniajame ketvirtyje.

Kiek galime spręsti iš XVII a. pab.–XVIII a. pr. duomenų, Aukštojo Gelgaudiškio palivarkas (dvaras) buvo daugiau ūkinės paskirties, reprezentacinė paskirtis teko Raudonei, Kiduliams, iš dalies Plokščiams. Aukštojo Gelgaudiškio palivarkas XVIII a. pr. priklausė Žemaitijos vyskupui Jonui Kryšpinui. Jis 1707 m. pagal testamentą savo sūnėnui užrašo Plokščių, Kidulių dvarus su Aukštuoju palivarku, kuris dar ponui Varkojui užstatytas. Pateiktame Kazimiero Kryšpino 1709 m. Plokščių dvaro inventoriuje minimi tie kaimai, kurie vėliau įėjo į Aukštojo Gelgaudiškio valdas. Tai Plokščiai, Antakalniškiai, Jotyškiai, Ivoniškiai, Stulgiai, Gumiškės.

Žemaitijos vyskupas Jonas Heronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas 1707 m. kartu su savo sūnėnais Jurgiu Heronimu ir Kazimieru simpatizavo švedų ir Sapiegos grupei. Dėl šios priežasties Petras I 1707 m. gegužės mėn. jo dvarus apdėjo didelėmis kontribucijomis. Matyt, nukentėjo Kiduliai, Aukštasis Gelgaudiškis ir Plokščiai¹⁸.

Aukštasis Gelgaudiškis, matyt, dar XVIII a. pirmajame ketvirtyje priklausė Kryšpinų giminei. Apie XVIII a. vidurį duomenų aptikta nedaug. Galima teigti, kad XVIII a. pabaigoje Aukštasis Gelgaudiškis atitenka vokiečių kilmės šeiminkui (*fon Mielcke*) Milkei. Yra išlikęs 1795–1805 m. Aukštojo Gelgaudiškio dvaro su gretimbėmis gana tikslus scheminis planas. Jame aiškiai pavaizduotas Aukštasis Gelgaudiškis (*Halh Gelgudischken*) tarp upelio Verangės, Laukeliškių ir Pakalniškių kaimų. Nemuno Žemupyje pavaizduotas Žemasis Gelgaudiškis (*Fursch Gelgudischken*). Kitame 1797 m. Naujosios Rytų

Aukštojo Gelgaudiškio dvaro savininko barono fon Milkės palikuonio Augusto Milkės antkapinio paminklo dalis buvusiose kapinaitėse. Metalo plokštėje įrašyta, kad Augustas Milkė gimė 1851 m. birželio 17 d., mirė 1894 m. sausio 10 d. (August Mielke geb. 17 Juni 1851, gest. 10 Januar 1894). 2003 m. A. Andrijono nuotr.

¹⁶ LVIA, f. 1278, ap. 1, b. 279.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ *Polski słownik biograficzny*, Kraków, 1970, t 15/4, p. 496–499.

Prūsijos žemėlapyje pavaizduotas kairysis Nemuno krantas tarp Pakalniškių ir Laukeliškių. Aukštasis Gelgaudiškis jame priešais Kaniūkų gyvenvietę dešiniajame krante, netoli Raudonės. Tai matyti ir 1999 m. Gelgaudiškio plane.

Po trečiojo padalijimo (1795 m.) prūsai Zanavykią priskyrė prie Naujųjų Rytprūsių, kurių sostinė buvo Balstogėje. Vėliau Panemunės sritis priklausė Lomžos departamentui, Marijampolės apskričiai.

Užnemunėje oficialioji kalba buvo vokiečių, ir tai truko iki 1807 07 07 Tilžės taikos. Nuo tada Napoleonas šią sritį prijungė prie Varšuvos kunigaikštystės.

Po Napoleono pralaimėjimo ši sritis 1815 m. atitenka Rusijai. Tuo metu Vienos kongrese buvo sutarta, kad sudaroma Lenkijos Karalystė, Užnemunė atsidūrė Augustavo vaivadijoje.

1837 m. Rusijos caras vaivadijos vardą pakeitė gubernijos vardu, o administracinis centras perkeltas į Suvalkus.

1867 m. caras panaikino Augustavo guberniją ir ji imta vadinti Savalkų gubernija. Šitokioje administracinėje priklausomybėje Užnemunė liko iki 1915 metų.

Grįždami į XIX a. vidurį, galime daryti prielaidą, kad Žemąjį Gelgaudiškį nupirkęs baronas fon Koidelis superka ir kitas gretimas žemes, tarp jų ir Aukštąjį Gelgaudiškį. Kol 1892 m. dvarininkų bendrovė, iš Koidelio nupirkusi Gelgaudiškio valdas, pardavė Žemąjį Gelgaudiškį K. Komarui, Aukštąjį Gelgaudiškį – Šemetai.

Pagal 1881 m. leidinį Aukštasis Gelgaudiškis priklausė Plokščių seniūnijai, Žemasis Gelgaudiškis – Gelgaudiškio seniūnijai. Vienas nuo kito nutolę per 4 varstus.

Aukštajame Gelgaudiškyje tuo metu gyveno 101 gyventojas, o Žemajame Gelgaudiškyje – 303 gyventojai.

Aukštojo Gelgaudiškio dvaras XIX a. pab. susidėjo iš šių palivarkų:

- 1) Aukštojo Gelgaudiškio,
- 2) Dievo valios (Boskowola),
- 3) Daugerdiškių.

Taip pat iš Pakalniškių (Aukštųjų ir Žemųjų), Daugerdiškių ir Lankeliškių kaimų. Aukštojo Gelgaudiškio dvaras tuo metu turėjo 1085 margus žemės, sėjomaina 4–5 lauke. Mūro pastatų – 12, medžio – 19.¹⁹

Pagal 1923 m. surašymą Aukštajame Gelgaudiškyje gyveno 141 gyventojas. Žemajame Gelgaudiškyje tada buvo 613 gyventojų.

Apie tai, kad abiejų Gelgaudiškių žemės susieina, paliudija 1924 m. Žemojo Gelgaudiškio dvaro parceliavimo eiga (savininkas M. Komaras). Matininkas A. Jaras lauko žurnale rašo:

„Pradžia darbo paimta nuo minėto dvaro aplinkinės sienos žemės punkto, kur susieina žemės Aukštosios Gelgaudiškės dvaro savininko Šemeto Tado ir upė Nemunas“²⁰ (kalba netaisyta – V. J.).

1925 m. parceliuojant Aukštojo Gelgaudiškio dvarą su Dievalės ir Daugerdiškių palivarkais, Mečislovui, Tadiui, Elenai Marijai Šemetoms palikta 80 ha dvaro centre, o valdžios žinioje palikta 70 ha.²¹

¹⁹ *Słownik geograficzny*, 1881, t. 2, p. 544.

²⁰ *LCVA*, f. 1250, ap. 3, b. 1780, Ž. Gelgaudiškio parceliacijos byla, 1925, p. 17.

²¹ *LCVA*, f. 1250, ap. 3, b. 11689. A. Gelgaudiškio dvaro parceliacija, 1924–1925 m.

*Buvusio Aukštojo Gelgaudiškio dvaro griuvėsiai.
2005 m. A. Andrijo nuotraukos*

Po žemės parceliacijos atsirado 63 nauji savininkai. Matyt, likęs 70 ha plotas buvo netinkamai naudojamas, nes 1930 11 26 perdavimo aktu Nr. 196 valdžia Šemetoms perdavė 45,3483 ha žemės plotą „... nenusavinamai, neliečiamai žemės ūkio normai papildyti...“ su ten buvusiais pastatais:

- 1) kluoną 25 × 11,90 × 4,20, sienos – medžio, stogas – šiaudų, būklė – vidutinė;
- 2) tvartą 17,8 × 7,52 × 2, sienos – medžio, stogas – šiaudų, būklė – vidutinė;
- 3) tvartą 42,10 × 11,20 × 4,50, sienos – plytų, stogas – malks-
nų, būklė – vidutinė;
- 4) kumetbutį 15,20 × 8,40 × 3, sienos – medžio, stogas – šiau-
dų, būklė – vidutinė;
- 5) tvartą 27,10 × 6,50 × (4,50), sienos – plytų, stogas – malks-
nų, būklė – vidutinė.²²

Archyviniai duomenys rodo, kad Šemetų giminė Aukštąjį Gelgaudiškį valdė iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos, iki sovietų okupacijos. Po Antrojo pasaulinio karo Aukštasis Gelgaudiškis (Branduoliškiai) kaip ir daugelis dvarų centrų buvo nacionalizuotas. Pastatai panaudoti kolūkio centrui steigti. Iki šių dienų išliko keli pastatai. Kas liko iš Kryšpinų valdymo XVIII a. laikotarpiu, kas iš Koidelio – XIX a. – šiuo metu sunku tiksliai atsakyti.

Santrauka

Aukštojo Gelgaudiškio apgyventos apylinkės, kaip ir kitos gretimos Kaimelio (Kidulių), Plokščių (Blagoslovenstvos), Žemojo Gelgaudiškio, atsirado Gelgaudiškio Didžiosios girios proskynų, kirtimų vietose.

Labiau patogesnės vietovės gynybai kairiajame Nemuno krante turėjo ir strateginę reikšmę XIII–XIV a., pavyzdžiui, Maštaičių (Narkūnų) piliakalnis prie Gelgaudiškio.

Apie XVI–XVII a. pr. Aukštasis Gelgaudiškis įėjo į Žemojo Gelgaudiškio dvaro sudėtį.

1665 01 26 Danieliaus Chžastovskio testamente minimi Ivoniškių, Pakalniškių, Plokščių kaimai vėliau sudarė Aukštojo Gelgaudiškio pagrindines valdas.

XVII a. paskutiniajame ketvirtyje Aukštojo Gelgaudiškio valdos, kaip ir gretimos Plokščių, Kaimelio (Kidulių), priklausė Kryšpinų giminei.

Aukštojo Gelgaudiškio dvaras buvęs daugiau ūkinės paskirties, tikriausiai buvo apstatytas naujais pastatais XVII a. Jono Jaronimo Kryšpino-Kiršenšteino, Žemaitijos vyskupo, ar kiek anksčiau jo tėvo, LDK iždininko.

XVII ir XVIII amžių sandūroje senasis Gelgaudiškis vadinamas Žemuojū, o aukščiau buvęs palivarkas (dvaras) vadinamas Aukštuoju. 1794–1810 m. jį valdo baronas fon Milkė.

Apie XIX a. pradžią Aukštasis Gelgaudiškis, kaip ir kitos gretimos žemės, barono fon Koidelio buvo supirktos ir prijungtos prie Žemojo Gelgaudiškio.

²²LCVA, f. 1250. ap. 3., b. 11689. A. Gelgaudiškio dvaro parceliacija, 1924–1925 m.

*Aukštojo Gelgaudiškio
dvaro pastatų likučiai.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Aukštasis Gelgaudiškis buvo šalutinė palivarkinė sodyba, kokie pastatai XIX a. buvo pastatyti ar nugriauti, sunku atsakyti.

Aukštąjį Gelgaudiškį 1892–1941 m. valdo Šemetų giminė.

1924 m. palikta 80 ha dvaro centre, 1930 m. gražinama 45 ha, papildoma žemės norma su keliais buvusiais mūro ir medžio pastatais.

Po Antrojo pasaulinio karo dvaro centre įkuriamas kolūkis. Toks dvaro centras išbuvo iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Pakalniškiai

Gediminas Tirlikas

Pakalniškių kaimas, kuris yra išsikūręs iš šiaurės prie Nemuno (Žemieji Pakalniškiai) ir nuo Šilupės upelio į rytus (Antšilupiai), turi ilgą ir įdomią istoriją. Ir vietos čia gražios: statūs Nemuno krantai, lankos, pušynai ir pušynėliai, žilvičių giraitės, smėlio pusiasaliai, darbščių žmonių rankomis dirbama, nors ir nelabai dosni, duoną auginanti žemėlė.

Apie Pakalniškius, Pakalniškių seniūniją, įvairių laikmečių žmones bandysim prisiminti iš senų žmonių pasakojimų, prisiminimų, nuotraukų, anksčiau įvairiuose spaudos leidiniuose skelbtų straipsnių, archeologinių tyrinėjimų ir daryti kai kuriuos apibendrinimus ir palyginimus.

Pakalniškiai – senas Lietuvos kaimas. Tai liudija ten esantis senkapis (senkapiai čia dar vadinami Milžinų kapais), jame atlikti archeologiniai kasinėjimai. Išlikusio senkapio pakraščius Kauno istorijos muziejaus specialistai tyrinėjo 1963, 1964, 1966 m. (vadovė K. Gabriūnaitė) ir 1971–1974 m. (vadovas J. Antanavičius). Iš viso ištirta 23 žmonių degintiniai kapai (V–VIII a.) ir 262 nedegintiniai žirgų kapai (X–XIII a.). Be to, pietų rytinėje senkapio dalyje tyrinėta laužavietė, kur buvo deginami mirusieji žmonės¹.

Archeologo Juozo Antanavičiaus vadovaujama ekspedicija nustatė, kad Pakalniškiuose žmonių gyventa labai seniai. Apie tai liudija rasti žmonių kapai: lavonai buvo deginami, o laidojant vyrus ar karius, kartu laidoti ir deginti jų žirgai. Tokių kapaviečių buvo surasta kelios dešimtys. Pakalniškių kapinynas – pirmasis Užnemunėje, o pagal aptiktų žirgų skaičių – didžiausias iš iki šiol rastų šios rūšies kapinynų Lietuvoje².

Pakalniškiuose mirusieji buvo deginami atskirose laužavietėse, o sudegintų žmonių likučiai laidoti negiliose duobėse. Vienur sudeginti kaulai su laužo likučiais bei įkapėmis būdavo išbarstomi duobės dugne, kitur – sužeriami į krūvelę. Degintiniai kapai aptikti netoli laužavietės³.

Pakalniškių kapinyno tyrinėjimo ekspedicijai vadovavęs J. Antanavičius buvo Geļgaudiškio vaikų namuose direktoriaus pavaduotoju ūkio reikalams dirbusio agronomo Albino Lengvelio žentas. Lengvelių šeima į Geļgaudiškį buvo atsikėlusį iš Vilkaviškio r., Didvyžių senelių namų, kur A. Lengvelis dirbo ūkvedžiu. Vėliau šeima išvažiavo gyventi į Vilkyčius (Šilutės r.). Ten A. Lengvelis mirė.

Dėl stambaus, stipraus sudėjimo vietiniai J. Antanavičių vadino Tarzanu. Šio archeologo likimas tragiškas: jis žuvo gelbėdamas žmones iš katastrofą patyrusio ir degančio keleivinio traukinio prie Žaslių.

Milžinų kapai

Pakalniškių senkapyje daugiausia degintinių kapų surasta toliau nuo žirgų kapų, bet vietomis jų pasitaikė šalia žirgų kapų. Įkapių degintiniuose kapuose buvo maža, kai kuriuose kapuose jų vi-

¹ *Zanavykija*, Čikaga, 1978, t. 1, p. 29.

² Bakšas J. *Šakių rajonas*, Vilnius, 1989, p. 50.

³ Antanavičius J. Pakalniškių kapinyno (Šakių raj.) tyrinėjimai 1971 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais*, Vilnius, 1972, p. 58.

*Archeologinė
ekspedicija
Pakalniškių kapinyne.
Ekspedicijos vadovas
Juozas Antanavičius,
Kauno valst.
istorijos muziejaus
vyr. mokslinis
bendradarbis.
1973 m.*

sai nerasta. Iš svarbesnių įkapių paminėtina: žalvarinė lankinė segė žvaigždine kojele (V–VI a.), įvijiniai žiedai, geležiniai įmoviniai kirviai, įmoviniai ietigaliai, geležinių peilių, kalavijų fragmentai. Taigi dalis degintinių kapų priklauso viduriniam geležies amžiui, bet dauguma – X–XIII a.⁴

Dalis laužavietės buvo suardyta beimant smėlį, bet dar 750 kv. m plotas buvo išlikęs nepaliestas; jis ir ištirtas. Laužavietė aptikta 0,5–2 m gylyje, po smėlio sluoksniu. 30–75 cm storio juodos žemės sluoksnyje rasta daug sudegusių kauliukų, smulkių angliukų, suodžių, pelenų ir įkapių liekanų. Dalis įkapių yra apdege, kitos laužo ugnyje susilydžiusios, bet dalis ugnies nepaliestos. Daugiausia rasta papuošalų liekanų, ypač daug XI–XII a. žalvarinių pasaginių segių aguoniniais, pumpurininiais, paplatintais, cilindriniais bei žvaigždiniais galais ir stilizuotomis gyvūnų galvutėmis. Rasta ir žalvarinių lietinių apskritų segių. Iš kitų įkapių paminėtina: geležiniai įmoviniai ietigaliai, kalavijų makščių apkalai, pentinai, geležiniai peiliukai, ylos, geležiniai skiltuvai, moliniai verpsteliai, įvairūs žirgo aprangos reikmenys (žalvarinės įvijos, žvangučiai, geležinės sagtys), puodų šukės ir kt. Prie retų įkapių priskirtinas svarstyklių svarelis ir geležinis botkočio apkalas. Šiaurės rytinėje laužavietės dalyje, po pačia laužaviete, buvo palaidota keletas žirgų. Kaip galima spręsti iš geriau datuojamų radinių, laužavietė daugiausia buvo naudojama XI–XIII a.⁵

Pats vertingiausias radinys – geležinis šalmas, aptiktas prie antrojo žirgo šono, tarp priekinių ir užpakalinių kojų. Šalmas gulėjo viršūne žemyn, buvo kiek suplotas, deformuotas ir suėstas rūdžių⁶.

Antro tokio paties (ar bent labai panašios formos) šalmo viršutinioji dalis rasta žirgo kape Nr. 67. Čia 1,5 m gilumo duobėje aptikti suardyti žirgo griaučiai. Žirgas buvęs 10–12 m. amžiaus. Jis buvo palaidotas galva į vakarus. Apie 86 cm nuo žandikaulio gulėjo viršuti-

⁴ Габрюнайте К. Локальные подражения ранно-средневековых племев русского типа в Литве, *Acta Baltico-Slavica*, Bialystok, 1965, t. 2, p. 117.

⁵ Antanavičius J. Pakalniškių kapinyno (Šakių raj.) tyrinėjimai 1971 m., p. 58; Antanavičius J. *Pakalniškių (Šakių raj.) senkapio kasinėjimai 1972 ir 1973 metais*, Vilnius, 1974, p. 86–90.

⁶ Габрюнайте К. Локальные подражения... p. 118–125.

*Archeologų
tyrinėjama teritorija.
1973 m.*

*Tyrinėjamos teritorijos
kampelis. 1973 m.
Iš N. Manikienės
asmeninio archyvo*

nioji dalis apdegusio šalmo. Jis taip pat yra buvęs kūgio pavidalo, viršūnė baigiasi pumpurėliu. Išlikusio fragmento aukštis – 6 cm, apatiniosios dalies skersmuo – 6,5 cm. Manoma, kad šis šalmas buvo padarytas iš kelių dalių⁷.

Pakalniškių šalmai yra patys seniausi ligi šiol rasti Lietuvoje. K. Gabriūnaitė, kurios ekspedicija kasinėjimų metu aptiko tuos du Pakalniškių šalmus, juos skiria XII a. arba XIII a. pradžiai. Jos manymu, tie šalmai buvo padaryti amatininkų pagal Kijevo Rusios pavyzdžius⁸.

R. Volkaitė-Kulikauskienė, kuri yra specialiai nagrinėjusi tų šalimų chronologijos ir kilmės klausimą, daro kiek kitokias išvadas. Ji nurodo, kad kūgio formos šalimų aptinkama ne tik Kijevo Rusijoje, Lenkijoje, Prūsų žemėje (Semboje), bet ir Vakarų Europoje, ir teigia, kad Pakalniškių šalmai yra artimesni Vakarų Europos šalimams, nes jie nukalti iš vieno geležinės skardos gabalo ir jų viršūnė baigiasi taip pat nedideliu kūgeliu, o ne tūtele, kaip kad Kijevo Rusios šalimų. Ji taip pat mano, kad Pakalniškių šalmai yra vietos amatininkų darbas ir juos skiria X–XII a.⁹

⁷ *Ten pat*, p. 25.

⁸ *Ten pat*, p. 131–132.

⁹ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Ankstyviausių šalimų Lietuvoje klausimu*, p. 59–70.

Šalmas ir žirgo kapas Nr. 23, be abejo, priklausė kokiam nors iškiliam to meto diduomenės atstovui. Juk jis į Anapus pasiėmė du žirgus su puošniomis kamonomis, balnais ir su savo šalmu. Ypač šalmas, tas apsauginis kario galvos apdangalas, buvo reta kovinė apsaugos priemonė, todėl ją galėjo išigyti tik turtingi diduomenės žmonės, valdę didesnius žemės plotus. Todėl ir Pakalniškiuose rasti šalmai priklausė tos Panemunės srities iškiliejiems karo vadams, tos srities valdovams – kunigaikščiams¹⁰.

Pakalniškių senkapio priklausomumas kuriai nors Lietuvos kultūrinei grupei dar nėra kaip reikiant nustatytas. Pakalniškių senkapis tiek savo laidosena, tiek ir medžiagine kultūra yra glaudžiai susijęs ne tik su zanavykų Nemuno pakraščio to meto kultūriniu palikimu, bet turi labai daug bendra su Vidurio Lietuvos to paties laikotarpio tyrinėtais senkapiais. Tačiau Pakalniškiai, būdami aukštaičių ir jotvingių kultūrų sankirtoje, turi ir skirtingų bruožų. Pavyzdžiui, Pakalniškiuose visai nerasta Vidurio Lietuvos žirgų kapams būdingų žalvarinių įvijinių skardelių karčiams papuošti, trūksta ir apyrankės pavidalo žiedų uodegoms pagražinti (Pakalniškiuose žirgų uodegos apvyniojamos žalvarinėmis įvijomis). Pakalniškiuose rasta balno kilpų ažūrinis raštu. Tokių balno kilpų nerasta Vidurio Lietuvoje, bet jų aptinkama kaimyniniame Prūsų krašte.

Reikia manyti, kad netoli senkapio yra buvusi ir gyvenvietė, kurioje spietėsi ir amatininkai: odininkai, kalviai, šaltkalviai, juvelyrai. Bet toji gyvenvietė kol kas dar neaptikta¹¹.

Pakalniškių istorijoje gilų pėdsaką paliko metų ir žmonių kartų kaita. Pagilino ši pėdsaką ir daugybė XX a. pakitimų įvairiose žmonių gyvenimo srityse. Keitėsi ir pats Pakalniškių kaimas. Buvo naikinami dvarai, o jų žemė parduota ar išdalinta kaimo gyventojams. Pakalniškiai tapo seniūnija, į kurią įėjo Branduoliškių, Daugerdiškių, Bönkiškės, Laūkeliškių, Bařtupio kaimai.

Tarpukario metai

Pagal išlikusius 1927 m. vykusių rinkimų rinkėjų sąrašus, Pakalniškių seniūniją sudarė 136 vienkiemiai, kuriuose gyveno 276 balsavimo teisę turintys gyventojai.

Dvarai buvo panaikinti. Liko tik vienas – Aukštajame Gelgaudiškyje, priklausantis Šemetai. Dvarą jis nupirko iš vokiečio. Be minėto dvaro, Šemeta buvo išsigijęs ir du garlaivius – „Perkūną“ ir „Kęstutį“. Dvarui priklausė daug žemės ir miško. Buvo kasami tvenkiniai, auginama žuvis, plečiama sodininkystė.

Netoli nuo Áukštojo Gelgaudiškio, pietų pusėje, per Branduoliškių kaimą ėjo kelias, jungiantis Gelgaudiškį su Plókščiais. Prie jo iš abiejų pusių spietėsi: Povilaičio, Basčio, Klimaičio, Kudžmos, Vaivados, Kuncaičio, Bartkaus, Skinkaičio ir kitų vienkiemiai. Toliau nuo kelio buvo išikūrę Nausėdai, Bajerčiai, Alijošaičiai, į pietus – Venckaičiai, Sederevičiai, Visockiai, Mikelaičiai, Pališkiai, Puidokai, Žuvelaičiai, Kožerskai ir kt. Sovietmečiu beveik visi šie vienkiemiai buvo sunaikinti, žmonės (apie 40 šeimų) iškeldinti į Aukštajame Gelgaudiškyje kuriamą naują Branduoliškių gyvenvietę. Laukuose teliko T. Žuvelaičio, K. Kazlausko, O. Zablockienės sodybos.

Šemetos mėgo saviveiklą. Kaimo jaunimui leisdavo rengti vaidinimus savo dideliame svirne, kuris tuomet buvo

¹⁰ *Ten pat*, p. 23.

¹¹ *Zanavykija*, Čikaga, 1978, t. 1, p. 35.

*Kryžių liekanos
Aukštojo Gelgaudiškio
liuteronų kapinėse.
2001 m.
A. Andrijono nuotr.*

vadinamas *špykėre*. Tai buvo klotimo teatro pradžia šiose apylinkėse. Pavasari, kai iš *špykėrės* būdavo išvežti visi grūdai, ja leisdavo pasinaudoti. Viename pastato gale sumontuodavo sceną, – ant „ožių“ paklodavo klotimų duris, o kitame gale vykdavo šokiai. Groti pakviesdavo tuometinius Gelgaudiškio dūdorius. Jaunimo susirinkdavo ne tik iš Pakalniškių, Branduoliškių, bet ir iš Gelgaudiškio.

Ilgainiui senasis dvaro šeimininkas savo valdas perdavė sūnui Tadui Šemetai. Žemės buvo daug parduota, išdalinta, o T. Šemetai teko tik 160 ha. Dėl įvairių priežasčių, o gal ir dėl nesugebėjimo valdyti, ekonominiai dvaro reikalai ėmė nuolat blogėti, pradėjo trūkti pinigų. Turimą didelį sodą naujasis šeimininkas buvo priverstas parduoti žydui Bijomkiui iš Šakių. T. Šemeta vėliau nuolat kartodavo: „*Jeį žinočiau, kur paslėptas tėvo auksas, – Bijomkio nebijočiau!*“

Taip, galą su galu vos sudurdamas, T. Šemeta dvarininkavo iki 1940-ųjų metų.

Pokario metais buvo kalbama, kad, remontuojant T. Šemetos pilį (gyvenamąjį namą), sienoje buvo aptiktas kažkoks lobis, bet kalbos liko kalbomis – sunaikinus dvarą, viskas nuėjo užmarštin.

*Kazys ir Marija
(antroji žmona)
Maskolaičiai (sėdi),
iš kairės stovi –
Birutė ir Juozas
(miręs) Maskolaičiai,
dukros Marcelė
(mirusi), Kotryna,
sūnus Petras (miręs),
duktė Ona
(K. Maskolaičio ir
jo pirmosios žmonos
Petronėlės vaikai)*

Aukštajame Gelgaudiškyje yra išlikę seni kapai. Juose buvo laidojami dvaro šeimos nariai, turtingi dvariškiai. Dar ir dabar gerai matyti kapų kauburėliai, išvartyti antkapiai, paminklai su gerai įskaitomais užrašais, kryžiai.

Maskolaičiai

Iš Žemaitijos kilęs Kazys Maskolaitis, pabuvojęs ir padirbėjęs Amerikoje, Daugėdiškių kaime nusipirko dvarvietę. Į ūkį dėjo dideles viltis. Brangiai supirko veislinius gyvulius, iš kurių tikėjosi didelių pajamų. Tačiau sėkmė jį aplenkė. Už 800 litų pirktą kumelė prigerė, bulius ir kuilyl planuotų pajamų nedavė. O ir žemė nebuvo dosni. Dalį jos buvo priverstas parduoti: 4 ha nupirko J. Tirlikas, 1 ha – A. Martišius, 1 ha – B. Jocius, 2 ha – P. Vasiliauskas, keliolika hektarų priglaudė didžialaukiai Juozas ir Pranas Jakai.

Kazio Maskolaičio ipėdiniu ūkyje tapo jauniausias sūnus Petras, gimęs 1939 m. Vedė jis iš Pamituvio kaimo (Jurbarko r.) kilusią Angelę ir susilaukė gausios šeimos – 4 sūnų ir 4 dukrų. Vyriausia iš dukterų Rima gimė 1969, o jauniausias sūnus Mindaugas – 1986 m. Tėvas Petras išėjo Anapilin, kai Mindaugėliui buvo beveik du mėnesiai.

Nepaisydama sunkumų, jauna našlė Angelė Maskolaitienė nuoširdžiai rūpinosi savo atžalomis: mokė juos, auklėjo. Duktė Marija baigė Marijampolės aukštesniąją žemės ūkio mokyklą ir dirba selekcininke Panevėžio rajono Žibertonų žemės ūkio bendrovėje, Virginija tapo pedagoge, Rima – mašininke, o

*Kazys Maskolaitis
su broliu Juozu.
Iš A. Maskolaitienės
albumo*

*Prano ir Juozo Jakų
sodyba (Jakynė).
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

2004 m. vidurinį išsilavinimą įgijo ir jaunėlis Mindaugas. Pati A. Maskolaitienė jau 21 metai dirba laiškanešė. Nelengvas jos darbo krepšys kasdien aplanko daugelį kiemų, ir visų ji laukiama.

Pavyzdinis ūkis

Minėti Juozas ir Pranas Jakai turėjo 55 ha žemės (1927 m. duomenimis). Tai buvo lyg ir pavyzdinis ūkis ne tik kaimynams, bet ir toliau gyvenantiems žemdirbiams. Juozas ir Pranas laikė samdinių, tačiau, kaip pasakoja senyvo amžiaus kaimynai, jie skyrėsi nuo kitų ūkininkų samdinių: buvo geriau, gražiau ir tvarkingiau aprenkti, sočiau ir skaniau pavalgydinti. Jakų samdinius buvo galima iš rūbų atskirti ir pasilinksminimuose (*robaksuose*). Patys šeimininkai kartu dirbdavo su samdiniais, kartu ir valgydavo už bendro stalo tuos pačius patiekalus.

Tačiau nėra namų be dūmų. Taisyklę patvirtina ir žinutė to meto laikraštyje. Joje rašoma, kad Daūgerdiškiuose Vasario 16-osios šventės dieną du broliai susiginčijo su savo samdiniu ir jį sumušė. Vienomis kojineis samdinyš išbėgo į Geļgaudiškį (apie 2 km) pranešti policijai. Tik pakeliui gavo pasiskolinti kurpes. Policijoje buvo surašytas skundas Šakių apylinkės teismui¹².

Daugiau kaip 20 metų J. ir P. Jakų virtuvėje šeimininkavo iš Jotỹškių kaimo kilusi Marija Kluoniūtė. Pokario metais su ja kartu iki mirties gyveno Juozas Jakas. Pranas Jakas, vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, pasitraukė į Vakarų ir dingo be žinios.

Sabai

Pavyzdingai savo ūkį tvarkė ir Jonas Sabas, valdęs 35 ha žemės ir stengęsis kuo geriau ją panaudoti žemdirbystei. Darbuose jam nuolat talkino dvi netekėjusios seserys. Jo namuose daug metų buvo pradžios mokykla. Gal todėl ir Sabų vaikai – Elena, Genė, Juozas, Jonas – siekė mokslų ir tapo mokytojais, inžinieriais, agronomais.

¹²Lietuvos ūkininkas, 1937, vas. 25, nr. 8, p. 11.

Sabai gyveno pasiturinčiai. Praėjusio šimtmečio ketvirtame dešimtmetyje savo žemės galulaukėje, prie miško, pastatė kryžių. Kryžiaus pašventinimo ceremonijoje dalyvavo dauguma kaimo žmonių.

Prisimenu, mano senelė Ona Sakalauskienė tada ten buvo nusivedusi ir mane, dar vos ketverių metų vaiką. Atmintyje išliko daugybė šviesiais rūbais apsirengusių žmonių, kurie giedojo giesmes.

Dabar kryžiaus jau nėra. Niekas jo nelietė. Aplink išaugo daug alksnių, krūmų. Laikas viską keičia ir naikina...

O Sabo kryžiaus mūkelė išliko.

„Į tas vietas nuvažiuodavau grybauti. Kartą žiūriu – Sabų kryžius (pakalniškiniai jį taip vadindavo) parvirtęs. Nuėjau pas Pelenių, sakau, kryžius parvirtęs, mūkutė dar yra. Gal kur statysit kryžių, galima mūkutę panaudoti. Parodžiau tą mūkutę ant lentos. Neprireikė. Pas-kui Kotryna Švedienė kryžių sode statėsi. Pasiūliau ir jai mūkutę. Bet jos kryžiui ji buvo per didelė. Tai dabar tą mūkutę saugau namuose. Ji trapi kaip stiklas, aliuminė. Gal pats kada kryžių pastatysiu. O Sabo kryžius statytas apie 1935–1936 metus“, – pasakojo pakalniškietis Juozas Krankauskas¹³.

Į mokyklą pas Sabą teko eiti ir man. Čia baigiau keturis pradžios mokyklos skyrius. Mokytojai buvo Martin-kaitytė ir poetas Klemensas Dulkė. Pastarasis dažnai po pamokų užsukdavo

Jono Sabo sodyba (Sabynė). 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Jono (1883–1971) ir Marijos (1898–1979) Sabų kapai Gelgaudiškio kapinėse. 2003 m. A. Andrijono nuotr.

¹³ Iš savo atminties 2003 m. užrašė Juozas Krankauskas, apie 60 m., gyv. Branduoliškių k., Gelgaudiškio vls.

pas mano tėvą, Joną Tirliką, pasikalbėti įvairiais klausimais, o kartais ir taurelę išlenkti. Mano tėvas dar caro laikais buvo baigęs 3 pradžios mokyklos skyrius, gerai mokėjo rusų kalbą, daug skaitė, domėjosi naujovėmis, stengėsi savo gerais patarimais ar kaip nors kitaip padėti kaimynams, todėl, matyt, jie ir rasdavo bendrą kalbą.

Prieš keliolika metų mirė vyriausia Sabų duktė Elena, o 2003-ųjų vasarą Gelgaudiškio kapuose atgulė ir sūnus Juozas.

Prieš tris dešimtmečius Sabų trobesius nupirko Gediminas (mano pusbrolis) ir Marytė Tirlikai (Konstantinų). Sovietmečiu Gediminas dirbo ūkio mechanizatoriumi, žmona Marytė – ančių fermoje šėrėja. Dabar abu pensininkai. Turi arkli, karvutę, būrį paukščių. Savaitgaliais laukia iš Jurbarko atvykstančių vaikų bei anūkų – Algio, Rasos ir Kęstučio.

Juozo Vytauto Sabo (1927–2003) kapas Gelgaudiškio kapinėse. 2003 m. A. Andrijono nuotr.

Sakalauskai

Įdomiai, sako, ūkį tvarkę mano seneliai Ona ir Jonas Sakalauskai. Kaip nedaug kur kaime, ūkio darbams vadovavusi senelė Ona, o senelis Jonas mėgęs daugiau lankyti Gelgaudiškio turguose ar Šakių jomarkuose.

Straipsnio autoriaus Gedimino Tirliko tėvų – Marijos ir Jono Tirlikų (centre) – vestuvės. Porai iš kairės – Jono mama Ona Tirlikienė, iš dešinės – Marijos tėvas Jonas Sakalauskas ir jo žmona Ona Sakalauskienė. Šalia jos – J. Tirliko sesuo Elzbieta Černevičienė (Tirlikaitė). Trečioje eilėje pirmas iš kairės – Jono tėvas Antanas Tirlikas, antroje eilėje pirma iš kairės – jo duktė Marcelė Ditkuvienė (Tirlikaitė). 1930 m. Iš G. Tirliko albumo

Ona Sakalauskienė buvo ir kaimo „daktarka“. Ji gydė įvairiomis jai žinomomis žolelėmis, *misingiu* (metalu). Žmonės gydyti *valasninkus* ir kitus negalavimus ateidavo net ir iš tolimesnių kaimų. Buvo gera dainininkė, mėgo žmones. Į vestuves svočiauti ėjo visiems, kas tik prašė.

Įsimintinas vienas neeilinis epizodas. Mykolo Jako duktė Marcelė ruošėsi vestuvėms (Sakalausko sesuo buvo Jakienė), tačiau Sakalausų nekviėtė, mat buvo susipykę. Tada O. Sakalauskienė sumanė kelti Marcelei vestuves savo namuose. Paprašė kaimyną muzikantą Praną Ignotaitį, kad šis kviestų visą kaimą į vestuves pas Sakalauskus. Ir ką! Pas Jakus iš bažnyčios parvyko tik vestuvinininkai, o Sakalausų pastogėje dvi dienas užė kaimynai ir net kai kurie giminės, žinoma, be jaunųjų. Ką reiškė organizuotumas!

Kunigas iš Povilaitynės

Ūkininkas Domininkas Povilaitis turėjo 25 ha žemės. Užaugino keturis sūnus – Jurgį, Antaną, Viktorą, Joną, – ir dvi dukteris – Agotą ir Apoloniją. Jurgis ir Antanas buvo Nepriklausomos Lietuvos savanoriai. Vėliau Antanas tapo policininku, o sūnus Jonas savo gyvenimą pašventė kunigybei. Išventinimo į kunigus dieną Povilaičio ūkyje Joną sutiko kaimo jaunimas ir senimas, giminės, pažįstami ir studijų draugai. Iš pradžių Jonas buvo paskirtas Skifsnemunės bažnyčios vikaru, o vėliau kunigavo Šiluvoje. Čia staiga mirė.

Šimtmetis

Gausi buvo ir Pakalniškių kaimo ūkininkų Ignotaičių šeima. Ypač įsimintini sūnūs Juozas ir Pranas.

Pranas su žmona Marijona gyveno prie Šilupės upelio „Švigždėje“. Užaugino dvi dukteris – Eleną ir Stasę. Pranas buvo gabus, nagingas žmogus. Mokėjo groti armonika, taisė įvairius muzikos instrumentus, medžioklinius šautuvus, gamino tarkas, keptuves, užtaisydavo skyles kibirams, puodams ir t. t. Įsigudrino padaryti ir penkličius, tačiau baigėsi blogai – keičiant padarytuosius į tikrus, buvo įtartas, suimtas ir nuteistas 3-jus metus kalėti. Mirė sulaukęs daugiau kaip 90 metų.

Juozas (1895–1999) liko gyventi tėvo ūkyje, gražioje vietoje, netoli Nemuno, ant kalno. Žemės apie Gelgaudiškį lengvos, tad sėdavo rugius, o paskui mainydavo į kviečius – pyragams. Pirklių laivas atplaukdavo Nemunu ir nupirkdavo grūdus. Tėviškės sodybos trobesiai buvo geri, tvirti. Medinėmis malksnomis (*gontais*) dengtas dviejų galų namas, tvartas, klėtis. Tik kluonas buvo dengtas šiaudais. Tvartą (23 m ilgio) pats statė. Įrengė čia ir bulvių saugyklą, viralinę.

Tėvas Juozuką leido į rusišką mokyklą Gelgaudiškyje. Kitokių tada nebuvo. Du kartus per savaitę mokydavosi lietuvių kalbos. Anksti reikėjo prie darbų stoti. Vyriausią brolių Antaną paėmė į caro kariuomenę. Juozui reikėjo tvarkyti ūkį, nes tėvas užrašė jį jam, įpareigodamas karšinti artimuosius. Turėjo 3 darbinius arklius, porą į bričką kinkomų, visas ūkio mašinas: kuliąmąją, pjaunamąją, šieno, daržovių smulkintuvus¹⁴.

Kauno rajono Kazliškių kaime (Noreikiškių sen.) gyvena J. Ignotaičio dukra Aldona Kundrotienė, pas kurią, mirus antrajai žmonai, žiemomis atsikraustydavo tėvas. Dukra pasakoja:

¹⁴ Adomaitis J. Šimtas metų po savo žemę, *Kauno apskritis*, 1996, p. 2.

*Po kun. Jono Povilaičio primicijų tėvų
ūkyje Pakalniškiuose. Apie 1930 m.
Iš G. Tirliko albumo*

*Kun. J. Povilaičio (1906 05 07–1961 06 21)
kapas Gelgaudiškio kapinėse. 2003 m.*

*Kun. J. Povilaičio tėvų Marijonos (1864–
1925 09 23) ir Domininko (1864–1934 01 11)
Povilaičių kapai Gelgaudiškio kapinėse. 2003 m.*

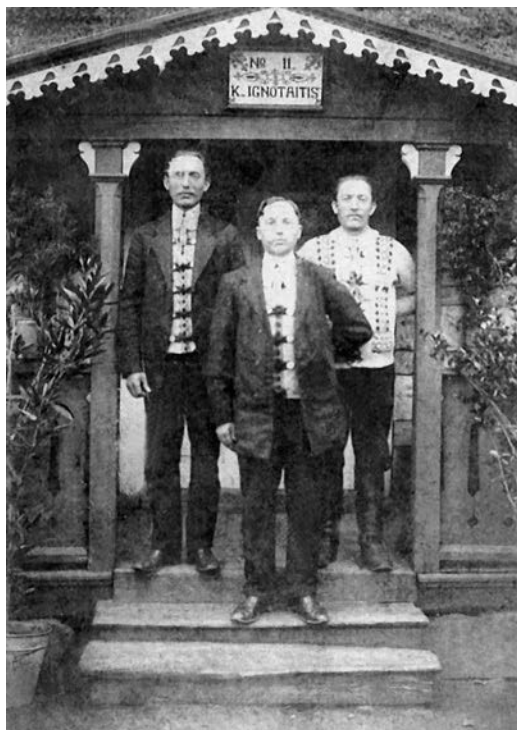
„Tėvelio gyvenimas buvo ilgas ir labai įdomus. Pirmą kartą vedė būdamas 43 metų, jau paveldėjęs tėvų ūkį. Deja, neteko ilgai ūkininkauti, nes greitai prasidėjo karas. Turėjo slapstyti nuo vokiečių. Aš prisimenu, kai mamą vokiečiai versdavo ieškoti tėtės. Grasindavo, kad jei jis nepasirodys, ją išvešią į Vokietiją darbams. Mama verkdamo, o aš klykdavau jai įsikibus į sijoną.

Pagaliau karas pasibaigė. Bet mama susirgo šiltine ir pasimirė. Tėvas liko su sena ligota mama ir manim – 5 metų mergaite.

Prabėgus 2 metams, tėvas vedė antrą kartą. Gimė sesuo Dalė. Pokario metais buvo labai baisu. Mes gyvenome prie miško, tad apsilankydavo ir stribai, ir partizanai. Tėvas pasakojo, kad vieną naktį partizanai nakvojo ant tvarto, o stribai – kambary. Prisimenu, atvykus stribams visus sukeldavo iš lovų. Tėvui, įrėmę šautuvą į nugarą, liepdavo eiti pirmam, o stribas – iš paskos. Taip apeidavo visą namą ir aukštą. Po to liepdavo duoti lašinių ir degtinės. Jie likdavo visą naktį laukti, o mums vėl leisdavo gultis.

Susikūrus kolūkiui, tėvas irgi tapo kolūkiečiu: atidavė visus gyvulius, inventorių. Tada kolūkis pirmiausia pasistengė naikinti buožės turtą – nugriovė didelį kluoną.

1951 metų spalio 4 dieną atvažiavo vežti į Sibirą. Tėvui buvo pasiūlyta dirbti KGB ir likti Lietuvoje. Tėvas atsisakė, tada mus išvežė. Dėl tokio tėvo poelgio mes labai dėkingi. Dar ir dabar su

Tėviškeje
Pakalniškiuose,
priekyje – Juozas
Ignotaitis. 1925 m.
Iš A. Kundrotienės
albumo

Beloziorikos laukuose
Sibire. 1956 m.
Iš A. Kundrotienės
albumo

seseria perkalbam: kiek jam reikėjo drąsos, kad taip pasielgtų. Prieš akis buvo žiema: man 12 metų, Dalei – 4.

Sibire lietuviai greitai prasigyveno. Pirma žiema buvo labai sunki, nes daug ko trūko. Mes, vaikai, to lyg ir nejautėm. Prisimenu, rusės moterys, mus, vaikus, maitino kuo turėdamos. Taip praslinko sunkiausia žiema. Tėvai dirbo kolūkyje, o mes su Dale namie.

Iškart po Stalino mirties į Kauną mane pasikvietė mamos brolis, t. y. dėdė. Jis mane apgyvendino pas save, leido mokytis. Taip aš baigiau maisto pramonės technikumą ir visą gyvenimą dirbau Mėsos kombinate.

Po kelerių metų grįžo tėvai. Apsigyveno savo namuose. Dalė mokėsi, baigė Gelgaudiškio vidurinę, po to – Vilniaus universitetą. Visą laiką dirbo ir tebedirba Kaišiadorysė. Dėsto rusų kalbą.

Kai mūsų namuose buvo Pakalniškių pradinė mokykla, mokytojai gyveno kartu su tėvais. Jie labai gražiai sutarė. Namuose mokėsi visos 4 klasės kartu. Vaikams mama virdavo arbatą, vaikai atsinešdavo sumuštinį. Kartu su mokytoju visi valgydavo pietus. Arbatos procedūra visiems vaikams labai patikdavo. Ir daug metų praslinkus po mokyklos uždarymo, mokytojos dar ilgai atvažiuodavo pas tėvus, atsiųsdavo šventinius sveikinimus.

Kai tėvas liko vienas, tai žiemoti atvažiuodavo pas mane į Kauną. Atėjus pavasariui, vėl veždavome jį į Pakalniškius. Tik kelerą paskutinių metų jau gyveno pas mus. Mirė 1999 metų rugsėjo 7 dieną, sulaukęs 104 metus. Mirė be skausmų, tikra biologine mirtimi. Prieš dvi dienas pasiprašė kunigo. Atliko visas krikščioniškas apeigas, po to prarado sąmonę ir lėtai geso. Tuo metu buvusi gydytoja sakė, kad tai labai retas reiškinys, kai žmogus išėina be ligų, be kančių¹⁵.

Išlikę ir Juozo Ignotaičio atsiminimai. Jis pasakojo:

„Tėvai ūkininkai Marijona ir Juozas Ignotaičiai savo sodyboje Pakalniškiuose, ant kalno, augino 4 sūnus ir 2 dukras: Antaną, Praną, Kostą, Juozą, Marijoną ir Marcelę. Jie turėjo 31 ha dirbamos žemės ir 5 ha miško.

Kai aš buvau jaunas, aplink namus tvyrojo laukai, o dabar užaugęs miškas. Būdavo, išėini iš trobos – Jurbarkas matosi. O dabar miškas jau visai užžėlė. Ir negalvojau, kad tiek reikės gyventi. Nerūčiau, šnapso negėriau. Dukart ženijaus, dvi dukteris turiu. Žmona Agota Undraitytė buvo iš Plokščių parapijos. Mes su ja 1938 metais apsivedėm. Namuose stovi jos kraitis – spinta su veidrodžiu. Ji apsikrėtė šiltine, kai traukėsi vokiečiai. 1944 metų vasarą mes evakavomės į Karališkius. Agota mirė 1944 metais. Sirgo, gulėjo Griškabūdžio ligoninėje. Ejo karas, visur buvo rusai. Tai ir palai-

¹⁵Iš savo atminties 2003 m. užrašė Aldona Ignotaitė-Kundrotienė, apie 70 m., gyv. Kauno r.

dojau Griškabūdyje. Antroji žmona – Teofilė – atėjo iš užnemunės. Ją vedžiau 1946 metais. Teofilė mirė sulaukusi senatvės.

Dar sykį ženytis man gėda, klebonas gali šliūbo neduoti.

Brolis Antanas buvo stalius, gamino karstus. Jam teko sukalti karstą ir klebonui Būčiui, kuris palaidotas Gelgaudiškio bažnyčios šventoriuje. Antanas buvo vyriausias brolis. Gerai meistravojo iš medžio, gamino baldus. Aš irgi pramokau baldus gaminti: pasidarydavau lovas, spintas.

Namui buvo beveik 100 metų, kai broliai jį perstatė. Tada aš dar piemenukas buvau, ganiau gyvulius. Namo fundamentas (pamatas) padarytas aukštas, aplink visą namą. Jis sumūrytas iš akmenų, surinktų Pakalniškių šlaituose.

Kai dar ganiau, aplinkui augo tik kadugynai, tvyrojo laukai. Pušynai vėliau suaugo, o kadugynai nyko. Aplink augo dvarininkų Šemetų miškas, Aukštojo Gelgaudiškio dvarui priklausė. Ten dažnai jaunimas susirinkdavo. Aš grojau armonika, dainuodavau. Susirinkdavom ir ant Gegužinės kalno. Po karo triūbas paimdavom. Daug jaunimo prieidavo ir iš Gelgaudiškio. Statė klojimą.

Sabynėje ir mūsų namuose buvo pradinės mokyklos. Pas mus 1927 metais pradinę mokyklą lankė Vincas Grygelis. Jo tėviškė Pakalniškiuose, gyveno pakalnėje. Paskui pasitraukė gyventi į Angliją. 1962 metais buvo parvažiavęs tėviškės vietos pasižiūrėti.

Mūsų namai visuomet buvo sutvarkyti: kambaryje ant stalo – balta staltiesė užtiesta, sąsiuviniai ir maldaknygės gražiai padėtos. Virtuvė tvarkinga, ten duonos sau išsikepdavom. Antrame namo gale buvo pradinė mokykla.

Paskui pradėjo varyti į kolūkius. O 1951 metais mane ištrėmė, išgabeno į Krasnojarsko kraštą.

Du karus pragyvenau: tai rusai, tai vokiečiai užeidavo. Per Pirmąjį karą išbėgau į Vokietiją. Per Antrąjį karą mane buvo besivarą vokiečiai. Jauna žmona būtų likusi, maža mergaitė, o dar reikėjo javus kulti ir kitus darbus dirbti. Prašiau ir mane paliko tėviškėje¹⁶.

J. Ignotaitis (centre),
jam iš kairės – dukros
Aldona ir Dalė.
Iš A. Kundrotienės
albumo

¹⁶Pateikė Juozas Ignotaitis, apie 100 m., gyv. Pakalniškių k. Užrašė Jūratė Kairaitienė 1995 m. Rankraštį turi ji.

Ridikalnis. Kaukakalnis. Gegužinės kalnas. Tarp kalvų srovenantis Tijūnupis. Pakalniškių kadagnai prie Gelgaudiškio, menantys žilą senovę. Visa tai – šimtametčio Juozo Ignotaičio jaunystės takai¹⁷.

Kopūstkalnyje buvo gera žemė, ten sodino daržoves. Ant Ridikalnio ridikus sėjo. Šalia Ignotaičių miško tekėjo Tijūnupis.

Frenkeldaubė. Pasakojama, kad Šemetos dvare dirbo darbininkas Frenkelis. Kartą nulūžo šakės kotas ir jis nuėjo į daubą išsikirsti naujo. Tuo metu prasidėjo smarkus lietus, perkūnas trenkė į medį, po kuriuo stovėjo Frenkelis, ir jį nutrenkė. Nuo to laiko daubą pradėjo vadinti Frenkeldaube.

Dabar Ignotaičių sodybos Pakalniškiuose jau nėra.

Prie Tijūnupio

Ramiai 11 hektarų ūkelyje tvarkėsi Kostas Ditkus. Jo sodyba buvo miškingame Tijūnupio slėnyje, tarp stačių šlaitų. Vedė jis Marcelę Tirlikaitę iš Pakalniškių kaimo.

K. Ditkus nuolat prisimindavo ir pasakodavo kitiems apie Nepriklausomos Lietuvos pirmuosius žingsnius. Jam teko tuo sunkiu šaliai metu tarnauti ką tik susikūrusiame Geležinio Vilko pulke. Yra dirbęs muitininku Tauragėje. Vėliau visą savo sąmoningą gyvenimą jis liko ištikimas Lietuvai, jos santvarkai.

Atmintyje išliko vienos to laikmečio iškilmės. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą (apie 1938–1939 m.) į Gelgaudiškį buvo atvykęs vyskupas. Ta proga rytiniame miestelio pakraštyje žmonės pasodino liepų alėją. Vyskupas važiavo panemune nuo Plókščių. Miestelio ir aplinkinių kaimų žmonės vyskupą pasitiko prie kelio rytiniame Gelgaudiškio pakraštyje. Vyskupo laukė su gėlėmis, suklaupę pakelėje prie Bulkšos sodybos. Apie vyskupo procesijos atvykimą susirinkusiesiems raportavo atjojęs žirgu K. Ditkus. Į kariško bato aulą jis buvo išikišęs pikę – vėliavėlę su ilgu kotu. Tą karišką atributą kautynėse dar naudodavo durti priešą.

Po Antrojo pasaulinio karo K. Ditkus stengėsi dar labiau dirbti, visokiais būdais manydamas prisigyventi. Pasistatė aliejinę, išigijo našesnių žemės ūkio mašinų, padargų, nusipirko motorą „Deutz“.

*Buvusi Kosto
ir Marcelės Ditkų
sodybos vieta.
2011 m.
A. Andrijo nuotr.*

¹⁷ Valsčius (Šakių r.), 1995, geg. 26, nr. 39 (306).

*Kostas ir Marcelė
Ditkai pas sūnų
Gediminą Unguto
ligoninėje Sibire.
1951 m.
Iš V. Tirliko albumo*

Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Pakalniškiuose, žmonės pradėjo versti jungtis į kolchozus. Viename iš susirinkimų dalyvavo ir Kostas. Kai ėjo kalba apie bendrą turta, bendrą karvių, avių bandą, pareiškė garsiai: „Turiu didelį seną ožį, atiduosiu į bendrą bandą, galėsite melžti, bus pieno...“ Greit po to, 1948 metų gegužės 22 dieną, prie jo namų sustojo kariška mašina ir šeimą suėmė. Grįžusi iš Pakalniškių, ta mašina paskui stovėjo Gelgaudiškyje prie bažnyčios šventoriaus. Iš ten etapais Ditkų šeima keliavo į Sibiro tremtį adresu: Krasnojarskij kraį, Manskij rajon, Narvinskaja pošta, Bolšoj Ungut. Dirbo miško paruošose. Kartą dirbant miške lūžo medžio šaka ir išmušė akį.

Iš tremties paleido 1958 m. kovo 18 d. Tuo metu Sovietų Sąjungoje vyko rinkimai. Sūnus Gediminas Ditkus prisiminė, kad tėvas tada pasakė: „Čia aš nebalsuosiu, važiuojam į Lietuvą...“ Grįžo į Lietuvą. Namų nerado – buvo nugriauti. Pradėjo gyvenamąjį namą lipdyti iš molio. Tai uždraudė vietinė valdžia. Tik pritarus tuometiniam kolūkiui „Didysis spalvis“ pirmininkui Vytautui Bieliauskui, buvo leista toliau lipdyti pradėtą pastatą. Taip vėl prasidėjo gyvenimas nuo nulio.

Dar pokario metais netoli Ditkų sodybos nušovė žmogų. Kairėje kelio į Aukštąjį Gelgaudiškį pusėje jam pastatė kryžių. Tas kryžius išstovėjo ilgus pokario dešimtmečius.

Kostas ir Marcelė jau seniai išėjo Anapilin, o į namus, pastatytus po tremties į Sibirą, iš Kauno sugrįžo sūnus Gediminas. Čia jis ir dabar gyvena.

*Kosto (1901–1977) ir Marcelės (1911–1987)
Ditkų kapai Gelgaudiškio kapinėse. 2003 m.
Andrijono nuotr.*

Švigždės Jakas

Antano ir Elzbietos Jakų šeimoje pasaulį išvydo Matilda, Anelė, Antanas, Jonas ir Vytautas. Dar visai jaunų vaikučių būrį pirmoji paliko motina Elzbieta, o po dvejų metų mirė ir tėvas Antanas. Vaikams našlaičiams patiems reikėjo pasirūpinti ir duonos kašniu, ir apavu, ir drabužėliu. Daugiausia rūpesčių gulė ant jaunojo Antano pečių. Jis tapo pagrindiniu visos jaunos šeimos reikalų rūpintojėliu ir tvarkytoju. Reikėjo ir mokyklą lankyti, bet sąlygos buvo itin sunkios, todėl visiems broliams teko tenkintis vos pradiniu mokslu.

Bėgo laikas. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Gyventi tapo dar sunkiau. Karas ėjo į pabaigą. Antaną 1944 m. rudenį paėmė į sovietų armiją. Grįžo 1947 m. balandžio mėnesį. Kovojo 3-iajame Baltarusijos fronte, gen. I. Černiachovskio vadovaujamoje armijoje. Štai ką jis pats pasakojo:

„Pirmąją kovos su hitlerininkais krikštą gavau 1945 m. vasario pabaigoje Rytprūsių žemėje. Puolėme Piluvos ir Karaliaučiaus kryptimi. Priešas stipriai gynėsi, bet mūsų veržimosi nepajėgė atlaikyti. Užimdavome daug įtvirtinimų, paimdavome nelaisvėn šimtus vermachto kareivių. Nelaisvėje jie šaukdavo: „Hitler kaput“. Nemokėjau rusų kalbos. Kartą, išiveržus į pirmąsias priešų linijas, girdėjau vado žodžius: „Chorošo, Jakas“. Atlaikėme kelias priešų atakas. Pabaisas padegdavome, pašaudavome ir jos likdavo kovos lauke.

Kariavau tik tris savaites. Kovo 20 dienos puolimo metu sužeidė. Gulint ligoninėje, pasibaigė karas“¹⁸.

Gydėsi Insterburge, Kaune, Vilniuje. Už narsą buvo apdovanotas Šlovės II laipsnio ordinu, keletu medalių (iš viso iki pensijos jam įteikta 11 įvairių medalių).

Antanas Jakas uoliai pasinėrė į kolūkio „Didysis spalvis“ gyvenimą. Nors ir neturėjo reikiamo išsilavinimo, tapo tikru statybų profesoriumi. Statė ir statė. Lenino ir Spalio revoliucijos ordiniais apdovanotas statybos brigadininkas sukūrė gausų savo statybininkų kolektyvą. Per visą kolūkio istoriją berods tik porą kartų prašytasi rangovų pagalbos. Antanas gerai suprato brėžinius, pats kur reikėdavo pakoreguodavo, pataisydavo pagal reikiamą situaciją. Krūvon sudėjus Antano ir jo vyrų statinius, išėitų tikras kaimo pramonės miestas. Išaugo nauja gyvenvietė ir nejučia susiliejo su Gelgaudiškio miesteliu.

Į pensiją A. Jakas išėjo 1983 m. Dabar jis pagal amžių dar stiprus ir energingas, 2003 m. vasario 16-ąją garbingai atšventęs savo aštuoniasdešimties metų jubiliejų.

Vokiečių okupacijos metai

Apie įvykius norėčiau papasakoti iš susikaupusių savo ir vyresnių žmonių prisiminimų.

Antrojo pasaulinio karo veteranas Antanas Jakas. 1990 m. Iš A. Jako albumo

¹⁸Draugas (Šakių r.), 1975, geg. 9, nr. 56(3780).

1941-ieji metai. Birželio 22-oji. Tik prašvitus vakaruose pasigirdo patrankų dundesys. Link Kudirkos Naumiesčio buvo matyti kylančių į viršų dūmų stulpai. Pandangėje į rytus nuūžė juodais kryžiais pažymėti lėktuvai. Karas!

Apie 9–10 val. į mūsų sodybos kiemą įjojo 3 vokiečių žandarai. Vienas iš jų, vyresnio amžiaus, lietuviškai paklausė prie namo sėdinčio mano senelio Jono Sakalausko: „*Ar nematėte rusų kareivių, žydu?*“ Šis pasakė, kad visai neseniai pro namus pražingsniavo rusų kareivių. Žandarai greit pasuko savo arklius į prie namų esantį miškelį. Po keliolikos minučių pasirodė motociklininkai. Šaudė prie kiekvieno kelelio posūkio. Tėvelis mane pasivedė ant aukštesnio kalnelio pasižiūrėti, kas dedasi anoje Nemuno pusėje (ties Vytėnais). Tuo metu, gerai prisimenu, atvyko dviračiu prieš kalną vedinas vyriškis, kuris mano tėveliui tarė: „*Jonai, traukimės!*“ Pasirodo, tai buvo B. Juodulaitis, Gelgaudiškio valsčiaus partorgas. Greit pro šalį prabėgo ir milicininikas, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, Gelgaudiškio miestelyje buvo nušovęs baltaraištį Alfonsą Grygelį.

Atskrido iš rytų du sovietų lėktuvai, kurie greitai vokiečių naikintuvo buvo pašauti ir degdami nukrito žemėn.

Gelgaudiškio kapinėse įvyko šiurpios Alfonso Grygelio laidotuvės. Prie kapo duobės girininkas Sichoverskis pakeltu balsu daug kartų kartojo: „*Alfonsai, kelkis, Alfonsai, kelkis, tave nužudė raudonasis teroras, Alfonsai, kelkis!*“

Prasidėjo masinis vokiečių kariuomenės žygiavimas panemune Gelgaudiškio–Plokščių kryptimi, kuris tęsėsi daugiau kaip tris paras. Mums, mažamečiams vaikams, didelį išpūdį paliko įvykis, kai vokiečių tankas kliudė ir pastūmė į šoną Marijos Bakšienės tvartuką.

Toliau gyvenimas tęsėsi normalia vaga. Žmonės sekė įvykius Rytų fronte. Kaimynai nuolat užsukdavo vakarais pas mano tetėną Antaną Eidukaitį, kuris jau turėjo radijo imtuvą. Prisimenu ir aš klaikią laidą, kurioje buvo kviečiama gelbėti išvežtuosius į tolimąjį Sibirą. Vėjo švilpimo fone buvo nuolat kartojama: „*Gelbėkim išvežtuosius seses ir brolius į bolševikų tremtį, į tolimąjį Sibirą...*“

Bene įdomiausias įvykis Pakalniškiuose buvo tai, kai 1944 m. vasarą sovietų lėktuvai numetė šešias bombas. Vienos iš jų buvo padegamosios, o kitos, matyt, galingos, nes išrausė dideles duobes, o ypač prie Prano Jako trobų. Viena nemaža bombos šukė atlėkė į mūsų kiemą ir sudaužė maniežo kampratį.

Liūdnai galėjo baigtis bombardavimas ir Pakalniškių kaimo gyventojui Stasiui Urbonui. Jo trobelės buvo pastatytos prie Šilupės upelio, iš abiejų pusių apsuptos aukštų šlaitų. Bomba nukrito krante apie 60–80 metrų virš namų, tai ir skeveldros, reikia manyti, prašvilpė virš namų stogų.

Kitą dieną (po bombardavimo) žmonės iš aplinkinių kaimų ir Gelgaudiškio miestelio ėjo į įvykio vietą ir stebėjosi didžiule karo galybe: matavo duobių gylį, plotį, ieškojo skeveldrų.

O kodėl bombos buvo numestos būtent Pakalniškiuose?! Žmonės įtarė, kad Kazys Jakas krante netoli S. Urbono turėjęs virti *samagoną*, o rusų lėktuvai, pamatę ugnies švieses, ir metė bombas.

Vokiečių siautėjimas Pakalniškių seniūnijoje ypač buvo jaučiamas 1944 m. vasarą, kai frontas priartėjo iki Plokščių, Šakių ir kurių laiką stovėjo vietoje. Daug žmonių buvo suimta ir išvežta priverčiamiesiems darbams į Vokietiją. Vyrų dažniausiai buvo

Gelgaudiškio rytiniame pakraštyje prie miško karo metais gyveno Juozo Rakausko šeima. Už jo sodybos perėjęs mišką, jau atsiduri Pakalniškiuose, Švigžde vadinamoje kaimo dalyje. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

verčiami kasti apkasus, ruošti įtvirtinimus. Katorginiams darbams buvo paimta Adelė Antanaitytė-Baltrušaitienė, Marytė Samajauskaitė-Tirlikienė, Matilda Tirlikaitė, Jonas Bendžius, Marcelė Grygelytė-Bendžiuvienė, Juozas Tirlikas, Jonas Gustas, Kazys Zabolockas, Vytautas Antanaitis, Juozas Polkis (žuvo sprogus sviediniui), broliai Vincas ir Jonas Grygeliai. Buvo slepiami gyvuliai. Vyrai negriždavo į namus, o slapstydavosi krūmų ir miškų tankynėse.

Įdomu tai, kad kartu su mano tėveliu, dėdėmis Kazimieru ir Viktoru Tirlikais, Pranu ir Kaziu Jakais nuo vokiečių slėpėsi ir iš vokiečių armijos dezertyravęs austrų tautybės pilietis. Ypač jis nekantriai laukė sovietinės armijos, kartodamas: „*Hitler kaput!*“ Sulaukė, bet neilgam. Atėjus sovietų armijai, K. Ditkus, gerai mokėjęs rusų kalbą, nuvedė dezertyrą ir, paaiškinęs priežastis, padėtį, perdavė rusų kariams. Šie parodė kelią į rytus. Dezertyras, vos paėjęs keletą šimtų metrų, prie Vlodo Trucevičiaus trobų buvo nušautas. Tai įvyko todėl, kad rusų majoras motociklu užvažiavo ant minos ir jam nutraukė koją, o pamatęs einantį vokiečių uniformą vilkintį kariškį, įsakė nušauti. Įsakymas buvo įvykdytas. Dvi paras neleido jo kūną atiduoti žemei.

Daug baimės gyventojams sukeldavo sovietų lėktuvai, kai virš namų „pakabin-davo“ vadinamąsias „lempas“ (ant parašiuoto ryškiai šviečiantį deglą). Būdavo taip šviesu, kad galėjai skaityti laikraštį ar knygą, žinoma, tik neilgai. Vieną naktį netoli mūsų namų numetė dvi metalines statines, kurios krisdamos sukėlė didžiulį ūžesį. Pasirodė, kad be dugnų statinės buvo metamos tyčia, norint sukelti gyventojų paniką.

Vokiečiai traukdami šlavė visa, ką tik rasdavo žmonių namuose ir laukuose. Ypač uolūs plėšikai buvo vadinamieji Vlasovo kariai. Jie ne tik nuo laukų vežė ir kūlė javus, bet ir knaisiojo virbais žemę, tikėdamiesi rasti užkastus žmonių daiktus, rūbus, mėsą ir t. t. Ir rasdavo.

Virbauskynėje

Pakalniškių vyrai: iš kairės (sėdi) – Jonas Kumetaitis, Kazimieras Tirlikas; stovi (iš dešinės) – Jonas Tirlikas, Viktoras Tirlikas, Juozas Vasiliauskas. Apie 1940 m. Iš V. Tirliko albumo

Dar norėčiau prisiminti vieną gana juokingą įvykį. Kaimynas Pranas Virbauskas, kaip ir kiti kaimo vyrai, slapstėsi nuo vokiečių. Vieną pavakarę jis grįžo namo, užsilipo kluone ant šalinės, prikrautos šiaudų, ir užmigo. Po kiek laiko prabudo išgirdęs stiprų šuns lojimą. Vėliau apie tai jis mėgdavo nuolat pasakoti:

„Klausau, ta šuniukė loja, loja, aš pažiūrėsiu – ką! Kai šokau nuo šalinės, pataikiau tiesiai ant miegančių vokiečių. Šie pasimetė, pradėjo šaukti „halt, halt!“, o aš dūmiau į netoliese esančius krūmus...“

Kada vokiečiai atėjo į klojimą, Pranas negirdėjo, jis buvo gerokai kurčias. Tik išgirdęs žodžius „halt“, davė žinią kojoms. Vokiečiai, matyt, buvo gerai pavargę, miegojo kietai.

Vėliau Prano Virbausko namuose įsikūrė vokiečių dalinio štabas. Pro jo namus nutiesė vokiečių telefono kabelius link fronto, kuris ilgą laiką stovėjo į vakarus nuo Plóškčių miestelio. Kartą mane mama paragino pasikinkyti kumelę Babūnę (ligotą) ir važiuoti į lauką parsivežti jau nukirstų ir į gubas sukrautų kviečių. Keletą gubų pasikrovėme. Nieko. Ramu. Kai tik atėjo 3 vokiečių kareiviai tikrinti lauko telefono laidų, juos pastebėję sovietų kariai staiga pradėjo šaudyti. Netoli nuo mūsų vežimo su kviečiais nukrito vienas sviedinys, kitas, o trečias – dar arčiau... Greit palikome lauką ir kviečius ir šuoliais parlėkėme namo. Šaudyti liovėsi. Jei ne vokiečių kareivių pasirodymas, būtume gal pasikrovę ir daugiau kviečių.

Jauniausias Agotos ir Prano Virbauskų sūnus Vytautas, baigęs žemės ūkio technikumą Smaliniškuose, savo gyvenimą susiejo su kaimu: „Tiesos“ kolūkyje dirbo mechanizatoriumi, dirbtuvių vedėju, vyr. mechaniku inžinieriumi, o kai buvo

*Jonas Kluonius
Sibiro tremtyje –
Krasnojarsko kr.,
Mansko r., Bolšoj
Ungut. Prie miškovežio
ZIL-151 vairo.
1950 09 28.
Iš V. Tirliko albumo*

galima ūkininkauti pagal valstiečių žemės ūkio įstatymą, 1991 m. sugrįžo savo tėviškėn ir su žmona Danute ėmėsi darbo. Danutė melžia 5–6 karves, augina prieauglį, o Vytautas dirba žemelę, 24 ha ūkyje kasmet išaugindamas neblogą linų, kviečių, miežių ir kitų kultūrų derlių. Dirba mechanizuotai, turi visą reikalingą žemės ūkio techniką: 3 traktorius, grūdų kombainą, sunkvežimį. Iš santaupų pasistatė naują modernų tvartą, mechanines dirbtuves, gyvenamąjį namą, perstatė klojimą. Galvoja apie kitas statybas. Sūnus Vytautas padeda įvairiuose darbuose ir, reikia manyti, jau mąsto ir apie tėvo pavadavimą. O sūnus Aidas, baigęs Smailininkų žemės ūkio mokyklą, tapo buhalteriu.

Vokiečiai buvo žiaurūs

Vokiečiai žmonėms buvo labai žiaurūs. Tai patyriau ir aš savo kailiu. O buvo taip. Atėjo pas mus kaimynė. Apie kažką su mama kalbėjosi. Tuo metu iš rytų pusės pro vartus motociklu įvažiavo vokiečių kareivis. Kaimynė pasileido bėgti. Greit dingo krūmuose. Vokietis tai pastebėjo. Nulipęs nuo motociklo išsitraukė iš dėklo pistoletą, pastatė mamą ir mane prie namo ir grasino nušausias, rėkdamas: „*Banditen! Banditen!*“ Nežinau, ar mano vaikiškas klyksmas, ar mamos ašaros padėjo – likome gyvi.

Dažnai kareiviai vlasovininkai vežimuose vežiodavosi moterų. Daugiausia jos būdavo rusų tautybės, tačiau pasitaikydavo ir lietuvių, vietinių. Likimai jų buvo neaiškūs. Viena po vokiečių pasitraukimo rado kaimynai Stulgaičiai klojimo asloje persautą ir apdėtą šiaudais. Greičiausiai tai buvo rusų tautybės mergina, persautą į smilkinį. Pakalniškiečiai sukėlė karstelį ir palaidojo vargšę mergaitę prie Stulgaičių sodybos miškelyje. Kapelį vėliau aptvėrė tvorele. Dabar tvorelė jau apirusi, tačiau kapelis nepamirštas. Tai viena, tai kita moteris atneša ir padeda lauko gėlelę ar iš savo gėlyno žiedą... Uždėtas ir kuklus antkapis.

Taip jau susiklostė, kad praėjus 60 metų po pirmosios Antrojo pasaulinio karo dienos, Antšilupių žemėje 2001 metų birželio 22-ąją pamiškės kryžkelėje išaugo kryžius kaimui. Šio kryžiaus gimtojoje palaukėje statybos iniciatoriumi, organizatoriumi ir fundatoriumi teko būti man pačiam. Pasitariau su žentu, profesionaliu

Prie Pakalniškių kryžiaus fundatorius Gediminas Tirlikas su žmona Aldona. 2003 m. A. Andrijono nuotr.

Kryžiaus šventinimo dieną (iš kairės): Severinas Tirlikas, Danutė ir Vytautas Virbauskai, Gelgaudiškio kryžių pašventinęs parapijos klebonas Vladas Jackūnas, skulptorius Kęstutis Balčiūnas, fundatorius Gediminas Tirlikas. 2003 m. A. Andrijono nuotr.

skulptoriumi Kęstučiu Balčiūnu, apėjau kaimynus: kartu numatėm, koks tas kryžius turėtų būti, kuri vieta jam geriausiai tiktų. Pasirinkom kaimo kelių sankryželę, šiek tiek aukštesnę vietą užuovėjoj prie pušyno.

Kryžiaus pašventinimo rytą Gelgaudiškio bažnyčioje įvyko šv. Mišios, į kurias susirinko Pakalniškių kaimo ir miestelio gyventojai. Po mišių visi kartu aplankė artimųjų kapus vietos kapinaitėse. Kryžių Antšilupiuose pašventino Gelgaudiškio parapijos klebonas Vladas Jackūnas. Kryžiaus autorius – skulptorius Kęstutis Balčiūnas¹⁹.

Pakalniškių kryžiaus autorius skulptorius Kęstutis Balčiūnas su žmona Asta. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Minos

Traukdamiesi vokiečiai Pakalniškiuose paliko žmonėms šimtus mirtį nešančių minų. Ypač jų daug buvo padėta prie tilto per Šilupę ir ūkininko J. Sabo žemės pakraštyje prie jau anksčiau minėto kryžiaus. Matyt, vokiečiai tikėjo didelio sovietų armijos veržimosi panemune link jau netoli esančios pačios Vokietijos sienos. Nors sovietų kariai daug minų surado ir susprogdino vietoje, tačiau nebuvo išvengta ir aukų. Be karių, pamiškėje žuvo moksleivis Justinas Onusaitis. Vėliau iškart keturi išminuotojai: K. Prokopaitis, Špeirokaitis, Žemaitaitis, Širvaitis. Dar vėliau Gelgaudiškio miestelyje žuvo Adomaitis, Petkus, jo sūnus Jonas, Juozas Urbonas, Kuncaitis. Po kelerių metų pamiškėje, ant prieštankinės minos užvažiavus sunkvežimiui, buvo kontūzintas ir greit mirė mokytojas Jonas Radzevičius.

Minos trenksmo ir karčių dūmų teko paragauti ir man dar 1944 m. spalio mėnesį, kai frontas buvo apsistojęs ties Jūrbarku, Sudárgu, Slavíkais. Ėjau iš bažnyčios. Išėjęs iš šventoriaus, takeliu patraukiau Pakalniškių link. Paskui mane ėjo Gediminas Balčiūnas, mano giminaitis, su visa šeima atsikraustęs iš Karáliškių kaimo, Kidulių valsčiaus. Beeinant mus pasivijo kaimynas Stasys Laurinaitis ir susilygino su manimi. Aš ėjau takučiu, o jis – greta. Pasigirdo sprogimas. Pagalvojau, kad kažkur vėl sprogo mina, gal ką užmušė ar nutraukė koją. Pajutau, kad skendžiu dūmuose. Pagalvojau vėl, kad gal man nutraukė koją. Pajudinau vieną, antrą... Ne! Pakilo dūmai. Prie šventoriaus sienos pamačiau pargriuvusį kaimyną Stasiuką Laurinaitį. Kairė koja buvo nutraukta. Kyšojo tik blauzdikaulis. Jokio kraujo... „*Gediminai, gelbėk*“, – pralemeno Stasiukas. Pasipylė kraujas... Mano giminaitis Gediminas Balčiūnas dar gulėjo ant takelio. Atsistojo... Vienos akies obuolys kabėjo tarsi ant siūlo. Jis žemėta pirštine sugriebė akį... Tuoj pribėgo pro šalį vežimu važiuavęs pilietis. Minai sprogu, jis nuo mūsų buvo per 4–6 m. „*Ar neturi nosinaitės? Užveršiu koją*,“ – prisimenu, paklausė Stasiuko. O kraujas plūdo. Greit subėgo gausybė žmonių, nes visi buvo ką tik išėję iš bažnyčios. G. Balčiūną tuoj nuvedė į pradinę mokyklą (M. Zubrytės), kur

¹⁹ Andrijonas A. Pakalniškių Antšilupiai, kur ry-mo kaimo kryžius, *Lietuvos aidas*, 2001, rugpj. 25, p. 12.

buvo suteikta pirmoji pagalba, o Stasiuką vežė į Griškabūdį, kur buvo ligoninė (Šakiuose ligoninė per karą buvo sugriauta). Bevežant Stasiukas Laurinaitis mirė. Aš ėjau toliau namų link. Kažkas, matyt, jau buvo pasakęs apie įvykį mano tėvams. Ties Vaclovu Kubiliumi sutikau tėvelį su vežimu lekiantį Gelgaudiškio link...

Grįžome tarsi iš ano pasaulio. Pasirodo, nuo minos smūgio visi buvome pargriauti ant žemės. Ry tą veidas buvo geltonas, dėmėtas, patinęs. Palto skvernai buvo sudraskyti. Keliose vietose buvo prakirsta oda. Gerai, kad palto pamušalas buvo iš storos medžiagos. Galėjo žarnas paleisti.

Į Stasiuko laidotuves eiti negalėjau. Skaudėjo veidą, rankas, svaigo galva. Po kurio laiko, iškritus pirmajam sniegui, pradėjo skaudėti dešinę akį. Akis bijojo šviesos. Mano senelė Ona Sakalauskienė nuvedė mane į Gelgaudiškio kleboniją pas kaimelio bažnyčios kleboną (buvo atsievakavęs), kuris, kaip žmonės kalbėjo, anksčiau buvo ragavęs gydytojo darbo. Po kelių dienų peržiūros gerasis klebonas pincetu iš mano akies lėliukės išėmė vinies buožiukę. Ta vinimi buvo sukalta minos dėžutė. Regėjimas jau buvo gerokai sumažėjęs. Tai jutau visą laiką. Jaučiu ir dabar. O Gediminas Balčiūnas? Jo akis pasveiko. Mato gerai. Tik neliko vieno antakio. Jis su šeima vėliau buvo išvežtas į Sibirą. Grįžo vėl į Lietuvą.

Mūsų trijų nelaimės vietoje, prie šventoriaus sienos, Laurinaičiai pastatė kryžių. Stovi jis ir dabar. Kiek kartų einu ar važiuoju pro šalį, visada prisimenu tą kraupią nelaimę. Pasirodo, ir daugybė prabėgusių metų žaizdų užgydyti nepajėgia.

Broliai Kęstutis ir Gediminas Balčiūnai*

Jau minėjau, kad Antrojo pasaulinio karo pabaigoje mūsų namuose buvo apsigyvenę iš Karališkių kaimo (Kidulių vls.) pasitarukusi giminaičių Balčiūnų šeima. Toje šeimoje augo mano bendraamžiai pusbroliai Kęstutis ir Gediminas. Šiek tek plačiau paminėsiu jų biografijas ir likimus.

K. Balčiūnas gimė 1928 m. vasario 18 d. Antaninos ir Sebastijono Balčiūnų šeimoje. Motina Antanina Undraitytė buvo kilusi iš Šakių apskrities, Lukšių valsčiaus, Bridžių kaimo. Ilgą laiką gyveno pas savo seserį Oną Sakalauskiene Pakalniškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Čia ji ištekėjo už buvusio našlio Sebastijono Balčiūno, gyvenusio sename Karališkių kaime. Jie turėjo 40 ha ūkį.

Antaninos ir Sebastijono šeimoje augo 4 sūnūs: Stanislovas, Vytautas, Kęstutis ir Gediminas.

Kęstutis Balčiūnas. Kęstutis mokėsi Šiaudinės pradžios mokykloje (Kiduliuose), Jurbarko gimnazijoje, kurią baigė 1947 m. Talkininkavo to meto pagrindžiui. Mokėsi Vilniuje, kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Dirbo Kidulių progimnazijos mokytoju.

*Šaulys Kęstutis Balčiūnas.
Iš G. Balčiūno albumo*

* Rašant šias biografijas, panaudota Gedimino Balčiūno išleista atsiminimų knyga „Tremtinio iš žaunavų krašto atsiminimai“ (163 p.), 1999, Kaunas. Knygą išleido ir atspausdino UAB „Judex“ spaustuvė, Miško g. 15, Kaunas. Taip pat panaudoti asmeniškai Gediminui Tirlikui 2004 m. iš JAV atsiųsti G. Balčiūno laišakai.

1948 m. gegužės 22 d. visa Balčiūnų šeima – broliai Kęstutis ir Gediminas bei motina Antanina – iš Karališkių kaimo buvo ištremti į Sibirą (Krasnojarsko kr., Mansko r., Bolšoj Ungut gyvenvietę). Tėvas Sebastijonas jau buvo miręs 1945 m.

Kęstutis dirbo taigoje, kirto mišką. Novaja Aleksejevkos kaime jis suorganizavo tremtinių saviveiklos koncertą, įkūrė lietuvių savitarpio pagalbos komitetą ir jam vadovavo. Už lietuvišką veiklą buvo suimtas ir įkalintas Krasnojarsko saugumo kalinėjime, kur praleido 14 mėnesių. Po to išvežtas į Taišeto ypatingojo režimo lagerį.

Grižęs iš lagerio, studijavo farmaciją Krasnojarsko farmacijos mokykloje. Vėliau dirbo Krasnojarsko vaistų sandėlio skyriaus vedėju. Vedė bolševikų lagerio pragarą praėjusią Zofiją Danutę Venskutę, kilusią iš Skaudvilės valsčiaus. Krasnojarske jiems gimė sūnus Kęstutis ir duktė Danguolė.

Žmona Zofija taip pat daug metų, iki pat mirties 1990-aisiais, dirbo Kvėdarnos vaistinėje, giedojo bažnyčios chore, dainavo Kvėdarnos kultūros namų ansamblyje. Jaunystėje ji mokėsi Skaudvilės gimnazijoje. Sovietmečiu išitraukė į rezistencinę veiklą, partizanus aprūpindavo vaistais, tvarstomąja medžiaga, nešiodavo žinias iš vieno būrio į kitą. Turėjo Žibutės slapyvardį. 1950 m. birželio 12 d. enkavedistai Zofiją areštavo, nuteisė 25 metams lagerio ir 5 metams tremties. Buvo kalinama Taišeto, Kemerovo ir kituose lageriuose. Palaidota Vilniuje, Karveliškių kapinėse.

Dirbdamas Kvėdarnos vaistinėje, Kęstutis daug rašė. Parašė Kvėdarnos vaistinės ir Kidulių vidurinės mokyklos istorijas, surinko ir paskelbė įdomių faktų apie lietuvių rašytojus ir veikėjus: J. Basanavičių, Maironį, P. Vaičaitį, V. Kudirką. Vaistinėje leido biuletinį „Pravartu žinoti“. Buvo laikraščio „Šilalės kraštas“ redkolegijos narys. O pirmuosius savo kraštotyros rašinius paskelbė 1939 m. laikraštyje „Vėliava“, būdamas vos 11 metų amžiaus. Iš viso išspausdino apie 3 000 korespondencijų daugiau kaip 50-yje Lietuvos ir užsienio (Lenkijos, Rusijos, JAV, Kanados, Anglijos) periodinių leidinių. Publikavo apie 300 eilėraščių, buvo 15 knygų bendraautoris. Paliko atsiminimų rankraštį „Karališkiuose nieko naujo“.

Praėjus penkeriems metams nuo žmonos Zofijos mirties, 1995 m. Kęstutis persikėlė gyventi į Kauną. Ten vedė Zofiją Brinkytę, kilusią iš Šilalės.

Kaune priklausė Lietuvos laisvės kovų sąjūdžiui, Šaulių organizacijai, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungai, Lietuvos žmonių teisių gynimo asociacijai, Žurnalistų draugijai. Buvo išrinktas Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos tarybos nariu, vicepirmininku. Mirė 1997 m. spalio 18 d. Kaune. Palaidotas greta žmonos Vilniuje, Karveliškių kapinėse.

Balčiūnų sūnus Kęstutis (gim. 1959 m.) baigė Kvėdarnos vidurinę mokyklą, Kauno politechnikos institutą, dirba ir gyvena Vilniuje. Vedė farmacininkę Viliją Kerpauskaitę iš Rainių, dirbusią Kvėdarnos vaistinėje, o vėliau – Vilniaus Karoliniškių, Lazdynų vaistinėse. Šeima augina sūnų Kęstutį (gim. 1983 m.) ir dukrą Liną (gim. 1985 m.).

Zofijos ir Kęstučio Balčiūnų dukra Danguolė (gim. 1960 m.) baigė Kvėdarnos vidurinę mokyklą, Šilalės muzikos mokyklą, muzikos ir dainavimo mokė vaikų darželyje. Studijavo mediciną Vilniaus universitete, kuri baigusi, dirba vaikų gydytoja Santariškių ligoninėje Vilniuje. Jos vyras Juozas Ruževičius Vilniaus universitete dirba katedros vedėju. Šeima augina dvi dukras – Dovilę (gim. 1984 m.) ir Rūtą (gim. 1988 m.).

Gediminas Balčiūnas.

„Mano tėviškė yra Lietuvoje, gražiame Suvalkijos krašte, kurį kai kas vadina Užnemunių Aukštaitija, Šakių rajone (apskirtyje), Kidulių apylinkėje (valsčiuje), Karališkių kaime. Legendos byloja, kad čia senais laikais lankytasi karaliaus, ir tada jis atleidęs gyventojus nuo baudžiatvės. Karališkius nuo Nemuno skiria Palankinės kaimas, kuris yra Nemuno pakrantės šilė, todėl ir jo gyventojus vadina šiliniai. Karališkių kaimas yra vienas iš didesnių Lietuvoje. Jame buvo 44 ūkiai. Dauguma žemdirbių valdė po 20 ha žemės sklypus. Du ūkiai buvo net po 40 hektarų. Vienas priklausė Mankui, antras – mano tėvui – S. Balčiūnui. Išlėgai lauko teka upelis, kurį vietiniai gyventojai vadina Balčiūnų upeliu... Sodyba buvo gražioje vietoje, tarp medžių, netoli upelio šlaito...“

Gediminas Balčiūnas.
Iš G. Balčiūno
albumo

Taip knygoje „Tremtinio iš zanavykų krašto atsiminimai“ rašo pats G. Balčiūnas.

Čia, Karališkių kaime, 1934 m. balandžio 28 d. Antaninos ir Sebastijono Balčiūnų šeimoje ir gimė ketvirtasis sūnus Gediminas, pagranduku vadinamas. Mokėsi jis Kidulių pradžios mokykloje, Kidulių progimnazijoje

1948 m. gegužės 22 d. Gediminas kartu su motina Antanina ir broliu Kęstučiu buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą, Mansko rajoną, miško pramonės ūkį Bolšoj Ungut. Miško kirtimo biržose dirbo įvairius darbus, išmoko valdyti traktorių. Baigė Sono technikos mokyklą, kur įgijo elektriko specialybę. Dirbo Krasnojarsko oro uosto statyboje. Ten 1961 m. vedė Filomeną Strelčiūnaite, kuri dar vaikystėje Igarkoje liko be tėvų; jie mirė nuo sunkaus darbo ir bado.

1962 m. Balčiūnai grįžo į gimtąjį kraštą. Sovietų valdžia pusę metų neleido gyventi Lietuvoje, gimtinėje apsistojo slapta. Kai sugaudavo – mokėjo baudas, kol pagaliau buvo leista gyventi legaliai. Dirbo elektriku traktorių remonto gamykloje Garliavoje. Ten ir gyveno.

Užaugino dvi dukras – Birutę ir Romą. Birutė, gimusi 1962 m., baigė Garliavos vidurinę mokyklą, Kauno medicinos mokyklą ir dirbo felčere laborante Kauno klinikose. Mokėsi Vilniaus universiteto Kauno filialo vakariniame fakultete, studijavo anglų kalbą. 1988 m. išvyko į JAV dirbti ir mokytis. Ten, užbaigusi universitetą, dirba Ilnojaus universiteto ligoninėje.

Antroji duktė Roma, gimusi 1967 m., mokėsi Garliavos vidurinėje mokykloje, Kauno meno mokykloje, kurią baigusi gyvena Garliavoje. Ištekėjo už Vygando Ežerskio.

Gediminas ir Filomena Balčiūnai 1991 m. išvyko į JAV. Gyvena kartu su dukra Birute Zagorski Burbanko mieste. Nors jau seniai pensinio amžiaus, Gediminas vis dar dirbinėja pas privačius asmenis. Kitaip negali. Visą jo gyvenimą lydėjo sunkus, bet prasmingas darbas.

Tėvas Sebastijonas Balčiūnas, 1941 m. bolševikų persekiotas, 1944 m. netekęs žemės (atėmė bolševikai), praradęs sūnus Stanislovą ir Vytautą, labai pergyveno. Susirgo ir 1945 m. spalio 28 d. mirė gimtuosiuose Karališkiuose. Palaidotas Kaimelio kapinėse.

Antanina Balčiūnienė, 14 metų iškentėjusi Sibiro tremtį, mirė 1969 m. rugsėjo 15 d. Kvėdarnoje. Palaidota Garliavos kapinėse.

Prieš Gelgaudiškio puolimą

1945 m. liepos 16-osios naktį partizanai puolė Gelgaudiškį. Žygyje dalyvavo apie 60 kovotojų. Parą prieš puolimą partizanai susirinko Pakalniškių kaime, 2 km į rytus nuo miestelio. Apsistojo ūkininkų J. Sabo, P. Virbausko ir J. Tirliko sodybose.

Į mūsų sodybą partizanai atėjo naktį. Su tėvais miegojau klėtyje, vakarų gale. Pabeldė į duris, pasigirdo vyriškas balsas: „*Atidaryk, Jonai!*“ Mano tėvas Jonas Tirlikas atidarė duris ir išleido naktinį svečią. Į vidų įėjo vyriškis Lietuvos kariuomenės uniforma. Iš kalbos jutau, kad jie pažįstami. Persimetęs keliais žodžiais su šeimininku, svečias pasakė: „*Duok pavalgyti, o gėrimo turim savo. Rytoj pas tave dienavosim...*“

Iš vakaro tėvai buvo nutarę rytojaus dieną važiuoti į Šakių turgų. Partizanai tam neprieštaravo, matyt, pasitikėjo. Išvažiuodami tėvai man pasakė, kad jeigu prasidėtų susišaudymas, tai turiu griebti jaunesnį brolių Vitą ir bėgti už namo prie kūdros – ten duobė ir nebus taip pavojinga. Tėvai ryte išvažiavo, o namuose dar pasiliko mamos tėvai – Jonas ir Ona Sakalauskai.

Mūsų sodyba buvo prie pat miško, iš kiemo vedė dveji vartai: vieni į rytus, į Aukštojo Gelgaudiškio ir Plokščių pusę, kiti – į vakarus, į Gelgaudiškį.

Apie 11 val. ryto iš Gelgaudiškio pusės kieme pasirodė sribai ir garnizono kareiviai. Į sodybą jie atėjo per Švigždę, perbridę Šilupės upelį ir smėlėtu miško keleliu užkopę ant kalno. Jų buvo daug: vieni prie šulinio gėrė vandenį, kiti būreliais rūkė, garsiai šnekėjosi, kai kurie suėjo į namo vidų. Paskui kieme sugulė ant žolės ir poilsiaavo. Aš su Vitu nusileidom į ildubą prie kūdros.

Partizanai atvykstančius sribus laiku pastebėjo, išsislapstė pastatų pastogėse ir užėmė patogią gynybą gyvenamajame name, klėtyje, daržinėje, ant tvarto. Pastatai buvo išdėstyti ratu aplink kiemą, sribai atsidūrė apsuptyje. Partizanai prasiardė šiaudinius stogus ir atidžiai stebėjo veiksmą kieme.

Apie valandą mūsų ūkyje tvyrojo įtampa. Tačiau sribai buvo ramūs, pasalos neįtarė. Po valandos jie pakilo, išsirikiavo ir pro rytinius vartus, žvangindami amunicija, pamiške nužygiavo į kaimo gilumą Aukštojo Gelgaudiškio link.

Aš su Vitu nuo kūdros sugrižau į kiemą. Atsargiai prasivėrė daržinės durys ir pro jas pasirodžiusi ranka man pamojo. Priėjau prie durų. „*Atnešk vandens*“, – paprašė partizanas. Vakare sugrižo tėvai. Kai sutemo, sodyboje pradėjo daugėti ginkluotų vyrų, jie rinkosi kieme ir rengėsi žygiui į Gelgaudiškį. Pasišnekėję su šeimininku, jie išėjo. Pasuko ne į miško kelią, o tiesiog bevardžio šaltiniuoto upeliuko grioviu per eglynus patraukė miestelio link.

Po pusvalandžio toje pusėje pasigirdo kulkosvaidžių tratėjimas, į nakties padangę pakilo gausybė raketų, Gelgaudiškyje buvo šviesu kaip dieną. Susišaudymas truko apie pusantrą valandos. Mūrinio raudonų plytų sribų būstinės pastato partizanai neužėmė.

Amatininkai

*Kalvis Viktoras Pocius
(antras iš kairės),
pirmas iš dešinės –
Antanas Samajauskas.
Iš P. Treinio šeimos
albumo*

Augustinas Pilypaitis, jau 2002 m. žiemą išėjęs Anapilin, taip pat buvo kaimo siuvėjas. Daugiausia siūdavo kailinius. Turėjo mažą ūkelį, dailų sodelį, visada laikė keletą bičių avilių. Labai gražiai sugyveno su savo žmona Onele, kurią nuoširdžiai ir pagarbiai vadindavo „*mano patelė*“.

Pokario partizaninį judėjimą tyrinėjęs gelgaudiškietis Antanas Bajerčius surinktoje medžiagoje mini ir A. Pilypaitį, kuris buvęs partizanų rėmėjas. Augustinas aktyviai rėmė partizanus, siuvo ir taisė jiems uniformas.

Tarpukario, karo metais ir dar po Antrojo pasaulinio karo ūkininkai neapsiėjo be Viktoro Pociaus pagalbos. Jis kaustė arklius, vežimų ratus, mokėjo daug ką savo kalvėje pagaminti iš metalo.

Vaikų Pociai neturėjo. Gal dėl to, o gal ir dėl keistoko charakterio Viktoras visada lankėsi kaimo vakaruškose, dainavo vienas ar pritardavo kitiems. Ir šokdavo, šokdavo... Trypė ne tik kojomis, bet savotiškai mosikavo ir rankomis, švilpavo. Su juo šokti vengė kaimo merginos. Bet, atrodo, Viktorui buvo ir maloniau, ir patogiausiau šokti vienam... Jis, matyt, jau tuo laiku jautė šių dienų šokio charakterį.

Aukštajame Gelgaudiškyje (Branduoliškių k.) kalviavo Čereškevičius. Tai buvo ramaus būdo, viską gerai apmąstantis žmogus. Tad ir jo darbų kokybė buvo patenkinti kaimo ūkininkai.

Linų apdirbimo pirtis

Pakalniškietis Pranas Jakas buvo pasistatęs ir išsirengęs linų apdirbimo pirtį ir tuo užsidirbdavo vieną kitą litą. Jam talkino brolis Kazys, visą gyvenimą buvęs viengungis. Įdomus tai buvo „fabrikėlis“. Ūkininkas į pirtį atveždavo savo linų šiaudelius. Vėliau juos po ardais (apie krosnį buvę mediniai paaukštinimai) sukraudavo. Kai šie visiškai būdavo išdžiovinti, pernešdavo į kitą pirties pusę. Čia jau keli vyrai mintuvais linus „laužė“, o moterys šukavo, rinko į „saujas“ ir galutinai apdorojo.

Tai buvo sunkus, kruopštus darbas. Linus mindavo dienomis ir ilgais žiemos vakarais, spiginant šalčiams. Tačiau kaip malonu būdavo visiems (vyrams ir moterims) pasišildyti ir pailsėti prie šiltos pirties krosnies po ardaus. Taip ir sakydavo: „*Kaip buvo linksma po ardaus!*“ O kai linksma, ir darbas lengvesnis.

„Agotėle, šoksiu“

Draugiškai Antšilupiuose kaimynų apsuptyje gyveno Agota ir Konstantinas Andrijonai. Nuoširdžiai rūpinosi nedideliu ūkeliu, mėgo dažnai lankytis turguose ir jomarkuose. Kartais jiedu vėluodavo užbaigti rudens darbus. Apie tai išlikusi linksma dainelė:

*Andrijono šienas gražiai sugrėbtas,
Į kupetas sudėtas –
Tik neužkraikuotas.
Kas tau, durniau, darbo!*

K. Andrijonas turėjo ir humoro jausmą. Žmonių atsiminimuose išlikęs vienas gana įdomus atsitikimas. Buvo taip. Vasaros metas. Abu – Agota ir Konstantinas – apsilankę bažnyčioje, ėjo iš Gelgaudiškio. Buvo šiek tiek užsukę ir į vietinę karčiamą. Jau netoli ir namai. Bet reikia dar pereiti gana ištvinusį Šilupės upelį. Lieptas dar už 100 ar daugiau metrų. Kodėl neperšokti upelį čia, kam dar toliau eiti!

„Agotėle, šoksiu“, – energingai pareiškė vyras. „Konstantinėli, nešok, nešok“, – draudė Agotėlė. Išbėgėjo ir šoko... Pūkštį į vidurį upelio... Išsiropštes iš vandens Konstantinas ir sako: „Agotėle, man šis šuolis nepavyko...“

Užaugino Andrijonai dukterį Antosę ir sūnų Stasį.

Agota Baltrušaitytė-Andrijonienė buvo gera dainininkė ir savo marčią dažnai pasitikdavo dainos žodžiais:

*Pranas ir Kazimieras Jakai Lietuvos kariuomenėje.
Apie 1920 m. Iš B. Jako albumo*

*Konstantino ir Agotos Andrijonų šeima (iš kairės):
Agota, sūnus Stasys, Konstantinas, duktė Antanina
(Antosė), 1930 m. Iš A. Janulaitienės albumo*

*Šventas Jurgis atėjo, laukus sėt pradėjo,
Rūpinosi gaspadorius – sėklos neturėjo...*

O tada jau sakydavo: „*Labas, marčiuke*“.

Antosė ištekėjo už Jono Švedo (1917–2002) iš Plókščių ir susilaukė dukros Genovaitės (1936). J. Švedo tėvai Plókščiuose užaugino 5 sūnus – Joną, Juožą, Viktorą, Antaną, Romą ir dukrą Agotą. Tėvai, sūnus Romas ir duktė Agota buvo ištremti į Sibirą. Tėvai ten ir mirė. Romas Sibire dirbo sprogdintoju aukso kasyklose. Viktoras dirbo kolūkio pirmininku, Šiaulių odų fabriko direktoriumi, bet savo dienas baigė Ilguvės pensionate. Antroji J. Švedo žmona buvo Kotryna Maskolaitytė iš Daūgerdiškių.

Andrijonų sūnus Stasys savo gyvenime džiaugėsi 9 vaikučių atėjimu į šį pasaulį: Aldonos, Antano, Danos, Nijolės, Beno, Daivos, Vito, Virginijos, Laimos. Visi užaugo sveiki ir gražūs, dabar jau išsibarstę po įvairias Lietuvos vietas.

Liaudies meistras Pranas Lekšaitis

Pakalniškiuose, netoli Nemuno užliejamų lankų, ant kalnelio pušynėlyje stovi dvi nedidelės trobelės – gyvenamasis būstas ir tvartukas kartu su klojimėliu. Gyvena čia G. Lekšaitienė, prieš 15 metų palaidojusi savo vyrą ir sūnaus Romo tėvą Praną Lekšaitį (1918–1983). Ir sūnus Romas čia nebegyvena. Prieš keletą metų jis su žmona ir dukrele išsikėlė gyventi į Prienų rajoną.

G. Lekšaitienė lėtai varto šeimos albumą, rodo senas ir naujesnes nuotraukas, įvairias pažymas, dokumentus. Čia visa šeimos praeitis. Čia ir pažyma apie tai, kad Pranas Lekšaitis – Lietuvos liaudies menininkas. Daugiausia jis dirbęs „*dievukus*“, veždavęs į Kauną, kitur juos parduodavęs. Pats Gelgaudiškio kolūkio pirmininkas A. Martinkevičius atvažiuodavo, pirkdavo jo darbų ir dovanodavo savo svečiams užsieniečiams. Namuose jo darbų nelikę, tik geri prisiminimai apie žmogų, daug laiko ir vietos savo gyvenime skyrusiam liaudies menui.

*Liaudies menininko
Prano Lekšaičio
sodyba Pakalniškiuose
prie Ridikalnio.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pakėlusi galvą nuo albumo, G. Lekšaitienė pasakojo:

„Su Pranu išgyvenom 18 metų, nuo 1966 iki 1983. Aš į Pakalniškius atsikėliau iš užnemunės – Jurbarko rajono, Sausgirių kaimo, kuris yra prie Raudonės“.

Pranas dirbo paprastu darbininku Gelgaudiškio plytinėje, versdavo molį. Pasukui perėjo į miškų ūkį. Kai jam sukako 60 metų, pradėjo gauti pensiją. Pasakodavo, kad vaikystėje gyvenęs skurde, vaikas būdamas piemenavo. Jo tėvai kilę iš šitų panemunių, nuo Plokščių.

„Pranas drožinėdavo retokai, kai turėdavo laiko. Tik būdamas pensijoje daugiau drožė. Kai Kaune ar kitur savo darbelius parduodavo, sakydavo, kad tie pinigai bus cigaretėms. Daug rūkė. Dvejus metus sirgo vėžiu. Gydytis važiuodavo į Ariogalą. Vyro kaip ir neturėjau“, – liūdnokai prisiminė G. Lekšaitienė.

Grūzdynė

Vadinamojoje Švigždėje kiekvienas – senas ir jaunas – pasakys, kad štai ten, ant kalno, labai gerai matomoje vietoje, yra Grūzdynė. Gyvena dabar čia Viktoras Pališkis su žmonele Juze. Jis, Viktoras, jau seniai Anapilin išėjusio Antano ir Marijos Gruzdaičių anūkas. Užaugino Gruzdaičiai 6 vaikus, o gimė jų net 13. Vyriausias jų, Bronius, tapo veterinarijos gydytoju. Pokario metais vadovavo Šakių rajono veterinarijos gydytojams. Vėliau su šeima išvyko gyventi į Kauną. Čia ir mirė. Veronika Lebedinskienė tapo mokytoja. Gyva iš gausokos šeimos likusi tik Salomėja Prakupaitienė. Dukros Albinos Gruzdaitės-Pališkienės sūnus Stasius Pališkis yra miškininkas ir dabar dirba Šaulių miškų urėdijos urėdu.

Salomėja Gruzdaitė-Prakupaitienė gimė 1919 m. Augo Pakalniškių kaime. Baigė Gelgaudiškio pradinę mokyklą, mokėsi siuvėjos amato.

Karo metu žuvo Salomėjos vyras. Viena rūpinosi vaikų – Irenos ir Kaziuoko – auklėjimu.

Salomėja – Šaulių sąjungos narė, aktyviai dalyvavo Gelgaudiškio būrio

Antano ir Marijos Gruzdaičių šeima: Antanas ir Marjona (sėdi), antroje eilėje – Veronika Lebedinskienė (Gruzdaitė) ir Bronius Gruzdaitis. Iš G. Tirliko albumo

saviveikloje. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atstatė narys-
tę Šaulių sąjungoje. Salomėja buvo žinoma Gelgaudiškio pa-
rapijos giesmininkė.

Duktė Irena Prokapaitė-Čereškienė gimė 1942 m., baigė
Gelgaudiškio vidurinę mokyklą, Kauno prekybos mokyklą, Vil-
niaus universiteto ekonomikos fakultetą. Sovietmečiu dirbo Vil-
niaus perkybos mokykloje, Prekybos ministerijoje. Yra žinoma
konditerijos specialistė, išleidusi vadovėlį „Miltiniai konditerijos
gaminiai“, parašiusi nemažai mokslinių straipsnių.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tapo verslininke. Jos
vadovaujama įmonė garsėja didelių pokylių-piknikų geru aptar-
navimu ir puikiai pagamintu maistu. Verslo darbuose Irenai
paveda ir jos duktė Monika.

Irenos Čereškienės namuose Vilniuje dabar gyvena ir ma-
ma Salomėja Prakapaitienė.

Jūrininkas

Gelgaudiškio parapijos kapinėse stovi paminklinis akmuo Algirdui Kilikevi-
čiui – vieninteliame pakalniškiečiui, turėjusiam galimybę laivu skrosti pasaulio van-
denynus, tapti jūrininku, laivo kapitono pirmuoju pavaduotoju. Gimęs Pakalniškiuo-
se, 1954 m. baigęs Šakių vidurinę mokyklą ir vėliau aukštuosius mokslus Vilniuje,
pabuvojo daugelio pasaulio valstybių jūrų uostuose. Grįžęs po vieno reiso į Klaipėdą,
buvo nužudytas.

A. Kilikevičiaus žmona Giedrė, duktė Diana ir sūnus Artūras gyvena Vilniuje.

Algirdo Kilikevičiaus (1935–1972) kapas Gelgaudiškio kapinėse.

2005 m. A. Andrijono nuotr.

*Salomėja Prakapaitienė
(Gruzdaite).*

*Iš I. Čereškienės
albumo*

Mokyklos ir mokytojai

Pakalniškių seniūnijoje stacionarių mokyklų nebuvo. Tiesa, buvo numatyta pastatyti tokią mokyklą Branduoliškių kaimo vakariniame pakraštyje, kad būtų patogų ją lankyti ir Pakalniškių, ir Branduoliškių kaimų vaikams, buvo parinktas ir mokyklos statybai žemės sklypas, bet prasidėję Antrojo pasaulinio karo įvykiai mokyklos statybą sužlugdė.

Pradžios mokykla su pertraukomis buvo pas ūkininkus Juozą Ignotaitį, Joną Sabą, Juozą Matusą, Juozą Samajauską, o sovietmečiu – Branduoliškiuose (Aukštajame Gelgaudiškyje). Mokytojos paprastai dirbdavo kartu su visomis keturiomis mokyklos klasėmis (skyriais).

Viename pakalniškiečių albume aptikau nuotrauką, kurioje nusifotografavę 1922 m. gimusių kaimo vaikų pradžios mokyklos klasė Ignotynėje. Žinojau, kad Branduoliškiuose gyvena tų gimimo metų ir tos klasės auklėtinė Onutė Žemaitytė-Zablockienė (pokario Pakalniškių seniūno Jono Žemaičio duktė). 2002 m. per šv. Kalėdas aplankiau ją tėviškėje. Parodžiau nuotrauką. Žiūrėdama į vaikiškus veidus (ir savo), ji minėjo vardus, pavardes: Janina Vasiliauskaitė-Račiūnienė, Jonas Maskolaitis, Kriščiūnukas, Agutė Tirlikaitė (Pelenių), Elytė Sabaitė, Mikelevičius (mokytojas), Stasė Ignotaitė-Tirlikienė, Bartkytė, Onutė Ananaitytė-Žakavičienė, Onutė Žemaitytė-Zablockienė, Agutė Tirlikaitė, Janina Kudžmaitė, Elytė Sabaitė, Pranutė Juškaitė, Kazimieras Tirlikas (pačiame kampe, viršuje), Elė Klimaitė, Stasys Matusas, Stasys Andrijonas, Antanas Zablockas, Antanas Skatikas, Marytė ir Antosė (Antanina) Širvaitytės, Vincenta Stražauskaitė, Genovaitė Sabaitė, Marytė Mikelaitytė...

Pakalniškiuose mokytojavo Neverdauskaitė, Martinkaitytė, A. Grygelienė, poetas Klemensas Dulkė, Vladas Lazdauskas, Jonas Radzevičius, Stasė Radzevičienė, Aldona Tirlikienė, Vedegytė-Klimaitienė, D. Gabartaitė-Masalskienė, Aldona Daunoraitytė (Samajauskynėje) ir kt.

Tarpukario metais Ignotynėje mokytojavo Kurauskaitė – jauna, graži, ge-

Pakalniškių pradinukai, gimę 1922 metais, kaimo mokykloje Ignotynėje. Apie 1930 m.

ra mokytoja. Jai simpatizavo Juozas Ignotaitis. Tačiau mokytoja nepritarė draugystei, padavė pareiškimą ir išsikėlė dirbti kitur. Kita mokytoja ištekėjo už Leono Grygelio. Vaikai jos nemėgo. Baigiantis karui, su vyru ji pasitraukė į Vokietiją. Mokiniai mėgo mokytoją Martinkaitytę. Žiemą Nemuno ledu vaikus ji nusivesdavo į kitą upės krantą, kur buvo Lineravos dvaras, Zamkus. Lineravos dvaras buvęs už Menso, į Raudonės pusę.

O. Žemaitytė-Zablockienė papasakojo, kad Kazys Zablockas (jos – Onutės – sūnus) pokario metais išvažiavo į Kazachstaną. Ten kartą keli lietuviai prieš atostogas susirinko palydėti draugus į pietų kurortą. Susėdę prie stalo išgėrė. Po to K. Zablockas sėdo prie sunkvežimio vairo ir važiuodamas padarė avariją. Buvo nužudytas 1,5 metų kalėti.

D. Žemaitytės-Zablockienės giminės beveik neliko: mirė Augustinas, Pranas, Antanas, Stasius. Pastarasis žuvo, pasibaidžius arkliais.

Prisiminė ir kitus šios vietovės žmones. Vladas Trucevičius į šiuos kraštus buvo atsikėlęs iš Baltarusijos, nusipirko žemės. Širvaičiai buvo „vilenski“ (atvykę iš Vilniaus krašto). Kukulių duktė Ieva už vokiečio Viliaus ištekėjo. Paskui jie persikėlė gyventi į Vokietiją. Jų sodybą nusipirko Bakšiai. Liaudies meistro P. Lekšaičio sodyboje G. Lekšaitienė leido gyventi Jurkšui. Pas Lekšaičius ir Snudas gyvenęs.

Tragiškai susiklostė jau minėto mokytojo Jono Radzevičiaus likimas. Besiruošdamas mokyklos remontui, sunkvežimiu vežėsi statybines medžiagas. Jau netoli mokyklos mašina užvažiavo ant žemėje užsilikusios vokiečių priestankinės minos. Po sprogimo mašina pavirto nenaudingo metalo krūva, o kabinoje sėdėję vairuotojas ir mokytojas J. Radzevičius liko gyvi. Apimtas didžiulio džiaugsmo, kad liko gyvas ir sveikas, mokytojas J. Radzevičius greit parbėgo į namus pas žmoną Stasę. Džiaugsmas abiejų buvo didelis. Greit sėdo ant motociklo ir pasuko iš kiemo kaimyno link. Motociklas pradėjo vingiuoti. Apvirto... Ant keliuko gulėjo ir mokytojas J. Radzevičius. Tai buvo paskutinė jo gyvenime kelionė. Liko gedinti žmona ir mažametė dukrelė Dalė.

Apie šią nelaimę dar pasakojo tos tragiškos vietos kaimynystėje gyvenęs Juozas Krankauskas. Tai buvo jo vaikystėje. Daugiavaikė šeima tuo metu gyveno buvusioje Povilaitynėje. Juozas pasakojo:

„Kas galėjo pagalvot, kad Pakalniškiuose tiek minų prikaišiota: ties Vanagyne, ties Pasoda. Mes vandenį nešdavomės iš toli, nuo Pasodos. Einant nuo Pasodos mūsų na-

Pakalniškietė. Iš kairės sėdi Aldona Tirlikienė ir Stasė Radzevičienė, stovi – Gediminas Tirlikas ir Jonas Radzevičius. Iš G. Tirliko albumo

my link, augo gluosnis, o ties juo grioviukas buvo. Mes, vaikai, ten karą žaisdavom. Tuo metu toje vietoje balos stovėjo, į jas šakų buvo pritiesta. Ten ant minos sunkvežimis ir užvažiavo.

Mudu su broliu pasiėmę kibirą buvom nuėję vandens parsinešti. Pasisėmę vandens, jau grįžome atgal (vienas kibiro dar nepanešdavau). O pro šalį ta mašina važiuoja: visai lėtai, prikrauta sunkių plytų. Su broliu nutarėm pasivažinėti: išikabysiva į galinį mašinos bortą ir riedam kartu. Nespėjom – mašina užvažiavo ant minos. Kai ji sprogo, tai plytgaliai krito ant mudviejų. Pagalvojom, kad mašinos padanga susprogo. Atsimenu, iš kabinos išlipo vairuotojas Antanas Martinkevičius (vėliau kolūkio pirmininku tapo) ir Jonas Radzevičius. Kalbėjo, kad J. Radzevičius iš karto suprato, jog ant minos užvažiavo. Ir A. Martinkevičius taip galvojo. Ant prieš-tankinės minos užvažiavo. Jie išlipo iš mašinos, kažkas nuėjo skambinti daktarui ar milicijai. Gelgaudišky daktaras tuomet buvo J. Juodaitis. O telefoną Pakalniškiuose turėjo Pelenių Tirlikas. Paskui agronomas su motociklu atvažiavo. Ir mašina sprogo mano akyse, ir J. Radzevičius mirė mano akyse...“

Pavardės ir pravardės

Tirliko pavardę turi daugiausia pakalniškiečių – jų tarpukario metais buvo net septynios šeimos, Samajauskų – penkios, Jakų – trys. Šiuo metu šių pavardžių daug mažiau belikę.

Kad geriau būtų galima suprasti, apie kurį asmenį kalbama, kaime buvo prigijusios pravardės. Pavyzdžiui, Tirlikai-Antanai, Tirlikai-Sakalauskai, Tirlikai-Konstantinai, Tirlikai-Peleniai, Tirlikas-Pranckis-Juodtirlikis, Tirlikas-Vilnius (mat turėjo karšyklą ir karšė vilnas) ir t. t.

Visi Tirlikai kaime – giminės, išskyrus Tirlikus-Pelenius.

Dabar Tirlikų pavardės geografija labiau išsiplėtusi: jų atstovų yra Šakiuose, Panevėžyje, Kaune, Marijampolėje, Jurbarko, prie Vilniaus.

*Broliai Pranas
ir Juozas Tirlikai.
Apie 1930 m.
Iš G. Tirliko albumo*

Iš kur kilusi ši pavardė? Teko teirautis kalbininkų, kurie nurodė, kad pavardę reikia kildinti iš muzikinio elemento ar veiksmo „tirlinti“. Mano nuomonė skiriasi. Kadangi valstybinė siena su ankstesne Vokietija nuo Pakalniškių buvo tik apie 30 km, tai ir pavardė gali būti kilusi iš vokiečių kalbos žodžių Tier – „žvėris, gyvulys“, Tur – „durys“. Prie šių žodžių pridėję priesagą „lich“, o paskui ir galūnę „as“, gautume pavardę Tir-lik-as. O gal ir ne?! Su mokslininkais gi nesiginčysi...

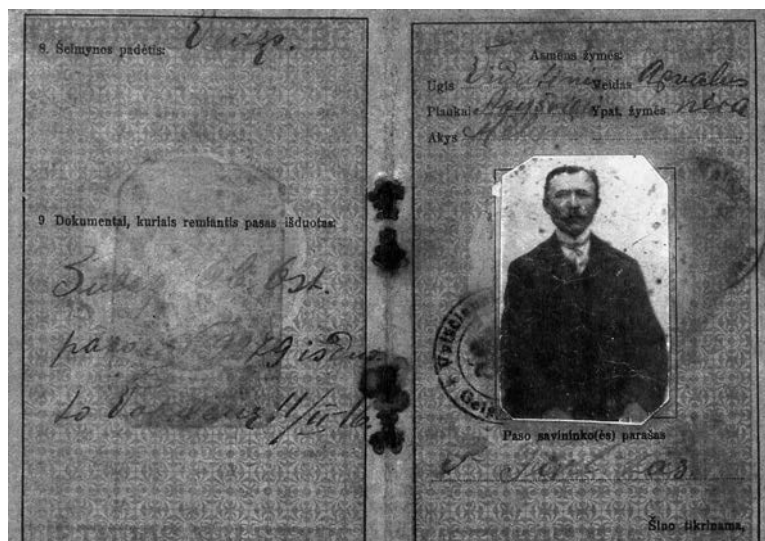
Apie keletą Tirlikų šeimų norisi pakalbėti atskirai.

Tirlikai-Peleniai kaime gyvena seniai. Pasakojama, kad Jurgis Tirlikas, dar dvarams esant, buvo eigulys. Jis už dvi gorčines degtinės iš laisvų valstiečių ant kalno, netoli Nemuno, išigijo truputį lekiančio plyno smėlio žemės ir čia išikūrė būstą. Spėjama, kad jis tada ir gavo Peleniaus pravarde, nes smėlis ten skraidęs kaip pelenai. Vėliau jo sūnus Juozas, gimęs 1888 metais, Daugerdiškių kaime iš dvarininko Šemetos nusipirko 4,5 ha žemės, pasistatė trobesius. Vedė iš Kidulių valsčiaus Kėpštų kaimo Antosę Sutkaiytę.

Šeima buvo gausi. Pasaulį išvydo 10 vaikų: Stasys, Marija, Pranas, Agota, Albina, Birutė, Vytautas, Severinas. Viktoriukas ir Juozukas anksti mirė.

Ekstravagantiškos pakalniškietės. Pirma iš kairės – Matilda Tirlikaitė. Apie 1938 m. Iš G. Tirliko albumo

Juozo Tirliko
(gim. 1888 m.) pasas.
Iš S. Tirliko albumo

Juozo ir Antosės vaikai surado savo vietą gyvenime. Kažkur toli neiškeliavo, o „sukosi“ čia pat vietoje, po Gelgaudiškio valsčių. Tik Agutė karo metu pasitraukė į Vakarus, vėliau – į JAV, kur mirė ir ten palaidota. Daugiau mokslo siekė Birutė ir Vytautas. Birutė 1952 m. baigė Šakių vidurinę mokyklą, tapo med. seserim, o brolis Vytautas už antisovietinę veiklą buvo nuteistas 25-eriems metams kalėti.

Įkalinta jaunystė

O buvo taip. Vasario 16-oji – Lietuvos Nepriklausomybės diena. 1952 m. tos dienos rytą virš Šakių vandentiekio bokšto plevėsavo trispalvė vėliava. Apie šį jaunų žmonių pasiaukojamą žygdarbį labai vaizdžiai pasakoja jo autorius ir vykdytojas Antanas Karalius Jono Augustaičio ir Danutės Stalgytės-Matusevičienės sudarytoje knygoje „Įkalinta jaunystė“:

„Prasidėjo paskutiniai mokslo metai. Vytautas Tirlikas atsinešdavo po pluoštelį literatūros, kurią reikėdavo išnešioti į kaimus, bet mokykloje pajutome, kad esame sekami, todėl ir per pertraukas vengdavome būti kartu. Bronius Pašiūnas, per vasarą persigalvojęs, ar kitokių kilnių tikslų skatinamas, vieną vakarą net su ašaromis akyse prašė, kad priimtume į savo būrį. Pažadėjau pasitarti su draugais, kadangi nie-

Gedimino ir Aldonos Tirlikų kieme Pakalniškiuose (iš kairės): Kęstutis Balčiūnas, Jonas Šliakonis, Virginijus Tirlikas, Kęstučio ir Astos Balčiūnų vaikai Algirdas ir Kristina, viešnia iš Marijampolės, Roma Šliakonienė, Asta Balčiūnienė (Tirlikaitė), Silvija Tirlikienė, Gediminas Tirlikas; pirmoje eilėje – Aldona Tirlikienė su anūku Gediminu Tirliku. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

kas neprieštaravo, tai greitai abu klajodavome vakarais po pietinius Šakių apylinkės kaimus, pakelėse ant medžių lapelius segiodami. Aš jau didesnę patirtį turėjau, tad mokiau, kaip pastebėti tamsoje einantį žmogų, kaip pėdas slėpti ir kitokių gudrybių. Ankstyvą rudenį, šeštadienio popietę, tėviškėje iš Kauno parsivežtą audinį perkirpau pusiau ir vieną pusę nudažiau geltona spalva, o mamai pasakiau, kad vaidinimui reikia. Vėliau abi atraižas ir raudoną vėliavą, „rekvizituotą“ nuo restorano pastato, perdaviau Vytautui, kad pasiūtų šventėms trispalvę. Jau rudenį žinojome, kuris kokią užduotį turės atlikti, todėl vandentiekio bokštas iš lauko ne kartą buvo apžiūrėtas, bet kas viduje – neišku. Per fizikos pamoką kažkas šnipstelėjo, kad reikia vandens tiekimo sistemą pamatyti. Tuoj klasė chorą šaukti pradėjo, kad reikia ekskursijos – vis viena ne visiems maloni pamoka nubyrės. Pranas Būčys liko prie durų ir atsispaudė rakto atspaudą, o aš apžiūrėjau laiptus ir angas. Artėjo šventės išvakarės. Vytautas atnešė vėliavą, ritinėlį atsišaukimų ir porą lapelių su užrašu, kad bokštas užminuotas. Išsiruošėme į žygį. Bronius su lapelių ritinėliu nuėjo Lukšių link. Vytautas miesto gatvėse pribarstė proklamaciją, o aš ir Pranas, susitikę prie mokyklos, prisėlinome prie bokšto. Pasirodo, kad rakto kopija buvo netikusi, bet tai ne bėda. Tarp odekolono, žibalo buteliukų ir tabako maišelio atsirado ir peilis bei repliukės – įrankiai, lengvai ir be garso atidarantys langą... Mes – bokšto viršūnėje. Nuplėšėme raudoną vėliavą ir prie to paties koto pritvirtinome atsineštą ją. Priklaupę pabučiavome ją ir iškelėme pleventi virš Šakių. Sumėtę pėdas, pakeitę apavą ir sulaikę kvapą, vaidindami lyg girtus, lyg išdykėlius, centriniėmis miesto gatvėmis grįžome namo iki 22 valandos, kaip ir iš visų pasivaikščiojimų. Juk mes padorūs mokiniai – laikomės taisyklių. Atrodė, kad viskas pasisekė gerai, jokio įtarimo. Bet draugas negrįžta. Tiesa, žadėjo kažkur užėiti, gal grįš tik rytą. Be to, jo užduotis nesudėtinga: Lukšių link „nunešti uodegą“, t. y. primėtyti lapelių. Tai ne ant saugumo durų priklijuoti ar mieste išplatinti. Dėl viso pikto po vidurnakčio sudeginau štabo vėliavą ir kitus daiktus, galinčius tapti įkalčiais.

Tačiau paryčiu į duris pasibeldė. Neteko matyti savo rankomis iškeltos vėliavos, stebėti klasės draugų veidus, ką paprastai darydavome, iškrėtę vienokią ar kitokią šunybę. Toliau – teismo tribunolo spektaklis, kelionė į nežinią, aplankant „puikiausius internacionalinius“ viešbučius, kelionė „ištaigingais“ autobusais, „minkštais“ geležinkelio vagonais ir pagaliau laivu, kuris variklio neturi...“²⁰.

Į Vytauto Tirliko vadovaujamą pasipriešinimo sovietinei santvarkai organizaciją buvo susibūrę vienminčiai klasės draugai, jau minėti Antanas Karalius, Pranas Būčys, Bronius Pašiūnas ir Augustinas Staniulis, Pranas Jakaitis, Kazimieras Valaitis, Ona Vinterytė, Danutė Baukytė, Elena Baltrušaitytė, Elena Grybinaitė.

²⁰ Įkalinta jaunystė, 2000, Marijampolė, p. 60–61.

Klasei vadovavo mokytojas Jonas Augustaitis, kuriam vietos valdžia reikė didelės pretenzijas. O klasės draugės Česlava Gudaitytė, Birutė Kumetaitytė ir Albina Lingytė už viešą „nacionalistų“ šelpimą pašalintos iš mokyklos be teisės stoti į kitą mokyklą. Mat jos lankė Šakiuose suimtuosius ir atnešdavo maisto. Toks buvo Šakių vidurinės mokyklos 1952 m. kovo 15 d. nutarimas.

Minėtų vienuolikos klasės vienminčių laukė įkalinimas nuo 10 iki 25 metų.

Vytautui Tirlikui talkino dar Pakalniškių kaime gyvenęs Antanas Valuckas. Jis turėjo rašomąją mašinėlę, kuria buvo dauginamos reikiamos informacijos ir žinios. Jo mamos sodyba buvo prie Šilupės.

Likimai minėtų klasės draugų, pasipriešinimo judėjimo dalyvių, susiklostė įvairiai. Pirmas Anapilin išėjo Vytautas Tirlikas. Sulaukė Lietuvos nepriklausomybės, mirė Bronius Pašiūnas, Pranas Būčys, Augustinas Staniulis. Antanas Karalius gyvena Gelgaudiškyje.

Tirlikai

Gausias šeimas išaugino broliai Konstantinas ir Antanas Tirlikai. Gyveno jie netoli vienas kito, galima sakyti, kaimynystėje.

Konstantino ir Marijos šeimoje užaugo 8 vaikai. Gimus Matildai, Juozui ir Pranui, Konstantinas išvyko uždarbiauti į JAV. Kai sugrįžo, šeimoje dar gimė Elena, Antanas, Agota, Vytautas ir Jonas. Iš vaikų likusi gyva tik Agota. K. Tirlikas mirė 1941, jo žmona Marija – 1968 m.

Antanas ir Ona Tirlikai užaugino Elzbietą, Joną, Mariją, Viktorą, Marcelę, Veroniką ir Kazimierą. Anksti mirė Elzbietą (Černevičienė), Kazimieras pasimirė 28 metų. Jis buvo stiprus, smarkus kaimo vyras. Baigė profesinę mokyklą, savo tėvų ūkyje pagal brėžinius pastatė raudonų plytų tvartą. Karinę tarnybą atliko laivyne, Pilau mieste. Tarnybos metais į Pakalniškius atvažiudavo su karininkais. Ištikus apendicito priepuoliui, vežamas į Kauną operuoti mirė. 2001 m. Anapilin iškeliavo ir paskutinė atžala – Veronika Eidukaitienė.

Pasipriešinimo sovietinei okupacijai Šakių krašte organizacijos vado Vytauto Tirliko kapas Gelgaudiškio kapinėse. 2003 m. A. Andrijono nuotr.

Jono ir Onos Tirlikų šeima: tėvai Ona ir Jonas, vaikai – Kazimieras, Viktoras, Marcelė. Apie 1925 m. Iš V. Tirliko albumo

Šios šeimos sūnus Viktoras Tirlikas paveldėjo tėvų ūkį ir iki senatvės gyveno Pakalniškiuose. Tarpukario metais ten buvo susibūrusi kaimo kapela, Viktoras grojo kontrabosu. Nuo 1935 m. gegužės iki 1937 m. lapkričio tarnavo Antrajame ulonų pulke. Tarnybą pradėjo Seredžiuje, vėliau buvo perkeltas į Alytų. 1936 m. jis dalyvavo gelbstint prie Alytaus avarijoje nukentėjusius žmones. Tai buvo viena didžiausių automobilių avarijų tarpukario Lietuvoje: joje sužeista 19 žmonių, 4 žuvo. Tada sunkvežimiu važiavo cirko artistų grupė į Alytų, kur liepos 9 dieną turėjo prasidėti 5 dienų gastrolės. Žvėrys ir didesnė dalis butaforijos jau buvo nugabenta prieš keletą dienų. Dauguma cirko artistų taip pat jau buvo Alytuje. Manoma, kad avarija įvyko dėl vairo mechanizmo gedimo. Sunkvežimis išvertė 4 pakeles stulpelius ir 6 metrus važiavo 85 laipsnių atšlaite. Mašina buvo sunkiai prikrauta: be žmonių vežė cirko palapinės stiebus, brezentus, patiesalus ir kt. Pirmąją pagalbą nukentėjusiesiems suteikė Alytaus apskrities gydytojas Stepanovas ir ulonų pulko kariai.

Po karo V. Tirlikas dirbo kolūkyje. Vasaros švenčių metu dalyvaudavo žirgų lenktynėse Nemuno lankose. Tapęs pensininku, gyveno Gelgaudiškyje, dirbo A. Jako vadovaujamoje statybininkų brigadoje. Važiuodamas dviračiu žuvo autoavarijoje Gelgaudiškyje²¹.

Gausios buvo Konstantino ir Antano šeimos, ko negalėtume pasakyti apie jų vaikų šeimas. Vienas, du, trys vaikučiai, ir viskas. Dabar Pakalniškiuose gyvena dar penkios Tirlikų šeimos.

Iš Samajauskų daugiausia žemės tarpukario metais turėjo Jurgis Samajauskas (Šaknaitynės Samajauskas) ir Juozas, gyvenantis kaimynystėje. Juozo Samajausko šeima buvo ištremta į Sibirą. Grįžęs iš tremties, J. Samajauskas dirbo kolūkyje. Staiga mirė. Žmona ir dukros gyvena Kaune. Tos šeimos trobesių kaimė nelikę. Tik keletas medžių telikę ir iš Jurgio Samajausko sodybos.

Iš Jakų daugiausiai žemės valdė Juozas ir Pranas Jakai – (Didjakiai), Mykolas Jakas – Starjakis. Mykolas Jakas – Plyniokas buvo kaimo stogdengys.

Viktoras Tirlikas Lietuvos kariuomenėje, 1935 m. Iš G. Tirliko albumo

Pranas Tirlikas (iš Konstantino šeimos) Lietuvos kariuomenėje. Apie 1935 m. Iš G. Tirliko albumo

²¹ Andrijonas A. Keliuose tykojo mirtis, *Autoekspresas*, 2002, vas. 14–20, p. 13.

*Pranas Treinys
Lietuvos kariuomenėje
(priklaupęs prie
kulkosvaidžio).
Apie 1935 m.
Iš P. Treinio šeimos
albumo*

*Šaulio Antano Milerio
sodyba Pakalniškiuose.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Tarpukario Lietuvoje šaulių organizacijai priklausė pakalniškiečiai kaimynai Antanas Mileris ir Juozas Treinys. Jie gražiai tvarkėsi savo ūkeliuose, pavyzdingai elgėsi visuomenėje, buvo dideli Tėvynės patriotai.

Lazda ir krivūlė

Po Pirmojo pasaulinio karo, kaip pasakoja senyvo amžiaus žmonės, dar daug žmonių buvo neraštingi arba parašydavo tik savo pavardę. Kaimo žmonės turėjo savo ūkių numerius. Kai reikėdavo sušaukti kaimo gyventojus, pasitarnaudavo lazda. Tai buvo lenkta kadagio lazda, kurią, seniūnui padavus, nešdavo ūkininkas pas ūkininką pagal numerius: pirmas – pas antrą, antras – pas trečią ir t. t. Paskutinis atnešdavo lazda į nurodytą susibūrimo vietą. Čia vykdavo reikiamas ar norimas pokalbis, kaimo reikalų svarstymas.

Asfaltuojamas kelias iš Gelgaudiškio į Pakalniškius (darbus atlieka Alytaus kelininkai, UAB „Alkesta“). 2003 m. A. Andrijono nuotr.

Vėliau lazda pakeitė krivulė. Tai jau ranka rašytas raštelis, kuriame būdavo nurodyta, kada, kur rinktis, apie ką bus tariamasi.

Tarpukario metais Gelgaudiškio valsčiui gana ilgai vadovavo viršaitis Juozas Matijošaitis. Pakalniškių seniūnais buvo Jonas Radzevičius, Mykolas Jakas, Jonas Sabas, Jurgis Visockis. Pastarasis seniūnijas vadovavo ir vokiečių okupacijos metais. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Kiek žinoma, gyveno Švedijoje. Jau miręs.

Vėl į Lietuvą grįžus sovietams, kuri laiką sovietinei Pakalniškių apylinkės tarybai vadovavo Jonas Žemaitis. Tai buvo ribotų gabumų, beraštis žmogus. Vietoj parašo nubrėždavo tris kryželius. Labai jau neapkentė pasiturinčių žmonių. Bet kokia proga mėgdavo kartoti: „Buožės niekai, niekai buožės“. Aišku, nemėgo jo ir tie, kurių jis nekentė. Yra žinoma, kad, kaip žmonės sako, ne kartą jam slapčia yra išpėrė kailį... Nors buvo ir beraštis, tačiau, kaip valdžios atstovas, jis koregavo mokesčius, duokles ūkininkams. Svarus buvo jo žodis ir tremiant niekuo nekaltus žmones į Sibirą.

Vėliau vadovavimą apylinkės tarybai perėmė Vladas Velička. Tai jau buvo lankstesnis žmonių atžvilgiu pareigūnas. Po kaimus vaikščiodavo daugiausia lydimas ginkluotų strībų.

1948–1954 m. Pakalniškių apylinkės tarybai vadovavo Kazimieras Balsys. Apylinkės tarybos vykdomojo komiteto sekretore dirbo Venckaitienė.

Kazimieras Balsys, gimęs 1908 m. Šakiuose, 1944 m. pradėjo savo veiklą Plokščių apylinkės vykdomajame komitete. Dirbant Plokščiuose, vėliau ir Pakalniškių apylinkės tarybos vykdomojo komiteto pirmininku, jam teko spręsti daugybę klausimų. Tai buvo buožinimo metai, žmonių prievarta varymo į kolūkius metai, metai, kai žmonės bendrai dirbo ir nieko neuždirbo. Šiandien K. Balsys, nors ir senyvo amžiaus, bet dar stiprus, turi neblogą atmintį ir gyvena savo ūkelyje Branduoliškių kaime.

1954 m. Pakalniškių apylinkę prijungė prie Gelgaudiškio apylinkės.

Antano (stovi dešinėje) ir Anelės (sėdi antra iš dešinės) Tirlikių sodybos kiemelyje Pakalniškių k. (iš dešinės): pirma – Agota Tirlikaitė, penkta – Matilda Tirlikaitė, šešta – A. ir A. Tirlikių duktė Dalė. Apie 1960 m.

Buvęs kolūkio traktorininkas Gediminas Tirlikas. Apie 1960 m.

Vestuvės Pakalniškių k. Tirlikių giminėje. Apie 1940 m. Nuotraukos – iš G. Tirliko albumo

Pakalniškių kaime išlikę vienkiemiai

1. V. Tirliko	17. G. Urbonienės
2. A. Tirlikienės	18. A. Jako
3. D. Vytorio	19. V. Riūtienės
4. G. Tilčiauskienės	20. V. Bataitienės
5. G. Tirliko	21. V. Pališkio
6. S. Radzevičiaus	22. S. Keselio
7. A. Maskolaitienės	23. R. Pališkio
8. S. Tirliko	24. V. Pališkio
9. V. Jako	25. J. Bendžiaus
10. V. Virbauskio	26. V. Treinienės
11. V. Raižio (Viktorynėje)	27. P. Baltrušaičio
12. S. Vaičaitienės	28. G. Lekšaitienės
13. V. Chaikevičiaus	29. I. Pipirienės
14. G. Milerio	30. G. Ditkaus
15. R. Rogačiaus	31. B. Liaudaitienės
16. V. Lango	32. J. Bagdonavičiaus

Po 1927 m. išnykę vienkiemiai

1. Eigulio pasoda	13. J. Žemaičio
2. A. Petkaus	14. M. Bakšienės
3. J. Samajausko	15. J. Grygelio
4. A. Samajausko	16.
5. J. Samajausko	17. A. Polkio
6. J. Povilaičio	18. A. Jacevičiaus
7. P. Jako	19. E. Stražauskaitės
8. V. Žakavičiaus	20. A. Ditkaus
9. P. Dovydaičio	21. J. Ignotaičio
10. J. Tirliko	22. O. Valuckaitės
11. V. Trucevičiaus	23. P. Ignotaičio
12. A. Gofmano	

Pakalniškių, Daugerdiškių k. rinkikai, 1927 m.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Gyv. vieta	Valdomas žemės plotas (ha)	Nuo kada ūkis valdomas
1.	Simanas Aštrauskas	60	Pakalniškių k.	30	Nuo prieškario (prieš I pas. karą)
2.	Demijonas Bakus	46	"	20	"
3.	Antanas Ditkus	58	"	11	"
4.	Kostas Endrijonas	50	"	13	"
5.	Mykolas Jakas	56	"	20	"
6.	Marė Pranaitienė	52	"	2	"
7.	Domininkas Povilaitis	61	"	25	"
8.	Jonas Sabas	43	"	35	"
9.	Kazys Samajauskas	64	"	24	"
10.	Jurgis Samajauskas	38	"	33	"
11.	Jonas Sakalauskas	57	"	18	"
12.	Antanas Stražauskas	60	"	11	"
13.	Jonas Radzevičius	55	"	31	"

(tėsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Gyv. vieta	Valdomas žemės plotas (ha)	Nuo kada ūkis valdomas
14.	Jonas Tirlikas	37	“	9	“
15.	Kostas Tirlikas	50	“	8	“
16.	Antanas Tirlikas	56	“	13	“
17.	Kostas Ignataitis	32	“	24	“
18.	Antanas Jakas	69	Daugerdiškių k.	55	“
19.	Kazys Jakas	32	“	12	“
20.	Kazys Maskolaitis	38	“	21	Nuo 1922 m.

Pakalniškių Antšilupiai, rinkėjai, 1927 m.

1.	Jonas Radzevičius	55	Žemdirbystė	Pakalniškių
2.	Marcelė Radzevičienė	40	“	“
3.	Palionė Radzevičienė	70	“	“
4.	Agota Radzevičiukė	28	“	“
5.	Ona Valuckaitė	25	“	“
6.	Jurgis Gardauskas	26	“	“
7.	Adomas Povilaitis	60	“	“
8.	Pranas Sutkaitis	42	“	“
9.	Domicelė Skubaitė	26	“	“
10.	Mykolas Jakas	63	“	“
11.	Julė Jakienė	55	“	“
12.	Antanas Jakas	72	“	“
13.	Marjona Jakienė	65	“	“
14.	Kazys Jakas	37	“	“
15.	Pranas Jakas	28	“	“
16.	Jurgis Jakas	65	“	“
17.	Pranas Treinys	27	“	“
18.	Kazys Maskolaitis	38	“	“
19.	Petronė Maskolaitienė	28	“	“
20.	Marcelė Matusiukė	25	“	“
21.	Mykolas Jakas, s. Mykolo	52	“	“
22.	Marjona Jakienė	45	“	“
23.	Simanas Aštrauskas	60	“	“
24.	Palionė Aštrauskienė	40	“	“
25.	Julė Jakaitė	55	“	“
26.	Ona Jakaitė	50	“	“
27.	Kazys Samajauskas	61	“	“
28.	Agota Samajauskienė	50	“	“
29.	Juozas Samajauskas	26	“	“
30.	Palionė Samajauskaitė	25	“	“
31.	Petronė Samajauskaitė	56	“	“
32.	Pranas Samajauskas	25	“	“
33.	Antanas Stražauskas	62	“	“
34.	Ona Stražauskienė	55	“	“
35.	Marjona Stražauskaitė	28	“	“
36.	Julija Stražauskaitė	25	“	“
37.	Vincas Stražauskas	26	“	“
38.	Jurgis Samajauskas	37	“	“
39.	Antosė Samajauskienė	32	“	“
40.	Antanas Samajauskas	40	“	“
41.	Marjona Tamošaitukė	28	“	“
42.	Juozas Kriščiūnas	60	“	“
43.	Marjona Kriščiūnienė	65	“	“
44.	Kostas Tirlikas	52	“	“
45.	Marjona Tirlikienė	42	“	“
46.	Kostas Endrijonas	45	“	“
47.	Agota Endrijonienė	32	“	“

(tęsinys)

48.	Antanas Tirlikas	57	“	“
49.	Ona Tirlikienė	40	“	“
50.	Jonas Tirlikas	26	“	“
51.	Jonas Sakalauskas	57	“	“
52.	Ona Sakalauskienė	45	“	“
53.	Antanas Ditkus	69	“	“
54.	Kostas Ditkus	26	“	“
55.	Marcelė Ditkaitė	43	“	“
56.	Jonas Sabas	44	“	“
57.	Marjona Sabienė	31	“	“
58.	Palionė Sabaitė	47	“	“
59.	Marjona Sabaitė	45	“	“
60.	Barbora Sabaitė	24	“	“
61.	Barbora Sabienė	71	“	“
62.	Marjona Pranaitienė	55	“	“
63.	Pranas Žuvelaitis	28	“	“
64.	Jonas Eidukaitis	68	“	“
65.	Petronė Eidukaitienė	65	“	“
66.	Mykolas Jakas	56	“	“
67.	Marjona Jakienė	50	“	“
68.	Kazys Jakas	27	“	“
69.	Juozas Ignotaitis	67	“	“
70.	Kostas Ignotaitis	35	“	“
71.	Juozas Ignotaitis	29	“	“
72.	Marjona Ignotaitė	28	“	“
73.	Marcelė Ignotaitė	25	“	“
74.	Marjona Ignotaitienė	61	“	“
75.	Juozas Tirlikas	38	“	“
76.	Antosė Tirlikienė	30	“	“
77.	Rozalija Tirlikienė	62	“	“
78.	Pranas Ignotaitis	38	“	“
79.	Marjona Ignotaitienė	26	“	“
80.	Antanas Jakas	43	“	“
81.	Elzbieta Jakienė	38	“	“
82.	Magdė Jakienė	65	“	“
83.	Marcelė Jakytė	45	“	“
84.	Antanas Mačiulaitis	53	“	“
85.	Emilija Mačiulaitienė	51	“	“
86.	Juozas Pečiūnaitis	60	“	“
87.	Marjona Pečiūnaitienė	30	“	“
88.	Jonas Jomantas	30	“	“
89.	Marcelė Jomantienė	31	“	“
90.	Petronė Sakalauskienė	68	“	“
91.	Ona Mockevičienė	25	“	“
92.	Jonas Kuncaitis	80	“	“
93.	Emilija Kuncaitienė	73	“	“
94.	Viktoras Pėstininkas	24	“	“
95.	Kazimiera Pėstininkienė	28	“	“
96.	Pranas Vasiliauskas	30	“	“
97.	Marjona Vasiliauskienė	24	“	“
98.	Juozas Orientas	47	“	“
99.	Marjona Orientienė	60	“	“
100.	Juozas Orientas	25	“	“
101.	Antanas Grūzdaitis	64	“	“
102.	Marjona Grūzdaitienė	54	“	“
103.	Antanina Grūzdaitienė	25	“	“
104.	Marjona Pranaitienė	70	“	“
105.	Antosė Samajauskienė	29	“	“
106.	Rozalija Polikauskytė	47	“	“
107.	Nasztazija Žilaičiukė	48	“	“
108.	Pranciškė Lužytė	40	“	“
109.	Morta Sadauskytė	29	“	“

(tęsinys)

110. Ona Štrimukė	35	“	“
111. Petrė Pranaitukė	60	“	“
112. Uršulė Banaitukė	70	“	“
113. Palionė Jakytė	47	“	“
114. Petrė Jurkšiuokė	50	“	“
115. Jurgis Endrijonas	65	“	“
116. Marjona Endrijonienė	47	“	“
117. Juozas Dovydaitis	80	“	“
118. Ona Dovydaitienė	52	“	“
119. Kostas Laurynaitis	29	“	“
120. Marjona Laurynaitienė	27	“	“
121. Agota Rudaitienė	70	“	“
122. Matilda Rudaitytė	24	“	“
123. Armonas Venskaitis	50	“	“
124. Anė Venskaitienė	26	“	“
125. Kazys Laurynaitis	60	“	“
126. Marjona Laurynaitienė	58	“	“
127. Antanas Bataitis	38	“	“
128. Ona Bataitienė	40	“	“
129. Elzbieta Mikelaitienė	55	“	“
130. Marcelė Mikelaitukė	30	“	“
131. Vincas Gabartas	26	“	“
132. Katrė Gabartienė	28	“	“
133. Agota Gabartienė	56	“	“
134. Petrė Sprainiukė	70	“	“
135. Teklė Vyšniauskienė	68	“	“
136. Petrė Lenkčiukė	60	“	“
137. Jieva Jankauskytė	65	“	“
138. Anė Baumonienė	54	“	“
139. Ama Baumonytė	25	“	“
140. Gendrūta Janušaitytė	60	“	“
141. Pranas Matusevičius	25	“	“
142. Jonas Rudaitis	30	“	“
143. Marjona Rudaitienė	60	“	“
144. Simonas Virbickas	63	“	“
145. Julė Virbickienė	63	“	“
146. Pranas Jakas	51	“	“
147. Domicelė Jakienė	62	“	“
148. Antanas Bastys	60	“	“
149. Marjona Bastienė	57	“	“
150. Vincas Gofmanas	41	“	“
151. Marjona Gofmanienė	38	“	“
152. Juozas Juodaitis	36	“	“
153. Pranė Juodaitienė	37	“	“
154. Milija Kajackytė	25	“	“
155. Antanina Totilaitytė	45	“	“
156. Jonas Adomaitis	59	“	“
157. Ona Adomaitienė	46	“	“
158. Juozas Vasiliauskas	60	“	“
159. Marė Vasiliauskienė	50	“	“
160. Antanas Samajauskas	40	“	“
161. Marcelė Samajauskienė	35	“	“
162. Marjona Tamošaitienė	70	“	“
163. Adomas Greičius	88	“	“
164. Viktorija Greičiuvienė	60	“	“
165. Viktoras Pocius	26	“	“
166. Pranas Širvaitis	52	“	“
167. Ona Širvaitienė	38	“	“
168. Juozas Valuckas	50	“	“
169. Petrė Valuckienė	55	“	“
170. Simanas Grygelis	60	“	“
171. Marcelė Grygelienė	40	“	“

(tęsinys)

---

172. Juozas Antanaitis	60	“	“
173. Antanas Antanaitis	35	“	“
174. Agota Antanaitienė	60	“	“
175. Elzė Antanaitienė	32	“	“
176. Kazys Alijošaitis	28	“	“
177. Jonas Žemaitis	47	“	“
178. Antosė Žemaitienė	31	“	“
179. Julius Bakšys	56	“	“
180. Marjona Bakšienė	32	“	“
181. Armonas Kukulis	86	“	“
182. Julė Kukulienė	72	“	“
183. Jurgis Laurynaitis	67	“	“
184. Jonas Gustas	26	“	“
185. Domicė Gustienė	26	“	“
186. Jieva Bružinskienė	58	“	“
187. Juozas Jesevičius	57	“	“
188. Ona Jesevičienė	46	“	“
189. Antanas Tirlikas	60	“	“
190. Pranas Tirlikas	57	“	“
191. Marcelė Tirlikienė	40	“	“
192. Petronė Tirlikienė	41	“	“
193. Marė Treinienė	64	“	“
194. Palionė Treiniukė	26	“	“
195. Juozas Skatikas	38	“	“
196. Matildė Skatikienė	32	“	“
197. Pranas Bakševičius	62	“	“
198. Julė Bakševičienė	56	“	“
199. Kazys Jenkevičius	45	“	“
200. Elzbieta Jenkevičienė	38	“	“
201. Antanas Povilaitis	33	“	“
202. Agota Povilaitienė	30	“	“

Branduoliškiai

Antanas Velička

Branduoliškiai... Yra toks kaimas Geļgaudiškio seniūnijoje, prie Nemuno. Vienintelis tokiu pavadinimu visoje Lietuvoje.

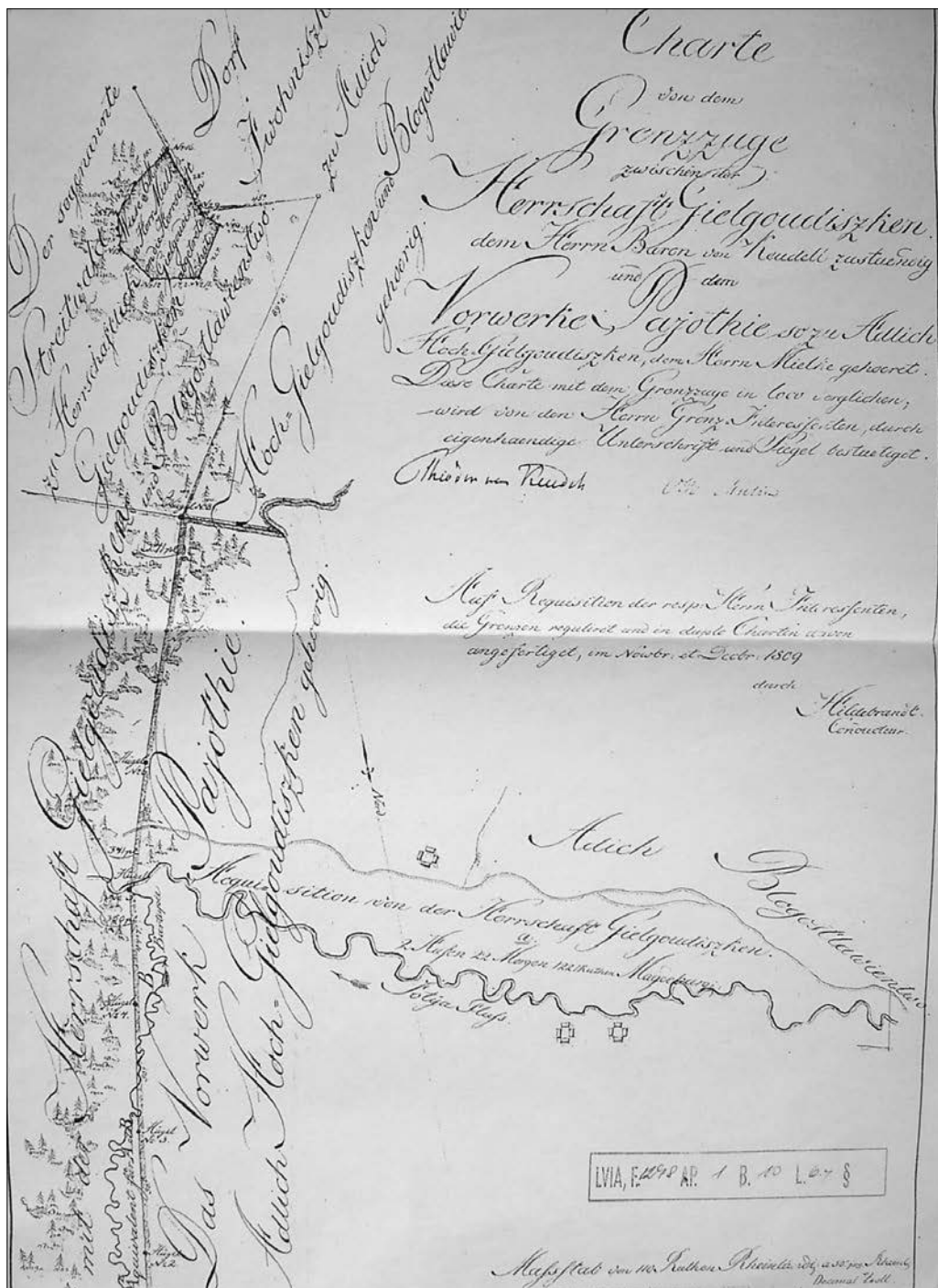
Branduoliškių gatvelė. 2006 m.

Dabar daug kas domisi savo tėviškės kilme, jos praeitimi. Apie tai jau seniai parašoma. Ir man teko nemažai skaityti apie Zanavykų krašto kaimus, bet savojo kaimo – Branduoliškių – niekur neradau paminėto. Tad norėčiau, kad ir jis būtų žinomas plačiau, nes turi gana savotišką ir įdomią istoriją. Netipišką, kiek kitokią nei daugelis aprašytųjų.

A. Andrijono nuotr.

Kodėl seniau mūsų kaimas nebūdavo minimas? Ogi todėl, kad tai jaunas kaimas, atsiradęs tik 1927–1928 m. per žemės reformą, kai Lietuvoje buvo parceliuojamos dvarų žemės (dvarui paliekant nuo 80 iki 150 ha) ir išdalijamos jos neturintiems ar mažai turintiems valstiečiams. Senuosiuose dokumentuose užfiksuota, kad anksčiau visos mūsų būsimo kaimo žemės priklausė dvarui, nuo seno vadinamam Aukštuoju Geļgaudiškiu. Tą dvarą valdė lenkų kilmės ponai Šemetos.

Esu gimęs keletą metų po minėtos žemės reformos, tad daug ką sužinojau iš senesnių branduoliškiečių ir iš knygų. Pirmiausia sužinojau, kad visi pirmieji kaimo gyventojai buvo naujakuriai buvusioje dvaro žemėje, vietos žmonių vadinami *porcelininkais*. Daug kam šis žodis tikriausiai negirdėtas ir ne visai suprantamas. Nesuprato jo ir Áukštojo Geļgaudiškio valstiečiai, gavę po 8–9 ha dvaro žemės (o tokių buvo apie 30), kurie tarptautinį žodį **parceliuoti** tarė *porceliuoti*, siedami jį su žodžiu **porcija**. Tad ir dvarų parceliavimą jie vadino dvarų *porceliavimu*, o tokiu būdu gavu-

Štrytgirio padalinimo žemėlapis,
kai Aukštasis Gelgaudiškis
priklausė ponui Mylkei.
1809 m. Iš CVIA archyvo

siuosius žemės – *porcelninkais*, t. y. gavusius po parcelę (po tam tikrą kiekį) žemės. Taip iškreipti tarptautiniai žodžiai virto tarmės, vietos žmonių kalbos žodžiais. Pavartojami jie dar ir dabar.

Taip apkarpytas buvo Aukštojo Gelgaudiškio dvaras. O iš kur atsirado kaimo pavadinimas Branduoliškiai? Atsakymo neradau niekur, tad teko spėlioti pačiam. Greta dvaro ir kaimo vinguriavo nedidelis upelis Virangė, taip pavadintas tikriausiai todėl, kad buvo labai išsirangęs, vingiuotas, nors vos kelių kilometrų ilgio. Upelio šlaitai buvo apaugę lazdynais, svyrančiais nuo riešutų kekių. O visi riešutai juk turi branduolius. Tad greičiausiai dėl to kažkam ir kilo mintis aplinkinę vietovę ir vėliau joje besikuriantį naująjį kaimą pavadinti Branduoliškiais.

Žemės dalybos

Kaimas nuo Nemuno nusidriekė apie porą kilometrų į pietus. Įdomiai žemę išdalino naujiems ūkininkams: po penkis hektarus ant kalno, pietinėje dvaro pusėje, ir po tris hektarus Nemuno lankoje, šiaurinėje pusėje. Dvaras liko viduryje. Lankos palei Nemuną nusidriekė beveik nuo Virangės ligi Šilupės, netoli Gelgaudiškio. Iš kilo problema, kad atstumai tarp sklypo ir lankos gali būti labai skirtingi. Ją išsprendė protingai: kas gavo sklypą arčiau Nemuno, tam lanka buvo skirta toliau nuo sklypo, todėl nuskriaustų nebuvo. Atstumas tarp sklypo ir lankos visiems buvo beveik lygus – apie du kilometrus. Ir dar viena detalė: lankos kaimui buvo skirtos palei pat Nemuno vagą, o palei kalną lankos pasiliko dvarui. Į savo lankas naujakuriai galėjo patekti tik paliktu keliu per dvaro lankas. Kodėl taip buvo padalinta? Ogi todėl, kad pakalnėje buvo derlingos lankos, o prie pat Nemuno – smėlynai su menka žole. Be to, lankas prie pat vagos labai nuniokodavo kasmetiniai pavasario potvyniai. Juk Kauno HES-o, tramdančio įnoringus Nemuno potvynius, tada dar nebuvo.

Ant kalno naujakuriams sklypus davė buvusiose dvaro ganyklose, kurios buvo gerokai užpelkėjusios, nederlingos. Tad daug triūso naujiesiems ūkininkams teko įdėti, kol jas pavertė gera dirbama žeme. Teko kasti griovius žemei nusausti, išplėsti dirvonavusią ganyklą, ant aukštesnių vietų statyti namus. Nepaisant visų pastangų, žemę nusausti pavyko tik iš dalies, todėl derliai buvo menki.

*Liuteronų kapinaičių miškelis Nemuno šlaite. 2003 m.
A. Andrijo nuotr.*

Šitaip Lietuvos žemėlapyje atsirado Branduoliškiai. Galbūt tai net unikalus atvejis. Kiek besidomėjau, neteko girdėti, kad per šį dvarų parceliavimą būtų atsiradęs ištisas kaimas. Paprastai parceliuojami dvarų plotai būdavo prijungiami prie jau esančių kaimų arba jiems būdavo paliekamas dvaro pavadinimas.

Geografija

Apie kaimo atsiradimą tebūnie tiek. Kokia gi jo geografija? Kaip minėjau, šiaurinėje jo pusėje kaimo lankas plovė Nemunas. Ne tik plovė, bet ir graužė. Po kelis metrus kas pavasari. Tiesa, tuo metu lankas nuo Nemuno šiek tiek gynė karklynai. Gana plati juosta. Bet ir juos pamažu per potvynius vanduo nugrauzdavo. Per metų metus trihektariai gerokai sumažėjo. Karklynų nebeliko. O kitoje Nemuno pusėje, priešingai – atsirado plati lankų ar karklynų juosta. Šitaip Nemunas įnoringai keitė savo vagą, kol nebuvo pažabotas pylimais, pas mus *špikdamiais* vadinamais. Galima pajuokauti: vagos kaita nuskriaudė ne tik Branduoliškius, bet ir Znavykiją, nes buvo permesta dalis jos lankų į žemaičių pusę.

Vakarinėje kaimo pusėje, kylant į kalną, dunksojo dvaro miškas, gražiai Šiliukū vadinamas. Už jo prasidėjo Pakalniškių kaimo laukai. Kiek paėjus, šalia kaimo ribos, ošė didokas Pakalniškių ūkininkų alksnynas, kurio po melioracijos nebeliko. Į tą alksnyną rudenio eidavome pasirinkti rudmėsių, grybų, kurių seniai neberandama netgi grybinguose Dzūkijos miškuose.

Pietinis kaimo galas rėmėsi į stambaus ūkininko Aštrausko ūkį su miškeliu, kuris vadinosi Laukeliškių kaimu. Aštrausko eglynas rėmėsi jau į Vōniškių kaimo laukus. Už Aštrausko ūkio, arba Laukeliškių kaimo, buvo Bōnkiškės ir Šilerāvos kaimeliai. Ir labai didelis Jotyškių kaimas prie Jotijōs upelio.

Dar apie Laukeliškius. 1923 m. Gelgaudiškio valsčiaus kaimų sąrašė minimas Laukeliškių viensėdis (vienkiemis), pagal dabartinę administracinę suskirstymą priskirtas Branduoliškių kaimui. Laukeliškių viensėdžio šeimininkai Apolonija ir Simanas Aštrauskai ūkininkavo 30,79 ha ūkyje. Jie augino sūnų Augustiną ir dukrą Marytę, taip pat giminaitę Petrę Sakalaitę, kurią aplinkiniai vadino Aštrauskų Petriuke. Aštrauskai jau mirę, palaidoti Gelgaudiškio kapinėse. Sūnus Augustinas mokėsi Kaune, parašė knygą (deja, jos pavadinimo nesužinojau). 1944 m. rudenį jis pasitraukė į Vakarus, apsigyveno JAV, vedęs. Tolimesnis jo likimas nežinomas. Duktė Marytė dirbo Plókščių pieninėje; išėjusi į pensiją, drauge su Petriuke gyveno tėvų sodyboje. Mirusi, palaidota Gelgaudiškio kapinėse. Petrė Sakalaitė dirbo kolūkyje, išėjusi į pensiją – šeimininke vestuvėse, laidotuvėse. Mirusi, palaidota Gelgaudiškio kapinėse¹.

1923 m. viensėdyje gyveno 10 žmonių. Šiuo metu ta vieta – apleista dykynė. Vakariniam Aštrauskų lauko pakraštyje, prie kelio, vedančio iš Stanaičių į Pakalniškius, stovėjo medinis kryžius. Nugriautas apie 1966-uosius metus².

Rytinėje pusėje – Vōniškiai. Didelis kaimas. Kokia neišpasakytai sunki dalia išpuolė šiam kaimui. Per karą, vokiečiams traukiantis, per tą kaimą nuvingiavo pirmosios fronto apkasų linijos. Ištisiems mėnesiams. Paskutinę karo vasarą ir rudenį. Nors čia aktyvių kautynių nebuvo, mūšiai vyko prie Šakių ir Vilkaviškio, bet frontas yra frontas. Visas kaimas surūko pelenais. Dieną ir naktį pokšėjo šū-

¹ Iš savo atminties 2004 m. užrašė Antanas Bajerčius, apie 72 m., gyv. Gelgaudiškyje.

² *Ten pat.*

Laukeliškių viensėdžio medžiai

Voniškių laukai šiandien.

2005 m.

A. Andrijono nuotraukos

viai, bumbsejo patrankos. Iš Vōniškių liko tik gaisravietės ir laukai, išvarpyti sprogimų ir apkasų, apraizgyti spygliuotų vielų tinklais. Aštrausko giraitė išties apsugojo pietinius Branduōliškių gyventojus nuo fronto ugnies ir kulku.

Na, o tarp kaimo sodybų ir jo laukų stovėjo dvaras su Šileliu ir Virange.

Iš Hrebnickio Rojaus

Kas gi tapo tais *parcelninkais*? Beveik išimtinai – buvę dvariškiai. Išskyrus tris savanorius. Savanoriams sklypus leido pasirinkti. Kiti juos gavo traukdami numerius. Dauguma naujo kaimo vyrų buvo raštingi: mokėjo skaityti ir rašyti. Moterų buvo nemažai beraščių. Pokario metais buvo mėginta visus išmokyti rašto. Pavyko tik tiek, kad visi išmoko pasirašyti. Kurgi tu priversi pagyvenusius žmones išmokti to, ko jie neišmoko vaikystėje!

Daugiausia mokslo ragavęs, matyt, buvo Stanislovas Velička – mano senelis. Jis buvo baigęs kažkokią dvi metų žemės ūkio mokyklą Vāršuvoje. Įgijo sodininko-daržininko specialybę. Daug metų dirbo pagal specialybę Šemetų dvare, net ir gavęs atskirą sklypą. Dvarui nusilpus, matyt, ne be Šemetos protekcijos, toliau dirbo žinomo visuomenės veikėjo Martyno Yčo dvare, Pakaunėje. Kilęs nuo Dūkšto iš Aukštaitijos, iš neturtingos šeimos. Kaipgi anais laikais sugebėjo siekti mokslo? Net Vāršuvoje? Savo laiku tuo nepasidomėjau, o po tiek metų, kai iš tos kartos neliko gyvųjų, sunku ką nors rasti. Visgi, pastudijavęs aplinkybes, mėginu spėti tai, kas panašu į tiesą. Prie Dūkšto anais senais laikais savo sodininkystės ūkį turėjo ikūres profesorius Adomas Hrebnickis, profesoriavęs Petrapilyje. Tai buvo didelis sodininkystės žinovas ir puoselėtojas. Savo ūkyje profesorius išaugino nuostabų sodą, kuris vėliau netgi buvo pavadintas Rojumi. Taip ta vietovė vadinasi ir dabar, nors sodas ir sunykęs. Apie jo buvusią šlovę liudija tik nedidelis muziejėlis tame Rojuje ir profesoriaus biustas.

Onutės Zablockienės sodyba prie Gelgaudiškio–Plokščių kelio. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Profesorius skleidė sodininkystės idėjas tarp aplinkinių, padėdavo užsi-veisti sodus. Tikriausiai tomis idėjomis susižavėjo kaimo jaunuolis Stasys Velička. Ne be profesoriaus pagalbos nukako net į Varšuvą studijuoti sodininkystę. Savo pašaukimui liko ištikimas iki gyvenimo pabaigos. Išsigijęs žemės, pirmiausia užveisė nemažą sodą, bičių, išsirusė inspektus daržovėms. Rinko vaismedžių sėklas, iš kurių veisė medelyną. Sodinukus mielai dalino kaimynams. Skatino branduoliškiečius veisti sodus. Deja, patekus į pafrontę, vokiečiai išdegino bites, o sodybą su sodu išnaikino tiesiant naują vieškelį iš Geļgaudiškio į Plókščius. Taip jau išėjo, kad kelias ėjo tiesiai per mūsų sodybą. O kaimynų sodybos iš vienos ir kitos pusės liko. Išliko net per melioraciją ir gyvuoja ligi šiolei.

Kelio rodyklės. 2006 m. A. Andrijo nuotr.

Kelias ėjo tiesiai per mūsų sodybą. O kaimynų sodybos iš vienos ir kitos pusės liko. Išliko net per melioraciją ir gyvuoja ligi šiolei.

Pirmoji kaimo karta

Branduoliškiuose dominavo šios pavardės: Sederevičiai, Klimaičiai, Žuvelaičiai, Matusevičiai, Bonkaičiai. Aišku, juos vadino kur kas paprasčiau, atmesdami slavišką pavardės galą -avičius, -evičius.

Rašydamas apie praeities žmones, laikysiuos senos liaudies išminties: apie mirusiuosius arba gerai, arba nieko. Mano atmintyje iš pirmosios branduoliškėčių kartos geriausiai išliko mūsų kaimynas Kazimieras Zablockis (senasis, ne sūnus). Tamsaus gymio, stipraus sudėjimo ir su tokiais ūsais, kokių neturėjo niekas mūsų apylinkėse. Lyg caro laikų kareivio – vešlūs, paraityti. O kareiviu Kazimierui tada, aišku, ne pagal savo valią, teko būti ir net dalyvauti 1904 m. Rusijos kare su Japonija, mūšiuose prie Port Artūro. Mėgo apie tai pasakoti, o mes, vaikai, tik ir laukdavome progos paklausti. Gerai atmintyje išlikę ir Juozas Puidokas, buvęs savanoris, didelis politikuotojas. Jis vienintelis kaime turėjo išsigijęs radijo aparatą. Virš jo sodybos styrojo didžiulė kartis, ant kurios buvo pritvirtinta antena. Viso kaimo vyrai mėgo paklausti „radijo pas Puidoką“. Taip pat ir jo pasakojimų apie mūšius su lenkais.

Žymiausiu žmogumi kaime, žinoma, buvo seniūnas Jurgis Visockis. Buvęs savanoris, šaulys. Nepriklausomybės kovose J. Visockis granatomis išsprogdino kažkokį lenkų štabą ir už tai buvo apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Jis išmanė įstatymus, gebėjo patarti vienu ar kitu reikalu. Per jį vyko visi kontaktai su valsčiaus ir net apskrities valdžia. Jis iš Gelgaudiškio, kur buvo paštas, į kaimą atgabendavo laiškus ir „Ūkininko patarėją“, kurį kai kas buvo užsiprenumeravę. Mat laiškanešių tuomet nebuvo, o seniūnas pagal savo pareigas kas sa-

Branduoliškių kaimo seniūnas Jurgis Visockis (1895–?)

vaitę lankydavosi valsčiuje. Apie vertas dėmesio naujoves seniūnas informuodavo krivūlėmis. Gavus krivūlę, reikėjo kuo greičiau ją perduoti kaimynui, kad greitai apkeliautų visą kaimą. Krivūlėmis ir į susirinkimus kviesdavo. Vokiečiams traukiantis, seniūnas su šeima pabėgo į Vokietiją, atsidūrė net Australijoje, kur ir mirė. Kaip aktyvus šaulys, jis minimas knygoje apie Zanavykiją, išleistoje JAV (A. Rugytė).

Tarp šiaudinių kaimo stogų ryškiai spindėjo blizgančia skarda dengtas Strimaičio, amerikono, namas ir kiti pastatai. Amerikonu jį vadino todėl, kad trobesiams buvo užsidirbęs pinigų Amerikoje.

Iki šiol menu tokią rimuotę: „*Kunsta Pranas, Klimas Simas – vyksta grabėj sukilimas*“. Tai apie du kaimynus, kurie, susėdę ant griovio krašto, mėgo papolitikuoti. Iki balto įkaitimo. Bet gera kaimynystė nuo to nenukentėdavo.

Iš kaimo moterų atmintyje ryškiausiai išliko Tafilė. Kitaip kaime jos nevadino. Tai buvo netekėjusi moterėlė, be vienos kojos, vaikščiojo su ramentu po pažastimi. Savo ūkelyje gyveno kartu su broliu, taip pat nevedusiu. Kad ir su ramentu, tačiau sugebėjo ne tik namus prižiūrėti, bet ir padaryti tiek, kiek kitos ir sveikos nepajėgė. Tafilė laikė krautuvėlę, buvo gera siuvėja. Apsiūdavo ne vieno kaimiečio šeimą. Jei prirėkdavo kam pasaugoti namus kur nors išvykstant – vis pas Tafilę. Pažiūrėdavo. Veltui. Likusi viena, taip ir nugyveno amžėlį savo trobelėje, nors kur kas lengviau būtų buvę senatvėje senelių namuose. Į prieglaudą? Kur tau!

Plačiai ne tik Branduoliškiuose, bet ir visoje apylinkėje buvo žinoma kaip gera priėmėja prie gimdymo Pranciška Veličkienė (Cvirkaitė iš Klangių). Minėto sodininko žmona. Turbūt nebuvo vaiko Branduoliškiuose, į pasaulį atėjusio be jos pagalbos.

*Alfonso Gusto kalvė
po dvaro liepomis.
2003 m.
A. Andrijono nuotr.*

Ir visi sėkmingai. Žiūrėk, naktį jau ir beldžiasi koks nors žmogelis. Padėk, žmona „sukrito“. Ir važiuoja. Be užmokesčio. Tik rytą jau parveža nakties svečias švytinčią – viskas gerai. Su lauktuvėmis. Beraštė, bet išmananti tokį keblų akušerės darbą. Kur jo išmoko? Tikriausiai iš savo mamos.

Garsūs buvo ir Branduoliškių kalviai. Tai broliai Jonas ir Juozas Čereškevičiai. Išmokę kalviauti pas senesnius kalvius, dirbdami „gizeliais“ be užmokesčio, tik už valgį, tapo tikrais kalviais. Nebuvo kalviško darbo, kurio jie nemokėjo. Kaustė arklius, važius ir bričkas, taisė visokiausius žemės ūkio padargus. Plėtojantis kaime mechanizacijai, Jonas kaip pradėjo kalviauti Šemetos dvare, taip ir į pensiją išėjo Branduoliškiuose. Tik jau greta dvaro. Kolūkyje. Iki gilios senatvės kalė savo kalvelėje prie namų. Antram kalviui dvare vietos nebuvo, todėl Juozas „pasidavė į žmones“, kaip tada buvo sakoma. Kalviavo Šakiuose, Kiduliuosė, Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte. Nusigavo net į Kaliningrado sritį, Prūsiją, kur ir į pensiją išėjo. Daug gerų žodžių nusipelnė abu kalviai. Ir iš žmonių, ir iš valdžios. Net laikraščiai apie juos rašė. O kokį kalvišką „unorą“ išlaikė: kalvienės nedirbo jokio samdomo darbo visą gyvenimą. Net pensijos joms buvo paskirtos nuo vyrų kalviško uždarbio. Bet kalvio amatas jų atžalų nesužavėjo. Tik vienas, Juozo sūnus Kazimieras, vis dėlto tęsė tėvo amatą. Tėvui išėjus į pensiją, jis perėmė iš jo kalvę. Įgijęs patirties, buvo priimtas į prestižinį „Nemuno“ žirgyną Šilutės rajone. Čia, be visų kitų kalviškų darbų, reikėjo kaustyti žirgus, kurių vertė ir tais laikais buvo matuojama dešimtimis ir net šimtais tūkstančių dolerių. Labai atsakinga juos kaustyti. Pamėgink sužaloti tokį žirgą bekaustydamas – neišsimokėsi visą gyvenimą. Žirgyno vadovybė specialiam apmokymui siuntė jį net į Maskvos žemės ūkio akademiją. Grįžo su akademijos išduotu diplomu. Kazimieras Čereškevičius ir dabar, jau būdamas pensininkas, tebekalviauja buvusiose „Nemuno“ žirgyno valdose. Tokie tad buvo branduoliškėnai kalviai.

Koks gi anų laikų kaimas be čigonų. Buvo jų ir Branduoliškiuose. Apsistodavo paprastai pas Duobą, pakalnėje, iš molio drėbtame tvarte. Kaime čigonai nebuvo malonus dalykas. Vagiliavo. Kartais ir arklį nujodavo iš lankų. Vaikams artintis prie Duobos sodybos buvo išvis rizikinga – galėjai būti čigoniukų apkultas.

Pastatai

Gana savotiški buvo pirmieji branduoliškiečių pastatai. Daugelis pirmiausia statėsi vieną trobą. Buvo tai toks ilgas namas, kurio viename gale – gyvenamasis kambarys, *stuba* vadinamas, su virtuvele (*kuknia*), per vidurį – tvartas, *stald* vadinamas, o kitame gale – kluonas, *skūnia* vadinamas. Tikrai suvalkietiškas racionalumas. Tokiam „kombainui“ reikėjo mažiau medžiagų. Bendra siena tarp tvarto ir virtuvės darė juos šiltesnius. Iš kitos pusės ir iš viršaus tvartą apšiltindavo klojime ir ant tvarto sukraunamais pašarais. Gal dar reikėtų paminėti tokį įdomų statinį, kurį kaime vadino *biragu*. Tai vėlgi suvalkietiško ekonomiško pavyzdys: į žemę sukastos 4 ilgos kartys sudaro kvadratą arba kitokią keturkampį; išilgai kartyse prigrežta skylių; ant tų 4 karčių iš viršaus užmautas paprastų šiaudų stogas. Po tuo stogu sukraudavo šieną arba javus. Kraunant stogą vis keldavo į viršų, o kad jis nenukristų žemyn, keisdavo ir užkišdavo kaiščius į jau minėtas skylės. Argi ne kluonas?! Iš viršaus neužlyja, iš šonų lietus taip pat nepatenka. Tame *birage* šienas puikiausiai laikosi kiek tik reikia. Palaipsniui nukraunant šieną, stogas taip pat nuleidžiamas

naudojant kaiščius. Kai šienas baigiasi, stogas nusėda ant žemės. Patogu, pigu ir visai paprasta.

Prasigyvenus buvo statomi atskiri gyvenamieji namai ir kluonai, o ilgasis pastatas likdavo tvartui bei kitokiems ūkiniams reikalams. Vienas kitas pirmykštis pastatas išliko ilgokai, kadangi ne visi įstengė pasistatyti kitus trobesius atskirai. Gyvenamuose namuose vyravo iš molio plūkta asla. Tik vienas kitas įstengė įsiruošti grindis. Iš patalpų apšildymo įrengimo norėčiau paminėti *zelikį*. Kitose Lietuvos vietovėse toks pavadinimas nesutinkamas, nes ir pats įrenginys nėra paplitęs. O žanavykuose *zelikiai* buvo žinomi ne tik Branduoliškiuose. Tai toks prie krosnies, *mašina* vadinamos, priemūris atsisėsti ar atsigulti, šildomas nuo krosnies. Labai patogus ir pasėdėti, ir pagulėti. Kitose vietovėse tam reikalui naudodavo pačias krosnis, bet ant jų buvo nepatogu laiptoti.

*Kuncaičių namelis
Branduoliškiuose.*

1943 m.

Iš P. Kuncaičio
asm. albumo

Mokykla

Beveik visas kaimas buvo katalikiškas. Vokiečių kilmės šeimų gyveno tik kelios (Bonkaičiai, Maternai, Kruliai). Priklausė Gelgaudiškio parapijai, kurios ilgametis klebonas buvo kunigas Justinas Augustaitis. Būta tai labai gero ir tauraus žmogaus. Gal todėl jį apėjo visos negandos, ištikusios ne vieną bažnyčios tarną. Tai buvo tikras savo parapijiečių ganytojas, mokėjęs rasti kalbą ir su senu, ir su mažu. Menasi toks epizodėlis. Kalėdodamas klebonas išgirdo, kad aš, nors dar ne mokyklinukas, jau skaitinėju „Šaltinėlių“, leidžiamą vaikams. Paprašė paskaityti. Nedrįsau. Tada klebonas išėmė monetą iš kišenės ir pareiškė, jei aš ką nors paskaitysiu, už tą monetą užsakys „Šaltinėlių“ visiems metams. Neištverčiau. Paskaičiau. Ir tikrai visus metus gaudavau tą žurnaliuką. Mokykloje jis mokė mus tikėjimo tiesų. Įdomios būdavo tos pamokėlės. Jos tapo visai nuobodžiomis, kai į mokyklą pradėjo ateidinėti kitas kunigas.

Branduoliškių kaimo vaikai pradžios mokykloje mokėmės kartu su pakalniškiečiais. Mokykla daug metų buvo pas Pakalniškių ūkininką Sabą. Mėginta buvo ją perkelti į nacionalizuotus Šemetos rūmus, bet neilgam. Tai buvo nepatogu visiems, nes toli buvo eiti ir iš Branduoliškių, ir juolab iš Pakalniškių. Greitai mokykla buvo gražinta pas Sabą.

Kuriantis Branduoliškiams, buvo skirta pora hektarų mokyklai, bet mokykla taip ir nebuvo pastatyta. Berods iki šiol tas sklypas prie Šiliuko ir dabar vadinamas Mokyklos lauku. Ant to lauko anais laikais kartais būdavo suruošiamos gegužinės.

Dvaras

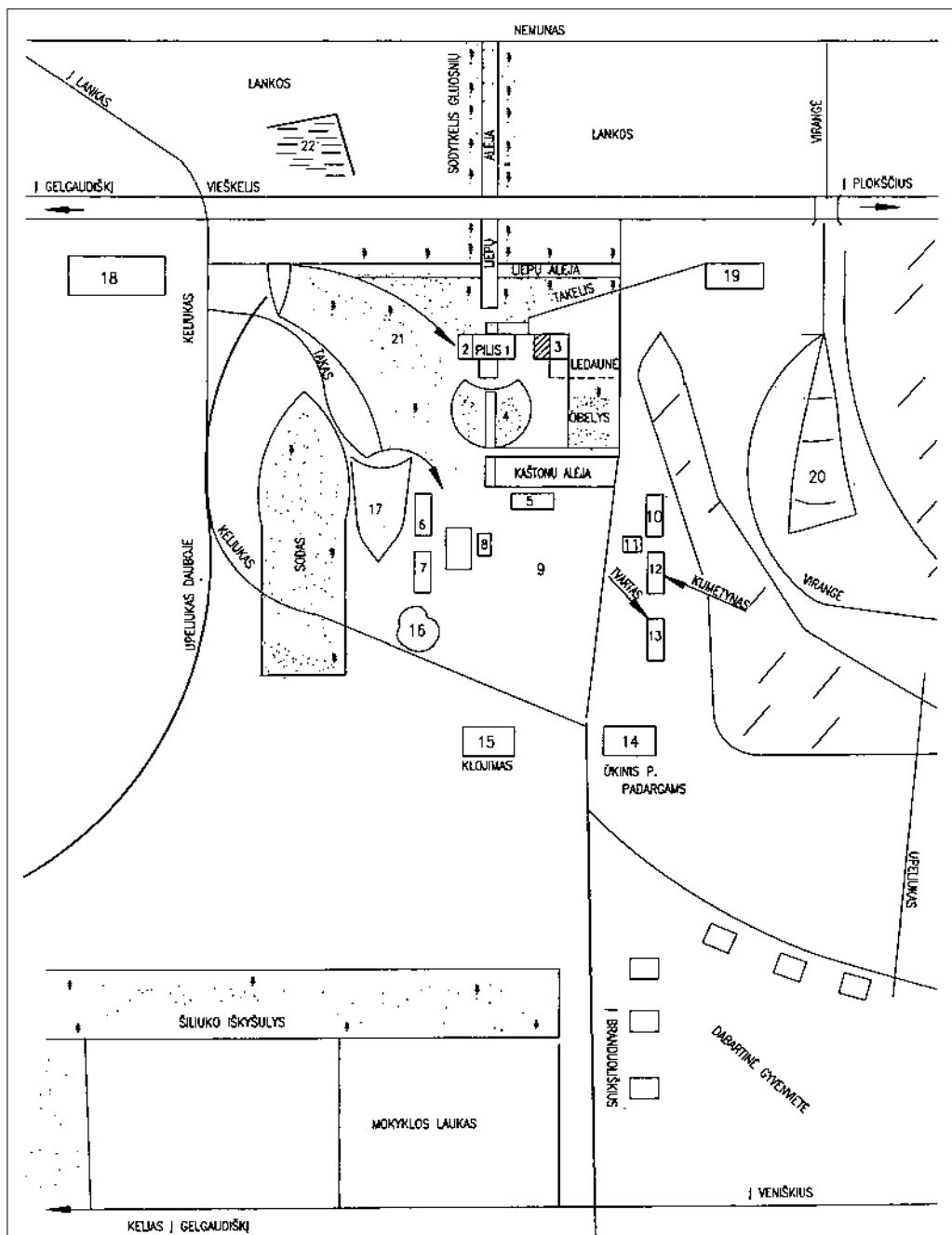
Šiek tiek apie dvarą, kuris vadinosi Aukštasis Gelgaudiškis. Ne taip seniai teko skaityti lenkų keliautojo tyrinėtojo (taip jis ten pavadintas) Zigmanto Gliogerio knygę „Nemunu“, kuri 1992 m. buvo išversta iš lenkų kalbos. Ten rašoma, kad 1899 m. autorius keliavo Nemunu nuo Kauno ligi Jurbarko. Z. Gliogeris rašo:

„Gelgaudiškiai yra du. Kairiajame Nemuno krašte Aukštasis ir Žemasis... Aukštasis Gelgaudiškis yra pono Šemetos nuosavybė. Jo neradome namie. Sužinojome, kad jis kaimiečių vienu balsu išrinktas šiemet bendruomenės teisėju. Ponas Stacinskas, ekonomas, išvedžiojo po platų kalvotą sodą, gausų daržovių ir įvairiausių vaismedžių. Apžiūrėjome čia senamadiškus mūro rūmus dvišaliu stogu. Iš rūmų verandos – gražus Nemuno vaizdas... Pakeliui į Žemąjį Gelgaudiškį, derlioje panemunių ganykloje, dairėmės į labai gražią p. Šemetos olandų veislės karvių bandą, o prie jos kaimietį, kurio išvaizda ir drabužiai nesiskyrė nuo mozūro, jo žiogris buvo lygiai toks, kaip Mozūrų ir Palenkės žiogriai, pinti tarp stačių stulpų... Jau prie pat Ž. Gelgaudiškio pakelėje stūksojo didelis, matyt, dvaro, medinis, labai senas, negyvenamas namas. Visais savo statybos bruožais jis atrodė tokia įprasta Mozūrų smuklė arba palivarko ketvirtainis nuo Narevo, o gal nuo Vyslos...“

*Aukštojo Gelgaudiškio dvaro rūmai (pilis).
Apie 1935 m.*

Dvaro pastatų išdėstymo eksplikacija: 1. Pilis; 2. Oranžerija; 3. Ledaunė; 4. Dekoratyvinių augalų aikštelė, apjuosta žiediniu privažiavimu; 5. Ūkvedžio ir meistro namas; 6. Svirnas (špykėrė); 7. Galvijų tvartas; 8. Stalių dirbtuvė (meistrinė); 9. Kiemas (ūkinis); 10. Kalvio ir kito amatininko namas; 11. Kalvė; 12. Kumetynas; 13. Tvartas; 14. Pastatas ūkio padargams; 15. Klojimas; 16. Gyvuliams girdyti tvėnkinyš priešais tvartą; 17. Žemesnysis tvėnkinyš ant upeliūkščio skardžio; 18. Liuteronų (vokiečių) kapinaitės; 19. Sodininko-daržininko namas; 20. Prie Virangės dauboje būsiami tvėnkiniai žuivovaisai; 21. Medžiais apšodintas šlaitas; 22. Nuo upeliūkščio užpelkėjusi lankos dalis, apribota damba (pylimu). Valentinos Samajauskienės brėž.

Kiek žinau, tai pirmasis Aukštojo Gelgaudiškio spausdintas paminėjimas. Knygelėje plačiau aprašytas Žemasis Gelgaudiškis, jo praeitis, bet tai kita tema. Papildydamas Z. Gliogeri, norėčiau šį bei tą pridėti.

Virangės slėnyje tuomet tyvuliavo tvenkiniai, kuriuose buvo auginami karpiai. Ypač įdomi kaskadinė irigacija, įrengta ant bevardžio upeliūkščio, tekančio gilioje dauboje vakarinėje dvaro pusėje. Ant to mažo upeliuko, tekančio iš šaltinio ant kalno, panaudojus užtvankas, buvo įrengti net trys tvenkiniai. Viršutinis, dvaro kieme, aprūpino vandeniu visą ūkį. Iš šiek tiek žemesnio tvenkinio tyras šaltinio vanduo buvo tiekiamas į rūmus. O pakalnėje panašus tvenkinys, išterpęs tarp šimtamečiais medžiais apaugusių šlaitų, ir prie jo ateinančia liepų alėja, matyt, tarnavo grožiui.

Tarp tų dviejų upelių su jų tvenkiniais ir šlaitų lapijos kalvos terasoje stovėjo patys rūmai. Tai buvo gana kuklus dviaukštis pastatas. Minimi Z. Gliogerio Nemuno vaizdai iš verandos, šimtamečių medžių lapija aplinkui, šlamanti kalvos šlaituose su gražiai įrengtais takeliais, liepų ir kaštonų alėjomis, su tais upeliais ir tvenkiniais teikė nepaprastą pasigėrėjimą. O kur dar didžiulis sodas ant gretimos plačios kalvos ir gėlynai priešais rūmus iš pietų pusės! Oranžerija, kaimiečių *ražarne* vadinama, kurioje ištisus metus vešėjo šiltųjų kraštų augmenija. Tikras rojaus kampelis. Vargu ar rasime kur nors kitur panašią dvaro rūmų aplinką.

Nuo aukšteliau stovinčių ūkio pastatų rūmus dengė kaštonų ir liepų alėja, už jos – plati žalioji zona. Greta rūmų tebuvo nemažas pastatas produktams laikyti, *ledaune* vadinamas. Į šios ledainės rūsius žiemą būdavo privežama ledo luitų, prikištų Nemune, tarp kurių produktai gerai išsilaikydavo visą vasarą.

Apgalvotai buvo išdėstyti ir dvaro ūkiniai pastatai. Ant kalno. Čia ratu aplink didžiulį kiemą, tiksliau, aikštę, stovėjo tvartai, daržinės, dirbtuvės. Rytinėje kiemo pusėje buvo sugrupuoti gyvenamieji darbininkų pastatai. Ilgas kumetynas su mažais kambarėliais eiliniams darbininkams. Beje, nukrėstas iš molio ir baltai nudažytas atrodė kaip mūrinis. Atskiruose mediniuose namukuose gyveno ūkvedys, sodininkas, kalvis, račius, kiti specialistai. Po dvi šeimas viename name. Juose butai buvo įruošti geriau nei kumetyne. Prie ūkvedžio namo buvo grūdų svirnas, *špykėre* vadinamas. Matyt, vieta taip pasirinkta, kad aruodai būtų saugesni.

Iš Žemojo Gelgaudiškio į Aukštąjį vedė žvyruotas vieškeliukas. Pakalnėje, palei lankas. Tuo vieškeliuku galėjai nukeliauti ir į Plókščius, kur jis ir baigėsi. Iš Žemojo Gelgaudiškio juo galėjai patekti jau į visą likusį pasaulį.

Visa tai liudija, kad tais laikais dvaro būta klestinčio.

Per Pirmąjį pasaulinį karą dvaras labai nukentėjo. Šeimininkams pasitraukus į Rusiją, jų turtai buvo išgrobstyti, bet pastatai liko sveiki. Grįžę po karo, ponai Šemetos dvarą atstatinėjo, bet tai sekėsi sunkiai. O čia dar prasidėjo žemės apkarpymas. Smarkiai iššalo sodas, sudegė daržinė su javais. Neišgalint tinkamai prižiūrėti, krūmais užžėlė alėjos ir parko takeliai. Po kurio laiko teko atsisakyti ir gražios, naujai atkurtos oranžerijos. Dvaras nyko. Tuometinis jo šeimininkas Tadas Šemeta neištengė sulaikyti smukimo. Visa rūmų puošmena beliko tik klombos ir gėlynai priešais rūmus.

Tarpukariu Tadas Šemeta gyveno su žmona. Turėjo sūnų. Su savo buvusiais dvariškiais, dabar ūkininkais, sugyveno draugiškai, be konfliktų, nors dvaras ir buvo

*Grižusi iš Sibiro
trenties, Jadvyga
Šemetienė aplankė
dvaro griuvėsius.
Apie 1960 m.*

tarp kaimo ir jo lankų. Žmona buvo menkos sveikatos, todėl iš rūmų mažai tesirodė. Ponas Šemeta mėgo jaunimą, padėjo Branduoliškių entuziastams ruošti vakarones su vaidinimais. Turėdamas miško, laikė eigulį, kurio žmona, prasilavinusi moteriškė, tapo tų vakaronių organizatore. Suvaidino „Ameriką pirtyje“, keletą madingų anais laikais „veikaliukų“, kaip juos tada vadino. Režisieriumi buvęs Palenčius iš Gelgaudiškio. Tai būta apsišvietusio žmogaus. Mėgo knygas, sceną. Turėjo sukaupęs net bibliotekėlę, kuria leisdavo naudotis knygos mylėtojams.

Ponas Šemeta užleisdavo savo *špykėrę* vakarėliams tuomet, kai joje nebelikdavo grūdų. Nors buvau mažas pipiras, bet tuos vakarėlius atsimenu. Jie teikė ir vaikams džiaugsmo. Buvau ir minėto Palenčiaus bibliotekėlės skaitytojas.

Mano senelis apie 1910 m. Šemetos dvare pradėjo „*agrodninkauti*“, kaip tada sakydavo žmonės. Keletą metų tvarkė sodą, dvaro daržininkystę ir visas kitas gamtines jo grožybes. Ponams buvo artimas. Karo metais padėjo išsaugoti dalį jų turto, brangenybių. Nors ir gavęs sklypą, toliau dirbo dvare, kol galų gale ponas nebegalėjo išlaikyti sodininko. Tada, aišku, ne be Šemetos rekomendacijos, toliau sodininkavo Martyno Yčo dvare Pakaunėje, savo uždarbiu paremdamas ūkelyje dirbančią šeimą.

Atėjo keturiasdešimtieji. Dvaras buvo nacionalizuotas. Ponas Šemeta su šeima iš rūmų išvarytas. Prisiglaudė pas buvusį savo dvariški Nausiedą. Iš čia visi trys buvo išvežti į Sibirą, kur Šemeta greitai mirė. Šemetienė su sūnumi iš ištrėmimo sugrižo. Apsigyveno Kaune. Čia ištiko dar viena nelaimė – sūnus nuskendo Nemune. Taip ir neliko dvaro įpėdinių.

Keturiasdešimtaisiais dvaro rūmuose buvo įkurdinti vaikų namai, kuriems buvo atiduota ir dvaro nuosavybė. Prasidėjus karui, vaikų namus iškeldino, o ūki perėmė vokiečių okupacinė valdžia.

Pokario metais dvaras berods buvo priskirtas prie Kidulių tarybinio ūkio. Rūmuose apsigyveno darbininkų šeimos. Dalį žemės išdalino naujakuriams. Vėliau dvaro žemę prijungė prie kolūkio, o jo pastatus panaudojo ūkio reikalams. Stambinant kolūkius ir pastačius naujas fermas ir kompleksus, senieji dvaro pastatai, atsidūrę pačiame ūkio pakraštyje, tapo nebereikalingi. Palaipsnui juos nugriovė. Liko tik bu-

vęs ūkvedžio namelis. Visa dvaro gamtos grožybė taip pat sunyko nebeatpažįstamai. Apie buvusias puošnias alėjas primena tik vienur kitur išlikusios kelios liepos ir kaštonai. Ant plikos kalvos už kaskadinio upelio išaugo didžiulis gamybinis Branduoliškių brigados kompleksas. Beje, dabar vėl beveik ar visai sugriautas.

Laikmečių kaita

Kaipgi žengė Branduoliškiai per laikmečių kaitą? Į keturiasdešimtuosius atėjo jau šiek tiek prakutę, bet gyveno sunkiai. Blogos žemės, nepatogus jų išdėstymas, neišbrendami kaimo keliai, mokesčiai. Žemę vos įstengė apsidirbti, dirbdami visomis šeimomis. Javų kūlimus, bulviakasių tekdavo atlikti talkomis, atidirbant. Kurui daugiausia naudojo panemunės karklus. Na, dar ir eglisakes – ponas Šemeta vienam kitam leisdavo genėti jo miško egles. Žiemomis stipresnieji vyrai išvažiuodavo į miškus uždarbiauti. Tada miškai buvo aktyviai kertami ir parduodami. Kaip ir dabar. Iškirstas miškas būdavo suvežamas prie Nemuno, ant Šemetos lankos. Čia jį apdorodavo ir išgabendavo sieliais bei baržomis į Vokietiją arba į Kauno popieriaus fabriką.

Vienas kitas iš priaugančios kartos, ypač gausesnėse šeimose,ėjo dirbti pas ūkininkus į kitus kaimus. Darbo surasdavo ir Šemetos dvare, nors jis ir buvo nykstantis. Į miestus tada mažai kasėjo. Nebuvo darbo. Bene vienintelis iš Branduoliškių buvo „agrodninkas“, dirbęs Pakaunėje, kuris sugebėjo įtaisyti į darbą du savo vaikus Kaune. Vienas iš jų plaukiojo garlaiviais, kurie kursavo tarp Kauno ir Jurbarko. Tai buvo didelis įvykis: parvažiavęs į kaimą girdavosi, kad kartą gavęs penkltį arbatpinigių nuo paties prezidento A. Smetonos už padėtą trapą išlipti iš garlaivio.

Šitaip beplušant savo ūkeliuose, pasaulyje pakvipo karu. Antruoju pasauliniu. Apie tai į Branduoliškius žinias atnešdavo Puidoko radijas, kad ir negausūs į kaimą atkeliaujantys laikraščiai. Žinios daugiausia buvo apie Lenkiją, užgrobusių Vilnių, su kuria kovėsi ir Puidokas, kiti savanoriai. Bet Lenkija nuo Branduoliškių buvo toli, dar toliau Berlynas ar Maskva, Paryžius ir Londonas, kur jau brendo vėliau visą pasaulį sukrėtę įvykiai. Tada į Branduoliškius ir atėjo keturiasdešimtieji, atnešę tokių permainų, kokių ir sapne niekas nebuvo sapnavęs. Socializmas, komunizmas, fašizmas. Mitingai, demonstracijos. Valdžių kaita. Bet ir tai buvo toli. Branduoliškiuose buvo ramu. Seniūnas seniūnavo

Šemetų dvaro vežikas (kučierius) Simonas Klimaitis su šeima. Apie 1935 m.

*Dvaro vežiko
S. Klimaičio
gyvenamasis namas.
Apie 1935 m.*

kaip seniūnavęs. Tik pas Simą Klimą apsisotojo raudonarmiečių būrelis. Rodė filmus, kaime iki tol neregėtus. Šoko vakaruškose su kaimo jaunimu. Kai kas gyrė naująją santvarką – būsią geriau gyventi. Kiti gi kalbėjo, kad naujoji valdžia suvarys į kolchozus, kur srėbsime putrą iš bendro katilo, netgi moterys bus bendros. Tuo jau labai piktinosi religingosios kaimo moterėlės.

Kaime susikūrė komjaunimo kuopelė. Jaunuoliai tikėjosi, kad tai padės jiems ruošti saviveiklą, ekskursijas, šviestis. Apie jokias politikas niekas negalvojo. Prasidėjus karui, jie išgirdo, kad komjaunuoliai piktadariai, kuriuos gali net sušaudyti. Išsklido, išsislapstė. Laimė, praėjus pirmam šurmuliui, tarp savų gaudytojų neatsirado. Taip ir pragyveno visą vokiečių okupaciją savame kaime, be tų gaudymų.

Gailėjo kaimas išvežtos Šemetos šeimos. Geri buvę ponai. Kam reikėjo juos išvežti.

Vokiečiai pakalnės vieškelyje

Ir staiga trenkė karas. Apie pietus vokiečiai pasirodė pakalnės vieškelyje. Motociklininkai, automašinos, pilnos kareivių, tankai, patrankos. Kareiviai su žmonėmis elgėsi taikiai. Kai kurie mėgindavo užkalbinti. Į kaimą netgi neužsuko. Vieškeliu nugrumėjo link Plokščių. Viskas aprimo. Vis dėlto atsirado pora branduoliškiečių, kurie jau antrąją karo dieną užsidėjo baltus raiščius, į rankas paėmė šautuvus. Tiesa, medžioklinius. Nors kaime nebuvo nei komunistų, nei aktyvistų, pagėrusiems pasirodė kitaip. Pasigavo jie porą vyrų, kurie pašnekėdavo gerai apie sovietų valdžią, ir nusivarė į Gelgaudiškį, į valsčių, kur gal būtų ir sušaudė (buvo tų sušaudytų), bet likimas lėmė kitaip. Anekdotiškai vyrai išsisuko nuo mirties. Pakeliui į Gelgaudiškį būrelis susitiko su vokiečių kareivių mašina. Vokiečiai, susistabdę būrelį, ėmė aiškintis. Nesusikalbėję, kadangi niekas iš branduoliškiečių vokiškai nemokėjo, nuginklavo tuos su šautuvais, o varomuosius paleido. Ginkluotuosius įsisodino į mašiną, gal kad prasiblaivytų, ir pavėžėję netoli Plokščių paleido. Keikėsi tie raištinėtieji, o kaimas juokėsi iš tos komedijos. Vėliau tie „raudonieji“ pusiau legaliai, pusiau nelegaliai baismės išvengė visą vokietmetį. Taigi „raudoniesiems“ pasisėkė. O anie du „baltieji“, pasak „kaimo radijo“, pašaudė žydėlius prie Šakių ar Skirsnemunės, kitoje Nemuno pusėje. Vienas iš jų buvo nuteistas, o antrasis išrūko į Vakarus.

Laikydamasis nuostatos „arba gerai, arba nieko“, nei vienu, nei kitų pavardžių neminiu, nes jų jau nėra tarp gyvųjų.

Vis dėlto frontas, taip sėkmingai persirites per Branduoliškius karo pradžioje, visai nelauktai iškrėtė labai jau nemalonų pokštą karo pabaigoje, ko kaime niekas nesitikėjo. Juk Branduoliškiai – toks užkampis. Toli nuo visokių traktų ar centrų. Ėmė tas nelemtas frontas, atsirites iš Rytų, ir sustojo šalia Branduoliškių, Vōniškiuose. Visos pirmosios linijos, iš abiejų pusių.

Nelaiminguose Voniškiuose. Branduoliškiai greta tų linijų. Pačioje pafrontėje. Vokiečių patrankos jau bumbėsėjo iš už Branduoliškių, iš Šilupės daubų. Taigi mes atsidūrėme pas besitraukiančius vokiečius. Pirmas susidūrimas su apsistojusiu frontu buvo toks, kad į mūsų kiemą užsukę vokiečiai išgaudė vištas ir nusuko joms galvas. Po to iššaudė kiaules, palikdami tik jų galvas. Atėmė arklius ir galvijus.

Prie seniūno Visockio ir kaimyno Martišiaus sodybų pasistatę ilgavamzdes prieštankines patrankas laukė pasirodant sovietų tankų. Kaimo laimei, tankai šiame ruože nepasirodė. Visus branduoliškiečius evakavo už fronto linijos. Už Gelgaudiškio, į Pāpiškių miškelį. Kas pas ką galėjo, pas tą apsistojo. Kurie išvažiavo anksčiau, išlošė. Jie buvo mažiau apiplėšti. O paskutiniai, tarp kurių buvo ir mūsų šeima, vokiečių kariškių vežimais buvo išvežti į Pāpiškius beveik be mantos. Viskas buvo atimta. Tame miškelyje vėliau ir frontas visus laimingai prašoko.

Branduoliškiam vis dėlto pasisekė. Sodybos liko nesudegintos. Tegul be langų, be durų. Buvo kalbama, kad padegėjų komanda taip skubėjo, kad jau nespėjo atlikti savo juodo darbo.

*Pakalnės vieškelis,
pro Jono Šeflerio
(tarpukario laikais –
Vlado Veličkos)
sodybą vedantis į
Plokščius. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pakalnės vieškelį užminavo. Minų prikaišiojo ir kitur. O pietinį Šemetos Šilelio pakraštį pavertė ištisu minų lauku. Beveik visas kaimas, grįždamas iš evakuacijos, pervaziavo per tris vokiečių prieštankines minas Plynutėje (taip vadinosi klampynė), kelyje į Branduoliškius nuo dvaro pusės. Nesprogo. Pasirodo, kad sodiečių vežimai buvo per lengvi ir negalėjo jų tiek prispausti, kaip tankai. Todėl ir nesprogo. Ilgai jos dar gulėjo kelio kelkraštyje, išminuotos. Daugumą minų raudonarmiečiai jau buvo išrinkę iki grįžtant gyventojams į kaimą, o beveik visas minėtas pamiškės laukas liko neišminuotas. Pamiškę, beje, išminavo pats vienas eiguliukas. Pavarde berods Stulgaitis. Būta laimingo žmogaus. Šitiek minų išrinko, jų užtaisų sprogdino žuvis Nemune. Ir sveikut sveikutėlis. Truko tai turbūt apie porą metų. Išminavo, bet viena prieštankinė liko. Gal po dvidešimties metų ant jos susprogo netikėtai užvažiavęs kolūkio sunkvežimis. Minos nusinešė ir aukų. Užlipę ant minų, žuvo ir du mano bendraamžiai: Juozukas Pališkis ir Sederevičiukas, vardo neprisimenu. Beardydami prieštankinę, gabalais į orą išlėkė branduoliškietis Nausieda su sūnumi (vardų irgi nepamenu). Buvo tai prie Kudžmos sodybos. Prie Sabo kryžiaus, Pakalniškiuose, į gabalus buvo suplėšyti septyni man nepažįstami išminuotojai, kuriuos instruktorius mokė, kaip išminavus nukenksminti minas. Buvo kalbama, kad pakalnės smėlyne, keliuke nuo vieškelio į dvarą, frontui pajudėjus, žuvo keletas raudonarmiečių.

Iš Voniškių frontas, persiritęs per Branduoliškius, Gelgaudiškį ir Kėdulus, apsisusto prie Sudargo, prie buvusios Lietuvos ir Vokietijos sienos, kur vokiečiai išsilaikė, atrodo, iki Naujųjų metų. Didieji mūšiai toliau vyko kitomis kryptimis.

Branduoliškietiai per minas grįžo į savo namus. Išgyvenę karą, vėl kibo į žemę. Sunki, alkana buvo pirmoji žiema. Frontas dar grumėjo prie Sudargo. Po poros metų kaimiečiai atsigavo. Ant kojų stojosi antroji branduoliškietų karta, pakeisdama pirmuosius naujakurius.

Frontas praėjo, bet karas dar nesibaigė. Prasadėjo ėmimas į armiją, į frontą. Kaip ten buvo, nežinau, bet iš Branduoliškių į frontą pateko tik du vyrai – Antanas Mikelaitis ir Jonas Pališkis. Abu dalyvavo mūšiuose prie Berlyno. Pirmajam pasisėkė. Grįžo. Ir nesuluošintas. Dirbo Branduoliškiuose. Ir Anapilin iškeliavo iš gimtojo kaimo. Jonas Pališkis prie Berlyno žuvo. Daug metų apie jį nieko nebuvo žinoma. Buvo laikomas dingusiu be žinios. Vis dėlto (pasinaudojant archyvais) pasisėkė surasti jo kapą Vokietijos žemėje. Broliškuose kapuose, tarp daugelio žuvusių, iškaltas ir jo vardas bei pavardė. Broliui Vytautui su dukra Birute pasisėkė pabuvoti prie brolio ir dėdės kapo, nuvežti gimtosios Branduoliškių žemės sauja.

Į karą vokiečių pusėje iš Branduoliškių niekas nebuvo įveltas.

Pokario metai

Grįžkime į pokaryje paliktą kaimą. Kaimas, kaip minėjau, pradėjo atsigausti. Bet... kolektyvizacija. Priverstinė, kaip visur. Pamenu, išėjo mano senelė į susirinkimą pas kaimyną Martišių ir negrįžta ligi tamsos. Grįžo ir aiškina, kodėl taip vėlai. Anksčiau negalėjusi, kol nepasirašė į kolūkį, nieko iš susirinkimo neišleido. Ginkluoti vyrai prie durų. Šitaip visi ir pasirašė. Trys atsirado, kurie nepasirašė. Juos išsivare į Gelgaudiškį. Pakeliui du pasirašė. Grįžo į namus. Ogi vienas nepasirašė net Gelgaudiškyje. Po poros dienų grįžo. Nepasirašęs. Ir visą gyvenimą pragyveno – nepasirašęs. Nors aplink sodybą buvo aparta visa žemė, į kolūkį neįstojo. Bet ir repre-

suotas nebuvo. Pavardės nepamenu. Berods vienas iš Sederevičių, o gal ir Sutkus, gyvenęs netoli mūsų sodybos, bet tuo metu – už Branduoliškių ribos.

Prisimenant antrąją branduoliškiečių kartą, ryškesniais veidais išiminė minėtas Antanas Mikelaitis. Beje, aš buvau pirmas iš branduoliškiečių jo sutiktas, pareinant jam iš karo. Prisiminimas ir dar vienas – Antanas Jakas. Jakų Antanas, kaip kaime vadino. Labai malonus ir visuomeniškas žmogus. Geras siuvėjas. Apsišvietęs, nors ir nedidelio mokslo. Didelis knygos mylėtojas. Skaityti ragino ir kitus. Jaunystėje pabuvęs artistu minėtoje Palenčiaus saviveikloje, pokario metais pats režisavo Žemaitės „Tris mylimas“, kelis kitus saviveiklinius dalykėlius. Artistais pas jį jau buvome mes, trečiosios Branduoliškių kartos atstovai, pirmųjų anūakai.

Šviesus A. Jako prisiminimas išlikęs ne tik Branduoliškių, bet ir Pakalniškių gyventojų atmintyje. Žmonės jį dar vadindavo Kriaučiuku. Būdamas siuvėjas, jis noriai, nuoširdžiai bendraudavo ir su paaugliu, ir su jau gyvenimo patirtį turinčiu žmogumi. Jo namuose rinkdavosi jaunimas, šnekėdavosi įvairiausiais klausimais, dainuodavo, o kartais į darbą paleisdavo ir kortas. Antanas mėgo skaityti knygas, žurnalus, laikraščius. Jo knygynėlyje puikavosi kelių tarpukario metų „Kario“ komplektai. Gaila, kad, Antanui išėjus Anapilin, komplektai kažkur dingę. Įdomus Antanas buvo dar ir tuo, kad, sulaukęs apie penkiasdešimt metų, siuvėjo adatą mėgino pakeisti švirksčiu. Pradėjo „gydyti“ kaimo žmones ir jau nenorėjo, net ir pykdavo, jei kas nors jį pavadindavo *kriaučiumi*³.

Negaliu nepaminti Pranutės Juškaitės, kuri nuo pat gimimo iki gyvenimo pabaigos dienas praleido Branduoliškiuose. Dirbdama gimtąją žemę, tapo nusipelnusia. Paprasta kaimo moterėlė, bet su savo kaimu praėjusi visą jo nelengvą kelią.

Visų branduoliškiečių neišvardinsi. Tarp jų buvo ir vokiečių kilmės, kuriuos anksčiau minėjau. Visi gerai kalbėjo lietuviškai. Gerai sugyveno su kaimu. Keturiasdešimtaisiais visi išvažiavo į Vokietiją, pagal tuometinės Vokietijos valdžios nuostatą. O vienas iš jų, Gustavas Bonkaitis, išvažiuoti atsisakė. Vedęs lietuvaite, sukūręs šeimą, nepanoro paklusti politikų įnoriams. Pasiliko. Lyg ir būta dėl to nemalonumų vokiečiams atėjus, bet apsieita. Taip ir nugyveno savo amželį žmogus Branduoliškiuose. Tiesa, vėliau persikėlė į Gelgaudiškį.

O dabar žiupsnelis apie mūsų trečiąją kartą. Pokario metų pradinukams Gelgaudiškyje buvo atidaryta progimnazija. Tolokai, už penkių kilometrų. Bet mokytis ragino, netgi vertė. Ir ką gi: į progimnaziją patraukėme du – aš ir Teresė Šukytė. Visas būrys bendraamžių mokytis nepanoro. Matydami jų nenorą, tėvai per daug ir nespaudė. Gal ir teisingai. Kam versti daryti tai, ko žmogus nenori. Ir be didelio mokslo, kaip minėjau apie kalvius, gali tapti gerais žemdirbiais, darbininkais, savo srities „akademikais“. Argi tai ne geriau už tuos ištemptus už ausų į mokslą, kurie tik vietas tesugeba užimti. Iš branduoliškiečių man pirmajam pavyko pasiekti aukštąjį mokslą. Per didelį vargą, pavėluotai. Dėl susiklosčiusių aplinkybių, kurios toli gražu ne nuo manęs priklausė.

*Kaimo siuvėjas
Antanas Jakas.
Apie 1970 m.*

³ Iš savo atminties 2003 m. užrašė Gediminas Tirlikas, 70 m. amžiaus, gyv. Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls.

Kaip ir visur, pirmieji kolūkio metai buvo sunkūs. Labai sunkūs. Bet vėliau, kai į kaimą atėjo elektra, mechanizacija, kai buvo nutiesti nauji geri keliai, vietoj tų duobėtųjų, gyvenimas prašviesėjo. Melioruojant laukus, dauguma branduoliškiečių susikėlė į gyvenvietę, prie buvusio dvaro. O čia jau mūriukai, buitį lengvinanti technika, netgi automobiliai. Ir, aišku, kaime pasirodė jau ketvirtoji Branduoliškių karta, apie kurią aš, dar kolektyvizacijos metais išėjęs iš kaimo, jau beveik nieko nežinau. Žinau tik, kad dauguma jų jau baigė Gelgaudiškio vidurinę, o ne vienas ir aukštuosius mokslus. Ryškiausi tos kartos atstovai mano atmintyje yra du broliai Valuckai, Jonas ir Antanas, kurie baigė konservatoriją. Vienas tapo žymiu dainininku, o antrasis groja Vilniaus operos ir baleto teatro orkestre.

Kaip sugebės branduoliškiečiai sugrįžti į buvusias sodybas – sunku įsivaizduoti. Telydi juos sėkmė.

Baigdamas prisiminimus, noriu dar paminėti, kad Branduoliškiuose yra buvę seni švedų ar prancūzų karių kapai. Jų jau seniai nė žymės nelikę. Apie juos pasakodavo tik senieji branduoliškiečiai. Tie kapai buvę ant nedidelės kalvelės prie senojo pakalnės vieškeliuko, visai greta su buvusia minėto Duobos sodyba, šiaurinėje jos pusėje, apaugę miškeliu. Be jų, ant Duobos kaimyno Pališkio žemės buvo maži, bet anuomet dar išsilaukę civilių vokiečių kapai, apaugę didžiuliais jovarais. Kiek teko girdėti, jų dabar nebėra.

Mūriukai Branduoliškių gyvenvietėje. 2005 m.

Kryžių likučiai liuteronų kapinaitėse Nemuno šlaite prie dvaro. 2003 m.

A. Andrijono nuotraukos

*Branduoliškėičiai
prie kryžiaus (aut. –
P. Kuncaitis) kaimo
atminimui. 2003 m.
A. Andrijo no nuotr.*

2003 m. liepos mėnesį pamiškėje, kur kadaise buvo numatyta pastatyti mokyklą, pastatytas Branduoliškių kaimo kryžius. Jį pašventino kunigas Artūras Sederevičius, kurio šaknys yra taip pat šiame kaime – Branduoliškiuose gyvena jo tėvai ir seneliai. Kryžiaus autorius Pranas Kuncaitis, gyvenantis Kudirkos Naumiesčio seniūnijos Turčinų kaime, pasakojo, kad mintis pastatyti kryžių savo gimtajam kaimui atminti jam ramybės nedavė seniai: lankydamasis įvairiose rajono vietose, apžiūrinėjo kryžius, domėjosi iš kokio medžio, metalo jie pagaminti, kokiais simboliais, kokiomis detalėmis papuošti. P. Kuncaičio kūrinys gimė iš medžio ir metalo konstrukcijų.

„Manau, kad jis ilgai stovės, nepaisydamas šiaurais vėjo, lietaus. O kai medis supus, gal atsiras branduoliškėčių, kurie paseks mano pėdomis ir kryžių restauruos“, – mintimis dalijosi vyras.

Branduoliškių herbas (aut. – P. Kuncaitis). 2005 m.

Branduoliškių kaimo vėliava (rankose laiko jos autorius P. Kuncaitis). 2004 m.

Tuo metu Gelgaudiškyje neseniai buvo pasibaigusi kompleksinė ekspedicija, kurią organizavo „Versmės“ leidykla. Ekspedicijos vadovas žurnalistas Antanas Andrijonas džiaugėsi, kad yra tokių žmonių kaip P. Kuncaitis, kuriems neduoda ramybės kaimo atminimo įamžinimas, noras rengti čia gyvenusių ir dabar gyvenančių žmonių suėjimus. Surinkta daug vertingos medžiagos apie Branduoliškių kaimo darbštuolius: stalių Gustavą Bonkaitį, pasigaminusį elektros turbiną tuomet, kai kaime dar nebuvo elektros, mūrinką Juožą Grybą, kalvį Joną Čereškevičių, siuvėją Praną Kuncaitį. Pokario metais visus Branduoliškius garsino vilnų karšykla, į kurią ūkininkai suvažiuodavo ne tik iš aplinkinių kaimų, bet ir iš Vilkaviškio, Jurbarko... O P. Kuncaičiui jau bręsta mintis atkurti ir įamžinti Branduoliškių herbą⁴.

Kryžiaus Branduoliškiuose autorius prieš 30 metų yra gyvenęs šiame kaime, todėl stengiasi išsaugoti ne tik kaimo, bet ir savo giminės tradicijas. 2003 m. vasarą jau devintąjį kartą gausi Kuncaičių giminė rinkosi į tradicinį susitikimą.

⁴ *Valsčius*, 2003, liepos 25, nr. 58.

Po šv. mišių Gelgaudiškio parapijos bažnyčioje, kurias klebonas *Branduoliškėčiai* Alfredas Nėnius aukojo už gyvus ir mirusius giminės žmones, *kaimo šventėje.* visi aplankė kapus, o vėliau susirinko Jotỹškių kaime esančioje *2003 m.* Skatikų sodyboje, kurioje yra šios giminės šaknys. Čia iki pat saulėlydžio netilo dainos, prisiminimai. Atsisveikindami visi žadėjo ateinančią vasarą susirinkti Kriūkuose, E. Kuncaitytės-Jonaitienės sodyboje, kur prieš devynerius metus buvo surengtas pirmasis suėjimas. Tada į jį suvažiavo tik vienuolika žmonių, o dabar dalyvavo daugiau kaip 70. Mintį kasmet sueiti davė garbaus amžiaus moterys, sakydamos, kad blogai, kai gimines pamatai tik prie artimųjų karsto⁵.

Iš senųjų sodybų šiandien Branduoliškiuose telikusios šešios. Dabar kaime gyvena daug jaunų šeimų – čia apsigyventi traukia graži gamta, galimybė ūkininkauti. Kaip ir visi kaimai, taip ir šis turėjo savo praeitį, o dabar lapas po lapo rašoma istorija ateities kartoms⁶.

⁵ *Valsčius*, 2003, liepos 22, nr. 57, p. 5.

⁶ *Valsčius*, 2003, liepos 25, nr. 58, p. 4.

Antano Gruzdaičio kelias

Antanas Andrijonas

*Grūzdynė žiemą.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

1936 m. rudenį Sudárgo miškų urėdijos Gelgaudiškio girininkija Pakalniškių kaimo ūkininkui Antanui Gruzdaičiui uždraudė naudotis keliu, kuris iš šio ūkio vedė prie pakalnėje buvusio sklypo (tuomet – greta Pėstininko įpėdinio žemės). Mat šis kelias ėjo Gelgaudiškio miško (šilo) žeme, kurią nutarta apsodinti medeliais. Anksčiau žemė priklausė Gelgaudiškio dvaro parkui. Nuo 1795 m. dvarą ir parką valdė baronai Koideliai, o 1892 m. jį nupirko lenkų kilmės dvarininkai Komarai.

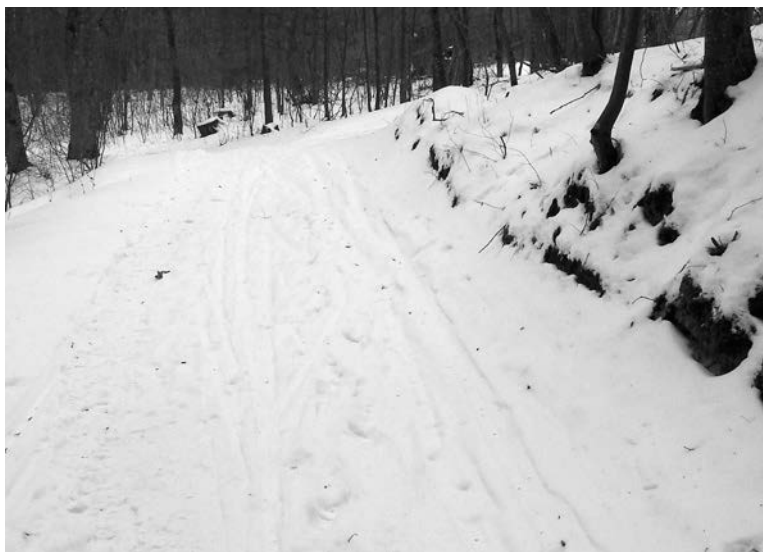
Gruzdaičių sodyba stovėjo Gelgaudiškio dvaro parko šiaurės rytų pakraštyje, ant aukšto kalno, nuo kurio į šiaurės pusę atsiverdavo platus Nemuno slėnis su mažomis Pakalniškių kaimo trobelėmis apačioje, vešliomis lankomis ir Lietuvos upių tėvo mėlynais vandenimis, už kurių priešais kaimą stūksojo grakščiais raudonų plytų bokštais ir čerpiniu stogu išdabinta Gelgaudų pilis. Miško parkas ir platus vaizdas į Nemuno slėnį ir dabar į šią vietą traukia ne vieną romantiką ir svajotoją.

1936 m. Gelgaudiškio girininkija nutarė šilo valdas išplėsti ir kelią, kuriuo Gruzdaičių šeima naudojosi per 30 metų, užsodinti. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvęs dvaro savininkas Medardas Komaras buvo numatęs apsodinti mišką medeliais, tačiau tą kelią, kuris vedė į Grūzdynę, paliko, nes matė, kad kito įvažiavimo į sodybą nėra. Taip be jokių ginčų tuo keliu buvo naudojamosi iki minėto rudens.

„Kelias man skubiai reikalingas“

1937 m. kovo 12 d. A. Gruzdaitis Marijampolės apygardos žemės tvarkytojui rašė:

„Per savo nuosavą žemę pravažiavimo į žemės sklypą, esantį pakalnėje, neturiu ir negaliu praveisti, nes yra labai status kalnas. Mano ūkio trobesių (tvarto ir klojimo) durys yra nuo miško pusės, tad, apsodinus medeliais prie pat trobesių, tuo uždarys man išėjimą iš tų

Senasis Gelgaudiškio dvaro laikų kelias iš Švoigždės į Grūzdynę. 2005 m.

A. Andrijo nuotr.

trobėsių, o atkelti duris į kitą tų trobėsių pusę negalima, nes yra vaisinis sodas, o be to – status kalnas.

Miškų administracija apsodindama prie pat mano trobėsių medžius, sudarys man nuostolių, nes suaugusių medžių šakos gadins trobėsių stogus ir pačius trobėsius, o taip pat nemažai pakenks ir laukų darbui, o ypatingai jaunam sodui.

Pasirėmęs Žemės tvarkymo įstatymo 126 str. (Vyr. Žin. 494 Nr.) ir savo prašyme išdėstytais faktais, prašau praveisti man kelią per valdiško Gelgaudiškio miško žemės sklypą, esamą prie pat mano trobėsių ir žemės, pravažiavimui iki kaimyno Pėstininko miškelio, pagal mano žemę vakarų pusėje.

Randu reikalinga pažymėti, kad Gelgaudiškio miškas dabar yra Sudargo miškų urėdijos, Gelgaudiškio girininkijos žinioje.

Kadangi čia pažymėtas kelias yra man skubiai reikalingas, nes pavasarį prasidėjus lauko darbams neturėsiu pravažiavimo į lauką. Be to, tą vietą kiek vėliau apsodinus medeliais ir pravedant kelią, gali susidaryti nereikalingų išlaidų. Pasirėmęs žemės tvarkymo įstatymui vykdyti Laik. instrukcijos 213–222 str., prašau kaip galima greičiau iširti šį reikalą vietoje, paruošti bylos projektą ir praveisti kelią.

Reikalui esant, šiame prašyme išdėstytais faktais galės patvirtinti šie liudininkai: 1) Bataitis Antanas, 2) Adomaitis Jonas ir Tirlikas Antanas. Visi gyvena Pakalniškių kaime, Gelgaudiškio vls., Šakių apskr.¹

Gegužės 11 d. A. Gruzdaitis gavo atsakymą, kad žemės tvarkytojo įstaiga prašymą gavo balandžio 8 d. ir tuo reikalu pradėta byla Nr. 245. Pažadėta dar tais pačiais metais ūkio padalijimo byla vietoje paruošti².

¹ Žemės ūkio ministerija, Žemės tvarkymo departamentas, byla Nr. 245. Apie Pakalniškių kaimo ūkininkui Antanui Gruzdaičiui kelio pravedimą, LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 4095, l. 1. (Cituojamų dokumentų tekstų kalba netaisyta).

² *Ten pat*, l. 2.

Rugpjūčio 19 d. Marijampolės apygardos žemės tvarkytojas parašė raštą Sudargo miškų urėdijai:

„Siunčiamas urėdijai protokolo nuorašas apie pravedimą kelio Pakalniškių k. ūkininkui A. Gruzdaičiui per Gelgaudiškio mišką. Prašome pranešti, kada urėdija šį nuorašą gavo“³.

Sudargo miškų urėdas pranešė, kad liepos 8 dienos protokolo nuorašą gavo rugpjūčio 21 d.

Kiti darbai nusikėlė į 1938-uosius metus. Balandžio 20 d. Marijampolės žemės tvarkytojas parašė užduotį Žemės tvarkymo departamento matininkui Pranui Gedžiui:

„Vykdamant 1938 m. žemėtvarkos darbų planą, pavedama Tamstai XVIII eilėje praveisti kelią Pakalniškių k. ūkininkui Antanui Gruzdaičiui, Gelgaudiškio vls., Šakių apskr. Apie darbo pradžią ir pabaigą prašome pranešti Žemės tvarkytojui. Priedas: byla Nr. 245“⁴.

Gelgaudiškio valsčiaus viršaitis Juozas Matijošaitis matininkui P. Gedžiui nusiuntė tokio turinio raštą:

„Pranešama, kad sudaryti A. Gruzdaičiui kelio projektą, vedamo per valdišką mišką, į Žinovų komisiją paskirti šie asmenys: 1) Kulikauskas Vincas ir 2) Endrijonas Damijonas, abudu Gelgaudiškio kaimo, šio valsčiaus“⁵.

Netrukus A. Gruzdaitis gavo matininko P. Gedžiaus šaukimą, kad gegužės 30 d. 8 val. atvyktų į Pakalniškių kaimą dalyvauti susitikime, kuriame bus svarstomi kelio tiesimo ir jo projekto klausimai. Sudargo urėdijai šiame susitikime atstovavo urėdo pavaduotojas Nikodemus Bilevičius.

Susirinko Žinovų komisija

Gegužės 30 d. Pakalniškiuose susirinko Žinovų komisija: matininkas P. Gedžius (pirmininkas) ir nariai – V. Kulikauskas, D. Endrijonas. Komisija svarstė naujai projektuojamo kelio palei A. Gruzdaičio žemę per valdišką mišką (kvartalas Nr. 1), vadinamą Gelgaudiškio šileliu, projekto klausimus. Ji nustatė:

1. Visa žemė tinka miškui, jo dirvožemio storis 3–5 cm, podirvis – priesmėlio, tinka rugiams bei bulvėms (*„našumas gali būti iki 5 grūdo“*), atitinka III rūšies žemės ir pagal vietos rinkos kainą vienas ha tokios žemės kainuoja 350 Lt;

2. Visa kelio juosta yra palinkusi į šiaurę. Tai turint galvoje, nutarta: vieną ha žemės įvertinti 350 Lt ir priskirti prie III rūšies žemės.

A. Gruzdaitis pasirašė, kad su Žinovų komisijos sprendimu sutinka.

Tą pačią dieną dėl šio kelio Pakalniškiuose Žinovų komisija surašė protokolą. Jame pažymėta, kad A. Gruzdaitis 1937 m. kovo 12 d. prašė Marijampolės

³ *Ten pat*, l. 4.

⁴ *Ten pat*, l. 6.

⁵ *Ten pat*, l. 7.

apygardos žemės tvarkytoją per valdišką mišką nutiesti kelią, kuri miško administracija panaikino. Liepos 8 d. Marijampolės apygardos žemės tvarkytojas A. Tonkūnas atvyko vieton ir prašymą ištyrė. A. Tonkūnas išsiaiškino, kad prašytojas ir miško administracija Marijampolės apygardos žemės tvarkytojo projekto neapskundė. Vadinasi, abi šalys sutiko, kad naujasis kelias būtų nutiestas. Taip pat paaiškėjo, kad A. Gruzdaičiui būtų patogų palei jo trobesius per valdišką mišką nutiesti 4,0 m pločio ir 88 m ilgio kelią, nes taip jis galės tinkamai susisiekti su pakalnėje esančia nuosava žeme. A. Gruzdaičiui naujai projektuojamas kelias reikalingas ir dėl to, kad tiek tvarto, tiek daržinės durys yra nuo miško pusės: iki uždraudimo jis naudojosi tuo pamiškės keliuku, o jei jo netenka, tai turėtų duris kitoj vietoj įrengti, senąsias užtaisyti, o tai kainuotų kur kas daugiau nei naujai projektuojamas kelias. Žemės tvarkytojas pripažino, kad A. Gruzdaičio prašymas parentas įstatymo 126–127 straipsniu ir yra tenkintinas. Tuo remdamasi komisija nutarė:

A. Gruzdaičiui nutiesti kelią nuo seno keliuko, kuris eina pamiške, palei jo trobesius, per valdišką mišką (kv. Nr. 1, vad. Gelgaudiškio šileliu) iki jo dirbamos žemės. Kelio ilgis – 88 m, plotis – 4 m, bendras plotas – 352 m². Už paimtą žemę keliui A. Gruzdaitis valstybei turi sumokėti (352 × 350) 12,32 Lt, taipogi privalo gražinti valstybei padarytas išlaidas sodinant naują mišką, būtent: už 1/2 darbo dienos – 1,88 Lt ir už daigus – 2,08 Lt. Iš viso valstybei privalo sumokėti (12,32 + 2,08) 14,40 Lt.

Žemės tvarkymo departamento matininkas P. Gedžius A. Gruzdaičiui nurodė, kad, remiantis Žemės tvarkymo įstatymo 164 ir 166 str., per vieną mėnesį nuo bylos patvirtinimo dienos už matavimo darbus jis privalo sumokėti valstybės išdui penkiasdešimt (50) litų.

Taip pat buvo surašytas kelio tiesimo projekto protokolas, kuriame išdėstyta visa darbų eiga. Matininkas P. Gedžius surašė išvadą, kurią pasirašė kartu su Pakalniškių kaimo seniūnu Jurgiu Visockiu. P. Gedžius rašė:

„Turėdamas visa, kas išdėstyta, galvoj ir eidamas Žemės tvarkymo įst. 138 ir 139 str. paaiškinau, kad bylą perduodu Marijampolės apygardos žemės tvarkytojui dėl tolimesnės eigos.

Nesutinkantiems ir mano sprendimu nepatenkintiems, o taip pat visiems buvusiems prie šio asmenims pranešiau, kad dėl šio projekto jie turi teisę duoti per vieną mėnesį raštu skundus per Marijampolės apygardos žemės tvarkytoją Marijampolės apygardos Žemės tvarkymo komisijai“⁶.

1939 m. kovo 14 d. Marijampolės apygardos Žemės tvarkymo komisija savo posėdyje priėmė nutarimą. Posėdyje dalyvavo: J. Kybartas (pirmininkas), apygardos žemės tvarkytojas M. Tonkūnas, Marijampolės apskr. savivaldybės atstovas J. Stepšys, apygardos žemės tvarkytojo sekretorius K. Vilūnas. Komisija nusprendė:

„Per valstybinį mišką kelio pravedimo projektą, sudarytą 1938 m. mat. P. Gedžiaus, patvirtinti.

⁶ Ten pat, l. 18.

Pas Salomėją Gruzdaitytę (Prokapaitienę) Gelgaudiškyje – giminės, atžalos, kaimynai. Salomėja stovi centre. Apie 1990 m. Iš J. Dailidės asm. albumo

Nutarimas įsiteisėjo 1939 m. kovo 14 d., todėl anksčiau išvardinto kelio savininkas ir kiti gyventojai gali pradėti naudotis naujai sutvarkytu keliu nuo jų sutarties ir žemės tvarkymo projekto nuostatymo laiko ir pildyti visas projekte išvardytas sąlygas”⁷.

Byla į archyvą padėta 1939 m. birželio 12 d. Birželio 13 d. užpildytas žiniaraštis, kad A. Gruzdaitis turi sumokėti 50 Lt už 88 m kelio. Savininkas šią sumą sumokėjo rugpjūčio 21 d. Žiniaraštį ištaigos vyr. buhalteris dar kartą patikrino 1940 m. vasario mėnesį⁸.

Dvarų parceliacijos metas

Gruzdaičių šeimai Pakalniškiuose teko pakovoti ne tik dėl kelio, kuris nuo aukšto, stataus kalno iš sodybos vedė į pakalnę. Dar iki to laiko Gruzdaičiams reikėjo įsikurti šiame kaime ir pasirūpinti žeme.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1922 m. prasidėjo žemės reforma, kurios metu dvarų žemės buvo dalijamos Nepriklausomybės kovų savanoriams ir kariams, tuose dvaruose dirbusiems darbininkams, bežemiams ir mažžemiams. Dvarų parceliacijos laikotarpiu buvo išdalintos ir Gelgaudiškio dvaro bei jo palivarkų, Aukštojo Gelgaudiškio ir kt. dvarų žemės.

Gyventi į Pakalniškius Gruzdaičiai atsikėlė 1926 m. kovo 1 dieną. Antanui Gruzdaičiui tuo metu buvo 54 metai, jo žmonai Marijonai – 50, sūnui Motiejui – 30, Broniui – 18, Viktorui – 14, dukrai Veronikai – 19, Albinai – 10, Salomėjai – 7.

⁷ *Ten pat*, l. 32.

⁸ *Ten pat*, l. 36–37.

Salomėja Gruzdaitytė
(Prokapaitienė)
ir Justinas Dailidė.
Apie 1985 m.
Iš J. Dailidės
asm. albumo

1926 m. kovo 9 d. Lietuvos žemės ūkio ministerijos Žemės reformos departamentas išplatino raštą Nr. 5179, kuriuo pranešė, kad bus parceliuojamos Aukštojo Gelgaudiškio dvaro žemės. Išlikęs kovo 15 d. M. Gruzdaitienės prašymas Vilkaviškio–Šakių apskrities žemės tvarkytojui:

„... Prašau širdingai pono Žemės tvarkytojo mano pirmiau išdėstytam tikslui paduotuose prašymuose skirti sklypelį pievos ir žemės iš parceliuojamo Aukštojo Gelgaudiškio dvaro. O jeigu nebūtų galima iš Aukštojo Gelgaudiškio skirti žemės ir pievos, tai yra valdžios žinioje Gelgaudiškio dv. buvusio savininko Komaro prie Nemuno pievos 3 1/2 ha ir žemės keliolika ha, prie kurios mūsų nuosavoji žemė rubežiuojasi. Nors ir Šemetos dv. pievos žemės netoli prie Nemuno upės, kurią rudenį ir pavasarį apsemia vanduo ir negalima statyti trobesių...“⁹.

Prašymas atmestas

M. Gruzdaitienė buvo beraštė, už ją prašymą parašė ir pasirašė sūnus Motiejus. Iš šio prašymo matome, kad M. Gruzdaitienė siunčia jau ne pirmą raštą (jis tarp dokumentų neaptiktas). Kad būta ankstesnio susirašinėjimo, patvirtina Žemės reformos departamento direktoriaus raštas Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojui. Šis raštas parašytas 1926 m. vasario 5 d. (Nr. 2736):

„Siųsdamas prie šio Gruzdaitienės Marijonos prašymą gauti žemės Aukštojo Gelgaudiškio dvare, Žemės reformos departamentas prašo Tamstos, pristatant bylą šiuo klausimu, duoti tinkamų paaiškinimų. Priedas: 3 lapai“¹⁰.

Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojas departamento direktoriui atsakė vasario 10 d. (Nr. 609):

⁹ Žemės ūkio departamento Parceliacijos skyriaus byla Nr. 2655, Aukštojo Gelgaudiškio dv., Gelgaudiškio vls., Šakių apskr., LCVA, f. 1248, ap. 16, b. 7, l. 76.

¹⁰Ten pat, l. 275.

„Grąžindamas Gruzdaitienės Marijonos prašymą pranešu, kad Aukštojo Gelgaudiškio dv. nusavinimo byla išsiųsta departamentui tvirtinti prie rašto 10084 Nr. iš 25/XII 29 d., bet Žemės reformos valdybos nutarimo apie to dvaro nusavinimą dar negauta. Kadangi esant Žem. ref. įst. vykd. instr. 41 § pirmoje eilėje gauna žemės skaldomojo dvaro darbininkai, mažažemiai, kurių nuosava žemė su skaldomojo dvaro laukais rubežiuojasi, todėl Gruzdaitienės prašymas gauti žemės iš Aukštojo Gelgaudiškio dv. atmetas, nes jos nuosava žemė su sakyto dvaro žeme nesirubežiuoja.

Kandidatai žemei gauti iš Aukštojo Gelgaudiškio dv. dar nenustatyti. Priedas: susirašinėjimas iš 4 lapų. L. e. Žemės tvarkytojo pareigas...“¹¹

Birželio 24 d. M. Gruzdaitienė pasiuntė dar vieną prašymą Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojui. Jame priminė, kad tais metais, kaip mažažemė, jau buvo padavusi prašymą dėl žemės ir pievos bei pristačiusi liudijimą iš Gelgaudiškio valsčiaus valdybos.

Tačiau, kai pradėjo rinkti kandidatus žemei gauti, pasirodė, kad M. Gruzdaitienės prašymas gautas, o liudijimas – ne. Komisija žemę kandidatėi paskyrė, bet pareikalavo pristatyti liudijimą. Dėl to M. Gruzdaitienė prašė žemės tvarkytojo pridėti liudijimą prie prašymo, kuris yra Aukštojo Gelgaudiškio dvaro byloje¹².

Valsčiaus valdybos liudijime būdavo surašoma kandidato į žemę pavardė, vardas, amžius, gyvenamoji vieta, šeimyninė padėtis ir kt. Taip pat jame surašydavo klausimus, į kuriuos reikėdavo atsakyti. Liudijimą pasirašydavo viršaitis ir garantuodavo, kad „Valdyba už šių žinių tikrumą atsako įstatymo keliu“.

M. Gruzdaitienės liudijime parašyta, kad šeima Pakalniškiuose gyvena nuo 1926 m. kovo 1 d., užsiima žemdirbyste, amatininkų joje nėra. Pažymėta, kad Gruzdaičiai turi 1,5 ha žemės. Į klausimą „Ar nėra gavęs pats ar kas iš šeimynos narių žemės“ atsakyta, kad vieną hektarą iš Veliuonos dvaro gavusi jos sūnaus žmona¹³.

Vis dėlto žemės skirta

Tačiau vėlesni dokumentai rodo, kad Aukštojo Gelgaudiškio dvaro parceliacijos metu M. Gruzdaitienei žemės vis dėlto skirta. Štai Žemės reformos valdybos nutarimas Nr. 2029, kuris pasirašytas 1926 m. liepos 26 dieną. Jame rašoma:

„Žemės reformos valdyba, pirmininkaujant S. Liutkevičiui, dalyvaujant J. Daniliauskui ir Z. Pacevičiui, svarstė Šakių apskr. Žemės reformos komisijos protokolą apie paskyrimą Aukštojo Gelgaudiškio dvaro žemės, kuri yra Gelgaudiškio valsčiuje ir yra perėjusi valstybės nuosavybėn, einant Žemės reformos įstatymu iš 1922 m. balandžio 3 dienos...

Apsvarsčiusi minėtą Šakių apskr. Žemės reformos komisijos protokolą iš 1926 m. birželio 2 d., Žemės reformos valdyba nutarė paskirti iš Aukštojo Gelgaudiškio dv. žemės šiems reikalams:

<...>

¹¹ Ten pat, l. 274.

¹² Ten pat, l. 77.

¹³ Ten pat, l. 78.

17. Gruzdaitienei Marijonai – 2 ha

<...>

1) einant Žemės reformos įstatymu, išvardintiems šiame nutarime asmenims žemė skiriama nuosavybėn.

2) Jei paliktas kultūriniam ūkiui sklypas bus išparceliuotas, tai darbininkus, gavusius po 2 ha, aprūpinti, sulig galimybės, pilnais sklypais.

Pirmininkas. Nariai... <...>

Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojui.

Žemės reformos valdybos nutarimo 2029 Nr. dėl patvirtinimo kandidatų Aukštojo Gelgaudiškio dvarui sulig prigulmybės siunčiamas Tamstos žiniai. Priedas: brėžinys.

1926 m. liepos 27 d. Nr. 17659. Dep. Direktorius...¹⁴.

Vilkaviškio–Šakių apskr. Žemės reformos komisijos protokole Nr. 94 rašoma:

„1926 m. rugpjūčio 25 d. komisija, sąstata pirmininko Vilkaviškio–Šakių apskr. žemės tvarkytojo S. Jonyčio, narių – nauj. atstovo J. Matusevičiaus, (valsčiaus reformos komisijos narys neatvyko), dalyvaujant matininkui P. Rakauskui, vadovaujantis Žemės reformos valdybos nutarimu iš 26/VII 26 m. 2029 Nr. ir šiuo reikalu veikiančiomis Žemės reformos valdybos išleistomis taisyklėmis Aukštojo Gelgaudiškio dv. sklypus paskirstė sekančiai:

<...>

Gruzdaitienei Marijonai – 2 ha 0761 kv. m

<...>

Sklypai savanoriams buvo duoti pasirinkti, o visi kiti paskirstyti traukimu burtų.

Pirmininkas S. Jonytis

Nariai Rakauskas, Matusevičius¹⁵.

M. Gruzdaitienei atiteko sklypas Nr. 11 su nustatytu išperkamuju mokesčiu. Šakių apskrities Žemės reformos komisijos birželio 22 d. protokolas Nr. 216:

„Apie paskyrimą Aukštojo Gelgaudiškio dv. žemės, kuri yra Šakių apskrityje, Gelgaudiškio valsčiuje ir priklausė Mečislovui, Tadaui, Eleinai Šemetams.

1926 m. birželio 22 d. Šakių apskr. Žemės reformos komisija, pirmininkaujant apskrities žemės tvarkytojui Jonyčiui Stasiui ir dalyvaujant apskr. Žemės reformos komisijos nariams Liudžiui Jonui, Sprainaičiui Augustinui ir Matijošaičiui Juozui posėdyje, kuris įvyko Aukštojo Gelgaudiškio dv., svarstė klausimą apie paskyrimą Aukštojo Gelgaudiškio dvaro žemės, kuri perėjo valstybės nuosavybėn, einant Žemės reformos įstatymu.

¹⁴Ten pat, l. 1.

¹⁵Ten pat, l. 13.

Apskritis Žemės reformos komisija turėdama galvoj:

1) kad mat. Rakausko patiektomis žiniomis Aukštojo Gelgaudiškio dvare yra 487,49 ha žemės ir kad to dvaro žemės pareiškė noro gauti <...> bežemių ir mažąžemių;

2) kad šio dvaro žemė yra antrame patogumo rajone ir pagal našumą gali būti priskirta prie I, II, III ir IV rūšies žemių;

3) kad be aprūpinimo žeme bežemių ir mažąžemių iš šio dvaro yra prašyta skirti žemės reformos įstatymui vykdyti instrukcijos § 43 punktuose a, b ir c nurodytiems reikalams, būtent pradžios mokyklos reikalams ir kultūriniam ūkiui steigti,

apsvarstė Aukštojo Gelgaudiškio dvaro žemės sunaudojimo klausimą ir, eidama Žemės reformos įstatymu ir tam įstatymui vykdyti instrukcijomis §43–47 ir §57, nutarė:

1) kad išparceliuotojo dvaro žemės yra tikslinga paskirti šiems reikalams:

<...>

15. Gruzdaitienei Marijonai – turi savo 1 ha, skirti 2 ha

<....>

Pirmininkas S. Jonytis

Nariai J. Liudžius, A. Sprainaitis, J. Matijošaitis¹⁶.

S. Gruzdaitytės (Prokapaitienės) duktė Irena Čereškienė su dukra Monika. Apie 2000 m. Iš J. Dailidės asm. albumo

1930 m. Gelgaudiškio valsčiaus žemės suskirstytos rūšimis, kad pagal tai jų savininkus būtų galima apmokestinti. Pakalniškių seniūnijai tuo metu priklausė Pakalniškių ir Bönkiškės kaimai. Šios seniūnijos žemių rūšiavimo sąrašė rašoma, kad A. Gruzdaitis turi 1,6796 ha ariamos žemės: 0,6796 – II rūšies, 1,0 – III¹⁷.

Raudonės dvaro savininko liudijimas

Gruzdaičių šeimos palikuonys iki šių dienų išsaugojo 1926 m. Antanui Gruzdaičiui išduotą liudijimą, kurį pasirašė Raudonės dvaro savininkas J. de Faria de Kastro. Jame rašoma:

„Liudijimas

Duotas šis liudijimas Antanui Gruzdaičiui tame, kad jis nuo mažų metų iki šiam laikui tarnavo pas mane Gudelaukio palivarke, iki 1912 metų ir Raudonės dvare iki 1925 metų kaipo ukvedys. Savo pareigas visą laiką pildė dorai ir sąžiningai. Paliuosuotas iš prie-

¹⁶ *Ten pat*, l. 17.

¹⁷ Mokesčiais apdėjimo reikalu rūšimis paskirstytų žemių sąrašas. Šakių apskrities, Gelgaudiškio valsčiaus, Pakalniškių seniūnijos, LCVA, f 1251, ap. 1, b. 3179, l. 9.

žasties etatų sumažinimo dvarų parceliacijos dėlei. Rekomenduoju Gruzdaičių kaip blaivą ir ištikimą vyrą.

J. de Faria e Kastro

14 vasario 1926 m.

Dv. Raudonė

Savarankišką parašą Raudonės dvaro ir Gudelauckio palivarko savininko Juozo de Faria e Kastro tvirtiname savo parašais ir valdiška antspauda.

1926 met. vasario mėn. 14 dieną

Raudonės valsčiaus viršaitis

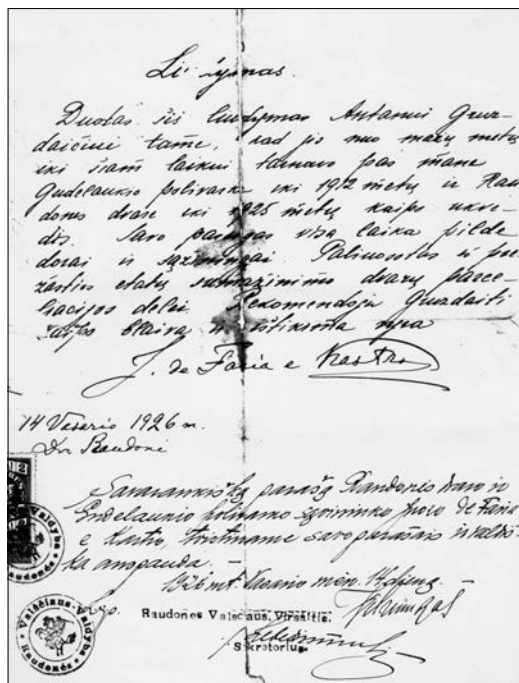
Sekretorius**.

Spaudos šaltiniuose rašoma, kad XIX a. pradžioje apleistą Raudonės pilį išigijo grafas Platonas Zubovas, Rusijos carienės Jekaterinos II favoritas. Pilies rūmus jis pertvarkė 1810–1822 metais. Jam mirus, pilis be globos stovėjo 30 metų. Po ilgų ginčų jos šeimininke tapo P. Zubovo duktė Sofija fon Pirch-Kaisarova, kuri persikėlė gyventi į Raudonę, o 1861–1877 m. pagal Oldenburgo princo rūmų architekto Stegemanno projektą pilį dar kartą rekonstravo. Šią pilį 1877 m. paveldėjo S. Kaisarovos duktė Sofija Vaksel (Vachsel), po jos – pastarosios duktė, taip pat Sofija. Šaltiniai rodo, kad Sofija ištekėjo už portugalų rašytojo Žozė de Faria de Castro.

„Visuotinė lietuvių enciklopedija“ (t. III, p. 732) rašo, kad de Castro José Maria (Žozė Marija de Kastras), Ferreira de Castro, gimė 1898 m. gegužės 24 d. Salgueiros (Beira Litoralio sr.), mirė – 1974 m. birželio 29 d. Porto mieste. Jis yra portugalų rašytojas, 1910–1919 m. gyvenęs Brazilijoje. Romanuose „Emigrantai“ (1928), „Selva“ (1930) vaizduojamas portugalų emigrantų likimas Brazilijoje, ryškūs autoriaus autobiografiniai bruožai.

Lietuvoje Žozė de Faria de Castro vadino tiesiog Juozu. Taip parašyta ir liudijime A. Gruzdaičiui.

A. Gruzdaičio anūkė Irena Čereškienė (Prokapaitė) iš mamos Salomėjos Prokapaitienės (Gruzdaitytės) prisimena, kad senelis Antanas tarpukario metais dirbęs buvusio dvaro miško girininku. Jis buvęs labai reiklus ir pareiginas, net giminėms drausdavęs naudotis dvaro mišku.

* Pateikiamo dokumento tekstas neredaguotas. Kalbos red. pastaba.

Mes prie Nemuno užaugom*

Antanas Velička

*Čia ganėsi mūsų
karvutės ir arkliai.
2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

*Nemunėli, Nemunėli,
Leisk bangą palytėt.
Leisk nuplaut nuo kojų smėlį
Ir dviese pasėdėt.
Leisk grožėtis nors iš tolo
Rausva saulėtekio spalva.
Tarp vasarųjų ir dangaus
Tai mano Lietuva.*

Tai bene viena iš lyriškiausių estradinių dainų apie mūsų Nemuną, tapusi beveik liaudies daina, nuostabiai atspindinčia lietuvių meilę savo upių tėvui. Gimęs ir augęs prie Nemuno, aš ilgą laiką maniau, kad negalėsiu gyventi toliau nuo jo. Deja, likimas padarė savo pataisų. Ir liko tik prisiminimai, kurių niekas negali nei pataisyti, nei pakeisti. Juos galima tik užmiršti. Bet tai ir negražu, ir nepadoru. Juk kiekvienas mūsų esame dalyviai konkrečios dabarties, vėliau tampančios praeitimi, istorija. Aišku, netolimos, bet pačių matytos, girdėtos, išgyventos...

Koks gražus vaikystėje buvo Nemunas ties Branduoliškiais! Kadangi beveik visų branduoliškiečių pievos prieidavo prie Nemuno, tai vasarą jį aplankydavome net kelis kartus per dieną. Juk čia ganėsi mūsų karvutės ir arkliai. Pavasarį išginę karves į lankas prie Nemuno, namo jas parsigindavome tik rudenį. Juk kasdien per visą ganiavos metą jas reikėjo pamelžti, pagirdyti, perkelti. O kur dar šienapjūtė. Dukart per vasarą, per kaitrą ir per lietų. Ir visada visais atvejais Nemunas buvo tikra atgaiva.

* Rankraščio tekstą monografijai parengė Albinas Masaitis.

Nuostabus jis ankstyvą rytmetį, kai virš ramaus veidrodinio vandens paviršiaus tvyro lengvas rūkas, o karvutės gurkšnojė vėsų vandenį. O per kaitrą kas gi iškęs, nenuploves prakaito jo gaivioje srovėje. Nuostabus jis ir vakarais, su rausvais saulėlydžiais, kai po sunkių dienos darbų čia susirenka sodiečiai valandėlei pasipliuškinti, atsigaiivinti. Ypač kai panemunių karklynuose skardena ištisas lakštingalų choras. Jei staiga prapliupdavo lietus, neturėdami kur pasislėpti (karklynai nuo lietaus neapsaugo), išsirengę puldavome į savo Nemunėlį – jo vandenys per lietu būdavo šiltesni ir mielesni nei šalti ir aštrūs lietaus lašai.

*Žemsiurbė prie
Gelgaudiškio. 2003 m.
A. Andrijo nuotr.*

Kai pakyla vėjas, Nemunas suūžia, sugaudžia ir pasišiausia tokiomis bangomis su baltomis keteromis, kad baugu net žiūrėti į kunkuliuojančius verpetus. Žiūri nuo saugaus kranto į tas vėjo ir vandens galėtynes, kaip į tą galingą Nemuno srovę, besiveržiančią prieš vėją, ir pačiam norisi išmėginti jaunas jėgas, pasigalinėti su stichija. O čia dar sudrioksta perkūnas, sutviska žaibai ant pasišiausių vandenų. Net širdis suvirpa nuo tokio vaizdo, verto dailininko drobės. Labai rūstu, bet kaip gražu...

Žiemą Nemuną sukausto ledas. Dažnai net labai storas. Kartais daugiau nei metro storio. Jei ledas būdavo lygus, tai jis abiejų pusių panemunaičiams tapdavo tiltu, gera aikšte įvairiausioms pramogoms, sportui. Ties didesniais panemunės miesteliais ant ledo būdavo nusmaigstomi keliukai pervažiavimui. Ne visur prie Nemuno nusileisi – statūs krantai. Kartais Nemunas pasidarydavo net ištisiniu rogių keliu tarp panemunių miestelių. Gal net ir iki pat Kauno. Teko keliauti tokiu keliu nuo Gelgaudiškio ligi Jurbarko. Žiemą užšaldamas Nemunas dažnai sustumdavo tokius ledų kalnus, kaip tolimojoje Šiaurėje. Kartą ėjome į Šilinę, aplenkdami tuos grėsmingus ledkalnius, ir gailėjomės, kad neturime fotoaparato. Daugiau gyvenime nemačiau tokio vaizdo ant Nemuno.

Pavasario potvyniai

Nemunas būdavo savotiškai gražus visais metų laikais. Ir visada jis teikė žmonėms daug gero. Bet kartu Nemunas buvo ir labai įnoringa upė, su kuria neretai tekdavo labai rimtai skaitytis. Ypač pavasariais, kai jis laužydavo savo ledus. Tada

*Gelgaudiškis.
Pavasario potvynio
apsemta Nemuno g.,
Bakševičių sodybos
kiemas. Apie 1960 m.*

ties Branduoliškiais jis išsiliedavo nuo kalno ligi kalno, ištisą kilometrą, pakrantes užversdamas lyčių kalnais. Iš šaknų nugremždavo pakrantės karklynus, išrausdavo gilius duburius lankose, užnešdavo jas smėliu ir medžių išvartomis. Menu, kaip vieną pavasarį ant mūsų lankos potvynis atnešė visą rąstų tiltą. Tiltas buvo ganėtinai didelis, todėl apie jį buvo pranešta seniūnui. Šis – į valsčių. Po kurio laiko gavome atsakymą, kad galime jį išsiardyti ir rąstus susivežti. Džiaugėmės, kad jie pravers trobesiams statyti. Deja, neteko jais pasinaudoti – atėjus frontui, vokiečiai mūsų rąstais uždengė savo bunkerius Aštrausko giraitėje. Branduoliškių pakalnės gyventojų potvynis nepasiekdavo. Žinodami Nemuno išdaigas, visi savo būstus buvo pasistatę aukščiau. Per vieną potvynį vandenys buvo apsėmę Pakalniškiuose buvusią vadinamąją Pėstininkynę, o Gelgaudiškyje berods Bakševičių ir Bataičių kiemus, kurie vieninteliai buvo pasistatę namus vieškelio pakraštyje iš Nemuno pusės. Tais metais Nemunas Kaune nunešė tris Marvėlės namus, nuo pamatų nukėlė mano giminaičių namelį, net per viršų persigrūdusios lytys gerokai apgriovė po karo atstatomą susprogdintą Aleksoto tiltą. Nemuno vandenys buvo pasiekę net Laisvės alėją, pridarėdami daug eibių ne vienoje žemesnėje gatvėje. O Zapýškio bažnytėlė, stovėjusi ir tebestovinti lankoje prie pat Nemuno, per potvynius skęsdavo iki pusės sienų, bet atlaikė iki mūsų dienų. Kieto mūro būta mūsų protėvių statinių.

Beveik kas metai ypač didelės ledų sangrūdos būdavo ant Nemuno ties Raudondvariu, visada grasindamos Kaunui potvyniais. Pokario metais tas sangrūdas dažnai daužydavo netgi bombomis iš lėktuvų.

Gražus, žiaurus ir įnoringas

Savo srovėmis ir sūkuriais Nemunas būdavo pavojingas ir vasarą. Pamenu, kaip ties Branduoliškiais duburyje nuskendo vaikinukas iš dvaro, su kuriuo ne kartą plaukiojau po Nemuną. Aukščiau Virangės intako, maudydamas arklius, nuskendo jau tikras bernas, berods iš Obeliškių. Karo metais būnant Kaune, kartą teko matyti tokį vaizdą, kai po šilto vasaros sekmadienio ant pakrantės smėlio pūpsėjo net septyni skenduoliai, ištraukti iš vandens. Ir tai tik tarp Mávros ir Aleksoto tilto. Tą sekmadienį ir man besimaudant prie Mávros nuskendo žmogus. Jo ieškant, buvo

ištrauktas kitas lavonas. O nuskendusiųjų taip ir nerado. Ir ką tu ten rasi – narų ar gelbėtojų tada nebuvo. Viena irklinė valtele, aišku, ne ką padarysi.

Taigi toks buvo mūsų Nemunas – ir gražus, ir žiaurus, ir įnoringas. Tik kai buvo pastatyta Kauno HES, Nemuno išdaigos pasibaigė. Nebegriovė jis pakrantėse namų, neniokojo panemunių. O vėliau, sutvarkius maudymosi vietas ir atsiradus budintiems gelbėtojams, jo aukų skaičius labai sumažėjo.

Nemuno grožis ir įnoringumas, sakytčiau, labiausiai buvo ir yra pastebimas jo atkarpoje nuo Kauno ligi Jurbarko. Čia dideli kloniai, plačios lankos, aukštos pakrančių kalvos. Ir daug – didelių ir mažų – intakų su nuostabiais slėniais, daug gilių raguvų. Nuo seno garsių ir plačiai apdainuotų, žinomų visai Lietuvai. Tai Nevėžis, Dubýsa, Nykà, Armenà, Šilupė ir kt. O kiek čia pilikalnių, net su išlikusiomis pilimis! Kiek nuostabiausių miestelių ir kaimelių, neretai su senomis ir nepakartojamo grožio bažnyčiomis ant aukštų Nemuno kalvų. Daug gamtos grožybių ir garsios bei didingos mūsų protėvių praeities liekanų čia gali pamatyti ir širdimi pajauti, kad visa tai – nuostabus gimtasis kraštas, mūsų Tėvynė, neatsiejamai prigludusi prie to senojo Nemuno...

Išplaukiojęs esu tą Nemunėlį ties Branduoliškiais valtimi, išplaukiojęs jį nuo Jurbarko iki Kauno garlaiviais, panemunes išvaikščiojęs pėsčias, išvažinėjęs arkliais, dviračiu, net slidėmis, tad manau galįs šį bei tą apie tai papasakoti. Juolab kad didele dalimi tai liečia ne tik gimtuosius Branduoliškius ar Gelgaudiškį, bet ir visą mūsų Zanavykiją, kurios šiaurinius krantus skalauja Nemunas. Tai jau istorija, nes šiandien mažai jau likę tų, kurie visa tai dar prisimintų.

Nuo Kauno pasroviui, Jurbarko link

Taigi pasileiskime su Nemuno srove nuo Kauno. Peršokusi Velnio slenksčius aukščiau Kauno, kur dabar tyvuliuoja Kauno marios ir jokių slenksčių (nei Velnio, nei paprastų) neliko, Nemuno srovė trenkėsi tiesiai į Kauno priplauką, prie Vytauto bažnyčios, žemiau Aleksoto tilto. Kiek ji čia prigriovė krantų ir kiek dar būtų prigriovusi, sunku pasakyti. Bet kauniečiai čia juos sutvirtino akmenimis, išbetonavo, ir Nemunui prisiėjo su tuo susitaikyti. Šioje vietoje vasaromis visada stovėdavo priplauka garlaiviams, kurioje būdavo bilietų kasa ir nedidelis bufetėlis, kuriame prekiauta užkandžiais, limonadu ir net alumi.

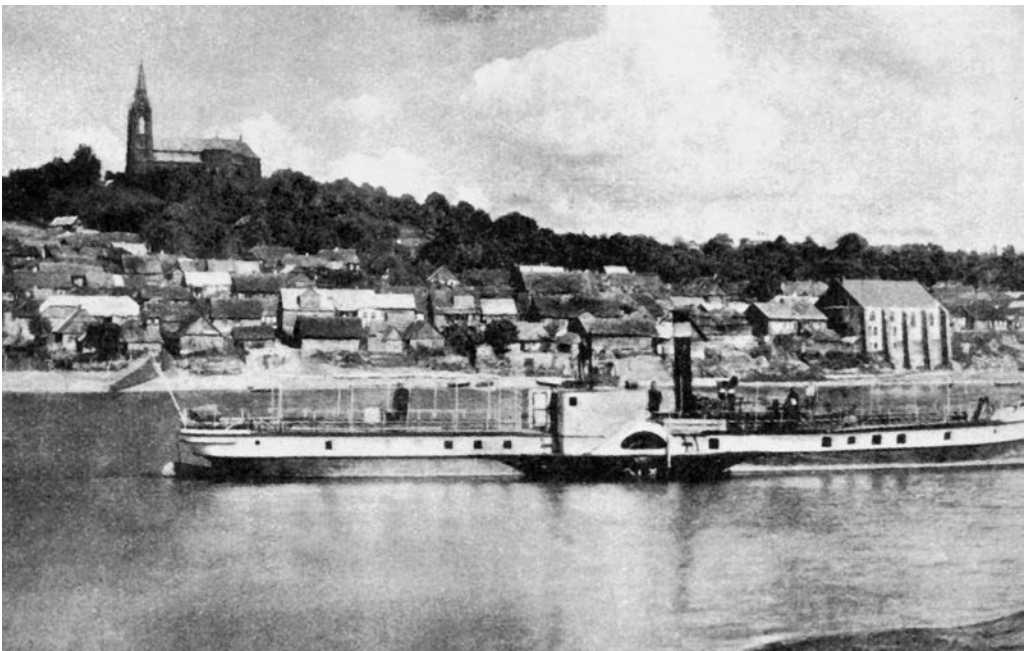

Išplaukiojęs esu tą Nemunėlį ties Branduoliškiais valtimi. Apie 1938 m.

*Taigi pasileiskime su Nemuno srove
nuo Kauno. Apie 1935 m.*

*Garlaivis plaukia vaizdingomis Nemuno
vietovėmis. Apie 1935 m.*

Atsitrenkusi į sutvarkytą pakrantę, srovė tuoj pat mesdavosi į Aleksoto pusę. Prasigraužusi ligi paties kalno, čia vėl atsimušdavo į akmenimis grįstą šlaitą ir toldavo žemyn, palikdama Marvelės smėlėtą pakrantę. Pasisitiprinusi Neries vandenimis ir palikusi Marvos dvarą bei kitoje pusėje esančius LaŃpėdžius, visu sraunumu ji vėl patraukdavo į pietinę pakrantę. Nuo Pyplių kaimelio pasisukdavo link Raudondvario. Čia dar labiau pasipildžiusi Nevėžio vandenimis, kuriais tais laikais mažesni garlaiviai plaukiodavo net ligi Bābtų, toliau gan ramiai tekėjo pro Kačerginę ir Kulautuvą, pro Zapýškį ir lankoje stovinčią bažnyčią. Toliau, jau visai prasigraužusi ligi pietinio kranto, staigiai pasisukdavo gan stačiu kampu ir visu smarkumu trenkdavo į šiaurinį kalną prie Vilkių. Pamenu, kaip tas kalnas buvo aukštai nugriuvęs, kad atrodė taip įspūdingai, kaip Kaukaze prie Kuro kurorto. Ta nuogriuva buvo gerokai pabetonuota, o viršuje, ant paties betono krašto, stovėjo mūro namelis, lyg ir pratęsdamas tąją betono sieną.

Taip ir neįveikusi Vilkių, Nemuno vaga, apsukusi lanku mišką, už dešimties kilometrų, ties Seredžiumi, vėl priartėdavo prie šiaurinio šlaito. Čia, prigludusi žemaičių gražuolės Dubýsos vandenimis ir tapusi dar galingesnė, prie Ilguvės vėl puldavo pietinį krantą. O nuo čia – vėl į kitą pusę, į Veliuonės pašlaitę. Aplenkusi Pilaite (buvusios kryžiuočių pilies Bajerburgo vietą), pro Plókščius ir Raudonę prasarvendavo gana taikingai ir ramiai. Žemiau Raudonės vaga išsiliejo taip plačiai, kad supylė didžiulę salą, palikusi tik pietinėje pusėje mažą atšakėlę, Nemunėliu čia vadinamą. Toliau vaga visu smarkumu nuo tos salos puolė į šiaurinę pakrantę, čia susukdama tokį duburį, kad jo dugną ir su vadžiomis vos pasiekdavome. Duburio sūkurys buvo toks stiprus, kad net valtį sukdamo ratu. O nuo to duburio Nemunas nusitaikė tiesiai į mūsų, branduoliškėnų, lankas. Ir puolė jas taip, kad čia buvusių didelių karklynų ilgainiui visai neliko. Tuo tarpu kitoje Nemuno pusėje atsirado gan plati karklynų juosta, kuri išlikusi ir iki šiol. Vadinasi, žemaičiai turėtų zanavykams kažkuo atsilyginti už tuos per Nemuną perkeltus karklynus. Taip vis juokauja panemunių zanavykai.

*Gelgaudiškio
panemunė priešais
Šilinę. 2005 m.
A. Andrijo nuotr.*

*Nemunas
prie Rambyno.
Paveikslas. 1840 m.*

Turbūt pavargusi nuo tokios mūšos, toliau srovė, palikdama ramybėje plačias Zanavykų lankas prie Pakalniškių ir Gelgaudiškio, pro legendinį keltininką Menčą, pro Šilinę gan ramiai leidžiasi žemyn. Bet prie Narkūnų piliakalnio vėl spraudžiasi į Zanavykijos pusę, palikdama plačias lankas ir salą priešais Skiřsnemunę. Bet vėl smūgis žemaičių pusėn, prie Molėnės kalno, už Skiřsnemunės. Nuo čia – į Kaimėlio krantą. Už jo supila salą ir lankų viduriu prie Mituvos pasiekia Jūrbarką. Po staigaus posūkio į Smalininkus, prie nedidelio Šventosios upelio, kuris kažkada skyrė Lietuvą nuo vokiečių okupuoto Klaipėdos krašto, kuriame buvo atsidūrę ir Smaliniņkai, Nemuno įnirši sustabdo didelis akmeninis molas, už kurio buvo padarytas nedidelis uostas. Nuo čia Nemunas, akmenų pylimais (*špikdamiais*) sutramdytas į lygią, gilią tėkmę, gan ramiai teka pro Trapėnus, Lazdėnus, Vėšvilę, Sokaičius. Ties Lazdėnais Nemuno srovę papildo ir mieloji Šešupė, didžiausia Sūdovės upė. Prie Šerūtlaukio dvaro pasipildęs gausiais Jūros upės vandenimis ir atsitrenkęs į aukštą krantą prie Ragainės, pasuka prie senelio Rambyno. O čia Nemunas vėl nepagaili savo jėgos, nepagaili ir kalno – nugrauzia tokią nuogriuvą, kad vėl pasijunti kaip prie anos Kuros. Na, o nuo Rambyno – į Tilžę. Čia, krantinių sutramdytas, palieka plačias potvynių užliejamas lankas prie Pagėgių ir Šilūtės ir toliau jau ramiai plaukia pro Rūsnę iki pat Kuřšių mairių.

Kur kilo pilių kuorai ir skverbėsi sausumos keliai

Štai su Nemuno srove ir nusileidome žemyn nuo Kauno ligi Jurbarko ir net toliau. O dabar paėjėkime panemunėmis. Juolab kad šioje Nemuno atkarpoje iš kairės į jį remiasi Zanavykijos žemė su gimtaisiais Branduoliškiais ir Gelgaudiškiu, anksčiau vadintu dviem vardais – Aukštuoju ir Žemuoju Gelgaudiškiu.

Jeigu leisimės pasroviui nuo Kauno, dešiniojoje Nemuno pusėje pasieksime Raudondvarį. „... Kur Nevėžis nuo amžių pro Raudoną dvarą, čystą vandenį savo ing Nemuną varo...“ – kadaise rašė poetas S. Stanevičius. O toliau su gražiomis bažnyčiomis, piliakalniais ir pilimis Serėdžius, Veliuonà, Raudonė, Vytėnai. O ten jau netoli ir Jurgis su Barkumi – Jurbarkas. Taip šio panemunės miesto vardą aiškina legenda. Visas šis dešinysis Nemuno krantas nusagstytas piliakalniais, menančiais Lietuvos senovę, laikus, kai žemaičiai gynė savo žemę nuo plėšriųjų kryžiuočių.

*Garlaivis ties
Kriūkais. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Mano laikais ši Nemuno pusė su stačiais šlaitais, atgręžtais į pietų saulę, buvo tankiai gyvenama. Pakalnėje, šlaituose ir ant aukštų krantų kas keli kilometrai buvo įsikūrę miesteliai su daugybe medinių namelių, sodų, daržų. Pavasarį saulė čia anksčiausiai išildydavo žemę, vadinas, pavasaris čia ateidavo anksčiausiai. Tad gyventi sąlygos nuo seno čia buvo geros.

Zanavykijos pusėje šlaitai atgręžti į šiaurę, padėtis čia kitokia, todėl ir žmonės čia nesikūrė. Tad tie šlaitai daugiausia ir apaugę miškeliais. Miesteliai ir kaimai visi ant kalno, toli nuo lankų ir nuo Nemuno beveik nepastebimi. Tik bažnyčių bokštai juos kur ne kur žymi. Šitai atrodo Žemoji Panemunė, Kriūkai, Plóksčiai, Kiduliai su Kaimėlio bažnyčia. Tik mūsų Gelgaudiškis bene vienintelis yra su bažnyčia, pastatyta ne ant kalno. Per potvynius Nemuno srovės su lytimis čia atkeliaudavo netoli šventoriaus. Kitoje Nemuno pusėje tik Jurbarko buvo panaši padėtis.

Šitai trumpai keliauninko akimis galima apibūdinti šį panemunių ruožą. O jei plačiau apie panemunes, tai turbūt reikėtų grįžti į tolimą mūsų krašto praeitį. Ir pradėti ne nuo Kauno, kaip aš dabar dariau, o atvirkščiai. Juk tos panemunės, kokias dabar matome, pradėjo formotis nuo tada, kai kryžiuočiai su kardu ėmė traukti į Lietuvą. Ir tai jie pradėjo iš nukariautos Prūsijos.

Štai tais laikais Nemunas ir tapo pagrindiniu keliu, kuriuo buvo traukiama į Kauną ir toliau į rytus, ligi Trakų ir Vilniaus. Aišku, pakeliui niokojant žemaičius. Tuomet ir atsirado senieji panemunių keliai. Kadangi jau tuomet pietinė Nemuno pusė buvo apgyvendinta, tad nuo čia ėmė mintis takai ir keleliai gilyn į Žemaitiją. Iš čia buvo patogu siaubti tolimesnes žemaičių gyvenvietes. Tada žemaičiai, gindamiesi nuo užpuolikų, statė pilis ant aukštų Nemuno krantų, kad iš jų laiku signalizuotų gilyn į Lietuvą apie artėjantį priešą. Taip iki mūsų laikų ir išliko tas Nemuno krantas su piliakalniais ir pilių liekanomis. Kai anieji karai baigėsi, pilys sunyko, bet praminti senieji panemunių keliai liko. Ir, ko gero, beveik tomis pat vietomis, kaip jie yra buvę pradžių pradžioje. Vėliau jie virto vieškeliu, kuriuo visi panemunių gyventojai ir be Nemuno nuo Jurbarko iki pat Kauno galėjo susisiekti.

Kaip žinia, tais laikais pietinė Nemuno pusė, dabartinė Sūduvą, su mūsų Zanavykija, buvo tikra miškų ir pelkių gūduma, kur kūrėsi tik vienas kitas drąsesnis

*Garlaivis „Klaipėda“
Nemune prieš Antrąjį
pasaulinį karą*

perbėgėlis iš kitos Nemuno pusės. Dažniausia besislėpdamas nuo sunkios baudžiauninko dalios. Kaip ir kazokai prie tolimojo Dono. Sunkios kūrimosi sąlygos, pavojingas gyvenimas, kai iš niekur nebuvo galima tikėtis jokios pagalbos, turbūt ir išugdė kietą, vadinamą suvalkietišką, šių žmonių charakterį.

Vėliau Užnemunę, ilgai vadintą Suvalkiją, o dabar pavadintą Súduva, tuometiniai galiūnai ėmė dalinti savo žymesniems žmonėms. Šieji čia, ant gražesnių panemunių kalvų, statėsi sau pilaites pamedžioti, pauliavoti, laiką praleisti gražioje gamtos aplinkoje. Aplink jas ėmė kurtis dvarai, statyti bažnytelės. Aišku, kuklesnės nei kitoje Nemuno pusėje, toliau nuo Nemuno. Krašte pradėjo vyrauti stiprūs ūkiai. Bet tarp šių panemunių dvarų ir išsimėčiusių gyvenviečių padoresnio kelio nebuvo. Tik vėliau pradėtas tiesti vieškeliukas nuo Sudárgo, kuris per Kídulius ir Geļgaudiškį, tai nusileisdamas prie Nemuno, tai pasikeldamas ant kalno, pasiekė Plóškščius. O toliau ligi Zapýškio buvo tik lauko keliukas, dažnai sunkiai išvažiuojamas. Matyt, geresnis ištisinis kelias nuo Prūsijos sienos ligi Kauno anais laikais nebuvo reikalingas, nes greta buvo Nemuno vandens kelias ir neblogas vieškelis nuo Smalininkų ligi Kauno kitoje Nemuno pusėje.

Taip atrodė mano krašto panemunės, į mano gyvenimą atėjusios iš amžių glūdumos. O tiksliau – Zantrykiją ir Branduóliškių mažas kaimelis, prisiglaudęs prie žilojo ir amžinojo senelio Nemuno pakrantės.

Sieliai ir krovininės baržos

Pasakodamas apie Nemuną, pirmiausia turiu pasakyti, kad mano vaikystės laikais Nemunas buvo bene didžiausias Lietuvos darbininkas. Iš aukštupio miškų žemyn į vakarus jis plukdė ištisas virtines sielių, tarp Kauno ir Jurbarko baržomis plukdyta daug įvairiausių krovinių, kursavo keleiviniai garlaiviai. Visa tai pro mūsų kaimo lankas, pro mūsų pakrančių karklynus. Pavydėdavau sielininkams su rūkstanciais lauželiais prie savo palapinėlių, lėtai tėkmės pranešamiems pro šalį, nesuvokdamas, koks sunkus jų darbas valdyti didžiulę rąstų masę, kad ji plauktų pasroviui niekur neužkliūdama. Vienu metu, kai ir mūsų apylinkėse buvo smarkiai kertami miškai, rąstai buvo suvežami prie Nemuno ant Šemetos lankos. Dalį jų su-

rišdavo ir sieliais plukdydavo žemyn, kaip sakydavo, į Vokietiją, o kitą dalį, kurią vadindavo popiermalkėmis, baržomis plukdydavo į Petrašiūnų popieriaus fabriką arba į Tilžės celiuliozės fabriką. Lankoje prie Nemuno rąstai būdavo apskutami, padžiovinami. Tos nuskustos žievės keliavo į branduoliškiečių krosnis. Žinoma, ne veltui, bet už gana prieinamą kainą. Paprastai jų skirdavo rąstų skutėjams prie atlyginimo, kurie ir buvo iš Branduoliškių. Tai buvo dar gerokai prieš karą.

Šitaip buvo su tais sieliais. Pro šalį į abi puses plaukdavo ir vilkstinės baržų, kurias tempdavo vilkikai. Mūsų kaimo vaikų akimis, pajėgiausias vilkikas buvo „Džiugas“. Beje, vienintelis, išlikęs mano atmintyje. Po karo daugiausia pradėjo kursuoti savaeigės baržos. Ant tų bemotorių baržų berods visą savo gyvenimą ligi pat pensijos praleido

ir du branduoliškiečiai – Matusevičius ir Kudžma. Gaila, vardų nebeatsimenu. Ant baržų užaugo ir jų vaikai, kurie ir lankydami mokyklas, vasaras praleisdavo Nemune su tėvais. Kokia idilė! Aišku, vaikams, o suaugusieji dieną ir naktį stovėdavo prie vairo, vyrai pasikeisdami su žmonomis. Kiek lengviau jiems būdavo, kol baržą kraudavo. Bet ir čia žiūrėk pakrovimą, nes už krovinių reikia atsakyti. Ir taip visą gyvenimą mažoje „salelėje“, savotiškai jaukioje, bet apribotoje baržos ir vandens atskirtoje nuo viso pasaulio. Tik žiemą šeimos grįždavo į savo nuolatinius butus. Romantiška, kai žiūri nuo kranto, ir labai sunku, kai reikia šitaip dirbti ir gyventi.

Garlaiviai

Nemuno pasididžiavimas buvo garlaiviai. Balti ir grakštūs, kaip man tada atrodė. Su aukštais kaminiais, leidžiančiais debesis juodų dūmų, su apvaliais langeliais palei vandenį, vakarais skleidžiančiais jaukią elektros šviesą vandens paviršiumi. Taip jie atrodė žiūrint nuo kranto. „Lietuva“, „Lituanika“, „Kęstutis“, „Rambynas“ – didžiausieji. Mažesni: „Palanga“, „Klaipėda“, „Vytis“, vilkikas „Jėga“. Gal buvo jų ir daugiau, bet mano atmintyje neišliko. „Lietuva“ atpažindavau iš jos pupšėjimo. Tas pupšėjimas atsklisdavo iš labai toli. Žinoma, kada būdavo tylu. Ypač tylų vakarą. Pasirodo, kad tas pupšėjimas sklisdavo nuo garlaivių varančiųjų ratų. Tų ratų „letenos“ buvo iš medžio, todėl, kai jos plakdavo vandenį, varydamos garlaivių, ir sklisdavo gana garsus pupšėjimas. Kitų garlaivių ratai buvo metaliniai ir neskleidė tokio didelio garso. Jų šniokštimas sklido tik labai netoli. „Kęstutis“ iš kitų išsiskyrė tuo, kad skleidė tirštus juodus dūmus. Pasirodo, jog tai dėl to, kad garlaivio katilinėje vandenį garui kaitindavo akmens anglimi ir malkomis.

Sieliai Nemune. Iš Juškų muziejaus Vilkijoje

*Garlaivis „Keistutis“.
XX a. pr. Iš Juškų
muziejaus Vilkijoje*

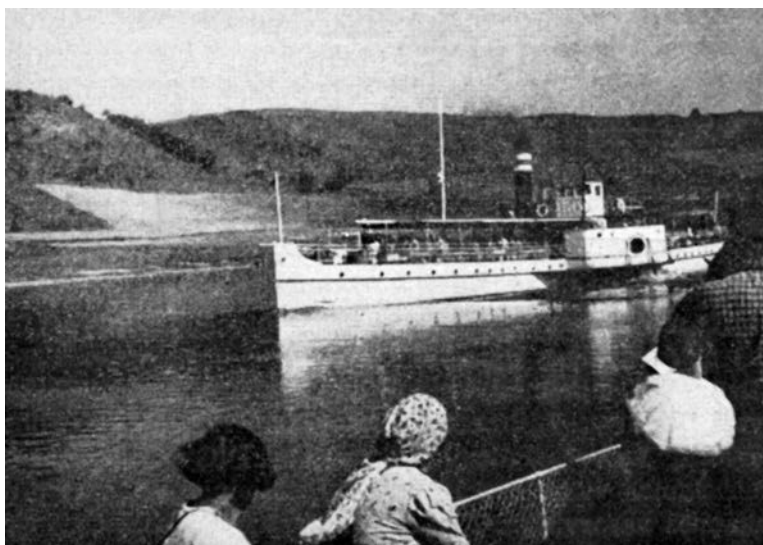
Kas vasarą iš Branduoliškių į Kauną keliaudavau garlaiviu pasisvečiuoti pas senelį ir dėdę, kurie ten dirbo. Tai būdavo pasakiškos kelionės, kurias man padovano-davo namiškiai. Iš pradžių keliaudavau su senele ar su kuo nors iš suaugusiųjų, kai paaugau, į tas keliones išleisdavo ir vieną. Sunku ir įsivaizduoti, kaip jausdavosi tas dešimtmetis ar vienuolikmetis berniokas, kai išreikšdavo šitokią pasitikėjimą juo.

Kelionė visada prasidėdavo tuoj po vidurnakčio. Nors sunku buvo naktį keltis, bet niekam versti nereikėjo. Brėkstant aušrai, reikėjo bristi basam per rasotas lankas ligi Nemuno ir laukti, kol iš kitos Nemuno pusės atplauks keltininkas Mencas ir nukels ligi paties garlaivio. Viskas buvo vieni niekai, palyginti su malonumu plaukti Nemunu. Ir dar garlaiviu. Juolab kad iš Branduoliškių kaimo vaikų, kiek pamenu, niekas tokio malonumo neturėjo – jie neturėjo pas ką keliauti į Kauną.

Ypač įsimintina liko pirmoji kelionė. Baisoka buvo, kai reikėjo įlipti į garlaivį iš besisupančios prie jo šono valtelės. Valtelė vartosi, o po nutiestu metaliniu trapu šniokščia, kunkuliuoja vanduo. Siaubas! Sukaupęs visą drąsą, įkibau keturpėsčias į tą trapą. Nežinau, kaip aš ten būčiau užropojęs į viršų, bet laimė, mus priimantis garlaivio upeivis sugriebė mane už pažastų ir užmetė kaip pupų pėdą ant denio. Tada man buvo vos treji metukai. Garlaivis man pasirodė kaip ištisas plaukiojantis miestas. Kad nesušaltumėme nakties vėsoje, su senele nusileidome giliai į jo vidų, į kajutę. Čia buvo šviesu ir šilta. Ant medinių suolų snaudė keletas keleivių. Prie jų prisijungėme ir mudu. Bet kur tu snausi. Senelei nusenūdus, aš po truputį įsidrąsinau ir pradėjau šmirinėti po kajutę. Taip ir nenumigau ligi pat Kauno. Gaila, kad toliau kajutės nebuvo leista be senelės nukakti. Per vėlesnes keliones, man kiek paaugus, tokios priežiūros nebuvo, todėl galėdavau iššniukštinti visą garlaivį, nuo „nosies“ ligi „uodegos“. Oi, koks tai būdavo malonumas! Kiekvieną kartą. Nueini į laivo priekį, į patį kilį, ir leki, pakilęs virš Nemuno. Matai, kaip po tavimi aštrus kilis skrodžia upės vandenį. Pažvelgi atgal, o ten iš kamino verčiasi juodi dūmų debesys. Čia negirdėti jokio mašinų triukšmo. Atrodo, kad skrendi aukštai pakilęs virš vandens, pro krantuose žaliuojančius karklynus, o viršuje mėlynas priešaušrio dangus. Nueini į garlaivio vidurį, o ten giliai, garlaivio viduriuose, užia mašinos. Tai kūrykla ir mašinų skyrius. Iš ten pro mažus langelius į denį tvoskia šiluma. Apačioje lėtai sukasi galingos alkūnės, varydamos laivą į priekį. Prie mašinų triūsia

du tepaluoti žmonės – vienas mašinistas, prižiūrintis mašinas ir vykdamas kapitono komandas, kitas kūrikas, kastuvu vis metantis ir metantis į ugnimi žėruojančią krosnį anglis. Arba malkas, tiesiog pliauskomis. Prie tų langelių denyje juoduoja šilta krosnis su šalia įtaisytai suoleliais keleiviams. Užsiropštus ant tų suolų, ai, kaip malonu pasišildyti žvarbstančias ryto vėsoje kojas. Kelionę po garlaivių užbaigiu jo „uodegoje“ – paskuigalyje, kur kabo vėliava. Čia apačioje kunkuliuoja, verda garlaivio ratų taškomas vanduo. Toly nuriada didelės bangos, šniokšdamos ir plakdamos pakrančių smėlį. Šitaip ir plauki sau ligi pat Kauno. Arba žemyn. Nuo Kauno ligi Menco, keltininko, kuris visada pasitinka garlaivių ir nukelia nuo jo pro kunkuliuojantį laivo šoną. Po to pasuka į kitą Nemuno pusę, į mūsų Znavykiją. Bet šio vardo tuomet neminėdavom. Panemuniečiai vieni kitus vadino kur kas paprasčiau: jeigu į Menco pusę, tai Karnavyžinė, jeigu į aną pusę – Mūsoja. Ten gyvena *liocai*. Kodėl Žemaitijos pusėje žmonės buvo vadinami karnavyžiais, visiems buvo aišku – žemaičiai kažkada mūvėjo vyžas, nupintas iš karnų, bet kodėl mes *liocai*, tai nei žemaičių, nei mūsiškoje kalboje paaiškinimo nebuvo. *Liocas*, ir viskas. Daug vėliau, bestudijuodamas kalbas, ėmiau aiškintis, iš kokių žodžių galėjo atsirasti tie „*liocai*“. Kažką panašaus atradau. Kaip žinia, anksčiau į negyvenamą Suvalkiją nuo baudžiovos bėgo žmonės iš anos Nemunės pusės, kurie troško laisvės. O tokius „laisvuosius“ lenkiškai (ar apskritai slaviškai) tuomet vadino „liuosais“. Taip mes, panemunių zanavykai, tikriausiai ir tapome *liocais*. Aišku, tik panemunėse gyvenantys, o toliau nuo panemunių tokių pravardžių nežinojo nei žemaičiai, nei suvalkiečiai.

Bet grįžkime prie garlaivių. Daugelį metų mano vaikiška svajonė buvo dirbti garlaivyje. Nesvarbu kuo. Ir gyventi garlaivyje. Visi mano žaislai, su kuriais žaisdavau smėlyje kieme ar prie Nemuno, buvo garlaiviai, padaryti iš tošių ar pušies luobų. Ir pūškuodavo tie mano garlaiviukai per smėlio krūvą, išraižytą nemunais. Arba baloje. Su balta bure, sukurpta iš popieriaus ir šipuliu prismeigta prie laivo. Netgi tikrą Nemuną žadėdavau iškasti, aišku, kai užaugsiu. Juk mačiau, kad Nemuno pradžia buvo Kaune. Taip tada man atrodė. Tai buvo ta nuostabioji vaikystė, neskyrusi svajonių nuo realybės, norų nuo galimybių.

*Garlaiviai
prasilenkia Nemune.
Apie 1935 m.*

Karo metų panemunės

Prasidėjo karas. Panemunėmis, *Panemunėmis, vieškeliu pro Branduoliškius, vieškeliu pro Branduoliškius, į Rytus* *į Rytus (Juozo Krankausko sodyba). 2007 m.* nugrūmėjo virtinės mašinų, tankų, patrankų. Mums ta karo technika atrodė

kaip žaisliukai. Netrukus Nemunu vėl pradėjo plaukioti vilkikai, baržos. Tie patys, kurie plaukiojo ir prieš karą. Vėl, kaip ir anksčiau, garlaiviais nukeliaudavau į Kauną pas dėdę. Bet jau be suaugusiųjų globos – juk buvau dešimties metų. Dabar toks vaikėzas be mamos toli neišleidžiamas, o aš tuomet buvau jau visas vyras.

Kas įsiminė iš to meto? Ogi tai, kaip tas dėdė iš Kauno atplaukdavo į Branduoliškius, prisikrovęs ryšulius visokių mažmožių – sagų, adatų, muilo gabaliukų, kuriuos keisdavo į maistą. Retsykiais abu keliaudavome po Branduoliškius, Vōniškius, Jotyškius ir mainydavom tuos miestietiškus mažmožius į kaimiškų lašinių bryzelius, sviesto gabalėlius. Juk reikėjo kauniečiams misti, o valgio pagal korteles toli gražu nepakako. Viską iškeitęs ir prisikrovęs ryšulius visokių maisto produktų, dėdė traukdavo į Kauną, aišku, garlaiviu. Kartais pasiimdavo ir mane. Dėdė buvo senas „garlaivistas“, garlaiviais tebeplaukiojo nemažai jo draugų, pažįstamų. Man visa tai labai pravertė. Dabar jau išnaršydavau ne tik visus garlaivių užkaborius, bet, dėdei tarpininkaujant, nusiropšdavau net į garlaivio kūryklą ar pakildavau į savo svajonę – ant kapitono tiltelio. Kokios tai būdavo nuostabios kelionės! Ir visai nė motais, kad keliaudavome ne iš gero, kad kažkur griaudėjo karas, kuris neretai save primindavo.

Kartą artėjame prie Kauno, saulė švyti, jau matyti prielauka. Bet... visa prielaukos pakrantė prie Vytauto bažnyčios apsupta vokiečių kareivių, laukiančių mūsų garlaivio su visais kauniečių kaimuose sumedžiotais kiaušiniai ir lašinių bryzais. „*Verkoteu!*“ (draudžiama spekuliuoti) – pasakydavo ir viską atimdavo. Juk ne be reikalo tada dainuodavo: „*Atvažiavo iš Berlyno ruda uniforma, išmatavo mūsų pilvus ir nustatė normas*“. Taigi daugelis į krantą Kaune išlipdavo pliki kaip tilvikai. Visa, ką būdavo iškeitę ir susirinkę kaimuose, palikdavo vokiečių rankose. Būdavo gana kieto būdo žemaičių nuo Jurbarko ir dar kietesnio būdo zanavykų iš panevonių, kurie mesdavo savo ryšulėlius į Nemuną – jei ne mums, tai ir ne jiems. Ir plaukdavo tokie ryšulėliai su lašiniai, kiaušiniai, sviestu pasroviui nuo garlaivio link Marvelės. Ilgainiui marveliečiai įsigudrino ir, matydami, kad prielaukoje garlaivio laukia vokiečių „*ablava*“ (taip tada sakydavo), jie su valtelėmis išplaukdavo „žvejoti“ plaukiančių kaimo gėrybių. Ir gerai „prisižvejodavo“. Niekas už tai ant jų nepyko – jau geriau saviems, negu vokiečiams. Kai kas kartais pabandydavo atsiimti ryšulėlius iš tų žvejybininkų, nenorėdami susitaikyti su patirta skriauda ir neteisybe.

Šitai būdavo Kauno prielaukoje. O pro Branduoliškių karklynus vis dažniau pradėjo plaukti garlaiviai, netgi su keliomis prikabintomis baržomis, pilni sužeistųjų – subintuotų, suraišiotų kareivių. Be kojų, be rankų. Iš Rytų fronto. Baisu būdavo žiūrėti į tuos nelaimėlius. Sužalotus, suluošintus, gabenamus Nemunu iš Rytų fronto į Vakarų, į Tilžę, į karo ligonines. Daugelį – invalidais į namus. Visam gyvenimui. Ir nežinia, kas buvo geriau: ar likti gyvam invalidui likusiam gyvenimui, ar būti jaunam palaidotam svetimoje šalyje, toli nuo tėvynės, toli nuo savo draugų, šeimos. Žiūrėdavau į tuos praplaukiančius pro šalį karo sužalotus jaunuolius ir pagalvodavau: kam šito reikia?

Įsimintina buvo mano paskutinė to meto kelionė garlaiviu iš Kauno. Tai nutiko paskutinę karo vasarą. Dėdė, pas kurį svečiavausi, kalviavo Marvos dvare. Tuo metu ten buvo vaikų namai. Ėjo kalbos, kad frontas jau artėja prie Kauno. Naktimis Nemune prie Marvos dvaro suplaukdavo garlaiviai iš Kauno, tikėdamiesi, kad čia bus saugiau nuo galimų bombardavimų. Bet niekas jų nebombardavo nei Kaune, nei prie Marvos. Tik vieną dieną išgirdome, kad nuo šios dienos visi garlaivių reisai į Jurbarką nutraukti. Kaip man dabar sugrįžti į savo Branduoliškius? Dėdė, buvęs garlavistas, padėjo. Vėlai vakare, kai keli garlaiviai atplaukė prie Marvos, mudu nuėjome prie jų. Dėdė išsiaiškino, kad berods „Kęstučio“ garlaivyje tebedirba senas jo pažįstamas. O „Kęstutis“ rytoj išplaukia be jokio grafiko į Vokietiją. Dėdė įtaisė mane pas draugą, kad parplukdytų ligi Menco, ilgamečio mūsų keltininko. Jei Mencas neatplauktų prie garlaivio, mane išlaipins Jurbarko, kur numatytas garlaivio sustojimas. Išplaukiau. Mūsų Mencukas, kaip maloniai jį vadindavome, sureagavo į garlaivio ūktelėjimą ir priplaukė su savo valtele, kad mane nukeltų į krantą. Tai buvo paskutinė mano kelionė per karą garlaiviu. Vėliau daugelio buvusių garlaivių jau nebemačiau. Žmonės kalbėjo, kad jie buvo nuskandinti Vokietijoje. Neišgirdome daugiau ir apie tą dėdės draugą. Kur jį nunešė karo audra, nežinia.

Mencas

Greitasparnės „Raketos“, kurios kursuodavo nuo Kauno net ligi Klaipėdos. Apie 1980 m. A. Andrijono nuotr.

Po karo dar keletą metų tarp Kauno ir Jurbarko, o vėliau tarp Kauno ir Tilžės (Sovietsko) dar kursavo keli senieji garlaiviai, sovietų valdžios pavadinti naujais vardais – „Marytė Melnikaitė“, „Aleksandras Matrosovą“ ir kt. Išskyrus „Kęstutį“, kuris su savo senuoju vardu plaukiojo iki amžiaus 6-ojo dešimtmečio, iki gilios savo senatvės. Tai buvo paskutinis Nemuno keleivinis garlaivis. Vėliau juos pakeitė motorlaiviai, o po to net greitasparnės „Raketos“, kurios kursavo nuo Kauno net ligi Klaipėdos. Pas mūsų Mencuką jos jau nesustodavo. Stabteldavo tik didesnėse stotelėse, taip pat ir Gelgaudiškyje.

Įdomus žmogus buvo tas mūsų keltininkas Mencas (vardo nepamenu). Sakydavo, kad jis vokietis, vedęs lietuvę. Panemunėje atsirado berods po Pirmojo

*Laiųvų prieplaukė
Nemuno užutėkyje.
2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

pasaulinio karo. Karas jam atėmė koją. Gal todėl ir gyvas liko – be kojos karui esi netinkamas. Vaikščiojo su mediniu protezu. Kai eina – paklibikšt, paklibikšt. Toli girdėdavosi tas medgalio klabšėjimas. Atėjus prie garlaivio ir pašaukus iš kitos Nemuno pusės, tuojau pasigirdavo, kaip Mencas iš savo pirkios artinasi prie valtės. Vadinasi, daugiau šaukti nebereikia. Mencai įkalnėje buvo pasistatę namuką ir net tvartelį su kluonu, t. y. įsirengę visą ūkelį. Pro jo namelio langus matėsi viskas, kas praplaukia Nemunu ir kas ten dedasi. Nuo pat Raudonės net ligi Narkūnų piliakalnio, esančio tolokai už Gelgaudiškio. Taip įsitaisyti buvo būtina, nes dažnai tekdavo pasitikti praplaukiančius garlaivius, nukelti į juos keleivius ir parkelti į krantą.

Mencas man įsiminė kaip labai ramus, niekada ir niekur neskubantis žmogus. Su nedidoka barzdele, visada rūkstančiu kandikliu (*cigarnyčia*) lūpose. Ne su pypke, bet būtent su kandikliu. Kandiklis ir Branduoliškiuose buvo madingas daiktas. Ir praktiškas, nes į jį buvo galima įsikišti ir pusę cigaretės ar mažą naminio tabako sukutinę. Juk tai ekonomiška. Ir dūmas iš kandiklio, sakydavo vyrai, buvo skanesnis. Menco aš neišsivaizdavau be valtės. O jau kaip jis tą valtį irdavo! Niekas kitas taip nesugebėjo. Irklai niekada nekliuksėdavo. O jau lėtumas – stebėtinas. Rodos, kad tuos irklus jis kilnoja kiekvieną kartą apgalvodamas, be jokios skubos ir įtampos. Mencas priirdavo savo valtelę prie garlaivio ir labai vikriai įsikibdavo į garlaivio šone kadamuojantį baslį, kuris saugojo jo šonus nuo apibraižymo švartuojantis. Tikslumas – kaip pagal chronometrą. Teko stebėti, kaip keltininkai priplaukia prie garlaivių Ilguvoje, Raudonėje, kitose stotelėse. Jų profesiniai sugebėjimai neprilygo Menco meistriškumui. O tas švartavimasis su valtele prie garlaivio nebuvo jau toks paprastas dalykas. Esu matęs, kaip kiti keltininkai nepataikydavo prikibti prie garlaivio šono ir tekdavo pačiam garlaiviui manevruoti, kad pasigautų „prašovusį“ keltininką. Mačiau ir kaip žmogus iš valtelės iškrito į Nemuną prie garlaivio šono. Laimė, kad keltininkas sugebėjo žmogelį išgriebti. O juk visai nedaug trūko iki nelaimės.

Vėliau, pokario metais, keleivių kėlimo į garlaivius valtimis buvo atsisakyta, nes tai buvo pavojinga. Stotelėse visur buvo pastatytos prielaukos, o ties Raudonė ir Gelgaudiškiu buvo padaryti tikri keltai ir valtininkų paslaugų išvis atsisakyta. Bet mūsų Mencas, reikalui esant, niekada neatsisakydavo žmogų „permesti“ per Nemuną.

Seniai nebeliko mūsų gerojo keltininko Menco ir jo nedidelės sodybėlės Nemuno šlaite. Ji nugriauta panemune tiesiant gerą plentą vietoj senojo vieškeliuko, kurį pavasariais Nemuno potvynis daugelyje vietų užliedavo ir užversdavo ledo kalnais. Kelias tada ilgam tapdavo neišvažiuojamas ir, norint patekti iš Jurbarko ar Šilinės į Kauną, reikėdavo važiuoti net per Raseinius. Ypač ledais būdavo užverčiamas kelio ruožas tarp Raudonės ir Molynės kaimo, priešais Branduoliškių lankas. Bet koks ryšys tarp karnavyžių ir liocių ilgam nutrūkdavo. Juk nebuvo tada nei telefonų, nei elektros. Net laiškas, parašytas, tarkime, Branduoliškiuose keltininkui Mencui, būtų keliavęs kokią porą savaitių aplinkiniais keliais per Kauną, Raseinius, Jurbarką. Viskas pasikeitė, kai buvo nutiestas panemunių plentas, iškeltas taip aukštai, kad jokie potvyniai jo neužliedavo. Dar geriau pasidarė, kai Nemuno vagą tvirtai pažabojo Kauno hidroelektrinė, kai abu Nemuno krantus sujungė tiltas ties Jurbarku. Ko gero, tai pats gražiausias tiltas Lietuvoje. Ir aukščiausias. Aišku, neskaitant dar aukštesnio

geležinkelio tilto Žemaitijoje per Dubysą, prie Týtuvėnų. Kitas plentas buvo nutiestas iš Kauno į Šakius, o kiek vėliau pratęstas per Kidulius ligi Jurbarko. Abu plentai, sujungti tiltais Kaune ir prie Jurbarko, tapo, sakyčiau, viena iš gražiausių ir įdomiausių Lietuvos trasų, nuostabus panemunių žiedas.

Frontas ties Branduoliškiais

Bet grįžkime į tą laiką, kai mane, vienuolikmetį bernioką, paskutinis garlaivis iš Kauno parplukdė į manusius Branduoliškius jau visai artinantis frontui iš Rytų. Niekas tada nesitikėjo, kad tas frontas apsisistos ne kur nors prie Kauno ar kitų didesnių miestų, bet būtent prie mūsų kaimo, gretimuose Vōniškiuose. Netgi mano dėdė iš Kauno su visa šeima atsikraustė pas mus, tikėdamasis, kad čia bus saugiau ir ramiau. O išėjo priešingai – Kauną frontas tiesiog prašoko, o apsisotojo greta mūsų. Ir teko jam ir jo šeimai kartu su vietos gyventojais patirti visus fronto sunkumus. Štai koks likimo žaismas. Teliko tik kartoti tą šablonišką apgailestavimą: „*Jeigu nebūčiau...*“

Pačiame vidurvasary frontas net kelis mėnesius tratėjo bumbsejo greta mūsų. Laimė, kulkos mūsų beveik nepasiekdavo, nes mus užstojo Aštrauskų šilelis. Tik vakarais virš mūsų nukaukdavo vokiečių artilerijos sviediniai į rusų pusę, paleisti iš haubicų, pastatytų šalia Šilupės prie Daūgerdiškių palivarko. Kas vakarą, tuo pat laiku. Iš rusų pusės atsako beveik nebūdavo, atkaukdavo tik vienas kitas sviedinys ir sprogdavo tai vienur, tai kitur. Kartą, laukuose beganydamas karvutę, išgirdau atkaukiant vienišą sviedinį. Griuvau į šalia buvusį griovį. Sprogimas. Kažkur netoli Aštrausko sodybos. Vėliau sužinojome, kad tas sviedinys išdraskė vokiečių lauko virtuvę su ruošiamą vakariene. Nieko neužmušė ir nesužeidė.

Nemunas, mūsų nuostabusis Nemunas, pertvertas ties Raudonė vielinėmis užtvaramis, jau neviliojo mūsų savo veržliu vandeniu. Kur ten eisi, kai aplink verda karas. Ir gyvulių į lankas neginėme. Juolab kad jų mažai ir beliko – išpjovė vokiečiai maistui, kurio, matyt, pristigdavo. Po kurio laiko visi branduoliškėnai buvo išvaryti už Gelgaudiškio, į Pāpiškių miškelį. Mūsų šeimai pasisekė – radome prieglobstį Maštāičiuose, berods ūkininko Riauzos tvartelyje. Čia ant šiaudų ir po stogu buvo kur kas geriau nei miškelyje po atviru dangumi. Mes, vaikai, ištisas dienas leisdavome lankose prie Nemuno, kur buvo ganomos kaimo karvės, bet prie Nemuno prieiti bijojome, nes vokiečiai buvo išpėję gyventojus, kad į priėjusiuosius prie Nemuno bus šaudoma be išpėjimo. Tuo metu mano tėvai buvo Dargaitėliuose, dvare, kuris buvo apie 15 km į šiaurę nuo Jurbarko, prie Mítuvos. Mano teta, tuomet dar jauna ir drąši mergina, nepabūgusi tų gąsdinimų, nakties metu, gero valtininko padedama, kartu su manimi persikėlė per Nemuną ir mudu nusigavome į Dargaitėlius. Čia radome tokią ramybę, lyg jokio karo ir nebūtų – visi ramiausiai dirba, viskuo apsirūpinę. Frontas užia dar kažkur toli, prie Rasėinių ir Kalnūjų, ir tik vyrus varo ten kasti apkasų. Bet šie, pirmai progai pasitaikius, pasprunka į namus. Mums, karo išmestiems iš gimtosios gūžtos, geresnės vietos laikinai prisiglausti niekur nerasi. Čia yra ir pastogė, ir valgio užtektinai. Sugrįžę iš šios žvalgybos į Maštāičius, vėl anam gerajam valtininkui padėdant, naktį jau su visa manta išvykome – persikėlėme į Žemaičių pusę ir atplušėjome į Dargaitėlius. Čia ir praūžė karo audra, neiškrėsdama jokių piktų pokštų, jokių nelaimių.

Vieną dieną išgirdome, kad iš rytų, nuo Miliušų pusės, artėja šautuvų pošėkėjimas. Mane su mažesniu broliu tėvai nuvarė į darželyje iškastą bunkerį, sakydami, kad ir patys tuojau čia ateis. Sėdime, laukiame. Poškėjimas vis garsėja ir staiga – tylà. Bet pas mus į bunkerį niekas neateina. Kiekgi lauksi, reikia pasižiūrėti. Iškišame galvas iš bunkerio ir matome, kad dvaro žmonės, susispietę aplink kumetyną, kalbasi su kareiviais. Bet jau ne vokiečių, o kitokia uniforma vilkinčiais. Ir štai pro Dargaitėlius jau traukia virtinė rusų kariuomenės. Taip mums frontas ir baigėsi. Iš pradžių dar bijojome šitų kareivių, patyrę nemažai skriaudų nuo vokiečių, bet greitai pamatėme, kad šieji nieko neskriaudžia, visai draugiškai bendrauja su vietos žmonėmis. Gal už poros šimtų metrų į vakarus nuo kumetyno jie išsistatė visą eilę patrankų ir vis pašaudė į vakarų pusę, į besitraukiančius vokiečius. Iš pradžių mes, vaikai, bijojome artintis prie tų patrankų – kas žino, gal tie kareiviai ir nušauti gali, todėl stebėjome jas iš tolo. Kai nustojo šaudyti, priėjome arčiau. Ir nieko – mūsų neveja. Kareiviai mus kalbina, bet nieko nesuprantame. Nuo patrankų mūsų nevaiko, tik pavaro toliau, kai ruošiasi šaudyti. Šitai tęsėsi porą dienų, o dvaro vaikai taip ir žiopsojo į tas patrankas nuo ryto ligi vakaro. Prie jų gulėjo krūvos maišelių su tokiais į makaronus panašiais kietais gabaliukais. Tai buvo haubicų užtaisai. Pamatę, kad tie „makaronai“ visai gerai dega, prisirinkome tų maišelių ir vakarais surengdavome ištisus fejerverkus. Įsidrąsinome tiek, kad kartą nutempėme į šlaitą prie upelio net lengvąjį kulkosvaidį, stovėjusį netoli patrankų. Ir jau ruošėmės iš jo pašaudyti, bet šito, matyt, buvo jau per daug – kažkoks vyresnysis nuo patrankos priėjo prie mūsų ir atėmė išgytą ginklą. Lyg ir nesibarė, ko mes, aišku, ir nesupratome. Nuo tada ir aš pradėjau nebijoti rusų kareivių.

Atgal į gimtąjį kaimą

Taigi karas mane išvarė iš Branduoliškių, bet neilgam. Frontui praėjus, grįžome į namus. Gerai išsiminė tas grįžimas. Iki Jurbarko keliavome vieškeliuku, o aplink – užminuoti laukai. Tiesa, minos buvo jau iškeltos į paviršių. Ties Jurbarku per Nemuną buvo nutiestas pontoninis tiltas, kuriuo kėlėsi rusų kariuomenė, iš Sudargo pusės kartkarčiais apšaudoma vokiečių artilerijos. Civilius kariškiai praleisdavo tik tada, kai per jį nevažiuodavo kariuomenė ir kai buvo manoma, kad vokiečiai nešaudys. Vienu tokiu protarpiu ir mūsų šeima atsidūrė ant tilto. Šiurpu buvo pagalvojus, kad mus mato vokiečiai ir gali bet kada pradėti šaudyti. Laimė, šito neįvyko. Kai laimingai pasiekėme krantą Kukašskės pusėje, kildami į kalną pamatėme, kaip aplink tiltą sprogo keletas sviedinių, atlėkusių nuo Sudargo. Ištryško stulpai vandens, bet tiltas liko sveikas. Nepataikė. Ant tilto tuo metu nieko nebuvo. Nei kariuomenės, nei civilių. Šitai karas mūsų Nemunėlį raizgė vielomis, daužė sviediniais ir bombomis. O jis sroveno. Nesulaikomas, nesudraskomas. Viską matydamas, viską iškęsdamas. Taip visados ilgų amžių tėkmėje. Aną kartą paskutiniu garlaiviu iš Kauno grįžau į Branduoliškius prieš pat atūžiant frontui, o dabar, jam jau praūžus, namo grįžtu nuo Jurbarko, Sudargo, iš užnemunės Dargaitėlių. Ir vis Nemunas, panemunės. Argi tai ne lemtis?

O mūsų Branduoliškiai nuniokoti, be langų. Daug kur ir be durų. Bet, mūsų laimė, nesupleškinti kaip Voniškiai. Tik minų prismaigstytomis pakelėmis, nuo kurių vėliau ne vienas mano bendraamžis žuvo. Ties Pakalniškiais visa pašilė ištisai už-

minuota. Gerai, kad vietoj į Vakarus išbėgusio Vanagaičio atsirado toks žmogus, kuris pats vienas išminavo visą tą pamiškį. Jo pavardės nepamenu, lyg ir Vaivada. O gal Stulgaitis. Atmintis jau daug ko neišlaikė. Tas drąsuolis su išimtais iš minų sprogdikliais kartais sekmadeniais patraukdavo prie Nemuno žuvų sprogdinti. Nors už tai grėšė kalėjimas, bet jis vis tiek eidavo. O mes, vaikų *vatoga*, aišku, paskui jį. Atokiau nuvaryti įsistebeilinę žiūrėdavome, kaip jis įsuka sprogdiklį į tokį kaip muilo gabalas sprogalą ir sviedžia jį į Nemuną. Sprogimas. Iškyla vandens stulpas. Tada visi puolame prie upės, kur vandenyje išverstais į viršų pilvais plaukia žuvys. Gaudome, renkame tas vargšes žuveles, ligi pusės išbrisdami į vandenį. Kas su koku karklu, kas su šatra ar net grėbliu prisigraibome jų vakarienei. Dabar daug kas pasakytų: „*Oi, kokie baisūs brakonieriai!*“ Bet atsiminkime, kokie buvo laikai, koks alkanas metas. Ta žuvelė, tegul ir ne visai teisėtai ištraukta iš Nemuno, daug kam padėjo numalšinti alkį. Na, o jei pagalvosime, kiek žuvų Nemune žuvo per karą nuo kur kas didesnių nei mūsų sprogdinimų, tai turbūt ir didelio baisumo čia ižiūrėti negalėsime. O mums, vaikams, tie sprogdinimai Nemune tada buvo didžiausia pramoga. Juk visi buvome karo vaikai, pasimaišę dėl tų *šaunyku*, minų, sprogmėnų.

Visi šie karo „malonumai“ baigėsi, kai prasidėjo mokslas Gelgaudiškio progimnazijoje. Kiekvieną rytą reikėjo pėdinti penkis kilometrus panemunių kalvomis ir šilais. Žinoma, tiek pat ir atgal. Bet ir čia padėjo Nemunas. Ir visai netikėtai. Vieną pavasarį jis staigiai išsiliejo, apsėmė lankas, bet ledų neišlaužė. O čia vėl sugrįžo šaltukas, paspaudė ir užlietos lankos užšalo lygiu it stiklas spindinčiu plonu ledu. Kaip malonu būtų nukeliauti į progimnaziją tuo leduku, pagalvojau. Rogutėmis, pasispiriant yliais (lazdelėmis su įkaltomis vinutėmis). Sugalvota – padaryta. Nusitempiu rogutes porą kilometrų iki užšalusių lankų, užsisėdu jas ir, pasispirdamas tais yliais, lekiu. Net vėjas švilpia pro ausis. Dar ankstyvas rytas, dar tamsu, o man nė motais, kad galiu įlėkti į neužšalusią properšą. Nulėkiau. Pasisekė. Po pamokų grįžau tuo pačiu keliu, bet jau dieną, kai viskas gerai matyti. Kokia romantika, kai leki užšalusiomis lankomis ryte, vos brėkstant, ar dieną, kai šviečia saulutė ir švelnus vėjelis stumia iš paskos. Bet kasdien reikėjo nusitempti tas roges iš namų ligi to ledo, o nuo jo Gelgaudiškyje į mokyklą, stovinčią ant kalno. Po tokių „romantiškų“ kelionių kartais pasijusdavau ir gana pavargęs. Bet buvo linksma, įdomu ir visos šios kelionės baigėsi laimingai.

O galėjo visko būti. Lėkdamas rogutėmis juk nežinai, kas laukia priekyje. Ir vėl lemtis.

Nuo Branduoliškių iki Šereitlaukio

Pokario metais giliai įsiminė dar dvi kelionės garlaiviais. Man bebaigiant aštuntąją Jurbarko vidurinės mokyklos klasę, tėvai, ieškodami geresnio uždarbio, iš Kidulių išsikraustė į Klaipėdos kraštą. Ten tais laikais buvo geresni atlyginimai. Įsikūrė Vilkỹškių tarybinio ūkio Šereitlaukio (Nemuno ir Jūros santakoje) skyriuje. Tai per karą nesugriautas buvęs dvarelis. Netgi su spirito varykla (*bravoru*). Joje buvo gaminamas spiritas iš pašaldintų bulvių. Dvarelis šeimininkai per karą pasitraukė į Vokietiją, o be priežiūros likęs dvaras buvo nuniokotas ir tapo tarybinio ūkio skyriumi. Baigęs mokslą, susiruošiau pas tėvus. Išsiaiškinau, kad į ten iš Jurbarko galima plaukti garlaiviu iki Bitėnų, iki kaimo prie pat Rambyno. Bitėnuose anksčiau buvo

*Jurbarkas. 2006 m.
A. Andrijo nuotr.*

gyvenęs M. Jankus ir Vydūnas, šalia – garsusis Rambūnas. Kokia romantika! Apie visa tai buvau skaitęs ir net mokėsis. Tad gražią vasaros popietę ir išplaukiau.

Nemunas nuo Jurbarko ligi Kauno jau buvo išplaukiotas įvairiais laikais, o šis jo ruožas, žemyn nuo Jurbarko, man buvo dar nežinomas. Nuo Sudárgo ir Smaliniūnų kairiojoje Nemuno pusėje buvusi Vokietija, dešiniojoje – Klaipėdos kraštas. Viskas įdomu, viskas nauja. Ir dambomis sutvirtintas Nemunas, ir miškais apaugusios panemunių kalvos su tarp jų įsiterpusiais ir nuo Nemuno beveik nenutolusiais miestukais. Bitėnuose atsidūriau temstant. Keltininkas man nupasakojo, kaip nukakti į tą Šereitlaukį, esantį už šešių kilometrų. Reikėjo eiti per visai nežinomą mišką. Iškeliauvau. Pėstute. O tas miškas ne tik kad nežinomas, bet vietomis pasirodė ir gana baisus. Daug kur riogsojo nuo karo išlikę sugriuvę bunkeriai, vingiavo apkasai. Ištisi plotai išdegusių pušų. Temstant visa tai atrodė gana baugiai. Juolab kad aplinkui nė gyvos dvasios. Išgirdau ir kažkokių riksmus, kurie įvarė dar didesnę baimę. Laimė, pamačiau, kad taip rėkauja stirnos, kurių būrelius kelis kartus sutikau. Kad lengviau nugalėčiau baimę, pasileidau tekinas. Oi, kaip apsidžiaugiau, kai besileisdamas nuo kalnelio, priekyje pamačiau palaukę. Tolumoje žiburiavo kažkokia gyvenvietė. Ristele nuskubėjau prie tų žiburių, manydamas, kad tai tas mano Šereitlaukis. Ir koks buvo nusivylimas, kai priekyje sublizgėjo Nemuno juosta. Gerai išsižiūrėjęs į tuos žiburius supratau, kad tai kitoje Nemuno pusėje esančios Ragainės (dabar Niemano), pro kurią garlaviu praplaukiau, žiburiai. Jau netoli vidurnaktis. Ką daryti? Pasukau atgal į tą baisų mišką. Tik dabar į kitą keliuko atšaką. Laimė, pataikiau. Gal po pusvalandžio atsibeldžiau į Šereitlaukį. Buvo jau po vidurnakčio.

Atsidūręs šiame krašte, pasistengiau kuo greičiau pabuvoti Bitėnuose, įkopti į mūsų žilagalvį senelį Rambūną ir padūmoti apie tuos senus laikus ir žmones, kuriuos jis mena. Tuomet į galvą ir mintis neatėjo, kad su Rambūnu teks susipažinti daug artimiau. Ir, sakyčiau, tokiomis aplinkybėmis, kurios turi išties istorinę vertę. Tai įvyko 1958-aisiais metais. Tuometinė Lietuvos valdžia sumanė atnaujinti tradicines Jonines ant Rambyno ir jas atšvęsti senoviškai – su atnaujintu degančiu aukuru, su lietuviškais dainomis ir šokiais, su įvairiais žaidimais, paparčio žiedo ieškojimu

Veliuona.

*Prie Vytauto Didžiojo
paminklo. Dešinėje –
Gražina ir Artūras
Flikaičiai. 2004 m.*

A. Andrijono nuotr.

ir t. t. Suplaukė čia žmonių iš visos Lietuvos, jaunų ir senų, vyrų ir moterų. Ir ne tik iš Lietuvos – šventėje dalyvavo daug svečių iš Latvijos, Baltarusijos, Lenkijos ir, aišku, iš kaimyninio Karaliaučiaus krašto (Kaliningrado srities). Į šventę atskiru laivuku atplaukė visa tuometinė Lietuvos vadovybė. Suplaukė tokia Rambyno svečių gausybė, kokios senelis jau seniai nebuvo matęs. Visi šoko, dainavo, linksminosi ištisą naktį. Prie aukuro ir ieškodami paparčio žiedo. Šių eilučių autoriui, tam buvusiam Branduoliškių berneliui, tuomet dirbusiam Pagėgiuose, rajone, kuriam priklausė Rambynas, teko garbinga pareiga – aptvarkyti jo žilą galvą, per karus ir sumaištis apleistą, tai yra užkasti, išlyginti kalnu vingiavusius apkasus, jame išraustas duobes. Ar tai ne istorinės reikšmės įvykis?

Na, ir dar viena kelionė Nemunu labai prisimintina ir, sakyčiau, verta dėmesio. Ji įvyko praėjus keletui metų po kelionės prie Rambyno. Tada tarnavau kariuomenėje, Charkove. Aš ir mano draugas Vytautas Dvaranauskas iš Kriūkų – du zanavykai iš panemunių, gerai baigę ten seržantų mokyklą, gavome atostogų į tėviškę. Kokia laimė! Tai gali suprasti tik tas, kas išgyveno anų laikų sunkumus kariuomenėje. Toli nuo tėviškės, artimųjų. Ligi Kauno atbildėję traukiniu, pakeleivingu sunkvežimiu atriedėjome į Vilkiją, o iš čia – pėstute iki Serėdžiaus. Niekas mūsų nepavijo, nes automobiliai mūsų keliuose tada dar buvo retas dalykas. Vytas, aišku, per Nemuną patraukė į savo Kriūkùs, o aš pėstute leidausi toliau.

Iki pat Veliuonės nepasitaikė nė vienos mašinos. Jau ir pavargau. Ir vakarėja, rudens dienos trumpos. Gerai, kad Veliuonos prieplaukoje pamačiau, jog netrukus iš Kauno turi atplaukti garlaivis. Tas mano mielas garlaivis! Visa bėda, kad kareivio kišenėje rublių neliko. Bet, kaip žinia, kas bus, tas bus, bet kareivis nepražus. Bilietą reikia nusipirkti garlaivyje, o išlipant jį pateikti išleidžiančiam iš garlaivio upeiviui. Priplaukiame Gelgaudiškį. Jau prietema. Lipu išmestu trapu į krantą. Tam upeiviui į ranką vietoj bilieto įdedu du rublius, kurie dar buvo likę. Vaikinas paėmė. Išlipau į krantą, einu – ogi žiūriu, kad tas upeiviokas besivejās mane. Na, galvoju, čia jau

bus skandalas. Neduokdie, jei apie mano poelgį praneš į dalinį. Už tai gali ir daboklės gauti. Vaikinukas čiumpa mane už rankovės. Aš jau pasiruošęs gintis ir sprukti. Armijoje buvau išmokęs, kaip tai daryti. O vaikinukas ir sako: „*Kam tu man įkišai tuos rublius! Imk atgal. Argi aš nesuprantu, kad tu kareivis*“. Ir nubėgo atgal į savo garlaivį. Ligi širdies gelmių sujaudino šis visai nepažįstamo bernioko poelgis. Ir tai – mano Gelgaudiškyje. Gal ir simboliška.

Toks tas mūsų Nemunas, tas mielas Nemunėlis. Bet ne visada jis būdavo toks jau ir mielas. Su juo visados reikėjo mokėti elgtis, reikia ir dabar, nors ir aptramdytu. Vienas neatsargus žingsnis – ir nelaimė. Man, nuo prigimimo panemuniečiui, žinančiam Nemuno kaprizus ir mokačiam, kaip su jais susidoroti, ir tai ne kartą teko išmėginti jo aikštingą charakterį.

Po karo mokantis Kauno gimnazijoje, kasdien reikėjo keltis valtimis iš Marvelės į kitą Nemuno pusę. Aleksoto tiltas dar buvo atstatinėjamas, o per geležinkelio tiltą eiti neleisdavo. Mokiniam tai buvo net įdomu, nes ta perkėla jiems buvo nemokama. Bet atėjo šalčiai, pradėjo eiti užas ir tas kėlimasis tapo gana pavojingas. Juolab kad keldavo iki pat Nemuno sustojimo. Taip jau nutiko, kad kartą, einant užui, valtis, kurioje ir aš buvau, nuo perkrovimo apvirto. Keli žmonės nuskendo, bet dauguma, kaip ir aš, išsiropštėme į krantą, nes jis, laimė, buvo ne per toliausiai. Sušlapęs ir persalęs pasiligojau, bet sėkmingai išsikapsčiau.

Mokantis Jurbarkė, irgi teko kasdien kilnotis per Nemuną iš Kidulių. Šitaip kilnojoms ne tik Kiduliuose gyvenantieji, bet ir iš tolimesnių kaimų. Netgi ir iš gan tolokai esančių Valenčiūnų. Ir čia Nemunas iškrėtė mums pokštą. Užui einant, ėmė ties Šiaudinė ir išalo garlaivis, mėginęs nuplaukti į Kauno uostą. Ilgokai jis taip stovėjo išalęs, kol kažkam parūpo išlaisvinti jį iš ledo ir nuplukdyti į Mituvą, kad pavasario ledonešis jo visai nesutrupintų. Nemuno viduriu buvo iškirstas ilgas ledo ruožas, kuriuo garlaivis ir nuplukdytas Mituvon. Tas iškirstas ledo tarpas gana ilgai neužšalo ir mes beveik porą savaičių iš Kidulių negalėjome nukakti į Jurbarką, į mokyklą. Tulto per Nemuną tada dar nebuvo.

*Žemsiurbė ties
Jurbarku. 2006 m.
A. Andrijono nuotr.*

Na, ir dar dvi mano kelionės, kai įdūkęs Nemunas iškrėtė ganėtinai nejuokingų pokštų.

Pirmasis nutiko, kai dar gyvenau Branduoliškiuose ir su pradedančiojo bernioko statusu pradėjau lankyti vakaruškas. O jų geografija buvo gana plati, ne tik Branduoliškiai, Voniškiai ar Pakalniškiai. Kartais nusibelsdavome ir į Jotyškis ar net visai netoli Plokščių. Nueidavome ir į patį Gelgaudiškį – tuometinį didelį mūsų apylinkių kultūros centrą. Čia jau būdavo ne tik šokiai, bet ir vaidinimai. Plytinės salėje galėjai pamatyti ir koncertą iš Kauno ar net iš Vilniaus, pažiūrėti kino filmų. Jaunos kojos ir po dienos darbų toli nunešdavo, nors rytą ir labai sunku būdavo keltis. Ir štai vieną ankstyvą pavasarį gaunu pakvietimą į vestuves iš paties Kauno. Bet, pasirodo, Nemuno ledas jau taip pakilęs, kad nei ties Branduoliškiais, net ties Jurbarku juo pereiti negalima. kažkas pasakė, kad Nemunas dar įveikiamas ties Veliuona. Valio – pirmyn į kelią! Kas tie penkiolika ar dvidešimt kilometrų. Nukeliauju. Ir ties Veliuona pereinu Nemuną, nors ledas čia irgi vos vos laikėsi. Iš Veliuonos pirmu pasitaikiusiu sunkvežimiu pasiekiau Kauną. Bešokdamas vestuvėse išgirdau, kad Nemune pajudėjo ledai. Prasidėjo pats ledonešis, pats potvynis. O kaip man į Branduoliškis parkeliauti? Namuose darbai laukia, parkeliauti būtina. Tuo metu jau buvo pradėtas tiesti plentas iš Kauno į Šakius, todėl nusprendžiau keliauti naujuoju keliu. Išėjau anksti rytą, o Gelgaudiškį pasiekiau tik po vidurnakčio. Ta kelionė buvo tikras kančių kelias. Nuo Zapýškio ligi Šakių būsimoje kelvietėje tebuvo tik sustumti žemių kalnai, kur ne kur su mašinų išmuštomis vėžėmis. O čia dar priešpriešis vėjas, tarpais su lietumi ir šlapdriba. Sunkiai bridau per purvą ir tą šlapdribą. Ir jokios mašinos. Tiesa, trejetą kilometrų pavežėjo traktorininkas, leidęs pastovėti ant prikabinamojo kabelio, įsikibus į kabiną. Kabinoje vietos nebuvo. Visgi iki gerokų sutemų parbridau iki Šakių. Įmirkęs paltas tapo sunkus kaip akmenų prikrautas, o kojų padai ėmė taip degti, kad negalėjau paeiti. Tada prisiminiau kažkieno patarimą, kad tokiu atveju reikia atsigulti ant nugaros ir kojas pakelti į viršų. Pamėginau, suradęs sausesnę vietą pagriovyje. Tikrai padėjo. Šitai nuo Šakių ligi Gelgaudiškio ir parėjau kartkartėmis vis atsiguldamas ant nugaros ir iškeldamas aukštyr kojas. Kaip minėjau, parkeliauau gerokai po vidurnakčio. Čia pas tetą kojos visai atsigavo. Tik pečiai sopėjo nuo įmirkusio palto. Sukoręs dar penkis kilometrus, pasiekiau savo Branduoliškis. Taip parkeliauau iš tų nelemtų vestuvių.

Antrasis Nemuno pokštas nutiko jau daug vėliau, kai gyvenau toli nuo Branduoliškių, Tilžėje (Sovietske). Tėviškės jau nebuvo, ją nukėlė tiesiant kelią iš Gelgaudiškio į Plokščius. Bet pakalnėje prie Virangės tebegyveno dėdė. Toje pačioje vietoje, kur kadaise gyveno jo tėvas, mano senelis. Jauki dėdės sodybėlė, menanti visos mūsų giminės šaknis, visada labai traukė mane. Kai tik galėdavau, visada čia apsilankydavau. Ir jau sukūręs savo šeimą.

Visada būdavome laukiami ir mano buvusių kaimynų Sederevičių šeimoje. Teta Marcelė, akloji jos mama, dabar jau beveik šimtametė, nebyliukas – visi pasitikdavo išskėstomis rankomis. O ir su vienu kitu branduoliškietė visada būdavo malonu susitikti, pasikalbėti.

Ir vėl vieną ankstyvą pavasarį, kaip ir aną kartą, patraukiau iš Tilžės į Branduoliškis, pas dėdę. Mat pasitaikė gera proga – mūsų įstaigos autobusiukas pa-

*Pakalnėje prie
Virangės. 2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

nemunėmis per Jurbarką važiuo į Kauną. Kaip tuo nepasinaudoti, ir dar prieš poilsio dienas. Tuo metu didžiausias mano kelionių draugas buvo dviratis, todėl į autobusiuką išsikėliau ir jį, kad turėčiau kuo parvažiuoti iš Branduoliškių į Tilžę (apie 70 kilometrų). Ir vėl prieš mane Nemunas. Ledas kol kas dar stovi, bet jau šiek tiek pakilęs. Ties Branduoliškiais užlipti ant ledo galima tik permetus ilgokas lentas nuo kranto. Taip ir perėjau, tikėdamasis, kad rytoj rytą bus taip pat. Bet rytą, atėjęs prie Nemuno, pamačiau, kad vakarykščios lentos jau nebeпадės – vandens ruožas tarp kranto ir ledo toks platus ir gilus, kad ledo lentomis nebeapsiekti. Ką daryti? Vienintelė išeitis – link Tilžės leistis per Sudargą, Lazdėnus (Krasnoznamenską). Bet iki

*Nemunas prie
Seredžiaus. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

pat Lazdėnų plento nėra, tik menkas vieškeliukas. Ir vėl kaip anąkart – priešpriešinis vakarų vėjas, lijundra. Jei dviračiu kiek ir pavažiuoji, tai labai nuvargsti. Šiaip taip nusigaunu ligi Sudargo. O čia pasirodo, kad į Lazdėnų pusę tiesioginio kelio nėra. Reikia važiuoti aplink – ligi Trakėnų, Nemuno, ir vėl atgal beveik prie Sudargo. Šitaip buvo nutiesti keliai anais laikais, kai čia buvo siena tarp Lietuvos ir Vokietijos. Vingis beveik trisdešimt kilometrų. Taip man pasakė sutiktas pagyvenęs sudargietis. Bet jis nurodė ir šiokią tokią išeitį – tą atstumą galima sutrumpinti trimis kilometrais, einant takais. Taip anais laikais darydavo vyrai, nešdami iš Prūsijos spiritą. Sudargiečio būta tikro žinovo, gal kažkada ir pats tais takais pasinaudodavo. Ir iš tiesų – paėjęs tais takais, tikrai atsidūriau ant kelio, jau Lazdėnų pusėje. Ir vėl vėjas, lietus. Kad jie prasmegtų. Dar pamačiau, kad ant dviračio bagažinės nėra ryšulėlio su kelionėn man įdėta rūkyta dešra ir duona. Besikratant duobėtais takais, matyt, nutrūko pririšimas ir ryšulėlis nukrito. O valgyti taip norisi. Rublių turiu, bet kur tu čia ką už juos gausi. Pakelėje nėra jokių užkandinių. Mėginčiau ko nors paprašyti pas pakelės gyventojus, bet visos sodybėlės toli nuo kelio. Tad alkanas ir traukiu savo dviratį toliau. Galų gale prieinu prie pat kelio stovinčią trobelę. Užeinu. Randu čia gyvenančią moterėlę ir paprašau jos parduoti ko nors užkąsti. Nieko neturinti. Net duonos. Galinti išvirti bulvių, bet reikės laukti. Kur čia lauksi, tiek jau to, pakęsiu nevalgęs. Juk grūdintas. Jau temstant artėju prie Lazdėnų. Žinau, kad dar galiu spėti į autobusą, einantį į Tilžę. Bet ir vėl nesėkmė. Priėjus prie Šešupės, kuri teka pro pat Lazdėnus, prie tilto sustabdo kareivis, sargybinis. Per tiltą eiti nebeleidžiama, nes, sprogdinant ledą Šešupėje, tiltas buvo taip apgadintas, kad įlanko. Dabar juo eiti pavojinga. Visgi nupasakojęs savo būtinybę šiandien patekti į Tilžę, su sargybiniu susitariau ir laimingai persigavau į kitą Šešupės pusę. Pas Lazdėnuose gyvenantį giminaitį palikau dviratį, sėdau į autobusą ir jau be nuotykių pasiekiau namus...

Bet gal jau ir užteks apie savąjį Nemuną. Sakau savąjį, nes kiekvienas pane-munietis jį savinasi ir kiekvienas jį myli savaip.

Jau daug metų gyvenu toli nuo Branduoliškių, toli nuo Nemuno. Bet jis ir dabar greta manęs, kaip vaikystėje, kaip ir vėliau, kada iš arti jaučiau jo alsavimą, kada galėjau jį palytėti. Todėl man taip artimi ir taip gerai suprantami yra tie pradžioje pacituoti dainos žodžiai...

Jotyškiai*

Parengė Antanas Bajerčius

Stanaičių ir Jotyškių kaimų sandūroje, buvusiame Girutės miškelyje, yra senosios kapinės (lentelė ant kryžiaus). 2004 m. A. Andrijo nuotr.

Rašytiniuose šaltiniuose Jotyškių kaimas minimas 1579 m.; nurodoma, kad kaimui priklausė 5 valakai žemės, gyveno 11 šeimų (J. Totoraitis. „Sūduvos Suvalkijos istorija“). Jotyškiai minimi ir 1599 m., kai Grigalius Valavičius aprašinėjo Sūduvos girias. Kaimo pavadinimas kilęs nuo Jotijės upelio vardo, kuris teka per kaimą ir dalija jį į dvi dalis: šiaurinę – dešiniajame Jotijos krante, ir pietinę – kairiajame krante.

Pasakojama, jog pirmieji kaimo gyventojai buvo girių sargai ir medkirčiai. Iškirtus apylinkės girias, jie pradėjo verstis žemdirbyste. Kadangi šiaurinė Sūduvės dalis (kuri dabar sudaro Šakių rajoną) buvo paskirta žemaičiams, tad čia galiojo kunigaikščio Aleksandro privilegija, duota žemaičiams – Jotyškių kaimo valstiečiai nėjo baudžiovos. Iš rytų ir pietų kaimą supo miškas. Vakaruose pietinė kaimo dalis ribojosi su Pajotijo kaimu, o šiaurinė – su Dabūtų kaimu. Iš šiaurės – Stanaičių kaimas. Šių kaimų sandūroje, buvusiame Girutės miškelyje, yra senosios kapinaitės. Jose buvo laidojami ne tik Jotyškių, bet ir Stanaičių kaimų mirusieji. Šiuo metu kapinaitės apleistos, neįmanoma rasti nė vieno kapo kauburėlio. Kapinaičių teritorijoje kolūkio vadovų nurodymu buvo įrengtas žardis, uždaryti galvijams nakčiai. S. Rudaitis pasakoja, kad jo močiutė yra sakiusi, kad paskutinis kapinaitėse palaidotas neįgalus žmogus prieš Pirmąjį pasaulinį karą.

Per pietinę kaimo dalį eina kelias, vedantis į Baftupio kaimą. Šis kelias yra tąsa Beržinkelio, einančio per Pajotijo kaimą. Pasakojama, jog prie šio kelio ir buvo įsikūręs gatvinis (*ūlyčios*) Jotyškių kaimas. Dar ir dabar ši vietovė vadinama Jierungos vardu. Šio vardo kilmės nustatyti nepavyko. Tarpukaryje kiekviena

* Duomenis apie Jotyškių kaimą pateikė: Marytė Sederevičienė, Ona Vėgnerienė, Stasys Rudaitis, Jonas Zokas.

*Pasakojama, jog
prie šio kelio ir buvo
įsikūręs gatvinis
(ūlyčios) Jotyškių
kaimas. 2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

ūkininko sodyba apsirūpindavo ne tik maistu, bet ir kitais namų ūkiui reikalingais daiktais. Kaimo moterys mokėjo verpti, austi, siūti ir visus kitus darbus, vyrai mokėjo kalvio, staliaus ar *rymorius* amato (*rymorius* – siuvantis ir taisantis pavalkus arkliams).

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, Jotyškių kaimas atsidūrė pafrontės zonoje, vokiečių kariai čia įsirengė užnugario gynybos liniją, poilsia vietas kariams, grįžtantiems pailsėti iš pirmųjų fronto linijų. Visa tai paliko savo pėdsakus. Vokiečių kariškiai nušovė Jierungos gyventoją Treinį. Grįžę iš evakuacijos, saviškiai jo palaikus palaidojo Gelgaudiškio kapinėse. Keletą jaunų vyrų vokiečiai išvarė darbams į Vokietiją, ne visi jie sugrįžo atgal į kaimą. Vieni liko gyventi Vakaruose, kiti laikomi dingusiais be žinios. Sovietų lėktuvų antskrydžio metu (pataikius bombai į gyvenamąjį namą) sudegė J. Rudaičio gyvenamasis namas, bulvinė. Kito sproginimo garsas kontūzijo J. Bukšaičio mažametį sūnų, berniukas mirė. Savo darbą atliko ir vokiečių palikti minų laukai.

Neišvengė kaimas ir pokario baisybių, partizaninių kovų, tremties, įkalinimų. Broliai Antanas ir Jonas Neveauskai išėjo partizanauti. Abu žuvo 1947 m. Aukštėsios plėnys durpyne, netoli Slavikų kautynėse su okupantais. Kaimą, kuris iš dviejų pusių ribojosi su

*Nepriklausomybės kovų savanorio J. Rudaičio
ir Salomėjos Bukšaitytės vestuvės. Apie 1930 m.
Iš S. Rudaičio asm. albumo*

mišku, nuolat šukavo sovietų kariškiai ir sribai. Tuo buvo siekiama įbauginti vietos gyventojus, kad šie neteiktų pagalbos partizanams.

Apie savo tėvą savanorį papasakojo S. Rudaitis, gyvenantis tėviškėje. Juozas Rudaitis gimė 1897 m. Meištų kaime, Kudirkos Naumiesčio valsčiuje, Šakių apskrityje. Septyniolikos metų įstojo į Lietuvos kariuomenę, tarnavo kavalerijoje, buvo ulonas. Į atsargą išėjo užsitarnavęs viršilos laipsnį. Atitarnavęs dirbo Kudirkos Naumiesčio pasienio ruožo nuovados viršininku. Vėliau dirbo policininku Geļgaudiškyje ir Šakiuosė. Savanoriui skirtą žemės dalį gavo išparceliuotame Norkūnų dvare (Skaistākaimio kaimas). Vedė Jotyškių kaimo merginą Salomėją Bukšaitę. Atsisakęs tarnybos policijoje, pardavė žemę Skaistākaimyje ir apsigyveno žmonos tėviškėje Jotyškių kaime.

Tarpukaryje Jotyškių kaimo šiaurinėje dalyje gyveno:

1. Onusaitis, kuris vertėsi kalvyste, tuo pačiu amatu vertėsi ir jo žentas J. Povilaitis (4 asmenų šeima).

2. J. Bataitis – 7 asmenų šeima.

3. Vidžiūnas, jis savo ūkį už iškaršinimą (išlaikymą) perdavė J. Bukšaičiui. Turėjo ausinę radiją. J. Bukšaitis, mirus seniūnui J. Neverauskui, išrenkamas Jotyškių seniūnijos, kurią sudarė Stanaičių, Jotyškių ir Bařtupio kaimai, seniūnu (7 žm.). Sovietų buvo suimtas ir įkalintas.

4. P. Jankauskas – 8 asmenys. Jo namuose buvo pradžios mokykla, į kurios pirmąjį skyrių ėjau ir aš; mokytojas Vosylius. 1947 m. Jankauskų šeima buvo ištremta į Baikalo rajoną, Tiūmenės sritį. Pranas Jankauskas pirmomis tremties dienomis mirė, jį laidojant buvo įkurta organizacija „Priesaika ištrėmimė“. Kazimierą Jankauską (sūnų) už šios organizacijos įkūrimą ir vadovavimą nuteisė mirties bausme. Nuosprendis įvykdytas Tiūmenėje.

5. Onusaitis – žemę pardavė Zokams.

Buvęs Jotyškių seniūnas Juozas Bukšaitis – Vorkutos lagerių angliakasys. Apie 1948 m. Iš S. Rudaičio asm. albumo

Jankauskų sodyba Jotyškiuose ir atminimo lenta prie namo. 2004 m. A. Andrijono nuotr.

6. J. Grybinas – 4 asmenys. Prie Girutės miškelio stovėjo Grybinų pirtis linams minti. J. Grybinui, aktyviam sovietiniam veikėjui, partizanai įvykdė mirties nuosprendį.

7. J. Bukšaitis ir jo žento J. Rudaičio šeima – 4 žm. Šiuo metu sodyboje gyvena ir ūkininkauja J. Bukšaičio anūkas S. Rudaitis.

8. Kriščiūnas – 7 asmenys. Po šeimoje įvykusios tragedijos, iš gyvenimo pasitraukė tėvas ir sūnus. Sodyboje gyveno žentas Atkočius.

9. Z. Mikelaitis – 5 asmenys. Sūnus Zigmą šiuo metu gyvena Gelgaudiškyje.

10. P. Žuvelaitis – 3 asmenys. Šeima bevaikė, augino augintinį S. Šleževičių. 1951 m. ištremti į Krasnojarsko kraštą, Beriozovsko rajoną.

11. Agota, Petrė – Martinaitytės.

Pietinėje dalyje gyveno:

12. Jurgis Neverauskas – 8 asmenys. Jotyškių seniūnijos seniūnas (jam mirus, seniūnu išrenkamas J. Bukšaitis). Trys jo sūnūs – Pranas, Kazimieras, Jonas – kaimo muzikantai.

13. J. Žemaitis – 6 asmenys. Trys šios šeimos nariai už ryšius su partizanais įkalinti įvairiuose SSRS lageriuose.

14. Kluonius – 4 asmenys.

15. V. Povilaitis – 3 asmenys.

16. Pr. Maskvytis – ?

17. Pr. Petronaitis – 6 asmenys.

18. V. Baltušaitis – 4 asmenys.

19. V. Strakauskas – 7 asmenys. Vienas Strakausko sūnus žuvo pokaryje, ardydamas sprogmenį. Strakauskų šeima 1947 m. ištremta į Jurginsko rajoną, Tiumenės sritį.

20. A. Zokas – 5 asmenys. Sūnūs Vincas ir Jonas (buvęs Vietinės rinktinės kariūnas Marijampolėje) vokiečių išvaryti darbams į gimtąjį kaimą negrįžo. Vincas mirė Anglijoje. Jonas, baigęs mokslus, dirbo Anglijos geležinkelių audite. Buvo lietuvių bendruomenės Anglijoje pirmininkas. Šiuo metu gyvena Meno saloje. Ona Zokienė su sūnum Juozu 1948 m. ištremta į Mansko rajoną, Krasnojarsko kraštą. Zokienė mirė tremtyje.

*Prano Bukšnaičio
ir Marijos Grybaitės
vestuvės.
Apie 1937 m.
Iš S. Rudaičio
asm. albumo*

21. A. Naujokaitis – 3 asmenys. Žentas – Jonas Kluonius. Šeima 1948 m. ištremta į Mansko rajoną, Krasnojarsko kraštą.

22. A. Šimaitis – 7 asmenys. 2002 m. sudegus Strakauskų gyvenamajam namui, gaisro metu žuvo ten gyvenę M. Treinytė, S. Puskunigis, J. Grybas ir pas juos užėjęs A. Šimaitis (A. Šimaičio sūnus Algimantas).

23. J. Albrechtas (1927 m. Jotyškių kaimo rinkikų ir rinkėjų sąrašuose įrašyta Elbertas) – 7 asmenys. Sūnus Juozas kalėjo Karagandos lageriuose. Jo anūkas Antanas Albrechtas šiuo metu dirba Pagėgių pasienio apsaugos ruožo viršininku.

24. A. Bataitis.

25. Grybas, žentas Bukšaitis.

26. M. Neverauskienė – 7 asmenys. (Apie šios šeimos likimą straipsnyje „Kur ažuolai prie Jotijos tilto“ rašė Levutė Grygelienė.) Vėliau sodyboje gyveno V. Bliūmas.

Jierungos gyventojai:

27. Orentas.

28. Indriūnas.

29. Šmitas (*Šmitkis*), vokiečių tautybės, pasitraukė į Vakarų.

30. Treinys.

31. J. Valuckas – kailiadirbys (*garborius*). Jis kailius raugindavo *duobose* (pavadinimas kilęs iš rusiško žodžio *dub*, kuris reiškia ažuolą. Prieš rauginimą nuo kailių rankomis nuskusdavo riebalų likučius, o paruoštus kailius merkdavo į kubilus su raugu. Norėdami išgauti gražesnę (rudą) odos spalvą, į rauginimo mišinį dėdavo juodalksnio žievės. Žmonės sakydavo, kad J. Valucko išdirbti rudeninio skerdimo avių kailiai (*kūčkailiai*) yra gražios spalvos, stiprūs ir atsparūs drėgmei. Iš šių kailių pasiūti kailiniai (*skrandos*) atrodydavo puikiai.

Sakoma, kad Jierungoje dar gyvenęs Antanaitis, bet to nustatyti nepavyko.

Šiuo metu šiaurinėje kaimo dalyje gyvena:

1. Povilaičio sodyboje – sūnus Stasys ir dukra Janina su vyru Antanu Gudausku.

2. J. Bataičio sodyba negyvenama.

Stasė Skatikienė savo kiemelyje prie namo (mirė 2007 m. rugs. mėn.). 2007 m. A. Andrijono nuotr.

*Kryžius prie kaimo kelio. 2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

3. Jankauskų sodyboje – J. ir J. Jančiai.
  4. Grybino sodyboje – L. Juška.
  5. J. Rudaičio – St. Rudaitis.
  6. Kriščiūnų (Atkočių) sodyboje – R. Penkauskas.
  7. Kolūkio pastatytoje sodyboje – Stasė, Antanas Skatikai.
- Pietinėje dalyje:
8. J. Neverausko sodyboje – M. Neverauskienė.
  9. V. Strakausko sodyboje – Aug. Grybas. Po gaisro gyvenamąsias patalpas išsruošęs ūkiniame pastate.
  10. Valucko sodyboje (Jierungoje) – J. Neverauskienė.
  11. Kolūkio metais pasistatę sodybą šalia Neverauskienės sodybos – Marytė ir Vitas Sederevičiai.
  12. Neverauskienės sodyba priklauso Dianai Banaitienei.
  13. Kolūkio pastatytoje pradinėje mokykloje, kuri vėliau dėl mokinių stygiaus uždaryta, gyvena V. Žilaitis.
- Kitos šio kaimo sodybos nugriautos, o jose gyvenę žmonės išsikėlę gyventi kitur.

1 lentelė

Jotyškių kaimo rinkikai, 1927 m.¹

Eil. Nr.	Vardas ir pavardė	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas	Pastabos
1.	Kostas Bataitis	40	Jotyškių k.	5	1911	
2.	Juozas Bataitis	53	„	3	1922	
3.	Jonas Bataitis	70	„	5	1919	
4.	Juozas Bukšaitis	63	„	10	1900	
5.	Juozas Elbertas	44	„	8	1913	
6.	Jonas Grybinas	32	„	10	1900	
7.	Agota Grybinienė	40	„	22	1900	
8.	Pranas Jankauskas	55	„	30	1900	

¹ Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.

(tėsinys)

Eil. Nr.	Vardas ir pavardė	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas	Pastabos
9.	Juozas Kriščiūnas	44	„	20	1897	
10.	Pranas Maksvytis	40	„	3	1919	
11.	Pranas Mikelaitis	47	„	5	1913	
12.	Juozas Martynaitis	52	„	15	1900	
13.	Jurgis Neverauskas	45	„	4	1919	
14.	Antanas Neverauskas	50	„	2,7993	1900	
15.	Antanas Onusaitis	62	„	2,1395	1924	
16.	Antanas Onusaitis	60	„	5	1919	
17.	Baltrus Pocevičius	70	„	2,2695	1896	
18.	Vincas Strakauskas	37	„	32	1924	
19.	Antanas Šimaitis	55	„	20	1907	
20.	Gustavas Šmitkis	39	„	2	1900	
21.	Pranas Valuckas	50	„	3	1925	
22.	Juozas Vidžiūnas	63	„	10	1919	
23.	Ona Zokienė	45	„	40	1924	
24.	Pranas Žuvelaitis	30	„	8	1924	
25.	Juozas Žuvelaitis	26	„	20	1924	
26.	Juozas Žemaitis	36	„	3	1919 ¹	

2 lentelė

Jotyškių kaimo rinkėjai, 1927 m.²

Eil. Nr.	Vardas ir pavardė	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta	Pastabos
1.	Agota Grybienė	45	žemdirbystė	Jotyškių k.	
2.	Agota Grybienė	70	„	„	
3.	Petronė Grybukė	35	„	„	
4.	Konstantinas Grybas	35	„	„	
5.	Juozas Elbertas	45	„	„	
6.	Agota Albertienė	43	„	„	
7.	Kunigunda Elbertukė	27	„	„	
8.	Jurgis Motiejaitis	78	„	„	
9.	Marjona Motiejaitienė	75	„	„	
10.	Kostas Bataitis	42	„	„	
11.	Petronė Bataitienė	37	„	„	
12.	Antanas Šimaitis	54	„	„	
13.	Antanina Šimaitienė	40	„	„	
14.	Juozas Žuvelaitis	26	„	„	
15.	Marcelė Žuvelaitienė	60	„	„	
16.	Juozas Valuckas	40	„	„	
17.	Ona Zokienė	50	„	„	
18.	Pranas Mileris	40	„	„	
19.	Vincas Strakauskas	38	„	„	
20.	Juzė Strakauskienė	31	„	„	
21.	Jieva Strakauskienė	80	„	„	
22.	Marijona Strakauskytė	35	„	„	
23.	Juozas Bastys	28	„	„	
24.	Antanas Onusaitis	50	„	„	
25.	Marijona Onusaitienė	55	„	„	
26.	Milija Onusiukė	27	„	„	
27.	Baltrus Pocevičius	70	„	„	
28.	Ona Pocevičiukė	25	„	„	
29.	Marcelė Pocevičiukė	27	„	„	
30.	Pranas Valuckas	45	„	„	
31.	Marcelė Valuckaitė	40	„	„	
32.	Marjona Orintukė	50	„	„	
33.	Jonieška Greičiuvienė	70	„	„	

² Gelgaudiškio vls. rinkimų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas ir pavardė	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta	Pastabos
34.	Pranas Maksvytis	43	„	„	
35.	Marjona Maksvytienė	35	„	„	
36.	Elzbieta Stulgaitienė	67	„	„	
37.	Juozas Bataitis	35	„	„	
38.	Emilija Bataitienė	25	„	„	
39.	Palionija Kliuoniuvienė	40	„	„	
40.	Jurgis Neverauskas	40	„	„	
41.	Marjona Neverauskienė	35	„	„	
42.	Juozas Žemaitis	35	„	„	
43.	Ona Žemaitienė	30	„	„	
44.	Mykolas Žemaitis	70	„	„	
45.	Marjona Žemaitienė	65	„	„	
46.	Juozas Vidžiūnas	55	„	„	
47.	Jonas Bataitis	67	„	„	
48.	Antanina Bataitienė	55	„	„	
49.	Pranas Bataitis	30	„	„	
50.	Antosė Bataitytė	26	„	„	
51.	Ona Bataitytė	25	„	„	
52.	Antanas Onusaitis	60	„	„	
53.	Marcelė Onusaitienė	58	„	„	
54.	Jonas Bendžius	25	„	„	
55.	Pranas Kuncaitis	30	„	„	
56.	Veronika Kuncaitytė	33	„	„	
57.	Rozalija Kuncaitytė	38	„	„	
58.	Pranas Jankauskas	55	„	„	
59.	Marjona Jankauskienė	48	„	„	
60.	Kostas Jankauskas	25	„	„	
61.	Juozas Bukšaitis	58	„	„	
62.	Agota Bukšaitienė	49	„	„	
63.	Jonas Grybinas	32	„	„	
64.	Elzė Grybinienė	58	„	„	
65.	Juozas Kriščiūnas	54	„	„	
66.	Agota Kriščiūnienė	56	„	„	
67.	Veronika Kriščiūnaitė	29	„	„	
68.	Viktoras Kriščiūnas	27	„	„	
69.	Kostas Kriščiūnas	25	„	„	
70.	Pranas Mikelis	46	„	„	
71.	Veronika Mikelienė	40	„	„	
72.	Juozas Martynaitis	63	„	„	
73.	Rožė Martynaitienė	59	„	„	
74.	Marija Martynaičiukė	30	„	„	
75.	Pranas Žuvelaitis	29	„	„	
76.	Antanas Žuvelaitis	31	„	„	
77.	Ona Žuvelaitienė	28	„	„	
78.	Antanas Nevirauskas	53	„	„	
79.	Marija Nevirauskienė	56	„	„	
80.	Kostas Nevirauskas	28	„	„	
81.	Juozas Orintas	56	„	„	
82.	Gustavas Šmitkis	39	„	„	
83.	Alina Šmitkeliene	32	„	„	
84.	Juozas Valuckas	48	„	„	
85.	Ona Valuckienė	50	„	„	
86.	Liudvikas Valevičius	50	„	„	
87.	Liudvika Valevičienė	46	„	„	
88.	Juozas Treinys	43	„	„	
89.	Agota Treinienė	36	„	„	
90.	Kazys Antanaitis	46	„	„	
91.	Agota Antanaitienė	42	„	„	
92.	Marė Orintienė	50	„	„	
93.	Juozas Orintas	24	„	„	

Stanaičiai

Antanas Bajerčius

Apie kaimo pavadinimo kilmę rašytiniuose šaltiniuose žinių nėra. Seni žmonės pasakoja įvairiai. Matilda Kriščiūnaitė (mirusi) pasakojo, kad kaimo pavadinimas kilo nuo pirmojo kaimo gyventojų, kuris į tas vietas atsikėlęs iš Žemaitijos, pavardės. Ar tai tiesa, sunku pasakyti.

Rašytiniuose šaltiniuose Stanaičių kaimas minimas 1599 m. Geļgaudiškio turtų dalybos akte bei G. Valavičiaus girių aprašyme. Nurodoma, kad Stanaičių kaime gyveno 22 šeimos, kurioms priklausė 12 valakų žemės (vienas valakas – 21,850 ha), taip pat bendros ganyklos miške. Kaime gyveno medkirčiai, kurie ne tik kirto girias, bet ir Nemunu plukdė sielius į Prūsiją.

Dar vaikystėje iš senyvo amžiaus kaimo gyventojų sužinojau, jog kaimas turėjęs karališkąją privilegiją (kunigaikščio Aleksandro), todėl jo gyventojams nereikėję eiti baudžiavos, jie buvę laisvi piliečiai.

Stanaičių kaimas išsikūręs prie nedidelio Nemuno intako – Šilupės upelio, kuriame Antrojo pasaulinio karo metu mes, vaikai, gaudydavome žuvį. Šilupė kaimo ribose turi du savo intakus – Antšilupį ir Šukšynę. Iš vakarų pusės kaimas ribojasi su Dabū ir Daukantiškių kaimais; iš šiaurės – su Daūgerdiškių, Pakalniškių kaimais; rytuose buvo Laukeliškių viensėdis (vienkiemis), Bōnkiškės kaimas bei bendros kaimo ganyklos miške; pietinėje pusėje – Jotųškių kaimas, kuris rašytiniuose šaltiniuose minimas drauge su Stanaičių kaimu; pietvakariuose Stanaičiai ribojasi su Pąjotijo kaimu.

Štrytgiris

Mano močiutė Antanina Bajerčienė pasakojo, kad bendros ganyklos miške Štrytgiuri pradėtos vadinti po kaimo gyventojų susidūrimo su Gelgaudiškio dvaro savininko barono Koidelio tarnais. Prieš tai barono tarnai sudegino Petrašiūnų kaimą ir jo vietoje įkūrė Dapkūniškės dvarą. Po to barono žvilgsnis nukrypo į jam nepavaldaus Stanaičių kaimo ganyklas. Atvykę dvarininko tarnai iš ganyklos išvarinėjo galvijus. *Štryduotis* (tuomet šis žodis reišė ginčytis) su dvaro tarnais ėjo tik moterys ir vaikai. Savigynai ar puolimui kiekvienas šio *štrydavimosi* dalyvis turėjo pasiėmęs smėlio ar pelenų. Ką daro smėlis ar pelenai, patekę į žmogaus ar gyvulio akis, visiems aišku. Iš susitikimo su dvaro tarnais moterys ir vaikai grįžo nugalėję. Moterys tada kalbėjo: „*Nors ir gavome rapnikų (bizūnų), bet apgynėme savo teises į ganyklą*“. Nuo to laiko ganyklą pradėta vadinti Štrytgiuriu. Šiuo metu tai miškas, nuosavybės teise priklausantis kaimo gyventojams.

Prieš žemės reformą šis kaimas, kaip ir daugelis kitų Lietuvoje, buvo gatvinis. Kelias, einantis per kaimo vidurį, vadinosi *uličia*. Toliau už kaimo ribų, į rytų pusę, vietovę vadino Varykla – ja ginė (varė) galvijus į ganyklą. Galvijus ganė skerdžius, kuriam padėjo kaimo vaikai. Prie namų gyventojai turėjo tik nedidelius – nuo pusės iki pusantra ha – žemės sklypus. Visa kita žemė buvo išdalinta pagal režinės sistemos principus. XIX a. antrojoje pusėje prasidėjus žemės reformai, kuri Sūduvoje vyko anksčiau nei kitose carinės Rusijos gubernijose, Stanaičių kaimo gyventojai

*Senasis kelias
iš Stanaičių į
Gelgaudiškį. 2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

pradėjo skirstytis į *kolonijas* (vienkiemius). Kėlėsi laipsniškai, todėl tai užtruko keletą metų. Žemės matavimo darbai vyko sklandžiai ir buvo baigti per vienerius metus. Dar gyvendami senose sodybose, pagal išgales žmonės statėsi pastatus jau naujose vietose. Treinys savo sodybą pasistatė dešiniajame Antšilupio upelio krante, o jo žemė buvo abipus upelio. Jis tarsi sujungė Pakalniškių ir Stanaičių kaimus.

Žinoma, kad Stanaičių ir Jotyškių kaimai turėjo bendras kapines, kurios buvo Girutėje (taip vadinosi miškelis, esantis tarp kaimų, vakarinėje dalyje). Jotyškių kaimui kapinės buvo šiauriniame pakraštyje. Šiuo metu Girutės miškėlio nebėra, kolūkių metais jį pavertė dirbama žeme. Išliko tik senosios kaimo kapinaitės. Kapų kauburėliai jau išnykę, apaugę žolėmis. Tą vietą saugo keletas beržų.

*Kryžiumi pažymėtos
senosios Jotyškių–
Stanaičių kaimų
kapinės (1579–1900).
2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

Bendravimo tradicijos

Tarpusavio bendravimo santykiuose žmonės laikėsi nuo seno nusistovėjusios tvarkos. Gal toks bendravimo būdas buvo išlikęs nuo pat kaimo įsikūrimo. Vieni kitiems padėdavo nudirbti didesnius žemės ūkio darbus. Talkas dažniausiai sukviesdavo rudenį: rauti linus, kasti bulves, kultti javus. Ne kiekvienas kaime turėjo maniežą (vadinamą *rusvelkiu*) ar kuliamažą, o darbus įveikti trūko žmonių bei arklių. Po talkų dažnai vyko šokiai (*rabaksai*). Gražiai tada dainuodavo kaimo jaunimas! Nors ir pavargę buvo, linksminosi neišgėrę. Kaimynas kaimynui padėdavo ne tik darbuose, bet ir ištikus nelaimėi. Mirties atveju padėdavo visas kaimas: nereikėjo prašyti ar kviesti. Šarvojo ant lentos, t. y. ant šarvonės. O nagingas meistras Jonas Martynaitis darydavo karstą. Dažniausiai velionių į karstą perkeldavo tik jį išlydint iš namų. Jonas taip pat giedodavo šermenyse, pagal jo kvietimą giedoti padėdavo kaimo jaunimas ir kiti, kurie, kaip sakydavo, turėjo gerą balsą. Lydint į kapus, nusidriekdavo vežimų vilkstinė.

Vestuvės kaime būdavo didelė šventė. Į jas eidavo tik pakviestieji. Vaikai susirinkdavo pakelėje pasižiūrėti parvažiuojančių jaunųjų. Ir žinoma – iš grįžtančių gauti saldinių. Antrą vestuvių dieną, joms baigiantis, užsukdavo kriukininkai, kurie šį vardą gavo todėl, kad visi su savimi turėdavo kriukius (lazdas). Dažniausiai tai būdavo kaimo jaunimas, nepakviestas į vestuves. Kriukininkai mėgo pajuokauti, apžiūrėti vežamą kraitį. Kartais su vestuvių dalyviais net susimušdavo. Kriukis buvo ir puošmena, ir ginklas bei ginties įrankis. Tačiau dažniausiai viskas pasibaigdavo taikiai, be didesnių nesusipratimų. Pamažu viskas pasimiršdavo, žmonės vieni kitiems atleisdavo.

*Šienapjūtės dienos
Stanaičiuose.
Apie 1935 m.
Iš A. Bajerčiaus
albumo*

Pabaigus rudeninius darbus, kiekvienoje sodyboje prasidėdavo pasiruošimas jau kitiems metams. Viską pasigaminti reikėjo patiems, tad rudens vakarais vyrai vydavo virves, taisydavo pakinktus. Kaime buvo ir savi *rymoriai*, kurie siūdavo naujus pavalkus. Linų mynimas pirtyje irgi buvo savotiška linksmybė ne vien dėl talkų, bet ir todėl, kad buvo galima krėsti įvairius juokus (*šposus*), pavyzdžiui, nepatinkančiai merginai paduoti ne visai išlaužtą linų saują. Tada merginai būdavo labai sunku, nes sutvarkyti pilną spalinių linų saują ir neatsilikti nuo draugių reikėjo daug pastangų. Merginos irgi nelikdavo skolingos vyrams.

Moterys ilgais rudens ir žiemos vakarais plėšydavo plunksnas (pagalvėms, patalams), kedendavo vilnas, verpdavo. Kad darbas neprailgtų, kaimynai sueidavo vieni pas kitus. Darbas ir įvairūs pasakojimai sutrumpindavo laiką. Vaikai, prisiklausę kalbų apie vaiduoklius ir kitokius baubus, sėdėdavo kojas užsikėlę ant suolo, o tamsoje išeiti į lauką vienam tą vakarą pritrūkdavo drąsos.

Kaimas garsėjo audėjomis, kurios audė ne tik paprastus keturnyčius audinius, bet ir įvairius raštuotus aštuonnyčius – užtiesalus, staltieses ir plonus audimus. Šio darbo meistrės buvo Ona Banaitytė, Ona Skadienė, Anelė Narjauskaitė, Agota Lenktienė, Marcelė Pranaitienė. Pastarajai audimo paslaptis perdavė ir austi išmokė ją užauginusi O. Skadienė. M. Pranaitienė buvo viena paskutinių kaimo audėjų. Persikėlusį gyventi į Gelgaudiškį, dar Atgimimo metais ji audė. Stakles apleido (*iš staklių išlipo*), nes ir mėgstamą darbą dirbti jau nebeleido sveikata. Mirė 2005 m. balandžio mėn.

Audimas jau buvo išskirtinis darbas. Jį audėjos dirbo vienos, nes kiekviena turėjo savų paslapčių ir igūdžių. Kaime nebuvo suaugusios merginos, kuri nemokėtų austi. Reikėjo paruošti ne tik rankšluosčius piršliui ir pabroliams, bet ir rūbus namiškiams bei patalynę. Pavasariais prie kūdrų (*prūdų*) bolavo balinamų (*blykiuojamų*) lininių audinių juostos. Jos labiausiai pabalavo nuo ryto rasos ir saulės.

Antano Kybaro ir Onos Martynaitytės vestuvės Stanaičiuose nepriklausomos Lietuvos metais.

Iš A. Bajerčiaus albumo

Audėjų darbas glaudžiai susijęs su verpėjų. Nuo siūlo kokybės, t. y. lygumo, gero susukimo ir stiprumo priklauso audimo kokybė. Verpėjos suverptus siūlus ant lankčio susukdavo į *pustolkes* arba *tolkas*. (*Pustolkė* – 10 posmų po 40 siūlų, *tolka* – 20 posmų po 40 siūlų). Susukus reikiamą siūlų skaičių, t. y. posmą – *tolką*, perišdavo siūlu.

Kad lengviau būtų skaičiuoti, ant lankčio ašies uždėdavo skriemulį su grioveliu, o prie rėmo pritvirtindavo balaną, kurios laisvas galas liesdavo skriemulį. Kiekvieną apsikimą lydėdavo trakštelėjimas – tuos garsus ir reikėdavo suskaičiuoti. Kadangi *tolkos* visur vienodai užtrukdavo, todėl suvebant siūlus į *špulvindes* (jas pakabindavo palubėje) ar vadinamąsias *kalades* (statomos ant grindų ir sukamos apie savo ašį), nereikėdavo skaičiuoti iš naujo.

Suvijus vienodą posmų skaičių, visų siūlų ilgis ruošinyje būdavo vienodas. Nuo špulvindžių ar kaladžių siūlus pervyniodavo ant mestuvių. Tai labai kruopštus ir atsakingas darbas, kurį atlikdavo pati audėja. Ypač tai būdavo svarbu audžiant raštuotus ar spalvotais dryžiais išmargintus audimus, derinant spalvas ir audimų raštus. Kitus darbus audėjoms atlikti padėdavo mokinės arba vaikai. Paruoštą juostą perkeldavo į audimo stakles. Išilginius siūlus perverdavo per nytis ir skietą. Nytis audėja valdydavo pakojomis, kurias su nytimis per skriemulius sujungdavo virvutėmis. Paspaudus pakoją, pakildavo dalis nyčių ir praskirdavo išilginius siūlus. Per tą tarpą šaudykle buvo praneriamas skersinis siūlas, o šį siūlą prie audinio prispausdavo skietu.

Dažnai audėjos savo mokines ar šiaip kokį vaikį pasiūsdavo pas kaimyną parnešti *žiočių*. Jų prireikdavo tuomet, kai audėjai minant pakojas, šios nesikilnodavo, neatsirasdavo tarpo tarp išilginių siūlų. Tuomet audėja rimtu veidu ką nors pasiūsdavo pas kaimyną pasiskolinti ir maiše parnešti *žiotis*. Gerasis kaimynas žinojo, ką privalo daryti ir į maišą prikraudavo įvairių nereikalingų daiktų. Jų būdavo tiek, kad atėjusysis vos galėdavo panešti. Kaimynas nepamiršdavo paaiškinti, kad nešant negalima atrišti maišo, nes dėl to suges „žiotys“ ir tuomet teks eiti pas toliau gyvenantį kaimyną. *Žiotis* parnešančiojo laukdavo visi namiškiai. Maiše esantį turinį išpildavo ant aslos netoli staklių. Iš nustebusio nešėjo namiškiai ilgai juokdavosi. Buvo ir geroji šios apgaulės pusė – kartą nešęs *žiotis* antrą kartą į tas pinkles nepakliūdavo; nesileisdavo apgaunamas ir kitais atvejais.

Kaimo žmonės susirinkdavo ir bendrai maldai – *mojinėms*. Taip senieji gyvenotojai vadino kaimynų suėjimus gegužinėms pamaldoms. Aktyviausi kaimynai suėdavo draugėn vakare po darbo, giedodavo litaniją, kitas giesmes. Pasimeldę dar truputėlį pasikalbėdavo rūpimais klausimais ir, palinkėję vieni kitiems sėkmės, išsiskirstydavo. Žinodami, kad nelaimėje neliks vieni.

Gegužinės

Kokios nuostabios Stanaičių kaime buvo gegužinės! Po senomis sodybų liepomis, kurių praėjus melioracijai nebeliko, jas rengdavo Gelgaudiškio šauliai: sutarę su šeimininku dėl šokių vietos ir laiko, į pačios aukščiausios liepos viršūnę įkeldavo trispalvę vėliavą. Vėliava buvo matoma aplinkiniams kaimams. Šis ženklas reiškė, kad vakare vyks gegužinė. Šokių aikštelę aptverdavo, tvarką prižiūrėdavo šauliai. Susirinkdavo ne tik Stanaičių, bet ir aplinkinių kaimų jaunimas. Visi pasipuošę, pa-

sitempę, nes norėjosi atrodyti šauniau ne tik pačiam, bet ir nesuteršti kaimo vardo. Grojant armonikai ar Gelgaudiškio šaulių orkestrui, jaunimas šokdavo, linksmindavosi. Tai mokėjo daryti ir neišgėrę. Vaikams būdavo didžiausia laimė, jei pavykdavo prislinkti prie orkestrantų, paliesti jų blizgančias dūdas. Ir, žinoma, net to nepadarius, pasigirti, kad tau leido papūsti. To meto jaunimo išprusimą rodo tai, kad po gegužinės jie nesiaubdavo sodų, nelaužydavo tvorų.

Atėjus sovietų okupacijai, visa tai nutrūko. Šaulių veiklą uždraudė. Pačiam šaulių būrio vadui V. Išganaičiui su keletu bendraminčių 1941 m. vasario mėn. pradžioje teko pasitraukti į Vokietiją. Juos Vokietijos pasienio link pavėžėjo Stanaičių kaimo ūkininkė Marcelė Bajerčienė. 1941 m. vasarą sugrįžę šauliai jai įteikė atminimo dovanėlę.

Kaimo neaplenkė ir dalinio žemės nacionalizavimo problemos, kurios tęsėsi iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos ir vėliau. Pirmąją karo dieną per kaimą prazygiavo didelės vokiečių kariuomenės voros. Žygiavo savimi pasitikintys, rankoves pasiraitoję vyrai. Visai kitaip jie atrodė 1944 m. vasarą, kai kaimo vyrus gaudė darbams: reikėjo kasti apkasus, dirbti kitus pagalbinius darbus. Kaimas atsidūrė pafrontės zonoje. Jame įsikūrus vokiečių užnugario daliniams, visus kaimo gyventojus evakavo. Prasidėjo išsiblaškyimo laikai – kas pasitraukė į Vakarus, kas kiek vėliau atsidūrė Rytuose, o likusiųjų kaime laukė kolektyvizacija.

Užėjus antrajai sovietų okupacijai, kaimo žmonių tarpusavio bendravimo santykiai pakito, atsirado nepasitikėjimas vienas kitu. Vyrai stengėsi nepatekti į sovietų armiją, bet ne visi jos išvengė: vieniems be pasirengimo teko dalyvauti mūšiuose su vokiečiais, kiti atsidūrė net Mandžurijoje. Besislapstantį nuo armijos Praną Pranaitį nušovė per vadinamąją „*ablavą*“. Neaplenkė kaimo nei partizaninis judėjimas, nei tremtis.

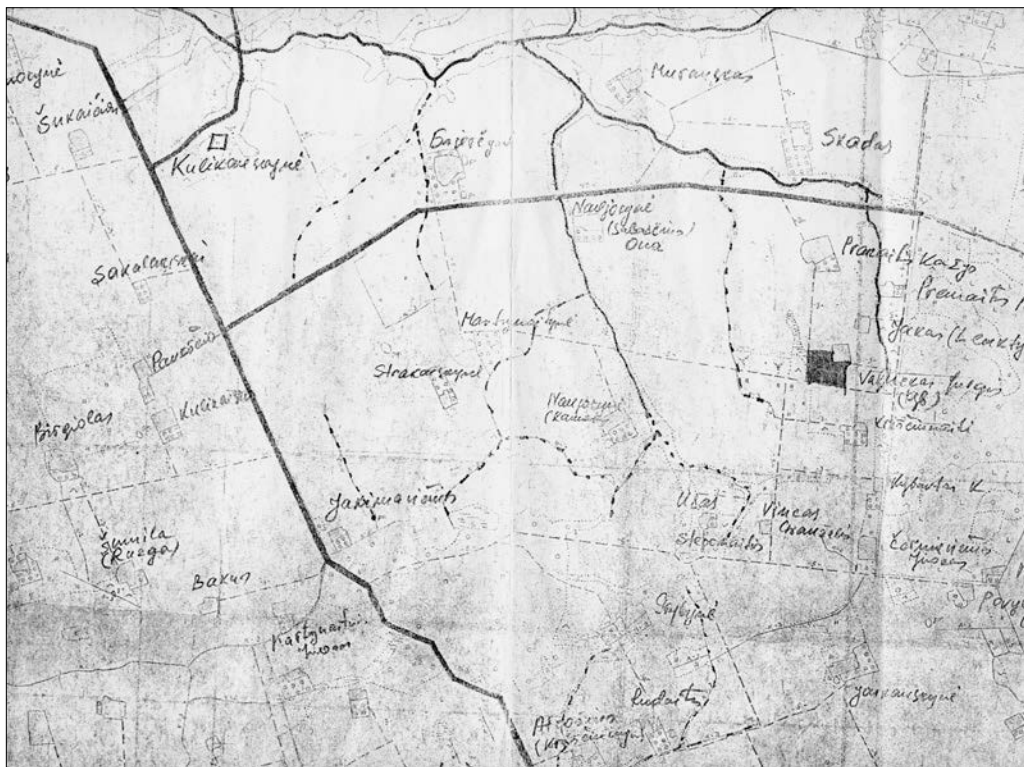
Senosios sodybos

Šiuo metu iš kadaise buvusio gražaus kaimo belikę tik keletas sodybų (Treinių, Skadų, Pranaičių, Lenkčių, Kriščiūnų, Černevičių, Ūsų). Gudiškiai trobą pasistatė kitoje vietoje. 1923 m. Šakių nuovados, Gelgaudiškio valsčiaus kaimų sąrašė nurodoma, kad tuo metu Stanaičių kaime gyveno 143 žmonės. Šeimos buvo gausios, daug jaunų žmonių. Kaimas galėjo gyventi be skurdo: užteko ir žemės, ir jaunų darbo rankų. Jauni žmonės buvo išmokę įvairių amatų, ne vien žemę arė. Dar pavyko surinkti kai kurių žinių apie tuo metu gyvenusius Stanaičių gyventojus.

1. **Pranas Bagdonas** paskutinis išsikėlė iš senųjų sodybų į vienkiamį. Turėjo 12,4 ha ūkį. Šeimoje augo 4 vaikai: Matilda, Ona, Emilija ir Pranas.

2. **Juozas Bajerčius** turėjo 66,64 ha ūkį, kurį paveldėjo iš savo tėvo Antano. Šeimos dinastijoje tai buvo aštuntas kartas, kai ūkį sūnus paveldėjo iš tėvo. Tad galima manyti, kad Bajerčių giminė Stanaičiuose gyveno gal net nuo kaimo įsikūrimo. Šeimoje augo 3 vaikai: Zita Marcelė, Teresė ir Antanas. Visi gyvena Gelgaudiškyje.

3. **Simas Banaitis** į Stanaičių kaimą atsikėlė iš savo giminaičių nupirkęs apie 4 ha žemės ir trobesius. 1947 m. S. Banaičiui mirus, sodyboje liko gyventi žentas Juozas Černevičius. Banaičių šeimoje už-

augo dvi dukros – Pranė, Ona ir du sūnūs – Antanas ir Pranas. A. Banaitis gyveno gimtajame kaime, kolūkio laikais pasistatė trobesius senojo gatvinio kaimo vietoje. Vėliau tuos pastatus nugriovė.

4. **Jurgis Gabartas** ūkininkavo 7 margų žemės plote (1 margas lygus 7 283,36 m²). Rozalija ir Jurgis Gabartai buvo bevaikiai. Jiems mirus, ūkį valdyti perėmė giminaitis Vincas Ūsas, kuris Gabartus prižiūrėjo. Ūšų šeimoje augo sūnus Pranas. Vinco Ūso likimas tragiškas: jam, aktyviam sovietų režimo veikėjui, partizanai įvykdė mirties nuosprendį. Kolūkių laikais toje sodyboje gyveno Steponaičių šeima. Šiuo metu ten gyvena Duobai.

5. **Kazys Jakimavičius** gyventi į kaimą atsikėlė nupirkęs 3 ha žemės iš Juozo Kulikausko. Žemė buvo prie vadinamosios Girtės. Jakimavičių šeimoje užaugo dukros Adelė, Ona ir sūnus Algimantas.

6. **Juozas Gabartas** į kaimą atsikėlė vedęs jame gyvenusią Emiliją Bagdonaitę. Bagdonams išsikėlus gyventi į vienkiemį, Gabartai liko sodyboje esančiame name. Matilda Kriščiūnaitė pasakojo, kad ten buvusi kaimo karčema, iš kurios ne tik Stanaičių, bet ir aplinkinių kaimų moterys ateidavo išsivaryti savo vyrų. Gabartų šeimoje užaugo du sūnūs – Bronius ir Vitas.

7. **Kostas Kybartas** į kaimą atsikėlė iš Žemaitijos. K. Kybarčio šeimoje augo 3 sūnūs: Kostas, Pranciškus, Vincas. Vyriausiasis, Vincas, liko tėvų namuose, užaugino 2 dukras – Stasę, Genę ir sūnų Antaną.

8. **Pranciškus Kybartas** vedė artimą kaimynę Oną Valuckaitę (nuėjo į žentus). Tvarkingai tvarkėsi ūkyje. Tai buvo vienintelis kaimo

Stanaičių kaimo sodybų išsidėstymo žemėlapis nepriklausomos Lietuvos metais. Iš A. Bajerčiaus albumo

gyventojas, kuris turėjo ausinį radijo imtuvą. Šeimoje užaugo du sūnūs – Antanas ir Vincas. Abiejų likimai tragiški: Antaną su šeima ištrėmė į Tiumenės sritį, kur suėmė ir sušaudė. Vincui teko pereiti Komijos lagerius, po to – tremtį Tiumenės srityje. Grįžęs iš tremties, Antano sūnus Antanas gyveno tėviškėje. Vėliau mokėsi. Dabar gyvena Vilniuje.

9. **Juozas Kulikauskas** – stambiausias kaimo ūkininkas, turėjo 81 ha žemės su mišku. Jo proseneliai į kaimą buvo atsikėlę iš Žemaitijos. Šeimoje užaugo 8 vaikai: Miliutė (mirė jauna), Eugenija, Antanas, Pranas, Jonas, Justinas, Albinas, Vitas. Mirus J. Kulikauskui, jo žmona Marijona ištekėjo už Antano Ignotaičio (šeimoje atsirado užkuryš), kuris dirbo Dabitų pieninėje. Karo metu Jonas su šeima pasitraukė į Vakarų. Antaną, kuris vedęs Dainiūtę gyveno Dabitų kaime, ištrėmė į Sibirą (kartu su motina Marijona).

10. **Antanas Lenktys** į kaimą atsikėlė iš Antkalniškių kaimo, Plokščių valsčiaus, vedęs Agotą Jakaitę (jos tėvai – Ona ir Jonas Jakai). Turėjo 5,37 ha ūkį. Šeimoje užaugo dvi dukros – Marytė ir Teresė. Abi ištekėjo: Marytė Orentienė gyvena Šakiuose, Teresė – Šakių seniūnijos Prūsėlių kaime.

11. **Antanas Murauskas** iš savo tėvo paveldėjo 16,71 ha ūkį. Vedė Domininką Bukšaitytę iš Jotyškių kaimo. Šeima buvo bevaikė, augino iš vaikų namų pasiimtą Bronių Kavaliauską. Jam išėjus gyventi atskirai, pasiėmė antrą berniuką – Leoną, kurį įsisūnijo. Šeimą ištrėmė į Krasnojarsko kraštą. Murauskai ten mirė. Kartu ištremta D. Murauskienės brolio dukra Aldona Bukšaitytė grįžo į Lietuvą, Leonas liko gyventi Sibire.

12. **Antanas Naujokaitis** (pravarde Kamantas) atsikėlė iš Švarplių kaimo, Šakių valsčiaus, vedęs Mariją Kriščiūnaitę. Šeimoje augo M. Kriščiūnaitės dukra Leonė. Mirus M. Naujokaitienei, atsirado draugė Morta Antanaitytė su sūnumi Antanu (1945 m. žuvo kartu su draugu nukensminant miną). 1948 m. A. Naujokaitį ištrėmė į Krasnojarsko kraštą, kur jis vedė tremtinę M. Girdžiuvienę. Gavęs leidimą, su šeima persikėlė pas tėvus, ištremtus į Permės sritį.

13. **Sabastijonas Naujokaitis** kilęs iš Karališkių kaimo, Kidulių valsčiaus. Buvo išvykęs į JAV. Grįžęs už uždirbtus pinigus Stanaičių kaime nusipirko 21,98 ha žemės. Jo žmona Veronika kilusi iš dešiniojo Nemuno kranto, Žemaitijos. Šeimoje augo 8 vaikai: Ona, Marytė, Seliusė, Jonas, Antanas, Pranas, Sabastijonas (buvo siuvėjas (*kriaučius*), kaime jį vadino Sabasčium), Justinas.

14. **Kazimieras Pranaitis** (tėvas) turėjo 20 ha ūkį, buvo vedęs Jakaitę iš Daūgerdiškių kaimo. Šeimoje užaugo 4 sūnūs: Kazimieras, Jonas, Pranas, Kostas. Mirus tėvui, Kazimieras liko ūkininkauti tėviškėje. Jo pirmoji žmona – M. Jankauskaitė. Jai mirus, vedė A. Samajauskaitę. Užaugino 3 dukras: Teresę, Danutę, Dalią. Sūnus Jonas Pranaitis vedė ir persikėlė gyventi į Branduoliškių kaimą.

15. **Antanas Pranaitis** gyveno greta tėvo Jurgio Pranaičio sodybos, drauge valdė nedidelį 3 ha ūkį. Buvo nagingas kaimo siuvėjas.

Užaugino dukrą Anelę, kuri ištekėjo už gretimo kaimo jaunuolio Kazimiero Gudiškio. Pokario metais jam teko paragauti sovietinio kareivio duonos, pamatė Mandžuriją. Kolūkių laikais Gudiškiai pasistatė namus senose kaimo sodybose, greta Bakaičių. Šeimoje užaugo dukra Genė (Sederevičienė) ir sūnus Romas.

16. **Jonas Martynaitis**, Juozo sūnus, dalies gavo 4 ha Štrytgerio miško. Būdamas darbštus ir nagingas meistras, mišką pavertė dirbama žeme, pasistatė trobesius. Užaugino dukrą Stasę, kuri ištekėjo už Pakalniškių kaimo jaunuolio Antano Skatiko. Šiuo metu gyvena Jotyškių kaime.

17. **Jonas Martynaitis** (Girutės) gimė Bönkiškės kaime. Į Stanaičius atsikėlė vedęs Mariją Strakauskaitę. Gyventi įsikūrė Girutėje, kurią gavo kaip dalį iš žmonos tėvų. Šeimoje užaugo sūnus Antanas ir dukra Emilija.

18. **Juozas Martynaitis** valdė 22 ha. Jis buvo nagingas meistras, nepamainomas giesmininkas, darydavo karstus. Mirus pirmajai žmonai, vedė Marjoną Ambarasaitę, su kuria susilaukė dukros Onos ir sūnaus Juozo. Mirus J. Martynaičiui, ūkis buvo perrašytas dukrai Onai, nors jį faktiškai valdė Marjona Martynaitienė. Onai ištekėjus už A. Kybarto, ūkyje tvarkėsi mama ir sūnus Juozas. Kybartų šeimą ištrėmė, A. Kybartą sušaudė Tiumenėje. Sūnus Juozas, kad nepatektų į sovietų kariuomenę, pokario metais išėjo sribauti. Vėliau pasitraukė pas partizanus. Jo žūtis ir užkasimo vieta nežinoma.

19. **Kazys Skadas** kilęs iš Valenčiūnų. Vedęs Šėvelytę, persikėlė gyventi į Stanaičius. Šeima buvo bevaikė, įsidukrino giminaitę Marcelę Vidžiūnaitę, kurią kaime vadino Skadų Marcelę. Marcelė ištekėjo už kaimyno Prano Pranaičio, kurį 1945 m. apsiausties metu nušovė sovietų kareiviai. Marcelė liko su sūnum Pranu (jau miręs). Antrą kartą Marcelė ištekėjo už savo vyro brolio Kosto Pranaičio. Abu dirbo kolūkyje. Būdamą puiki audėja, dar ir Atgimimo laikais audė rankšluosčius su Tautinės giesmės žodžiais. Antroje santuokoje užaugino dvi dukras – Aldoną ir Genę, sūnų Juozą, su kuriuo šiuo metu gyvena Gelgaudiškyje.

20. **Juozas Treinys** valdė 20,38 ha žemės plotą, kuris driekėsi abipus Antšilupio upelio. Su žmona Ona užaugino 6 vaikus: 4 dukras (Antosę, Petrutę, Marytę, Elę) ir 2 sūnus (Justiną, Alfonsą). Antrojo pasaulinio karo metu Treinių sodyba sudegė, todėl, grįžus iš evakuacijos, teko kurtis iš naujo. Tėvų sodyboje šeiminkauti liko sūnus Justinas ir jo žmona Levutė. Alfonsas šiuo metu gyvena Bridžiuosė. Tėviškėje gyvena Justino sūnus Antanas.

21. **Juozas Skinkaitis** (kun. dr. Rimanto Skinkaičio senelis) su žmona Marcelę nuo Juozo Gabarto nusipirko vieną margą žemės, pasistatė trobesius, užsiveisė sodelį. Šeimoje užaugo 6 vaikai: Agota, Anelė, Juozas, Pranas, Antanas, Kostas. Šeima vertėsi dirbdama pas ūkininkus statybose ir kt. Sūnus Kostas vedė našlę Žilaitienę ir apsigyveno jos ūkyje Dabitų kaime. Karo metu vokiečiai jį paėmė kasti apkasų. J. Skinkaitį nušovė prie Šakių. Artimieji jį palaidojo Gelgau-

*Antanas Bajerčius
prie savo namo
Gelgaudiškyje, Taikos
gatvėje. 2003 m.
D. Perkausko nuotr.*

diškio kapinėse. Dukra Anelė ištekėjo už Juknaičio, kuris gyveno Petrąičių (Urniškės) kaime. Vėliau, namus pardavusi Vincui Povilaičiui, mama persikėlė gyventi pas dukrą į Petrąičius.

22. **Jonas Kriščiūnas** – Antano Naujokaičio uošvis. Jono tėvas Kasparas vedė našlę Grygeliene, kuri augino sūnų. Kasparas sūnų Joną leido į mokslus (Grygeliens sūnų ruošė ūkininkauti). Baigęs gimnaziją, Jonas mokėsi Seinų kunigų seminarijoje. Mirus broliui Grygeliui, tėvai jį atšaukė iš seminarijos į tėviškę, kur jis pradėjo ūkininkauti. Vedė to paties kaimo merginą Marę Kulikauskaitę. Šeimoje užaugo 8 vaikai: Marija, Marcelė, Ona, Emilija, Matilda, Agota, Antanas, Pranas. Pasakojama, kad Jonas Kriščiūnas apie 20 metų dirbo Plokščių valsčiaus viršaičiu. Grybams išvykstant į JAV, iš jų nupirko žemę ir pasistatė trobesius. Perrašęs ūkį žentui A. Naujokaičiui, pats su šeima persikėlė gyventi į iš Grybų nupirktą ūkį.

Gali būti, kad laikas užmarštin nusinešė kai kurių kaimynų vardus, pavardes, vietovių pavadinimus. Kiekvienas laukas, loma ar kalvelė turėjo savą vardą. Atsiprašau, kad per vėlai pradėjau domėtis savo gimtuoju kaimu: jau nebėra senųjų gyventojų, kurie žinojo ir galėjo papasakoti daug daugiau ne vien apie Stanaičių žmones, bet ir apie papročius bei tarpusavio santykius.

Stanaičių kaimo rinkėjų sąrašas (1927 m.)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Valdomos žemės plotas (ha)	Kiek metų valdo žemę
1.	Juozas Kulikauskas	53	61	23
2.	Marija Kulikauskienė	39		
3.	Palionė Kulikauskienė	74		
4.	Pranas Kulikauskas	39		
5.	Marcelė Vaičaitukė	26		
6.	Kazys Skadas	60	32	30

(tėsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Valdomos žemės plotas (ha)	Kiek metų valdo žemę
7.	Ona Skadienė	55		
8.	Pranas Bagdonas	60		
9.	Palionė Bagdonienė	55		
10.	Jonas Kriščiūnas	58		
11.	Marjona Kriščiūnienė	55		
12.	Marjona Naujokaitienė	32		
13.	Juozas Bajerčius	32	42	2
14.	Antanina Bajerčienė	58		
15.	Agota Undraitukė	33		
16.	Veronika Latvienė	28		
17.	Marjona Žuvelaitė	28		
18.	Pranas Kaščiokas	27		
19.	Sabastijonas Naujokas	48	12	20
20.	Veronika Naujokienė	48		
21.	Jonas Murauskas	46	16	15
22.	Morta Murauskienė	31		
23.	Antanas Murauskas	25		
24.	Juozas Treinys	40	16	22
25.	Ona Treinienė	43		
26.	Jonas Pranaitis	25		
27.	Jonieška Pranaitienė	48	11	6
28.	Jurgis Pranaitis	65		
29.	Antanas Pranaitis	32		
30.	Marjona Pranaitienė	35		
31.	Antanina Pranaitukė	25		
32.	Agota Nomicienė	60		
33.	Juozas Martynaitis	65	13	40
34.	Petronė Martynaitienė	38		
35.	Jonas Jakas	52	3	28
36.	Ona Jakienė	52		
37.	Agota Jakytė	30		
38.	Jurgis Valuckas	64	10	40
39.	Pranas Valuckas	33		
40.	Pranas Kybartas	40		
41.	Ona Kybartienė	35		
42.	Kostas Kybartas	32	3	6
43.	Vincas Kybartas	30		
44.	Petronė Kybartienė	64		
45.	Petronė Onusienė	58		
46.	Antanas Pranaitis	60		
47.	Juozas Skinkaitis	52	4	4
48.	Marcelė Skinkaitienė	43		
49.	Jurgis Gabartas	62	3	25
50.	Rozalija Gabartienė	52		
51.	Antanas Stalgys	50		
52.	Antanina Stalgienė	38		
53.	Marjona Ūsaitienė	45		
54.	Juozas Martynaitis	65		
55.	Marjona Martynaitienė	40		
56.	Jonas Strakauskas	50	13	25
57.	Barbora Strakauskienė	47		
58.	Magdalena Strakauskienė	68		
59.	Jonas Čepaitis	50		
60.	Ona Čepaitienė	48		
61.	Antanas Naujokaitis	24		
62.	Simanas Banaitis	58	3	13

Anapolio ir Klerapolio laukuose

Danutė Vaičaitienė (Mykolaitytė)

*Tiltas per Jotiją kelyje
Šakiai–Gelgaudiškis.
2006 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pājotijo kaimas įsikūrė 1921–1923 m. buvusiose Komaro dvaro žemėse. Dabartinis Pajotijo kaimas susidarė iš trijų kaimų (dvarų): Pājotijo, Klerāpolio ir Anāpolio. Pajotijo pavadinimas kilo nuo Jotijės upės, kuri teka šiaurinėje kaimo pusėje; Klerāpolis (dabar toje vietoje gyvena Kažemėkaitis) – nuo pavadinimo Klaros laukas, o Anāpolis (dabar ten Žemaitienės ūkis) – Anos laukas. Taip jie buvo pavadinti dviejų dvarininko dukterų – Anos ir Klaros – garbei.

Iki 1967 m., kai dėl melioracijos daugelis sodybų buvo nugriautos, senajame Anapolio kaime gyveno Rudmickas (šalia Butkaus), Rimkus (iš jo sodybą nusipirko Pečiukaitis), Ročkus, J. Ramockevičius, Antanaitis (į tą šeimą Dumčius nuėjo žentu), Undraitis (iš Zajošių k., gyveno prie Pankliškės miško), Pališkis, Liubinas (Pažerecko žentas, gyveno už Ramockevičiaus sodybos), Zaksas, Viktoras Venslovaitis (namus pasistatė po karo), Pilypaitis (apie 23 m. ten gyveno Jonas ir Pranas, jų sodybą nusipirko Žemaitis), Kažemėkaitis ir kt.

Anapolio kaimo rinkėjų sąrašas, 1927 m.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Turėjo žemės (ha)
1.	Antanas Rudmickas	29	9
2.	Barbora Rudmickienė	70	
3.	Kazimieras Vaičiūnas	57	4
4.	Marija Vaičiūnienė	40	
5.	Juozas Antanaitis	59	9
6.	Marcelė Antanaitienė	50	
7.	Pranas Milius	30	
8.	Emilija Miliuvienė	27	
9.	Antanas Milius	73	9
10.	Kostas Venslovas (-aitis)	43	9
11.	Emilija Venslovienė	37	

(tėsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Turėjo žemės (ha)
12.	Juozas Rimkus	40	9
13.	Ona Rimkuvienė	28	
14.	Juozas Sakalauskas	27	
15.	Agota Sakalauskienė	50	
16.	Marcelė Grybienė	45	9
17.	Jonas Pališkis	29	
18.	Jonas Pališkis	60	9
19.	Agota Pališkienė	50	
20.	Pranas Dundulis	43	9
21.	Marcelė Dundulienė	28	
22.	Juozas Pažereckas	52	9
23.	Agota Pažereckienė	51	
24.	Vincas Ročka	77	9
25.	Marijona Ročkienė	35	
26.	Marjona Smolskienė	45	3
27.	Agota Sakalauskienė	50	9
28.	Marjona Sakalauskienė	25	

Anapolio kaimo gyventojai žemę gavo 1923 m. Klerāpolyje tuo metu gyveno: Karalius, Žilaitis, Antanaitis (po Antrojo pasaulinio karo pasistatė namą), Janušis, Skatikas, Pilkauskas, Misevičius, Unguraitis, Šneideraitis, Laurynaitis, Kuncaitis, Matusevičius, Grybas, Augustaitis, Kubilius, Pranas Rekešius (buvęs knygnešys; nešant knygas, buvo sužeistas ir neteko kojos), Dumčius (iš Mozūriškių k.) ir kt.

Klerapolio kaimo rinkėjų sąrašas, 1927 m.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Turėjo žemės (ha)
1.	Antanas Žemaitis	26	9
2.	Marcelė Žemaitienė	34	
3.	Ona Žemaitienė	30	
4.	Pranas Rekešius	60	8
5.	Marija Rekešienė	56	
6.	Pranas Greičius	53	7
7.	Marjona Greičaitienė	52	
8.	Juozas Žilaitis	38	8
9.	Marcelė Žilaitienė	37	
10.	Juozas Miščikas	28	9
11.	Jonas Sakalauskas	64	10
12.	Elzbieta Sakalauskienė	62	
13.	Antanas Šneideris	35	
14.	Antanas Vasiliauskas	65	
15.	Ona Vasiliauskienė	42	4
16.	Juozas Liubinas	60	9
17.	Veronika Liubinienė	53	
18.	Juozas Liubinas	22	
19.	Vincas Mockaitis	30	9
20.	Kunigunda Mockaitienė	30	
21.	Jieva Mockaitienė	60	
22.	Jonas Bukšnys	29	9
23.	Darata Bukšnienė	26	
24.	Jurgis Kubilius	45	9
25.	Marija Kubilienė	40	
26.	Ona Krankauskienė	49	4

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Turėjo žemės (ha)
27.	Juozas Krankauskas	25	
28.	Vincas Grybas	36	8
29.	Marjona Grybienė	25	
30.	Antanas Krankauskas	45	9
31.	Barbora Krankauskienė	34	
32.	Mykolas Matusevičius	56	9
33.	Pranas Dainius	45	9
34.	Elzbieta Dainiuvienė	37	
35.	Elzė Matusevičienė	43	
36.	Jonas Jokymaitis	24	
37.	Elzbieta Labanauskienė	67	
38.	Kazys Pilkauskas	27	9
39.	Pranciškė Pilkauskienė	29	
40.	Juzė Palubinskienė	31	9
41.	Rozalija Miliušienė	2	
42.	Sabastijonas Palubinskas	67	
43.	Juozas Ročka	44	9
44.	Liudovika Ročkienė	35	
45.	Juozas Karalius	28	9
46.	Agota Karalienė	27	
47.	Juozas Kumetaitis	30	9
48.	Petronė Kumetaitytė	29	
49.	Vincas Merčaitis	35	
50.	Ona Merčaitienė	30	
51.	Marcelė Kumetaitytė	24	
52.	Juozas Lygaitis	37	9
53.	Juozas Antanaitis	35	
54.	Marija Lygaitienė	36	
55.	Juozas Kuncaitis	27	3
56.	Marija Grabauskytė	45	
57.	Vincas Macevičius	27	9
58.	Agota Sprainaitienė	43	3

Klerapolio kaimo gyventojai žemę gavo 1923 m.

Pajotijo dvaro rinkėjų sąrašas, 1927 m.

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Turėjo žemės (ha)
1.	Petronė Baltrušienė		83
2.	Jurgis Bartkus		29
3.	Jonieška Bartkuvienė		26
4.	Antanas Berskis	26	9
5.	Judita Berskytė	27	
6.	Jonas Butkus	42	9
7.	Rožė Butkuvienė	39	
8.	Juozas Cigleris	40	
9.	Marcelė Ciglierienė	40	
10.	Marcelė Dailidė	50	
11.	Kazys Duoba	68	9
12.	Marjona Duobienė	65	
13.	Pranas Gudaitis	30	9
14.	Ona Gudaitienė	30	
15.	Kostas Grybas	27	9

Jurgio Bartkaus
uošvis

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Turėjo žemės (ha)	
16.	Jurgis Grybas	50	9	
17.	Jieva Grybienė	52		
18.	Juozas Grybas	28		
19.	Jonas Griučkaitis	40	9	
20.	Marcelė Griučkaitienė	39		
21.	Kazys Jocius	30	4,5	
22.	Marija Jociuvienė	28		
23.	Agota Jociukė	40	4,5	Nuo jos žemę nupirko Petras Kriauciūnas
24.	Augustinas Juknaitis			
25.	Morta Juknaitienė	32		
26.	Petras Kriauciūnas	27	4,5	Žemę nupirko nuo Agotos Jociukės (Jecagės)
27.	Domicelė Kriauciūnienė	25		
28.	Justinas Mykolaitis	27	9	
29.	Ona Mykolaitienė	22		
30.	Aronas Miliauskas	60	9	Žemę padovanojo Vincui Šeštokui
31.	Jieva Miliauskienė	72		
32.	Pranas Maumevičius	40	4,5	
33.	Vincas Pališkis	75	9	
34.	Agota Pališkienė	69		
35.	Marcelė Pališkytė	37		
36.	Antanas Pališkis	43	9	
37.	Agota Pališkienė	35		
38.	Pranas Pališkis	33	9	
39.	Ona Pališkienė	29		
40.	Jonas Ramockevičius	30	9	
41.	Marija Ramockevičienė	25		
42.	Pranas Ramockevičius	75		
43.	Marcelė Ramockevičienė	40		
44.	Jurgis Sederevičius	40	3	Gyveno dvaro sodyboje
45.	Juzė Sederevičienė	26		
46.	Antanas Strakauskas	63	4	Dabar toje vietoje gyvena žentas Juozas Kriausa
47.	Marija Strakauskienė	55		
48.	Pranas Ūsas	30	9	Pardavė žemę Pavalkiui ir apsigyveno Gelgaudiškyje
49.	Juzė Ūsienė	30		
50.	? Vodikauskienė	62		
51.	Pranas Zablockis	37	2,5	
52.	Ona Zablockienė	29		
53.	Marė Zablockienė	65		
54.	Marjona Žakienė	50		
55.	Marcelė Žakytė	40		
56.	Antanas Žemaitis	70	9	
57.	Agota Žemaitienė	40		

Pajotijo dvaro gyventojai žemę gavo 1923–1924 m.

Kriaučiūnai

Kai savanoris Justinas Mykolaitis su žmona Ona gavę žemės apsigyveno Pajotijo kaime, į šį kaimą persikėlė gyventi ir J. Mykolaičio žmonos brolio šeima – Petras ir Domicelė Kriaučiūnai. Keletą metų jie gyveno pas Mykolaičius. Vėliau nuomojosi butą pas Bendžių bei Kamaitį. Apie 1936 m. nusipirko Agotos Jociūtės (Jocagė) žemės dalį (4,5 ha) ir pasistatė trobesius. Kita A. Jociūtės žemės dalis atiteko Krancauskui, vedusiam jos seserį.

P. Kriaučiūnas gimė 1900 m. Kaušių kaime, Vilkaviškio apskrityje. Jo žmona Domicelė gimė 1905 m. Anykščiuosė. Jos tėvai turėjo parduotuvę.

P. ir D. Kriaučiūnai augino vienuolika vaikų, du iš jų – Juozukas ir Bronelė – mirė dar visai maži. Užaugo devyni: Bronius, Algis, Janina, Birutė, Kazys, Jurgis, Juozas, Petras, Elvyra.

Vyriausias sūnus Bronius gimė 1920 m., baigė pradžios mokyklą, dirbo paprastu darbininku, vėliau – traktorininku. Mirė 1997 m., gyvendamas jau Krasnoznamenensko rajone (Kaliningrado sr.). Ten ir palaidotas.

Kazys gimė 1927 m., baigė pradžios mokyklą. Dirbo samdomu darbininku, vėliau – staliumi. Gyveno Šakiuose, paskui nusipirko V. Išganaičio (valsčiaus šaulių būrio vado) sodybą ir persikėlė gyventi į Gelgaudiškį. Jau miręs, palaidotas vietos kapinėse.

Algis dirbo darbininku, gyveno Gelgaudiškyje, vėliau persikėlė į Krasnoznamenensko rajoną (Kaliningrado sr.). Ten mirė, palaidotas vietos kapinėse.

Birutė (Albina, Liudvika) gyveno ir dirbo Pajotijo kaime, užsiėmė žemės ūkiu. Ir šiuo metu tebegyvena Pajotijyje. Ištekėjo už Augustino Žemaičio, kuris gyveno kaimyniniame Dabitų kaime. Užaugino keturis vaikus: Ireną, Ramutę, Kęstutį ir Alfonsą.

Jurgis gimė 1929 m., gyveno ir dirbo Pajotijo kaime, užsiėmė žemės ūkiu. Jo šeimoje išaugo Vytautas ir Dalia. Šiuo metu Jurgis pensininkas, gyvena Pajotijyje.

Petras gyveno ir dirbo Pajotijo kaime, užsiėmė žemės ūkiu. Jau miręs, palaidotas Gelgaudiškio kapinėse.

Bronė gyveno Gelgaudiškyje, dirbo keramikos gamykloje. Užaugino dukrą Valę, kuri dabar ūkininkauja.

Juozas gyvena Ritiniuosė. Užsiima žemės ūkiu.

Elvyra gimė 1949 m. Baigė Gelgaudiškio vidurinę mokyklą, studijavo Lietuvos žemės ūkio akademijoje, įgijo buhalterės specialybę. Visą laiką dirbo Gelgaudiškio MSV vyr. buhalterė, ten tebedirba ir šiandien. Ištekėjo už Augustino Juknaičio. Užaugino dukrą Astą ir sūnų Ramūną, kuris jau miręs.

Prie pagrindinio kelio Gelgaudiškis–Šakiai

Jotijės upelis, lyg laukų matininkas, padalijo ir skiria du gretimus kaimus – Pajotijo ir Dabitų. Kažkada Pajotijys buvo visai nedidelis kaimelis. Šiaurėje jo riba buvo jau minėtas Jotijos upelis, pietuose – Anapolio kaimas, vakaruose – Klerapolio kaimas, už jo – Mozūriškių, o rytuose – Jotỹškių kaimai. Pajotijo žemę tankiai apgyvendino. Kaimas tapo nemažas plotu, tarpukaryje ten buvo apie 70 sodybų. Atrodo, kad gyventojus jis traukė gera geografine padėtimi. Per jį ėjo pagrindinis kelias, kuris jungė valsčiaus centrą Gelgaudiškį su apskrities centru Šakiais. Tuo keliu buvo nutiestas siaurasis geležinkeliukas, kuriuo riedėjo vagonai, traukiami arklių. Tai buvo vadinamoji „konkė“.

Jotijà buvo kaimo gyvybės šaltinis. Jos krantai buvo apaugę alksniais, karklais ir kitokiais medžiais. Pavasariinių potvynių metu upė užliedavo visas šienaujamas pievas, šniokšdama savo vandenį nešė į Šešupę, kartu pagriebdama viską, kas pakliūdavo jos kelyje: medžių šakas, šieno kupetas ir kt. Žiemos metu lankos taip pat būdavo pilnos vandens. Užšalus ledui, gera būdavo ten čiuožinėti pačių pasidarytomis pačiužomis. Užtvindavo ir upelis, kuris tekėjo pro Kosto Grybo sodybą. Ant ledo Kostas padarydavo karuseles: viduryje įkaldavo didelį kuolą, prie jo pritvirtindavo kartį – vieni ją sukdamo, kiti čiuoždavo. Kartais karties gale pritvirtindavo rogutes, į kurias susėdę čiuoždavo. Paprastai vaikai vaikščiodavo su šliurėmis, kurių mediniai padai gerai slysdavo. Vieną kartą kažkas pasiūlė pačiuožinėti kaimynų Pranui. Jis atsakė negališ, nes šliurių padai nudils. Vakaraus jaunimas susirinkdavo prie Jotijos, ten skambėdavo dainos, linksmas juokas.

Kadangi potvynio metu Jotija užliedavo pievas, tai pavasarį jose gerai augo žolė. Šieno užtekdavo visiems kaimo ūkininkų gyvuliams. Ūkininkai dar pasisėdavo doobilų, tad žiema prabėgdavo be rūpesčių. Iš šiaudų ir šieno pjaudavo pjaustinį (*akselį*) – susmulkindavo šiaudus ir šieną, mišinį sumaišydavo.

Kaimas buvo gražus ne vien per jį tekančia Jotija. Šią vietovę juosė trys miškai – Šilas, Draustinė, Paňkliškė. Šiaurėje kaimą juosė Jotija, pietuose – Paňkliškės miškas. Vos pakildavo skaiti saulutė, purienomis sužibėdavo visi laukai. Miške čiulbėjo paukščiai, sirpo uogos, medžių ošimas viliojo seną ir jauną. Prasidėjus šienapjūtei, laukuose sužvilgėdavo dalgiai, visi imdavosi darbo. Linksmiausia būdavo rudenį, prasidėjus bulviakasiui. Žemdirbiai susi-

Zosė ir Kostas Grybai (sėdi), iš dešinės stovi duktė Ramutė. Iš Grybų šeimos albumo

Girinininkas Jonas Laurinaitis, gyvenęs Paňkliškės miško pasodoje. Apie 1935 m.

rinkdavo į talkas, vėl laukuose skambėdavo dainos, jų aidas atsiliepdavo miške. Visur, kur tik pažvelgdavai, kiek akys užmatydavo – lygūs lygučiai laukai. Nė mažiausio kalnelio. Ir javų jūra, vasarą banguojanti visame kaime.

Karo negandos

1941 m. birželio 22 d. paryčiais, apie 4 val., išgirdome lėktuvų gaudimą. Mama ir tėtis išėjo į lauką pasidairyti. Tėtis pasakė: „*Tai karas*“. Man buvo 10 metų, tačiau supratau, kad tai labai nemalonus dalykas. Apie pietus prie Jotijos pamatėme bėgančius rusų kareivius. Jie buvo apiplyšę, pavargę. Daugelis metė šautuvus ir bėgo tolyn. Vos jiems spėjus nutolti, pasirodė motociklininkai, apsirengę gražiomis uniformomis, apsiavę blizgančiais auliniiais batais. Tai buvo vokiečių kariai.

Tą dieną pas mus iš Gelgaudiškio atbėgo giminaitis Stasys Petraitis, kurį buvo sumušęs atseit kažkoks komjaunuolis. Ilgai neužtrukęs, jis iškeliavo į Kudirkos Naujamiestį, kur buvo jo tėviškė.

Prasidėjo baisios dienos: žmonės pradėjo vieni kitus kaltinti, skūsti, pakako vieno ar dviejų liudininkų parašų ir kurių nors kaimyną jau vesdavo sušaudyti. Vokiečiai uždėjo dideles prievoles, kurių neįvykdžius, neleisdavo susimalti grūdų, pjauti gyvulių ir pan. Pirmiausia atėmė geriausius gyvulius – arklius, vėliau ir karves.

Mūsų šeimai geras pažįstamas Juozas Nomicas, 1940 m. vasarą Lietuvą užėmus rusams, kaimo susirinkimuose pasakė kelias kalbas, nukreiptas prieš Lietuvos nepriklausomybę. Tačiau, mano nuomone, vien dėl tų kalbų žmogaus šaudyti negalima. O vokiečiai tai padarė – J. Nomicą sušaudė Batiškių pamiškėje, prie Šakių. Taip pat sušaudė Jakimavičių, Juodulaitį, Gelgaudiškio žydus – Kaplaną, Sijovičių, Kerbelį. Tuo metu mokiausi Šakių „Žiburio“ gimnazijoje, mačiau kaip žmonės varė šaudyti. Tai buvo siaubinga.

Batiškių kapinės prie Šakių. 2007 m.

A. Andrijono nuotr.

Baigiantis karui, 1944 m. vasarą, Gelgaudiškio apylinkes stipriai bombardavo aviacija. Prie namų iširengėme bunkerį: tėtis iškasė didelę duobę, ant jos sukrovė medžius, kurie buvo paruošti klėties statybai. Vieną naktį atėję vokiečiai pasakė, kad reikia nušauti tą patulį – tėtę, tuomet bus galima susidroti su moterimis. Mama pradėjo šaukti, puolė prie bunkerio angos ir ją užstojo. Vokiečiai atsitraukė. Kitą kartą atėjo du vokiečiai ir mano seseris ėmė temptis pas kaimynus. Aš bėgau paskui, bet vienas vokietis paėmė šautuvą ir nusitakė į mane. Atsitraukiau atgal, bet Jotijos pakrante vis tiek atsidūriau pas kaimynus. O mama tuo metu nubėgo į netoli buvusį štabą, atsivedė karininką ir merginas išgelbėjo.

Rugpjūčio mėnesį vokiečiai pradėjo varyti žmones iš namų. Mes dar turėjome šlubą kumelę, todėl šiek tiek daiktų galėjome susikrauti į vežimą. Kiaules paleidome į lauką ir išvažiavome beveik plikutėliai. Kai kuriuos daiktus užkasėme į žemę. Ten liko ir tėtės apdovanojimai, Vyčio kryžiaus ordinas, stora knyga, į kurią jis rašė Nepriklausomybės kovų atsiminimus. Į namus sugrįžti negalėjome iki spalio 10 d. Gyvenome sunkiai, nakvodavome kluone ant šieno, į kambarius niekas neišleisdavo. Piesčių kaime, netoli tos sodybos, kurioje gyvenome, buvo vokiečių virtuvė. Seseris ten varydavo dirbti, o aš prie Jotijos ganiau karves. Kartą užskrido lėktuvai ir pradėjo šaudyti. Teko slėptis Jotijos duburiuose, kurie tą vasarą buvo sausi.

Priartėjus frontui, mus varė tolyn, Vokietijos link. Iškeliajome pas pažįstamus į Aleksandravą. Naktį vokiečiai varė į Vokietiją, bet tėtis nuėmė vieną vežimo ratą ir sako: „*Pasitaisysiu ir važiuosiu*“. Tą naktį vokiečiai pasitraukė, o mes sugrįžome į namus. Prieš keletą dienų vokiečiai buvo atėmę paskutinę karvę. Šiek tiek mėsos buvome paslėpę. Taip ir gynėmės nuo bado.

Grįždami į namus, jau Pajotijo kaime, užvažiavome ant minos. Sprogimo metu sužeidė seseris Albiną ir Aleną, kumelę. Visi vežime buvę daiktai išlėkė į orą. Taip likome be nieko. Seseris paėmė pro šalį vežimu važiuavęs žmogus ir nugabeno į Valenčiūnus, kurių gyventojus vokiečiai buvo palikę. Su tėvais grįžau į tėviškę, bet namas buvo sudegęs. Atsigulėme daržinėje ant šieno. Ryte prasidėjo pokarinis gyvenimas. Daržinėje tėtis buvo palikęs kelis pėdus rugių. Juos iškūlėme spragilais, taip atsirado šiek tiek rugių duonai. Laukuose subrendo labai gražūs linai, juos nurovėm ir išspaudėm aliejais. Taip šiek tiek prasimanėm maisto. Giminės paskolino karvę. Toks po karo buvo gyvenimas. Panašias negandas patyrė ir kiti Pajotijo kaimo gyventojai.

Ona ir Justinas Mykolaičiai (sėdi), stovi dukros (iš kairės): Albina, Danutė, Alena. Apie 1930 m.

Agota Pališkytė gimė 1925 m. Pajotijo kaime. Gyveno prie Pañkliškės miško, kuriame rasdavome grybų ir uogų. Šių gamtos gėrybių pasirinkti į mišką susirinkdavo visi Pajotijo gyventojai.

Būdama 15 m., Agota pradėjo mokytis siuvėjo amato. Netrukus ji jau „apsiūdavo“ visą kaimą. Tvarka buvo tokia: kurio ūkininko šeimynai siūdavo, pas tą ir gyvendavo.

Kaip ir kitus Pajotijo gyventojus, 1944 m. rugpjūčio mėnesį A. Pališkytę vokiečiai evakavo. Ji atsidūrė Vokietijoje, dirbo kariuomenės virtuvėje, o vėliau – pas ūkininką. Tuo metu ten buvęs kaimynas Jurgis Bartkus Agotai padėjo pabėgti: kai vokiečiai rengėsi naujam evakuacijos etapui, jis su mergina pasislėpė šiauduose. Vokiečiams pasitraukus, pasigavo arklių, dar prigriebė ir paršą. Tačiau tą vietovę užėmę rusai arklių atėmė, bet išodino į traukinį, kuris važiavo į Gardiną. Traukiniu keliavę rusai turėjo duonos ir lašinių, maistu dalinosi su kitais nelaimės draugais. Gardine keleivius savaitei uždarė į lagerį, kur labai blogai maitino. Paskui išodino į traukinį, važiavusį į Vilnių, o iš ten – į Kauną. Iš Kauno iki Raudondvario A. Pališkytę ir J. Bartkų vežimu pavėžėjo pakeleivingas žmogelis, o iš ten teko eiti pėsčiomis. Parėjo kruvinom kojom, visiškai nusilpę.

Vaikų ir paauglių žaidimai

Vasaros metu vaikai pasidarydavo „kūjokus“. Tam paimdavo dvi lazdas sulig žmogaus ūgiu. Kiek norėdavo būti aukštesni, tiek aukštai ant lazdų pritvirtindavo kaladėles ar pagalius kojoms pasidėti. Atsistoję ant „kūjokų“, vaikščiodavo.

Žaisdavo ir kitus žaidimus. Atsitūpdavo vienas prieš kitą ir klausinėdavo. Vienas klausdavo, kitas atsakydavo:

- *Kur buvai?*
- *Mieste.*
- *Ką veikei?*
- *Siuvau.*
- *Ką siuvai?*
- *Čebatus.*
- *Kada man pasiūsi?*
- *Kitą metų.*

Tada vienas prieš kitą pradėdavo šokti varliuke. Rankomis plodavo tai priekyje savęs, tai už nugaros ir sakydavo: „*Kitą metų, šilko dratą*“. Tai kartodavo, kol susitikdavo. Paskui pasikeisdavo vietomis: kuris klausinėjo, dabar atsakinėjo.

Vakarais būdavo ir darbų. Merginos nerdavo užuolaidas ar užtiesalus, tinklus žuvims gaudyti. Tinklus dėdavo ant specialaus rėmo ir siuvinėdavo lininiais arba vilnoniais siūlais. Jei užuolaidas darydavo, tai lininiais siūlais siuvinėdavo, jei užtiesimus, tai vilnoniais.

Vyrai vakarais vydavo pančius, droždavo šliures. Pančius vydavo iš pakulų. Šliures drožė iš medžio. Moterys verpdavo vilnas, linus ir ausdavo. Beveik kiekviena moteris mokėjo austi.

Išaustas drobes balindavo sode. Ištiesdavo ant pievos ir kiekvieną dieną laistydavo vandeniu, kad greičiau išbaltų. Iš išbaltintų drobių siūdavo marškinius, apatines ilgus kelnes vyrams, paklodes, antklodėms užvalkalus.

Pajotijo k. senbuvis Jonas Butkus apie 1900 m. tarnavo carienės pulke Peterburge. Grįžęs iš kariuomenės gyveno Pajotijo dv. kumetyne (dabar – Juknaičių sodyba), tapo eiguliu. Prie Pankliškės miško gavo žemės – rykštelėmis sužymėjo, kur bus statomas gyvenamasis namas, klėtis, tvartas, klojimas. Vėliau šioje sodyboje gyveno Ona ir Petras Janulaičiai. Apie 1900 m.

Jono ir Rozalijos Butkų vestuvės. Jie susipažino Peterburge. Rozalija buvo kilusi iš Anykščių apylinkių, Trumbatiškės vls., Černauciznos k., augus 11 vaikų šeimoje. Peterburge dirbo tarnaitė. Tapusi eigulio žmona, vasaromis ji turėdavo miškuose rinkti uogas ir nešti atiduoti į Komaro dvarą. Apie 1910 m. Nuotraukos iš A. Janulaičio asm. albumo

Onos ir Bernardo Grybų vestuvės. Stovi (pirmas iš kairės) J. Mykolaitis. Apie 1930 m.

Į mokyklą vaikai eidavo su šliurėmis. Kai tėvai pradėjo pirkti batus, į bažnyčia eidavo basi, o batus nešdavosi rankose, tik prie Gelgaudiškio juos apsiaudavo.

Į turgų veždavo parduoti grūdus, bulves, bekonus, žąsis, kiaušinius, sviestą, sūrius. Tik kai kurie ūkininkai pieną nešė į pieninę. Pavyzdžiui, Mykolaičių kaimynas P. Gudaitis.

Kaimo gyventojai vertėsi žemės ūkiu: sėjo rugius, kviečius, avižas, miežius. Kiekvienas ūkininkas augino bulves, runkelius, sėjo linus savo reikmėms. Turėjo arklių, karvių, avių, kiaulių. Augino žąsis, antis, vištas.

Į kaimą atvažiuodavo žydas Puikus ir atveždavo smulkių prekių: muilo, degtukų, adatų, silkių ir kt. Kartais per kaimą važiuodavo kitas žydas, kuris rinkdavo skudurus.

Prieš karą vyrai rinkdavosi pas mano tėtę Justiną Mykolaitį, kuris gerai mokėjo skaityti. A. Mykolaitytė knygų parsinešdavo iš Anapolio mokyklos. Daugiausia tai buvo pasakos ir knygos apie keliones.

Vyrai taip pat žaisdavo įvairius žaidimus. Kartais vienas kitam užduodavo juokingų klausimų: „Ar su šienšake išdursi langą?“ Kitas ilgai sukdamo galvą ir nerasdavo atsakymo. O jis būdavo toks: šakė padaryta iš šieno, šiaudų. Eidavo suktis su lazda, vaikščioti su plaktukais, traukdavo pirštus ir kt. Mėgindavo stiklinę apversti taip, kad neišsilietų vanduo. Kartais vyrai kortuodavo.

Po karo nebuvo žibalo. Pasišviesdavo balanomis arba iš griežčio (*griučko*) padarydavo indelį, į jį įdėdavo dagtį (*knatą*), pripildavo aliejaus ar taukų ir taip pasišviesdavo. Ir prie tokios šviesos vis tiek skaitydavo knygas ir užsiiminėdavo įvairiais žaidimais. Suėję pasakodavo įvairius nuotykius, susitikimus su velniais, kurių metu pasikeisdavo tabokinėmis ir pan. Vienas pasakojimas buvo toks. Ėjo žmogus iš šokių ir susitiko kitą žmogų, kuris pasiūlė mainyti smuiką. Ryte pabudęs pamatė, kad parsinešė ne smuiką, o kaulą. Nuėjo į tą vietą, kur buvo susitikę, ir rado padėtą smuiką. Mat velnio būta.

Pokario skurde

1944 m. priartėjus karo frontui, žmonės evakavo į Gūdlaukį, Aleksandravą ir kitus kaimus. Vos praėjus frontui, spalio mėnesį gyventojai vėl sugrįžo į namus. Daugelis sodybų buvo nuniokotos, kai kurios net sudegintos (sudegė mūsų gyvena-

*Linarovė kolūkyje:
pirma iš kairės –
Ona Mykolaitienė,
trečia – Anelė
Strakauskienė.
Apie 1950 m.
Iš D. Vaičaitienės
asm. albumo*

masis namas, Rudmickų sodyba). Žemdirbiai pakankamai greitai atsigavo, vėl pradėjo dirbti žemę, bet kolektyvizacija viską suniokojo. Žmonės skurdo, už savo darbą kolūkyje gavo vos po keletą kilogramų grūdų už darbadienį.

Pajotijo kaime įkūrė „Kovo 8-osios“ kolūkį, kuriam vadovavo Domicelė Kriaučiūnienė. 1951 m. šį ūkį sujungė su „Kibirkšties“ kolūkiu, kuris buvo įkurtas Jotyškiuose. 1954 m. šį junginį prijungė prie „Didžiojo spalio“ kolūkio, o 1976 m. prie pastarojo – „Marytės Melnikaitės“ kolūkį.

1967 m. prasidėjus melioracijai, kaimo centru tapo kolūkinė Pajotijo gyvenvietė, išsidriekusi prie Jotijos upelio, į rytus nuo pagrindinio kelio. Nuo gyvenvietės iki rajono centro Šakių – 10 km, iki Gelgaudiškio – 4 km. Tik nedidelė dalis gyventojų (kurių nepalietė melioracija) liko vienkiemiuose.

Kaimo nykimas

Prasidėjus melioracijai, Jotijos upelis sunyko, pasikeitė kaimo vaizdas. Į vakarus nuo kelio Gelgaudiškis–Šakiai beveik neliko sodybų. Žmonės išvažiavo gyventi į kitas vietas arba persikėlė į Pajotijo gyvenvietę. Vakariniėje dalyje vienkiemiuose liko V. Karaliaus, J. Skatiko sodybos, rytinėje kelio pusėje – Strakausko (dabar ten gyvena J. Kriauza), Prano Žemaičio (dabar ten gyvena Vytautas Kriaučiūnas), Sederevičiaus (dabar ten gyvena Elena ir Jonas Bosai), Bartkaus (vadinamo Griučkiu; dabar ten gyvena Kairaičiai). Rytinėje kelio pusėje, į šiaurę nuo Draustinės miško dar liko P. Kažemėkaičio, P. Žemaičio sodybos. Jau vėliau Pajotijyje išaugo A. Kažemėkaičio, J. Skatiko ir V. Januškevičiaus sodybos.

Antano ir Zitos Kažemėkaičių ūkis įkurtas 1989 m. pabaigoje. Kadangi neleido atsiimti Zitos tėvų žemės (ten buvo kolūkiečių arai, ganyklos), jiems sklypą atmatavo buvusių Anapolio ir Klerapolio dvarviečių vietoje. Kažemėkaičiai įgijo 20 ha nuosavos žemės, o dar 80 ha – išsinuomojo. Ūkininkauti buvo pradėję dar Daukantiškiuose, ten laikė 4 karves. Jas parsivedė į Pajotijį. Lygiuose laukuose pradėjo statyti sodybą. Netrukus Zita su savo marčia Neringa rankomis melžė 6 karves, augo 8 telyčios. Šeima nutarė verstis pienininkyste. A. Kažemėkaitis prisiminė, kad anksčiau „karvės išlaikė traktorius“. Tačiau augančiai galvijų bandai reikėjo melžimo aparatų, o jų laiku nesuskubo įsigyti. Augino linus, cukrinius runkelius, vienais metais 27 ha užsėjo

*Antano ir Zitos
Kažemėkaičių ūkis.
2007 m.
A. Andrijo nuotr.*

kviečiais, kitiems metams parengė 35 ha žiemkenčių plotą, 25 ha miežių. Iš viso to pelnas visai nedidelis: pavasarį reikia išigyti trąšų, o rudenį iškulti, nukasti. Tačiau į pagrindinį kelią Gelgaudiškis–Šakiai jau veda berželiais apsodintas kelelis. Vadinas, šiame kaime jau įleistos šaknys¹.

1967 m. kaime gyveno 37 šeimos. Pagal Draustinės mišką į rytus nuo pagrindinio kelio Gelgaudiškis–Šakiai gyveno Liuda ir Pranas Pališkiai, Ona ir Viktoras Venslovičiai, Emilija ir Antanas Pečiukaičiai, Emilija ir Kostas Uždraviai, Ona ir Antanas Pranaičiai, Ona ir Vladas Janulaičiai. Pagal Pankliškės mišką į rytus nuo pagrindinio kelio buvo įsikūrę Ona ir Petras Janulaičiai, Ona ir Jonas Daugėlai, Matilda Onusaitytė ir Agota Krankauskienė, Emilija ir Jonas Dumčiai, Kunigunda ir Jonas Ramockevičiai, Elena Kažemėkaitienė, Natalija ir Vaclovas Žemaičiai, Eugenija ir Justinas Kairaičiai, Elena ir Vytautas Bacevičiai, Elena ir Juozas Bosai, Anelė ir Augustinas Juknaičiai, Agnė ir Jurgis Bartkai, Albina ir Viktoras Pališkiai. 1976 m. kaimui priklausė 4 228 ha žemės. Tuo metu 10 kaimo vyrų dirbo kolūkyje mechanizatoriais ir vairuotojais, gyvulininkystėje – 7 žmonės, įvairiuose brigados darbuose triūsė trys. Visi kiti suaugusieji buvo pensininkai. Pajotijyje tuo metu buvo didelis 600 vietų karvių kompleksas, veršidės, pašarų centras, lentpjūvė.

Ona ir Petras Janulaičiai prie Gelgaudiškio bažnyčios šventoriaus su sūnumis (iš kairės) – Zenonu (gim. 1954 m.) ir Antanu (gim. 1950 m.). Iš A. Janulaičio asm. albumo

Salomėjos ir Prano Krankauskų šeima – sūnūs Zenonas, Pranas, Gražvydas ir duktė Vida. Apie 1960 m.

¹ Viena koja Anapoly, kita – Klerapoly, *Gelgaudukas*, 2003, nr. 23, p. 8.

1997 m. įvyko Jotyškių kaimo įvairių kartų gyventojų susitikimas. Iš Jotyškių kaimo kilęs Viktoras Petronaitis ta proga sukūrė dainą „Jotija“, muziką jai parašė Petronaitienė (yra ir gelgaudiškietės Dalios Jakienės muzika). 2001 m. įvyko Pajotijo kaimo gyventojų susitikimas, kurio metu atlikta V. Petronaičio daina „Jotija“.

Jotija

*Kai svajoju tyloj mėnesienos,
Kai klausausi lakštutės dainos,
Man prisimena vasaros dienos
Prie vingiuotos, ramios Jotijos.*

Priedainis:

*Jotija, lyg motulė tu vystei,
Buvo gera, ramu ir jauku.
Oi, kaip greitai prabėgo jaunystė
Čia tarp žydinčių tavo laukų.*

*Man vis menas, kai žmonės sueina
Sunkų darbą įveikti kartu.
Po talkos, kai užtraukdavom dainą,
Skliido aidas nuo tavo krantų.*

*Kai armonika švelniai užgrojo
Gegužinėje tavo lankoj,
Laimė, džiaugsmas ir meilė pirmoji
Čia pražydo širdy kiekvienoj.*

*Kiek čia tavo pakrantėm bėgiota,
Kiek braidyta gaiwiam vandeny,
Kiekvienoj sietuvoj kiek žvejota –
Atminimai teliko vieni.*

*Šiandien tavo pakrantės išartos –
Nei medelio, nei krūmo, deja,
O iš upės teliko tik vardas
Ir gilus ilgesys širdyje.*

Mokykla

Nepriklausomos Lietuvos metais mokyklos Pajotijyje nebuvo. Mokytiis vaikai ėjo į Šimkų pradžios mokyklą, kuri buvo įsikūrusi pas Diržių. Kita mokykla veikė Anapolyje, joje mokytojavo Kazimieras Vaičiūnas. Jis buvo labai geras mokytojas, nežiūrėjo asmeniškumo, savo sūnų Vyta bausdavo vienodai su kitais. Mokytojo dukra Zita per karą pasitraukė į JAV, ten ir dabar tebegyvena. K. Vaičiūnas palaidotas Gelgaudiškyje. Mirusi ir jo žmona. Toje mokykloje dirbo Mockaitis. Po karo ten mokytojavo Viktoras Petraitis. 1944 m. buvusiam Anapolyje mokytojavo Juzė

Šipailienė (dabar gyvena Marijampolėje). Ji yra dirbusi Plóckščių aštuonmetės mokyklos direktore.

Po karo mokyklą įkūrė pas Kostą Grybą. Ten mokytojavo Ona Kalvaitytė, Alena Baltrušaitienė (Mykolaitytė).

Pajotijo kaime užaugo nemažai būsimųjų mokytojų: N. Karaliūtė (palaidota Gelgaudiškyje), Albina Milerienė (Ročkytė) (palaidota Gelgaudiškyje), Levonora Žibutienė (Pališkytė) (palaidota Gelgaudiškyje), Vytautas Ramockevičius, V. Zigmantienė (Jasulevičiūtė), Alena Baltrušaitienė (Mykolaitytė), Danutė Vaičaitienė (Mykolaitytė), Dalė Meškauskienė (Kuncaitytė).

Natalija Karaliūtė, Juozo d., gimė 1929 m. Mokėsi Šakių „Žiburio“ gimnazijoje, vėliau – Šakių vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1950 m. Studijavo Šiaulių pedagoginėje mokykloje. Ją baigusi, dirbo Slavikų aštuonmetėje mokykloje.

Verutė Jasulevičiūtė, Jono d., gimė 1941 m. Mokėsi Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje. Baigusi VPI, dirbo Slavikų ir Griškabūdžio aštuonmetėse mokyklose. Šiuo metu gyvena Zapýškyje.

Nemažai mokytojų jau išlydėjome į paskutinįjį kelionę. Išlikęs paskutinis žodis, kurį prie mokytojos L. Žibutienės (Pališkytės) kapo Gelgaudiškyje tarė pedagogas K. Marozas:

„Neša vėjas nerimą. Žarsto jau parudusius medžių lapus. Į langą barbena lietaus lašai ir nurieda kaip didelio sielvarto ašara. Į ašarą susmigs ir šios dienos kančia, ir priglus prie šviežiai supilto smėlio kauburėlio.

Netekties skausmas palietė visų čia susirinkusiųjų širdis, nes šiandien, užbaigusi žemiškojo gyvenimo kelią, į amžino poilsio vietą gimtosios tėviškės žemelėn atguls Levonora Pališkytė-Žibutienė.

Anapolio pradžios mokykla:

centre – mokytojas Vaičiūnas, jam iš dešinės

antra – Alena Mykolaitytė, viršutinėje eilėje

(penkta iš kairės) – Janina Kamaitytė.

Apie 1935 m. Iš D. Vaičaitienės asm. albumo

Mirtis staiga išplėšė ją iš gyvųjų tarpo ir suteikė skausmo giminėms, artimiesiems, kaimynams, bendradarbiams. Dėl šios netekties ypač nuoširdžią užuojautą reiškiamo dukrai, sūnui, vyrui ir tikrąją sesute laikytai Genutei.

L. Pališkytė gimė 1939 m. rugsėjo 14 d. Pajotijo kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. 1957 m. baigė Gelgaudiškio vidurinę mokyklą ir tais pačiais metais pradėjo studijuoti Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute Lietuvių kalbos ir literatūros fakultete. Materialiai gyveno sunkiai, todėl, likus metams iki aukštosios mokyklos baigimo, Levonora pradeda savarankišką pedagoginio darbo kelią. 1961 m. ji metams įsidarbina Paluobių septynmetėje mokykloje mokytoja. Baigusi institutą, 1962 m. skiriama Vilkaviškio rajono Barzdų aštuonmetės mokyklos mokymo dalies vedėja. Nuo 1963 m. ji jau Gelgaudiškyje. Dirbo įvairių pavadinimų Gelgaudiškio mokykloje-internate iki pat išėjimo į užtarnautą poilsį 1997 m., t. y. 34 metus, iš kurių 8-erius – direktoriaus pavaduotoja mokymo-auklėjimo reikalams.

Už savo darbą ne kartą Ji buvo skatinta. Be padėkos, garbės raštų, apdovanota švietimo pirmūno ženkleliu, jai suteikė vyresniosios mokytojos kvalifikaciją.

Degančių žvakių šviesoje žvelgdami į Ją, tokią tylią ir ramią, ne vienas susimąstė, koks vingiuotas buvo Jos gyvenimo kelias: pasiekta garbė, aukštas pedagoginio darbo įvertinimas, aplinkinių ir bendradarbių meilė ir pagarba ir kartu paskutiniųjų gyvenimo metų silpnybė.

Apie mokytoją, jo kilnų ir sudėtingą darbą pasakyta daug gražių žodžių. Pačius prasmingiausius turiu pasakyti ir šiandien, nes kaip beribis yra pedagogo darbas, taip ir neišsenkama pagarba ir dėkingumo pasireiškimas jam.

Visos Levutės gyvenimo dienos buvo paskirtos be galo kilniam tikslui – žmogaus formavimui. „Kalba gimtoji lūposna įdėta“ atgijo mokinių širdelėse meile Tėvynei, gimtajam kraštui, mokyklai. Jos dosnios širdies šiluma mažais grūdeliais dalinama augino ir brandino mažąjį žmogų, ruošė jį savarankiškam gyvenimui.

Kam teko pabuvoti Jos pamokose, tas visuomet buvo sužavėtas nuoširdžiu Jos bendravimu su mokiniais, darbinga nuotaika, puikiu pamokos organizavimu. Sumani ir kūrybinga, principinga ir labai pareižinga per visus darbo metus mūsų mokykloje Ji buvo geriausia.

Didžiausia žmogaus laimė, kokią jis gali pasiekti, – tai būti šviesos spindulėliu kitiems ir pačiam skleisti šviesą. Tokiu šviesos spinduliu mūsų mokykloje ir buvo Levutė, savo širdies liepsna sušildžiusi visus šalia Jos esančius. Nepaprastai darbšti ir stropi visuose darbuose, Ji buvo nuoširdi ir draugiška su visais šalia Jos esančiais. Visada taktiška su kolegomis, tolerantiška kito nuomonei stebino mus ir, rodos, ragino mokytis iš Jos gerumo ir taktiškumo. Nė vienas jaunas kolega, kreipęsis patarimo ar pagalbos, nebuvo atstumtas. Neprisimenu atvejo, kad Ji kurį nors darbuotoją būtų įžeidusi ar žodžiu

užgavusi. Nors mes ne visada Jai tuo pačiu atsakydavome, Ji mums nepriekaištaudavo, o tik užsidariusi kabinete viena nubraukdavo ašarą. Ne viską padarėme ir mes Jos paskutiniaisiais gyvenimo metais.

O dabar, jau atsisveikindama, Ji tartum taria mums, čia pasiliekantiems:

*Jau viską aš išdalinau:
Ir savo meilę,
Šilumą širdies,
Ir ilgesį, kai laukdavau
Vienatvėj vakarais.
Ir dar maldas savąsias,
Kuriose vis minėjau
Jūsų vardą.
Aš išeinu, ir nieko man nereikia.
Jums viską palieku.*

*Čia palieku rudens auksinį lietų,
Pavasario žalumą,
Baltos žiemos ramybę,
Tą nuostabių žvaigždžių
Mirgėjimą
Ir paukščių ilgesingą giesmę.
Aš išeinu.*

*Čia, žemėje, man nieko jau nereikia,
Tiktai neverkite ir neliūdėkit,
Kasdienėj maldoje vis paminėkit.
Te gražūs Jūsų bus prisiminimai.*

*Levutė baigė savo žemės kelią
Ir nieko jau prašyt gyvųjų nebegali.
Atleiski, Viešpatie, už tai, kad klydo,
Tegul Tavoja meile džiaugsis Josios siela.*

Miela Levute, ilsėkis ramybėje ir tebūna Tau lengva gimtoji žemelė“.

Simonas Zokas

Apie 1949–1950 m. Pajotijo kaimo kaimynystėje, greta Klerapolio laukų, Šakių–Kidulių vieškelio pakelėje įsikūrusiuose Valenčiūnuose (Gelgaudiškio vls.) septynmetės mokyklos direktoriumi dirbo žinomas pedagogas Simonas Zokas. Jis buvo išsilavinęs žmogus, patriotas.

Simonas Zokas gimė 1903 m. Gyliškių kaime, Valākbūdžio parapijoje, Šakių apskrityje, mažžemių valstiečių šeimoje.

*Kelyje Šakiai–
Jurbarkas–Valenciūnai.
2007 m.
A. Andrijo nuotr.*

Dar 1927 m. atvykęs dirbti į Valakbūdžio mokyklą, S. Zokas iš karto aktyviai įsijungė į bažnytkaimio žmonių gyvenimą: bendravo su parapijos klebonu, buvo šaulių sąjungos narys, dalyvavo įvairiuose parapijos renginiuose. Jam rūpėjo mokinių ir jų tėvų gyvenimo sąlygos, švietimas. Savo švietėjiška veikla darė didelę įtaką visos parapijos žmonėms².

1930 m. Valakbūdžio mokyklą baigė 6 mokiniai, 1933 m. joje mokėsi 50 mokinių. Šią mokyklą prisiminė Sofija Račiūnaitė (Račiūnytė) iš Plioriškių kaimo. Ji negali pamiršti mokytojo S. Zoko pamokų. Nors mokinių buvo daug, per pamokas klasėje viešpataudavo tylą ir tvarką. Mokytojas dėstė aiškiai ir suprantamai, nesunku buvo ir gerą pažymį gauti. „Pradinės mokyklos pažymėjimu džiaugiuosi iki šiol“, – sako Sofija³.

Dirbdamas Valenciūnų mokykloje, S. Zokas taip pat pasižymėjo aktyvia visuomenine veikla, su žmonėmis buvo labai nuoširdus. Tuos metus gerai prisimena A. Baltrušaitienė (Mykolaitytė), kuri tuo metu dirbo Valenciūnų septynmetėje mokykloje ir gyveno pas direktorių S. Zoką. Jis buvo vedęs Moniką Polteraitytę, šeima vaikų neturėjo.

Paskutiniaisiais gyvenimo metais S. Zokas dirbo Maštaičių pradinėje mokykloje (Gelgaudiškio vls.). Tuo metu pasistatė namą Gelgaudiškyje (Klevų g. Nr. 3). Kadangi buvo pažįstamas su mokytoja A. Mykolaityte, su kuria dirbo Valenciūnuose, todėl bendraudavo ir su jos seserim D. Vaičaitiene (Mykolaityte). Pastarąją jis vadino dukra ir pasiūlė apsigyventi jo name. D. Vaičaitienė ten gyveno 4 metus: mokytojas dažnai ateidavo pasikalbėti, būdavo labai draugiškas ir nuoširdus. To negalima buvo pasakyti apie jo žmoną Moniką: kai ji ateidavo į Gelgaudiškį, pas Vaičaičius neužsukdavo, o aplankydavo kaimynus Račiūnus.

Išėjęs į pensiją, S. Zokas apsigyveno savo name Gelgaudiškyje. Senatvės poilsio jam buvo skirta nedaug: 1964 m. mirė pakirstas plaučių vėžio. Jį laidojo su bažnyčia. Kadangi tuo metu mokytojams draudė lankyti bažnyčią, tai S. Zoką į paskutinę poilsio vietą palydėjo tik būrelis pačių artimiausių žmonių bei giminės. Eisesoje nebuvo nei mokyklos atstovų, nei mokinių, niekas nepriminė mokytojo nuveiktų darbų.

² *Valakbūdžio parapija*, 2001, p. 44.

³ *Ten pat.*

Jurgis Bartkus

J. Bartkus gimė 1890 m. Plieniškių kaime, Plieniškių dvare, Šakių apskrityje. 1924 m. vedė Agniešką Duobaite, gimusią 1895 m. Ilguvoje.

Agnieškos tėvas Kazys Duoba 1923 m. Pajotijo kaime gavo žemės. Dvare jis dirbo kamarninku. Ištekėjus Agnieškai, tėvas jai perrašė žemę. Taip J. Bartkus apsigyveno Pajotijo kaime, o žemė buvo prie Pankliškės miško. Greta gyveno kaimynai Juozas Bendžius ir Antanas Pališkis. Antano sūnus Viktoras ir dabar gyvena savo sodyboje Pajotijyje.

Jurgis su Agnieška gyveno pasiturinčiai, nes gavo gerą kraitį. Kitiems naujajam žemės reformos metais teko statyti savo trobesius, o ši šeima apsigyveno jau pastatytoje sodyboje.

Jurgis ir Agnieška buvo draugiški: jei reikėdavo padėti kaimynams, visuomet tai padarydavo. Bendravo ir su tolimesniais kaimynais, pvz., prie Jotijos gyvenančiais Mykolaičiais, Šeštokais, Ramockevičiais. Kadangi gyveno prie miško, tai naudojosi ir jo gėrybėmis – rinko baravykus, raudonviršius, ūmėdes, aviečiavo, nes pamiškėje buvo daug avietytų.

Pokario metais sribai įtarė, kad tokią pamiškės sodybą gali lankyti partizanai, todėl sumanė Bartkus išprovokuoti, kad galėtų išvežti į Sibirą. Vieną vakarą pas juos atėjo sribas Merkys ir pasiprašė, kad leistų jam pernaktoti. Bartkai sutiko. Kiek vėliau sodybą apsupo visas sribų būrys ir pradėjo belstis į duris, šaukdami: „*Atidarykite, pas jus yra banditas*“. Tuo metu Merkys iššoko pro langą. Į kambarį įsiveržę sribai pradėjo šaukti: „*Kas čia pas jus buvo? Banditas!*“ Šeimininkai paaiškino, kad pas juos buvęs sribas Merkys. Neturėdami ką atsakyti, sribai išėjo į lauką ir apskaldė Merkiui antausius, rėkdami: „*Kamėjai, jei žinėjai, kad tavo pažįsta!*“. Po to Bartkų daugiau neprovokavo, paliko ramybėje.

Jurgis ir Agnieška Bartkai vėliau pasistatė namą Gelgaudiškyje. Jie užaugino du sūnus – Praną ir Juozą. Pranas gimė 1925 m., iki 1950 m. gyveno Pajotijyje. Jis baigė Anapolio pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje. Buvo pašauktas į sovietų armiją, grįžęs dirbo dešimtininku, vėliau – apylinkės pirmininku. Vedė Stasę Endriukaitytę iš Dabitu kaimo, kuri dirbo apylinkės sekretore. Nuo 1950 m. Pranas su šeima apsigyveno tėvų namuose Gelgaudiškyje. Čia užaugo jų dukra Nijolė, kuri ir dabar gyvena Gelgaudiškyje (Darbininkų g. Nr. 11).

Antrasis Jurgio ir Agnieškos sūnus Juozas gimė 1927 m., kuris, taip pat baigęs Anapolio pradžios mokyklą, mokėsi Šakių „Žiburio“ gimnazijoje, o vėliau baigė Belvederio pienininkystės technikumą. Jis vedė Marytę Bartkutę, pasistatė namą Daukantiškių kaime ir dirbo veterinarijos gydytoju „Didžiojo spalio“ kolūkyje. Užaugino du sūnus ir dukrą. Sūnus Romas ūkininkauja Daukantiškiuose, Zigmas gyveno Plieniškiuose (jau miręs). Dukra Angelė gyvena Šakiuose, dirba medicinos seserimi Šakių ligoninėje. Mirus Juozui Bartkui, jo žmona Marytė apsigyveno pas dukrą Šakiuose.

Kalvis Juozas Kriauza

Daug darbščių žmonių Pajotijyje gyvena ir šiandien: tapyba užsiima Irena Gvildienė, iš medžio drožinėja Klemensas Kažemėkaitis, audžia Anelė Pėdsevičienė, vėriniais nepralenkiama Irena Daugėlaitė, „sodus“ kuria, pina skrybėles, tapo pa-

veikslus, riša verbas, gamina kitus dirbinius Alma Krankauskaitė. Alma taip pat kuria namų interjero puošybos elementus. Savo verbas ji eksponavo Miunchene (Vokietija). O jos nupintomis skrybėlėmis puošiasi Daukantiškių žemės ūkio bendrovės vyrai: jau tapo tradicija, kad pirmąją javapjūtės dieną į laukus jie išeina skrybėlėti.

I. Gvildienė žinoma ne vien tapybos darbais. Ji kuria muziką dainoms, mokykliniams spektakliams. Pačiai pirmai dainai, kuriai muziką kūrė Irena, žodžius parašė gelgaudiškietis Albinas Murauskas. Dainas atlieka pati I. Gvildienė. 2003 m. rudenį Gelgaudiškyje ji pristatė pirmąją kompaktinį dainų diską „Gal svajonė kalta“, į kurią sudėjo 12 geriausių savo dainų: 10 jų parašyta A. Murausko žodžiais, dvi – Onos Jasinskienės.

Šio kaimo kalvis Juozas Kriauza 14 metų dirbo Gelgaudiškio keramikos gamykloje: poilsio neturėjo nei šeštadienį, nei sekmadienį. Kai įrengimams prireikdavo remonto, tuoj kviesdavosi Juozą. Tada suvirinimo aparatų dar nebuvo – ugnimi viską virindavo.

Vėliau kalviavo kolūkyje, su žmona Stase ant kalvelės pasistatė vienkiemį. Pats Juozas sako:

Jono ir Irenos Gvildžių šeima, viduryje – duktė Milda. Apie 2000 m. Iš J. Gvildžio asm. albumo

Žvyrkelis į Pankliškės mišką. 2007 m. A. Andrijo nuotr.

„Kalvio darbas sunkus, bet širdžiai mielas amatas. Medžio darbais neužsiimu, bet iš geležies galiu padaryti viską – tik pabraižyk planelį, ir darbas bus atliktas“.

J. Kriauza augo kalvio šeimoje. Iš trijų brolių tik jis vienas perėmė tėvo amatą. Kai jam buvo 13 metų, jau kaustė arklius. Vakare prie žibinto (*liktarnos*) šviesos darbas tęsdavosi iki 22 val., o ryte dar neprašvitus tėvas sūnų vėl prikeldavo. Gabus mokinyš kalvio amato turėjo mokintis apie 3 metus. Juozo vaikystės laikais pirmamečius mokinius vadino *buršais*, antramečius – *gizeliais*, o trečiamečius – *meistriukais*. Pirmaisiais metais mokiniai pūsdavo dumplės, kalviams paduodavo įrankius, tvarkydavo kalvę ir kiemą, šeimininkei į trobą prinešdavo malkų, vandens iš šulinio. Už pirmus darbo metus mokiniui atlyginimo niekas nemokėdavo. Antraisiais metais *gizeliai* jau mušdavo į priekalą, kaustė darbinius arklius, dirbo kitus nesudėtingus darbus. Tuomet jiems šiek tiek mokėdavo. Trečiaisiais metais, prižiūrimi meistrų, jie dirbdavo visus kalvio darbus. 1991 m. J. Kriauza išėjo į pensiją⁴.

⁴ Bataitienė L. Kad ir suodinas, bet širdžiai mielas, *Draugas* (Šakių r.), 2001, sausio 30.

Pajotijo savanorių žemė

Antanas Andrijonas

Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi dokumentai apie Nepriklausomybės kovų savanorius. Tarp gausybės kitų nuo laiko pageltusių istorijos puslapių ten išlikę dokumentai apie Sūduvės krašto vyrus, kurie tais sunkiais 1918–1919 m. savanoriais išėjo ginti Lietuvą.

Vienas iš tų brangių mūsų kraštui išlikusių istorijos puslapių yra Vilkaviškio apskrities komendanto mobilizacijos skyriaus 1920 m. vasario 24 d. liudijimas Nr. 1101. Šis mūsų kariuomenės užuomazgas menantis dokumentas parašytas Vilkaviškyje. Liudijime rašoma:

„Šiuo liudijama, kad atsargos eilinis Mykolaitis Justinas, sūn. Juozo, gimęs 1900 m. vasario mėn. 3 d., kilęs iš Šakių apskr., Žvirgždaičių vls., Viltrakių k. tikrai tarnavo Lietuvos kariuomenėje nuo 1919 m. sausio 11 d. iki 1921 m. spalio mėn. 6 d.

Iš kariuomenės atleistas atsargon einant kariuomenei įsakymu 222 Nr., 9 paragr. iš 1921 metų.

Tarnaudamas kariuomenėje pabėgęs nebuvo, teistas, baustas nebuvo, žygiuose ir mūšiuose – dalyvavo prieš bermontininkus, didžiumiečius ir lenkus, sužeistas nebuvo.

Karinių dovanų – turi Vyč. Kryž. I rūš. III laipsnio.

Pakeltas į aukštesnius laipsnius nebuvo.

Liudijimas duotas savanorio medalio gavimo reikalui¹.

J. Mykolaičiui savanorio kūrėjo medalis buvo įteiktas Vytauto Didžiojo metais, 1930-aisiais. Medalio liudijimą pasirašė Krašto apsaugos ministras plk. ltn. J. Variakojis ir Vyriausiojo štabo viršininkas gen. ltn. P. Kubiliūnas. Liudijime rašoma:

„Šiuo tvirtinu, kad Justinas Mykolaitis, sūnus Juozo, kilęs iš Šakių apskrities, Žvirgždaičių valsčiaus, Viltrakių kaimo tikrai yra Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savanoris, ištojęs į jos eiles 1919 metų sausio mėnesio 11 dieną.

Pasiremdamas ministerių Kabineto patvirtintomis Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių taisyklėmis (Vyriausybės Žinių 268 Nr.), apdovanoju Justiną Mykolaitį kūrėjų-savanorių medaliu.

Kaunas, 1930 Vytauto Didžiojo metų birželio mėn. 25 d.²

Dėl patvirtinimo, kad J. Mykolaitis dalyvavo Nepriklausomybės kovose ir buvo apdovanotas, 2000 m. į Lietuvos centrinių valstybės archyvą kreipėsi savanorio duktė Danutė Vaičaitienė (Mykolaitytė). Iš archyvo jai buvo atsiųstas pažymėjimas, kuriame rašoma:

¹ Vilkaviškio apskrities komendanto 1920 m. vasario 24 d. liudijimas, LCVA, f. 930, ap. 4, b. 1978, l. 265.

² Savanorio medaliu apdovanojimo liudijimas, LCVA, f. 930, ap. 4, b. 1978, l. 262.

Antroje eilėje (centre) sėdi Danutė Vaičaitienė su vyru Juozu, jiems iš dešinės – Ona ir Justinas Mykolaičiai. Apie 1950 m. Iš D. Vaičaitienės asm. albumo

„Į prašymą, gautą 2000 08 30.

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos archyvineame fonde, įsakymų Lietuvos kariuomenei bylose yra:

1. 1919 11 16 įsakymas Nr. 183 paragr. 1, kuriame nurodyta, kad Valstybės Prezidento 1919 10 30 įsakymu (Nr. nenurodytas) „už narumą mūšiuose su priešu“ 2-o pėstininkų pulko, 3-ios kulkosvaidžių kuopos eilinis Mikolaitis Justinas buvo apdovanotas I-ojo laipsnio kryžiumi „Už Tėvynę“ (vėliau pavadintas „Vyties Kryžiumi“);

2. 1921 07 04 įsakymas Nr. 150 paragr. 1, kuriame nurodyta, kad papildant įsakymą Nr. 183, 2-o pėstininkų pulko eilinio Mikolaičio Justino I-os rūšies I-o laipsnio Vyties Kryžiui buvo duotas Nr. 127 (J. Mikolaičio pavardė – taip dokumente, tėvo vardas ir gimimo metai nenurodyti).

Pagrindas. F. 384, ap. 1, b. 2, 1. 211; b. 35, 1.170“.

Pažymėjimą pasirašė archyvo direktorius R. Čepas ir skyriaus vedėja L. Varkauskienė³.

Savanoris

1919 m. nemažai savanorių davė Sintautų ir Žvirgždaičių apylinkės. Buvęs carinės Rusijos armijos karininkas Pranas Kaunas iš Sintautų į Aukštąją Panemunę atvyko su 33 savanoriais. Septyniolikmetis Jonas Liorentas iš Žvirgždaičių atvedė 20 savo krašto vaikinų. Tarp jų buvo ir Justinas Mykolaitis iš Viltrakių kaimo.

1919 m. vasario–balandžio mėnesiais jauni Lietuvos kariai jau kovėsi frontuose. J. Mykolaičiui tuo metu buvo vos 18 metų. Kautynėse prie Žaslių, nežiūrint pavojaus gyvybei, vadui įsakius, su savo

³ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, 2000 09 13, Nr. S-4909-M.

kovos draugu Stasiu Geniu užtempė kulkosvaidį ant kalvelės ir taiklia ugnimi pradėjo „šienauti“ priešą. Maždaug tuo pačiu laiku prie Jiėzno Jonas Staugaitis, kilęs iš Zanavykų kaimo (Jankų vls.), kulkosvaidžiui pasirinkęs patogų lizdą, privertė priešą trauktis. Už šiuos karinius veiksmus Justinui Mykolaičiui ir Jonui Staugaičiui buvo prisegti pasižymėjimo kaspinėliai, kurie vėliau buvo pakeisti į Vyčio Kryžiaus ordinus. Tai buvo vieni pirmųjų Šakių krašto savanorių, kurių krūtines papuošė toks garbingas apdovanojimas⁴.

Pradžios mokslus J. Mykolaitis (1900–1969) ėjo savo tėviškėje, Viltrakių kaime. Jis baigė tris rusiškos mokyklos skyrius, mokėjo rašyti ir skaičiuoti. Iš tėvų sodybos išėjo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. 1921 m. grįžo į gimtąją Sūduvą. Buvęs karys vėl į rankas paėmė ginklą 1923 m. ir dalyvavo Klaipėdos krašto išlaisvinime.

Neįsigilinus kartais spaudoje daroma klaida: savanoriai ir Klaipėdos sukilimo dalyviai buvo du Mykolaičiai, abu Justinai, bet vienas sūnus Juozo, o kitas – Antano. Mes šiandien kalbame apie Mykolaitį Justiną, sūnų Juozo, kuris gyveno ir mirė Gelgaudiškio valsčiuje.

J. Mykolaitį iš vaikystės prisimena Benjaminas Kamaitis. Jis rašo:

„Aš, Benjaminas Kamaitis, Justino, gimęs 1923 m. spalio 23 d. Gelgaudiškio miestelyje. Nuo 1932 m. su tėvais gyvenome Pajotijo k., Gelgaudiškio vls. Mano tėtis Justinas Kamaitis buvo savanoris, dvejų Vyčio Kryžių kavaličius. Aš pažinojau Justiną Mykolaitį, Juozo, gimusį 1900 m., kuris gyveno Pajotijo k., Gelgaudiškio vls. Jis buvo Lietuvos savanoris, apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu, Pajotijo k. gavęs 9 ha žemės. Prisimenu, kad mano tėtis ir J. Mykolaitis kartu važiuodavo į pasitarimus kaip Lietuvos savanoriai. 2000 10 13“.

1921 m. spalio 6 d. J. Mykolaitis išėjo į atsargą. Po Nepriklausomybės kovų valstybė savanoriui J. Mykolaičiui skyrė 9 ha žemės. Sklypą atmatavo Pajotijo kaime. Ten savanoris pasistatė trobesius ir ūkininkavo.

1923 m. savanoris J. Mykolaitis dalyvavo Klaipėdos krašto sukilime.

Iš Didvyžių parapijos

1923 m. lapkričio 13 d. J. Mykolaitis vedė Oną Kriauciūnaitę, Juozo (gim. 1905). Santuoką registravo Didvyžių Romos katalikų bažnyčioje (RKB), Vilkaviškio rajone (santuokos akto Nr. 21).

O. Mykolaitienė (Kriauciūnaitė) kilusi iš Kaušių kaimo (vėliau jis priklausė Didvyžių parapijai), Vilkaviškio apskrities, pasiturinčių valstiečių šeimos. Jos tėvai – Juozas Kriauciūnas ir Katerina Kriauciūnienė (Naujavičiūtė) – turėjo 20 ha žemės.

Šeimoje augo 10 vaikų ir 3 našlaičiai. Tėvai juos mokė padėti tiems, kurie kenčia, atiduoti jiems paskutinę duoną riekelę. Ona dar buvo maža, kai prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Prie Kriauciūnų sodo vokiečiai atvarė rusų belaisvius. Mama kepė jiems duoną, nešė vandenį.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą tėviškėje jau ūkininkavo Onos brolis Jonas Kriauciūnas. 1941 m. birželį tremiamies

⁴ Aleknavičius B. Kai aušo laisvės rytas (1), *Klaipėda*, 2003 sausio 15.

apylinkių žmonėms į Vilkaviškio geležinkelio stotį jis vežė pieną, vandenį. Birželio 14 d. vagonus su tremtiniais užkalė. Ir tą dieną Jonas važiavo į stotį, bet prie vagonų jo neprileido, į namus grįžo su pilnais pieno ir vandens bidonais. Guostis nubėgo pas seserį Oną, susijaudinęs pasakojo, ką matęs geležinkelio stotyje: „Žmonės šaukia, vaikai verkia, o negali nei pieno, nei vandens paduoti...“

Jonas buvo Lietuvos kariuomenės puskarininkis, šaulių būrio vado padėjėjas (vadas – Kazimieras Mičiulis). 1945 m. vasario 17 d. Joną iš namų išsivežė enkavedistai ir kalėjime užmušė.

Ona labai mylėjo savo brolių ir jo vaikus. Kai 1990 m. buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė, O. Mykolaitienė pasirašė dokumentą, kad tėvai žemę užrašę Jonui Kriauciūnui, ji turi atitekti jo vaikams. Žemę atsiėmė Jono sūnus Kęstutis Kriauciūnas.

Grafikė Elvyra Katalina Kriauciūnaitė

Viena Kriauciūnų šeimos atžala – Motiejus – 1930 m. išvyko uždarbiauti į Argentina.

Ten jis susipažino su savo būsima žmona Marija, kuri į šią šalį atvyko 1928 m. iš Utenės. 1933 m. šeimoje gimė pirmoji dukra Kazimiera, po 9 metų – antroji. Pastaroji – Elvyra – tapo žymia grafike. Gyvendami užjūriuose, namuose vaikai su tėvais kalbėjosi lietuviškai. Mama mokėjo žydų, lenkų, rusų kalbas, išmoko ispanų. Ji tarnavo turtingų argentiniečių namuose. Tėvas iš pradžių dirbo kukurūzų, cukranendrių plantacijose. Vėliau jis išmoko staliaus amato ir gamindavo baldus. Kai jam padarė sudėtingą plaučių operaciją, gydytojai pasakė, kad gyvens ne ilgiau kaip pusmetį. Tuomet tėvai nusprendė grįžti į Lietuvą. Kai atvyko į Vilnių, šeimai neleido pasilikti sostinėje. Saugumas išsiaiškino, kad Kriauciūnas buvo šaulys. Užsienio reikalų ministerijoje jam tiesiai pasakė: „Džiaukitės, kad neatvykote keleriais metais anksčiau. Būtu mėtė keliavę tiesiai į Sibirą“⁵.

Šeima apsigyveno Lietuvos panemunėse, netoli Gelgaudiškio, tuometiniame Kidulių tarybiniame ūkyje. Elvyrai tuo metu buvo 15 metų.

„Pirmą vasarą Lietuvoje niekur nėjau iš namų, sėdėjau užsidariusi. Stengiausi nepamiršti to, ko buvau išmokusi Argentinoje. Vaikščiodavau po laukus ir dainuodavau ispaniškai, kad nepamirščiau kalbos. Kiduliuosė man buvo ankšta, aš ten dusau“, – vėliau prisiminė Elvyra.

Po dvejų metų gyvenimo Kiduliuosė ji pabėgo nuo tėvų į Kauną.

Elvyra visą laiką palaikė ryšius su savo vaikystės draugėmis Argentinoje, o krikšto tėvas ją net kvietė grįžti į Pietų Ameriką. Tačiau į gimtąją Argentiną ji sugrįžo tik po 30 metų, gavusi pasiūlymą surengti lietuvių grafikų parodą. Ji įvyko Buenos Airėse, šiuolaikinio meno cent-

*Grafikė Elvyra Kriauciūnaitė.
Iš E. Kriauciūnaitės asm.
albumo*

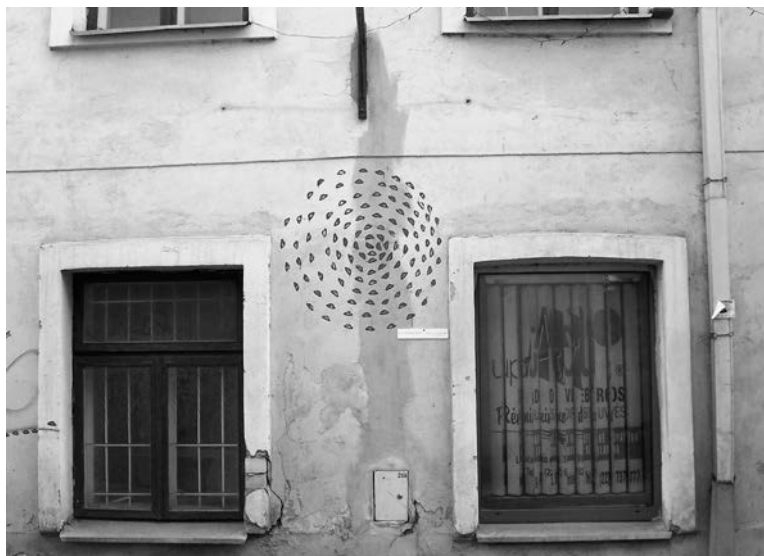
⁵ Šemelytė R. Paukščiui nereikia šaknų, *Šeimininkė*, 2004, kovo 3, nr. 9(623), p. 6.

Kriaučiūnų šeima: sėdi dail. E. Kriaučiūnaitė, Kazimieras Gylys (menotyrininkas), Gabrielė Gilytė Hein (pianistė), Jurgis Gylis (vadybininkas). 2004 m. Iš E. Kriaučiūnaitės asm. albumo

Parodos „Lietuvos grafika“ atidarymas „Ricoleta“ meno centre Buenos Airėse (Argentina). Iš kairės pirmoje eilėje – Lietuvos garbės konsulas Argentinoje – Algimantas Rastauskas, jo žmona – Nelly, dail. Joana Danutė Plikionytė, dail. Edmundas Saladžius, dail. Elvyra Katalina Kriaučiūnaitė, Lietuvos konsulato kultūros patarėja Irena Pikutis de Parselis. 1994 m. Iš E. Kriaučiūnaitės asm. albumo

Grafikos meno centro fasadą Vilniuje papuošė E. Kriauciūnaitė „Pabučiavimas“ – lūpų atspaudai, kurie liudija apie menininkės didelę meilę grafikos centrui ir menui. 2004 m. A. Andrijono nuotr.

re. Paroda buvo gerai įvertinta. Tačiau vienas dailininkas pastebėjo, kad lietuvių naudojamas popierius vienodas ir neįdomus. Jis pakvietė į savo dirbtuvę, parodė popieriaus kūrimo meną ir pažadėjo to išmokyti. E. Kriauciūnaitė prasitęsė vizą ir mėnesį mokėsi. Argentinoje popierius daromas iš bambukų stiebų. Lietuvoje tokios žaliavos gauti nebuvo galimybės, todėl teko išbandyti įvairias vietines žoles. Grįžusi į Lietuvą, metus laiko eksperimentavo, sukūrė natūralų popierių iš šiaudelių, dilgėlių, rugiagėlių, aguonų. Su žolėmis tenka dirbti ilgai: virti apie 4 val., po to su plaktuku labai ilgai kapoti, kol masė pavirsta kisieliaus konsistencijos. Elvyrai popieriaus grožis labai svarbus: išdžiovintus lapelius ji dar lygina lygintuvu, papuošia metalo inkrustacijomis, atspaudais.

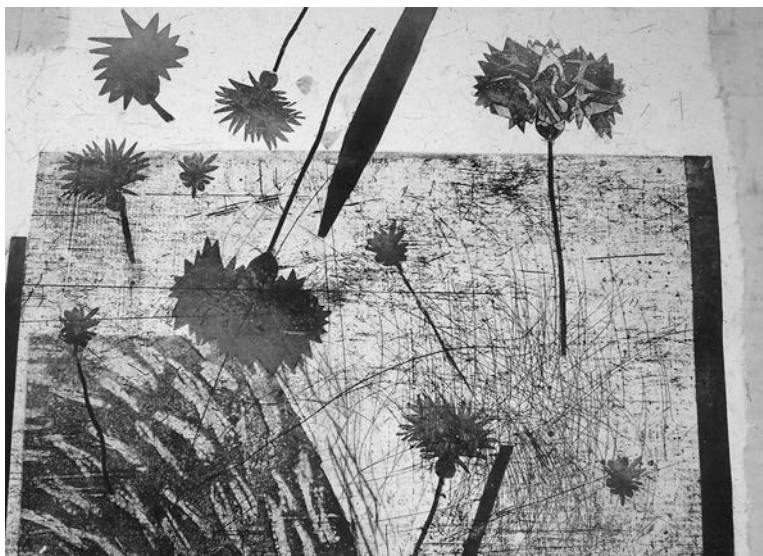
Rankų darbo popierių galima padaryti iš makulatūros: paimi laikraštį, suplėšai, išmirkai, sumali maišikliu (*mikseriu*), pridedi želatino, perkoši per tinklę, suslegi ir išdžiovini⁶.

Grafikė E. Kriauciūnaitė jau surengė 26 personalines parodas. 2004 m. rudenį Vilniaus grafikos meno centro organizuoto projekto „Grafikos sesija“ antrosios dalies – „Graf(ti)ka“ – darbai pabiro po miestą. Tą kartą ekspozicija papuošė ne galerijų sienas, o restauruoti ar renovuoti planuojamas miesto vietas: Pilies gatvės 32-ojo namo kiemėlį, A. Strazdelio gatvės 1-ajame name esančios spaustuvės kiemą, Vilniaus grafikos meno centro fasadą.

Pasak „Graf(ti)ka“ kuratorės ir vienos autorių Ingos Dargužytės, kūrinijų išlikimo laikas nenuspėjamas, nes jie gyvuos, kol jų ekspozicijos vieta tapusios sienos nebus restauruotos.

*„Ši kartą į grafiką bandėme pažvelgti per
grafitų meno prizmę, atskleisti grafikos at-*

⁶ Ten pat.

Grafikės
E. Kriaučiūnaitės
darbai

spaudo įvairiapusiškumą ir netradicinį funkcionalumą, – apie parodos idėją kalbėjo I. Dargužytė. – Norėjome įrodyti, kad meną galima rodyti ne tik galerijose ar kitose tam skirtose vietose, kaip įprasta.“

Vilniaus grafikos meno centro fasadą papuošė menininkės E. Kriaučiūnaitės „Pabučiavimas“ – lūpų atspaudai, kurie, anot jos, liudija apie jos didelę meilę grafikos centrui ir menui⁷.

Po savo stogu

Po vestuvių Justinas ir Ona Mykolaičiai gyveno vyro tėviškėje Viltrakių kaime (Vilkaviškio apskr.). Kai gavo žemės, persikėlė į Pąjotijo kaimą (Gelgaudiškio vls.). Kol statėsi namus, gyveno pas kaimyną Kostą Grybą, kurio vaikai buvo labai išdykę ir Mykolaičiams krėsdavo įvairius pokštus: tai ugnį užgesindavo, tai vandenį išpildavo, kuri reikėjo atsinešti iš šulinio arba kūdros.

Iš pradžių Mykolaičiai užsiėmė žemės ūkiu. Apie 1928–1929 m. J. Mykolaitis gavo tarnybą pasienio policijos Slavikų užkardoje (Šakių apskr.). Tuo metu ūkį tvarkyti jis pavedė žmonos broliui Petriui Kriaučiūnui, kuris neturėjo kur gyventi. Mykolaičių šeimos nariai prisimena, kad „ūkyje iš jo naudos buvo mažai“.

Grįžęs iš tarnybos policijoje, J. Mykolaitis iki pat mirties dirbo žemės ūkyje. Pasistatė gražius trobesius: namas buvo dengtas skarda, jo vidus ištinkuotas ir išdekoruotas (tokių namų kaime mažai buvo). Tarpusavyje šeima gražiai sugyveno. O. Mykolaitienė buvo labai religinga, to mokė ir savo dukras. Jos balsas namuose buvo sprendžiantis. J. Mykolaitis į bažnyčios reikalus žiūrėjo santūriau, tačiau gegužės mėnesį visa šeima suklaupdavo ir kalbėdavo litaniją. Kunigai Mykolaičių šeimoje visuomet apsilankydavo, ten juos sutikdavo šiltai. Ypač mylimas buvo kun. Justinas Augustaitis. Pas jį nuėjusi užprašyti mišiu, O. Mykolaitienė kartais sakydavo: „Klebonėli, aš negaliu dažnai ateiti į bažnyčią, ūkio darbai trukdo, trys dukros auga...“ Klebonas jai atsakydavo: „Gerai, vaikelai, gerai. Augink dukreles,

⁷ Mitkaitė J. Grafikos menas išėjo į miestą, *Lietuvos žinių priedas Eime*, 2003, rugs. 24, p. 18–19.

o pasimelsti gali ir namuose“. Kartą, kai O. Mykolaitienė už mišias jam norėjo duoti pinigų, jis pasakė: „Nupirk mergaitėms saldinių, o mišias aš ir taip atlaikysiu“⁸.

O. Mykolaitienė buvo darbšti šeimininkė, dirbo visus ūkio darbus: mokėjo gerai verpti ir austi, mezgė raštuotas pirštines. Gyvenančios Gelgaudiškyje dukros ir šiandien saugo keletą porų mamos megztų raštuotų pirštinių.

Pajotijyje O. Mykolaitienė užaugino du sesers vaikus našlaičius – Jonuką ir Verutę Jasulevičius. Jonas dabar gyvena Gelgaudiškyje, V. Zigmantienė (Jasulevičiūtė) – Zapýškyje.

Su kaimynais Mykolaičiai taip pat gražiai sugyveno. Greta buvo našlės O. Šeštokiėnės sodyba, jai Mykolaičiai padėdavo nudurbti įvairius darbus. Kai paūgėjo dukros, ir jos eidavo pas kaimynę rugių griebti, šieno grėbti, bulvių kasti. Iš vakarų kaimynystėje gyveno jau minėtas K. Grybas, kuris dar po Pirmojo pasaulinio karo turėjo šieno pjaunamąją. Mykolaičiams jis nupjaudavo šieną, o pastarieji jam atsiųgindavo daugiau rankų darbo reikalaujančiomis talkomis. Mykolaičiams iš pietų pusės gyveno Viktoras Pališkis, su kuriuo taip pat gražiai bendraudavo.

Tie geri kaimyniniai santykiai išliko iki šių dienų. Mykolaičių dukros Alena ir Danutė bendrauja su buvusių kaimynų sūnumis ir dukromis: telefonu dažnai pasikalba su savanorio A. Berskio dukromis Elena Kuncaitiene, Genovaite Sinkevičiene, kartais pas jas atvažiuoja savanorio J. Kamaičio sūnus B. Kamaitis, J. Šeštokas, dar gyva būdama apsilankydavo Regina Žalienė (Šeštokaite) ir kt.

Vėliau Mykolaičiai įsigijo kuliąją mašiną ir maniežą (*rusvelkį*). Tuomet J. Mykolaitis jau važiuodavo per kaimą ir kuldavo javus. Kuliamosios mašinos kaime niekas neturėjo. Kolūkių laikais ir kuliąją, ir maniežą atėmė, kurį laiką dar kulė, o paskui sudaužė.

Savanorių kaimas

Pagal reformą Gelgaudiškio dvaro žemėse, buvusių palivarkų laukuose sklypus gavo daug savanorių. Žemės reformos metu susikūrusiame Pajotijo kaime apsigyveno 8 savanoriai: Antanas Berskis, Pranas Gudaitis, Justinas Mykolaitis, Jonas Ramockevičius, Pranas Ūsas, Justinas Kamaitis, Antanas Žemaitis, Vincas Macevičius (Misevičius).

Pajotijo kaimo gyventojas Aronas Miliauskas žemės gavo už Nepriklausomybės kovose žuvusį sūnų, taip pat Aroną. Savo žemę jis padovanojo Vincui Šeštokui.

Jau minėtas savanoris Justinas Kamaitis už pasižymėjimą Nepriklausomybės kovose apdovanotas dviem Vyčio Kryžiaus ordinais. Jis buvo kilęs iš Pavasijų kaimo (Būblelių vls., Šakių apskr.). Lietuviams kaunantis ties Kurkliais su bolševikais (1919 05 18–20), J. Kamaitis buvo pasiūstas į žvalgybą. Atsargiai praėjęs pro miške pasislėpusį priešą, žvalgas atsidūrė prie upelio. Netoli buvo užmaskuota bolševikų patranka, greta sukrautos 5 dėžės šovinių, o pievutėje ganėsi keliolika arklių. Nors ir labai

Savanoris Justinas Kamaitis, apdovanotas dviem Vyčio Kryžiaus ordinais. Iš „Kario“ žurnalo, 1936 m.

⁸ Iš savo atminties 2001 m. užrašė Danutė Vaičiaitienė (Mykolaitytė), apie 70 m., gyv. Gelgaudiškyje.

⁹ Iš savo atminties 2001 m. užrašė Danutė Vaičiaitienė, apie 70 m., gyv. Gelgaudiškyje

atsargiai Justinas žvalgė prieš išsidėstymą, bet jį bolševikai pastebėjo ir pradėjo šaudyti. Nepaisydamas gresiančio pavojaus, žvalgas akimirksniu užšoko ant besiganančio arklio ir nurūko pas baterijos vadą plk. Motiejų Pečiulionį, viską jam smulkiai atraportavo. Lietuviai tuoj pat pradėjo puolimą, kuris sėkmingai baigėsi. Grobis: patranka, 5 šovinių dėžės ir keletas arklių¹⁰.

Lietuviams priartėjus prie Sālako (1919 07 12), artilerijos baterijos vadas M. Pečiulionis vėl pasikvietė žvalgą J. Kamaitį ir įsakė pasižvalgyti, ką bolševikai veikia miestelyje. Nepastebėtas bolševikų sargybinių Justinas praslino pro juos ir atsidūrė ant Sālako kalvėlių, nuo kurių kaip ant delno atsivėrė miestelio reginys. Jis viską išžvalgė ir paskaičiavo bolševikų jėgas. Atlikęs užduotį, grįžo pas baterijos vadą ir viską jam papasakojo. Kariuomenės vadovybė priėmė sprendimą nieko nelaukiant pulti Sālaką. Nesitikėdami staigaus puolimo, bolševikai pakriko ir paliko Sālaką. J. Kamaitis su keletu karių pirmasis įėjo į miestelį, į nelaisvę dar spėjo paimti keletą priešų kareivių. Už šiuos žygius J. Kamaitis apdovanotas II ir III laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinais¹¹.

Nepriklausomybės kovose J. Kamaitis buvo sužeistas. Vėliau jis 10 metų tarnavo policijoje.

Kamaitienė Salomėja, d. Jono, gimė 1898 m. Gečių kaime, Kidulių valsčiuje, pasiturinčio valstiečio šeimoje (30 ha). Justino ir Salomėjos Kamaičių šeimoje augo trys vaikai. Janina gimė 1921 m., baigė Zyplių (Lukšių vls.) žemės ūkio mokyklą. 1943 m. ištekėjo už Antano Antanaičio. Gyveno Šakiuose. Vaikų neturėjo. A. Antanaitis su frontu pasitraukė į Vokietiją, o Janina liko gyventi pas tėvus Pajotijo kaime. Susirgusi džiova, 1947 m. mirė. Palaidota Gelgaudiškio kapinėse.

Sūnus Benjaminas gimė 1923 m. Baigęs Pajotijo pradžios mokyklą, toliau nesimokė, dirbo tėvų ūkyje. 1944–1947 m. tarnavo sovietų kariuomenėje. Grįžęs pradėjo dirbti Plieniškių bibliotekos vedėju. 1950 m. tapo „Ritinių“ kolūkio pirmininku. Nuo 1953 m. iki 1971 m. dirbo „Taikos“ kolūkio pirmininku. 1963 m. baigė Kapsuko žemės ūkio technikumą, įgijo agronomo specialybę. Pikelių tarybiniame ūkyje (Mažeikių r.) 1,5 metų dirbo direktoriaus pavaduotoju. Vėliau iki 1984 m. buvo Didvyžių psichoneurologinio internato direktorius. Išėjęs į pensiją, ūkininkauja. Turi 300 ha žemės. 1999 m. už nuopelnus Lietuvai apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino I laipsnio medaliu.

J. Kamaičio sūnus Stasys gimė 1927 m. Baigęs Pajotijo pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje. Broliui Benjaminui pirmininkaujant, persikėlė gyventi į „Taikos“ kolūkį. Ten pasistatė namą ir dirbo vairuotoju. Vedė Eleną Račiūnaitę. Susilaukė trijų vaikų. Mirė 1980 m., palaidotas Gelgaudiškio kapinėse.

Lietuvos kariuomenės savanoris J. Kamaitis iki gyvenimo pabaigos prižiūrėjo savo ūkį Pajotijo kaime. Palaidotas Gelgaudiškio kapinėse¹².

Antanas Berskis

Savanoris A. Berskis gimė 1900 m. Dievógalos kaime (Kauno r.). Augo su seserimi Judita (1898–1945). Tėvai buvo neturtingi, todėl tėvas su savo žmonos broliu Antanu Laurynaičiu išvažiavo į

¹⁰ Aleknavičius B. Kai aušo laisvės rytas (1), *Suvalkija*, 1999, nr. 3, p. 20.

¹¹ *Ten pat.*

¹² Iš savo atminties 2004 m. užrašė Danutė Vaičaitienė, apie 70 m., gyv. Gelgaudiškyje.

Ameriką uždarbiauti. Dirbo anglių kasyklose. Užgriuvus šachtai, apie 1902 m. Berskis žuvo. Jo žmona, sužinojusi apie įvykusią tragediją, palikusi vaikus kažkur išėjo ir dingo be žinios. Tuo metu Juditai buvo 4 m., Antanui – 2. Juos užaugino svetimi žmonės.

1919 m. A. Berskis stoji savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Peršalęs susirgo smegenų uždegimu, tačiau pagijęs tęsė tarnybą. Po Nepriklausomybės kovų dirbo Šakių kalėjimo prižiūrėtoju, vėliau – miško prie Jotỹškių kaimo eiguliu (Gelgaudiškio sen.).

1923 m. Pąjotijo kaime gavo žemės. 1924 m. vedė Agotą Albrektaite. 1925 m. gimė duktė Eugenija, 1927 m. – Elena. Šeimoje gyveno ir sesuo Judita.

A. Berskio sveikatai atsiliepė peršalimas karo metu: pasirgęs apie 3 metus, 1934 m. jis mirė. Nors A. Berskis buvo silpnos sveikatos, tačiau sugebėjo pasistatyti trobas, tuščiam lauke išikurti. Duktė Elena Kuncaitienė (Berskytė) prisimena, kad tėvas buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu. Jau sirgdamas jis prašydavo atrakinti stalo stalčių ir paduoti jam apdovanojimus. Per karą dingo stalai, apdovanojimai ir kiti daiktai.

Žurnalisto Viliaus Kavaliausko surinktais archyviniais duomenimis, A. Berskis taip pat apdovanotas Lietuvos kariuomenės savanorio kūrėjo medaliu (Nr. 3590).

1937 m. A. Berskienė antrą kartą ištekėjo už Prano Narkūno.

Per karą Berskių šeimą išvarė į Vokietiją. Jau už Lietuvos sienos dukras atskyrė nuo tėvų, jas nuvarė kasti apkasų. Po tris mėnesius trukusio alinančio darbo vokiečių pulkininkas Eugeniją, Eleną ir dar tris lietuvius išsivežė dirbti į savo dvarą, kuris buvo Reichinbacho apylinkėse. Ir ten teko patirti badą, šaltį (Elena nušalo kojas). Elena prisimena:

„Užėjus sovietams, prasidėjo dar baisesni dalykai: keletą kartų mušė kuo papuola, daužė užmetę šlapią skudurą ant galvos. Gyvybę išgelbėjo vienas lenkas...“

Namo per Lenkiją seserys ėjo pėsčios, kartais paveždavo pakeleivingas transportas. Prie Gardino merginas suėmė, uždarė į lagerį. Ten siautėjo tikras badas, apsėdo utėlės. Po mėnesio paleido ir merginos tęsė kelionę į tėviškę, kurią rado nuniokotą. Namus pasiekė 1945 m. birželio 24 d. Tėvai dar buvo negrižę. Merginos sužinojo, kad pas kaimynus prisiglaudė teta Judita. Ji padėjo merginoms nusiprausti,

Savanoris Antanas Berskis. Apie 1925 m.

Iš Berskių šeimos albumo

išsinaikinti utėles. Laukdamos tėvų, seserys prisiglaudė pas kaimynus: Eugenija – pas Rekešius, Elena – pas Kamaičius. Po ilgo išsiskyrimo susirinko visi šeimos nariai: mama parsirado liepos 12 d., o patėvis – rugpjūčio 18 d. Grįžus namiškiams, apsigyveno savo ūkelio bulvinėje, nes ji buvo mūrinė ir mažiausiai išplėšta. Pradėjo remontuoti trobas. Maistui sušelpė tėvo giminės Valaičiai iš Lekėčių: iki užsiaugins savo, leido pasilaikyti karvę, iki rudens paskolino arklį. Maisto užsidirbdavo ir pas aplinkinius ūkininkus.

Sužinojusi, kad Valaičius Lekėčiuose suėmė ir išvežė į kalėjimą Kaune, teta Judita išvažiavo saugoti likusių mažų mergaičių ir turto. Nuo rusų kareivių slėpdama maistą daržinės palėpėse, nukrito nuo sijos ir dar 1945 m. mirė. Patėvis mirė 1963 m., mama – 1979 m.

Duktė Eugenija Sinkevičienė (Berskytė) šiuo metu gyvena Altōniškių kaime (Zapyškio sen.). Užaugino penkis vaikus.

Elena Kuncaitienė (Berskytė), antros grupės invalidė, gyvena Prūselių kaime (Šakių r.). Jos vyras mirė 1987 m. Šeima taip pat išaugino penkis vaikus. Visi vaikai mokėsi, įsidarbino. Sūnus Kęstutis Kuncaitis gyvena Šakiuose, rajono savivaldybėje dirba ūkio dalies vedėju. Sūnus Mindaugas gyvena Vilniuje, dirba seniūnu. Sūnus Antanas gyvena Vilkaviškio rajone, ūkininkauja. Duktė Vida gyvena Vilniuje, dirba Pedagoginiame universitete. Duktė Irena gyvena Kaune, dirba audimo fabrike¹³.

Pranas Gudaitis

Savanoris P. Gudaitis gimė 1890 m. Urvinių kaime, Griškabūdžio valsčiuje. Tėvai turėjo 17 ha žemės. 1919 m. P. Gudaitis stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir tarnavo iki Nepriklausomybės kovų pabaigos. Kovojo su bolševikais, bermontininkais, lenkais.

Vykstant žemės reformai, 1923 m. gavo žemės Pajotijo kaime. Ūkį gerai tvarkė, turėjo 2 arklius, 2 karves. Pieną pristatydavo į pieninę.

Vedė Juškytę Oną, d. Juozo, gim. 1890 m. Vyžpinių kaime, Griškabūdžio valsčiuje. Jos tėvai turėjo apie 100 ha žemės. Gudaičių šeimoje augo trys sūnūs: Antanas gimė 1928 m., dvyniai Juozas ir Pranas – 1932 m. Po karo, 1946 m., Antanas dalyvavo išminavimo darbuose prie Gelgaudiškio šiliuko. Ten užėjo ant minos ir žuvo. Pranas gyveno Jurbarkė, mirė 1994 m. Juozas gyvena Gelgaudiškyje, Nemuno g. Nr. 99. Turi dukrą Ainą, kuri 1980 m. baigė Gelgaudiškio vidurinę mokyklą. Šiuo metu dirba Vokietijoje.

Savanoris P. Gudaitis mirė 1984 m., jo žmona Ona – 1954 m.

Pajotijo kaime Gudaičių šeima gyveno iki melioracijos. Iškeldinus ūkius, nusipirko namą Gelgaudiškyje, (Nemuno g.)¹⁴.

Jonas Ramockevičius

Savanoris J. Ramockevičius gimė 1894 m. Skařdupių kaime, Sintautų valsčiuje. 1919 m. stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Po Nepriklausomybės kovų, 1923 m. dalinant Komaro dvarą ir palivarkus, gavo žemės Pajotijo kaime. Vedė Mariją Sinkevičiūtę, gim. 1902 m. Šeimoje gyveno žmonos brolis Antanas Sinkevičius. Abu vyrai ūkyje pasistatė vėjo malūną. Viso

¹³Ten pat.

¹⁴Ten pat.

Ramockevičių šeimos kapavietė, kur palaidotas savanoris J. Ramockevičius. 2007 m. A. Andrijo nuotr.

kaimo ūkininkai jame susimaldavo grūdus. Šeima gyveno pasiturinčiai, augino šešis vaikus: Vincas gimė 1926 m. (dabar gyvena Australijoje), Vytautas – 1927 m. (mokytojavo Ritiniuose, Ariogaloje, Šilalėje), Elena – 1933 m. (namų šeimininkė, gyveno tėviškėje, dabar – Gelgaudiškyje), Aldona – 1937 m. (gyvena Kaune, dirba siuvėja), Povilas – 1941 m. (baigė Šilalės technikumą, dirbo agronomu, mirė 1999 m.). Sūnus Antanas mirė mažas.

M. Ramockevičienė mirė 1943 m. Vėliau J. Ramockevičius vedė antrą kartą, su žmona nesugyveno ir paskutines dienas praleido pas dukrą Elena Gelgaudiškyje. Savanoris J. Ramockevičius mirė 1986 m.¹⁵

Vincas Macevičius

Savanoris V. Macevičius (kaime jį vadino Misevičium) gimė Tirmėnų kaime, Lekėčių valsčiuje. 1919 m. sausio 15 d. stojo savanoriu į besikuriančią Lietuvos kariuomenę. Iš pradžių tarnavo 2-jame pėstininkų pulke. Vėliau buvo perkeltas į atskirą Marijampolės batalioną, iš kurio išaugo 6-asis pėstininkų pulkas.

1919 m. kautynėse su bolševikais prie Ilūkštės eiliniui V. Macevičiui ir dar keliems kariams buvo duota užduotis susprogdinti medinį tiltą per upelį. Vykdydami užduotį, kariai priartėjo prie upelio. Dalis jų pabūgo ir delsė. Tada V. Macevičius vienas priartėjo prie tilto ir jį susprogdino. Už šį žygi jį apdovanojo Vyčio Kryžiaus ordinu. Vėliau V. Macevičius prie Dauguvės kovėsi su bolševikais, prie Radviliškio – su bermonstininkais, prie Giedraičių – su lenkais. Į atsargą išėjo 1921 m.¹⁶

Žemės gavo Pajotijo kaime. Vykstant melioracijai, persikėlė gyventi į Gelgaudiškį. Kartu su Unguraičiu pasistatė namą Nemuno g. Nr. 55. Žmonės

Savanoris Vincas Macevičius, apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordinu. Iš „Kario“ žurnalo, 1936 m.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Aleknavičius B. *Novužės krašto vaikai*, 2002, t. 3, p. 137.

*Savanorio P. Ūso
dvoiejų aukštų namas
Gelgaudiškyje. 2007 m.
A. Andrijo nuotr.*

pasakoja, kad su Unguraičiu nesutarė ir iš namo turėjo išsikelti. Kur praleido pas-
kutines dienas, nežinoma. Kur mirė ir kur palaidotas, taip pat nežinoma. Šeimos
jis neturėjo¹⁷.

Pranas Ūsas

Lietuvos kariuomenės savanoris P. Ūsas (1896–1980) žemės Pajotijo kaime gavo
1923 m. Vėliau ją pardavė vokiečiui Pulmonui. Po to, dar prieš 1930 m., jis nusipirko
žemės sklypą Gelgaudiškyje, dabartinės Taikos ir Darbininkų gatvių sankryžoje. Ten
pasistatė dviejų aukštų namą. Vertėsi prekyba. Nepriklausomybės laikais jo name
buvo restoranas ir alkoholinių gėrimų parduotuvė, sovietmečiu – valdiška užkandinė
su alkoholiniais gėrimais, vėliau – rūbų parduotuvė. P. Ūsas visą laiką gyveno Gel-
gaudiškyje, vaikų neturėjo. Ten ir palaidotas¹⁸.

*Prano (1895–1980)
ir Juzės (1893–1971)
Ūsų kapavietė
Gelgaudiškio kapinėse.
2007 m.
A. Andrijo nuotr.*

¹⁷ Iš savo atminties
2004 m. užrašė Da-
nutė Vaičaitienė, apie
70 m., gyv. Gelgau-
diškyje.

¹⁸ Ten pat.

Rezistencija

Atėjo sunkūs Antrojo pasaulinio karo metai. Vokiečiai atėmė geriausius arklius, karves. Besitraukdami 1944 m. liepos ar rugpjūčio mėn. pirmiausia pradėjo padeginėti Dabūtų kaimo sodybas. Pajotijo kaime nieko nedegino, tik išvarė iš namų. Žmonės, ką turėjo geresnio, užkasė į žemę. J. Mykolaitis su kitais daiktais užkasė ir savo Vyčio Kryžiaus ordiną.

Išvaryti iš namų, Mykolaičiai apsigyveno Piesčių kaime pas Žibutį. Miegojo daržinėje ant šieno. Ir moterys turėjo eiti kasti apkasų, o paskui dirbo vokiečių virtuvėje. Danutės į darbus nevarė, nes buvo dar visai jauna.

Nudundėjus frontui į vakarus, 1944 m. rudenį Mykolaičių šeima sugrįžo į savo ūkį Pajotijyje. Gyvenamasis namas buvo sudegęs. Žmonės sakė, kad skardą vokiečiai nuplėšė ir nuvežė į Pankliškės mišką, kur buvo iškasta daug bunkerių. Namą vokiečiai padegė jau bėgdami. Sodyboje nebeliko miško medžiagos, kuri buvo paruošta klėties statybai. Išliko tvartas, nes buvo mūrinis ir dengtas čerpėmis. Karo ugnis nesunaikino kluono, kuris stovėjo toliau nuo gyvenamojo namo. Paslėptų savo daiktų šeima nerado, viskas buvo iškasinėta. Dingo ir Lietuvos savanorio ordinas¹⁹.

Namą teko statyti iš naujo. Stogą uždengė tik šiaudais, nes kitokios dangos nebuvo kur įsigyti.

Taip nuo 1944 m. rudens Mykolaičių šeima vėl gyveno savo ūkyje Pajotijyje. Šeimoje augo dukros Albina, Danutė, Alena.

Prasidėjo neramus pokario gyvenimas. Antroji sovietų okupacija į karo mėsmalę traukė jaunus kaimo vyrus. Jaunimas tam priešinosi, pradėjo slapstytis. Mykolaičių kluone taip pat buvo įrengta slėptuvė. Ten apsistodavo Juozas Zaksas, Vincas Dobilas, Jonas ir Antanas Aštrauskai. Tą sudėtingų apsisprendimų metų J. Zaksas apsigalvojo ir vieną dieną išėjo į sovietų kariuomenę. V. Dobilas organizavo partizanų būrį ir jam vadovavo. Jo rūbų dėžę ir šiandien savo namuose saugo D. Vaičaitienė. Ją iš Pajotijo į Gelgaudiškį atsivežė mama, kai persikėlė gyventi pas dukrą.

Partizanai dažnai gyveno Mykolaičių sodyboje. Vėliau dar vieną slėptuvę jie įsirengė tvarte, tarp dviejų lubų. Vis labiau siautėjant sribams, vyrai pasitraukė į mišką. Tačiau užsukdavo pasiimti maisto, išsiskalbti rūbus ar nusiprausti. Tai ne likdavo nepastebėta. Mykolaičiai privengė kaimyno Kosto Grybo, kuris vis primindavo: „*Tai jau šiąnakt turėjot svečių...*“ Žmogus, aišku, įtarė, bet neišdavė²⁰.

Iš partizanų dažniausiai Mykolaičių sodyboje lankydavosi broliai Aštrauskai. Nors sodiečiai patys sunkiai vertėsi, tačiau dalijosi viskuo, kuo galėjo. Konspiracijai buvo aptarę sutartinius ženklus: jei ant palangės padėta lempa, tai reiškia, kad namuose yra sribų. O jie dažnai į tuos namus užsukdavo. Atėję naktį, partizanai kokių nors daiktų pabraukdavo per trobos sienojus: tada iš trobos išeidavo šeiminkė ir juos įsivedavo į vidų.

Vieną naktį partizanai į trobą užsuko sušlapę, norėjo išsidžiovinti, o kluone tuo metu buvo apsistoję sribai. Šeiminkas pasimetė: „*Dabar tai mes prapuolę...*“ O šeiminkė sako: „*Eik miegoti, ir tu nieko nematei*“. Partizanai pasikeitė rūbus ir išėjo. Sribai į trobą neužėjo ir nieko nesuodė²¹.

Aštrauskai buvo giminės su Staniuliais, kurie gyveno Jankūnų kaime. Mykolaičių Danutę partizanai kartais

¹⁹ *Ten pat.*

²⁰ *Ten pat.*

²¹ *Ten pat.*

*Danutė Vaičaitienė
ir Sofija Jurkšaitienė.
2006 m. rugpjūtis.
A. Andrijo nuotr.*

pasiūsdavo, kad nuneštų kokį raštelį ar ką nors sužinotų. 1949 m. Staniulius išvežė į Sibirą. Liko tik sūnus Juozas, kurio tuo metu nebuvo namuose²².

1950 m. Danutė Mykolaitytė jau mokėsi Šakių vidurinėje mokykloje. Grįždama Pankliškės miške ji susitikdavo su partizanais, perduodavo jiems nupirktą maistą ar cigaretes. Vieną kartą ten susitiko su Antanu Aštrausku. Jo brolis Jonas tuo metu buvo pas Zablockį, kuris gyveno prie Pankliškės. Antanas vilkėjo gražią lietuvių kario uniformą. Su juo mergina pasikalbėjo apie 15 min. ir pasuko namų link. Kelio buvo apie 0,5 km. Vos ji spėjo pareiti į namus, iš miško pusės pasigirdo šūviai – partizanai susidūrė su sribais. Danutė suprato, kad jei būtų ilgiau užtrukusi miške, būtų patekusi į susišaudymą. Tada sribai sužeidė kelis partizanus, Jonui Aštrauskui persovė vidurius²³.

Po to mūšio partizanai pasitraukė gilyn į miškus ir Mykolaičių sodyboje ilgai nesirodė. Atėjo gal po pusantro mėnesio. Jie vis nuogaštavo dėl Danutės, kuri tada galėjo žūti arba būti sučiupta sribų.

Vėliau partizanai išsikūrė Žalgirio miške. Danutė tuo metu jau dirbo Gudlaukio pradinėje mokykloje. Partizanus ji sušelpdavo pinigais: į sutartą vietą prie Valenčiūnų juos nunešdavo ir paslėpdavo, o partizanai pasiimdavo. Pas tėvus tuo metu jie užsukdavo rečiau, rėmėjų turėjo arčiau Žalgirio girios.

Jonas ir Antanas Aštrauskai

Jonas ir Antanas Aštrauskai gimė Prūselių kaime; Jonas 1915 m., brolis Antanas – 1916 m. 1944 m. J. Aštrauskas slapstėsi nuo sovietų kariuomenės. Tų metų rudenį jį suėmė ir uždarė Griškabūdžio sribynėje. Brolio suėmimo dieną Antanas pradėjo slapstytis miške. Po kelių mėnesių prie partizanų prisijungė iš Griškabūdžio kalėjimo pabėgęs Jonas. Iš pradžių abu Aštrauskai su kitais partizanais slapstėsi Žalgiryje, o vėliau persikėlė į Pankliškės mišką Pajotijyje. Ten jie davė partizano priesaiką. J. Aštrauskas turėjo slapyvardžius „Arklys“ ir „Siaubas“, o A. Aštrauskas – „Briedis“ ir „Viršila“.

²²Ten pat.

²³Ten pat.

Nuo 1952 m. broliai Aštrauskai dviese slapstėsi Žalgirio miške. Apie tai jau žinojo Šakių rajono MGB skyrius. Šio skyriaus agentė *Ramutė* dažnai lankydavosi Aštrauskų bunkeryje. Per 1952 m. Kalėdas ji taip pat nuėjo į Žalgirį pas brolius, nunešė jiems lauktuvių: valgio, naminės degtinės²⁴.

Tą kartą moteris su broliais, kurių vienas buvo jos mylimasis, rimtai susipyko. Ji labai išsižeidė ir nutarė partizanus išduoti saugumiečiams: atvyko pas MGB Kauno srities Šakių skyriaus viršininką Nikolajų Minakovą ir pareiškė, kad žino, kur slepiasi broliai Aštrauskai. Už informaciją moteris pareikalavo 2 tūkst. tuometinių rublių, kurie vėliau jai sumokėti. Galima priminti, kad saugumo pareigūnų mėnesinė alga tuo metu buvo didelė, apie 300 rub.²⁵

1953 m. sausio 2 d. buvo nutarta partizanus sunaikinti. Ant kojų buvo pakeltos didžiulės karinės pajėgos. Tą dieną Valenčiūnų link pajudėjo 3 dengti sunkvežimiai, kuriuose buvo apie 80 kareivių, ginkluotų kulkosvaidžiais, karabinais, automatais ir granatomis. Privažiavę Valenčiūnų kaimą, sunkvežimiai sustojo. Visi operacijos dalyviai ėjo vorele, o jos priekyje – moteris.

Operacijai vadovavęs kapitonas davė komandą apsupti bunkerį. Netrukus pasigirdo keletas pavienių šūvių ir ilga automato serija. Po poros minučių – duslus granatos sprogdymas. Po kelių minučių atėjęs kuopos vadas N. Minakovui pranešė, kad partizanai Aštrauskai likviduoti²⁶.

Byla dėl genocido

2001 m. Šakių rajono apylinkės prokuratūroje pirmą kartą iškelta baudžiamoji byla dėl genocido. Ją tyrę prokurorai apklausė daugiau nei 50 asmenų ir bylą perdavė Kauno apygardos teismui.

Šakių rajono apylinkės prokuratūros pareigūnai nustatė, kad Tauragėje gyvenantis Vytautas Vasiliauskas pokario metu buvo Lietuvos SSR Saugumo ministerijos Kauno srities Šakių rajono skyriaus operatyvinis įgaliotinis. Šakių rajono MGB skyriuje jis pradėjo dirbti 1952 m. Būtent tada jis ir sužinojo, kad miškuose slapstosi broliai Aštrauskai. Karinėje Aštrauskų suėmimo operacijoje dalyvavo ir V. Vasiliauskas. Jis prisiminė, kad su *Ramute* ir N. Minakovu buvo kiek tolėliau, tad nematė, kas šaudė, nebuvo matyti ir bunkerio. Kiek vėliau V. Vasiliauskas, kapitono liepimu, *Ramutę* palydėjo namo.

Parengtinio tyrimo metu kaltinamasis V. Vasiliauskas teigė, kad N. Minakovas jį nusprendė padaryti „efektyviu operacijos dalyviu“. Tai reiškia, kad popieriuose buvo užfiksuota, jog būtent V. Vasiliauskas sunaikino vieną iš partizanų. Šis susitarimas turėjo likti tik tarp V. Vasiliausko ir N. Minakovo. 1953 m. rudenį V. Vasiliauskas ir N. Minakovas gavo padėką ir po 500 rublių²⁷.

V. Vasiliauskas tikino, kad žuvusių Aštrauskų tikrai nematė, nežino, kur jie palaidoti. Jis tik vėliau sužinojęs, kad ta moteris buvo N. Minakovo agentė.

Kita kaltinamoji, Martina Žukaitienė, gyvena Griškabūdyje (Šakių r.). Ji ir buvo saugumo agentė, turėjusi agentūrinį slapyvardį *Ramutė*. Būtent ji nurodė, kur slepiasi du Lietuvos partizanai broliai Jonas ir Antanas Aštrauskai, kurie 1953 m. pradžioje buvo nužudyti.

²⁴Šimkūnas M. Istorinė byla nužėrė istorijos dulkes, *Valsčius*, 2001, spalio 5, nr. 78(946).

²⁵Ten pat.

²⁶Ten pat.

²⁷Ten pat.

Tiek V. Vasiliauskas, tiek M. Žukaitienė neneigė, kad toks faktas buvęs, tačiau jiems pareikštas kaltinimas laiko nepagrįstais. Moteris neneigė, kad 1951 m. ją užverbavo Šakių saugumas ir suteikė slapyvardį *Ramutė*.

V. Vasiliauskui buvo pareikštas kaltinimas dėl Lietuvos gyventojų genocido, o M. Žukaitienei – padėjimu vykdyti genocidą. Bylos tyrimo metu jie abu buvo pensininkai bei II grupės invalidai. Jų kaltę rodė liudytojų parodymai, iš Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centro bei kitų Lietuvos visuomeninių organizacijų archyvų gauti dokumentai²⁸.

2004 m. vasario 4 d. įvyko Kauno apygardos teismo posėdis, kuriame pripažinta 73 m. tauragiškio V. Vasiliausko ir tokio pat amžiaus Šakių rajone gyvenančios M. Žukaitienės kaltė dėl lietuvių tautos genocido. Už nusikaltimą, įvykdytą prieš 51 metus, V. Vasiliauskui skirta 6, o M. Žukaitienei – 5 m. laisvės atėmimo bausmė. Tačiau dėl prastos sveikatos nuteistieji nuo bausmės atleisti. Teismo medicinos ekspertai konstatavo, kad abu serga daugybe ligų, ir padarė išvadą, jog jiems būtų sunku kalėti²⁹.

Teismas pripažino, kad V. Vasiliauskas, anuomet dirbęs Šakių rajono MGB skyriaus operatyviniu įgaliotiniu, dalyvavo brolių Aštrauskų nužudymo operacijoje, o agentė, slapyvardžiu *Ramutė* (po kuriuo slėpėsi Martina Aleksaitė, vėliau ištekėjusi už Žukaičio), parodė saugumiečiams partizanų slėptuvę.

Sakydamas paskutinį žodį, V. Vasiliauskas didžiavosi savo poelgiu. Anot jo, Aštrauskai nebuvo verti partizanų vardo. Jie, anot saugumiečio, likviduoti už tai, kad neva žudė ir plėšė nekaltus žydus bei vietos gyventojus. V. Vasiliauskas tikino, jog „laiku „*nukenksminus*“ piktadarius, buvo išgelbėta dešimtys gyvybių“. Savo kaltės nepripažino ir M. Žukaitienė³⁰.

Nukentėjusiajai, Jono Aštrausko dukrai Martinai Bikuličienei, iš abiejų nuteistųjų buvo priteista po 500 Lt teismo išlaidų.

Paminklas žūties vietoje

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, broliai Aštrauskai buvo pripažinti ginkluoto pasipriešinimo dalyviais, jiems po mirties suteiktas kario savanorio statusas. 1999 m. liepos 17 d. Žalgirio miške, kuris skiria Valenčiūnus nuo Aleksandravos kaimo, paskutiniams partizanams, žuvusiems Šakių rajone, buvo pašventintas paminklas, paminėtos 46-osios brolių Aštrauskų žūties metinės. Tą dieną Žalgirio girioje susirinko per 100 žmonių: Jono Aštrausko našlė su dukra Martina, anūku ir proanūkiais, giminės, pažįstami, bendražygiai, gretimų kaimų gyventojai. Su savo vėliavomis atvyko tremtiniai ir politiniai kaliniai, šaulių sąjungos nariai. Šv. Mišias aukojo ir paminklą pašventino Kaimelio parapijos klebonas Jonas Depšys³¹.

Donatas Mozūraitis papasakojo, kaip padėjo partizanams, nešė jiems maistą, nes Mozūraičiai gyveno prie Žalgirio miško. Danutė Vaičiaitienė (Mykolaitytė), kilusi iš Pajotijo kaimo, pasidalijo jaunystės prisiminimais apie brolių Aštrauskų partizaninio kelio pradžią. Buvusi kaimynė Elena Kuncaitienė prisiminė, kad nors jos vyras buvo kolūkio pirmininkas, tačiau su juo Aštrauskai palaikė draugiškus ryšius, šeima nepatyrė jokio keršto ar paniekimo. Žuvusių kovotojų pusbroliis

²⁸ *Ten pat.*

²⁹ Rupeikaitė V. Genocidininkus nuo kalėjimo išgelbėjo ligos, *Lietuvos žinios*, 2004, vas. 5, p. 10.

³⁰ *Ten pat.*

³¹ Mockaitis M. Broliams Aštrauskams atidengtas paminklas, *Valsčius*, 1999, liepos 23.

Paminklas broliams Jonui (1915–1953) ir Antanui (1916–1953) Aštrauskams ir užrašas ant paminklo. 1999 liepos 17 d. A. Andrijono nuotr.

Juozas Staniulis kalbėjo apie Antaną Aštrauską, partizanų tėvą. Jis sūnums į mišką nešdavo valgyti ir vieną kartą užėjo ant minos, neteko kojos. Sužeistą jį nuvežė Kaunan, į Raudonojo kryžiaus ligoninę, kur išaiškėjo, kas yra ligonis ir kur jis vaikščiojo. Neilgai pagulėjęs ligoninėje, tėvas mirė. Pusiau slapčia giminaičiai paėmė mirusiojo kūną iš ligoninės ir palaidojo Kauno kapinėse, kur dabar įkurtas Ramybės parkas³².

Testamentas

Dar prieš pasitraukdami į Žalgirio girią, broliai Aštrauskai surašė raštą, kad, pasikeitus santvarkai, Mykolaičiams būtų atlyginta už partizanų rėmimą. Tą raštą O. Mykolaitienė įdėjo į butelį ir pakasė po namo pamatu. Tačiau senieji Mykolaičiai pradėjo sirguliuoti, ūkį prižiūrėti buvo vis sunkiau, kaime sodybą teko parduoti. O dar vėliau ją nušlavė kolūkinė melioracija. Dabar ten likęs plynas laukas – nėra nei medžių, nei šulinio, nei sodybos pamatų³³.

Sąjūdžio metais jau garbaus amžiaus sulaukusi O. Mykolaitienė iš pat pradžių aktyviai dalyvavo jo renginiuose. Kai Šakiuose vyko pirmasis Sąjūdžio mitingas, jai leido pasisakyti tik pabaigoje, nes buvo neužsiregistravusi. Tas dienas prisiminė tautodailininkė ir Kauno zanavykų bendrijos narė Genovaitė Morkūnienė:

„Sutikau ją per Sąjūdžio mitingą Šakiuose: apsigaubusi balta skarele, vis spraudėsi prie mikrofono. Neleido – sakė, laiko nėra. Priėjusi prie jos, prakalbinau ir paklausiau, ką norėjusi pasakyti. O Ji, tokia nušvitusi, norėjo pasidžiaugti, kad artėja Laisvė, norėjo padeklamuoti Maironio poezijos posmus. Susipažinome, paskui nuėjome į bažnyčią pasimelsti. Dėkojau ir dėkoju Dievui, kad Jai leido gyventi mūsų Tėvynėje Lietuvoje ir kad galėjau Ją pažinti. Tai šviesaus proto ir sveikos nuovokos moteris. Pavadinau Ją

³² Ten pat.

³³ Iš savo atminties 2002 m. užrašė Danutė Vaičiaitienė, apie 70 m., gyv. Gelgaudiškyje.

Ona Mykolaitienė tarp šaulių. 1991 m. gruodžio 30 d. Iš D. Vaičaitienės asm. albumo

Lietuvos Motule, nes Ji sugebėjo būti ne tik savo šeimos, bet ir Ją pažinojusių Motule. Vėliau susirašinėdavom laiškais... Sulaukusi 92 m. amžiaus, išdidžiai peržengė Amžinybės slenkstį. Prie Jos kapo duobės kalbėjau, jog Ona Mykolaitienė ligi pat mirties buvo Gelgaudiškio gyvenime šviesuliu. O ir dabar Jos nemirtingoji meilė kviečia ir kelia eiti, aukotis taip, kaip Ji aukojosi“.

O. Mykolaitienė paruošė akmenį partizanų vadui V. Dobilui atminti. Pas ją dažnai ateidavo mokytoja Janina Bakševičienė ir kviesdavo į mokyklą pokalbiams su mokiniais, kuriems ji pasakojo apie nepriklausomą Lietuvą ir būsimas permainas. Ji dalyvavo paminklo partizanams atidengimo ceremonijoje Šakiuose.

1996 m. O. Mykolaitienei ėjo 91-ieji. Žila kaip obelis močiutė buvo energinga ir pilna sumanymų, ją domino visi įvykiai Šakių rajone ir Lietuvoje. Gelgaudiškio vidurinei mokyklai ji padovanojo kunigaikščio Vytauto paveikslą, Vyčio nuotraukas

Justino (1900–1969) ir Onos (1905–1997) Mykolaičių kapavietė Gelgaudiškio kapinėse. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

išdalino daugeliui žmonių. Ji domėjosi Šakių miesto 400-ųjų metinių jubiliejumi, kuris turėjo įvykti 1999 metais. Tai sukakčiai skirto paminklo statybos komisijai ji prašė perduoti šiuos žodžius:

„Norėčiau, kad paminklas būtų pastatytas ant tos šventos vietos, kur stovėjo senoji bažnyčia. Norėčiau, kad paminkle būtų brangus lietuviškas Vytis ir dvylikos kampų žvaigždė, kuri atvedė Tris karalius prie gimusio Jėzaus. Dar prieš Kristaus gimimą buvo rašoma, kad nusileis baltas žmogus ant balto žirgo, iškeltu kardu, su aukso karūna. Tas žmogus galėtų simbolizuoti Lietuvą. Lietuva turi nušvisti pasaulyje.“³⁴

Gelgaudiškėčiai prisimena O. Mykolaitienės per visą amžių išsaugotą patriotinę dvasią. Lietuvoje prasidėjus Atgimimui, moteris stengėsi dalyvauti visuose atsikuriančio krašto renginiuose, Sąjūdžio susirinkimuose, partizanų minėjimuose. O. Mykolaitienė mirė 1997 m. sausio 14 d., palaidota greta savo vyro Gelgaudiškio kapinėse.

Mykolaičių dukros

Mykolaičiai dvi dukras išleido į mokslus.

Alena Mykolaitytė gimė 1924 m. Mokėsi Gelgaudiškio pradžios mokyklos 5–6 skyriuose, vėliau – Šakių „Žiburio“ gimnazijoje. Po karo, sudegus „Žiburio“ gimnazijai, mokėsi Lukšiuosė. Gimnaziją baigė Kriūkuose. Studijavo Šiaulių pedagoginėje mokykloje. Ją baigusi, dirbo Pajotijo pradžios mokykloje, kuri veikė K. Grybo sodyboje. Vėliau mokytojavo Valenčiūnų ir Slavikų septynmetėse mokyklose, Būtviškių pradinėje mokykloje. Didesniąją gyvenimo dalį praleido Slavikuose. 1955 m. ištekėjo už Stasio Baltrušaičio. Nusipirko ūkėlį ir gyveno Kališių kaime. Vyras miręs. Vaikų neturėjo. Dabar gyvena Gelgaudiškyje pas seserį Danutę.

Danutė Mykolaitytė gimė 1931 m. Pajotijo kaime. Baigusi pradžios mokyklą, pradėjo mokytis Šakių „Žiburio“ gimnazijoje, baigė dvi jos klases. 1945–1946 m. mokėsi Gelgaudiškio septynmetėje mokykloje, 1947 m. ją baigė. Tais pačiais metais dalyvavo pirmojoje dainų šventėje Vilniuje. Vėliau mokėsi Lukšiuosė. 1951 m. baigė Šakių vidurinę mokyklą. Kadangi jau buvo sukurti kolūkiai, toliau leisti mokytis tėvai negalėjo – viskas buvo atimta, trūko lėšų. Net kluonas, ir tas tapo valdišku – į jį vežė kolūkio javus, linus. Kluonas buvo dviejų šalinų: į jį galėjo įvažiuoti du vežimai arba dvi mašinos. 1951–1952 m. Danutė dirbo Žygėnų pradinėje mokykloje, 1952–1953 m. – Gūdlaukio pradinėje, 1953–1954 m. – Valakbūdžio septynmetėje, o nuo 1954 m. iki pensijos – Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje. Neakivaizdžiai mokėsi Vilniaus pedagoginiame institute, kurį baigė 1963 m. ir įgijo istorijos mokytojos specialybę.

Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje dėstė istoriją ir visuomenės mokslą. Direktore pradėjus dirbti P. Žalienei, mokykloje atsirado trys istorijos mokytojos, todėl teko dėstyti ir darbus. Kiekvienais metais turėjo auklėjamąją klasę, išleido dvi abiturientų laidas – 1975 ir 1983 m. Buvo Liaudies kontrolės pirmininkė. Vadovavo moksleivių darbo ir poilsio stovyklai. Su mokiniais daug keliaudavo: aplankė Vilnių, Kauną, Anykščius, Druskininkus, Rygą ir kitus miestus. Buvojo Leningrade, Maskvoje, Kryme, Armėnijoje, Lenkijoje. Vadovavo

³⁴ Valsčius, 1996, liepos 26, nr. 56, p. 3.

kraštotyros būreliui, dalyvaudavo tradicinėse Šakių rajono Kalbos ir literatūros dienose (Lukšiuosė, Kudirkos Naūmiestyje ir kt.).

Buvusi Gelgaudiškio vidurinės mokyklos direktorė P. Žalienė savo kolegę prisimena tokiais žodžiais:

„Su D. Vaičaitiene susipažinau studijų Vilniaus pedagoginio instituto Istorijos fakulteto neakivaizdiniame skyriuje metais. Danutė buvo labai stropi, pareiginga studentė. Mane ypač žavėjo jos žmogiškosios savybės – begalinis nuoširdumas, draugiškumas, sugebėjimas išvėgti ir vertinti kitų žmonių gerąsias savybes ir iki ašarų pergyventi kitų nepasisekimus.

Vėliau keliolika metų dirbome Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje. Dėstydamą istoriją, Danutė daug dėmesio skyrė savišvietai, sukaupe vertingos medžiagos, kurią kūrybiškai stengdavosi panaudoti pamokose. Perėjus prie kabinetinės mokymo sistemos, D. Vaičaitienė vadovavo istorijos kabinetui, rinko metodinę ir dalykinę literatūrą, rūpinosi estetiniu kabineto apipavidalinimu. Jos vadovaujamas kabinetas rajono vidurinių mokyklų apžiūrose užimdavo prizines vietas, mokytoja ne kartą apdovanota Pagyrimo raštais ir piniginėmis premijomis.

Pedagogų kolektyve Danutė buvo labai draugiška, aktyviai dalyvavo mokykloje organizuojamuose renginiuose, būdavo išvykų į teatrus, koncertus, ekskursijas iniciatorė. Jos santykiai su mokiniais buvo nuoširdūs, todėl jų, ypač auklėtinių, buvo gerbiama ir mylima. Ir po daugelio metų kolektyvo nariai ir mokiniai D. Vaičaitienę prisimena kaip labai dorą, nuoširdų ir gerą žmogų, visada pasirengusį padėti kitiems“.

Mokytoja D. Vaičaitienė geru žodžiu mini savo mokinius – R. Kašubą, V. Kriaužą, A. Blazgį, Sigutę, Ritą, Gintvilę Žalaites, R. Stankevičiūtę, V. Zakarevičiūtę, S. Za-

Danutė Vaičaitienė su dukra Rimanta ir sūnumis Laimonu bei Vytautu. Apie 1962 m. Iš D. Vaičaitienės asm. albumo

karevičių, D. Medvikytę, I. Korobčikaitę, L. Šačkutę, V. Karalių, V. Karaliūtę, A. Samajauskaitę, A. Jociūtę, D. Laurinaitę, J. Jociūtę, J. Vasiliauskaitę, V. Šliakonytę, J. Naujokaitę ir kt.

Išėjusi į pensiją, taip pat neatsisakė aktyvios veiklos: nuo 1997 m. vadovauja LPS „Bočiai“ Gelgaudiškio bendrijai. Dainuoja Gelgaudiškio etnografiniame ansamblyje. Dažnai lanko mokytoją pensininę Reginę Prasauskaitę – aprūpina ją maistu, vaistais, spauda, apmoka mokesčius už komunalinius patarnavimus.

D. Vaičaitienės šeimoje užaugo trys vaikai – Vytautas, Rimanta ir Laimonas.

Vytautas gimė 1957 m. Jis mokėsi Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje, studijavo Kauno politechnikos institute, Pramonės elektronikos fakultete. Įgijęs diplomą, tris mėnesius tarnavo kariuomenėje Tauragėje. Vėliau dirbo Naujojoje Vilnioje „Neries“ gamykloje. Mirus uošvienei, 1982 m. persikėlė į Ukmergę. Ten gyvena ir šiuo metu. Ilgą laiką dirbo kepykloje vyr. energetiku, dabar – „Šilumos tinkluose“. Šeimoje auga trys vaikai: Loreta, Dovilė, Giedrius. Loreta mokosi Vilniaus universiteto Psichologijos fakultete, Dovilė – Vilniaus technologijos universitete, Giedrius – Ukmergės vidurinėje mokykloje.

Rimanta gimė 1958 m., baigė Gelgaudiškio vidurinę mokyklą. Mokėsi Kauno politechnikos institute (tėvams buvo atsiųstas padėkos raštas už gerą dukros mokymąsi). Baigusi institutą, Rimanta dirbo Šiaulių „Naujosios rūtos“ saldainių fabrike. Dabar dirba „Targirės“ bendrovėje. Rimantos šeima taip pat augina tris vaikus – Mindaugą, Darių ir Andrių. Mindaugas mokosi Šiaulių universiteto Visuomenės mokslų fakultete, studijuoja ekonomiką, Darius – Šiaulių J. Janonio gimnazijoje, Andrius – Šiaulių Šventupio vidurinėje mokykloje.

Laimonas gimė 1969 m. Mokėsi Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje. Mėgo muziką, buvo aktyvus mokyklos diskotekų organizatorius. Baigęs vidurinę mokyklą, mokėsi Vilniaus LDAALR (Laisvanoriška draugija armijai, aviacijai ir laivynui remti), ten igijo elektriko specialybę ir buvo pašauktas į sovietinę armiją. Grįžęs dirbo Gelgaudiškio gelžbetonio gamykloje elektromonteriu. Vedęs. Augina tris vaikus – Jurgitą, Akvilę, Gintarę. Mergaitės mokosi Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje. Šiuo metu Laimonas dirba elektriku Vilniuje, UAB „Fiat-Liuks“.

*Ona Mykolaitienė
prie dukros Albinos
Gelgaudiškio ligoninėje.
Apie 1970 m.
Iš D. Vaičaitienės
asm. albumo*

Trečioji Mykolaičių dukra, Albina, gimė 1928 m. Pajotijo kaime. Mokėsi vidutiniškai. Tėvai nusprendė, kad jai geriausia likti namuose, todėl, baigusi Anapolio pradinę mokyklą, toliau nesimokė. 1947 m. ištekėjo už Vytauto Bonkevičiaus iš Norvaišų kaimo (Vilkaviškio r.). Vyro tėvai turėjo apie 20 ha žemės. Jaunoji šeima iš pradžių gyveno Norvaišuosė ir dirbo žemės ūkyje. Vėliau pasistatė namą Gelgaudiškyje ir dirbo Keramikos gamykloje. Prasadėjus melioracijai, vyras pradėjo dirbti ekskavatorininku. Albina tuo metu buvo namų šeimininkė. Ją kamavo ligos, labai skaudėjo koją ir stuburą, du kartus buvo operuota. Šeima vaikų neturėjo. Mirė 1973 m., palaidota Gelgaudiškio kapinėse.

Dabar Mykolaičių šeimos dukros Alena ir Danutė gyvena Gelgaudiškyje.

Gudlaukis

Antanas Bajerčius

*Ant tiltelio
ties Bedalių k.
kun. Juozas Juškaitis
(pirmas iš dešinės)*

Pateikusieji duomenis apie Gudlaukio kaimą* kalbėjo, kad kaimo pavadinimas kilęs nuo kadaise toje vietoje gyvenusių gudų. Rašytiniai šaltiniai mini, kad į šiaurės vakarų Šakių apskrities dalį po 1710 m. didžiojo maro, norint apgyvendinti ištuštėjusias vietas, čia gyventi buvo atkelta įvairių tautybių žmonių, tarp jų ir gudų kilmės. Viena gudų gyvenvietė – Gūdkaimis – nurodoma buvusi netoli Šakių (dabartinių Šakių kapinių vietoje), kiti apgyvendinti už Baltkójų miško, prie Orijos upelio, lankose. Gal dėl to „Zanavykijos“ pirmosios dalies 282 puslapyje (pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenimis) nurodytas Gudlaukio dvaras su 71 gyventoju. „Zanavykijos“ antrosios dalies 222 puslapyje nurodoma, kad kun. Juozas Juškaitis gimęs 1922 m. Gūdlaukyje, Gėlgaudiškio parapijoje. Kam priklausė dvaras (ar jį įkūrė) iki jis atiteko Koideliams, išsiaiškinti nepavyko. Vėliau, kaip ir visus Gelgaudiškio dvaro palivarkus, nupirko Komaro našlė ir šie tapo jos sūnaus Medardo Komaro nuosavybe. Palivarkams vadovavo pono patikėtiniai – kamarininkai. Paskutinysis Gudlaukio dvaro kamarininkas buvo Mykolas Virbickas (Virbickis). Apie 1924 m. Gudlaukyje vykdoma žemės reforma, dvaras išparceliuojamas. Pietinėje dalyje (kairiojoje Orijos upelio pusėje) esantys dvaro laukai išdalinti kumečiams (dvaro darbininkams). Dešiniojoje Orijos upelio pusėje žemę gavo savanoriai ir kiti asmenys, kurie pagal Žemės reformos įstatymą turėjo teisę į žemę. Visiems naujakuriams atiteko maždaug po 10 ha žemės. Buvę dvaro pastatai taip pat buvo išdalinti nugriovimui ir panaudoti statantis pastatus vienkiemiuose. M. Virbickui atitekusiame dvarvietėje įsikurti buvo daug sunkiau nei pradedantiems statybas plyname lauke, nes pirmiausia reikėjo panaikinti buvusių pastatų pamatus, kitas liekanas. Buvęs dvaras virto statybų aikšte. Kiek-

* Duomenis apie Gudlaukio kaimą pateikė Stasė Urniulevičienė (Krakauskaitė), Teresė Žilaitienė (Antanaitytė), Anelė ir Antanas Nauburaičiai, Stasius Girdauskas, Stasius Pranaitis, Albinas Butkus. Duomenis apie Gudlaukio parapiją papildė Genovaitė Žebrauskienė (Vidžiūnaitė), Kazimieras Vidžiūnas, Vitas Vidžiūnas.

vienas, gavęs žemės sklypą, stengėsi kuo greičiau įsikurti, pasistatyti trobesius, juos apželdinti, užsiveisti sodą. Dar ir dabar prie Butkų sodybos, buvusios šiaurinėje kaimo dalyje, ir prie Lenkčių sodybos, pietinėje kaimo dalyje (prie Baltkojų miško), galima pamatyti augančias kedrines pušis. Albinas Butkus, šiuo metu gyvenantis Daukantiškių kaime, sakė, kad kedrinių pušų sodinukus apie 1926 m. padovanojo jo tėvo brolis, kuris buvo eigulys. Gudlaukyje augančios kedrinės pušys nėra tokios galingos, kokias teko matyti Viduriniame Sibire. Tai tikriausiai todėl, kad jos augo pavienės ir išsikerojo. Bet užaugina ir subrandina kankorėžius, kuriuose esantys vaisiai primena kukurūzų grūdus.

Nors kaime nebuvo stambių ūkių, naujai pastatyti trobesiai teikė jaukumo, dažnai matomi pabaigtuvių vainikai vis skelbė, kad dar keliems gyventojams pavyko įsikurti naujojoje vietoje. Kaimo gyvenimas klostėsi pagal čia nusistovėjusius papročius, nors iš toliau atvykę savanoriai ir čia įsikūrę šiek tiek juos pakeitė. Vestuvės, kaip ir aplinkiniuose kaimuose, prasidėdavo piršlybomis. Piršlys – dažniausiai jaunikio artimas giminaitis ar kaimynas. Sutarus, suderinus kraičio ir kitus klausimus, jaunesni vykdavo pas savo parapijos kleboną susitarti dėl vestuvių dienos. Po to klebonas per pamokslą paskelbdavo, kas tuokiasi (užsakai). Vestuvės dažniausiai vykdavo jaunosios namuose, prisidėdavo ir antroji pusė. Dalyvaudavo artimiausi giminės ir kaimynai. Antrąją vestuvių dieną pasirodydavo kriukininkai, kurių pasirodymas vestuvėse būdavo nelabai pageidaujamas. Tad šeimininkė (*gaspadinė*) neretai jiems pasakydavo: „*Esate neprašyti svečiai, užteks jums ir rapukienės* [bulvienės] *už kluono*“. Toks pasakymas reikšdavo – geriau išeikite. Taip dažniausiai viskas ir pasibaigdavo taikiai.

Krikštynose kūmai (*podžiai*) – artimi giminės ar draugai. Vaisės gana paprastos.

Laidotuvės. Šarvodavo ant lentos, tačiau karstą stengdavosi padaryti per parą, kad antrąją šermenų vakarą velionį būtų galima perkelti į karstą. Karstus gamindavo kaimo stalius Antanas Naubūraitis. Jis taip pat giedodavo šermenyse. Gudlaukyje, kaip ir kituose kaimuose, giedodavo visi balsingi šermenų dalyviai. Palaidoję mirusįjį, visi grįždavo į velionio namus. Po gedulingų vaišių giedodavo rožinį, giesmes. Tai užtrukdavo iki paryčių.

Kaimo gyventojai buvo vieningi. Darbus, kuriuos atlikti reikėjo daugiau jėgos, dirbdavo padėdami vieni kitiems talkomis. Tai javų kirtimas, kūlimas, linarūtė, bulviakasis. Talkai šeimininkas dažniausiai rėždavo išdarį (*skapą*), o po talkos vakare – šokiai (*rabaksas*). Dažniausiai grodavo Krankauskas, vėliau jam padėdavo dukra Emilija, sūnus Stasius, kuriuos groti išmokė tėvas.

Kaimo gegužinės vykdavo paorijo lankose prie tvenkinio. Susirinkdavo ne tik Gudlaukio, bet ir aplinkinių kaimų jaunimas. Kaip pasakojo A. Naubūraitis, tarp dalyvaujančiųjų gegužinėje ar šokiuose skirtumo nesijautė, t. y. nesimatė, ar tarnas, ar ūkininkas. Grodavo vietiniai muzikantai, kartais groti atvykdavo Gelgaudiškio šaulių orkestras.

Kaimo mokykla buvo Justino Brazaičio namuose. Joje dirbę mokytojai – Gudaitis, Vaškevičiūtė (ištekėjo už A. Zakarevičiaus) – organizuodavo kaimo jaunimą, rengdavo vaidinimus. Vėliau jiems talkino ir vargonininkas Bizoraitis. Repetudavo mokyklos patalpose, vaidinimai vykdavo Brazaičio ar Bendžiaus kluonuose. Vaidindavo ir aplinkinių kaimų jaunimas.

*Tiltas per Oriją ties
Gudlaukio k. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Kaimą supo miškai, kuriuose veikė prieš sovietų valdžią kovoję partizanai, todėl gyvenimas po Antrojo pasaulinio karo nebuvo ramus. Antano Nauburaičio namuose vadavietės bunkerį (atsarginį) iširengė Tauro apygardos Žalgirio rinktinės 37-osios kuopos partizanai. Už tai A. Nauburaitis su žmona ir uošviais Pranaičiais atsidūrė Irkutsko srities platybėse. Kaimo seniūnas Simonas Račiūnas Ypatingojo pasitarimo buvo nuteistas 25-iems metams lagerio, mirė grįžęs į Lietuvą. Sovietų nuteistas ir įkalintas buvo ir J. Brazaitis. Keletas jaunų kaimo vyrų įstojo į naikinamojo bataliono gretas, kurių narius žmonės vadino stribais.

Kadangi kaimas stipriai nukentėjo traukiantis vokiečiams, kurie daugelį sodybų sudegino, vėl reikėjo kurtis iš naujo, statyti trobesius. Ne visi spėjo išsikurti – prasidėjo kolektyvizacija, iškėlimas į kolūkines gyvenvietes. B. Kviklys knygoje „Mūsų Lietuva“ rašo, kad nuo partizanų rankos 1946 m. žuvo Gudlaukio apylinkės pirmininkas P. Zakarevičius. Toks pat likimas ištiko ir buvusį vargonininką Bizoraitį.

Esant toliau nuo didesnių to meto centrų – Gelgaudiškio, Šakių, Kidulių – apskresni kaimo gyventojai ėmėsi verslo. Tai davė papildomų pajamų. Aliejaus spaudyklą iširengęs M. Virbicko žentas A. Antanaitis ilgais rudens ir žiemos vakarais iki Kalėdų, o kartais ir po jų spaudė aliejų. Darbas vykdavo nepertraukiamai, nes susidariusioje eilėje laukė ne tik savo kaimo, bet ir aplinkinių kaimų ūkininkai.

Juozas Mykolaitis gretimame kaime nusipirko vėjinį malūną, kurį, talkinant A. Pranaičiui, išardė ir perstatė savo lauke. Kaip sako A. Pranaičio sūnus Stasys, darbo netrūko, užtat vėjo dažnai pritrūkdavo. Esant ramiam orui, A. Pranaitis kaldavo ginas (esant reikalui), taisydavo gedimus. Pakilus vėjui, tuojau pat pradėdavo vėl malti ūkininkų paliktus grūdus.

Kas tėvui pardavė vėjinį malūną, duktė Ema nepamena. Malūnininku dirbo ir Kostantinas (Kastančius) Bataitis. Gavęs pajamų už grūdų malimą, J. Mykolaitis pradėjo gaminti plytas savo rankomis įrengtoje plytinėje.

1940 m. Mykolaičiams išvykus į Vokietiją, malūnas ir plytinė buvo nacionalizuoti. Malūnininku paskyrė A. Pranaitį, pagalbinu darbininku – Juozą Vilkelį (Punsko

gyventoją, apgyvendintą J. Mykolaičio ūkyje). Plytinės vedėju buvo paskirtas Endrius Tutkus, kuris nieko neišmanė, todėl plytinė ir nedirbo¹.

J. Mykolaičio plytinė žmonėms buvo labai reikalinga. Plytos tada, vykstant statyboms kaime, turėjo didelę paklausą. Artimiausia didelė plytinė buvo Gelgaudiškyje, bet vieninkiu ar dvikinkiu vežimu iš ten ne kažin ką parveši. Be to, pakrautam vežimui dar reikėjo įveikti ir Gelgaudiškio kalną, kuris tuo metu buvo daug statesnis.

Plytinė turėjo keletą įrenginių. Buvo ir grubė, t. y. molio saugykla. Rudenį į grubę atvežtą molį suliedavo vandeniu ir minkydavo arkliu. Grubėje molį laikydavo iki pavasario, kad gerai išpūtų. Pavasarį, pradėjus plytų gamybą, molį maišydavo pagal reikiamą santykį su smėliu ir kraudavo į maišytuvą. Maišytuvą priminė didelį kubilą su jame įrengtu vertikaliu velenu, prismaigstytu menčių. Mentės buvo išdėstytos taip, kad, sukantis velenui, jos maišė molio ir smėlio masę ir spaudė ją žemyn link angos, vadinamos muštuku. Išmaišius masę, atidarydavo muštuko angą ir slenkanti plytos formos masė rėmeliu buvo pjaustoma po dvi plytas. Rėmelį su dviem įtemptomis vielomis valdydavo rankomis. Maišytuvą sukdamo ratu einantis arklys, traukiantis gražulą (*dyselį*), pritvirtintą prie viršutinio veleno galo. Taip pagamintas plytas sukraudavo į stoginę (*šioaną*) džiūti. Išdžiūvusias plytas kraudavo į degimo krosnį, pastatytą Mutergrabės šlaite. Plytų degimą prižiūrėdavo pats J. Mykolaitis, nes nuo išdegimo labai priklausė plytų kokybė. Degdavo malkomis, dažniausiai kelmiais, nes jie degdami išskirdavo daugiau šilumos.

Juozas Mykolaitis gimė Krėtkampio kaime, Lekėčių valsčiuje, vedė Marytę Kaplioraitę ir persikėlė gyventi į Kaplioraičių ūkį Gudlaukyje (nuėjo į žentus). Žemę Gudlaukyje gavo Augustė ir Andrius Kaplioraičiai.

1940 m. Juozo ir Marytės Mykolaičių šeima repatriavo į Vokietiją. J. Mykolaičio ūkyje buvo apgyvendinta Juozo Vilkelio šeima, atkelta iš Pūnsko. 1941 m. J. Mykolaičiui grįžus, J. Vilkelio šeima perkelta gyventi į Kaimėlio kaimą.

Mykolaičiai užaugino šešis vaikus. Vyriausioji jų dukra Anė žuvo sąjungininkams bombarduojant Karaliaučių. Po Antrojo pasaulinio karo M. Mykolaitienė su vaikais grįžo į Lietuvą. J. Mykolaitis pasiliko Vokietijoje. Grįžusi dukra Ema ištekėjo ir apsigyveno pas vyrą Indriūną Maštaičiuose. Atsiradus galimybei, M. Mykolaitienė su dukromis Emilija, Ela ir Lydija išvyko pas vyrą į Vokietiją. Jauniausia dukra Lydija ten mirė, o Emilija ir Ela ir šiuo metu gyvena Vokietijoje. Sūnus Endrius, likęs Lietuvoje, vedė kaimynę Brazaitę ir gyventi į Vokietiją išvyko vėliau nei mama su seserimis.

Pokaryje kaimas vėl kilo iš pelenų, bet kolektyvizacija ir vėliau vykdomi melioracijos darbai neleido žmonėms antrą kartą įsikurti savo žemėje. Dalis išsikėlė į gyvenvietes, kiti patraukė į miestus. Tad iš naujai tarpukariu pastatyto kaimo mažai kas ir beliko, tik kelios sodybos.

Gudlaukio kaimo gyventojai

1. **Antanas Pranaitis** tarnavo carinėje kariuomenėje, vėliau dirbo dvare. Dalijant dvaro žemes, gavo apie 10 ha sklypą, kuriame pasistatė trobesius. Šeimoje užaugo du sūnūs – Antanas ir Stasys. Antanas, vedęs Eleną Jurgilaitę, įsikūrė Bybartynėje (pasistatė trobas).

¹ Emos Indriūnienės (Mykolaitytės), gim. apie 1930 m., gyv. Maštaičių k., atsiminimai, užrašyti Antano Bajerčiaus 2005 m.

Rodyklė iš
Valenciūnų (kelias
Šakiai–Jurbarkas) į
Gudlaukio k. 2007 m.
A. Andrijono nuotr.

Stasys, vedęs Piesčių kaimo merginą Zitą Balsytę, apsigyveno Pajotijų kaime. Dirbo eiguliu Geļgaudiškio girininkijoje. Šiuo metu pensinikas, su žmona Zita gyvena Pajotijų kaime.

2. **Vincas Pranaitis**, vedęs Marcelę Léverytę, užaugino dvi dukras – Marytę, Janiną ir keturis sūnus – Antaną, Praną, Vinčą, Juožą. Dukra Janina gyvena Kuņpupių kaime, Šakių seniūnijoje. Marytė ir keturi jos broliai mirę.

3. **Pranas Sprainaitis** su žmona Marijona Léveryte užaugino tris dukras – Anelę, Eugeniją, Vitaliją ir sūnų Anicetą.

4. **Juozas Liukaitis** vedė Matildą Špinderaitienę (Pečiulaitę). Šeimoje užaugo Matildos dukra ir bendri vaikai – Sigitas, Pranas, Genė. Sigitas gyvena Gudlaukyje, tėviškėje. Genė mirusi, Pranas gyvena Valenciūnuose, Matilda – Šakiuosė.

5. **Juzė Špinderaitienė** (vyras Jonas miręs) užaugino šešis vaikus: dvi dukras – Salomėją ir Genę ir keturis sūnus – Stasį, Antaną, Zigmą, Kostą. Genė šiuo metu gyvena Šakiuose. Stasys Antrojo pasaulinio karo metu žuvo Vokietijoje, Zigmas – avarijoje, Kostukas prigėrė mažas, Salomėja ir Antanas mirę.

6. **Stasys Špinderaitis** su žmona Ona Berakaite užaugino dukrą Salomėją, kuri šiuo metu gyvena Klaipėdos rajone. Mirus pirmajai žmonai Onai, Špinderaitis vedė antrą kartą. Su antrąją žmona Matilda Pečiulaityte išaugino dukrą Miliją, šiuo metu gyvenančią Šakiuose. Žuvus S. Špinderaičiui, M. Špinderaitienė ištekėjo už Juozo Liukaičio.

7. **Kazio Krapavicko** (žmona – Marytė Léverytė) šeimoje užaugo keturi vaikai: dvi dukros – Birutė ir Ona, du sūnūs – Kazys ir Antanas. Dukra Ona ir sūnus Kazys mirę. Birutė gyvena Žirnių kaime, Kazys Krapavickas – globos namuose.

8. **Jonas Baltrušis** su žmona Ona Baltrušiene (Burbaite) užaugino dukrą Zosę, kuri šiuo metu gyvena Slavikų seniūnijoje.

9. **Antanas Lenktys** su žmona Maryte Lenktiene (Burbaite) užaugino sūnų Antaną, kuris gyvena globos namuose (regėjimo negalia). Mirus žmonai Marytei, vedė antrą kartą. Antroji žmona Antosė Polterytė.

10. **Jonas Dovidaitis**, 1918 m. savanoris, su žmona Petre užaugino dukrą Petrę ir sūnų Juozą. Juozas miręs, dukra gyvena Šakiuose.

11. **Pranas Bebrauskas**, savanoris, su žmona Marcelė užaugino sūnų Pijų. Dvi šeimos atžalos – sūnus ir dukra – mirė maži. Pijus šiuo metu gyvena Sudárgo seniūnijoje.

12. **Juozas Pranaitis**, grįžęs iš JAV, nusipirko Stankaičio sodybą su žeme. Vedė Būtviškių kaimo merginą Antosę Sutkaitytę. Šeimoje užaugo dukra Adelė ir sūnus Vitas, kurį 1945 m. nušovė rusų kareiviai. Adelė ištekėjo už Antano Nauburaičio. Pokaryje jų sodyboje prieglobstį rado partizanai. 1949 m. ištremti į Irkutsko sritį. Antanas Nauburaitis, sulaukęs garbingo amžiaus, mirė 2005 m. Adelė Nauburaitienė gyvena Šakiuose.

13. **Jonas Pikilingis**, savanoris, kilimo iš Dúobiškių kaimo. Mirus pirmajai žmonai, našlaitėmis liko dvi dukros – Eugenija ir Zita. Su antrąja žmona Agota Rimkyte susilaukė dar keturių dukrų – Danos, Elvyros, Ramutės ir Teresės. Zita Spranaitienė mirusi, Eugenija Širvaitienė gyvena Šakiuose, Dana – Gúdlaukyje, Elvyra – Griškabūdyje, Ramutė – Jonavojė, Teresė – Klaipėdoje.

14. **Juozas Špinderaitis** su žmona Agota Pranaitiene (mergautinė pavardė Zokaitytė) užaugino žmonos sūnų Praną ir bendrą vaiką Stasį. Pranas miręs, Stasys gyvena Jurbarkė.

15. **Antanas Antanaitis** su žmona Ona Virbickyte užaugino gausią devynių vaikų šeimą: Justiną, Daną, Elena, Teodorą, Antaną, Teresę, Gražiną, Nijolę, Algimantą. Teodoras ir Antanas mirę, Elena ir Teresė gyvena GeĶgaudiškyje. Kiti – įvairiose Šakių rajono vietose.

16. **Sabasčius Pinčius** su žmona Agota užaugino dvi dukras – Oną ir Marijoną ir tris sūnus – Antaną, Justiną ir Juozą. Sūnus Juozas Antrojo pasaulinio karo metu pasitraukė į Vakarų. Onos gyvenamosios vietos nustatyti nepavyko. Marijona, Antanas ir Justinas mirę.

17. **Kostančius Krankauskas** su žmona Agota Špinderyte užaugino tris dukras – Stasę, Emiliją ir Aldoną bei tris sūnus – Stasių, Viktorą ir Augustiną. Šeima muzikali – tėvas bei paaugę Stasys ir Emilija grodavo vakarėliuose, gegužinėse. Stasė Urmulavičienė ir Aldona Skatikienė gyvena Gelgaudiškyje, Stasys – Jurbarkė, Viktoras – Liepalótuose, Augustinas – Kaunė, Emilija – Kiduliuosė.

18. **Simonas Račiūnas** (kaimo seniūnas) vedė Antosę Bataitytę. Šeima bevaikė, globojo žmonos brolio dukrą Antosę. Antrosios sovietų okupacijos metu S. Račiūnas nuteistas 25 m. kalėti. Kalėjo įvairiuose lageriuose. Mirė grįžęs į Lietuvą.

19. **Justinas Jogėla** su žmona Ona užaugino sūnų Mindaugą (jo likimo po Antrojo pasaulinio karo išsiaiškinti nepavyko).

20. **Jonas Jurgilas** su žmona Antose Naujokaityte užaugino šešis vaikus – Aldoną, Elena, Teresę, Algį, Beną ir Stasį. Dvi dukros – Aldona ir Elena – mirusios.

21. **Karolis Gručkys** (atėjo į žentus) su žmona Marta Vėgertaitė užaugino dukrą Lydą ir sūnų Eriką (dėl šio vardo abejojama). Po Antrojo pasaulinio karo šeima pasitraukė į Vakarus, vėliau emigravo į JAV. Dabar sūnus gyvena Australijoje.

22. **Pranas Balsaitis** gyventi į Gudlaukį atsikėlė iš Kuoliškių kaimo, kalvis. Su pirmąja žmona Antose išsiskyrė. Antrą kartą vedęs Petrę Kuncaitytę, susilaukė sūnaus Jono, kuris šiuo metu dirba policininku Šakiuose.

23. **Jurgis Bendžius**, savanoris, kilimo nuo Slavikų. Su pirmąja žmona Antose augino sūnų Stasį, kuris mirė jaunas. Mirus pirmajai žmonai, vedė gudlaukietę Anę Vegertaitę. Dalį savo žemės perleido Gudlaukio parapijai. Dirbo staliumi, račiumi, tad ne vienas kaimo gyventojas važinėjo jo pagamintais ratais. Vėliau persikėlė gyventi į Kūdilius.

24. **Jonas Girdauskas**, savanoris, su žmona Magdalena užaugino sūnų Stasį, kuris šiuo metu gyvena tėviškėje. J. Girdauskas dalyvavo medinės koplyčios ir parapijos namų statybose, buvo kaimo seniūnu.

25. **Juozas Zubrickas**, savanoris, su žmona Marijona Širvaityte užaugino žmonos sūnų Antaną ir žmonos brolio sūnų Vidą Širvaitį. Dalį savo žemės skyrė kapinėms. Zubrickai turėjo ausinį radijo imtuvą, tad jų namuose dažnai rinkdavosi kaimynai sužinoti naujienų, pavakaroti.

26. **Kostas Naujokas**, savanoris, su žmona Ona užaugino dvi dukras – Bronę, Janiną ir keturis sūnus – Joną, Juozą, Antaną ir Praną. Dalį savo žemės perleido kapinėms. Kaime buvo žinomas kaip savamokslis gyvulių gydytojas. Pranas mirė jaunas.

27. **Justinas Brazaitis**, savanoris, gimė 1898 m. Berūkštiškės kaime, Griškabūdžio valsčiuje. Savanoriui skiriamą žemės plotą gavo Gudlaukio kaime. Vedė kaimynę našlę Adelę Valaitienę. Sujungęs du sklypus, tapo stambiausiu kaimo ūkininku, turėjo 18,71 ha žemės. Pas juos ilgą laiką buvo Gudlaukio pradžios mokykla. 1944 m. rudenį vokiečiams sudeginus sodybą, mokykla buvo perkelta pas Butkus.

Antrosios sovietų okupacijos metu J. Brazaitis be teismo 6,5 metų kalintas įvairiuose Leningrado srities lageriuose. Šeimoje užaugo trys dukros. Aldona, ištekėjusi už A. Mykolaičio, išvyko į Vokietiją, kur gyvena ir šiuo metu. Irena mirusi, Elė gyvena Jurbarko rajone, mokytoja, šiuo metu pensininkė. Sūnus Romas gyvena Valenčiūnuose. Justinas Brazaitis mirė 1998 m. balandžio 1 d., sulaukęs šimto metų. Palaidotas Gudlaukio kapinėse, dalyvaujant Lietuvos kariuomenės atstovams².

28. **Meškaitis** (Meškauskas), mirus žmonai, tris dukras augino vienas. Po jo mirties mergaites globojo jų motinos brolis Žemaitis.

29. **Juozas Butkus** su žmona Kunigunda Tumosaite užaugino dvi dukras – Antosę, Aldoną ir du sūnus – Antaną ir Albiną. Sodyboje po Antrojo pasaulinio karo įsikūrė mokykla. Antanas miręs. Aldona Diržiuvienė su šeima buvo iš-

² Romo Brazaičio, gim. apie 1930 m., gyv. Valenčiūnuose, atsiminimai, užrašyti Antano Bajerčiaus 2005 m.

*Gudlaukio kapinaičių
kryžiai. 2011 m.
A. Andrijo
nuotraukos*

tremta, grįžę apsigyveno Šakiuose. Antosė gyvena Skaistākaimyje, Albinas – Daukantiškiuose.

30. **Saliamonas Baltrušis**, nusipirkęs du hektarus žemės iš Vinco Pranaičio prie Mutergrabės, su žmona Ona Balsyte užaugino dukrą Zosę, kurią po Antrojo pasaulinio karo sužalojo sprogusi mina (nutraukė koją). Šiuo metu Zosė Jasiukonienė gyvena Voveriuosė.

31. **Juozas Čelkys** su žmona Elžbieta Žaganaityte užaugino du sūnus – Antaną ir Praną. 1945 m. J. Čelkį sušaudė rusų kareiviai (kartu sušaudė V. Pranaitį, P. Žilaitį). Sūnus Antanas žuvo užėjęs ant minos. E. Čelkienė antrą kartą sukūrė šeimą ištekėdama už Pijaus Tėvelaičio.

32. **Bronė Kybartienė** (jos vyras, savanoris, mirė jaunas) antrą kartą ištekėjo už Matusevičiaus. Šeima bevaikė. Augino augintinę Marytę Paulauskaitę.

33. **Pranas Zakarevičius** su žmona Antose augino dukrą Birutę, sūnus Vitą ir Alfonsą. Antrosios sovietų okupacijos pradžioje P. Zakarevičius dirbo apylinkės pirmininku, todėl partizanų buvo sušaudytas.

34. **Bybartienė** (vardas neišaiškintas) augino dukrą Lydą ir sūnų Karolį. 1940 m. repatrijavo į Vokietiją. Karolis tarnavo vokiečių kariuomenėje, buvo lakūnas, žuvo per Antrąjį pasaulinį karą.

35. **Fliosdorfas**. Apie šią šeimą duomenų beveik neišlikę. Žinoma tik, kad 1940 m. repatrijavo į Vokietiją. Jų ūkyje karo metu gyveno Šimuliavičiaus šeima, atkelta iš Suvalkų krašto.

36. **Bizoraitis** prie bažnyčios buvo pasistatęs namą. Gudlaukio bažnyčios vargonininkas. Šeimoje užaugo dukra Danutė, kuri gyvena Šakiuose. Bizoraitis buvo sušaudytas partizanų.

Kamaičiai

Apie 11 metų Gudlaukyje gyveno J. Kamaičio šeima. J. Kamaitis gimė Aleksandrāvos kaime. Jo žmona Antanina kilusi iš Žiūrių kaimo. Šeimoje augo 6 vaikai – Vladas, Onutė, Angelė, Elena ir dar du broliai mirė maži.

Po vedybų Kamaičiai gyveno uošvijoje, Žiūriuosė. Jonas, gerai išmanantis žemės ūkio darbus, pradėjo verstis žeme, kurią išsinuomodavo (nuosavos neturėjo). Vėliau žemę nuomodavosi Pājotijo kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Iš ten persikėlė į Gūdlaukį, apsigyveno Bendžiaus sodyboje. Ten išsinuomuoja Bendžiams ir Vėgeriams priklausančias žemes. Žemės dirbimui laikė arklius, turėjo reikalingus padargus, taip pat kuliąmają mašiną ir motorą. Rudenį, kuldamas javus pas ūkininkus, užsidirbdavo papildomų pajamų. Kai Bendžius savo žemę perleido parapijos reikmėms, Kamaičiai išsikėlė gyventi į Pānovius, kur vėl vertėsi dirbdami nuomotą žemę. Karo pabaigoje jie pasitraukė į Vokietiją. Grįžę iš evakuacijos, Kamaičių vaikai sukūrė šeimas: Vladas gyvena Gelgaudiškyje, Onutė ir Angelė – Slavikuose, Elena – Alytujė³.

³ Angelės Bunikienės, gimusios apie 1930 m., gyv. Slavikuose, atsiminimai, užrašyti Antano Bajerčiaus 2005 m.

Gudlaukio bažnyčia ir parapija (1937–1948)

Antanas Bajerčius

Gudlaukis – mažas bažnytkaimis prie Orijos upe-lio – 10 km į pietus nuo Gelgaudiškio, prie Šilo, Baltkójų ir Žalgirio miškų. Apie 1937 m., pritariant ir padedant Gelgaudiškio klebonui Justinui Augustaičiui, aplink Gudlaukį esančių kaimų gyventojai pradėjo rūpintis parapijos įsteigimu. Įsikūrė komitetas, kuriame buvo per 20 žmonių. Deja, ne visų pavardės išliko gudlaukiečių ir aplinkinių kaimų gyventojų atmintyje. Prisiminti tik šie asmenys:

1. Juozas Vidžiūnas – Piesčiai
2. Jonas Vidžiūnas – Piesčiai
3. Juozas Savickas – Piesčiai
4. Jaronimas Žibutis – Piesčiai
5. Juozas Tumosa – Keršiai
6. Juozas Jurgaitis – Keršiai
7. Juozas Jokubaitis – Keršiai
8. Kostas Naujokas – Gudlaukis
9. Jurgis Bendžius – Gudlaukis
10. Antanas Antanaitis – Gudlaukis

*Gelgaudiškio parapijos
klebonas Justinas Augustaitis.
Apie 1930 m.*

Dar prieš parapijos įsteigimą į Gudlaukį svarbesnėmis progomis laikyti šv. Mišias atvykdavo Gelgaudiškio klebonas J. Augustaitis arba vikaras Juozas Šeštokas. Pamaldoms žmonės rinkdavosi Antanaičių sodyboje; ten, gyvenamajame name, tam tikslui buvo įrengtos patalpos. Kada gautas vyskupo leidimas pradėti bažnytinių pastatų statybą, išsiaiškinti nepavyko. Vilkaviškio vyskupijos archyvuose nėra išlikusių dokumentų, nurodančių tikslią parapijos įkūrimo pradžią ir veiklą. Vienintelis išlikęs dokumentas yra 1947 m. sausio 21 d. parapijiečių prašymas, kurį pasirašė 87 asmenys. Jame Vilkaviškio vyskupo prašoma skirti kurį nors kunigą Gudlaukio parapijos klebonu. Pirmiausia bažnytinius pastatus statyti buvo nutarta Piesčių kaime prie senųjų kapinaičių, tuo metu gaunant kapinaitėms reikiamą plotą (senosios kapinės). Tačiau statyboms teko ieškotis kitos vietos, nes seserys Endzialytės nesutiko nei parduoti, nei iškeisti joms priklausančią žemę į tokio pat žemės sklypo plotą. Tuomet 7 ha žemės sklypą prie senųjų Keršių kaimo kapinių pasiūlė šio kaimo ūkininkas Juozas Tumosa, bet dėl blogo susisiekiimo šios vietos taip pat teko atsisakyti. Galiausiai buvo priimtas Gudlaukio gyventojų, savanorio, pasiūlymas statyti bažnyčią ir kitus pastatus jo žemėje, prie kelio, einančio į Baltkójų kaimą. Žemės sklypą kapinėms skyrė Juozas Zubrickas. Vadovauti statyboms atvyko Gelgaudiškio vikaras J. Šeštokas, jam talkino gyventojų komitetas, kuris rūpinosi materialiniais ištekliais bei statybose dirbančiųjų mityba, apgyvendinimu. Kun. J. Šeštokas apsigyveno Keršiuose pas Tumosus, vėliau persikėlė arčiau statybų į Gudlaukio kaimą pas Antanaičius. Statybas vykdė meistrai Demenius ir Butkus. Demenius gyveno Kuoliš-

Vilkaviškio vyskupijos vyskupiui,

Gudlaukio par. parapijiečių,
gyv. Selgaudiškio, Šakių ir Kidulių vskr.
Šakių apskrityje,

Prašymas.

Gudlaukiai prašome J. E. Vilkaviškio vyskupijos vyskupo skirti kuną kunigą į Gudlaukio parapiją klebonu. Būsimajam klebonui butas ir maistas bus teikiamas parapijiečių jėgomis.

Mūsų parapija kūrėsi 1939 m. Buvome pastatę laikiną medinę bažnyčią, klebonijas, traktus, siringą ir jau baigiam statyti mūriniai bažnyčiai pamatus, kurie buvo ir pasventinti. Be to, arti gyvenamųjų parapijiečių buvo suaukšta žemė viso 10 ha. Taro metu, 1944 metais gairas sumokėjo visus pustuotes. Liko tik žemė ir naujai statomos bažnyčios pamatai. Tuo laiku pamaldos yra laikomos vieno parapijiečio laikinai tam tikslui paminėtoje gyvenamoje namuose. Dėl tolimo kito pamaldoms laikyti kunigas iš Selgaudiškio tegali atvykti tik retkarčiais. Todėl mes žemiui pasivadę Gudlaukio parapijiečiai tikimės, kad mūsų prašymas bus išklausytas.

Gudlaukis.
1947. I. 21.

Gudlaukio parapijiečių
prašymas Vilkaviškio
vyskupui.

1947 m. sausio 21 d.

kių kaime, kur gyveno Butkus – nežinoma. Buvo pastatyta medinė koplyčia, klebonija, špitolė ir kiti paprastiai pastatai. Koplyčios altorių ir kitų statinių apdailos darbus su mokiniais (*gizeliais*) atliko gudlaukietis dailidė Antanas Naubūraitis. 1939 m. J. E. Vilkaviškio vyskupo ordinaro Antano Karoso sprendimu buvo įkurta Gudlaukio parapija. Nustatyti tikslų parapijos ribų nepavyko, aiški tik šiaurinė jos riba iki kelio Draustinė–Kiduliai. Kiek pamena pasakoję žmonės, parapijai priklausė šie kaimai: Gudlaukis, Bagdžiai, Piesčiai, dalis Valenčiūnų ir Mozuriškių (kaimų dalys, esančios pietinėje kelio Draustinė–Kiduliai kelio pusėje), Petrėičiai, Kregždaščiai, Kėpštai, Zuikinė, Meškinė, Sutkiai, Degėšiai, Aleksandravà (vadinama Kėpšgiriū), Varčiuliai, Voveriai, Veršupiai, Šiurpiškiai, Būrbiškiai, taip pat Baltkojų kaimas, esantis pietinėje Baltkojų miško pusėje. Tai kaimai, anksčiau priklausę Gelgaudiškio, Šakių ir Kidulių parapijoms. Perkėlus kun. J. Šeštoką į Valėkbūdžio parapiją, Gudlaukio klebonu buvo paskirtas kun. Totoraitis, kuris toliau tęsė pradėtus statybos darbus. Baž-

Gelgaudiškio pradžios mokyklos 5–6 skyrių mokslo metų pabaiga. Gelgaudiškio vikaras Juozas Šeštokas (sėdi pirmas iš kairės), greta jo – mokyt. Marija Zubrytė, mokyt. Vincas Sandargas, mokyt. Grygelienė (Mikelkevičiūtė), inspektorius Leonardas Pranaitis. Pirmoje eilėje tarp berniukų centre – Jonas Zokas. Eilėje už mokytojų trečia – Stasė Onusaitytė, ketvirta – Genutė Sabaitė (Petraitienė), virš jos – Marytė Vasiliauskaitė. Antra iš dešinės – Stasė Endriukaiytė (Damušienė). Viršuje pirma iš kairės – Aldona Samajauskaitė (Strumilienė). Apie 1935 m.

Gudlaukio k. kapinaitės. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

*Gudlaukio bažnyčios
pamatų likučiai*

*Atgimimo metais
Gudlaukio k.
kapinaitėse
pastatytas kryžius*

2005 m.
A. Andrijono
nuotraukos

pijos ordinaras Antanas Karosas buvo garbaus amžiaus, mirė 1947 m.). Su visa derama pagarba vyskupą pasitiko Valenčiūnuose ir vainikais papuoštoje bričkoje raiteliai jį lydėjo į Gudlaukį. Ten jį pasitiko ne tik klebonas Totoraitis, bet ir kitų kaimyninių parapijų kunigai, tikintieji. Gudlaukio parapijoje esančių pradinių mokyklų vyresniųjų klasių mokiniai atliko meninę bei sportinę programą. Kopolyčioje vyskupas aukojo šv. Mišias, po to pašventino būsimos bažnyčios pamatus. Bažnyčiai buvo suteiktas Šv. Aloyzo titulas. Prieš pašventinimą parapijos klebonas Totoraitis ir bažnytinio komiteto pirmininkas į pamatuose paruoštą nišą įdėjo kapsulę su bažnyčios steigėjų ir rėmėjų pavadinimais, kitus su bažnyčios statyba susijusius dokumentus (tuo metu tai tikriausiai buvo užlakuotas butelis). Suteikęs Sutvirtinimo sakramentą, vyskupą palydėjo iki Valenčiūnų.

Vykstant Antrajam pasauliniam karui, bažnyčios statyba beveik sustojo. 1944 m. rudenį atsitraukiantys vokiečių kariškiai sudegino ne tik parapijos pastatus, bet ir dalį kaimo. Antrosios sovietų okupacijos metu Juozas Vidžiūnas (Piesčių k.) savo gyvenamąsias patalpas pritaikė pamaldoms. Sekmadieniais ir švenčių proga atvykęs Gelgaudiškio klebonas J. Augustaitis atlaikydavo šv. Mišias. 1948 m. gegužės 22 d. ištrėmus Vidžiūnų šeimą į Krasnojarsko kraštą, Gudlaukio parapija nustojo veikusi.

Skaistakaimis

Algis Samajauskas

Perverčiau daugelį garsių mokslo darbų ir enciklopedijų, išleistų Lietuvoje ir užjūriuose. Tos knygos nuveda į tolimus kraštus ir svetimas žemes, bet kaimo, gražiu Skaistākaimio pavadinimu, taip ir neradau. Nesutikau ir Geļgaudiškio pavadinimo, nors senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose jis, kaip sėšlių žmonių apgyventa vietovė, paminėtas jau prieš penkis šimtus metų. Tik garsios mokslininkės dr. Marijos Gimbutienės parengtas Baltų kilčių žemėlapis leidžia daryti prielaidą, kad šis kraštas galėjo priklausyti skalvių gentims, kurios tuo metu gyveno tarp rytinių Prūsų žemių ir Nemuno. Kiek įpiečiau, į vakarus, gyveno sembai, nadruviai. O už jų prasidėjo sūduvių gentys¹.

Aišku viena, kad nuo seno čia gyveno sėslios, darbščios ir kūrybingos gentys, kurios augino javus ir gavo nemažus derlius, laikė gausias naminių gyvulių bandas, kirto tūkstantmečius medžius, rovė kelmus, ruošė dirvas, statė namus, kūrė šeimas, gimdė vaikus.

Kodėl daug kas ir dabar pamiršta šį kraštą? Gal kad jis visada dvelkė ramybe ir niekam nekibo į atlapus, nesikėsino į svetimas žemes, nesmurtavo, bet visada kiekvienam primindavo, kad nevalia trikdyti jo rimtį, kėsintis į jo žmonių laisvę. Nuo neatmenamų laikų dabartinio Skaistākaimio vietovė buvo svarbių istorinių įvykių sūkuryje. Vos už kelių kilometrų į vakarus dar XIII a. stovėjusi pilis ir apie ją viręs gyvenimas negalėjo nepalieti ir šio kampelio žmonių. Šiame istoriniame kontekste formavosi ir Skaistākaimio kaimo raida, žmonių likimai. Kaimo istorijoje nebuvo nei tadų blindų, nei kitų tarpumiškių *razbaininkų*. Netgi didžiųjų Antrojo pasaulinio karo ir pokario išbandymų dieno-

*Javapjūtė
Skaistakaimyje.
1940 08 17.
Iš S. Gedvilienės
asm. albumo*

¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1989, t. 1, p. 13.

Skaistakaimio laukai.
2000 m.
B. Aleknavičiaus
nuotr.

mis, kai daug kur kaimynas į kaimyną žiūrėjo pro šautuvo vamzdį, kai vienas kitą siuntė į tremtį, mirtį, kančias, kai nepasidalijo žemės rėželiu ir pramynė valdiškų namų grindis besibylinėdami, kerštaudami, neapkęsdami vienas kito iki gyvos galvos, Skaistākaimis skendo ramybėje, garsėjo visuotine harmonija, žmonės čia gyveno tartum artimiausi giminės, vienas kitą užjausdami varge ir bėdoje, padėdami darbuose ir sunkią valandą.

Kaimo vardo kilmės niekas neprisimena. Dar praėjusio šimtmečio pradžioje nedidelis žemės sklypelis, užimantis mažiau kaip 300 hektarų, buvo vadinamas Skaistākaimiu. Tai buvo tiesiog platus plynas laukas tarp Nemuno šiaurėje ir Jankūnų kelio pietuose bei Narkūnų–Jankūnų kelio vakaruose. Rytuose jo žemės rėmėsi į Daukantiškių kaimo sklypus ir Gelgaudiškio miestelio teritoriją. Kas ir kada šiam plačiam laukui davė šį gražų vardą – Skaistākaimis – neprisiminė nei tėvai, nei seneliai, nei proseneliai. Matyt, tai natūralu ir dėsninga. Juk dažnai svarbios ir nemažos teritorijos praslysta pro tyrinėtojų akis, užleisdamos vietą kur kas mažesnėms ir mažiau reikšmingoms žemėms. Tai istorijos ironija. Panašiai nutiko ir su Lietuvos vardu.

Garbus istorikas A. Šapoka rašė:

„Lietuvių kiltys, iš kurių yra susiformavusi lietuvių tauta, gyveno į šiaurę ir į rytus nuo prūsų, – maždaug iki dabartinės Latvijos sienos. Čia dabartinėje savo vietoje, Klaipėdos krašte ir Kuršmarių pakrantėmis, gyveno žemaičiai. Toliau nuo jų, į pietus, kairiajame Nemuno krante, t. y. pietinėje Mažosios Lietuvos dalyje, dabartiniame Suvalkų krašte, – maždaug nuo Merkinės jau abiejuose Nemuno krantuose iki anapus Naugarduko, Slanimo ir Brastos – gyveno sūduviai, arba jotvingiai. Į pietus nuo žemaičių ir į rytus nuo jotvingių gyveno aukštaičiai, kurie sudarė vėlesnės Lietuvos valstybės branduolį“².

Tarpukario žemės reforma buvo vertinama nevienareikšmiai. Greta džiaugsmo ir pasitenkinimo, kuriuo spin-

² Šapoka A. *Lietuvos istorija*, Kaunas, 1936, p. 21. (Citatų kalba netaisyta – red.)

dėjo laimingieji, pesimistai šį valstybės žingsnį vertino kaip mėginimą sukurti tautinę kaimo buržuaziją, kuri turėjo pakeisti išvarytus užsienio kapitalistus. Tam tikra dalis tiesos čia gal ir buvo. Poreikis kurti prekinį ūkį reikalavo kaupti agrarinio sektoriaus kapitalą, jį koncentruoti, o tai vedė į stambių ir vidutinių prekinį ūkių kūrimą. Šios gyvenimo realijos ir išbarstė Gelgaudiškio valsčiaus dvarų žemes į viensėdijas. Jų parceliacija ir buvo viena iš priežasčių atsirasti ir vystytis naujiems kaimams. Taip atsirado ir Skaistakaimis.

Skaistakaimio naujakuriai

Tad kas gi davė šiam kaimui tokį gražų vardą? Visuose rašytiniuose šaltiniuose minimas Narkūnų dvaras, Narkūnų piliakalnis, Narkūnų pilis. Tik praėjusio šimtmečio trečiajame dešimtmetyje pasirodė pirmieji dokumentai (gimimo metrikai) su šio kaimo vardu. Tas laikotarpis sutampa su Narkūnų dvaro išparceliavimu. Didžioji dalis šio dvaro kumečių žemės sklypus nuosavybėn gavo būtent 1923–1925 m. Rinkėjų į vietos savivaldybes sąrašuose 1927 m. nurodyta, kad Narkūnų (vėlgi nė žodžio apie Skaistākaimį) dvaro savabučių* seniūnijos gyventojai 1924–1925 m. gavo šiuos žemės sklypus, nors žemės reforma Lietuvoje buvo pradėta dar 1919 m.³

Skaistakaimį žino ir jį garsina buvę ir dabartiniai kaimo gyventojai, jų palikuonys. Kaimas susiformavo po 1924–1925 m. žemės reformos, kai buvo parceliuo-

*Ūksminga alėja
į buvusį Narkūnų
dvarą. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

* Narkūnų dv. savabučiais arba locnabučiais buvo vadinama dvaro kumečių pastogė.

³ *Lietuvos statistikos metraštis 1939*, Vilnius, 1940, t. 12, p. 110–111.

jamas Narkūnų dvaras. Didžiąją daugumą naujojo kaimo viensėdžių sudarė buvę šio dvaro kumečiai. Tai Juozas Bastys, Jonas Sravinskis ir jo žentas Kazimieras Šolonikas, Antanas ir Juozas Vilkaičiai, Jonas ir Pranas Baužos, atėjęs užkuriu į Flėderių šeimą Pranas Bedarbis, Antanas Kunca, Pranas Plaušinis, Pranas Gardauskas, Antanas Vasiliauskas, Andrius ir Antanas Kruopaičiai, Jonas ir Pranas Endriukaičiai, našlė Marcelė Davulienė, Pranas Čabanauskas, Pranas Nevarauskas, Antanas Račiūnas ir Pranas Račiūnas, Antanas Čereškevičius, Antanas ir Vincas Giedraičiai, Juozas Buneckis, Jonas Kutka, Ignas Lingys, Jonas Račiūnas, Viktoras Švilpa, Pranas Grybas, Kazys Bastys, Jonas Samajauskas, Kazys Vaivada.

*Gimtuosius laukus
aria Jonas Samajauskas
(1923–1976).*

*Iš S. Tirlikienės
asm. albumo*

**1927 m. duomenys apie Skaistakaimio kaimo gyventojus
ir jų valdytas žemes⁴**

Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Turi žemės (ha)	Nuo kada (metai)
Čereškevičius Antanas	28	Narkūnų savabutis	3	1924
Čereškevičienė Agota	60	Narkūnų savabutis	8	1924
Černys Jonas	40	Narkūnų savabutis	3	1924
Dankšas Juozas	34	Narkūnų savabutis	4	1924
Buneckis Juozas	70	Narkūnų savabutis	8	1924
Giedraitis Antanas	61	Narkūnų savabutis	8	1924
Giedraitis Vincas	24	Narkūnų savabutis	3	1924
Jokubaitienė Agota	40	Narkūnų savabutis	3	1924
Kutka Jonas	24	Narkūnų savabutis	8	1924
Lingys Ignas	60	Narkūnų savabutis	8	1924
Račiūnas Jonas	43	Narkūnų savabutis	9	1924
Bauža Jonas	68	Narkūnų savabutis	8	1924
Samajauskas Juozas	50	Narkūnų savabutis	8	1924
Sprainaitis Pranas	33	Narkūnų savabutis	8	1924
Sprainaitis Antanas	40	Narkūnų savabutis	9	1924
Sprainienė Rožė	60	Narkūnų savabutis	8	1924
Švilpa Viktoras	26	Narkūnų savabutis	6	1924
Varanauskienė Juzė	60	Narkūnų savabutis	8	1924
Vilkaitienė Agota	44	Narkūnų savabutis	6	1924
Vilkaitis Kostas	33	Narkūnų savabutis	8	1924
Žukauskas Jonas	33	Narkūnų savabutis	5	1924
Grybas Pranas	40	Narkūnų savabutis	8	1924
Bastys Kazys	58	Narkūnų dvaro	8	1925
Čebanauskas Pranas	36	Narkūnų dvaro	8	1925
Čiulkinys Jonas	30	Narkūnų dvaro	8	1925
Flėderienė Marcelė	48	Narkūnų dvaro	8	1925
Grikietis Salamonas	43	Narkūnų dvaro	4	1925
Gabraitis Jonas	33	Narkūnų dvaro	4	1925
Kruopaitis Andrius	28	Narkūnų dvaro	4	1925
Kruopaitis Antanas	51	Narkūnų dvaro	4	1925

⁴ Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.

(tėsinys)

Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Turi žemės (ha)	Nuo kada (metai)
Kėblaitis Antanas	33	Narkūnų dvaro	8	1925
Rudaitis Jonas	26	Narkūnų dvaro	8	1925
Samajauskas Jonas	33	Narkūnų dvaro	8	1925
Sravinskis Jonas	48	Narkūnų dvaro	8	1925
Samajauskienė Marija	50	Narkūnų dvaro	8	1925
Vaivada Kazys	50	Narkūnų dvaro	8	1925

Naujieji žemės savininkai netruko įsikurti savo sklypuose ir įtvirtinti naujojo kaimo pavadinimą, nes tai buvo iš tiesų gražus gamtos kampelis. Iš dviejų pusių jis buvo apsuptas nedidelėmis medžių giraitėmis, kuriose vakarais susirinkdavo turbūt visos parapijos lakštingalos. Tyliais pavasario ir vasaros rytais ir vakarais jos nenuilstamai styguodavo savo nuostabiąsias kankles. Tokių koncertų nedaug kur išgirsi. Tačiau ne tik dėl to šis, tuomet plynas laukas, gavo tą gražų vardą. Jis, ko gero, galėjo atsirasti transformuojant žodį Skaistakalnis, kuris gal ir turi sąsają su mūsų krašto gilia senove ir pagoniškomis tradicijomis.

Du broliai Račiūnai (iš kairės): Stasys ir „Džonius“. 1937 m. Iš B. Griekiečio asm. albumo

Legenda apie Skaistakalnį

Vieną iš tų legendų vaikystėje man papasakojo senelė Marija Samajauskienė. Ji buvo ramaus būdo, kukli, nesileido į kaimo moterų kalbas, savo jėgomis išmoko rašyti ir skaityti. Buvo dievobaiminga katalikė ir nuolatinė bažnyčios choro giesmininkė. Jos balsą ir klausą paveldėjo dėdė Kostas, vėliau aktyvus vestuvių dainininkas ir šermenų giesmininkas. Pirmąsias raides ir žodžius aš parašiau močiutės padedamas. Už paskutinius centus ji pirko knygų ir jas skaitė. Mėgo liturgines ir istorines temas ir siekė sudominti jomis savo vaikus ir anūkus. Pomėgį knygoms paveldėjo mano tėvas Jonas Samajauskas, kuris turėjo palyginti gausią biblioteką. Deja, karo metu ji kartu su namu sudegė. Išliko tik kelios knygos, kurias pasiėmėme 1944 m. traukdamiesi nuo artėjančio fronto.

Kartą su močiute eidami prie Nemuno, pakeliui sustojome prie keliuko, skiriančio Prano Grybo ir Andriaus Kruopaičio žemes. Pranui Grybui priklausė visas šiaurinis Nemuno senvagės šlaitas nuo Gelgaudiškio–Kidulių kelio iki pat Gelgaudiškio ir nedidelis žemės ruoželis ant kalno. Į tą ruoželį vedė siaurutis keliukas, kuriuo galėjo pravažiuoti tik vieninkis vežimas. Žmonės brangino žemę. Keliukas užsibaigė nedidelėje laukymėje, atsiremdamas į išsikerojusį ažuolą. Po jo tankiomis šakomis žemė buvo išstrypta ir plika. Tai rodė, kad ši vieta žmonių dažnai lankoma. Netoli medžio riogsojo nemažas akmuo.

Tų metų rudenį man suėjo šešeri.

„Čia šventa vieta, sūneli, susikaupimo ir maldos vieta“, – tyliai pasakė močiutė. – „Čia mūsų protėviai meldėsi dievams. Matai tą akmenį? Tai vienas iš daugelio, kurie sudarė aukurą. Čia šventi akmenys...“

„O kas juos pašventino?“

„Dievai“.

„Kristus?“

„Perkūnas ir kiti“, – tęsė senolė.

„Ar visus akmenis dievai šventino?“

„Tik aukurų“.

„Kas tas aukuras?“ – nesuprato mano maža galvelė tų paslaptinių žodžių.

„Aukuras – tai amžinosios ugnies vieta. Jis buvo įrengiamas po šimtamečiais qžuolais. Ant jo buvo aukojamos aukos dievams. Prie jo nuolat budėjo ir šventą ugnį saugojo gražiausios nekaltos krašto mergelės“.

„Tai kad nėra čia jokios ugnies“, – nepatikliai dairiausi.

„Bet buvo“.

„Ir kaip ant vieno akmens sutilpo?“

„Sakau, kad ne vienas buvo“, – ir ji ranka parodė į griovį, kuriame gulėjo samanomis apaugę dar keli tokio pat dydžio rieduliai. – „Daug ką žmonės išsidalino, prie bažnyčių ir palivarkų paguldė, kad prigimtinių Dievų nepamirštų, mažuosius išsinešiojo po namus“, – prisėdusi ant akmens vis tyliai man aiškino senelė.

„Argi laukuose mažai akmenų, kad iš miško tempė į namus?“ – nesupratau tylaus senolės susikaupimo. Senelė palingavo galvą.

„Tu dar mažas, daug ko nesupranti. Akmuo akmeniui nelygus. Šitie mūsų tikėjimo, mūsų praeities liudininkai... Aukurą sunaikino kryžėiviai, žiauriai ir negailestingai išniekino ugnį ir ją saugojusias vaidilutes. Nuo tada ši vieta buvo pavadinta Skaistakalniu, nekaltų mergelių garbei. Dar kelis šimtmečius čia rinkosi aplinkinių kaimų žmonės, net iš užnemunės atplaukdavo su aukomis pasimelsti protėvių dievams, paprašyti jų ramaus gyvenimo, pilnų aruodų, sėkmingų medžioklių, geros sveikatos ir gausios šeimos“.

Akmuo netoli senųjų Narkūnų k. kapinaičių. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Kiek yra tiesos šiame senolės pasakojime, sunku pasakyti, tačiau tikriausiai koks nors ryšys su istorine realybe gali būti. Juk daugelis mūsų tautos istorijos žinių mus pasiekė iš lūpų į lūpas perduodant informaciją kartų kartoms. Tegul ne visos jos turi realų pagrindą ir kai kurios jų detalės yra tiesiog žmonių kūrybos vaisius, tačiau jos gana reikšmingos, nes vis kažkas iš miglotos praeities.

Ūkininkai

Turčių Skaistākaimyje nebuvo. Nebuvo ir elgetų, nepataisomų girtuoklių ir peilininkų. Didžiausius ūkius turėjo du iš Amerikos grįžę ūkininkai – Nikodemus Savelis ir Domynikas Domeika. Abu buvo nepaprastai darbštūs ir tvarkingi žemdirbiai.

Jie į kaimą atvežė ne tik tais laikais nematytos technikos, bet ir naują požiūrį į žemę, jos dirbimą, derlių, agrokultūrą. Daug ką kaimas perėmė ir iš savo vakarinių kaimynų – Rytprūsių ūkininkų, su kuriais daugelis buvo pažįstami, artimai bendravo.

Daugumos sklypeliai neviršijo penkiolikos hektarų. Užtat kiekvienas ūkininkas stengėsi, kad nedirvonuotų nė vienas dirvų lopinėlis, kad kiekviena žemės pėda duotų kuo didesnę naudą.

Didžiąją plotų dalį ūkininkai skirdavo javams: rugiams, žieminiams kviečiams, avižoms, avižų ir vikių, avižų ir žirnių mišiniam. Pasėlių struktūra buvo formuojama atsižvelgiant į kiekvieno ūkio poreikius. Todėl neatsitiktinai beveik ketvirtis plotų buvo skiriamas duoniniams javams – rugiams ir žieminiams kviečiams, kurių derlingumas kai kuriais metais buvo 3–4 tonos iš hektaro. Tai buvo gana išpūdingas derlius. Jis viršijo tarpukario Lietuvos derliaus vidurkį daugiau kaip tris kartus. Apie 10–15% pasėlių plotų užėmė vasarojus: avižos ir miežiai. Jų derlingumas tesiekė vos 2–2,5 t ir tai ne kiekvienais metais. Tačiau ūkio vidaus poreikiai vertė dalį plotų skirti šiems javams. Jie buvo reikalingi gyvulių ūkiui – dauguma ūkininkų augino nemažai gyvulių. Nežiūrint žemų kainų, 10 ha ūkyje buvo laikoma 10–20 penimų kiaulių, 2–3 paršavedės, 4–5 melžiamos karvės, 2–3 darbiniai arkliai, neretai ir prieauglis⁵.

Prieš pat Antrąją pasaulinę karą kai kas mėgino sėti vasarinius kviečius, bet dėl menko jų derlingumo ir menko atsparumo ligoms greitai teko jų atsisakyti. Tik tai tais metais, kai dėl lietingų orų rudenį nepavykdavo pasėti žieminių kviečių, pavasarį jiems skirtus plotus užsėdavo va-

Kelias į D. Domeikos ūkį. 2005 m.

A. Andrijo nuotr.

⁵ *Lietuvos statistikos metraštis 1939*, Vilnius, p. 140–143.

sariniais ir įvairiais mišiniais. Labai buvo vertinamos ir gerai derėjo bulvės. Tikrų jų veislių ir pavadinimų kaime niekas nežinojo, bet visi žinojo, kad kaimo dirvose puikiai derėjo rožinės spalvos pailgos su retomis akelėmis ir mėlynosios – iš Vokietijos atgabentos ankstyvųjų bulvių veislės. Šiai kultūrai sėjomainoje buvo skiriama apie penktadalį visų dirbamų laukų. Kiekvienas stengėsi pasirūpinti stambiaisiais pašarais. Be mišinių, nemaža dalis žiemkenčiams skirtų plotų buvo išėjami raudonaisiais dobilais, kurie pirmaisiais metais buvo šienaujami pašarui, o dalis paliekama sėklai, kuria paprastai apsirūpindavo kiekvienas ūkininkas. Sėkliniai dobilai buvo prižiūrimi ypač stropiai. Iš jų dar vasarą būdavo išravimos piktžolės, ištraukiamos branto gyslos. Gerai išdžiovinti nupjauti dobilai buvo kraunami kluonuose atskirai ir, prasidėjus didiesiems šalčiams, kuliami. Tokia technologija buvo gerai žinoma. Ji padėdavo žemdirbiams mažiausiomis pastangomis atskirti dobilų sėklas, kurios paprastai labai sunkiai byrėdavo.

Kiekvienoje sodyboje nemaži plotai buvo skiriami valgomosioms ir pašarinėms daržovėms. Jų asortimentas ir plotai priklausė nuo kiekvieno ūkininko poreikių ir polinkių.

Pašarinių daržovių sodinamąją medžiagą, daigus, kaip tuomet vadindavo *rasodą*, augino pačios ūkininkės šiltnamiuose arba atvirame grunte. Į jų pagrindą pridėdavo arklių mėšlo. Jis turėjo iš apačios šildyti dygstančias sėklas ir sodinukus. Šaltomis pavasario naktimis daigynai (*rasodininkai*) buvo dengiami stikliniais langais arba tiesiog šiaudinėmis gūniomis. Ko tik išradingosios šeimininkės neprisėdavo savo daigynuose! Dažniausiai buvo sėjamos iš Vokietijos atvežtos pašarinių daržovių sėklos.

Antroje ketvirtojo dešimtmečio pusėje pasirodė Dotnuvės ir kitų Lietuvos sėklų veislininkystės stočių ir punktų, Žemės ūkio akademijos išvestų daržovių ir bulvių veislių. Šiuo laikotarpiu kaime imta masiškai auginti pomidorus, Kėdąinių ir Trākų veislių agurkus. Nė vienas daržas neapsiėjo be keliolikos krūmelių razinų, be gerai derančių moliūgų, kurie plačiai buvo naudojami obuolių–kriaušių, kriaušių–slyvų džemams gaminti. Vitaminų atsargoms papildyti kiekviename darže buvo skiriama nemažai vietos morkoms, raudoniesiems burokėliams, svogūnams, česnakams, kopūstams. Jaunesnių ūkininkų daržuose dažnai buvo auginami Briuselio kopūstai, kurie buvo neatskiriama šventinio stalo puošmena. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje daugelis ūkininkų sėjo linus ir sodino cukrinius runkelius, tabaką, kurių kainos leido neblogai papildyti šeimos biudžetą.

Antrojo pasaulinio karo metais pasėlių struktūra šiek tiek pasikeitė. Vokiečiai skatino tabako ir kitų techninių kultūrų auginimą. Ypač palankias sąlygas jie sudarė tabako augintojams. Už cigarinę (pailgais dideliais lapais ir kvapnų) tabaką jie davė papildomų kortelių pramoninėms prekėms. Turėdamas šias korteles galėjai nusipirkti medines kurpes audekliniais aulais, žibalo, maišų, druskos. Kartais ir arklių apkaustų, pakinktų, grandinių gyvuliams pririšti, iš karnų pagamintų vyžų, kitų buities prekių, vyno. Todėl dauguma kaimo ūkininkų ėmė auginti šią iš anksčiau šiose vietose žinomą kultūrą. Tabako sėklų atveždavo iš Karaliáučiaus, Gumbinės, kitų Vokietijos vietų. Ūkininkės jas sudaigindavo savo daigynuose ir gegužės pabaigoje – birželio pradžioje daigus perkeldavo į atvirą gruntą, į iš anksto gerai paruoštą dirvą, kurią iš rudens įtrėsdavo srutomis ir šiam tikslui gautu superfosfatu, kalio trąšomis. Tabakas sodriai sužaliudavo ir sparčiai augo. Svarbu buvo laiku jį nuravėti ir

apkaupti. Vokiečių prekybos atstovai dažnai lankydavosi pas tabako augintojus ir tikrindavo, ar laikomasi nustatytos technologijos, ar tinkamai ravima ir kaupiama, ar laiku ir pakankamai įtręšiama dirva, pašalinami žiedai, kurių gausa blogino tabako aromatinės savybės. Nesilaikantieji taisyklių buvo išpėjami, mokomi (kartais net bizūnu), o jei ir toliau savivaliaudavo, prarasdavo teisę gauti kortelių arba teisę parduoti tabaką.

Pirmaisiais pokario metais kaimo ūkininkai nepajėgė apdirbti visų plotų, nes neturėjo arklių. Didžiąją jų dalį paėmė besitraukiantys vokiečiai, kitą dalį – sovietų kariuomenė. Rusų kareiviai, imdami gyvulius, išduodavo raštelius, kad už nusavintą turtą bus atlyginta. Šis pažadas buvo įvykdytas tik iš dalies. Karo metais arklių skaičius kaime sumažėjo daugiau kaip per pusę, o jeigu įvertintume jų galimybes – traukiamoji jėga tesudarė trečdalią prieškario pajėgumo. Todėl laukų įdirbimas pirmaisiais kolūkių gyvavimo metais buvo problemiškas. Dideli jų plotai dirvonavo, apžėlė piktžolėmis, o grūdai, įberti į menkai įdirbtą ir nepatręštą dirvą, nebuvo dosnūs. Vidutinis laukų derlingumas siekė vos 7–10 centnerių iš hektaro. Kaimas kentėjo ir dėl kitų priežasčių. Vietoj tradicinių sėjomainų buvo brukamos nežinomos kultūros ir gamybos technologijos. Šakniavaisiams tinkamus laukus mėginta užsiukšlinti koksagizu, iš kurio naudos kaip iš ožio: nei pieno, nei grožio. Sužlugus šiai aferai, buvo pradėta kita – intensyvios žemdirbystės forsavimas. Reikalavo išarti dobilienas ir visas dirvas skirti javams ir kukurūzams.

Šios pragaištingos agrarinės politikos padarinių ilgai laukti nereikėjo, jie buvo akivaizdūs. Dėl pašarų stokos ir prastos priežiūros tuo laikotarpiu Lietuvoje krito apie 20 tūkst. galvijų, per 110 tūkst. kiaulių, iš jų beveik 8 tūkst. paršavedžių, per pusę milijono paukščių. Negalutiniais duomenimis, kolūkiai ir valstybiniai ūkiai dėl to patyrė beveik 60 mln. dolerių nuostolių. Žmonės gerai suprato, kad trąšų stygius kaupiamosioms kultūroms ir pirmiausia kukurūzams iš esmės neblogą idėją intensyvinti ūkį pavers niekais, jeigu nebus reikalingos technikos ir pakankamai trąšų. O tokių galimybių tuomet dar nebuvo. Nedidelės kolūkių fermos natūraliomis trąšomis vos pajėgė gana kukliai aprūpinti tik vietines tradicines kaupiamąsias kultūras. Trūko žemės ūkio technikos, traktorių, padargų, reikalingų naujai technologijai. Arklių skaičius buvo tiek sumažėjęs, kad orientuotis į juos ir svajoti apie intensyviają žemdirbystę negalėjo būti ir kalbos. Žmonės suprato ir tai, kad blaškymasis tarp patikrintų ūkininkavimo metodų ir naujovių, kurios neturėjo jokio materialaus pagrindo, nieko gero nežada ir rinkosi vadinamąjį pasyvų ūkininkavimo metodą, kuris šimtmečiais maitino kaimą ir valstybę. Tuo labiau kad, sumažinus koksagizo plotus, 1956–1957 m., po ilgo sąstingio, smarkiai padidėjo laukų derlingumas; 1957 m. grūdų buvo prikulta 2 kartus, bulvių prikasta 1,7 karto, cukrinių runkelių 3 kartus, pagaminta mėsos 30%, pieno 24% daugiau negu 1955 m. Kaimas po truputį pradėjo atsigausti. Galvijų skaičius per tą laikotarpį išaugo 1,9 karto, kiaulių – 1,8 karto. Bendroji žemės ūkio gamyba padidėjo 1,3 karto. Nauji vėjai padvelkė kaime ir dėl MTS likvidavimo. Kolūkiai gavo nemažai naujos ir geros technikos. Ir svarbiausia – jie buvo tikrieji jos šeimininkai. Į ūkius perėjo dirbti nemažai buvusių MTS specialistų. Iš viso 1955–1956 m. į kaimą nuėjo dirbti apie 1 300 įvairių sričių žemės ūkio specialistų. Jie kitomis akimis pažvelgė į ūkio reikalus. Formavosi nauja atmosfera, naujas požiūris į ūkį, jo darbo rezultatus. Pajutę savo svorį ir vaidmenį, buvę MTS

darbuotojai naujai pradėjo vertinti kolūkių reikalus. Sukauptas patyrimas ir reali situacija vertė lanksčiau ir kvalifikuočiau spręsti gamybos reikalus. Specialistų garbei reikia pasakyti, kad tik nedaugelis užkibo ant siūlomo saldaus masalo. Didžioji dalis agronomų, zootechnikų, mechanizatorių uoliai skaičiavo savo galimybes. Ir šie skaičiavimai bylojo žalieninės ūkininkavimo sistemos naudai.

1965–1989 m. laikotarpiu į kaimą atėjo didelio galingumo ir našumo technika ir technologija, kuri visiškai panaikino sunkų ir nenašų rankų darbą. Ten, kur anksčiau visas kaimas dirbo ištisą savaitę, penkių verstuvų plūgas darbus atlikdavo per vieną dvi dienas. Plačia-barės javapjovės, šienapjovės, verstuvai, traktoriniai krautuvai leido ne tik daug kartų padidinti darbo spartą, bet ir mažesnėmis materialinėmis sąnaudomis sudoroti ir išsaugoti derlių, išlaisvinti žmogų nuo sunkaus ir nenašaus darbo. Išaugo žemdirbystės kultūra. Tai įgalino civilizuotomis priemonėmis kelti dirvų

Javų kūlimo dienos. Apie 1947 m.

Iš S. Tirlikienės asm. albumo

Kelias per Skaistakaimį į Šiaudinę.

2005 m. A. Andrijono nuotr.

našumą, išnyko dirvonai. Kitaip suvešėjo kukurūzai, cukriniai runkeliai, bulvės, kitos kaupiamosios kultūros, taip pat tradicinė kultūra – linai, kuriuos imta vėl noriai auginti tiek Skaistakaimyje, tiek kitose Lietuvos vietose. Skaistakaimio laukuose vėl susiūbavo platūs javų plotai, kurių derlingumas, lyginant su prieškario metais, 1989-aisiais buvo 3,5–4 kartus, o miežių – 5 kartus didesnis. Cukrinių runkelių išaugę plotai davė beveik du kartus daugiau naudos, negu tarpukario metais.

Lengviau atsikvėpė ir žmonės. Pagerėjo jų materialinė padėtis, išsiplėtė socialinės galimybės. Šiuo laikotarpiu prasidėjo naujojo Skaistakaimio statyba prie aukštinio panemunės kelio į Šiaudinę.

Sodai

Kitą kaimo darbštuolių dalį sudarė jau anksčiau nuosavybės teises įsigiję pažangaus ūkininkavimo pradininkai Antanas ir Pranas Sprainaičiai, Antano Sprainaičio žentas Juozas Bakaitis, kuri visi paprastai vadindavo Bakumi, sodu garsėjantis kaimynas Antanas Kėblaitis.

Ne dydžiu, o geromis vaismedžių veislėmis garsėjo Antano sodas. Įrengtas šiauriniame lauko krante, jis buvo apsodintas tankia ir vešlia eglaičių, riešutynų juosta, saugojančia medžius nuo žvarbių šiaurės vėjų ir kiškių antplūdžio, kurie iš Nemuno pievų, panemunės karklynų ir miškingų šlaitų žiemos viduryje ištisomis kaimenėmis traukdavo į kaimą, arčiau prie namų. Saugoti būta ką. Čia augo įvairios obelių ir kriaušių medžių eilės. Tačiau didžiausias Kėblaičio pasididžiavimas buvo aporto milžinų veislės obelys, plačiai išsikerojusios rytiniame sodo pakraštyje. Jų kilmės jis nežinojo ir dėl to per daug nesuko galvos. Kaimo senoliai postringavo, kad jas Antanas paveldėjęs kartu su apkūnia žmona Emilija. Bet visa tai buvo tik spėlionės, nes sodą pasodino pats Antanas. Skiepus sodui jis atsivežė iš paprūsės, kurioje gyveno jo tolimas giminaitis. Įdės, būdavo, Antanas tris keturis aportus į pintinę, ir ji pilna. „Galėčiau duoti ir daugiau obuoliukų, bet kad tavo kašė [pintinė] labai menka“, – su pasididžiavimu sakydavo Kėblaitis kaimynui.

Antanas Kėblaitis buvo azartiškas bitininkas. Daugiau kaip dešimt bičių šeimų buvo išikūrusios dar iš protėvių paveldėtuose kelmo ir paties darytuose aviliuose. Jis nebuvo šykštus ir sodo gėrybes noriai dalindavo kaimynams ir pakeleiviams. Kai bitininkas kopinėdavo avilius, čia susirinkdavo bene visi kaimynų vaikai. Iš šalies atrodanti gana rūsti namų šeimninė Emilija dosniai vaišino mažuosius, negailėdama nei medaus, nei ką tik nuo lysvės surinktų agurkų, kvapnios ant klevo arba ajerų lapų iškeptos ruginės duonos. Užtat kai Kėblaičio bitės pradėdavo spiesti – visas kaimas skambėjo nuo puodų, kibirų, keptuvių, kitų skardinių daiktų žvangėjimo ir bildesio: kiekvienas kaimynas stengėsi padėti nusodinti pakilusį A. Kėblaičio bičių spiečių ir kuo greičiau pranešti jų šeimnininkui apie nuklydusią šeimynėlę. Ypač geranoriškai ir energingai gaudė spiečius mažieji bitininko bičiuliai – vaikai, nes žinojo, kad jų pastangos bus įvertintos. Kiti jam talkino iš dėkingumo už vaišingumą.

Nedaug kaimų galėjo didžiūotis tokiais gražiais ir įvairių veislių sodais, kokie vešėjo Skaistakaimyje. Nedideli, bet tvarkingi sodeliai buvo prie kiekvienos sodybos. Antano Sprainaičio sode dominavo rudeninės ir žieminės veislės. Tarp jų garsusis Molinis, kuris pavasarį, apie balandžio pradžią, iš tamsiai pilko, kaip molis, pasi-

darydavo vaškinės spalvos ir pakvėpdavo aromatingu ananasu. Sodo puošmena buvo kelios renetų obelys. Derlingoje sodo žemėje giliai įleidusios šaknis jos taip išsikerojo, kad labiau priminė kūgio formos žalią kalną nei medį. Derlingaisiais metais jų šakos aplėpdavo taip gausiai, kad atrodė, jog kažkas vietoj obels supylė obuolių kalną. Netrūko čia nei antaninių, nei rudens dryžuotojo, vietinės saldinės. A. Sprainaitis kartu su darbščiuoju žentu Bakaičiu stropiai sandėliuodavo rudens gėrybes gerai įrengtose saugyklose, o žiemą, prieš Kalėdas, ir pavasarį, prieš Velykas, patraukdavo į Jurbarko turgų ir gerokai papildydavo savo pajamas. Nemažai nubyrėdavo šio skanėsto ir kaimynams, kurių šventinį Kalėdų stalą dažnai papuošdavo darbščiujų Sprainaičių dovanos.

Kriaušių veislėmis garsėjo Prano Račiūno senasis sodas. Jis nebuvo pavyzdinis, tačiau kriaušių čia augo įvairiausių. Nikodemo Savelio sode augo taip pat daug kriaušių ir įvairių rudeninės veislės obelių. Ypač gerai derėjo vadinamoji sierienka, antaniniai, kokspomona. Gražiu sodeliu didžiavosi Antanas Kutka. Jo ūkelis buvo įsiterpęs tarp J. Bedarbio ir P. Gardausko žemių. Ilgus metus tarnavęs carinės Rusijos kariuomenėje, Antanas ir grįžęs į gimtinę negalėjo atsikratyti rusiškų žodžių, ypač pertarų. Kad ir kaip stengėsi, žiūrėk, viduryje sakinio ir iššoka jo garsusis žodis parazitas „tože“ (*taip pat* – aut.). Taip ir prilipo Antanui Tožės pravardė. Senas karys buvo darbštus ir tvarkingas, jo nedidelio ūkelio laukai galėjo būti pavyzdžiu kitiems, ypač gretimų kaimų ūkininkams, kurių žemės neretai dirvnuodavo ir sunkiai pramaitindavo šimtamargius šeimininkus. Dukters Aldonos gimimo proga jis pasodino nemažai tuo metu retų vaismedžių. Labiausiai jis džiaugdavosi Šafraninio pepino derliumi. Malonu, kad šio puikaus žmogaus rankomis pasodintas sodas gyvas iki šiol.

Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą beveik trisdešimties arų pramoninį sodą pasodino Rauza. Čia vyravo antaniniai ir kitos rudeninių ir žieminių veislių obelys. Sodas buvo neaptvertas, todėl neretai į jį užsukdavo pasiobuolianti praeiviai, ypač kaimo paaugliai. Tarp M. Davulienės ir P. Endriukaičio gyveno Pranas Plaušinis.

Po Antrojo pasaulinio karo atstatytas

A. Kutkos ūkis

Skaistakaimio laukus

puošia ir šiandien:

ten gyvena dukterė

Aldona Žemaitienė.

2008 m.

A. Andriujono nuotr.

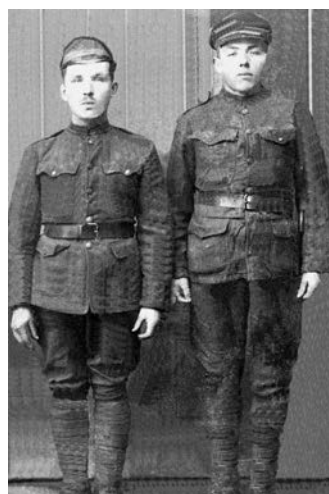

Jo sodas buvo nedidelis, bet labai tvarkingas. Čia vyravo rudeninės ir žieminės veislės, kaip ir pas Kėblaitį, Sprainaitį, Savelį. Bet skirtingai nuo šių sodų čia buvo daug vietinių ir vengriškų slyvų veislių, kurios derlingais metais buvo kaimynų vaikų gardėsis, nes jų šeiminkė Marcelė mielai vaišino kiekvieną, kuris tik užsukdavo į jų kiemą.

Kaimo pakraštyje, ant aukšto Riņgupio kranto, buvo įsikūręs Lekėčių parapijoje gimęs ir augęs Jonas Gabraitis, kuris žemę čia gavo kaip Lietuvos kariuomenės savanoris, ir Jonas Samajauskas, taip pat Nepriklausomybės kovų dalyvis ir dar buvęs kumetis. Pastarajam pats valsčiaus viršaitis parinko pačią geriausią žemę su neseniai įrengtu keramikiniu drenažu. Tokių žemių tais laikais iš viso Lietuvoje tebuvo vos 61 hektaras⁶. Šakių apskrityje iki 1939 m. drenažu buvo nusausta 79 hektarai⁷. „Už šeimos stropumą ir nuopelnus Tėvynei“, – lakoniškai ir iškilmingai pasakė viršaitis, įteikdamas J. Samajauskui žemės nuosavybės dokumentus.

J. Samajausko sodas nebuvo didžiausias kaime, bet iš Prūsų žemės, kurioje prabėgo jo vaikystė ir jaunystė, jis atsivežė tuomet retų rudens dryžuotojo, koks-pamonos, ankstyvųjų alyvinių obelių skiepių ir, paupio krūmuose suradęs obelių laukinukų, juos pavertė puikių veislių derlingais medžiais. Vieninteliame jo sode puikavosi derlingos saldžiosios prūsiškos vyšnios, trešnės, vengriškos slyvos ir renklodai.

Išlikęs M. Davulienės sodo miškelis. 2005 m. A. Andrijo nuotr.

Lietuvos kariuomenėje: kairėje – nepriklausomybės kovų dalyvis J. Samajauskas (1896–1986) ir Martišius iš Maštaičių k. 1919 m. (nuotr. restauruota 2011 m.). Iš S. Tirlikienės albumo

⁶ Žemės ūkio ministerijos metraštis XX. 1939, Vilnius, 1940, p. 358.

⁷ Lietuvos statistikos metraštis 1939, Vilnius, 1940, p. 111.

Pačiame kaimo centre dešimties hektarų ūkelį buvo įsigijęs Jonas Rudaitis. Jis tarpukario metais kurį laiką tarnavo Kauno policijoje, turėjo nemažas pajamas, todėl ir kūrėsi lengviau negu kiti kaimynai. Skarda dengti jo pastatų stogai jau iš tolo išsiskyrė iš kitų kaimo sodybų. Taip dengtus gyvenamuosius namus teturėjo tik amerikoniai Domynikas Domeika, Nikodemus Savelis, darbuolis ir visiškas abstinentas Pranas Čebenauskas ir Jonas Samajauskas. Kitų stogai buvo dengti malksnomis (*gontais*), skiedromis arba tiesiog šiaudais.

Kaimo dvasingumo tėvas buvo malūnininkas Saliamonas Grikiėtis. Jis daugelį metų buvo parapijos bažnyčios komiteto pirmininkas, narys, uoliai praktikuojantis katalikas. Kiekvieną gegužę pas jį vakarais rinkdavosi kaimo jaunimas ir pagyvenę žmonės gegužinėms pamaldoms, nors pas daugelį namuose buvo įrengti miniatiūriniai altorėliai. Dauguma žmonių, ypač jaunimas, čia sueidavo ne tiek dėl maldos, kiek norėdami pabendrauti su šiuo dorovingumo šiluma ir ramybe dvelkiančiu žmogumi, pasikalbėti tarpusavyje, pasidalinti naujienomis. Pas jį, vienintelį kaime, prie kelio stovėjo medinis kryžius, kuris pragyveno visus karus ir negandas, visą kaimą ir nusviro į žemę jau po to, kai didžioji dauguma kaimo senolių buvo pasitraukę į Anapilį. Gerbė kaimiečiai Saliamoną už jo kuklumą, ramumą ir išmintį, už gerus patarimus ir paramą, kurią jis kiekvienam teikė sunkią valandą.

Paprastai kaimas griežtai laikėsi katalikui prideramų gyvenimo ir elgesio reikalavimų. Kiek prisime nu, laisvamanių ar palaido gyvenimo mėgėjų iki karo nebuvo. Nebuvo ir iširusių šeimų, pamestų vaikų. Tik karo metais atsirado vienas palaidūnas, kuris išsiskyrė su neseniai į žmonas paimta moterimi ir pradėjo mergintis ištekęjusiai kaimynei. Smerkė jį kaimas, bet kaltę daug kas vertė karui. Prieškaryje tokį nenaudėlių būtų išviję į kitą parapiją, o dabar tik palinguodavo galvą, kai kalba nukrypavo apie Antanėlio išdaigas.

Šventės

Švenčių dienomis ir sekmadieniais niekas neišdrįso dirbti jokių ūkio darbų. Galima buvo tik pašerti gyvulius, priimti veršelį, rūkyti mėsą ir atsinešti į trobą vandens bei malkų. Bet ir šiuos darbus, kuriems nebuvo būtinybės, buvo stengiamasi atlikti prieš šventes. Šventės ir sekmadieniai buvo skiriami bažnyčiai, poilsiui, bendravimui su vaikais, artimiausiais šeimos nariais, giminėmis, kaimynais.

Labai stropiai ir kruopščiai buvo rengiamasi didžiosioms šventėms: Velykoms, Kalėdoms, Naujiesiems metams, Sekminėms, atlaidams. Ypač laukiamos ir iškilmingai

Saliamonas Grikiėtis (kilęs iš Jankų k., Šakių apskr., uždarbauti į JAV išvyko 1911 m., į Lietuvą sugrįžo 1923 m., ūkį įsigijo Skaistakaimyje; JAV vedė Antaniną Dobilaitę, į Lietuvą sugrįžo su dviem vaikais – Jonu ir Gene, Benas gimė Skaistakaimyje). Apie 1930 m. Iš B. Grikiėčio asm. albumo

švenčiamos buvo Kalėdos, kurios sukviesdavo prie Kūčių stalo visus šeimos narius, kur jie bebūtų ir ką beveiktų. Jau iš anksto buvo valomi, tvarkomi ir vėdinami namai. Greta miniatiūrinių altorėlių pagal kiekvienos šeimos sugebėjimus ir išgales buvo įrengiama Betliejaus kūtelė su visa Kūčių atributika. Kiekviena šeima stengėsi pasirūpinti kuo gražesne eglute, kuri buvo puošiama savo darbo žaisliukais, saldumynais, obuoliais, kriaušėmis, žvakutėmis. Tėvai ir vaikai vieni kitiems paslapčiomis ruošė dovanėles. Ruošė tyliai, neprasitardami apie tai niekam, nors visi gerai žinojo, kas ir ką ruošia. Kūčių dieną nuo pat ryto namuose būdavo didžiausias sujudimas ir visi buvo labai užimti, nes reikėjo visur suspėti: dalyvauti pamaldose, parengti šventinį Kūčių stalą, baigti ruošti šventinius patiekalus, kurių negalėjo būti mažiau kaip 12. Namai pakvėpdavo šieniu, nes po staltiese šeiminkės padėdavo ploną sluoksnį šiųmečio šieno, o lėkštes papuošdavo rūtų šakelėmis.

Galiojo griežtas pasninkas. Apie jokių mėsos gaminius negalėjo būti ir kalbos. Užtat silkė, kita žuvis, iš jos pagaminti patiekalai, švieži, marinuoti, virti vaisiai, įvairūs kompotai, tyrėlės, džemai, daržovių ir grybų mišrainės buvo sudedami gausiai. Ypač tinga vieta ant Kūčių stalo būdavo avižiniam kiseliui, aguonų pienui ir kūčiukams.

Kūčių vakaras paprastai prasidėdavo bendra malda, pasveikinimais. Paskui daindavo kalėdaičius (*plotkas*). Kiekvienas stengėsi gauti kalėdaitį su rūtos lapeliu, bet jis būdavo vienas visai šeimai. Todėl burtais nustatydavo laimingąjį, kuris kilniaširdiškai padalindavo kalėdaitį su rūta taip, kad visiems jo tekdavo po nedidelį lopinėlį.

Po to prasidėdavo iškilminga vakarienė – kūčios. Ją pagyvindavo vaikų ir suaugusiųjų eilėraščiai, savo ir garsių autorių kūrinių skaitymai, giesmės. Kūčių vakaras dažnoje šeimoje tęsdavosi ne ilgiau kaip iki vidurnakčio, nors niekas eiti miegoti nenorėdavo.

Jaunimas, ypač jaunamartės, apie vidurnaktį bėgdavo prie tvartų pasiklausyti ką kalba gyvulėliai. Kiti iš ažuolo gilių kavos nuoviro, vaško lydinukų, žvaigždžių spindėjimo spėdavo

*Gelgaudiškio bažnyčia
švenčių metu.*

*Apie 1930 m. Iš
asm. E. Povilaitienės
albumo*

savo ateitį. Tik paryčiais užsnūsdavo, o už valandos kitos jau reikėdavo keltis ir ruoštis eiti į bažnyčią rytinėms pamaldoms.

Po pamaldų visi sugriždavo su palengvėjusia širdimi, atsipalaidavę nuo slėgusių nuodėmių, pamiršę vargus ir rūpesčius. Namai kvėpėdavo skaniais patiekalais. Net kukliausiai gyvenančiose šeimose ant Kalėdų stalo būdavo kepta žąsis arba antis. Daugelis šeimų šiai šventei specialiai penėdavo kalakutą arba pienu girdydavo rudeninį paršelį. Tradicinė stalo puošmena ir delikatesas buvo ketaus puode išgarintas tarkuotų bulvių plokštainis (*kugelis*) su rūkytu kiaulės kumpiu, rūkytomis kojomis, ausimis, veršiena, paukštiena, skanumynais.

Kalėdiniai pietūs būdavo linksmi ir triukšmingi. Po advento ir griežto pasninko kiekvienas norėjo atsigriebti per šventes. Pirmoji Kalėdų diena buvo šeimos šventė. Antroji, trečioji ir ketvirtoji dienos buvo skirtos aplankyti gimines ir pažįstamus. Tomis dienomis ūkininkai demonstruodavo savo žirgus ir įmantrias roges, kurių netrūko beveik kiekvienoje sodyboje. Po sunkių vasaros ir rudens darbų visi atsipalaiduodavo ir Kalėdų šventes dažniausiai tęsdavo iki Trijų karalių. Linksmos būdavo šventės. Tai pas vieną, tai pas kitą ūkininką rinkdavosi jaunimas. Kaimas nestokojo muzikantų. Tuoj atsirasdavo armonika, kurią Vilius bei Jonas Kutkai iki vėlyvos nakties virkdydavo. Tai būdavo ne šiaip sau šokiai, o tikri kultūros vakarai. Gimnazistai ir moksleiviai deklamuodavo eilėraščius, atlikdavo solines dainas, šokdavo tautinius šokius. Kiti ekspromtu inscenizuodavo Žemaitės, Biliūno, kitų rašytojų kūrinėlius.

Ne mažiau nuotaikingos ir gražiai buvo švenčiamos Vėlykos. Margučių šventės, jaunimo pasilinksminimai buvo tar-
tum signalas, kad atbundanti gamta žadina didelį ir mažą
pasitikti artėjantį pavasarį, vasarą su jų džiaugsmiais, grožiu,
darbais ir rūpesčiais.

Kaimo muzikantai.

Apie 1939 m.

*Iš S. Gedvilienės
asm. albumo*

Kaime nebuvo nė vieno degtindario, todėl jaunimas buvo blaivus ir tvarkingas. Stipriausi gėrimai buvo duonos gira (*kvasas*) ir cukrinių runkelių alus. Bet ir jais retas išdrįsdavo kiek daugiau piktnaudžiauti. Kartais į kaimą atsibastydavo triukšmingų ir neblaivių jaunuolių iš Gelgaudiškio miestelio ir kitų kaimų nešini degtine. Jie mėgindavo „pavaišinti“ vietinį jaunimą ir sukelti muštynes, bet greitai pajutę, kad Skaistākaimyje jiems nėra ką veikti, nosį nukabinę išsinešdindavo.

Žvejyba

Tikrų žvejų Skaistākaimyje nebuvo, bet mėgėjų „pakapoti“ aukšlei akį buvo net ir moterų. Dar prieš saulėtekį, apsiliuobę savajame ūkelyje, sekmadieniais ar vasaros švenčių dienomis jie traukdavo prie upės su savo darbo aukšlinėmis ir lydekinėmis meškerėmis, kurių valai dažniausiai būdavo pagaminti iš Jono Sravinsko šyvosios kumelės uodegos ašutų, nes kaime ji buvo vienintelė šyva ir turėjo vešlią ir ilgą uodegą. Senasis Jonas specialiai jos nekirpdavo, nes žinojo, kad pavasarį kaimo žvejai ateis prašyti ašutų. Jis neleido niekam prisiliesti prie puošniosios uodegos ir pats pešiojo ašutus. Jaunėlius mokė kaip surišti valą, kaip jį pritvirtinti prie lazdyno meškerkočių, kaip juos sutvirtinti, kad, užkibus stambesnei žuviai, nenulūžtų jo smaigalys.

Neretai gerai nusiteikęs senolis išsitraukdavo iš spintos gerokai aptrintą smuikėlį, su kuriuo nesiskyrė daugelį metų, ir parodydavo, kaip reikia juo groti. Jonas turėjo gerą klausą. Viską grojo iš atminties melodingai ir ritmingai. Jaunimas jį noriai kviesdavo į savo vakarones (*robaksus*) ir vis prašydavo pagroti ką nors linksmesnio. Jam ir pačiam buvo malonu, kad jo muzika vertinama, kad jos noriai klausosi jauni ir seni, ir jis iki vėlyvos nakties virkindavo smuiką. Neretai jaunimas rinkosi Jono sodyboje, nes žinojo, kad senasis smuikininkas jiems gražiai pagros.

Geriausias kaimo žvejys buvo Kazys Butvila – Marijos Baužienės žentas. Jis nestatė tinklų ir bučių, nesitenkino pasismažinimu su aukšlėmis. Mėgėjų žvejyba jam buvo rimtas priedas prie negausių didelės šeimos pajamų. Po nelengvo dienos darbo Gelgaudiškio plytinėje arba paryčiais, dar prieš darbą, Kazys su ilga, iš dviejų dalių sudurta meškere patraukdavo per kaimą link Nemuno, iki kurio buvo apie pusantro kilometro. Lydekų ir starkių žvejyboje jam nebuvo lygių. Jis net neįsivaizdavo, kaip gali žvejys grįžti į namus be laimikio. Dažniausiai tai buvo 2–3 kg lydekos, susiviliojusios ant Kazio pasidarytų trišakių kabliukų užkabintomis gyvomis aukšlėmis, gruzliais (*kilbukais*), strepečiais, raudėmis ar kuojomis. Bet būdavo die-

Šių dienų žvejys iš Gelgaudiškio Alfonsas Povilaitis su laimikiu. 2006 m. A. Andrijono nuotr.

nų, kai Kazys išdidžiai ir neskubėdamas grįždavo kaimo tarpulaukių keliu arba per kaimynų kiemus ir 10–12 kg lydekėmis, 4–6 kg storkiais, 8–15 kg šamais nešinas. Daugelį tylusis žvejys išmokė pasidaryti žvejybos įrankius, daug kam jis dovanavo ir savo darbo aštirus trišakius lydekinius ir storkinius kabliukus, valus, metalinius pavadelius stambioms žuvims gaudyti. Jaunus žvejus jis mokė tinkamai pasirinkti žvejybos vietą, kaip elgtis prie upės kranto, kaip, kada ir kuo pamaitinti žuvis, kaip parengti masalą, kaip žuvis privilioti prie kranto, kada geriausiai užmesti meškerę ir kokį masalą kada kabinti. Jis buvo visų pripažintas panemunės žvejų asas, žinojęs sugaunamų žuvų pavadinimus, jų veisimosi, augimo ir žvejybos ypatumus, mėgstamus masalus, žvejybos laiką.

Otas

Tačiau vieną kartą, gal apie 1970 m., tuomet jau gerokai pagyvenęs žvejys su-triko, kai, pamatęs nirtulingai linkstančią meškerę, kilstelėjo ją. Meškerė išsitiesė ir lyg niekur nieko pakluso žvejui. „Prakeikti kilbukai, vėl sudorojo sliėką“, – burbtelėjo Kazys. Jis lengvai pakėlė meškerę ir nustėro: į upės paviršių tyliai, nesipriešindama pakilo didelės keptuvės formos žuvis. Kazys lengvai ją iškėlė į krantą, su replėmis ištraukė giliai prarytą kabliuką ir apsidairė aplink. Netoli žvejojė kaimynai tuojuo pastebėjo nematytą grobį. Žuvis buvo asimetriškos kūno formos, plokščia, gana stora. Vienas jos šonas buvo rudas su tamsiomis dėmėmis, padengtas aštriais raginiais dyg-lemiais. Galva gana didelė, akys kairėje kūno pusėje. Ji galėjo sverti 7–8 kg ir netilpo erdvioje bulvėms rinkti skirtoje pintinėje, kurią Kazys buvo atsinešęs „dėl visa ko“ smul-kiai žuviai sudėti. Tokios žuvies pakrantės žvejai dar nebuvo matę.

Visi kraipė galvas ir spėliojo: gal tai upinė plekšnė, bet ji būna daug siau-resnė, o gal Baltijos plekšnė, bet toji nusėta oranžinėmis dėmėmis ir akys dešinėje pusėje? Kažkas iš susirinkusiųjų pasiūlė pasikviesti Mindaugą – jis Baltijos jūroje ir Atlante žvejojęs.

Bet Mindaugo ir kviešti nereikėjo: pamatęs, kad visa pakrantė ištuštėjo, o visi žvejai susibūrė prie Kazio, ir pagalvojęs, kad gal kokia nelaimė įvykusi, jis, palikęs savo meškerę, ne iš smalsumo, o iš prideramos žvejo pareigos nuskubėjo prie su-sirinkusiųjų. O čia prie pintinės jau vyko intensyvus ginčas. Vieni tvirtino, kad į krantą beveik pati išlipo Baltijos plekšnė, kiti manė, kad paprasčiausiai sena upinė plekšnė nusprendė gyvenimą baigti keptuvėje. Mindaugas klausėsi, klausėsi, pavartė žuvį, apžiūrėjo galvą, žiotis, akis, abu šonus ir tyliai paskelbė, kad tai tikrų tikriausias otas, dar vadinamas *uotu*, *akmenbute*.

Tik jis niekaip negalėjo suprasti, kaip šis jūrų gyventojas, kuris mėgsta gelmę ir sūrų vandenį, atkeliavo daugiau kaip pusantro šimto kilometrų į gėląjį Nemuną. Oto kaimiečiai nežinojo, todėl kai kurie iš jų Mindaugo išvada suabejojo. Bet kai šis papasakojo, kad tokių žuvyčių jam teko vienoje valksnoje traukti po toną ir daugiau, ir kad kai kurios jų būna apie metro ilgio ir sveria 12–15 ir daugiau kilogramų, visi nutilo ir suprato, kad šis vyras ne anekdotus porina.

Paskui buvo prisiminta, kad šiose vietose kartais pasirodo ir kitų ne mažiau retų, visai nematytų žuvų.

Daugeliui iš atminties dar nebuvo išblėšęs pirmųjų pokario metų įvykis, kai aukščiau Skaistakaimio, prie Gelgaudiškio, į Papiškių žvejų tinklus pateko ir juos į

gabalėlius suplėšė būrys eršketų, svėrusių daugiau kaip po 100 kg. Jie taip ir nuplaukė savo keliais, palikę tik du mažiausius savo gentainius, kaip kompensaciją už sugadintus tinklus. Tai buvo neregėtas vaizdas. Kartu su žvejais dirbęs ūkininkas nesiryžo abiejų iš karto į vežimą krauti, pabijojęs, kad suspuordėję galiūnai jo nesutraikytų. Šis Nemuno siurprizas rūsčiais pokario metais taip ir liko vietiniu reiškiniu. Niekas nefotografavo vandens galiūnų, niekas rimtai nepatyrinėjo ir neaprašė, todėl visa tai išliko tik vyresnio amžiaus žmonių atmintyje. Nors iš tikrųjų tai buvo tikra sensacija*.

Jos teigimu, jau tada Nemune veisėsi ir turėjo nemažą ūkinę reikšmę kuprės, seliavos, starkiai, lynai, raudės, karšiai, plakiai, karosai, sazanai, šamai, unguniai, vėgėlės, nėgės, perpelės, alsės, strimelės, šlakiai, margieji upėtakiai, sykai, didstintės ir stintelės, žvejų mėgstami kiršliai ir patiklioji lydeka, oligarchė kuoja, kuri dabar sudaro didžiąją dalį verslinio laimikio, žiobriai, šapalai, strepečiai, meknės, salačiai, saulažuvės, gruzliai, ūsorai, paprastosios aukšlės, srovinės aukšlės, spariai, ožkos, karosai, vijūnai, pūgžliai, ešeriai, upinės pleksnės. Tarp svarbiausių laimikių nurodoma, kad Nemune sėkmingai gaudomos ir tokios žuvys kaip lašišos, eršketai.

Žvejyba Nemune tarpukario metais vertėsi daugelis panemunės žmonių. Nors jau tada žvejai skundėsi, kad nyksta geresnės žuvys dėl fabrių padidėjusio upės teršimo ir netvarkingų ūkininkų leidžiamų į Nemuno intakus sruvų, tačiau dar vis pasitaikydavo neblogų laimikių. Spauloje buvo skelbta, kad 1937 m. rugsėjo pabaigoje didelė sėkmė aplankiusi Vilkijos žvejus – Vilkijos ir Raudondvario apylinkėse jie sugavę ne mažiau kaip 5 000 kg lašišų ir, pardavę jas Kauno prekeiviams, uždirbę 17 000 litų⁸.

Paupio senbuviai prisimena, kad tai buvo kažkas neįtikėtina, Nemunas tiesiog virė. Tūkstančiai stambių žuvų ilgais tuntais veržėsi į aukštupį, plėšydamos silpnus, didelėms žuvims nesunkiai įveikiamus tinklus. Juose likdavo tik mažesnės žuvys, didžiosios nuėjo savo keliais. Bet ties Kačergine vis tik buvo sugauta 1,3 m ilgio ir apie 30 kg sverianti lašiša.

Būta ir kitų Nemuno siurprizų. 1939 m. liepos 4 d. ties Vilkija buvo pagautas 2,5 metro ilgio ir 122 kg svorio eršketas. Žvejai jį pardavė vienam Kauno restoranui už 700 litų. Sumanus verslininkas iš žuvies vidurių išėmė apie 12 kg juodųjų ikrų, kurių kilogramas tuometinėje rinkoje kainavo 250–300 litų.

Garsus pokario metų vokiečių kilmės Lietuvos žvejys Erčius Jurginaitis, garsėjęs savo sugebėjimais gaudyti stambius šamus ir juos puikiai paruošti stalui, ne kartą yra pasakojęs apie šamą krokodilą, kuris įlindo į jo venterį 1946 m. pavasarį. Jo mėgstamos žvejybos vietos buvo Nemuno žemupio atšakos Atmata ir Skirvytė. Kartą, tikrindamas tinklus ir venterius, senasis žvejys pastebėjo, kad dingo vieno venterio plūdurai. Erčius pagalvojo, kad tai bebrų darbas, kurių karo metais buvo nemažai privisę. Tempdami savo statyboms reikalingą medžiagą, jie dažnai užkliudydavo žvejų tinklus ir juos nutempdavo prie savo statybiečių. Tuo metu, kai žvejys jau ketino pasukti savo

* Apie Nemuno hidrobiontus nemažai įdomios medžiagos pateikia Rusijos imperijos generalinio štabo leidinys „Vilniaus gubernija“. Specialioje literatūroje apie Lietuvos vandenį ir akvakultūrą minima, kad šiuose vandenyse senovėje eršketai ne tik gyveno, bet ir buvo laikomi svarbiu verslo objektu. Rusijos kariuomenės generalinio štabo kapitonė A. Koreva, garsi tyrinėtoja, dar 1861 m. leidinyje „Vilenskaja gubernija“ nurodė, kad į Nemuno deltą dažnai užklysta stambūs eršketai ir dažnai nuplaukia į jo aukštupį, kad juos moka gaudyti vietiniai žvejai, kad Nemunas garsėja žuvų rūšių gausa ir gausiais valksmais. (Apie tai žr.: Корева А. Материалы для географии и статистики России, Санкт Петербург, 1861, p. 124).

⁸ Kolupaila S. *Nemunas*, Chicago, 1950, p. 202.

valtį bebryno pusėn, po jo valtimi sukunkuliavo vanduo. Tai reiškė, kad senvagės duobėje įmerkta venteryje yra nemažas grobis, kuris, pajutęs pavojų, mėgino išsilaisvinti. Netrukus į viršų pakilo ir dingę venterio plūdurai. Jurginaitis vikriai sučiupo plūdūrą ir pradėjo tempti. Venteris pasidavė sunkiai, nors paprastai jis lengvai pakildavo, o kai žvejys, išėmęs pakliuvusias žuvelės, jį paleisdavo, gaudyklė lėtai vėl pasinerdavo į gelmę. Toje vietoje duobė buvo 6–7 m gylio. Kai pagaliau į paviršių iškilo paskutiniai venterio metrai, Erčius net aiktelėjo – mėgindamas ištrūkti, ten blaškėsi milžiniškas šamas. Vienu momentu jis puolė į tą venterio galą, už kurio laikė žvejys, tartum norėdamasi sunaikinti savo skriaudėją. To pakako, kad prityręs žvejys panaudotų jo neatsargų judesį ir su nemaža vandens banga įtrauktų žuvį į valtį, o paskui stropiai apsuktų venterio sparnais, kad nespurdėtų. Tik gerai suvystęs grobį, kurio ilgis siekė per pusantrą metro, Erčius virpančiomis rankomis išsitraukė tabokinę ir susisuko suktinę. O kai žuvis po kiek laiko vėl pradėjo blaškytis, atrodė, kad uodega ji pralauš valtį dugną. Vėliau pasvėrus sužinota, kad ji buvo šimto dvidešimt septynių kilogramų!

Daug metų po to tinklus ir venterius merkęs senasis žvejys tokio „krokodilo“ ne tik nesugavo, bet ir nematė. Didžiausias grobis buvo tik 47 kg šamas. Vertingų žuvų Nemune vis mažėjo ir mažėjo. Dalis erškėtų buvo išgaudyti, dalis pasitraukė į geresnius vandenius. Jų vietą užėmė mažiau reiklios vandens kokybei žuvis. Tačiau buvo ir tokių, kurios ir visomis išgalėmis stengėsi niekam neužleisti protėvių praplauktų kelių ir pamiltų vandenų. Tai unguriai, lašišinės žuvis, karpiai, sazanai, karšiai.

Mokslo tiriamasis darbas

Mokslo ir praktikos darbuotojai nenuleidžia rankų. Žuvų išteklių atkūrimas ir apsaugos priemonių įgyvendinimas yra vienas iš šalių civilizuotumo požymių, jų technologinės ir gamtosaugos būklės indikatorių. Tokio pobūdžio darbų būtinumui daug vietos skiriama FAO „Atsakingos žuvininkystės kodekse“, kituose tarptautiniuose dokumentuose ir sutartyse, kurias pasirašė ir Lietuva. Šalies įstatymai reikalauja įgyvendinti žuvų išteklių atkūrimo priemones. Juo labiau kad kaimyninėse valstybėse šių darbų efektyvumas yra akivaizdus. Štai Baltijos jūroje net 90% visų sugaunamų lašišų yra ne iš natūralaus neršto, o dirbtinai įveistos. Šalies ežeruose ir upėse 1950–1983 m. intensyviai veistos žuvų rūšys (starkiai, unguriai, karpiai, lydekos, karosai, seliavos) sudarė 12,5% visų verslinių žuvų laimikių, o 1999 m. – jau 31% (2,5 karto daugiau). Žuvininkystei paskyrę savo gyvenimą žmonės deda daug pastangų sugrąžinti į mūsų vandenį ankstesnius gyventojus. Kasmet introdukuojamos išnykusios arba sparčiai mažėjančios žuvų rūšys iš kitų kraštų, dirbtiniu būdu veisiamos, pauginamos ir įveisiamos į natūralius vandenius ūkiniu požiūriu vertingos rūšys. Lietuvos ežeruose tokios rūšys kaip starkiai, unguriai, karpiai, sidabriniai karosai, pelėdės ir sykai (jie anksčiau veisėsi tik Trakų ir Vištyčio ežeruose) praktiškai atsirado tik dirbtinai veisiant. Pavyzdžiui, starkiai pirmąsyk buvo įveisti Dysnų ežere 1937 m. Dėl žuvivaisos dabar jie išplitę daugiau kaip 70 ežerų ir jau yra pramoninės žvejybos reikšmingas objektas⁹.

Dabar ši darbą dirba septyni valstybiniai žuvų veislynai, viena valstybės įmonė. Platų mokslo tiriamąjį darbą at-

⁹ Lietuvos valstybinis žuvivaisos ir žuvininkystės tyrimo centras, Vilnius, 2001, 2002, p. 2–4.

lieka Ekologijos instituto entuziastai, Žemės ūkio ir Veterinarijos universitetų mokslininkai, vidaus vandenių ir žuvininkystės tyrimų laboratorijos, lašišinių žuvų veisimo kompleksas. Jų pastangomis kasmet išnaršinama ir į Lietuvos natūraliuosius vandenius suleidžiama per 220 mln. vertingų žuvų jauniklių. Be to, šios įstaigos teikia vertingus patarimus žuvininkystės specialistams, vidaus vandenių ir jūros žydriųjų arimų darbštuoliams. Rankų nenuleidžia ir vis tvirtesnes teises iškovojančios ir vis plačiau pasireiškiančios privataus verslo įmonės, kurių šiuo metu Lietuvoje priskaičiuojama per trisdešimt.

Dalyvaudama įvairiose tarptautinėse programose, ypač „Lašiša 1997–2010“, Lietuva atlieka didelį darbą atkuriant, turtinant ir saugant Baltijos jūros baseino akvakultūrą. Atkuriamos nykstančios žuvų rūšys ir genetinė įvairovė Baltijos jūroje ir Lietuvos vidaus vandenyse. Parengta ir įgyvendinama „Lašišų išteklių atkūrimo ir apsaugos Lietuvos vandenyse programa ir veiksmų planas 1997–2010 metams“. Ji numato laukinių lašišų produkciją upėse, kuriose jos dar natūraliai veisiasi, padidinti mažiausiai 50% potencialaus produktyvumo ir siekti, kad būtų atkurtos laukinių lašišų populiacijos tose upėse, kuriose yra tinkamos sąlygos joms veistis.

Nepriklausomybės metais taip pat sparčiai plečiami lašišinių žuvų inkubaciniai pajėgumai. Tai įgalino į vidaus vandenį išleisti: 2000 m. – 210,9 mln., 2001 m. – 225,9 mln., 2002 m. – 236 mln., 2003 m. I pusmetį – 174,5 mln. žuvų jauniklių. Iš to skaičiaus daugiau kaip 62 mln. lašišų, upėtakių, sykų, šlakių jauniklių. Dauguma šių naujakurių tiesiogiai ar netiesiogiai vėliau patenka į Nemuno baseiną ir paplinta po visus Lietuvos vandenius¹⁰.

Per pastaruosius dešimt metų ganėtinai pagerėjo Nemuno ir kitų Lietuvos upių ekologinė situacija, sumažėjo tarša. Labai praturtėjo jo akvakultūra. Į jo intakus sugrįžta vertingos žuvis, vėžiai. Ir nors nevaldomas tapo brakonieriaavimas, kuris daro milžinišką žalą vandenių turtams, žuvų išteklių Lietuvoje upėse ir ežeruose gausėja. Žuvivaisininkai optimistiškai žvelgia į ateitį. Jie gerai supranta, kad patikimiausias kelias į visų vandenių akvakultūros praturtinimą yra palankių natūralių veisimo ir gyvenimo sąlygų sukūrimas, vandenių gyventojų apsauga. Todėl pastaraisiais metais vis labiau rūpinamasi žuvų migracijos kelių sutvarkymu. Šalinamos natūralios ir dirbtinės migracijos kliūtys iš jų ir labai kruopščiai įrengtos bebrų užtvankos, tvarkomi žuvų praėjimo takai prie mažųjų elektrinių, rengiamos, atkuriamos ir melioruojamos vertingų ir retų žuvų natūralios nerštavietės, stiprinama kova su brakonieriaavimu.

Šiam darbui telkiami gamtos apsaugos entuziastai, kurių gražus būrys gimė ir išaugo Skaistakaimyje. Jau prieš daugelį metų jie saugojo į nerštavietes besiveržiančias lydekas, galingais tuntais Nemunu judančius žiobrius. Nemunui pradėjus slūgti, prie paupio pievų rinkdavosi geranoriškai nusiteikę žmonės. Pievose daug įdubų, kurios po potvynių virsdavo nedideliais ežerėliais. Čia knibždėte knibždėjo įvairaus dydžio ir spalvų žuvis. Slūgstant vandeniui, jos strimagalviais spruko į upę, bet išsigelbėjimo kelias neretai būdavo jau pertvertas atsiradusių sausumos ruožų ir sparčiai kylančios pievų žolės. Tai buvo tikri spąstai, iš kurių ištrūkti nebuvo jokios vilties. Dažniausiai į juos patekdavo žiobriai, lydekos, storkiai, šapalai. Nemaža jų dalis laiku nesusiorientuodavo,

¹⁰Ten pat, p. 2–4.

kur link reikia plaukti, ir pakibdavo ant vešliai sužaliavusios žolės arba tiesiog žiopčiojo pievoje. Jiems pagalbos ranką ištiesdavo žvejai mėgėjai. Jie kraudavo į pintines pavargusias belaisves ir pernešdavo į upę. Visiškai bejėges pasiimdavo maistui. Tai reikėjo atlikti sparčiai, neretai per dvi tris dienas, nes upė paprastai slūgdavo tiesiog valandomis. Ne visuomet pavykdavo išgelbėti visas nelaisvėje atsidūrusias žuvis, tačiau žmonių dėmesys nelaimėlėms buvo graži kaimo tradicija, puoselėjama nuo neatmenamų laikų. Ji rodė nenutrūkusį žmogaus pagarbos aplinkai ryšį.

Ko nesuspedavo išgelbėti gamtos mylėtojai, sunaikindavo žuvėdros ir gandrai bei garniai. Jų šimtai užplūsdavo slūgstančias pievas ir puotaudavo ne vieną dieną.

Pievos maitintojos

Ankstyvą pavasarį ūkininkai būriuodavosi prie pievų ir kitais tikslais. Saulė ir vėjai sparčiai garino drumzliną vandenį, iš kurio lįsdavo lankų aukštumėlės, pagal jas ūkininkai spręsdavo apie būsimą pievų derlių. Jeigu žemei pradžiūvus jos būdavo tamsios arba pilkos, jie žinojo – žolės panemunės lankose bus iki valiai. Pageltusios kalvelių kepurės pranašaudavo skurdų derlių, nes geltonavo smėlio sąnašos. Šių plotų šeimininkų laukė papildomas darbas ir papildomos išlaidos. Reikėjo nukopti smėlio sąnašas, nuniokotą plotą išakėti, patręšti mineralinėmis ir organinėmis trąšomis. Tai daryti buvo būtina, nes kiekvienas pašarų šapelis buvo skaičiuojamas jau iš pavasario, kiekvienas tikras ūkininkas rūpinosi, kad žiemą gyvuliai praleistų šiltai ir sočiai, kad duotų naudą. Skaistakaimyje susikūrus kolūkiams, pievos buvo paverstos ganyklomis, kuriose nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens ganydavosi kolūkio ir ūkininkų nuosavybėje buvę galvijai. Jas menkai tręsdavo, todėl nebuvo vešlios, o kai birželio–rugpjūčio mėnesiais jas išdegindavo karšti saulės spinduliai, virsdavo pusdykumėmis, kuriose retai pasigirdavo griežlės daina, retai pasirodydavo kiškis. Visi šie pievų gyventojai pasitraukdavo į dirbamus laukus ir kultūrines pievas.

Žiobrinės

Skaistakaimyje tarpukario metais nebuvo nei tikrų žvejų tinklininkų, nei užkietėjusių brakonierių. Nebent vienas kitas tylomis į pievų ežeriuką vidurvasaryje įmerkdamo savo pasidarytą venteriuoką ar iš karklo karnų suręstą bučiuką, į kurią dažniausiai patekdavo vienas kitas lynas, karosas, lydeka, plakis, raudė. Užtat su riebiais sliekais, kurių netrūko kiekvienoje sodyboje, naktinėje žūklėje sužvejodavo nemažai vėgėlių, karšių, ungurių, šapalų, lydekų, starkių, ešerių.

Tik ankstyvą pavasarį prie kaimo krantų valtimis atplaukdavo žvejų iš Šiaudinės arba Karališkių kaimų, kartais iš Jurbarko. Jie atsiveždavo ilgus tinklus ir jais padalindavo Nemuną skersai ir išilgai. Tuo metu ant kranto tarp Žiogio ir upės būriuodavosi gražiai pasipuošusių ponų, kuriuos aptarnaudavo Geįgaudiškio, Šakių, Kidulių ir Plókščių prekeiviai. Pakrantėje išliepsnodavo keli didžiuliai laužai. Kai sukrautos malkos virsdavo kaitriomis anglimis, ratu apie jas susmaigstydamo virbus, ant kurių pamaudavo ir kepdamo žuvis. Taip prasidėdavo garsiosios Skaistakaimio žiobrinės, kurios neretai užsitęsdavo ištisą parą ir ilgiau. Pokario metais šis gražus renginys buvo pamirštas, nors žiobriais visoje panemunėje, ypač Zapýskyje, Jurbarkè, Serėdžiuje, Veliuonojè, Alytujè ir Birstone, masiškai prekiaavo nelegaliai (iš po skverno).

Kaimo lankose buvo kelios gilesnės įdubos, kurios ir didžiausių karščių metų neišdžiūdavo ir užtat buvo vadinamos ežerėliais. Literatūriniai šaltiniai nurodo, kad nuo Šilinės, kuri yra priešingoje Nemuno pusėje, iki Skirsnemunės upė kažkada dalijosi į dvi dalis. Tarp dviejų farvaterių buvo kelių kilometrų ilgio sala. Galbūt vėliau, sunykus vienai vagai, lygiagrečiai su dabartine upės vaga ir liko šie ežerėliai, senvagės rudimentai. Didesnysis, kurį nuo Nemuno skyrė vos 50–70 m žemės ruoželis, kai kuriais metais susiaurėdavęs iki 20–30 metrų, buvo vadinamas Žiogiu, o mažesnysis, labiau atitolęs nuo upės, esantis arčiau prie A. Kėblaičio žemės, buvo vadinamas Mumeliu (matyt, Nemuno senojo vokiško vardo *Memel* transformacija). Kas davė pavadinimus šiems vandens telkiniams, niekas negalėjo pasakyti. Žiogį maitino pavasariniai Nemuno potvyniai, kurie čia įkalindavo gausybę upės gyventojų. Nemaža jų dalis čia išikurdavo ir daugindavosi. Tokiems priskirtinos karpinių šeimos žuvis: karosai, karšiai, plakiai, lynai, taip pat lydekos. Kitos kasmet atsinaujindavo pavasario potvynių ir atoslūgių metu.

Dešiniajame Nemuno krante – Šilinė.

2005 m.

A. Andrijo nuotr.

Valtelėje ant Žiogio bangų Benas ir Stasė Grikiečiai.

Apie 1940 m.

Iš B. Grikiečio albumo

Mumelis, be pavasario potvynių vandens, dar gausiai buvo maitinamas kaimo laukų surinktomis lietaus nuotekomis ir pietinio upės kranto gausių ir ištisus metus gyvų tyro vandens šaltinių. Šie nedidukai ežerėliai kai kuriais metais būdavo labai žuvingi. Ypač gyvas buvo Žiogis. Be didesnių pastangų jame buvo galima pagauti žuvį. Net meškerės ar bučiaus nereikėjo merkti. Žuvų buvo daug.

Dabar dažnai per televiziją tenka matyti, kaip lokiai vikriai gaudo į nerštavietes skubančias lašišas, kupres, kitas žuvis. Niekam nekyla abejonių dėl šių kadru autentiškumo. Šių eilučių autoriui dar visai neseniai teko savo akimis matyti, kaip vikriai ir profesionaliai tai daro šie atšiaurių teritorijų keturkojai gyventojai. Ir pačiam teko gauti gerą adrenalino dozę, stveriant už galvos tarp kojų spurdančią galiūnę lašišą.

Tačiau tai buvo jau suaugus. Vaikystėje, kai man tebuvo vos 7–8 metai, ir mažų žuvelių gaudymas rankomis buvo nepaprastai didelė laimė. Nusiziūrėję, kaip tai daro vyresnieji, mažyliai pasiimdavo krepšius ir, išsirikiavę Žiogio priekrantėje, po du tris iš lėto brisdavo ežerėlio pakrante. Ji buvo lėkšta ir apžėlusi tankia švendrių žole. Po kojomis suspurdėjęs prispaustai žuvelei, reikėjo staigiai pasilenkti ir stverti už galvos mėginančią pasprukti nelaimėlę. Kai tai pavykdavo, „žvejys“ išdidžiai ją traukdavo iš vandens. Po bendros apžiūros grobis buvo įmetamas į krepšį. Per dvi tris pasivaikščiojimo aplink ežerėlį valandas kiekvienas jau turėdavo po kelis kilogramus sidabrinų karosų, lynų, raudžių, plakių. Kai kurios žuvelės sverdavo po 400–700 gramų.

Prie N. Savelio, A. Kėblaičio, P. Čebanausko, J. Samajausko, J. Basčio, J. Kutkos, S. Griekio, A. Sprainaičio, P. Sprainaičio ir kai kurių kitų sodybų buvo iškastos nedidukės kūdros. Dauguma iš jų buvo naudojamos kaip vandens saugyklos gyvuliams girdyti ir daržams laistyti. A. Kėblaitis ir N. Savelis savo kūdrose buvo įveisę karosų, lydekų ir lynų. Rudenį, po bulviakasio, ūkininkai į kūdras įleisdavo pačių pasidarytus bučius ir be vargo kasdien turėjo šviežios žuvis. Teko matyti, kaip iš A. Kėblaičio tvenkinio buvo ištraukti lynai, sveriantys po 3–4 kg.

Iš kaimo tradicijų

Kaimas turėjo gražių bendravimo tradicijų. Viena iš jų – rudeninės derliaus valymo ir javų kūlimo talkos. Kaime samdomų bernų ir mergų nebuvo. Tik darbymečio dienomis N. Savelis samdydavo vieną kitą darbininką. Laisvi nuo ūkio darbų

vyras kartais parsisamdydavo Jankūnų ir kitų kaimų stambiesiems ūkininkams. Kiti, atitrūkę nuo savo ūkelio, vasarą įsidarbina Gelgaudiškio plytinėje ir neblogai uždirbdavo. Savame kaime visus darbus paprastai nudirbdavo talkomis. Gražu buvo žiūrėti, kai plačiam rugių ar kviečių lauke išsirikiuodavo 10–15 javų kirtėjų ir tiek pat rišėjų. Norėdami pasirodyti, kaimo stipruoliai stodavo eilėje pirmieji. Iš karto jie paprašydavo dviejų rišėjų. Derlingais metais paskui tokius smarkuolius sunkiai suspėdavo ir dvi trys rišėjos. Atokvėpiais ir po dienos darbo per visą javų lauką nuvilnydavo melodingos merginų ir moterų dainos. Vienos dažnai dainuotos dainos pradžia buvo tokia:

*Saulutė nusileido, mėnulis patekėjo,
Jauna, graži mergelė prie langelio sėdėjo.
Ko sėdi prie langelio, ko neini į darželį
Ravėt žalių rūtelių?..*

*Nikodemas Savelis (dešinėje)
laive. 1935 m. Iš B. Griekiečio
albumo*

Derliaus nuėmimo metu pertraukų beveik nebuvo. Su saulės patekėjimu javų kirtėjai rinkosi į lauką. Valandos pusantros pietų pertrauka ir vėl iki tamsos arba kol visas laukas išsirikiuodavo tiesiomis gubų eilėmis. Pabaigę doroti vieno ūkininko javus, kirtėjai persikeldavo į kito kaimyno lauką. Taip iki rugiapjūtės pabaigos. Javus suveždavo paprastai šeimos jėgomis.

Daugumai Skaistakaimio ūkininkų teko tenkintis arklinėmis kuliamosiomis. Technologija čia buvo gana paprasta. Prie maniežo (*rusvelkio*) medinių ienų (*dyselių*) buvo kinkoma po vieną du arklius. Manieže buvo keturios ienos, ant kurių kryžmės centre paprastai buvo pritvirtinama iš lentų sukalta platforma arklių varovui sėdėti ar stovėti. Jis ilgu botagu retkarčiais vis paragindavo bepradedančius nuo monotoniško ėjimo ratu snausti arklius. Nuo maniežo į klojimą ėjo metalinė transmisija, kuri suko klojime pastatytą kuliamąją. Tai buvo gana primityvus įrenginys.

Šia kuliamąją nukuldavo tik javų varpas; grūdai kartu su pelais išbirdavo pro šoninę angą. Iškratytus šiaudus nuo mašinos galinės angos darbininkai nuimdavo šakėmis. Jos dažniausiai buvo medinės. Šiaudus kraudavo klojime arba nešdavo į lauką ir ten sudėdavo jų stirtas. Ruginius ir kvietinius šiaudus dažniausiai taip ir laikydavo lauke per žiemą, nes klojimų patalpas taupė šienui, dobilams, vasarojaus (miežių ir avižų) šiaudams, kuriuos žiemos metu rankinėmis kapoklėmis smulkindavo ir maišydavo su kita žole, grūdais.

Tik retkarčiais kaime pasirodydavo Maštaičių ar Gūdlaukio motorizuoti kūlėjai. Jie atsigabendavo dyzelinius variklius ir gana modernias kuliamašias. Variklius statydavo kieme, o kuliamašias įstumdavo į klojimą. Kuliamoji su varikliu buvo sujungama plačiu ir stipriu audekliniu diržu. Dyzeliniai varikliai dažniausiai buvo vokiečių gamybos. Jų paleidimas būdavo gana sudėtingas. Mašinistas paimdavo audeklo skiautę, ją išmirkydavo dyzeline arba tepale ir padėgdavo. Liepsnojantį fakelą pakidavo po varikliu. Kai šis iššildavo, motoristas pradėdavo sukuti smagrati, prieš tai

išjungęs kompresiją. Gerai įsisukus smagračiams (dviem sunkiems plieniniams ratams variklio šonuose), staiga buvo įjungtama kompresija ir metalinis luitas pradėdavo papsėti. Iš pradžių jis leido tirštus juodus dūmus ir iš lėto spartino apsisukimus. Kai smagratis reikiamai įsisukdavo, ant jo skriemulio buvo dedamas diržas, jungiantis kuliamažą su varikliu. Diržas turėjo būti įtemptas, kitaip jis praslysdavo ir nesukdavo kuliamosios. Todėl jį uždėti ant skriemulio reikėjo ir jėgos, ir nemažo sumanumo bei drąšos. Tai buvo sudėtingas ir pavojingas momentas. Pasitaikė nemažai atvejų, kai, dedant diržą, po juo patekdavo mašinisto pirštai ir juos bematant sutraiškėdavo. Dar skaudžiau nukentėdavo mašinistas, kai po diržu patekdavo rankovė – nutraukdavo visą ranką. Pasitaikydavo nelaimių ir su dirbančiais prie kuliamosios. Norėdamas geriau iškulti javus, leidėjas (taip buvo vadinamas žmogus, kuris į kuliamažą kišdavo (leisdavo) javų pėdus) kartais per arti prikišdavo ranką prie besisukančių spragilų ir nukentėdavo. Todėl prie šių agregatų dirbti buvo prileidžiami tik patyrę žmonės, bet dažniausiai juos prižiūrėdavo savininkai. Šios kuliamosios skyrė grūdus nuo pelų ir į atskiras talpas atidalydavo žirnius, vikius, piktžoles, taip pat miežių, kviečių ir rugių grūdus. XX a. ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje kaime pasirodė dar modernesnės kuliamosios ir dizeliniai varikliai. Diržai ant jų jau buvo dedami specialiai įtaisytu įrenginiu. Be jokio pavojaus motoristui diržas specialia mova buvo permetamas nuo neutralaus skriemulio ant darbinio, ir priešingai. Šiomis kuliamosiomis kėlė iki kombainų atsiradimo, kurie kaime pasirodė šeštojo dešimtmečio pradžioje. Tačiau ir šie neišgelbėjo kaimiečių nuo sunkaus ir varginančio darbo. Išstas savaites nuo ryto iki vėlyvo vakaro kaime dūgzdavo arpai ir kiti grūdų valymo agregatai.

Pasibaigus kūlimo darbams, prasidėdavo grūdų valymas. Iš Vokietijos ir Švedijos atgabentais valytuvais, ranka sukamomis arpomis, grūdai nuo pelų buvo atskiriami pagal frakcijas. Žirniams atskirti nuo grūdų buvo naudojami vokiški *fuchteliai* ir gyvatukai. Kaime ne visi turėjo klėtis, todėl grūdai dažniausiai buvo sandėliuojami virš gyvenamųjų patalpų, mansardoje. Tam reikalui buvo stiprinamos mansardos sijos, lubos ir grindys. Tačiau derlingais metais šių patalpų dažniausiai pritrūkdavo ir kiekvienas ūkininkas stengėsi kuo greičiau parduoti išaugintą grūdų perteklių. Tai buvo ir pirmosios rudens pajamos už naująjį derlių. Tų pinigų labai stokojo kiekvienas ūkininkas.

Bulviakasis

Kaimo žmonių sutarimo ir bendro darbo pavyzdžiu buvo bulviakasiai. Jie prasidėdavo rugsėjo pradžioje ir baigdavosi tik tada, kai visų ūkininkų derlius būdavo sudėtas į bulvines arba kaupus. Į bulviakasi, kaip ir į rugiapjūtę, talkininkai rinkdavosi ankstyvą rytą, atsinešdami savo kasimo šakutes ir karnų pintines. Kasėjas užsiimdavo dvi tris vagutes ir keliais praeidavo visą lauką, išpurtydamas kiekvieną bulvių kerą ir atidžiai surinkdamas visas bulves. Žinojo žmonės bulvių sodinimo ir priežiūros darbo vertę, todėl stengėsi nepalikti lauke nė vienos bulvės. Negana to, nukastas laukas dar buvo ariamas, akėjamas, t. y. dar kartą tikrinamas, ar žemėje neliko neiškastų bulvių.

Derliaus nuėmimas dar labiau suartindavo ir šiaip gražiai sugyvenančius kaimynus, nes po kiekvieno ūkininko javapjūtės, kūlimo darbų ir bulviakasio buvo

*Bulviakasis
(iš kairės):
Dalė Meliulytė
(iš Sudargo)
ir Salomėja
Samajauskaitė.
Apie 1950 m.
Iš S. Tirlikienės
asm. albumo*

organizuojamos vakaronės su vaišėmis, po kurių neretai vykdavo jaunimo pasilinksminimai su dainomis ir šokiais. Pasilinksminimai kartais užsitęsavo iki vidurnakčio. O rytą vėl visi stodavo prie darbo, kupini energijos, gyvenimiško džiaugsmo, optimizmo ir humoro.

Ilgais žiemos vakarais

Kita kaimo tradicija – jaunimo ir kito amžiaus žmonių susibūrimai ilgais rudens ir žiemos vakarais. Susirinkdavo ne šiaip sau paplepėti, o norėdami vienas kitam padėti. Juk per vasarą ir rudenį namuose susikaupdavo daugybė neužbaigtų darbų. Tai ir vilnų kedenimas, jų paruošimas karšimui, ir pupų lukštenimas, ir plunksnų pašymas. Jaunamartė be raštuotų drobų, be šiltų ir minkštų patalų – ne jaunamartė. Visa tai reikėjo padaryti ilgais rudens ir žiemos vakarais. Susirenka, būdavo, artimiausios kaimynės, arba tos, su kuriomis artimiausiai bendravo, ir iki vėlyvos nakties plušdavo nepakeldamos galvų. Tik retsykais viena ar kita imdavo pasakoti kokią nors linksmą arba baisią istoriją. Užtraukdavo ir visiems žinomą dainą ar giesmę ir vėl įnikdavo į darbus. Taip ratu viena šeima pas kitą eidavo niekieno neraginama, niekieno neprašoma, tartum iš anksto būtų sutarta ir suderėta.

*Skaistakaimio
jaunamartės
(iš kairės):
Emilija Flėderytė,
Stasė Sprainaitytė,
Stasė Davulytė.
Apie 1940 m.
Iš B. Grikičio
asm. albumo*

Nuo Skaistakaimio aukštumos

*Ringupis
ant Skaistakaimio
aukštumos. 2008 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pietiniu kaimo pakraščiu į Nemuną sruveno tylus Riņgupis, kuris pavasari, surinkęs drėgmę iš plačių aplinkinių Jankūnų ir Daukantiškių kaimo laukų, netilpo į savo siaurus krantus ir virsdavo gilia ir siautulinga upe. Tiktai nusileidęs nuo Skaistakaimio aukštumos ir pasiekęs Nemuno pievas, jis lengvai atsikvėpdavo ir vėl nurimdavo.

Vasarą Ringupis vos vos sruveno, surinkdamas paskutinius Sabo pelkaitės drėgmės lašus. Užtat Nemunas tiek žiemą, tiek vasarą, tiek rudenį ir ypač pavasarį buvo nepailstantis darbštuolis. Šios svarbiausios Lietuvos upės hidrologinis ilgis nuo Usos versmių jos ištakose Baltarusijos žemėje netoli Lošos bažnytkaimio iki jo Atmatės žiočių – 1 016 kilometrų¹¹. Kiti šaltiniai nurodo – 937 km¹². Jis turi per 100 didesnių ir mažesnių intakų, kurie surenka vandenį nuo 98 102 km² ploto. Kitais duomenimis – nuo 98 200 km²¹³. Nemuno baseine kasmet iškrinta vidutiniškai po 600 mm kritulių, kurių bendras tūris siekia beveik 60 tūkst. km³. Beveik du trečdaliai (37,2 km³) jo susigeria į dirvą, o vėliau išgaruoja. Likusi dalis – 21,6 km³ – nuteka į Kuršių marias, o iš jų – į Baltijos jūrą. Nemunas užšąla apie gruodžio 20 d. ir ledo apkaustus paprastai nusimeta po 2,5–3 mėnesių – kovo pabaigoje. Bet būna ir išimčių. Nuo pat ankstyvo pavasario Nemunu plaukioja krovininiai ir keleiviniai laivai, prie jo krantų verda aktyvus gyvenimas.

Kiaušiniai Reicho labui

Karo metais vandens kelias buvo vienintelė transporto arterija, kuriai nereikėjo leidimų ir kuria labiausiai naudojosi panemunės kaimų gyventojai, palaikydami ryšį su miestais, kuriuos aprūpino maisto produktais. Tačiau apie 1943 m. pradžią vokiečiai susigriebė ir pradėjo persekioti kaimo prekeivius. Dažnai buvo organizuojamos jų gaudynės, kratos, kurių metu iš ūkininkų buvo rekvizuojamos jų prekės. Prekeiviai liūdni grįždavo į namus. Neapsie-

¹¹ Kolupaila S. *Nemunas*, Chicago, 1950, p. 16–17.

¹² *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1980, t. 6, p. 139.

¹³ *Ten pat.*

davo tos kelionės ir be kuriozų. Vieną iš jų prisimenu ir po daugelio metų. Nutiko taip, kad mūsų kaimo nemažas būrys ūkininkų vienu kartu susirengė į Kauną su kiaušinių, lašinių, sviesto prikrautomis pintinėmis. Kaip tyčia tą rytą vokiečiai Kaune surengė eilines gaudynes. Priplauką apstojo automatais ginkluoti kareiviai. Vyresnysis per garsiakalbį pranešė, kad visos

prekės rekvizuojamos Reicho reikalams. Kiekvienam asmeniui paliekama po kilogramą sviesto, po 20 kiaušinių ir po kilogramą lašinių. Išgirdę tokią naujieną, žmonės ne juokais sukruto. Moterys slėpė lašinių puspaltes po sijonais, vyrai po sėmėgomis. Tik su kiaušiniais buvo sudėtingiau. Tačiau ūkininkai nebuvo nusiteikę remti Reichą. Jie buvo linkę geriau savo turta išmesti į Nemuną, negu atiduoti jį okupantams. Dauguma taip ir padarė. Tik Pranas Pusederis pasielgė kiek kitaip. Ūkininkas atsisėdo laivagalyje ir, kol kiti lipo iš laivo ir juos kratė žandarai, stropiai daužė ir gėrė savo vištų padėtus kiaušinius. Kol atėjo jo eilė lipti iš laivo, jis jau buvo išgėręs per keturiasdešimt žalių kiaušinių. Viskas būtų gal ir neblogai buvę (savo turto Pranas neprarado), tik bėda, kad jo organizmas neišlaikė tokio kaloringo maisto perkrovos. Visą dieną vargšelis nenulipo nuo klozeto, o šeimininkė, kuri visuomet maloniai sutikdavo ir priimdavo nakynei šį ramų ir malonų viengungį, vis negalėjo atsistebėti savo svečių užpuolusia liga.

Kitą kartą prekeiviai kelionėje patyrė dar kraupesnių išpūdžių. Vėl keliavo grupelė kaimo žmonių. Šį kartą iš Kauno grįžo sėkmingai pardavę savo prekes. Kišenėse šlamėjo ostmarkės, kurių neišleido Kaune. Garlaivyje kaip paprastai vyko intensyvi prekyba pramoninėmis prekėmis, kurias siūlė keliaujantys prekeiviai. Tais laikais didelė retenybė ir skanėstas buvo konservai. Kažkuris iš keleivių susigundė mėsos konservais ir, nusipirkęs dėžutę, puikuodamasis čia pat laive ją atsidarė. Skaniai pakvipo. Aplinkiniai pradėjo varvinti seilę ir panoro patys nusipirkti konservų. Tik staiga per visą laivą nuskambėjo klaikus šauksmas: „Vajėzau!“ Konservus valgantis kaimietis pakilo nuo suolo, ant kurio patogiai įsitaisęs pietavo ir stabo ištiktomis akimis klaikiai žvelgė į rankoje laikomą konservų dėžutę, o kitos rankos pirštu rodė į ją. Jis negalėjo ištart

*Darbininkai
ant baržos denio.
Apie 1940 m.
Iš K. Švedienės
asm. albumo*

žodžio ir tik žiopčiojo lyg žuvis, išmesta į krantą. Šalimais sėdėję žmonės nieko nesuprato, o bendrakeleivis jau persisvėręs per laivo bortą „plėšė ožius“. Tik po kelių minučių jis atgavo amą ir tyliai išlemeno: „Pažvelkite, kas dėžės dugne“. Ir žmonės pamatė, kad konservų dėželėje guli mėsos gabalas, panašus į žmogaus mažąjį pirštelį. Iškart dalis smalsuolių irgi puolė prie laivo borto ir tik ką suvalgytais pietumis ėmė „maitinti“ Nemuno žuvis. Prie pasimetusių ir besiblaškančių žmonių greitai atsirado konservų prekeivis. Jis atsargiai paėmė dėžutę su siaubinga preke ir švystelėjo ją į upę.

Tarnavo visų labui

Sielius ir bemotores baržas tempdavo buksyrai. Ypač intensyviai darbavosi garsieji garlaiviai „Rambynas“, „Trakai“ ir kiti. Senelis Nemunas visada tarnavo visos Lietuvos labui. Jis svetingai sutikdavo geranorišką ir taikų verslininką, atgabenantį Vakarų valstybėse pagamintų prekių, ir palydėdavo išsivežantį lietuviškų gėrybių: grūdų, mėsos, žvėrių kailių, medienos.

Karo metais upė, kaip ir visas kraštas, buvo pavergta ir militarizuota. Į Rytų frontą buvo gabenama Reicho karo technika ir žmonės, o iš ten grįždavo tik dalis sužeistų ir suluošintų išvargintų kareivių. Ne vienas panemunės vaikas tomis dienomis su puodyne pieno skubėjo prie upės ir džiaugėsi, kad žaizdų ir nuovargio iškankinti kareiviai godžiai gėrė Nemuno pievų žole pamaitintų lietuviškų karvių pieną ir dėkojo už šio krašto žmonių gerumą.

Po Antrojo pasaulinio karo Nemunas vėl atgavo savo žavesį. Apie penkiasdešimtuosius metus į užtarnautą poilsį išėjusius upių transporto veteranus garlaivius pakeitė greitaeigiai dyzelinių variklių varomi laivai, savaeigės baržos. Kelionė jais tapo kelis kartus greitesnė ir daug patogesnė.

1962 m. (kiti šaltiniai nurodo 1961 m.) Nemunu pradėjo kursuoti greitaeigės „Raketos“, o 1978 m. pro Gelgaudiškį ir Skaistakaimio pievas kasdien praplaukdavo 9 keleiviniai laivai: 5 iš jų buvo su povandeniniais sparnais ir 4 gliseriai „Zaria“. Upių laivininkystė ypač pagyvėjo, kai ir Lietuvoje buvo pradėti statyti laivai¹⁴.

Nemuno laivininkystės apyvarta neregėtai išaugo ir jau apie 1980 m. ji sudarė per 2,6 mln. tonų krovinių ir kasmet perveždavo per 2,7 mln. keleivių.

Garlaivių prielauka ties Gelgaudiškiu. Prielaukoje – Jonas Samajauskas su dukra Aldona. Apie 1958 m. Iš S. Tirlikienės albumo

¹⁴ Lietuvos tarybinė enciklopedija, Vilnius, 1983, t. 6, p. 561.

Giliavandenė pakrantė

Žiemą Nemunas dažniausiai pasidengia storu ledu ir tampa patikimu Skaistakaimio ūkininkų tiltu, per kurį net ir dabar, kai prie Jurbarko jau stovi gražuolis tiltas, kaimiečiai su gausiomis laukų gėrybėmis keliauja į Jurbarko, Raseinių ir kitus užnemunės turgus, trumpina kelią į Žemaičių automagistrą. Tik ankstyvą pavasarį (kovo pabaigoje–balandžio pradžioje) senelis Nemunas pasišliaužia ir patvinsta. Jis griausmingai išsiveržia iš jį kaustančių smėlėtų krantų ir žiemą išaugusiais ledo šarvais uždengia gretimas pievas, kartais siautulingai raudamas pakrantės medžius ir krūmus, ardydamas savo krantus, nunešdamas tūkstančius kubinių metrų derlingų dirvožemių į žemupį, Kuršių marias.

Skaistakaimio ūkininkai laukdavo potvynių, nes jie davė daugiau naudos, negu darė žalos. Jie su Nemuno aukštupį maitinusių intakų – Nevėžio, Neries, Žeimenos, Dubysos ir kitų Aukštaitijos ir Vidurio Lietuvos upių vandeniu atnešdavo daug humuso, kitų trąšų į panemunės pievas, kurios po pavasario potvynių dar labiau suvešėdavo ir džiugindavo derliumi savo šeiminkus.

Potvynis

Ypač piktas ir įnoringas Nemunas buvo 1946 m. pavasarį. Žiema buvo snieguota ir gili. Daugelyje sodybų per pusnis nesimatė net tvorų. Žmonės iš sniego varžtų vadavosi kaip įmanydami. Po atodėkio ir vėl prasidėjusių pustymų ir šalčių sniegas sutvirtėjo. Juo galima buvo vaikščioti be baimės prasmegti. Tomis dienomis kaimas iš šalies atrodė nepaprastai vaizdingai. Iš po sniego dangos kyšojo tik viršutinės langų dalys ir pastatų stogai. Daugelyje vietų gyvenimas vyko po sniego danga. Žiema užsitęsė iki kovo vidurio. Paskui staigiai atšilo. Pakilusi saulė per dieną įkaitindavo snieguotus laukus, iš kurių tirpsta sniegas siautulingais upeliais nešė purviną vandenį į Nemuno lankas, užtvindė visą jų plotą. Naktimis spustelėdavo šaltukas iki dešimties laipsnių, sukaustydamas atitekėjusį vandenį į ledą. Smarkiai storėjo ir Nemuną dengiantis ledas. Lankos ir visa upė per kelias dienas virto stalo lygumo čiuožykla. Negalėjai atskirti, kur upė, kur jos tikrieji krantai, kur prasideda užlietos pievos.

Tokios gamtos išdaigos suteikė daug džiaugsmo mažiesiems. Atitrūkę nuo pamokų kaimo vaikai, nežiūrėdami tykojusio pavojaus patekti į žiojėjančias properšas, iki vėlyvų išnaktų, permirkę prakaitu, čiuožinėjo, vis negalėdami pasisotinti reta proga pamankštinti kojas ir smagiai atsisveikinti su baltąja žiema. Tokių čiuožyklų gamta retai padovanodavo.

Tai tęsėsi beveik dvi savaites. Paskui staigiai atšilo, ištisai lijo. Per kelias dienas laukuose sniego neliko nė kvapo. Tik šiauriniuose kairiojo upės kranto šlaituose dar bolavo patizę murzini jo kauburiai, bet ir jie kiekvieną dieną sparčiai nyko. Nemuno intakai, didelės ir mažos upės ir upeliai dar labiau patvino drumzlinu vandeniu ir vis grėsmingiau liejosi į jūrą tapusią Nemuno senąją vagą, kuri kadaise jungė abu aukštuosius šlaitus, vienas nuo kito nutolusius daugiau kaip per 1,5 kilometro. Upės platybė ir didingumas ties Skaistakaimiu panašėjo į dirbtinę jūrą. Žmonės su nerimu žvelgė į neregėtą vaizdą ir lingavo galvomis, nujausdami, kad upės sukaustymas tokio storio ledu ir vėlyvas pavasaris nieko gero nežada, kad įsiremusi į abu krantus ledo danga lengvai nepasiduos, o ir pajudėjusi gali prikresti visokių išdaigų. Taip ir įvyko.

Paskutinėmis kovo dienomis dieną ir naktį be pertraukos liejosi šiltas tropinis lietus. Ištvinę upeliai liejosi iš krantų ir, viską pakelėje šluodami, skubėjo į Nemuną, kurio vanduo kilo ne valandomis, o minutėmis. Retkarčiais vis pasigirsdavo duslus dundesys ir vėl viskas paskėsdavo tirštame rūke, kuris tartum pienu užpylė visą upės slėnį ir gretimas teritorijas. Net dienos metu per keletą metrų sunku buvo išžiūrėti medžių siluetus, pastatus. O lietus vis pliaupė ir pliaupė. Su nerimu paupio gyventojai tą naktį ėjo ilsėtis. Ypač neramu buvo Prano ir Stasio Grybų, Bataičių ir dar kelioms šeimoms, kurių ūkeliai buvo prisiglaudę Nemuno lankų pakraštyje ir juos jau liejo ištvinusios upės vandenys. Neramu buvo ir Gelgaudiškio miestelio gyventojams.

Paryčiais visus pažadino iki tol negirdėtas triukšmas. Atrodė, kad visai netoli vyksta stiprus artilerijos susišaudymas kaip karo metais. Tik jį dar papildė paslaptingas šniokštimas, lyg einantis iš daugiagalvio slibino nasrų. Kaimo smalsesni vaikinai dar prieš saulės patekėjimą nuskubėjo prie upės, nes suprato, kad senelis Nemunas vaduojasi nuo jį kaustančių ledų. Knietėjo savo akimis pamatyti, kas dedasi prie upės. Žioplių susirinko geras tuzinas. Paupyje tvyrojo dar tirštesnis rūkas. Tačiau jautėsi, kad upė energingai vaduojasi iš žiemos varžtų. Ji dundėjo, riaumojo, dūsavo. Pievų pakraštyje daugelis sustojo, nesiryždami eiti per ledu padengtas ir vandens užlietas lankas. Tik keli drąsuoliai, apsiavę ilgaauliais medpadžiais batais, kalvelėmis, aplenkdami lomose susitelkusius vandens duburius, nuskubėjo prie traškančios, dundančios, dejuojančios upės. Jie greitai ištirpo rūke ir tik retkarčiais lyg iš po žemių vis pasigirsdavo jų prislopinti balsai, kurie netrukus visai nutilo.

Užtat upės alsavimas vis stiprėjo. Staiga per visą upės ilgį sudundėjo lūžtantis ledas. Per visą panemunę nuaidėjo spiegiantis prie upės nuėjusių drąsuolių išgąstingas klyksmas: „Vajėzau, bėkime, tuojau apsems!“ Žmonių nesimatė, girdėjosi tik jų šūksniai, kuriais vienas kitą išpėjo, kad kelias į krantą jau atkiristas vandens, kad nežinia kur krantas. Pievų pakraštyje stoviniavusieji suprato, kad vaikinai pakliuvo į didelę bėdą, iš kurios nežinia kaip išsikaptys. Jie pradėjo šūkauti. Vienas lyg žinodamas buvo atsinešęs žibintą, kuri tuoj įžiebė, bet per rūką jis mažai tepadėjo. Kitas, paėmęs storą pagalį, ėmė juo daužyti netoliese stovėjusį sausą alksnį. Visi be

*Nemuno potvynis
prie Gelgaudiškio –
užlieta vakarinė
Nemuno g. pusė,
vanduo veržiasi
į miestelio centrą.
1946 m.
Iš B. Griekio
albumo*

*Nemuno potvynis
prie Gelgaudiškio –
užlieta rytinė
Nemuno g. pusė,
vanduo veržiasi prie
bažnyčios šventoriaus
vartų. 1946 m.
Iš B. Griekiečio
asm. albumo*

perstojo iš visos gerklės šūkalojo. Tai nutolusiems nuo kranto padėjo orientuotis rūke ir jie ėjo į šaukimą. Po kelių minučių pasigirdo vandens pliuškenimas ir sunkus alsavimas, nuo šalčio virpančių žmonių vaitojimas. Jie artinosi prie kranto lėtai, sunkiai atsispirdami srovei, plūstančiai prieš normalią tėkmę. Pakilo vėjas ir šiek tiek prasklaidė rūką. Atsivėrė klaukus vaizdas: tai pasinerdami, tai vėl iškildami brendantys žmonės stengėsi ištrūkti iš vandens spąstų, pasiekti sausumą. Tik dabar jie pastebėjo, kad visa plati lanka, per kurią prieš pusvalandį drąsiai nučiuožė, visiškai užlieta vandeniui. Jis dengė net pačias aukščiausias pievų kalveles. Jaunuoliai buvo išbalusiais, išgąščio perkreiptais veidais. Kai kurie silpnai mokėjo plaukti, todėl vyresnieji juos tempte tempė.

Laimė, iš ganyklų aptvaro vyrai jau buvo išplėšę keletą karčių, kurias nedelsiant ištiesė vaikinams. Pravertė ir virvė, kurią nusimanantys tokiuose reikaluose atsinešė vyrai, nes vienas iš plaukikų buvo visai nusiplūkęs. Vėliau paaiškėjo, kad jis beveik ant rankų išnešė mažuosius žioplį ir pats mirtinai nusikamavo. Ant karties pritvirtinta virvė nukrito prie jo kaip tik tuo metu, kai aukšta vandens banga pargriovė jį ir jis tik suspėjo šūktelėti: „*Viskas!*“ Bet ranka jau buvo įnerta į virvės kilpą ir žmonės ištraukė silpstantį kūną į krantą. Panemunės žmonės prie skaudžių vandens išdaigų pripratę. Daugelis savo kailiu jas buvo patyrę. Tad netruko išjudinti naujam gyvenimui ir narsųjį gelbėtoją. Išsigelbėjo visi.

Tuo metu Nemunas dar labiau įsisiautėjo. Viena po kitos ritosi bangos prieš srovę ir sparčiai kilo vanduo. Tai reiškė, kad žemiau Skaistakaimio upė užsitvenkė ledais, kaip tuomet vyrai sakė „*užsikimšo*“, ir natūrali užtvanka kas minutę augo, o su ja augo ir Skaistakaimio jūra.

Taip vanduo kilo iki pietų. Jis užtvindė paupio gyvenvietes ir kaimus. Apie pietus vanduo užliejo dabartinę Gelgaudiškio Nemuno gatvę, pasiekė Gelgaudiškio bažnyčios šventorių. Priešais jo pagrindinius vartus plaukiojo didžiulės metro ir storesnės lytys. Pakalniškių kelias ir dauguma pakelės namų atsidūrė vandens varžtuose. Per kapinių įdubą iki viršaus užsipildė smėlio griova prie plytinės. Žmonės ne juokais sukručio. Jie tempė savo kuklią mantą į pastoges ir kiekvieną minutę buvo pasirengę gelbėti gyvulius ir kitą turtą. Apie pietus kiek prašviesėjo dangus, padan-gėje pasirodė lėktuvai, o po kurio laiko prie Jurbarko pradėjo dunksnoti galingi

sprogimai. Vienas, antras, trečias. Kurį laiką visi nuščiuvę kažko laukė. O upė vis tvino ir tvino. Vėl ratus pradėjo sukti kita lėktuvų eskadrilė. Jie skrido upės viduriu žemai ir tingiai. Kai jų motorų gausmas nutilo, vakaruose vėl pasigirdo sprogimai. Po šio antskrydžio vanduo nustojo kilti ir upė pradėjo trauktis, bet labai nenoriai ir lėtai. Visu senvagės plotu pajudėjo ledų lavina. Ant milžiniškų lyčių vis praplaukdavo sužvarbusios stirnos, kiškiai, lapės, galingi medžiai, krūmai ir nežinia iš kur atplukdyti mediniai pastatai. Taip visą savaitę Nemunas tai nuslūgdavo, tai vėl patvindavo, o ūkininkai nekantriai laukė, kol pasitrauks vanduo, kad galėtų apžiūrėti, ką padarė toks potvynis jų valdoms.

Juodosios kaimo dienos

1941 m. birželio 22 d. ankstų rytą danguje sugriaudėjo lėktuvų gausmas. Ap-linkiniuose kaimuose, kuriuose buvo įsikūrusios rusų kariuomenės įgulos, krito bombos. Juodi tiršti dūmų kamuoliai kilo į dangų. Tą naktį iš gyvųjų tarpo pasitraukė kalvis Konstantinas Vilkaitis. Apie vienuoliktą ryto per Skaistakaimį jau riedėjo vokiečių tanketės, kareivių prigrūstos mašinos, dviratininkų kolonos, lauko virtuvės. Kaimiečiai santūriai sutiko svetimus kareivius, nestatė jiems garbės vartų, nenešė gėlių. Tik kaimo vaikai žiopsojo pakelėse ir vis stebėjosi nematyta technika, sunkiais dviračiais, vikšruotais motociklais. Tokių daiktų jiems dar nebuvo tekę matyti.

Kartais kolonos sustodavo, kareiviai mėgindavo užmegzti kalbą su vaikais, juos apdovanodavo saldainiais, šokoladu. Šie skanėstai vaikams patiko ir jie labiau imponavo negu galinga technika ir tvarkingai aprenkti kareiviai. Jie čia slampinėjo ištisomis dienomis.

Iškart užvirė naujas gyvenimas Skaistakaimyje ir gretimuose kaimuose, Gelgaudiškyje. Baltaraiščiai pradėjo suiminėti sovietams prijautusius kaimiečius, žydus. Prasiėjo iki tol nematytas pasityčiojimas iš žydų, jų žudynės. Tai giliai sukrėtė visą kaimą. Daugelis ūkininkų artimai bendravo su šiais žmonėmis, gaudami prekes kreditan (*ant bargo*), realizuodami savo išaugintus žemės ūkio produktus. Kaimiečiai simpatizavo šioms kuklioms ir tvarkingoms šeimoms, nes jos geranoriškai paremdavo

*Kelias per
Skaistakaimį. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

*Apoloniya Nomicienė
su dukra Sofija
Zdanavičiene.
1973 m.
Iš Gelgaudiškio
mokyklos muziejaus*

valstiečius sunkiu momentu, kai stigdavo pinigų būtiniausioms prekėms, kai reikėjo kitos pagalbos. Vieni kitus gerai pažinojo, bendravo jų vaikai. Žinia, kad nužudytos Kerbelio, Sijovičiaus, Kaplano šeimos, visus giliai sukrėtė. Niekas nesuprato ir negalėjo suprasti, už ką, kodėl be teismo ir teisės pasiteisinti žudomi žmonės: vyrai, moterys, vaikai, kūdikiai ir dar neatėję į pasaulį.

Nemažiau skausmingas buvo ir Gelgaudiškio plytinės darbininko laisvamano J. Nomicos nužudymas vien už tai, kad jis priklausė Komunistų partijai.

Belaisviai

Gelgaudiškyje ant kalno, prie vaikų namų esančiose mokyklos patalpose buvo įsteigta karo belaisvių stovykla. Išalkę, moraliai ir fiziškai suluošinti buvę raudonarmiečiai su grauduliu žvelgė į vietinius vaikus, kurie kitame pastato gale, kuriame buvo įkurta mokykla, mokėsi, žaidė, išdykavo. Įsidrąsinę kariai kalbino vaikus, prašė valgyti. Daugelis mokinių nedvejodami atiduodavo savo priešpiečius ir sugrįžę į

*Šiame name buvo
įkalinti karo belaisviai.
2005 m.
A. Andrijo nuotr.*

namus pasakodavo, kad belaisviai labai džiaugėsi ir dėkojo už maistą. Belaisviai stengėsi nelikti skolingi. Iš medžio, skirto kurui, jie drožė statulėles, žaisliukus: lesančius paukštelius, dirbančius kalvius, inkilėlius, tarškynes. Gamino ir mėsos pjaustymo lenteles, kitus namų apyvokos daiktus. Prasadėjo tikra barterinė komercija: už sumuštinį gauni švilpuką, už lašinių bryzą – gražią karnų pintinėlę arba karnų vyžas, kurios tais laikais tapo pagrindiniu apavu, už duonos puskepalį – lesančius paukštelius arba narvelį.

Vokiečių sargybiniai nekreipė dėmesio į vaikų ir belaisvių bendravimą. Dauguma jau buvo pabuvoję fronte ir pagal jų išvaizdą nesunku buvo pastebėti, kad yra gerokai nukentėję. Kai kurie jų šlubavo arba sunkiai valdė rankas, kojas, kiti buvo senyvo amžiaus. Matyt, tėvynė ir juos pačius nelabai lepino. Sargybiniai pasikeisdami eidavo į aplinkinius kaimus, reikalaudami kiaušinių ir lašinių. Belaisvius maitino skystu viralu (*balanda*), kuri retkarčiais pagardindavo arkliena, kita mėsa, kai koks ūkininkas atgabendavo koją nusilaužusį gyvulį arba pastipusį kokį namų gyvulį. Tad vaikų dovanos belaisviams buvo nemaža paspirtis ir pačiam Reichui, gelbstint nuo bado karo belaisvius ir savo karius. 1943–1944 m. didžioji belaisvių dalis buvo atiduota vietos ūkininkams. Formaliai belaisviai buvo išleisti dirbti ūkio darbų, o iš tiesų – siekiant sumažinti Reicho išlaidas. Bet belaisviai pradėjo bėgti ir į stovyklą sugrįžo tik keletas. Vokiečiai mėgino juos gaudyti, tačiau jau buvo per vėlu. Pačiame Wermachte drausmė buvo pašlijusi, masiškai dezertyravo kareiviai, sparčiai artėjo frontas. Tad stovyklos vadovybė pasitenkino grįžusiaisiais. Juos greitai išsiuntė nežinoma kryptimi, o stovykla buvo uždaryta.

Vokiečiai traukiasi

1944 m. vasarą ir rudenį pro kaimą, Nemuno pievomis, į Vakarus patraukė tūkstantinės naminių gyvulių bandos, kuriose buvo nemažai ir iki tol nematytų Holmogorų mėsinių veislės galvijų. Varovai buvo vokiečiai, rečiau – austrai, belgai, kartais ukrainiečiai vlasovininkai. Vokiečiai dažniausiai buvo jau kare pabuvē vyrai, nes buvo suluošinti: šlubi, kreivi, vienaakiai, berankiai. Jie buvo ginkluoti kavalerijos karabinais, bet taikūs ir ramūs.

Per dieną tokia kolona sukardavo gal kokius 20 km. Nakties poilsiui sustabdžius bandą, varovai ieškodavo vietos, kur prisiglausti. Kiek pasnaudę, pasikeisdami pasklisdavo po aplinkinius kaimus. Pirmiausia paprašydavo pieno, kiaušinių, lašinių. Čia pat godžiai gėrė piena, o kiaušinius ir lašinius krovė į savo krepšius juodai valandai. Ūkininkai negailėjo pavargėliams maisto, retsykais pasiūlydavo kelminės, kurią karo metais pradėjo savo reikmėms gaminti nemažai ūkininkų. Degtinė buvo reikalinga vaistams ir visokiems svečiams pavaišinti, o kartais ir išsipirkti nuo baudų, rinkliavų, duoklių, *stuikų* (arklių ir vežimų rekvizavimo kariniams pervežimams). Kareivėliai mielai priimdavo šias vaišes, o po jų padaršėdavo, pasidarydavo šnekesni. Dauguma keikė Hitlerį už avantiūrizmą, už žmonių kančias, milijonus mirčių. Jie gailėtingai dalijo melžiamas karves jų netekusioms šeimoms, „nematydavo“, kai drąsesnieji patys, be leidimo išsirinkdavo gražesnę gyvulį ir patyliukais nusivesdavo prie savo bandos.

Visai kitaip elgėsi ukrainiečiai. Jie buvo jauni, agresyvūs ir tiesiog plėšikavo kaimuose, atiminėdami iš žmonių paskutinių gyvulį ir duonos kąsnį. Tai jokių būdu

ne visų Ukrainos gyventojų apibendrinimas. Karo ir pokario metais teko kartu dirbti, mokytis su visai kitokiais šios šalies atstovais. Jie skyrėsi nuo vokiečių tarnų kaip diena nuo nakties, tartum būtų kitos tautos žmonės. Dažnai su jais prisimindavome karo metus. Mes vieni kitus supratome, nes savo akimis matėme, kad kiekvienoje tautoje pasitaiko brolių ir galvažudžių.

Priverčiamieji darbai

Ypač skausmingas buvo prievartinis žmonių vežimas darbams į Vokietiją, jaunimo atidavimas stambiams žemvaldžiams bernų ir mergų pareigoms, jaunimo šaukimas į Vermachtą, mobilizavimas apkasams kasti. Atsisveikinimas su gimtaisiais namais buvo liūdnas ir skausmingas. Nors grojo armonika ir jaunimas šoko kaip ir anksčiau vakarėliuose, tačiau motinų ir seserų ašaros bylojo, kad šios linksmybės tėra tik priedanga širdį veriančiam skausmui paslėpti. Ši nuojauta buvo pranašinga – ne visi tomis dienomis palikę gimtuosius namus į juos sugrįžo.

Negrįžo kalvis, puikus muzikantas Jonas Kutka, jo brolis, žinomas dailininkas ir puikus armonikos meistras Vilius. O ir sugrįžę nebūtų radę savo gimtojo lizdo. Artėjant iš Rytų frontui, kaimuose ėmė siautėti vlasovininkai. Jie iš ūkininkų atiminėjo karves, arklius, kitus gyvulius. Dalį jų čia pat vietoje skerdė, kepė, virė ir rengė orgijas, numesdami vietiniams gyventojams gyvulių galvas, kojas, kitus subproduktus. Rekvizuotus gyvulius grupavo ir varė į Vakarus. Nupjautus javus rinko iš laukų ir įrengtose aikštelėse kūrė, krovė į sunkvežimius ir gabeno taip pat į Vokietiją.

Kai frontas priartėjo prie Šakių, visi Skaistakaimio gyventojai buvo priversti pasitraukti iš namų. Už kaimo buvo įrengta prieštankinių griovių sistema, kiti gynybiniai įrenginiai. Hitlerininkai ruošėsi čia surengti stiprų pasipriešinimą, tačiau spartus sovietų kariuomenės puolimas dešiniajame Nemuno krante pakeitė jų planus. 1944 m. spalio 18 d. vokiečiai be mūšio pasitraukė prie Sudargo, o apie Naujuosius metus – dar toliau į vakarus. Prie kaimo mūšių nebuvo, bet kaimo taip pat neliko.

Prie Šakių pajudėjus frontui, hitlerininkų būrys sudegino kaimą, iššaudė prie namų besiglaudančius šunis, kates. Sugrįžę namo, žmonės rado tik styrančius kaminus, ugnies suniokotas mūro sienas. Iš viso kaimo tik per stebuklą išliko prie Šiaudinės–Gelgaudiškio kelio prisiglaudusios Antano Sprainaičio, Saliamono Grikiečio, Marcelės Davulienės, Antano Kėblaičio, Jono Rudaičio, Prano Endriukaičio, A. Kruopaičio ir A. Vasiliausko ūkeliai. Dauguma žmonių prarado visus javus ir gyvulius. Kaimui grėsė badas. Ir čia dar kartą atsiskleidė patys gražiausi kaimo žmonių bruožai – jie rėmė vienas kitą kuo galėjo. Vieni su padegėliais dalijosi grūdais, kiti gyvuliais, daugiavaikėms šeimoms atiduodami dalį savo likusių gyvulių. Kiti šelpė miltais, lašiniiais, priglaudė po savo pastogę.

Prabėgę metai

Daug metų prabėgo nuo tų žiaurių ir liūdnų dienų, bet ir šiandien su dėkingumu prisimenu Antano Buneckio, Prano ir Antano Sprainaičių, Juozo Bakšio ir kitų kaimo ūkininkų labdaringus apsilankymus su lašinių bryzu, kiaušinių pintinėle, miltų krepšeliu, obuoliu kišenėje. Kokie buvo laukiami ir mieli tie apsilankymai! Jie padėjo atitolinti bado dienas ir sulaukti pavasario. Visi šie labdaringi ūkininkai jau seniai iškeliauvo į Anapilį, tačiau jų humaniškas poelgis ir atminimas gyvuos tol, kol

*Vakaras
prie Nemuno,
kitame krante –
Skirsnemunės
bažnyčios bokštai.
2005 m.
A. Andrijono
nuotr.*

bus gyvas nors vienas šio kilnaus žingsnio liudininkas. Jis dar kartą patvirtino kaimo dvasinę stiprybę ir vienybę, paprastų kaimo žmonių gilų dvasingumą.

Vėlyvą 1944 m. rudenį ir žiemą nemažą paramą kaimui suteikė naujoji sovietų valdžia. Daugelis nuo karo nukentėjusių ūkininkų gavo melžiamas karves, grūdų sėklos, miltų, cukraus, aliejaus, kiaušinių ir mėsos konservų. Produktai buvo gražiai įpakuoti į skardines ir spalvingas dėžes. Ant jų užrašai bylojo, kad jie atkeliavo iš JAV, Kanados, Australijos, Brazilijos ir kitų labdaringų kraštų. Pamatę šiuos produktus, kaimiečiai juokavo, kad į Lietuvą atėjo „Antrasis frontas“, apie kurį tais laikais tiek daug buvo rašoma ir kalbama.

Neseniai po daugelio metų aplankiau gimtąjį kaimą. Kaip viskas čia pasikeitė. Sunku surasti buvusių sodybų vietas, sunku atpažinti laukus ir net senąjį Ringupį. Jo krantai apžėlė tankiu eglynu, o vaga dar labiau susiaurėjo ir vasarą jis vos vos sruvena. Tik po didelių liūčių senasis upelis kurį laiką vėl atgyja ir suspurda. Bet neilgam. Numelioruoti laukai pavasarį sparčiai atiduoda drėgmę, netaupydami jos vasarai. Viskas nuplaukia į Nemuną pavasarinio polaidžio metu. Vasarą jį maitina tik lietus, kurio vis mažiau, o jo lašus godžiai sugeria išdžiūvusi arimų žemė. Ji saugo kiekvieną drėgmės lašą ir lengvai jos nepaleidžia. Išnyko gilūs duburiai, kuriuose nardydamo margieji upėtakiai, lydekos, raudės, vijūnai, vadinami pypliais dėl jų cypimo, ištraukus iš dumblo. Čia pavasarį užsukdavo ir retesnės ateivės žuvys, kurios kartais įsikurdavo ir pasilikdavo ilgesniam laikui. Mėgo šias vietas ir nėgės, kuriomis tartum pilkais kaspinais buvo apkibę akmenys. Išliko tik dėlės. Jų gausu kiekviename duburėlyje. Jos alkanos ir spiečiumi aplimpa kojas, vos tik jas įmerki į šaltą vandenį.

Išnyko ir krantuose augusios blindės, skroblai, uosiai. Nėra išsikerojusių gluosnių, kurių pavėsyje poilsį surasdavo jų šeimnininkai ir paukšteliai. Nėra P. Čabausko gražiosios sodybos ir jo sodo. Nėra garsiųjų J. Samajausko trešnių ir slyvų. Plyname lauke net sunku surasti, kurioje vietoje buvo ši tvarkinga sodyba ir vaismedžiais garsėjantis jos sodas. Išnyko A. Kuncos, J. Basčio, P. Bedarbio, J. Stravinskio, J. Baužo sodybos. Ant sunykimo ribos ir kitos senosios viensėdijos. Jos apširusios ir nykios.

*Skaistakaimyje
senųjų Kutkų ūkyje
(iš kairės): Aldona
Žemaitienė, Antanas
Samajauskas, Salomėja
Tirlikienė. 2005 m.
A. Samajausko nuotr.*

Susitikau su šaknis čia įleidusiais senbuviais. Jų nedaug jau belikę. Išsikalbėjome. Išklausiau daug liūdnuų ir gaudžių istorijų. Prisiminėme prieškarį, karą, pokarį. Prisiminėme žmones, kaimynus ir pažįstamus, saulėtas dienas ir niūrius debesis virš kaimo. Daugelio buvusių ūkininkų vaikai pasiėmė kompensacijas už tėvų ir senelių žemę. Dirvos daug kur dirvonuoja. Tik bendrovei priklausantys plotai užsėti. Nepajutau didelio optimizmo jų pasakojimuose apie šiandieninį gyvenimą. Senbuviai jaudinasi dėl kaimo dabarties ir ateities netikrumo, dėl neaiškių ratuotų tipų siautėjimo naktimis po senyvų žmonių kiemus, dėl prasto tvarkos sergėtojų darbo. Daugelis prisiminė sunkius pokario metus ir skaudžias netektis.

Buvo prisiminta, kad visais laikais čia dirbo ir kūrė darbštūs ir kūrybingi Skaistakaimio žmonės ir kad kaimo gražios tradicijos dar gyvos, kad dabartiniai skaistakaimiečiai kaip ir anksčiau kupini vilties ir gražių ateities vizijų.

Skaistakaimio sodyba prie Ringupio

Antanas Samajauskas

„Mano tėvas dirbo kumečiu Dambrovės dvare ir pasimirė, nors buvo dar jaunas. Mirė nuo gumbo. Dvare dirbo vežėju (furmonu), važinėjo ketvertu žirgų.

Aš buvau vyriausias sūnus šeimoje. Po tėvo mirties išleido mane pas ūkininką jaučių ganyti. Jau pirmos dienos vakare parkūriau namo. Bėgau vis atsisukdamas pasižiūrėti, ar kas nors nesivojeja.

Kitą pavasarį išginiau dvaro jaučius. Mažas buvau, jaučių nesuvaldydavau, bėgo jie, kur norėjo. Trejus metus taip laksčiau pas-kui jaučius, kiaules, o vėliau bernavau pas ūkininkus. Daugiausia Prūsijoje, kur išmokau vokiečių kalbos.

Kai Nepriklausomos Lietuvos metais buvo atlikta žemės reforma, tai dvarus išparceliavo, t. y. išdalijo dvaro kumečiams. Gavau ir aš namo dalį ir sklypą Skaistākaimyje. Ten apsigyvenau su žmona Agota, kurios mergautinė pavardė buvo Petkevičiūtė. Iki vestuvių ji gyveno Šiaudinės kaime, Šiaudinės parapijoje. Jos tėvas Antanas Petkevičius vertėsi prekyba, du kartus buvo išvažiavęs į Ameriką.

Dar prieš 1905 metus Gelgaudiškyje mokiausi kalvio amato. Kalvėje dirbo toks Grybas, žmonės jį Pirmeiviu vadino. Jis skaitydavo „Rygos naujienas“, kitus laikraščius, o paskui žmonėms pasakodavo, ką sužinojęs ir kas pasaulyje dedasi. Tuo laiku tokių žmonių buvo vienietai. Tik prieš Antrąjį pasaulinį karą atsirado daugiau išprususių žmonių. Tada Gelgaudiškyje ir jo apylinkėse buvo šviesių protų: A. Orentas, P. Orentas, J. Nomica, J. Stukšys, K. Dereškevičius, P. Neverauskas, K. Kubilius, J. Bastys, B. Bieliauskas.

Skaityti ir rašyti mokėjau, vaikystėje 3 metus vaikščiojau į mokyklą. Kokius ten metus – nuo lapkričio iki balandžio mėnesio. Tai ir buvo visi mokslai. Rudenį į mokyklą eidavom per laukus, per balas. Jaunesnįjį brolių Kostą ant pečių nešdavau...“

Tai mano tėvo Jono Samajausko (1895–1986) žodžiai. Šeimoje aš buvau 5-tas vaikas. Tėvų sodyba buvo Skaistākaimyje, prie Lapymo (mes jį vadindavom Ringupiu) upelio, vos porą kilometrų nuo Gelgaudiškio. Tėvų namuose prabėgo mano vaikystė ir mokykliniai metai. Per tą laiką gerai pažinau savo kaimo ir Gelgaudiškio apylinkių žmones. Girdėjau daug įvairių pasakojimų ir prisiminimų iš tėvų, jų artimųjų ir pažįstamų lūpų. Daug ką iš tų laikų prisimenu. Kai ką esu užrašęs popieriaus lapuose...

Radijas

Apie 1936 m. tėvas vienas pirmųjų įsigijo radiją su ausinėmis, o 1937 m. jis jau nusipirko 4-ių lempų vokiečių gamybos radiją „Pyliptom“ (o gal „Philips“?). Radijo aparatą pagal sutartį į namus atvežė du kažkokios firmos agentai iš Kauno. Kaune tuo metu niekas jokių radijo aparatų negamino. Vakarais pas mus susirink-

Skaistakaimio ūkininkas
Jonas Samajauskas
(1896–1986).
Apie 1965 m.
Iš S. Tirlikienės
asm. albumo

Susitiko Grikiečių giminės atstovai (iš kairės): Antanas Grikietis su žmona, Saliamonas Grikietis (1884–1966 05 20), jo sūnus Jonas Grikietis, Jono pusbrolis Jonas Grikietis iš Eržvilko. 1958 m. Iš B. Grikiečio asm. albumo

davo kaimynai pasiklausti žinių. Jie norėjo žinoti, kas dedasi pasaulyje. Dažnai vakare takeliu per pievą ateidavo kaimynas Antanas Kutka. Jis nešiojo akinius, kuriuos kartais užsidėdavo atvirkščiai, riestais laikikliais į viršų. Tėvas jo klausdavo: „Ką dar girdi, Antanai?“ Tas atsakydavo: „Dabar pro lenkus...“

Vėliau radijo aparatus įsigijo J. Čebenauskas, Sprainaitis. Žinau, kad radijo aparatą turėjo iš JAV sugrižęs Saliamonas Grikietis. Jaunimas klausydavosi muzikos, transliacijų iš teatro, moterys – mišių iš bažnyčių.

1939 m. į Lietuvą įvedus ribotą rusų kariuomenės kontingentą, radijų iš žmonių neatiminėjo, žinių buvo galima klausytis iš viso pasaulio. Iš mūsų radiją atėmė 1941 m. birželio 23 ar 24 d., jau atėjus vokiečiams. Ją atėmė vietiniai Gelgaudiškio baltaraiščiai. Iš jų pažinojau Viktorą Bataitį, rudaplaukį gimnazistą. Jis atėjo paimti mūsų radijo, su juo buvo du kiti bendrai. Ant rankovių jie nešiojo baltus raiščius su raidėmis TDL, kurios reiškė „Tautos darbuotojų labui“. Tų baltaraiščių buvo ne daug, bet buvo. Jiems priklausė vyrai iš įvairių sluoksnių, daugiausia jauni žmonės.

Prasidėjus karui ir žygiuojant vokiečiams į Rytus, ant kelio per Skaistākaimį, prie S. Grikiečio sodybos, sugedo vokiečių karinė mašina. Ja važiavo kareiviai ryšinin-kai. Kaime žmonės nemokėjo vokiečių kalbos, todėl jiems nurodė J. Samajausko sodybą.

Atėjo vokiečių puskarininkis, jo antpečiai buvo kaip kursanto – su baltais apvaisais, ant rankovės du „paukščiukai“ (vertikalčiai). Kareiviai jį vadino „unteroficyr“. Tas puskarininkis buvo sugedusios mašinos vadas.

Matyt, puskarininkiui patiko sodyboje buvusi tvarka, švarūs kambariai, lentų dažytos grindys, tinkuotos ir nubaltintos švarios sienos, pakloti austiniai takeliai, nes jis paprašė leisti apsigyventi ūkelyje, kol bus remontuojama mašina. Tėvai jam užleido geriausią kambarį, mūsų vadinamą svečių kambariu.

Puskarininkis atsinešė kuprinę, dar kažkokį ryšulį ir apsigyveno pas mus. Tėvai jam davė maistą. Vokietukas labai mėgo kiaušinius, pieną, nors maistui buvo neišrankus, valgė viską. Apsigyvenęs pastebėjo, kad jo kambaryje yra laidai, įžeminimas. Lauke pamatė stulpus su antena. Puskarininkis paklausė tėvo, kur radijas. Tas papasakojo, kad ją atėmė baltaraiščiai.

Po pietų man žaidžiant su Stasiu Šoloniku, į kiemą išėjo mūsų „nuomininkas“ Hansas. Jis pamojo man pirštu ir vokiškai pasakė „Kom, kom“. Aš supratau, kad jis kviečia pas save. Man priėjus, matyt, jis paklausė, ar aš žinau, kur policija, nes žodį „*polici*“ jis kartojo keletą kartų. Tuo metu kieme pasirodė tėvas ir pasakė, kad jis tikrai klausia, ar aš žinau kelią į policiją. Patvirtinau, kad žinau, pasikviečiau Stasį eiti kartu. Ir mes leidomės į žygį. Einant Hansas kažką vokiškai kalbėjo, bet aš jo beveik nesupratau. Atėjus į miestelį, jį privedžiau prie Gelgaudiškio policijos nuovados durų.

Mūsų Hansas žengė durų link, sakydamas mudviem su Stasiu „Kom, kom“. Mudu paskui jį ir išžengėm į kambarį. Ten buvo apie 8–12 vyrų su raiščiais ir be jų. Pamatę vokiečių, visi pašoko, pasitempė. Kas šaukė „*Heil Hitler*“, kas ranką prie kepurės pridėjo, kas ramiai stovėjo. Hansas priėjo prie stalo, pradėjo garsiai šaukti ir kumščiu trenkė į stalą. Baltaraiščiai stovėjo tylėdami. Nuo šaukimo vokiečiai greitai pavargo. Išliejęs piktumą, parodė man į kampa, kur buvo padėti keli radijo aparatai. Supratau, kad klausia, kuris mūsų. Bakstelėjau pirštu į savąjį. Jis priėjęs radiją paėmė ir pasidėjo ant stalo. Po to atėjo akumulatoriaus eilė, atsirado ir jis ant stalo. Bet mūsų baterijų (*batareikų*) nebuvo, matyt, jas baltaraiščiai nušvilpė.

Tada vokiečiai išsiėmė iš kišenės laidelį su lempute, patikrino visas baterijas, porą padėjo ant stalo. Baltaraiščiai stovėjo ir tylėjo, lyg kelnes pridėję. Paėmęs nuo stalo baterijas, padavė jas Stasiui, akumulatorių – man ir parodė pirštu, kad eitume. Pats paėmė radiją, kažką dar garsiai parėkavo, išėjo iš policijos pastato, ir mes visi pasukom namo. Namuose sudėliojo viską į vietą ir radijas pradėjo veikti. Jis klausydavosi žinių, o tėvo prašydavo pasiklaudyti ir jam išversti, ką kalba rusai.

Vėliau iš fronto vokiečukas mums parašė keletą laiškų. 1942 m. pavasarį sužinojom, kad kažkur prie Maskvos Hansas dingo be žinios. O baltaraiščiai pas mus daugiau nesirodė ir radijas sulaukė pokario metų.

Ūkio darbai

Smetonos laikais mūsų kaimo žmonės daugiausia vertėsi žemės ūkio darbais ir gyveno iš derliaus, parduodamų gyvulių – kiaulių, žąsų, vištų, avių, veršių. Taip pat pardavinėjo kiaušinius, sodų gėrybes ir kt.

Mūsų tėvai į ūkį žiūrėjo kitaip. Pagrindinė ūkio šaka buvo pienininkystė. Jie laikė 3 geros veislės karves, kurių pieną pristatydavo į separavimo punktą, vadinamą pienine. Ją įkūrė Jankūnų kaimo daugiažemiai Račiūnas, Staniulis, Sabas, Juodaitis, Sederis, Skaistākaimio kaimo ūkininkai – Samajauskas, Savelis, Bastys, Bedarbis. Pieninė buvo lyg akcinė bendrovė. Staniulis davė žemės, už narių pinigus pastatė pieninę, nupirko įrangą. Nuo pieno nugriebtą grietinę pristatydavo į Šakių pieninę. Veždavo pagal grafiką. Išcentrifuguotas pienas buvo gražinamas jį pristačiusiam šeimininkui. Tas pienas dar tiko varškei gaminti, kiaulėms šerti.

Dauguma mūsų kaimynų turėjo po 8 ha žemės, o kai kas ir daugiau, tačiau sugebėdavo išlaikyti tik po vieną karvę ir tą dažnai neproduktyvią. Tėvai per mėnesį vasaros metu už pieną gaudavo 100–130 Lt, tad ryžosi nuo kaimyno Antano Vilkaičio nupirkti 1,5 ha žemės. Dalį pinigų 1937 m. sumokėjo iš karto, o kitą dalį gavo vekseliu. Tais pačiais metais vekselį išsipirko. Be to, turėjo lankos 20 m pločio „bryžą“ – nuo N. Savelio žemės linijos iki pat Nemuno. Nupjovę žolę, gaudavo 2 ve-

žimus šieno. Žemę tėvai gerai įdirbdavo, nes laikė du tvirtus arklius. Kai kurie kaimynai, turėdami tiek pat žemės, laikė tik po vieną arklį ar karvę.

Kasmet buvo auginama ir parduodama valstybei po 14 kiaulių, daugiausia bekonų. Už juos mokėdavo brangiau, iki 75 Lt už vieną, dar primokėdavo po 5–7 Lt premijos už gerą nušėrimą. Saviems reikalams nusišerdavo 5–6 kiaules. Rūkytus lašinius, kumpius, dešras, skilandžius paprastai palikdavo vasarai, kai prasidėdavo sunkūs metų darbai. Kasdieniam maistui buvo vartojami kiaušiniai, kiaulės taukai, veršiena, avišiena. Avių laikėm 2–3, jų prieauglis buvo 5–8 avys kasmet.

Laikėme ir paršavedę kiaulę, kuri du kartus per metus atsivesdavo 18–20 paršiukų. Paršiukams net pritrūkdavo kiaulės spenių, juos teko girdyti iš buteliukų, kaip vaikus. Dalį paršiukų iš namų parduodavo, kitus – auginavo.

Visiems šeimos nariams darbo buvo per akis – nuo mažo iki didelio. Darbas buvo skirstomas kiekvienam pagal jėgas. Šeimoje nebuvo žodžių „negaliu, nenoriu“.

Žiemą arklių taip pat niekas nelaikė dykų. Tuo metų laiku iš miško veždavomės malkas arba tėvas jais uždarbiavo, gabendamas popiermalkes į sandėli, kuris buvo Prano Grybo žemėje netoli Nemuno.

Mūsų vasaros

Vasarą mokyklose atostogos prasidėdavo nuo birželio 10–13 dienos. Laisvo laiko turėdavome iki valios. Bet mes, kaimo vaikai, nepoilsiaudavome – dirbome ūkyje, daržuose prižiūrėjome runkelius, rovėme piktžoles. Dar likdavo laiko pasimaudyti ir pameškerioti.

Jau minėjau, kad netoli mūsų namų buvo medžių sandėlis statybinėms medžiagoms – ten gulėjo pušiniai, egliniai, beržiniai, uosiniai rąstai, iš kurių Nemune darydavo plaustus, vadinamus *trioptais*. Tuos plaustus plukdydavo į Tilžę. Buvo ir popiermalkių. Tai pušiniai, egliniai vieno metro ilgio medžio gabalai, nuo kurių reikėdavo nuvalyti žievę su paviršutine medienos dalimi. Už medienos kubo nuvalymą mokėdavo po 3 Lt.

Prie sandėlio ant kalno gyveno Juozas Kruopaitis, mūsų klasiokas, kuris ir pakvietė eiti valyti popiermalkių. Sandėlio prižiūrėtojas, vadinamas Ūsu, mums parodė vietą, paaiškino, kaip reikia dirbti, ir mes, pasidarę ožius, kibome į darbą. Sunkus, nevaikiškas darbas buvo. Skutome popiermalkes broliai Jonas, Mindaugas ir aš. Kartą į darbą pietus atnešė brolis Algis, jauniausias iš mūsų. Pamatęs mus

Jonas ir Agota Samajauskai. Apie 1960 m.

Iš S. Tirlikienės asm. albumo

Medžių sandėlyje prie Nemuno: pirmas iš kairės – Jonas Švedas iš Pakalniškių k. Apie 1938 m. Iš K. Švedienės asm. albumo

Popiermalkių skutimo brigada: paskutinėje eilėje trečias iš dešinės – brigadininkas Pranas Švedas („Ūsas“, Jono Švedo tėvas). Apie 1938 m. Iš K. Švedienės asm. albumo

dirbančius, užsimanė ir pats padirbėti. Jam buvo 8 metai, nedidukas. Suaugę vyrai jį dar pakusė, kad reikia dirbti. Sukalė jam ožį, atnešė drožtuvą (*striūgą*), uždėjo nedidelį rąstelį, parodė, kaip reikia dirbti.

Į darbą eidavome 6–8 val. ryto. Tą kartą galvojome, kad broliui Algiui užteko vakarykščio darbo. Tačiau jis atsikėlė su mumis ir patraukė kartu. Vaiko darbas patiko suaugusiems ir jie primesdavo į jo krūvą po keletą nuvalytų popiermalkių. Per dieną jis jau turėdavo po 1 m³ popiermalkių.

Nuvalyta popiermalkių žievė atitekdavo jį nuvaliusiam darbininkui. Dirbome, kol tas darbas pasibaigė. Paskui teko dirbti žviryne prie Gelgaudiškio. Ten išrinkdavome kalkakmenius, iš kurių daromos kalkės. Už 1 m³ kalkakmenių mokėjo po 5 Lt. Tas uolienas iš mūsų supirkdavo Gabartas, gyvenęs prie žviryno. Jis turėjo kalkių degyklą, kurioje kalkakmenius išdegindavo, o gautas kalkes parduodavo statybininkams. Su mumis tuos kalkakmenius rinkdavo Vincas Červinskis, Pranas Baranauskas ir kiti Gelgaudiškio vaikai.

Karo nuojauta

1939 m. prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, mokiausi ketvirtoje klasėje. Mūsų mokytojas buvo Vakauza – Klaipėdos krašto lietuvis, atsargos karininkas, reiklus ir labai griežtas vyras. Iš mokinių berniukų jis reikalavo griežtos tvarkos, neleido laikyti rankų kišenėse, turėjome vaikščioti nesusikūprinę. Po pakartotinio perspėjimo pareikalavdavo, kad užsisiūtume kišenes. Nežinau kaip kitiems, bet man tos pamokos tikrai išėjo į naudą.

Prasidėjus karui su lenkais, žmonės kalbėjo, kad dabar atgausim Vilniaus kraštą. Kauno radijas tuo klausimu laikėsi santūriai, tik pranešinėjo miestus, kuriuos užėmė vokiečiai. Pusė Lenkijos jau buvo užimta, kai rusų armija pajudėjo į Baltarusiją, užėmė Vilniaus kraštą. Mūsų namuose tomis dienomis neužteko vietų visiems susėsti. Žmonės sėdėjo tiesiog ant grindų ir godžiai klausėsi per radiją transliuojamų žinių.

Greitai sužinojome, kad žada Vilnių atiduoti Lietuvai. Kaimynai įvairiai vertino jo gražinimą. Tėvas aiškiai ir trumpai pasakė: „Atgaut atgausim, bet kokia kaina? Už

*Gelgaudų pils
dešiniajame
Nemuno krante.
Apie 1938 m.
Iš N. Manikienės
asm. albumo*

dyką niekas nieko neduoda, brangiai sumokėsime“. Vėliau visi kalbėjo, kad Vilnių gražino „su kraičiu“.

Gelgaudiškyje apsistojo rusų kareivių, gal kokie 8 žmonės. Kitoje Nemuno pusėje pradėjo remontuoti Vytėnų pilį, matyt, ruošė vietą kariuomenei. Gyvenimas ėjo sava vaga, o 1940 m. politikavimas vėl sustiprėjo. Gelgaudiškyje prasidėjo mitingai, per radiją kasdien plito naujos žinios. O vieną birželio dieną kaimynai pranešė, kad rusų kariuomenė nuo Gelgaudiškio traukia Kidulių link, kad Smetona pabėgo į Vokietiją. Norėjome ir mes bėgti pasižiūrėti žygiuojančių raudonarmiečių, bet sulaikė tėvo trumpas įsakymas: *„Sėdėkite namuose, dar prisižiūrėsite“.*

Keičiasi valdžia

Praėjus gal porai savaitių po Smetonos pabėgimo į Vokietiją, Gelgaudiškyje susikūrė nauja valdžia. Valsčiaus viršaičiu tapo J. Nomica, Gelgaudiškio gyventojas, šulinių kasėjas. Valsčiaus partorgu paskyrė Juodaitį iš Daukantiškių kaimo.

Mūsų, Narkūnų, seniūnijos seniūnu tapo Konstantinas Čereškevičius, gyvenantis Skaistakaimio kaime kartu su motina Agota, kurios vardu buvo užrašytas 8 ha ūkelis. Konstantinas buvo gražus, aukštas vyras. Jis draugavo su mano tėvu, juodu dažnai ginčydavosi dėl valdžios politikos. Jo pavaduotoju tapo mano tėvas J. Samajuskas, kuris dirbo visuomeniniais pagrindais, bet į valdymą nesikišo.

Sekretorium tapo Pranas Neverauskas, kankinamas dusulio ir nekokios sveikatos žmogus. Užtat jis buvo geras žvejys, tinklų mezgėjas. Turėjo apie 4 ha žemės, dirbo įvairius darbus pas ūkininkus ir prižiūrėjo savo turimą žemę. Buvo nuoširdus ir draugiškas žmogus.

Gyvenimas ėjo sava vaga, be pasikeitimų, išskyrus, kad atsirado naujų žodžių, pavyzdžiui, žodis „duoklė“, kuris buvo vartojamas iki pat kolektyvizacijos.

*Medžių gojuje
paskendusį Grikiečių
sodyba. 2011 m.
A. Andrijono nuotr.*

Duoklę turėjo duoti visi turintys žemės ūkininkai. Mažažemiams tai buvo neskusminga operacija: jie turėjo atiduoti kelis centnerius bulvių, rugių, kviečių, kelias dešimtis kiaušinių ir kt. Tačiau turintiems daugiau žemės, duoklė buvo smūgis, kuris ištuštino jų turimas atsargas, o už minėtus produktus mokėjo nedaug. Krito lito kursas, jis buvo apie 30 centų mažesnis negu rublis. Įsigyveno rublinė sistema. Tai buvo tik pradžia.

Be to, prasidėjo žemės reforma. Iš ūkininkų, kurie turėjo daugiau kaip 30 ha žemės, ji buvo atimama ir atiduodama bežemiams ir mažažemiams. Susikūrė žemės dalijimo komitetai. Narkūnų seniūnijoje didžiažemių nebuvo, daugiau kaip 30 ha niekas neturėjo. Tik iš Prano Sabo ir Sederio nurėžė po gabalą žemės. Iš P. Sabo žemės tik popieriuje gavo Saliamonas Grikiėtis, kurio žemė ribojosi su Sabo žeme. Bet jis tos „gautos“ žemės prie savos nejungė, paliko Sabui. Iš Sederio žemės gavo K. Kubilius, kuris ją apsejo rugiais ir kviečiais, tačiau, užėjus vokiečiams, derlių nusiėmė Sederis.

Pavasariį buvo organizuoti rinkimai į Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Aukščiausiąsias Tarybas. Kandidatų buvo po vieną. Į Lietuvos AT Šakių rinkimų apygardoje buvo išrinktas kažkoks vyras iš Pāpiškių kaimo.

Balsavimo punktas buvo Gelgaudiškyje. Į rinkimus turėjo eiti visi gyventojai, turintys ne mažiau kaip 18 metų. Tėtis su mama ėjo kartu su kaimynais. Grįžę kalbėjo, kad buvo labai daug žmonių. Pas nevaikštančius senukus ir sergančiuosius agitatoriai ateidavo su urnomis. Balsavusiems į pasus išpausdavo spaudą, pažymintį, kad dalyvavo rinkimuose.

J. Sederevičiaus sodyba. Šis kaimo žmogus buvo vienas iš tų, kurie pergyveno to laikmečio rinkimus į Lietuvos ir Sovietų Sąjungos Aukščiausiąsias Tarybas. 2011 m. A. Andrijono nuotr.

*Vytautas ir
Antanina Jurkšai
su vaikais
Algiu bei Aldona
prie malūno
Gelgaudiškyje.
Apie 1938 m.
Iš „Gelgauduko“
archyvo*

Suvalstybino privačias parduotuves. Jų savininkai tapo krautuvių vedėjais. Gelgaudiškyje buvo dvi žydų parduotuvės. Jos priklausė Kerbeliui ir Sijovičiui. Duonos kepykla ir alinė priklausė Kaplanui, viena parduotuvė Bakševičiui, o malūnas – Jurkšui.

Mokykloje didelių pakitimų nebuvo, tik nedėstė tikybos. 1941 m. pavasarį buvo įkurta pionierių organizacija. Jos įkūrimui vadovavo Pranas Neverauskas, apylinkės sekretoriaus sūnus. Į pionierius buvo įrašyti beveik visi mūsų klasės mokiniai. Išrinkome tarybą, net 3 grandininkus, vėliavnešį, trimitininką. Tuo ir baigėsi mūsų pionieriška veikla – ją nutraukė karas.

Į tremtį išvežė malūnininką Jurkšą su žmona, dukra ir sūnumi. Jurkšas buvo demokratiškas pažiūrų žmogus, gražiai sugyveno su darbininkais, sumaldavo žmonėms miltus *bargan*. Jis buvo gerbiamas. Išvežė ir mūsų mokytoją Antaną Šarką, kuris buvo šaulys, bet politinio aktyvumo niekuomet nereiškė. Matyt, su juo kas nors suvedė sąskaitas. Juk buvusių šaulių Gelgaudiškyje gyveno daug, bet jų nelietė.

Karas

Aušo birželio 22-oji, pirmoji karo diena Lietuvoje. Mes to nežinojome, nors tėvai karui ruošėsi – buvo prisidžiovinę duonos džiūvėsių (*cukorių*), pasirūpinę žibalo.

Šeštadienio vakarą mama su mano broliu Algiu išėjo į svečius pas savo seserį Oną Bagdzevičienę, kuri gyveno Šiaudinės kaime (gal geriau sakyti miestelyje, nes ribos tarp Šiaudinės ir Kidulių nėra, abu suaugę; tik Šiaudinė turi savo bažnyčią, o Kiduliai pavadinimą gavo nuo dvaro). Išėjo taikos metu, o grįžo kitą rytą, kai siautė karas. Iš vakaro pas mus buvo atėjęs Kostas Čereškevičius, juodu su tėte ilgai kalbėjosi. Girdėjau, kaip Čereškevičius sakė: „Jonai, už trijų dienų švęsim Jonines, tegul žmona daro alų...“

O mamos alus buvo puikus, visiems žinomas.

Paryčiais mus pažadino patrankų griaudėjimas pasienyje. Auštant visi buvome sukilę. Rūpėjo mamos ir brolio likimas – kur jie? Tačiau apie 6 val. jie sugrįžo, prakaituoti nuo išgąščio ir bėgimo. Mamos pirmi žodžiai buvo: „*Ir vėl karas...*“ Turbūt prisiminė Pirmąjį pasaulinį karą ir jo padarinius. Mes jautėmės tvirčiau, nes buvome visi kaip paukščiai lizde, mus globojo tėvai.

Dar aiškiau išgirdome patrankų dundesį, bombų sprogimus, skraidė vokiečių naikintuvai. Nuo Trāko pagal upelį matėme besitraukiančias kelias raudonarmiečių grupes. Jos ėjo Gelgaudiškio link. Tėvas bandė kareivius užkalbinti, bet kalba nesisėkė. Kareiviai tik klausė kelio į Kauną. Apie 11 val. pamatėme du vokiečių tankus. Jie važiavo keliuku tarp Baužų ir Račiūnų ūkių. Vienas tankas upelyje įklimpo, bet jam padėjo kitas – ištraukė ir nuvažiavo Gelgaudiškio link.

Apie pietus į mūsų kiemą įvažiavo kariškas vežimas su būda, ant kurios puikavosi raudoni kryžiai, o ant sėdynės tupėjo 50–55 metų pagyvenęs vokietis su Raudonojo kryžiaus raiščiu ant kariškos uniformos. Pasisveikino su tėvu, paklausė, ar nebuvo mūšio, ar nėra sužeistų. Paprašė vandens atsigerti. Mama pasiūlė pieno, jis priėmė su padėka. Tada tėvas pasiūlė užvalgyti. Sutiko – pavalgė, porą valandų šnekučiavosi. Sužinojęs, kad sesuo mokosi gimnazijoje, paprašė pagiedoti internacionalą. Sesuo pasakė, kad vokiškai moka, bet visų internacionalo žodžių nežino. Tada susitarė, kad ji giedos lietuviškai, o jis vokiškai. Ir iš tiesų, tuolaikiniu mano supratimu išėjo neblogas duetas, nors nė vieno vokiško žodžio nesupratau.

Karas ėjo toliau. Mamai rūpėjo, kaip jos sesuo su šeima, ar gyvi, kaip svainis, kuris buvo Kidulių kooperatyvo pirmininkas, ar baltaraiščiai jo neareštavo, nors buvo šventeiva ir bažnytininkas.

Telefonų neturėjom, todėl pasižvalgyti su seserim Aldona susiruošiau aš. Ji ėjo apsirengusi mokinės uniforma ir šiek tiek mokėjo vokiečių kalbą. Nužingsniavova laimingai iki Karališkių kaimo. Prie kaimo vokiečių kareiviai taisė kelią, lygino duobes, tvarkė susprogdintą tiltą. Mudu drąsiai ėjova pro juos. Jie pradėjo kabintis prie sesers, lindo bučiuotis, vienu žodžiu, elgėsi nepadoriai. Aš ją laikiau už rankos. Staiga atsirado kažkoks vokietis, kažką riktelėjo. Kareiviai atšoko, o mudu leidovos į padus ir be jokių kliūčių pasiekėva tetą. Jie buvo visi sveiki.

Namo išsiruošėme pavakare. Remontininkų prie tilto jau nebuvo, keliu važiavo mašinos Gelgaudiškio link, bet mudviejų niekas neužkabino.

Šeima

Mūsų šeimoje augo 6 vaikai: Jonas (1923), Aldona (1924), Salomėja (1925), Antanas (1928), Mindaugas (1929), Algis (1932). Nuo pat vaikystės tėvas ir mama mums, vaikams, buvo didžiausi autoritetai. Tėvai pasakė – ir šventa, vykdamai be jokio atsikalbinėjimo. Kiekvienas turėjo pareigas pagal jėgas, metų laiką ir darbų pobūdį. Buvo smerkiamas bet koks atsikalbinėjimas, keiksmažodžių vartojimas, melavimas. Didžiausias keiksmažodis buvo „rupūžė“ ir „velnias“.

Tėvai sugyveno darniai, ūkinius reikalus sprendavo kartu, pinigai buvo bendri, padėti slaptavietėje, bet, atrodo, pirmu smuiku grojo mama.

Tėvas iš berniukų, t. y. Jono, manęs, Mindaugo ir Algio stengėsi padaryti vyrus. Vyrų prie stalo turėjo privilegijuotas vietas, t. y. dešiniajame stalo gale sė-

Su mokyt. Vincu Šalkevičiumi: pirmoje eilėje ketvirta iš dešinės – Teresė Kulikauskaitė (Javaitienė), šešta – Aldona Oržekauskaitė (mirė 1933 11 06), devinta – Birutė Zakarevičiūtė. Nuotraukoje yra Zigaitytė, Čebenauskaitė. Apie 1932 m. Iš asm. S. Gedvilienės albumo

Sodelyje prie Gelgaudiškio pradžios mokyklos (iš dešinės): mokyt. giminaitė Adelė, mokyt. M. Zubrytė, Matas Zubrys (mokyt. tėvas), mokyt. sesuo su vyru; antroje eilėje – mokyt. namų šeimininkė Morta Vaičaitytė. 1939 08 15. Iš M. Zubrytės sesers asm. albumo

dėdavo tėtis, iš šonų – „vyrų“. Moterų – kairysis stalo galas. Pats stalo galas mamos, toliau seserų ir pašalintiems iš „vyrų“. Maistas visiems buvo vienodas. Jeigu „vyrą“ pažemino į vaikus, tai tavo vieta moterų gale. Pažeminimo priežastys buvo įvairios – blogas mokymasis, neatlikimas pareigų, atsilikimas, triukšmas prie stalo, nemandagumas ir t. t. Pažeminimas truko ne trumpiau 2–3 savaitių. Po to pažemintasis vėl buvo pakeliamas į „vyrus“.

Tėvai norėjo, kad visi vaikai būtų raštingi, todėl visi baigėme pradžios mokyklos keturis skyrius. Aldona baigė 6 skyrius, todėl pirmoji išvyko mokytis į Jurbarko gimnaziją. Mūsų pagrindinė mokytoja buvo Marytė Zubrytė, kuri su tėvuku, buvusiu caro laikų geležinkeliečiu, atsikėlė gyventi į Gelgaudiškį. M. Zubrytė buvo pagarbos verta mokytoja. Mokiniais ji rūpinosi kaip motina. Visi vaikai jai buvo lygūs – tiek turtingi, tiek beturčiai. Iš visų reikalavo vienodai.

Mokytojos namų šeimininkė buvo Morta Vaičaitytė. Mes, vaikai, mokykloje buvome susiskirstę į 3 grupes: narkūninius, gelgaudiškinius ir daukantiškinius. Tačiau tarp savęs nesipešėme.

1941 m. su broliu Jonu baigėme keturis pradžios mokyklos skyrius. Apie tą laikotarpį brolis buvo paliktas antriems metams, nes neišlaikė tikybos egzamino. Jis tikybos pamokų nelankė: kai tik kunigas žengdavo į klasę, jis pro duris ar pro langą šokdavo į lauką. Nors taip Jonas mokėsi gerai.

Tik panaikinus tikybos pamokas, Jonas gerais pažymiais baigė ketvirtą skyrių. Toliau mokytis nebėjo. Tik sovietmečiu baigė vidurinę mokyklą.

Nerimas

Gyvenome „išlaisvinti“ vokiečių. Jau pirmomis dienomis vadinamieji „sukilėliai“ Gelgaudiškio žydėlius varė miestelio gyventojų išviečių valyti. Žydų tautybės vyrai Gelgaudiškyje buvo Kaplanai – tėvas ir sūnus, Kerbelio, Sijovičiaus šeimos. Tačiau ne visi miestelio gyventojai leido, kad žydai, buvę kaimynai, valytų jų išvienes. Karo žiaurumai žmogiškumo nepamynė.

Areštavo ir vadinamuosius komunistus – J. Nomicą ir siuvėją J. Stukšį, vadinamą Barzda, kuri gestapas išsivežė į Šakius. Pastarojo niekas daugiau niekur nebematė, taip jis ir dingo. Nors Gelgaudiškio klebonas Justinas Augustaitis vokiečių valdžios ir prašė, kad paleistų J. Nomicą, tačiau jį Batiškių kapinyne prie Šakių sušaudė kartu su žydais.

Liepos viduryje mama mane pasiuntė pas Kerbelio žmoną: nešiau jai duonos, sviesto, kiaušinių, sūrių. Ji buvo likusi viena su sūnumi, vyras jau buvo sušaudytas. Tai vargšei moteriai maisto nešė ir kiti mūsų šeimos nariai. Kerbelio žmona norėjo atsilyginti, siūlė pinigų, bet tėvai mums buvo uždraudę bet ką iš jos imti.

Rugpjūčio pabaigoje tuos Gelgaudiškyje likusius žydus išvarė į Šilinę ir ten ažuolyne visus sušaudė. Žmonės kalbėjo, kad žydšaudžiai buvo iš Jurbarko. Sušaudė ir du mūsų mokyklos mokinius: penktokę Marytę Kaplanaite, kuri buvo priėmusi katalikų tikėjimą, ir trečio skyriaus mokinį Kerbelį. Buvo sušaudytos 3 Gelgaudiškio žydų šeimos: Sijovičiaus – 5 žmonės, Kerbelio – 3 žmonės, Kaplano – 6 žmonės.

Po rugpjūčio tragedijų susirinkome į mokyklą kaip visada – rugsėjo 1-ąją. Kieme mokinius pasitiko mokytojai, paskirstė į klases ir davė pylos visiems, įsto-

Gelgaudiškyje (pirmoje eilėje iš kairės): žydaitė iš Šilinės, Agutė Baranauskaitė (Orentienė), Balanda ir Regina Kaplanaitės, už jų sėdi Aldona Valiulytė; antroje eilėje stovi (iš kairės) – atvykusi žydaitė iš Jurbarko, Birutė Krapavickaitė, Janina (pavardė nežinoma). Apie 1937 m. Iš A. Orentienės asm. albumo

jusiems į pionierių organizaciją. Tie patys mokytojai, kurie anksčiau gyrė, kad stojame į pionierius, dabar peikė. Dievo keliai nežinomi... Prasdėjus mokslo metams, grįžo ir tikybos pamokos.

Karo meto tvarka

Gelgaudiškio apylinkių žmonės gyveno, dirbo, mokėsi. Buvę sovietų valdžios aktyvistai kasdien vaikščiojo į policiją ir registravosi. Visose seniūnijose tokių žmonių buvo daug. Komjaunuoliai taip pat buvo policijos įskaitoje ir registravosi. Į darbus sugrįžo visi policijos valdininkai. Grįžo ir buvęs nuovados viršininkas Lingys, bet jokio aktyvumo nerodė. Daug žmonių, kurie tikėjo, kad vokiečiai greitai nugalės „milžiną molinėmis kojomis“, nukabino nosis. Po Maskvos kautynių ir pralaimėjimo seniūnijose buvo paskelbtas vajas sušelpiti kareivius kailiniais, veltiniais (*veilokais*) ir avikailiais. Pas Skaistakaimio seniūną Juozą Dankšą vyko sueiga, į kurią suėjo visi ūkininkai. Tik vienintelis Pranas Sprainaitis nusivilko kailinius ir padovanojo vokiečiams. Kiti porą savaičių nešė odas. Mano tėvas padovanojo veršio kailį. Be šios prievolės, reikėjo iš durų išimti žalvarines (*misingines*) rankenas ir atiduoti valdžiai. Tėvas iš 4 durų išėmė rankenas ir paslėpė, o į jų vietą J. Dankšo sūnus, kalvis, padarė geležines, kurios ir buvo visą laiką.

Valdžia paskyrė duoklę maisto produktais. Ji buvo nedidelė: 5 maišai bulvių, rugių, kviečių, miežių, mėsos, kiaušinių ir 1 kg vilnų. Mes turėjome seną karvę, kurią tėvas atidavė į prievolę, todėl mėsos per visą vokiečių buvimo laiką duoti mums nebereikėjo. Vokiečių administracija Jurkšo malūną, kurį rusai buvo nacionalizavę,

valdyti atidavė jo broliui. Trąko dvaro šeimininką nušalino nuo valdymo, o į jo vietą valdytoju paskyrė šlubą vokiečių. Dvaro šeimininkui vokiečiai mokėjo rentą.

Vokiečių pralaimėjimą prie Maskvos akivaizdžiai jautė ir matė žmonės. Kai 1942 m. Nemune prasidėjo navigacija, iš Kauno baržomis (*baidokais*) buvo plukdomi sužeisti ir nušalę vokiečių kareiviai: berankiai, bekojai, akli, sumuturiuoti (subintuoti kaip mumijos). Žmonės kalbėjo, kad kartojasi Napoleono žygio į Maskvą istorija. Po pralaimėjimo prie Stalingrado nosis nuleido ir kai kurie „sukilėliai“, jau tapę žydšaudžiais.

Belaisvių stovykla

Gelgaudiškyje prie vaikų namų, kur anksčiau buvo pradžios mokyklos 5 ir 6 skyriai, belaisviams įrengė koloniją. Ten laikė apie 100 belaisvių. Juos saugojo gerokai pagyvenę vokiečiai, kurie netiko fronto mėsmai. Daugiausia belaisviai pakraudavo ir iškraudavo laivus Nemune, laukuose presavo šieną. Šieno sandėlis, du dideli kūgiai, buvo jau minėto Bataičio tėvų žemėje – einant iš Gelgaudiškio į Skaistakaimį, kairėje nuo malkų sandėlio kelio pusėje. Sandėlį saugojo rusišku šautuvu ginkluotas Daukantiškių kaimo gyventojas K. Butvila. Atsitraukdami vokiečiai šieno atsargas sudegino.

Kiekvieną sekmadienį belaisvius po keletą žmonių išleisdavo pas vietinius ūkininkus pasirinkti maisto, pavalgyti, o vokiečiams parnešti kiaušinių. Pas mano tėvus sekmadieniais nuolat ateidavo 2–3 belaisviai, kuriuos pamaitindavo ir jiems įdėdavo maisto. Iš ateinančių belaisvių vienas buvo ukrainietis nuo Volgos, kuris jausmingai pasakodavo apie Ukrainą ir Volgą. Vėliau iš valsčiaus buvo duotas pasiūlymas, kad darbams ūkininkai gali pasiimti belaisvių. Juos pasiėmė stambūs ir smulkūs ūkininkai. Skaistakaimyje jie dirbo pas J. Bastį, J. Rudaitį, N. Savelį, P. Sprainaitį, Jankūnų kaime pas Račiūną, Staniulį, Sabą. Daug kas belaisvius ėmė ne dėl darbo jėgos, o dažniausiai iš gailėsčio ir su jais elgėsi kaip su sau lygiais. Belaisviai dirbo namų darbus su visa šeimyna, prižiūrėjo gyvulius. Jie maitinosi prie bendro stalo, sekmadieniais poilsavo. Mes, vaikai, su jais mažai bendravome, nes nemokėjome rusų kalbos. Tėvas buvo pagrindinis vertėjas ir su rusais, ir su vokiečiais, nes

Antrojo pasaulinio karo metais šiame Gelgaudiškio dvaro pastate ir prie jo buvusioje teritorijoje vokiečiai buvo įkalinę rusų belaisvius. 2008 m. A. Andrijo nuotr.

abi kalbas mokėjo. Tėvas su belaisviais palaikė ryšį, jiems pateikdavo žinių apie padėtį fronte. Kitų metų rudenį pasklido kalbos, kad karo belaisvius ruošiasi surinkti iš ūkininkų ir uždaryti į lagerį. Spalio mėnesį belaisviai pradėjo dažniau susitikinėti. Kartą tėvas manęs paprašė, kad surasčiau jam Lietuvos žemėlapi su Vilniaus kraštu, bet švarų, be jokių užrašų. Tai turėjo garantuoti, kad niekas neatseks, kas to žemėlapijo savininkas. Tokį žemėlapi radau ir perdaviau tėvui, kuris liepė pamiršti, kad jį kada nors turėjau. Tėvas pasakė, kad šeštadienį 6 belaisviai pabėgs, jų pasiges tik pirmadienį. Ir iš tiesų – antradienį pasklido kalbos, kad pabėgo J. Rudaičio, N. Savelio, J. Basčio ir 3 belaisviai iš Jankūnų kaimo. Vienas iš jų – Juodaičio. Tą belaisvį po karo buvau sutikęs Alytuje. Tai buvo Aleksejus Ivanovičius Petrovas, buvęs politrukas. Tą faktą jis buvo nuslėpęs nuo vokiečių. Pabėgęs jis partizanavo Baltarusijoje, vėl tarnavo sovietų armijoje, gavo vyr. leitenanto laipsnį.

Prieš pabėgdami kaliniai pasirošė maisto, drabužių, apavo. Apie jų ruošimąsi pabėgti žinojo šeiminkai, bet neišdavė.

Kai sutikau A. Petrovą, jis jau buvo kapitonas ir dirbo Alytaus apskrities kriminalinio skyriaus viršininku. Mūsų pokalbis vyko 1951 m. pavasarį. Tada įsikalbėjome apie karą, karo belaisvius vokiečius, rusus, jų likimus. Aš jam papasakoju apie rusų pabėgėlius iš mūsų kaimo. Kai paminėjau Juodaičio pavardę, jis man pasakė, kad tas ūkininkas turėjo dvi dukteris, pasakė jų vardus ir pridūrė:

„Tarp tų pabėgusiųjų ir aš buvau. Mano šeiminkai buvo dori žmonės, prieš pabėgimą pakeitė rūbus, avalynę, davė maisto. Po karo žadėjau juos aplankyti, bet pažado išpildyti vis negalėjau dėl darbų...“

Dezertyrai

1943 m. jautėme, kad frontas braška. Žinojome Stalingrado, Kursko kautynių istorijas. Mūsų kraštuose pasirodydavo vienas kitas vokiečių, austrų, čekų dezertyras. Jie ateidavo ir į mūsų ūkelį. Įvairiais laikotarpiais jų ten esu matęs apie aštuonis.

Vieną vėlyvą kovo pabaigos vakarą pas mus atsirado iš fronto pasprukęs austras, tarnavęs vokiečių kariuomenėje prie Velikije Luki. Jis buvo uniformotas, ginkluotas ir išvargęs. Paprašė leidimo klojime permiegoti. Tėvai sutiko, leido nusiprausti, aprenė tėvo apatiniais baltiniais, o jo rūbus išvirino ir išskalbė. Kareivį pavalgydino, šalinėje paklojo guolį. Tėvas jį perspėjo, kad lauke nesirodytų. Valgyti nešėme į klojimą. Tėvas su juo kalbėjosi, kareivio vardas buvo Frankas. Jis norėjo patekti į Lenkiją, o ten, sakė, „būsiu kaip namuos“. Klojime jis išbuvo apie 3 dienas ir patraukė Seinų link.

Tuo metu iš Lietuvos pradėjo bėgti ir atvykėliai iš Vokietijos. Dešiniuotu Nemuno krantu iš Kauno pusės Jurbarko link traukėsi jų gurguolės, žmonės dažnai nakvodavo Šilinės ažuolyne. Mes, vaikai, nuo Nemuno salos jiems šūkalojome užgaulius žodžius apie vokiečius. Kartais iš anos Nemuno pusės jie paleisdavo pistoletų šūvius. Tėvai tokius mūsų šūkalojimus draudė, bet ne visuomet gerų patarimų klausydavom. Iš Daukantiškių kaimo išsikraustė viena vokiečių šeima, kurioje buvo sesers Seliutės draugė. Jos brolis buvo tankistas, puskarininkis, žuvęs prie Stalingrado. Tokios vokiečių šeimos bendravo su vietiniais gyventojais, nereikalaudamos sau išimtinių teisių.

Subruzdo vokiečių talkininkai, keitė gyvenamąsias vietas, ruošėsi bėgti į Vakarų. Gelgaudiškyje buvo kuriama nacionalsocialistų organizacija. Jos vadovas buvo geras mūsų pažįstamas, netoli gyvenantis Pijus Kaminskas, buvęs savanoris, medžiotojas, apskritai draugiškas žmogus. Mums, vaikams, dar prieš karą jis atnešdavo balandžių, kuriuos augindavome. Tėtė apie balandžius turėjo savo nuomonę, tačiau neprieštaravo, kad juos laikėme. To P. Kaminsko duktė buvo mano bendraklasė – energinga, išmoninga mergaitė, paprasčiau pasakius – gyvasis sidabras. Užbėgdamas į priekį pasakysiu, kad 1944 m. spalio mėnesį užėjus sovietų armijai, P. Kaminskas buvo areštuotas ir nuteistas kalėti. Iš bausmės atlikimo vietos negrižo: mirė kalėjime arba žuvo. Į tą partiją 1942 m. agitavo stoti ir mano tėvą, tačiau jis visokiais būdais atsikalbinėjo ir tos narystės išvengė. Atrodo, kad ta organizacija veiklos taip ir nepradėjo, nes pritrūko norinčių tapti jos nariais.

Liepos mėnesį mūsų padangėje pradėjo rodytis rusų lėktuvų, kurie numetė bombų kažkur Pakalniškiuose, bombardavo Jurbarką, kuri supainiojo su Tilže. Naktį lėktuvai dažnai skrido Rytprūsių link ir iš ten pasigirdavo sprogimai.

Pasirengimas evakuotis

Kiekvienam mūsų šeimos nariui mama pasiuvo po maišelį, pridžiovino duonos džiūvėsių (*cukorių*). Tie maišeliai kaboję ant aukšto. Mes žinojome, kuris kam priklauso. Maišelyje buvo gabalas muilo, rankšluostis, atsarginė pora apatinių baltinių, kojines, apie 5 kg džiūvėsių ir po bryzą lašinių.

Liepos mėnesį nupjovėme kviečius ir rugius. Tai buvo paskutinė mūsų bendra talka. Joje iš pjovėjų dalyvavo: tėvas, broliai Jonas, Algis ir aš, iš kaimynų – Juozas Dankšas ir Juozas Kutka. Pėdus rišo sesuo Salomėja, Marytė ir Genutė Dankšaitės, Onutė Samajauskaitė, Stasė Vilkaitytė. Algiui pritrūko rišėjos, tai jis pjovė javus ir pats rišo į pėdus. Diena buvo karšta, iš duburio nešėmės vandenį ir juo prausėmės. Po darbo visi išsimaudėme duburyje. Merginos iš varpų nupynė vainiką. Jį su daina įteikėme šeimininkei, kuri mus pavaišino skania vakariene. Suaugusieji išgėrė ir naminės (*samogono*), kuri prieš mėnesį mūsų sode išvarė Jonas Bauža, mūsų kaimynas.

Skaistakaimio jaunimas (iš kairės): Augustinas Čereškevičius, Salomėja Samajauskaitė, Stasė Vilkaitienė (Davulytė) su vyru Antanu Vilkaičiu, Kazimieras Galbuogis su žmona Veronika (Davulytė), Stasė Vilkaitytė. Apie 1948 m. Iš S. Tirlikienės asm. albumo

Liepa pasibaigė, rugpjūtį priartėjo frontas. Rusų armija stovėjo Plókščių valsčiuje, nuo mūsų už 13–15 km. Nuo Obeliškių kaimo kažkaip įstrižai tas frontas ėjo link Šakių miesto, kuriame vyko mūšiai. Nuo Mozūriškių Narkūnų link pradėjo kasti apkasus ir prieštankinius griovius; apie 5 m pločio, 2 m gylio. Iš kiekvieno kiemo, pagal šeimos dydį į tuos darbus varė žmones. Pirmą dieną dirbau su Mindaugu, kitą rytą išėjo Jonas ir Seliutė. Paskui nutarėme, kad gana gelbėti Vokietiją ir su Baužų šeima pradėjome kasti bunkerius sau. Tėvas, Jonas, Salomėja klojime kūrė javus sėklai. Vėliau gavo maniežą (*rusvelkį*) ir prikūrė kviečių, rugių sėklai ir valgymui, t. y. duonai. Tėvas su broliais suarė dirvą, nors buvo ne sėjos laikas, bet pasėjo dviejuose sklypuose rugius ir kviečius.

Mindaugas Samajauskas (1929–1953) tėviškoje. Apie 1947 m. Iš S. Tirlikienės asm. albumo

O mes su kaimynais Baužais iškasėme 3 bunkerius upelio šlaituose. Pirmą tarp abiejų ūkių, antrą nuo pirmo už 200–300 m, o trečią – už didžiosios daubos 400–500 m nuo namų. Bunkerių šonus sutvirtinome lentomis, o stogą – dviem eilėmis storų rąstų ir šiaudais. Viršų užklojome žemėmis ir velėnomis. Bunkerių ilgis buvo maždaug 4,5 m, plotis – 2,5 m, aukštis – 2,20 m. Tačiau tais bunkeriais mums neteko pasinaudoti. Sklido gandas, kad reikės evakuotis už antros apkasų linijos. Jos turėjo būti maždaug apie Pāpiškius, Maštāičius. Tėvas Maštāičiuose turėjo pažįstamų. Su jais susitarė, kad, reikalui esant, ten mus priims su visa šeima.

Kaime apsigyveno kariuomenės pagalbinis ūkio dalinys. Pas Vilkaitį apsisotojo virtuvė ir skerdykla, Antano Kutkos sodyboje įsikūrė ginklų taisykla, karo komendantas įsitaisė pas Varnauską. Visa valdžia – savivaldybė, policija – nutraukė savo veiklą. Viską tvarkė karo komendantas. Jis išdavinėjo ir leidimus susimalti grūdus malūne. Dėl malimo sesuo nuėjo pas komendantą. Jiems bekalbant, atėjo jo „žmona“, rusė. Vėliau sesuo Aldona pasakojo, kad ta „žmona“ buvo apsilikusi naktinius baltinius, apsiavus aukštakulnius batukus, apsinuoginusi kas reikia ir kas nereikia. Gavusi leidimą, sesuo išdūmė namo.

Apylinkėse pradėjo siautėti vlasovininkai, kuriems vadovavo vokiečiai. Mūsų žemės 8–9 ha jungėsi su dauba. Dauba – tai 3 slėniai iš pietų pusės. Per pagrindinį slėnį iš Sabo pelkės tekėjo upelis. Kitas slėnis buvo iš Ensgirio pusės, trečias – laukų slėnis. Tie slėniai buvo apaugę gluosniais, alksniais, ievomis ir kitokiais lapuočiais, todėl jie tiko nuo vokiečių slėpti gyvulius.

Minėta dauba priklausė Račiūnui, Staniuliui ir Sabui, o apie 1 ha – J. Samajauskui. Joje savo gyvulius slėpė ne tik minėti ūkininkai, bet ir kaimynai. Nežinau, ar apie tai kas pranešė vokiečiams, ar jie atsitiktinai rado, bet vieną dieną užgriuvo daubą ir visi gyvuliai atsidūrė mūsų kieme. Gyvulius saugojo vlasovininkai. Apie pietus atėjo jaunas vokiečių vyresnysis puskarininkis. Vėliau sužinojome, kad jo vardas Hansas. Kaimynai tėvo prašė, kad gelbėtų gyvulius. Tėvas pradėjo kalbėtis su puskarininkiu, kad paliktų žmonėms gyvulius. Vokiečių sukvietė žmones ir liepė kiekvienam stoti prie savo gyvulių. Paskui pareiškė, kad nuo daug turinčių paims po karvę, veršį ar avį. Ir pradėjo dalybas. Tiems, kurie turėjo po karvę ir arklį, liepė

eiti namo. Iš Račiūno, kuris turėjo šešias karves, paėmė dvi, iš Staniulio ir Sabo – po karvę, dvi avis ir veršį. Kai priėjo mūsų eilė, mudu su mama stovėjome prie savo dviejų karvių ir vienaakės bėrosios. Tėvas paaiškino, kad vokiečiai vieną mūsų karvę jau suvalgė, arklį paėmė kariuomenės reikalams. Dar pridūrė:

„Jeigu teks evakuotis, nežinau, ką teks daryti“. Tuo metu ant tvarto slėpėsi dar vienas dezertyras – austras Frankas. Bijojome, kad namus gali kratyti ir pabėgėlių surasti.

Vlasovininkams išsidanginus, išjojo ir vokiečių puskarininkis. Atsikvėpėme lengviau. Bet netrukus į kiemą įjojo tas pats vokietukas, iš paskos vedamas gražų sarti. Numetęs pavadžius tėvui į rankas, pasakė: „Jis tavo, imk“. Tėvas aiškino, kad neturi pinigų, o vokietukas vis teigė, kad tai jo dovana. Nors tėvas ir atsikalbinėjo, bet vokietukas savo nuomonės nekeitė. Dar pasakė, kad tas arklys jo dalinyje jau pusmetis. Pririšo sarti prie tvoros ir išjojo.

Paskui tas puskarininkis pas mus atjodavo dažnai. Kalbėdavosi su tėvu, seserim Aldona ir su manim, nes per tuos karo metus pradėjau neblogai švebeldžiuoti vokiškai. Tėvui vokietukas pasisakė, kad į Vokietiją daugiau negriš. Sakė, kad vokiečiai pasitrauks, o jis pasislapsčius ir pasiduos į nelaisvę. Jautė, kad karas pralaimėtas, o žudynės – beprasmės. Tėvas nieko jam nesakė, bet apie tuos vokiečio ketinimus pasitarė su daržinėje besislapsstančiu Franku. Susitarė, kad su vokiečiu Frankas susitiks mums išsievakavus, mes iš namų išvyksim kiek galima vėliau. Paskui viskas taip ir įvyko.

Tuo metu pas mus gyveno dvi šeimos, pasitraukusios iš Kauno, ir viena – iš Gelgaudiškio. Kauniečių nepažinojome, vienas buvo, atrodo, buhalteris. Jo šeimoje buvo dvi dukros: viena 7–8 metų, o kita – mano metų. Su ja bendravom. Tai buvo rami, taktiška mergaitė, labai bijojo kareivių ir viena nekėlė kojos iš kiemo. Daugiausia laiko ji praleisdavo pas mane ant aukšto, skaitydama mūsų bibliotekos knygas arba plepėdavome apie mokslus. Jos vardas buvo Irma. Kita kaunietė buvo senutė, apie 60 metų amžiaus. Kiek iš kalbos supratau, jos sūnus dirbo policijoje ir iš Kauno

Slėnio vaizdas

iš Ensgirio pusės.

2008 m.

A. Andrijono nuotr.

pasitraukė į Klaipėdą, o po to žadėjo trauktis į Vokietiją. Gelgaudiškiečiai buvo vyras ir žmona. Jie turėjo alinę prie turgaus aikštės. Kitoje gatvės pusėje buvo bažnyčia. Prieš mūsų evakavimąsi tie besitraukiantys nuo fronto žmonės jau buvo išsivažinėję kas sau. Likome tik mūsų šeimos nariai.

Pagaliau atėjo įsakymas per 5 dienas išsikraustyti iš namų. Pradėjom karštiligiškai tam ruoštis. Ką galėjome, slėpėme krūmuose, dauboje, išėmėme namo langus ir duris. Duris nunešėme į daubą, langus užkasiau (vėliau juos radome, o iš šešių durų išliko tik trys). Užkasėme dalį indų, apie 300 bibliotekos knygų, centrifugą. Kasėme ten, kur buvo pasėti rugiai ir kviečiai, kur judinta žemė. Grįžę radome. Daiktai nesugedo todėl, kad rugpjūčio, rugsėjo, spalio mėnesiais nebuvo nė lašelio lietaus. Išpjovėme kiaules, avis, kurias nespėjo atimti vokiečiai. Mėsą susūdėm į statines. Tą darbą darė mama ir Salomėja.

Pasitraukimas

Vokiečių kareiviai pereidavo per kaimą ir ragindavo greičiau išvažiuoti. Staniulio ir Račiūno ūkiuose nuolat užė javų kūlimo mašinos, prie kurių darbavosi karo belaisviai, daugiausia rusai. Javai buvo naudojami karo reikalams, juos vežė į Vokietiją. Mūsų paslėptą rugių kūgį, kurį vokiečiai surado, taip pat ten iškulė.

Atėjo pats sunkiausias laikas – atsisveikinimas su namais. Su ašaromis akyse pirmu važiavimu išvyko mama ir seserys. Mama su savim pasiėmė jauniausią sūnų Algį, kuriam tada buvo beveik 12 metų. Kartu išsivedė ir dvi karves. Likusieji – Jonas, Mindaugas ir aš – vis dar tempėme daiktus į krūmus, daubas ir slapstėme. Bet daugelį daiktų vėliau išvogė kitų kaimų gyventojai, kasė ir mūsų bulves. Antru važiavimu išvyko Mindaugas su baldais ir grūdais. Likę mudu su Jonu laukėme savo eilės. Kartu turėjome vežtis grūdus ir pašarus gyvuliams.

Pavakary vėl atvažiavo tėvas – kiemas nykus, pribarstytas šiaudgalių, namas be durų ir langų. Siaubas žiūrėti, nors vilku stauk. Tada prisiminiau rudens paukščių klyksmą, kai jie skrisdavo į šiltus kraštus. Jie irgi aprauda paliekamus gimtuosius lizdus, gimtąjį kraštą. Bet juos išveja artėjanti žiema, instinktas jiems kužda, kad laikas keliauti, nes kitaip žus nuo bado ir šalčio. O mes nebūtume eję iš savo namų, geriau būtume rizikavę gyvybe, negu bėgę. Savas lizdas duoda drąsos ir moraliai stiprina kiekvieną. Ne be reikalo yra priežodis: „*Ir gaidys ant savo mėšlyno drąsus*“. Mus iš namų išgrūdo brutali jėga, niekas nedavė pasirinkti, kas mums geriau. Evakuotis buvome numatę į Papiškių kaimą pas tėvo pažįstamą Pečkį. Vardo nepamenu. Išvažiuodami iš namų atsisveikinome su visais jų kampeliais, prisiminėme, kiek jie mums, vaikams, suteikė jaukumo, džiaugsmo. Glostėme akimis tai, kas kiekvienam buvo brangu ir miela širdžiai. Mes nepergyvenom dėl palikto turto, o galvojome, kad, praėjus frontui, sugrįšime. Tačiau tai buvo paskutinis prisilietimas prie namų sienų. Tėvo veidas buvo niūrus lyg audros debesys. Mums su Jonu teištārė: „*Nenusiminkite, sugrįšime*“.

Kelyje Gelgaudiškis–Kiduliai, kur buvo apkasų ruožas, stovėjo sargybinis. Tas kelias buvo užtvirtas vielų užtvara. Tėvas pasakė, kas mes, ir mus praleido. Pavakary atvažiavome į Papiškius pas Pečkį. Mus pasitiko mama, Aldona, Salomėja, Mindaugas ir Algis. Į kiamą išėjo ir Pečkys su žmona ir sūnumi, apie 19 metų jaunuoliu, su kuriuo greitai susidraugavome. Mūsų šeimai buvo atiduotas klojimo grindinys ir šalinės. Pavalgę sugulėme, nebuvo laiko net apsidairyti.

Papiškiuose pas Pečkį

Ryte pakilome neišsimiegoję – sunku priprasti prie naujos vietos. Prasidėjo gyvulių pervarinėjimas. Pečkys turėjo karvę ir arkli, o mes du arklius ir dvi karves. Karves laikėme prie namų, o arklius slėpėme Papiškių miškelio krūmuose. Bet būti jiems reikėjo duoti, todėl tėvas kas 3–4 dienas važiuodavo į namus atsivežti pašaro. Austrui ir vokiečiui nuveždavo duonos, pieno, mėsos ir palikdavo juos viename bunkeryje. Jie sakydavo, kad daržovių pakankamai susiranda kaime.

Mudu su Algiu bešmirinėdami po mišką prie Pečkio, radome bunkerį, kuriame 1941 m. buvo įrengtas raudonarmiečių štabas. Nuo sienos net nusiplėšėme faneros po lapą, nes tada buvo madinga iš faneros išpjaustyti įvairius gyvūnus, gėles, žmones. Jautėmės kaip lobių ieškotojai. Papiškiuose susitikome su Kruopaičių Juozu, Neverauskų Antanu. Į apylinkes traukdavome kartu.

Susidraugavome su vokiečių kareiviu, jaunu vyru. Jau rašiau, kad per karą šiek tiek pradėjau švebeldžiuoti vokiškai. Vokietukas mane su Pečkiuku pasikvietė žvejoti – paprasčiausiai granatomis Nemune sprogdinti žuvi. Kareivis atsinešė 5 vokiškas granatas, Pečkys iš karklyno ištraukė valtį. Aš sėdau prie irklų, Pečkys – priekyje, vokietukas – gale. Nemuno srovė stipri, aš nespėjau paplaukti toliau, kai vokietukas metė granatą ir ji sprogo po valtį. Mes vos joje išsilaikėme. Aprėčiau vokietuką ir pasakiau, kad jeigu nemoki – nemėtyk. Jis perdavė granatas man. Vokietų pasodinai ant galinės valtės sėdynės, Pečkys sėdo prie irklų ir viską pradėjome iš naujo. Plaukiant valčiai prieš srovę, granatą mečiau kokius 15 m į priekį. Kai ji sprogo, žuvis plaukė pro valtį, o mes jas rinkom. Iš grobio vokietukas atsirinko 3–4 žuvis, kitos liko mudviem. Po to dar kelis kartus taip žvejojom.

Vėliau pradėjo neleisti į užfrontės zoną išsivežti pašarų. Nuo Dubysos girdėjosi patrankų sviedinių sprogoimai, naktį šviesdavo raketos ir gaisrai, fronto katilas virė kažkur prie Raseinių, kitoje Nemuno pusėje. Ėjo kalbos, kad vėl teks evakuotis. Tėvai pasiruošė važiuoti į Šiaudinę pas mamos seserį O. Bagdzevičienę. Vieną arkli su broliu Jonu netoli Molynės kalno perplukdėm į kitą Nemuno pusę pas sesers Aldonos klasės draugę Salomėją Bendžiūtę. Galvojom, kad ten bus pašaro, nes žmonės gyveno prie miško ir mūsų trofėjinį sarti bus lengviau išsaugoti. Deja, prognozės nepasitvirtino.

Mūsų evakuacijos vietoje prasidėjo kariuomenės judėjimas. Atvažiavo pora tankų, padaugėjo kareivių, šlaituose ruošė kažkokius apkasus. Tėvai susirengė į Šiaudinę. Sutarėme, kad per keletą dienų išvažiuosime. Daiktus nutarėme palikti pas Pečkį, o pasiimti tik maisto produktus, patalynę ir virtuvės indus. Tačiau mūsų planus pakoregavo netikėti įvykiai. Vienos dienos popietę į kiemą atėjo tankistai, kurių tankas stovėjo toliau kaime. Jie buvo gerokai išgėrę. Su tėvu pradėjo kalbėti apie karą, jo pasekmes. Vienas, matyt, nacionalistas tvirtino, kad tokie atsitraukimai – tai tik taktiniai manevrai. Tada tėvas paklausė:

„O kaip su antrojo fronto atidarymu, liepos mėnesio amerikiečių išsilaipinimu Prancūzijoje, atsitraukimu visu frontu? Juk Rusija jau užėmė pusę Suomijos?“

Po tų žodžių vokietis išsitraukė pistoletą ir norėjo šauti į tėvą, bet draugai atėmė ginklą ir jį nusivedė. Vienas iš jų dar pasakė tėvui: *„Pasislėpk, jis kerštingas, gali sugrįžti...“*

Šiaudinėje

Nuo Šiaudinės senųjų kapinių kalvos: apačioje – ir karo metais stovėjęs Jono ir Onos Bagdzevičių šeimos namelis. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

Mama tėvui pakėlė „vėją“, ir temstant mes išvykome į Šiaudinę. Visai sutemus atvažiavome pas tetą. Tačiau ir ten nelaukė pyragai. Nuo tetos namo už 15–20 m vokiečių kareiviai kasė bunkerį. Mes juos keikėme susiriesdami, nes galėjo atkreipti rusų dėmesį į mūsų namą. Tačiau nėra to blogio, kuris neišeitų į gera – iškasė bunkerį, kareiviai po poros dienų išsidangino. Mes pasinaudojome proga ir okupavome tą bunkerį.

Nepamenu, kaip prie mūsų prisišliėjo Kutkų Juozas, vadinamas Vespoliniu. Jį taip vadino todėl, kad apsivedė Vokietijoje, Vestfalijos žemėje. Žmonės kalbėjo, kad jis buvo 1914 m. karo belaisvis ir pateko į stovyklą Vestfalijoje. Ten susipažino su mergina, ją vedė ir, kaip žmonės sako, grįžo su žmona ir su kraičiu. Jų šeimoje buvo

Šventadienio popietę Skaistakaimyje (sėdi iš kairės): Juozas Račiūnas, Juozas Kutka, Stasė Flėderytė, Juozas Dankšas, Vilius Kutka; stovi Viktoras Račiūnas ir Jonas Kutka. Apie 1940 m. Iš S. Tirlikienės asm. albumo

5 asmenys: sūnus Juozas ir dvi dukterys. Vyresniosios vardas buvo Marytė, o mažesnės – nepamenu. Dar du sūnus – Joną ir Vilių – vokiečiai buvo išsivare kasti apkasų. Po karo Jonas apsigyveno Lenkijoje, ten vedė ir nugyveno savo gyvenimą. Tai buvo linksmas vyras, muzikantas, dainininkas. Pagal profesiją jis buvo dažytojas. Juozas taip pat vertėsi tuo amatu, bet 1944 m. spalį jį areštavo už tai, kad buvo „sukilėlis“, prisidėjo prie žydų saugojimo ir t. t.

Vokiečių daliniai vėl pradėjo intensyviai judėti: atvažiavo daugiau tankų, kareivių, prie Jurbarko ir Kukarskės kelio pastatė pontoninį tiltą, kurį rusų aviacija 3–5 kartus per dieną bombardavo. Aš su tetėnu (Onos Bagdzevičienės vyru) dažniausiai įsikurdavome tvarto ir daržinės pastogėje ir iš ten Jurbarko tiltą matydavome kaip ant delno. Pataikius bombai į tiltą, jį skubiai taisydavo. Vokiečių naikintuvai nesirodė.

Sėdėdamas pakraigėje, skaičiau Maironio „Pavasario balsus“, kol juos išmokau beveik atmintinai. Pastogėn atbėgdavo Algis, pusbrolis Benas, Marytė. Kortom mes lošdavom „1000-į“ arba „66-ias“. O dažniausiai tai „Durnių“, nes būdavo juoko iš pralošusiojo.

Spalio 9 dieną prasidėjo apšaudymas iš dešiniojo Nemuno kranto. „Uždainavo“ patrankos, keletą salvių paleido „Katiušos“. Mes, 17 žmonių, susigrūdome bunkeryje. Kas ant suolų, kas ant žemės. Drebjome. Maždaug 5–10 m nuo namo sprogo du sviediniai, šonuose – dar daugiau. Kaimyno Daukšo teritorijoje nukrito 3–4 sviediniai. Vėliau sviedinius siuntė už kapų, kur virė tikras pragaras. Praėjus pusvalandžiui nuo apšaudymo pradžios, pasigirdo klyksmas. Daukšienė ant rankų nešėsi negyvą dukterį ir klykė, raudėjo. Paskui pasakojo, kad per apšaudymą mergaitė stovėjo prie lango ir skeveldra jai pataikė į galvutę. Vaizdas buvo šiurpus ir nenusakomas žodžiais – motina lyg pamišėlė, kruvina mergaitės galva perskelta, ji nuleidus rankas guli lyg pašautas paukštis be gyvybės ženklų.

Tai buvo pirmasis mūsų akivaizdoje žiauriai nužudytas kūdikis, deja, ne paskutinis. Vėliau mačiau vaikus sušaudytus lopšiuose, lovose, o jų tėvus sušaudytus todėl, kad kitaip galvojo, nepritarė smurtui, jį smerkė.

Aptilus šaudymui, Algis su draugais išėjo į žvalgybą. Kur gyveno vokiečių kareiviai, po narais rado kareiviškus batus su auliukais. Batai buvo nauji. Algis pagalvojo, kad per skubėjimą vokiečiai juos paliko, todėl pasiėmė. Bet, eidamas per kiemą, išgirdo kareivį šaukiant: „Alt, Alt!“ Jis nėrė į krūmus, iš ten – į kitą kiemą ir per kapines parbėgo.

Su mokytojomis M. Zubryte ir J. Jasaityte: viduryje – Algis Samajauskas, dešinėje – Sigitas Kulikauskas. Apie 1943 m. Iš S. Tirlikienės asm. albumo

Mama barė, kam ima, kad tai ne gražu. Kaip reikiant „išplovė galvą“, uždraudė išeiti iš kiemo. O tėvas vis klausė: „Na, pasakyk, kam ėmei tuos batus, juk tau jie per dideli?“ „Juk Antanas basas, kuo jis vaikščios žiemą“, – atsakė Algis ir atidavė batus man, sakydamas: „Nešiok“. Ir aš pirmą kartą gavau kareiviškus batus, kuriuos keisdamas iš senų į naujus, išnešiojau 41 metus.

Sugulėme bunkeryje miegoti, susigrūdę, kaip paršai migyje. Lauke pasigirdo kalbos, į bunkerį įėjo raudonarmietis. Tėvas pasakė, kad čia yra 3 šeimos. Išėjome į lauką. Keliu traukė rusų gurguolė, ėjo kareiviai.

Kieme stovėjo keli karininkai, jie paprašė, kad vieną kambarį užleistume štabui. Atidarę to kambario duris, karininkai liepė išnešti lovą, sofą, palikti tik stalą ir kėdes. Tą ir padarėme, dar iš virtuvės atnešėme suolą. Ryšininkai į namą įvedė telefono liniją, štabe prasidėjo darbas.

Prie namo karininkai prausėsi, juokavo ir šaipėsi vienas iš kito. Tėvui pasakė, kad pralaužė frontą, dabar linija eina nuo Sudárgo palei Šešupe. Tėvas karininkams pasakė, iš kur mes esame, ir paklausė, ar gali eiti pasižiūrėti savo ūkio. Karininkai patarė palaukti porą dienų, nes dar ne visur patikrinta, ar nėra minu. Štabas tetos name išbuvo porą dienų, paskui persikėlė pasienio link. Kareiviai ir aptarnaujantysis personalas su mumis elgėsi korektiškai ir draugiškai. Dešiniau nuo tetos namo kariuomenės dalys per Nemuną nutiesė pontoninį tiltą. Ir dieną, ir naktį per jį važiavo mašinos, ėjo kareiviai. Buvo suremontuotas ir vokiečių pastatytas tiltas Jurbarkas–Kukarskė.

Sunkus kelias į namus

Tėvams rūpėjo, kaip sūnus Jonas, ar gyvas. Ne mažiau rūpėjo ir ūkis. Todėl trečią dieną, tai buvo spalio 12 ar 13, mudu su tėvu išsiruošėva į Skaistakaimį. Apsiaviau trofėjinius pusbačius, teta paskolino puspaltį (dabar jį vadintų striuke) ir mudu leidomės į kelionę. Sutikome į vakarus važiuojančias mašinas, bet mudviejų niekas nestabdė ir dokumentų netikrino. Kai priėjome Maštáičių kaimą, netoli pakelės kalvės iš krūmų ant kelio išėjo du rusų kareiviai ir kažką rusiškai pasakė. Tėvas kareiviams atsakė rusiškai ir parodė kairę ranką. O man paaiškino, kad jie klausia, kiek valandų. Ir aš papurčiau galvą, atseit laikrodžio neturiu. Kitas kareivis mane nužvelgė nuo galvos iki kojų, ir aš pagalvojau, ar neatims mano trofėjinių batų, nes jo buvo labai nunešioti. Tačiau mus paleido ir mudu nuėjova. Tėvas man pasakė, kad kareiviai ieško kvailių, – jei būtume turėję laikrodžius, būtų atėmę. Matyt, kareiviai buvo atsilikę nuo dalinio ar paprasčiausiai dezertyravę.

Paėję dar porą kilometrų, pamatėme sudegusį Virbicko klojimą. Maštáičiuose prie šlaito, abiejose kelio pusėse, buvo jo ūkis. Iš Kidulių pusės einant, gyvenamasis namas

Jono Bagdzevičiaus (1898–1964) ir Onos Bagdzevičienės (Petkevičiūtės, 1900–1969) kapavietė Kidulių kapinėse. 2007 m. A. Andrijono nuotr.

Prie Antano Vilkaičio namo (iš kairės): Stasys Naujokas, Stasė Vilkaitytė, Antanas Vilkaitis, jo žmona Emilija su Dankšiuku ant rankų, Viktorija Dankšaitė, Genovaitė Dankšaitė, ant palangės sėdi Marytė Dankšaitė. 1935 m. Iš B. Griekiečio asm. albumo

stovėjo dešinėje pusėje, o kairėje kelio pusėje – tvartas, klojimas ir kiti pastatai. Tėvas paklausė, kaip sudegė. Virbickas papasakojo, kad vokiečiai atsitraukė spalio 9-osios naktį. Eidami rusai paleido apšviečiamąją raketą, kuri krisdama uždegė klojimą.

Priėjova fronto apkasų liniją. Nesutikova nė gyvos dvasios. Prasidėjo Skais-takaimio žemės. Ir čia atsivėrė kitas vaizdas. Štai kelias, kuris buvo riba tarp Skais-takaimio ir Narkūnų. Apie jį sodybų neliko nė ženklo – viskas išdeginta. Už Gied-raičio žemės stovėjo Vilkaičių gyvenamasis namas, Račiūno namai prie šlaito liko sveiki. Sveiki liko Sprainaičio–Bakučio, Kėblaičio, Riauzos, Griekiečio, Dievulienės, Zakso ir Orento namai. Kai kurių sudegė tik klojimai. Matėsi susprogdintas Savelio namo kampas. Tuo laiku nuo Kidulių atvažiavo sunkvežimis, kuriame stovėjo keli karinin-kai. Jam neprivažiavus iki Kairienės kokių 100 m, pamatėva, kaip sunkvežimį pa-mėtėjo, pasirodė ugnis ir dūmai ir sunkvežimis sustojo. Iš kėbulo išlėkė vienas žmo-gus. Norėjau eiti pažiūrėti, kas atsitiko, bet tėvas sukomandavo: „Dingstam!“ Nuo kelio patraukėva Rudaičio link, nes jo trobesiai užgožė matomumą į mūsų namus. Praėjus Rudaičio namą, nuo kurio stogo buvo nuplėšta skarda, atsivėrė vaizdas į mūsų namus. Vietoj stogų – lyguma, tvartas – tik plytų krūva. Sveikas liko tik namo kaminas, krosnis, kurią iš abiejų pusių dengė stogo skarda, o ir ta banguota.

Įėję į kiemą, savo nelaimės dydį pamatėme dar iš arčiau. Tvirtą galima su-remontuoti, uždėti stogą, plytos nesudegė. Prie namo augusios obelys, namo ramumą saugoję gluosniai – be šakų, suanglėję. Lauke nelikę nei bulvių, nei jokio javo – viskas nupjauta, išrauta ir išvežta. Nesimatė nė vieno kaimyno.

Iki pamatų buvo sudegę Prano Čebenausko, Jono Gabraičio, Jono Stravinsko, Jono Staniulio pastatai. Jono Basčio gyvenamasis namas išliko, o tvartas ir klojimas supleškėjo. Kitame kaimo gale vaizdas buvo panašus. Nukentėjo visas kaimas – vieni daugiau, kiti mažiau. Artėjo žiema – gyvuliams reikės pašaro, žmonėms – maisto. Iš kur jo gauti? Kur nuo lietaus ir šalčio prisiglausti? Tokios mintys kvaršino galvas. Čebenauskai iš Prano Grybo gavo sargo namelį, kur buvo virtuvė ir kambarys. J. Gab-raitis įsikūrė tvarte, uždengęs stogą. J. Stravinskas padarė tą patį. Kiti įsikūrė, kur kas sugebėjo.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą šioje žemėje stovėjo Samajauskų sodyba. 2008 m. A. Andrijono nuotr.

Tokių žmonių ir kaimų buvo dešimtys. Žmonės vieni kitiems buvo draugiški, padėjo maistu, pašaru, malkomis, būstu, geru žodžiu. Visas kaimas buvo viena šeima. Vienintelis visų rūpestis buvo išgyventi žiemą. Ji pasibaigė.

Mes taipogi likome pliki kaip tilvikai. Tilvikai gali išskristi į šiltus kraštus, o žmogus pririštas prie savo žemės, tėviškės. Neatsitūpsi į pirmą pasitaikiusį medį.

Tėvai, matyt, apie tai galvojo, ieškojo būsto žiemai. Jį suteikė Saliamonas Griekietis, kuris buvo pasistatęs naują namą, o seną gyvenamąjį užleido mums. Ne rūmai, bet namas su prieangiu, virtuve, dideliu kambariu plūktine asla. Mums per akis pakako tokio ploto. Jautėmės kaip dešimtame danguje.

Parsirado brolis Jonas. Į užnemunę jis išjojo ant Sarčio, o grįžo pėstute Bėriu vedinas, sužalotu nuo balno ar plėškių, nutrinta nugara (*guga*), žaizdota ir pūliuojančia. Nebūtų išgyvenęs per žiemą arkliukas, jeigu ne Sprainaitis, Bakaičio uošvis,

Senajoje sodyboje Griekičiai statosi naują namą (kairėje matosi malūno sparnas). 1942 m. Iš B. Griekičio asm. albumo

kuris juo rūpinosi, šėrė, gydė savais vaisiais, kai arklys jau neturėjo jėgų ir nesikėlė. Tada jį kėlė virvėmis, statė ant kojų, kad nepasidarytų pragulų. Nuostabaus senuko pastangomis arklį pastatė ant kojų. Jis išgijo ir dar ilgai tarnavo kolūkyje, tik nežinau, ar sulaukė pensijos ir ar ją gavo. Jonas papasakojo, kaip arklį slapstė nuo vokiečių. Pasitraukus vokiečiams, ne taip bijojo. Vieną dieną sustojo poilsui pro šalį važiuosianti gurguolė su rusų kareiviais. Tie pamatė Jono Sartį. Tada iškinkė vieną savo sergantį arklį iš vežimo ir paėmė mūsų trofėjinį arkluką. Matyt, jie galvojo, jeigu arklys tarnavo vokiečiams, tai tegul patarnauja ir rusams. O broliui kareiviai paliko invalidą arklėką. Taigi bėgo nuo vilko ir papuolė tiesiai meškai į glėbį. Žinok, žmogau, Dievo kelius ir klystkelius.

Apie Sprainaičio ir Bakaičio šeimą norėčiau pasakyti daugiau. Joje buvo Sprainaitis, jo žmona, duktė Stasė, už Juozo Bakaičio ištekėjusi duktė Marytė. Jie gyveno visi kartu, ūkį tvarkė pavyzdinčiai, turėjo žemės 8 ar 9 ha.

Bakaitis buvo nagingas ir darbštus. Gerai sutarė su uošviu, kuris turėjo savo žemės ūkio padargus, laikė du gerus arklius, dvi karves, veisė avių. Žodžiu, gyveno pasiturinčiai. Stasė buvo siuvėja, to amato mokė ir kitas merginas. Mūsų Salomėja taip pat, atrodo, pas ją dvejus metus mokėsi siūti. Tėvas jai nupirko siuvimo mašiną „Singer“, bet Salomėja siuvėja netapo.

Žydai

Užėjus vokiečiams ir getuose pradėjus žudyti žydų vaikus, pas Sprainaičius–Bakaičius atsirado gal 6 metų mergaitė lietuvišku vardu. Kaimynystėje gyvenę Kėblaičio vaikai sakydavo, kad ji žydelkaitė. Kai mes žaisdavom prie Žiogio, ateidavo ir ta mergaitė – nedraši, atsargi, lyg nuo ko slapstytuši. Kažkuris iš Kėblaitukų, mergaitėi girdint, pasakė, kad ji žydukė. Ši užprotestavo ir pasakė, kad esanti Sprainaičio pusseserės duktė. Aš tą Kėblaituką aprėkiau ir patvirtinau, kad ji Sprainaičio

Antanas Sprainaitis. Apie 1947 m.

Iš B. Grikičio asm. albumo

Marytė ir Juozas Bakaičiai.

Iš B. Grikičio asm. albumo

pusseserės duktė, kad jos tėvas ir motina – gydytojai. Ir išgėdinau šmeižiką.

Mergaitė su mumis apsiprato, pasidarė drąsesnė ir linksmesnė, taikydavosi būti prie brolio Algio arba manęs. Apie tą mūsų, vaikų, pokalbį papasakojau seseriai Salomėjai ir paprašiau, kad perduotų Sprainaičių Stasei, su kuria ji draugavo. Po pokalbio mergaitė „išvažiavo“ į Kauną pas tėvus. Bet po mėnesio vėl sugrįžo atostogauti pas Sprainaičius ir Bakaičius.

Jau pastaraisiais metais apie tą mergaitę man papasakojo pati Marija Bakaitienė, kuri ją parsivežė iš Kauno. Mergaitę rekomendavo ir prašė priimti į Sprainaičių–Bakaičių šeimą Steponaičiai, kurie gyveno Kaune, Laisvės alėjoje. V. Steponaitis buvo Lietuvos kariuomenės pulkininkas, o jo žmona Agnietė – žinoma gydytoja. M. Bakaitienė pasakojo:

„Atvažiavusi į Kauną, nuėjau pas Steponaičius, su kuriais mes buvome anksčiau pažįstami. Jie man pristatė 4–5 metų mergaitę. Nuo mūsų vaikų mergaitė skyrėsi tamsesniu gyminiu, nelabai aiškiai tardavo lietuviškus žodžius. Tačiau dėl to nesibaiminau: galvojau, pagyvens tarp mūsų vaikų kaime, apsipras ir niekuo iš kitų nesiskirs. Kad praeiviams ji nekristų į akis, mergaitę aprengėme paprastesniais rūbais. Pagalvojome ir apie tai, kad, parsivežus mergaitę į Skaistakaimį, gali kilti kalbos, iš kur ji ir kas ji. Steponaičiams iškėliau sąlygą, kad pasirūpintų pažyma iš vaikų prieglaudos, jog mergaitė našlaitė, o mes ją įsidukriname. Tai atitiko tikrovę, nes mes su vyru savo vaikų neturėjome: pasiėmę mergaitę ją auginsime kaip savo dukrą.

Steponaičių bute Kaune (iš kairės): namų šeimininkė Ona Sprainaitytė, Liucija Česienė, neatpažinta, Agnietė Steponaitienė, plk. Vytautas Steponaitis. 1939 01 21. Iš B. Grikičio asm. albumo

Tuo metu vaikų prieglaudos sunkiai vertėsi, todėl pažymą gavome. Mergaitę pavadinome Irenos vardu. Kaimynams parengėme kitą versiją: Irutė – Sprainaičių giminitė, kažkurios pusseserės duktė. Kadangi karo metu mieste sunku gyventi, trūksta maisto, tai mergaitę parsivežėm pasisvečiuoti. Taip susitarėme su Steponaičiais ir savaisiais.

Kaip buvome susitarę, taip ir aiškinoje. Susidomėjimas mergaite Skaistakaimyje atslūgo. Mergaitė buvo apvalaus veiduko, brunetė, tamsiais plaukais. Bet ar maža tamsiaplaukių lietuvių? Jos veide nuolat matėsi šypsėnėlė, buvo nedrąši, savyje jautė kažkokį nepasitikėjimą. Labiau draugavo su berniukais, mergaičių nelabai mėgo.

Arčiausiai mūsų namų gyvenę Kėblaičių vaikai pradėjo kalbėti, kad ji žydukė, bet dėl to jie buvo išpėti. Iš pradžių buvo ir daugiau įvairių spėliojimų bei kalbų, bet palaipsniui viskas aprimo. Kad mergaitė būtų tikra katalikė ir lietuvė, nutarėme ją pakrikštyti. Jos krikšto tėvais tapo Benas Grikietis ir jo žmona Stasė Grikietienė-Sprainaitytė. Į Gelgaudiškio bažnyčią atvažiavo kitos parapijos kunigas ir Irutę pakrikštijo. Mergaitė pasijuto laisviau, sekmadieniais su šeima ji eidavo į bažnyčią. Sprainaičių–Bakaičių šeimoje mergaitė išgyveno daugiau kaip dvejus metus. Labiausiai ji mylėjo A. Sprainaitį, kuris ją nešiojo ant rankų. Tai buvo abipusė meilė ir pasitikėjimas. Tuomet dar naiviai tikėjome, kad mergaitę nuo dujų kameros ar kitokios mirties gali apsaugoti krikštas...”

Benas ir Stasė
Grikiečiai.

1943 11 24.

Iš E. Povilaitienės
asm. albumo

Su Benu Grikiečiu ir Marija Bakaitiene prisiminėme Gelgaudiškio pradžios mokyklą, kurioje su mumis kartu mokėsi ten gyvenusių žydų vaikai. Marija Kaplainaitė kartu su visais nuo antro skyriaus vaikščiojo į katalikų tikybos pamokas, o 1940 m. net priėmė katalikų tikėjimą. Tačiau 1941 m. kartu su kitomis Gelgaudiškyje gyvenusiomis žydų tautybės moterimis ir vaikais Marija buvo nugabenta į Šilinės ažuolyną ir vokiečių sušaudyta.

Pasitraukus vokiečiams ir 1944 m. spalio mėnesį Nemunu pradėjus kursuoti garlaiviams, į Skaistakaimį atvyko Irutės motina Zenė Mandelevičienė ir mergaitę išsivežė į Kauną. Tikrasis jos vardas ir pavardė buvo Rentytė Mandelevičiūtė. Jos tėvą sušaudė vokiečiai. Rentytė į Skaistakaimį dar atvažiavo apie 1945–1946 m., o po to jos niekas daugiau nebematė. Buvo kalbama, kad ji išvyko į Izraelį.

M. Bakaitienė jau senyvo amžiaus, ligota moteris. Ji sako, kad mergaitę gelbėjo ne dėl atlyginimo, bet iš meilės žmogui.

Kartais pasaulyje apie lietuvius prabylama kaip apie žydšaudžių tautą. Tačiau tie „žinovai“ net nebando pasvarstyti, kiek lietuviai išgelbėjo žydų. Tie, kurie šaudė, buvo saujelė išsigimėlių, bet ne visa tauta. Kas papasakojo

apie tuos žmones, kurie, rizikuodami savo ir savo šeimos gyvybėmis, gelbėjo žydus ir dėl jų žuvo? Jie gelbėjo ne žydus, o žmones. Gelbėjo ir kitų tautybių atstovus. Padėjo ne dėl išskaičiavimo, savanaudiškumo, o gelbėdami žmogaus svarbiausią turtą – gyvybę, kurią gamta suteikia tik vieną kartą.

Skaistakaimyje už Domeikų gyveno Juozas Juodaitis. Jis turėjo 17 ha žemės, buvo vidutiniokas. Gal buvo prastoka žemė, o gal nesugebėjo jos tvarkyti, tačiau gyveno tik vidutiniškai. Žmonės kalbėjo, kad, užėjus vokiečiams, dukterė dirbo gestapo vertėja. Sūnus triūsė ūkyje. Kaimynai kalbėjo, kad iš Šakių pas juos dažnai buvo įvairaus plauko ir rango vokiečių. Tik vokiečiams pasitraukus paaškęjo, kad savo ūkyje per visą okupacijos laikotarpį Juodaičiai slėpė žydą, jei neapsirinku – Abraomą ar panašiu vardu vyrą. Dukterė tarnavo vokiečiams, o tėvai slėpė jų nekenčiamiausios nacijos atstovą – žydą. Matyt, svarbu ne tai, kam ir kuo dirbi. Svarbu išlikti žmogumi.

Be namų savam kaime

Mes, puikiai įsitaisę pas Grikiečius, tvarkėme savo namų nuodėgulus. Tėvas perarė bulvių lauką, dar surinkome 3–5 maišelius bulvių. Lauką išakėjo, ruošė pavasarinei sėjai. Pergrebėme visus savo laukus, surinkome pusvezimį šiaudų. Vis šis tas. Grikiečių troboje vietos pakako, bet mudu su Jonu miegojome klojime, susisukę į patalus. Svarbiausia buvo sušilti, ypač lapkričio mėnesį, kai lauke pradėjo šalti. 1944 m. spalio mėnesį Gelgaudiškyje įsikūrė valsčiaus vykdomasis komitetas. Jo pirmininku tapo Pranas Kuprišauskas, pagrindyje buvęs komunistų partijos narys. Pats komitetas buvo suformuotas iš vietinių gyventojų. Ten įsidarbino ir sesuo Aldona, tapo kažkokio skyriaus vadove. Man atrodo, kad ji buvo mokyčiausia toje kontoroje, mat turėjo vidurinį išsilavinimą, buvo baigusi gimnaziją.

*Griekių sodelyje
sėdi (iš kairės):
Antanina Griekietienė
(Dobilaitė) ir
Saliamonas Griekietis;
stovi: Benas Griekietis,
Genė Griekietytė,
Antanina Griekietienė
(Jociūtė), Jonas
Griekietis. 1942 m.
Iš B. Griekiečio
asm. albumo*

Tėvą taip pat išsikvietė į vykdomąjį komitetą, jam pasiūlė apylinkės sekretoriaus pareigas Narkūnų seniūnijoje. Tėvas iš pradžių atsisakinėjo, bet draugui P. Neverauskui prašant, sutiko. Sekretoriui darbo per akis: sudaryti gyventojų sąrašus, kiek jų liko po karo. Reikėjo suskaičiuoti gyvulius ir paukščius – arklius, karves, kiaules, avis, vištas ir kt.

Tėvas tam darbui pasitelkė ir mane. Man buvo pavesta paruošti tuos sąrašus. Nuo ryto iki vakaro perkaręs ir nevalgęs laksčiau po Skaistakaimį. Gretimame Narkūnų kaime lakstė kažkas kitas. Narkūnų apylinkė turėjo apie 60–63% ūkių, įskaitant ir trobelninkus. Ten gyveno apie 244 žmonės. Iš savabučių su vokiečiais išvažiavo J. Geležiūnas, buvęs P. Plechavičiaus armijos karys. Vokiečiai apkasų kasti ar su gurguole išsivarė Kazimierą Šoloniką, Antaną Merkį, Bronių Gabraitį, du brolius Joną ir Vilių Kutkas (vespoliniukus), Česlovą Čereškevičių, Praną Neverauską. Visi jie apie 1945 m. rudenį – 1946 m. pavasarį sugrįžo į Lietuvą, išskyrus Joną ir Vilių Kutkas.

Prasidėjo žiema, šalta ir pagiežinga. Jau lapkričio 1-ąją dieną, per Visus šventuosius, buvo 2–3 laipsniai šalčio. Mes, paaugliai, nesnaudėme – granatomis mušėme žuvis, kaip sakoma, tenkinome savo žvėrišką instinktą – ėsk arba būsi suėstas. Mus spaudė badas. Atsiprašę visų šventųjų, apie 11 val. atėjome į užžiogi, kur Stravinsko lanka prieina prie Nemuno. Apžiūrėjome vietą. Palei krantą buvo nestoras ledukas, gal per pirštą. Vanduo – šaltas, net purto. Paruošėme karklo šakų, kad galėtume pritraukti žuvis prie kranto. Prieš pradėdami darbą susitarėme, kad ką kiekvienas išsitrauks iš vandens, tas to ir bus.

Paėjau nuo visų į priekį kokius 10–15 m ir į Nemuno kranto įlankėlę (*užbuktį*) ėmiau dvi granatas. Po sprogo žuvis pilvais į viršų iškilo. Rėkiu: „*Briskit į vandenį ir gaudykite!*“ Pats nusirengiau ir puoliau į vandenį. Algiiui riktėlėjau, kad mikliai rinktų mano į krantą išmestas žuvis. Įšokus į vandenį iki kelių, dar buvo pakenčiama, bet kai įbridau iki pilvo, taip sugėlė tarpkojį, kad oi oi oi. Kenčiau ir mėčiau pačiuptas žuvis į krantą. Algis jas dėjo į krūvą. Mėčiau tas, kurios didesnės, 1–3 kg. Apsipratau, plaukiau gilyn, ten dar didesnės buvo. Kas nepabijojo šalto vandens, tas prisigraibė gerų žuvų. Ir nemažai. Toje žvejyboje dalyvavo Juozas Kruo-

paitis, Antanas Neverauskas, Albinas Čebenauskas, Algis ir aš. Žuvų parsinešėme kaip reikiant. Mama bijojo, kad peršalę nesusirgtume, bet viskas baigėsi gerai.

Vėliau panašią žvejybą pakartojo brolis Mindaugas su Kėblaičių Antanu. Bet jie prisirinko tik raudžių. O jas rinkti, tai tarsi iš statinės imti – iškilo ir plūduriuoja. Tik reikia skubėti, nes kitaip Nemuno srovė nuneš, ir sudie.

1944 m. gruodį mirė mūsų apylinkės pirmininkas Pranas Neverauskas. Žmogelis sirgo astma, prisidėjo širdies ligos. Buvo geras tėvo draugas, žmogiškas, žvejys, per žiemą megzdavo tinklus. Pavasarį, vos prasidėjus potvyniui, su kaimo vyrais lankoje žvejojo. Kiek tos žuvies pagaudavo, sunku pasakyti, bet namo parnešdavo po 20–30 kg. Kaimynai buvo solidarūs, žuvį dalijosi, tik už tinklą savininkas pasiimdavo nedidelę dalį. Visi buvo patenkinti, žuvimi kvepėjo visos sodybos. P. Neverauskas buvo kilęs nuo Šiaudinės. Jo motina netoli Nemuno, karklyne ant kalvos, turėjo namą. Kuo ji vertėsi – neaišku. Tai buvo vyriškai sudėta moteris. Aš su P. Neverausko sūnumi Antanu du ar tris kartus ją lankėme, bet per 1946 m. pavasarinį Nemuno potvynį namą vanduo nuplovė. Ar senukė liko gyva – nežinau.

Mirus P. Neverauskui, teko spręsti, kas užims jo darbo vietą. Reikalai susiklostė taip, kad Gelgaudiškio vykdomojo komiteto pirmininku tapo mano tėvas, Jonas Samajauskas. Apylinkės pirmininku tapo J. Žemaitis. Tais pačiais metais nuo liepos mėnesio laikinai buvau priimtas dirbti apylinkės sekretoriumi. Šias pareigas ėjau iki 1946 m. sausio 1 d.

Amatininkai

Kaimas garsėjo visoje Gelgaudiškio parapijoje ir nagingais meistras: kalviais, račiais, staliais. Nuo pirmųjų rytmečio gaidžių iki išnaktų neužgeso žaizdrai ir aidėjo kūjo dūžiai Juozo Dankšo, Antano ir Konstantino Vilkaičių kalvėse. Nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro čia būriavosi kaimiečiai. Neretai galėjai pamatyti prie kalvės ir tolimiausių Gelgaudiškio parapijos kaimų ūkininkų. Ieškodami nagingų meistrų, čia užklysdavo ir kitų parapijų žmonės. Jie žinojo, kad šie auksarankiai moka ne tik pataisyti bet kokį ūkio padargą, aptraukti ratus ratlankiais, pagaminti noragą, peilį prie jo, bet ir pagaminti įmantrias metalines tvoreles, pakinktų detales.

Gyvenimas judėjo į priekį. 1945–1946 m. gyventojai savo individualiuose ūkiuose apsirūpindavo maisto produktais, bet trūko buities daiktų, apavo, drabužių ir kitko. Miestiečiai tų prekių atveždavo, o išsiveždavo mėsos, bulvių, kruopų, miltų. Per natūrinius mainus vyko tam tikras kaimo ir miesto bendravimas. Tas pats buvo ir prie vokiečių – miestas važiavo į kaimą, kaimas – į miestą. Pirko, pardavė, keitėsi prekėmis. Abi pusės buvo patenkintos.

Visais laikais kaimas bendravo su miestu, keisdavosi žmonėmis: kaimo vaikinai ir merginos vyko į miestą mokytis amatų – kalvio, mūrininko, staliaus, siuvėjo darbo. Žemės ūkio mokyklos mokė šeimininkavimo meno.

Narkūnų seniūnijoje buvo dvi šeimos, kurios vertėsi kalvio amatu. Viena – Juozas Dankšas su sūnumi Juozu. Jie buvo auksinių rankų meistrai, taisė visus žemės ūkio padargus, kaustė arklius. Bričkas apkaustydavo geriau nei kokiam nors fabrike. Prie vokiečių, kai nebuvo žibalo, gamino karbidines lempas, didesnes ir mažesnes. Karbido žmonės išgydavo iš baržų kapitonų, kurie atplaukdavo iš Tilžės ir Klaipėdos. Lietuviams – karbidas, vokiečiams – lašiniai (*Špek*). Ir vilkas sotus, ir avis sveika.

*Antanas Vilkaitis
(sėdi pirmas
iš kairės) Lietuvos
kariuomenėje.
Apie 1923–1925 m.
Iš S. Gedvilienės
asm. albumo*

Antra kalvių šeima buvo Vilkaičių Kastančius ir jo sūnus Vytas. Abu taip pat buvo auksarankiai ir išmoningi. Ir sūnus Benas nuėjo tėvo pėdomis. Jam buvo lengviau, nes naudojo techniką. K. Vilkaitis Antrojo pasaulinio karo metais dar pagarsėjo ir kaip aliumininių dievukų (*smūtkelių*), šventųjų paveikslų, kitos religinės atributikos liejikas. Kai 1944 m. vokiečių priešlėktuvininkai numušė rusų lėktuvą šturmuotoją Il-2, jis ištisą savaitę prie savo kalvės tempė lėktuvo likučius. Kalvė jis buvo iširengęs Antano Sprainaičio sodyboje, kurioje prisiglaudė praūžus frontui, nes jo ūkelis, kaip ir daugumos kitų kaimo žmonių, buvo sudegintas. Jam aktyviai talkininkavo Juozas Bakaitis – Sprainaičio žentas. Kalvės žaizdre jis tirpdė aliuminio gabalus ir paties pasigamintose formose liejo įmantriausius gaminius, kuriuos noriai pirko ne tik Gelgaudiškio parapijos, bet ir kitų valsčių žmonės. Visi žinojo, kad Vilkaičių ir Dankšų pakaustyti arkliai niekadės nešlubuos, tvirtai jausis ant ledo ir apledėjusio kelio. Jie savo rankomis gamino ir pasagas, ir pasagvines (*uknolius*), ir aštrius *grifus*.

Skaistakaimio auksarankis buvo ir jau minėtas Juozas Bakaitis. Apie jį keletą žodžių esu pasakęs, bet apie jo išmonę, meistriškumą galima pasakyti ir daugiau.

Grįžkime prie numušto lėktuvo. 1944 m. vasarą rusų lėktuvams bombarduojant vokiečių pastatytą tiltą per Nemuną ties Gelgaudiškiu, vokiečiai pašovė vieną jų, kuris rūkdamas ir žviegdamas praskrido virš mūsų ūkio ir po kelių minučių išgirdome didelį „bumbt“ – lėktuvas nukrito kažkur Jankūnų kaimo teritorijoje. Dabūtų kaime prie miškelio gyvenę žmonės pasakojo, kad abu lakūnai žuvo. Lėktuvo nuolaužos mėtėsi 100–150 m atstumu nuo nukritimo vietos. Tuo metu mes bijojome eiti prie lėktuvo, kad pagavę vokiečiai nepasiųstų kasti apkasų, tačiau pažiūrėti labai knietėjo. Ir kai J. Bakaitis pavadino nuvažiuoti į lėktuvo kritimo vietą, apsidžiaugėme. Vieną pavakarę J. Bakaitis pasikinkė arklius, paėmė brolių Mindaugą, mane ir dar kažką. Keturiese ir nuvažiavome prie nukritusio lėktuvo. Kritimo vietoje pamatėme nuolaužų. J. Bakaitis paaiškino, kad vešimės lėktuvo variklį, dinamą ir kai kurias dalis. Keturiese vos ne vos įkėlėme į vežimą variklį, pridėjome skardų ir dar šimtai žino kokių detalių. Variklis, aišku, buvo pagrindinis grobis. Kitą dieną dar vienas vežimas su lėktuvo detalėmis atsidūrė Juozo kieme.

*Kalvio Zigaičio
namas Gelgaudiškyje.
Apie 1950 m.
Iš E. Povilaitienės
asm. albumo*

Per žiemą Juozas variklį suremontavo, pritaikė jį malūnui ir pradėjo malti. Šis įrenginys ypač buvo reikalingas, nes Gelgaudiškio malūnas buvo susprogdintas ir sudegintas. Be to, J. Bakaitis pirmasis įsitaikė vėjo varomą elektrinę jėgainę. Taip jis namus apšvietė elektra. Tuo metu apie „Iljičiaus lemputės“ atvedimą į kaimą dar tik buvo kalbama, o J. Bakaičio šeima jau naudojosi nemokama elektros energija. Tačiau tokių energingų ir išradingų žmonių buvo nedaug.

Pačiame Gelgaudiškyje dirbo kalvis Zigaitis, kuris aptaravo miestelį ir aplinkinius kaimus. Vėliau Gelgaudiškyje kalvę atidarė Šeškus.

Pakalniškiuose buvo visų galų meistras Pranas Ignotas, kuris lopė metalinius kibirus ir puodus, kalė pasagas, darė liejinius, taisė vežimus ir žemės ūkio padargus. Tačiau jis jautė, kad nuo darbo gali būti tik „*kuprotas, bet ne bagotas*“. Todėl meistras P. Ignotas ėmė lieti 5 litų monetas ir leisti jas apyvartoti. Įkliuvo vargšelis ir gavo 5-erius metus kalėjimo.

Kaime buvo du staliai: Kostas Samajauskas (tėvo brolis) ir Kazimieras Šolonikas. K. Samajauskas vertėsi langų, durų, grindų, karstų gamyba, o K. Šolonikas – namų statyba; darė jis ir duris, langus. Ir vienas, ir kitas darbo turėjo pakankamai.

Visoje parapijoje garsėjo Račiūnų šeimos pirmagimis Juozas, jo netolimas kaimynas Stasys Čereškevičius, seserys Stasė ir Marytė Sprainaitytės, Miliutė Račiūnaitė. Tai buvo profesionalūs siuvėjai, kuriems geriausias medžiagas patikėdavo ne tik kaimynai, bet ir patys išrankiausi mažų ir didelių miestų puošėivos. Po Antrojo pasaulinio karo siuvėjų atsirado daugiau.

O kiek šiame mažame kaimelyje buvo puikių audėjų, siuvinėtojų! Vienos šio amato išmoko iš savo mamų ir senelių, kitas stropiai mokė Gelgaudiškio pradžios mokyklos įkūrėja ir ilgametė jos vedėja Marija Zubrytė ir mokytoja Jadvyga Jasaitytė, į šiuos kraštus atvykusi Antrojo pasaulinio karo rūsčiomis dienomis. Beveik kiekvienoje sodyboje vėlyvą rudenį ir žiemą nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro tauškėjo medinės audimo staklės, nuo kurių velenų buvo nuimamos plačios įmantriausių raštų rank-

*Kostas Samajauskas
(1900–1972)*

*Moterų kursai
Gelgaudiškyje
(centre iš kairės):
Antanina Grikiėtienė,
mokyt. Jadvyga
Jasaitytė, Stasė
Davulytė, Marytė
Sprainaitytė;
pirmoje eilėje
(pirma iš kairės) –
Miliūtė Račiūnaitė.
Apie 1942 m.
Iš B. Grikiėčio
asm. albumo*

šluosčių, kitų drobių juostos, puikios kokybės vilnos audinių ritiniai. Daugelis šeimų vertėsi savo darbo audeklais, kurie po kruopštaus apdorojimo atrodė patrauklūs ir puikiai nešiojosi.

Mūsų kaimynystėje gyveno Viktoras Flėderis, kuris nuo mažens iš karklų, vytelių, šaknų pynė suvenyrines kraiteles, kitokius pagražinimus. Sovietmečiu jam buvo suteiktas liaudies meistro vardas. Vėliau V. Flėderis persikėlė gyventi į Vilkiją. Kaimo žmonės visada buvo išradingi ir darbštūs. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą Jonas ir Benas Grikičiai savo tėvo žemėje pasistatė vėjo malūną, kuris visas buvo iš medžio. Nė vienas iš jų nebuvo nei stalius, nei dailidė. Jie kaimynams maldavo javus, daugiausia rugius bei pašarinius grūdus. Nežinau to malūno pajėgumo, bet per pusvalandį sumaldavo centnerį (50 kg). Darbo sparta priklausė nuo vėjo stiprumo. Tas malūnas ypač pravertė karo metais, kai ūkininkai galėjo malti javus tik pagal valdžios leidimus, kurie labai apribojo grūdų malimą. Tuomet beveik visi kaimo gyventojai naudojo J. Grikičio vėjinio malūno paslaugomis. Šis nedidelis malūnelis gaudė kiekvieną vėjo gūšį, dieną naktį sukdamas pačio J. Grikičio iš vietinio akmens iškaltas girnas. Net per didžiąsias bažnytines šventes jis dirbo: žmonių poreikiai jam buvo svarbiausia, ir Dievas gailestingai atleisdavo jam.

*Jonas ir Benas
Grikičiai Gelgaudiškio
girmininkijos pareigūnai.
Apie 1940 m.
Iš B. Grikiėčio
asm. albumo*

Iki 1941 m. Jonas Grikielis dirbo Gelgaudiškio girininkijoje žvalgu. Tai buvo solidžios pareigos. Benas dirbo Pājotijo miško eiguliu. 1944 m. pavasarį sovietų partizanai jam pasakė, kad gali būti laisvas, mišką jie patys saugos. Ir iš eigulio atėmė valdišką medžioklinį šautuvą.

Knygos

Jaunimas visais laikais stengėsi žengti į priekį. Semdamasis patirties iš senesnių žmonių, stengėsi šviestis, mokytis, daugiau pamatyti pasaulio, kūrė naujas tradicijas. Vaikai dažniausiai baigė pradžios mokyklos keturis skyrius ir buvo raštingesni nei jų tėvai. Ne paslaptis, kad daugelis kaimo gyventojų mokėjo skaityti tik iš maldaknygės, o rašyti retas mokėjo. Ir laikraštį užsisakyti kaime tik retas galėjo. Apie žurnalus nebuvo nė kalbos. Vaikams dar prieinamas buvo „Šaltinėlis“, kuri užsisakydavome pas tikybos mokytoją kunigą, o atsiimdavome klebonijoje. Bet ir „Šaltinėlio“ prenumeratą ne visi vaikai galėjo sau leisti.

Knygų turėdavo tik kaimo šviesuoliai. Vienas tokių buvo mano tėvas J. Samajauskas, kuris savo bibliotekoje turėjo per 300 knygų. Tuo laiku jos buvo nepigios. Knygas duodavo skaityti ir jaunimui. Ypač skaitė „Tarzaną“, D. Londono knygas. Iš rankų į rankas ėjo „Tūkstantis ir viena naktis“, lietuvių pasakos, padavimai, V. Krėvės, Maironio, Žemaitės, L. Tolstojaus knygos. Mėgstami buvo V. Kudirkos, P. Vaičičiaus, J. Janonio eilėraščių rinkiniai. Eidamos iš rankų į rankas, knygos paprastai grįždavo gerokai apipašytos. 1940 m. Gelgaudiškyje buvo įkurta skaitykla. Ten atsirado laikraščių, žurnalų ir knygų. Laikraščius galėjai skaityti vietoje, o knygas leido išsinešti į namus. Minėta skaitykla veikė iki 1941 m. birželio mėnesio. Prie vokiečių ją uždarė. Tik 1945 m. rudenį kiekvienoje seniūnijoje vėl įkūrė bibliotekas. Kaimo žmonės visą laiką laikėsi senovinių tradicijų, kartu pagal laiko dvasią iš savo patirties vis pridėdami naujų elementų.

Dar prieš Antrąją pasaulinį karą mokykloje veikė jaunųjų ūkininkų ratelis (JŪR). Daugiausia jis vienijo 3–4 skyrių mokinius. Susirinkimai vyko pradžios mokyklos IV skyriaus klasėje. Mano laikais būreliui vadovavo Jonas Čebenauskas iš Skaistakaimio. Susirinkimuose dalyvaudavo ir mokytoja M. Zubrytė. Per mėnesį vyko 1–2 susirin-

Jaunasis ūkininkas Vytautas Kriausa skaito referatą „Būk mandagus“. Ant sienos kabo paveikslas „Jėzus myli vaikus“ (šiuo metu jį saugo mokyt. M. Zubrytės giminaitė Vilniuje). Apie 1937 m. Iš N. Manikienės asm. albumo

kimai, bet dažniausiai – vienas. JŪR susirinkimuose daugiausia buvo kalbama apie žemės produktyvų panaudojimą, apie labiausiai tinkamas rugių, kviečių, miežių sėklas. Retkarčiais susirinkimuose dalyvaudavo agronomas, ūkininkas, buvo skaitomi referatai. Susirinkimuose tarėsi, ką kuris jaunasis ūkininkas augins pavasarį ir ką eksponuos rudenio parodoje. Parodos vykdavo spalio pabaigoje Šaulių klubo salėje. Parodoje dalyvaudavo ir savo išaugintą produkciją eksponuodavo moksleiviai. Žiūrovų, t. y. parodos lankytojų, susirinkdavo daug. Sten-

Gelgaudiškio pradžios mokyklos jaunieji ūkininkai ir jų mokytojai gamtoje

Jaunųjų ūkininkų ratelio darbėlių paroda Gelgaudiškio pradžios mokykloje.

Apie 1938 m. Nuotraukos iš N. Manikienės asm. albumo

duose buvo rodomi burokai, morkos, bulvės, kopūstai, cukriniai runkeliai, pupos, žirniai, pomidorai. Merginos demonstruodavo gėles. Į parodas sunešdavom pačias didžiausias ir gražiausias daržoves. Kartais jų skolindavomės net iš kaimynų. Komisija vertino mūsų triušą, skirdama 3–5 litų pinigines premijas. Mums, paaugliams, tai buvo daug.

Kaimynai

Artimiausias mūsų kaimynas buvo Jonas Stravinskas, savotiško charakterio žmogus. Šeimą jis laikė savo rankose, turėjo 8 ha žemės. Duktė Onutė ištekėjo už Kazimiero Šoloniko, kuris buvo stalius, statybininkas. Su žmona jis gyveno pas uošvį, turėjo tris vaikus – Vyta, Onutę ir Stasį. Vaikai baigė pradžios mokyklą ir daugiau nė vienas nesimokė. Stravinskų šeimoje kartu gyveno netekėjusi duktė Marcelė, kuri vėliau, apie 1936–1937 m., ištekėjo už Simano Endriukaičio, dirbusio malūno lentpjūvėje darbininku. 1940 m. jis jau dirbo milicijoje, buvo atitarnavęs kariuomenėje, turėjo puskarininkio laipsnį.

J. Stravinskas buvo dievobaimingas žmogus, bet ir melagis. Jo ūkininkavimo metodai buvo atsilikę, ūkį tvarkė nekryptingai. Jis laikė du arklius, karvę, kiaulius, o sau – dar paukščių. Vienais metais turėtas pievas už Žiogio suarė, apšėjo javais. Žemė ten – smėlis, nieko neužaugo. Dvejus metus iš to sklypo negavo jokio derliaus, ten augo tik laukiniai krienai. Vasaros metu jis mėgo važinėti į aplinkinių bažnytkaimių atlaidus. Mano tėvas jam sakydavo: „*Jonai, sekmadieniais geriau duok arkliams pailsėti, o melskis namie arba eik į bažnyčią Gelgaudiškyje*“.

Vienais metais J. Stravinskas Žiogyje rado laukinių ančių lizdą, o jame – apie 10 kiaušinių. Juos paėmė, parnešė namo ir padėjo po perekle višta. Išsirietę ančiukai J. Stravinsko sodyboje gyveno iki vėlyvo rudens, o lapkričio pradžioje jie išskrido ir pavasarį nebepasirodė.

Kai vokiečiai paėmė arklius kariuomenės reikalams, Antanas Vilkaitis, Jonas Bauža, Jonas Samajauskas susibūrė į artele-kooperatyvą žemei apdirbti. Kvietė ir Joną Stravinską, bet jis atsisakė. Nusipirko du jaunos 1–2 metų arklėkus, mokino juos arti, kinkė į vežimą ir taip vertėsi. „*Ką turiu – tas mano, ir aš ponas*“. Kelerius metus iš eilės per pačius šalčius J. Stravinsko kieme žiemojo dvi čigonų šeimos. Nuo gruodžio iki kovo mėnesio. Jisai sakydavo: „*O kur žmonės pasidės, tegul gyvena, kol atšils*“. Tai jis darė iš geros širdies.

Karo pabaigoje J. Stravinsko žentas K. Šalonikas vokiečių buvo paimtas ir pristatytas apkasų kasti. Grįžo po karo, atrodo, iš Austrijos. Vėliau dirbo kolūkyje traktorininku. Iškritęs iš priekabos, žuvo po jos ratais.

J. Stravinskas mirė sulaukęs garbaus amžiaus, būdamas aklas. Vaikai ir anūikai pasklido po Gelgaudiškio apylinkes.

Jonas Čebenauskas 1940 m. rudenį įstojo į komjaunimą. Atėjus vokiečiams, atrodo, 1942 m. žiemą kalbėjo per radiją apie sovietinę santvarką kaip priešišką žmogaus prigimčiai, smerkė sovietų valdžią. Jo kalba truko 3 minutes. Grįžus sovietų valdžiai, už pasakytus žodžius Irkutske atidirbo 10 metų. Brangiai Jonas sumokėjo už tą kalbą, kurią pasakyti privalėjo už 1940 m. „nuodėmės“. Grįžęs iš lagerio, J. Čebenauskas bendradarbiavo spaudoje, rašė straipsnius. Mirė jauno amžiaus, palaidotas Kaune, Romainių kapinėse.

Pats žmogus nėra savo likimo kalvis, bet nuo jo priklauso, kokį kelią pasirinkti. Vieni ieško lengvų kelių, nori daug uždirbti, bet nieko nedaryti, kiti skandina savo neveltį alkoholyje ir t. t.

Mūsų kaimynystėje nuo Gelgaudiškio pusės gyveno Jonas Gabraitis. Žemės turėjo tiek, kiek ir mano tėvai. Jis buvo Lietuvos kariuomenės savanoris, nedidelio ūgio, vidutinio stiprumo žmogus. Mėgo degtinę, kuri tais laikais kaimo žmogui buvo sunkiai prieinama, o girtuokliavimas buvo smerkiamas. J. Gabraičio šeima turėjo dviejų galų gyvenamąjį namą, bet rytinis galas buvo neužbaigtas. Klojimo J. Gabraičiui galėjo pavydėti bet kuris ūkininkas. Tas klojimas buvo didelis, su dviem įvažiavimais, t. y. keturių šalinių, kurios rudenį buvo apytuštės, o pavasarį po jas vėjai lakstė. Tvirtas buvo nedidelis, mūrinis. Gabraičiai laikė vieną arklį, karvę, 1–2 avis, kelias kiaules. Žemė buvo molinga, blogai išdirbta, derlius – menkas. Ūkį Gabraičiai praskolino net dviem bankams. Turėjo dar pievos. Norėdamas išsivaduoti iš bėdos, 1,5 ha lankos suderėjo parduoti Pranui Grybui, su kurio lanka ribojosi jo pieva.

Gabraičių šeimoje buvo 9 žmonės, augo 7 vaikai (du, atrodo, mirė vos gimę). Mūsų šeimos artimiau nedraugavo, nors kaip kaimynai sugyvenom gerai. Vyresnieji Gabraičių vaikai Bronius ir Marytė mokėsi kartu su mumis toje pačioje mokykloje.

Antosei Gabraitienei, pirmajai Gelgaudiškio valsčiuje, 1941 m. vasario mėnesį SSSR Aukščiausioji Taryba suteikė Motinos Didvyrės vardą, pagimdžiusiai ir išauuginusiai 7 ar daugiau vaikų (mirusieji nesiskaitė). Sovietų valdžia A. Gabraitienę

Jonas ir Antanina Gabraičiai. Apie 1935 m.

Iš J. Gabraičio asm. albumo

*Gabraičių šeima
(sėdi iš kairės):
Antanina Gabraitienė,
Marytė, Jonukas,
Jonas Gabraitis;
antroje eilėje –
Janina, Bronius,
Teresė, Alfonsas.
Apie 1940 m.
Iš J. Gabraičio
asm. albumo*

išaukštino ir panaikino visas skolas už prasiscolintą ūkį. Sukūrus kolūkius, J. Gabraitis dirbo kolūkio skerdziumi.

Kaimynai Baužai gyveno už upelio, į pietų pusę. Šeimoje buvo: Marijona Baužienė-Samajauskienė, sūnūs Pranas ir Jonas, trys dukros nuo antrojo vyro – Agota, Marytė ir Onutė. Agota ištekėjo už Būtילו, gyvenančio Daukantiškių kaime. Ūkiui priklausė 8 ha žemės. Jam vadovavo sūnus Pranas, laikė du arklius (vieną jų vokiečiai rekvizavo), karvę, avių ir kiaulių. Šeima gyveno vidutiniškai. Vasarą Marytė ir Onutė dirbo plytų fabrikėlyje Gelgaudiškyje, Jonas Nemunu plukdė medžius, kirtu mišką, ruošė popiermalkes. Šeima gyveno darniai, su kaimynais buvo draugiški.

Baužų namas buvo mūrinis, gotiško stiliaus. Man atrodo, kad tas namas anksčiau turėjo kitą paskirtį. Jis daugiau buvo panašus į vokiečių kirchę. O gal ten buvo kokia liejykla ar kas panašaus? Į tą pastatą buvo dvejios durys iš šiaurės, o kitos – iš vakarų, prie pat pietinio kampo. Pastatas buvo apie 30–35 m ilgio ir 10–12 m pločio. Stogas – aukštas, dengtas čerpėmis. To pastato šiauriniame gale laikė gyvulius, pietiniame miegojo vyrai. Gyvenamasis namelis buvo 8 × 6 m, statytas seniai. Ten buvo kambarys ir virtuvė.

Už kokių 75 m nuo Baužų prasidėjo Račiūnų žemės valdos, o maždaug už 300 m buvo kapinaitės, kurios užėmė apie 15 arų plotą. Apie 1936 m. jose dar stovėjo medinis kryžius be užrašo, ant žemės mėtėsi supuvusių kryžių medinės dalys. Kapinaitės nebuvo aptvertos, jų niekas neglobojo. Jeigu tai būtų buvusios kaimo kapinaitės, kapų būtų buvę daugiau. Man atrodo, kad tos kapinaitės turi kažką bendro su tuo Baužų gotiško stiliaus pastatu. Mat nuo Račiūno žemėje esančių kapinačių iki Gelgaudiškio buvo koks 1,5 km kelio. O miestelyje buvo bažnyčia ir kapinės.

Daug klausimų man kėlė ir tebekelia mano tėvų Samajauskų sklypo viduryje buvusi žemė. Ta vieta prie daubos šlaito, kur teka upeliukas, mūsų vadinamas Ringupis. Jis ištekėjo iš Sabo pelkių. Kitas upeliukas atitekėjo nuo Ensgirio. Taigi minėtos daubos šlaite 75–50 m ilgio ir 50 m pločio juosta buvo supilta čerpių. Jos buvo sulūžusios per pusę, deformuotos, sutraiškytos. Tas sluoksnis buvo maždaug 35–50 cm storio. Manau, kad kažkada toje vietoje buvo čerpių degykla. Tėvas yra pasakojęs, kad dar baudžiavos laikais buvo gaminamos čerpės. Panaši vieta buvo P. Grybo

*Ringupis į daubą
prie buvusios
Samajauskynės teka
ir šiandien. 2008 m.
A. Andrijo nuotr.*

žemėje ant kalno, netoli Andriaus Kruopaičio sodybos, nuo jos einant iš rytų į vakarus. Mes, vaikai, ten matėme lyg krosnių liekanas, nuo kurių 30 m nuotoliu mėtėsi įvairių formų ir dydžio plytų nuolaužos. Einant per jas, badydavo kojas. Netoli tos vietos, pakalnėje, buvo Gelgaudiškio plytinė. O nuo tos tariamosios plytų krosnies vietos P. Grybo žemėje iki čerpių gaminimo vietos mūsų žemėje – koks kilometras.

Nenorėčiau tikėti, kad duženos į tokius užkampius buvo atvežtos iš kokių nors statybų. Be to, Skaistakaimyje seniausi plytiniai pastatai buvo N. Savelio gyvenamasis namas ir tvartas, kuriuos jis nusipirko grįžęs iš Amerikos. O duženas ūkininkai būtų panaudoję kiemams arba keliams grįsti. Vis dėlto manau, kad tos duženos rodo čerpių ir plytų gamybos vietas, kuriose jos buvo gaminamos anksčiau nei Gelgaudiškio plytų bei čerpių fabrikėlyje. Tas plytas ir čerpes Skaistakaimyje galėjo gaminti Gelgaudiškio dvaro savininko barono Koidelio (XVIII–XIX a.) ar dar senesniais laikais. Be to, visai netoli (gal už 1 km) stūkso Narkūnų piliakalnis, ant kurio kažkada stovėjo iš plytų statyta pilis.

Prisiminė Pirmąjį pasaulinį karą

Antanas Samajauskas

*Į Rytus nuo
Skaistakaimio k.
plytėjo Daukantiškių k.
laukai, ten stovėjo
Kazimiero Kubiliaus
sodyba ir sodas
su šlaitu į upokšni.
2008 m.
A. Andrijono nuotr.*

Iš rytų pusės tėvų žemė ribojosi (*rubežiaivosi*) su kaimyno Kazimiero Kubiliaus žemės sklypu. Visa jo žemė, 4 ha, buvo prastoje vietoje: per jos vidurį tekėjo upokšnis, į kurį nuolaidumas iš vakarų – 30°, iš rytų – 26°, o kur upokšnio vingis (iš šiaurės ir pietų) – apie 50°. Faktiškai dirbamos žemės buvo tik apie 1,25 ha, tačiau K. Kubilius lyg bebras rausėsi kalno nuolaidumuose, sėjo avižas, miežius. Žemė upokšnio šlaituose buvo žvyringa, todėl derlius nebuvo gausus.

Šiauriniame šlaito šone Kazimieras užsiveisė sodą, bet pavasarį, iš žemės išeinant pašalui, tai vienas, tai kitas medis pasvirdavo į šoną. Šeimnininkas juos ramskydavo mediniais ramsčiais, kasdavo duobes ir vėl atstatydavo į vertikalią padėtį. Mes, vaikai, ateidavome į paupelį prie sodo ir vaišindavomės atriedėjusiais nuo kalno obuoliais. Nors ir savus sodus turėjome, bet svetimas vaisius vis tiek skanesnis.

K. Kubilius dažnai ateidavo pas mano tėvus pasiklausti radijo žinių. Susirinkdavo ir daugiau vyrų. Jie politikuodavo apie Vokietiją, Rusiją. Kazimieras labai gerai mokėjo rusų kalbą. Mes, vaikai, klausdavome tėvo, iš kur jis ją išmoko. Mums patarė jo paties paklausti. Kartą, lankantis jo namuose, pasisukus kalbai apie Rusiją, papasakojo, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą, 1914 m., jis buvo mobilizuotas į carinės Rusijos armiją. Šešių mėnesių karinio mokymo sėmėsi prie Charkovo. Buvo paskirtas į pėstininkų dalinį, dalyvavo mūšiuose Lenkijoje, kur jį lengvai sužeidė ir apie du mėnesius išgulėjo ligoninėje. Pasveikusį paskyrė į rezervinės armijos pėstininkų batalioną, kuriame ir baigė karinius mokymus prie Peterburgo. Iš kareivinių į miestą kareivių neišleisdavo, muštruodavo nuo ryto iki vakaro, karininkai buvo labai griežti ir už mažiausią pražangą baudė be pasigailėjimo. 1915 m. pavasarį kareivinėse pradėjo kareivių atranką. Kareiviai galvojo, kad vėl bus vežami į frontą, nes Prūsijoje rusams nesisekė.

Vakarų fronte Prancūzijoje

Kazimieras pasakojo:

„Tačiau mūsų naujai suformuotą batalioną, į kurį patekau ir aš, atvežė į Peterburgą. Pradėjo sklisti kalbos, kad jis bus skiriamas riausių malšinimui. Tačiau tos kalbos nepasitvirtino. Vieną dieną mus perrengė, davė visai naują uniformą, naujus batus, apatinius rūbus, naujus ginklus ir paskelbė, kad mus permes į Vakarų frontą Prancūzijoje. Sujudo bataliono vyrai, niekas nenorėjo važiuoti, bet mūsų ir neklausė: sulaipino į laivą ir – kelionėn. Laimėjome tik tiek, kad mus geriau maitino negu kareivinėse. Išlaipino kažkuriame Anglijos uoste. Ten dar mėnesį vyko kariniai mokymai ir po to atsidūrėme Prancūzijoje, antrųjų apkasų linijose. Vokiečiai puolė lyg pasiutę. Savos artilerijos neturėjome, remdavo prancūzai. Atsirado aukų, sužeistųjų. Su manimi batalione buvo dar vienas lietuvis iš Vilniaus krašto, keletas latvių, o kiti – rusai. Karininkai – rusai, nors teko sutikti ir lietuvių karininkų. Kovojo ir pirmosiose linijose.

Kada iš pirmųjų linijų atsitraukdavome poilsui, vietiniai gyventojai mielai bendraudavo su rusų kareiviais, ypač moterys. Tose Prancūzijos vietovėse vyrai buvo likę tik seni, invalidai arba valdininkai. Atsitraukus į užfrontę, mus apgyvendindavo pas žmones, kurie griebe graibstė kareivius, už nedidelį atlyginimą juos maitino, o kareiviai padėdavo nudirbti ūkio darbus, kurių nepajėgdavo įveikti moterys. Daugelis dirbdavo vynuogynuose, už darbą juos gausiai vaišindavo vynuogių vynu.

Vieną dieną, kai mus pervedė poilsui į užfrontę, dirbome greitame kaime. Moterys mus įkalbino pasilikti pernakti, o kitą dieną – dar padirbėti. Mes sutikome, dar išgėrėme vyno ir pas moterėles sulindome į lovas. Naktis praėjo kuo puikiausiai, tik paryčiais kažkas pradėjo baladotis į duris. Jas atidarius, į vidų įsiveržė trys žandarai

Pirmojo pasaulinio karo kareiviai (nei vieta, nei pavardės nežinomos). Apie 1917 m.

Rusijos kariuomenės
kareiviai: trečias
iš kairės –
Damijonas Endrijonas
(1881–1962).
Apie 1915 m.
Iš Zanaovykų
muziejaus fondų

ir mus areštavo. Moterys aiškino, kad tai rusų kareiviai, jie padeda įveikti ūkio darbus, bet tai mūsų neišgelbėjo. Tuomet moterys griebėsi gudrumo. Žandarus pakvietė prie stalo pusryčiauti, o viena, sėdusi ant dviračio, nuvažiavo į vietą, kur mes buvome dislokuoti. Kol žandariai pusryčiaavo ir gėrė, išiveržė penketas mūsų kareivių, nuginklavo žandarus, bet jų nemušė: kiekvienam sugirdė po keletą butelių vyno, kol pasidarė girti lyg maišai, išnešė lauk, paguldė po medžiais ir paliko. Nuo to laiko mes toliau nuo dislokacijos vietos nepasitraukdavome.

Vyko aršūs mūšiai su vokiečiais, o mūsų (rusų) batalioną kišdavo į pačias pavojingiausias fronto vietas. Mane sužeidė antrą kartą, „išsilaižiau“, gavau jefreitoriaus laipsnį ir vėl kovojau už tėvelį carą šventą Rusijos karą ir prancūzų respubliką, kurią puolė vokiečiai.

O kas vyko Lietuvoje – nieko nežinojau. Vietoj žuvusiųjų atsiųsdavo naujokų, kurie pasakodavo, kad Peterburge žmonės maištauja, o karo pabaigos nematyti. Rusijoje pragyvenimo lygis krito, visur anarchija, vienos partijos palaiko carą, kitos – nori jį nuversti“.

Iš žvalgybos negrižo draugas

„Jautėme, kad karo svarstyklės svyra į blogą pusę, nes karininkai pasidarė labai žiaurūs, priekabūs. Laukėme lyg kokios audros – frontas stovėjo vietoje, vyko nedideli susišaudymai, dažnai eidavome į priešų užnugarį žvalgybon. Iš vienos žvalgybos negrižo mano draugas lietuvis: ar jį nušovė, ar paėmė į nelaisvę – taip ir nesužinojau.

Ėjo gandai, kad 1916 metų vasarą ruošiamas puolimas visu frontu, bet mes tikrų žinių neturėjome – prancūziškai nesupratome, o kitokių laikraščių paskaityti negaudavome.

Iš Prancūzijoje dislokuoto rusų korpuso pabėgo du karininkai: jie su leidimais atostogų vyko į Paryžių, bet iš ten negrižo. Pasakojo, kad per Ispaniją jie pasitraukė į Afriką. O kas juos žino! Karininkai turėjo pinigų ir mokėjo užsienio kalbų – tai jiems visur gerai. O mes,

nemokyti kareiviai, ką galėjome padaryti? Jau sakiau, kad tada turėjau jefreitoriaus laipsnį (t. y. grandinio). Labai ilgėjausi namų, o kaip į juos parvažiuoti, neturėjau nė mažiausio supratimo. Žinojau, kad tėviškė – rytų pusėje. Jeigu būtų leidę, būčiau ėjęs pėsčias. Nuo pabėgimo mane sulaikydavo baimė nepaklusti. Žinojau, kad dėl to galiu patekti į karo lauko teismą, o ten būdavo trumpa kalba: prie sienos ir lengva mirtis – šūvis. Tuomet dar nežinojau, kiek kančių, skausmo bei pažeminimo reikia išverti, kol gausi tą pažadėtą šūvį. Tą supratau tik praėjus maždaug metams. Nors Lietuvoje gyvenome skurdžiai, tačiau tas kraštas mane traukė lyg magnetas: kad ir vargšas, bet tarp savųjų ir skurdą kęsti lengviau.

Kariavau, bet dėl ko? Dėl prancūzų, dėl rusų? Jie man buvo svetimi. Už tėvelį carą? Jis man taip pat buvo svetimas. Aš buvau tik dulkelė jo imperijos kūne.

Kai mus vežė į Prancūziją, sakė, kad po šešių mėnesių, vėliausiai – po metų, korpusą, kuriam priklausė mūsų batalionas, pakais kitas. Tačiau visa tai buvo pamiršta, o gal pablogėjusios sąlygos fronte neleido to padaryti. Aprengti mes buvome gerai: turėjome po dvi uniformas, dvi milines. Bet turėjome tik po vieną šautuvą ir vieną gyvybę, kurios vadovybė nevertino net skatiku“.

Pabėgimas

„Pradėjau taupyti pinigus, su vienu baltarusiu rengiausi bėgti namo. Nežinojome, nei kaip bėgti, nei per kur. Pradėjome rinkti žinias, ieškojome žmonių, kurie neišduotų, o galėtų mums padėti. Tokių suradome. 1917 metų vasario pabaigoje ar tai balandžio pradžioje pardavėme dvi poras savo uniformų, nusipirkome civilinius drabužius ir atsідūrėme Danijoje.

Duotu adresu užėjome pas žmogų, kuris, įtaisęs mus viename laive kūrrikais, atplukdė į Švediją. Čia prasidėjo mūsų kryžiaus keliai. Apsimetę jūrininkais, skverbėmės į rytus, dirbome kur papuolė, nes baigėsi pinigai. Vienur dirbome vien tik už maistą, kitur – gaudavome vieną kitą kroną. Nusilpome, bet slinkome vis pirmyn ir pirmyn. Atsipūtėme, gavę miško kirtėjų darbo. Ten davė pavalgyti ir mokėjo pinigus. Išdirbome apie du mėnesius ir vėl keliavome toliau. Palengvėjo, kai at-

Pirmojo pasaulinio karo metai. Dešinėje – D. Endrijonas: jau XX a. pradžioje pašauktas į Rusijos carienės pulką, 1905 m. dalyvavęs Rusijos–Japonijos kare, jo dalinys buvo dislokuotas Kinijoje; jam suteikė karinį laipsnį, apdovanojo medaliu; 1914 m. jis vėl tarnavo caro kariuomenėje, jau pirmaisiais karo metais pateko į vokiečių nelaisvę. Apie 1917 m. Iš Zanavykų muziejaus fondų

Endrijonas (stovi pirmas iš dešinės) vokiečių nelaisvėje. Pirmas iš dešinės sėdi gelgaudiškietis Pranas Račiūnas (1887–1974). Apie 1917 m. Iš Zanavykų muziejaus fondų

ėjome į Suomiją, kuri taip pat buvo rusų imperijos dalis. Ten padirbėjome rinkdami uogas. Vėliau vienas ruselis, gyvenantis Suomijoje, atvedė į Peterburgą. Buvo jau rugpjūčio pabaiga. Kai pailsėjome, atvedė į geležinkelio stotį ir išaiškino, kaip toliau važiuoti: neužsibūti viename traukinyje, vis persėsti ir vaidinti iš paskendusio prekybos laivo namo grįžtančius jūreivius. Davė pinigų, bet jie buvo beveik beverčiai“.

Mirties nuosprendis

„Kai atsidūrėme Peterburge, į akis krito mitinguojančių gausybė, miestas skendėjo suirutėje. Tačiau geriau būtume pasilikę tame mieste, nes, važiuojant toliau, mudu suėmė žandarmerija, kuriai įskundė traukinio palydovas. Iš mudviejų išgavo viską: kas mes, iš kur pabėgom, kur buvo suformuotas batalionas, kas karininkai ir t. t. Iš karto uždarė į kariuomenės kalėjimą, aprengė uniforma, laikė šaltame bei drėgname požemyje. Tardė ir tardė, padarė mus šnipais. Gavę atsakymus iš korpuso, esančio Prancūzijoje, ir sužinoję, kad mes tik paprasčiausi dezertyrai, suruošė karo lauko teismą.“

Teismas truko apie pusvalandį. Perskaitė kaltinimą, karo prokuroras jį palaikė, o mums nedavė nė žodžio tarti, net pasiteisinti ar paaiškinti, kodėl iš kariuomenės pasitraukėme. Teisėjai, neišeidami iš salės, priėmė nutartį: už pabėgimą iš fronto – sušaudyti. Tai išgirdęs mano draugas nualpo, ir aš vos atsilaikiau. Ant neštuvų draugą nunešė į kamerą, o aš darėjau pats. Po poros valandų atėjo teismo raštininkas, atnešė pasirašyti nuosprendį. Aš pasirašiau, o draugas padėjo tris kryželius. Aš jo paklausiau, kodėl parašė tris kryželius, juk mudu tik du. Jis pasakė, kad mudviem po vieną ir carui bei jo šunaujai vieną. Mano draugas visą naktį meldėsi, o aš mintimis nu-

keliavau Lietuon, nors gerai žinojau, kad mano dienos baigsis čia, kalėjime, tik nežinojau, prie kurios sienos. Bet nuo to man lengviau nepasidarė. Kalėjimo sargas mus painformuodavo, kas darosi mieste, kad kuriasi ginkluotos pajėgos, joms vadovauja buvę frontininkai ir jūreiviai. Lapkričio 7 d. į kamerą atėjo kalėjimo viršininkas ir pareiškė, kad šiandien mudu sušaudys, paklausė, ar nenorime atlikti popui išpažintį. Aš paprašiau katalikų kunigo, pažadėjo. Atėjo popas, o kunigo kaip nėra taip nėra. Apie 12 valandą atėjo penki ginkluoti kareiviai, liepė rengtis ir eiti su jais. Apsirengėme ir mudu nuvedė į kanceliariją, kur atliko pasakutinius formalumus. Atėjo karininkas su penkiais kareiviais, mudu apsupo ir koridoriais išvedė į kiemą, kurio vartai buvo išlaužti. Ten buvo susirinę kareiviai, prie kurių kepurių matėsi raudoni kaspiniai. Pirmą kartą pamačiau raudongvardiečius. Jie nuginklavo caro kareivius, o mudviem pareiškė, kad revoliucijos vardu esame laisvi. Kareiviai paaiškino, kad šiandien prasidėjo revoliucija ir caras nuverstas.

Mano draugelis ir sako: „Matai, ne be reikalo padėjau tris kryžius“.

Kareiviai mus apgyvendino: gavome po lovą ir maisto davinį. Kiekvieną dieną dalyvaavome įvairiuose mitinguose, nuo tų kalbų skaudėjo galvas. Nesusigaudėme, kas ko nori ir kas teisybės, o kas – ne. Porą savaitių gyvenome lyg sapne, kol pagaliau pradėjome suprasti, kad ne viskas yra taip, kaip kalbama. Dėl valdžios ėjo kova – slapta ir atvira. Kūrėsi ginkluoti būriai, kurie skandavo už tarybas. Fronte – suirutė, daug komanduojančių, o vykdytojų mažai. Mudu įtraukė į apsaugos būrį – 20 vyrų saugojome karinę gamyklą. Vėliau draugą išsiuntė į Maskvą, po metų su raudonarmiečių būriu ir aš ten atsidūriau. Lietuvoje tuo metu dar šeimininkavo vokiečiai, aš ten negalėjau grįžti. Mūsų būrys, kuris priklausė geležinkelių apsaugai, lydėdavo traukinius su kroviniais ir saugodavo juos nuo banditų, kurių buvo pilna. Jie patys nežinojo, už ką ir dėl ko kovojo, bet plėšė pravažiuojančius traukinius, o žmones, kurie priešinosi – žudė. Vadovavo įvairūs atamanai, kurie kūrė savas respublikas, tėvonijas. Kuris turėjo daugiau ginklų ir pasekėjų, buvo vadas ir valdovas. Per susidūrimus su jais porą kartų mane lengvai sužeidė.

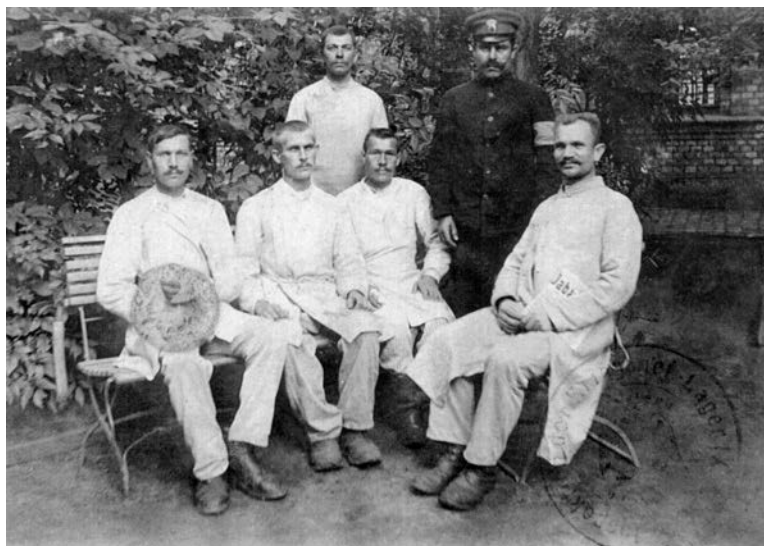
Patyręs daug vargo, 1919 metų pavasarį grįžau į Lietuvą. Kai kur dar buvo vokiečiai, bet jie realios valdžios neturėjo, kraustėsi į „faterlandą“. Parvažiavęs į tėviškę, susirgau šiltine, tada ją vadindavo

Pirmojo pasaulinio karo dalyvis.

Apie 1918 m.

Iš Zanavykų muziejaus fondų

*Nelaisvės metai
Vokietijos lageryje
su baltais sanitarų
chalatais.*

*D. Endrijonas sėdi
pirmas iš dešinės, į
tėviškę Gelgaudiškyje
sugrįžo 1920 m.
išvakarėse.*

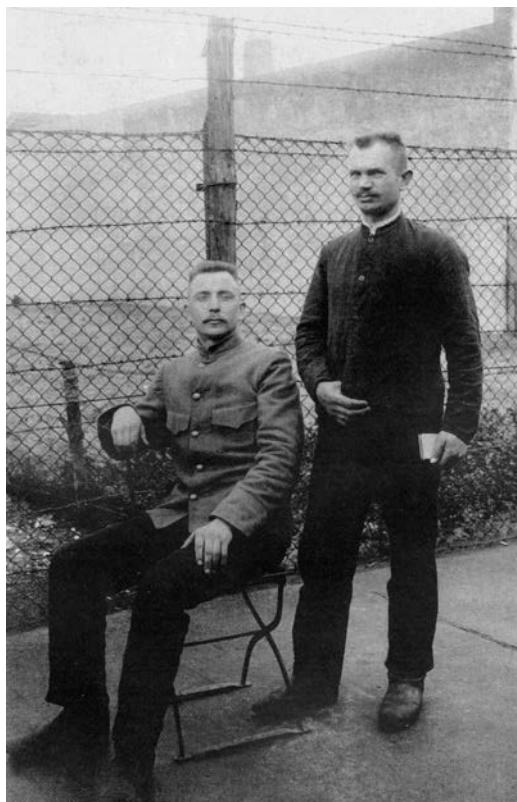
*Apie 1919 m. Iš
Zanavykų muziejaus*

raudonuke, nes kraujais viduriavau. Kreipiausi į gydytoją, bet nepadėjo. Jau galvoju, kad „klumpės padžiausiu“, vos paėjau. Bet miestelyje sutikau pažįstamą žydėlį, kuris, mane pamatęs, išsigando ir sako: „Ui, ponas Kazy, kas jums yra?“ Aš jam viską papasakojau. Jis pasakė, kad ir jam tas pats buvo. Ir man davė tokį patarimą: „Nusipirk kokius keturis svarus pačios riebiausios jautienos, iš karto pusę išsivirk ir valgyk be duonos. Bus šleikštu, bet tu valgyk, vėmsi – vis vien valgyk, mėsą virk ir valgyk“. Po trijų dienų pradėjau jaustis geriau ir per porą savaičių pasveikau. Nežinau, ar žydelio patarimas, ar atsitiktinumas man padėjo, o gal noras gyventi, nes į gyvenimą kabinausi dantimis ir nagais. Kabinausi, kad išgyvenčiau. Vis dėlto pasveikau ir jaučiausi gana gerai, grįžo gera nuotaika ir noras dirbti.

Prasidėjo dalinis dvarų parceliavimas. Valdžia iš dvarų atėmė dalį žemės ir jas dalino dvarų kumečių šeimoms, kariuomenės savanoriams. Už gautą žemę nieko mokėti nereikėjo, o dvarininkai gaudavo kompensaciją. Man atmatavo 4 ha žemės, kuri iš vakarų pusės leidosi statmenai į upelio slėnį, o ten galėjo vaikščioti ožkos ir avys. Ariamos žemės buvo apie 1,5 ha. Vedžiau, pasistatėme gyvenamąjį namą, įsigijome vieną arkli, karvę. Buvo sunku, bet nenuleidome rankų. Aš su žmona ir vaikais dirbome kiek pajėgėme, kur šlaitų negalėjau suarti arkliu, kasėme kastuvais. Taip ir gyvenome“.

*D. Endrijonas
(dešinėje) ir
P. Račiūnas.*

*Apie 1919 m.
Iš Zanavykų
muziejaus fondų*

Vėl žemės dalybos

Atėjo 1939-ieji, prasidėjo vokiečių ir lenkų karas. Daug buvo triukšmo, kalbų apie Vilnių, jo atgavimą iš Lenkijos. Tai būtų reiškę karą su Lenkija, bet viskas išsisprendė žaibiškai. Rusai užėmė Vilnių ir Lietuvai pasiūlė „Monkės“ biznį: mes jums atiduodame Vilnių su jo kraštu, o jūs mus išleidžiate su mūsų nedideliu kontingentu į Lietuvą dėl „apsaugos“ nuo vokiečių. Vokiečiai jau buvo atėmę Klaipėdos kraštą. Lietuva sutiko, nes rusų kariuomenė jau buvo Lietuvoje, o mūsų – Vilniuje. Praėjo žiema, pavasarį prasidėjo mitingai, streikai ir vieną dieną išgirdome, kad Smetona pabėgo į Vokietiją.

K. Kubilius „kniso“ žemę, pas kaimynus klausėsi radijo, domėjosi, kas darosi Lietuvoje. Sužinojęs, kad valsčiui vadovauja darbininkai, pradėjo bendrauti su jais, nes girdėjo apie būsimą žemės reformą. Ji prasidėjo. Gavo dar 4 ha žemės, kurią jam atrėžė iš Sederio ūkio. Kazimieras paliko visą politiką ir galvojo, kaip apsėti žemę. Pavyko. Dalį apsėjo žiemkenčiais, o dalį – vasarajumi. Tikėjosi, kad rudenį bus gražaus derliaus ir jis su šeima, kaip ir visi, gražiai pagyvens.

Deja, jo viltys žlugo, kai 1941 m. birželį užėjo vokiečiai: buvo pasakyta, kad paimta iš ūkininkų žemė grąžinama buvusiams šeimnininkams. Atėjęs pas savo kaimyną J. Samajauską, K. Kubilius skundėsi:

„Žinai, Jonai, šiandien nuėjau pas Sederį pasikalbėti dėl pasėlių, kuriuos pasėjau pernai rudenį ir šiemet pavasarį. Iš pradžių su manimi nė kalbėti nenorėjo. Kalbėjomės per jo kumetį Bosą, kuris prie Ensgirio kumetyne gyvena. Vėliau prileido ir prie Sederio. Aš jam sakau: „Pone, atėjau dėl tų pasėlių, kuriuos pasėjau jūsų žemėje“. Jis mane nukirto ir sako: „Argi aš prašiau, kad tu ten sėtum?“ Aš atsakiau: „Žinoma, manęs neprašėte, bet man ten sėti leido valdžia, kuri tuo laiku buvo“. Tuomet ant manęs pradėjo rėkti ir sako: „Eik pas savo valdžią, kuri tau leido, pamatysiu savo žemėje – atsidursi kalėjime“. Aš jam sakau: „Pone, žemė – jūsų, sėkla ir darbas – mano, pasidalykime kaip žmonės, pusė derliaus jums, pusė – man, nes ir aš turiu šeimą maitinti“. Tačiau jis liepė išeiti. Tada sakau: „Tai nors sėklą, kurią subėriau į jūsų žemę, gražinkite, vis vien būtumėte sėjęs“. Jis man liepė nešdintis, nes kitaip šunimis užsiundys. Išėjau. Išeidamas drėbiau į akis, kad mano ašaros ir prakaitas laimės neatneš. Daugiau pas jį nekelsiu kojos, užtenka žemintis, kaip nors išgyvensiu“.

Kitą kartą užėjęs pasakojo, kad buvo pakviestas policijon, kur jį raštiškai perspėjo, jog daugiau pas poną Sederį nevaikšiotų. Gerai, sako, kad į kalėjimą neuždarė. Nuplaukė Kazimiero derlius, liko tik saldūs prisiminimai ir tuščias pilvas.

Karo metu kaimyniniame Gelgaudiškio miestelyje išikūrė belaisvių stovykla. Kazimieras gerai mokėjo rusiškai, tai belaisviai užeidavo pas jį maisto ieškodami. Juodu su J. Samajausku ir kaimynais bei pažįstamais susitardavo, kas kokį sekmadienį priims pavalgydinti belaisvius, kurie maistui tikrai buvo neišrankūs. Duonos kampą nusinešti ir prisidėti prie gaunamo davinio buvo tikra laimė, nes žinojo, kad savaitę išgyvens. Be to, juos saugojo pagyvenę vokiečių kareiviai, kurie pro pirštus žiūrėjo į belaisvių lagerį, įnešamus maisto produktus, nes kiaušinių ir lašinių belaisviai parnešdavo ir jiems. Tai tęsėsi iki lagerio panaikinimo.

Pokario metais

Frontas nusirito iki Vokietijos–Rytprūsių sienos. Gelgaudiškyje kūrėsi nauja valdžia ir jos skyriai. Buvo paskelbta, kad žemė, kurią 1940 m. gavo naujakuriai, vėl tampa jų nuosavybe. Žemė tai liko, bet Kazimiero trobesiai sudegė iki paskutinės lentelės ir jis apsigyveno vokiečių repatrianto namuose. Sudegę Kazimiero trobesiai buvo dešimt kartų vertingesni negu kaimyno, tik tiek, kad ribojosi su jo žeme. Kazimieras sakydavo, kad atkus ir vėl pastatys savus namus. Svajonės lieka svajonėmis ir joms ne visada būna lemta išsipildyti. Dar valdant vokiečiams, kartu su J. Samajausku svajėjo, kad, vokiečiams išėjus, ant Samajausko žemės pasistatys pirtelę abiem šeimoms ir ja bendrai naudosis. Svajonė išsipildė – vokiečiai išėjo, bet už tai teko sumokėti milžinišką kainą. Abu liko pliki kaip tilvikai, be savo gūžtu, kurias statėsi visą gyvenimą.

Užbėgdamas į priekį, pasakysiu, kad Kazimieras savo namų neatstatė, nors ir turėjo galimybę. Trūko pinigų ir nenorėjo prarasti žmogiškumo. Tiesa, atgavęs žemę, vėl pasinėrė į darbus. Žemės šeimininkas Sederis su visa šeima – žmona, dukra Ramune ir sūnumi – pasitraukė į Vakarų. Jis ir pats nežinojo, nei kur važiuoja, nei kas jų svetimame krašte laukia. Turbūt laimėjo tik tiek, kad, pasirinkęs savanorišką tremtį į užsienį, išvengė priverstinės į Sibirą.

Gyvenimas nestovėjo vietoje. Kazimierą paskyrė Daukantiškių apylinkės pirmininku. J. Samajauskas dirbo valsčiuje, nesutarė su vietine valdžia dėl stambių ūkių pyliavų. Atiduoda, būdavo, žmonės pyliavą, o tie vėl suranda priežastį, kad reikia duoti pakartotinai. Šakių valdžiai ne vieną kartą sakė:

„Avis kerpa vieną kartą per metus – rudenį, o jūs tik nukerpat ir vėl kerpat. Prieisite iki to, kad nebus nei avies, nei vilnos. Ką tada kirpsite? Duokite valstiečiams atsistoti ant kojų, tuomet gausite, kas priklauso. Tada bus ir vilkas sotus, ir avis sveika, – valstietis gyvens geriau ir bus suinteresuotas auginti gyvulių ir javų daugiau.“

Bet ką reiškė vieno žmogaus kritika? J. Samajauskas parašė atsistatydinimo pareiškimą, motyvuodamas, kad užimamos pareigos trukdo jam atstatyti savo ūkį. Jis rekomendavo valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku paskirti K. Kubilių, tuo laiku ėjusį Daukantiškių apylinkės tarybos pirmininko pareigas. Nežinau, kas suveikė, bet jis tapo pirmininku, o J. Samajauską vėl paskyrė Narkūnų apylinkės pirmininku. Nors ir kratėsi tų pareigų, bet žmonės įkalbėjo.

Sunku buvo Kazimierui valdyti visą valsčių, be to, buvo karšto būdo. Visa, be jokios diplomatijos, sakydavo valdžios vyrams tiesiai į akis. Be to, trūko ir išsilavinimo. Atėjo 1948-ieji metai. Kaime – taip ir žiūri, kuris kuriam gerklę perkas, o dar prasidėjo kalbos apie kolektyvizaciją. Vėl užvirė aistros. Bet ar kas klausė? Neisi į kolūkį – būsi buože padarytas, eisi – vos galą su galu sudursi.

Apie dvejus metus valstiečiai buvo laikomi lyg ir kolūkiečiais, vyko kūrimosi laikotarpis, kuris užtruko iki 1950 m. Vėliau buvo atlikta valsčių ir apskričių reorganizacija, t. y. panaikino apskritis ir valsčius, o jų vietoje sukūrė rajonus ir sustambino apylinkes. Buvę valsčių centrai, kaip Jurbarkas, Vilkija, Šakiai, Kazlų Rūda ir kt., tapo rajonais.

Turtų nesusikrovė

*Mišku užaugę
Ringupio šlaitai
tarp Samajauskynės
ir Kubilynės.
2008 m.
A. Andrijono nuotr.*

Panaikinus valsčius, dingo ir valsčių tarybos. Dalis valsčių tarybų pirmininkų tapo kolūkių pirmininkais. Tiesa, iš pradžių kolūkiai buvo nedideli, apimdavo maždaug vieno kaimo gyventojus. Kolūkiai buvo sustambinti vėliau.

Taigi ir Kazimieras tapo Daukantiškių kolūkio pirmininku, vėliau dirbo brigadininku, tame ūkyje praleido daugiau kaip 15 metų. Vėliau dar dirbo MSV betonavimo ceche. Sau ir savo šeimai jokių turtų nesukrovė. Kaip turėjo vokiečių repatriantų namelį, taip jame ir gyveno. Jam mirus, namelyje liko gyventi dvi Kazimiero dukros. Sūnūs Antanas ir Kazimieras, kiek girdėjau, sukūrė šeimas, apsigyveno Kaune. Kazimiero žemės sklype įsikūrė Gelgaudiškio miestelio gyventojų kolektyvinis sodas, šlaitais nueinantis beveik iki upelio, mūsų vadinamo Ringupiu.

Graži gamtos sukurta vietelė, tikras rojus pavasari, kada iš šiltų kraštų parkrenda paukščiai. Lakštingalos traliooja beveik visą naktį, kartais vėlai vakare nu-

*Gyvenvietė prie
Ensgirio. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

stoja, bet anksti ryte vėl pradeda. Ir taip visą vasarą. Tame gamtos kampelyje auga gluosniai, alksniai, drebulės, gudobelės, mažiau – klevų ir eglių. Kolūkio vadovybė kažkada upelio dešinią krantą apšodino eglutėmis, kurios išaugo į egles. Minėtame kampelyje nuo senovės gyvenę barsukai dabar jau išnykę. Jų gyvenamąsias vietas žymi tik likusios duobės ir kasimo pėdsakai – žemių krūvos. Krūmuose dar laikosi stirnos ir kiškiai, laukuose – kurapkos, kurių anksčiau buvo šimtai. Eidamas nesutiksi pempių, kurios kadaise nuo ankstyvo pavasario sveikindavo: „*Gyvas! Gyvas!*“

Kaimyniniame Gelgaudiškyje išaugo Keramikos gamykla, įsikūrė MTS, vaikų namai, ligoninė, ambulatorija, vidurinė mokykla. Vaikams nebereikėjo eit į Jurbarko ar Šakių gimnazijas, kaip mesėjome.

Prisimenu mudviejų su Kazimieru paskutinį susitikimą Gelgaudiškyje. Būdamas jau senyvo amžiaus, vis kartojo, kad kaimo žmonių gyvenimas kasmet gerėja. Kaip pavyzdį paminėjo nuo miestelio iki Ensgirio išsidriekusią Daukantiškių kaimo privačių namų gyvenvietę.

K. Kubilius sulaukė garbaus amžiaus. Jo kapas supiltas Gelgaudiškio kapinėse.

Sprainaičiai

Emilija Povilaitienė (Sprainaitytė)

Mano giminės šaknys veda į buvusio Gelgaudiškio valsčiaus pakraštį, Bařtupio kaimą, kuris buvo prie Plókščių valsčiaus ribos. Ten gimė mano tetos Marijona, Ona ir trys dėdės. Jų mama, kumetynų daraktorė Rožė Vaicekauskaitė (1858–1939), buvo ištekėjusi už Narkūnų dvaro kumečio Mykolo Sprainaičio. Bařtupyje šeima turėjo nedidelį ūkelį, keliuose aruose žemės pasisėdavo vasarinių javų, pasisodindavo bulvių, daržovių.

„R. Vaicekauskaitė gimė 1858 m. kovo 4 d. Plokščių bařnytkaime, bežemių valstiečių šeimoje. Paaugusi piemenavo, mergavo pas ūkininkus. Abu tėvai buvo beraščiai. Rožytę skaityti išmokė kažkoks senelis, gyvenęs Plokščiuose, tačiau rašyti ji nemokėjo, nes niekas jos to nemokė.

Ištekėjusi už kumečio Mykolo Sprainaičio, Rožė apsigyveno Gelgaudiškio dvaro kumetyne. Dirbo kaip ir kitos kumečių šeimos. Po kurio laiko persikėlė gyventi į Narkūnų dvaro locnabutį (taip buvo vadinama kumečių pastogė), gavo maždaug šešis arus žemės. Gyventi pasidarė kiek lengviau, nes žemė buvo derlinga, nuimdavo gausų bulvių, daržovių derlių ir galėjo sočiau pavalgyti.

Tačiau netrukus atsitiko nelaimė – metus pasirgęs vėžiu, mirė vyras, palikęs Rožę su penkiais vaikais. Negana to – sudegė ir locnabutis su visu skurdžiu turteliu.

Šitokių bėdų spaudžiama, R. Sprainaitienė nepalūžo. Būdama be galo darbšti, dora, sumani moteris, ji sugebėjo išlaikyti vaikus ir juos pavyzdžingai išauklėti. Visus išmokė skaityti iš elementoriaus ir maldaknygių, kurių gaudavo iš knygnešio Staniulio, gyvenusio Kaimelyje. Rožė rado jėgų ir laiko mokyti skaityti ir kitų kumečių vaikus. Vasaros šventadieniais R. Sprainaitienė eidavo net į laukus pas piemenėlius ir mokė juos slibizavoti. Mokė tik iš maldaknygių, nes pasaulietinio turinio knygelių neturėjo.

Senatvės metus R. Sprainaitienė leido pas vaikus. Ligų suremta, ji mirė 1939 m. vasario 12 d. Palaidota Gelgaudiškio kapinėse. Vaikai ant jos kapo pastatė gražų akmeninį paminklą.

Apie šią kuklią ir sąžiningą moterį, kumetynų vaikų daraktorę Rožę Vaicekauskaitę-Sprainaitienę, 1940 m. parašyta dviejų dalių apysaka „Rožė“, kuri, deja, liko nespausdinta, o jos rankraščio likimas mums nežinomas“¹.

Kumetynų daraktorė Rožė Sprainaitienė (Vaicekauskaitė, 1858–1939). Apie 1920 m.

Visuomenės veikėja Agnietė Steponaitienė (1891–1980). 1940 08 26. Nuotraukos iš E. Povilaitienės asm. albumo

¹ Laurinavičius J. Kumetynų daraktorė, *Draugas* (Šakių r.), 1990, kovo 3.

Beno Grikiečio (1923 04 14–2008 01 16) ir Stasės Sprainaitytės vestuvės. 1943 11 24. A. Bindoko nuotr.

Kaimo mokyklos vaikai. Apie 1935 m. Iš E. Povilaitienės albumo

Apysakos „Rožė“, kurią parašė A. Steponaitienė, rankraštis dingo karo metais.

Minėti penki Rožės ir Mykolo Sprainaičių vaikai – Juozas, Antanas, Marijona, Ona ir Pranciškus – pabiro po platųjį pasaulį ir pratęsė giminę. Du iš jų – Antanas ir Pranciškus – gyveno Skaistākaimyje, Gelgaudiškio valsčiuje. Pranciškaus šeimoje, kurioje buvo šeši vaikai, užaugau ir aš. Abi Sprainaičių šeimos Skaistākaimyje gyveno kaimynystėje, giminiavosi, mūsų šeimos vaikai draugiškai augo su savo pusseserėmis.

Apie 1914 m. Juozas Sprainaitis, nenorėdamas tarnauti caro kariuomenėje, išvažiavo į JAV, ten apsigyveno, vedė ir mirė. Turėjo vieną dukrą, kuri liko gyventi JAV.

Antanas Sprainaitis (mūsų giminė ir kaimynas Skaistakaimyje) turėjo dvi dukras. Stasė (1921–1988) ištekėjo už to paties Narkūnų kaimo vaikinio Beno Griekiečio. Po Antrojo pasaulinio karo šeima apsigyveno Gelgaudiškyje, Tarkos g. Nr. 13. Benas ten gyvena ir dabar. Antroji duktė, Marijona (1914–2004 09 02), ištekėjo už Juozo Bakaičio, kuris anksti mirė. Po vyro mirties Marijona, mūsų vadinama Maryte, apsigyveno sesers Stasės ir Beno Griekiečių šeimoje Gelgaudiškyje.

Marijona Sprainaitytė (R. Vaicekauskaitės duktė) ištekėjo už Antano Buneckio. Jis buvo kilęs iš Skaistakaimio, ten ūkininkavo. Šeima gyveno Skaistakaimyje, vaikų neturėjo. A. Buneckis palaidotas Gelgaudiškio kapinėse.

Komaro dvare

Ona Sprainaitytė (1886–1975) savo šeimos nesukūrė. Jaunystėje įsidarbino Gelgaudiškio plytinės virtuvėje, darbininkams virė valgyti. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Komaro dvare Gelgaudiškyje ji mokėsi kambarinės amato. Vėlesniais metais ji daug pasakodavo apie dvaro gyvenimą, gaila, kad visa tai liko neužrašyta. Ona pasakojo, kad vakarais Komarienė išvažiuodavo karieta pasigrožėti apylinkėmis. Kelionei ji apsilvilkdavo ilgą suknią. Viena kambarinė pakėlus nešdavo suknelės kraštą, Ona – ponios šuniuką. Po pietų Komarienė mėgdavo pasėdėti apžvalgos bokštelyje ant rūmų stogo.

Iš Onos pasakojimų prisimenu, kad Komaras mėgo medžioklę, tomis progomis pas jį suvažiuodavo daug sve-

Prie R. Sprainaitienės kapo jos vaikai – Ona ir Antanas Sprainaičiai. Apie 1950 m.

Ona ir Marijona Sprainaitytės. Apie 1937 m. Nuotraukos iš E. Povilaitienės asm. albumo

Skaistakaimyje, sode prie girnapusės (iš kairės): Pranas Sprainaitis, Juozas Bakaitis, Ona Sprainaitytė, Antanas Sprainaitis. Apie 1960 m. Iš E. Povilaitienės asm. albumo

čių. Medžiotojus apgyvendindavo rūmų apačioje, cokoliniame aukšte. Prieš jiems atvykstant, Komarienė išpėdavo kambarines, kad jos ten svečiams nesipainiotų po kojomis, nevaikščiūtų po jų miegamuosius. Kambarius tvarkyti leisdavo, kai svečių nebūdavo rūmuose.

Apie gyvenimą rūmuose išlikę ir kitų pasakojimų. Jų esu girdėjusi iš savo tėvų ir senelių. Šeimoje dažnai pasakodavo apie mūsų Skaistakaimio vyrų nuotykius Komaro dvare. Kai pas Komarą suvažiuodavo svečiai, rūmuose vykdavo baliai. Kartą virėjas jiems iškepė tortą. Kad atvėstų, iš virtuvės išnešė į koridorių. Ten ant stalelio tortą pamatė Skaistakaimio vyrai Juozas Dankšas, Švilpa ir mano tėtė Pranciškus Sprainaitis. Ilgai negalvodami, vyrai nutarė tortu pasivaišinti. Bet kaip padaryti, kad niekas nesužinotų? Prisiminė Komaro šuni, kurį vadino Dijanka. Vyrų pasiėmė tortą, gabaliuką nunešė šuniui ir juo ištrynė snukį: tortą bus surijus Dijanka! Tačiau po trijų dienų skaistakaimiečius susitikęs rūmų liokajus sakė: „*Tai buvo jūsų, vyrai, darbas, o ne Dijankos...*“

Kitą kartą J. Dankšas su P. Sprainaičiu vežė prie rūmų virtuvės malkas, krovė jas į rietuves. Malkinėje trumpam prisėdo pailsėti. O sėdėti griežtai drausdavo, reikėdavo visą laiką dirbti. Vyrų susėdo malkinėje, pradėjo kalbėtis. Staiga, žvilgtelėję pro langą, pamatė, kad stovi Komarienė, moja ranka ir kviečia išeiti laukan. Tikėdamiesi bausmės, vyrai kaltai išsiūkino iš malkinės. O Komarienė išsitraukė 5 rublius ir ištiesė jiems: „*Nusipirkit arbatos ir pavalgykit*“. Vyrų padėkojo ir, džiaugdami pinigais, tuoj nubildėjo į pakalnę, nusipirko pusbuteliuką (*pusbonkiukę*), riestainių (*baronkų*) ir sugrįžę pasivaišino. Paskui tą istoriją, iš kurios visi linksmi juokėsi, pasakodavo kaime. Tik žmonos tai sužinojusios pyko, kad vyrai daug pinigų tuščiai išleido.

Tėtė pasakodavo, kad Komaro dvare pagamintą vyną ne rūsiuose sandėliuodavo, o prie rūmų miško šlaite užkasdavo į žemę. Vynas būdavo supiltas į ažu-

lines statines (*bačkas*). Mažai kas žinodavo, kur tos statinės užkastos. Dar neseniai, kai prie rūmų šlaite išvirto medis, po jo šaknimis rado ažuolinių lentų nuolaužų. Jos galėjo būti nuo vyno statinių.

P. Sprainaitis buvo gabus technikai, todėl jį paskyrė dirbti elektrinėje (*vodokačkėje*). Ten jis dirbdavo dieną. Kartą jis nutarė nueiti į sodą, kuris buvo greta, slyvomis pasmaliziauti. Išlipo į medį ir pradėjo jį braškinti. Kai pasižiūrėjo į apačią, – ogi ten stovi sargas (*stražas*) su šautuvu (*pūčka*). P. Sprainaitis suskubo šokti iš medžio ir spruko į šalį. Tačiau medyje liko kaboti jo kepurė. Po kelių dienų pas sargą nuėjo kiti vyrai, pakalbėjo apie reikalus ir kepurę pavogė... Jau vaikų namų laikais (po 1919 m.) elektrinėje dirbo A. Baranauskas, dabartinės mūsų kaimynės Agutės Orentienės (Baranauskaitės) tėvas.

Kartą vaikai nubėgo į Nemuno lankas rūgštynių (*stemberių*) pasiskinti. O pievos priklausė Komarui, ten drausdavo vaikščioti. Kaip tik tuo metu iš Gelgaudiškio pusės pasirodė Komaro karieta. Vaikai nėrė į krūmus ir pasislėpė. Karieta pravažiavo, tą kartą vaikų niekas nepastebėjo. Komarai į lankas dažnai atvažiuodavo pasivažinėti.

Karininko Vytauto Steponaičio šeimoje

Vėliau O. Sprainaitytė išvažiavo į Šakius, pas vaistininką Ganą dirbo tarnaitė. Vaistininkas per mėnesį jai mokėdavo po 80 litų, tais laikais nemažą pinigų sumą. Tačiau Šakiuose Ona perėjo dirbti į būsimą Lietuvos kariuomenės plk. ltn. Vytauto Steponaičio (poeto Edmundo Steponaičio brolio) šeimą. Tai galėjo būti 1919–1921 m., kai A. Steponaitienė dirbo Šakių apskrities gydytoja. Steponaičiai buvo geri šeimnininkai ir padorūs žmonės. Kai jie persikėlė gyventi į Kauną, kartu su jais išvyko ir Ona. Kaune Steponaičiai gyveno Mickevičiaus gatvėje, septynių kambarių

Elektros stoties pastatas (vodokačkė) Gelgaudiškio dvaro parke. 2003 m. A. Andrijo nuotr.

bute. Tame name butus turėjo šešios šeimos. Vienoje laiptinėje greta Steponaičių buvo Jono Staugaičio butas. Kaimynai J. Staugaitį vadino daktaru. Kai Kauno universitete vykdavo stojamieji egzaminai, jis būdavo priėmimo komisijos narys. Daktaras padėjo ir mano seseriai Mildai, kai ji stojo į Kauno medicinos mokyklą ir pritrūko balų. Tada teta Ona kreipėsi į J. Staugaitį, o jis Mildą užtarė.

Jonas Staugaitis (1868 05 20 Štratu (Omentiškių) k., Paežerių vls., Šakių apskr.–1952 01 18 Kaune), varpininkas, gydytojas, visuomenės veikėjas, Seimo pirmininkas. Augo pasiturinčių tėvų šeimoje. 1879 m. baigė Liudvinavo pradžios mokyklą ir įstojo į Marijampolės gimnaziją, kurią baigė 1887 m. ir pradėjo medicinos studijas Vėršuvos universitete. Priklausė lietuvių studentų draugijai, kurios pastangomis pradėtas leisti „Varpas“ (1889), o po metų – „Ūkininkas“. Abiejuose laikraščiuose J. Staugaitis uoliai bendradarbiavo pasirašydamas

J. St., J. Bitaitis, V. Vincaitis, J. S. Augys. Vieną vasarą lankė Levickio bitininkystės kursas, parašė straipsnių ta tema. Gamtininko E. Majejskio pakviestas, nuo 1891 m. jo rengiamam botanikos ir zoologijos žodynui rinko lietuviškus vardus (ta medžiaga panaudota botanikos žodynui 1938 m.). Per vasaros atostogas dalyvaudavo varpininkų suvažiavimuose. Baigęs studijas 1893 m., po pusmečio praktikos vienoje Vėršuvos ligoninių, 1894 m. apsigyveno Šakiuose (pakviestas susirgusio V. Kudirkos). Ten išgyveno 25-erius metus (su pertraukomis rusų–japonų ir Pirmojo pasaulinio karo metu). Vertėsi laisva gydytojo praktika, daug laiko skyrė visuomeniniam darbui: rašė „Varpui“, „Ūkininkui“, vėliau „Lietuvos žinioms“, „Lietuvos ūkininkui“, tuos leidinius platino, suorganizavo ugniagesius, Marijampolės ūkininkų draugovės Šakių skyrių, „Šviesos“ draugijos skyrių. Dėl veiklos pastarojoje draugijoje 5 mėnesius buvo įkalintas. Lietuvių dailės kasmetinėms parodoms rinko liaudies dirbinių eksponatus. 1914–1918 m. buvo mobilizuotas ir tarnavo rusų kariuomenėje. 1918 m. vasarą grįžęs į Lietuvą, vokiečių buvo paskirtas Šakių apskrities gydytoju ir Šakių apskrities ligoninės vedėju. Vėliau jį išrinko Šakių miesto komiteto pirmininku ir Šakių apskrities komiteto pirmininku.

1919 m. vasarą J. Staugaitis persikėlė į Kauną, kur jį paskyrė Sveikatos departamento medicinos skyriaus vedėju ir Kauno miesto ligoninės vyresniuoju gydytoju, o netrukus – jos direktoriumi. Tas pareigas ėjo iki 1926 m. Plačiai reikišėsi gydytojų veikloje: 1920–1940 m. buvo Kauno medicinos draugijos pirmininkas, nuo

Steponaičių namuose: sėdi – Apolonija Jasiūnienė (V. Steponaičio sesuo), Vytautas Steponaitis; stovi (iš kairės) – Agnietė Steponaitienė, operos solistas Vladas Česas (1917) su žmona Liucija. Apie 1938 m. Iš E. Povilaitienės asm. albumo

1929 m. – jos atstovas Vidaus reikalų ministerijos medicinos tarnyboje. Už nuopelnus jį pakėlė į šios draugijos Garbės narius. Dar 1922 m. perėmė „Medicinos“ žurnalo redagavimą ir šį darbą dirbo iki 1940 m. 1924 m. J. Staugaičio pastangomis įkurta Lietuvos gydytojų sąjunga. Jis buvo vienas iš Draugijos kovai su tuberkulioze steigėjų. Už nuopelnus Lietuvos medicinai VDU (LU) Medicinos fakultetas 1929 m. jam suteikė medicinos Garbės daktaro laipsnį.

Gyvenant Kaune, 1919 m. jį išrinko Valstiečių sąjungos Centro komiteto vicepirmininku. Kaip šios sąjungos atstovas išrinktas į Steigiamąjį seimą, jo Prezidiume buvo pirmuoju vicepirmininku. Jis buvo kitų trijų demokratinių Seimų atstovas Valstiečių liaudininkų frakcijoje. J. Staugaitį išrinko Antrojo seimo pirmininku (1925 02 09–03 05) ir Trečiojo seimo pirmininku (1926 06 02–12 19). Taip jis tapo paskutiniu demokratinio Seimo pirmininku. 1932 m. J. Staugaičiui paskyrė 600 Lt mėnesinę pensiją. Nuo to laiko jis atsidėjo tik „Medicinos“ redagavimui, tvarkė šio žurnalo kalbą ir korektūrą. Per 22 jo darbo metus „Medicinos“ žurnalas tapo solidžiu specializuotu leidiniu, daug prisidėjo kuriant lietuvišką medicinos terminiją. J. Staugaitis visą gyvenimą buvo nevedęs.

J. Staugaitis buvo vienas „Varpo“ bendrovės steigėjų, Aukštųjų mokslų draugijos pirmininku, LRK valdybos, Šaulių sąjungos Centro valdybos narys ir kt. Atskiru leidiniu išleido Kauno medicinos draugijos iškilmingame posėdyje V. Kudirkai pagerbti skaitytą pranešimą „Vincas Kudirka kaip gydytojas“ (1925 m., 45 p.). Savo aktyviu dalyvavimu visuomeniniame gyvenime J. Staugaitis minimas greta J. Basanavičiaus, J. Šliūpo, V. Kudirkos, K. Griniaus ir kt.²

J. Staugaitis mirė Kaune, palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Perkūno alėjoje Steponaičiams dar su keliais miesto poalais priklausė bendras sodo namelis.

A. Steponaitienė buvo griežto charakterio. Kartą, kai susirgo Onos mama, Ona pasiprašė, kad ją išleistų aplankyti mamą. Tačiau nurodytą dieną Ona negrižo, pavėlavo. Ponia dėl to labai supyko, sudėjo tarnaitės daiktus ir liepė išeiti. Tarnaitę užstojo V. Steponaitis, jis paprašė žmoną apsigalvoti. Tik po to Ona liko šeimoje. Ponia buvo nepavydi, nors ir taupi. Kai mano brolis Augustinas mokėsi Kaune, ji parūpindavo jam maisto, drabužių. Taip jai padedant, Augustinas baigė aukštuosius mokslus, tapo gydytoju. Kai jis dirbo Šakiuose, A. Steponaitienė jam atidavė patalus.

1940 m. prasidėjus sovietų okupacijai, Steponaičiai nesitikėjo išvengti Sibiro. Tam ruošėsi, dalį turto paslėpė pas O. Sprainaitytės gimines. Tačiau tremties šeima išvengė. Pasakojo, kad juos išgelbėjo V. Steponaičio biblioteka, kurią buvo surinkęs ir saugojo savo bute. Bibliotekoje buvo daug visai naujų knygų. V. Steponaitis savo biblioteką atidavė Karo muziejui. 1944 m.

*Visuomenės veikėjas,
Seimo pirmininkas
Jonas Staugaitis
(1868–1952).
Apie 1950 m.
Iš E. Povilaitienės
asm. albumo*

*A. Steponaitienė.
Apie 1950 m.
Iš E. Povilaitienės
asm. albumo*

² *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1963, t. 28, p. 474–475.

šeima rengėsi trauktis į Vakarus, kartu važiuoti siulė ir Onai. Sunku pasakyti, kas tuos planus pakeitė – Steponaičiai pasiliko Lietuvoje, į tremtį nepateko.

Agnietė Ambraziejūtė-Steponaitienė (1891 02 19–1980 03 Kaune) kilusi iš Vilkaviškio apskrities, Gižų valsčiaus, Žvirgždaičių kaimo. 1916 m. baigė medicinos institutą Maskvoje. 1919–1921 m. dirbo Šakių apskrities ir apskrities ligoninės gydytoja. Nuo 1924 m. – Lietuvos universiteto Vidaus ligų katedros asistentė, nuo 1926 m. – vyr. asistentė. 1912–1913 m. buvo žurnalo „Aušrinė“ redakcijos narė, pasirašinėjo slapyvardžiais Praurimė, Žvirgždė, As-nė. Paskelbė daug straipsnių medicinos klausimais, išleido atskirų knygelių. Jos brolis Vincas Ambraziejus (1880 09 01 Žvirgždaičių k.–1949 Šunskuose) buvo kunigas, rašytojas. 1893–1895 m. mokėsi Suvalkų, 1896–1897 m. Marijampolės gimnazijose, 1897–1902 m. – Seinų dvasinėje seminarijoje. 1903–1921 m. buvo vikaras Jedvabne, Grajeve, Skriaudžiuose, 1921–1949 m. – Šunskų klebonas. Dar klierikas būdamas rinko lietuvių tautosaką ir ją spausdino „Ateities“ priede, pasirašinėdamas slapyvardžiais Aš, Šunskietis, Žv. ir kt. Bendradarbiavo „Garnyje“, „Šaltinyje“ ir kt., spausdino pamokslus. 1913 m. išspausdino apysaką „Gėlių pintinė“, 1924 m. – „Į aukso šalį“. Su kun. A. Petrausku išvertė Pelčano „Jėzaus Kryžius mūsų paguoda“, „Gegužės pamaldas“ (1926) ir kt.³

1927 m. pasirodė A. Steponaitienės apsakymėliai vaikams „Velykų Bobutė“, 1938 m. – apysaka „Trys ūkininkai“. Iš jos literatūrinio palikimo 1998 m. išleista knyga „Židinio žarijos neužges“ (sudarytojas Juozas Grušys). Rankraštyje liko solidžios apimtys memuarai „Mano atsiminimai apie Vytautą Steponaitį“, rašiniai apie Petrą Klimą, Antaną Žmuidzinavičių, Petrą Rimšą ir kt. Turėjo neabejotinų meninių sugebėjimų. A. Steponaitienė mirė 1980 m. kovo mėnesį Kaune, palaidota Petrašiūnų kapinėse⁴.

Prie brolio kun. Vincento Ambraziejaus karsto: A. Steponaitienė

(Ambraziejūtė), V. Steponaitis, O. Sprainaitytė, A. Jasiūnienė.

Kun. V. Ambraziejus mirė Kaune 1948 m. vasario 27 d., palaidotas

kovo 1 d. Šunskų (Marijampolės apskr.) bažnyčios šventoriuje. 1948 m.

Iš E. Povilaitienės asm. albumo

³ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1953, t. 1, p. 142.

⁴ Raguotienė G. *Vytautas Steponaitis – iškilusis knygos žmogus*, Marijampolė, 2003, p. 11.

Skaistakaimyje pas Sprainaičius. Pirmoje eilėje (iš kairės): Danguolė Giedraitytė, Algirdas Sprainaitis, viešnia iš Kauno (pav. nežinoma); antroje eilėje: Antanas Sprainaitis (Marytės Sprainaitytės tėvas), Marcelė Giedraitienė (Juozo Giedraičio žmona), Antanina Sprainaitienė (Giedraitytė, Emilijos mama), Emilija Povilaitienė (Sprainaitytė), Ona Sprainaitytė, viešnia iš Kauno (pav. nežinoma); trečioje eilėje: plk. Vytautas Steponaitis, Milda Sprainaitytė, (vyro pavardė nežinoma), Stasys Sprainaitis, Pranciškus Sprainaitis (Emilijos tėvas), Juozas Povilaitis, Marytė Bakaitienė, Juozas Bakaitis, Juozas Giedraitis, (svečias iš Kauno, pav. nežinoma). Apie 1940 m. Iš E. Povilaitienės asm. albumo

Po karo Steponaičiai atvažiuodavo į Skaistakaimį vasaroti. Apsistodavo mano tėviškėje, pas Sprainaičius. Kartą jiems atostogaujant, mūsų šeima kartu su A. Steponaitiene išėjo bažnyčion į Gelgaudiškį. Kai sugrįžome, žiūrim – V. Steponaitis su vyrais sėdi ant skiedryno, pasipjaukę dešros, pasistatę buteliuką, gurkšnoja. Jis buvo neišdidus, su kaimo žmonėmis bendraudavo. Kai paskutinį kartą atvažiavo, buvo prisirpę daug vyšnių. Vieną dieną jis pasiėmė pintinę (*kašutę*), išlipo į medį ir skynė vyšnias. „Jų tiek daug, o jūs nespėjat, padėsiu“, – vėliau paaiškino. Tais metais kažkas iš mūsų šeimos į Kauną jam dar nuvežė naminio vyno. O rudenį V. Steponaitis mirė. Jis sirgo širdies liga. Ona pasakojo, kad vakare, kai sugrįždavo iš darbo, kambaryje vis sustodavo, pastovėdavo – sunku jam buvo kvėpuoti ir vaikščioti. Rytą jį rado miegamajame ant grindų su pagalve rankose.

Vytautas Steponaitis (1893 03 24 Sintautuosė–1957 10 12 Kaune) buvo Kariuomenės štabo spaudos redaktorius, bibliofilas. 1914 m. baigė Kauno prekybos mokyklą ir įstojo į Maskvos prekybos institutą studijuoti ekonomikos; ekonomikos studijas baigė vėliau VDU. 1916 m. mobilizuotas į rusų kariuomenę, baigė Odesos karo mokyklą, tarnavo Turkestane. 1918 m. grįžo

*Lietuvos kariuomenės
plk. V. Steponaitis*

į Lietuvą. 1919 m. vasario mėnesį mobilizuotas į kariuomenę ir po 3 mėnesių paskirtas į Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrių. Nuo 1927 m. iki sovietų okupacijos 1940 m. – šio skyriaus viršininkas. Redagavo daug leidinių. Po 1926 m. gruodžio 17 d. trumpą laiką buvo 2-ojo pėstininkų pulko vado pavaduotojas, apdovanotas Vyčio Kryžiumi. Išėjęs iš kariuomenės, 1940 m. dirbo Centrinėje valstybinėje bibliotekoje, 1941–1944 m. – jos direktorius. Sovietams vėl okupavus Lietuvą, buvo laisvai samdomas bibliografas ir dirbo Knygų rūmuose, rengė įvairias bibliografijas⁵.

Ona Sprainaitytė gimė 1886 m. spalio 16 d. Bartupio kaime, Kaune išgyveno apie 50 metų. Ji mėgo tautosaką, užrašinėjo dainas, valgių receptus. Pas A. Steponaitienę ji dirbo, kol leido sveikata. Vėliau A. Steponaitienė jos paslaugų atsisakė, norėjo atiduoti į senelių prieglaudą. Tuomet aš su vyru Juozu pasiūlėme jai grįžti į Gelgaudiškį ir apsigyventi mūsų namuose. 1971 m. gruodžio 9 d. O. Sprainaitytė iš Kauno sugrįžo į Gelgaudiškį ir apsigyveno pas mus. Čia ji praleido dar keletą metų. Būdama pas mus, Ona mezgė, skaitė maldaknyges, meldėsi, lankė bažnyčią ir kapines. Ji sirgo skleroze, todėl dažniausiai pasakodavo tik apie savo jaunystę. O. Sprainaitytė mirė 1975 m., palaidota Gelgaudiškio kapinėse, greta mamos Rožės.

Gydytoja A. Ambraziejūtė-Steponaitienė 1970 m. užrašė O. Sprainaitytės prisiminimus apie jos mamą daraktorę R. Vaicekauskaitę-Sprainaitienę⁶.

Prisimenu, kad į Skaistakaimį iš Kauno atvažiuodavo dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Jis apsilankydavo Antano Sprainaičio šeimoje, mūsų kaimynystėje. Kartu su dailininku viešėdavo ir A. Steponaitienė (jie buvo draugai). Kaime dažniausiai jie neužsibūdavo – pavaikštinėdavo šlaitais, Nemuno lankom, pasigrožėdavo gamta ir vakare išvažiuodavo. Į šias vietas, matyt, jį traukdavo Narkūnų piliakalnio grožis ir vaizdai aplink jį. Dailininkas iš Skaistakaimio kaimo pusės tapė Skirsnemunės bažnyčią, gamtą.

Knygnešio Mykolo Čelkio giminė

Aš gimiau Pranciškaus (1893–1964) ir Antaninos Sprainaičių šeimoje, kurioje užaugom 6 vaikai. Mano senelė buvo Julija Giedraitienė (Čelkytė), prosenelis – knygnešys Mykolas Čelkys. Jis gimė 1866 m. balandžio 25 d. Narkūnų kaime. Jo tėvo Stanislovo šeimoje augo 6 vaikai: 4 sūnūs – Mykolas, Antanas, Kazimieras, Damijonas ir dvi dukros – Anastazija ir Marijona. Knygoje „Knygnešys“ (t. 2) pats M. Čelkys apie save pasakojo, kad pirmoji artimesnė pažintis su knygnešiais

O. Sprainaitytė.
Apie 1950 m.

Iš E. Povilaitienės
asm. albumo

Dailininkas Antanas
Žmuidzinavičius
(1876–1966). 1961 m.
B. Aleknavičiaus nuotr.

⁵ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1963, t. 28, p. 497.

⁶ Laurinavičius J. Kumetynų daraktorė, *Draugas*, 1990, kovo 3.

prasidėjo tada, kai Antanas Grybas, jau senyvo amžiaus žmogus iš Jotyškių kaimo, pas jo tėvą Stanislovą atsinešdavo iš Prūsijos pargabentą draudžiamą lietuvišką spaudą ir ten ją slėpdavo. A. Grybas buvo tas knygnešys, su kuriuo penkiolikametis Mykolas 1881 m. nuvyko į Tilžę pirkti lietuviškų knygų. Jis pamokino Mykolą, kaip galima saugiai pereiti sieną (*rubežių*). Paskui Mykolas pradėjo savarankiškai nešti spaudą. „*Per rubežių nešdavau tamsiausių naktį*“, – rašė apie save. Dienos metu jis slapstydavosi miškuose arba pas pasienio (*parubežio*) ūkininkus. Samdyti nešikai nešdavo knygų pakus iki Mykolo namų Narkūnų kaime. Kartais jis veždavo knygas iš Tilžės iki Smaliniūnų, persikeldavo į kairę Nemuno pusę ir pereidavęs sieną nakties metu. Žiemą kartais veždavo ledu per Nemuną. Nešdavo „Šaltinį“, „Garbė Dievui“, „Aukso altorių“, „Gyvenimą Šventųjų“ ir kitas knygas bei maldaknyges, laikraštį „Šviesa“. Tą literatūrą perduodavo kunigams į Kaimėlių, Geļgaudiškių, Plókščius, Šakiūs, garlaiviu gabendavo į Kauną. Platinti knygas Mykolui padėdavo visa šeima. Garsas apie jį, kaip knygnešį, paplito plačiai. Pas jį pirkti lietuviškų knygų

atvykdavo net iš Šiaulių. Už savo aktyvią veiklą M. Čelkys buvo baustas ir caro žandarų sekamas. Už lietuviškos spaudos laikymą 1887 m. sumokėjo 130 rb baudą. Antrą kartą su knygų ryšuliu įkliuvo Žilių kaime (Kidulių vls.) Tuomet iš jo atėmė 30 brošiūruotų ir 178 nebrošiūruotas knygas. 1889 m. birželio 13 d. jį teisė Suvalkų apygardos teismas. Savo pavardes knygnešiai slėpdavo. M. Čelkys taip rašė: „*Savo tikras pavardes nelabai sakydavome, kad kas nors išgirdęs neiškustų*“. Daugelis knygnešių turėjo pravardes. Mykolo pravardė buvo Čiulkis. M. Čelkys mirė 1933 m., palaidotas senosiose Kaimėlio (Kidulių) kapinėse⁷.

Čelkių sodyba buvo Pāpiškių kaime, prie jos – didelis sodas. Mama iš Skaistakaimio eidavo į tėviškę plunksnų plėšyti, vilnų kedenti.

Kartą Čelkiai laukė atvykstant garbingų svečių – turėjo atvažiuoti viršaitis ar kitas aukštas pareigūnas. Namuose buvo ruošiamas pietų stalas. Virtuvėje kepė žąsį. Iškilmingų pietų proga pats M. Čelkys mėgdavo apeiti stalą ir visus parengtus patiekalus apžiūrėti. Kažkodėl jam ne-

Skaistakaimyje: sėdi (iš kairės) Emilija Giedraitytė, Julija ir Antanas Giedraičiai (Emilijos Povilaitienės seneliai iš mamos pusės); stovi: Juozas Sprainaitis (Antaninos Sprainaitienės (Giedraitytės) sūnus), Juozas Giedraitis, Agota Šiaulienė (Giedraitytė). Apie 1940 m. Iš E. Povilaitienės asm. albumo

⁷ Daunienė V. Čelkys Mykolas, Stanislovo, *Šakių krašto knygnešiai*, 2003, Šakiai, p. 26–27.

*Marcelė Liubiniene
(Čelkytė).
Apie 1930 m.
Iš E. Povilaitienės
asm. albumo*

*Gelgaudiškio parapijos tretininkės: centre –
klebonas J. Augustaitis, jam iš kairės –
Marcelė Buneckienė (Čelkytė). Apie 1930 m.
Iš E. Povilaitienės asm. albumo*

patiko paruoštas žašies skrandis. Susirinkus svečiams, tą skrandį jis išidėjo į lėkštę. Kai paragavo, pajuto, kad skrandis neišvalytas. Po baliaus virėjai vos plaukų nenurovė...

Knygnešio M. Čelkio duktė Marcelė ištekėjo už ūkininko Bonifaco Liubino iš Papiškių kaimo (Gelgaudiškio vls.). Šeima vaikų neturėjo. Bonifacas žinojo, kad Vokietijoje yra jo giminės šaknų, todėl ir išvyko į tą kraštą. Karo metais Vokietijoje atsidūrė ir Marcelė, tačiau į Lietuvą ji sugrižo be vyro. Gyveno Kaune, auklėjo ponų vaikus. Kartais, kai neturėdavo darbo, atvažiuodavo pas mus į Skaistakaimį. Kai paseno, ponai ją apgyvendino senelių prieglaudoje. Ten Marcelė ir pasimirė.

Į Lietuvą sugrižo ir Bonifacas. Jo ūkis jau buvo suvalstybtas, o Marcelė dirbo Kaune. Kartu jie daugiau nebegyveno. Vėlesnis B. Liubino gyvenimas mums nežinomas.

Antanas Giedraitis iš Narkūnų dvaro

Mano senelis Antanas Giedraitis (mamos tėvas) dirbo Narkūnų dvaro vyresniuoju. Jis buvo tarnavęs caro kariuomenėje, mokėjo rašyti. Lietuvos nepriklausomybės laikais A. Giedraitis buvo Gelgaudiškio valsčiaus valdybos narys. Kartą per kelias savaites jis eidavo į Gelgaudiškio savivaldybę posėdžiauti.

A. Giedraitis (mirė 1951 m.) gyveno Skaistakaimyje ir ten ūkininkavo. Kaip ir daugelis Skaistakaimio gyventojų, žemę gavo išparceliavus Narkūnų dvarą. Tuo metu kaimuose technikos nebūdavo, viską reikėdavo dirbti rankomis. Pirmasis automobilį turėjo Komaras, jį parsigabeno iš Prancūzijos.

Prisimenu aplinkinių kaimų seniūnus, kurie ten dirbo nepriklausomos Lietuvos metais: Skāistakaimio–Narkūnų – Juozas Dankšas, Maštāičių – Konstantinas Naujokaitis, Jankūnų – Antanas Skamarakas. Antrojo pasaulinio karo metais Skaistakaimio seniūnu vietoj J. Dankšo buvo Pranas Sakalauskas. Gelgaudiškio valsčiaus viršaičiu buvo Juozas Matijošaitis (gim. apie 1900 m.). Jis labai jaunas tapo viršaičiu, buvo nevedęs, gyveno su mama. Viršaitis jodinėdavo arkliu arba važinėdavo dviračiu. Matijošaičių ūkis buvo vidutinis. Trobesiai – pavyzdiniai, išskyrus gyvenamąjį namą, šis buvo senas. Viršaičiu dirbo iki 1944 m., jau su paskutiniais vokiečių daliniais pasitraukė į Vakarus (jo mama tuo metu jau buvo mirusi, o pats – vis dar nevedęs). Kažkuriuo metu jis dar sugrižo į Lietuvą pasižiūrėti tėviškės, bet čia nepasilikio, grįžo į Vokietiją.

Emilijos Giedraitytės laikinasis asmens pažymėjimas Nr. 343, išduotas Gelgaudiškio vls. viršaičio J. Matijošaičio. Jame pažymėta, kad Giedraitytė Emilija, Antano, gimė 1899 06 03, Narkūnų k. Kopija iš E. Povilaitienės asm. albumo

Gelgaudiškio vls. valdybos nariai: sėdi (iš kairės) Dvylaitis, Antanas Giedraitis, Dainius, viršaitis Juozas Matijošaitis, Sabas, Jonas Samajauskas, Antanas Sprainaitis; antroje eilėje: Stasys Staniulis, valdybos sekretorius Šukaitis, vargonininkas Kazys Vinteris. Apie 1935 m.

J. Matijošaitis turėjo dvi seseris. Jos ištekėjo: viena už Bakšio ir gyveno Papiškių kaime, kita už skulptoriaus Vlodo Grybo ir gyveno Jurbarke, tuose mūriniuose fligeliuose už miesto parko, kur veikia V. Grybo muziejus. Kalbėdavo, kad Matijošaičiai labai nusivylę žentu, nes jis palaikė komunistus.

Senelio „Amžinasis žydas“ ir kiti prisiminimai apie šeimą

Mano senelis A. Giedraitis pasakodavo, kad matęs Amžiną žydą. Mūsų sodyba buvo prie kelio, pro šalį praeidavo įvairių žmonių. Tą kartą senelis namuose buvęs vienas. Amžinasis žydas prie namo atėjo apsivilkęs didelį ilgą lietpaltį (*ploščiu*), kuris siekė žemę. Senelis pagalvojo, kad tai koks valkata, paėmė jį už to apsiausto ir norėjo išmesti, bet pajuto, jog ta esybė lengva kaip plunksna, lyg kokia iškamša. Vis dėlto tą keistą svorį išstūmė pro duris, o jis ir nuūkavo toliau – ūūū. Toks buvo pasakojimas. Amžinasis žydas seneliui pasirodęs kaip legendoje sakoma. O ji buvusi tokia. Kai Kristų kryžiavo ir jį vedė į egzekucijos vietą, pavargęs Kristus atsirėmęs į pakelės žydo sodybos tvorą. Žydas neleidęs iškankintam Kristui atsiremti į tvorą. Tuomet Kristus jam tarė: „*Būk prakeiktas per amžius, eik ir niekad nesustok*“. Nuo to laiko Amžinasis žydas klajoja po pasaulį. Jis užklysta pas žmones, lipa per langus, niekur nesustoja. Jis besvoris, tarsi iškamša...

Mano brolis Juozas (1923–1975) staliaus amato mokėsi privačiai. Jis dirbo pas Leoną Bataitį Gelgaudiškyje, gamino baldus, langus, duris ir kt. Dirbo ne tik savo

Gelgaudiškio vls. viršaitis J. Matijošaitis. Apie 1935 m. Iš A. Matijošaičio asm. albumo

*Ūkininkų Giedraičių
kieme, centre stovi
Antanas Giedraitis.
Apie 1939 m.
J. Račiūno nuotr.*

Mildos Sprainaitytės ir Antano Ruzgio vestuvės. Sėdi (iš kairės): Emilija Povilaitienė, jaunavedžiai, Pranė Sprainaitienė (Augustino Sprainaičio žmona); stovi: Aleksandravičius (iš Kauno), moters pav. nežinoma, Ruzgys (jaunojo brolis), Elytė Ruzgytė (jaunojo sesuo); iš dešinės: Juozas Povilaitis, Stasys Sprainaitis. Apie 1960 m. Iš E. Povilaitienės asm. albumo

apylinkėje, bet ir Batiškiuose (prie Šakių), Valenčiūnuose. Jo šeimoje augo trys sūnūs – Albinas, Antanas ir Rimas. Juozo žmona Dana palaidota Šakiuose. J. Sprainaitis palaidotas Gelgaudiškyje.

Augustinas Sprainaitis (1925–1991) iki karo mokėsi Šakių gimnazijoje, po karo – Kauno gimnazijoje. Kaune įstojo į Medicinos institutą, kurį baigė apie 1953 m., tapo vidaus ligų gydytoju. Besimokydamas gyveno pas Joną Staugaitį. Paskyrimą gavo į Rūdnios miestelį (Varėnės r.). Po metų Augustiną perkėlė dirbti Sveikatos

„Nemuno“ kooperatyvui 20 metų (1976 12 29–1996 12 29). Sėdi (iš kairės): Janina Vasiliauskienė, Emilija Povilaitienė, Kriūkų parduotuvės darbuotoja (pav. nežinoma), Elena Endriukaitienė, D. Mičienė; stovi: Aneta Gudavičienė, Elena Dubickienė, Romutė Ugianskienė (Unguraitytė), Roma Sochockienė. 1996 m. Iš E. Povilaitienės asm. albumo

skyriaus vedėju į Varėną. Vėliau Varėnos ligoninėje dirbo rentgenologu. Su žmona Prane užaugino du vaikus – Raimondą ir Rasą. A. Sprainaitis palaidotas Varėnoje.

Stasys Sprainaitis (1926–1968) liko Skaistakaimyje, dirbo žemės ūkyje. Buvo nevedęs. Labai mylėjo gyvulius, ypač arklius. Prižiūrėjo kolūkio arklius.

Ona Matilda Ruzgienė (Sprainaitytė) gimė 1932 m., gyvena Kaune. Baigė Mažylio medicinos seserų mokyklą. Paskyrimą gavo į Kauno klinikas. Vėliau dirbo 3-iojoje Kauno ligoninėje. Užaugino sūnų Šarūną. Šiuo metu – pensininkė.

Algirdas Sprainaitis (1942) mokėsi Žemės ūkio technikume Kudirkos Naumiestyje. Vėliau įstojo į Žemės ūkio akademiją (mokėsi neakivaizdžiai). Baigęs akademiją, išvyko dirbti į Dotnuvės akademiją. Ten dirbdamas apsigynė disertaciją (baltųjų dobilų tema), tapo agrarinių mokslų daktaru. Vedęs. Žmona Jūratė dirba kartu Dotnuvos akademijoje. Turi du vaikus – Mindaugą ir Sigitą.

Aš, Emilija Povilaitienė (Sprainaitytė), gimiau 1928 m. balandžio 3 d. Gelgaudiškyje baigiau 6 skyrius, vėliau įstojau į Jurbarko valstybinę amatų mokyklą. 1946 m. ją baigiau ir įgijau siuvėjos specialybę. Tais pačiais metais įstojau į Jurbarko progimnaziją ir baigiau ketvirtą klasę. Dirbau Gelgaudiškio vartotojų kooperatyve sąskaitininke, 1950 m. perėjau į Vaikų namus ir tapau darbo instruktore (siuvėja). Ten dirbau 8 metus. Vėliau įsidarbinau prekybininke Gelgaudiškio vartotojų kooperatyve „Nemunas“, kur išdirbau 22 metus.

1949 m. ištekėjau už Juozo Povilaičio (1928 m. rugsėjo 28 d.) iš Maštaičių kaimo, vienturčio ūkininko sūnaus. Juozas dirbo ūkio vedėju Gelgaudiškio vaikų namuose, vėliau – MMS ekskavatorininku. Šiuo metu vyras pensininkas. Užaugino me du vaikus – Gretą ir Alfonsą. Greta baigė Šiaulių pedagoginį institutą, Kaune dirba mokytoja. Alfonsas Atgimimo metais Kaune įsidarbino Krašto apsaugos ministerijos viename Kauno pulkų, grojo orkestre. Šiuo metu jau pensininkas.

Tėviškė Elizavos kaime

Jūratė Kairaitienė

*Sakalauskų
gyvenamasis namas
iš sodo pusės.
2003 m.
D. Perkausko nuotr.*

Kada būnu toli nuo tėviškės, jaučiu nenumaldomą ilgesį, kuris neša mano mintis į sodžių, matau nuo ievos baltų žiedų pakvopusį kiemą, jurginų ir bijūnų darželį, obelų sodą. Šioje sodyboje užaugau tarp mane mylinčių žmonių. Senelis sakydavo, jog po namų langais telaksto savi vaikai, o ne svetimi. Dabar tai mano mamos Teresės Sakalauskaitės-Tamošaitienės sodyba Elizavos kaime. Pasakodama ji liūdėjo ir džiaugėsi.

Marijona ir Antanas Sakalauskai Elizavos kaime prie vieškelio gavo šešis hektarus žemės dovanai. Antanui Sakalauskui, Lietuvos savanoriui, grįžus iš kovų, buvo atmatuota Komaro dvarui priklausiusios žemės. Dar du hektarus jis, vyriausias sūnus, paveldėjo iš tėvo. Ieva ir Simanas Sakalauskai gyveno už Ensgirio miško Elizavos kaime. Jų sūnus Antanas Sakalauskas daug vargo turėjo, kol gražino dalis broliui Juozui ir seserims Marijonai, Marcelei, Emilijai. Sesuo Mariutė (Marijona) reikalavo žemės prie vieškelio, kur mano senelis pasistatė namą. Naują namą teko parduoti ir teisme apsiginti. Mariutei priteisė žemę už Ensgirio miško tėviškėje, Antanas Sakalauskas teismą laimėjo. Vėl susirentė, tik jau prastesnį namą. Kitas dalis gražino pinigais. Jis buvęs teisingas, darbštus, mylėjęs brolių ir seseris.

Antanas Sakalauskas gimė 1887 m. Elizavos kaime už Ensgirio miško. Prieš vesdamas Marijoną Bendoraitytę, gimusią 1895 m. Bosų kaime ties Slavikais, turėjo susitaupęs pinigų. Tuomet niekas iš arti nesivesdavo, rinkdavosi iš toliau. Jaunosios tėvų Antano Bendoraičio ir Agotos Rekešiūtės ūkis Bosų kaime ant Šešupės kranto buvęs didelis.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Antanas Sakalauskas uždarbiavo Anglijoje anglies kasyklose. Dirbęs būtų ir ilgiau, tačiau gavo iš tėvų laišką, jog visus vyrus Lietuvoje ima į kariuomenę. Tėvai norėjo pasilikti ūkininkaut Juozą, ūkyje galėjo likti tik vienas sūnus. Antanui teko mesti darbus Anglijoje, grįžti namo ir eiti į kariuomenę, dalyvauti

*Sakalauskų sodyba
prie vieškelio Elizavos
kaime. 2008 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pirmajame pasauliniame kare. Jis sakydavo, jog matęs, kaip prie Mozūrų ežerų užkasė didelius lobius, buvęs nelaisvėje (*pliene*), badavęs. Jis dalyvavo Lietuvos nepriklausomybės kovose, į kariuomenę išėjo savanoriu. Baigęs keturis skyrius, senelis buvo raštingas. Vėliau ilgai dirbo laiškanėšiu.

Kai 1932 m. pavasarį Elizavos kaime, Sakalauskų sodyboje prie vieškelio, gimė dukterė, krikštyta Terese, tuoj mirė Ieva Sakalauskienė, tuomet jau gyvenusi pas sūnų. Simanas jau buvo miręs anksčiau. Antano Sakalausko tėvai Ieva ir Simanas palaidoti Gelgaudiškio kapinėse, prie kapo stovi senas geležinis kryžius su užrašu. Vieškelis prie sodybos buvo dulketas nuo pravažiuojančių vežimų. Tėvai vaikus kviesdavo „*Antanuk! Teresiuke!*“, o jie tėvus vadino *tėtuku* ir *mamute*.

Prie dulketo vieškelio

Tėtukas sodino sodą, skiepijo obelis, visas trobas – daržinę (*skūnią*), namą, klėtį – dengė šiaudais. Tik malkinė, pristatyta prie daržinės, dengta skiedromis. Raudonas plytas pirkto iš keramikos gamyklos, statė tvartą, sienos mūrytos, storos. Tvarto stogą čerpėmis uždengė daug vėliau.

Toks sodybos vaizdas išliko dar ilgai: šiaudais dengta daržinė, prie jos pristatytos malkinės stogas iš skiedrų, prie malkų augantis senelio sodintas ažuolas, viduryje kiemo stovinti dirbtuvėlė.

Užtvartame kieme paleisdavo arklius, būdavo žąsų; laikė dvi karves, avis, kiaules, joms tvėrė medinius žardžius (aptvarus). Šiaudų stogus nuolat keitė. Javus pjau-davo dalgiu, grėbikės rišo rugių ar kviečių pėdus ir statė į gubas. Javus suveždavo į daržinę. Kuldavo su arkline kuliama, o ji, Teresiukė, varydavo kieme ratu aplinkui einančius arklius, kurie sukdamo kūlimo įrenginį (*rusvelkį*). Javus vyrai kartais kul-davo spragilais. Paskui grūdus arpuodavo, arpą sukdamo Jocius. Jis buvo aklas, bet ateidavo vienas, visada žinojo, į kuri keliuką pasukti.

Nuo Antano Sakalausko sodybos Gelgaudiškio link gyveno Panteliai (Pantelaičiai), Jociai, Bybartai. Vyresnis brolis Antanukas ir Teresiukė draugavo su Pantelių vaikais. Jie nuolat prašydavo duonutės, jų tėvai buvę neturtingi. Elizavos kaime, kiek toliau nuo vieškelio, gyveno Švelniai, Žibučiai, Vaičiai, link miško – Račkai ir

Toks sodybos vaizdas išliko dar ilgai: šiaudais dengta daržinė (skūnia), prie jos pristatytos malkinės stogas iš skiedrų, prie malkų auga senelio sodintas ažuolas, viduryje kiemo stovi dirbtuvėlė. 1954 m.

Iš J. Kairaitienės asm. albumo

Antano Sakalausko sesuo Marcelė Švelnienė, už Ensgirio tėviškėje likusi Mariutė Sakalauskaitė. Mariutė per karą gyveno pas Antaną Sakalauką.

A. Sakalauskas pirmiausia žemėje prie vieškelio pasodino ažuolą, tvirčiausią medį, kad į namus netrenktų perkūnas. Dabar ažuolas didelis, plačiašakis. Namas, kuriame augo Teresiukė ir Antanukas, buvęs vieno galo. Dideliame kambaryje stovėjo krosnis (*pečius*), ant kurios viršaus galėjai gulėti. Mamutė joje kepdavo duoną, pyragą.

Lietuvos kariuomenės savanoris Antanas Sakalauskas pirmiausia žemėje prie vieškelio pasodino ažuolą – dabar jau didelis, plačiašakis. 2003 m.

D. Perkausko nuotr.

Janutė Sakalauskaitė mirė ketverių metų. Pirmoje eilėje iš kairės stovi Marcelė Švelnienė, Emilija Skinkaitienė, Janutės tėvai Antanas ir Marijona Sakalauskai, Marijonos sesuo Antosė Lukšienė, Ieva Sakalauskienė, Antano Sakalausko mama (apsigobusi skara). Apie 1928 m.

Teresės Sakalauskaitės sesers Magdalenos karstas. Ji mirė vienerių metų. Prie karsto stovi Teresės brolis Antanas Sakalauskas ir mama Marijona Sakalauskienė. 1935 m. Nuotraukos – iš J. Kairaitienės asm. albumo

Vakarais ji verpdavo linus, iš storųjų siūlų mediniu vašeliu megzdavo vyžas (nagines), su jomis bėgiodavome po sniegą. Tėtukas vijo pančius. Namuose pasišviesdavo žibaline lempa, turėjo ir liktarną, su kuria tamsoje eidavo į tvartą ar daržinę. Iš plonų lininių siūlų tėtuko sesuo Emilija Skinkienė (Skinkaitienė), gyvenusi Dabūčių kaime, ausdavo paklodes, staltieses, lovatieses, audinius drabužiams siūti. Sakalauskai patys augino linus, atskirdavo pakulas, kultuvėm kūlė sėmenis, aliejų spaudė pas kaimynus. Iš avių vilnų veldavo veltinius. Grūdus malti veždavo per Nemuną į Raudonę. Ten buvo geras malūnas.

Be Teresiukės ir Antanuko, dar gimė Magdelenutė ir Janutė. Tėtukas pasakojo, jog Janutė mirusi pirmutinė, ketverių metų. Žiemą susirgusią mergaitę išuko į patalus ir arkliais vežė į Šakius pas daktarą. Ten ji ir mirė. Tai įvyko apie 1928-uosius metus.

Magdelenutę mama mena gražiai paguldytą negyvą ant palangės, vienerių metų mažutę mergaitę. Abi sesutės palaidotos Gelgaudiškio kapinėse. Kapelių vieta nežinoma.

Tėtukas

Tėtuką vaikai mylėjo. Parėjęs iš kaimo, jis mėgdavo pasakoti įvairius atsitikimus, sekė pasakas, juokavo; buvęs ramaus būdo, vaikų nebardavęs, nemušdavęs. Vaikai landžiodavę po klėtim, žaisdavę slėpynių. Kartą po klėtim pasislėpęs Antanukas susikūrė ugnį. Tėtukas arė lauką ir pamatė dūmus rūkstant. Pagavęs vaiką, botagu sukirtęs per kojas. Tai buvęs tik vienas toks nubaudimas. Mamutė dažnai sirgdavo, tad tėtukas mokėjo visus darbus: melžė karves, virė valgi, kapojo malkas, liuobėsi, šėrė gyvulius. Žiemą vaikams paskindavo putino uogų. Didelis putinas augo už klėties.

Motinos diena Gelgaudiškio pradžios mokykloje: antroje eilėje antras iš dešinės stovi Antanukas Sakalauskas. 1942 m. Iš J. Kairaitienės asm. albumo

Gelgaudiškio pradžios mokykla: priekyje antra iš dešinės sėdi Teresėlė Sakalauskaitė; antroje eilėje sėdi mokyt. M. Zubrytė. 1943 m. Iš J. Kairaitienės asm. albumo

Tėtukas veždavosi vaikus į atlaidus Kaimėlyje, ten su visais giminėmis susidavo. Smagu būdavo, kada važiuodavo uogauti į mamutės tėviškę Bosų kaime. Rytą, saulei tekant, perbrisdavo Šešupę, ir eidavo į mišką, kuriame mėlynių vietas žinodavo. Svečių ten visada laukdavo mielos tetos, Teresiukės krikštatėvis Antanas. Vaikus vaišindavo visokiausiais skanumynais. Marijonos Bendoraitytės-Sakalauskiene tėvų ūkyje išaugo šeši vaikai; dabar gyva belikusi tik jos sesuo Matilda, gyvenanti Dúobiškiuose, už Šakių. Mamutė mėgo ryšėti margas, gėlėtas skareles, vilkėjo ilgus, beveik lig žemės, sijonus. Tėvai vaikus vedavosi į Gelgaudiškio bažnyčią. Marijona Sakalauskienė buvo tretininkė. Kalėdojant priedavo pilnas kambarys kalėdotojų: kunigas, vargonininkas, zakristijonas, patarnautojas. Užgiedodavo „Šventas Jėzau, gimusis...“

Mamutė mirė 1943 m. sausio 6 d., per Tris karalius. Tėtukas buvo išvažiavęs. Teresiukė ir Antanukas su Pantelių vaikais namuose žaidė, nieko nenujautė. Naktį iš Šakių ligoninės mamutę parsivežė su karstu. Šarvojo namie, giedojo kaimo žmonės, vežė vežimu, laidėjo Gelgaudiškio kapinėse. Kaime buvo vokiečiai, vyko karas. Namuose vienos paskui kitą įvyko kelios šermenys. 1944 m. mirė penkiolikos metų Antanas, džiova mirė tuose namuose gyvenęs Jonukas, Augustinėli, Švelnienės sūnų, šarvojo irgi čia.

Minos Ensgiryje

Marcelė Švelnienė, Antano Sakalausko sesuo, grįžusi su sūnumi iš evakuacijos, ir radusi sudegintą namą ir klėtį, apsigyveno tvartelyje. Našle ji liko jauna. Į mišką ėjo atsikasti paslėptų daiktų. Ensgiryje sprogo mina ir Augustinėliui nutraukė abi

kojas. Išsigandusi Švelnienė atbėgo pas brolių Antaną ir prašė leisti Teresiukę važiuoti kartu. Ji su arkliais vežimu vežė sūnų į Jurbarką. Keliai buvo minų ir bombų išdaužyti, duobėti, tiltas per Jotiją sugriautas, o arkliai visą laiką bėgo risčia. Pajotijų vežimas užvažiavo ant minos, geri žmonės davė kitą vežimą. Nuvežė net iki Bunikių. Teresiukė atsisukus vis duodavo Augustinėliui gerti vandens, bet pamato, jog jo lūpos jau suspaustos. Per naktį Švelnienė viena išbuvo tame vežime su mirusiu sūnumi; jį vieną teturėjo, gelbėjo, kiek galėjo. Teresiukę nakvoti į vidų priėmė svetimi žmonės. Augustinui buvo trisdešimt vieneri.

Antanina

Kai žiemą mirė Marijona Sakalauskienė, jau vasarą, per Antanines, namuose buvo vestuvės. Vienam vyrui ūkyje – didelis vargas. Tėtukas kas rytą keldavo vaikus ir sakydavo: „*Aukitės, prauskitės, eikit į mokyklą!*“ Pusryčiai jau būdavo padaryti. Jis mėgo virti kiauručius – miltinius ežiuokus. Vaikai mokėsi pradžios mokykloje pakalnėje. Mokytoją M. Zubrytę vadino Panele, o jos tėtį – Tėveliu. Netoliese Elizavoje gyveno Račkai (Račkėvičiai), jie A. Sakalauskui piršo Antaniną Galinaitienę, jauną našlę iš Šakių, darbščią, tvarkingą, smarkoką, linksmą. Račkuvienės brolis su žmona, gyvenę Šakiuose,

Antanina Simonžentukė (vėliau – Sakalauskienė) gimė 1901 metais Žilių kaime, dar pana būdama tarnavo viešbutyje pas vokiečius už Šešupės. Tėviškėje Žilių k. prie Sudargo: iš kairės stovi Antanina Simonžentukė, jos sesuo Agota; sėdi tėvai su mažaisiais vaikais. 1915 m.

Jauniausias Antaninos Simonžentukės brolis Mykolas Jurbarke. Apie 1925–1930 m. Nuotraukos – iš J. Kairaitienės asm. albumo

Albinos Vasiliauskienės (Žilaitytės) vestuvės: pirmoje eilėje pirma iš kairės sėdi svočia Antanina Sakalauskienė, antroje eilėje pirmas iš dešinės stovi Antanas Sakalauskas. Po Antrojo pasaulinio karo. Iš J. Kairaitienės asm. albumo

buvo pakviesti piršliais. Svočia Teresiukei atrodė labai graži. Svečiai iš Šakių atsivežė daug braškių, pridėjo jų pilnus dubenis, Švelnienė atsinešė keptą žašį. O brolis Antanukas per vestuves išbėgo, nenorėjo rodytis, pasislėpė rugiuose, sugrįžo tik kitą dieną. Jis gedėjo mirusios motinos, priešinosi tėvo vedyboms.

Atitekėdama Antanina į namus Elizavos kaime atsivežė gyventi keturiolikos metų Jonuką, savo augintinį, mirusio vyro brolių. Jis irgi sirgo džiova. Rudenį, artėjant frontui, visa šeima evakavosi link Sudargo, vežėsi gyvulius, daiktus. Sugrįžus visiems iš evakuacijos, brolis Antanukas su Vaičaitukais rankiojo minas, kad ant jų neužteiktų žmonės, gyvuliai. Jie buvo jauni, drąsūs. Ensgiryje Antanukas pats užėjo ant minos. Vaičaitukas pasileido tekinas per laukus. Sakalauskai vežė javus. Antanuką iš miško parvežė vežimu. Koją visa kruvina, išdraskyta. Gelgaudiškyje felčeris perrišo sužeistąjį. Per naktį pasiblaškęs, prieš rytą Antanukas jau merdėjo. Jis buvo gimęs 1929 m. 1945 m. džiova mirė Jonukas. Jie abu palaidoti Gelgaudiškio kapinėse.

Antanina Sakalauskienė buvo gera giesmininkė, dažnai svočiaudavo vestuvėse, po sutuoktuvių iš bažnyčios parsiveždavo vestuvininčius į savo namus ir vaišindavo juos.

Ji mokėjo visus ūkio darbus, buvo apsikri, darbšti, skaniai gamino valgių, išgražindavo gėlių darželių. Vasarą jos darželyje žydėjo raudonos rožės, rudeniop – įvairių spalvų jurginai, mėlynos kurpaitės. Prieš Antanines visada pražysdavo bijūnai, į namus ateidavo maldininkė, skindavo bijūnų žiedus Gelgaudiškio bažnyčiai puošti. Po atlaidų kasmet šioje sodyboje švėsdavo Antanines. Namuose ilgai gyveno Marcellukė Griučkienė. Ji buvo svetima, bet senutei šie namai buvę mieli.

Močiutė Antanina Sakalauskienė pasakojo, jog bėgdami vokiečiai degino namus, vežė gyvulius, todėl karves paslėpė griovyje, paršingą kiaulę – javuose, arklį –

Antaninės Sakalauskų sodyboje: pirmas iš dešinės stovi Antanas Sakalauskas, pirmas iš kairės – jo brolis Juozas Sakalauskas. 1958 m.

Svečių namai (Gasthaus) Vokietijos–Lietuvos pasienyje, Vaitiekaičių miestelyje: pirmoje eilėje prie dviračio – Antanina Simonžentukė (Sakalauskienė). 1926 m. Nuotraukos – iš J. Kairaitienės asm. albumo

klėtyje. Vokiečiams užėjus, kieme lojo šunys, gageno žąsys, bet staiga iš rugių namo parbėgo kiaulė. Vokiečiai puolė prie kiaulės. Tėvelis pradėjo šaukti: „*Fašistai! Fašistai!*“ Šie į tėvelį atstatė šautuvus. Antanina pribėgo ir rodo į galvą sakydama vokiškai, kad jam „*farikt, farikt*“ (jis kvailas). Vokiečiai nuleido šautuvus, bet kiaulė išsivežė. Močiutė buvo tarnavusi Vokietijoje, už Šešupės, netoli savo gimtojo Žilių kaimo, Sudárgo parapijoje. Ji mokėjo vokiškai kalbėti.

Pokario statybos

Karo metu daug bombardavo, viena bomba krito šalia namo. Namiškiai visi buvę slėptuvėje. Mano mama nuolat prisimena rusų lėktuvą, gal žvalgybinį, skraidžiusį pažeme. Lėktuvus įskrenda į kiemą per vienus vartus, išskrenda per kitus. Ilgai skraidė, kol Šimkuosė vokiečiai jį numušė.

Septynmetę mokyklą lankė dvare ir jo pastatuose. Ten buvo ir vaikų namai. Į mokyklą Teresiukė eidavo su šliurėmis, jomis greitai čiuožė nuo kalnų, vaikai žaisdavo „boba“. Į Šakių gimnaziją tėtukas veždavo arkliu. Ten prabūdavo visą savaitę. 1949 m. atėmė arkli, padargus, žemę – kūrė kolūkius. Teresė Sakalauskaitė baigė Žemės ūkio akademiją. Į Kauną plaukdavo Nemunu garlaiviu. 1958 m. Elizavos kaime buvo vestuvės – Teresė ištekėjo už Juozo Tamošaičio nuo Laūksargių, iš Tauragės rajono.

1974 m. gegužės mėnesį ant tų pačių pamatų perstatė namą. Statybomis rūpinosi Teresė ir Juozas Tamošaičiai. Senelis Antanas Sakalauskas surado senovinį meistrą, medinių namų statybinką Antaną Žilaitį iš Gelgaudiškio, kuris suleido rąstus, pamokė kaip daryti stogo gegnes. Dviejų galų namą rentė kieme, o paskui perkėlė jį ant senųjų pamatų, langus ir duris dėjo naujus, su-

Elizavos k. – Teresė Sakalauskaitė lesina vištas, matyti gyvenamasis namas iš kiemo pusės. 1954 m. Iš J. Kairaitienės asm. albumo

Teresės Sakalauskaitės vestuvės Elizavos kaime: iš kairės sėdi – Antanas Sakalauskas, Teresė ir Juozas Tamošaičiai, Antanina

Antanas Sakalauskas su anūkais. Ant suoloelio sėdi Vytenis ir Jūratė, priekyje stovi Gitana. 1972 m.

Antanina Sakalauskienė su anūke Gitana. 1969 m.

mūrijo krosnis, kaminą. Per statybas visa šeima nakvodavo klėtyje. Statybininkas Antanas Žilaitis Gelgaudiškyje gyveno Klevų gatvėje. Jis buvo savamokslis, eidavo per kaimus ir statydavo medinius namus.

Antanas Sakalauskas ir sirgdamas vis prašydavo anūką Vytenį pavedžioti jį po sodą. Menu senelį, sėdintį ant medinio suoloelio prie jau naujojo namo. Paskui senelis atgulė. Jis mirė 1974 m. rugsėjo 19 d.

Antanina Sakalauskienė užaugino ne tik Teresiukę, – ji labai mylėjo anūkus ir proanūkius. Jai galėjai viską pasipasakoti, ji suprasdavo, patardavo. Rūpinosi visais, darbas jai teikė džiaugsmą. Mes, vaikai, mėgom močiutės dainas, pasakas. Ji mirė 95 metų, išlikusi šviesios atminties. Laidojo tuoj po Užgavėnių, šarvojo namuose. Tai įvyko 1996 m. Tėvelis Juozas Tamošaitis, dažnai kvietęs gydytoją močiutei, pats mirė anksčiau – 1994 m. prieš šv. Velykas. Liko vienintelė sena sodyba Elizavos kaime prie Gelgaudiškio kelio.

Dvaro kaimynystėje išaugę kaimai

Antanas Andrijonas

*Kudirkos Naumiesčio
bažnyčios bokštai.
2010 m.
A. Andrijono nuotr.*

Statistinių duomenų apie šiandien jau beveik visai nežinomas Gelgaudiškio kaimynystėje buvusias senąsias vietas aptinkame 1878 m. dokumentuose, kai šis panemunių miestelis Rusijos caro valdymo metais priklausė dabartinio Kudirkos Naumiesčio (tuometinio *Vladislavovo*) apskrčiai.

*Vinco Kudirkos tiltas
per Šešupę Kudirkos
Naumiestyje. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

*Paminklas V. Kudirkai Kudirkos Naumiestyje.
2005 m. A. Andrijono nuotr.*

*Pasienis su Rusija. Tiltas per Širovintą Kudirkos
Naumiestyje. 2005 m. A. Andrijono nuotr.*

*Tiltą puošia V. Kudirkos
bareljefas. Bareljefo reversas.
2005 m. A. Andrijono nuotr.*

Vladislavovo apskritis (*uezd*)

Pateikti šie duomenys: gyvenviečių pavadinimai, kokia bendruomenė (*gmina*), kiemų skaičius, gyventojų skaičius (vyru, moterų), kiek varstų (1 varstas – 1,067 km) nuo gubernijos centro Suválkų miesto, kiek varstų nuo apskrities centro Vladislavovo miesto, kiek varstų nuo Marijampolės miesto¹.

1 lentelė

Augustavo palivarkas (<i>Avgustovo fol.</i>)	Geļgaudiškis	1	75	64	115	24	59
Albertiškės (<i>Albrechtiški</i>)	“	7	31	24	124	32	68
Anāpolis (<i>Annapol</i>)	“	1	20	27	123	30	68
Bagdžiai (<i>Bagdze</i>)	“	7	40	31	120	30	64
Baltkójai (<i>Baltkoe</i>)	“	7	55	62	120	30	64
Baščiai (<i>Basce</i>)	“	2	38	33	123	34	67
Bedaliai (<i>Bedele</i>)	“	10	66	55	121	31	65
Daujōčiai (<i>Davioce</i>)	“	6	10	12	119	30	63
Dačnausnà (<i>Dačnausna</i>)	“	4	18	19	120	28	64
Degūčiai (<i>Deguce</i>)	“	3	13	12	120	26	64
Dúobiškiai (<i>Dobiški</i>)	“	7	42	34	122	28	66
Dambravōs palivarkas (<i>Dombrovo fol.</i>)	“	1	71	98	130	37	74
Dabkūniškės palivarkas (<i>Dopkuniški fol.</i>)	“	1	79	77	128	33	72
Elizavà (<i>Elizovo der.</i>)	“	2	32	42	120	32	64
Emaslavo palivarkas (<i>Emaslov fol.</i>)	“	1	20	28	121	31	65
Emilevà (<i>Emilevo der.</i>)	“	8	23	25	126	25	60
Firštensvaldės girininkija (<i>Firštensvalde lesn. usad.</i>)	“	1	4	3	117	27	61
Pranciškāvos palivarkas (<i>Franciskovo fol.</i>)	“	1	26	31	121	31	65
Geļgaudiškio palivarkas	“	1	123	180	128	37	72
Jakubovo girininkija (<i>Jakubovo lesn. usad.</i>)	“	1	9	4	121	31	65
Keršių girininkija (<i>Keršneve lesnaja usad.</i>)	“	1	2	4	120	31	64
Keršiai (<i>Kerše</i>)	“	3	18	18	122	33	66
Klišių palivarkas (<i>Kliše fol.</i>)	“	1	51	51	118	28	62
Klerāpolio palivarkas (<i>Kliarapol fol.</i>)	“	1	38	37	120	30	64
Kriaučiūniškių palivarkas (<i>Kraučuniški fol.</i>)	“	1	21	32	119	27	63
Kregždañčiai (<i>Kregždance</i>)	“	6	35	47	132	35	76
Krigerovo girininkija (<i>Krigerovo lesn. usad.</i>)	“	1	3	2	119	29	63
Kuņpupiai (<i>Kumpupe</i>)	“	11	55	70	116	26	60
Kurtiniai (<i>Kurtine</i>)	“	8	57	51	123	34	67
Mozūriškiai (<i>Mazuriški</i>)	“	28	122	122	123	33	67
Matuliai (<i>Matule</i>)	“	4	32	36	116	25	60
Maštáičiai (<i>Maštaice der.</i>)	“	6	50	46	130	40	74
Maštáičių palivarkas (<i>Maštaice fol.</i>)	“	1	59	69	150	40	74
Melninkai (<i>Melniki</i>)	“	6	39	33	119	28	33
Narkūnai (<i>Narkuny der.</i>)	“	17	120	128	129	38	73
Narkūnų palivarkas (<i>Narkuny fol.</i>)	“	1	38	49	129	38	73
Pājotijo palivarkas (<i>Paiotye fol.</i>)	“	1	24	26	124	32	68
Pāpiškiai (<i>Papiški</i>)	“	11	68	68	130	40	75
Pāpiškių palivarkas (<i>Papiški fol.</i>)	“	1	62	54	131	40	75
Pāpiškių girininkija (<i>Papiški lesn. usad.</i>)	“	1	4	11	131	40	75
Perkūniškiai (<i>Perkuniški</i>)	“	7	42	55	119	30	63
Piesčiai (<i>Pesce</i>)	“	12	52	58	123	32	67
Pyrāgiai (<i>Piraga</i>)	“	6	20	25	116	26	60
Plieniškių palivarkas (<i>Plniški fol.</i>)	“	1	57	50	117	27	61
Prūsēliai (<i>Prusele</i>)	“	12	62	59	119	29	63
Riepnovo palivarkas (<i>Rpnovo fol.</i>)	“	1	10	12	120	28	64
Romānovo girininkija (<i>Romanovo lesn. usad.</i>)	“	1	5	7	121	29	65

¹ Suválkų gubernijos atmintinė 1878 metams, Suvalkai, 1878 (Pamiatnaja knižka Suvalkskoj gubernii na 1878 god, Suvalki, 1878).

(tęsinys)

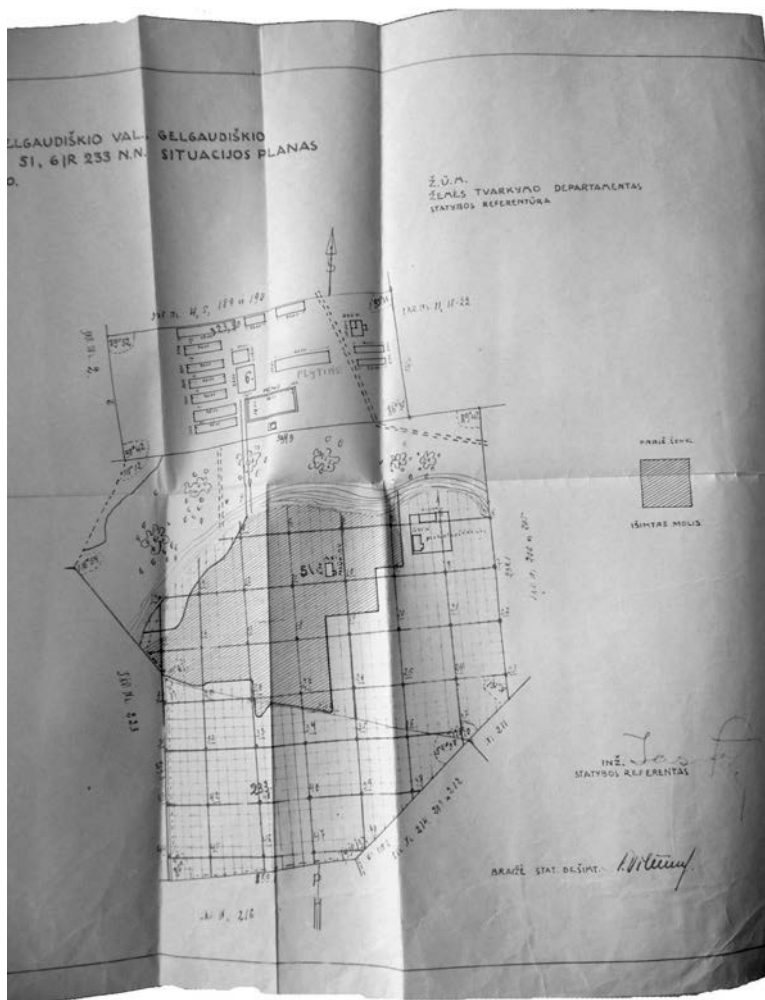
Šakių palivarkas (<i>Šaki fol.</i>)	“	1	58	75	114	24	58
Švarpliai (<i>Švarple</i>)	“	10	44	55	119	30	63
Šilgaliai (<i>Šilgale</i>)	“	5	35	48	115	25	59
Šnipovo sodyba (<i>Šnipovo usad.</i>)	“	1	4	3	122	33	66
Trako palivarkas (<i>Traki fol.</i>)	“	1	78	74	133	36	77
Urniškės palivarkas (dabar Petraičių k.) (<i>Urniški fol.</i>)	“	1	8	3	131	34	75
Valiai (<i>Vale</i>)	“	10	64	70	120	25	64
Valenčiūnai	“	12	51	48	122	32	66
Valenčiūnų girininkija (<i>Valentinovo lesn. usad.</i>)	“	1	3	3	120	31	64
Valteriai (<i>Valterovo</i>)	“	1	13	7	120	30	64
Varkšai (<i>Varkše</i>)	“	9	43	54	119	30	63
Varčiuliai (<i>Varčule</i>)	“	4	29	27	130	33	74
Zuikinės sodyba (<i>Zuikine usad.</i>)	“	3	14	21	134	37	78
Žirniai (<i>Žirne</i>)	“	5	37	41	117	28	61
Žaloblikė (<i>Žaloblike</i>)	“	8	29	30	94	25	38

1927 m. Gelgaudiškio valsčiuje buvo 15 dvarų: Gelgaudiškio, Aukštojo Gelgaudiškio, Dievalės (Boskavalės), Dabkūniškės, Bartupio, Pajotijo, Anapolio, Klerapolio, Gudlaukio, Dambravos, Trako, Emaslavo, Maštaičių, Papiškių, Narkūnų; 22 kaimai: Kregždañčių, Pakalniškių (viena kaimo dalis buvo Antšilupiai), Mozūriškių, Ūrniškės, Jotyškių, Elizāvos, Trako, Pranciškāvos, Bōnkiškės, Stanāičių, Pāpiškių, Narkūnų, Albertiškių, Dabūtų, Jankūnų, Keršių–Varčiulių, Maštāičių, Anāpolio, Zuikinės, Piesčiū, Valenčiūnų, Šimkū; 3 savabučiai: Narkūnų, Pāpiškių, Maštāičių.

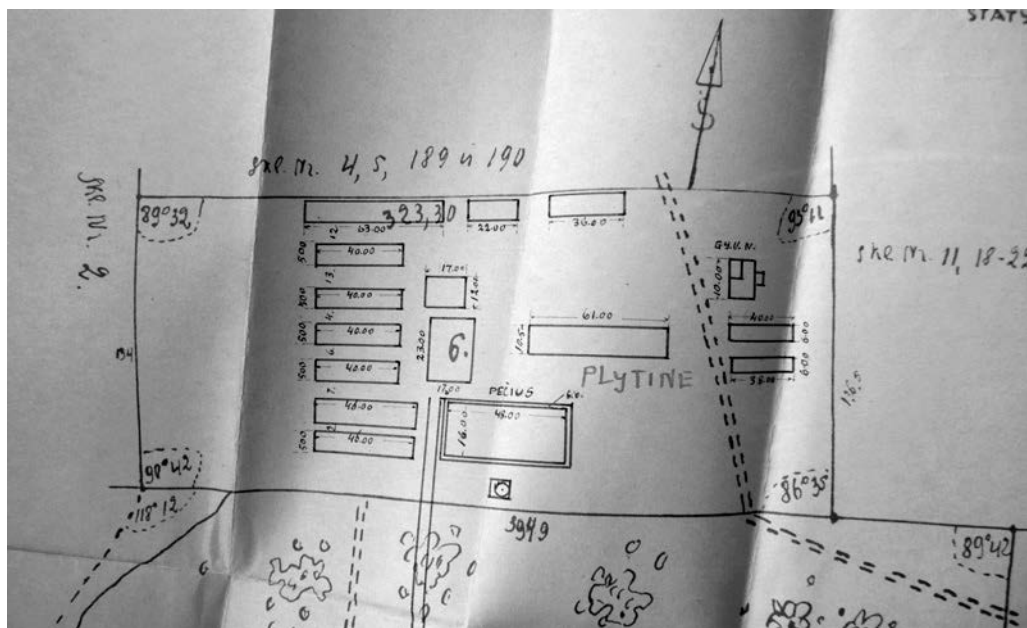
Gelgaudiškio valsčiaus kaimų istorijų tyrinėjimus papildė 1927 m. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, kuriuos pasirašė valsčiaus viršaitis Juozas Matijošaitis. Šie sąrašai 2002 m. visai netikėtai buvo aptikti Pakalniškių kaime remontuojant senąją Budriaus sodybą. Gyvenamojo namo pastogėje sąrašai buvo užpilti spaliais. Per tuos dešimtmečius jų beveik nepaveikė drėgmė ir metų laikų temperatūros skirtumai. Sąrašai pateko į žurnalisto Gedimino Tirliko rankas, kuris jau rašė straipsnius monografijai „Gelgaudiškis“.

*Pravoslavų cerkvė
Kudirkos Naumiestyje.
2010 m.
A. Andrijono nuotr.*

Gelgaudiškio dv. sklypų Nr. 51, 6/R233 (plytinės) situacijos planas. 1928 m. LCVA

Gelgaudiškio plytinė situacijos plane. 1928 m. LCVA

*Aukštojo Gelgaudiškio
(Branduoliškių k.)
gyvenvietė. 2010 m.*

*Sodyba Dabkūniškės
dvarvietės vietoje.
2010 m.*

*Sodyba prie
Pankliškės miško
Pajotijo kaime. Čia
buvo Gelgaudiškio dv.
Anapolio palivarko
laukai. 2009 m.
A. Andrijono
nuotraukos*

Bagdžių k. (šalia Gudlaukio) 1947 12 25 žuvo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės dr. Vinco Kudirkos kuopos partizanai – Kostas Naujokaitis (1905–1947) ir kt. Šventinant paminklą (iš dešinės): monsinyjoras A. Svarinskas, kultūros istorikas A. Vaičiūnas. 2007 08 10. A. Andrijono nuotr.

Rinkikų ir rinkėjų sąrašai rodo, kad pagal to meto teritorinį pasiskirstymą buvo Gelgaudiškio miestelis, Gelgaudiškio kaimas ir Gelgaudiškio dvaras. Daukantiškių kaimo tuo metu dar nebuvo, būsimoji jo teritorija priklausė Gelgaudiškio kaimui. Tai galima nustatyti pagal pavardžių sąrašą: tuometinio Gelgaudiškio kaimo gyventojų pavardės vėliau pasikartoję Daukantiškių kaimo gyventojų pavardžių sąrašė.

Buvusio Gudlaukio dv. laukai prie Orijos upelio. 2009 m. A. Andrijono nuotr.

2 lentelė

Gelgaudiškio kaimo rinkikai 1927 metais²

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomas žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Baranauskas Antanas	30	Gelgaudiškio dv.	5	nuo 1924
2.	Endriuškis Jonas	32	"	7	"
3.	Greičius Juozas	50	"	7	"
4.	Jocius Juozas	40	"	6	"
5.	Jesevičius Antanas	50	"	8	"
6.	Kuncaitis Antanas	50	"	8	"
7.	Kluonius Juozas	29	"	8	"
8.	Mačaitis Jonas	40	"	7	"
9.	Mencevičius Antanas	56	"	7	"
10.	Mileris Juozas	50	"	8	"
11.	Pranckevičius Jonas	40	"	6	"
12.	Pulokas Jurgis	30	"	7	"
13.	Pakarklius Antanas	37	"	8	"
14.	Pališkis Juozas	40	"	8	"
15.	Polskis Petras	35	"	6	"
16.	Sipavičius Jonas	30	"	8	"
17.	Simokas Antanas	40	"	7	"
18.	Simokas Pranas	28	"	8	"
19.	Sutkus Antanas	30	"	8	"
20.	Šukaitis Antanas	28	"	8	"
21.	Vaičaitis Antanas	28	"	7	"
22.	Vaičaitis Vincas	24	"	8	"
23.	Vaičaitis Jurgis	35	"	6	"
24.	Vaitonis Karolis	45	"	7	"

Gelgaudiškio miestelio rinkikų sąrašas ilgesnis, žemės sklypai mažesni, pažymėti nurodant net tūkstantąsias hektaro dalis. Žemės nuosavybę miestelio gyventojai įgijo taip pat 1924 metais.

3 lentelė

Gelgaudiškio miestelio rinkikai 1927 metais³

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas:
1.	Austynas Juozas	35	Gelgaudiškis	2,0481	nuo 1924
2.	Beirūnas Aleksandras	42	"	2,0543	"
3.	Bybartas Pranas	39	"	2,0345	"
4.	Bataitis Juozas	49	"	8	"
5.	Bataitis Simonas	49	"	2,2889	"
6.	Čiulkinys Pranas	28	"	2,1685	"
7.	Endrijonas Jurgis	75	"	2,1337	"
8.	Gribukė Marjona	50	"	2,1366	"
9.	Jocius Antanas	67	"	3	"
10.	Janauskas Antanas	46	"	2,0543	"
11.	Jocius Jurgis	40	"	2,0376	"
12.	Jurkšas Juozas	59	"	2,4288	"
13.	Kuizaitis Augustas	55	"	8	"
14.	Kubilius Kazys	33	"	4	"
15.	Kaminskas Pijus	28	"	8	"
16.	Kumetaitis Kazys	35	"	2,6559	"

² Gelgaudiškio valsčiaus rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.³ Ten pat.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas:
17.	Laurynaitis Kazys	60	“	2,1045	“
18.	Mikelkevičienė Marė	56	“	2,4182	“
19.	Mockevičius Juozas	31	“	8	“
20.	Pečiulienė Ona	80	“	2,1630	“
21.	Rekešius Antanas	30	“	8	“
22.	Račiūnas Vincas	41	“	3	“
23.	Rudaitis Pranas	50	“	2,2254	“
24.	Sakalauskas Jurgis	55	“	2,0448	“
25.	Steputis Pranas	45	“	2,1610	“
26.	Šemšytė Antanina	35	“	2,8393	“
27.	Valeika Vincas	38	“	2,2879	“
28.	Žemaitis Pranas	28	“	2,3061	“

Skirtingai nei rinkikų sąrašai, rinkėjų sąrašai nesuskirstyti į Gelgaudiškio miestelio ir Gelgaudiškio kaimo – yra vienas bendras Gelgaudiškio dvaro sąrašas. Jame jau nėra skilčių „Valdomas žemės plotas“ ir „Nuo kurių metų ūkis valdomas“. Vietoj jų yra skiltis „Užsiėmimas“. Šiame sąraše pateiktos 236 pavardės, 5 pavardžių nepavyko perskaityti, nes tose vietose sudūlėjęs popierius.

Kryžius prie kelio iš Žygėnų gyvenvietės (buv. Dambravos dv.) į Maštaičių kaimą (pro buv. Emaslavo dv. Višinskių k.) 2009 m. A. Andrijo nuotr.

Atminimo kryžius Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanams prie sodybos Dobilaičių kaime. Šioje sodyboje 1950 m. vasario 2 d. žuvo Vasario 16-osios tėvūnijos vadas Pranas Naubūraitis-Tarzanas, gim. 1912 m. Greta esančiame Trako k. 1948 m. rugsėjo 19 d. žuvo 37-osios kuopos partizanai: būrio vadas Vytautas Greičius-Štrausas, gim. 1923 m., Stasys Butkus-Jaunutis, gim. 1931 m., Pranas Kasparavičius-Šturmas, gim. 1924 m.

Sodyba Dobilaičių k., kur prieš žūtį apsistojo partizanas P. Naubūraitis-Tarzanas. 2011 m. A. Andrijono nuotraukos

4 lentelė

Gelgaudiškio dvaro rinkėjai 1927 metais⁴

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
1.	Narjauskas Jurgis	51	prelatas, klebonas
2.	Žigas Antanas	32	kunigas
3.	Tamošiūnaitė Nastazija	28	šeimininkė
4.	Narjauskaitė Marcelė	25	“
5.	Zakarevičius Juozas	37	žemdirbystė
6.	Zakarevičienė Ona	28	“
7.	Špeirokas Stasys	38	“
8.	Špeirokienė Agota	39	“
9.	Zakarevičius Jonas	34	“
10.	Zakarevičienė Kostė	30	“
11.	Lukoševičius Jonas	28	“
12.	Lukoševičienė Agota	29	“
13.	Gaidienė Agota	70	“
14.	Žemaitis Pranas	28	“
15.	Žemaitienė Marcelė	27	“
16.	Naujokienė Petronė	60	“
17.	Austynas Juozas	40	“
18.	Austynienė Agota	30	“
19.	Bieliauskas Juozas	41	“
20.	Bieliauskienė Agota	30	“
21.	Mockevičius Juozas	30	“
22.	Mockevičienė Leonora	25	“
23.	Čiulkinys Pranas	26	“
24.	Čiulkinienė Marcelė	26	“
25.	Čiulkinys Jonas	30	“
26.	Čiulkinienė Nastazija	32	“
27.	Čiulkinienė Ona	60	krautuvinininkė
28.	Onusaitytė Elzbieta	63	žemdirbystė
29.	Matusas Juozas	30	“
30.	Simokyte Petronė	56	“
31.	Matusiukė Agota	26	“
32.	Sutkaitis Juozas	26	“
33.	Kumetaitis Kazys	35	“
34.	Kumetaitienė Mariona	30	“
35.	Siugaitienė Julė	60	“
36.	Bybartas Juozas	34	“
37.	Bybartienė Ona	50	“
38.	Bybartas Leopoldas	80	“
39.	Bakšys Pranas	55	“
40.	Bakšienė Mariona	40	“
41.	Šukaitytė Ona	35	“
42.	Černys Jonas	40	“
43.	Černienė Marjona	30	“
44.	Kovas Petras	34	“
45.	Vaičaitienė Julė	70	“
46.	Vaičaitienė Milyja	27	“
47.	Vaičaitienė Agota	25	“
48.	Kuizaitis Pranas	27	“
49.	Kuizaitienė Augustė	50	“
50.	Zakarevičius Kostas	27	“
51.	Zakarevičius Kazys	29	“
52.	Baužaitė Marjona	50	“
53.	Baužaitė Patronė	40	“
54.	Vasiliauskytė Saliomija	50	“
55.	Endriukaičiukė Marjona	51	“
56.	Juškus Antanas	66	“
57.	Juškienė Barbora	63	“
58.	Bladukė Liudvika	50	“

⁴ Ten pat.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
59.	Bladukė Marcelė	48	“
60.	Bataitis Juozas	50	“
61.	Bataitienė Marjona	42	“
62.	Švendriukė Marjona	65	“
63.	Kuncaitis Juozas	25	“
64.	Kuncaitienė Agota	27	“
65.	Bakytė Elzbieta	60	“
66.	Būtvilienė Juzė	42	“
67.	Bakytė Marjona	45	“
68.	Bakuvienė Ona	70	“
69.	Bakuvienė Marcelė	35	“
70.	Grybinas	50	“
71.	Karalius	–	“
72.	Javitonis Liudas	–	“
73.	Rudaitienė Ona	–	“
74.	Čebanauskytė Ona	40	“
75.	Mikelkevičienė Marjona	58	“
76.	Kalickaitė Stefanija	35	“
77.	Kriščiūnytė Palionė	30	“
78.	Mikalauskienė Patronė	50	“
79.	Jocius Antanas	63	“
80.	Jociuvienė Magdė	64	“
81.	Žemaitienė Marcelė	30	“
82.	Matulionis Vincas	37	“
83.	Matulionienė Juzė	26	“
84.	Bataitis Simanas	70	“
85.	Pranaitienė Marjona	60	“
86.	Gedvila Pranas	42	“
87.	Gedvilienė Antanina	35	“
88.	Šlėderis Jonas	25	“
89.	Šlėderienė Ona	25	“
90.	Aidukevičienė Uršulė	70	“
91.	Janauskas Antanas	47	“
92.	Janauskienė Antanina	42	“
93.	Pečiukaitis Jurgis	62	“
94.	Pečiukaitienė Marcelė	50	“
95.	Mačaitis Juozas	38	“
96.	Mačaitienė Ona	39	“
97.	Sakalauskas Jurgis	59	“
98.	Šakalauskienė Ona	45	“
99.	Švelnys Sabastijonas	57	“
100.	Kubilius Kazys	33	“
101.	Kubilienė Ona	28	“
102.	Gicevičienė Agota	55	“
103.	Vasiliauskas Antanas	29	“
104.	Vasiliauskienė Marjona	24	“
105.	Andrijonas Damijonas	46	“
106.	Andrijonienė Elzbieta	42	“
107.	Kauneckienė Marė	40	“
108.	Sadauskytė Agota	70	“
109.	Greičius Juozas	30	“
110.	Greičiuvienė Agota	25	“
111.	Ūsienė Marjona	45	“
112.	Ūsaitis Jurgis	25	“
113.	Matulaitis Justinas	27	“
114.	Matulaitienė Ona	26	“
115.	Matulaitienė Marjona	66	“
116.	Jurkšaitis Juozas	63	“
117.	Jurkšaitienė Marijona	55	“

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
118.	Jurkšaitytė Elzbieta	25	“
119.	Zigaitis Augustinas	43	“
120.	Zigaitienė Elzbieta	43	“
121.	Murinas Pranas	42	“
122.	Murinienė Elzbieta	36	“
123.	Rakauskas Juozas	45	“
124.	Rakauskienė Antanina	38	“
125.	Lauryrukė Agota	60	“
126.	Simokaitis Jonas	50	“
127.	Simokaitienė Agota	35	“
128.	Rekešius Antanas	28	“
129.	Rekešaitė Agota	50	“
130.	Gabartas Vincas	36	“
131.	Krapavickytė Jieva	60	“
132.	Švelniukė Marijona	68	“
133.	Valaitienė Ona	30	“
134.	Flėderienė Milija	70	“
135.	Jokymaitienė Ona	60	“
136.	Kaminskas Pijus	33	“
137.	Vinterienė Pranciškė	70	“
138.	Vinterytė Agota	25	“
139.	Vinterytė Petrė	24	“
140.	Vinteris Kazimieras	34	vargonininkas
141.	Antanaičiukė Jieva	40	žemdirbystė
142.	Račiūnas Vincas	41	“
143.	Račiūnienė Ona	35	“
144.	Puidokytė Palionė	51	“
145.	Kubilius Vaclovas	28	“
146.	Valevičiūtė Marija	24	mokytoja
147.	Valevičienė Antanina	55	“
148.	Staniulis Simas	54	žemdirbystė
149.	Staniulienė Ona	44	“
150.	Vasiliauskienė Emilija	40	“
151.	Čepaitienė Agota	75	“
152.	Klimaitienė Jonieška	56	“
153.	Brazauskas Justinas	30	nuovados viršininkas
154.	Mačauskas Antanas	29	vyr. policininkas
155.	Grygeliukė Marjona	50	žemdirbystė
156.	Jokymaitienė Ona	50	“
157.	Bybartas Pranas	38	kalvis
158.	Bybartienė Petronė	38	žemdirbystė
159.	Kilinskytė Agota	50	“
160.	Blažinauskaitė Marė	60	“
161.	Martynaičiukė Palionė	55	“
162.	Bastytė Barbora	70	“
163.	Flėderytė Agota	38	“
164.	Kriūziukė Marjona	45	“
165.	Račiūnytė Palionė	35	“
166.	Rolskytė Katryna	25	“
167.	Kriščiokytė Pranė	70	“
168.	Žiliukė Barbora	60	“
169.	Lekavičiukė Jieva	60	“
170.	Bastys Pranas	47	“
171.	Bastienė Petronė	35	“
172.	Pališkis Juozas	65	“
173.	Pališkienė Ona	50	“
174.	Pališkis Pranas	25	“
175.	Sutkus Antanas	30	“
176.	Sutkuvienė Marė	30	“

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas
177.	Mačaitis Jonas	45	“
178.	Mačaitienė Marė	40	“
179.	Pranskaitis Jonas	30	“
180.	Pranskaitienė Marė	32	“
181.	Baranauskas Juozas	70	“
182.	Baranauskienė Petrė	70	“
183.	Vaičaitis Jurgis	32	“
184.	Vaičaitienė Marjona	32	“
185.	Vaičaitis Antanas	28	“
186.	Vaičaitienė Marjona	26	“
187.	Kuncaitis Antanas	60	“
188.	Kuncaitienė Patronė	50	“
189.	Kuncaitytė Antanina	25	“
190.	Šukaitis Antanas	28	“
191.	Šukaitienė Milija	25	“
192.	Pakarklis Antanas	40	“
193.	Pakarklienė Ona	40	“
194.	Mileris Juozas	60	“
195.	Milerienė Marjona	55	“
196.	Kluonius Juozas	28	“
197.	Kluoniuvienė Marjona	27	“
198.	Kluoniuvienė Barbora	70	“
199.	Simokaitis Pranas	28	“
200.	Simokaitienė Agota	30	“
201.	Jocius Juozas	39	“
202.	Jociuvienė Ona	35	“
203.	Endriuškeviče Jonas	38	“
204.	Endriuškevičienė Antanina	34	“
205.	Jakienė Petronė	75	“
206.	Vaičaitis Vincas	25	“
207.	Vaičaitienė Augenija	24	“
208.	Simokaitis Antanas	40	“
209.	Simokaitienė Emilija	42	“
210.	Kasparevičius Kazys	27	“
211.	Kasparevičienė Petronė	24	“
212.	Rolskis Petras	35	“
213.	Rolskienė Karolina	45	“
214.	Vaitonis Karolis	50	“
215.	Vaitonienė Marjona	48	“
216.	Pulokas Jurgis	41	“
217.	Pulokienė Marjona	35	“
218.	Menceviče Antanas	59	“
219.	Mencevičienė Rozalija	52	“
220.	Mencevičiukė Agota	28	“
221.	Mencevičiukė Marcelė	24	“
222.	Greičius Juozas	66	“
223.	Greičiuvienė Agota	48	“
224.	Ramanauskas Kostas	26	“
225.	Jeseviče Antanas	45	“
226.	Jesevičienė Julė	40	“
227.	Sipavičius Jonas	50	“
228.	Sipavičienė Kostė	50	“
229.	Pečiukaitis Jeronimas	28	“
230.	Baranauskas Antanas	32	“
231.	Baranauskienė Marcelė	35	“

Apylinkių kultūrinis klodas

Iš Aukštojo Gelgaudiškio apylinkių, Laukeliškių viensėdžio, kilęs žurnalistas Augustinas Aštrauskas 1935 m. „Lietuvos aide“ rašė:

Laukeliškių vienkiemio vieta netoli Šileravos kaimo. 2005 m.

A. Andrijo nuotr.

„Gelgaudiškio valsčius gal bus ir vienintelis valsčius Lietuvoje, kuriame yra tiek daug piliakalnių. Vienas iš žymiausių piliakalnių yra Narkūnų piliakalnis. Piliakalnis yra prie Nemuno, apaugęs medžiais, apsuptas giliu grioviu. Šiaurės pusėje, prie pat piliakalnio, yra gilus tvėnkinys, žmonių vadinamas bedugniu. Seniau šis tvėnkinys buvo sujungtas kanalu su Nemunu ir jame buvo laivų prieplauka. Seniau piliakalnio viršūnėje buvo skylė. Žmonės spėdavo ją esant užpiltos žemėmis pilies kaminu. Metus ten akmenuką, kažkaip keistai suskambėdavę.

Žmonės randa kartais prie piliakalnio įvairių senienų. Prieš kelerius metus vienas piemenukas rado senovišką kardą. Šiomet Gelgaudiškio vls. rasti dar keli piliakalniai, kurie jau nuo seniai buvo vadinami „uždumtomis“ pilimis.

*Aug. A-kas*⁵.

Apie kai kuriuos istorijos paminklus Valstybės archeologijos komisija Kaune raštu paklausdavo Gelgaudiškio policijos nuovadą. Tam buvo naudojami specialūs blankai, kurių skiltis reikėdavo užpildyti. Archyvuose saugomi kai kurie šios policijos nuovados atsakymai (užpildyti blankai).

⁵ Aštrauskas A. Gelgaudiškis, *Lietuvos aidas*, 1935, spalio 24, nr. 245(2508). (Straipsnyje cituojamų dokumentų tekstų kalba neredaguota. *Kalbos red. pastaba.*)

*Asesorius kapas
Gelgaudiškio parke.
2004 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pateikiu pavyzdžių.

„1935 liepos 4. Gelgaudiškio dvare yra piliakalnis, vadinamas „Asesorius“, apleistas, be priežiūros.

Nedaryta jokių kasinėjimų ir jokių radinių nebuvo rasta.

Asesorius kapas.

Gelgaudiškio dv. Šakių ūkis, miško kv. Nr. 1.

Radinių nebuvo rasta. Artimiausias kelias paminklui pasiekti – 1 km nuo Gelgaudiškio btk.

Paminklo būklė: kalnelis apaugęs nedideliais medeliais, niekieno neardomas ir nenaudojamas.

Kas darytina paminklo apsaugai: nieko nedarytina.

Asesorius kapas yra Gelgaudiškio dvaro parko pietų rytų krašte. Aplinkui pušų miškas, kuris dengia matymą nuo šio kalnelio.

Tereno aprašymas: Asesorius kapas-kalnelis nedidelis, maždaug 10 m ilgio ir 5 m pločio, kapo aukštis yra 3 m. Minėtas kapas yra, matomai, žmonių rankomis supiltas. Kapo viršus truputį duobėtas, apžėlęs samanomis ir nedideliais medeliais. Kapo viršuje yra dar aiškiai pastebima vieta, kurioje kitados buvo pastatytas kryžius nusišovusiam asesoriumi.

Minėtas asesorius kapas yra atsiradęs maždaug apie 200–300 m. atgal, kai Gelgaudiškio dvarų savininkais buvę vokiečiai Keudell.

Surašė polic.

1935 liepos 24 d.

Gelgaudiškio policijos nuovada, Šakių apskr.“⁶

Prie šio atsakymo Gelgaudiškio policijos nuovada pasiuntė tokio turinio lydraštį:

⁶ Valstybės archeologijos komisija. Dokumentai dėl Šakių apskr. Barzdų, Būblelių, Gelgaudiškio, Jankų, Kidulių valsčių archeologijos paminklų apsaugos, LKPMCA, f. 1, ap. 1, s. v. 55.

„1935 liepos 25.

Valstybės archeologijos komisijai,

gražindamas pranešu, kad kiek buvo galima siunčiamąjį lapą užpildžiau, bet pasižadėjimas nebuvo paimtas, nes taip vadinamas Asesoriaus kapas randasi Gelgaudiškio girininkijos miške, tai nežinoma, kas jį turėtų saugoti.

Priedų: 6 lapai.

Nuovados viršininkas“⁷.

Kitą atsakymą Gelgaudiškio policijos nuovada parašė apie Kártuvių kálną:

„Kartuvių kalnas. Gelgaudiškio dv., Šakių ūkis miško kv. Nr. 1 (1935 VII 31 d. gauta, gr. Nr. 1 131), forma be pasižadėjimo.

Apleistas, neprižiūrimas.

Nėra jokių tradicijų ir pavadinimų. Pusė km nuo Gelgaudiškio btk. Kalnas apaugęs pušaitėmis, eglaitėmis ir krūmais. Niekas jo nekasinėja nei ardo.

Kartuvių kalnas yra Gelgaudiškio parko šiauriniame krašte. Nuo kalno į šiaurės pusę yra matomas Nemunas. Anapus Nemuno Zamaus pilis. Iš pietų, rytų ir vakarų – Gelgaudiškio parko miškas.

Kalnas apaugęs nedideliais medžiais ir krūmais. Viršuje kalno yra aikštelė, kurioje yra apskritimas buvusio kažin kokio pastato, aiškiai matomas plytų fundamentas. Aikštelė pati yra apskrita, jos radiusas siekia apie 4-5 metrus.

Sulig padavimu aikštelėje yra buvęs šulinys, kuris dabar užgriautas žemėmis, o jo viršus-rentinys ir dabar dar esą žymu, nes apskritimas plytų tai liudija. Minėtas šulinys esą buvęs labai gilus ir jo apačia buvo išvestas požemis, kuris susisiekė su anapus Nemuno

*Kartuvių kalnas.
2004 m.
A. Andrijono nuotr.*

⁷ Ten pat.

esančia Zamkaus pilimi. Šioj pily dar baudžiovos laikais pilies savininkai pilies požemiuose laikydavę nusikaltusius baudžiauninkus, kuriuos vėliau urvu iš pilies požemiais atvesdavę į Kartuvių kalno šulinį ir čia lauk iš šulinio išlaipinę ir viršuje šulinio pakardavę.

Polic.

1935 VII 24

Gelgaudiškio policijos nuovada⁸.

Daukantiškiai*

Anksčiau pateikti duomenys patvirtina, kad Gelgaudiškio kaimas Daukantiškiais pavadintas jau po 1927 m., kai toliau buvo vykdoma Komaro dvaro žemių parceliacija. Aišku, kad Daukantiškių kaimas užėmė tas pačias arčiausiai Gelgaudiškio dvaro plytinčias Gelgaudiškio kaimo žemes, Nemuno šlaitą, į kuri išsiplėtė dabartinis Gelgaudiškis. Taip pat neabejotina, kad kaimo atsiradimas susijęs su Gelgaudiškio (Komaro) dvaro parceliacija. Jau 1921 m. išparceliuoti Gelgaudiškio dvarui priklausę Emaslavos, Urniškės dvarai (palivarkai), 1922 m. – Trako dvaras, 1923 m. – Anapolio, Klerapolio, Pajotijo dvarai, 1924 m. – Narkūnų, Maštaičių ir kt. dvarai.

Su Gelgaudiškio (Komaro) dvaro parceliacija vyko paties miestelio plėtra. Apie tai rašė to meto spauda:

„Rusų laikais, kol dar Gelgaudiškio dvaro žemė priklausė dvarininkui Komarui, Gelgaudiškis buvo visai menkas bažnytkaimis. Jame tebuvo Valsčiaus valdyba, pora krautuvių – ir viskas.

Išparceliauvus dvarininko prie bažnytkaimio buvusias žemes, Gelgaudiškis staiga pradėjo augti. Dabar Gelgaudiškį galima pavadinti miesteliu, nes jame yra Valsč. valdyba, policija, pašto agentūra, vaislinė, plytinė su lentpjūve, naujai įrengtas valcinis malūnas, apie 8 krautuvės, 2 restoranai, monopolis ir kit.

Miestelio centre, kur susispietusios krautuvės ir įstaigos, yra ir tikrai gražių namų⁹.

1937 m. žemės reforma Lietuvoje vyko toliau. Spaudoje buvo pateikti duomenys apie žemės reformos darbus 1936 ir 1919–1936 metais.

1936 m. 263 naujakuriams buvo duota 2 443 ha žemės, jos gavo dar 287 mažžemiai. Įstaigoms duota 277 ha. Iš viso tais metais 571 savininkui išdalinta 3 534 ha žemės. Į nenusavinamą normą skirta 3 332 ha. Apskritai parceliacija palietė 9 063 ha žemės.

1919–1936 m. laikotarpiu 38 295 naujakuriams duota 358 332 ha žemės; daugiausia duota nuo 8 iki 20 ha. Mažžemiams (25 578) išdalinta 86 583 ha, 7 871 sklypą miestuose turėjusiems savininkams (*plecininkams*) – 3 280 ha, 200 parapijų bažnyčioms – 1 593 ha, 492 kapinėms – 396 ha, 49 privačioms organizacijoms, prieglaudoms, pieninėms ir šauliams – 620 ha. Iš viso 72 495 statistinių vienetų

⁸ *Ten pat.*

* Rengiant šį rašinį, panaudota Gelgaudiškio vidurinės mokyklos muziejuje saugoma kraštotyros medžiaga.

⁹ Auga miestelis, *Lietuvos ūkininkas*, 1937, sausio 7, nr. 1.

*Gyvenamasis namas Daukantiškių k.,
statytas kolūkiniais metais. 2011 m.*

*Gelgaudiškio dv. parke.
2004 m. A. Andrijo nuotrauka*

*Daukantiškių k. gatvė.
2011 m.*

*Gelgaudiškio dv. rūmai žiemą.
2004 m. A. Andrijono nuotraukos*

nuosavybėn duota 452 804 ha. Savivaldybių įstaigoms duota 2 546 ha žemės, privatiems asmenims ir organizacijoms – 11 841 ha, pagal Žemės reformos įstatymo 65 straipsnį palikta parduoti, t. y. perduota Žemės reformos valdybai, 16 519 ha.

„Už likviduojamus servitutus ir bendras ganyklas atiduota 29 tūkst. 151 ha.

1 365 ūkių savininkams nenusavinamos normos palikta 152 tūkst. 229 ha, 242 pramonės įmonėms 1 422 ha, iš viso savininkams palikta 153 tūkst. 651 ha.

Iš žemės ūkio kultūros reikalams paliktos žemės duota 44 dvarininkams kaip atlyginimas už nusavintą žemę 5 tūkst. 383 ha.

Iš viso parceliacija palietė 705 tūkst. 730 ha.

Paskutiniaisiais 10 metų žemės reformos dvarus ne tik mažino, bet kai kuriais atvejais ir didino – grąžino iki 150 ha normos.

Dar esą neišparceliuotos žemės apie 10 tūkst. ha. Žemės reformos parceliacijoj dirba per 200 matininkų.

Esą nemaža tokių dvarų, kurių žemės plotas sudaro 160–170 ha, taigi tenka iš jų atimti po kelis ar keliolika ha. Apskritai, žemės reforma savo darbus baigia“¹⁰.

Žemės reforma turėjo savų problemų. Viena jų – statybinių medžiagų stygius. Jį patyrė ir Gelgaudiškio valsčiaus ūkininkai:

„Gelgaudiškio apylinkės ūkininkai, o labiausiai naujakuriai, nusiskundžia, kad negali gauti pirkti tinkamo statybai miško. Iškirtose biržėse ūkininkams parduodami visiškai menkos vertės sausuoliai, daugiausia lapiniai, statybai netinkami medžiai.

Daugeliui ūkininkų reikia medžiagos naujiems statyti arba statomiems trobesiams užbaigti, bet jos ir už pinigus gauti negalima. Reiktų ūkininkams aprūpinti skirti daugiau statybinės medžiagos“¹¹.

Daukantiškių kaimas atsidūrė laukuose abipus kelio Gelgaudiškis–Šakiai, driekėsi į rytus ir į pietus iki Ensgirio miško, kur sankryžoje vienas kelias pasuka į Plókščius (į rytus), kitas – į Kūdilius (į vakarus). Pastarojoje pusėje (dešinėje, važiuojant iš Gelgaudiškio į Šakius) tarp Daukantiškių ir Ensgirio dar įsiterpęs Elizāvos kaimas. O kairėje kelio Gelgaudiškis–Šakiai pusėje Daukantiškiai prie sankryžos atsiremia į Plókščių kelią. Už to kelio į pietus – Dabūtų kaimas.

Velniādaubė. 1936 m. mokytoja M. Zubrytė aprašė dabar jau mažai kam žinomą vietovardį. Ji pažymėjo, kad Daukantiškių kaimo teritorijoje yra Velniādaubė. Ją aprašė taip:

„Dauba, statūs krantai, apaugę krūmais. Vakarų pusėje įeina į Lapymo daubą. Pasakojama, kad dauboje vaidenasi: naktį išeina 3 vyrai į galą daubos ir kortomis lošia“¹².

¹⁰ Iš žemės reformos vykdymo darbų, *Lietuvos ūkininkas*, 1937, nr. 3.

¹¹ Stinga statybai miško, *Lietuvos ūkininkas*, 1937, sausio 7, nr. 1.

¹² Velniādaubė, Daukantiškių k., Gelgaudiškio vls., LKPMCA, f. 5, ap. 1, s. v. 1150.

Senasis Gelgaudiškis, kuris kūrėsi pakalnėje prie bažnyčios, turgavietės ir kapinių, plėtėsi į Nemuno šlaitą, o

užkopęs ant kalno, užėmė Daukantiškių kaimo laukus. Apie 1960 m. dešinėje kelio Gelgaudiškis–Šakiai pusėje išaugo privačių gyvenamųjų namų kvartalai (Krantų, Kalno, Nendrių, Kosmonautų ir kt. gatvės), o prie Elizavos kaimo ribos – buvęs MTS (MSV ir kt. abriavėturomis minimas variklinės technikos ūkis).

Kairėje to paties kelio pusėje, už Komaro dvaro parko nusidriekė privačių namų gatvės (Darželio, Mokyklos ir kt.), iškilo trijų aukštų mokykla, prie jos suformavo stadioną ir žemės sklypą pagalbiniam ūkiui. Greta pastatė daugiaaukščių mūrinių gyvenamųjų namų rajoną MSV dirbantiesiems. Toje pusėje pakele iki sankirtos su Plokščių keliu nusidriekė kolūkio gyvenvietė, kuriai likęs Daukantiškių kaimo pavadinimas.

Taigi dabartinis Gelgaudiškis ant Nemuno šlaito (ant kalno), nuo Komaro rūmų į pietus, abiejomis kelio Gelgaudiškis–Šakiai pusėmis plėtėsi į Daukantiškių kaimo laukus, tą kaimą išstūmė iš istorinių vietų, paliko jam tik „rezervatą“ prie Ensgirio, kur iš keturių pusių susikryžiuoja keliai Gelgaudiškis–Šakiai ir Plokščiai–Gelgaudiškis–Kiduliai.

Kai pokario metais Gelgaudiškyje pastatė Šakių MSV, bendrabučius, daugiaaukštį gyvenamąjį rajoną, vaistinę, ambulatoriją, nutiesė gatves, Daukantiškių kaimo vaizdas pasikeitė, jis tapo miestelio dalimi. Gatvinę struktūrą įgijo kolūkinė gyvenvietė, kur apie 1960 m. plyname lauke įkurti pirmieji 7 kiemai: ten apsigyveno Aniceto Liaudansko 4 asmenų šeima, Romos Puidokaitės (2), Vinco Vaičiaičio (2), Antano Kulikausko (3), Vytauto Treinio (3), Jeronimo Šukaičio (2) ir Antano Solčio (4) šeimos. Toje kaimo dalyje, Plokščių link, pastatė karvių ir kiaulių fermas.

Daukantiškių kaimo vakarinėje dalyje su dviem dukterimis gyveno Kazys Kubilius, vienas pirmųjų pokario metų kolūkio pirmininkų. Taip pat tame kaime buvo

*Gelgaudiškio bažnyčia apsniigame miestelyje.
2004 m. A. Andrijono nuotr.*

Kelio rodyklė Šakiai–Gelgaudiškis sankryžoje. 2004 m. A. Andrijono nuotr.

Rimkaus (Daubos pono), Liaudansko, Simono Staniulio, Kaminsko (vėliau ten apsigyveno Birbilai), Juozo Rudaičio, Žemaičio, Valeikos, Kunsaičio (vėliau apsigyveno Palenčiai), Prano Piečiukaičio sodybos. Daugelis jų tebestovi šiandieniniame Gelgaudiškyje. Ten gyveno Kumetaitis, Birūnas, Kvostas, Čiulkinys, Kazys Piečiukaitis. Jų sodybos išnyko. Viktoro Janausko sodyboje liko sūnus Juozas su žmona. Onos Bastienės sodyboje apsigyveno Aštrauskai. Prano Austyno sodyboje įsikūrė anūkė Būtvilienė su šeima. Jau mirė ten gyvenę Pranas Mačaitis, Agota Šemšytė, Jonas Švelnys,

Kelio rodyklė Plokščiai–Kiduliai (šis kelias nuo Gelgaudiškio–Šakių plento besidriekiantis į rytų pusę, Plokščių link, vadinamas Elizavos keliu). 2004 m. A. Andrijono nuotr.

*MSV naujasis
daugiaaukščių
gyvenamųjų namų
rajonas. 2004 m.
A. Andrijo nuotr.*

Jurgis Sakalauskas, Pranas Bybartas, Jonas Simokaitis, Jurgis Jocius, Antanas Pantelaitis, Petrė Vaičiūnienė, Kazytė Kavaliauskienė, Antanas Jasevičius. Nebeliko ir jų sodybų. Naujai atstatytoje Vinco Vaičiaičio sodyboje apsigyveno sūnus Vincas. Andriuškių sodyboje apsigyveno duktė Marytė Andriuškytė. Prano Jociaus sodyboje įsikūrė marti Ona, kuri sudegusio senojo namo vietoje pasistatė naują. R. Kovas pasiliko tėvų sodyboje. Pakarklių sodyboje apsigyveno dvi netekėjusios dukros. Simokaičio namus nugriovė. Arčiau Šilupės upelio esančios Jono Janulaičio, Jono Pečkio, Sutkaus,

Kolūkio gyvenvietė prie Gelgaudiškio–Plokščių kelio. Gatvė eina nuo Komarų rūmų tiesiog buvusios kolūkio kontoros link (nuo dvarų laikų šis kelias vadintas Ištisiniu). 2004 m. A. Andrijo nuotr.

Juozo Kluoniaus sodybos išliko, tačiau jose išsikūrė kiti žmonės. Išliko ir Vaičiaičio sodyba, ją nupirko kolūkis ir apgyvendino jauną Jakščių šeimą. Jono Mačiaičio sodyboje apsigyveno dukterė Emilija Bacevičienė, Jurgio Puloko sodyboje – marti Vera. Baranausko vietoje išsikūrė Kuizaitienė. Prano Kuncaičio sodybą nupirko kolūkis ir apgyvendino Pališkiene su vaikais. Prano Šimulyno vietoje išsikūrė Vladas Bajerčius.

Kai Gelgaudiškyje pradėjo plėsti MSV bazinę įmonę, kelias Daukantiškių kaimo sodybas nugriovė. Sovietmečiu kaime buvo 138 kiemai, 356 gyventojai.

Kaimas tapo miestelio dalimi

Gelgaudiškio miestelio ribos nustatytos 1968 m., o 1969 m. jos nurodytos dar konkrečiau: šiaurės riba – Nemuno vaga, rytų ir pietų ribos – „Didžiojo spalio“ kolūkio žemės (Pakalniškių, Branduoliškių, Dabitu, Pajotijo ir kt. kaimai), vakarų – „M. Melnikaitės“ kolūkio teritorija (Skaistakaimio, Narkūnų, Maštaičių, Dobilaičių ir kt. kaimai).

Tuometinis „Didžiojo spalio“ kolūkis leidimus gyvenamųjų namų statybai Daukantiškių kaime suteikė 23 šeimoms. Prie kelio Gelgaudiškis–Šakiai iškilo kolūkio gyvenvietė. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, žmonės panoro teisiškai įregistruoti jiems priklausančias valdas. Tuomet paaiškėjo, kad jie gyvena ne Daukantiškių kaime, o Gelgaudiškyje. Mat per tą laiką miestelio ribos gerokai pasistūmėjo tolyn į senojo dvaro laukus, kuriuose pamatus tvirtai dėjo jau buvusių kumečių palikuonys. Kaimas atsidūrė miestelio ribose, todėl, išperkant žemės sklypus, atsirado kainų skirtumas. Iškilo būtinybė Daukantiškių kaimo gyventojų sklypus registruoti į Gelgaudiškio teritorijai priklausančią žemę. Seniūnijoje paskaičiavo, kad vietovės gyventojai vien už tai turėtų sumokėti 234 tūkst. litų. Tokia našta būtų per sunki net rajono savivaldybei.

Daukantiškių kaimo gyventojai pasijuto patekę į spąstus. Tų, kurie individualias statybas vykdė 1990–1992 m., leidimuose adresas buvo nurodytas Daukantiškių kaimas, o išsiperkant žemę, jį pakeitė Gelgaudiškis. Problema iškilo 1996 m., kai šioje teritorijoje prasidėjo geodeziniai sklypų matavimai ir buvo įvesta tiksli apskaita¹³.

Kad Daukantiškių kaimas tapo miestelio dalimi, nežinojo nei Gelgaudiškio seniūnija, nei Šakių rajono savivaldybė. Tik išsigaliojus Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto kadastro įstatymui, 2000 m. birželio 27 d. buvo įvesta absoliučiai visų sklypų apskaita nekilnojamojo turto GIS duomenų bazėje. Tada ir paaiškėjo suteiktų sklypų adresų ir tikrovės neatitikimas. Ne savo valia tapę gelgaudiškiais, daukantiškiniai kreipėsi į Šakių rajono tarybą reikalaudami,

„kad būtų pakeistos miestelio ribos arba leista gyventojams be papildomų mokėjimų įforminti išpirktomis kainomis žemės sklypus neribojant laiko jau pradėtų, bet nebaigtų statybų savininkams“.

Prašymui tirti ir išvadoms pateikti Šakių rajono savivaldybėje buvo sudaryta komisija. Tarybai ji pasiūlė kreiptis į Vyriausybę, kad nebūtų taikomi Gel-

¹³Bataitienė L. Kodėl Daukantiškiai užleidžia pozicijas, arba deputatų tarybos pinklėse, *Draugas* (Šakių r.), 2002, liepos 9, p. 3.

Naujasis privačių gyvenamųjų namų rajonas prie Gelgaudiškio parko, netoli Žvaigždės. 2008 m.

Kelias iš Gelgaudiškio į Šakius pro Ensgirį ir Dabitų kaimą. 2004 m. A. Andrijono nuotraukos

gaudiškio miesto koeficientai perregistruojant žemės sklypus iš Daukantiškių kaimo į Gelgaudiškio miestą. „Toks Vyriausybės sprendimas išspręstų problemą mažiausiomis sąnaudomis“, – buvo rašoma išvadoje.

Tačiau rajono tarybai pateiktame sprendimo projekte kažkodėl nebuvo atsižvelgta į komisijos siūlymą kreiptis į Vyriausybę, kuri rajono savivaldybei tam tikslui numatytą papildomas 2003 m. biudžeto lėšas¹⁴.

Pakeliui į Aukštąjį Gelgaudiškį

Apie Aukštojo Gelgaudiškio dvaro savininkų ūkinę veiklą pasakoja nuo 1923 m. išlikęs įgaliojimas, kurį archyve surado kultūros istorikas Albinas Vaičiūnas. Dokumente rašoma:

„Žemės ūkio ir V. T. Ministerio įgaliojimas. Pil. Tadas Šemiotas, Aukštojo Gelgaudiškio savininkas, apskr. Šakiai, nori važiuoti Ka-

¹⁴Milerienė V. Daukantiškėčių problemoms sprendimas atidėtas rudeniiui, *Valsčius*, 2002, rugpj. 20.

*Kultūros istorikas
Albinas Vaičiūnas
skaito paskaitą
Gelgaudiškio
bažnyčioje.
2008 08 15*

ral. Ž. ūk. parodon, kad nusipirkti savo ūkio reikalams mašinų kaupiamųjų, separatorių.

Pats nevažiuos, bet tą reikalą atlikti galėtų jo sesuo Marija Šemiotaitė, kurios vardu liūdymą ir prašo išduoti. (Ž. ūk. ir Valsybės turto ministerija)¹⁵.

Žemės ūkio ir valstybės turto ministerija išdavė tokį liudijimą:

„Šiuomis liudijama, kad Marija Šemiotaitė iš Aukštojo Gelgaudiškio dvaro, Šakių apskr., važiuoja Karaliaučiaus žemės ūkio parodon, kad nupirkti jos su broliu valdomam dvarui mašinų ir Ž. ūk. ir V. T. Ministerija sutinka, kad būtų duotas užsienio pasas“¹⁶.

Vėlesni dokumentai rodo, kad 1940 m. rugpjūčio 25 d. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus darbuotojai lankėsi Aukštojo Gelgaudiškio dvare ir surašinėjo ten buvusius bei kultūrinę vertę turinčius daiktus. Išlikusiame dokumente pažymėta, kad to turto savininkas yra Tadas Šemeta. Atrodo, kad buvo sudarytas vertingų daiktų sąrašas. Dokumento 33 lape minimi keturi paveikslai (reg. Nr. 117): *„Aliejinė tapyba, su rémais,*

Gelgaudiškio bažnyčioje. 2008 08 15.

A. Andrijono nuotraukos

¹⁵ Šakių apskr. viensėdžiais išskirtų kaimų surašymo žinios, 1935 m., LCVA, f. 392, ap. 1, b. 384, l. 55.

¹⁶ Ten pat.

seni, autorius nežinomas. Dydis 45.65. Daiktų skaičius 4. Saugoti palikta dvaro savininkui Šemetai Taduui“. Dokumentas antspauduotas Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus antspaudu¹⁷.

Minėto dokumento 34 lape (reg. Nr. 118) rašoma apie Aukštojo Gelgaudiškio dvaro knygų kambarius: „Knygų kambariai. Knygos senos. Yra meniškų įvairiomis kalbomis“.

Surašytas aktas, iš kurio sužinome, kad Vytauto Didžiojo kultūros muziejus jau pavadintas Kultūros paminklų apsaugos įstaiga (K. P. A. įstaiga):

„Mes, Alf. Fuškevičius ir Vl. Norkus, siūsti K. P. A. įstaigos, suradom virš minėtam dvaru du kambarius knygų ir dalyvaujant dvaro savininkui Šemetui Taduui ir Gelgaudiškio milicijos milicininkui Lingiui Vincui užantspaudavom Gelgaudiškio milicijos smalko antspaudu. Užantspauduoti kambariai pavesti saugoti dvaro sav. Šemetui Taduui.“

Po aktu – keturi parašai¹⁸.

Žemės reformos valdybos nutarimu Nr. 6827 Aukštojo Gelgaudiškio dvaro vietovė 1927 m. pavadinta Branduoliškių kaimu. Tai buvo paskelbta „Vyriausybės žiniuose“.

Daugerdiškiai

Kaime buvę trys kiemai: Kazimiero Jako, Kazimiero Maskolaičio, Antano Martišiaus. Tie kiemai išlikę iki šių dienų. Pastaraisiais metais ten gyveno pensininkė Ona Martišienė, laiškanėšė Angelė Maskolaitienė (10 šeimos narių). Jakynės buvusiame ūkyje gyveno agronomė Salomėja Vasiliauskiene, Marija Latvienė, Gražina Stankevičiūtė, Eugenija ir Albinas Narkūnai. Sovietmečiu senuosiuose ūkininkų Jakų pastatuose buvo įkurta veršelių ferma. Gyvenimas dvarvietėje pagyvėjo.

Pro kaimą ir stambiausią šioje vietovėje buvusį Jakynės (brolių Jakų) ūkį teka upeliukas Šilupė.

Dabkūniškė

XX a. pradžioje Dabkūniškė buvo vienas artimiausių Gelgaudiškio dvaro palivarkų. Kaimas įsikūręs už dviejų ki-

Stanaičių k. ūkininkė Marcelė Bajerčienė, kurią su šeima 1948 m. gegužės 22 d. ištrėmė į Sibirą. Atsidūrė Sajanų priekalnėse – Anastasino k., Mansko Manskij r., Krasnojarsko krašte. Iš A. Bajerčiaus albumo

¹⁷ Žinion-globon paimtų Šakių apskrities dvarų kultūros ir meno paminklų aktai ir sąrašai bei karo metais nukentėjusių Panevėžio ir Kaišiadorio vyskupijų bažnyčių sąrašai 1937–1942, LKPMCA, f. 17, ap. 2, s. v. 4, l. 33.

¹⁸ Ten pat, l. 34.

*Ūkininko Kazimiero Maskolaičio
ūkis. 2005 m.*

*Ūkininko Antano Martišiaus
ūkis (dešinėje). 2005 m.
A. Andrijono nuotraukos*

lometrų nuo Gelgaudiškio, pietų pusėje, prie dabartinio kelio Gelgaudiškis–Šakiai. Prieš kaimą, vakarinėje šio kelio pusėje, stūkso nedidelė Ensgirio giria. Per jos

Gelgaudiškio girininkija Dabkūniškės dvare.

Centre sėdi girininkas Kotovas. Apie 1930 m.

Iš A. Švabausko archyvo

vidurį eina melioracijos griovyys. Kitas griovyys – tarp kelio Gelgaudiškis–Šakiai ir Ensgirio. Vietos gyventojai pasakoja, kad tiems grioviams gal jau šimtas metų. Kai į šį kaimą 1924 m. gyventi atsikėlė Antanas Šimkaitis (gim. 1908 m.), tie grioviai jau buvo. Tėvai jam pasakojo, kad griovius iškasė *burliokai*. Juos atvežė iš toli, vyrai buvo barzdoti, ilgais plaukais. Tie darbininkai drenavo laukus, buvo atsivežę ir vamzdelių. Jau vėliau, kai tiesdami Gelgaudiškio–Šakių kelią perkasė griovį, rado dar visai sveikų tų laikų drenažo vamzdelių. Tuos laukus drenuoti būtinai reikėjo, nes jie buvo užpelkėję, po vandeniu slūgsojo durpių sluoksniai.

Durpinė. Kai laukus nudrenavo, pelkės dar ilgai nejudino. Gal apie 1920 m. pradėjo kasti durpes. Darbus baigė apie 1923 m., nes Šimkaičių šeimai atsikėlus į Dabkūniškę, durpyno jau nekasinėjo.

Durpes veždavo į dvarininko Komaro plytinę Gelgaudiškyje, ten jomis kūrendavo krosnis. Durpes gabendavo labai įdomiai: šalia dabartinio plento supylė pylimą, jo viršumi nutiesė geležinkeliuką. Vagoną pagamino panašų į vežimą, jį traukdavo arkliai. Jo gale buvo maždaug 5 metrų ilgio stovai. Vagonas buvo apie 20 metrų ilgio, į jį sukraudavo daug durpių.

Geležinkeliuką nutiesė iki pat Nemuno: į paupį juo gabendavo rąstus. Iš rąstų darė *trioptus*, kaip ir plaustus, juos plukdydavo upe žemyn. Gale *triopto* įtaisydavo vairą. Darbininkai ant *triopto* pasistatydavo palapinę, kurioje slėpdavosi nuo lietaus ir vėjų.

Komaro plytinei tuo metu vadovavo Mikalavičius (šaulio V. Mikalavičiaus tėvas). Jį vadindavo plytinės ponu. Po Mikalavičiaus plytinei vadovavo Vižanskiai.

Dabkūniškės pelkė buvo suskilusi tarsi į dvi dalis. Kadangi ten kasė durpes, ją pavadino durpine. Didžioji durpinė yra ir dabar, o mažoji, kuri 200 metrų toliau, baigia užakti. Didžiąją pavadino Jievaičio durpine, o mažąją – Jociaus. Pavadinimai kilo dėl to, kad tie gyventojai gyveno arčiausiai durpinių. Jociaus durpinė užėmė nedidelį plotą, bet buvo 4,5 metro gylio.

Ensgiris anksčiau buvo visai kitoks nei dabar. Tada tame miškelyje nebuvo nė vieno lapuočio medžio, augo vien eglės. Vėliau mišką iškirto, medžius sukūreno malkoms. Kai išparceliavo dvarą, išsidalijo žemes, tai žmonėms reikėjo statyti namus. Tuo metu Ensgirį kirto antrą kartą. Kirsti pradėjo iš pietų pusės. Iš karto visko neiškirto, todėl pietinė pusė labiau suaugusi. Miškas pavadintas, atrodo, pagal eigulio pavardę. Jo pavardė buvus Enzelis.

Kur tuo metu apsigyveno Bakus, Žilaitis, Šmuila, Puidokienė, senų senovėje buvo kaimas. Kartą, kai kaimiečiai streikavo prieš dvarininką, kaimą padegė. Jis visas sudegė, liko tik plynas laukas. Tame lauke apgyvendino savanorius – žmones, kurie savo noru eidavo į negandų apimtas vietas ir ten įsikurdavo.

Keliai. Kelių vietos bei kryptys ir senais laikais buvo maždaug tos pačios. Tas kelias, kuris iš Gelgaudiškio–Šakių plento driekiasi į rytų pusę, Plokščių link (pro buvusią kolūkio kontorą ir fermas), vadinamas Elizavos keliu, nes ateina iš vakarų (nuo Kidulių), iš Elizavos kaimo. Kelias nuo šiliuko, besitęsiantis fermų link pro Senprūdį, vadinamas Senprūdžio keliu. Nuo Senprūdžio kelio Stanaičių kaimo link pro Rinaldo Kovo sodybą besidriekiantis kelias gavo Stanaitinio kelio vardą. Jis pasiekia Jotyškius, Bärtupį. Dar vienas kelias ėjo nuo Komaro rūmų Gelgaudiškyje tiesiog buvusios kolūkio kontoros link. Jį vadino Ištisiniu (dabar ten viena Gelgaudiškio miestelio gatvių).

Plytinė prie Senprūdžio. Dar verta sugrįžti prie Senprūdžio. Vardą jis gavo, atrodo, nuo to, kad labai senas. Toje vietoje buvo kasamas molis. Tiesiog ant kranto stovėjo plytinė, kurioje rankiniu būdu degdavo plytas. Seni vietos gyventojai pasakojo, kad iš toje plytinėje išdegtų plytų pastatyta Gelgaudiškio bažnyčia.

Gyventojai. Dvarų parceliacijos metais Dabkūniškės dvarvietėje įsikūrė Dabitų kaimas. Jis buvo nemažas: ten gyveno Juozo Liubino, Prano Endriukaičio, Antano Stankevičiaus, Juozo Zakso, Prano Medvikio, Juozo Pališkio, Justino Undraičio, Jono Dobilo, Prano Treinio, Jono Šukaičio, Antano Skinkaičio, Prano Jurkšo, Juozo Žemaičio, Antano Gabarto, Jono Dainiaus, Prano Šmuilos, Antano Kulikausko, Jono Sakalausko, Augustino Jievaičio, Jono Pranskevičiaus, Antano Šimkūnaičio, Vinco Martišiaus, Jono Martišiaus, Jono Jociaus, Juozo Sakalausko, Kazimiero Gerulaičio, Jono Šukaičio, Kazimiero Andriušio, Antano Bitino, Juozo Andriušio, Juozo Sutkaus, Jono Bakaičio, Algimanto Kantauto, Dobrovolskio, Sakaverskio, Jono Birgiolo, Likaziausko, Atkočiaus šeimos.

Vėlesniais metais Dabitų kaime gyveno Elena Stražauskienė, Medvikiai, Marija Bastienė, Matusas, Antanas Bulota, Vitas Dumbliuskas, Antanas Žilaitis, Justinas Antanas Skinkaitis, Pranaičiai, Barbora Kriščiūnienė, Kriauzai, Stanislova Gerulaitienė, Pranas Dainius, Vitas Kulikauskas, Birutė Grybienė, Pavalkiai, Zenas Bakaitis, Jievaičiai, Tirlikai, Gintas Šipaila, Romas Treinys, Arvydas Andriukaitis, Eugenija Martišienė, Juozas Kudirka, Pranas Višinskas, Matilda Jakštienė, Kajetonas Žilaitis, Janina Gerulaitienė, Gliosai, Naujokai.

Sovietmečiu Dabituose pastatė mechanines dirbtuves, valgyklą, sėklinių grūdų sandėlį, malūną, lentpjūvę, pradinę mokyklą, raketinę ir karuselinę linų galvenų džiovyklas.

5 lentelė

Dabkūniškės dvaro rinkikai 1927 metais¹⁹

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Andriuškevičius Pranas	60	Dabkūniškės dv.	5	nuo 1922
2.	Dainius Simanas	75	“	5	“
3.	Dumbliauskas Vincas	34	“	12	“
4.	Gabartas Vincas	27	“	10	“
5.	Jocius Juozas	37	“	10	“
6.	Jievaitis Endrius	55	“	9	“
7.	Jurkšas Pranas	40	“	12	“
8.	Jocius Pranas	40	“	10	“
9.	Jocius Antanas	32	“	10	“
10.	Kotovas Ilija	39	“	10	“
11.	Sutkus Juozas	29	“	10	“
12.	Šimkaitienė Gendrūta	50	“	9	“
13.	Žilaitis Pranas	27	“	12	“
14.	Žemaitis Juozas	28	“	11	“
15.	Žilaitis Kazimieras	27	“	10	“

6 lentelė

Dabitų kaimo rinkikai 1927 metais²⁰

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Birgiolas Jonas	32	Dabitų k.	10	nuo 1921
2.	Dabravolskis Juozas	35	“	10	“
3.	Endriuškevičius Juozas	27	“	10	“
4.	Garbauskas Jonas	30	“	10	“
5.	Gerulaitis Kazys	35	“	10	“
6.	Kajackas Juozas	31	“	10	“
7.	Krapavickas Juozas	34	“	10	“
8.	Puidokas Petras	27	“	10	“
9.	Puidokas Antanas	30	“	10	“
10.	Plyskaitis Karolis	32	“	10	“
11.	Paukštys Juozas	33	“	10	“
12.	Pališkis Juozas	32	“	10	“
13.	Šukaitis Jonas	28	“	10	“
14.	Undraitis Juozas	60	“	10	“
15.	Valaitis Juozas	68	“	10	“
16.	Žilaitis Jonas	50	“	10	“

7 lentelė

Dabkūniškės dvaro rinkėjai 1927 metais²¹

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Andriuškevičius Kazimieras	25	žemdirbystė	Dabkūniškės dv.
2.	Andriuškevičius Pranas	60	“	“
3.	Andriuškevičienė Agota	60	“	“
4.	Gabartas Vincas	26	“	“
5.	Rimkevičienė Marjona	30	“	“

¹⁹ *Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.*

²⁰ *Ten pat.*

²¹ *Ten pat.*

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
6.	Sutkus Juozas	28	“	“
7.	Sutkuvienė Antosė	26	“	“
8.	Austynienė Agota	40	“	“
9.	Žilaitis Pranas	27	“	“
10.	Žilaitienė Marjona	27	“	“
11.	Žilaitienė Marjona	67	“	“
12.	Patronaitis Pranas	34	“	“
13.	Jocius Juozas	37	“	“
14.	Jociuvienė Agota	31	“	“
15.	Jociuvienė Apalionija	73	“	“
16.	Jurkšaitis Pranas	42	“	“
17.	Jurkšaitienė Marjona	32	“	“
18.	Dainius Simanas	70	“	“
19.	Dainiuvienė Ona	50	“	“
20.	Jievaitis Andrius	45	“	“
21.	Jievaitienė Marjona	39	“	“
22.	Gendrolaitis Jonas	67	“	“
24.	Gendrolaitienė Agota	64	“	“
23.	Kriščiūnas Juozas	27	“	“
25.	Šimkaitienė Genovaitė	45	“	“
26.	Mileris Juozas	28	“	“
27.	Milerienė Agota	26	“	“
28.	Žemaitis Juozas	28	“	“
29.	Žemaitienė Marjona	29	“	“
30.	Žilaitis Kazimieras	29	“	“
31.	Žilaitienė Milija	25	“	“
32.	Greitaitis Pranas	26	“	“
33.	Greitaitienė Marjona	25	“	“
34.	Jocius Pranas	36	“	“
35.	Jociuvienė Anastazija	25	“	“
36.	Kotovas Ilija	39	“	“
37.	Jocius Pranas	35	“	“
38.	Jociuvienė Petronė	34	“	“
39.	Kriauza Juozas	35	“	“
40.	Kriauzienė Agota	32	“	“
41.	Dumbliauskas Vincas	34	“	“
42.	Dumbliauskienė Agota	33	“	“
43.	Jocius Antanas	38	“	“
44.	Jociuvienė Marcelė	36	“	“

8 lentelė

Dabitų kaimo rinkėjai 1927 metais²²

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Paukštys Juozas	32	Žemdirbystė	Dabitų k.
2.	Paukštienė Marjona	35	“	“
3.	Paukštys Jonas	65	“	“
4.	Paukštys Ona	54	“	“
5.	Garbauskas Jonas	30	“	“
6.	Puidokas Antanas	32	“	“
7.	Puidokas Ona	31	“	“
8.	Plyskaitis Karolius	33	“	“
9.	Plyskaitis Ona	31	“	“
10.	Žemaitukė Elzbieta	28	“	“
11.	Puidokas Petras	26	“	“

²² Ten pat.

(tėsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
12.	Puidokienė Agota	26	“	“
13.	Špakauskienė Paulyna	55	“	“
14.	Dabravolskis Juozas	38	“	“
15.	Dabravolskienė Emilija	40	“	“
16.	Dabravolskienė Marjona	70	“	“
17.	Ruzga Anupras	43	“	“
18.	Ruzgienė Marcelė	45	“	“
19.	Žilaitis Jonas	45	“	“
20.	Žilaitienė Marcelė	46	“	“
21.	Treinys Pranas	29	“	“
22.	Treinys Ona	26	“	“
23.	Undraitis Juozas	60	“	“
24.	Undraitienė Marjona	56	“	“
25.	Sakalauskas Pranas	29	“	“
26.	Sakalauskienė Matilda	25	“	“
27.	Sprainaitienė Rožė	65	“	“
28.	Stankaitis Antanas	35	“	“
29.	Stankaitienė Agota	30	“	“
30.	Jurkšas Antanas	46	“	“
31.	Dovidaitienė Rožė		“	“
32.	Valaitis Juozas	65	“	“
33.	Valaitienė Judita	65	“	“
34.	Valaitis Pranas	30	“	“

Jocių žemė prie vieškelio

Knygos „Dabūtų kaimas“ autorė mokytoja Birutė Stankaitytė rašo, kad Dabūtų kaime gyveno keturi ūkininkai Jociai. Juozas, Pranas ir Antanas buvo broliai, gimę Pliėniškių kaime. Be jų, šeimoje užaugo Jonas (Jurbarke gyvenančios Čėponienės tėvas), Kazimieras (Pajotijo gyventojos Krankauskienės tėvas), Petras (žuvęs, palaidotas Vilniaus karių kapinėse), Agota ir Marjona (mirusios, palaidotos Raseiniuose).

„Juozas Jocius (1893–1977) vedė Agotą Jociūtę (1896–1975) iš Dabkūniškės dvaro. Kuriant šeimą, reikėjo dokumentų, įrodančių, kad nebuvu giminės. Po vedybų, turėdamas dvidešimt dvejus metus, Juozas Jocius išėjo į kariuomenę, kur reikėdavo tarnauti ketverius metus. Už pavyzdingą tarnybą buvo apdovanotas Šv. Jurgio kryžiumi, kurį turėdami, dukters Adelės Jociūtės-Grikietienės tvirtinimu, galėjo sėdėti už vieno stalo su vyriausiais kariuomenės vadais.

Tarnaudamas kariuomenėje, Jocius susipažino su moterimi, išmokiusia gydyti „valasninką“. Grįžęs pagelbėjo ne vienam žmogui. Išgydė šią ligą, įsitaisiusią kairės rankos nykštyje, ir žentui Jonui Grikiečiui. Pasak Adelės, skaudamą ranką ligonis padėdavo ant gydančiojo rankos. „Gydytojas“ kažką murmėdavo po nosimi. Skausmas stiprėdavo, imdavo tvinkčioti. Po šios „procedūros“ ant piršto užtepėdavo savo pagamintų vaistų, kad „ištrauktų geluonis“.

Žinojo Jocius, kaip nugydyti ir karpas. Nugydė jas ir dukrai Adelei. Buvo delčia. Tėvas nuvedė arklius prie tvenkinio. Kai arkliai

Gelgaudiškio
bažnyčioje (iš kairės):
Juozas Baranauskas,
Medardas Kulikauskas,
Jonas Grikietis (centre).
Apie 1975 m.
Iš Grikiėčių šeimos
albumo

atsigėrę pakėlė galvas, iš nosių ėmė dribti baltos putos. Tėvui paliėpus, Adelė pakišo po jomis rankas. Rytą jokių karpų nebebuvo. Neatsirado jų ir vėliau, ir dabar nėra.

Grįžęs iš karo tarnybos, Juozas Jocius gyveno Dabkūniškės dvare. Gavęs 10 ha žemės sklypą, pirmiausia krėtė iš molio tvartą, kurio gale įrengė kambarį. Kartu gyveno ir Agotos Jociuvienės mama Palionė, gavusi 45 Lt pensijos, kurią buvo užsitarnavusi dvare.

Vakarine dalimi Jocių žemės sklypas rėmėsi į vieškelį, iš kurio siauras kelelis vedė į kiemą. Namus puošė gėlių darželis ir sodas, iš pietų pusės juosiamas eglių sienos.

Jociai laikė tris karves, dvi paršavedes kiaules; šėrė 5–6 bekonus; turėjo žąsų, kalakutų; augino linų, rugių, kviečių, miežių; sėjo žirnių, avižų. Už parduotus javus pirkosi žemės ūkiui reikalingų padargų – įsigijo kuliamają ir grėbiamąją mašiną.

1940 metais Lietuvą okupavus rusams, Juozas Jocius buvo Dabitų kaimo seniūnas. 1941 metais prasidėjus karui, kai kurie seniūnai (Nomica – Gelgaudiškio, Zakarevičius – Zuikingirio) buvo sušaudyti. Juozas Jocius liko gyvas ir sveikas, nes, pasak dukters Adelės, nebuvo pasirašęs jokių dokumentų. Į kolūkį Jociai įstojo priversti. Daug metų Juozas Jocius dirbo lauko darbus. Išėjęs į pensiją, sargavo.

Agota ir Juozas Jociai užaugino keturias dukteris: Adelę (g. 1920 m.), Gabrielę (g. 1921 m.), Janiną (1925–1993) ir Eugeniją (g. 1930 m.). Dvynukai – Juzė ir Jonas (g. 1932 m.) – mirė maži. Jocių dukterys buvo gyvos, žvitrios, gražiai nuaugusios, turėjo, kaip žmonės sako, „tirštus“ plaukus. Buvo patrauklios savo išvaizda ir mokėjo bendrauti su žmonėmis²³. [...]

„Vyriausioji Jocių duktė Adelė, sulaukusi septynerių metų, pradėjo lankyti Gelgaudiškio pradinę mokyklą, buvusią dabartinėje Jau-

²³Stankaitytė B. Dabitų kaimas, Šiauliai, 2004, p. 76–77.

Jocių šeima. Pirmoje eilėje sėdi Agota ir Juozas Jociai; šalia senelio stovi Ingrida Grikietytė; antroje eilėje stovi (iš dešinės) Jocių žentas Jonas Grikiėtis su žmona Adele Jociūte. Apie 1970 m. Iš Grikiečių šeimos albumo

nimo gatvėje baltame mūriniame dvaro pastate, dabar jau vos bestovinėčiame. Jos mokytojai – Mikelkevičiūtė ir Šalkevičius. Adelė buvo skautė ir ateitininkė. Darbšti, energinga, sumani Adelė Jociūtė 1940 metais padėjo tėvui – Dabitų kaimo seniūnui. Pasak jos, tėvas nemokėjęs nei skaityti, nei rašyti. Ji raita atlikdavusi tėvo pavestus darbus, nurodydama žmonėms, ką jie turi daryti; jei reikėdavo, sukviesdavo juos į krivūles, pasirašydavo dokumentuose už tėvą.

Adelė Jociūtė ištekėjo už Jono Grikiečio, kilusio iš Skaistakaimio kaimo (bet gimusio Amerikoje). Grikiečiai užaugino sūnų Joną ir dukterį Ingridą. Ir dabar, jau garbingo amžiaus sulaukusi, Adelė nesiskundžia sveikata. Gyvena dukters Ingridos ir žento Vinco Dabravolskių šeimoje Gelgaudiškyje²⁴.

Jonas Grikiėtis gimė 1917 m. liepos 27 d. JAV. Jam jau buvo septyneri, kai 1924-aisiais tėvai sugrįžo į Lietuvą ir nusipirko ūkį Skaistākaimio kaime. J. Grikiečio tėvai apsivedė JAV: mama, Antanina Dobilaitė, kilusi iš Gelgaudiškio, o tėvas Salemonas – iš Kazlų Rūdos apylinkių. Jau Skaistākaimyje gimė antrasis Grikiečių sūnus – Benas.

1928 m. balandžio 12 d. S. Grikiėtis Skaistākaimyje įsigijo žemės. Išlikęs Žemės ūkio ministerijos Žemės perleidimo aktas (Nr. 2943), kuriame Žemės reformos valdyba įteisino žemės perleidimą. Tame akte rašoma, kad Žemės reformos valdyba, remdamasi 1924 m. rugpjūčio 13 d. nutarimu Nr. 1364 ir 1927 m. rugpjūčio 31 d. nutarimu Nr. 3524, S. Grikiečio nuosavybėn perleido iš Medardo Komaro nusavintą žemę. Šis aktas atliktas remiantis Žemės reformos įstatymu, Žemės reformos valdybos 1924 m. kovo 21 d. nutarimu, pa-

²⁴Ten pat.

žymėtu Marijampolės apygardos teismo Ipotekos skyriaus knygų rodyklėje. Žemė yra Šakių apskrityje, Gelgaudiškio valsčiuje. Toliau žemės perleidimo akte nurodoma:

„Narkūnų dvaro, einant Žemės reformos įstatymo paragr. 70⁴, pavadinto Skaistakaimio kaimu, du žemės sklypu, pažymėtu 1924 metais Žemės tvarkymo departamento matininko Dėdino Vinco sudarytame parceliacijos plane Nr. 18 ir 63, bendro ploto vienas hektaras devyni tūkstančiai aštuoni šimtai septyniolika kvadratinų metrų, tame skaičiuje 1 ha 9 414 kv. mtr. naudingos ir 0 ha 0 403 kv. mtr. nenaudingos žemės šiose sienose: 18 – šiaurėje Nemunas, rytuose sklypas Nr. 19, pietuose sklypas Nr. 16 ir vakaruose sklypas Nr. 17; 63 – šiaurėje sklypas Nr. 60, rytuose sklypas Nr. 64, pietuose sklypai Nr. 76 ir Nr. 75 ir vakaruose sklypas Nr. 62.

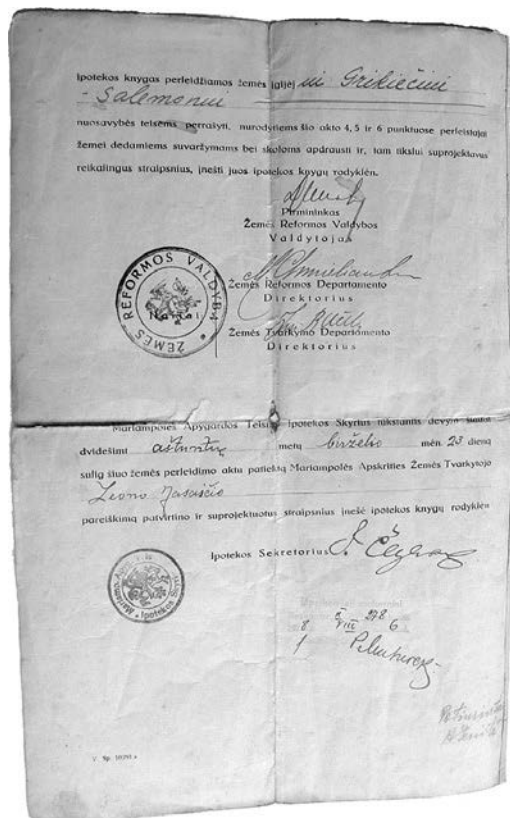
Už perleistą žemę Grikiėtis Salemonas turi sumokėti tris šimtus keturiasdešimt devynis litus 20 centų per 36 metus, įnešdamas kasmet ne vėliau kaip gruodžio mėnesio 1 dieną Valstybės išdan po devynis lit. 70 cent., pradedant mokėti 1929. Įnešant išperkamuosius mokesčius visus ar jų dalį anksčiau nustatyto termino skaitomi paskutiniams mokėjimo metams su žemės reformos įstatymo paragr. 27 numatyta nuolaida.

Be nesumokėtų išperkamuųjų mokesčių 349 lit. 20 cent., perleistoji žemė ap sunkinta šiomis skolomis: a) Statybai 134 lit. 45 cent., b) Inventoriui – , c) Sėklai – , d) Melioracijai – , e) – , kas sudaro bendrą skolą valstybei 483 lit. 65 cent.

Valstybinei skolai laiduoti perleistajai žemei dedamas keturių šimtų aštuoniasdešimt trijų litų 65 centų sumoje draudimas.

Kol bus sumokėti išperkamieji mokesčiai ir sugrąžintos valstybės duotos paskolos, perleidžiamos žemės savininkas be žemės reformos vykdomųjų įstaigų sutikimo neturi teisės jos keisti, perleisti, pasidalyti, apsunkinti įvairiais suvaržymais, išnuomoti ir turi pildyti visas žemės reformos vykdomųjų įstaigų numatytas ūkiui įsikurti sąlygas.

Sumokėjęs išperkamuosius mokesčius ir sugrąžinęs valstybės duotas paskolas, perleidžiamosios žemės savininkas yra laisvas nuo suvaržymų, nurodytų šio akto 5 punkte, bet ligi 1938 metų balandžio mėn. 12 dienos gali ją perleisti į kitas rankas tik Žemės ūkio ministerijai leidus ir tik tiems žmonėms, kurie vertėsi ar verčiasi žemės ūkio darbu.

Žemės perleidimo
aktas. 1928 m.

Iš Grikiėčių šeimos
archyvo

Gelgaudiškio muzikantai. Prie būgno iš dešinės – Jonas Grikietis, šalia jo dešinėje – Vincentas Liutkevičius, antras iš kairės stovi Jonas Kviečiūnas (į Gelgaudiškį iš Griškabūdžio jį parsivežė klebonas J. Augustaitis.

Griškabūdyje J. Kviečiūnas dirbo pas J. Augustaičio brolių, kuris ten tarnavo policijoje), trečias – Juozas Bacevičius, antras iš dešinės – Jonas Dainius. Janina Klimavičienė pasakojo, kad tame pavasarininkų orkestre grojo Vasiliauskas iš Skaistakaimio (medicinos sesers Reginos Grybiniėnės (Vasiliauskaitės) tėvas), Augustinas Bacevičius (gyveno prie Ensgirio kampo), kitas Bacevičius (gyveno už Ensgirio). Pavasarininkų orkestrantus mokė iš kitur atvykęs Orlikas. Apie 1935 m. Iš J. Klimavičienės albumo

Nesumokėjus laiku išperkamuju mokesčių ir negražinus paskolų, jeigu jų sumokėjimas žemės reformos vykdomųjų įstaigų nebus atidėtas, perleistoji žemė, einant Žemės reformos įstatymo paragr. 41, gali būti parduota žemės ūkio ministerio nustatyta tvarka.

Šis aktas, einant Žemės reformos įstatymo paragr. 51, išduotas Marijampolės–Seinų apskrities žemės tvarkytojui Jasaičiui Leonui, kuris šiuo įgaliojamas jį įtraukti į Marijampolės apygardos teismo Ipotekos skyriaus Ipotekos knygas perleidžiamos žemės įgijėjui Grikiečiui Salemonui nuosavybės teisėms perrašyti, nurodytiems šio akto 4, 5 ir 6 punktuose perleistajai žemei dedamiems suvaržymams bei skoloms apdrausti ir, tam tikslui suprojektavus reikalingus straipsnius, įnešti juos ipotekos knygų rodyklėn. [...] Marijampolės apygardos teismo Ipotekos skyrius tūkstantis devyni šimtai dvidešimt aštuntų metų birželio mėn. 23 dieną sulig šiuo žemės perleidimo aktu patiektą Marijampolės apskrities žemės tvarkytojo Leono Jasaičio pareiškimą patvirtino ir suprojektuotus straipsnius įnešė Ipotekos knygu rodyklėn“²⁵.

²⁵ Žemės perleidimo aktas Nr. 2943, išduotas S. Grikiečiui, gyv. Skaistakaimio k., Gelgaudiškio vls., 1928 m. balandžio 12 d.

Jonas Griekietis
Lietuvos kariuomenėje
Kaune (ant motociklo).
1939 m. Iš Griekiečių
šėimos albumo

Aktas patvirtintas Žemės reformos valdybos valdytojo, Žemės reformos departamento direktoriaus, Žemės tvarkymo departamento direktoriaus parašais ir Žemės reformos valdybos antspaudu.

Pasirašė Ipotekos skyriaus sekretorius ir patvirtino Marijampolės apskrities Ipotekos skyriaus antspaudu.

Tėvams apsigyvenus Skaistakaimyje, J. Griekietis lankė Gelgaudiškio pradžios mokyklą, mokytojos Marijos Zubrytės klasę. Būdamas jaunuoliu, J. Griekietis dirbo miško žvalgu Gelgaudiškio valsčiaus girininkijoje, kuriai vadovavo Sakaverskis.

1936 m. gegužės 19 d. J. Griekietis Jurbarko žiemos žemės ūkio mokykloje, kuri priklausė Žemės ūkio rūmams, išsilaikė egzaminus grietinės nugriebimo punktų vedėjo cenzui įgyti. Tikriausiai tuo metu jis dirbo pieno surinkimo punkte, kurį buvo įsteigę Skaistakaimio ūkininkai²⁶.

1938 m. lapkričio 2 d. Gelgaudiškio valsčiaus viršaitis Juozas Matijošaitis J. Griekiečiui išrašė asmens liudijimą (Nr. 247, vietoj vidaus paso), kuriame nurodyta, kad gimęs „Amerikoje“. O dokumentai, kuriais remiantis išduotas liudijimas – „Gimimo metrikai, tėvo vidaus pasas, išdavimo byla Nr. 1205/366466“²⁷.

1939 m. J. Griekietis jau tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Šeima saugo tuo metu jam išduotą Krašto apsaugos ministerijos pažymėjimą:

„Auto Rinktinės eil. Griekietis Jonas, gimęs 1917 m. birželio mėn. 27 d., kilęs iš Šakių apskr., Gelgaudiškio valsč., Skaistakaimio km., 1939 m. gegužės mėn. 27 d. baigė Auto Rinktinės mokomos kuopos kursą patenkinamai ir įgijo teisę puskarininkio laipsnį gauti ir karinio motociklisto specialybę. Pagrindas: įsak. Nr. 143 paragr. 3. Nr. 340, Kaunas.“²⁸

Su tarnybos draugais. Jonas Griekietis – viršuje. 1940 m. Iš Griekiečių šėimos albumo

²⁶ Jurbarko žiemos žemės ūkio mokyklos pažymėjimas, išduotas 1936 m. gegužės 19 d.

²⁷ Asmens liudijimas (vietoje vidaus paso), išduotas J. Griekiečiui 1938 m. lapkričio 2 d.

²⁸ Krašto apsaugos ministerijos pažymėjimas, išduotas J. Griekiečiui 1939 m. gegužės 27 d.

Už karinę automobilininko specialybę J. Grikielis poka-
rio metais vos neatidavė gyvybės. Jį susirado Griškabūdžio
NKVD ir pas save įdarbino vairuotoju (nori ar nenori – niekas
neklausė). Ten teko važinėti ir trofėjiniu lengvuju automobi-
liu, vežioti karininkus. Su Griškabūdžio enkavėdistais tekdavo
važiuoti į Kauną per Lekėčių ar Kazlų Rūdos miškus. J. Gri-
kietis pasakojo, kad automobilius dažnai apšaudydavo. Persekiojo pavojai.

1942 m. J. Grikielis vedė Adelę Jociūtę. Jau minėtame asmens liudijime (vietoj
vidaus paso) buvo įrašyta: „1942 m. balandžio mėn. 7 d. Gelgaudiškio metr. biure su-
situokė su Jociūte Adele. Metr. ved. Matijošaitis“. 1943 m. birželio 10 d. į šį asmens
liudijimą buvo įdėtas antspaudas, kad šis dokumentas galioja, jis pratęstas.

*Jonas Grikielis prie
Gelgaudiškio dv.
rūmų. 1940 m.
Iš Grikiečių šeimos
albumo*

*Trofėjinis Griškabūdžio
NKVD automobilis,
vairuotojas J. Grikielis
(antras iš dešinės).
1945 m.*

*J. Griekiečio tėviškė
Skaistakaimyje.
2003 m.
A. Andrijono nuotr.*

Pokario metais Gelgaudiškyje, šalia turgavietės (dabartinėje Nemuno gatvėje), Griekiečiai pasistatė mūrinį raudonų plytų namą, užsiaugino sodelį, užsiėmė smulkiu ūkiu. Šeimoje augo du vaikai. Gelgaudiškio plytinėje J. Griekietis dirbo normuotoju, meistru. Dar 1981 m. plytinės administracija J. Griekiečiui davė paskyrą automobiliui „Moskvič“ įsigyti. Naujutėlaitis lengvasis automobilis buvo morkinės spalvos, Jonas jį skrupulingai prižiūrėjo. Dar ir dabar ši technikos relikvija saugoma J. Griekiečio tėviškėje Skaistakaimyje.

Sulaukęs 60 metų amžiaus, J. Griekietis išėjo į pensiją, bet plytinėje dar dirbo kūriku. Darbo plytinėje metais Jonas buvo aktyvus saviveiklininkas, įmonės pučiamųjų orkestre grojo klarnetu. Muzikantas jis buvo savamokslis, tačiau grodavo iš natų. Plytinės orkestras linksmindavo ne tik Gelgaudiškio gegužinėse, bet lankydavosi ir kitose Šakių rajono vietovėse.

*Salemono Griekiečio
kapas Gelgaudiškio
kapinėse. 2008 m.
A. Andrijono nuotr.*

J. Grikietis buvo nagingas meistras, ūkelyje iširengė sulčių spaudyklą. Rudenį, kai Gelgaudiškio ir jo apylinkių sodai pabirdavo sultingais obuoliais ir kriaušėmis, daugelis šio krašto žmonių su naujuoju derliumi skubėdavo į Grikielių kiemą išsipausti sulčių.

J. Grikietis mirė 1998 m., palaidotas Gelgaudiškio kapinėse. Jo žmona Adelė greta atgulė 2005 m. kovą.

Jono ir Adelės Grikielių sūnus Jonas gimė 1943 m. balandžio 5 dieną. Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje baigė 9 klases, toliau mokėsi Būivydiškių žemės ūkio mokykloje, studijavo sodininko specialybę. Kai spaudoje pasirodė kvietimai padėti išsivinti Kazachstano plėšinius, kai partijos ir komjaunimo komitetai aktyviai verbavo jaunimą prisidėti prie tų darbų, J. Grikietis atsidūrė išvykstančiųjų gretose. Tą apsisprendimą lėmė noras nelikti nuošalyje ir pusbrolio pavyzdys, kuris į Kazachstaną išvyko metais anksčiau (jis ir šiuo metu ten tebegyvena). Jaunas vaikinai svetimame krašte norėjo išbandyti savo jėgas, be to, tikėjosi geriau išmokti rusų kalbą, nes svajoto tapti kariškiu. Kazachstane statė gamyklą. Po metų grįžo į Gelgaudiškį, nes atėjo metas eiti į kariuomenę. Šakių rajono karinis komisariatas šaukimo į kariuomenę datą atidėjo dvejiems metams, kad Jonas baigtų vidurinę mokyklą ir galėtų stoti į karo mokyklą. J. Grikietis pradėjo dirbti Gelgaudiškio plytinėje darbininku, vėliau – tarnautoju MSV. Vakarais mokėsi vadinamojoje darbininkų jaunimo vakarinėje mokykloje, dešimtoje klasėje. Jonas prisimena, kad visus tuos metus – ir Gelgaudiškyje, ir Būivydiškėse, ir Kazachstane – daug sportavo. Labiausiai mėgo futbolą, keletą metų buvo Gelgaudiškio futbolo komandos vartininku, su šia komanda aplankė daug Sūduvos miestų ir miestelių. Komandos kapitonas tuomet buvo Gelgaudiškio vidurinės mokyklos mokytojas Vincas Červinskis.

*Jonas Grikietis
(Jono Grikielio sūnus).
Apie 1965 m.
Iš Grikielių šeimos
albumo*

*J. Grikietis Ačinsko (Krasnojarsko kr.)
karo mokyklos kursantas (dešinėje).
1964 m. Iš Grikielių šeimos albumo*

*J. Grikietis kariniame laive. Apie 1970 m.
Iš Grikielių šeimos albumo*

*J. Griekietis su močiute
Agota Dabūtę kaime.
Apie 1970 m.
Iš Griekiečių šeimos
albumo*

1964 m. J. Griekietis įstojo į Ačinsko (Krasnojarsko kraštas) karo mokyklą. Ją baigė 1967 m. Tarnybos vietą pasirinkti jam leido pačiam, nes gerai mokėsi ir buvo disciplinuotas. Ir tarnybos laiptais kopė sklandžiai.

„Aplinkui buvo geri žmonės, draugai, vyresnieji karininkai. Tarp karių būdavo ir vaikinių iš Lietuvos, todėl savos kalbos nepamiršau. Be to, susirinkau gerą ir gausią biblioteką knygų, žurnalų gimtąja kalba“, – prisimena Jonas.

J. Griekietis tarnavo Murmansko srityje, specialiųjų kreiserinių ir povandeninių laivų zonoje. Užpoliarėje, uolėtose Murmansko srities pakrantėse prabėgo daug karininko J. Griekiečio tarnybos metų. Kasmet, mėnesį gavęs atostogų, dažniausiai sugrįždavo pas tėvus į Gelgaudiškį. Jonas tėviškėje buvo surinkęs didelę plokštelių kolekciją, jų atsinešdavo į miestelio vasaros estradą, kur jaunimo šokių vakaruose iš jų sklisdavo muzika ir dainos.

Kartą aplankyti sūnaus į karinį garnizoną Murmansko srityje susirengė tėvas J. Griekietis. Vėliau jis pasakojo, kad tai buvo sunki, varginanti kelionė, jį tikrino, tarsi būtų važiuavęs į užsienį, į kapitalistinę šalį. Nuvykęs pajuto atšiaurias klimato sąlygas, pamatė poliarines naktis, kai pusę metų nenusileidžia saulė...

Į atsargą majoras J. Griekietis išėjo 1990 m. būdamas karinio dalinio vado pavaduotoju. Tuomet jam buvo 48 metai. Karinės tarnybos metu jis apiplaukė visus vandenynus, visas jūras, aplankė daug uostų. Už pasižymėjimą tarnyboje apdovanojotas 11 medalių. *„Tai buvo geriausi mano gyvenimo metai“, – sako Jonas.*

Šeimą karininkas J. Griekietis sukūrė tarnaudamas Murmanske. Jo žmona Lidija kilusi iš Kaliningrado srities. Šeimoje

*Karininkas J. Griekietis.
Apie 1970 m.
Iš Griekiečių šeimos
albumo*

J. Grikietis atostogų metu Gelgaudiškyje. Apie 1970 m. Iš Grikiečių šeimos albumo

užaugo du vaikai. Dukrai davė Ingridos vardą (matyt, prisimindamas Lietuvoje likusią seserį), sūnus – Igoris. Ingrida ištekėjo už lietuvio, augina tris vaikus – Jevgenijų, Aleksandrą ir Dmitrijų. Šeima liko gyventi Murmanske, tėvų bute. Ingrida dirba prekybos tinkle pardavėja. Sūnus Igoris – vairuotoju Smolenske.

Išėjęs į atsargą, karininkas J. Grikietis su žmona sugrįžo į Lietuvą, apsigyveno Panevėžyje, kur dar 1986 m. iš Rusijos gynybos ministerijos fondų buvo gavęs kooperatinį butą, susipirko baldus ir penkerius metus gyveno.

„Tai buvo neblogi metai – turėjome draugų, netoli buvo tėviškė. Norėjosi likti Lietuvoje, pradėti kurti naują gyvenimą. Lankiau kursų prie karinio komisariato, galvojau, kad atsiras ir man vieta besikuriančioje Lietuvos kariuomenėje. Priėmiau priesaiką. Tačiau ministro įsakymo, kuriuo suteikiamas karininko laipsnis, taip ir nesulaukiau. Matyt, karininkų profesionalų tuomet Lietuvai nereikėjo. Tai viena, o antra – man kur kas lengviau prisitaikyti gyventi Rusijoje nei žmonai ir kitiems šeimos nariams Lietuvoje. Todėl 1995 metų vasario 14 d. su žmona palikome Lietuvą. Išvažiavome savo „Žiguliais“, nežinodami, kur apsistosime. Štai jau 10 metų gyvename nedideliame miestelyje, 40 km nuo Smolensko...“ – savo laiške pasakojo J. Grikietis.

J. Grikietis prieš išeinant į atsargą. Apie 1990 m. Iš Grikiečių šeimos albumo

Nuo to laiko, kai išvažiavo iš Lietuvos, tėvų Gelgaudiškyje nebelankė. Kartais paskambindavo telefonu.

Apie Joną dar 2003 m. vasarą Grikiečių namuose kalbėjomės su jo mama Adele. Buvo karštas liepos mėnuo, atviri langai, po kuriais sviro saulės kepinamos vyšnių šakos. Takelis pro vyšnias vedė prie vartelių į miestelio turgavietę. Pro tuos vartelius į namus sugrįždavo Jonas...

Jono ir Adelės Griekiečių dukra Ingrida gimė 1959 m. gegužės 9 d. 1977 m. baigė Gelgaudiškio vidurinę mokyklą. Vienerius metus mokėsi Kaune, ten dirbo. Paskui sugrįžo į Gelgaudiškį ir liko gyventi tėvų namuose prie turgavietės, kur baltomis sienomis boluoja senas Gelgaudiškio dvaro pastatas, buvusi savivaldybė. 1981 m. ji ištekėjo už gelgaudiškinio Vinco Dabravolskio, kuris jau kelinti metai rūpinasi plačia apylinke, neša seniūno darbų našta. Ingrida su Vincu užaugino dvi gražias dukras: Ieva (jau ištekėjusi) gimė 1984 m., Justė – 1990-aisiais, mokosi Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje.

Elizava*

Kaime buvo 8 kiemai. Iki šių dienų išlikusi Lietuvos savanorio Antano Sakauskio sodyba, kurioje tebegyvena giminės palikuonys Tamošaičiai. Netoliese gyvensių Antano Švelnio, Prano Žibučio, Vinco Vaičiaičio, Juozo Račiūno sodybos nugriautos. Juozo Milžinsko sodybos vietoje dabar išsikūręs Petras Dainius. Ročkaus sodybos net vietos nelikę. Marcelės Švelnienės vietoje dabar gyvena giminaičiai Gabraičiai.

Sovietmečiu visoje kaimo teritorijoje veikė molio karjerai. Iš čia siauruoju geležinkeliu vežė molį plytinei. Dabar molduobės pilnos vandens, ten veisiasi karosai ir kitos žuvis. Šios teritorijos privatizuotos.

Šimkai

Iš rytų pusės su Šimkų kaimu sueina Dabitai, iš pietų – Mozūriškiai, iš vakarų – Dobilaičiai, iš šiaurės – Jankūnų ir Elizavos kaimai.

Iš Šimkų kaimo kilęs savanoris kūrėjas Kazys Černevičius. Į Lietuvos kariuomenę jis įstojo 1919 m. liepos 18 d. Su priešu K. Černevičius kovojo įvairiuose frontuose, buvo sužeistas. Nepriklausomos Lietuvos metais jis buvo aktyvus šaulys.

Atsargos grandinis K. Černevičius 1930-aisiais, Vytauto Didžiojo metais, spalio 31 d. Vyriausybės buvo apdovanotas savanorių kūrėjų medaliu („Vyriausybės žinios“ Nr. 268).

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, K. Černevičiaus namuose prieglobstį rasdavo ne vienas vengias tarnybos sovietų armijoje jaunuolis. Vienas iš jų – Pranas Kutkaitis, gyvenantis Šakių rajone, Baltkojų kaime (10 km nuo Šakių)²⁹.

Apie 1985 m. Šimkuose gyveno Augustinas Bacevičius, Juozas Bacevičius, Diržiuviėnė (vyras Sebastijonas miręs), Antanas Laurinaitis (abiem mirus, jau melioracijos metais sodyba nukelta), Bronius Bebrauskas (Vincu Pečiukaičio sodyboje), Stankuvienė (Juozo Minalgos sodyboje. Jam mirus, žmona persikėlė gyventi pas dukterį į Šiaulius. Mirus Stankuvienei, pastatus nugriovė), Juozas Petkevičius (jam mirus, žmona persikėlė gyventi pas sūnų į Gelgaudiškį; melioracijos metais sodyba nukelta), Pranas Bacevičius (prieš jį toje sodyboje gyveno Ūsas, kuris ją įsigijo iš Bakšio. Nuo to laiko sodyba vadinama Bakšyne), Dobilai (vėliau toje sodyboje gyveno Antanas Laurinaitis, jau minėto Laurinaičio sūnus; melioracijos metais sodybą nugriovė), Bakšys (vėliau sodyboje gyveno Ona Bataitienė su dukra), Antanas Juodaitis (Juodaičiams mirus, sodybą nupirko O. Bataitienės sūnus Vytautas).

Kaime gyveno vargonininkas Rimkus su žmona, kuri buvo Šimkų pradinės mokyklos mokytoja. Abu jau mirę, sodyba nugriauta.

* Plačiau žr. – Jūrėtės Kairaitienės str. „Elizava“.

²⁹ Birutės Duobienės, gim. 1930 m., gyv. Kiduliuose (Šakių r.), atsiminimai, užrašyti Gedimino Tirliuko 2003 m.

Po J. Pališkio mirties sodyboje gyveno Gediminas Bastys (melioracijos metais sodybą nugriovė). Šimkuose gyveno Šukaičiai, Sakalauskai.

9 lentelė

Šimkų kaimo rinkikai 1927 metais³⁰

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, (ha)	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Bacevičius Antanas	50	Šimkų k.	13	1914
2.	Bacevičius Juozas	60	"	13	"
3.	Banaitis Jonas	35	"	5	"
4.	Bakšys Juozas	60	"	8	"
5.	Drešeris Gustavas	34	"	8	"
6.	Dobilas Antanas	32	"	13	"
7.	Dobilas Pranas	50	"	3	"
8.	Diržius Sabastijonas	35	"	13	"
9.	Juodaitis Juozas	40	"	5	"
10.	Laurynaitis Antanas	26	"	13	"
11.	Lekavičius Juozas	55	"	12	"
12.	Mockevičius Pranas	30	"	13	"
13.	Petkevičius Motiejus	56	"	27	"
14.	Skamarakas Antanas	35	"	8	"
15.	Šukaitis Kazys	60	"	6	"

10 lentelė

Šimkų kaimo rinkėjai 1927 metais³¹

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Lekavičius Juozas	55	žemdirbystė	Šimkų k.
2.	Lekavičienė Agota	45	"	"
3.	Petkevičius Motiejus	60	"	"
4.	Petkevičius Marcelė	40	"	"
5.	Petkevičius Jurgis	40	"	"
6.	Petkevičienė Julė	35	"	"
7.	Diržius Sabastijonas	30	"	"
8.	Diržiuvienė Marcelė	25	"	"
9.	Diržius Kasparas	73	"	"
10.	Diržius Adomas	65	"	"
11.	Diržius Antanas	32	"	"
12.	Dobilas Pranas	51	"	"
13.	Dobilienė Milija	40	"	"
14.	Strakauskas Naztazija	60	"	"
15.	Strakauskas Antanina	26	"	"
16.	Bacevičius Juozas	63	"	"
17.	Bacevičienė Petrė	44	"	"
18.	Grybas Palionė	63	"	"
19.	Bacevičius Antanas	52	"	"
20.	Bacevičienė Nastazija	46	"	"
21.	Bacevičius Vincas	25	"	"
22.	Skamarakas Antanas	65	"	"
23.	Skamarakienė Petronė	62	"	"
24.	Skamarakas Antanas	33	"	"
25.	Skamarakas Juozas	28	"	"
26.	Skamarakienė Marcelė	26	"	"
27.	Šukaitis Kazys	62	"	"
28.	Šukaitis Patronė	50	"	"
29.	Banaitis Jonas	35	"	"
30.	Banaitis Antosė	33	"	"

³⁰ Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.

³¹ Ten pat.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
31.	Banaitis Uršulė	55	“	“
32.	Dobilas Jonas	55	“	“
33.	Dobilas Ona	45	“	“
34.	Mockevičius Pranas	28	“	“
35.	Lenktienė Agota	60	“	“
36.	Mockus Agota	33	“	“
37.	Mockus Ona	30	“	“
38.	Dobilas Ananas	32	“	“
39.	Dobilas Kunigunda	30	“	“
40.	Sutkaitis Kazys	28	“	“
41.	Sutkaitis Antosė	28	“	“
42.	Dobilas Elzbieta	55	“	“
43.	Grybas Pranas	26	“	“
44.	Petkevičienė Nastazija	53	“	“
45.	Petkevičienė Marė	40	“	“
46.	Laurynaitis Antanas	26	“	“
47.	Laurynaitis Pranciškė	28	“	“
48.	Laurynaitis Marija	60	“	“
49.	Bakšys Juozas	60	“	“
50.	Drešeris Gustavas	48	“	“
51.	Drešeris Marija	36	“	“
52.	Juodaitis Juozas	45	“	“
53.	Juodaitienė Marcelė	30	“	“

Rinkevičiai

Veronika Rinkevičienė (Straigyte) gimė 1897 m. spalio 27 d. Pūpasodžio kaime netoli Miroslavo. Tėvai turėjo 40 ha žemės pavyzdinę ūkį.

V. Rinkevičienė baigė Marijampolės mokytojų seminariją ir dirbo kaimo mokyklose. 1931 m. ištekėjo už Antano Rinkevičiaus, kuris vargonininkavo Šantaikos bažnyčioje, Dzūkijoje. Vėliau persikėlė gyventi į Šilavotą, o paskui – į Igliauką. 1938 m. nusipirko 7 ha žemės. Sūnus Justinas prisimena, kad tėvai vos išvengė 1941 m. birželio deportacijos.

1941 m. liepos 10 d. šeima paliko Igliauką ir persikėlė gyventi į Šimkų kaimą, Gelgaudiškio valsčių. Ten gyveno vokiečių ir rusų okupacijos laikais. A. Rinkevičius dirbo ūkyje, kartais vargonininkaudavo Gelgaudiškio bažnyčioje. Veronika dirbo Šimkų pradinės mokyklos vedėja.

„Teko pergyventi sunkius ir neramius pokario metus, daug dirbta su kastuvu, dalgiu, šakėmis rankose. Baisu būdavo ir dieną, ir naktį. O paskui prasidėjo kolchozai“, – prisiminė Justinas.

1953 m. mokytoją V. Rinkevičienę perkėlė į Jotyškių kaimo pradinę mokyklą. 1955 m. ji išėjo į pensiją.

Antano ir Veronikos Rinkevičių šeimoje užaugo trys vaikai – Česlovas, Justinas ir Zenonas.

Česlovas gimė 1932 m. birželio 27 d., 1951 m. baigė Šakių vidurinę mokyklą. Mokėsi Lietuvos žemės ūkio akademijoje, Hidromelioracijos fakultete. Dirbo Gelgau-

diškyje. Vedė mokytoją Nemanytę. Užaugino du sūnus – Vytautą ir Arūną. Šiuo metu Č. Rinkevičiaus šeima gyvena Kaune.

Justinas gimė 1933 m. lapkričio 5 d. Mokėsi Šimkų pradinėje mokykloje. 1951 m. baigė Šakių vidurinę mokyklą. 1956 m. baigė Vilniaus pedagoginio instituto Užsienio kalbų fakultetą (vokiečių k. spec.). Vedė Aldoną. Užaugino dvi dukras – Meilę (1956), Eglę (1965) ir sūnų Gintarą (1960).

Gintaras Rinkevičius vadovauja Lietuvos valstybiniam simfoniniam orkestrui. 2005 m. G. Rinkevičiaus vadovaujamas kolektyvas ne tik pakartojė 2002-ųjų triumfą Vokietijos salėse, bet ir efektingai įžengė į dar neišbandytas prestižines šios šalies ir Ispanijos muzikines erdves. Penkių savaičių turnė orkestrui bei jo vadovui antrą kartą ovacijas sukėlė vienos geriausių Europos salių – Kelno filharmonijos – publika, juos svetingai sutiko Eseno filharmonijos, Bairoito, Kylio miestų, pagrindinių Barselonos, Valensijos, Saragosos, Mursijos, Kastelono salių klausytojai³². [...]

Šių gastrolių prodiuseris Jorgas Hanemanas prieš trejus metus G. Rinkevičiaus vadovaujamą kolektyvą „išbandė“ nedidelių Vakarų Vokietijos miestų salėse – ši kartą maršrutuose dominavo 1,5 tūkst. vietų siekiančios erdvės, tarp kurių buvo nemažai naujutėlaičių statinių – tikrų architektūros ir akustikos stebuklų. „*Manau, kad po Ispanijos koncertų nė vienas muzikantas nesigailėjo pasirinkęs savo profesiją*“, – juokavo G. Rinkevičius. Įspūdingų šios šalies salių publika vilniečius sutiko itin kaitriai. Net per dieninį koncertą Saragosos „Auditorio“ salė buvo pilnutėlė, o nespėję pailsėti po kelionės iš namų lietuviai griežė bisą. Kiekvieną kartą po Sergejaus Prokofjevo siuitos iš baletu „Romeo ir Džiuljeta“ temperamentingi ispanai prašydavo vilniečių pratęsti koncertus.

J. Hanemanas neslėpė pasididžiavimo lietuviais: po trejų išsiskyrimo metų šis patyręs prodiuseris sakė iš naujo įsitikinęs aukšta Lietuvos valstybinio simfoninio orkestro ir jo vadovo meno kokybe. Vokietijos recenzentai atkreipė dėmesį į jų muzikavimo preciziką, džiaugsmą ir polėkį, atidumą kiekvienam dirigento mostui. Anot kritikų, toks greitas tempas, koku kolektyvas grodavo bisui virtuoziską George'o Bizet „Farandolą“ iš siuitos „Arlietė“, pasiekiamas tik aukščiausio lygio orkestrams. Muzikantai ir maestro net 21 kartą (gastrolių rekordas!) kilo į koncertų scenas. Po užsienio maratono kolektyvas pristatė Europos Sąjungos ir Japonijos mainų metams skirtą programą³³.

G. Rinkevičius yra Lietuvos valstybinio simfoninio orkestro meno vadovas, vyriausiasis dirigentas, Latvijos nacionalinės operos meno vadovas.

Mokėsi ir baigė Vilniaus M. K. Čiurlionio menų gimnaziją, 1983 m. baigė Leningrado konservatoriją, 1983–1986 m. stažavosi Maskvos konservatorijoje (prof. J. Simonov). Nuo 1988 m. – Lietuvos valstybinio simfoninio orkestro meno vadovas ir vyriausiasis dirigentas, nuo 1996 metų – Latvijos nacionalinės operos meno vadovas.

G. Rinkevičius yra V sąjunginio dirigentų konkurso (1983, Maskva, Rusija), Tarptautinio Herberto fon Karajano fondo dirigentų konkurso (1985, Vakarų Berlynas, Vokietija) nugalėtojas, tarptautinio konkurso „In memoriam Janos Ferencsik“ (1986, Budapeštas, Vengrija) laureatas. Jis pastatė operas: V. A. Mocarto „Pagrobimas iš Seralio“ (Vengrijos naciona-

³² Andrikonytė A. Sunkias gastroles šildė ovacijos ir dukterų draugija, *Lietuvos rytas*, 2005, ko-vo 22.

³³ *Ten pat.*

G. Rinkevičius su simfoniniu orkestru Kongresų rūmuose Vilniuje. Koncertas, skirtas Lietuvos automobilių kelių direkcijos prie Susisiekimo ministerijos 90-mečiui. 2008 12 03

G. Rinkevičius Vilniaus kongresų rūmų scenoje su operos solistu Vytautu Juozapaičiu, kitais solistais ir muzikantais. 2008 12 03. A. Andrijono nuotraukas

linis operos teatras), A. Žigaitytės „Mažvydas“ (Klaipėdos muzikinis teatras), Dž. Verdžio „Nabucco“ (1992, Lietuvos operos ir baletų teatras, operai pats dirigavo), A. Dvoržako „Requiem“ (1994, Lietuvos operos ir baletų teatras), R. Vagnerio „Skrajojantis olandas“ (su Lietuvos valstybiniu simfoniniu orkestru, Latvijos valstybiniu akademinio choru „Latvija“, žymiausiais Lietuvos operos solistais).

G. Rinkevičiaus iniciatyva pirmą kartą Lietuvoje buvo atlikti iškilūs kūriniai: G. Mahlerio 8-oji simfonija, M. K. Čiurlionio simfoninė poema „Kęstutis“, E. Legaro „The dream of Gerontius“, Ph. Glasso „Itaipu“ ir kt. Dirigentas daug koncertuoja Lietuvoje ir užsienyje: Prancūzijoje, Olandijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kt. Dirigavo Rusijos nacionaliniam simfoniniam orkestrui, Didžiajam Rusijos radijo simfoniniam orkestrui, Weimarer Staatskapelle, Temperės simfoniniam, Latvijos nacionaliniam simfoniniam, Estijos nacionaliniam simfoniniam orkestrams ir kt.

Su Lietuvos valstybiniu simfoniniu orkestru koncertavo Europos renginiuose: Antibu ir Pontivy (Prancūzija), Kortrijko (Belgija), Wiltz'o (Liuksemburgas), Čičesterio (D. Britanija) muzikos festivaliuose, „Varšuvos rudens“ šiuolaikinės muzikos festivalyje Europamusicale festivalyje Miunchene (Vokietija) ir kt. Už koncertinę veiklą apdovanotas Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija (1994), Dlk Gedimino IV laipsnio ordinu (1997), Latvijos Didžiuoju muzikos prizų (1977).

G. Rinkevičius, minėdamas kūrybinės veiklos 25-metį, pradėjo G. Mahlerio simfoninių kūrinių ciklą, kuris bus atliekamas dvejus metus³⁴.

Zenonas gimė 1939 m. lapkričio 29 d. Baigė Kauno mokytojų seminariją. 1956–1957 m. mokytojavo Jotyškiuose. 1961 m. baigė Vilniaus pedagoginio instituto Muzikos fakultetą. Gyvena Klaipėdoje, dirba universitete dėstytoju. Z. Rinkevičius parašė kelias knygas ir daug straipsnių muzikos dėstytojų klausimais. Užaugino dvi dukras – Aušrinę ir Daivą.

1960 m. Antanas ir Veronika Rinkevičiai išvažiavo pas sūnų Justiną, kuris gyveno Vievėje. 1984 m. mirė mokytojos vyras Antanas. Mokytoja V. Rinkevičienė sulaukė 99 metų, mirė 1996-aisiais. Antanas ir Veronika Rinkevičiai palaidoti Vievėje.

Šimkų mokykla

Apie ją pasakoja buvusi Šimkų pradinės mokyklos mokytoja Aldona Gliosienė, gimusi Ringaudų kaime, Kauno rajone. Dabar mokytoja pensijoje, gyvena Dabitu kaime.

„Man atrodo, kad mokykla veikė nuo 1936 metų. Šimkų pradinėje mokykloje dirbau 1963–1967 metais. Mokykloje buvo keturios klasės. Tuo metu mokėsi apie 20 mokinių. Tarp jų – Juozas Bataitis, Stasys Bataitis, Viliūšis, Romas Karalius, Birutė Bacevičiūtė, Sakalauskaitė, Žilaitytė, Pališkis, Pališkytė, Romas Laurinaitis ir kt. Iki 1967 metų, kai Dabituose pastatė naują pradinę mokyklą, Šimkuose buvau pasuktinė ten dirbusi mokytoja. Prieš mane Šimkuose dirbo mokytoja Teresė Kuklierienė, Algima Korsakienė. Mokykloje organizuodavome naujametinę eglutę, švėsdavome Moters dieną, mokslo metų užbaigą. Pagal pradinių klasių programą

³⁴Iš Lietuvos kultūros ministro Vladimiro Prudnikovo teikimo G. Rinkevičių apdovanoti Lietuvos valstybės apdovanojimu, 2004 m. gruodžio 31 d.

Šimkų pradinė mokykla Diržių namuose. Kieme – mokytoja Aldona Gliosienė. Apie 1965 m.

dėsčiau visus dalykus. Organizavome meno saviveiklą, darbelių užsiėmimus. Pamokos ir pertraukos būdavo tokios pat trukmės kaip ir dabar. Mokykla dirbo dviem pamainomis: vieni mokiniai ateidavo iš ryto, kiti – po pietų. Pietų metų vaikai užkandžiaudavo iš namų atsineštą maistą. Mokykloje buvo viena didelė klasė ir butukas pasikabinti drabužiams. Klasėje būdavo 10 suolų, rašymo lenta, mokytojos stalias ir spinta knygoms. Langai būdavo be užuolaidų. Tais laikais tikybos nebedėstė, nes ji buvo uždrausta. Į mokyklą ateidavo medicinos seselė ir tikrindavo mokinių sveikatą. Vaikams rengdavome turistinius žygius į Ensgirį, žygiuodame prie Nemuno ir kitur. Jeigu vaikai neatlikdavo namų darbų, tekdavo juos palikti po pamokų. Į mokyklą vaikai ateidavo su drabužiais, kuriuos turėdavo, uniformų tuomet nebuvo. Kūno kultūros pamokoms neturėjome jokios aikštelės, vaikai paprasčiausiai žaisdavo kieme. Žiemą iš sniego vaikai lipdydavo senius besmegenius, svaidydavosi sniego gniūžtėmis. Į pamokas vaikus pakviesdavo paprastas rankinis skambutis. Tėvų susirinkimai mokykloje vykdavo kartą per trimestrą. Retai pasitaikydavo, kad kas nors iš mokinių liktų antrus metus toje pačioje klasėje. Žiemą mokyklą šildė krosnis. Vieną savaitę moksleiviai atostogaudavo Spalio švenčių proga, dvi savaites – po Naujų metų, savaitę gaudavo pavasario atostogų. Nebuvo galima švęsti nei Velykų, nei Kalėdų. Pažymius mokiniams rašydavome nuo pat pirmosios klasės, veikė penkiabalė sistema. Vykdavo gamtos pažinimo, dailiųjų, rašymo, dainavimo, lietuvių kalbos, rusų kalbos (2, 3, 4 klasėms), aritmetikos, istorijos (4 klasei), fizinės kultūros pamokos. Gamtos pažinimo pamokose mokiniai susipažindavo su orų kaita, iškasenomis, Baltijos jūra, miestais, Karakumų dykuma, miškais, žmogaus gyvenimu ir kt. Piešdavo kriaušes, lapus, rudenį, žiemą, eglutę, lesyklėles, ornamentus, gandrulizdžius, katinėlius, gaidelius ir kt. Darbų pamokose mokydavosi įsisiūti sagas, pakabas, gaminti valgi, išvirti arbatą, padengti stalą, susipažindavo su

higienos taisyklėmis, iš popieriaus lankstydamo lankstinukus, gaminavo žaislus, lipdydavo iš plastilino ir kt. Dainavimo pamokose dainuodavo daineles „Mokykla“, „Plaukė žąselė“, „Penketuką aš gavau“, „Du gaideliai“, „Išėjo tėvelis į mišką“, mokėsi pažinti penklinę, aštuntines, ketvirtines natas, pauzes. Berniukai darydavo inkilėlius, lesyklėles paukšteliams, dūdeles. Mokykloje buvo rodomi kino filmai, vyko jaunimo vakarai, šokiai. Tėvai bendraudavo su mokytojais, noriai dalyvaudavo renginiuose.

Žiemą mokyklos krosnį kūrendavo Marcelė Diržiūtė, jos pastangomis vaikai nešaldavo“.

Ramutė Gabraitienė (gimė 1939 09 08 Dabūtų kaime) Šimkų mokyklą pradėjo lankyti 1946 m. rudenį, kai jai sukako 7-eri metai. Ji prisimena, kad mokykloje buvo viena klasė, kurioje mokėsi skirtingo amžiaus vaikai. Vienoje eilėje sėdėdavo pirmokai, kitoje – antrokai, trečioje – trečiokai, o paskutinėje – ketvirtokai. Pastarųjų klasėje buvo per 10: Irutė ir Genovaitė Skamarakaitės, Irutė Orentaitė, Ona Gaidytė, Aldutė Nauburaitytė, Antanas Skinkaitis, ji – Ramunė Skinkaitytė, Vitas Bitinaitis, Juozas Betkevičius, Donatas Kulikauskas. Berniukai būdavo labai geri, niekad nesipešdavo, nesipyko su mergaitėmis. Vasarą visi vaikai žaisdavo kieme, berniukai mėgo futbolą, mergaitės – „stikliuką“. Visiems būdavo labai linksma.

Šeštadieniais taip pat eidavo į mokyklą, vykdavo 4–5 pamokos. Vaikai rašydavo pagaliukais, nes tuomet dar nebūdavo „šratinukų“. Ant pagaliuko galo užsivyniodavo skuduriuką, merkdavo jį į rašalą ir rašydavo. Spalvotų pieštukų tuomet taip pat nebūdavo, todėl piešiniai būdavo nespalvoti. Kartais juos spalvindavo augalu, parsineštu iš laukų.

*Šimkų mokyklos
pradinukai.
Apie 1967 m.*

Naujųjų metų proga vykdavo karnavalai. Šokdavo tik per Spalio šventes, Naujuosius metus ir mokslo metų pabaigoje. Vaikai labai mėgdavo dainuoti. Po vasaros atostogų visi labai norėjo eiti į mokyklą, susitikti su draugais, pasidalyti išpūdžiais.

1950 m. prie Šimkų mokyklos prijungė dar dvi – Jotyškių ir Pakalniškių.

Tuo metu visus vaikus mokė mokytoja Rimkuvienė. Ji buvo labai gera, niekuomet ant vaikų nepykėdavo. Mokytoja dėstė visus dalykus: nuo sunkiausio – matematikos iki lengviausio – muzikos. Ji vaikams taip pat sekėdavo pasakas. Mokykloje buvo mokytojos kambariukas. Atskiroje patalpoje kūrėdavo krosnį.

Jankūnai

Tarpukariu kaime buvo 18 kiemų. Jame gyveno Eidukaitis, Antanaitis, Gaidys, J. Diminskis, A. Diminskis, Valaitis, Skamarakas, Juozas ir Jurgis Dobilai, Bačiūnas, Staniulis, Sabas, Keselys, Uždravis, Pališkis, Bacevičius, Fridrikis, Sederevičius.

Prieš porą dešimtmečių Jankūnuose dar gyveno Diminskienė, Diminskaitė, Skamarakienė, Onusaitis, Uždravis, Petkevičius. Visi gyventojai buvo pensininkai.

Antrojo pasaulinio karo metais kaime nukrito Raudonosios armijos lėktuvas*.

11 lentelė

Jankūnų kaimo rinkikai 1927 metais³⁵

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Antanaitis Jonas	40	Jankūnų k.	6	1914
2.	Bajerčius Juozas	55	“	10	“
3.	Diminskis Antanas	65	“	13	“
4.	Dobilas Juozas	50	“	10	“
5.	Dobilas Jurgis	33	“	3	“
6.	Eidukaitis Antanas	45	“	3	“
7.	Eidukaitienė Agota	45	“	6	“
8.	Bacevičius Jeronimas	28	“	15	“
9.	Grybas Tamošius	60	“	13	“
10.	Frydrikis Kristijonas	39	“	3	“
11.	Jocius Jonas	36	“	6	“
12.	Kluonius Jonas	63	“	36	“
13.	Keselienė Petronė	60	“	11	“
14.	Petkūnas Antanas	49	“	26	“
15.	Pališkis Kazys	32	“	20	“
16.	Račiūnas Kostas	33	“	26	“
17.	Staniulis Jonas	34	“	26	“
18.	Šabas Pranas	50	“	39	“
19.	Švelnys Mykolas	50	“	6	“
20.	Valaitienė Emilija	45	“	6	“

12 lentelė

Jankūnų kaimo rinkėjai 1927 metais³⁶

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Jocius Jonas	39	žemdirbystė	Jankūnų k.
2.	Jociuvienė Elzbieta	38	“	“
3.	Tirlikas Mykola	58	“	“
4.	Tirlikienė Marjona	56	“	“
5.	Antanaitis Jonas	40	“	“
6.	Antanaitienė Milija	35	“	“

* Plačiau – Antano Samajausko str. „Sodyba prie Ringupio“.

³⁵ *Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.*

³⁶ *Ten pat.*

(tėsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
7.	Tirlikas Pranas	60	“	“
8.	Švelnys Mykola	60	“	“
9.	Švelnienė Domicelė	52	“	“
10.	Eidukaitis Antanas	45	“	“
11.	Eidukaitienė Ona	38	“	“
12.	Bastienė Gendrūta	60	“	“
13.	Petkūnas Antanas	53	“	“
14.	Petkūnienė Antanina	46	“	“
15.	Grybas Tomas	60	“	“
16.	Grybienė Antosė	26	“	“
17.	Dobilas Juozas	50	“	“
18.	Dobilienė Mikalina	40	“	“
19.	Tirlikienė Adelė	49	“	“
20.	Frydrikis Kvistijonas	39	“	“
21.	Endrijonienė Ona	70	“	“
22.	Endrijonas Juozas	75	“	“
23.	Pališkis Mykola	70	“	“
24.	Pališkienė Veronika	60	“	“
25.	Pališkis Kazimieras	32	“	“
26.	Sabas Pranas	50	“	“
27.	Sabienė Ona	48	“	“
28.	Sabienė Gendrūta	83	“	“
29.	Dėdynas Juozas	25	“	“
30.	Staniulis Jonas	38	“	“
31.	Staniulienė Teofilė	35	“	“
32.	Račiūnas Kostas	32	“	“
33.	Račiūnienė Agota	29	“	“
34.	Kluonius Jonas	62	“	“
35.	Kluoniuvienė Marija	54	“	“
36.	Kluonaitė Marija	25	“	“
37.	Baltrušis Juozas	28	“	“
38.	Dobilas Jurgis	32	“	“
39.	Dobilienė Marcelė	27	“	“
40.	Valaitienė Milija	46	“	“
41.	Diržiukė Petronė	56	“	“
42.	Valaitis Nikodimas	28	“	“
43.	Bajerčius Juozas	54	“	“
44.	Bajerčienė Marjona	45	“	“
45.	Bajerčius Antanas	28	“	“
46.	Diminskis Antanas	65	“	“
47.	Diminskienė Ona	45	“	“
48.	Diminskis Jonas	28	“	“
49.	Bindokas Petras	32	“	“
50.	Bindokienė Ona	25	“	“
51.	Sideravičius Pranas	27	“	“

Jankūnų kaimo ūkininkai Jonas ir Teofilė Staniuliai turėjo 28 ha žemės. Šeimoje augo keturi vaikai. Juozas ir Antanas mokėsi Šakių gimnazijoje. Juozas Šakiuose mokėsi nuo 1939 m. rugsėjo 1-osios, kai Europoje suliepsnojo karas. Baigęs gimnaziją, turėjo apsispręsti – tapti geležinkelininku, dirbti mokytoju, eiti į mišką ar tarnauti okupanto kariuomenėje. Juozas pasirinko kitą kelią – 1944 m. rudenį peržengė Kau-no kunigų seminarijos slenkstį. Ten mokėsi penkerius metus, tačiau kunigu netapo – KGB paskelbė nelojalių valdžiai seminaristų pavardes ir privertė vadovybę juos iš seminarijos pašalinti. Studijavęs filosofiją, teologiją, ruošėsis dvasininko duonai, jau-nuolis atsidūrė gatvėje. Laimė, kad seminarijoje buvo pramokęs muzikos, dainavimo.

1949 m. J. Staniulis atsidūrė Barzduosė (Šakių r.) ir ten pradėjo vargonininkauti. Prie bažnyčios į chorelį susibūrė kelios moterys. Mokė kitus, o pats mokėsi iš kun. Andriuškos dvibalsių giesmių knygos.

1949 m. kovo 25 d. iš Jankūnų kaimo Staniulių šeimą išvežė į Sibirą. Juozas tos lemties išvengė.

Barzduose tuo metu klebonavo kun. Juozas Juškaitis. Bažnyčios vargonai buvo geri, neseniai statyti meistro Astrausko iš Šančių. Laisvalaikiu Juozas jais mokėsi groti, tik be garso, nes nebuvo kam dupleles pūsti.

Už tai, kad parapijiečiams dalino dar prieš karą išleistus katekizmus, kun. J. Juškaitis buvo suimtas ir nuteistas 10 metų kalėti. Kratą atliko ir vargonininko J. Staniulio kambaryje, ten rado Andriuškos giesmyną.

J. Staniulis atsidūrė Sintautuosė. Ten choras susirinko kiek didesnis. Tačiau Sintautų bažnyčia sudegė dar karo pabaigoje, altorių teko įrengti klebonijoje, o ten patalpos buvo ankštos. 1953 m. pradžioje už tariamus antisovietinius pamokslus KGB areštavo kleboną Vytautą Gurevičių ir nuteisė 10 metų kalėti. J. Staniulis prisiminė, kad žmonės tuo metu kalbėdavo, jog KGB su valdžia buvo suderinusi per penkerius metus visus kunigus išvežti į Sibirą arba juos užverbuoti šnipais.

Vėliau J. Staniulis vargonininkavo Daūguose, Šėtoje, Igliaukoje (pastarosios parapijos klebonas buvo jo mokslo draugas Boleslovas Ražukas). Netrukus klebonas Juozą rekomendavo Marijampolės bažnyčiai. Iš Sūduvos jis išvyko į Kauną ir tapo Priskėlimo bažnyčios vargonininku, pakeitė muziką Bronių Šulčą, kuris turėjo labai gerą balsą, buvo mokėsis Prancūzijoje. Pasakojo, kad, ganant bandą ir traukiant dainas, jį išgirdęs pro šalių važiuojęs kunigas, kuriam taip patikęs vaiko balsas ir muzikalumas, jog vaiko tėvus prikalbino leisti sūnų mokyti vargonininku, o vėliau jį išsiuntė į užsienį.

Priskėlimo bažnyčioje buvo tik fisharmonija, tačiau ypatinga – turėjo du manualus su pedalais. Pasitelkęs meistrą iš Prienų Antaną Marcinkevičių, kunigas Nikodemus Čėsna pastatė naujus vargonus.

J. Staniulis jau paminėjo 50-ies metų vargonininkavimo sukaktį. Po tiek metų darbo jis sakė, kad pasišventimo šiai profesijai pavyzdžiu jam tapo Prienų vargonininkas Juozas Gaučys, kuris mirė per sumą prie vargonų³⁷.

Pirmą kartą prie vargonų J. Staniulis prisilietė dar vaikystėje, Gelgaudiškio bažnyčioje, kur vargonininkavo tėvo giminaitis Kazimieras Vinteris. Juozukas žiūrėdavo į judančius vargonininko pirštus ir labai stebėdavosi, kad vargonų klavišai taip susidėvėję, jog net duobelės juose atsirado.

Prie vargonų prabėgo didžioji J. Staniulio gyvenimo dalis. Staniuliai išaugino ir išleido į gyvenimą du vaikus. Savarankiškam darbui Juozas parengė penkis savo mokinius³⁸.

Dobilaičiai

Tarpukariu šiame kaime buvo 11 kiemų. Ten gyveno Pališkis, Jakas, Išganaitienė, Stukšys, Pranskaitis, Flėderis, Bataitis, Šukaitis, Skamarakas, Beržinskas, Krikščiūnas.

Prieš porą dešimtmečių ten buvo belikė Jakas, Bataitis, Krikščiūnas. Visi jie buvo pensininkai.

³⁷ Abromavičius S. Pusė amžiaus prie vargonų, *Draugas* (Šakių r.), 2001, sausio 30.

³⁸ *Ten pat.*

Višinskių k. kryžius šalia buvusio Emaslavo dvaro, pastatytas apie 2005 metus. 2011 m.

Višinskių k. sodyba, išaugusi ant Emaslavo dv. pastatų pamatų. 2011 m. A. Andrijono nuotraukos

13 lentelė

Emaslavo dvaro rinkikai 1927 metais³⁹

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Bendžius Kazys	52	Emaslavo dv.	9	nuo 1923
2.	Bendorius Antanas	38	“	9	“
3.	Beržinskas Juozas	32	“	9	“
4.	Dumčius Jonas	29	“	14	“
5.	Dovydaitis Juozas	29	“	13	“
6.	Išganaitis Juozas	30	“	9	“
7.	Flėderis Antanas	53	“	9	“
8.	Kriščiūnas Jonas	58	“	9	“
9.	Kaščiokas Juozas	32	“	8	“
10.	Pališkis Pranas	60	“	8	“
11.	Remenčytė Petronė	30	“	6	“
12.	Stukšys Antanas	29	“	12	“

14 lentelė

Emaslavo dvaro rinkėjai 1927 metais⁴⁰

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Išganienė Ona	55	žemdirbystė	Emaslavo dv.
2.	Dovydaitis Juozas	28	“	“
3.	Dovydaitienė Ona	26	“	“
4.	Dumčius Jonas	28	“	“
5.	Dumčiuvienė Agota	26	“	“
6.	Dumčiuvienė Marcelė	65	“	“
7.	Stukšys Antanas	29	“	“
8.	Stukšienė Marcelė	26	“	“
9.	Stukšys Juozas	70	“	“
10.	Stukšienė Elzbieta	67	“	“
11.	Pališkis Pranas	50	“	“
12.	Pališkienė Petronė	40	“	“
13.	Kaščiokas Juozas	32	“	“
14.	Kaščiokienė Ona	34	“	“
15.	Bendoraitis Antanas	53	“	“
16.	Bendoraitienė Antosė	54	“	“
17.	Flėderis Antanas	47	“	“
18.	Flėderis Juozas	27	“	“
19.	Flėderienė Jonieška	42	“	“
20.	Bendžius Kazimieras	52	“	“
21.	Bendžiuvienė Agota	43	“	“
22.	Pranskaitis Juozas	40	“	“
23.	Pranskaitienė Marjona	38	“	“
24.	Remenčienė Petronė	50	“	“
25.	Išganaitis Juozas	28	“	“
26.	Išganaitienė Marcelė	28	“	“
27.	Beržinskas Juozas	28	“	“
28.	Beržinskienė Rozalija	26	“	“
29.	Bendžiukė Palionė	70	“	“

Trakas

Šis kaimas kadaise buvęs nemažas. XX a. pradžioje Trākas buvo Gelgaudiškio dvaro palivarkas, trečiajame

³⁹ Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.

⁴⁰ Ten pat.

dešimtmetėje vadintas Trākų dvaru. Tarpukariu kaime buvo 38 kiemai, gyveno 205 žmonės. Šeimos buvo didelės. Tik Prano Krankausko, Antano Pranaičio, Juozo Vėgerto ir Jono Kutkos sodybose gyveno po 2 asmenis. Jiems mirus, nieko nebeliko sodybose. Kiek didesnės buvo Jono Karaliaus, Antano Sederevičiaus, Jono Zarankos, Simano Bakševičiaus, Marijonos Kutkytės, Juozo Naujoko, Antano Orinto šeimos (po 3 žmones). Po du vaikus turėjo Antanas Kazlauskas, Pranas Švilpa, Kėbleris, Kazimieras Černevičius, Burmanas, Juozas Žilaitis, kitas Juozas Žilaitis, Antanas Vėgertas. Po 3 vaikus užaugino Jono Grygelio, Augustino Remenčiaus, Jono Kargerto, Antano Markevičiaus, Antano Pranaičio šeimos. Po 6 žmones glaudė Prano Basčio ir Jurgio Pranaičio sodybos, po 7 – Prano Vasiliausko, Antano Bitino, Broniaus Bilitavičiaus, po 8 – Antano Grygelio, po 9 – Juozo Mockevičiaus, Antano Dvyliaičio, Nikodimo Kropčiko, Pijaus Treinio, Kazimiero Pališkio, po 10 – Antano Jako, po 11 – Juozo Samajausko, po 12 – Vinco Liaudansko sodybos.

Prieš du dešimtmečius Trakė buvo belikusios 3 sodybos: Albinos Grygelytės, Janinos Stukšienės, Pijaus Treinio (2 asmenys).

Sovietmečiu kaime buvo dvi fermos. Pasakojo, kad viena ferma buvusi labai sena, išlikusi dar nuo dvarininko Komaro laikų. Tą sodybą vėliau nusipirko Simanas Bakševičius. Kai sodyba liko be gyventojų, ūkinius pastatus suremontavo ir įrengė fermą.

15 lentelė

Trako dvaro rinkikai 1927 metais⁴¹

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Bastys Antanas	33	Trako dv.	6	nuo 1922
2.	Bitinas Antanas	28	“	13	“
3.	Bagdonas Juozas	28	“	13	“
4.	Biliutavičius Kazys	60	“	12	“
5.	Bastys Pranas	32	“	8	“
6.	Bakševičius Simanas	42	“	56	“
7.	Černevičius Kazys	30	“	13	“
8.	Dvyliaitis Antanas	29	“	9	“
9.	Fresdorfas Jonas	28	“	7	“
10.	Grygelis Antanas	50	“	6	“
11.	Grygelis Jonas	55	“	5	“
12.	Jakas Antanas	30	“	14	“
13.	Kairaitis Antanas	30	“	13	“
14.	Kargertas Jonas	30	“	5	“
15.	Karalius Jonas	55	“	6	“
16.	Kutka Jonas	28	“	6	“
17.	Lenktys Pranas	58	“	8	“
18.	Markevičius Antanas	40	“	8	“
19.	Markevičius Juozas	28	“	8	“
20.	Mažanauskas Vincas	30	“	8	“
21.	Pranaitis Antanas	30	“	13	“
22.	Pališkis Kazys	28	“	13	“
23.	Petkevičius Pranas	30	“	6	“
24.	Pranaitis Jonas	40	“	6	“
25.	Pranaitis Jurgis	40	“	8	“
26.	Remenčius Antanas	46	“	8	“
27.	Sederevičius Juozas	48	“	8	“
28.	Samajauskas Juozas	30	“	14	“

⁴¹Ten pat.

(tėsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
29.	Tumosa Jonas	32	“	6	“
30.	Treinys Pijus	60	“	8	“
31.	Vėgertas Pranas	56	“	8	“
32.	Vėgertas Rudolfas	45	“	8	“
33.	Vaivada Motiejus	44	“	5	“
34.	Žilaitis Pranas	45	“	8	“
35.	Zaksas Jonas	69	“	5	“

16 lentelė

Trako kaimo rinkėjai 1927 metais⁴²

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Kairaitis Antanas	28	žemdirbystė	Trako k.
2.	Kairaitienė Kunigunda	26	“	“
3.	Kairaitienė Agota	57	“	“
4.	Vėgertas Rūdolfas	56	“	“
5.	Vėgertienė Ona	48	“	“
6.	Bastys Antanas	33	“	“
7.	Bastienė Agota	29	“	“
8.	Grygelis Jonas	56	“	“
9.	Grygelienė Dominusė	48	“	“
10.	Bagdonas Juozas	28	“	“
11.	Bagdonienė Marjona	28	“	“
12.	Dvylaitis Antanas	38	“	“
13.	Dvylaitienė Kunigunda	38	“	“
14.	Dvylaitis Antanas	66	“	“
15.	Dvylaitienė Magdė	66	“	“
16.	Karalius Jonas	66	“	“
17.	Karalienė Dominusė	48	“	“
18.	Mašanauskas Vincas	32	“	“
19.	Kutka Jonas	25	“	“
20.	Bakševičius Simanas	40	“	“
21.	Bakševičienė Marcelė	25	“	“
22.	Bakšys Juozas	25	“	“
23.	Baltrušaitis Juozas	25	“	“
24.	Markevičius Juozas	28	“	“
25.	Markevičienė Marcelė	28	“	“
26.	Tumosa Jonas	34	“	“
27.	Tumosienė Marjona	24	“	“
28.	Tumosienė Agota	80	“	“
29.	Fresdorfas Jonas	28	“	“
30.	Fresdorfiene Lyda	27	“	“
31.	Palenčienė Marjona	53	“	“
32.	Vėgertas Pranas	55	“	“
33.	Vėgertienė Marcelė	65	“	“
34.	Vėgertukė Antosė	24	“	“
35.	Žilaitis Pranas	39	“	“
36.	Žilaitienė Marjona	30	“	“
37.	Jakas Antanas	29	“	“
38.	Jakienė Antosė	25	“	“
39.	Sederienė Marjona	80	“	“
40.	Sederis Juozas	48	“	“
41.	Sederienė Marjona	48	“	“
42.	Petkevičius Pranas	26	“	“
43.	Petkevičienė Agota	26	“	“
44.	Černevičius Kazys	30	“	“

⁴² Ten pat.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
45.	Černevičienė Elzbieta	27	“	“
46.	Burmonas Karolius	34	“	“
47.	Burmonienė Marjona	33	“	“
48.	Zaksas Jonas	80	“	“
49.	Zaksienė Petronė	56	“	“
50.	Zaranka Jonas	40	“	“
51.	Zarankienė Marjona	39	“	“
52.	Biliutavičius Kazys	60	“	“
53.	Biliutavičienė Marjona	58	“	“
54.	Biliutavičius Bronius	26	“	“
55.	Biliutavičaitė Olesė	24	“	“
56.	Biliutavičaitė Ona	24	“	“
57.	Markevičius Antanas	38	“	“
58.	Markevičienė Marjona	32	“	“
59.	Bastys Pranas	30	“	“
60.	Bastienė Elzbieta	28	“	“
61.	Remenčius Antanas	46	“	“
62.	Remenčienė Ona	36	“	“
63.	Pranaitis Jonas	46	“	“
64.	Pranaitienė Petrė	38	“	“
65.	Bitinas Antanas	28	“	“
66.	Samajauskas Juozas	29	“	“
67.	Samajauskienė Pranė	27	“	“
68.	Vaivada Motiejus	68	“	“
69.	Vaivadienė Agota	80	“	“
70.	Kargertas Jonas	32	“	“
71.	Baranauskienė Elzbieta	40	“	“
72.	Grygelis Antanas	50	“	“
73.	Grygelienė Ona	44	“	“

Mozūriškiai

Kaimas perjuostas Jotijės ir Jõtupio upeliukų. Netoliese – Mozūriškių plynia. Tarpukariu kaime buvo 22 sodybos.

17 lentelė

Eil. Nr.	Buvę sodybų šeimininkai	Šeimos narių	Gyveno vėliau	Sodyba	Šeimos narių
1.	Justinas Naubūraitis	4	ten pat	išlikusi	2
2.	Antanas Dielininkaitis	3	Garliavoje	neišliko	–
3.	Justinas Baltkojis	5	Valenčiūnuose	–	–
4.	Benas Naubūraitis	3	Piesčiuose	–	–
5.	Simanas Žemaitaitis	5	ten pat	išlikusi	2
6.	Antanas Bastys	3	–	–	–
7.	Klemensas Jakas	3	–	–	2
8.	Juozas Žemaitaitis	2	–	–	–
9.	Juozas Rimkevičius	3	Valenčiūnuose	neišliko	–
10.	Kajetonas Gaidys	4	ten pat	išlikusi	2
11.	Natalija Balčiūtė	2	ten pat	–	2
12.	Pranas Kubilius	4	–	–	2
13.	Vladas Martinkevičius	6	Šakiuose	–	–
14.	Pranas Pėdzevičius	5	Pajotijuose	–	–
15.	Endriukaitis	4	–	–	–
16.	Jurgis Žilaitis	5	–	–	–
17.	Antanas Janušis	10	–	–	–

(tęsinys)

Eil. Nr.	Buvę sodybų šeimininkai	Šeimos narių	Gyveno vėliau	Sodyba	Šeimos narių
18.	Pališkis	2	–	–	–
19.	Vincas Macevičius	3	Juozas Janušis	–	2
20.	Antanas Pališkis	2	ten pat	–	–
21.	Juozas Strakauskas	6	–	–	–
22.	Antanas Kulikauskas	5	–	–	2

Sovietmečiu kaime buvo kiaulių ferma.

18 lentelė

Mozūriškių kaimo rinkikai 1927 metais⁴³

Eil. Nr.	Pavardė ir vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Antanaitis Jonas	58	Mozūriškių k.	29	1914
2.	Andriuškevičius J.	33	“	6	“
3.	Bataitis Juozas	60	“	9	“
4.	Bastys Antanas	36	“	12	“
5.	Bastys Juozas	25	“	27	“
6.	Bastys Antanas	38	“	12	“
7.	Balčius Antanas	60	“	25	“
8.	Dėdynas Jonas	52	“	3	“
9.	Dumčius Antanas	38	“	25	“
10.	Gaidys Juozas	40	“	32	“
11.	Gabartas Pranas	42	“	18	“
12.	Jokymaitis Pranas	30	“	3	“
13.	Juška Antanas	39	“	3	“
14.	Januškevičius Antanas	35	“	25	“
15.	Kulikauskienė M.	38	“	25	“
16.	Kumetaitis Juozas	66	“	36	“
17.	Kulikauskas Juozas	50	“	12	“
18.	Kriščiūnas Vincas	50	“	6	“
19.	Kėbleris Andrius	33	“	3	“
20.	Lažaininkienė Jeva	70	“	7	“
21.	Martinkevičius Antanas	50	“	25	“
22.	Minalga Jonas	52	“	9	“
23.	Martynaitis Pranas	42	“	7	“
24.	Martynaitis Juozas	48	“	3	“
25.	Orintas Juozas	70	“	6	“
26.	Pauliukaitis Kostas	45	“	8	“
27.	Strakauskas Juozas	25	“	13	“
28.	Šnipas Adomas	66	“	13	“
29.	Šneideris Jonas	58	“	9	“
30.	Vegnerienė Kunigunda	32	“	8	“
31.	Žibutis Juozas	34	“	12	“
32.	Žemaitis Simanas	50	“	5	“
33.	Žilaitis Kazys	35	“	18	“
34.	Žilaitis Jurgis	48	“	16	“

⁴³ Ten pat.

19 lentelė

Mozūriškių kaimo rinkėjai 1927 metais⁴⁴

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Kulikauskas Juozas	45	žemdirbystė	Mozūriškių k.
2.	Kulikauskas Kazys	50	“	“
3.	Kulikauskaitė Palionė	42	“	“
4.	Gabartas Pranas	40	“	“
5.	Gabartienė Ona	35	“	“
6.	Gabartaitė Elzbieta	26	“	“
7.	Keblerienė Augustė	40	“	“
8.	Kebleris Andrius	52	“	“
9.	Lažaurinkienė Petrė	52	“	“
10.	Dumčius Antanas	70	“	“
11.	Dumčius Antanas	35	“	“
12.	Dumčiuvienė Ona	32	“	“
13.	Žilaitis Kazys	35	“	“
14.	Žilaitis Vincas	24	“	“
15.	Žilaitienė Antanina	60	“	“
16.	Žilaitytė Ona	30	“	“
17.	Žilaitytė Matildė	25	“	“
18.	Dėdynas Jonas	42	“	“
19.	Dėdynienė Marcelė	32	“	“
20.	Baltrušaitis Pranas	70	“	“
21.	Martynaitis Pranas	58	“	“
22.	Martynaitienė Marcelė	51	“	“
23.	Martynaičiukė Antosė	24	“	“
24.	Žemaitaitis Simanas	53	“	“
25.	Žemaitaitienė Antanina	40	“	“
26.	Bastys Kazys	40	“	“
27.	Bastienė Elzbieta	50	“	“
28.	Bastys Kostas	27	“	“
29.	Bastienė Pranė	30	“	“
30.	Kažemėkaitienė M.	62	“	“
31.	Kriščiūnas Vincas	45	“	“
32.	Kriščiūnienė Ona	43	“	“
33.	Bataitis Juozas	58	“	“
34.	Bataitienė Antanina	50	“	“
35.	Bataitis Juozas	25	“	“
36.	Minalga Jonas	55	“	“
37.	Minalgienė Petronė	30	“	“
38.	Minalgienė Ona	78	“	“
39.	Bakuvienė Marcelė	48	“	“
40.	Minalgytė Marjona	30	“	“
41.	Orentas Juozas	83	“	“
42.	Orentienė Ona	45	“	“
43.	Orintas Pranas	27	“	“
44.	Orintas Antanas	25	“	“
45.	Martinkevičius Antanas	50	“	“
46.	Martinkevičienė Agota	46	“	“
47.	Kriščiūnas Juozas	68	“	“
48.	Kriščiūnienė Jieva	73	“	“
49.	Andriuškevičius Jonas	31	“	“
50.	Andriuškevičienė Ona	27	“	“
51.	Šukytė Marjona	38	“	“
52.	Martynaitis Juozas	50	“	“
53.	Martynaitienė Ona	50	“	“
54.	Žilaitis Jurgis	48	“	“
55.	Žilaitis Antanas	50	“	“
56.	Žilaitienė Emilija	35	“	“
57.	Šneideris Jonas	52	“	“
58.	Šneiderienė Augustė	50	“	“

⁴⁴ Ten pat.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
59.	Šneideris Pranas	25	“	“
60.	Juška Antanas	38	“	“
61.	Juškienė Liudvika	26	“	“
62.	Šnipas Adomas	65	“	“
63.	Šnipienė Marė	60	“	“
64.	Šnipas Pranas	25	“	“
65.	Šnipienė Stasė	26	“	“
66.	Savčiukas Juozas	55	“	“
67.	Savčiukienė Agota	50	“	“
68.	Milžinskas Jurgis	50	“	“
69.	Milžinskienė J.	42	“	“
70.	Pauliukaitis Kostas	50	“	“
71.	Pauliukaitienė Antanina	32	“	“
72.	Žibutis Juozas	32	“	“
73.	Žibutienė Agota	55	“	“
74.	Žibutytė Marė	30	“	“
75.	Žibutytė Barbora	27	“	“
76.	Bastienė Petronė	34	“	“
77.	Bastys Juozas	25	“	“
78.	Kėbleris Andrius	30	“	“
79.	Kėblerienė Agota	56	“	“
80.	Gaidys Juozas	40	“	“
81.	Gaidienė Antosė	40	“	“
82.	Jokymaitis Pranas	32	“	“
83.	Jokymaitienė Ona	28	“	“
84.	Kulikauskienė Marė	40	“	“
85.	Juška Antanas	39	“	“
86.	Balčius Antanas	60	“	“
87.	Balčiuvienė Naztazija	55	“	“
88.	Balčius Kazys	30	“	“
89.	Balčius Anicetas	24	“	“
90.	Antanaitis Jonas	60	“	“
91.	Antanaitienė M.	51	“	“
92.	Antanaitis Antanas	24	“	“
93.	Kumetaitis Juozas	66	“	“
94.	Kumetaitienė	60	“	“
95.	Bastys Antanas	68	“	“
96.	Bastienė Petronė	60	“	“
97.	Kumetaitis Juozas	28	“	“
98.	Strakauskas Adomas	60	“	“
99.	Strakauskas Albinas	25	“	“
100.	Januškevičius Antanas	35	“	“
101.	Januškevičienė Ona	32	“	“
102.	Januškevičienė Magdė	68	“	“
103.	Strakauskas Juozas	25	“	“

Narkūnai

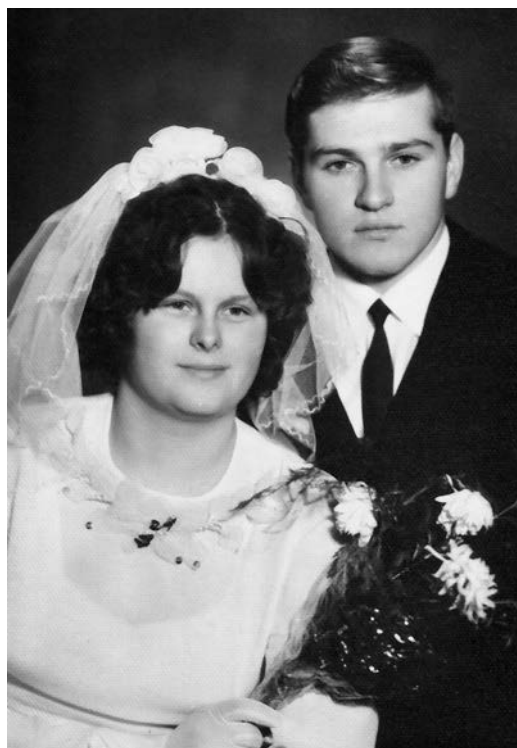
Šakių policijos nuovados Gelgaudiškio valsčiaus 1923 m. kaimų sąrašė nurodyta: Narkūnų k. 134 gyv., Narkūnų k. 98 gyv., Narkūnų k. 127 gyv. Tad 1923 m. šiame kaime gyveno 359 gyventojai. Gyventojų skaičiumi Narkūnai Gelgaudiškio valsčiuje nusileido tik Pakalniškių kaimui. Narkūnų dvaras buvo rytinėje kaimo dalyje. Dvarvietė vėliau vadinta Savelyne. Vykdant žemės reformą, dvarvietę ir žemę prie jos gavo 1918 m. savanoris Povilaitis. Kadangi jis dirbo Jurbarko policijoje, ūkininkauti nesiruošė, trobesių nestatė. Žemę jis pardavė iš JAV grįžusiems Onai ir

Šalia Narkūnų dv. buvęs Kėblaičių ūkis. 2011 m. A. Andrijo nuotr.

Albina Samajauskienė (Kėblaitytė). Apie 1950 m. Iš S. Tirlikienės albumo

Virginija Samajauskaitė (gim. 1951 m.) vestuvių dieną. Virginija gimė šalia Narkūnų dv. buvusiam Kėblaičių ūkyje. Ten gyvendama lankė Gelgaudiškio vidurinę mokyklą, ją baigė 1969 m. Gyvena Kaune. Jos tėvai – Mindaugas Samajauskas (1929–1953) ir Albina Samajauskienė (Kėblaitytė) – augo ir gyveno tame pačiame kaime. Iš M. Bakaitienės albumo

Nikodemui Saveliams, kurie tuo laikmečiu pasistatė pavyzdinę sodybą. Žemės reformos laikotarpiu dvaro žemėse įsikūrus naujakuriams, 1928 m. dvarvietės apylinkė pavadinta Skaistākaimio kaimu.

Ona ir Nikodemus Saveliai mirė po Antrojo pasaulinio karo, palaidoti Gelgaudiškio kapinėse. Šeima buvo bevaikė, paveldėtojų neliko. Senojoje Savelių sodyboje buvo įkurtos kolūkio mechaninės dirbtuvės. Vėliau pastatai nugriauti. Šiuo metu toje vietoje gyvena buvęs kolūkio brigadininkas Antanas Kriščiūnas su žmona. Šeima ten pasistatė naujus šiuolaikinius trobesius.

Kelias, einantis iš šiaurės į pietus, Trako kaimo link, skyrė tą kaimo dalį, kurioje gyvenantys turėjo nuosavas žemes (ar jie ėjo baudžiavą – nežinoma). Šioje kaimo dalyje gyveno Mačiulaitis, Bataitis, Pališkis, Jakas, Tamulis, Nikodemus Matijošaitis, Merkys, Dumčius ir kt.

Vasiliauskų žemę ir pastatus nupirko iš JAV grįžęs Liudas Domeika (žmona Onutė buvo medicinos sesuo, dirbo Gelgaudiškio ligoninėje). 1948 m. Domeikų šeimą ištrėmė į Krasnojarsko kraštą. Tremties neišvengė ir Valiukevičių šeima (iki ateinant į žentus Jurgiui Valiukevičiui, sodybos šeimininkas buvo Endriukaitis). Narkūnų kaime gyveno ir ilgametis Gelgaudiškio valsčiaus viršaitis Juozas Matijošaitis⁴⁵.

Pagal 1927 m. Narkūnų rinkikų ir rinkėjų sąrašus kaimas buvo suskirstytas į 3 dalis: Narkūnų dvaro savabučiai, Narkūnų kaimas ir Narkūnų dvaras. Išparceliavus dvarą, jo ir savabučių gyventojai gavo sklypus šalia dvaro buvusiose žemėse, kurių teritorija pavadinta Skaistakaimiu. Šio kaimo gyventojų sąrašas pateiktas rašinyje „Skaistakaimis“^{*}.

20 lentelė
Narkūnų kaimo rinkikai 1927 metais⁴⁶

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Gyvenamoji vieta	Valdomos žemės plotas, ha	Nuo kurių metų ūkis valdomas
1.	Baltrušaitis Juozas	42	Narkūnų k.	25	1914
2.	Bakus Antanas	64	“	8	“
3.	Bakaitis Jonas	58	“	25	“
4.	Čiulkinys Jonas	37	“	6	“
5.	Juodaitis Juozas	43	“	18	“
6.	Kazlauskas Juozas	43	“	3	“
7.	Matijošaitis Juozas	29	“	27	“
8.	Pališkis Juozas	57	“	36	“
9.	Stankevičius Juozas	63	“	3	“
10.	Skilinskis Pranas	33	“	5	“
11.	Šakalauskas Jonas	29	“	7	“
12.	Šidofakis Juozas	46	“	16	“
13.	Tamulis Jonas	52	“	9	“
14.	Zymonienė Ona	58	“	12	“

* Plačiau žr. – Algio Samajausko str. „Skaistakaimis“.

⁴⁶ Gelgaudiškio vls. rinkikų ir rinkėjų sąrašai, 1927 m.

21 lentelė

Narkūnų kaimo rinkėjai 1927 metais⁴⁷

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Amžius	Užsiėmimas	Gyvenamoji vieta
1.	Juodaitis Juozas	48	žemdirbystė	Narkūnų k.
2.	Juodaitienė Ona	40	“	“
3.	Čiulkinys Jonas	37	“	“
4.	Čiulkinienė Teofilė	34	“	“
5.	Mieščiokaitis Juozas	65	“	“
6.	Mieščiokaitė Jieva	70	“	“
7.	Tamulis Jonas	55	“	“
8.	Tamulienė Marjona	40	“	“
9.	Pališkis Juozas	62	“	“
10.	Pališkienė Marcelė	50	“	“
11.	Pališkis Juozas	25	“	“
12.	Skilinskis Pranas	32	“	“
13.	Skilinskienė Ona	30	“	“
14.	Skilinskis Demijonas	30	“	“
15.	Skilinskienė Ona	60	“	“
16.	Šidofekis Juozas	47	“	“
17.	Šidofekienė Marjona	30	“	“
18.	Šidofekytė Nastazija	50	“	“
19.	Zymonas Viktoras	35	“	“
20.	Zymonienė Ona	60	“	“
21.	Zymonytė Ona	30	“	“
22.	Zymonytė Monika	26	“	“
23.	Bakaitis Jonas	57	“	“
24.	Bakaitienė Antosė	54	“	“
25.	Lernatavičius Pranas	25	“	“
26.	Bakaitis Antanas	75	“	“
27.	Bakaitienė Palionė	60	“	“
28.	Bakaitytė Marcelė	26	“	“
29.	Bakaitytė Marjona	50	“	“
30.	Sakalauskas Jonas	27	“	“
31.	Sakalauskas Pranas	26	“	“
32.	Stankaitis Juozas	65	“	“
33.	Stankaitienė Elzbieta	46	“	“
34.	Stankevičius Antanas	25	“	“
35.	Baltrušaitis Juozas	40	“	“
36.	Baltrušaitienė Barbora	38	“	“
37.	Baltrušaitienė Mariona	60	“	“
38.	Juodaitis Demijonas	62	“	“
39.	Bataitukė Ona	50	“	“
40.	Bataitis Mykola	28	“	“
41.	Bataitienė Domicelė	54	“	“
42.	Bataitytė Marjona	25	“	“

Vėlesniais metais kaime liko 17 kiemų. Juozas Matijošaitis gyveno su motina Elzbieta. Jonas ir Ona Sakalauskai turėjo 2 vaikus. Sūnus vėliau gyveno Alytuje. Ona, Monika, Viktoras Zymonai šeimų neturėjo. Marcelės ir Juozo Dumčių šeimoje augo 2 vaikai. Onos ir Prano Skilinskų šeimoje buvo 5 vaikai. Sūnus Klemensas apsigyveno Komsomolske, Jonas – Gelgaudiškyje, Antanas karo metu žuvo Vokietijoje, Marijona gyveno Giedručiuose, Justinas mirė anksčiau. Elzbieta ir Jonas Tamuliai užaugino 6 vaikus. Natalija ir Augustinas apsigyveno Gelgaudiškyje, Marytė – Šakiuose. Marcelė ir Juozas Sidopskiai turėjo 2 dukras, jos apsigyveno Gelgaudiškyje. Onos ir Juozo Baltrušaičių šeimoje užaugo 4

⁴⁷Ten pat.

dukros ir sūnus. Petronės ir Jurgio Valiukevičių šeimoje buvo 3 vaikai. Sūnus ir duktė gyvena Vilniuje, kita duktė – Vilkaviškyje. Juozas Pališkis mirė nesukūręs šeimos. Marcelė ir Vincas Endriukaičiai jau mirę. Liudas Domeika ir jo žmona Onutė taip pat mirę, duktė gyvena Šakiuose. Antosės ir Juozo Jakų šeimoje užaugo 2 dukterys ir 2 sūnūs. Dukros gyvena Jurbarke, vienas sūnus Vokietijoje, kitas – žuvęs. Iliuminata ir Petras Mačiulaičiai užaugino 6 vaikus: Narkūnuose liko Viktorija, Romas ir Antanas apsigyveno Jurbarke, Teresė ir Petras – Kaune, Marytė – Šilalėje. Ona ir Pranas Stankevičiai užaugino sūnų ir dukrą. Kazimieras Skaisgirys turėjo 3 žmonas – Tapilę, Marcelę ir Vincentą. Vyriui mirus, trečioji žmona gyveno Gelgaudiškyje. Duktė Nijolė apsigyveno Vilniuje, Aldona – Kaune, Dana – Gelgaudiškyje. Antosė ir Kostas Treiniai užaugino 3 vaikus. Vėliau motina apsigyveno Kiduliuosė.

Pastaraisiais dešimtmečiais iš didelio Narkūnų kaimo liko tik 6 kiemai ir negausios šeimos. Valentinas ir Viktorija Samajauskai užaugino 2 dukras – Neringą ir Rūtą. P. Plechavičiaus armijoje tarnavęs Stasys Sederevičius gyvena

Gelgaudiškio vls. viršaitis Juozas Matijošaitis Narkūnų k. gyveno su motina Elzbieta. Apie 1935 m. Iš Antano ir Birutės Matijošaičių tėvų albumo

Prie Narkūnų k. kelio išlikę senieji pastatai. 2005 m. Andrijono nuotr.

Medžiais apšodintas kelelis į seną Liudo ir Onos Domeikų sodybą

Žvyrkelis iš Kidulių per Narkūnų kaimą veda į Gelgaudiškį. 2011 m. A. Andrijono nuotraukos

*Narkūnų k.
parduotuvė. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

jau vienas, žmona Genovaitė mirė. Kaimynystėje gyvena Marija Stankevičienė, Gražina Stankevičiūtė, Irena Kutkaitienė su 4 vaikais – Valdu, Vilma, Arūnu ir Tadu; taip pat Anicetas Račiūnas. Valerija Vėgertienė gyveno viena. Pranas Kutkaitis gyveno kartu su Balnaičiais. Šeštajame kieme gyveno Marcelė ir Simanas Endriukaičiai.

Dauguma šių gyventojų buvo pensininkai. Tik Kutkaitis ir Samajauskas dirbo vairuotojais, Balnaitis – statybininku. Dar trys gyventojai kolūkių metais dirbo laukininkystėje. Tais metais kaime buvo mechaninės dirbtuvės, grūdų sandėlys.

Išiviai iš šio kaimo į Ameriką pasakojo, kad iš Narkūnų (Maštaičių) piliakalnio pilies griuvėsių plytų buvo sumūryta Gelgaudiškio bažnyčios šventoriaus siena.

Gelgaudiškio šv. Kryžiaus Išaukštinimo parapijoje dirbę kunigai

Valerija Vilčinskienė

Gelgaudiškio bažnyčia.

2009 08 15.

A. Andrijo nuotr.

1801 m. – klebonas kun. **Pranciškus Skorvydas**.

1835–1895 m. – klebonas Seinų katedros kanauninkas **Motiejus Dėdinas (Dydinskas)**. 1868 m. jis baigė statyti dabartinę mūrinę bažnyčią, kurią 1884 m. konsekraavo vyskupas sufraganas Juozapas Oleka. Konsekracijos dieną kun. Motiejus Dėdinas šventė savo kunigystės 50-ties metų jubiliejų. Kaip teigia profesorius J. Totoraitis, Gelgaudiškyje jis dirbo 60 metų ir mirė ne 1893, o 1895 metais. Palaidotas bažnyčios šventoriuje.

1895–1923 m. – klebonas kunigas **Pranciškus Būčys**. Kunigu išventintas 1847 m., organizavęs knygnešių būrį Gelgaudiškio parapijoje, platinęs paveikslėlius su lietuviškomis maldelėmis. 1911 m. sukviėtė pirmąją atnaujintų marijonų generalinę kapitulą, kuri kun. Jurgį Matulatį, būsimąjį palaimintąjį, išrinko vienuolijos generolu. Palaidotas šventoriuje.

Seinų katedros kanauninko M. Dėdino (Dydinsko) kapas Gelgaudiškio bažnyčios šventoriuje. 2005 m.

A. Andrijo nuotr.

*Gelgaudiškio klebono laidotuvės
bažnyčios šventoriuje. 1923 m.
Iš P. Kaminsko kolekcijos*

*Kun. P. Būčio kapas
Gelgaudiškio bažnyčios
šventoriuje.
D. Perkausko nuotr.*

M. Dėdino portretas antkapiniame paminkle (kairėje). 2005 m.

Kun. J. Šeštokas. Gimė 1906 m. gegužės 8 d. Kunigu išventintas 1933 m. birželio 11 d. Gudlaukio parapijos administratorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, gyveno Čikagoje, talkino pastoraciniame darbe, kartais dirbdavo fizinių darbų. Mirė 1979 m. spalio 9 d. Čikagoje. Palaidotas šv. Kazimiero kapinėse

1925–1926 m. – klebonas prelatas **Jurgis Narjauskas**. Rūpinosi bažnyčia, stogo taisymu.

1927–1930 m. – klebonas kanauninkas **Vincentas Aleksandravičius**. Jam prašant, 1929 m. bažnyčiai iš Gelgaudiškio dvaro skiriami beveik septyni hektarai žemės.

1930–1950 m. – klebonas kunigas **Konstantinas Justinas Augustaitis**. Nuo 1950 m. iki mirties (1954 m.) – altaris-tas. Palaidotas Gelgaudiškio parapijos kapinėse.

Kun. J. Augustaičio tėviškė Voverių k. (Sintautų sen.). 2006 m. A. Andrijono nuotr.

*Gelgaudiškio klebonas
J. Augustaitis prie
bažnyčios su parapijos
jaunimu. Apie 1937 m.
Iš J. Klimavičienės
albumo*

*Kun. J. Augustaitis
ligos patale Gelgaudiškyje.
1954 m.
Iš kun. J. Raubos albumo*

Prie kun. J. Augustaičio kapo. Antra iš kairės – kun. J. Raubos mama. 1954 m.

Iš kun. J. Raubos albumo

Kryžius prie kun. J. Augustaičio ir kun. P. S. Būčio kapų. 2003 m. D. Perkausko nuotr.

Iki 1934 m. – vikaras kunigas **Juozas Valiukevičius**.

1934–1937 m. – vikaras kunigas **Jurgis Rauba**, emigravęs į JAV.

Nuo 1937 m. – vikaras kunigas **Juozas Šeštokas**.

1940–1950 m. – vikaras kunigas **Kazimieras Montvila**.

Kun. P. Raubos primicijos. Centre sėdi Gelgaudiškio klebonas J. Augustaitis ir J. Rauba, šalia J. Augustaičio – J. Raubos mama, šalia J. Raubos – tėvas. 1934 m. Iš J. Raubos albumo

Su parapijos žmonėmis: klebonas J. Augustaitis (pirmas iš kairės), J. Rauba (pirmas iš dešinės). Apie 1937 m. Iš J. Klimavičienės albumo

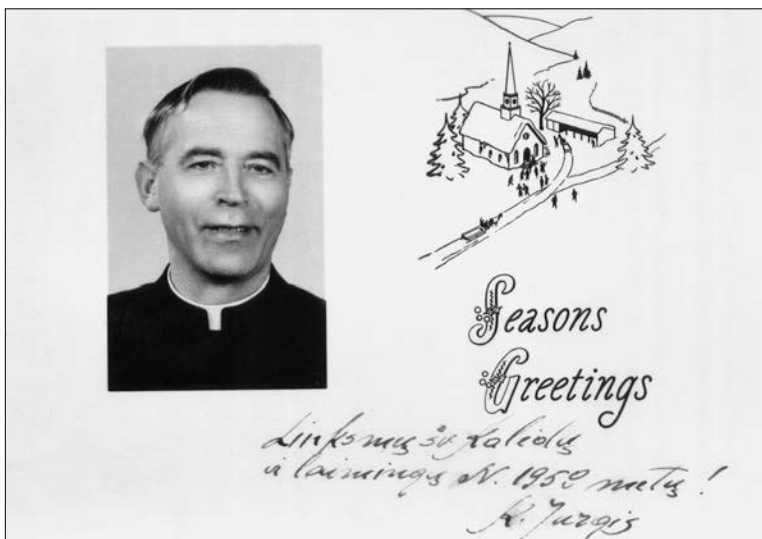
Trys broliai Raubos: kunigai Jurgis ir Pranas bei karininkas Jonas.
Apie 1938 m. Iš J. Raubos albumo

Kunigo J. Raubos sveikinimo atvirukas, linkint linksmų šv. Kalėdų
ir laimingų Naujųjų 1959 metų (JAV).

Kun. Jurgis Rauba gimė 1910 m. spalio 10 d. Prūselių k. (Šakių apskr.).

Baigė Vilkaviškio kunigų seminariją, kunigu išventintas 1934 m. birželio
17 d. Dirbo vikaru Vilkaviškio vyskupijos parapijose, Gelgaudiškyje.

1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. atvyko į JAV. Dirbo vikaru
Custar, Mi ir kt. parapijose. Mirė 1962 m. rugpjūčio 19 d. Čikagoje

1950–1959 m. – klebonas kunigas **Pranciškus Staškūnas**. 1955 m. jo rūpesčiu buvo suremontuota bažnyčia.

1950–1966 m. – vikaras kunigas **Antanas Balčiūnas**. 1964 m. pusę metų laikinai klebonauja, po to – altarista iki mirties, iki 1972 m.

1959–1962 m. – klebonas kunigas **Benjaminas Sakavičius**.

1962–1963 m. – klebonas kunigas **Juozas Grudzinskas**.

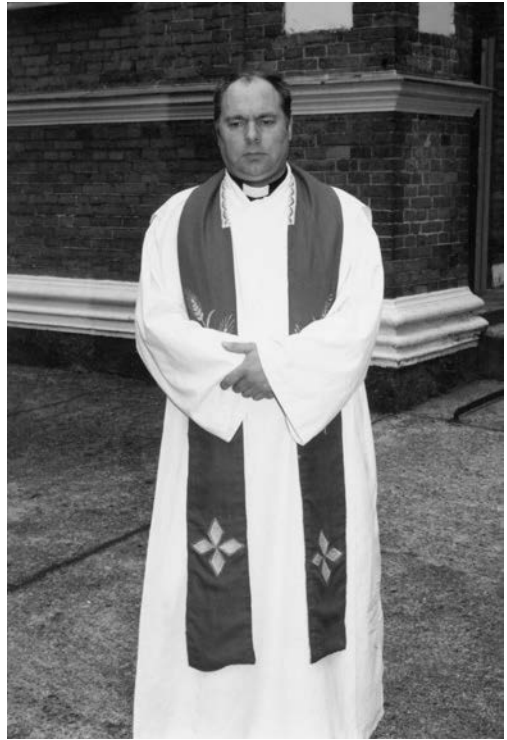
Kelionė po Europą. Poilsio akimirka prieš kylant automobiliu į Alpių serpantinus: (iš kairės) J. Rauba, Kapočius ir Dobrovolskis. Apie 1950 m. Iš J. Raubos albumo

Prano Sprainaičio (Narkūnų k.) laidotuvis Gelgaudiškio kapinėse. Pirmas iš kairės – Gelgaudiškio parapijos klebonas J. Užupis, antras – Vladas Maziliauskas, ketvirtas iš dešinės – gelgaudiškietis Jonas Bataitis. Apie 1965 m. Iš E. Povilaitienės albumo

*Gelgaudiškio parapijos klebonas G. Skučas.
Apie 1980 m. Iš E. Povilaitienės albumo*

*Gelgaudiškio parapijos klebonas Vladas Jackūnas.
1998 m. liepa. V. Vilčinsko nuotr.*

*Atgimimo kryžiaus šventinimas Gelgaudiškyje.
Apeigas atlieka Gelgaudiškio klebonas G. Skučas.
1989 08 13. Iš A. Bajerčiaus albumo*

Gelgaudiškio parapijos klebonas A. Nėnius sveikina rajono Kalbos ir literatūros dienos dalyvius Gelgaudiškyje. 2005 m.

A. Andrijono nuotr.

1963–1964 m. – klebonas kunigas **Juozas Užupis**.

1964–1967 m. – klebonas kunigas **Juozas Šukevičius**.

1967–1971 m. – klebonas kunigas **Kazimieras Garmus**.

1971–1995 m. – klebonas kunigas **Gintautas Skučas**. Bažnyčią remontavo 1978 ir 1994 m. Ant avarinės būklės senosios špitolės pamatų pastatė naują kleboniją.

1995–2003 m. – klebonas kunigas **Vladas Jackūnas**. 2000 m. bažnyčiai grąžinti senieji klebonijos namai, kuriuo-

Vėlinės Gelgaudiškio kapinėse. Centre – parapijos klebonas

A. Nėnius. 2008 m.

A. Andrijono nuotr.

se buvo įsikūrusi ligoninė. Daug laiko, lėšų, energijos šis klebonas atidavė gražintame pastate įruošdamas laidojimo sales, „Carito“ būstinę, tvarkydamas šį ūkį ir bažnyčią.

Nuo 2003 m. – klebonas kunigas **Alfredas Nėnius**. Gimė Jurbūdžių kaime, Lukšių parapijoje, vėliau su tėvais persikelia į Višakio Rūdės parapiją, kurioje aukojo ir savo primicijų šv. Mišias. Pastoracinio darbo vietos – Kazlų Rūdà, Aukštoji Panemunė, Krikštónys ir Gelgaudiškis.

Kunigai, kilę iš Gelgaudiškio parapijos

Kun. **Pranas Bajerčius**. Gimė 1894 06 02 Stanáičių kaime, kunigu išventintas 1919 05 12. Aktyvus publicistas, Lietuvos katalikiškos draugijos „Neringa“ įkūrėjas. Dirbo Telšių vyskupijoje, Klaipėdos krašte, JAV. Mirė 1967 m. Asland, Pa.

Kun. **Pranas Jokūbaitis**. Gimė 1908 09 07 Varčiulių kaime. Kunigu išventintas 1935 m., pirmąsias šv. Mišias aukojo Gelgaudiškio bažnyčioje tą pačių metų birželio 23 d. Dirbo Kanadoje, Teksase, Kolumbijoje, Čikagoje. Mirė 1989 m.

Kun. **Juozas Juškaitis**. Gimė 1922 m. Mozūriškių kaime. Kunigu išventintas 1947 m. Dirbo Krėtkampyje, Vilkaviškyje, Žemėje Panemunėje (čia ir palaidotas). Mirė 1986 metais.

Žemosios Panemunės (Šakių r.) parapijos klebonas J. Juškaitis (šioje parapijoje dirbo 1967–1986). Apie 1970 m. Iš J. Raubos albumo

Kun. J. Juškaičio primicijos. Sėdi (iš kairės) kun. J. Augustaitis, J. Juškaitis. 1947 m. Iš J. Raubos albumo

*Kun. J. Juškaitis
(pirmas iš kairės) su
likimo draugais Sibiro
tremtyje, Uralas,
Mašava. 1955 10 18.
Iš J. Raubos albumo*

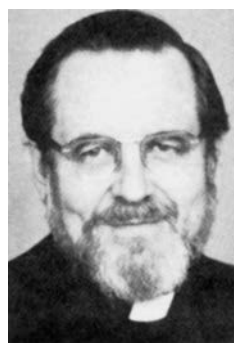
Gelgaudiškio bažnyčia. 2012 m. A. Andrijono nuotr.

Kun. **Juozas Kluonius**. Gimė 1922 05 20 Daukantiškių kaime. Studijavo Eichstatto kunigų seminarijoje, Romoje. Kunigu išventintas 1947 08 15 Eichstatte, Vokietijoje. Dirbo Miuncheno Liudviko universitete. Nuo 1949 m. – Detroite, Saginav, Mičigano valstijoje. Mirė 2001 metais.

Kun. **Antanas Martynaitis (Marcinskas)**. Gimė 1821 06 21 Vaivadiškės viensėdyje. Vyskupas P. Būčys jį vadino Martišiumi. Į mokslus leido baronas fon Koidelis, valdęs Gelgaudiškio dvarą. 1846 m. baigė Varsuvos dvasinę akademiją, kunigu išventintas 1849 m. Dirbo Varsuvos dvasinėje seminarijoje, parapijose. Varsuvos vyskupijos garbės kanauninkas. Mirė ir palaidotas Varsuvoje.

*Kun. J. Juškaitis
sanitaras lagerio
ligoninėje. 1953 m.
Iš J. Raubos albumo*

*Kun. J. Kluonius. Apie
1980 m. Iš B. Kviklio
knygos „Lietuvos
bažnyčios“, JAV*

Kun. J. Kluonius su buvusia bendrasklase Natalija Manikiene prie jos gyvenamojo namo Kudirkos Naumiestyje. 1995 06 30. Iš N. Manikienės šeimos albumo

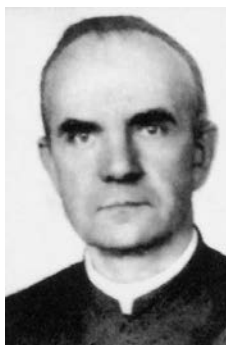

Kun. J. Kluonius prie sau pastatyto antkapinio paminklo parapijos kapinėse JAV. Apie 1995 m. Iš N. Manikienės šeimos albumo

Kun. **Stasys Mikelkevičius**. Gimė 1887 04 13 Gelgaudiškio parapijoje. Kunigu išventintas 1912 03 03. Dirbo Plóksčiuose vikaru, Barzduosė klebonu (1925–1936), kur pastatė dabartinę bažnyčią, dirbo Miroslavè, Vilkaviško vyskupijos kancleriu, kalintas Sibire, altaristas Kazlų Rūdojè. Mirė 1975 01 25, palaidotas Barzdų bažnyčios šventoriuje.

Kun. **Juozas Sabas**. Gimė Jankūnų kaime, vyriausias iš vienuolikos Kasparo Sabo vaikų. Dirbo Krėtkampyje, 1906–1908 m. – Lekėčiuose, vėliau – Kaune. Sakydamas pamokslą atlaidų metu peršalo, apkurto, likusį gyvenimą praleido vienuolyne Kaune. Mirė 1926 05 04, šarvotas Vytauto bažnyčioje, palaidotas Kaune.

Kun. **Antanas Sabas**. Gimė 1907 07 20 Pāpiškių kaime, bet save laikė kilusiu iš Gelgaudiškio parapijos, nes čia buvo giminės kapai. Mokėsi pas saleziečius Italijoje, kunigu išventintas Torine 1936 07 05. 1937–1939 m. redagavo „Saleziečių žinias“, 1939 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Kaune, Ruņšiškèse, vokiečių okupacijos metu – Rasėiniuose. Artinantis rusų frontui, pasitraukė į Vokietiją, 1950 m. – į

Kun. S. Mikelkevičius (kairėje). Apie 1970 m.

Kun. K. Vasys-Vasiliauskas. Persikėlęs į Kanadą, 1912–1913 m. mokėsi Monrealio kunigų seminarijoje. Vestfielde suorganizavo lietuvių parapiją, įsteigė nemažai lietuvių organizacijų. Apie 1980 m. Nuotraukos iš B. Kviklio knygos „Lietuvos bažnyčios“, JAV

Kun. J. Sakalauskas tėviškėje Dabitų k. (Gelgaudiškio sen.). 1993 m.

Iš B. Stankaitytės knygos „Dabitų kaimas“

Kun. R. Skinkaitis per Žolinės atlaidus Gelgaudiškyje šventina senajame dvaro parke, baronkapinėse pastatytą kryžių. 2009 08 15. A. Andrijono nuotr.

Kun. Jonas Damijonaitis. Gimė 1901 m. sausio 31 d. Griškabūdžio parapijoje. Mokėsi Marijampolės, Šakių gimnazijose, buvo mobilizuotas į karo mokyklą Kaune, nes tais metais trūko savanorių kariūnų. Dalyvavo Klaipėdos išvadavime, bet kariškais mokslais nesidomėjo, apsisprendė būti kunigu. 1923–1929 m. mokėsi Vilkaviškio kunigų seminarijoje, kuri tuo metu buvo Gižuose. Vikaravo Višakio Rūdoje, Igliaukoje, Kudirkos Naumiestyje, kaimelyje ir Gelgaudiškyje. Ilgesnį laiką buvo Bagotosios klebonu. Po Antrojo pasaulinio karo paskirtas Sintautų klebonu. Čia buvo areštuotas ir kalinamas Vilniaus kalėjime, kur mirė apie 1949 metus. Iš „Lietuvos bažnyčios“, JAV

Kanada. Dirbo Subdury parapijos klebonu. Besimaudydamas kartu su broliu vienuoliu nuskendo Ontario ežere.

Kun. **Augustinas Sabas**. Gimė 1913 12 16 Pāpiškių kaime. Gelgaudiškį savo dokumentuose abu su broliu nurodo kaip gimtąją parapiją. Mokėsi Italijoje pas saleziečius, kunigu išventintas Torine 1940 06 02, vienuolis. Dirbo Lisabonoje, Portugalijoje, Kanadoje, Elisabeth, N. J., Blind River, Ontario.

Kun. **Kajetonas (Justinas) Sakalauskas**. Gimė 1925 04 26 Dabūtų kaime. 1965–1969 m. studijavo Romos šv. Grigaliaus universitete, kunigu išventintas Romoje. Šv. Andriejaus lietuvių parapijos Filadelfijoje vikaras, organizavęs lietuvių atstovavimą Tarptautiniame eucharistiniame kongrese Filadelfijoje 1976 m. Mirė 1996 m., palaidotas Filadelfijoje.

Prelatas kun. **Konstantinas Vasys-Vasiliauskas**. Gimė 1888 07 14 Narkūnų kaime. 1911 m. baigęs Seinų kunigų seminariją, išvyko į JAV. 1913 07 16 išventintas kunigu. Dirbo „Draugo“, „Kataliko“ redakcijose, vikaru šv. Kazimiero parapijoje, nuo 1925 m. – klebonu, nuo 1929 m. – Aušros Vartų parapijos Vorčesteryje klebonas, kur baigė statyti bažnyčią.

Kun. **Rimas Skinkaitis**. Gimė 1969 09 29 Dabūtų kaime. Po vienerių studijų metų Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje išsiunčiamas studijuoti į Romos popiežišką šv. Grigaliaus universitetą, kur studijuoja 10 metų. Teologijos mokslų daktaras. Tėviškės bažnyčioje 1995 07 09 vyskupas Juozas Žemaitis pašventino kunigu. Nuo 2001 m. dirbo dėstytoju Katalikų teologijos fakultete prie Vytauto Didžiojo universiteto Marijampolės filiale – Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio kunigų seminarijoje ir ėjo prefekto pareigas. Nuo 2005 m. vasaros – Kauno kunigų seminarijos vicerektorius, rūpinasi klierikų disciplina ir ugdymu.

Gelgaudiškio parapija praeityje ir šiandien

Edgaras Pilypaitis

Nedaug yra istorinės dokumentinės medžiagos apie Gelgaudiškį bei jo parapiją. Gelgaudiškio vardas kildinamas nuo jo įkūrėjo Jurgio Gedgaudo, Vytauto politikos rėmėjo, kuris dešiniajame Nemuno krante 1412–1413 m. pastatė pilį. Anot B. Kviklio, Gelgaudų dvarą iš pradžių vadinę Panemunė, vėliau Gedigaudiškiū, pagaliau Gelgaudiškiu. Pagal J. Totoraitį, Gelgaudiškis buvęs Skirsnemunės dvaro palivarkas, kurį 1507 m. (kiti šaltiniai teigia, jog 1504 m.) LDK Aleksandras padovanojęs savo raštininkui Jonui Sapiegai. 1517 m. po J. Sapiegos mirties dvarą paveldi antroji jo žmona Elena, tačiau Skirsnemunės savininkas jėga sugrąžina Gelgaudiškį Skirsnemunei. E. Sapiegienė skundėsi karaliui ir tas liepė dvarelį gražinti jai. Taip 1566 m. Gelgaudiškis atiteko Povilui Sapiegai, Zapýškio savininkui. 1567 m. šalia dvaro jau minimas ir miestelis. Nurodoma, kad Povilas Sapiega ir pastatė pirmąją medinę Gelgaudiškio bažnyčią, tačiau ar ją galima datuoti 1578 metais, tai dar klausimas. Ši data į istorinius šaltinius pateko dėl dotacijos bažnyčiai, kurią jai suteikė savininkas Povilas Sapiega. Iš 1703 m. vizitacijos akto galima spręsti, kad bažnyčia pastatyta anksčiau. Ši bažnyčia buvo Zapyškio parapijos filija. Pagal to meto suskirstymą ji turėjo priklausyti Žemaičių (arba Važnių) vyskupijai, Veliuonės dekanatui.

Dar XVI a. pabaigoje Gelgaudiškis perėjo Ozemblovskiams, kurie rūpinosi ne tik dvaru, bet ir bažnyčia. 1940 m. Kaune leistoje enciklopedijoje galima aptikti užrašą, kad 1640 m. Ozemblovskiai parašė naujus užrašus Gelgaudiškio bažnyčiai.

Gelgaudiškio bažnyčia miestelio erdvėje.

2005 m.

A. Andrijono nuotr.

Kokie tie užrašai – nepaaiškinta. Greičiausiai tai galėjo būti turto ar žemės skyrimo aktai. Ši prielaida atsirado Lietuvos centriniame valstybės istorijos archyve aptikus grafo Tiškevičiaus fundaciją bažnyčiai per Ozemblovskius, kai šis Gelgaudiškio bažnyčiai paaukojo 4 000 zlotų. Šis dokumentas datuotas 1642 m. rugsėjo 2 d. Išeivijos leidinys „Zanavykija“ mini, kad du Kazimiero (Kaspero) Ozemblovskio sūnūs Motiejus ir Andrius 1640 m. rugpjūčio 15 d. užrašė Gelgaudiškio bažnyčiai 4 000 auksinų, tai yra Gelgaudiškio dvarui uždėjo pareigą, kad kas metai klebonui būtų išmokami tos sumos procentai.

Pirmajai bažnyčiai sunykus, 1691 m. Kazimieras Ozemblovskis pastato antrąją, taip pat medinę bažnyčią. Tais pat metais ji atskiriama nuo Zapyškio parapijos ir tampa parapiine bažnyčia. Ši bažnyčia stovėjo iki 1789-ųjų metų (98 metus), kada Elena Čartoriskienė pastato trečiąją bažnyčią, kuri 1864 m. sudegė.

Trečiosios bažnyčios gyvavimo metai

Trečiosios bažnyčios gyvavimo metais Gelgaudiškis priskiriamas kitai vyskupijai. 1795 m. trečiasis Žečpospolitos padalijimas nulėmė, kad 1797 m. įkūrus naują Vygrių vyskupiją, Gelgaudiškio parapija atsidūrė jos valdžioje. Tiesa, 1818 m. šios vyskupijos centras buvo perkeltas į Seinus, taigi pasikeitė ir vyskupijos vardas. Bažnyčiose įsigali lenkiška tvarka, nes daugelis Seinų vyskupų buvo aiškiai nusistatę prieš lietuvius ir lietuviybę. Gaila, kad mums nepasiekiami Lenkijoje saugomi archyvai. Būtų įdomu pastudijuoti laikmetį, kada Seinų vyskupu buvo Antanas Baranauskas, žinomas lietuviybės propaguotojas, garsiojo „Anykščių šilelio“ autorius. Jo penkerių metų valdymo laikotarpis turėjo būti gana ženklus, nors, aišku, atskirose ir nuošalesnėse parapijose daug kas priklausė nuo vietos kunigo. Aišku tik, kad daug įtakos turėjo knygnešystė, periodiniai leidiniai „Aušra“, „Varpas“, kita uždrausta lietuviška spauda.

Gaila, bet lieka nežinomi ne tik daugelio čia dirbusių kunigų vardai, bet ir jų palankumas vienai ar kitai pusei. Kad 1801 m. Gelgaudiškyje dirbo kunigas Pranciškus Skorvydas, žinome iš aktų, vadinamų kombinacija, kai Gelgaudiškio savininkas baronas fon Koidelis iš Gelgaudiškio ir Šakių klebonų atėmė žemę, skirdamas jiems tik nedidelę kompensaciją. Pagal ją Gelgaudiškio klebonas gaudavo 170 talerių, iš kurių 10 talerių turėdavo mokėti padūmės, taip pat buvo paskirta 3 ačteliai kietos ir 4 minkštos malkos ir palikta 5 magdeburgiški margai žemės.

Senasis Gelgaudiškio bažnyčios varpas. 2005 m. A. Andrijono nuotr.

Pirmasis Vygrių vyskupijos vyskupas Mykolas Pranciškus Karpavičius (1744 09 29–1803 11 03). Iš „Lietuvos bažnyčios“, JAV

Vygrių vyskupijos centras – Vygrių miestelis prie Vygrių ežero. Po 1569 m. Liublino unijos, Lietuvai netekus Volinijos, teliko dvi vyskupijos – Vilniaus ir Žemaičių (Medininkų). Vilniaus vyskupija buvo labai didelė – jai priklausė ne tik Gudijos dalis, bet ir beveik visa Sūduvos sritis. Žemaičių (Medininkų) vyskupijai priklausė senoji Žemaičių kunigaikštija, taip pat dalis Užnemunės su Naumiesčio ir Zapyškio dekanatais. Rusijos caras Nikolajus I įsakė šią vyskupiją vadinti Telšių vyskupijos vardu, nes jos centras Varniai buvo Telšių apskrityje. O 1795 m. po trečiojo padalijimo galutinai žlugo Lietuvos–Lenkijos unijinė valstybė. Lietuvos didžiosios kunigaikštijos žemės atiteko Rusijai, tačiau su maža išimtimi – šiaurinė ir pietinė Sūduva buvo priskirta Prūsijai. Kadangi Prūsijos valdžia neleido savo pavaldiniams net ir dvasiškais reikalais bendrauti su Rusijos pusėje likusiais vyskupais, iškilo būtinybė steigti naujas vyskupijas. Taip 1798 m. buvo įsteigtos naujos vyskupijos: Minsko – Rusijoje, Varšuvos ir Vygrių – Prūsijoje. Naujoji Vygrių vyskupija oficialiai buvo įsteigta 1797 m. kovo 16 (23) d. Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III ir popiežiaus Pijaus VI susitarimu. Pirmuoju Vygrių vyskupu paskyrė garsų lenkų pamokslininką Mykolą Pranciškų Karpavičių. Vyskupijos centru pasirinko Vygrių miestelį. Vyskupijos teritorinį paskirstymą atliko Plocko vyskupo O. Šembeko įgaliotinis oficiolas Jonas Klementas Golaševskis. Iš Žemaičių vyskupijos šiai vyskupijai atiteko visas senovinis Virbalio dekanatas su parapijomis: Virbalio, Naumiesčio, Slavikų, Kaimelio, Plokščių, Ilguvos, Panemunės, Zapyškio, Lukšių, Griškabūdžio ir Sintautų (be abejonės – ir Gelgaudiškio parapija). Vygrių vyskupijoje gyveno 3 tautų gyventojai – lietuviai, gudai ir lenkai. Vyskupas M. P. Karpavičius lietuviškai vyskupijos daliai administruoti oficiolu paskyrė Vilkaviškio kleboną kun. Baltazarą Paškevičių, o lenkiškai – oficiolą J. K. Golaševskį, kuris 1823 m. tapo Vygrių vyskupu. Vyskupas M. P. Karpavičius Vygriuose apsigyveno tik 1802 m. pradžioje, o kitais metais mirė. Jo įpėdiniu 1803 m. paskyrė J. K. Golaševskį. 1807 m. Tilžės sutartimi įvyko teritoriniai pertvarkymai. Vygrių vyskupijai priklausė 8 dekanatai: Augustavo, Alvito, Prienų, Zapyškio, Simno, Tikocino, Virbalio ir Vygrių. Iš viso – 94 bažnyčios. Šie dekanatai tada buvo 1807 m. įsteigtos Varšuvos kunigaikštijos sudėtyje, bet globojami Napoleono I. Tarp kitų pertvarkymų įvedė ir Napoleono kodeksą. Varšuvos kunigaikštijoje tai padarė 1808 m. gegužės 1 d. Napoleono imperijai žlugus, Vienos kongresas 1815 m. Rusijai atidavė Varšuvos kunigaikštiją, pavadindamas ją Lenkų arba Kongresine karalija. Ši sritis gavo autonomiją, turėjo savo pinigus, vyriausybę, kariuomenę, senatą iš 64 narių, tarp kurių buvo ir vyskupai, tarp jų – Vygrių. Vyriausias karalijos valdytojas – caro brolis Povilas Konstantinas. Tos permainos vėl suardė Vygrių vyskupiją. Taip 1818 m. birželio 30 d. popiežius Pijus VII paskelbė pertvarkymą – Vygrių vyskupijos vietoje įsteigė Seinų arba Augustavo vyskupiją su būstine Seinuose. Vilkaviškio vyskupiją ikūrė popiežius Pijus XI 1926 m. balandžio 4 d. Katedra Vygrių miestelyje atstatyta po Antrojo pasaulinio karo. Apie 1980 m. Iš „Lietuvos bažnyčios“, JAV

Paskutinysis Vygrių ir pirmasis Seinų vyskupas Jonas Klementas Golaševskis (1754–1829 03 08)

Kun. Jonas Totoraitis (1872–1941), istorikas, knygos „Sūduvos Suvalkijos istorija“ autorius, daugelio studijų apie Vygrių–Seinų–Vilkaviškio vyskupijų bažnyčias autorius

Kan. Pranciškus Augustaitis, Seinų kapitulos prelatas, 1871–1908 m. seminarijos profesorius, parašęs Vygrių ir Seinų vyskupijų istoriją. Iš „Lietuvos bažnyčios“, JAV

Gelgaudiškio bažnyčioje šiandien. 2005 m. A. Andrijo nuotr.

Vilkaviškio vyskupas koadjutorius Mečislovas Reinys atvyksta į Gelgaudiškį. Jį veža Gelgaudiškio kun. J. Raubos tėvas. Kairėje – kun. P. Rauba

Vilkaviškio vyskupas M. Reinys prie Gelgaudiškio bažnyčios vartų. Kairėje – Gelgaudiškio bažnyčios klebonas J. Augustaitis, dešinėje – kun. J. Rauba. Apie 1932 m. Iš J. Klimavičienės albumo

Tai ne vieninteliai nedraugiški grafo aktai, kuris buvo protestantas. Būdamas stiprus dvarininkas, valstiečius be galo spaudė prie lažo. Į darbą juos varydavo beveik kasdien, net ir sekmadieniais. Kartą įsidrąsinęs klebonas paprašęs poną, kad šventomis dienomis jis nevarytų žmonių nei į medžioklę, nei į darbą. Už tai baronas dažnai pašiepdavo katalikų bažnyčią ir jos šventes. Tad nenuostabu, kad 1866 m. statomai ketvirtajai Gelgaudiškio bažnyčiai jis aukojo nuo valdomos žemės margo tiek pat kiek ir valstiečiai. Mat rusų valdžia liepdavo prisidėti prie bažnyčios statymo ir kitų tikėjimų savininkams, gyvenantiems katalikų parapijose. Tai, žinoma, tokiam turtinam ponui kaip grafas fon Koidelis garbės nedaro. Vargonai buvo atvežti seni, 1894 m. Antonio Šymanskio restauruoti Varšuvoje. Tad ilgai šis instrumentas ir negalėjo būti naudojamas – 2000-aisiais metais jis buvo išleistas „į pensiją“. Nebuvo likę ir jokių jo auksavimo elementų. Nežinia, gal jų ir buvo, bet 1955, 1978 ir 1994 m. bažnyčios vidaus remontas pėdsakų nepaliko. Dabartinės altorių ir sietynų geltonos detalės – bronzos. Neprabangūs ir liturginiai rūbai. 1818 m. datuotas arnotas itin blyškus ir paprastas. Liturginiai indai taip pat negausūs ir neįmantrūs. Tik viena komunalinė, datuota 1774 m., yra profesionalaus auksakalio darbo. Visi kiti indai – vėlesni. Nėra bažnyčioje ir jokių dailės ar kultūros paveldo vertybių. Žalvarinis varpas vertingas tik dėl savo amžiaus.

Šis gal kiek niūrokas vaizdas anaip tol nenuvertina pačios parapijos. Jis tik išryškina buvusio Gelgaudiškio savininko šykštumą, atskleidžia socialinę valstiečių padėtį.

Sovietinė okupacija

Ne ką geresnė padėtis čia klostėsi ir sovietmečiu. Buvo atimta klebonija ir vikariatas, kur vėliau įrengta ligoninė, klebonas buvo nuolat varginamas įvairiausiomis prievolėmis – tai skirti patalpas grūdams supilti, tai apnakvydinti kareivius, tai duoti vietas vykdomajam komitetui lėšų paštui ar kinui pargabenti. Tokių kvitų yra išlikus visa šūsni. Be to, visai trukdyta atlikti bet kokius remonto darbus. Per didelius vargus 1955 m. kunigo Pranciškaus Staškūno rūpesčiu buvo atliktas šioks toks bažnyčios vidaus remontas, nors nuo karo likusi granatos išsprogdinta skylė virš didžiųjų durų neužtaisyta iki 1970 m. Aišku, dirbta buvo neprofesionaliai, tenkinantis tuo, kokius darbininkus ir medžiagas tuo metu pavyko gauti. Dekanalinės vizitacijos aktai šį remontą apibūdina kaip neskoninę. Apskritai Gelgaudiškio parapijos padėtis visame Šakių dekanate buvo bene prasčiausia.

1969 m. dekanalinės vizitacijos akte rašoma:

„... pastovaus vargonininko nėra. Kryžiai šventoriuje apšepę, aplūžę, apverktina tvora ir vartai, bokšto skarda skylėta, surūdijus. Plytelių grindys – vidutinės būklės (kitame vizitacijos akte minimos duobės), sienų dažymas apsitrynęs, lubos – neskoningų ornamentų, altorių apšvietimas – taip pat“.

Galima dar pridurti, kad špitolė, kurioje gyveno ne tik parapijos darbuotojai, avarinės būklės, lubos kuolais paramstytos. Kai 1971 m. liepos mėnesį į Gelgaudiškį buvo atkeltas kunigas Gintautas Skučas, reikalai pradėjo taisytis. Jo rūpesčiu 1977–1978 m. sutvarkytas stogas, cinkuota skarda uždengtas bokštas, bokšteliai ir presbiterija, ap-

*Pamaldos Gelgaudiškio
bažnyčioje*

*Bažnyčios stogo
remontas.*

Apie 1935 m.

Iš J. Raubos albumo

skardinti visi karnizai. Pertvarkyta visa elektros instaliacija, suremontuota šventoriaus tvora, padaryti nauji vartai, išbetonuoti takeliai, atvestas vandentiekis. Vienas didžiausių darbų – vietoj apgriuvusios špitolės pastatyta nauja klebonija. Darbštus buvo šis klebonas, tačiau neaišku, kodėl jis nesiryžo išsiklausti į tuometinio dekano, o dabar Vilkaviškio vyskupo Juozo Žemaičio raginimą (jis net du kartus užfiksuotas 1981 ir 1985 m. vizitacijos aktuose) įvesti į bažnyčią centrinį šildymą ir sudėti medines grindis. Pinigų ir galimybių tuo laikotarpiu neturėjo stigti.

Ilgiau kaip 24 metus vadovavęs Gelgaudiškio parapijai, kunigas Gintautas Skučas 1995 m. spalio 5 d. iškeliavo į Amžinybę, jo kūnas ilsisi gimtųjų Veiverių parapijos bažnyčios šventoriuje. Jo vieton klebonu buvo paskirtas kunigas Vladas Jackūnas. Jo rūpesčiu ir nenuilstamo darbo dėka suremontuota klebonija, šventoriaus tvora, bažnyčioje sudėtos medinės grindys, naujos didžiosios ir šoninės durys, ant-

*Katafalkas Gelgaudiškio
bažnyčioje*

*Bažnyčios altorius.
Apie 1960 m.
Iš E. Povilaitienės
albumo*

ralangiai, atgautoje senojoje klebonijoje padaryta pertvarka. Čia įkurta šarvojimo salė, paskirtos patalpos Caritui. Klebono brolio Vytauto rankų sušildytas medis jau ne vieneri metai rymo klebonijos kieme Rūpintojėliu, čia ir atminimo kryžius a. a. kunigui Gintautui Skučui, šventoriuje – jubiliejinių metų kryžius, apaštalai, saugantys klebonijos kiemą. Bažnyčioje – naujas altorius su Paskutinės vakarienės scena ir šv. Antano statula. Be to, jaučiamas ryškiai pagyvėjęs dvasinis parapijos gyvenimas. Žmonės drąsiai kreipiasi į kleboną įvairiais reikalais, nejausdami jokio nepatogumo. Tai, manau, padėjo klebono atnaujintas parapijos lankymas. Žingsnis į žmogų, ištiesta jam ranka niekad nelieka be atsako.

*Atnaujintos bažnyčios vidaus fragmentas.
2005 m. A. Andrijono nuotr.*

*Gelgaudiškio bažnyčios giesmininkai
(iš kairės): Antanas Greičius, Juozas Povilaitis,
vargonininkas Albinas Murauskas, Augustinas
Benesevičius, Vladas Maziliauskas, Juozas
Ragačius. Apie 1970 m. Iš E. Povilaitienės
albumo*

Nuo 2003 m. gegužės mėnesio Gelgaudiškio parapijiečiams vadovauja klebonas kunigas Alfredas Nėnius. Tęsimi parapijos namų remonto darbai, atnaujinami liturginiai rūbai, kartu su kultūros centru organizuojamos tautinės ir bažnytinės šventės, dalyvaujama vyskupijos eucharistinėse ir Lietuvos jaunimo dienose.

*Eisena į Gelgaudiškio dv. baronų kapines.
2009 08 15. A. Andrijono nuotr.*

Malonu, kad į parapijos reikalus aktyviai atsiliepia ir visi tikintieji – aukomis, labdara, talkomis, gėle iš savo darželio, giesme bažnytiniame chore.

Telaimina Dievas Gelgaudiškį ir visą mūsų parapiją.

Naujos žinios apie senąją Gudlaukio parapiją

Antanas Bajerčius

*Gudlaukis. 2011 m.
A. Andrijo nuotr.*

Kai 2004 m. buvo renkami duomenys apie Gudlaukio parapiją, Vilkaviškio vyskupijos kurijai nusiunčiau paklausimą apie jos archyvuose esamus dokumentus. Gavau atsakymą, kad sovietams suimant vyskupus, paimti ir archyvai, kurių likimas nežinomas.

Iš kurijos gavau tik Gudlaukio parapijiečių 1947 01 21 prašymo paskirti kleboną kopiją ir pranešimą, kad tai vienintelis vyskupijos archyvuose esantis dokumentas apie šią parapiją. Tad Gudlaukio parapijos istoriją teko lipinti iš šioje teritorijoje gyvenusių žmonių atsiminimų.

2011 m. balandžio 8 d. gauta žinia, kad rasti RK (Romos katalikų) parapijiniai-bažnytiniai susirašinėjimai su vyskupijos kurija. Šia žinia pasidalinau su kraštotyrininku žurnalistu Antanu Andrijonu, sutarėm, kada nuvyksim peržiūrėti dokumentų, o esant galimybei, pasidarysime kopijas. Asmuo, suradęs šiuos dokumentus, pageidavo likti nežinomas. Dokumentus nuo pokario iki šių laikų išsaugojo Jonas Urbštaitis, gimęs 1923 m. balandžio 4 d. Rōčiškių kaime ir gyvenęs jame iki mirties, t. y. iki 2011 m. balandžio 15 dienos. Pokariu J. Urbštaitis dirbo Kidulių valsčiaus raštininku. Kaip jo žinion pateko dokumentai, taip ir liko nežinoma. Aplankas buvo kruopščiai saugomas, į jį įsegti pokariu Kauno arkivyskupijos, Kaišiadorių ir Vilkaviškio vyskupijų valdytojo J. Stankevičiaus šių vyskupijų kunigams siunčiami raštai. J. Urbštaitis, gerai suprasdamas dokumentų svarbą, saugojo juos namuose, rizikuodamas savo laisve. Šiandien tie dokumentai tarsi byloja, kad objektyviausia istorija ta, kuri yra pagrįsta tikrais faktais, nes kai rašoma iš pasakojamų atsiminimų po 50 metų, labai daug kas nutylima arba palenkama savo naudai.

Senasis kelias per
kaimą. 2011 m.
A. Andrijono nuotr.

Gudlaukio parapijos įsteigimo akte Nr. 1025 nurodoma, kurie kaimai priskiriami parapijai ir kuriai parapijai jie iki šiol priklausė. Gelgaudiškio parapijos kaimai: Gudlaukis, Varčiuliai, Piesčiai, Keršiai, Mozūriškiai, Valenčiūnai ir Petrāičiai; Kaimėlio parapijos kaimai: Šiurpai, Burbiškiei, Paorijai, Jakāičiai, Voveriai, Ciūriškė, Veršupiai, Aleksandrava ir Varčiuliai; Šakių parapijos: Bagdžiai ir Baltkōjų kaimo gyventojas Simonas Krapavickas.

Pasirašo vyskupas Mečislovas Reinys. 1939 m. gegužės 12 d.

Rašte Nr. 595 vyskupas paveda Gelgaudiškio vikarui J. Šeštokui organizuoti naujai steigiamą parapiją Gudlaukyje. J. Šeštokas tai turi atlikti eidamas Gelgaudiškio vikaro pareigas ir gyvendamas Gelgaudiškyje. Rašte nurodoma, kad darbą pradėti renkant parašus tų kaimų gyventojų, kurie pareiškė norą priklausyti naujai steigiamai parapijai. Parašus paliudyti turėtų seniūnas.

Rašte Nr. 678 prašoma kunigo J. Šeštoko išsiaiškinti, kiek kuris gyventojas gali skirti žemės naujai steigiamos parapijos reikmėms. Šiame rašte rašoma:

„Teikis taip pat padaryti su vietos žmonėmis pasitarimą dėl naujos parapijos pavadinimo. Gudlaukis nėra pageidaujamas, nes tai ne lietuviškas vardas. Gal pavyktų „Paorijai“, ar „Orija“.

Iš 1939 m. rugsėjo 28 d. kurijos rašto Nr. 2013 kun. J. Šeštokui:

„Atsakydama į tamstos 1939 08 28 prašymą, Kurija šiuo praneša, kad J. E. vyskupas leidžia Tamstai laikyti pamaldas Gudlaukyje sek-madieniais ir šventadieniais provizoriniai įrengtoje patalpoje. Rezidenciją gi turėsi Gelgaudiškyje iki Gudlaukyje pastatydins kleboniją“.

1940 m. vasario 20 d. J. E. Vilkaviškio vyskupas patvirtino Gudlaukio parapijos ribą, kuri yra vieškelis, einąs iš Kidulių į Šakius. Visi gyventojai nuo to vieškelio į pietus priklauso Gudlaukio parapijai.

Lietuvos Respublika
 VILKAVIŠKIO VYSKUPIJOS
KORIJA
 547 Nr.
 J.N.Gudlaukio Klebonui :

Kūrija šiuo praneša, kad J.E.Vilkaviškio Vyskupas patvirtino Gudlaukio parapijos rybą, kuria yra vieškelis einąs iš Kidulių į Šakius. Visi gyventojai nuo to vieškelio į pietus, priklauso Gudlaukio parapijai. Nuo vieškelio į šiaurę gyvenantieji palikti prie senųjų savo parapijų, nebent kuris prašytųsi priskiriamas prie Gudlaukio.

Aleksandravo gi kaimo gyventojai, kurie yra pasirašę prie Gudlaukio, tai tie ir lieka prie Gudlaukio, kurie nepasirašę paliekami prie Kaimelio parapijos.

Iki nusistovės jų dvasia ir susitvarkys palengva, laikytis kantrybės ir takto.

Šau. V. Virgird
 kanceleris.

Humas
 Sekretorius.

Vilkaviškio vyskupijos
 kurijos raštas apie
 Gudlaukio parapijos
 teritorijos ribas.
 1940 02 20

L. R.
 VILKAVIŠKIO VYSKUPIJA
 Gudlaukio R. K. Parapijos
KLEBONAS
 1949 m. II mėn. 1 d.
 Nr. ....
 Gudlaukis.

Šakius Apokrifas Jonui Uršiminkui.

Gudlaukio R. R. parap. Komiteto,

Prašymas.

Gudlaukio R. R. parap. susikūrė 1939 m. pabaigoje. Pradžioje kurtis ant gryno lauko. 1940 m. paratėme laikinus maldos namus - baėnytelę ir klona, kuriuos ir įrengėme. 1941 m. paratėme kleboniją ir traktą. Be to, dar reikalinga paratėti špitalė, nes nėra kur patalpinti mergaitininkas, sekretoriaus ir špitalininkas. Paratėti hobizierius, dar visai mašai įrengti. Įrengimui medžiagos visai neturime. Štai nuolatikai prašome Šerb. Tona, Uršiminką ir mūsų prašymą, atsiųsti ir laisvą mūsų užsiūkti, kiek galima didesnę kiekį medžiagos minėto maldos namo hobizieriaus įrengti.

Šau. R. Rofas

Gudlaukio parapijos
 klebono P. Totoraičio
 raštas apie parapijos
 susikūrimą ir
 būtiniausius darbus.
 1943 02 01

*Gudlaukio kaimo
kapinaitės. 2011 m.
A. Andrijono nuotr.*

Kurija 1940 m. gegužės 27 d. raštu Nr. 1124 nurodo, kad pagal nuostatus bažnytiniame komitete gali būti ne daugiau kaip penki asmenys, tačiau leidžia turėti du komitetus: parapijos ir statybos.

Bažnytinis komitetas: Pranas Bindokas iš Varčiulių kaimo, Felicius Šileika iš Būriškių kaimo, Jurgis Karalius iš Šiurpų kaimo, Antanas Antanaitis iš Gudlaukio.

Statybos komitetas: Juozas Jurgaitis iš Keršių kaimo, Simas Račiūnas iš Gudlaukio, Juozas Vidžiūnas iš Piesčių, Pranas Grybas iš Gudlaukio.

1939 m. lapkričio 11 d. kunigui J. Šeštokui vyskupas leidžia apsigyventi Gudlaukyje, arčiau prie kuriamo parapijos židinio.

1942 m. birželio 7 d. vyskupas Vincentas Padolskis pašventino naujai statomos bažnyčios kertinį akmenį.

Kunigas P. Totoraitis į Gudlaukio parapiją atsikėlė 1941 m. rugpjūčio 29 dieną. Kunigas J. Šeštokas perkeltas į Valākbūdį. Kunigas P. Totoraitis iki 1944 metų vadovavo parapinių pastatų statybai. Tačiau, slenkant frontui į Vakarus, vokiečiai sudegino dalį Gudlaukio kaimo, sudegė ir visi parapijos pastatai. Sovietų valdžia neleido atnaujinti statybų. Šv. Mišios, kurias aukodavo ilgametis Gelgaudiškio klebonas J. Augustaitis, vykdavo Piesčių kaime J. Vidžiūno namuose. Ištrėmus Vidžiūnų šeimą, nuo 1948 m. gegužės 22 d. Gudlaukio parapijos gyventojai sugrįžo į anksčiau savo parapijas.

Šaulių judėjimo pradžia Šakių krašte (1919–1922)

Antanas Andrijonas

1919 m. lapkričio 6 d. Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybos (toliau – LŠS CV) pirmininkas ir vyr. šaulių vadas Vladas Putvis pasiuntė laišką Šakių skyriaus valdybai. Prie šio laiško pridėjo pavyzdį, pagal kurį reikėjo pateikti duomenis apie Šakių skyrių (tuo metu jis buvo vadinamas LŠS I Šakių apskr. skyrius – *aut.*) ir visus kitus būrius, susikūrusius Šakių apskrityje. Laiške buvo parašyta, kad „mūsų žiniomis, susitvėrę būriai yra Šakiuose ir Gelgaudiškyje“¹.

Daugelis šių vyrų buvo tarp pirmųjų Gelgaudiškio šaulių būrio narių. 1930 m. Iš G. Tirliko albumo

Jau 1920 m. sausio 23 d. LŠS Centro valdybos pirmininkas ir sekretorius pasiuntė kažkokiam Pavalkiui (matyt, gyvenusiam Šakiuose) laišką. Jame buvo rašoma:

„Valdyba sužinojusi, kad Tamsta užsijamate organizavimu L. Š. S. būrių, prašome Tamstos, susitarus su Sintautų būriu (apie tai Sintautų būriui pranešime) kviesti į Šakius Sintautų, Gelgaudiškių ir Pusdešrių būrių valdybų suvažiavimą išrinkimui atstovų šaukiamajam suvažiavimui. Geistina, kad suvažiavus būtų išrinkta Šakių skyriaus valdyba“.

Prie laiško buvo pridėti pranešimai ir dienotvarkės².

1920 m. gruodžio 11 d. per Petrulevičių LŠS CV pasiuntė, atrodo, tam pačiam Pavalkiui pluoštą aplinkraščių

¹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 561, ap. 2, b. 78, l. 2.

² *Ten pat*, l. 1. Straipsnyje cituojamų dokumentų kalba neredaguota. Kalbos red. pastaba.

Nr. 16, kuriuos reikėjo išsiuntinėti Šakių skyriaus būriams, kad jie pateiktų reikiamas žinias Centro valdybai (siunta pažymėta Nr. 2761). Laiške minima, kad Šakių skyriuje yra šie būriai: Lukšių, Žemėsios Panemūnės, Šakių, Žvirgždaičių, Papartynų, Plókščių, Sintautų, Barzdų, Nemunaičio (turėtų būti Naumiesčio – *aut.*), Pūsdėrių, Slavikų, Gelgaudiškio, Būblėlių, Griškabūdžio³.

Jau gruodžio 12 d. Gelgaudiškio būrio valdyba raštu Nr. 2 įgaliojo Juozą Matijošaitį gruodžio 19 d. dalyvauti Šakių skyriaus suvažiavime. Raštą pasirašė būrio valdybos pirmininkas Jonas Sabas ir raštininkė Marija Zubrytė⁴.

Tos pačios dienos raštu Nr. 3 Gelgaudiškio šaulių būrio valdyba Šakių skyriaus suvažiavime įgaliojo dalyvauti Vincą Kulikauską⁵.

Šakių skyriaus suvažiavime dalyvavo ir jau minėtas Gelgaudiškio šaulių būrio valdybos pirmininkas J. Sabas. Jo kandidatūros valdyba nesvarstė, matyt, jis dalyvavo atskiru kvietimu.

Kaip ir buvo planuota, 1920 m. gruodžio 19 d. įvyko Šakių šaulių skyriaus suvažiavimas. Yra išlikęs jo protokolas. Suvažiavimą pradėjo Šakių šaulių instruktorius, kuris susirinkusiuosius pasveikino LŠS CV vardu ir pasiūlė išrinkti prezidiumą. Pirmininku išrinko P. Skaisgirį, vicepirmininku – J. Valaitį, sekretorium – J. Naujokaitį, nariais – J. Cimbolaitį ir A. Povilaitį.

Suvažiavimo dienotvarkėje buvo šie klausimai: 1) Skyriaus valdybos, Revizijos komisijos ir Teismo rinkimai, 2) Narių pasisakymai (sumanymai), 3) Suvažiavimo uždarymas.

Šaulių būrių atstovai pasisakė tokia tvarka: Šakių, Žvirgždaičių, Plokščių, Sintautų, Barzdų, Pūsdėrių, Slavikų, Gelgaudiškio, Būblėlių ir Griškabūdžio. Pranešėjai kalbėjo apie būrių materialinę ir finansinę būklę.

Visuotinio suvažiavimo delegatai slaptu balsavimu išrinko Šakių šaulių skyriaus valdybą. Ją sudarė 5 asmenys:

1. Juozas Naujokaitis	12 balsų	sekretorius
2. Juozas Orentas	8	pirmininkas
3. Pranas Skaisgirys	8	iždininkas
4. Juozas Matijošaitis	8	vicepirmininkas
5. Jonas Valaitis	8	vicesekretorius

Kandidatais išrinkti:

1. Juozas Cimbolaitis	6
2. Sutkaitis	6
3. Pranas Jakaitis	6

Į Revizijos komisiją išrinkti šie asmenys:

1. Bronius Paukštys	10 balsų
2. J. Ūsas	8
3. Rubikas	8

³ *Ten pat*, l. 8.

⁴ *Ten pat*, l. 10.

⁵ *Ten pat*, l. 11.

Revizijos komisijos kandidatai:

1. Čižauskas	6
2. Martišius	6

Teismas:

1. Vencas	7
2. Markuza	9
3. Sabas	9

Teismo kandidatai:

1. Jonas Kaunas	7
2. Vincas Kulikauskas	5
3. Nėra	

Susirinkimą užbaigė Prezidiumo pirmininkas P. Skaisgirys.

Protokolą pasirašė Šakių šaulių skyriaus valdyba: pirmininkas J. Orentas, vicepirmininkas J. Matijošaitis, sekretorius J. Naujokaitis, vicesekretorius J. Valaitis, išdininkas P. Skaisgirys. Šakiai, 1920 m. gruodžio 19 d.

Suvažiavimas paskelbė laikinąjį Šakių šaulių skyriaus valdybos adresą: Šakių paštas, Šakių šaulių skyriaus valdybai, Šakių klebonija.

Į Šakių šaulių skyriaus valdymo aparatą buvo išrinkti šie gelgaudiškiai: J. Matijošaitis, J. Sabas, J. Kaunas, V. Kulikauskas.

Kitas Šakių skyriaus dokumentas jau nukelia į 1921 m. vasario 1 d. Raštu Nr. 65 skyriaus pirmininkas J. Orentas, sekretorius J. Naujokaitis LŠS CV išsiuntė dokumentus, tarp kurių buvo minimi:

„Skyriaus valdybos ir Instruktoriaus Pareiškimas, Plokščių būrio valdybos pareiškimas ir Liudymas Nr. 14109, žinios apie Griškabūdžio būrio vadą J. Vensą ir jo padėjėją, Gelgaudiškio būrio sąrašai, į Instrukciją Nr. 3, Aplinkraštį Nr. 16, būrio vado pasižadėjimas ir žinios apie vadą ir jo padėjėją“.

Siunta pažymėta raudonu Šakių skyriaus valdybos antspaudu su Vyčiu.

Tų pačių metų rugsėjo 1 d. Šakių skyriaus instruktorius Petrulevičius naujam instruktoriui Otonui Belenauskui perdavė dokumentų knygas ir bylas. Perdavimo dokumento 18-ame punkte pažymėta, kad perduota Gelgaudiškio būrio byla Nr. 12.

Gruodžio 13 d. O. Belenauskas dokumentus perdavė III laipsnio valdininkui Vytautui Tamošaičiui⁶.

1922 m. sausio 25 d. Šakių skyriaus vadas V. Tamošaitis LŠS Centro valdybai pasiuntė laišką, kuriame rašė:

„Pranešu, kad Šakių, Plokščių, Būblelių, Nau-

miesčio ir Gelgaudiškio būriuose Šaulių su- ⁶ *Ten pat, l. 23.*

dėtis lieka ta pati, todėl prašau prisiųsti liudymus visiems šauliams, kurių asmens pareiškimai randasi Centro valdyboje”⁷.

Archyve ant bylos viršelio apie I Šakių šaulių skyrių užrašyta: „Patvirtinta Š. S. įs. N 6, paragr. 1 iš 17 I 21 m.“ Toliau pateiktas sąrašas būrių, kurie buvo įkurti Šakių krašte. Sąrašo pabaigoje parašyta: „Pradėta 1920 m. lapkričio 17 d., baigta 1923 m. liepos 23 d.“

1 lentelė

Šakių krašto šaulių būrio įkūrimas

Eil. Nr.	Būrio pavadinimas	Kokiu įsakymu patvirtintas	Pastabos
1.	Gelgaudiškio 51-asis	CV prot. Nr. 2, 1919 10 08	
2.	Sintautų 196-asis	CV prot. Nr. 21, 1920 11 11	
3.	Pusdešrių 166-asis	CV prot. Nr. 22, 1920 01 15	
4.	Slavikų 191-asis	Prez. nut. Nr. 3, 1920 02 26	
5.	Barzdų 141-asis	Prez. nut. Nr. 8, 1920 03 15	
6.	Žvirgždaičių 262-asis	Prez. nut. Nr. 116, 1920	
7.	Naumiesčio 128-asis	Prez. nut. Nr. 123, 1920 ... 27	
8.	Griškabūdžio 143-iasis	Prez. nut. Nr. 77?, 1920 11 ...	
9.	Šakių 216-asis	Prez. nut. Nr. 149, 1920 11 10	
10.	Būblelių 23-iasis	Prez. nut. Nr. 165, 1920 11 12	
11.	Plokščių 157-asis	Prez. nut. Nr. 188, 1920 11 27	
12.	Kidulių 86-asis	ŠS įs. Nr. 60 paragr. 5, 1921 07 26	
13.	Žemosios Panemunės 117-asis	Vald. Prez. nut. Nr. 149, 1920 11 10	

Gelgaudiškio šaulių būrio kūrimasis

Archyve išlikęs Gelgaudiškio šaulių būrio steigiamojo susirinkimo protokolas. Jame rašoma:

„1919 m. rugsėjo 7 d. įvyko steigiamas Lietuvos Šaulių Sąjungos Gelgaudiškio skyriaus susirinkimas.

Susirinkimo pirmininku buvo išrinktas Ignotaitis Antanas, sekretoriauti pakviestas M. Mikelkevičius. Dienotvarkė:

- 1) Valdybos rinkimai
- 2) Narių sumanymai
- 1) Paduoti sekantieji kandidatai:
  1. Jonas Sabas gavo 7 balsus
  2. Antanas Diržius 1
  3. Antanas Skamarakas 6
  4. Antanas Bibartas 4
  5. Kazys Biliutavičius 3
  6. Antanas Ignotaitis 8.

Tokiu būdu į valdybą išrinkti sekantieji:

1. Antanas Ignotaitis
2. Jonas Sabas
3. Antanas Skamarakas

⁷ Ten pat, l. 33.

- 2) a) Nario mokestis. Paduotas pasiūlymas – 3 auksinus mėnesiui. Priimtas 6 balsais „už“, „prieš“ nebuvo.
 b) Susirinkimo vieta. Nutarta rinktis mokykloj.
 c) Susirinkimo laikas. Nutarta rinktis šventadieniais po pamaldų. Šiuomi susirinkimas užsibaigė.

Pirmininkas Ignotaitis
 Sekretorius Mikelkevičius

Originalui atitinka:
 valdybos nariai J. Sabas,
 A. Skamarakas,
 A. Ignotaitis⁸.

Tų metų spalio 9 d. raštu Nr. 65 LŠS CV iš Kauno Gelgaudiškio būrio valdybai pranešė:

„Gelgaudiškio būrio valdybai, Šakių skyriaus.

L. Š. S. C. Valdyba šiuomi praneša, kad Centr. Val. posėdyje iš š. m. spalio 8 d. Gelgaudiškio būrys tapo užtvirtintas. C. V. Pirm.“⁹

Tą pačią dieną susirinkimas į Kauną pasiuntė tokio turinio laišką:

„Lietuvos Šaulių Sąjunga, Gelgaudiškio skyriaus Valdyba, 1919 m. rugsėjo 7 diena.
 Nr. 1
 Centro Valdybai

Gelgaudiškio skyrius prisiųsdamas 1) steigiamojo susirinkimo protokolo nuorašą, 2) Gelgaudiškio skyriaus narių sąrašą, turi garbės prašyti užregistruoti įsteigtą Gelgaudiškio skyrių ir parūpinti nariams leidimus ginklams nešioti.

Valdybos nariai: J. Sabas, A. Skamarakas, A. Ignotaitis¹⁰.

Į šį laišką Gelgaudiškio būrio valdyba gavo tokį atsakymą:

„1919 spalio 9 d.
 Nr. 66
 Kaunas Gelgaudiškio būrio valdybai,
 Šakių skyriaus
 įeinamas Nr. 461 14/X-19

Lietuvos Šaulių Sąjungos Centro Valdyba, prisiųsdama 11 liudymų ginklams nešioti, praneša, kad tie liudymai, sulig instrukcijos Nr. 1 paragr. 9, turi būti užregistruoti pas Šakių komendantą.

⁸ *Ten pat*, l. 147.

⁹ *Ten pat*, l. 149.

¹⁰ *Ten pat*, l. 148.

Susitvėrus Šakių skyriui, Gelgaudiškio būrys su visais reikalais privalo kreiptis į viršminėto skyriaus Valdybą.

V. Putvinskis
C. Valdybos pirmininkas
M. Mikelkevičius
Sekretorius¹¹.

Spalio 13 d. LŠS CV pirmininkas Gelgaudiškio būrio valdybai rašė:

„L. Š. S. C. V. kartu su šiuomi prisiunčia:
1) vokiečių 98 m. šautuvas
2) pėstininkų rikiuotės komandos ir terminai.
Gavimą knygielių prašome patvirtinti raštu“¹².

Spalio 19 d. įvyko antrasis Gelgaudiškio šaulių būrio susirinkimas. Jo protokole Nr. 2 rašoma:

„1919 m. spalio 19 d. įvyko Lietuvos Šaulių Sąjungos Gelgaudiškio būrio susirinkimas. Susirinkimą atidarė J. Sabas, 2 1/2 val. po pietų mokyklos svetainėje.

Dienotvarkė:

- 1) Susirinkimo pirm. rinkimas
- 2) Instruktoriaus rinkimas
- 3) Priėmimas naujų narių
- 4) Rinkimas Finansų komisijos
- 5) Pranešimas apie ginklus
- 6) Nauji sumanymai.

Dienos pirm. išrinktas J. Sabas. Pirmininkas pasikvietė sekretoriauti Vincą Kulikauską. Instruktorium-vadu vienbalsiai išrinktas Antanas Skamarakas.

Rekomenduojant nariams, priimti nauji nariai:

- 1) Viktoras Tamošaitis, ūkininkas, Elizavos k., 21 m.
- 2) Pranas Kazlauskas, ūkininkas, Piesčių k., 27 m.

Susirinkimas įgaliojo Valdybą kooptuoti reikalingų darbininkų.

Toliau – Finansų komisijos rinkimai. Viešu balsavimu išrinkti:

A. Ignataitis, P. Bibartas ir V. Tamošaitis. Klausimas pakeltas apie ginklus. Pasirodė, kad ginklus ne visi turi.

Susirinkimas baigė 4 val. po pietų.

Pirm.

Sekr.“¹³

1919 m. lapkričio 1 d. įvyko trečiasis Gelgaudiškio šaulių būrio susirinkimas (protokolas Nr. 3). Dienotvarkė:
1) Susirinkimo atidarymas, 2) Naujų na-

¹¹ *Ten pat*, l. 150.

¹² *Ten pat*, l. 152.

¹³ *Ten pat*, l. 153.

rių priėmimas, 3) Pranešimas iš Skirsnemunės būrio, 4) Suma-
nymai. Susirinkimą atidarė J. Sabas ir liko susirinkimo pirmi-
ninku. Sekretoriauti buvo pakviesta M. Raubaitė. Rekomenduo-
jant nariams, priimti šie nauji būrio nariai:

- 1) Pranas Vasiliauskas, Narkūnai, ūkininkas, 25 m., rekomen-
davo Skamarakas ir K. Vinteris;
- 2) Jonas Čiulkinys, Gelgaudiškis, račius, 25 m., rekomendavo
Vinteris ir Skamarakas;
- 3) Juozas Buneckis, Narkūnai, siuvėjas, 25 m., rekomendavo
Vinteris ir Skamarakas;
- 4) Juozas Kuncaitis, Narkūnai, žemdirbys, 22 m., rekomen-
davo Skamarakas ir A. Vasiliauskas;
- 5) Juozas Skamarakas, Šimkaĩ, ūkininkas, 24 m., rekomendavo
Diržius ir Kazlauskas.

Skirsnemunės būrio narys pranešė apie savo būrio veiklą, ragino gelgaudiš-
kinius drąsiau ir uoliau veikti, patarė kiekvienam turėti savo slapyvardę, registruoti
ginklus ir kt. Vienas iš būrio narių pranešė, kad galima gauti kulkosvaidį, ir pažadėjo
jį pristatyti. Daug buvo kalbėta apie atsargumą su ginklais, apie pačios partijos
slaptumą ir kitais klausimais. Valdyba pranešė, kaip pasiskirstyta pareigomis: pir-
mininkas J. Sabas, kasininkas A. Ignotaitis, instruktorius A. Skamarakas. Nuolatiniu
sekretoriumi pakviesta M. Raubaitė. Ši valdybos pareiškimą susirinkimas vienbalsiai
priėmė. Susirinkimas prasidėjo 15 val., baigėsi 17 val. Sekretoriavo M. Raubaitė¹⁴.

1919 m. lapkričio 1 d. Gelgaudiškio būrio valdyba pranešė, kad išsiųstuosius
LŠS CV 4 liudijimus gavo. Prie šio pranešimo pridėjo Gelgaudiškio šaulių būrio
ginklų sąrašą ir protokolą¹⁵.

Šaulių pratybos
M. Slinkšės sode.
1935 m.

Iš V. Mikalavičiaus
albumo

¹⁴*Ten pat*, l. 159.

¹⁵*Ten pat*, l. 161.

2 lentelė

Gelgaudiškio šaulių būrio turimi ginklai 1919 metais

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Gyvenamoji vieta	Ginklai			
			Karo šautuvas	Medžioklinis šautuvas	Revolveris	Šoviniai
1.	Jonas Sabas	Pakalniškiai	1			200
2.	Antanas Ignotaitis	Pakalniškiai	1		1	
3.	Viktoras Tamošaitis	Elizavà	1		1	
4.	Kazimieras Vinteris	Gelgaudiškis		1	1	
5.	Pranas Sutkaitis	Pakalniškiai	1	1		200
Iš viso:			4	2	3	400

3 lentelė

Gelgaudiškio šaulių būrio nariai 1919 metais

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Profesija	Vietovė
1.	Kazys Vinteris	32	vargonininkas	Geļgaudiškis
2.	Pranas Bibartas	32	šaltkalvis	Geļgaudiškis
3.	Antanas Vasiliauskas	35	dailidė	Geļgaudiškis
4.	Jonas Sabas	35	ūkininkas	Pakalniškiai
5.	Antanas Ignotaitis	35	ūkininkas	Pakalniškiai
6.	Vincas Kulikauskas	26	ūkininkas	Stanáciiai
7.	Pranas Sutkaitis	36	ūkininkas	Pakalniškiai
8.	Antanas Skamarakas	27	ūkininkas	Šimkaĩ
9.	Antanas Diržius	28	ūkininkas	Šimkaĩ
10.	Konstantinas Grybas	22	ūkininkas	Jankúnai
11.	Kazimieras Biliutavičius	51	dvaro prižiūrėtojas	Trákas
12.	Kostantinas Ignotas	26	ūkininkas	Pakalniškiai

Protokolą pasirašė Valdybos nariai – Sabas, Skamarakas, Ignotaitis¹⁶.

Ketvirtasis Gelgaudiškio šaulių būrio susirinkimas įvyko lapkričio 30 d. (protokolas Nr. 4). Dienotvarkė buvo tokia:

- 1) susirinkimo atidarymas,
- 2) prezidiumo rinkimas,
- 3) protokolo skaitymas,
- 4) naujų narių prisirašymas,
- 5) teismo rinkimas,
- 6) ginklų registracija,
- 7) sumanymai ir pasitarimai.

Susirinkimą pradėjęs būrio pirmininkas J. Sabas ir toliau jam pirmininkavo. Sekretoriavo M. Raubaitė. Ji perskaitė praėjusio susirinkimo protokolą. Šauliai jo nepildė ir nieko prieš nepasakė. Rekomenduojant nariams, būrio valdyba priėmė naują nerikiuotės narį Juozą Matijošaitį iš Narkúnų kaimo, 21 metų ūkininką. Jį rekomendavo A. Skamarakas ir A. Ignotaitis.

Teismo rinkimus, nesant visų narių, atidėjo kitam susirinkimui. Susirinkimas prasidėjo 14 val., pasibaigė 15 val.¹⁷

¹⁶ *Ten pat*, l. 163.

¹⁷ *Ten pat*, l. 160.

1920 m. sausio 6 d. įvyko Gelgaudiškio šaulių būrio valdybos susirinkimas. Protokole Nr. 1 rašoma, kad priimti 3 nauji būrio nariai. Tai Stanislovas Mikelkevičius, Gelgaudiškio kunigas, nerikiuotis, 27 m., rekomendavo Sabas ir Ignotaitis; Antanas Zokas, ūkininkas iš Jotyškių kaimo, 40 m., rekomendavo Sabas ir Ignotaitis; Kostantinas Ignotaitis, ūkininkas iš Pakalniškių kaimo, 28 m., rekomendavo Sabas ir Raubaitė.

Protokolą (už valdybos pirmininką) pasirašė Ignotaitis ir sekretorė Raubaitė¹⁸. Netrukus pateiktas dar vienas 4 naujų narių sąrašas:

1. Viktoras Tamošaitis, 21 m., ūkininkas iš Elizāvos k., rekomendavo A. Ignotaitis ir A. Skamaras;
2. Pranas Kazlauskas, 27 m., ūkininkas iš Piesčių k., rekomendavo A. Vasiliauskas ir A. Skamarakas;
3. Monika Raubaitė, 25 m., mokytoja iš Gelgaudiškio, rekomendavo J. Sabas ir A. Ignotaitis;
4. Jonas Rudaitis, 24 m., darbininkas iš Pakalniškių k., rekomendavo Sabas ir Ignotaitis¹⁹.

1920 m. vasario 11 d. LŠS CV Gelgaudiškio šaulių būriui atsiuntė 13 leidimų, kurie suteikė teisę nešioti ginklus. Buvo nurodyta, kad leidimus reikia tuojau pat užregistruoti pas vietos komendantą, pažymėjus ginklų numerį²⁰.

Nauji Gelgaudiškio šaulių būrio nariai 1920 metais:

Pranas Vasiliauskas	25 m.	ūkininkas	Narkūnai
Jonas Čiulkinys	25	račius	Gelgaudiškis
Juozas Buneckis	25	siuvėjas	Narkūnai
Juozas Kuncaitis	22	žemdirbys	Narkūnai
Juozas Skamarakas	24	ūkininkas	Šimkaĩ.

Leidimai ginklams išduoti tik Buneckiui ir Kuncaičiui²¹.

1920 m. vasario 2 d. įvyko Gelgaudiškio šaulių būrio susirinkimas (protokolas Nr. 6). Dienotvarkė:

- 1) susirinkimo atidarymas,
- 2) prezidiumo rinkimas,
- 3) protokolo skaitymas,
- 4) įžadų priėmimas,
- 5) pasitarimas apie vakarėlio surengimą,
- 6) valdybos papildymas,
- 7) sumanymai ir pasitarimai.

Susirinkimą pradėjo pirmininkas J. Sabas ir pasiūlė išrinkti susirinkimo prezidiumą. Pirmininku vienbalsiai buvo paliktas J. Sabas, sekretoriauti išrinko V. Kulikauską.

Praėjusio susirinkimo protokolą, kurį perskaitė J. Sabas, susirinkimo dalyviai vienbalsiai patvirtino. Įžadų nepriėmusieji nariai juos priėmė. Vakarė-

¹⁸ *Ten pat*, l. 154.

¹⁹ *Ten pat*, l. 157.

²⁰ *Ten pat*, l. 165.

²¹ *Ten pat*, l. 167.

lio, kuris turėjo įvykti vasario 15 d., rengimui buvo išrinkta 4 narių komisija. Valdybos vicepirmininku išrinko Vincą Kulikauską. Protokolą pasirašė susirinkimo pirmininkas J. Sabas ir sekretorius V. Kulikauskas²².

Netrukus Gelgaudiškio šaulių būrio valdyba pakartotinai paprašė LŠS CV leidimų šautuvams laikyti, nes grėsė pavojus juos laikyti be leidimų²³.

1920 m. kovo 11 d. Gelgaudiškio šaulių būrio valdyba LŠS CV pranešė, kad kovo 7 d. priėmė naują narį – Viktorą Povilaitį iš Pakalniškių, 19 metų ūkininką, kurį rekomendavo J. Sabas ir M. Raubaitė. Taip pat buvo prašoma leidimo ginklams nešioti. Klausta, ar negalima gauti ginklų iš Centro.

1920 m. kovo 25 d. Gelgaudiškio šaulių būrio valdyba pasiuntė raštą LŠS CV, kad kovo 21 d. priimti šie nauji nariai:

1) Juozas Kulikauskas, 46 m. ūkininkas; rekomendavo kun. Mikelkevičius ir Ignotaitis;

2) Jonas Kaunas, 21 m. mokytojas iš Valenčiūnų kaimo; rekomendavo J. Sabas, kun. S. Mikelkevičius;

3) Pranciškus Vasiliauskas, 23 m. darbininkas iš Pakalniškių; rekomendavo J. Sabas ir M. Raubaitė.

Valdyba prašė jiems išduoti liudijimus²⁴.

Gegužės 24 d. Gelgaudiškio šaulių valdyba raštu Nr. 16 paprašė CV leisti būrio nariams namuose laikyti kariškus šautuvus, kuriais būtų galima apsiginti nuo apylinkėse dažnai siautėjančių plėšikų²⁵.

Birželio 4 d. CV tokį leidimą davė, kariškus šautuvus leido laikyti namuose su sąlyga, kad šautuvas nebus be reikalo nešiojamas. Už bereikalingą šaudymą būrio vadas buvo įpareigotas šaulį nuginkluoti, o jo šautuvą saugoti būrio sandėlyje²⁶.

5 lentelė

Gelgaudiškio šaulių būrio nariai ir jų turimi ginklai 1920 metais

Vardas, pavardė	Amžius	Vietovė	Rikiuotė	Medžioklinis šautuvas	Kariškas ginklas	Šoviniai	Ginklo Nr.	Pastaba
Kazimieras Vinteris	32	Geļgaudiškis	rikiuotės	medžioklinis	brauningas	–	55346	
Jonas Sabas	36	Pakalniškiai	„	–	vok. rait. šaut.	150	1290	
Antanas Ignotaitis	35	Pakalniškiai	„	–	vok. pėst. šaut.	–	4410	tarnavęs kariuomenėje
Vincas Kulikauskas	26	Stanáiciai	„	–	–	–	–	šautuvo neturi
Pranas Ignotaitis	36	Pakalniškiai	„	–	vok. pėst. šaut.	–	–	jo nesant, numerio nežinome

²² *Ten pat*, l. 168.

²³ *Ten pat*, l. 169.

²⁴ *Ten pat*, l. 171.

²⁵ *Ten pat*, l. 172.

²⁶ *Ten pat*, l. 173.

(tęsinys)

Vardas, pavardė	Amžius	Vietovė	Rikiuotė	Medžioklinis šautuvas	Kariškas ginklas	Šoviniai	Ginklo Nr.	Pastaba
Viktoras Tamošaitis	21	Elizavà	„	–	vok. pėst. šaut.	–	1610	
Pranas Kazlauskas	27	Piesčiai	„	–	vok. pėst. šautuvas	–	–	numeris nežinomas
Monika Raubaitė	22	Geļgaudiškis	nerikiuotės	–	–	–	–	ginklo neturi
Jonas Ignotaitis	25	Pakalniškiai	rikiuotės	–	–	–	–	ginklo neturi
Pranas Vasiliauskas	25	Narkūnai	„	–	–	–	–	–
Jonas Čiulkinys	25	Geļgaudiškis	„	–	rus. pėst. šautuvas	–	51747	–
Juozas Buneckis	25	Narkūnai	–	–	–	–	–	ginklo neturi
Juozas Kuncaitis	22	Narkūnai	„	–	–	–	–	ginklo neturi
Kastantinas Ditkus	19	Pakalniškiai	„	–	–	–	–	ginklo neturi
Juozas Matijošaitis	21	Narkūnai	nerikiuotės	–	revolveris	–	–	–
Stanislovas Mikelkevičius	27	Geļgaudiškis	„	–	–	–	–	ginklo neužregistr.
Kastantinas Ignotaitis	28	Pakalniškiai	rikiuotės	–	–	–	–	ginklo neturi

Taip pat buvo informuota, kad šautuvas Nr. 2255 yra šaulių būrio sandėlyje. Sąrašą pasirašė pirmininkas J. Sabas ir sekretorė M. Raubaitė²⁷.

6 lentelė

LŠS Gelgaudiškio šaulių būrio nariai (sąrašas Nr. 15)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Vietovė	Užsiėmimas	Artarnavo kariuomenėje	Rikiuotė	Kokius ginklus turi	Ginklo Nr.	Pastabos
1.	Kazimieras Vinteris	32	Gelgaudiškis	vargonininkas	netarnavo	rikiuotės	–	–	–
2.	Jonas Sabas	36	Pakalniškiai	ūkininkas	–	„	kariškas šautuvas	1290	–
3.	Antanas Ignotaitis	35	Pakalniškiai	viršaitis	tarnavo	„	kariškas šautuvas	4410	–
4.	Vincas Kulikauskas	26	Stanaičiai	ūkininkaitis	–	„	–	–	asm. pareiškimu priimtas
5.	Pranas Sutkaitis	36	Pakalniškiai	ūkininkaitis	–	„	–	–	–
6.	Viktoras Tamošaitis	21	Elizava	ūkininkaitis	–	„	kariškas šautuvas	1610	–
7.	Pranas Kazlauskas	27	Piesčiai	ūkininkas	–	„	–	–	–
8.	Monika Raubaitė	22	Gelgaudiškis	mokytoja	–	nerikiuotės	–	–	–
9.	Jonas Rudaitis	25	Pakalniškiai	žemdirbys	–	rikiuotės	–	–	–
10.	Kastantinas Ditkus	19	Pakalniškiai	ūkininkaitis	–	„	–	–	–
11.	Pranas Vasiliauskas	23	Pakalniškiai	–	–	–	–	–	–
12.	Juozas Matijošaitis	21	Narkūnai	ūkininkas	–	nerikiuotės	–	–	–

²⁷Ten pat, l. 174.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Vietovė	Užsiėmimas	Artarnavo kariuomenėje	Rikiuotė	Kokius ginklus turi	Ginklo Nr.	Pastabos
13.	Kastantinas Ignotaitis	28	Pakalniškiai	ūkininkaitis	–	rikiuotės	–	–	
14.	Juozas Kulikauskas	46	Stanaičiai	ūkininkas	–	–	–	–	
15.	Stanislovas Mikelkevičius	27	Gelgaudiškis	kunigas	–	nerikiuotės	–	–	
16.	Jonas Kaunas	21	Valenčiūnai	mokytojas	–	„	–	–	
17.	Viktoras Povilaitis	19	Pakalniškiai	ūkininkaitis	–	rikiuotės	–	–	
18.	Antanas Zokas	–	Jotyškiai	ūkininkas	–	–	–	–	

CV išsiųstas 1920 m. balandžio 18 d. Šaulių sąrašą pasirašė pirmininkas J. Saibas ir sekretorė M. Raubaitė²⁸.

Gelgaudiškio šaulių būrio vado Antano Ignotaičio pasižadėjimas

„Aš, Antanas Ignotaitis, būrio vadas, pasižadu: pildyti be prieštaravimo visus skyriaus Vado ir Centro Valdybos įsakymus;

Dėti visas pastangas, kad man pavestas būrys būtų ištikimas demokratiniam mūsų Valstybės surėdymui ir, jei būtų reikalas, ginti Seimo pastatytą valdžią nuo pasikėsinimo iš šalies ar iš vidaus;

Daboti, kad šauliai: 1) laikytų ginklus tvarkoje, 2) be reikalo nešaudytų, 3) nepavartotų ginklo asmeniniams reikalams. 4) Tučtuojau pranešti skyriaus Vadui, o kur jo nėra, tai Centro Valdybai:

a) apie gautus ir atimtus (karo grobio) būrio ar atskirų šaulių įgytus ginklus ir karo medžiagą;

b) apie nepaprastus būrio gyvenime įvykius.

1. Prisiimu visą atsakomybę už pavestus mano žinion ginklus ir karo medžiagą;

2. Norėdamas pasiliuosuoti nuo būrio vado pareigų, paduosiu apie tai pareiškimą skyriaus Vadui, o kur jo nėra – Centro Valdybai ir tik praėjus trims mėnesiams nuo dienos padavimo pareiškimo, galėsiu pasiliuosuoti nuo minėtų pareigų, perduodamas sulyg akto naujai paskirtam būrio Vadui ginklus, karo medžiagą ir dokumentus.

Gelgaudiškis, 1921 m. sausio mėn. 23 d.

Gelgaudiškis, būrio vadas (parašas)²⁹.

Informuojama, kad Antanas Ignotaitis yra 36 m. amžiaus, turi 42 ha žemės, jo šeima susideda iš 8 narių, tarnavo Rusijos kariuomenėje.

Jo pagalbininkas – Pranas Treinys, 23 m. mažažemis, jo šeimoje 6 nariai, tarnavo Lietuvos kariuomenėje³⁰.

Tačiau jau balandžio 7 d. raštu Nr. 4152 LŠS CV kreipėsi į Gelgaudiškio šaulių būrio sekretorę M. Zubrytę. CV pranešime buvo rašoma:

²⁸ Ten pat, l. 175.

²⁹ Ten pat, l. 177.

³⁰ Ten pat, l. 178.

„Virš minėto būrio vadas Ignotaitis mėgsta labai girtuokliauti, kas dieną pasigėręs, visiškai nesilaiko LŠS įstatų.

Kreipiu į tai Gelgaudiškio būrio Valdybos dėmę, primindamas, kad šauliais, o ypač jų vadais, tegali būti tik dori, susipratę ir blaivūs piliečiai. Būrio Valdyba neatidėliodama teiks imtis reikalingų priemonių, kad kalbamasai reiškinys būtų tuojau pašalintas, kas tuo žvilgsniu būrio Valdybos padaryta, man pranešti. Sudėties instruktavimo organizatorius“³¹.

Šauliai Valentina Barsukytė ir Gustavas Kuizaitis prie M. Slinkšės vaistinės (dabartinė Taikos g. Nr. 11). Apie 1930 m. Iš V. Mikalavičiaus albumo

7 lentelė

Naujai įstojusieji nariai į LŠS Gelgaudiškio būrį (vadovaujantis CV instrukcija Nr. 3)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė, tėvo vardas	Kokį mokslą išėjęs	Įsirašymo laikas	Amžius	Profesija	Rikiuotės, nerikiuotės ar rėmėjas	Artarnavo kariuomenėje ir kiek laiko	Kokį įsigijo laipsnį	Ar turi ginklą ir kokį	Ginklo Nr.	Vietovė
19.	Pranas Žbutis, Mykolo	prad. mokykla	1920 09 26	20	ūkininkas	rikiuotės	netarnavo	–	neturi	–	Elizava
20.	Antanas Čereškevičius, Antano	nieko nebaigęs	1920 11 28	31	mažažemis	„	„	–	kar. šaut.	119016	Narūnai
21.	Juozas Bagdonas, Liudviko	„	1920 12 19	35	siuvėjas	nerikiuotės	„	–	asmens. pareišk.	–	Gelgaudiškis
22.	Jonas Samajauskas, Kazimiero	„	1920 12 29	25	ūkininkas	rikiuotės	„	–	kar. šaut.	2738	Pakalniškiai
23.	Kostas Jankauskas, Andriejaus	prad. mokykla	1920 11 28	17	„	„	„	–	–	–	Jotyškiai

³¹Ten pat, l. 179.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė, tėvo vardas	Kokį mokslą išėjęs	Įsirašymo laikas	Amžius	Profesija	Rikiuotės, nerikiuotės ar rėmėjas	Ar tarnavo kariuomenėje ir kiek laiko	Kokį įsigijo laipsnį	Ar turi ginklą	Ginklo Nr.	Vietovė
24.	Kostas Vasiliauskas, Prano	„	1920 11 28	17	„	„	„	–	–	–	Narkūnai
25.	Baltrus Švelnys, Mykolo	nieko neb.	1920 11 28	49	mažažemis	„	rusų kar. tarnavo	–	–	–	Narkūnai
26.	Ona Naujokaitė, Vinco	III kl.	1920 10 17	20	mokytoja	nerikiuotės	–	–	–	–	Maštaičiai
27.	Juozas Samajauskas, Kazimiero	prad. mokykla	1920 10 17	20	ūkininkas	rikiuotės	–	sava-nor. fronte	kar. šaut.	9482	Pakalniškiai
28.	Juozas Diržius, Jono	„	1920 11 16	45	mažažemis	„	–	–	–	–	Narkūnai
29.	Pranas Treinys, Antano	„	1920 11 28	23	„	„	tarn. lietuvių kar.	–	–	–	Pakalniškiai
30.	Juozas Bataitis, Mykolo	„	1920 11 28	19	„	„	netarnavo	–	–	–	Maštaičiai
31.	Marcelė Vasiliauskytė, Andriaus	„	1920 11 28	23	ūkininkaitė	nerikiuotės	„	–	–	–	Narkūnai
32.	Viktoras Švilpa, Juozo	„	1920 11 28	19	mažažemis	rikiuotės	„	–	–	–	Narkūnai
33.	Pranas Kuncaitis, Jurgio	„	1920 11 28	26	siuvėjas	„	„	–	–	–	Jotyškiai
34.	Marija Zubrytė, Matijošiaus	„Saulės“ mokykl. seminarija	„	„	„	„	„	–	–	–	„

Šiems nariams liudijimai išduoti 1921 m. vasario mėnesį (Nr. 22). Pateikto naujų narių sąrašo pabaigoje pažymėta, kad visi išvardyti kandidatai yra dori ir ištikimi piliečiai. Šį dokumentą 1921 m. sausio 23 d. pasirašė būrio valdybos pirmininkas J. Sabas, būrio vadas A. Išganaitis (kartu jis buvo ir būrio išdininkas), už sekretorių – Zakarevičius³².

8 lentelė

LŠS Gelgaudiškio būrio nariai, turėję nario liudijimą pagal instrukciją Nr. 3

Eil. Nr.	Vardas, pavardė, tėvo vardas	Įsirašymo laikas	Amžius	Profesija	Kokį mokslą baigęs	Ar moka skaityti	Rikiuotės, nerikiuotės ar rėmėjas	Ar tarnavo kariuomenėje ir kiek laiko	Kokį įsigijo laipsnį	Ar turi ginklą	Ginklo Nr.	Adresas	Pastabos
1.	Kazimieras Vinteris, Kazimiero	1919	33	vargoninkas	pradinę mokyklą	moka	ne	liud.	22689	–	–	Gelgaudiškis	prišiuostas asm. pareik.
2.	Jonas Sabas, Baltramiejaus	„	37	ūkininkas	„	„	„	liud.	22690	vokišką kar. šaut.	1290	Pakalniškiai	„

³² Ten pat, l. 180.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė, tėvo vardas	Įsirašymo laikas	Amžius	Profesija	Kokį mokslą baigęs	Ar moka skaityti	Rikiuotės, nerikiuotės ar rėmėjas	Ar tarnavo kariuomenėje ir kiek laiko	Kokį įgijo laipsnį	Ar turi ginklą ir kokį	Ginklo Nr.	Adresas	Pastabas
3.	Antanas Ignotaitis, Juozo	“	36	“	“	“		rusų kar. tarnavo		vokišką kar. šaut.	4410	“	
4.	Vincas Kulikauskas, Jurgio	“	27	“	“	“		netarnavo				Stanaičiai	
5.	Pranas Sutkaitis	“	36	“	mokslo	“			“	kar. šaut.	4855	Pakalniškiai	
6.	Viktoras Tamošaitis	1920	22	mažažemis	pradinę mokyklą	“			“	kar. šaut.	11610	Elizava	fronte savanoris
7.	Pranas Kazlauskas	“	28	“	mokslo	“		“	liud. 22697	turi	nr. nežinomas	Piesčiai	
8.	Monika Raubaitė	“	23	mokytoja	VI kl.	“						Gelgaudiškis	persikėlė į Raseinius
9.	Jonas Rudaitis, Marjonos	“	26	tarnautojas	mokslo	“		“	liud. 22694			Pakalniškiai	nevedęs vaikas dabar „Geležinia-me Vilke“
10.	Kostas Ditkus, Antano	“	20	ūkininkas	pradinę mokyklą	“			“	kar. šaut	9791	„	
11.	Pranas Vasiliauskas	“	24	darbininkas	“	“			“	“			
12.	Juozas Matijošaitis, Jurgio	1919	23	ūkininkas	“	“			“	revolverį	147691	Narkūnai	
13.	Kostas Ignotaitis, Juozo	“	29	“	“	“		“		kar. šaut.	7420	Pakalniškiai	
14.	Juozas Kulikauskas, Jurgio	1920	47	“	III kl.	“		“	liud. 22701	brauningą	28948	Stanaičiai	
15.	Stanislovas Mikelkevičius	1919	32	kunigas				“		“	99568	Gelgaudiškis	
16.	Jonas Kaunas	1920	22	mokytojas	pradinę mokyklą	„		„		kar. šaut.	4695	Pakalniškiai	dabar gyvena Vydgriuose, šaulys savanoris, fronte
17.	Viktoras Povilaitis, Domininko	“	20	ūkininkas	“	“		“		kar. šaut.	4695	Pakalniškiai	
18.	Antanas Zokas, Antano	“	46	“	“	“		rusų kar. tarnavo				Jotyškiai	

Pateiktą sąrašą pasirašė šaulių būrio valdybos pirmininkas J. Sabas, būrio vadas A. Ignotaitis, už sekretorių – Zakarėvičius³³.

³³ Ten pat, l. 184.

1921 m. gegužės 11 d. LŠS CV Sudėties ir instruktavimo skyrius Gelgaudiškio būrio vadui A. Ignotaičiui parašė tokio turinio laišką (Nr. 28s/4671):

„Gelgaudiškio būrio Valdybos pirmininkas raštu 25 Nr. iš š. m. gegužės 1 d. mums praneša, kad Tamsta nori atsistatydinti. Imant dėmėti tuos atsišaukimus, kuriuos teko anksčiau išgirsti apie Tamstą ir brangindamas Tamstą kaip Sąjungos bendradarbį, įsakau Tamstai eiti toliau būrio vado pareigas ir griežtai reikalauju pašalinti tas priežastis, kurios duoda pamatą panašioms gandoms.

Primenu Tamstai, kad garbė atskiro šaulio yra garbė Sąjungos ir negarbingas šaulio elgesys įžeidžia visos Sąjungos garbę. Tikiuosi, kad Tamsta ganėtinai brangini Sąjungos garbę ir neduosi progos jos žeminti.

Turiu vilties, kad šiuomi visas incidentas bus užbaigtas.

Lietuvos Šaulių Sąjungos Viršininko padėjėjas Mikelkevičius³⁴.

9 lentelė

Iš LŠS Gelgaudiškio būrio išstoję nariai

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Amžius	Profesija	Gyv. vietovė	Pastabos
1.	Pranas Bibartas	32	šaltkalvis	Gelgaudiškis	
2.	Antanas Vasiliauskas	35	dailidė	Gelgaudiškis	
3.	Antanas Skamarakas	27	ūkininkas	Šimkai	
4.	Antanas Diržius	28	ūkininkas	Šimkai	
5.	Konstantinas Grybas	22	ūkininkas	Jankūnai	
6.	Kazimieras Biliutavičius	51	dvaro užvaizda	Trakas	
7.	Juozas Skamarakas	24	ūkininkas	Šimkai	

Po sąrašų pažymėta, kad išstojusieji nariai ginklų nebuvo registravę. Dokumentą pasirašė J. Sabas ir M. Raubaitė³⁵.

Gruodžio 7 d. protokole Nr. 29 pateiktos žinios apie naujai išrinktą šaulių būrio vadą. Ten rašoma, kad 1921 m. lapkričio 13 d. įvyko Gelgaudiškio šaulių būrio susirinkimas, kuriame buvo išrinktas būrio vadas. Juo tapo Jonas Valaitis, 21 m. Maštaičių pradžios mokyklos mokytojas, nevedęs, kariuomenėje netarnavęs.

Naujojo būrio vado adresas – Maštaičių pradžios mokykla, Gelgaudiškio valsčius, Šakių paštas.

Šį pranešimą CV pasirašė J. Sabas ir sekretorė M. Zubrytė³⁶.

Pasižadėjimą naujasis būrio vadas J. Valaitis parašė 1921 m. lapkričio 18 d.³⁷

³⁴ *Ten pat*, l. 190.

³⁵ *Ten pat*, l. 191.

³⁶ *Ten pat*, l. 193.

³⁷ *Ten pat*, l. 194.

10 lentelė

Gelgaudiškio šaulių būrio narių sąrašas, kurį patvirtino LŠS Centro valdyba

Eil. Nr.	Vardas, pavardė, tėvo vardas	Amžius	Rikiuotės, nerikiuotės ar rėmėjas	Kokį turi ginklą	Ginklo Nr.	Šaulio liudijimo Nr.
1.	Kazimieras Vinteris, Kazimiero	34	rikiuotės	revolveris	320	22689
2.	Jonas Sabas, Baltraus	38	“	vok. kar. šautuvas		22690
3.	Antanas Čereškevičius, Antano	31	nerikiuotės	vok. kar. šautuvas	98	
4.	Pranas Žibutis, Mykolo	22	rikiuotės	“	1610	22495
5.	Jonas Samajauskas, Kazimiero	26	“	“	9482	22692
6.	Jonas Valaitis, Juozo	22	nerikiuotės	–	–	22699
7.	Kostas Jankauskas, Prano	20	rikiuotės	–	–	22693
8.	Jonas Rudaitis	28	“	–	–	22694
9.	Antanas Zokas, Antano	47	nerikiuotės	kar. šautuvas	–	–
10.	Kostas Vasiliauskas, Andriaus	18	rikiuotės	brauningas	40335	22695
11.	Juozas Kulikauskas, Jurgio	49	nerikiuotės	“	28948	22701
12.	Juozas Matijošaitis, Jurgio	24	“	“	47691	
13.	Pranas Kuncaitis, Jurgio	28	rikiuotės	–	–	22696
14.	Pranas Kazlauskas, Vinco	29	“	kar. šautuvas	940	22697
15.	Marija Zubrytė, Matijošiaus	22	nerikiuotės	–	–	22700

Šį sąrašą 1922 m. sausio 28 d. savo parašu patvirtino būrio valdybos sekretorė M. Zubrytė (pastaba: buvo įrašytas Orentas Antanas, Juozo, 60 m., nerik. kandidatas, bet iš sąrašo išbrauktas)³⁸.

1922 m. kovo 6 d. LŠS CV raštu Nr. 942s/1489 atsiuntė liudijimą, kad šaulys J. Valaitis patvirtintas ir paskirtas Gelgaudiškio šaulių būrio vadu (pagrindas: Šaulių sąjungos įsakymas Nr. 112, paragr. 17, 1921 m. gruodžio mėn.). Liudijimą pa-

Šaulių pratybos prie Nemuno.

Apie 1930 m. Iš V. Mikalavičiaus albumo

³⁸Ten pat, l. 196.

sirašė LŠS viršininkas V. Putvinskis, Sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininkas B. Kemėžis³⁹.

1922 m. balandžio 2 d. buvo sudarytas šis kandidatų stoti į Gelgaudiškio šaulių būrį sąrašas:

1. Juozas Sakalauskas	22 m.	26368
2. Petras Januškevičius	33 m.	26369
3. Antanas Orintas	49 m.	26374
4. Ona Šimaitienė	24 m.	26375
5. Kazys Jakas	23 m.	26370
6. Juozas Endriuškevičius	21 m.	26371
7. Juozas Bagdonas	23 m.	26376
8. Antanas Rudminskas	23 m.	26372
9. Juozas Samajauskas	24 m.	26373
10. Vincas Kulikauskas	29 m.	26377

Šakių skyriaus vadas V. Tamošaitis iš sąrašo išbraukė Kazi Žilaitį, apibūdinamas jį „*kaip nedrausmingą, nerimtą ir visur pasižymėjusį savo skandalingumu žmogų*“⁴⁰.

Gegužės 8 d. V. Tamošaitis nutarimu Nr. 29 sąrašė pateiktus kandidatus priėmė į Šaulių sąjungą⁴¹.

Atskirame sąrašė, kurį pasirašė J. Valaitis ir M. Zubrytė, minimi dar du Gelgaudiškio būrio šauliai – Vincas Kriščiūnas, 30 metų, ir Jonas Bagdonas, 24 metų. Pažymėta, kad jie dori ir ištikimi.

³⁹ *Ten pat*, l. 199.

⁴⁰ *Ten pat*, l. 202.

⁴¹ *Ten pat*, l. 203.

Būrio vadas

Antanas Andrijonas

1937 m. į Gelgaudiškį vadovauti šaulių būriui atvažiavo Vladas Išganaitis (1899 11 15–1993 08 02). Kaip rašo jo amžininkai, į Gelgaudiškį persikėlė „*ilgam ir nuolatiniam gyvenimui*“¹. Panaudodamas savo ankstesnę patirtį, miestelyje ir jo apylinkėse pradėjo burti naujas šaulių pajėgas.

V. Išganaitis gimė Jokūbóniuose, Paežerėlių valsčiuje, Šakių apskrityje. Nepriklausomybės kovų metais baigė puskarininkių mokyklą, dalyvavo Valkiniūnų–Giedraičių, Suvėlkų frontų karo veiksmuose, mūšiuose su bermontininkais prie Radviliškio. Pasižymėjo darbštumu ir drąsa, apdovanotas medaliais ir ordinais. Jam suteiktas viršilos laipsnis. Pasibaigus kovoms, pasiliko kariuomenėje, ėjo kadrinio viršilos pareigas. Vėliau mokėsi ir baigė Kauno policijos mokyklą. Pablogėjus sveikatai, pasitraukė iš policijos ir įsijungė į Lietuvos šaulių sąjungos veiklą. Į Sąjungą jis įstojo dar 1920 m., kurios veikloje dalyvavo visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį². Manoma, kad jis įkūrė ir Veliuonės šaulių būrį.

Šakių krašte

1925 m. Lietuvos šaulių sąjungos vadovybė V. Išganaitį pasiuntė į Šakių kraštą, Griškabūdį, kur jis vadovavo vietos šaulių būriui. Griškabūdžio valsčius tuo metu buvo gana didelis, o apylinkės turtingos. Kaimuose gyveno daug jaunimo, tačiau jį reikėjo įtraukti į organizuotą veiklą. Griškabūdžio šaulių būryje iš pradžių buvo tik apie 30 narių. Jiems trūko išsilavinimo, todėl ir veikla buvo silpnoka.

Atvykęs į Griškabūdį, V. Išganaitis pradėjo ieškoti naujų narių. Greitai jais tapo visi apylinkės mokytojai, dalis mokinių, tarnautojų ir nemažai kaimo jaunimo. Būrys išaugo iki 200 narių. Prie šaulių būrio Griškabūdyje susibūrė meno kuopelė, kuri statė spektaklius, organizavo kitus kultūrinius renginius. Aktyviai šią veiklą vystė mokytojai Šestokaitė, Babušis, Dundulis, Babušytė, Pinkaitė. Artistai repetavo su užsidegimu, net du kartus pastatė veikalą „Pilėnų kunigaikštis Margis“. Griškabūdžio šaulius mėgo ir rėmė visuomenė, jie sutarė su kitomis organizacijomis ir jų vadovais.

1930 m. V. Išganaitis išvyko vadovauti Lukšių šaulių būriui. Jame taip pat buvo tik 30 narių. Vėl prasi-dėjo šaulių telkimo dienos. Miestelyje ir kaimuose V. Išganaitis surinko būrį iš 230 narių. Į šaulius įsirašė visi apylinkės inteligentai. Du trečdalius šaulių pavyko apren-gti uniformomis. Iš 30 šaulių sudarytas raitelių dra-gūnų skyrius, kuriame buvo dėvima spe-ciali raitelių uniforma. Skyriui vadovavo šaulys Katkus. Vietos gyventojai, ypač jaunimas, raitelius labai mėgo. Šaulių bū-

Gelgaudiškio šaulių būrio vadas Vladas Išganaitis

¹ Gintneris A. Šaulių kultūrinio darbo pėdsakai, *Nepriklausomai Lietuvai*, Čikaga, 1965, p. 138.

² *JAV lietuviai*, Vilnius, 1998, p. 358.

ryje buvo mišrus choras, o chorvedžiu dirbo leitenantas Bataitis. Tačiau po pirmojo viešo pasirodymo choras iširo. Vėliau jį atgaivino, chorui vadovavo Motiejaitis, Šventoraitis ir Žakevičius. Meno kuopelė pastatė dvi istorines dramas – „Valdovą“ ir „Pilėnų kunigaikštį Margį“. Rūbus spektakliams skolinosi iš Valstybinio teatro Kaune. Meno kuopelėje ir chore aktyviai darbavosi moterų šaulių vadė mokytoja M. Tamulaitytė. Veiklumu pasižymėjo mokytoja Grybinaitė, taip pat Strikaitytė, Šlapikaitė, Maziliauskas, pašto viršininkas Ulevičius ir kt.

Tarp Šakių apskrities šaulių būrių vyko draugiškos sporto varžybos dėl perinamosios Sidabro taurės. Tą taurę kartą laimėjo Sintautų šaulių būrys, kuriam vadovavo Jonas Švarplaitis. Lukšių šauliai nutarė garbingoje kovoje nurungti sintautiškius ir taurę paveržti. Tam aktyviai treniravosi ir 1934 m. taurę laimėjo. Lukšiuosė buvo nemažai gerų sportininkų, pavyzdžiui, skyriaus vadas Navasaitis į aukštį peršokdavo 180 cm kartelę³.

1936 m. spalio 27 d. Lukšių šaulių būrio vadas jaunesnysis leitenantas K. Mėreckis šaulių susirinkime supažindino narius su nauja Šaulių sąjungos darbo tvarka, papasakojo apie tuometinę krašto būklę. Moterų skyriaus vadė šaulė mok. M. Tamulaitytė perskaitė paskaitą „Drausmė ir draugiškumas“. Susirinkimo metu įsteigė šaulių sporto klubą. Susirūpinta „Trimito“ prenumerata kitiems metams⁴.

1935 m. V. Išganaitį perkėlė į Plókščius. Ten taip pat buvo tik apie 30 šaulių, kurie veikė silpnai, todėl visas pozicijas šiame panemunės miestelyje buvo išsikovoje jaunalietuviai, apylinkėse įsteigę keliolika savo skyrių. Šauliams reikėjo apsukrumo ir lankstumo, rimtų talkininkų, kad sudomintų savo veikla ir pritrauktų naujų narių. Váiguviškių kaime V. Išganaitis surado rimtą vaikiną Užupį, kuris sutiko sušaukti steigiamąjį susirinkimą. Susirinko apie 30 vyrų. Po V. Išganaičio pasisakymo į būrį įstojo 29 nariai. Vadu paskyrė Užupį. Šauliai pradėjo atgauti savo vardą ir vertę. Per pusmetį įsteigė 6 šaulių skyrius. Į susirinkimus ateidavo ir jaunalietuviai. Jie jautė konkurenciją. Būta ir trukdymų. Šauliai stengėsi nenusileisti, vis plėtė savo pozicijas. Labai veiklus buvo Šilvėnų jaunalietuvių vadas. Jų skyrius turėjo styginių orkestrą. Šilvėnuose V. Išganaitis susitarė, kad jaunalietuvių vadas nebūtų priešiškas šauliams, o mokykloje paprašė sušaukti steigiamąjį šaulių susirinkimą. Susirinkime išsiaiškino, kad vienu metu galima būti šauliu ir jaunalietviu. Jaunalietuvių vadas sutiko būti ir šaulių vadu. Jo pavyzdžiu pasekė ir kiti jaunalietuviai. Vėliau jų skyrius visai išnyko, o styginių orkestrėlį perėmė šauliai. Plókščių šauliams tada jau priklausė 275 nariai. Moterims vadovavo mokytoja Paurytė. Būryje buvo futbolo komanda, kurią treniravo Česnavičius.

Iki 1935 m. pačiuose Plókščiuose buvo tik 3 šauliai. Tik atvykus V. Išganaičiui darbas pagyvėjo, išaugo stiprus skyrius. 1936 m. spalio 20 d. Pąjotijo šaulių skyrius surengė vakarėlį, suvaidino komedijas „Mikio teismas“ ir „Važiuojam“. Artistai vaidino gerai, publika buvo patenkinta. Pelną paskyrė „Trimito“, „Kario“ ir „Suvalkiečio“ prenumeratai⁵.

Tą patį 1936 m. spalio vakarą Plokščių būrio 10-asis Branduoliškių skyrius savo kaime suvaidino komediją „Moterims neišsimeluosi“. Skyrius Branduoliškiuose buvo įsteigtas tų metų gegužės mėn. ir per vasarą išaugo iki 40 narių. Per tą laiką surengė 2 gegužines ir 2 vaidinimus. Už gautą pelną užsiprenumeravo

³ Gintneris A. *Ten pat*, p. 137.

⁴ *Trimito priedas*, 1936.

⁵ Gintneris A. *Ten pat*.

„Trimitą“, „Kari“ ir „Suvalkietį“. Tais metais skyrius stengėsi surinkti kuo daugiau lėšų laikraščiams užsisakyti. Branduoliškių kaimo skyriui vadovavo atsargos viršila J. Visockis, kuris su atsidavimu plėtojo veiklą⁶.

Plokščių šauliai nepasižymėjo sporto veikla, tačiau atsirado entuziastų, kurie nutarė dirbuotis kaip tik šioje srityje. Pradėta kurti planus, kaip nugalėti Lukšių šaulius ir iš jų perimti Sidabro taurę. Visą 1935 m. pavasarį plokštiečiai įvairiapusiškai treniravosi. Sutartą dieną Šakių priemiestyje palikę vežimus, apie 100 Plokščių šaulių rikiuote ir su daina perėjo Šakių miestą. Sporto aikštėje rado susirinkusius sportininkus, kurių dauguma buvo iš Lukšių šaulių būrio. Šie jautė varžovų pasirengimą ir dažnai kandžiai replikavo. Per varžybas plokštiečiai ir lukšiečiai stengėsi laimėti kuo daugiau taškų. Šakiuose nepavyko nustatyti nugalėtojų, varžybas teko pratęsti Plokščiuose ir Lukšiuose, nes iš ten buvo daugiausia dalyvių. Pagaliau nugalėjo sportininkai iš Plokščių.

Apie V. Išganaičio darbą Šakių krašte JAV atsiminimus parengęs Žurnalistų sąjungos Čikagos skyriaus pirmininkas Antanas Gintneris išangoje rašė: „Čia kalbėsiu tiksliai apie Griškabūdį, Plokščius, Lukšius ir Gelgaudiškį, kaip pažįstamas, artimas ir mielas vietoves“⁷.

Yra žinių, kad V. Išganaitis šaulių būrio vadu dirbo ir Kudirkos Naumiestyje. Ten jo šeimoje gimusi ir viena dukterų.

Į Gelgaudiškį

Gelgaudiškyje Išganaičių šeima apsigyveno ūkelyje prie šiliuko, dabartinėje Nemuno gatvėje, 15 numeriu pažymėtame name. Šis pastatas išliko iki mūsų dienų. O tuomet pamiškėje stovėjo tvarkingas Išganaičių namas, nauja daržinė su dideliu rūsiu po ja, kieme vėsa skleidė šuliny. Prie sodybos kerojo didžiuliai ažuolai. Šalia buvo vyšnių sodelis, kurio medžius skiepijo pats V. Išganaitis. Pro namus driekėsi kelias į Áukštąjį Gelgaudiškį. Išganaičių šeimoje augo dukros Sofija ir Vladė⁸.

Jau pirmaisiais darbo mėnesiais Gelgaudiškyje V. Išganaitis sukūrė naujus šaulių skyrius apylinkių kaimuose: 32 narių skyrius susirinko Žygėnuose (vadas – Kutka, jam padėjo mokytoja Jesevičiūtė), 25 narių skyrius susibūrė Maštaičiuose (vadas – puskarininkis Stanaitis), 19 narių – Narkūnuose (vadas – grandinis Geležinīs), 32 narių – Jotyskiuose (vadas – puskarininkis Jankauskas), 28 narių – Dabituose (vadas – puskarininkis Šimaitis), 19 narių – Valenčiūnuose (vadas – puskarininkis Šnipas), 34 narių – Branduoliškiuose (vadas – Vasiliauskas, o vėliau – V. Mikalavičius). Jo iniciatyva 1937 m. įsteigtas skyrius Dambrovės kaime (Gelgaudiškio dvaro palivarke), kur kandidatais užsirašė 35 gyventojai.

Gelgaudiškio šaulių būrio vado V. Išganaičio padėjėjais buvo Šimaitis, V. Grūzdaitis ir P. Greitaitis. Iš viso būryje buvo 263 nariai. Šaulėms moterims vadovavo mokytoja Marija Zubrytė, Valentina Barsukytė, Galbuogienė⁹.

Būrys turėjo savo ugniagesių komandą, kuriai vadovavo Ričardas Palenčius. Futbolo komandą treniravo Antanas Vasiliauskas (1944 m. gegužės mėn. vokiečiai jį sušaudė). Komandoje žaidė Pranas Špeirokas, Jonas Žemaitis, Gustavas Kuizaitis, Juozas Išganaitis (su Vladu ne giminė), Vincas Gabartas, Jonas Račiūnas, Ričardas Palenčius, Pranas Vasiliauskas

⁶ *Ten pat.*

⁷ *Ten pat.*, p. 136.

⁸ Pagal Angelės Zymonienės, gim. apie 1920 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1998 m. kovo 16 d.

⁹ Gintneris A. *Ten pat.*, p. 138.

Gelgaudiškio būrio šauliai. Pirmoje eilėje (iš kairės) sėdi: nežinomas, Krapavickas, Pranas Greitaitis, Vladas Išganaitis, Jurgis Visockis, Valentinas Vakauza (mokytojas); antroje eilėje stovi: Zenonas Jundulaitis (siuvėjas), Rapolas Šimkus, R. Palenčius, Gustavas Kuizaitis, Antanas Šimkūnaitis, Juozas Orentas, Vaitonis, Bacevičius, Vytautas Mikalavičius, nežinomi; trečioje eilėje: nežinomas, Dainius, Joškė Kaplanas. Apie 1939 m.

(Antano brolis), Justinas Švelnys (šauliams nepriklausė, mirė JAV, palaidotas Gelgaudiškyje). Komandos žaidėjas V. Gabartas buvo šaulys rėmėjas. Už kapinių lankose jis turėjo privačią įmonėlę, kur statyboms išdegdavo karjere iškastas kalkes¹⁰.

Apie 1938 m. šaulių būrio sportininkai nutarė laimėti Sidabro taurę, kurią saugojo plokštiečiai. Taurę gelgaudiškiečiai laimėjo ir išsaugojo ją iki Šaulių sąjungos likvidavimo.

Gelgaudiškio šauliai subūrė pučiamųjų orkestrą, kurio muzikantus apmokė Šakių šaulių rinktinės kapelmeisteris Šafas. Vėliau orkestrui vadovavo iš 9-ojo pės-tininkų pulko orkestro atėjęs muzikantas Vasiliauskas¹¹.

Veikė šaulių mišrus choras (vadovas – savivaldybės sekretorius Šukaitis). Šiame chore iš vyrų dainavo Mozūraitis, Undraitis, Leonas Bataitis, Juozas Bataitis, Juozas Rudaitis, Stasys Mačiulaitis, Juozas Išganaitis, Gustavas Kuizaitis, Justinas Švelnys, Antanas Januškevičius, Jonas Mikalauskas ir kt. Iš moterų chore dainavo Marija Mačaitytė-Grūzdaitienė, Kazimiera Pivnickaitė, Stasė Vaičiūnaitė (1998? mirė JAV), Angelė Endrijonaitė, Marija Čiulkinytė, Ona Jasevičiūtė, Agota Narkūnienė, Petrutė Murauskaitė, Zaromskienė, Ona Bataitytė, Elena Bakaitienė, Salomėja Grūzdaitė, Valentina Barsukytė, Petrė Kauneckaitė, Salomėja Pivnickaitė, Marija Bataitytė, Antanina Zaka-revičiūtė, Anelė Kubiliūtė ir kt. Trumpai buvo susibūręs vyrų choras, kuriam vadovavo mokytojas Valentinas Vakauza.

Šaulės moterys organizavo virimo, siuvimo, mezgimo kursus, maskaradus,

¹⁰ Pagal Angelės Zymonienės, gim. apie 1920 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1998 m. kovo 16 d.

¹¹ Gintneris A. *Ten pat*, p. 139.

*Moterų virėjų kursai.
Antroje eilėje
(iš dešinės) –
Marytė Sprainaitytė,
Stasė Davulytė.
Iš E. Totoraičio
albumo*

*Iš kairės sėdi: vaistininkas M. Slinkšė, mokytoja M. Zubrytė, Galbuogienė,
M. Zubrytės sesuo Eugenija (Genutė), Slinkšienė, iš krašto dešinėje –
viršaitis J. Matijošaitis; stovi iš kairės: policijos nuovados viršininkas
Galbuogis, M. Zubrytės sesuo Morta, mokytoja Kaleckaitė. 1936 04 13*

dalyvavo spektaklių pastatymuose. Moterų veikloje aktyvios buvo Marija Zubrytė, Marija Mačaitytė-Grūzdaitienė, Genė Mozūraitienė, Kazimiera Pivnickaitė, Stasė Vaičiūnaitė, Angelė Endrijonaitė, Marija Čiulkinytė, Ona Jesevičiūtė, Genė Sipavičiūtė-Undraitienė, Elė Zigaitytė-Bacevičienė, siuvėja Petrė Murauskaitė, policijos viršininko žmona Zaromskienė, Ona Bataitytė, Elena Bataitienė, Salomėja Grūzdaitė-Prakapienė, Valentina Barsukytė, Petronėlė Kauneckaitė, Salomėja Pivnickaitė, Marija Bataitytė-Endriukaitienė, Antanina Zakarevičiūtė, Anelė Kubiliūtė, Elena Ignotaitė ir kt.¹²

Martynas Slinkšė. Jis buvo baigęs Peterburgo farmacijos institutą, į Gelgaudiškį atvyko nuo Kavarsko. Čia su žmona išsinuomavo beveik visą Baranauskų namą (Taikos–Jaunimo gatvių kampas), iš pagrindinės gatvės įrengė vaistinę. Namuose laikė 3 tarnaites. Daugelį vaistų pa-

¹² Pagal Angelės Zymonienės, gim. apie 1920 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1998 m. kovo 16 d.

gal savo receptūrą M. Slinkšė gamino pats. Vaistinė buvo populiarė, iki pat Šakių ja naudojosi aplinkinių kaimų gyventojai. Vaistininkas gyveno turtingai, tuo kartais pasinaudodavo miestelio girtuoklėliai: jie ateidavo pas M. Slinkšę, skųsdavosi ligomis, o tas, pamatęs „negalią“, duodavo „ligoniui“ keletą litų. Prasidėjus karui, M. Slinkšė pasitraukė su rusais. Kalbėjo, kad jis gerai pažinojo M. Kalininą, kažkur vertėjavo. Po karo jam dar siūlė dirbti valdiškoje vaistinėje, bet jis atsisakė. Vis sakydavo: „*Jeigu nuosavoj vaistinėj...*“ Kurį laiką dirbo sąskaitininku kolūkyje. Pradėjo išgėrinėti. Atėjęs į užkandinę prie Ūso kampo, kur bufetininke dirbo Murauskienė, ilgai neužsibūdavo, išgerdavo taurelę ir išeidavo. Dar prieš karą prie dvaro šlaito iš šaulių buvo nusipirkęs žemės, ten pasistatė ūkinį pastatą. Po karo ten ir gyveno. Išgėręs jis kambaryje sėdėdavo prie stalo, o aplinkui vaikščiodavo ožkos. Kalbėdavo, kad pasikars. Kartą išvažiavo pas brolių į Žemaitiją ir ten pasikorė¹³.

Pirmoji okupacija

1940 m. prasidėjo pirmoji sovietų okupacija. Apie tai ir Gelgaudiškio būrio likvidavimą atsiminimuose V. Išganaitis rašė:

„1940 metais birželio 15 dieną bolševikams užėmus Lietuvą, buvo jaučiama, kad vienu jų pirmųjų taikinių bus Šaulių sąjunga. To ilgai laukti neteko. Tuoj buvo duotas įsakymas šaulių dalinių vadams visus valdiškus ir nuosavus ginklus pristatyti rinktinių štabams, atseit dėl ginklų suvienodinimo. Žadėjo visiems šaulių daliniams išduoti rusiškus ginklus. Deja, vietoj žadamų ginklų buvo gautas įsakymas, kad Šaulių sąjunga likviduojama, o dalinių vėliavos, antspaudai, pinigai ir bylos pristatomi komendantūroms, kurių komendantai jau buvo rusai, o visą judamą ir nejudamą turtą perduoti kompartijoms.

Pirmas Gelgaudiškio šaulių būrys, kurio vadu buvau aš, turėjo didelį gražų mūrinių namą su sale ir gyvenamomis patalpomis, taip pat ir dūdų orkestrą. Viską perėmė vietinės kompartijos vadovybė.

Liepos 2 dieną pradėjau organizuoti šaulių pagrindį „trejetukų“ pagrindu. Pirmąjį vadovaujamą trejetuką sudarė (minėsiu tik vardus be pavardžių): aš, Pranas Greitaitis (pavardes iššifravome – A. A.), kuris dabar gyvena Amerikoje ir priklauso Šaulių sąjungai, ir Valentinus Vakauza, kuris prieš kelis metus mirė Bostone, Mass. Antrąjį „trejetuką“ suorganizavo Jurgis Visockis, jau miręs, trečiąjį – Antanas Vasiliauskas, atrodo, kad žuvęs, ir ketvirtąjį – Vytautas Mikalavičius. Tokių „trejetukų“ buvo 28 su 84 nariais šauliais. Tarp jų buvo ir 2 šaulės moterys – Jadvyga Išganaitienė ir Agota Narkūnienė.

Ginklų, revolverių turėjome 19, atseit buvome 19 ginkluotų šaulių, o kiti buvo neginkluoti.

Spalio mėn. 30 dieną gavau žinią, kad buvusios rinktinės komendantūros sandėlyje esą gražintų ginklų daugiau, negu įrašyta knygoje, būtent: 14 kariškų šautuvų, 2 dėžės šovinių ir 1 dėžė granatų. Nežiūrint, kad personalas ir komendantas buvo rusai,

¹³ Pagal Algio Orento, gim. 1932 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1998 m. birželio 12 d.

bet laikinai dar buvo palikti ir keli tarnautojai lietuviai iš buvusios šaulių rinktinės ginklų atskaitomybei sutvarkyti. Vienas iš tų likusių tarnautojų pranešė, kad, jeigu norime rizikuoti, galime nakčia atvykti ir paimiti knygoje neįrašytus ginklus.

Lapkričio 2 dieną aš, Pranas Greitaitis ir Valentinas Vakauza sutarėme pasisamdyti arklus ir vežimą ir vykti tų ginklų paimiti. Kad neatkreiptume dėmesio, Valentinas Vakauza, kaip mokytojas, sugalvojo reikalą važiuoti į Šakius ir tam tikslui išsinuomavo pakinkytą vežimą. Po pietų jis ir išvažiavo. Bet mes buvome susitarę, kad mudu su Pranu išeisioa pėsti anksčiau. Taip mudu beeinančius pasivijo Valentinas ir paėmė į vežimą.

Šakiuose teko laukti nakties, tad užėjome į buvusį šaulių klubą pasivaišinti. Nakties metu privažiavome prie komendantūros, kuri buvo atokiau nuo miesto sekvestruotuose mokytojo Grybino namuose.

Mes visi trys buvome ginkluoti. Aš atsistočiau sargybon prie komendantūros durų, o Pranas Greitaitis iš gatvės pusės. Buvome pasiruošę netikėtumui, nes nežinojome, ar komendantas ir jo padėjėjas – abu rusai – yra namuose, kur jie turėjo butus antrame aukšte virš komendantūros, ar jie išėję į miestą, iš kur galėjo netikėtai sugrįžti. Valentinas Vakauza su vienu lietuviu, komendantūros tarnautoju, iš sandėlio, kuris buvo padarytas iš naujai pastatyto tvarto, sudėjo į vežimą 14 šautuovų, 2 dėžes šovinių ir vieną dėžę granatų.

Kadangi teko visą pusdienį Šakiuose laukti nakties, tai beveik visą įsidėtą pašarą sušėrėme arkliais, tad nebeturėjome kuo paslėpti vežamus ginklus. Ant šovinių dėžių pasidėjome prikimštą šiaudų maišą ir visi trys susėdė, kojomis dengėme nepridengtą priešakinį dėžių šoną.

Susitarėme, kad, jeigu būsime užpulti, aš ir Pranas Greitaitis šoksime iš vežimo į priešingą pusę ir atsišaudydami trauksimės, o Valentinas Vakauza su ginklų vežimu, pasinaudodamas kautynėmis, galėsias pasprukti.

Šakių miestą pervažiavome laimingai, bet už 5 kilometrų privažiavę miškelį, vadinamą Draustine, priešais sutikome atžygiuojantį rusų dalinį, kuris žygiavo į Šakius. Kitos išeities nebuvo, kaip prasilenkti su tuo daliniu. Apsimetėme girtais, pradėjome dainuoti „Katiušą“ ir sėdėjome, kaip ant karštų žarijų, pilnai pasiruošę, laukdami, ar rusai mūsų nesustabdys. Bet jie į mus nekreipė jokio dėmesio, ir mes pro juos pravažiavome laimingai.

Gelgaudiškio miestelis yra pakalnėje, bet mes su ginklų kroviniumi į miestelį važiuoti nenorėjome, kad kas nepastebėtų, kaip mes iš vežimo nešame ginklus į Prano Greitaičio butą. Taip buvome sutarę, kad iki sekančios nakties ginklus paliksime Prano bute. Todėl, neprivažiavę miestelio, ant kalno iš kelio pasukome į mažą keliuką. Kiek pavažiavę, išėmėme iš vežimo ginklus ir sudėjome ant dirvonio toliau nuo keliuko. Mudu su Pranu Greitaičiu pasilikome prie ginklų, o Valentinas Vakauza nuvažiavo grąžinti arklių savininkui. Jam sugrįžus, nutarėme,

Šiame pastate
prieškario metais
buvo Šaulių namai.
2009 m.
A. Andrijono nuotr.

kad jis išeitų be naštos, o mudu nešėme ginklus. Mokytojas Valentinas Vakauza buvo apsimetęs komunistu, todėl jie skaitė jį savo žmogumi ir pilnai juo pasitikėjo. Jis dirbo ne tik kompartijoje, bet ir milicijoje: pats sakė ugningas kalbas, keldamas į padanges komunistus, o ypač Staliną. Jis parašydavo komunistams kalbas. Todėl mes galvojome, jeigu jis sutiktų komunistus, tai jie visai jo neįtartų, ir jis galėtų juos užkalbinti, o tuo laiku mudu su ginklais pasitrauktuvą iš tako, nes mes eįjome ne keliu, bet taku per girininko sodą, vedančiu į miestelį. Taip beeidami išgirdome kažin ką garsiai kalbant ir pamatėme iš miestelio tuo pačiu taku žmones lipant į kalno viršų. Jiems priartėjus prie pirma einančio Valentino Vakauzos, šis su jais garsiai pasisveikino ir garsiai kalbėjosi, o mudu su ginklais pasitraukėva į šalį apie 10 žingsnių, nes sodas buvo nedidelis ir nebuvo kur trauktis. Pasidėjova ant žemės ginklų naštas, pasiėmėva į rankas revolverius ir klausėvos, prisiglaudę prie medžių kamienų. Iš kalbos supratova, kad Valentinas kalbasi su girtais, iš kariuomenės atostogų grįžusiais politrukais – Rudaičiu ir Bieliausku. Pranui Greitaičiui patyliais pasakiau:

– Jeigu tuodu raudonieji ponai norės pažiūrėti, kas slepiasi po medžiais, tai mudu padarysiva jų kailius skylėtus kaip rėtis, o po to teks bėgti į Vokietiją.

Bet juodu praėjo nesidairydami. Tada mudu, pasiėmę krovinius, pasiekėme miestelį ir, Prano Greitaičio bute padėję nešulius, ta pačia tvarka eįjome paimti likusių ginklų be jokių nuotykių.

Kitą dieną ginklus gerai ištepėme, suvyniojome į brezentą, idėjome į dėžę ir nakties metu tokia pačia tvarka, Valentinui Vakauzai einant žvalgo pareigas, nunešėme ginklus į miestelio parką jau iš anksto parinkton vieton jiems paslėpti. Antrąkart išėjus su ginklų naštomis iš Prano Greitaičio buto, iš kitos gatvės ėmė paskui mus eiti žmogus su žibintu. Tad vieton eįę tiesiog į parką per buvusią šaulių aikštę, pasukome kita gatvele į mokyklos kiemą. Iš paskos eįę žmogus

V. Išganaičio sodyba
Gelgaudiškyje (dabar –
Nemuno g. 15).

A. Andrijono nuotr.

taip pat pasuko paskui mus. Tuomet mes, išėję iš kiemo, nuėjome į parko pakraštį, ten padėję naštas, pasislėpėme krūmuose. Norėjome susukti, kas buvo tas žmogus. Priėjęs parko pakraštį, jis pasuko taku į kairę. Ir tada mes jį atpažinome, kad tai komunistas Kubilius, kuris gyveno prie parko („komunistas“ Kubilius pokario metais už ryšius su partizanais buvo nuteistas 8 m. kalėti – A. A.). Supratome, kad jis mūsų nesekė, bet buvo tik toks sutapimas. Jis kaip tik grįžo iš plytinės, kurioje dirbo. Kad nepaliktume pėdsakų, kur buvo pakasti ginklai, kasdami duobę smėlį pylėme į maišus. Iškasę duobę ir sudėję jon ginklus, užpylėme juos smėliu, o ant viršaus uždėjome nuo paviršiaus minkštos juodos žemės ir dar užkraiškėme spygliais ir lapais. Likusį smėlį su maišais nunešėme toli nuo tos vietos ir išbarstėme.

Į Gelgaudiškio miestelį sueina trys keliai: nuo Šakių, Plokščių ir Kidulių. Kad nebūtų netikėtumų, nutarėme naktimis po vieną budėti miestelyje ir pastebėti, kad į milicijos būstinę atvyksta NKVD, tuojau pranešti kitiems ir sekti, kas bus atvedamas į miliciją. Jeigu ką nors iš mūsų atvestų į raštinę, tai nutarėme prie miestelio ant visų kelių paspėti spąstus, kad sulaikytojo neišvežtų.

Regis, lapkričio mėnesį į Gelgaudiškį atvyko penki NKVD kareiviai mėlynkepuriai. Iš jų vienas buvo puskarininkis. Jie sakėsi čia atvykę prieš lektuvų sektį. Tarp jų buvo vienas žydas, kuris susidraugavo su vietiniu žydėliu Joške Kaplanu, buvusiu šaulių būrio orkestrantu. Vieną dieną atėjo pas mane Joškė su NKVD kareiviu žydu ir papasakojo, kad jo draugas kareivis netyčia iššovęs vieną šovinį ir jam dabar gresia 5 metai kalėjimo. Tai gal aš galėčiau jam pagelbėti ir duoti vieną šovinį. Kareivis stovėjo galvą nuleidęs, kone verkdamas. Man pradėjus su juo kalbėti rusiškai, jis patvirtino, kad tikrai taip yra, kaip Joškė man papasakojo. Aš atsakiau, kad rusiškų šovinių šauliai neturėjo, o tiktai vokiškus, kuriuos su ginklais jau esame grąžinę į komendantūrą. Tada abu žydukai mėgino prašyti, kad gal surasčiau užsilikusį kad ir vokišką šovinį, tai jis supiltų paraką į rusišką tūtelę, idėtų kulka ir tikrinant gal ir nepastebėtų. Tuo jis išsigelbėtų iš bėdos. Aš jam atsakiau:

– Gal ir būtų gerai, bet tikrai gaila, kad aš neturiu jokių šovinių ir negaliu jums padėti.

Taip ir baigėsi judviejų vizitas pas mane. Matyt, jie iš manęs nuėjo pas kitą buvusį šaulį orkestrantą Vytautą Mikalavičių ir iš jo gavo vieną vokišką šovinį.

Po to įvykio, rodos, po dviejų dienų, vakare, esant man nuomininko Narkūno bute (Narkūnas 1941 m. vasario 7, bėgant jam į Vokietiją, ant sienos buvo nukautas), atvyko milicininkas ir man pasakė, kad į milicijos raštinę yra atvykę iš Jurbarko NKVD karinio štabo du karininkai, kurie nori mane matyti. Aš atsakiau:

– Gerai, aš tuoj ateisiu.

Bet milicininkas prašė, kad eičiau kartu su juo. Tada aš paklausiau, ar jis mane areštuoja. Atsakė, kad ne, bet NKVD karininkai jam sakė, kad aš kartu su juo nuvykčiau. Nebuvo prasmės ginčytis ir kartu su tuo milicininku nuėjau į milicijos raštinę. Ten radau du NKVD karininkus. Mudviem įėjus, vienas karininkų liepė milicininkui išeiti. Jam išėjus, karininkai pradėjo mane kalbinti ir vaišinti cigaretėmis. Parūkė pasiėmė popieriaus ir pradėjo kvotą, lyg pasikalbėjimo formoje teiraudamiesi, ar aš esąs vedęs, ar buvęs šaulių vadas, ar tarnavęs policijoje. Atsakiau, kad buvau šaulių vadu ir tarnavau policijoje. Dar klausinėjo, kokia buvusi šaulių paskirtis, kaip buvome apginkluoti ir kokią turėjome operatyvinę įsakymą kovoti prieš rusus. Tada aš atsakiau:

– Man buvo žinomi du operatyviniai įsakymai: vienas – prieš vokiečius, antras prieš lenkus. Tuos abu įsakymus 1939 metais rugsėjo mėnesį, prasidėjus vokiečių–lenkų karui, man įteikė vykdymui. Tuomet buvo pašaukti visi šauliai, ir mes buvome pasiruošę kovai su priešais, bet ar buvo toks operatyvinis įsakymas prieš rusus – nežinau. Man neteko matyti. O dėl šaulių paskirties ir jų apginklavimo jums turėtų būti visa tai gerai žinoma, nes visos šaulių vadovybės savo knygas ir ginklus perdavė jūsus komendantams.

Toliau aiškino, kad jie turi žinių, jog šauliai dar turi ginklų. Ar aš negalėčiau pasakyti, kiek ir kokių ginklų šauliai dar turi. Atsakiau, kad visus šaulių valdiškus ir nuosavus ginklus pagal ginklų knygą aš esu perdavęs Šakių komendantui, todėl šauliai negalį jokių ginklų turėti.

Tardymas tęsėsi apie dvi valandas. Abu karininkai buvo mandagūs. Nevartojo

Šaulys

V. Mikalavičius.

Iš V. Mikalavičiaus albumo

jokių grasinimų, smurto, o man išeinant, padavė rankas. Man išėjus, tuoj atvedė šaulį Vytautą Mikalavičių, kuris davė minėtam NKVD kareiviui žydui šovinį. Su juo elgėsi nemandagiai, mušė, bet prieš rytą ir jį paleido, kaip jis vėliau pasakojo.

Parvykęs pakviečiau vadovaujančios „trejukės“ narius – Praną Greitaitį ir Valentina Vakausą – susidariusiai padėčiai aptarti. Priėjome išvadą, kad toks susipažinimas su NKVD ne tik kad nemalonus, bet ir labai pavojingas ir gali baigtis tragiškai ne tik man, bet ir kitiems. Nusprendėme, kad man ir mano padėjėjui Pranui Greitaičiui, susiradus dar keletą šaulių, norinčių vykti į Vokietiją, reikalinga tuojau dingti iš Lietuvos. Šį nutarimą įvykdyti pramatėme vasario pradžioje. Be manęs ir Prano Greitaičio, dar atsirado norinčių vykti ir daugiau: Vytautas Mikalavičius ir Juozas Narkūnas su žmona. Išvykimui gerai pasiruošėme. Maskavimuisi pasisiuvome baltus apsiaustus ir vasario 6 dieną iš ryto išvykome Vokietijos sienos link. Pusiaukelėje, Kiduliuose, praleidome dalį dienos, o pavakary, pradėjus tenti, tęsėme žygį link Slavikų ir Vokietijos sienos. Miške, apie 5 kilometrus nuo sienos, sustojome poilsio. Pailsėję apsilukome baltus apsiaustus ir visi prisiekėme, kad gyvi nepasiduosime ir sužeistus, jei nebus galimybės išgelbėti, vietoje nušausime.

Mes buvome ginkluoti trimis revolveriais ir trimis granatomis. Netoli Slavikų, Žiurių kaimo laukuose, priėjome upelį su aukštoku kalneliu, ant kurio viršaus pašliūžomis buvo nuvažinėtas takas. Mes nebuvo tikri, ar tas upelis tikrai yra Šešupė, kuri teka tarp Lietuvos ir Vokietijos. Jeigu tai tikrai būtų siena, tai nebuvo tikri, ar rusų

Gelgaudiškio kapinėse palaidoti Juozas ir Agota Narkūnai, jų sūnus Mindaugas

A. Narkūnienės
(Puskunigienės)
(1909–1968)
antkapinis bareljefas.
A. Andrijono
nuotraukos

sargybiniai nesislepia krašte sodo, kuris buvo ant to paties kalnelio mums iš kairės už 80–100 metrų. Tokiame atstume jų šautuvų ugnis mums buvo labai pavojinga, o mūsų ginklų ugnis jiems jokio pavojaus nesudarytų. Tą turėdamas galvoje, Vytautui Mikalavičiui, Juozui Narkūnui su žmona liečiau pasilikti vietoje, o mudu su Pranu Greitaičiu, palikę vienas nuo kito 5 metrų tarpą, ėjova sodo link pasitikrinti, ar čia nėra rusų sargybinių. Nepriėjęs ligi sodo maždaug 8–10 metrų, trys kariai paleido šūvius, bet mūsų nekliudė. Tuo pačiu laiku ir mudu atidarėva į juos ugnį. Mums šaudant, jie atsigulė į sniegą ir gulėdami šaudė, o mudu šaudėva stati. Neilgai trukus Pranas Greitaitis priėjo prie manęs ir pasakė:

– Vade, mano parabelis paspringo.

Tada jam liečiau stoti žemiau manęs įkalnėje ir mėginti pašalinti kliūtį. Man žuvous, liečiau paimti mano ginklą ir tęsti kovą toliau.

Likę kiek toliau Vytautas Mikalavičius ir Narkūnai mėgino nuo kalnelio leisti žemyn, bet Narkūnienė, klimpdama į sniego pusnį, niktėlėjo koją surikdama, kad ją peršovė. Jos vyras turėjo silpną širdį ir, paveiktas žmonos riksmo, nualpo. Vytautas Mikalavičius nunešė Narkūnienę į Vokietijos pusę. Aš su Pranu Greitaičiu likau vietoje, abu tęsėme kovą, nes nebuvo tikri, ar Narkūnas nualpo, ar gal jį nušovė. Mums besišaudant, už kelių minučių atsigavo Narkūnas ir ėmė keltis, bet rusų paleista kulka tuo momentu jį palietė ir buvo matyti, kad jis krito negyvas. Tuomet mudu su Pranu Greitaičiu perėjova į Vokietijos žemę.

Sugrižę iš Vokietijos 1941 metų rugsėjo mėnesį, Juozo Narkūno lavoną, kuris buvo nukautas ant sienos ir pakastas be karsto pamiškėje, iškasėme ir, parvežę į Gelgaudiškį, iškilmingai palaidojome.

Narkūnienė mirė Lietuvoje, todėl ir rašau jų pavardes, nes abiejų jau nebėra gyvų.

Prasidėjus vokiečių–rusų karui, Gelgaudiškio būrio šauliai, likę Lietuvoje, ėmėsi ginklo. Vado vietoje likęs Valentinas Vakauza šauliams pasakė, kur mes buvome paslėpę ginklus. Šauliai juo nepasitikėjo, nes laikė jį komunistu, bet ėjo kartu į parką atkasti ginklų. Valentinas Vakauza tik maždaug žinojo tą vietą, kur ginklus pakasėme, bet, kasinėjant jo nurodytose vietose, ginklų nerado. Šauliai pradėjo nerimauti ir sakyti:

– Gana mums su bolševikų išpera terliotis! Jis mus tik klaidina. Čia jokių ginklų nėra. Jis buvo komunistas ir geriau mes jį vietoje nušaukim.

Visi tam pritarė, išskyrus tik vieną. Tada šis tarė:

– Vyrų, mes jį suspėsime sulikviduoti, bet turėkime kantrybės, gal jis ir teisybę sako. Nors jis buvo ir komunistas, bet jis dirbo su vadu ir ginklus tikrai čia paslėpė.

Šauliai jo paklausė ir, atsinešę geležinę štangelę, ėmė badyti smėlį, kol pagaliau surado pakastus ginklus. Tuo laiku, kai dalis šaulių ieškojo pakastų ginklų, kiti puolė milicijos raštine; susišaudymo

*Alfonsas Grygelis
Lietuvos kariuomenėje.
Alytus. 1935 05 12*

*A. Grygelio
laidotuvės. Karstas
pridengtas Lietuvos
trispalve vėliava.
1941 06 24*

metu buvo nukautas šaulys Alfonsas Grygelis. Vokiečiams valdant Lietuvą, iš šaulių būrio buvo sudaryta ugniagesių komanda, tik ne šaulių vardu. Tos komandos priedanga iš vokiečių buvo vėl atgauti šaulių namai. Ten vyko kultūriniai renginiai, kur dalyvaudavo ir Kauno valstybinio teatro artistai. Traukdamiesi iš Lietuvos, vokiečiai šaulių namus išsprogdino¹⁴.

A. Grygelį palaidojo Gelgaudiškio kapinėse ant aukštos kalvos po pušim.

¹⁴Išganaitis V. Atsiminimai apie Gelgaudiškio šaulių būrio likvidavimą, *Zanavykija*, t. 2, p. 144–150.

Grygelių namas
Gelgaudiškyje
(dabar – Taikos g.).
D. Perkausko nuotr.

Kalvos apačioje stovėjo raudonų plytų su aukšteliais (*salkomis*) Grygelių namas. Į laidotuves susirinko daug žmonių. Prie kapo duobės kalbėjo ir girininkas Sakaverskis. Vietiniams įsiminė jo garsiai tariami žodžiai: „*Alfonsai! Alfonsai! Alfonsai! Tave nužudė sovietinis genocidas!*“¹⁵

Gelgaudiškio kapinėse palaidojo ir 1941 m. pasienyje žuvusį šaulį J. Narkūną¹⁶.

Karo išvakarėse

Prasidėjus okupacijai, Gelgaudiškyje apsisusto drausmę pažeidusių kareivių darbo batalionas (*stroibat*). Jis užsiėmė statybomis. Prie šilo kasė žvyrą ir vežė įtvirtinimams statyti Šakių–Sintautų–Kudirkos Naumiesčio ruože. Palapinių miestelių kareiviai pasistatė aikštelėje prie Baltosios mokyklos. Žvyro karjerą jie atidarė pašilėje, prie V. Išganaičio ir Kebečiaus sodybų. Didžiules duobes iškasė. Šią statybinę medžiagą krovė į neštuvus ir per futbolo aikštę gabeno prie kalno. Neštuvus nešė du kareiviai. Į kalną kilo pagrindinė miestelio gatvė, o greta buvo nutiestas siauras geležinkelis. Ant kalno buvo išbetonuotas tvirtas pagrindas, pastatytas variklis, įrengta plieninių lynų sistema. Pakalnėje kareiviai žvyrą pylė į vagonėlius (*liores*), kabino prie lynų ir geležinkeliuku variklis jas užtraukdavo ant kalno. Toliau geležinkelis driekėsi į Šakius. Vagonėlius į statybas tempė arkliai.

Kareivius saugojo šautuvais ginkluota sargyba, tačiau vietiniai sako, kad „*šovinio gal nė vieno neturėjo*“. Kareiviai buvo išvargę, alkani. Slapta nuo sargybinių kuriam nors miestelio vaikigaliui jie duodavo rublį ir prašydavo atnešti valgyti. Tas nubėgdavo į parduotuvę ir atnešdavo dešros, duonos. Kareiviai pasislėpę ryte prarydavo tą maistą. Produktai tuo metu buvo labai pigūs, už rublį buvo galima daug nupirkti (litai jau buvo panaikinti). Vaikai maisto atnešdavo ir iš namų. Bataliono lauko virtuvė stovėjo prie šaulių salės. Kai virdavo valgi, tai nuo menkių (*treskų*) ir kitų konservų dvokė visas miestelis. Vakarais išvargusius nuo darbo kareivius rikiuote varinėjo aplink futbolo aikštę, jie dainavo „*mogučije, nepobiedimyje*“ (galingi, nenugalimi)¹⁷.

¹⁵ Pagal Gedimino Tirliko, gim. 1932 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1999 m. gegužės 6 d.

¹⁶ Pagal Angelės Zymonienės, gim. apie 1920 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1998 m. kovo 16 d.

¹⁷ *Ten pat.*

Nemunu baržos atplukdydavo statyboms akmenų, kitų statybinių medžiagų. Į panemunę kareiviai taip pat nutiesė geležinkelį. Visa pagrindinė miestelio gatvė buvo apkrauta krūvom akmenų. Ir Gelgaudiškio paaugliai dalyvavo tuose darbuose. Jiems mokėjo pinigus. Paskutinį šeštadienį taip pat atsiskaitė. O sekmadienį prasidėjo karas¹⁸.

Į miestelį įžengė vokiečiai

1941 m. birželio 22-osios rytą apie 9 val. keletas kareivių sunkvežimiu „Zis-5“ dar važiavo į panemunę parvežti akmenų. Nors nuo ankstauro ryto Kidulių krašte girdėjosi sprogimai, tačiau niekas nežinojo, kad prasidėjo karas. Kareiviai sakė: „*Eto manevry...*“ (tai manevrai)¹⁹.

Kitoje Nemuno pusėje esančiame Šilinės miestelyje vokiečiai pasirodė apie 8 val. ryto. Gelgaudiškio lankose pamatę karišką sunkvežimį ir kareivius, jie pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžių. Į darbą ėjo jau daugiau rusų kareivių. Nuo šaudymo jie bėgo į gyventojų kiemus, slėpėsi tvartuose. Ginklų kareiviai neturėjo, o aplinkui zvimbė kulkos. „Ziso“ vairuotoją kulkosvaidžio serija sužeidė mirtinai, kitas kareivis liko tik sužeistas²⁰.

Bataliono palapinių miestelis ištuštėjo, kareiviai bėgo, kur tik galėjo. Greitai Gelgaudiškyje jų neliko. Netrukus jie pasirodė Pakalniškių kaimo laukuose, pamiškėm traukėsi Plokščių link²¹.

Iš Šilinės vokiečiai persikėlė į Gelgaudiškio pusę. Žuvusį „Ziso“ vairuotoją išimetė į kėbulą, paėmė sužeistąjį ir su ta mašina atvažiavo į miestelio centrą. Rusų kareivių palaidojo prie kapinių, kur gyveno Bakuvienė. Laidojo kitoj pusėj, kur nešventinta vieta. Po karo jį iš ten iškasė ir su kitais žuvusiaisiais paguldė ant kalnelio prie bažnyčios šventoriaus. Ten sudėjo į karstus ir išvežė perlaidoti į Plokščių ar Kidulių karių kapus²².

Iš panemunės atsivežtą sužeistą rusų kareivių prie Bakševičių namo iškelė iš mašinos, subintavo jam galvą, davė atsigerti, pavalgyti. Į pavakarę jį vėl išisodino į mašiną, sulipo dar keletas vokiečių, ir jie visi nuvažiavo Pakalniškių link²³.

Pirmieji į Gelgaudiškį motociklu atvažiavo vokiečių žvalgai. Jie pasirodė iš Skaistākaimio pusės, nuo Kidulių. Privažiavę skverelį prie bažnyčios, pamatė šautuvais ginkluotus šaulius. Nors šauliai turėjo baltas vėliavėles, tačiau eidami jie šaudė. Tuos šūvius dar važiuodami į miestelį girdėjo vokiečiai. Motociklu jie važiavo trise, ant priekabos stovėjo kulkosvaidis. Kareiviai nulipo nuo motociklo, pasiėmė kulkosvaidį ir visi trys sugulė netoli Bakševičiaus namo. Vokiečiai nesuprato, kokie ginkluoti žmonės vaikšto po miestelį. Jei kuris nors kareivis būtų pasikarščiavęs, galėjo prasidėti susišaudymas²⁴.

Tokių incidentų tomis dienomis Lietuvoje buvo. Tragiškas likimas ištiko Alytaus šaulius. Ten vokiečiai sušaudė visą būrį – 140 vyrų, kurie su ginklais ir baltais raiščiais ant rankovių ėjo jiems į pagalbą²⁵.

¹⁸ Pagal Juozo Gabarto, gim. apie 1927 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 2000 m. kovo 3 d.

¹⁹ *Ten pat.*

²⁰ *Ten pat.*

²¹ Pagal Gedimino Tirliko, gim. 1932 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1999 m. rugsėjo 7 d.

²² Pagal Juozo Gabarto, gim. apie 1927 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 2000 m. kovo 3 d.

²³ *Ten pat.*

²⁴ *Ten pat.*

²⁵ Mantautas A. Lietuvos šaulių sąjungos ikūrimas ir keletas jos veikimo bruožų, *Nepriklausomai Lietuvai*, Čikaga, 1965, p. 23–38.

*Kalvio Zigaičio namas
ant gatvės kampo.
Iš G. Tirliko albumo*

Lietuvos šauliai stipriai nukentėjo per sovietų okupaciją. 1941 metų birželį iš gimtinės į atšiaurųjį Sibirą išvežė 60 proc. šaulių rinktinių vadų, 90 proc. vadų ir tarybų narių, tūkstančius eilinių šaulių su šeimomis.

Iš Gelgaudiškio ištrėmė šaulio Jenkevičiaus šeimą: jį patį, žmoną, du vaikus, senus tėvus. Nė vienas jų iš Sibiro negrižo, visi ten mirė.

Dėl vykdytų žiaurių trėmimų prieš vokiečių okupacijos pradžią Lietuvos šaulių veikla daugelyje vietų gerokai susilpnėjo. Birželio 22–23 dienomis vykusiame sukilime dalyvavo tik savarankiškos šaulių grupės. Tačiau jie nepasimetė, pavieniai būriai kai kur vadovavo ištisoms sritims (Tauragės ruožas ir kt.)²⁶.

Gelgaudiškio centre ant gatvės kampo buvo Zigaičio namas. Jis buvo sugrižęs iš JAV ir nusipirkęs tą mūrinį namą. Zigaitis nuėjo pas vokiečius ir pasakė, kad čia ne rusai, o šauliai. Kai atbėgo šauliai, kareiviai iš jų atėmė šautuvus. Prie gretimos Bataičio sodybos gulėjo didžiulis akmuo. Į jį visus tuos šautuvus vokiečiai sudaužė. Medinės dalys skilo į šipulius. Krūva sudaužytų ginklų liko gulėti prie akmens, vėliau jie kažkur dingo.

Paskui miestelyje atsirado baltaraiščiai, jie turėjo šautuvus²⁷.

Platesnė V. Išganaičio veikla karo metais nežinoma. Jis rašė dienoraštį, iš kurio būtų galima daugiau sužinoti. Yra žmonių, kuriems karo metais teko tą dienoraštį skaityti. 1944 m. vasario mėnesį V. Išganaitis užrašinėjo vyrus, kurie norėjo tarnauti gen. P. Plechavičiaus įkurtoje Vietos rinktinėje²⁸.

Justino Švelnio laišakai

1944 m. liepos 18 d. šauliai V. Išganaitis, P. Greitaitis ir J. Švelnys (ne šau-ly) išėjo iš Gelgaudiškio. Jie susirinko V. Išganaičio namuose. J. Švelnį į būrio vado kiemą palydėjo žmona Irena. Ji buvo atsisakiusi kartu su vyru trauktis į Vokietiją, tačiau V. Išganaitis ją įkalbėjo prisidėti prie išvykstančiųjų. Susitarė, kad vyrai iškeliauja liepos 18 d., o šeimos juos pasivys po trijų dienų

²⁶ *Ten pat.*

²⁷ Pagal Juozo Gabarto, gim. apie 1927 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 2000 m. kovo 3 d.

²⁸ Pagal Angelės Zymonienės, gim. apie 1920 m., pasakojimą Antanui Andrijonui 1998 m. balandžio 16 d.

pasienyje. Per tą laiką vyrai turėjo išsiaiškinti, kokia tvarka ir kada vokiečiai leis pereiti sieną²⁹.

Išėjus iš miestelio, P. Greitaičiui šovė į galvą mintis suvesti sąskaitas su vietos komunistais. Kai vyrai atsidūrė netoli iš Daukantiškių kaimo kilusio Juozo Rudaičio namų, P. Greitaitis išsitraukė vokišką pistoletą ir sako: „Ei nu nušauti komunistą J. Rudaitį, o paskui nusileisiu į pakalnę ir nušausiu Jakamą“. J. Švelnys paprieštaravo: „Mano tėvai čia lieka, kas jiems bus, kai ateis rusai...“ P. Greitaitis patikslino: „Reikia sušaudyti visą Rudaičių šeimą ir namus padegti, kad neliktų liudininkų“. J. Švelnys buvo kategoriškai prieš ir griežtai pasakė: „Jei-gu judu norit sušaudyti Rudaičius, aš tuoj pat nuo jūsų atsiskiriu“.

V. Išganaitis nesakė nei taip, nei ne. J. Švelnys sugebėjo įtikinti, kad J. Rudaitis mažas komunistas ir dėl jo niekas nenukentėjo. Po tų žodžių nuo šaudymų vyrai susilaikė³⁰.

Kaip buvo susitarta, po trijų dienų į pasienį prie Slavikų atvažiavo šeimos. Jas vežimu atvežė Viktoras Petraitis, kuris vaikų prieglaudoje dirbo mokytoju, ūkvedžiu. Jis paėmė prieglaudos vežimą, porą arklių, susisodino Jadvygą Išganaitienę, kuri tuo metu dirbo prieglaudos buhalterė, jos dukrą Vladę, I. Švelniene, Pakeltį. Visi kartu pradėjo laukti sienos atidarymo. Vokiečiai neskubėjo. Sieną atidarė ir pradėjo per ją leisti į Vokietiją besitraukiančius Lietuvos gyventojus tik rugpjūčio 3 dieną. Prie Šakių jau griaudėjo sovietinių tankų pabūklai. Žmonės apėmė nerimas³¹.

Pagaliau vežimus ir žmones paleido per Šešupę. Privažiaavę prie upės, gelgaidiškai jau Vokietijos pusėje pamatė Joną Švelnį (Laskį). Jis tik ką buvo perbridęs Šešupę ir dar paraitotom kelnėm tuoj prisistatė prie V. Išganaičio grupės. Tarp abiejų Švelnių įvyko toks pokalbis:

„– Jonai, ar tu ne per klaidą čia patekai?

– Ne. Argi tu neprisimeni pirmosios karo dienos, kai aš, įbėgęs į Juodulaičio raštinę, visus Stalinus išmėčiau pro langą lauk?

– Taip, bet tu ir Grybukės kryžių nupjovei.

– Ne aš. Joškis su Pečiukaituku tą kryžių nupjovė...“

J. Švelnys: „Gal 6 metai, kai mečiau rūkyti. Labai pakilo svoris, net sarmata šią nuotrauką siųsti. Žinai, prie maisto pas mus eilių nėra, apetitą turiu gerą...“ Klivolendas, JAV. 1989 m. balandžio mėn. Iš K. Švedienės albumo

²⁹ Švelnys J. *Laiškai*, 1992.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat.

Dar prieš Ragainę privažiavo Tusainių dvarą. Ten vokiečiai pabėgėlių koloną sustabdė, įsakė kurtis dvaro parke. Virš galvos nebuvo jokios pastogės. Iškasę duobes, vyrai lošė proferansą. Vokiečiai šelpė maistu ir cigaretėmis³².

Į vokiečių kariuomenę

Po savaitės moteris ir vaikus su savo vežimais nukreipė Dancigo link. V. Petraitis prieglaudos vežimą ir arklius perdavė Vladei Išganaitytei. (Amžininkai pasakoja, kad V. Išganaitytė V. Petraičio nemėgo – A. A.). O vyrus, kurių buvo apie 1 100, nuvežė į Tilžę. Vokiečiai nurodė kiemą, kur viską reikėjo palikti – ginklus, arklius, vežimus. J. Švelnys (Laskis) tuoj tapo to turto saugotoju (tame žygyje dalyvavę sakė, kad „šuo tapo mėsininku“). Už cigarečių pakelių buvo galima gauti gerą arklių arba čekoslovakishką kulkosvaidį³³.

Ten vyrus išmaudė duše ir aprenėgė kariška aviacijos uniforma. Prie uniformų jau buvo prisiūti tautiniai skydeliai, kurie atspindėjo Lietuvos vėliavos spalvas – raudona, žalia, geltona. Skydelio viršuje buvo užrašas „Litauen“. Taip vokiečiai buvo pasirengę imti lietuvius į kariuomenę.

Po kelių dienų nuvežė į Veimarą, kur turėjo sutvarkyti dokumentus. Tarnybos visai neskubėjo – vieną dieną tikrino milines, kitą – uniforminius švarkus (*mundurus*). Vokiečiai simuliuo ir taupė laiką, kad neišsiųstų į frontą. Tai jau buvo nebe tie Vokietijos armijos kareiviai, kurie žygiavo į Rytus karo pradžioje.

Taip prabėgo apie du mėnesiai. Į lietuvių kariškas knygeles-pasus įrašė, kad jie ne kareiviai, o tik padėjėjai (*kemfelferiai*). Lietuviai tuo tyliai džiaugėsi, nes taip pat tikėjosi išvengti fronto. Taip ir įvyko – į karo veiksmų areną jų nesiuntė. Hitleris pyko ant užsieniečių ir jais nepasitikėjo. Prievarta patekusiems į kariuomenę tai buvo naudinga³⁴.

Po dviejų mėnesių naujas formuotes pradėjo skirstyti, iš Veimaro siuntė į dislokacijos vietas. Kažkur išvežė P. Greitaitį. Grupė, kurią sudarė V. Išganaitis, V. Petraitis, Pakeltis ir J. Švelnys, iškeliavo į Vieną. Daugėjo amerikiečių ir anglų lėktuvų antskrydžių. Tai buvo patikimos mašinos, jų ekipažai taikliai šaudė ir mėtė bombas. Net lyginti nevertėjo su sovietų lėktuvais, kurie vos nuskrisdavo iki Tilžės ar Karaliaučiaus. Sąjungininkai skraidė dieną ir naktį, nebuvo jokio poilsio. Bombonešiai plūdo tiesiog debesimis. Ačiū Dievui, gelgaudiškiams pavyko išvengti tų taiklių atakų, juos lydėjo laimė³⁵.

Santykiai su vadu atvėso

Vienoje kuopą sudarė 120 vyrų. Joje buvo du lietuviai ryšių karininkai: vienas buvo prie šeimų – moterų ir vaikų, kitas – prie karių. Moterys žinojo, kur jų vyrai, o kareiviams pasakydavo šeimų gyvenamąsias vietas.

V. Išganaitis ryšių karininkui pasakojo, kad kariavo Rytų fronte, daug priešų sunaikino. Tik prie Kazlų Rūdės jo vadovaujamą batalioną sovietų tankai išsklaidė. Karininkas tuo nepatikėjo ir atėjo paklausti kitų, ar viršila V. Išganaitis tiesą sako? Sužinojęs, kad giriasi, labai stebėjosi.

Išivijoje J. Švelnio ir V. Išganaitis draugiški santykiai visai pašlijo. Kai apie 1960 m. JAV V. Išganaitis jam parašė, jog atvažiuoja į Brukliną skaityti

³² Ten pat.

³³ Ten pat.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Ten pat.

paskaitą apie Šaulių sąjungos vadą V. Putvį, J. Švelnys tada nepanoro su juo susitikti ir išvažiavo į kitą miesto dalį. Nuo to laiko jų santykiai atvėso, net atvirukais švenčių dienomis neapsikeisdavo³⁶.

Apie 1980 m. Čikagoje šauliai surengė gegužinę-pikniką. Susitikimą ten su V. Išganaičiu J. Švelnys aprašė taip:

„Dar buvo gyvas Juozas Išganaitis. Nuvažiavau į Čikagą, ten vyko lietuvių gegužinė-piknikas. Su Juozu esu daug gražaus laiko praleidęs ir pabaliavojęs. Mes nuvažiavom į tą pikniką: didelis sodas pristatytas stalų ir suolų, žmonės susivežę išgerti ir užkąsti, susėdę už stalų iškylauja. Buvo ir keletas barų, kur pardavinėjo tauriuosius gėrimus. Juozas, jo nauja žmona ir aš užsisakėm keletą išgėrimų, stovėdami prie baro iškylaujam. Ir štai visai netoli mūsų pradžingsniuoja „didysis vadas“ V. Išganaitis, žiūri į mus ir nusiduoda, kad nemato. Taip keletą kartų praeina. Aš sakau Juozui: „Žiūrėk, žvirblių vadas mūsų nepažįsta“. Jis sako: „Palik tą plevėsą ramybėje“. Bet kur aš tau iškęsiu: po kelių išgertų čerkų, jam einant pro šalį, sakau: „Tai ką, nejaugi mūsų nepažįsti?“ Jis priejo prie manęs, pakėlė mano akinius nuo saulės: „Ar tai tu, Justina?“ Sakau: „Nevaidyk, nevaidyk, Gelgaudišky atsivaidinai“... Pasakiau, kad buvau Lietuvoje, Gelgaudiškyje. Subara jis mane: „Važinėk, važinėk, dar įlįsi“. Sakau: „Aš nesu nieko įskundęs gestapui, dėl manęs niekas nenukentėjo“. „Kad buvai Gelgaudišky, kaip ten mano namai?“ – klausia. Sakau: „Ėjau Grūzdaičių aplankyti pro tavo namus, bet jie man neįdomūs, ir aš jų nemačiau“³⁷.

Kai baigėsi karas

Karą J. Švelnys baigė Pietų Čekoslovakijoje, Plzeno mieste. Kai į miestą įvažiavo amerikiečių tankai, jis griebė kuprinę ir nubėgo prie upės. Kareivinės buvo apie 3 km už miesto. Čekoslovakija buvo visa vokiečių okupuota, daug žmonių komunistavo ir laukė sovietų. J. Švelnys nusiėmė kepurę ir sviedė ją į vandenį. Priejo čekas ir sako: „Nemesk uniformos į upę, duok man“. Tas atidavė kariškus drabužius ir apsirengė civiliais, kuriuos atsivežė dar iš Tilžės.

Žmona Irena buvo Silezijoje: sovietams artėjant, vokiečiai gamyklą uždarė ir darbininkams leido išvažiuoti į Vakarų. Trumpam susitikti su vyru ji dar sustojo Plzene ir išvažiavo toliau. Spėjo vyrui parašyti, kur apsigyveno. J. Švelnys išgijo žemėlapi, smulkiai išstudijavo kryptį, kuriais keliais keliauti po karo.

Tapęs civiliu, nutarė vokiškai nekalbėti, bendravo rusiškai, slavų krašte jį visi gerai suprato. Sovietų armija jau buvo 7 km nuo Plzeno, darėsi „karšta“. J. Švelnys nusprendė iš miesto dingti, reikėjo įveikti 120 km kelią. Per tris dienas atkeliavo iki žmonos gyvenamosios vietos. Pakeliui daug aiškinosi su čekais, jiems įrodinėjo, kad eina į susirinkimo vietą Hamo mieste Vokietijoje, o iš ten grįš į Lietuvą. Piršosi mintis, kad Vokietijoje jausis kaip namuose, baigsis pasiaiškinimai čekams.

Keliai buvo užkimšti amerikiečių tankais ir automobiliais, tačiau reikėjo eiti. Po trijų dienų rado žmoną Ireną,

³⁶Ten pat.

³⁷Ten pat.

kuri gyveno pas ūkininką Bavarijoje. Iš ten abu išvažiavo į Rėgensburgą, miestą ant Dunojaus kranto. Ten amerikiečiai iš gyvenviečių išvarė vokiečius, o jų vietoje apgyvendino pabėgėlius. Kariuomenė nemokamai aprūpino maistu, šokoladu, cigaretėmis. Taip gyveno dvejus metus. Vyrai ištisom parom lošė preferansą. Paskui pabėgėlių stovyklų viršininkai pradėjo vogti maistą, juo spekuliuo, žmonėms liko tik avižinė košė. Tuomet daug vyrų išėjo į sargybų kuopas, kurias steigė prie amerikiečių kariuomenės. Ten atsidūrė ir J. Švelnys.

Ėjo į pabaigą 1946-ieji. Amerikiečiai mokėjo ubagišką 5 dolerių atlyginimą, tačiau pridėdavo bloką cigarečių. Juodojoje rinkoje jis kainavo 1 000 markių. Kariuomenėje prabėgo dar 4 metai, iš viso 6 metai Vokietijoje. Ten 1946 m. gimė duktė, o 1948 m. – sūnus. 1950 m. gruodžio mėnesį Švelnių šeima išvažiavo į JAV³⁸.

Išėivijoje JAV

Beveik visus tuos karo ir pokario metus J. Švelnys gyveno greta V. Išganaičio, jį gerai pažinojo, bendravo su jo šeima. Dar Gelgaudiškyje Išganaičiai jį vadino žentu. Po karo Vladė Išganaitytė studijavo mediciną Erlingene (Vokietija). Ten susipažino su savo būsimoju vyru Siliūnu, kilusiu iš Žemaitijos, nuo Šiluvos ar nuo Týtuvėnų. Vyras buvo sumanus. Tik atvykęs į JAV, jis ėmėsi verslo, atidarė maisto ir įvairių smulkių prekių krautuvėlę. Tas verslas jam neblogai sekėsi. Nusipirko namą, kuriame gyveno kartu su uošviais.

Išganaičių ir Siliūnų šeimos į JAV persikėlė 1949 m., o 1952 m. apsigyveno Čikagoje.

Apie tuometinį V. Išganaitį J. Švelnys rašė:

„Kada Vladelė susilaukė pirmojo sūnaus, senis ėjo iš proto. Vidury nakties lakstė pas kaimynus ir pažįstamus girdamasis, kad duktė pagimdė. Visiems skambino telefonu, buvo didžiai laimingas ir garbingas. Bet kai prasidėjo, tai kaip toj dainoj – „kas metelis, tai vaikelis“. Senis susuko snukį. „Tie gimdymai ir gimdymai“, – skundėsi. Ir tikrai – Vladelė sugyveno gražią šeimą. Dauguma vaikų išsimokslino. Graži Vladės šeima jau suaugusi. Reikia manyti, kad Vladelė jau ir anūkų turi. Senis aprimo, galimas daiktas jau paseno. Lindo prie šaulių, mėgino vaizduoti didelį vadą, bet daug kur gavo per nosį, nes daugelis jo praitį gerai žino, kada po Suvalkiją švaistėsi su fomke...“³⁹

Justinas Švelnys (1917–1992). Gimė Elizāvos kaime prie Gelgaudiškio. Žaidė Gelgaudiškio šaulių futbolo komandoje, kurią įkūrė policijos viršininkas Zaromskis. Komandai atstovavo Antanas ir Pranas Vasiliauskai, Edvardas Kalėda, Jonas Žemaitis. Karo metais kartu su J. Išganaitiene dirbo parduotuvėje Gelgaudiškyje. 1944 m. vasarą su žmona Irena ir grupe gelgaudiškėčių pasitraukė į Vokietiją. Tarnavo vokiečių ir amerikiečių kariuomenių pagalbinuose daliniuose.

„Po ilgos ir skaudžios odisėjos per karo ugnį, bombardavimus, po stovyklinio gyvenimo problemų ir buvimo nežinios baimėje

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat.

J. Švelnys su žmona Katerina 1988 m. spalio 15 d. mini savo 71-ąjį gimtadienį. Iš K. Švedienės albumo

pagaliau humaniški kraštai priėmė pabėgėlius ir jiems davė pastogę bei pilnateisių piliečių privilegijas ir laisves. Aš asmeniškai nemėgstu Amerikos. Ją laikau svetingu kraštu, priglaudusiu mus, pabėgėlius, bet mūsų mielą Tėvynę Lietuvą ji atidavė žmogėdrai Stalinui veltui. Man nemiela svetinga Amerikos žemė ir nenoriu, kad mano kaulai čia supūtų”, – rašė J. Švelnys⁴⁰.

1990 m. gydytojai nustatė, kad reikia daryti plaučių operaciją. Tada J. Švelnys pasikvietė sūnų ir paprašė, kad „man mirus mano kūno pelenus nuvežkit į Gelgaudiškį, į smėlio kalnelį ir palaidokit šalia mano mielos mamytės mažam smėlio kauburėlyje“. Sūnus pažadėjo tėvo norus įvykdyti.

Operacija pavyko, bet sveikata negrižo, Justinas nesijautė stiprus. Ir po operacijos dažnai lankė gydytojus. J. Švelnys 30 m. JAV dirbo kalviu ir metalo grūdintoju fabrike. Tai buvo sunkus ir kenksmingas darbas – dūmai, dulkės ir prakaitas.

Naujoje šeimoje

Jau gyvendamas JAV, 1957 m. J. Švelnys išsiskyrė su Irena. Apie 20 m. gyveno vienas. Gyveno, kaip pats sako

„su daina ir muzika, neatsisakydamas žemiškųjų malonumų: „Per savaitę 3–4 kartus važiuodavau į šokius, buvau mėgėjas gražiai apsirengti, turėjau naują mašiną. Netingėjau dirbti, turėjau viską, ko širdis geidė. Mėgau išlenkti vieną kitą čerką, bet viskas buvo laiku ir vietoje. Darbo niekad neapleisdavau, nors kartais skaudančia galva važiuodavau. Taip nerūpestingai gyvendamas maniau, kad niekad nepasensiu. Bet laikas daro savo, jis neaplenkė ir manęs“.

Per tą laiką susipažino su būsima žmona Katerina. Ji gimė JAV, o tėvai buvo išeiviai iš Čekoslovakijos. Čekė (bū-

⁴⁰Ten pat.

J. Švelnys su anūku
Romu Justinu.
1988 m. spalio 15 d.
Iš K. Švedienės
albumo

simoji žmona) buvo našlė, turėjo įsivaikinusį sūnų ir dukrą. Ji gyveno kitame mieste, o nuosavą restoraną turėjo Bruklina. 1981 m. gruodžio 29 d. jie apsivedė. Žmona pardavė savo namus ir persikėlė į Brukliną. Čia šeima nusipirko 6 kambarių vieno aukšto mūrinį namą ir apsigyveno. Namų kalba tapo anglų.

Apie naujosios žmonos vaikus Justinas pasakojo:

„Sūnus – tinginys, linkęs prie narkotikų, šiuo metu yra „saugioje“ vietoje, pas mus negyvena. Duktė – medicinos daktarė, jau penkeri metai gyvena ir dirba Vašingtono karo ligoninėje, jau susižadavusi, rugsėjo mėnesį (1992) vyks vestuvės taip pat su gydytoju. Pakvietė į vestuves. Sakau, ačiū Linda, jei nenumirsiu, būtinai atvažiuosiu. Linda man daugiau nei mano dukra, labai labai nuoširdi“.

Justino ir Irenos Švelnių sūnus baigė vidurinę mokyklą, dirbo šlifavimo staklių įmonėje, tapo brigadininku. Darbas atsakingas, bet gerai apmokamas. Įsigijo namą, porą mašinų. Vedė užsienietę. Duktė taip pat baigė vidurinę mokyklą, įsidarbino popieriaus ir kartono fabrike.

1978 m. J. Švelnys priėmė JAV pilietybę. Tuo metu jis rengėsi pirmą kartą važiuoti į okupuotą Lietuvą. Tikėjosi, kad pilietybė padės išvengti nemalonumų, jeigu Lietuvoje prisikabins prie jo praeities. Tačiau JAV pareigūnai leido jam suprasti, kad jokios pagalbos nebus. Teko pasikliauti savimi. Lietuvoje jis lankėsi 3 kartus – 1978, 1980 ir 1984 metais. Pirmą kartą Vilniuje jam leido pabūti 4 dienas. Tomis dienomis jam pavyko pabėgti į Gelgaudiškį. Važiavo per Kauną, Zapųškį, Lukšiūs ir Šakiūs. Apie tas keliones jis rašė:

„Tada aplankiau Albertą ir Zosę, tėvų kapus, Bataičių Joną ir Eleną sutikau prie bažnyčios. 1980 m. prisimečiau prie lietuvių komunistų, jiems leido 10 dienų pabūti Lietuvoje. Gelgaudiškyje išbuvau 6 dienas. V. Kriausza atvežė į Šakiūs... 1984 m. trečią kartą vos porą dienų pabuovęs Gelgaudiškyje, atostogas praleidau Vilniuje su savo miela sesute Agute“⁴¹.

⁴¹ Ten pat.

J. Švelnio kapo
paminklinis akmuo
Gelgaudiškio kapinėse.
A. Andrijo nuotr.

Sūnus pažadą tėvui išpildė, urną su jo palaikais parvežė į Lietuvą. Laidotuvėmis Gelgaudiškyje rūpinosi sesuo Genovaitė Pulokienė. Urna buvo uždengta tautine vėliava. Kapą pašventino bažnyčios klebonas G. Skučas.

Viename paskutinių laiškų J. Švelnys rašė:

„Rašyti Jums, tai susitikti su jaunyste. Buvom kaip nerūpestingi drugeliai ant Dievo delno. Įvairūs prisiminimai nors minutėlei gražina į Lietuvą, į jaunystę. Nežinau, ar išliko mano veidas ir vardas Jūsų atmintyje, juk po tokių įtemptų dienų, kokias Jūs praleidote metų metais tėviškoje, atmintyje išlieka tik tai, kas buvo maloniausia ir skaudžiausia.

Aš nenoriu atsigręžti atgalios ir pažvelgti į nueitą kelią, nes praeitis jau uždarė vartus. Aš žinau, kad niekad negrįšiu į ten, iš kur atėjau, nes praeities keliai yra tik vienos krypties, o kaip gaila to, kas ten pasiliko. Mano jaunystės juokas ir troškimai, tiesūs keliai ir paklydimai, laukimo valandos laimingos, sakyti meilės žodžiai ir liūdesio pilni sudiev.

O vis dėlto malonu prisiminti tas pilnas kvailysčių jaunas dienas, ten liko mano gimtasis kaimas žalias ir dar keli jaunų dienų draugai...“⁴²

Lietuvos šaulių sąjunga tremtyje

Keli tūkstančiai šaulių atsidūrė JAV. Tarp jų buvo nemažai Gelgaudiškio krašto žmonių. 1952 m. vasarą ten susibūrė šaulių grupė, kuri nusprendė atkurti Šaulių sąjungą. Tą organizacinį branduolį sudarė Aleksandras Mantautas-Marcinkevičius (1973 m. Čikagoje išleido knygą „Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai“), jo sūnus Vaidevutis Andrius Mantautas, plk. Mykolas Kalmantas ir Alfonsas Valatkaitis. Prie jų prisidėjo Rapolas Ski-

⁴²Ten pat.

tis ir kt. Sąjunga buvo atkurama pamažu, labai ramiai, iš anksto apgalvojant, aptariant, paruošiant kiekvieną žingsnį. Daug projektų parengta ir atmesta, prirašyta ir sudraskyta straipsnių, kol pagaliau atkūrėjų branduolio darbo planas buvo pateiktas išeivijos visuomenei. Prof. V. A. Mantautas vėliau prisiminė, kad jo paties

„1953 m. sausio mėn. 29 d. paruoštas ir raštu pateiktas LŠST atkūrimo pirmasis planas buvo negailestingai, bet objektyviai branduolio atmestas“.

Konkrečios parengiamųjų darbų studijos buvo baigtos 1953 m. vasarą. Oficialiai Lietuvos šaulių sąjunga tremtyje atkurta 1954 m. kovo 7 dieną, o pirmasis LŠST lokalus vienetas – Toronto šaulių klubas – įsteigtas 1954 m. liepos 20 d.⁴³

Iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. Šaulių sąjungos tremtyje pirmininkais buvo Aleksandras Mantautas, Jonas Giedrikas, Alfonsas Valatkaitis, Vladas Išganaitis. Sąjunga vykdė prieškarinį Lietuvos šaulių valstybinį tęstinumą. Buvo apdovanojami aktyviai tremtyje pasireiškę šauliai. Tam sudarė LŠST Šaulių žvaigždės tarybą. Pirmuoju jos pirmininku tapo brigados gen. Kazys Musteikis. Išeivijos šaulių istorijoje Šaulių žvaigždės tarybos pirmininku dirbo ir V. Išganaitis.

Dalis Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje (LŠST) konferencijos dalyvių prie šaulės Aleksandros Kybartienės namų. Iš kairės į dešinę: A. Gintneris, I. Tiltonienė, J. Virbickas, A. Kybartienė, V. Abramikas, L. Dainauskienė, A. Valatkaitis, S. Mantautienė (Putvytė), kun. A. Šeštokas, J. Vepštas, Lietuvos konsulas dr. P. Daužvardis, J. Jasiūnas, E. Klupšienė, E. Jankutė, LŠST CV pirmininkas A. Mantautas, R. Skipitis, V. Išganaitis. Čikaga. 1957 m. birželio 29 d.

Vaidevutis Mantautas

⁴³Mantautas V. A. Tremties vidurdienyje, *Karys*, JAV, 1969, nr. 8.

Pirmasis Kanados šaulių suvažiavimas. Iš kairės sėdi: estų veteranų atstovas, garbės svečias R. Tralla, S. Kairys, Žmuidzinienė, Lietuvos konsulas dr. J. Žmuidzinas, M. Jokubaitienė, LŠST CV pirmininkas V. Išganaitis, Balčiūnienė, Balčiūnas, E. Jankutė. Torontas. 1968 m. birželio 22–23 d.

1954 m. liepos 20 d. Toronte (Kanadoje) vykusiame steigiamajame susirinkime dalyvavo LŠST laikinosios centro valdybos narys V. A. Mantautas. Susirinkimas įkūrė Šaulių klubą, kurį vėliau LŠST CV nutarimu pavadino Toronto Vlado Pūtvio šaulių kuopa. 1968 m. birželio 22–23 d. kuopa suorganizavo pirmąjį Kanados šaulių kuopų suvažiavimą, kurio metu įsteigė Kanados šaulių rinktinę. Paskui tie suvažiavimai-šventės vyko kasmet, jas rengė vis kitos kuopos.

Kūrėsi šaulių būriai, kuopos ir rinktinės JAV miestuose – Čikagoje, Detroite, Los Andželese.

1954 m. Čikagoje veiklą pradėjo Vytauto Didžiojo šaulių kuopa. Jos vicepirmininku išrinko V. Išganaitį, kartu jis vadovavo meno kuopelei. 1965–1970 m. LŠST CV pirmininku buvo V. Išganaitis. 1974–1989 m. V. Išganaitis vadovavo Vytauto Didžiojo rinktinei, buvo jos pirmininkas. Čikagoje jis įkūrė šaulių namus.

1961 m. V. Išganaičiui chirurgai atliko sudėtingą operaciją. Tomis dienomis „Karyje“ pasirodė žinutė:

„Buvsiam Lietuvos šaulių sąjungos vadui plk. P. Saladžiui ir dabartiniam Centro valdybos nariui Vl. Išganaičiui po sunkių operacijų ir ilgesnių ligų linkime stiprybės ir pirmųjusių jėgų atgavimo“⁴⁴.

1968 m. birželio mėnesį Toronto mieste įvyko pirmasis Kanados šaulių suvažiavimas-šventė. Iš šaulių dalinių sudaryta Kanados rinktinė su būstine Toronte. Rinktinės valdybos pirmininku vienbalsiai buvo išrinktas šaulys S. Jokūbaitis.

Į valdybą įėjo V. Bačėnas, P. Gulbins-

⁴⁴ Karys, JAV, 1961, nr. 10.

kas, visi kuopų valdybų pirmininkai. Suvažiavime dalyvavo LŠST CV pirmininkas V. Išganaitis. Jis perskaitė išsamų veiklos pranešimą, apimančią ateities darbo gaires. Jam įteikė Toronto V. Pūtvio šaulių kuopos meniškai apipavidalintą adresą ir „Lithuanians in Canada“ knygą⁴⁵.

Amžininkų prisiminimais, V. Išganaitis pasižymėjo kuklumu. Bendražygiai tai gerai žinojo ir stengėsi neiškirti šio šaulio patrioto iš kitų. 1968 m. buvo nutarta plačiau pažymėti jo vardadienį. Birželio 30 d. Čikagos Vyčių salėje buvo suruoštas priėmimas, o vardadienis, lyg tarp kitko, solenizantui tapo staigmena. Vakaras buvo kuklus, bet nuoširdus. Pobūvį pradėjo V. Petrauskas, kalbėjo A. Valatkaitis, A. Budreckas, iš Kanados atvykę S. Jokūbaitis, R. Skipitis, kun. J. Borevičius, S. Petrauskiėnė, S. Bernatavičius, kun. Kubilius ir P. Tomkevičius. Vytauto Didžiojo šaulių kuopa V. Išganaičiui įteikė atminimo adresą su parašais, S. Jokūbaitis adresą perdavė Toronto V. Pūtvio šaulių kuopos vardu.

Suvažiavimas Dainavoje

Po 15 metų nuo Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje atkūrimo JAV ir Kanados šauliai surengė 4-ąją Šaulių sąjungos suvažiavimą, kurį oficialiai pavadino kultūrine-ideologine savaitė. Ši savaitė vyko 1969 m. birželio 15–22 d. Dainavos vietovėje prie Mančesterio, 66 mylios nuo Detroito. Dainava – kalnais kalneliais ir slėniais išraižyta vietovė; prie įvažiavimo stovi iš didelio ažuolo išskaptuotas kopyltstulpis – tautodailininko Viktoro Veselkos kūrinys, jo drožybos šedevras. Šio darbo mecenatė – Agnė Abišalienė (jau mirusi). Ant kalvos žaliavo kvapnus šilelis. Žemiausioje Dainavos vietoje – Spygliaus ežerėlis, kurio veidrodiniu paviršiumi plaukė debesuotas dangus. Teritorija apstatyta baltais mūriniais stovyklautojų nameliais, tarp kurių didžiausias buvo daktaro Adolfo Damušio namas-viešbutis. Taip pat baltas baltutėlis.

V. Išganaitis tais metais jau buvo LŠST CV pirmininkas. Dėl blogo oro čikagiečiai kelionę buvo atidėję savaitgaliui. Savaitės pradžioje susirinko tik apie 50 šaulių iš Detroito, Toronto ir Čikagos. Penktadienį, birželio 20 d., susirinko apie 100 savaitės dalyvių. Šeštadienį turėjo įvykti 1941 m. birželio tremties minėjimas ir tradicinė Joninių šventė. Iš ryto atvažiavo čikagiečių autobusas, atvyko kiti svečiai. Susirinko apie 200 dalyvių.

Per savaitę buvo perskaityta nemažai paskaitų. Istorikas Jonas Švoba apžvelgė Nepriklausomybės kovas, partizanų šaulių nuopelnus. LŠST CV narės, skautų veikėjos Kunigundos Kodatienės pranešimas buvo lengvo skautiško turinio apie čiurlenančius upelius, čiulbančius paukštėlius, gamtos grožį. Jis teikė dvasinės atgaivos. Paskaitas skaitė A. Žiedas, V. Mingėla, inžinierius J. Stašaitis, S. Kaunelienė, A. Budreckas, A. Kairys, V. Išganaitis, poetas A. Sutkaitis.

A. Damušio baltųjų rūmų didžiojoje salėje veikė Kazio Stragausko fotografijų paroda. Salės puošimu užsiėmė V. Tamošiūnas ir A. Repčys. Ant vienos sienos kabojo užrašas „Sveikiname atvykusius šaulius į kultūrinę savaitę Dainavoje!“ Šalia kabėjo tautodailės kilimas. Viršuje – Vytis. Kiek žemiau – V. Pūtvio portretas. Iš abiejų jo pusių – Šaulių 50-mečio datos: 1919–1969. Dešinėje kabojo Vyčio kryžius.

Iš nuotraukų buvo galima susidaryti Detroito šaulių kuopos veiklos vaizdą. Demonstruota apie 260 didelio for-

⁴⁵ Karys, JAV, 1968, nr. 6.

mato nuotraukų. Ant specialaus stalo dar gulėjo 21 albumas, kuriuose buvo nuotraukos apie gyvus ir mirusius šaulius. Albumuose buvo sudėtos ir laikraščių iškarpos, vertingos iliustracijos, biografijos, laišakai, kiti dokumentai. Šią dokumentaciją pateikė Stasio Butkaus Detroito šaulių kuopos pirmininkas Vincas Tamošiūnas. Salėje veikė ir paveikslų paroda.

Savaitės dienomis vyko ir loterija, šaudymo varžybos. Dalyviai keldavosi 7 val. „Švyturio“ jūros šaulių kuopos pirmininkas Mykolas Vitkus, gražiai uniformuoti šauliai J. Kinčius, K. Urbšaitis ir A. Kazlauskas pakeldavo vėliavas. Po to – pusryčiai.

Šeštadienį 14 val. prasidėjo Birželio tremties minėjimas. Pirmiausia Šaulių sąjungos įkūrimo 50-mečio proga V. Išganaitis Šaulių žvaigždės ordinais apdovanojo: Vytauto Didžiojo šaulių kuopos narius Stasę Gecevičienę, Emiliją Petrauskaite, Algirdą Budrecką, Povilą Balsevičių; S. Butkaus Detroito šaulių kuopos narius – Stasę Pranėnienę, Mariją Sims, Petrą Bliūdžių, Vladą Mingelą; medaliu apdovanojo Bronių Diršę.

Skautų brolijos vadovybė skautų ordinais apdovanojo A. Mantautą, R. Skipitį, V. Išganaitį, J. Preikšaitį.

Apie 1941 m. birželio tremtį kalbėjo V. Išganaitis. Jis taip pat papasakojo apie Šaulių sąjungos įkūrėją V. Putvį, apie veiklą Nepriklausomoje Lietuvoje. Pagrindinį pranešimą apie tremtį perskaitė istorikė Stefanija Kaunelienė.

Vakare paminėjo Jonines. Prie Spygliuočių ežerėlio uždegė laužą. Iškilmingai iš penkių vietų jį įžiebė LŠST CV pirmininkas V. Išganaitis, Dainavos šeimininkas A. Damušis, poetas M. Sims, kultūrinės savaitės stovyklos viršininkas V. Tamošiūnas, Kanados šaulių atstovė M. Valiulienė. Skambėjo Maironio „Lietuva brangi“.

Kultūrinės savaitės dalyviai nutarė, kad LŠST visuotinis suvažiavimas vyks 1970 m. balandžio 25–26 dienomis Detroite⁴⁶.

Tų pačių metų rugsėjo 7 d. Čikagos jėzuitų koplyčioje iškilmingai pašventinta Vytauto Didžiojo kuopos vėliava.

Pirmoji JAV ir Kanados šaulių kultūrinė ideologinė savaitė: būrelis šaulių su lankytojais Dainavoje. 1969 m. birželio 15–22 d.

⁴⁶Saurimas V. Pirmąją šaulių kultūrinę savaitę palydėjus, *Karys, JAV, 1969, nr. 8.*

Vytauto Didžiojo kuopos šauliai įsigijo naują vėliavą. Iš kairės: Šaulių sąjungos tremtyje pirmininkas V. Išganaitis, vėliavos krikštavėliai ir mecenatai S. Cecevičienė, P. Balsevičius ir A. Budreckas. 1969 m. rugsėjo 7 d.

Apeigas atliko kun. J. Borevičius. Po pamaldų Vyčių salėje įvyko iškilmingas posėdis. Jį vedė V. Išganaitis. Tylos minute visi pagerbė mirusius šaulius. Iš krikšto tėvų ir fundatorių S. Cecevičienės ir P. Balsevičiaus jis priėmė pašventintą vėliavą ir ją perdavė Garbės tarnybai.

LŠST ir Vytauto Didžiojo kuopos pirmininkas V. Išganaitis savo kalboje priminė, kad kiekvieno šaulio pareiga yra gerbti, budėti ir iškilmingai nešti vėliavą. Šaulių vėliavoje įrašyti žodžiai „Nepriklausomai Lietuvai“ kiekvienam primena, kad jis išliktų mūsų tautos ir tėvynės sargu.

Centro Valdybos narys B. Pupaligis perskaitė krikšto aktą. Buvo prisaikdinti 25 naujai į Vytauto Didžiojo kuopą priimti nariai. Kalbėjo generalinis konsulas P. Daudžvardis, R. Skipitis, A. Valatkaitis, L. Balzaras, A. Juškevičius, I. Sakalas, Z. Juškevičienė, M. Maksvytis, S. Bernatavičius, P. Tomkus. Pastarasis pranešė, kad Vytauto Didžiojo kuopos valdyba nutarė V. Išganaitį pakelti į Garbės šaulius ir susirinkusiųjų paprašė pritarimo. Žinia buvo priimta aplodimais⁴⁷.

Vlado Išganaičio 70-metis

1970 m. V. Išganaitis paminėjo savo 70-metį ir 50-ties metų Lietuvos šaulių sąjungoje sukaktį. Ta proga spalio 4 d. į Čikagos Vyčių salę susirinko apie 250 svečių. Jie atvyko iš Detroito, Toronto ir kt. Grojant maršui, į salę V. Išganaitį palydėjo K. Milkovaitis ir A. Budreckas. Prie prezidiumo stalo sėdėjo trys Nepriklausomos Lietuvos ministrai – gen. K. Musteikis, R. Skipitis ir gen. S. Dirmantas.

Oficialius sveikinimus pradėjo LŠST CV 2-asis vicepirmininkas K. Milkovaitis. Programai vesti jis pristatė A. Budrecką. LŠST CV pirmininkas V. Tamošiūnas solenizantui įteikė meninį adresą, moterų šaulių vadovė K. Kodatienė padovanojo pačios aliejiniiais dažais tapytą paveiks-

⁴⁷Ten pat.

V. Išganaičio 70-mečio, 50 m. šaulių gretose pagerbimo vakarienė. Sėdi iš dešinės: jubiliatas V. Išganaitis, LŠST pirmininkas Vincas Tamošiūnas, LŠST moterų vadovė Kunigunda Kodatienė. Renginio komiteto nariai stovi iš dešinės: LŠST CV vicepirmininkas Karolis Milkovaitis, LŠST CV narė ir Vytauto Didžiojo šaulių kuopos moterų vadovė Stasė Cecevičienė ir LŠST Garbės teismo narys adv. Algirdas Budreckas. Čikaga. 1970 spalio 4 d.

lą, Garbės teismo narys M. Šnapštys perdavė LŠST visuotinio atstovų suvažiavimo prezidiumo surašytą adresą, Čikagos šaulių rinktinės pirmininkas sveikindamas įteikė dailininko P. Kaupo tapytą sukaktuvinininko portretą, kuriame jis pavaizduotas su uniforma, žvaigždėtos JAV vėliavos fone. Draugų sudėtinę dovaną perdavė solistas A. Sprindis. V. Išganaitį sveikino LŠST garbės pirmininkas R. Skipitis, LŠST garbės narys gen. K. Musteikis, LŠST garbės narys gen. S. Dirmantas, LŠST CV narys kun. J. Borevičius, ramovėnų vardu – A. Juškevičius, jūros skautų vardu – Z. Juškevičienė, buvęs LŠST CV pirmininkas A. Valatkaitis, vyčių vardu – I. Sakalas, Toronto šaulių vardu – Dambrauskienė, Čikagos teisininkų ir katalikų federacijos vardu – P. Jokubka, Klaipėdos jūrų šaulių kuopos vardu – S. Bernatavičius, gen. T. Daukanto jūrų šaulių kuopos vardu – M. Maksvytis, Vytauto Didžiojo kuopos vardu – J. Petrauskas, kalbėjo žurnalistas A. Gintneris⁴⁸.

1972 m. birželio 3 d. Čikagos Vytauto Didžiojo šaulių kuopa Vyčių salėje surengė koncertą-balių. Meno kuopelės vadovas J. Petrauskas pristatė moterų seksteto vadovę R. Ditkienę ir dainininkes A. Kavaliūniene, E. Kružikiene, S. Petrušaitienę, B. Kuliaviene, I. Tamulėniene ir O. Kažemėkaitienę. Jos pateikė gražią programą. Po koncerto dainininkėms padėjo Vytauto Didžiojo šaulių kuopos pirmininkas V. Išganaitis. Dainininkes jis prilygino lakštutėms, kurios pavasarį čiulbėdamos visus Lietuvoje linksmino ir žavėjo. Vakaro pabaigai S. Cecevičienė visiems pateikė karštą vakarienę su užkandžiais⁴⁹.

1973 m. rugsėjo 9 d. Mičigano miesto parke iškilmingai atidengti pa-

⁴⁸ *Karys*, 1970, nr. 10.

⁴⁹ *Karys*, JAV, 1972, nr. 7.

LŠST atstovai, dalyvavę Lietuvos prezidentų paminklų atidengimo iškilmėse Mičigano miesto sode. Iš kairės: teisininkas Algirdas Budreckas, kun. Jonas Borevičius, LŠST Garbės narys Vladas Išganaitis, šaulė Stasė Cecevičienė. 1973 m.

minklai Lietuvos prezidentams Kaziui Griniui ir Aleksandrui Stulginskiui. Prezidentui Antanui Smetonai ten paminklas buvo pastatytas anksčiau, prie eglės, kurią jis pats pasodino. 1973-aisiais metais ji „*jau dangų rėmė*“. Tą dieną egles pasodino ir prie K. Griniaus bei A. Stulginskio paminklų.

Pamaldas prie paminklų laikė kun. J. Borevičius. Iškilmėms vadovavo kpt. A. Juškevičius, kuris pasakė:

„Lai būna ši vieta susikaupimo ir tautinio atsigaivinimo vieta. Tebūnie šie prezidentų medžiai vieningų darbų, vieningos kovos, ryžto ir ištvermės šaukliai, lietuviško kelio švyturiai...“

Lietuvos trispalvį kaspiną prie paminklų perkirpo Lietuvos generalinė konsulė J. Daudžvardienė. Prie jos stovėjo V. Išganaitis, kuris su birutiete V. Kulikauskiene padėjo gėles prie K. Griniaus paminklo. Prie A. Stulginskio paminklo gėles padėjo šaulė S. Cesevičienė, plk. K. Dabulevičius ir birutietė Dainauskienė. Prie A. Smetonos – plk. J. Švedas ir birutietė M. Babickienė⁵⁰.

Jaunystės šalies nebeišvydo

Išseivijos šauliai kasmet minėjo Vasario 16-osios, Kariuomenės atkūrimo, Klaipeidos išvadavimo ir kitas svarbias ir reikšmingas dienas.

Šventai tikėjęs grįžimu į laisvą ir nepriklausomą Lietuvą, V. Išganaitis savo vaikystės ir jaunystės šalies nebeišvydo. Kai 1992 m. didelė grupė Čikagos šaulių rengėsi į gimtąjį kraštą prie Nemuno, ilgai kovojęs už šios žemės laisvę Šakių krašto sūnus jau sunkiai sirgo.

Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje Garbės narys, buvęs LŠST CV pirmininkas, ilgametis Garbės pirmininkas, LŠST Žvaigždės ordino tarybos pirmininkas V. Išganaitis, sulaukęs 93 metų, mirė 1993 m.

rugpjūčio 2 d. Čikagoje. Atsisveikinimas ⁵⁰ *Karys*, 1973, nr. 9.

su velioniu vyko Čikagos laidojimo namuose. Garbės sargyboje stovėjo bendražygiai – LŠST CV pirmininkas M. Abarius, Vytauto Didžiojo rinktinės šauliai ir jos pirmininkas A. Paukštė, Jūrų šaulių kuopa „Klaipėda“ ir jos pirmininkas J. Mikulis, gen. T. Daukanto jūrų šaulių kuopa ir jos pirmininkas E. Vengianskas, Vytauto Didžiojo rinktinės Garbės teismo pirmininkas A. Regis, rinktinės Garbės narys A. Budreckas, ALT-os pirmininkė A. Repšienė. Maldas laidojimo namuose, bažnyčioje ir kapinėse atliko Vytauto Didžiojo rinktinės kapelionas F. Kireilis. Vytauto Didžiojo rinktinės penktojo būrio ir Rokfordo ALT-os skyriaus vardu atsisveikinimo žodį kapinėse tarė Rutkauskas. Rugsėjo 4 d. po iškilmingų laidotuvių apeigų Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse, tęsiant šauliškas tradicijas, tautinę vėliavą, kuria buvo apdengtas velionio karstas, medalius ir ordinus dukrai V. Siliūnienei įteikė Vytauto Didžiojo rinktinės pirmininkas A. Paukštė ir rinktinės Garbės šaulė M. Gudaitienė.

Šv. Kazimiero kapinėms, kuriose amžinam poilsiui atgulė apie 60 000 mūsų kraštiečių, 1993 m. sukako 90 metų. Tas kapines įkūrė Bridžporto Šv. Jurgio lietuvių parapijos klebonas Matas Kriaučiūnas, o 1903 m. liepos 12 d. jas pašventino vyskupas P. J. Muldoon.

1964 m. tose kapinėse palaidojo V. Išganaičio žmoną, šaulę Jadvygą Petrauskaitę-Išganaitienę, kuri mirė spalio 17 dieną. Jos darbus mena Lietuva. Nuo 1929 m. J. Išganaitienė buvo aktyvi šaulė. Ji dirbo Lukšių, Plokščių ir Gelgaudiškio moterų šaulių valdybose. Karo metais, kai buvo likviduota šaulių sąjunga, veiklą tęsė pogrindyje. Šaulių veikloje dalyvavo ir išeivijoje. Kai sunkiai sirgo, priešmirtiniuose savo žodžiuose ji prašė atnešti jos šaulišką suknelę, prie kurios esanti prisegta rūtelė... Prie jos karsto budėjo tautiniais rūbais pasipuošusios šaulės. LŠST CV pirmininkas A. Valatkaitis tarė nuoširdų atsisveikinimo žodį, bažnyčioje pamokslą pasakė kun. A. Šeštokas, solistas A. Baras atliko keletą giesmių. Beveik po 30 metų prie žmonos supiltas ir V. Išganaičio kapas⁵¹.

LVS ramovės Čikagos skyriaus pirmininkas kpt. A. Juškevičius (dešinėje) ir Vytauto Didžiojo šaulių kuopos pirmininkas V. Išganaitis, minint Klaipėdos išvadavimo metines, uždegė aukurą. 1973 m. sausio 14 d.

⁵¹ *Karys*, 1964, nr. 10.

Vaikystės ir jaunystės takais

*Buvę šaulių namai
tapo darbininkų
gyvenamuoju pastatu.
A. Andrijono nuotr.*

Antrojo pasaulinio karo audros išblaškė darnią Vlado ir Jadvygos Išganaičių šeimą. Vladė Išganaitytė ištekėjo už Broniaus Siliūno. Ši šeima išeivijoje išaugino 7 vaikus: Danutę, Algimantą, Vyta, Mindaugą, Rimą, Darių ir Donatą. Jie jau sukūrė savo šeimas.

Lietuvoje liko Išganaičių duktė Sofija. Ji ištekėjo už mokyklos direktoriaus Rapolo Šaltenio ir apsigyveno netoli Anykščių. Ši šeima į gyvenimą išleido 5 vaikus: Rimutę, Vidūną, Arvydą, Saulių ir Virgilijų (Saulius Šaltenis – rašytojas, buvęs Seimo narys, kultūros ministras, Virgilijus Šaltenis – Vilniaus dailės akademijos rektorius).

1994 m. rugpjūčio mėnesį iš JAV į Lietuvą atvyko Vladė Išganaitytė-Siliūnienė ir jos sūnus Mindaugas su žmona Bernadeta. Po 50 metų vėl susitiko seserys Vladė ir Sofija Išganaitytės. V. Siliūnienė Lietuvoje jau lankėsi 1975 m., slapta buvo atvykusi į Gelgaudiškį.

Rugpjūčio 18 d. svečiai iš JAV, Sofija Šaltenienė iš Utenos bei jos sūnūs Saulius ir Virgilijus Šalteniai iš Vilniaus atvažiavo į Gelgaudiškį. Atvykusius pasitiko Šakių kuopos ir Gelgaudiškio šauliai. Įvyko nuoširdus pabendravimas su jaunystės draugais, bendraklasiais.

Jaunystės laikus menantis miestelis neišsaugojo tos idilijos, kuri buvo prieš šešis dešimtmečius. Nėra senoviško kalvės namo Taikos–Nemuno gatvių sankirtoje (Zigaičių namo), baltas mūrinis su medinėm verandom buvęs mokyklos pastatas be langų, sunykęs, tuščias, šulinyš kieme užpiltas šiukšlėmis, šaulių namas tapo plytinės darbininkų dviaukščiu gyvenamuoju pastatu.

Pakeliui į tėvų namus, šiliuko kampe, tais laikais buvo jaunimo mėgiama aikštelė, kurią dviem eilėm ratu juosė medžiai, žydėjo akacijos, alyvos, jazminai. Kiek aukščiau, Komaro dvaro papėdėje, vykdavo dažniausiai šaulių organizuotos gegužinės, estradoje grodavo jaunųjų ūkininkų ir šaulių pučiamųjų orkestrai. Šiltais vasaros vakarais šaulių namų salėje rengė vaidinimus. Tuose jaunimo vakarėliuose rinko pinigų šaulių namų statybai. Statybas pabaigė, o namą pašventino.

Nepriklausomos Lietuvos laikų Gelgaudiškio gatvelė, vedanti nuo bažnyčios prie šaulių namų. Apie 1936 m. Iš N. Manikienės albumo

„Mes čia palikom viską, iš namų išėjom kaip stovim. Tada man buvo devyniolika. Spėjau paimti gimnazijos nuotraukas, jas ir šiandien tebesaugau“, – prisiminė Vladė Siliūnienė.

Senelį V. Išganaitį gražiais žodžiais paminėjo anūkas Mindaugas Siliūnas: nepaprastai mylėjo anūkus, buvo švelnaus būdo, o su uniforma tapdavo visai kitas žmogus. Visi jį gerbė. Lietuvoje gyvenantys anūkai tik po daugelio metų sužinojo, kad JAV gyvena jų senelis, šaulių vadas.

Tomis dienomis su svečiais Gelgaudiškyje bendravusi mokytoja A. Zymonienė rašė:

„O juk Gelgaudiškyje gal ir gimė tas nenusakomas žodžiais jausmas, kuomet V. Išganaitis mokė mylėti gimtinę, sakydamas, kad mes maža tauta ir turim mokėti Tėvynę ginti, visi vyrai turi mokėti ginklą valdyti, ne tik žemę arti. Šitą jausmą savo dukterims tėvas kaip kraitį įdėjo gyveniman...“⁵²

⁵²Zymonienė A., Kairaitienė J. Kaip kraitį įdėjo gyveniman, *Valsčius* (Šakiai), 1994 rugpj.

Kai Kaunui kilo pavojus

Antanas Andrijonas

Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdyba: (iš kairės) vyr. kontrolės komisijos pirmininkas M. Mikelkevičius, Centro valdybos sekretorius A. Staškevičius, Centro valdybos nariai – ats. gen. T. Daukantas, Z. Starkus, plk. ltn. P. Rusteika, vicepirmininkas inž. A. Graurogkas, išdininkas prof. L. Vailionis, pirmininkas A. Žmuidzinavičius, plk. ltn J. Šarauskas, plk. ltn. J. Vėgelis, tautinio auklėjimo ir kultūrinių darbų prižiūrėtojas A. Marcinkevičius; viduryje stovi Sąjungos viršininkas plk. ltn. M. Kalmantas. Kaunas. 1930 m.

Mikas Mikelkevičius (1893–1943) gimė Gelgaudiškyje. Į besiburiančių šaulių veiklą jis įsijungė šios organizacijos ištakose, perskaitęs pirmuosius skelbimus spaudoje apie tai, kad ant Vytauto kalno Kaune kviečiami vyrai, pasirenę nuo priešų apginti miestą. Jis pradėjo lankyti susirinkimus Vytauto kalne, kur sueidavo nemažai vyrų. Kai pavojus Kaunui atslūgo, dauguma tų susirinkimų dalyvių išsiskirstė kas sau. Tik V. Putvis su šautuvu skirtu laiku sėdėdavo Vytauto kalne ant suolo. Tuomet jis ilgas valandas kalbėdavosi su M. Mikelkevičiumi. Vis sakydavo: „Žūt būt turim sulaikyti nuo irimo Kauno būrį!“

M. Mikelkevičius tuo metu dirbo Susisiekimo ministerijos buhalteriu. Vėliau jis tapo pirmuoju Lietuvos šaulių sąjungos Centro valdybos vicepirmininku, viršininko padėjėju ir Konspiracinio skyriaus viršininku¹. Jis buvo baigęs Veiverių mokytojų seminariją ir kurį laiką dirbo pradžios mokyklos mokytoju. Pirmojo pasaulinio karo metu Rusijoje baigė buhalterijos kursus. Kaune su G. Maciu įsteigė prekybos įmonę, trumpai dirbo mokytoju „Aušros“ gimnazijoje. 1922–1923 m. įsteigė spaustuvėlę. 1920–1923 m. buvo atsakingasis „Trimito“ redaktorius, vėliau – Lietuvos banko Šakių skyriaus direktorius. Mirė Kaune².

1931 m. M. Mikelkevičius apdovanotas Šaulių žvaigždės ordinu.

¹ Mantautas A. Lietuvos šaulių sąjungos išikūrimas ir keletas jos veikimo bruožų, *Nepriklausomai Lietuvai*, Čikaga, 1965, p. 29.

² Jurevičius J. *Žymesnieji šakiečiai*, Marijampolė, 1999, p. 91.

Kai M. Mikelkevičius su G. Maciu Kaune įsteigė prekybos įmonę, spaudoje pasirodė vienas jų pranešimų:

„Garlavių pranešimas. Iš pagrindinių garlavių tvarkaraščio garlavis, kuris išeidavo iš Kauno į Vilkiją 9 val. ir iš Vilkijos į Kauną 16.30 val., nuo birželio 12 d. pakeičiamas. Vietoj jo plauks tik šeštadieniais ir sekmadieniais iš Kauno į Kulautuvą 9 val., iš Kulautuvos į Kauną – 16.30 val. G. Macys, M. Mikelkevičius“³.

Komercinių reikalų jis neapleido ir Šaulių sąjungoje. 1922 m. vienas Sąjungos pareigūnų Rukšys pasiūlė įkurti „Ekonominę šaulių bendrovę“. Nors bendrovę pripažino nepriimtina, vis dėlto „iš principo ji pageidautina kaip verslas, duodąs Sąjungai pelno“. 1924 m. atsirado „Šaulių darbo kooperatinė bendrovė“. Tačiau šaulių vadovybė neapsiėmė jos globoti. Ekonominis pasiūlymas dar iškilo 1931 m., kai Sąjunga kultūros darbui negavo pakankamai lėšų iš Vyriausybės. Tuomet buvo pasiūlytas ginklų monopolis bei koncesija. Nors organizatoriai įdėjo daug pastangų, kad siūlymui būtų pritarta, bet ir iš to nieko neišėjo. Taip šaulinės ekonominės įmonės anuo metu neprigijo. Toje srityje daug energijos įdėjo M. Mikelkevičius⁴.

Prisiminimai

Pirmą pažintį Vytauto kalne su V. Putviu M. Mikelkevičius aprašė savo prisiminimuose. Šaulių sąjungos 10-mečio proga 1929 m. kovo mėnesį M. Mikelkevičius „Trimito“ puslapiuose rašė:

„1919 m. birželio mėn. pabaigoje, kuomet vokiečiai traukėsi iš Lietuvos ir atsirado pavojus Kaunui iš bolševikų pusės, Kauno visuomenė, sekdamas Pasvalio, Biržų ir Šiaulių pavyzdžiu, sujudo organizuoti partizanišką būrį mūsų kariuomenei padėti ginti nuo priešų Kauną. Paskutinėmis birželio mėn. dienomis pripuolamai išgirdau, kad yra sudarytas būrys ir daro karišką mankštą Vytauto kalne. Nusiskubinau į kalną ir išties pamačiau marširuojantį būrį. Čia buvo ir departamentų direktorių, ir raštininkų, ir darbininkų. Jų tarpe pastebėjau senyvą žmogų su žilais ūsais, labai rūpestingai atliekantį karo mankštą. Vėliau sužinojau, kad jis yra Tiekimo ir maitinimo ministerijos departamento direktorius Vladas Putvinskis. Po mankštos įvyko pasitarimas. Buvo svarstomi du klausimai: ginklų pirkimas ir būrio organizacijos reikalai. Būrio organizacijos reikalu kalbėjo vieni už tai, kad prisidėtų prie Fizinio lavinimosi sąjungos kaip jos skyrius, kiti – kad sudarytų atskirą būrį. Tuo reikalu kalbėjo ir V. Putvinskis. Pasisakė už būrio organizavimą atskirai, kalbėjo, pypkutę traukdamas, apie jos uždavinius, apie riteriškumo, tautiškumo, pilietiškumo auklėjimą. Bet daugumas žiūrėjo tik šios dienos įvykių ir į gresiantį pavojų, žodžiu, mąstė tik apie priemones tos dienos pavojams pašalinti. Todėl V. Putvinskio tolimos perspek-

³ Lietuvos aidas, 1931, birž. 13.

⁴ Matusas J. Šaulių sąjungos istorija (antras leidimas), Sidnis (Australija), 1966, p. 161–162.

tyvos kalba buvo nesuprantama. Mat jis kalbėjo apie dvasinio priešo nugalėjimą, apie vidaus bei dvasios patriotizmą. Ir aš pats turiu prisipažinti, nekantriai laukiau, kad baigtų kalbėti, nes visa jo kalba atrodė fantastiška. Toks buvo mano pirmos pažinties su V. Putvinskiu įspūdis.

Lankiau kasdieną kalną ir kasdieną sutikdavau V. Putvinskių. Pavojus Kaunui praėjo. Gynimo karštis atslūgo. Vis mažesnis skaičius ateidavo į kalną. Pagaliau ateidavo tik 3–6 žmonės. V. Putvinskis nė vienos dienos nepraleidavo. Paskirtu laiku punktuoliškai kiekvienas jį matė sėdintį su šautuvu ant suoloelio. Liovėsi ir karo mankšta, o vieton jos būdavo ilgi pasikalbėjimai. V. Putvinskio kalba mums būdavo mažai suprantama, kaip ir pradžioje, bet po truputį, jo atkaklumo dėka, pradėjo galvoje švisti, jo mintys darėsi vis aiškesnės ir pagaliau prasiskleidė platūs horizontai. Krūtinėje užsidegė ugnis, gaivalinga jėga stumte stūmė siekti V. Putvinskio atvaizduoto idealo: sukurti Lietuvos gynėjo tipą, karį pilietį. Mums pasidarė aišku, jei pavyks pasiekti tokio idealo, tai mūsų tauta niekuomet nežus. Tebūna žiauriausia okupacija, ji tokios tautos nesunaikins. Yra tik vienas būdas tokią tautą sunaikinti, tai visus iki vieno išpjauti (V. Putvinskio žodžiai); jei nors vienas liks, tai tas vienas neš tautos idealų žibintuvą ir liudys apie tautos kilnią dvasią. Jis sakė: „Nesidžiaukit Lietuvos politiniu nepriklausomumu, nes dvasios nepriklausomumo dar nėra; ji glūdi mūsų tautos sąmonėje. Žadinkim ją, uždekim šventąją tėvynės meilę ir kuomet ji sužibės visai tautai, mes būsim tikra prasme nepriklausomi, nepaisant net tai, ar mūsų valstybė bus politiškai nepriklausoma ar ne. Bet valstybinis nepriklausomumas duoda galimybės laisviau dirbti ir todėl žūt būt turime sulaukyti nuo iširimo Kauno būrį, kad jis neštų visam kraštui lietuvių-riterio idealus, skiepytų pasiryžimą geriau mirti, negu vergauti svetimiems“.

Taip V. Putvinskiui vadovaujant ėmėmės darbo. Praėjo 1919–1922 m. sunkios kovos. V. Putvinskio mesti grūdai pradėjo diegus leisti. Augo būriai, šauliai tvarkėsi. Tauta, sveiko instinkto vedama, suprato Šaulių Sąjungos reikšmę ir geresnieji jos sūnūs spietėsi apie ją⁵.

Kai Lietuvos sporto sąjungos Šaulių skyrius iširo, V. Putvio idėjomis Vytauto kalne susidomėjo daugiau pasekėjų. Jie būrėsi, puoselėdami savarankiško vieneto kūrimo idėją. Kauno šaulių būrio steigiamajame susirinkime M. Mikelkevičių išrinko vicepirmininku.

Garbė teko Gelgaudiškiui

Po 12 dienų, rugpjūčio 20-ąją, Kauno šaulių būrio valdyba sušaukė steigiamąjį Lietuvos šaulių sąjungos susirinkimą, kuris išrinko pirmąją Lietuvos šaulių sąjungos valdybą. Pirmininkavo V. Putvis. Lietuvos šaulių sąjungos valdyba pirmininku išrinko V. Putvį, vicepirmininku – M. Mikelkevičių. Valdybai buvo paves-

⁵ Marcinkevičius-Mantautas A. *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 156–157.

ta paruošti LŠS įstatus. Kauno būriui vėliau sudarė atskirą valdybą, kuriai vadovavo B. Kemėšis. Pirmoji LŠS valdyba (V. Putvis, M. Mikelkevičius, M. Šalčius, T. Ivanauskas ir V. Stašinskas) veikė drauge ir ruošė įstatus.

Kauno rinktinės pradžia pažymėta 1919 m. lapkričio 13 d. data. Tuomet Centro valdyba Kauno skyriui skyrė valdybą, kurią sudarė Jonas Leonas, Balys Kemėšis ir Otonas Belenauskas. Lapkričio 16 d. ją patvirtino visuotinis skyriaus susirinkimas, kuriam pirmininkavo M. Mikelkevičius⁶.

Šaulių būriai kūrėsi ir Lietuvos provincijoje. Istorikas Jonas Matusas rašė:

„Pirmasis provincijos būrys įsteigtas jau rugsėjo 7 d. Ta garbė teko Gelgaudiškiui, M. Mikelkevičiaus gimtinei. Dirvą paruošė bene patsai Mikas Mikelkevičius. Jis rimtu veidu ir su šautuvu ant peties plaukiojo ten garlaiviu. Būrį galutinai įsteigė Miko brolis kunigas Stasys Mikelkevičius. Jis buvo bemėginas organizuoti ir Plokščių būrį. Antras būrys atsirado Pustapėdžiuose (Vilkaviškio aps., IX. 18.)“⁷.

Gelgaudiškio būrys buvo įsteigtas anksčiau nei Šakių skyrius (rinktinė). Tai buvo iš viso antras šaulių būrys Lietuvoje, kai dar nebuvo patvirtinti Sąjungos įstatai. Eilė būtų tokia: Kauno, Gelgaudiškio, Pustapėdžių (09 18), o provincijoje Gelgaudiškio būrys buvo pirmutinis (patvirtintas 09 20). Ir oficialiai jis pirmutinis, kadangi Kaunas vadinosi skyrium⁸.

Šakių komendantas nenorėjo būrio tvirtinti, girdi, apskrityje dar nesą Sąjungos skyriaus. Dėl šios priežasties Gelgaudiškio būrio komendantas neįregistravo⁹.

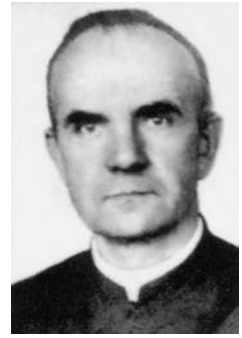
Kadangi Šaulių sąjunga buvo karinė organizacija, tai iš pat pirmos dienos turėjo santykių su karine valdžia. Krašto apsaugos ministerija, sąjungos prašoma, 1919 10 20 jai skyrė „vyriausiąjį šaulių vadą“ karininką B. Vasiliauską, kuriam mokėjo daugiau kaip pusę algos. Vadas dalyvavo Centro valdybos posėdžiuose. O nauji Šaulių sąjungos daliniai ir ginklai buvo registruojami pas apskričių komendantus¹⁰.

Kartu su savo tėvu Aleksandru Mantautu Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo V. Putvio raštus JAV rengęs prof. Vaidevutis Andrius Mantautas rašė, kad Gelgaudiškio būrys Lietuvos šaulių sąjungoje laikomas antruoju,

„bet tikrumoje turėtų būti pirmasis, nes kai jį steigė, tai Kaune dar jokio būrio nebuvo, o tik pirmieji iniciatoriai, kurie vėliau sudarė Centro valdybą“¹¹.

Organizuotai vyko į provinciją

Šaulių skyrius ir būrius provincijoje steigė organizatoriai, kuriuos vadino instruktoriais. 1919 m. spalio 15 d. tam darbui sukviėt daugybę vyrų: B. Ke-

M. Mikelkevičiaus brolis, kun. Stanislovas Mikelkevičius (1889–1975), kuris 1919 m. aktyviai prisidėjo prie Gelgaudiškio šaulių būrio įkūrimo

⁶ Matusas J. *Lietuvos šaulių sąjungos istorija*, Sidnis, 1966, p. 199.

⁷ *Ten pat*, p. 14.

⁸ *Ten pat*, p. 214.

⁹ *Ten pat*, p. 214.

¹⁰ *Ten pat*, p. 180.

¹¹ Mantautas V. A. Šaulių sąjungos atkūrimą prisiiminus, *Karys*, JAV, 1969, nr. 8, p. 253.

mėšį, Augustą, Bražiškį, Rimką, Ralių, Krikščiūną, Klimą, P. Šalčių, M. Mikelkevičių, Totorių, J. Papečkį ir kt. Juos išsiuntinėjo darbui į apylinkes¹².

Raseinių apskr. šaulių rinktinės (XI) istorija susijusi su buvusiu Jurbarko skyriumi, kuris tuomet irgi sudarė rinktinę. Jurbarko skyriaus pradžia siekia 1918 m. pabaigą. Tuomet 8 žmonių partizanų būrelį įsteigė Jurbarko ligoninės vedėjas Sipavičius, kuriam talkino Ambrozaitis. Partizanus paversti šauliais paragino 1919 m. spalio 11 d. Šaulių sąjungos Centro valdybos raštas. O Jurbarko skyrių tą pačių metų spalio 17 d. įsteigė M. Mikelkevičius, kuris toje apylinkėje kūrė visus būrius. Susirinkimas buvo slaptas, jis vyko ties Barkūnų kaimu, Bišpilio kalne. Į valdybą buvo išrinktas Sipavičius (pirmininkas), Kazys Ambrozaitis (sekretorius) ir kt. Iš partizaninio laikotarpio būriai dar veikė Skiřsnemunėje, Šimkaičiuose, Eičiuose ir Smukūčiuose¹³.

M. Mikelkevičius įsteigė ir Aleksoto būrį, kuris buvo priskirtas prie Kauno skyriaus (1919 11 17)¹⁴.

Steigti šaulių būrius Sūduvoje buvo pasiūstas Matas Šalčius, o Matas Žvirėnas išvyko į Panemunėlį, Rōkiškį, Ōnuškį, Čėdesus, Panemūnį, Kūpiškį, Subāčių, Šimōnis, Vīeřintas, Troškūnus, Zārasus, Ūteną ir Labunāvą. M. Žvirėno „įgaliojimas“ yra istorinis – jį savo ranka parašė pats V. Putvis (jį pasirašė ir M. Mikelkevičius). Tos išvykos bematant davė vaisių: atsirado skyriai Rasėiniuose, Panevėžyje, Šiauliuose, Seinuose ir kt. Gruodžio mėn. jau buvo 16 skyrių su 39 būriais, kuriems priklausė 805 nariai¹⁵.

1921 m. balandžio 7 d. pasirodė Šaulių sąjungos įsakymas Nr. 28. Jis skelbė, kad balandžio 27 d. šaukiama Sąjungos bendradarbių konferencija, į kurią turi susirinkti skyrių vadai ir jų padėėjai, rajonų vadai, visų laipsnių Sąjungos instruktoriai ir skyrių valdybų atstovai (bent vienas) iš tų vietų, kuriose nėra čia išvardintų pareigybių. Išlaidas apmokės Centro valdyba, be to, išmokės dienpinigių po 20 auksinų dienai. Konferencijos dalyvius Centro valdyba išipareigojo aprūpinti butais. Buvo pageidaujama, kad asmenys, kurie Kaune turi giminių ar pažįstamų, apsigyventų pas juos. Su savim reikėjo atsivežti pagalvę ir antklodę. Įsakymą pasirašė Centro valdybos pirmininkas ir Lietuvos šaulių sąjungos viršininkas V. Putvis, vicepirmininkas M. Mikelkevičius, Sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininkas P. Klimaitis, Ūkio dalies viršininkas karo valdininkas J. Rūškys¹⁶.

Atsisakė pareigų

Dar prieš 1922 m. visuotinį šaulių sąjungos suvažiavimą, kuris vyko birželio 29–liepos 3 d., V. Putvis ir jo pavaduotojas M. Mikelkevičius apsisprendė palikti vadovaujančius postus. Tą žingsnį aktyviai skatino M. Mikelkevičius. V. Putvio pasitraukimą jis laikė būtinu dalyku, dėl to nesileido į jokias kitokias kalbas, atsisakė klausyti bet kokių kitų argumentų. M. Mikelkevičius atkakliai kartojė: „*Turime trauktis, ir gana!*“ Jeigu jis dar būtų pasilikęs ir energingai pakalbinęs V. Putvį, pastarasis ilgiau būtų vadovavęs Šaulių sąjungai. Tačiau M. Mikelkevičius buvo neperkalbamas¹⁷.

Suvažiavimo metu pareigų atsisakė ir V. Putvis, ir M. Mikelkevičius. Ne-

¹² *Ten pat*, p. 14.

¹³ *Ten pat*, p. 207.

¹⁴ *Ten pat*, p. 199.

¹⁵ *Ten pat*, p. 14.

¹⁶ *Trimitas*, 1921, nr. 14, p. 29.

¹⁷ Marcinkevičius-Mantautas A. *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 220.

paisant kritikos, kurią Sąjungos vadovybei išsakė delegatai, suvažiavimas vienbalsiai V. Putvį ir M. Mikelkevičių išrinko Lietuvos šaulių sąjungos Garbės nariais. Taip pat juos abu išrinko į naująją Centro valdybą. Naujai išrinktos Centro valdybos posėdyje, kuriame buvo skirstomos pareigos, kun. M. Krupavičius valdybos pirmininku siūlė palikti V. Putvį, tačiau šis vėl griežtai atsakė. Abu buvę vadovai nesutiko būti Centro valdybos prezidiumo nariais. Tačiau liko Centro valdybos nariais. Tuomet Centro valdybos pirmininku išrinko Vincą Krėvę-Mickevičių. Rugsėjo mėnesį V. Putvis jam perdavė pirmininko pareigas. Sąjungos viršininko pareigas V. Putvis buvo priverstas eiti ilgiau, nes viršininku Krašto apsaugos ministerija turėjo paskirti karininką. Ministerija pasirinko kpt. P. Klimaitį. Šiai kandidatūrai jau iš pradžių V. Putvis ilgai ir atkakliai priešinosi¹⁸.

1922 m. spalio 1 d. V. Putvis perdavė LŠS viršininko pareigas. Išvykdamas provincijon, Sąjungos karinę vadovybę jis paliko ne priešininko, o draugo rankose. Spalio 2 d. įvyko LŠS Centro valdybos posėdis, kuriame nutarė nuo spalio 3 d. Sąjungos viršininko pareigas laikinai pavesti M. Mikelkevičiui, kuris tuo metu dar ėjo viršininko padėjėjo pareigas. Apie paskyrimą paskelbė įsakyme:

„Šaulių Sąjungai įsakymas 84 Nr. Kaunas, 1922 m. Spalių mėn. 4 dieną. Sudėties ir instruktavimo skyrius.

Neturėdamas galimybės Lietuvos Šaulių Sąjungos Viršininko pareigų priimti ir eiti kol nėra atlikti visi mano paskyrimo formulai, pavedu mano padėjėjui šauliui Mikelkevičiui Mikui nuo š. m. spalių 3 dienos eiti Sąjungos Viršininko pareigas. Pagrindas: Šaulių Sąjungos Centro Valdybos nutarimas iš 2.X.22 m. 100 Nr. Kapitonas Klimaitis. B. Kemėšis, Sudėties ir instruktavimo skyriaus viršininkas“.

Spalio 16 d. P. Klimaitis pradėjo eiti savo pareigas. Jis tapo antruoju LŠS viršininku (tas pareigas ėjo iki 1925 m. rugsėjo)¹⁹.

V. Putvio pasitraukimas iš Šaulių sąjungos buvo didelis smūgis jam pačiam ir bičiuliams. Laiške M. Mikelkevičiui jis rašė apie gležnų daigelių palikimą šiaurės vėjui kaukiant. Darbas Sąjungoje jį neabejotinai vargino, bet nemažiau vargino ir kaimo tremtis.

1922 m. spalio 30 d. įvyko Centro valdybos posėdis, kuriame dalyvavo pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius, A. Graurogkas, S. Šilingas, M. Sleževičius, J. Staugaitis, M. Mikelkevičius, A. Bružas, A. Marcinkevičius, sekretorius ir Sąjungos viršininkas kpt. P. Klimaitis. Pirmąjį klausimą svarstant dar dalyvavo Blaivybės draugijos pirmininkas kun. J. Stakauskas. Ilgai svarstė Liaudies namų salės nuomos reikalus. Salė priklausė Blaivybės draugijai. Diskutavo dėl nuomos sąlygų ir susitarta, kad Šaulių sąjungai salė trejiems metams bus išnuomota nuo 1923 m. sausio 1 d.²⁰

Posėdyje svarstytas ir M. Mikelkevičiaus atleidimo iš darbo klausimas. Buvo paaiškinta, kad nėra kliūčių atleisti iš darbo buvusį viršininko padėjėją. Iš viršininko padėjėjo ir Konspiracinio skyriaus viršininko pareigų M. Mikelkevičių atlei-

¹⁸Ten pat, p. 222–225.

¹⁹Ten pat, p. 236–237.

²⁰Trimitas, 1922, nr. 44 (114), p. 28.

do nuo lapkričio 1 d. Naujuoju Sąjungos viršininko padėjėju P. Klimaitis (jam pritarė M. Sleževičius) pasiūlė išrinkti kpt. Joną Bliūdžių, buvusį Steigiamojo seimo narį nuo soc. liaudininkų²¹.

Lapkričio 6 d. Centro valdybos posėdyje dalyvavo V. Krėvė-Mickevičius, A. Graurogkas, A. Bružas, M. Mikelkevičius, S. Šilingas, A. Marcinkevičius, P. Klimaitis. Posėdyje nutarta suremontuoti automobilį „Dixi“. Kadangi tas automobilis Sąjungai turėjo istorinės reikšmės (jai buvo padovanotas), tai nutarta jį išsaugoti. Nors mašiną reikėjo gerokai remontuoti, posėdžio dalyviai atšaukė ankstesnį nutarimą ją parduoti ir priėmė sprendimą gerai sutvarkyti²².

Kalbant jau apie vėlesnius Šaulių sąjungos automobilius, reikia pasakyti, kad 1936 m. lengvąją mašiną jai padovanojo bankininkas Jonas Vailokaitis.

Kad Centro valdyba posėdžiuose galėtų lengviau sudaryti kvorumą, vietoj į Latviją ilgesniam laikui išvažiuojančio M. Mikelkevičiaus nutarta pasikviesti prof. L. Vailionį. Pastarasis tuo metu buvo M. Mikelkevičiaus pavaduotojas. Su tuo sprendimu M. Mikelkevičius sutiko. Posėdyje buvo apsvarstyti Sąjungos žurnalo „Trimitas“ reikalai: redaktorių šaulių Antaną Bružą nuo lapkričio 1 d. nutarė paskirti ir atsakomuoju redaktorium, kuriuo iki to laiko buvo iš Šaulių sąjungos tarybos išeinantis M. Mikelkevičius²³.

Į nubaustųjų sąrašą

Ištikimu V. Putvio idėjų pasekėju M. Mikelkevičius išliko iki gyvenimo pabaigos. Dėl to ne kartą jam teko ir nukentėti. Kaip niekas kitas, jis gerai pažinojo V. Putvio draugus ir priešus ir kritiškais apsisprendimų momentais visuomet išlikdavo V. Putvio šalininku. Vienas ryškesnių V. Putvio konfliktų buvo su kpt. P. Klimaičiu. Ši istorija verta platesnio pasakojimo.

Konfliktas tarp V. Putvio ir P. Klimaičio prasidėjo 1921 m. Pats rimčiausias V. Putvio ir jo idėjų pasekėjų susidūrimas su kpt. P. Klimaičiu įvyko 1923 m., prieš visuotinį LŠS suvažiavimą. Nuo 1922 m. V. Putvis jau nebuvo Šaulių sąjungos viršininkas, tas pareigas ėjo kpt. P. Klimaitis. V. Putvis iš savo ūkelio Žemaitijoje

„Trimito“ redakcija, kurioje dirbo ir rašė M. Mikelkevičius (iš kairės): redaktorius K. Obolevičius, atsakingasis redaktorius A. Marcinkevičius, red. padėjėjas V. Andriukaitis, raštininkas K. Tumpa, administratorius S. Lipnickas, adm. padėjėjas F. Niaura. Kaunas. 1930 m.

²¹ *Ten pat*, p. 29.

²² *Ten pat*, p. 29.

²³ *Ten pat*, p. 29–30.

atvyko į Kauną, kur miesto šaulių būrio klubo patalpose su vadovybe buvo susitaręs perskaityti paskaitą apie pavyzdinių šaulių grupes. Ši paskaita turėjo tapti ilgo ciklo pradžia. Su jomis V. Putvis norėjo aplankyti įvairių kitų vietovių šaulius. Tačiau paskaita buvo pirmoji ir paskutinė. V. Klimaitis visiems paskaitos dalyviams paskyrė bausmę – tris paras namų arešto. Pačiam V. Putviui arešto neskyrė, tačiau tarp nubaustųjų pateko Lietuvos šaulių sąjungos Garbės narys M. Mikelkevičius. Pastarasis atlikti bausmę atsisakė. Dar iki šaulių suvažiavimo LŠS Centro valdybos Prezidiumas 17-kos šaulių, tarp kurių buvo ir M. Mikelkevičius, bylą perdavė Vyriausiajam šaulių teismui²⁴.

Suvažiavimas prasidėjo 1923 m. lapkričio 15 d. ir truko 3 dienas. Jame dalyvavo 207 būrių atstovai su sprendžiamuoju balsu, keletas delegatų buvo su patariamuoju balsu, Centro valdybos nariai, Sąjungos viršininkas su artimiausiais padėjėjais, 20 skyrių vadų. Ložėse sėdėjo garbingi svečiai: krašto apsaugos ministras inž. B. Sližys, viceministras mjr. J. Papečkys, Vyriausiasis kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, Seimo nariai, įvairių organizacijų atstovai. Suvažiavimo Garbės pirmininku išrinko V. Putvį, po to – suvažiavimo prezidiumą: pirmininkas R. Skipitis, vicepirmininkai M. Mikelkevičius (68 balsai) ir J. Bruvelaitis (Klaipėdos krašto šaulių atstovas, aktyviai pasižymėjęs krašto išvadavime)²⁵.

Antrąją suvažiavimo dieną, lapkričio 16-ąją, M. Mikelkevičius iškėlė klausimą dėl Sąjungos viršininko taktikos: jis skyręs šauliams bausmes, vadovaudamasis karinės drausmės statutu, o tai Šaulių sąjungoje negali būti taikoma. Jis kalbėjo:

„Ir mane – Garbės narį, Centro valdybos narį, Šakių skyriaus valdybos pirmininką Sąjungos viršininkas norėjo pasodinti daboklėn. Militarizavimas Sąjungos vis tik buvęs“²⁶.

Prasidėjo ilgi ir dažnai karšti svarstymai. Kalbėjo P. Klimaitis ir daug kitų, tačiau jokios išvados nepadarė. Buvo aiškinama, kad M. Mikelkevičius 3 paromis arešto nubaustas už priklausymą slaptai šaulių organizacijai. P. Klimaitis pareiškė, kad jam atrodė neleistinas pats slaptumo principas, todėl tos grupės nariams, tarp kitų ir M. Mikelkevičiui, uždėjo mažą bausmę, namų areštą prie Skyriaus valdybos raštinės. Bausmę buvo galima atlikti laisvu nuo kasdieninių darbų laiku. M. Mikelkevičiui atsisakius bausmę atlikti, Prezidiumas bylą perdavė Vyriausiajam šaulių garbės teismui, kuris tos bylos iki suvažiavimo neišsprendė²⁷.

Kitą dieną suvažiavimo pirmininkas R. Skipitis klausimo svarstymą atnaujino. Ilgose diskusijose dalyvavo V. Putvis, P. Klimaitis, A. Bružas, V. Daudzvardas, Kasparavičius, Dagelis ir kt. Bylą perdavė suvažiavimo prezidiumui. Posėdis baigėsi vidurnaktį, tačiau vieningos nuomonės neprieita. Tuomet R. Skipitis klausimą pateikė balsavimui. Dauguma nubalsavo, kad kpt. P. Klimaičio sprendimas nubausti 17 šaulių buvo neteisėtas. Jau po balsavimo atsistojo krašto apsaugos viceministras J. Papečkys ir pareiškė, kad apie Sąjungos viršininko poelgį gali spręsti tik teismas, o ne suvažiavimas. Todėl šio balsavimo Krašto apsaugos ministerija nepaisys. V. Putvis suvokė, kad veltis į tolimesnius ginčus beviltiška.

²⁴ Marcinkevičius-Mantautas A. *Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 249.

²⁵ *Trimitas*, 1923, nr. 167, p. 9.

²⁶ *Ten pat*, p. 21.

²⁷ *Ten pat*, p. 23.

Kalbėdamas suvažiavime lapkričio 16 d., M. Mikelkevičius pasielgė netaktiškai, ižeidė X skyriaus vadą Praną Damušį. Jų bylą svarstyti ėmėsi Vyriausiasis šaulių garbės teismas. Atrodo, kad M. Mikelkevičių teismas įpareigojo viešai atsiprašyti „Trimite“. Tai jis padarė „Trimito“ Nr. 291. Tačiau teismas vėliau nustatė, kad M. Mikelkevičiaus atsiprašymas neatitinka Garbės teismo 1924 m. birželio 21 d. nuosprendžio. Todėl nutarė jį viešai paskelbti „Trimite“:

„M. Mikelkevičiaus pasiteisinimai tik patvirtino jo neteisingą ižeidimą P. Damušio visuotiname šaulių suvažiavime 1923 m. lapkričio 16 d., kuriame M. Mikelkevičius viešai yra išsireiškęs, rodydamas su panieka į X skyriaus vadą P. Damušį, šiais žodžiais: „Suvažiavimo atstovai gali spręsti iš P. Damušio kalbos, ar aš galėjau važiuoti su juomi, nenorėdamas susikompromituoti...“²⁸

Viešai paskelbti nuosprendį Vyriausiasis šaulių garbės teismas nutarė vasario 24 d. paskutiniame savo posėdyje prieš visuotinį šaulių būrių atstovų suvažiavimą. Teismo pirmininkas buvo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, nariai – dr. Kazys Grinius ir veterinarijos gydytojas gen. ltn. Jonas Bulota. M. Mikelkevičiui vėl pasiūlė atsiprašyti „Trimite“²⁹.

Solidarumas su V. Putviu

Solidarizuodamiesi su V. Putviu, 1923 m. iš LŠS apmokamos tarnybos pasitraukė M. Mikelkevičius, J. Povilaitis, J. Kalnėnas, A. Marcinkevičius-Mantautas ir kt.

1925 metų liepos 4-ąją, tuoj po Visuotinio šaulių sąjungos būrių atstovų suvažiavimo, įvyko pirmasis naujosios Centro valdybos posėdis. Atvyko 7 nariai: V. Putvis, M. Mikelkevičius, S. Šilingas, M. Krupavičius, M. Sleževičius, A. Bružas ir A. Marcinkevičius. Kitų tuo metu nebuvo Kaune, o dr. J. Staugaitis pranešė, kad negalės atvykti dėl svarbių priežasčių. Posėdyje turėjo pasiskirstyti pareigomis. V. Putvis ir M. Mikelkevičius atsisakė kandidatuoti į valdybos prezidiumą, taip pat priminė, kad reikia surasti naujus kandidatus Sąjungos viršininko, jo padėjėjo ir Konspiracinio skyriaus viršininko vietoms užimti. Savo atsisakymą užimti tas pareigas jie paaiškino nuovargiu per paskutinius trejus darbo metus ir visai pairusia sveikata. Kitą labai svarbią priežastį nurodė: suvažiavimas priėmė formuluotę, kuri nedavė reikalingos draugiškos moralinės paspirties, kad su išsekusiomis jėgomis tęstų tą sunkų darbą. Ir pirmininką, ir jo padėjėją reikėjo rinkti iš naujų žmonių. Kadangi tai labai svarbus klausimas, jį atidėjo kitam posėdžiui. Laikinais eiti tas pareigas pavedė senajam prezidiumui³⁰.

Antras posėdis įvyko liepos 7 dieną. Į jį atvyko 8 valdybos nariai, be aukščiau minėtų, dar prisidėjo dr. J. Staugaitis. V. Putvis ir M. Mikelkevičius dar kartą pakartojo, kad atsisako kandidatuoti į Centro valdybos prezidiumą. M. Krupavičius įrodinėjo, kad V. Putvio ir M. Mikelkevičiaus noras nekandidatuoti į Prezidiumą formaliu ir juridiniu požiūriu neturi jokios reikšmės, kadangi pagal statutą Prezidiumą renka ne suvažiavimas, o pati Centro valdyba. Kiti valdybos nariai iš-

²⁸ *Trimitas*, 1925, nr. 8.

²⁹ *Ten pat.*

³⁰ *Trimitas*, 1925, nr. 28 (98), p. 25.

reiškė nuomonę, kad V. Putvis neatsiimtų kandidatūros, nes tik jis su M. Mikelkevičium ir dar pora dirbančių Sąjungoje centro valdybos narių gali atsidėti darbui, kurį moka ir jį myli. Iš kitų posėdyje dalyvavusių niekas nesutiko būti išrinktas Centro valdybos pirmininku ar vicepirmininku. V. Putviui buvo pavesta iki kito posėdžio pasikalbėti su kitais Centro valdybos nariais ir kandidatais, kurie norėtų tas pareigas užimti. Jį įgaliojo tartis ir su tais asmenimis, kurie galėtų užimti Sąjungos viršininko vietą. Jam nurodė kandidatus³¹.

Valdybai daug kartų teko rinktis, kol išrinko Prezidiumą. Vis buvo tikimasi, kad V. Putvis ir M. Mikelkevičius sutiks būti Prezidiume, todėl keliuose posėdžiuose jų kandidatūros nebuvo išbraukiamos. Tik paaiškėjus jų griežtam nusistatymui, po ilgų derybų Prezidiumą išrinko iš naujų žmonių. V. Putvis ir M. Mikelkevičius iš pat pradžių atsisakė nuo Sąjungos vadovybės – teko surasti Sąjungos viršininką, jo padėjėją ir Konspiracinio skyriaus viršininką³².

„Trimitas“ apie situaciją Šaulių sąjungoje rašė:

„Ir nors laiko jau daug nubėgo, bet vidujinis Sąjungos susitvarkymo klausimas vis dar stovi neišrištas. O neišrištas jisai todėl, kad yra nepakeliamai sunkus, nes be didelės žalos darbui pakeisti žmones, vadovavusius Sąjungai 3 metus ir ją beveik sutvėrusius, tuo tarpu negalima. Šitą dalyką turi įsidėmėt tie, kurie būdami suklaidinti, suvažiavime padarė daug žalos Sąjungai, ardydami šaulių ūpą ir vienybę.

Baigdamas noriu pareikšti gilaus įsitikinimo, kad mūsų garbės nariai – Šaulių idėjos draugas V. Putvinskis ir jo pirmasai padėjėjas draugas M. Mikelkevičius, tik laikinai traukiasi nuo atsakomingo Sąjungos darbo ir kad pasitaisius jų suirusiai sveikatai ir jiems pailsėjus, mes vėl matysime juos priešakyje Šaulių sąjungos, kurią jie ir toliau pasekmingai ves skaistesnėn ateitin...“³³

1925 m. suvažiavimas Centro valdybą įpareigojo įvykdyti labai sunkius uždavinius: Ministrų kabinete patvirtinti Statutą, išvesti Sąjungą iš troškaus „nepalan-kumo oro“, kuris kliudė kiekvienam jos žingsniui, neleido jai stiprėti ir augti. Centro valdyba gavo plačius įgaliojimus – esant reikalui net likviduoti Šaulių sąjungą arba perduoti ją valdžios žiniai³⁴.

Šeštojo visuotinio šaulių sąjungos būrių atstovų suvažiavimo dalyviai 1928 m. birželio 17 d. susirinko Kauno universiteto pirmųjų rūmų salėje. Buvo atsiskaitoma už dvejus metus. Suvažiavo 310 būrių atstovų, iš viso pilnateisių delegatų buvo 331. Kontrolės komisijos pirmininkas M. Mikelkevičius suvažiavime apibūdino Sąjungos piniginius reikalus, priminė, kad dar nelikviduoti buvusio viršininko P. Klimaičio padaryti trūkumai. Kalbos pabaigoje pažymėjo, kad naujoji Centro valdyba daugiausia dėmesio turėtų kreipti į šaulių visuomeninį parengimą, nes tik sąmoningas šaulys gali būti tinkamas savo krašto gynėjas³⁵.

Suvažiavime dalyvavo ir kalbą pasakė krašto apsaugos ministras gen. lttn. T. Daukantas. Jis perskaitė Respublikos Prezidento sveikinimą ir jo vardu pa-

³¹ *Ten pat*, p. 26.

³² *Trimitas*, 1925, Nr. 32 (102), p. 29–30.

³³ *Ten pat*, p. 30.

³⁴ *Ten pat*, p. 29.

³⁵ *Trimitas*, 1928, nr. 26, p. 856.

kvietė visus atstovus 5 val. po pietų atsilankyti pas Prezidentą alaus³⁶. Savo kalboje ministras sakė:

„Praėjusių metų lapkričio mėnesį vienas užsienio diplomatas Kaune man pasakė, esą jei kas pultų Lietuvą, galėtų ją net be kraujo praliejimo užimti. Aš priminiau šitam diplomatui, kad be mūsų kariuomenės kiekviename Lietuvos mieste, miestelyje ir kaime yra ginkluoti šaulių būriai, kurie pasiryžę gyvybių negailėdami ginti Lietuvos nepriklausomybę. Diplomatas nustebo ir sakė telegrafuosiąs apie tai savo vyriausybei...“³⁷

Suvažiavimas prasidėjo pirmą valandą dienos. Pirmosios dienos darbas sveikinimų skaitymu baigėsi trečią valandą. Buvo nutarta padaryti pertrauką iki pusės penkių. Nurodytu laiku būrių atstovai, rinktinių vadai išsirikiavo Šaulių sąjungos sodo aikštėje ir, grojant Kauno šaulių rinktinės orkestrui, nužygiavo pas Respublikos Prezidentą A. Smetoną. Per kelis kvartalus nusitęsusios žygiuojančių atstovų virtinės priešakyje ėjo Šaulių sąjungos viršininkas, jo artimiausi padėjėjai bei adjutantas, suvažiavimo Prezidiumas, buvusi Centro valdyba ir Revizijos komisija, būrių atstovai, išsirikiavę pagal rinktinių numerius.

Prezidento rūmų priekiniame sodelyje atstovai išsirikiavo keliomis eilėmis. Pasigirdo komanda „*Ramiai!*“ ir iš rūmų į sodelį išėjo A. Smetona. Jam atraportavo Sąjungos viršininkas mjr. M. Kalmantavičius. Į Prezidento „*Sveiki, šauliai!*“ atstovai atsakė sutartinu ir drausmingu „*Sveikas, Tamsta!*“ Sąjungos viršininkas supažindino Respublikos Prezidentą su suvažiavimo prezidiumu. Po to A. Smetona visus pakvietė į antrąjį sodą, kur gražioje aikštelėje po medžiais buvo paruošti stalai su užkandžiais, apstatyti alaus buteliais. Atstovai užkandžiavo, gėrė alų, rūkė papirosus, o A. Smetona, vaišindamas visus, su daugeliu kalbėjosi. Už Respublikos Prezidento sveikatą tostą pakėlė Šaulių sąjungos Garbės pirmininkas V. Putvis. Ilgas „valio“ skriejo į padangę. Susirinkusieji sudainavo „Ilgiausių metų“, šaulių orkestras sugrojo tušą. Toliau šauliai taures kėlė už krašto apsaugos ministrą, Sąjungos viršininką mjr. M. Kalmantavičių, klaipėdiečius šaulius³⁸.

Atsisveikindamas A. Smetona kreipėsi į visus, pastebėdamas, kad dabar Lietuvos gyvenimas primena XIII amžių, kai kraštas taip pat buvo apsuptas pavojų. Tada buvo įveiktos visos kliūtys, bus jos įveiktos ir dabar. Lietuvių tauta tebegyvena senovės karžygiškumo dvasia, jos sūnūs viską aukoja Lietuvai. Lietuviai gins savo teises, nepasiduos.

„Laimingas esu pabuvęs su jumis, Lietuvos šaulių atstovai, pasistiprinau ir aš jūsų dvasios, jūsų pasiryžimo stiprumu. Linkiu jums vaisingo darbo ir pasisekimų. Valio šauliai, valio mūsų sostinė Vilnius!“ – sakė Prezidentas.

Visų vardu Prezidentui padėkojo suvažiavimo pirmininkas Kaveckas. Kartu su šauliais vaišėse pas Prezidentą dalyvavo krašto apsaugos ministras gen.

³⁶ *Trimitas*, 1928, nr. 25, p. 820.

³⁷ *Ten pat*, p. 822.

³⁸ *Ten pat*, p. 823.

lt. T. Daukantas, vidaus reikalų ministras šaulys Musteikis, kiti aukšti kariniai ir civilinės valdžios atstovai. Sodelyje Prezidentas nusifotografavo su šaulių būrių atstovais. Iš dešinės jam sėdėjo suvažiavimo pirmininkas Kaveckas, krašto apsaugos ministras gen. lt. T. Daukantas, suvažiavimo vicepirmininkas plk. lt. Rusteika, inžinierius A. Graurogkas. Iš kairės susėdo Šaulių sąjungos Garbės pirmininkas V. Putvis, Sąjungos viršininkas mjr. M. Kalmantavičius, buvęs Sąjungos pirmininkas R. Skipitis, Sąjungos valdybos narys A. Žmuidzinavičius, Kontrolės komisijos pirmininkas M. Mikelkevičius ir prof. L. Vailionis.

Atsiveikindami šauliai pro Prezidentą praėjo ceremoniniu maršu. Rikiuote jie nužygiavo į Karo muziejų. Pusę devynių jie išsirikiavo muziejaus aikštėje, vėliavos nuleidimo ceremonialo metu maldą už žuvusiuosius ir himną giedojo Kauno šaulių choras.

Darbą suvažiavimas baigė birželio 18 dieną³⁹.

1928 m. birželio 17–18 d. vykęs visuotinis suvažiavimas išrinko Centro valdybą, kuri V. Putvį išsirinko Prezidiumo pirmininku. Į valdybą pateko vienas generolas ir 4 aukšti karininkai: gen. lt. T. Daukantas, mjr. J. Šarauskas, plk. lt. Kazitėnas, plk. lt. Vėgelis, plk. lt. Rusteika. Valdybos nariais tapo dailininkas A. Žmuidzinavičius, inž. A. Graurogkas, prof. L. Vailionis, Klaipėdos rinktinės vadas J. Brūvelaitis, Piliečių apsaugos departamento direktorius A. Staškevičius ir A. Marcinkevičius-Mantautas. M. Mikelkevičius, prof. Stančius ir Grėbliauskas-Grėbliūnas priklausė Kontrolės komisijai.

Ankstesnis visuotinis šaulių būrių atstovų suvažiavimas, pagerbdamas Šaulių sąjungos įkūrėją V. Putvį, jį išrinko Garbės pirmininku su nuolatinio Centro valdybos nario teisėmis⁴⁰.

Jau minėta, kad M. Mikelkevičius mirė Kaune 1943 m., tačiau kur jis palaidotas – nežinoma. Jo tėvai ir sesuo palaidoti Gelgaudiškyje. Sesers kapas išlikęs iki šių dienų. Gelgaudiškyje kunigavęs ir kūręs vietas šaulių būrių brolis Stasys vėliau darbui buvo perkeltas į Barzdūš (Šakių r.). Ten ir mirė. S. Mikelkevičius palaidotas Barzdūš bažnyčios šventoriuje.

³⁹*Ten pat*, p. 826.

⁴⁰*Trimitas*, 1928, Nr. 25, p. 828.

Klaipėdos komendantas Raimundas Liormanas

Antanas Andrijonas

1892 m. rugsėjo 9 d. Áukštojo Gelgaudiškio dvare gimė būsimasis Lietuvos kariuomenės pulkininkas Raimundas Liormanas. 1911 m. Panevėžyje jis baigė mokytojų seminariją ir iki 1914 m. mobilizacijos mokytojavo Bučiūnuose (Pāšvitinio vls., Šiaulių apskr.). Pskovo karo mokyklą jis baigė 1916 m., o iš rusų kariuomenės pasitraukė 1918 m. pradžioje, būdamas poručiku. Dar 1917 m. XII armijos lietuvių karių komitete ėjo vicepirmininko pareigas, tais pačiais metais dalyvavo Petrapilio lietuvių seime. 1918 m. pavasarį išvažiavo į Rygą, kur dirbo Lietuvių tautos įgaliotiniu pabėgėlių reikalams¹.

*Plk. Raimundas Liormanas
(1892–1979)*

1918 m. lapkričio mėnesį R. Liormanas atvyko į Vilnių ir tapo besikuriančios Lietuvos kariuomenės savanoriu. Nuo gruodžio 1 d. jis ėjo krašto apsaugos tarybos sekretoriaus pareigas, o po trijų savaičių buvo paskirtas krašto apsaugos ministro adjutantu. Vėliau tapo KAM kanceliarijos viršininku. Tuo metu tai nebuvo grynai kanceliarinis darbas. Besirenkantiems savanoriams jis rinko ginklus, rūbus, apavą, tapo akivaizdžiu mūsų kariuomenės kūrimosi dalyviu. Iš tų sudėtingų mūsų kraštui dienų išlikęs pasakojimas apie R. Liormano pasipriešinimą prorusiškai nusiteikusiam viceministrui gen. Kiprijonui Kondratavičiui².

Konfliktas tarp jų įvykęs 1918 m. gruodžio mėnesį, kai gen. K. Kondratavičius sumanęs keltis į Gardiną ir ten ruošti puolimui. R. Liormanas tam griežtai pasipriešinęs ir kategoriškai reikalavęs keltis į Kauną. Tada prie jauno karininko priėjęs pats generolas ir pasakęs: „*I ty, golubčik, protiv menia?*“³ Vėliau, prisimindamas linksmesnes istorijas iš kariuomenės laikų, tą faktą dažnai pasakodavo pats R. Liormanas.

Gen. K. Kondratavičius buvo spalvinga asmenybė. Jis gimė 1858 m., manoma, kad pietų Lietuvoje. 1875 m. stojo į rusų kariuomenę Vilniuje. 1878 m. baigė karo mokyklą Petrapilyje. 1884 m. baigė štabo akademiją. 1904–1905 m. dalyvavo rusų-japonų kare, vadovavo 9-jai pėst. Sibiro brigadai. Buvo apdovanotas Jurgio kryžiumi ir pakeltas į pėstininkų generolus. Ilgą laiką tarnavo Sibire ir Turkestane. Kilus Pirmajam pasauliniam karui, jį paskyrė 23 korpuso vadu rusų gen. Samsonovo II armijoje, kuri 1914 m. veikė Rytprūsioose. K. Kondratavičiaus korpas veikė nesėkmingai: 1914 m. rugsėjo pabaigoje vokiečiai jį sunaikino prie Tanenbergo. Generolą pašalino iš pareigų. Rusijoje kilus revoliucijai, 1918 m. K. Kondratavičius sugrįžo į Lietuvą. Organizuojant pirmąją Lietuvos vyriausybę, jį pakvietė į prof. A. Voldemaro ministrų kabinetą krašto apsaugos viceministru.

Tose pareigose išbuvo iki 1918 m. gruodžio 19 d. Minėtas pokalbis tarp R. Liormano ir generolo įvyko, kai pastarasis

¹ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, t. 16, p. 251.

² *Karys*, 1962, nr. 10, p. 317.

³ „Ir tu, balandėli, prieš mane?“

lietuviams siūlė persikelti į Gardiną, ten organizuotis ir pulti Vilniaus–Maskvos kryptimi. Vyriausybė ir dauguma lietuvių karininkų tam nepritarė. Tuomet K. Kondratavičius iš Vilniaus išvyko į Gardiną, o iš ten per Lenkiją – į Paryžių, kur ir mirė gerokai prieš Antrąjį pasaulinį karą. Rašė atsiminimus, tačiau nežinoma, ar jie buvo išspausdinti⁴.

1919 m. gegužės mėnesį R. Liormaną paskyrė Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininku, 1920 m. rugpjūčio 8 d. – Vietinės kariuomenės brigados štabo viršininku.

Vietinės kariuomenės brigada

Apie tarnybą Vietinės kariuomenės brigadoje 1967 m. R. Liormanas išspausdino pluoštelį atsiminimų JAV leistame „Karyje“. Jis rašė:

„Man teko patirti, kad daugeliui mūsų, ypač vėlesnių Karo Mokyklos laidų karininkams, yra nežinoma, kas buvo ta Vietinės Kariuomenės Brigada. Ir man pačiam nieko neteko skaityti spaudoje.

Kadangi esu buvęs tos Brigados štabo viršininku, tad ryžausi, kiek atmintis man leidžia, ir kol dar nevēlu, supažindinti skaitytojus su tos Brigados organizavimo motyvais ir jos paskirtimi. Iš kitos pusės gal mano tos žinios bus tinkama medžiaga mūsų nepriklausomybės laikų kariuomenės istoriją rašant.

1920 m. gegužės mėn., susirinkus Steigiamajam seimui, buvo sudaryta nauja Lietuvos vyriausybė. Krašto apsaugos ministru birž. 7 d., vieton iki tol buvusio majoro Antano Merkio, tapo paskirtas Steigiamojo seimo narys mjr. Kostas Žukas, liepos 7 d. – jis ir vyr. karo vadas. Iki šio pasikeitimo apskričių karo komendantai priklausė tiesioginiai krašto apsaugos ministeriui.

Karo stovio metu, laikantis ypatingų valstybės apsaugos įstatų, apskričių karo komendantai turėjo teisę administratyviniu būdu bausti pinigine ir kalėjimo bausme piliečius, nusikaltusius ypatingiems valstybės apsaugos įstatymams arba komendantų paskelbtiems įsakymams. Tokiais atvejais skundai su bylomis turėjo būti komendantų siunčiami betarpiu krašto apsaugos ministeriui, kuriam tas bylas referuodavo ministerijos kanceliarijos viršininkas. Svarbesniais atsitikimais, arba kai byla krašto apsaugos ministeriui pasirodydavo nevisai aiški, komendantai būdavo šaukiami asmeniškai, kad patys paaiškintų ir referuotų bylas.

Kad palengvinus sau darbą ir kad turėtų geresnę priežiūrą komendantų administratyvinėje veikloje, naujasis krašto apsaugos ministeris Žukas, pasitaręs su buvusiu ministru – teisininku mjr. A. Merkiu ir vadovaudamasis tuo metu dar veikusiais rusų karo įstatais, įsteigė Vietinės kariuomenės brigados vado instituciją (rusiškai: načalnik brigady miestnych voisk).

Brigadą sudarė: 20 apskričių komendantūrų, drausmės kuopa (vēliau batalionas),

⁴ Lietuvių enciklopedija, Bostonas, t. 12, p. 318.

karo kalėjimas, 3 belaisvių stovyklos. Tos brigados vadu buvo paskirtas mjr. teisininkas A. Merkys, kuris tuojau ėmėsi darbo, pirmiausia organizuojant brigados štabą. Tuo metu buvau Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininku ir, kai mano buvęs šefas mjr. A. Merkys pasiūlė man pereiti jo žinion, mielai sutikau, nes tada Merkį laikiau dideliu autoritetu. Tokiu jis man buvo ir Klaipėdoje, kai aš buvau krašto komendantas, o jis – gubernatorius.

Greitu laiku buvo patvirtinti brigados štabo etatai: brigados vadas, štabo viršininkas, du adjutantai – rikiuotės ir ūkio, ir ypatingiems reikalams karininkas. Brigados štabas pradėjo veikti 1920 m. birželio mėnesį ir, kadangi apskričių komendantai dabar jau buvo tiesioginėje Vietinės kariuomenės brigados vado žinioje, tai ir visos komendantų nubaustųjų bylos su skundais dabar buvo siunčiamos nebe ministeriui, bet brigados vadui. Čia tos bylos būdavo peržiūrimos, patikrinamos ir nustatytomis dienomis brigados vado referuojamos ministeriui. Tuo būdu sumažėjo darbas ministerijos kanceliarijoje, tų bylų referentu tapo teisininkas, gi esančių vietinės kariuomenės brigados vado žinioje įstaigų priežiūra padidėjo.

Kai 1922 m. spalio mėn. buvau paskirtas Vilkaviškio komendantu, brigados štabo viršininko pareigas ėjo ypatingiems reikalams karininkas V. Vitkauskas (vėliau generolas), adjutantais liko Andrius Klemas (vėliau Klaipėdos gubernatūros reikalų vedėjas) ir karo valdininkas Petras Mažylis.

1920 m. rugpj. mėn., atgavus Vilniaus sritį, buvo įsteigtos dar trys komendantūros: Vilniaus, Ašmenos ir Švenčionių. Tačiau jau tų pačių metų spalio mėn. tos trys komendantūros turėjo likviduotis, kai lenkų kariuomenė spalio 9 d. okupavo Vilniaus kraštą.

Tuo metu Vietinės kariuomenės sudėtis padidėjo ir 1920 m. rugpjūčio–spalio mėn. laikotarpyje turėjome 23 miestų ir apskričių komendantūras – didžiausią jų skaičių nepriklausomybės laikais.

Pradžioje 1923 m. įvyko pasikeitimų. Mjr. A. Merkys buvo paskirtas Vyriausybės Įgaliotiniu Klaipėdos kraštui, A. Smetonos sekretoriumi. Vietinės kariuomenės brigados vado pareigos buvo pavestos plk. J. Mačiulaičiui (jam priklausė ir geležinkelio stočių komendantūros). Brigados štabo viršininko pareigas ėjęs mjr. V. Vitkauskas buvo paskirtas kitoms pareigoms kariuomenės štaban, o jo vieton atkeltas mjr. J. Andrašūnas.

Po to, kai buvo įsteigtos trys karinės apygardos (div. v. teisėmis), Vietinės kariuomenės brigada perėjo netarpinėn tų apygardų viršininkų žinion ir priklausomybėn. Vietinės kariuomenės brigados vado institucija pasidarė neberekalinga ir nuo 1923 m. gegužės mėn. ji nustojo veikusi.

Nuo tada komendantų nubaustųjų bylas krašto aps. ministeriui referuodavo kariuomenės štabo ypatingų reikalų karininkas, karo stovio reikalams referentu vadinamas⁵.

⁵ Karys, 1967, nr. 3, p. 76–77. (Cituojamo teksto kalba netaisyta – red.)

Lemtingosiomis dienomis, kai 1920 m. spalio mėnesį lenkai okupavo Vilniaus kraštą, R. Liormanas buvo komandiruotas į Vilnių prie prancūzų karo misijos (spalio 9–15 d.)⁶.

Su Marijampolės šauliais

1922 m. R. Liormanas Kaune baigė Aukštuosius karininkų kursus ir spalio mėnesį išvyko dirbti Vilkaviškio apskrities komendantu. Nuo 1923 m. rugsėjo mėnesio tas pačias pareigas ėjo Marijampolės apskrityje.

1926 m. spalio 24 d. ankstyvą rytą Marijampolės šauliams buvo paskelbtas pavojus, po kurio prasidėjo mokomieji manevrai. Juose dalyvavo pėstininkai, raiteliai, sanitarijos padaliniai. Į vieną Marijampolės miesto aikščių šauliai rinkosi organizuotai, gerai kariškai apsitaisę. Oškasvilių vietovės šauliai atėjo gražiais smarkiais arkliais, vienodais balnais, kamanomis, patys uniformuoti, pentinuoti ir ginkluoti. Sanitarijos dalį sudarė 21 šaulė ir šaulys daktaras Bagdonas, kuris mielai sutiko manevruose šaulėms aiškinti tvarstymo ir kitas medicininės paslaptis⁷.

Šiuose manevruose dalyvavo Marijampolės šaulių rinktinės valdybos pirmininkas Staugaitis, vicepirmininkas plk. lt. Liormanas, kiti valdybos ir revizijos komisijos nariai. Atvyko ir apskrities viršininkas Kerpė. Ženklą pradėti manevrus davė iš Kau-no atvykęs Lietuvos šaulių sąjungos karinio paruošimo viršininkas mjr. Jonas Kazitėnas-Kaziutis.

Šaulius suskirstė į geltonuosius ir baltuosius. Pirmieji susikoncentravo Marijampolėje, tęsė puolimą ir turėjo užimti visą Suvalkiją, o antrieji priešinosi geltoniesiems ir turėjo užimti Marijampolę.

Geltonieji penkiais keliais žygiavo iš Marijampolės, į priekį buvo išsiuntę žvalgus. Pasižymėjo slaptoji žvalgyba, kurią sudarė nepilnamečiai šauliai moksleiviai.

Sanitarinis punktas įsikūrė Trakiškiuose, gražioje ūkininko Mauruko seklyčioje. Ten laikinai apsistojo ir orkestras.

Pirmiausia susikovė Igliaukos ir Marijampolės šauliai. Kita marijampoliečių dalis nugalėjo padvoiniečius ir liudvinaviečius. O kairiajame sparne gerai organizuoti sasnoviečiai prispaudė mažesnę Šumsko šaulių būrelį.

Po „kovų“ visi susirinko Trakiškiuose, kur viskas buvo paruošta šventei: namai papuošti vėliavomis, grojo orkestrai, dainavo šauliai, vyko žaidimai ir šokiai. Tik trumpam tą linksmą šventę buvo nutraukęs iš Kvietiško atvykęs baltųjų būrys. Geltonieji metė šokius, griebė ginklus ir stojo į mūšį. Susišaudymas vyko neilgai, greitai visi susimaišė ir tęsė žaidimus.

Prasidėjo manevrų nagrinėjimas. Kalbėjo rajonų ir būrių vadai. Išvadas pateikė J. Kazitėnas-Kaziutis. Jis pastebėjo, kad marijampolietės šaulės gausiai susirinko, tuo aplenkdamos net kaunietes. Vėliau šauliai aiškinosi įvairių granatų rūšių veikimą.

Pasibaigus mokymams, grojant orkestrui, šauliai išžygiavo į Marijampolę. Kelyje nusidriekė ilga jų eilė, dardėjo pabūklai. Marijampolėje visi išsirikiavo turgaus aikštėje, kur išklause karininko J. Kazitėno-Kaziučio atsisveikinimą ir padėkos žodžius⁸.

⁶ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, t. 16, p. 251.

⁷ *Trimitas*, 1926, nr. 43, p. 1349.

⁸ *Ten pat.*

Klaipėdoje

7 pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butėgeidžio pulko metinė šventė Klaipėdoje: (pirmoje eilėje iš kairės) E. Simonaitis, plk. P. Plechavičius, gen. V. Nagevičius, žemės ūkio ministras J. Aleksa, vidaus reikalų ministras plk. I. Musteikis, prezidentas A. Smetona, 7 p. p. vadas plk. P. Genys, gen. S. Žukauskas, E. Galvanauskas, gen. V. Grigaliūnas-Glovackis, Klaipėdos komendantas plk. R. Liormanas, gen. E. Adamkavičius, Klaipėdos krašto gubernatorius J. Budrys, kpt. P. Jurgėla, pasienio policijos rajono viršininkas Goštautas. Klaipėda. 1927 m.

R. Liormanas nuo 1927 m. vasario 28 d. iki 1938 m. liepos 9 d. dirbo Klaipėdos krašto komendantu, kartu būdamas ir XX šaulių rinktinės vadu. Tai buvo ilgiausias tarnybos laikotarpis jo gyvenime, trukęs beveik 11 su puse metų. Klaipėdos krašte R. Liormanas buvo nepakeičiamas, kai gubernatoriai ten keitėsi beveik kasmet. R. Liormanas komendanto postą paliko prieš Klaipėdos krašto praradimą. Už to laikotarpio darbą jam negalėjo atleisti kraštą užgrobę vokiečiai. Pulkininkui grasino Štuthofio koncentracijos stovykla. 1943 08–1944 06 gestapas jį įkalino Tilžės kalėjime. Iš įkalinimo paleido tik po to, kai prie Ilmenio ežero žuvo pulkininko sūnus, kuris tarnavo vokiečių SS daliniuose⁹.

Tarnybą Klaipėdos krašte R. Liormanas nuolat prisimindavo. 1968 m. „Karyje“ jis parašė sveikinimą šio krašto išvadavimo dienos proga:

„Tai buvo 1923 m. sausio 15 dieną, taigi prieš 45 metus. Nuo tos didelės istorinės reikšmės dienos Didžioji Lietuva susivienijo su Mažosios Lietuvos dalimi – Klaipėdos kraštu.

Tai įvyko lietuvių sukilėlių kraujo aukomis ir sukilimą organizavusių ir jam vadovavusių asmenų dėka. Tie garbingi asmenys buvo: min. pirm. E. Galvanauskas, M. Lietuvos gelbėjimo komiteto pirmininkas – M. Jankus, sukilimo organizatorius – E. Simonaitis ir sukilėlių narsusis vadas – J. Budrys.

⁹ Karys, 1979, nr. 8, p. 352.

Visiems sukilimo dalyviams priklauso mūsų nuoširdi padėka ir amžina pagarba. Savo drąsiais žygiais jie laimėjo Lietuvai Klaipėdos kraštą, kuris padidino valstybės teritoriją ir atgavo Klaipėdos uostą, kuris žymiai sustiprino Lietuvos ekonominį gyvenimą. Įsigijus uostą ir prekybos laivus, Lietuva tapo prekybos srityje nepriklausoma nuo kaimyninių valstybių.

Sausio 15-ji buvo švenčiama visoje Lietuvoje, gi pačioje Klaipėdoje ši diena buvo ypatingai iškilmingai švenčiama.

Neužmirškime jos ir šventur gyvendami ir, kiek sąlygos leidžia, minėkime ją kasmet“¹⁰.

Apie generolą Petrą Kubiliūną

1938 m. R. Liormanas perėjo dirbti į kariuomenės štabą karininku ypatingiems reikalams, buvo Raseinių apskrities komendantas, šaulių rinktinės vadas. 1940 m. sovietų okupacinė valdžia jį iš kariuomenės paleido (Įs. kar. Nr. 75, paragr. 5, 1940 07 02)¹¹.

Epizodą iš susitikimo su R. Liormanu karo metais savo atsiminimuose aprašė lttn. Marius Tytuvenis (M. Dambrauskas). Tai įvyko 1944 m. gruodžio pabaigoje, Drezdene:

„Aplankiau ir Plechavičių būstinę. Jie buvo sugaudyti į „Lufwaffe“. Jiems vadovauja plk. Liormanas. Pasišlykštėjau jo elgesiui: tamposi jis net prieš vokiečių eilinį! Prisiminiau 1942 m. savo kelionę iš Drezdeno. Lietuvos traukinyje sutikau civiliais drabužiais apsirengusį plk. Liormaną, kuris visą naktį pasakojo apie savo šeimos tragediją, verkė ir keikė vokiečius. Jo 17 metų sūnus buvo įstojęs į SS dalinius ir žuvo Rytų fronte. Nesinori tikėti, kad tai tas pat pulkininkas, kuris tamposi prieš eilinį, niekindamas lietuvių karininko vardą“¹².

1944 m. pulkininkas pasitraukė į Vokietiją, o 1949 m. – į JAV. Apsigyveno Filadelfijoje, nuo 1958 m. – Ročesteryje. R. Liormanas dalyvavo lietuvių išeivių visuomeniniame gyvenime, rašė į spaudą. 1972 m. „Karyje“ jis paskelbė paskutines žinias apie generolą P. Kubiliūną:

„Kadangi daug kas klausinėja manęs apie Kubiliūno likimą, tai galiu tik tiek pranešti, kiek žinių pavyko gauti. 1944 m. artinantis antrai bolševikų invazijai, pasitraukė su šeima Vokietijon ir apsigyveno pas ūkininką anglų zonoje. 1945 m. gruodžio mėnesyje buvo bolševikų agentų pagrobtas ir išvežtas iš namų. Kai jis įsėdo į automobilį, jam tuojaus uždėjo ką tai ant galvos ir jis atsibudo lėktuve tik virš Maskvos, ir tuojaus nusileidus, buvo patalpintas į Lubiankos kalėjimą su-naikinimui.

Dar 1947 m. jis buvo gyvas, kaip pasakojo asmuo kartu su juo buvęs tame kalėjime; jam Kubiliūnas papasakojo apie

¹⁰ Karys, 1968, nr. 1, p. 4. (Kalba netaisyta – red.)

¹¹ Karys, 1975, nr. 3, p. 107.

¹² Karys, 1999, nr. 5, p. 265–266.

lą tragišką kelionę iš namų į kalėjimą, kur jis ir užbaigė savo gyvenimą kankinio mirtimi“¹³.

R. Liormanas žinių apie P. Kubiliūną turėjo, jo sesuo Irena buvo Kubiliūnienė. Antroji sesuo buvo Stasė Viliūnienė. Buvo dar brolis Medardas¹⁴.

Kankinio likimas teko ir R. Liormano žmonos Stefanijos broliui. Dar 1962 m. buvo manoma, kad jis tebelaikomas Lubiankos kalėjime Maskvoje¹⁵.

JAV, Ročesteryje

1962 m. pulkininkas R. Liormanas minėjo savo 70-ties metų sukaktį. Nors praėjęs karas jį ir jo šeimą giliai palietė, tačiau visi laikėsi pavyzdingai gražiai, nesiskundė buvusiom nelaimėm. Pulkininkas praėjusias negandas išsakė paprastais žodžiais: „*Jei Dievulio taip buvo skirta – turbūt ir reikėjo. Dabar džiaugiamės gražiu būreliu anūku*“¹⁶.

Po 10-ties metų, 1972-aisiais, tarp šeimos narių ir artimų bičiulių R. Liormanas atšventė savo 80-metį. Ta proga pulkininkas gavo nemažai sveikinimo telegramų. Iš Vašingtono sveikinimą atsiuntė Lietuvos atstovas J. Kajeckas:

„Artėja Jūsų 80 metų amžiaus sukaktis – š. m. rugsėjo 9 d.

Tąja proga giliai nuoširdžiai Jus sveikinu. Visuomet Jus maloniai prisimenu, kaip kilusį iš Gelgaudiškio, mano kaimyninės (Kaime-lio) parapijos. Taip pat Jus prisimenu, bene dviem atvejais – iš savo kelionių Klaipėdon su svetimšaliais žurnalistais, kur Jus sutikdavau.

Sukakties proga linkiu Jums sveikatos ir gražaus gyvenimo rudenėlio.

Prie mano sveikinimų ir linkėjimų visa širdimi jungiasi ir p. O. Kajeckienė, Jus prisimenanti iš Jūsų apsilankymo Pasiuntinybėje.

Jūsų graži amžiaus sukaktis – šauni Jūsų šeimos ir artimųjų šventė. Malonėkite ta proga perduoti mudvoiejų sveikinimus bei linkėjimus p. S. Liormanienei, Jūsų dukrai p. D. Klimienei su jos vyru prof. dr. A. Klimu bei jų šeimai.

Ilgiausių metų!“¹⁷

Generalinis konsulas Niujorke Anicetas Simutis rašė:

„Didžiai Gerbiamas ir Mielas Pulkininke,

Kaip iš spaudos matau, už poros dienų švenčiate reikšmingą amžiaus sukaktį.

Žvelgdamas į praeitį, galite sau pasakyti, kad ne veltui gyventas. Labai sunkiu Nepriklausomos Lietuvos metu Tamstai Lietuvos Vyriausybė patikėjo sunkias ir atsakingas Klaipėdos Krašto Komendanto pareigas, kurias Tamsta taip pasišventusiai ir sumaniai atlikote. Tuo savo vardą įrašėte į prisikėlusios Lietuvos valstybės istorijos lapus.

¹³ Karys, 1972, nr. 8. (Kalba netaisyta – red.)

¹⁴ Karys, 1979, nr. 8, p. 352.

¹⁵ Karys, 1962, nr. 10, p. 317.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Karys, 1972, nr. 9, p. 319.

Plk. R. Liormanas Ročesterio kapinėse atsisveikina su buvusiu Lietuvos šaulių sąjungos vadu, plk. P. Saladžiumi. Greta jo – buvęs parapijos klebonas J. Bakšys. Ročesteris. 1965 m.

Plk. R. Liormanas Bronėi Saladžiuvienei perdavė Lietuvos trispavę, kuri dengė velionio plk. P. Saladžiaus karstą. 1965 m.

Sveikindamas Tamstą sulaukus garbingo amžiaus, linkiu, kad dar ilgus metus krutėtųmėt mūsų lietuviškosios visuomenės dirvonuose. Šia pačia proga prašau perduoti mano sveikinimus ir linkėjimus Tamstos visų gerų darbų ištikimai palydovei ir bendrininkei Poniai Liormanienei¹⁸.

Sukaktuvininą pasveikino LTM Čiurlionio ansamblio vadovas kompozitorius Alfonsas Mikulskis ir to paties ansamblio Kanklių orkestro vadovė Ona Mikulskienė:

„Didžiai Gerbiamam

Buvusiam mūsų XX-tos Klaipėdos Šaulių Rinktinės Vadui, Krašto Komendantui ir Įgulos Viršininkui, Pulkininkui R. Liormanui,

Su dideliu džiaugsmu sveikiname Tamstą sulaukusį labai turtingo ir vertingo gyvenimo 80-ties metų sukakties. Tamstos, kaip kario savanorio, o vėliau visuomenininko-šaulio, atiduota duoklė tautai ir Tėvynei, švenčiant šią garbingą sukaktį, tikime, suteiks malo-

¹⁸Ten pat.

naus pasitenkinimo jausmus. O mūsų – bendradarbių širdyse daug pagarbos ir malonių prisiminimų.

Šia proga leiskite priminti mums brangų momentą iš šaulių meninės veiklos Klaipėdoje. Kada mudu su Ona Mikulskiene laužėme pirmuosius ledus ieškodami būdų ir galimybių mūsų protėvių puoselėtą kanklių muziką iš primityvaus senųjų kaimiečių kankliavimo iškelti į kultūringą, meninį muzikos išpildymo lygį, Tamsta, sutelkęs šauniausius Klaipėdos visuomenininkus, sudarėte tiek kanklių orkestrui, tiek Rinktinės vyrų chorui stiprią materialinę ir moralinę atramą, padėjote mums, menininkams, siekti kultūrinių laimėjimų.

Klaipėdoje iširtos kankliavimo technikos galimybės ir meninės išraiškos būdai buvo perkelti į Vilniaus „Čiurlionio“ ansamblį, iš kurio perėmė Filharmonijos Liaudies Ansamblis. To išvadoje mūsų kanklių muzika pasiekė gražiausio suklestėjimo ir Lietuvoje bei čia – išsviwoje žavi savuosius ir svetimuosius. Pasaulio žymiausi muzikai neranda palyginimo kanklių skambesio žavumui ir lenkia galvas prieš mūsų tautą, davusią pasauliui tokį prakilnų grožį.

Mūsų tautos kultūros istorija Tamstos vertingos paramos nepamirš¹⁹.

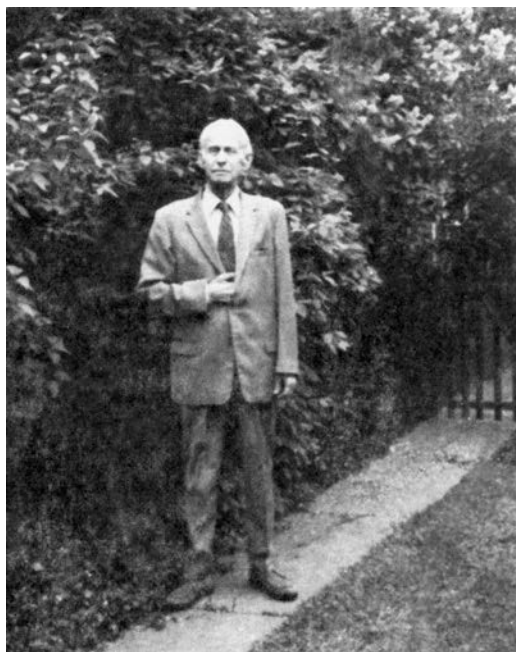
Už nuopelnus R. Liormanas apdovanotas II laipsnio Vyčio kryžiumi. Pulkininko laipsnis jam suteiktas 1931 m.²⁰

Pulkininkas R. Liormanas mirė 1979 m. liepos 9 d. Ročesteryje. Laidotuvų šv. Mišias laikė artimas Liormanų šeimos draugas, Bruklino Apreiškimo parapijos klebonas kun. Jonas Pakalniškis, Gabrielius Baltrušaitis, Antanas Petrauskas. Pulkininką R. Liormaną palaidojo Ročesteryje, Holy Sepulchre kapinėse. Karstą nešė LVS „Ramovė“, kuriai priklausė velionis pulkininkas, nariai ir savanoriai.

Raimundas ir Stefanija Liormanai užaugino sūnų Raimundą ir dukrą Danguolę. Antano ir Danguolės Klimų šeimoje augo Lietuvos kariuomenės pulkininko anūikai Tadas, Paulius, Rūta ir Lina²¹.

R. Liormanas, gyvendamas JAV, priklausė Lietuvių fondui, savo kukliomis pajamomis prisidėjo prie tautinių renginių. Jis mokėjo džiaugtis tuo, ką turi, niekuomet nepamiršo Lietuvos ir savo bendražygių. Tai patvirtina vienas jo laiškas „Kario“ žurnalui:

R. Liormanas sodelyje prie namų. Ročesteris. 1972 m.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Lietuvos enciklopedija, Bostonas, t. 16, p. 251.

²¹ Karys, 1979, nr. 8, p. 352.

Klaipėdos krašto komendantas R. Liormanas (penktas iš dešinės) drauge su A. Merkiu, P. Geniu, J. Andriūnaičiu priiminėja anglų eskadros karininkus. 1928 m.

Pulkininkas R. Liormanas (sėdi centre) su Klaipėdos šaulių rinktinės vadais. Stovi (antras iš dešinės) Vyčio kryžiaus kavaličius Vladas Grudzinskas. 1932 m.

Klaipėdos krašto karo komendantas plk. R. Liormanas. 1935 m. Nuotraukos iš Viliaus Kavaliausko knygos „Lietuvos karžygiai. Vyčio Kryžiaus kavalieriai (1918–1940)“, 2011, p. 623–624

„A. a. gen. št. plk. Balio Jakučio paminklo reikalui. Pr. metų gruodžio mėn. gavau našlės Emilijos Jakutienės laišką, kuriame ji rašo, kad Londone gyvenęs plk. T. Vidugiris rūpinasi paminklo pastatymo reikalui tarp savo pažįstamų. Kadangi a. a. gen. št. plk. B. Jakutis buvo mūsų laisvės kovų aktyvus dalyvis (Vyčio kryžiaus su kardais kavaliarius) ėjęs atsakingas kariuomenės štabe ir vėliau karo atstovo pareigas Baltijos valstybėms, tai mano nuomone, reikia padėti plk. T. Vidugiriui. Tam tikslui pasiekti kviečiu visus karius ir ramovėnus (C. Valdybą ir skyrių valdybas) parinkti aukų ir jas iki š. m. gegužės mėn. 1 d. pasiųsti šiuo adresu: Col. T. Vidugiris, 2 Ladbroke Gardens, London, W. 11, Gr. Britain.

Tikiu, ramovėnai šiltai atsilieps į mano šį kvietimą ir tuo būdu patenkims nuoširdų norą našlės E. Jakutienės ir plk. T. Vidugirio. R. Liormanas“²².

---

²² Karys, 1971, nr. 2, p. 57.

Snaiperis iš Daukantiškių

Antanas Andrijonas

Kai Mikalavičių šeima persikėlė į Gelgaudiškį, ji apsigyveno netoli plytinės, ant kalno. Iš kiemo, lyg iš lėktuvo, už lankų matydavosi Nemunas. Ant to šlaito stovėjo namai, šalia driekėsi 7,5 ha nuosavos žemės sklypas. Tą vietą vadino lerkynu, nes aplinkui augo daug nendrių. Šiandien tos idilijos neliko nė pėdsako.

Vytautas Mikalavičius gimė 1917 m. vasario 5 d. Daukantiškių kaime, vos porą kilometrų nuo Gelgaudiškio.

Gelgaudiškis nuo kalno, kur gyveno V. Mikalavičius. Apie 1935 m. Iš N. Manikienės albumo

„1921 m. su mama šaulių klubą į savo namus priėmėm. Ir karčema mūsų namuose kartu buvo. Kaimo šaulių skyriaus vyrai pas mus dažnai susirinkdavo. Mūsų skyrius priklausė Gelgaudiškio šaulių būriui. Ten buvo viso valsčiaus šaulių būstinė, o aplinkiniuose kaimuose veikė skyriai. Nors į šaulius priimdavo tik nuo 16 metų, aš jau 13 metų buvau šaulys“*, – pasakojo V. Mikalavičius.

„Kaimynystėje gyveno Antanas Linkevičius, irgi jaunas vaikinukas, tai jis pasiūlė prisidėti prie šaulių. Pagal amžių jis jau galėjo būti šauliu. Po karo Antanas išėjo į partizanus, kažkur kaime jį vieną surado kareiviai ir išsivežė...“

1933–1937 m. V. Mikalavičius mokėsi Marijampolės amatų mokykloje. Ją baigė liepos mėnesį ir sugrįžo į Gelgaudiškį. Tuo metu valsčiaus šaulių būrio vadas jau buvo Vladas Išganaitis.

* Iš Vytauto Mikalavičiaus, gim. 1917 m., gyv. Šakiuose, kilusio iš Gelgaudiškio vls., Daukantiškių k., atsiminimų, užrašytų straipsnio autoriaus 1998 m.

„Turtų sau nekrovėm...“

V. Mikalavičius buvo geras muzikantas, saviveiklininkas.

„Pučiamųjų orkestre grojau, krikštynų orkestrėlių subūrėm, jaunųjų ūkininkų ratelio orkestras buvo. Čiulkinių Vitas iš Gelgaudiškio grojo akordeonėliu. Groti eidavom į šiliuką, „ant cemento“. Per gegužines ten linksmindavom jaunimą ir visus susirinkusius. Didelių uždarbių neieškojom, turtų sau nekrovėm“, – šviesiais jaunystės prisiminimais dalijosi Vytautas.

Vytautas Mikalavičius.

Apie 1937 m.

Iš V. Mikalavičiaus albumo

1939 m. Kiduliuosė vyko Šakių apskrities valsčių šaulių būrių atstovų šaudymo varžybos. Iš Gelgaudiškio, susėdę į vežimą, į varžybas išvažiavo apie 10 vyrų. V. Mikalavičius šaudė taikliausiai, už tai jam įteikė specialų ženklelį. Tai buvo vienintelis ženklelis, kurį įteikė Šakių šaulių rinktinės vadai. Po šaudymo varžybų buvo sudaryta Šakių komanda, kuri apskrities šauliams turėjo atstovauti Kaune. V. Mikalavičius priklausė apskrities taikliausių šaulių grupei. *„Negalėčiau ginčytis, kad buvau geriausias, bet man tada pasisekė“, – kukliai sakė V. Mikalavičius.* Dalyvauti varžybose Kaune jau neteko, nes netrukus prasidėjo sovietų okupacija.

Prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai, Lietuvos šaulių sąjungą likvidavo. Tos direktyvos pasiekė ir Gelgaudiškį. Būrio vadas V. Išganaitis sukvietė šaulių susirinkimą ir pranešė, kad įsakyta visiems grąžinti ginklus.

„Ir aš turėjau namuose karišką šautuvą, pistoletą, nes gerai šaudžiau, treniravausi. Kai vykdavo šaulių susirinkimai, siūlydavo užsisakyti ir nusipirkti šovinių. Vienas šovinys, atrodo, kainavo 15 centų“, – prisiminė V. Mikalavičius.

Paskutinį kartą prieš okupaciją jis įsigijo 30 šovinių. Galvojo pasitreniruoti, kad taikliau šaudytų varžybose Kaune.

„Kai reikėjo ginklus grąžinti, tai pistoletą ir karišką šautuvą atidaviau, o šovinių manęs niekas neprašė, jie taip ir liko namuose. Tai nebuvo niekam paslaptis, visi aplinkui žinojo“, – apie tas šaulių nuginklavimo dienas pasakojo V. Mikalavičius.

Prasidėjus okupacijai, ant kalno, prie Zakarevičiaus sodybos, budėdavo trys sovietų kareiviai, kurie stebėjo lėktuvų skrydžius. Kartą tiems kareiviams miestelyje gyvenęs Kaplaniukas pasakė, kad V. Mikalavičius turi šovinių. To tik ir reikėjo. Kareiviai primokė Kaplaniuką ir pasiuntė jį pas V. Mikalavičių su tokia legenda: vienas kareivis valęs šautuvą ir netyčia iššovęs, dabar trūksta vieno šovinio; ar negalėtum, Vytautai, duoti vieną šovinį? V. Mikalavičius paabejojo: juk kareivių šautuvai rusiški, o jis turi vokiškus šovinius. *„Svarbu gauti bet kokį šovinį, kad tik atitiktų jų skaičius“, – tikino Kaplaniukas.* Tą šovinį Vytautas davė, o Kaplaniukas jį nunešė kareiviams. Kitą dieną vėl atėjo tas pats vaikinukas ir paprašė visų šovinių. V. Mi-

kalavičius suprato, kad ta istorija gali blogai baigtis, bet šovinius atidavė. Abejonės greitai pasitvirtino: iš Jurbarko atvažiavo du sovietų NKVD karininkai, pradėjo šaulius tardyti, kai kuriuos sumušė. Vyrai suprato, kad ramiai gyventi Gelgaudiškyje negalės, pradėjo ruoštis bėgti į Vokietiją.

Pasitraukimas į Vokietiją

Pagal V. Mikalavičių, į Vokietiją 5 šaulių grupė iš Gelgaudiškio pasitraukė 1941 m. vasario 14 d. (Gelgaudiškio šaulių būrio vadas V. Išganaitis atsiminimuose rašė, kad vasario 6 d.; 1965 m. žurnalas „Karys“ JAV nurodė dar kitą datą – vasario 7 d.) Grupei priklausė Vladas Išganaitis, Pranas Greitaitis, Vytautas Mikalavičius, Juozas ir Agota Narkūnai. Ruoštis žygiui pradėjo 1940 m. rudenį: kadangi trauktis iš Lietuvos buvo numatyta žiemą, tai siuvasi baltus maskuojančius apsiaustus, kaupė ginklų. V. Išganaitis ir P. Greitaitis į Aukštąjį Gelgaudiškį pasiuntė V. Mikalavičių, kad iš ten parneštų vieną pistoletą. Aukštajame Gelgaudiškyje gyveno šaulys, kuris pistoletą perdavė V. Mikalavičiui, o tas jį pargabeno besiruošiančiai grupei. Tai buvo vienas iš trijų pistoletų, kuriuos šauliai turėjo su savim. Atrodo, kad pasienyje jis teko J. Narkūnui.

Nutarė į žygį pasiimti 3 pistoletus ir 2 granatas. Pistoletai buvo skirti V. Išganaičiui, P. Greitaičiui ir J. Narkūnui. Abi granatos teko V. Mikalavičiui. A. Narkūnienė ėjo be ginklo. Iš Gelgaudiškio iki Kidulių (12 km) grupė keliavo pasiskirsčiusi į dvi dalis: V. Išganaitis, P. Greitaitis ir A. Narkūnienė panemunių keliais ėjo pėsčiomis, o V. Mikalavičius ir J. Narkūnas važiavo arkliais kinkytose rogėse. Pėsčiųjų grupė su savim nešėsi visus ginklus, o rogėse buvo paslėpti maskuojantys apsiaustai. Savo arkliais šaulius vežė gelgaudiškietis ūkininkas Antanas Ragačius (Anton Rogač, kilęs iš Baltarusijos).

Abi grupės susirinko pas vieną ūkininką prie Kidulių. Ši moteris besitraukiančiuosius savo arkliais pavėžėjo arčiau pasienio. Pereiti dvi valstybes skiriančią Šešupę nutarė netoli Slavikų, ties Žiūrių kaimu.

Pamiškėje išsidalino ginklus ir, užsivilkę baltus apsiaustus, šauliai patraukė į pasienį. Netoli upės dunksojo ūkis. Prie jo, sutūpę patvoryje, budėjo sovietų pasieniečiai. Iš toliau, o dar sodybos fone, jų nesimatė.

„Priėjome prie jų labai arti, kaip per kambarį, per kokius 5 metrus. Jeigu jie būtų sėdėję lygioje vietoje, būtume pastebėję iš toliau, tačiau jie stirksojo patvoryje. Granatų mesti jau negalėjau: jos buvo naikinamosios, labai plataus veikimo spindulio. Galėjom gintis tik pistoletais. Tas susišaudymas įvyko Lietuvos pusėj, per jį žuvo J. Narkūnas. Mes per Šešupę perbėgom į Vokietijos pusę. Ten ir likom. Kitaip negalėjom: jei būtume grįžę, tai mus būtų iššaudę“, – pasakojo V. Mikalavičius.

Soldau pereinamasis lageris

Vokietijoje visa grupė pateko į Soldau pereinamąjį lagerį. Ten buvo internuojami visi pabėgėliai iš Lietuvos. Lageryje gyveno keli šimtai žydų, lenkų, apie 200 lietuvių. Dirbti nevertė. Vokietija rengėsi karui su Sovietų Sąjunga ir bijojo šnipinė-

jimo: gestapas nuolat tikrino pabėgėlių kontingentą. Iš lagerio nieko neišleisdavo, ten gyveno vyrai ir moterys, net šeimomis. V. Mikalavičius prisiminė, kad tik gen. Stasį Raštikį vokiečiai tuoj pat išsivežė į Berlyną. O stovykloje buvo ir daugiau žinomų žmonių iš Lietuvos: Klaipėdos krašto gubernatorius Vladas Kurkauskas, diplomatas Vaclovas Sidzikauskas, jo brolis su žmona. Jie gerai kalbėjo vokiškai.

„Barakuose buvo dviejų aukštų lovos, aš gulėjau apačioje, o V. Kurkauskas viršuje. Paskui jis susikeitė vietomis su kunigu, kuris visą laiką skaitydavo brevijorių“, – apie tas dienas pasakojo V. Mikalavičius.

Jis stebėjosi, kad to laikotarpio vėliau niekas neaprašė atsiminimuose. *„Keista, bet nieko nesu skaitęs apie Soldau, niekas to lagerio neaprašė“*, – apgailestavo Vytautas.

Vis dėlto memuaruose šios stovyklos gyvenimas išliko. Apie ją atsiminimų knygoje *„Lietuvos diplomatijos paraštėje“* (Vilnius, 1994) rašė Vaclovas Sidzikauskas (įdomu, kad jis mini tuos pačius asmenis, apie kuriuos pasakojo V. Mikalavičius):

„Vieną rytą gestapas mane suėmė ir išvežė į Soldau koncentracijos stovyklą pietiniuose Rytprūsijuose. Man buvo pateikti tokie kaltinimai: 1. Aš buvęs per aštrus (zu scharf) Hagoje, 2. Norėjęs išnaikinti vokiškumą Klaipėdos krašte, 3. Kėsinęsis į Tilžės kraštą.

Lenkijos žemių dalį su Dzaldowo, vokiškai Soldau, miestu Hitleris buvo prijungęs prie Vokietijos kaip Pietinių Rytprusių provinciją, ir buvusiose lenkų kareivinėse įrengė koncentracijos stovyklą, kurios paskirtis buvo tą sritį apvalyti nuo lenkų. Ji buvo taip pat naudojama kaip pereinamasis lageris nuo bolševikų į vakarus bėgančioms lietuviams, kad išaiškintų, ar tarp jų nėra bolševikų agentų. Soldau kacete radau buvusio Klaipėdos krašto gubernatorių Vladą Kurkauską, kun. Vladą Rimšėlį (vėliau Romoje Marijonų viršininkas), žurnalistą ir kritiką Stasį Leskaitį, Lietuvos šaulių sąjungos veikėją Išganaitį, būrį Skuodo gimnazistų, keletą Lietuvos kariuomenės karininkų ir kt. Lietuviams buvo taikomas kiek švelnesnis nei lenkams ar žydams režimas.

Į Soldau su žmona buvo atvežtas ir mano jauniausias brolis inž. Juozas, tarnavęs geležinkelių valdyboje Vilniuje. Artėjant laikui žmonai gimdyti, abu buvo paleisti ir apsigyveno Berlyne.

Apie Velykas į Soldau buvo atvežta ir mano žmona, kuri, Felicijos Bortkevičienės įspėta dėl jai gresiančio pavojaus būti suimtai, mano pramintais keliais paspruko nuo bolševikų. Vokiečių kariuomenei užėmus Lietuvą, su visais kitais lietuviams buvo iš Soldau paleista ir jai buvo leista sugrįžti į Lietuvą, tuo tarpu kai daugelis jaunesnių buvo paskirti darbams į reichą.

Visą vokiečių okupacijos metą ji dirbo „Aušros“ mergaičių gimnazijoje, direktorės Skrupskelienės globojama. Soldau kacete palikau tik aš ir klaipėdietis Jonas Grigolaitis, kuris netrukus buvo išvežtas į Sachsenhauseną, netoli Berlyno, koncentracijos stovyklą.

Soldau koncentracijos stovykloje mane tardžiusieji Tilžės gestapininkai, matyt, norėdami pademonstruoti savo galią, ir vėl man priminė gestapo vaidmenį akcijoje, dėl kurios man teko pasitraukti iš diplomatinės tarnybos.

Po keleto savaičių Soldau kaceto viršininkas Krausas man perskaitė tokį Himlerio pavaduotojo Heydricho pasirašytą nuosprendį: „Sidzikauskas hat immer gegen Deutschland gewirkt, und es besteht der dringende Verdacht, dass er, wenn auf freien Fuss gesetzt, die Interessen des deutschen Volkes und Reiches gefaehrden konnte“ (Sidzikauskas veikė prieš Vokietiją ir pagrįstai įtariama, kad, paleistas į laisvę, jis gali pakenkti vokiečių tautos ir reicho interesams). Toks buvo gestapo įsakymas, pasmerkęs mane Auschwitzo koncentracijos stovyklai, kuri buvo žinoma kaip „Vernichtungs Lager“ – naikinimo stovykla. Soldau koncentracijos stovykla buvo ir Auschwitzo prieškambaris, sakyčiau, skaistykla, palyginti su Auschwitzo pragaru, kuriame buvo naikinami tik Soldau apylinkės lenkai ir žydai. Tačiau šiurpių vaizdų nestigo ir čia. Pats mačiau, kaip lenkai kunigai ir vienuolės buvo sodinami į sunkvežimius ir autobusus ir išvežami iš stovyklos, o paskui juos važiavo automobilis su SS vyrais, kurie vežėsi kulkosvaidžius ir kastuvus. Sugrįždavo tik SS vyrai.

Sudarius kalinių transportą, etapo keliu per Thorn-Torunės, Poznanės ir Wroclawo, tuomet Breslau, kalėjimus buvau nuvežtas į Auschwitzą. Apkaustytais langais autobusu mus nuvežė į už 7 km buvusią stovyklą, ant kurios geležinių vartų didelėmis raidėmis iš tolo švietė užrašas: „Arbeit macht frei“ (darbas padaro laisvu). Stovykloje buvo apie 30 dviaukščių mūrinių barakų, krematoriumas su nuolat rūkstančiu kaminu ir keli kiti pastatai. Mūsų „Zugang‘a“ (taip buvo vadinami naujieji kalinių transportai) įkurdino dušų kambaryje. Susėdome ant cementinių grindų ir taip sulaukėme ryto. Soldau stovykloje iš manęs buvo atėmę visus daiktus, pažadėdami pasiųsti juos nurodytu adresu. Buvau davęs savo jaunesniojo brolio inž. Juozo adresą, kuris iš Soldau buvo išvažiuavęs į Berlyną. Po kelių mėnesių jis tuos daiktus ar jų dalį gavo su tokiu raštu: „Sachen Ihres verstorbenen Bruders“ (mirusiojo brolio daiktai). Apie tai Lietuvoj išgirdęs kun. M. Krupavičius už mano vėlę atlaikė šv. Mišias.“

„Užmiršti žmogiškumą ir gailestį...“

Žiaurumus matė visi, buvę Soldau lageryje. Lenkus ir žydus naciai visą laiką vaikė bėgte. Atsikėlusiuosius rytą į tualetą varė taip pat bėgte. Bėgantiesiems priekyje buvo lengviau, jų nepasiekė bizūnai, o gale vilkosi paliegę ir senesni žmonės – juos nuolatos plakė bizūnais. Mušė per galvą ir visur, kur tik pakliuvo, virš įbaugintos minios nuolat švilpė nagaikos. Tol mušė, kol žmonės pradėjo klupti, vaitoti ir klykti. Sveikesni pusgyvius likimo draugus išsinešdavo. Kartais žydus sustatydavo ratu, o viduryje atsistodavo vokiečių kareivis su ilga nagaika rankoje. Įsakydavo žydams giedoti savo himną. Išvargusiems žmonėms buvo sunku susiklausyti ir „pataikyti į

Gelgaudiškis.
Apie 1925 m.
Iš N. Manikienės
albumo

natą“. Vėl švilpė nagaika, krito žmonės. Vakare iš aikštės pusgyvius ir negyvus žmones išveždavo vežimu.

Žiaurumas Soldau lageryje buvo aukščiau žmogiškumo ir padorumo. Tai pabrėžė ir V. Sidzikauskas:

„Kaip man prisipažino Soldau stovykloje danų kilmės esesininkas, kuris buvo gal vienintelė išimtis, specialiuose kursuose jie buvo instruktuojami būti „kietiems“, užmiršti žmogiškumą ir gailestį; susvyravę ar suminkštėję, jie patys būdavo grūdami į stovyklą. Toks likimas, kaip aš vėliau sužinojau, ištiko ir šį esesininką Janseną. Pasak jo, į jų galvas buvo kalama, kad žmonės yra tik vokiečiai ir dar kai kurie „nordikai“ – šiauriečiai, o lenkai yra „untermenšai“, o žydai tik „zwischenmenšai“. Aš pats mačiau, kai, išvydęs kokią nors žydaitę žiūrint per Soldau barako langą, esesmanas iš revolverio šaudavo į ją ir kvatodavo, kai ta krisdavo...“

Iš Soldau jaunesnius, darbams tinkamus žmones išvežė, suskirstė pagal specialybes. Iš stovyklos gyventojų buvo agronomų, vairuotojų, stalių ir kt. Juos traukiniu išgabeno į Alenšteino darbų tarnybą. Be specialybės žmones įdarbino daržininkystėje, pas ūkininkus. Dirbo lenkai, prancūzai ir kt. tautybių žmonės. Senesnius žmones iš Soldau lagerio paleido. Iš ten į Lietuvą grįžo P. Greitaitis, V. Išganaitis ir kt.

V. Mikalavičius pateko į stalių brigadą, kuri gyveno Alenšteino mokinių bendrabutyje. Darbininkams mokėjo atlyginimą, o už maistą jie atsiskaitydavo. Iš Gelgaudiškio krašto brigadoje buvo keturiese. Staliai darė lovas, spinteles kareivinėms, įvairaus dydžio dėžes. Vyrai nemažai uždirbo, vakarais lankė miestelio bariukus. Iš Kauno į Alenšteiną gastrolių buvo atvažiavusi solistė, pasirodydavo kitų laisvų žmonių.

Pabėgo iš Alenšteino

1941 m. vasarą vokiečiai užėmė Lietuvą. V. Mikalavičius tuo metu dirbo Alenšteine. Vis prašydavo vokiečių, kad išleistų į Lietuvą bent atostogų. Jam žadėjo, bet leidimą vis atidėliojo. Rudenį V. Mikalavičius nutarė pabėgti iš Alenšteino. Ten jau buvo atidirbęs per tris mėnesius.

Sugrįžo į Gelgaudiškį. Vis bijojo, kad vokiečiai jį gali suimti. Tuo metu miestelio policijos viršininkas buvo Galbuogis. V. Mikalavičius nuėjo pas jį ir prisipažino, kad pabėgo. „Kas čia tavęs ieškos?“ – nuramino Galbuogis. Ir iš tikro – niekas neieškojo.

Karo metais šaulių veiklos vokiečiai neatgaivino. V. Mikalavičiaus teiravusi apie pagrindį, kuriame šauliai buvo suskirstyti po tris, apie ugniagesių komandą – jos vardu norėta atgauti šaulių salę ir pridengti būrio veiklą. Į tai V. Mikalavičius atsakė:

„Tokia šneka apie „trejukes“ buvo. Ir salės dokumentus gal padarė, bet praktinės veiklos nebuvo. Dokumentuose tai galėjo būti tik teoriškai“.

O 1944 m. besitraukdama vokiečių kariuomenė vėl rinko vyrus darbams. Iš Gelgaudiškio apylinkių į tą priverstinę akciją pateko apie 200 vyrų. Tarp jų buvo ir V. Mikalavičius. Kai kuriuos varė su nuosavais arkliais ir pastotėmis.

„Atsidūrėme už Slavikų. Už kokių 7 km nuo tos vietovės buvo didelis miestas, vokiečiai jį Šliombergu vadino, o lietuviai – Šilkmerge. Iki to miesto iš Rytprūsijų pusės jau buvo nutiestas siaurasis geležinkelis. Iš Lietuvos darbams suvežti žmonės tą geležinkelį tęsė Šešupės link. Ten dirbom tik kelias dienas. Per tą laiką iš darbų pabėgo vienas žydas“, – pasakojo V. Mikalavičius.

Pilkalnyje, Širvintoje, prie Elbės

Likusius darbininkus susodino į traukinį ir tuo siauruoju geležinkeliu išvežė į Pilkalnį, kuriame keletui dienų apgyvendino. Iš ten dvi dienas gabeno į Širvintos miestą prie Kudirkos Naumiesčio. Širvinta dar nebuvo sugriauta. Tai vyko 1944-ųjų pabaigoje.

Širvintoje teko ardyti geležinkelio bėgius ir krauti juos į vagonus. Antrą darbų dieną ant miesto užskrido rusų lėktuvai. Iš Širvintos vedė tiltas į Kudirkos Naumiestį. Tiltą bombonešiai išsprogdino. Po šio antskrydžio geležinkelio bėgių vežti jau neberekėjo: darbininkus susodino į mašinas ir parvežė į Pilkalnį. Po kurio laiko, jau pėsčiomis, iš ten vokiečiai išvarė į Vokietiją. Kartu iš Lietuvos kariuomenė varėsi daug nemelžtų karvių, kurias turėjo prižiūrėti besitraukiantys darbininkai.

V. Mikalavičius atsiskyrė nuo tos vargingos kolonos, sėdo į traukinį ir atvažiavo į Karaliaučių, iš ten – į Saksoniją.

V. Mikalavičius
Giedručiuose.
Apie 1970 m.

Iš V. Mikalavičiaus
albumo

„Prie haubicų buvau, netoli Elbės. Pas ūkininkę dirbom. Kad nepatektume rusams, per Elbę evakavomės į kitą krantą ir laukėm karo pabaigos. Rusai priėjo upę ir ten nesustojo, veržėsi tolyn. Patekom į jų zoną. Prasidėjo agitacija, kad grįžtume atgal, žadėjo, jog nebus jokių represijų. Sugrįžau į Gelgaudiškį“, – prisiminė V. Mikalavičius.

Žiemą praleido žmonos tėviškėje, o paskui persikėlė į Būtkiškių kaimą. Po karo tos vietos priklausė „Aušros“ kolūkiui. Ištėjo į kolūki, nes pažadėjo darbą statybose. Iš pradžių statė namą už Lukšiū, Lekėčių pusėj. Dirbo staliu, lentpjūvės darbininku, 9 metus – sandėlininku. Jau būdamas pensijoje, dar dvejus metus dirbo.

V. Mikalavičius su žmona Emilija pasistatė mūrinį namą Giedrūčių kaime, kuris tapo Šakių priemiesčiu. Į šeimą buvo paėmę augintinę.

Kaime prie Ridikalnio*

Antanas Andrijonas

Antano Milerio tėvai gyveno Eržvilko valsčiuje (Jurbarko r.), III Pavidaujo kaime (buvo trys Pavidaujo kaimai), turėjo 8,5 ha žemės sklypą. Ten 1912 m. gimė sūnus Antanas.

1935 m. iš tėvų ūkio Antanas išėjo į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo Tauragėje, 7-ajame žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pėstininkų pulke, 2-oje kuopoje. Iš pradžių buvo paskirtas į mokomąją kuopą, kurią baigė po pusės metų ir tapo puskarininkiu.

„Vis siųsdavo mokyti, kad kilčiau tarnybos laiptais. Galėjau važiuoti į Autokuopą Kaunan. Kai kurie mūsų kariai iš ten grįžo vairuotojais. Aš tada nevažiauvau. Mūsų pulko Tauragėje mokomosios kuopos vadas buvo kapitonas Juozas Černius, o pulko vadas – pulkininkas Petras Genys. Divizijos štabas buvo Šiauliuose, vadas – generolas Edvardas Adamkavičius (3-čios karo apygardos viršininkas). 1935 metais per Kūčias budėjau kuopoje. Budėtojas turėdavo raportuoti karininkams, padėdavo jiems nusiivilti šinelius. Jei neatlikdavom savo pareigų – sodindavo į daboklę. Tarnavau 18 mėnesių“, – kariuomenės laikus prisiminė A. Mileris.

(Straipsnyje pateikiamų prisiminimų kalba neredaguota – red.)

Antrosios kuopos (dviratininkų) vadas buvo kapitonas J. Memedovas, kurį vėliau paskyrė pulko vado adjutantu. Kartą jodamas žirgu jis išsisuko koją ir pateko į ligoninę. Karininką slaugyti paskyrė A. Milerį. Ligoninėje J. Memedovas jam duodavo dėžę tabako, plono rūkomojo popieriaus ir liepdavo daryti cigaretes. Tolesniam gydymui karininką išvežė į Kauną.

Tarnybą Lietuvos kariuomenėje A. Mileris baigė 1936 m. lapkričio mėnesį. Dar prieš kariuomenę, 1934 m. jis tapo Eržvilko šaulių būrio nariu. Sugrįžęs į tėviškę po kariuomenės, įsigijo pistoletą, laikė jį namuose.

Nesantaika

„Po kariuomenės Eržvilke nesugyvenau su tėvu. Kol buvau kariuomenėj, jis vienas tvarkė ūkį. O gal ką ir samdė. Tos žemės vienam žmogui buvo nemažai, sunku visą išdirbti. Parvažiauvau iš kariuomenės, noriu apsirengt civiliais rūbais, kariški drabužiai nusibodo. Kai reikia man rengtis, tėvas pinigų neduoda. Paskui per teismus užvedžiau įpėdininkystės bylą.

O tėvas buvo pavogęs mamos dokumentus. Aš tų dokumentų neturiu, todėl tėvas rokavo, kad man teismas nieko nepriteis. Bylą iš pradžių atidėjo. Pasakė, kad Kaune gausi dokumentų nuorašus ir mums atsiųsi. Nuvažiauvau į Kauną, ten gavau visus mamos dokumentus. Dar paklausė, ar pats siųsiu. Sakau, siųskit jūs, geriau

* Straipsnis parengtas pagal šaulio Antano Milerio pasakojimą ir pateiktus duomenis.

valdiškai. Tai užtruko porą savaitių. Ir vėl mane pakvietė į teismą. Dokumentai yra, viskas tvarkoj. Teisėjas sako: „Ko, tėvai, sperečinius, tau tik 4-ta dalis priklauso“. Tai teismas ir priteisė man dalį, aš tėvo jau nespaudžiau. Ką nori, tą daryk“, – prisiminė A. Mileris.

Šaulių skyrius

1937 m. pavasarį A. Mileris iš tėviškės prie Eržvilko persikėlė gyventi į Gelgaudiškį. Po dvejų metų vedė ir išsikūrė žmonos tėviškėje Pakalniškių kaime, prie Ridikalnio. Ten praleido abi sovietų okupacijas, karą.

„Atsibaladojau į Gelgaudiškį, čia prisiregistravau. Ir pradėjau šaulio veiklą. Surinkau šaulių skyrių Jotyškiuose. Buvau to skyriaus vadu. V. Išganaitis mano darbu buvo labai patenkintas. Paskui surinkau skyrių Pakalniškiuose. Čia buvo seniūnas šaulys J. Visockis. Jis rinko skyrių, bet tai jam labai sunkiai sekėsi. O aš surinkau visus vyrus – ir iš Branduoliškių kaimo, ir iš Pakalniškių. Būrio vadas Gelgaudiškyje tuo labai dyvojosi – koks čia žvėris atėjo, kad jam taip gerai sekasi. Man visi registravosi, o J. Visockiui – ne. Spėliojo visaip, net pradėjo šnekėti – o gal jis komunistas. Man nė į galvą neatėjo tokie dalykai, nė nežinojau, kas tie komunistai. Kad man sektųsi, buvau sugalvojęs vyrams kalbą: jūs jauni vyrai, gyvenimas vis gerėja, ateis laikas, gal keleiviniu transportu galėsit už dyką važinėti, nereikės bilietai pirkti; gal bus ir kitų lengvatų, galėsit ginklų namuose laikyti. Todėl pas mane susirašė ūkininkai, bernai ir kt. Kelių kaimų vyrai susirašė: Aukštojo Gelgaudiškio, Branduoliškių, Šileravos. Skyriuje buvo apie 20 vyrų, net pora merginų iš Šileravos. Tai tokį pasisekimą turėjau. Namuose laikiau šaulio uniformą, šautuvą“, – pasakojo A. Mileris.

A. Mileris tarp Gelgaudiškio šaulių (stovi pirmoje eilėje antras iš dešinės). Apie 1938 m.

1940-ųjų metų okupacija

„1940 m. rusų užėjimas toks žiaurus nebuvo, tuomet aš nenukentėjau. Į Šakius buvo išsikvietęs draudimo inspektorius, pasiūlęs darbą Kidulių apylinkėj, draudžiamoj zonoj (pasienio). Ten buvo pavojinga. Kartą vos neperėjau rusų–vokiečių sienos. Dažnai Sudargo apylinkėse teko lankytis. Viename kaime nuėjau pas seniūną. Ten atvažiavo rusų pasieniečiai, paprašė dokumentų. Tada jau dirbau mokesčių inspekcijoje. Parodžiau dokumentus, Kidulių policijos išduotą „spravokę“. Patikrino, „gerai“ pasakė. Tai buvo gal 1940 metai. Dirbau toliau. Kad buvau šaulys – žinojo, bet nesikabinėjo. O paskui atėjo vokiečiai.

Gelgaudiškyje apylinkės pirmininkas buvo Žemaitis. Visi mano šaulio istoriją žinojo. O aš vedžiau politiką, kad šauliai ne karinė organizacija, o tik sportinė. Jos nariai galėjo laikyti ginklą, sportuoti, šaudyti į taikinius. Kas geriau pasirodys, tai ir prizą gaus. Tokia šaulių organizacija. Kad šauliai kuo pavojingi buvo, aš to nežinojau ir negalvoju. Tokia versija aš buvau patenkintas. Kai kurie tarnautojai tą reikalą išpūsdavo, sakydavo, kad čia kariški šauliai. „O ką jie nuveikė? – klausdavau. – Niekur nesikišo, nedalyvavo net sukilimuose.“

1935 m. Suvalkijos sukilimui slopinti Tauragėje buvo parengta kariuomenė. Paskui vietiniai pasieniečiai tą sukilimą užgniaužė. Tauragės pulkui duotą įsakymą greitai atšaukė. Vieną dieną būrio vadas pranešė, kad teks važiuoti į Suvalkiją, į sukilimą, o antrą dieną sako – jau atšauktas tas įsakymas. Tada aš dar kariuomenėj tarnavau. 1935 m. jau paskelbė, kad tarnyba truks tik metus“, – toliau pasakojo A. Mileris.

Dar dirbant Kiduliuose pranašavo, kad bus karas.

„Gyvenau Pakalniškiuose, prie Gelgaudiškio, o dirbau Kiduliuose. Kiekvieną dieną į vieną pusę tekdavo nueiti apie 15 kilometrų. Kartais panemunėm pareidavau į namus pėsčias, kartais važiuodavau dviračiu“, – vėl kalbėjo A. Mileris. Karasėjo į pabaigą.

Artėjant frontui

Karo metais Milerių šeima gyveno savo ūkelyje Pakalniškiuose. Artėjant frontui, reikėjo pasirūpinti, kaip išlikti kaime: buvo aišku, kad vokiečiai įsakys trauktis į Vakarus, varys kasti apkasų.

1944 m. pavasarį A. Mileris Nemuno lankose išsikasė bunkerį, iš viršaus jį užsėjo kviečiais. Virš bunkerio svyravo gluosnis, greta jo augo serbentų krūmas. To krūmo viduryje įrengė įėjimo į bunkerį angą. Išlendi į tą krūmą, sėdi jame ir viską matai.

Sužaliavo, o paskui ir nunoko kviečiai. Rugsjūčio mėnesį ties Vōniškiais sustojo frontas. Vos už 5 km griaudėjo kanonados.

Mileriai persikėlė gyventi į bunkerį lankose: Antanas, jo žmona ir 4 metukų sūnus Vytukas. Iš Gelgaudiškio per Pakalniškius kiekvieną dieną su vežimais dardėjo vokiečių kareiviai, į frontą gabeno duoną. Kai pamatydavo vaiką, šaukdavo: „Kom, kom, Kind“. Ir duodavo kepaluką duonos.

A. Milerio namas
Pakalniškių k. prie
Ridikalnio. 2003 m.
A. Andrijono nuotr.

Paskui prasidėjo Pakalniškių ir aplinkinių kaimų evakuacija. Buvo įsakyta visiems rinktis Juozo Ignoto sodyboje ant kalno. Ten suėjo daug žmonių. Milerienė su vaiku taip pat nuėjo. O Antanas liko slapstytis bunkeryje. Kartais vakarais slapta nueidavo į Ignotyne. Nakvodavo klėtyje, kurios stogas buvo skardinis. Ant stogo „bar bar bar“ krito nuo fronto atskriejusios kulkos. Karas buvo visai arti. Prie Vōniškių tratėjo kulkosvaidžiai, automatai. O žmonės gulėjo Ignotų klėtyje, nemiegojo ir galvojo, kas čia bus toliau.

Įvykiai prie Ignotynės

Paskui į Ignotyne iš kažkur atsibeldė viena moteris, niekam nepažįstama. Ji norėjo pas vokiečius įsidarbinti šeimininke. „*Gerai, mes tave parodysim vokiečiams*“, – pažadėjo Ignotas. Ten buvo toks sužeistu žandu ukrainietis, tai jam apie tą moterį ir pranešė. Tas sako: „*Gut, nuvažiuosim*“. Vieną dieną ukrainietis atvažiavo su arkliais ir į vežimą įsisodino tą moteriškę. O ji atsisėdo ir vis žiūri į vežimo galą, o ne į priekį. Gal savaitę ji pabuvo pas vokiečius, susiglemžė viso štabo dokumentus ir vėl pas Ignotą atėjo. Šeimnininkas sako: „*Eik, kad mes tavęs su tais dokumentais nematytom*“. Ta atsako: „*Sudieu, manęs jau daugiau nematysit*“. Ir išėjo. Tuoj ir vokiečiai ją atsivijo, pradėjo klausinėti, kur ji. J. Ignotas pasakė, kad moteris išėjo, jos nėra.

Dar po dienos vokiečiai atvažiavo sunkvežimiais ir iš Ignotynės pradėjo evakuoti žmones. Tuo metu Antanas su žmona ėjo iš miško ir buvo visai netoli sodybos. Mato – vokiečių arkliai, sunkvežimiai kieme. Kur dingti? Atgal į mišką apie 50 m, o greta už keliuko – bulvių laukas. Antanas žmoną paliko, o pats – per tas bulves. Pasigirdo vokiškas riksmas „*Halt!*“ Pro ausis prazvimbė keletas kulku. Antanas nėrė į miškingą daubą. Ten pamatė, kad kitu šlaitu į apačią leidžiasi dar keletas kareivių. Jie priėjo iki upelio ir pasuko atgal. Tolėliau, apsižergęs dviratį, keleliu nugirgavo dar vienas vokiečių. Bėglio nepamatė.

A. Mileris nužingsniavo į kitą Milkšilio pusę, Sabo kryžiaus link. Tik po kurio laiko sugrįžo į Ignotyne. Iš ten jau visi buvo išvažiuavę. Pavaikščiojo, pašūkalojo, pašvilpavo – nieko nėra.

Nutarė pasukti Gelgaudiškio link, į tą pusę traukėsi frontas. Eina pro tankų eglyną, o ten girdisi naminių gyvulių garsai. Tai vokiečiai mėgdžiojo gyvulius, norėdami juos prisišaukti ir paskui pagauti arba nušauti.

Nepastebėtas A. Mileris pasitraukė į mišką prie Tijunupio. Ten buvo tankus eglyniukas ir jokio tako. Artėjo vakaras ir reikėjo ruoštis nakvynei. Turėjo pasiėmęs pagalvę, dar iš Lietuvos kariuomenės parsivežtą karišką milinę, todėl nutarė nakvoti miške: susisupo į milinę ir atsigulė papartyne. Paryčiais prasibudo nuo garsų. Netoliese pamatė takelį, vėl išgirdo avies „beee“. Už keleto metrų ir vokiečiai stovi. „*Jeigu bėgsiu, sušlamės paparčiai, sutraškės į samanas sukritusios šakelės. Kareivis pradės šaudyti. Geriau gulėsiu*“, – mąstė Antanas. Po kiek laiko viskas nutilo, nieko nesigirdėjo. A. Mileris susirinko savo mantą ir pasuko į lankas, kur po gluosniu buvo jo bunkeris.

Pakeliui sutiko Juozą Matusą iš Švįždės. Neseniai jį vokiečiai buvo suėmę už žydų slėpimą. Tuo metu buvo suimta ir daugiau vietos gyventojų. Kai kuriuos suimtuosius Nemunu nuplukdė į Šilūtę, kur buvo koncentracijos stovykla. J. Matusas, baukščiai dairydamasis, sako: „*Neklausk, Antanai, pabėgau*“. Dar paklausė, ar nėra vokiečių Branduoliškiuose. Vyrai trumpai pasikalbėjo ir išsiskyrė.

Mileris nuėjo į panemunės karklyną prie savo bunkerio. Kai buvo visai šalia, serbentų krūme, kuris slėpė įėjimą, kažkas sušlamėjo. Žiūri, o ten žmona su sūnumi dairosi. Ji taip pat nutarė pasilikti savame kaime ir atėjo į slėptuvę. Visi kartu pernakvojo. Ryte pasižvalgė į kaimą, o ten jau nieko nebuvo, visus išvežė. Žmona iš ryto skalbė rūbus, juos išdžiaustė.

Pasitraukė vokiečių štabas

Palankėje pasirodė vokiečiai. Ten buvo kaimo gyventojų daržai. Kareiviai rovė runkelius ir krovė juos į vežimus. Kažkuris pastebėjo skalbinius, o ten dar karišką milinę. Sutarškėjo karabinų spynos, kareiviai atsargiai pradėjo artintis prie bunkerio. Jie pagalvojo, kad čia kas nors rusų lėktuvams ženklus rodo.

A. Mileris sušuko vokiškai ir nutarė iš slėptuvės lišti lauk. Išgirdę savą kalbą, kareiviai karabinų vamzdžių nenuleido. Priėję paklausė, ar turi pasą. Antanas turėjo. Pasiteiravo, kas dar slepiasi bunkeryje. Antanas iškėlė vaiką, pasirodė žmona. Kareiviai apžiūrėjo bunkerį ir, nieko įtartino nepastebėję, pasakė: „*Džiaukitės, kad mes jus čia aptikom, o ne „rudžiai“, jie būtų sušaudę*.“

Vakare A. Mileris nutarė nueiti į Gelgaudiškį. Buvo sugalvojęs, kad, sutikęs vokiečius, sakys, jog traukiasi į Vakarus. O susiradęs štabą, tikėjosi gauti leidimą pasilikti kaime. Štabas buvo pas ūkininką Pečkaitį, prie Šilupės upelio.

Gelgaudiškio pakraštyje, priešais Kubilius (Vaclavus), kitoje kelio pusėje buvo Mačiulaičių sodyba. A. Mileris į ją užsuko pasiprašyti nakvynės. Pasiūlė pernakvoti daržinėje, ant šiaudų. Paryčiais svečių pažadino vokiški šūkalojimai „*Weg! Weg!*“ Pasirodė, kad į kiemą suvirte vokiečiai norėjo atimti Mačiulaičių karvę. Žmonės bandė ją išsaugoti, bet kareiviai karvę vis tiek išsivarė. Į daržinę jie nelindo.

Dar iš vakaro pro Mačiulaičius Pakalniškių link pravažiavo 13 vokiečių gurguolių. Kai ryte A. Mileris nuėjo į vokiečių štabą, ten jau nieko nerado. Už poros kilometrų buvo stambaus ūkininko Jako dvarvietė (Jakynė). Ten taip pat stovėjo keli vežimai, parengti kelionei. Jakynėje A. Mileris sužinojo, kad iš Gelgaudiškio jau evakuoja žmones. Nutarė grįžti atgal prie buvusio štabo.

Štabo kaimynystėje, Sutkaus ūkyje, Antanas Eidukaitis ir Viktoras Tirlikas iš Pakalniškių įrenginėjo medinę pašiūrę. A. Eidukaitis A. Mileriui pasiūlė: „*Eik namo, atsinešk kirvi, ir tave čia prirašys prie darbų*“. Tai buvo gera mintis.

Namuose A. Mileris sužinojo, kad buvo atėję vokiečiai ir išpėjo, jog reikia evakuotis, negalima pasilikti gyventi nelegaliai. Žmona jau viską parengė kelionei, ryte galvojo išvažiuoti.

Visą naktį Raseinių link kaukdami skrido rusų lėktuvai, girdėjosi galingų bombų sproginimai. Tomis valandomis buvo daužomi vokiečių įtvirtinimai dešiniajame Nemuno krante.

Paskutiniai vokiečiai kaime

Prie panemunių kelio, netoli Aukštojo Gelgaudiškio, daubos išlaitėje stovėjo Kosto ir Marcelės Ditkų sodyba. Karo pabaigoje ten buvo apsigyvenusi moterėlė iš Stulgių (Vōniškių), kurią vokiečiai evakavo toliau nuo fronto. Ji gerai mokėjo vokiškai, šeimininkavo vokiečių virtuvėje ir buvo išsiprašiusi pasilikti arčiau savo kaimo.

A. Mileris nutarė pasinaudoti tos moterėlės pažintimis. Nuėjo pas K. Ditkų ir paprašė moters, kad ji vokiečiams išverstų, jog jis seniai dirba Sutkaus ūkio statybose. Tas gudravimas pasisekė. Jis gavo leidimą sugrįžti į Sutkynę ir tęsti darbus. Taip gyventi su šeima liko Pakalniškiuose.

Šeštadienis. Vokiečiai traukiasi. Iš Pakalniškių kaimo pakalnėje likusių ūkininkų jie surinko paskutines gurguoles. Tarp jų pateko ir K. Ditkus su savo arkliais. Jis taip pat nesirengė trauktis. Ilga vežimų virtinė traukiasi per Gelgaudiškio šiliuką. Kai vežimai sudardėjo į siaurą šiliuko kelią, K. Ditkus nusprendė bėgti: pasuko arklius iš vežimų virtinės ir tarp medžių, per Baronkapines išvažiavo į vaikų prieglaudos parką. Kareiviai jo pasitraukimo nepastebėjo. Taip K. Ditkus sugrįžo atgal į Pakalniškius.

Paskutinės vokiečių valandos Pakalniškiuose. Jų būrelis sustojo prie Lauryno sodybos, paprašė atsigerti vandens ir pradėjo kilti į kalną, kur pamiškėje buvo Viktoro Grūzdaičio sodyba. Laimingo atsitiktinumo dėka ten jiems pavyko išvengti susidūrimo su rusais. Vos tik vokiečiai nuėjo Gelgaudiškio link, pamiškėje pasirodė rusų kareiviai. Pasiteiravę, ar nėra vokiečių, pasakė, kad kaimo žmonėms reikės trauktis už Narkūnų.

Prie V. Grūzdaičio namų buvo iškastas bunkeris. „*Prasta slėptuvė. Nuo fronte sprogstančių bombų per visą naktį viduje biro žemės*“, – prisiminė A. Mileris. Į tą slėptuvę susirinko kelios Pakalniškių kaimo šeimos: A. Tirliko, J. Sakalausko, A. Milerio, K. Ditkaus ir kt.

Minos

Ryte K. Ditkus į vežimą susikrovė savo mantą, susisodino šeimą ir važiuoja atgal į savo sodybą. Kartu grįžta ir A. Milerio žmona, ji išlips pakeliui. Dabar reikia žiūrėti, kad ant minų neužlipus. Moterys to pavojaus nejaučia. Minos gali būti ir ant kelio, ir griovyje, ir laukuose. Milerienė išlipo iš vežimo prie savo namų.

„Mūsų sodyba ant pačio kelio vingio. Ten minų ypač daug buvo. Kieme, pastatuose, darže. Po pečium, tvarte, prie tvarto – visur

prieštankinės minos. Kitame sodybos kampe, daržo lysvėj – dar 13 minu. Net duonkepėje gulėjo mina. Atėję rusai ją susprogdino. Smūgio banga visą pečių išnešė per lubas ir per stogą. Išgriuvo vakarinė stubos siena.

O iš pafrontės vis evakuoja žmones. Kailiūnas iš Kaimelio ir kiti atsidūrė Pakalniškiuose. Vieno vaikas ant minos užėjo, tai jį į ligoninę išvežė“, – apie tas pirmąsias dienas, kai frontas panemunėm per Pakalniškius nudardėjo į Vakarus, pasakojo A. Mileris.

Atvažiavo rusų išminuotojas. Prie A. Milerio kaimynų Snapaičių sodybos stovėjo galingu kamieniu beržas. Bet ir prie jo – minos. Tas kareivis sukosi sėstis po beržu ir driokstelėjo sprogimas. Kareiviui nuplėšė koją ir užpakalį. Jį išvežė dar gyvą. Prie tilto mina užmušė Žemaituką, prie Gelgaudiškio bažnyčios šventoriaus – Urboniuką.

Iš Plókščių kilęs Vaivada iki Sabo kryžiaus minas išvalė ir sukrovė prie kryžiaus. Daug jų ten pridėjo. Paskui iš Vilniaus atvažiavo išminuotojai, kurie vietinius vyrus mokė to pavojingo amato. Iš Gelgaudiškio Edzius (Edvardas) Kubilius, Pranas Špeirokas ir kiti mokėsi tas minas ardyti. Taip ardant prie kryžiaus viena mina sprogo, buvo aukų. Edzius vėliau pasitraukė pas miško brolius ir žuvo.

„Aš savo laimei ant minų nepataikiau, o eidavau kiekvieną dieną į girią dirbti. Įsirašiau į mišką dirbti, kad neimtų į kariuomenę“, – sakė A. Mileris.

Antroji rusų okupacija

Rusai sugrįžo 1944 m. rudenį, spalio mėnesį. A. Mileris įsidarbino Jurbarko urėdijoje, kurios raštinė buvo Plókščiuose. Kai ten nuėjo, jam pasakė: „Kas dirbs miške, bus atleistas nuo kariuomenės“. Urėdijoje išdavė „spravkę“, kurią A. Mileris atvežė į Gelgaudiškį pas Sakaverskį (Gelgaudiškio girininką, kuris gyveno prie Ensgirio). Tai buvo žmogus su tokiais dideliais ūsais. Jis paklausė, kada A. Mileris gimęs. Sužinojęs, kad 1912 metais, užrašė, kad 1907 metais.

„Didelis skirtumas. Išėjęs į lauką pasižiūrėjau, pamislįjau – tiek tos bėdos. O vėliau turėjau bėdos – data neatitinka kitų dokumentų. Tai pajutau, kai jau NKVD pradėjo mane judinti“, – prisiminė A. Mileris.

Vieną dieną į A. Milerio namus užėjo rusų kareiviai iš NKVD štabo, kuris buvo čia pat, Ignotyneje. Kambaryje pamatė A. Milerio iš Lietuvos kariuomenės parsivežtą milinę. Vartė ją, iš visų pusių apžiūrinėjo, bet paliko. Kitą rytą jie vėl sugrįžo ir milinę išsinešė. Tada A. Mileris nuėjo į Ignotyne, tiesiog į NKVD štabą išsiaiškinti, kodėl paėmė milinę.

Tuo metu štabas aplinkiniuose kaimuose gaudė vyrus į kariuomenę, o Antanas atėjo pats. Jį rusiškai pakalbino ir tuoj pat, net pavardės nepaklausę, uždarė sargybinių saugomoje patalpoje.

„Vakaras, 8 valanda, visa kamera pilna žmonių, lyg prikalta. Tos patalpos kampe buvo miltų. Lauk mūsų neišleidžia, tai pasidarę duobutę, darom į tuos miltus. Per naktį tardo. Rytą išveda ir mane, nors nežino net pavardės“.

Klausia J. Ignotą, kuriuos vyrus vakar suėmė. A. Mileris toks tik vienas, jį vėl gražina atgal į kambariuką. Žmogus be vakarienės, be pusryčių. Kitus vyrus išveža. Visą dieną vienas, nevalgęs. Per dieną kareiviai kaimuose prigaudė vyrų, kambariukas vėl pilnas, visi stati. Rytą vėl visus išvarė į lauką ir išvežė. Sako, jau ir Milerį tardyti reikia. Antanas pagalvojo, kad krutins į kariuomenę. Kviečia pas leitenantą. Prašo dokumentų. Pasas neišskaitomas, tik nuotrauka matyti. Žmogus aiškina, kad pasą sulijo, kai nuo vokiečių slapstėsi, kai jie šaudė, kai teko miške po egle miegoti. Leitenantas sulygino dokumentus: pase parašyta, kad gimęs 1912 m., o girininko pažymoje, kad 1907. Paaiškinimą tam neatitikimui A. Mileris jau buvo apsvarstęs, tas klausimas jo neužklupo netikėtai. Paaiškino, kad rašydamas suklydo girininkas, o kai pats pamatė, jau nenorėjo pas jį grįžti.

Leitenantas pastebėjo liguistą A. Milerio veidą ir sako: *„Ale tu sergi“*. Žmogus jaučiasi negerai, bet lyg ir neserga. Rusų vertėja taip pat tvirtina – *„sergi, sergi“*. Liepė eiti namo ir niekam nepasakoti apie kareivišką milinę. Išeidamas prie krosnies pamatė iš jo namų atneštą maišą, bet nieko nesakė. Grįžęs namo, apie maišą išklajo žmonai. Ji papasakojo, kad į Ignotynę jam nešė valgio. Bet maisto jam neperdavė. Paskui žmona nuėjo į Ignotynę ir maišą, nors ir tuščią, jai atidavė.

Sugrįžęs į namus, A. Mileris susirgo geltlige. Tais laikais ši liga buvo nepagydoma, žmogus galėjo numirti. Tada Antanas su Kailiūnu išvažiavo į Kaimelį pas kleboną. Apžiūrėjo – žmogus visas ligos apimtas. Klebonas pataria kreiptis į karinio dalinio gydytoją arba važiuoti į Jurbarko ligoninę. Tačiau frontas jau pasistūmėjęs už Kaimelio į Vakarus, karo daktarai – su juo. Belineka vienas kelias – į Jurbarką. Besileidžiant nuo kalniuko, į vežimą pasiprašė du rusų kareiviai. Sulipo, atvertė kailinius, kur gulėjo ligonis, ir viską suprato. Arkliams „užvažiavo“ botagu, vežimas dardėjo dar greičiau. Jurbarke apžiūrėjo ligoninės daktaras – grynas ligonis. Išgulėjo beveik 3 mėnesius, išleido tik vasario pabaigoje.

Komisija Griškabūdyje

Sugrįžęs vėl nuėjo į Gelgaudiškį. Tuo metu P. Kuprišauskas buvo valsčiaus pirmininkas. Sako: *„Noriu tave išgelbėti“*. Pakyla apylinkės pirmininkas Velička ir priduria, kad reikia A. Milerį gelbėti, nes už vengimą eiti į kariuomenę nori jį pasodinti į kalėjimą. Jis sako: *„Išduosiu tau pažymėjimą dviem savaitėms, o paskui gal nepaims.“*

Kovo 13 d. reikėjo pasirodyti medicinos komisijai Griškabūdyje. Skaičius nelaimingas, bet ta diena jam buvo laiminga. Iš namų išėjo iš vakaro, nakvojo netoli Griškabūdžio, o rytą jau patraukė į komisiją. Ten šnekėjo, kad vyrai bėga nuo kariuomenės.

Mileris prie komisijos durų išlaukė iki vakaro. Komisija jau pradeda skirstytis, o jis dar sėdi. *„Ko tau, žmogeli?“* – klausia. *„Atvažiavau į komisiją“*, – atsako. Komisijoje buvęs ruselis pasako: *„Vozmiom“* (paimsim). Ir nuvedė į stribų areštinę Griškabūdyje.

Žmonių ten daug, visi išvargę, šaukia, kad nori vandens. Ir Antanas šaukia. Du vyrus išleido vandens, o 4 stribai juos lydėjo iki klebonijos šulinio.

Areštinėje buvo ir daugiau vyrų, kurie atvažiavo į medicinos komisiją. Rytą visus išvarė į lauką. Iš vakaro buvo 42 vyrai, o po nakties liko tik 40. Stribai buvo aplink apstoję, bet vyrai vis tiek pabėgo. Tada kiek reikėtų stribų lydėti iki stoties – 40–50? Vienas ruselis sako: „Aš vienas pristatysiu juos į Kauną ir niekas nepabėgs“.

Pakalniškių kaime tarp kaimynų:

A. Mileris stovi paskutinėje eilėje (trečias iš kairės). Apie 1955 m.

Į rusų kariuomenę

Perduoda jam 40 vyrų, ruselis pasirašo. Surikiuoja po du ir veda iš Griškabūdžio į Pilviškius. Šlapia. Bobutę sutinka – atima iš jos *samogoną*. Ruselis viską atima, butelius būsimiesiems kareiviams išdalina, o bobutei sako: „*Matka, nikomu ne skaži*“ (Močiute, niekam nesakyk). Pakeliui dar vieną valstietį su arkliais sustabdo, o jo bričkoj randa 5 litrų butelį su namine. Vėl visiems išdalina.

Prie Pilviškių būrys užsuko į didelį ūkį. Šeimininkas sako, kad „*salo, chleb jest, a vodki net*“ (lašinių, duonos turi, o degtinės neturi). Vyrų išsitraukė savo degtinės. Ruselis 3 stiklines išgėrė ir pradėjo šautuvu mosuoti. A. Mileris sako: „*Duok, pasaugosiu šautuvą*“. Davė. Antanas susidėjo šovinius į kišenę. Pavalgę, išgėrę eina toliau į stotį. Išeidamas iš ūkio, ruselis pas moteris dar dešrų prisirinko.

Pilviškiuose vyrai susėdo į vagonus, juos prikabino prie garvežio. Švito, kai pasiekė Kauną. Ruselis miegojo, bet pabudo išsiblaivęs. Šautuvą jam vyrai atidavė, šovinių į vamzdį išspraudė. Stotyje keliauninkus išrikiavo – visi 40.

Prie autobusų stoties – geležiniai vartai, pro kuriuos visus suvarė. Per daržus dar galėjo pabėgti, bet visi pasiliko.

Buvo jau 1945 m. kovo vidurys. Medicinos komisija tikrino jau ne Kaune, o Vilniuje. Pažiūrėjo – tinkami. Tik dviejų nepaėmė, išleido į namus. O kitus išsiuntė į Brianską.

Nuvežė į mokomąją kuopą. Ten sužinojo, kad A. Mileris – puskarininkis. Tada jam leido vadovauti būriui. Pramoko rusiškų komandų. Tačiau dalinio medikai nustatė, kad A. Mileris netinkamas mokomajai komandai ir jį perkėlė į paprastą kuopą. Rusų kalbos Antanas nemokėjo. Kuopos kareivius vaikė po laukus, manevrai vyko ir naktimis. Maitino labai prastai, vyrai tiesiog išseko.

Vieną dieną nuvežė į kolchozą iš kaupų rinkti bulvių. Seržantas neleidžia virti maisto. Apsukresni su ūkio moterimis pavalgydavo, o kitiems likdavo tik vanduo. Atvažiavo dalinio vadas ir, visa tai pastebėjęs, sako: „*Žmonės išmirs*“. Kareivius išdalino kaimo moterims, nors tos ir nenorėjo jų priimti. A. Milerį ir dar vieną kareivį atidavė pagyvenusiai moterėlei. Vyrai miegojo ant grindų. Rytą išvažiavo atgal į Brianską.

Saratove

Dauguma kareivių buvo tiek išbadėję, kad virto ant kelio ir mirė. Rytą dar juos vežė vežimuose, davė žuvies, duonos. Daugelis buvo sutinę, nieko nematančiom akim. Visi vyrai tapo ligoniais. Nutarė kreiptis į kuopos vadą. Tas sako: „*Rašykit prašymus į japonų frontą, tai maistą pagerins*“. Parašė – ar čia, ar ten numirti. Ruseliai su ašarom palydėjo juos į stotį. Išvežė į Saratovą. Vyrai pirmą kartą pamatė Volgą.

Saratovas buvo sugriautas, vien pamatai. Apgyvendino šile, barakuose: buvo virtuvė, vietos miegoti. Savo kelioninį maišelį A. Mileris pasikišo po gultais ir išvargęs užmigo. Rytą žiūri, kad liko vienas. Gal paliko? Po gultais pamatė dar vieną kelioninį maišelį, kitą. Išėjo lauk, pasuko į virtuvės pusę. Sutiko vieną kareivį, tas klausia: „*Ar valgei pusryčių? Mes gavom košės, sriubos, silkės. Gal ir tau liko*“. Košės neliko, silkės taip pat, bet sriubos atsirado. Miežių grūstinės sriubos Antanas prisivalgė. Dar pusdubenį paliko. Greitai atėjo ir pietūs. Gavo pusę silkės, makaronų košės.

Tame šile išbuvo visą savaitę. Pradėjo keisti kareivių aprangą: išdavė batus, naujas milines. Paskui milines pakeitė į vatines. Kareiviai pradėjo mainus tarp savęs. Antanas turėjo raudonus amerikietiškus batus, bet juos iš jo pavogė. Maišelyje saugojo 4 užsieninius skustuvus, pinigų (červoncu). Ruseliai peiliuku perpjaudavo kišenes ir daug ką apvogdavo. Nuolat prašydavo ką nors mainyti. Jei vieną dieną nesusitaria, ateina kitą. Už tuos stiprios odos Antano amerikietiškus batus siūlė dar pridėti 5 červoncus. Batai buvo geri, kojų negraužė.

Nuvežė netoli Mongolijos sienos, pabuvojo Irkutske, o lapkričio 4 d. demobilizavo. Lapkričio 20 d. pajudėjo į Maskvą. Prie plytų sąstato prijungė du vagonus su kareiviais. Gal reikės iškrauti plytas?

Atgal į Lietuvą

Iš Lietuvos buvo penkiese – 2 iš Kauno, 2 iš Marijampolės ir Antanas iš Gelgaudiškio. Į Vilnių važiavo greitasis traukinys. Vyrai tekini nubėgo į stotį, tikėjosi bilietus gauti. Kai atvažiavo traukinys, tik vieną bilietą pardavė. Kainavo, atrodo, 5 rublius. Žmonių susirinko daug, lipo vienas per kitą. Viena moteris šaukė, kad kareiviai „*nachalai*“. Tik karininkas suprato ir juos gynė: „*Kareiviai namo važiuoja*“. Karininkas lipo į vagoną, o Antanas jam duris atidarė. Atidarė – ir pats su juo atsідūrė viduje. Draugai jau ten susėdė, atsirado vieta ir Antano maišeliui. Greit susirado ir kur atsigituli.

Miegojo iki Minsko. Miesto turguj nusipirko rūbų, persirengė. Tuoj ir Vilnius. Sustojus stotyje, prisistatė NKVD budintieji. „Iš tolimų kraštų, vyrai, keliaujat?“ – pasiteiravo. Nuvedė pusryčių – riebi košė. Valgė už talonus, kurių buvo gavę kelionei. Kaune taip pat už talonus pavalgė, bet čia karinis patrulis neprisistatė. Stotis sudaužyta, visur tik būdos. Ryte ir vakare vyrai pavalgė, ant betoninių grindų numigo. Pabunda – vilkšunis, budintysis knarkia, užsikniaubęs ant staliuko. Šuo gali ir ranką nukąsti. Visi aplinkui dar miega. Pabudo budintysis. Šeštą ryto Antanas nutaria eiti ant kelio, kuris veda namų link. Pasirinko Vilijampolės pusę, kur gumos fabrikas. Atvažiavo tuščia keleivinė mašina. Antanui reikia į Šilinę, keletas keleivių važiuoja į Jūrbarką.

Prie Raudonės pradėjo snigti, mašina nuslydo į griovį. Vyrai ją išstūmė į kelią. Važiuoja iki Venclōviškių, aplinkui viskas balta. Kur pereiti Nemuną? Keltininkas Mensas buvo daug žmonių perkėlęs. Jis sako: „Gulk prie pečiaus ir išsimiegok“. Ryta pusrytį davė. Ir jis karo frontuose buvo, kojos neteko. Paskui jis Antaną pamokė: „Pasiimk kartutę ir neik zuikio pėdom, eik tik lapės“. Antanas rado lapės pėdas ir perėjo į savo kraštą. O ten – pakrantė neužšalus. Permetė krepšį, kartį į vandenį – ir 1,5 m properšą peršoko. Eina per karklynus, viskas apsnigta. Brenda per prisnigtą lanką, artėja prie namų. Žmona laukia, džiaugiasi. Sūnus Vytukas auga.

Kolchozas

Kai steigė kolūki, A. Mileris į jį stoti nepanoro. Tapo sovietų valdžios priešu. Rudenį lauką užsisėjo rugiais. Vasarį parašė pareiškimą į kolūki, nes privertė – atėmė arklį. Rugius nusipjovė, bet nenorėjo atiduoti. Tada pas jį surengė krata, bandė atimti šieną, o jį patį areštuoti. Apylinkės pirmininkas tuo metu buvo Žemaitis. Antanas jam ir sako: „Į kariuomenę savanoriu išėjau, o dabar jau priešas?“

Pašnypinėti pas Antaną atsiuntė brigadininką. Iš Šakių atvažiavo milicininkai. Gelgaudiškyje jį pabandė surišti milicininkas Paukštys. Antanas pasipurtė ir tas ant paplavų nuslydo į šiukšlyną. Dar griebė už kojų, už rankų – Antanas juos nustūmė. Vis dėlto keliese ėmetė į vežimą ir šaukė: „Lietuvos nematysi!“. Paukštys vėliau dirbo ne Gelgaudiškyje, o Šakiuose.

A. Milerį teisė Gelgaudiškyje. Sakė, kad jis arklus mušęs per galvas. Antanaitis liudijo. A. Mileriui skyrė 5 metus lagerio ir 5 metus tremties. Kaip Lietuvos priešui. Iš Šakių į Marijampolę išvežė. Paskui po du gabeno į Vilnių. Pateko į Estijos lagerius. Plytas gaminti pervežė į Lomonosovą, prie Maskvos. Kaliniai uždirbdavo po 300 rublių, dvi dienas skaitė už vieną. A. Mileris ten išbuvo virš dviejų metų. Kai baigė darbus Lomonosove, išvežė į Leningradą. Dirbo statybose, tvarkė miesto aikštes, statė kultūros rūmus su veidrodžiais. Tranšėjose niveliavo drenažo vamzdynus. Viršininkai sakė: „Tais vyrais galima pasitikėt“. Lietuvius, estus pradėjo išleisti už lagerio tvoros, o rusų – ne. Kartais iš parduotuvės atnešdavo cigarečių. Bokštelyje sargybinis tylėjo.

„Susikasam tranšėją (5 vyrai iš vienos pusės), o viršininko nėra – mumis pasitiki. Greitai reikia sujungti vamzdžius ir užkasti. Leidžiam kasti, kad nebūtų matyti zigzago. Darom tiesų taką. Parvažiavo viršininkas ir sako: „Kažin ar gerai?“. Presas iš Tauragės

sako, kad gerai. Taip ir pasiliko. Baigėm aikštę lyginti, kultūros namų langus kamšyt. Geležinkelio stotyse stogus dengiam. Skylę 15 cm reikia padaryti – aš padarau, o ruselis per dieną nepadaro. Jis į armatūrą atsitrenkia, o aš su geru kūgiu ją įveikiu. Klausia: „O antram aukšte ar gali išmušt skylę?“ Atsakau, kad galiu. „Išmušk ten skylę ir šiandien gali nedirbti“, – man sako. Plytą į miltus sudaužiau. Ir veikiu, ką noriu“, – tuos katorgos darbus prisiminė A. Mileris.

1953 m. gruodžio 8 d. A. Milerį iš lagerio paleido. Tą dieną, kai jau turėjo paleist, dar į darbą išvarė. Tik per pietus atbėgo budintysis. „Sudie!“ – mintyse sau pasakė Antanas. Ir tekinas pasileido žemyn. Iki lagerio buvo apie 2 km kelio. Pasiėmė iš sandėlio savo drabužius. Sandėlyje dirbo lietuvis. Valdiškus rūbus ir guolį jam pridavė. Tada tekinas į kasą. Dar vieno įrankininko palaukė, kad tas pasirašytų. Kasininkė apsirengusi į namus jau buvo, bet luktelėjo. Reikia ir pavalgyti. Nuo vartų ateina šlubas kalinys, o Antanas dar valgo. Vėl šlubis ateina. Trečią kartą ateina ir klausia: „Tai dar ką vežies?“ „Dar ne namo važiuoju, o į tremtį“, – atsako Antanas. „Eik į miliciją“, – sako šlubis. Nueina. Ten pasą išrašo. Tremtis – į Lietuvą negalima. „Į Estiją, – sakau, – man patinka anglių kasyklose“. Milicininkas sako: „Mano brolis ten dirba, parašysiu raščiuką. Kur nakvosi? Grįžk pas mane, jei nerasi kur“. Antanas pasakė, kad dar lageryje pernaktos, ten dėl lovos susitaręs.

Išvažiuojant buvo nurodyta, kad gyventų bent 101 km nuo Leningrado. Ne arčiau.

Rytą nusipirko bilietą į Kauną. Vakare išvažiavo, o ryte jau atsidūrė Kaune. Tą pačią dieną sugrižo į namus.

Į tremtį

Dvi dienas pagyveno namuose. Į kaimą kalėdoti atvažiavo zakristijonas. Pirmiausia užėjo pas Milerių kaimyną, o tas, matyt, nelaukė, tai greitai atbėgo pasiskolinti pinigų. Pamatė Antaną – džiaugiasi, juokiasi. Greitai visas kaimas jau žinojo, kad Antanas sugrižo. Kaimynai visi žino, tai ir Gelgaudiškyje greitai sužinos.

Žmonai Antanas sako: „Eisiu į Gelgaudiškį valdžiai pasirodyti. Mane suimti gal neleis žmoniškumas: 5 metams nuteisė, o aš po dvejų sugrižau, paleido už gerą darbą“. Žmona sutiko: „Geriau, kad pats nueisi“.

Ten parašė raštelį, kad galėtų ilgiau namuose pabūti. Nuo gruodžio mėnesio iki kovo 4 d. A. Mileris dar pagyveno šeimoje. Per tą laiką maistą kelionei jau buvo nuvežęs į Raudoną. Kelionės rytą ir pats persikėlė į kitą Nemuno krantą. O ten jau išgirdo kalbas, kad naktį Staliną paralyžiavo. Gal neapsimoka išvažiuoti? Viskas gali keistis. Tačiau, kol nutars dėl amnestijos, dar daug laiko prabėgs. Nusprendė važiuoti. Kelias veda per Latviją.

Vienoje stotyje susipažino su latviu, kuriam į pagalbą buvo reikalingas martininkas, o darbas būtų Lietuvoje ir Daugpilyje. Net dėl atlyginimo suderėjo – mokės apie 200 rublių. Tačiau kai Latvijoje reikėjo prisiregistruoti, iškilo problemų. Reikalai užsitęsė, valdininkai vilkino atsakymą. Milicijos skyriuje nenorėjo registruoti nepažįstamo, iš kalėjimo sugrižusio žmogaus.

Tada tas pats latvis patarė važiuoti į vieną pasienio miestelį. Ten durpyne dirbo lietuvis. A. Mileris susirado tą lietuvių, pasikalbėjo. Papasakojo, kad sėdėjo dėl rugių, kurių neatidavė kolūkiui. Išklausęs tas sako:

„Gal pas mus ir priims, bet reikia važiuoti prie Rygos, 40 km nuo miesto – durpyno kontora“.

Ryte pustė, iš Daugpilio keleivinės mašinos nevažiuoja. Latviai rusiškai nešneka, kai sužino, kad Antanas lietuvis – šneka. Vienas sako: „Aš šoferis, tuoj važiuosiu į Rygą“. Antanas pasiima lagaminą ir važiuoja kartu. Mašina kariška, su trim ašim. Rygoje privežė prie pat stoties durų. Viduje prie krosnies sulaukė ryto. Švintant prisistatė stoties viršininkas, pardavė bilietą į reikiamą miesteliuką. Jau nuvykus į vietą, pradėjo ranką skaudėt. Antanas šaukštais kamparą geria. Kreipėsi į felčerį. Tas pasakė, kad ryt bus komisija, apžiūrės. Bet reikės eiti į Jelgavą.

Į Jelgavą iš ryto eina dar vienas ruselis. Kartu su juo tuos 15 km šlubuoja ir Antanas. Kai susirado medicinos komisija, ten pasakė, kad felčerio raščiukas – ne dokumentas. Tačiau komisija Antaną vis dėlto pasikvietė: pasitarė penki gydytojai – durpyne sunkus darbas, reikia guldyti į ligoninę, gal net visam mėnesiui.

„Ligoninėj mėnesį laikys, pinigų pravalgysiu, o dirbti gal negalėsiu“, – galvojo Antanas. Tačiau teko gydytis. Savaitėi žmona su vaiku atvažiavo. Per tą laiką Latvijoje priregistravo. Tačiau ir išėjęs iš ligoninės dirbti negalėjo, vis skaudėjo ranką. Po Stalino mirties prasidėjo atšilimas. A. Mileris nutarė išsiregistruoti ir grįžti į Lietuvą. Tačiau – neišregistruoja. Tada susitarė, kad atvažiuos rudenį.

Sugrįžo į Pakalniškius. Vasara. Žmona jau dirbo kolūkyje, laukininkystėje – ravi daržus, varto vasarojų, eina prie kitų darbų. Antanas laukuose pradėjo pasirodyti vietoj žmonos. Net nepajuto, kaip iki rudens ranka pasveiko. Rugsėjo mėnesį dviračiu sugrįžo į Latviją, Jelgavoje išsiregistruavo. Milicijoje pasakė, kad karinį bilietą Lietuvoje praganė. Teko kurį laiką užtrukti, tačiau bilietą latviai išsireikalavo. Į jį įrašė, kad A. Mileris tinkamas būti kulkosvaidininku. Į Lietuvą grįžo vėl dviračiu. *„Aš 5 skaudas iš Rygos dar parsivežiau“*, – pasakojo Antanas.

Grįžęs nuvažiavo į Šakius prisiregistruoti. Nuėjo į milicijos skyrių, o ten – tas pats Paukštys dirba. *„Gal nepriregistrusiu?“* – klausia Antanas. *„Priregistrusiu, priregistrusiu“*, – jau be jokio piktumo atsakė tas.

A. Mileris laidotuvių eisenos priekyje (Matildos Tirlikienės iš Pakalniškių k. laidotuvės). Apie 1995 m.

Į tėviškę negrižo

Į savo tėviškę prie Eržvilko A. Mileris negrižo. Ten gyveno tėvas.

„Prie vokiečių jis vedė antrą kartą ir parsivedė antrą žmoną. Pavasarį įvyko vestuvės, gegužės pabaigoj, o beveik po metų, balandžio mėnesį, ta žmona mirė. Metus neišgyveno. Trečią kartą, dar prie vokiečių, vėl parsivedė moterį, su ja susimetrikavo. Augino 5 vaikus“, – prisiminė Antanas.

Kartą, jau grįžęs iš sovietų kariuomenės, A. Mileris nutarė nuvykti į Jurbarką.

„Pagalvojau, gal kaimyną sutiksiu ar ką. Ir tikrai, susitikau kaimyną, su juo gerai sugyvenom, nesipykom. Jis sako: „Antanai, važiuok į Eržvilką, tavo namai tušti. Išsiimk dokumentus ir greit važiuok, tave priregistruosim“.

„Sugrižau į Pakalniškius. Žmona sako: „Aš iš savo namelių niekur neisiu“. Ką padarysi. Aš viską apgalvojau vienas. Dar į kolchozus nevarė, šelpė žmones, davė arklius, gyvulius, kad geriau gyventų. Kad paskui kolūkis būtų stipresnis. Pagalvojau – jei užsirašysiu žemę Eržvilke ir turėsiu ūkelį Pakalniškiuose, tai būsime buožės. Bus jau negerai. Per daug žemės. Kad nors apie 10 ha – tai mat jį. Atsisakiau Eržvilko žemės ir ten neišvažiauvau.

Tėvas ūkyje gyvent jau atsisakė, paseno, o valdžia jį nukraustė į Klaipėdos kraštą. Ten jis įsiprašė į senelių namus, o kartą, parėjęs girtas, pradėjo skriausti tuos ubagėlius. Mane dar padavė į teismą, kad alimentus mokėčiau. Kelis metus mokėjau. Bet aš irgi nieko neuždirbu. Jam per mėnesį 50 rub. reikėjo mokėti. Kas per valstybė, kad galima plėšti du mokesčius: ir iš sūnaus, ir iš valdžios? Valdžia jį išlaiko, bet ir aš turiu mokėti.

Nuėjau į Šakius pas advokatą. Tas sako: „Jei jis sutiks, kad nemokėtum, tai nemokėk“. Atsakai: „Bet jūs tai turite įstatymu įteisinti“. Tas advokatas buvo žydas. Širdis dega, galvoju, su žydu gero nebus. Kai nesutikau su jo aiškinimu, tai jis sako: „Rašyk į Aukščiausiąją Tarybą“. Parašė jis į AT, po mėnesio atėjo atsakymas. Viskas išspausdinta mašinėle ir nurodyta, į kurią teismą kreiptis, pagal kokį straipsnį ir kodeksą. Dviejų pajamų mokesčių negali būti. Tik vienas mokestis. Nuvažiauvau į Jurbarką, atsakymą parodžiau teisėjui. Tas sako: „Rašyk pareiškimą“. Parašiau. Po poros savaičių pakvietė į teismą. Atvažiauvo tėvas. Teisėjas paklausė: „Gal susitaikėt?“ Atsakai, kad ne. Tuomet teisėjas jam išaiškino įstatymą“, – pasakojo Antanas.

Atgimimo metais A. Mileris dar gyveno Pakalniškiuose, savo ūkelyje. Buvo stiprus – augino bulves, sėjo javus, nusiimdavo derlių. Dalį rudens gėrybių parduo-

davo ir „prisidurdavo“ prie pensijos. Prieš žiemą A. Mileris gamindavo slides. Daug aplinkinių kaimų vaikų užaugo ant jo gamintų slidžių.

1998 m. vienišą tėvą pas save į Jurbarką pasikvietė sūnus Vytautas. Tačiau Pakalniškiai Antaną traukė, kartais jis ten sugriždavo. Apsistodavo mokytojų Gedimino ir Aldonos Tirlikų namuose. Tomis dienomis būdavo galima išgirsti jo pasakojimų apie praeitį.

A. Mileris mirė 2001 m. Paskutinės jo gyvenimo dienos prabėgo senelių prieglaudoje Kukarskėje (Šakių r.). Palaidotas Gelgaudiškyje.

Prie šio paminklinio akmens Gelgaudiškyje palaidotas A. Mileris. A. Andrijono nuotr.

Pasitraukimas į Vokietiją

Antanas Andrijonas

Ir šiandien ne visi Gelgaudiškyje žino, kas buvo tas mįslingas vežikas, kuris savo arkliais 1941 m. vasarį grupę šaulių, pasiryžusių pasitraukti į Vokietiją, vežė į pasienį. Apie šią kelionę išlikusios dvi versijos. Jas ir prisiminsime.

Vienas tos šaulių grupės narių, Vytautas Mikalavičius, prisimindamas tų dienų įvykius, pasakojo:

„Iš Gelgaudiškio iki Kidulių (12 km) grupė keliavo pasiskirsčiusi į dvi dalis: V. Išganaitis, P. Greitaitis ir A. Narkūnienė ėjo pėsčiomis, o aš ir J. Narkūnas važiuom arkliais kinkytose rogėse. Pėsčiųjų grupė su savim nešėsi visus ginklus, o rogėse buvo paslėpti maskuojantys apsiaustai. Savo arkliais mus vežė gelgaudiškietis ūkininkas Antanas Ragačius (Anton Rogač, kilęs iš Baltarusijos)“¹.

Susitikimas Giedručiuose

1998 m. rudenį susitikom su V. Mikalavičium Šakiuosė. Jis galutinai patvirtino, kad tas mįslingasis vežikas buvo A. Ragačius. Iki to laiko sklandė tik įvairios spėlionės.

Susitikimas su V. Mikalavičium išties buvo netikėtas. Kai Gelgaudiškyje su mokytoja A. Zymoniene kalbėjausi apie šaulius, jos paklausiau, ar yra jų dar gyvų ir gyvenančių Lietuvoje. Iš tokių mokytoja paminėjo ir V. Mikalavičių. Prisiminė, kaip prieš keletą metų renginyje Šakiuose susitiko Vytauto žmoną Emiliją, kuri papasakojo, kaip ir kur gyvenanti.

Taip su mokytoja A. Zymoniene mes atsidūrėme su Šakiais susijungusiame Giedrūčių kaime, Gėlių gatvėje, ir užrašėme V. Mikalavičiaus ilgą gyvenimo istoriją, kurioje išliko prisiminimų ir apie A. Ragačių.

1941 m. vasarį, kai Gelgaudiškio šaulių grupė nutarė trauktis iš sovietų okupuotos Lietuvos į Vokietiją, A. Ragačius buvo tas žmogus, kuriuo slapta miestelį paliekantys šauliai galėjo pasitikėti. Savo arkliais Antanas šaulius nuvežė iki Kidulių ir paliko pas vieną ūkininkę.

Baigiantis karui, kai vokiečiai jau traukėsi, su tais pačiais arkliais A. Ragačius buvo išsiųstas priverstiniais darbams į Vokietiją. Ten besitraukiančiai vokiečių kariuomenei statė naujus įtvirtinimus.

Apie brolius Ragačius

XX a. pradžioje Baltarusijoje gyveno keturi broliai Ragačiai – Antanas, Kazimieras, Juozas ir Stasys.

Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Antanas Ragačius išvažiavo į Ameriką uždarbiauti. Ten kelerius metus padirbėjo ir, susitaupęs pinigų, sugrįžo į Baltarusiją. Prasidėjus karui, 1914 m. vokiečiai dalį Baltarusijos gyventojų evakavo iš gimtųjų vietų. Taip broliai Antanas ir Kazimieras Ragačiai atsidūrė Lietuvoje, Ša-

¹ Pateikė Vytautas Mikalavičius, apie 70 m., kilęs iš Gelgaudiškio vls. Užrašė Antanas Andrijonas 1998 m. Rankraštis pas jį.

A. Ragačius tarp
giminių Gelgaudiškyje
(sėdi pirmas iš
dešinės). Apie 1960 m.
Iš Ragačių šeimos
albumo

kių rajone, Gelgaudiškyje. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą ant šlaito, vakarinėje miestelio pusėje, Antanas su broliu Kazimieru nusipirko 10 ha žemės ir ją pasidalino į du sklypus – po 5 ha. Pirko žemę, kurią ten pardavė iš varžytinių. Buvo labai daug norinčiųjų ją įsigyti, todėl Ragačiai specialiai važiavo į priėmimą pas prezidentą Smetoną į Kauną, kad tą žemę jiems skirtų. Ten buvo užrašyta rezoliucija, kad žemę parduotų Ragačiams.

1925 m. Gelgaudiškyje apsigėdė Antano ir Kazimiero Ragačių brolis Juozas. Apvedino klebonas Justinas Augustaitis. O 1954 m. Gelgaudiškyje apsigyveno ir Juozo vaikai. Sūnus Romas su šeima ir dabar tebegyvena Kazimiero sodyboje. Šios šeimos nariai ir papasakojo Ragačių iš Baltarusijos istoriją.

Žemė visais laikais yra žemė

Kai po Antrojo pasaulinio karo Gelgaudiškyje buvo kuriamas kolūkis, Antanas Ragačius į jį nestojo. Dauguma buvo priversti stoti, o jis laikėsi iš paskutiniųjų. Valdžia juo buvo nepatenkinta ir žemės davė toli (7–8 km) už miestelio, Ritiniuosė. Jam skyrė kemsynų, pelkės, durpyno teritoriją. Tačiau A. Ragačius buvo atkaklus, sunkumams nepasidavė. Sovietiniais metais, kai ant kalno plytinei pradėjo kasti molį ir siauruoju geležinkeliuku jį vežti prie šlaito, iš A. Ragačiaus žemę Gelgaudiškyje tiesiog atėmė (mat ji buvo visai prie geležinkeliuko). Prie šlaito molį iš *liorių* pylė į metalinį lataką, kuriuo sunkūs grumstai stačiu šlaitu dardėdavo į pakalnėje įsikūrusią plytinę.

O į kolūkį A. Ragačius pareiškimo taip ir neparašė. Nei jis, nei brolis Kazimieras. Abu jie buvo individualaus ūkio šalininkai. Antanas buvo senamadiškas žmogus, labai darbštus, viską darė savo rankomis. Jis sakydavo: „*Pirmiausia reikia lizdą susisukti, o paskui paukščiukus atsivesti*“.

Pokario metais

Po karo Gelgaudiškio plytinei pradėjo vadovauti naujas direktorius Bakanas. Ir su juo susikirto A. Ragačiaus keliai. Mat ūkininko žemės sklype augo eglė, kurią direktorius įsakė nukirsti. Dėl to A. Ragačius su plytinės valdžia ilgai bylinėjosi. Teis-

*A. Ragačiaus laidotuvės
Gelgaudiškyje: karstą
su velionio palaikais
išveža iš kiemo.
Iš Ragačių šeimos
albumo*

mą jis laimėjo, direktorių Bakaną nubaudė, už eglę privertė sumokėti apie 1,5 tūkst. tuometinių rublių.

Pokario metais pas A. Ragačių iš aplinkinių miškų užeidavo partizanas Vagnas. (Gali būti, kad iki 1945 m. liepos ten lankydavosi „Vanagu“ grupės vadas Vincas Dobilas – A. A.) Jis vadovavo partizanų grupei ir palaikė ryšį su vietos gyventojais. Net ir vėlesniais pokario dešimtmečiais apie tuos susitikimus Antanas mažai pasakodavo. Tik kartais, kai prisėsdavo prie televizoriaus ar „*prie čerkelės*“, tas dienas ir įvykius prisimindavo.

Antano brolis Kazimieras pokariu įsigijo radijo imtuvą, kuriam maitinimo elementus (*batareikas*) pasigamindavo pats. Apie 1952 m. pasiklausyti radijo žinių pas jį ateidavo klebonas J. Augustaitis, mokytoja A. Zymonienė su vyru Juozu ir kt. Pokario metais miestelyje mažai kas turėjo radiją. Mokytoja prisiminė, kad susirinkusieji suguldavo prie radijo aparato ant grindų, tyliai jį pasileisdavo ir iki vėlumos klausydavosi žinių iš užsienio. Tada iš JAV Lietuvą pasiekdavo pranešimai, kad „*amerikonai greitai ateis ir išvaduos*“.

O žemės gavimo raštą Ragačiai išsaugojo iki šių dienų. Tačiau 1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, palikuonims tos žemės jau neatidavė – valdininkai paaiškino, kad tėvo brolių palikimas jiems nepriklauso. Be to, ten miestelio ribos, vietovė užstatyta namais.

Juozo Narkūno laidotuvės

Šiandien niekas neprisimena, kas į Gelgaudiškį parvežė 1941 m. vasarį, kai šauliai traukėsi į Vokietiją, pasienyje prie Žiūrų kaimo žuvusio J. Narkūno palaikus. Gali būti, kad tai padarė tas pats Antanas Ragačius, kuris į Vokietiją besitraukiančius šaulius pavėžėjo iki ūkininkės, gyvenusios prie Kidulių.

Parvežti velionio palaikų iš pasienio išvažiavo V. Išganaitis, P. Greitaitis, V. Vakausa, klebonas J. Augustaitis ir kt. Pasienyje jie susirado kapo vietą, velionio palaikus suvyniojo į paklodes ir įdėjo į karstą.

Karstą iš pasienio parvežė arkliais. Laidotuvės buvo labai iškilmingos. Šauliai nupynė vainikų ir laukė miestelyje. Gedulingą procesiją miestelėnai pasitiko Gelgaudiškio kalne. Grojo pučiamųjų orkestras. Vainikų buvo daugybė. Dvi vainikų

A. Narkūnienės
(1909–1968) kapas
Gelgaudiškio kapinėse.
2003 m.

juostos buvo kokių 8–10 m ilgio. Ant vieno kaspino buvo užrašyta: „*Tu, aštrų kardą pasiėmęs,ėjai ginti brangiosios Tėvynės nuo raudonojo budelio rankos*“. Vainikus nešė jaunimas. Karstą lydėjo merginos, pasipuošusios tautiniais rūbais. Procesija nusi-leido prie bažnyčios.

Po apeigų bažnyčioje karstą su velionio palaikais išlydėjo į miestelio kapines. Atsisveikinimo kalbas pasakė V. Išganaitis, Murauskas, klebonas J. Augustaitis. Prie kapo duobės šauliai atsisveikino kariškų šautuvų salve. J. Narkūną palaidojo greta sūnaus Mindaugėlio, kuris, būdamas 5-erių metų, dar prieš karą paskendo Nemune.

1968 m. amžinam poilsiui ten pat atgulė ir Agota Puskunigienė (Narkūnienė). Dėl jos pasikeitusios pavardės net Gelgaudiškyje mažai kas žino, kur palaidota ši aktyvi tarpukario šaulė.

Kai po karo antrą kartą sovietai sugrįžo į Lietuvą, A. Narkūnienė slapstėsi, pasitraukė į Kauną. Ten antrą kartą ištekėjo, tapo Puskunigiene. Gyvenant Kaune, Gelgaudiškyje suėmė jos sesers vyrą Praną Račiūną ir įkalino Lietuvoje. A. Narkūnienė mirė Kaune. Prieš mirtį ji vyro paprašė palaidoti ją Gelgaudiškyje, šeimos kape.²

Narkūnų šeimai skirto paminklo apačioje buvo iškaltas nedidelis tekstelis. Apie 1997–1998 m. žodžius paminkliniame akmenyje jau buvo sunku įskaityti.

Antroji šaulių pasitraukimo versija

Apie kitas galimas Gelgaudiškio šaulių pasitraukimo į Vokietiją aplinkybes papasakojo tuo metu Stanaičių kaime (Gelgaudiškio vls.) gyvenęs Antanas Bajerčius.

„Į mūsų namus Stanaičių kaime 1941 m. vasario pradžioje atėjo du ar trys gelgaudiškietiai. Kadangi buvo vakaras, tai mane ir seseris nuvarė gulti. Ką kalbėjo tarpusavyje suaugusieji, mums, vaikams, pasiklausyti nepavyko, nors buvo labai smalsu. Tik 1980 m. mama, Marcelė Bajerčienė, jau gulėdama mirties patale papasakojo, kad tuomet buvo atėję Gelgaudiškio šauliai, ku-

² Pateikė Angelė Zymonienė, apie 80 m., kilusi iš Gelgaudiškio. Užrašė Antanas Andrijonas 1998 m. Rankraštis pas jį.

riuos ji išvežė Rytprūsių pusėn, į Slavikus pas gydytoją Povilaitį. Kaip pasienin vyko kita šaulių grupė, mama nežinojo (saugumo sumetimais pasitraukiantys iš Lietuvos šauliai išvyko dviem grupėmis). Kadangi buvo žiemos metas, prie rogių (šlajų) prikabino vežimėlį (karučius), kad būtų ilgesnis kinkinys, dugne įrengė gultą: ten įsitačiusius šaulius uždengė šieniu. Važnyčiojo mama (taip buvo nutarta, kad nekiltų didesnio įtarimo).

1941 m. sugrįžę šauliai mamai padovanojo albumą su savo nuotraukomis ir parašais pirmajame lape. Dabar tas albumas saugomas pas mano seserį Teresę Ambraziene, kuri gyvena taip pat Gelgaudiškyje. Albume nėra tik pirmojo lapo, kurį 1945 m. sunaikino sovietinės valdžios atstovai“³.

---

³ Iš savo atminties 2004 m. užrašė Antanas Bajerčius, apie 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (gim. Staičių k., Gelgaudiškio vls.).

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių, kilusių iš Gelgaudiškio apylinkių, sąrašas

Parengė Ričardas Čepas

Ambrasas Pranas, Kazio	Gimė 1894 01 06 Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). 1932 m. gyv. Kiaulupių k. Tarnavo 1919 01 14–1920 02 18. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8948 išduotas 1932 12 28.
Bacevičius Vladas, Jono	Gimė 1903 05 30 Sirvydų I k., Lekėčių vls. (Šakių r.). Tarnavo 1920 06 19–1921 10 14. Gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Bartupio k. Po apdovanojimo buvo baustas sđk, apdovanojimas atimtas. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7489 išduotas 1931 11 06.
Bandzevičius Jurgis, Simo	Gimė 1897 02 21 Endrikių k., Slavikų vls. (Šakių r.). Įst. sav. 1919 01 16. Apdov. Vyčio Kryžiumi. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Gudlaukio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3596 išduotas 1929 08 31.
Bastys Pranas, Jono	Gimė 1900 12 03 Kaupiškių dv., Kaupiškių vls. (Vilkaviškio r.). Įst. sav. 1919 02 30. 1929 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6159 išduotas 1931 01 22.
Berskis Antanas, Antano	Gimė 1900 09 30 Dievogalos k., Zapyškio vls. (Kauno r.). Tarnavo 1919 01 13–1920 08 05. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Pajotijo k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3590 išduotas 1929 08 21.
Beržvinskas Juozas, Jono	Gimė 1898 02 15 Pervaznikų k., Šakių apskr. (Šakių r.). Tarnavo 1919 01 27–1921 11 18. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dobilaičių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6072 išduotas 1930 12 15.
Bunikis Antanas, Prano	Gimė 1892 02 02 Pajotijo k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Mirė 1919 04 23. Įst. sav. 1919 04 07. Sav. LKKSK 1933 10 24, prot. Nr. 252. Mirė LRK Igoninėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9324 išduotas 1933 10 31.
Černevičius Kazys, Antano	Gimė 1896 05 01 Šimkų (Kurtinių) k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Grandinis. Tarnavo 1919 07 18–1920 09 26. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Trako k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5799 išduotas 1930 10 31.
Čižauskas Justinas, Juozo	Gimė 1889 02 25 Suvalkų k., Griškabūdžio vls. (Šakių r.). Vyčio Kryžiaus kavalerius. Tarnavo 1919 01 08–1920 02 29. 1932 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. K-ja svarstė 2 k.: 1939 05 26, prot. Nr. 236, 1940 05 31, prot. Nr. 2. LKKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 10243 išduotas 1940 06 05.
Dailydė Bronius, Ambroziejus	Gimė 1897 10 15 Griškabūdžio mstl. Puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 03 02–1921 03 12. Gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5929 išduotas 1930 11 17.
Dovydaitis Juozas, Kosto	Gimė 1898 01 26 Kumpupių k., Šakių vls. (Šakių r.). Jaun. puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 01 27–1921 12 01. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dobilaičių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4078 išduotas 1929 11 21.
Dumčius Juozas, Prano	Gimė 1898 07 29 Kuodžių k., Sintautų vls. (Šakių r.). Tarnavo 1919 03 13–1921 10 07. 1930 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Narkūnų k. 1934 m. apdov. anuliuotas, nes įvyko klaida, įrašyta ne ta įstojimo data, o 1919 03 02. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5086 išduotas 1930 05 30.
Dumčius Pranas, Juozo	Gimė 1898 07 21 Bagdžių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Ats. viršila. Tarnavo sav. 1919 03 03–1921 12 01. 1928 m. gyv. Naumiesčio mstl. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1644 išduotas 1929 02 19.
Duoba Jonas, Antano	Gimė 1899 07 16 Liudvinavos (Naudvario) plv., Paežerių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 07 25–1922 02 03. Sav. LKKSK 1932 05 24, prot. Nr. 203. 1932 m. gyv. Gelgaudiškio vls. ir k., vėliau – Pagėgių apskr., Smalininkų vls., Vitkienių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8558 išduotas 1932 06 16.

(tęsinys)

Endriukaitis Jonas, Motiejus	Gimė 1900 09 01 Skardupių k., Sintautų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 22–1921 10 07. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4401 išduotas 1930 01 31.
Endriukaitis Pranas, Juozo	Gimė 1887 08 25 Naudvario dv., Plokščių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 03–1920 01 12. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dabitų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4412 išduotas 1930 01 31.
Gabraitis Jonas, Jono	Gimė 1895 12 01 Riogliškių k., Lekėčių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 0 01–1920 04 23. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Skaistakaimio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4682 išduotas 1930 02 15.
Garbauskas Jonas, Juozo	Gimė 1893 07 13 Zizų (Lekėčių) k., Lekėčių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 13–1920 04 17. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dabitų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4415 išduotas 1930 01 31.
Girdauskas Jonas, Juozo	Gimė 1895 05 21 Mureikų k., Griškabūdžio vls. (Šakių r.). Grandinis. Tarnavo sav. 1919 01 16–1922 07 09. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Gudlaukio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4475 išduotas 1930 02 15.
Gudaitis Pranas, Jurgio	Gimė 1892 04 15 Urvinių k., Griškabūdžio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 08–1920 04 10, pašauktu – 1920 11 30–1922 02 25. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Pajotijo k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5326 išduotas 1930 06 25.
Jakas Antanas, Juozo	Gimė 1897 08 29 Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 31–1921 11 13. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Trako k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4395 išduotas 1930 01 31.
Jakštys Juozas, Antano	Gimė 1898 04 23 Trako k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Vyr. puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 01 31–1921 11 13. 1930 m. gyv. Šakių apskr., Plokščių vls., Obeliškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5766 išduotas 1930 10 31.
Juknaitis Pranas, Antano	Gimė 1902 09 20 Šakių mstl. Mirė 1927 06 15. Tarnavo sav. 1919 07 01–1920 06 06. Gyv. Gelgaudiškio vls., Piesčių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7235 išduotas 1931 08 31.
Kairaitis Antanas, Juozo	Gimė 1898 09 17 Papiškių dv., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 03 31–1921 11 11. 1932 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Trako k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8862 išduotas 1932 11 30.
Kaminskas Pijus, Kazio	Gimė 1894 12 20 Tabakynės k., Jankų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 29–1920 03 08. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio dvare. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3366 išduotas 1929 07 31.
Karalius Juozas, Juozo	Gimė 1897 12 25 Pypliškės k., Paežerėlių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 11–1921 10 26. 1931 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Klerapolio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8129 išduotas 1932 03 29.
Kavaliauskas Juozas, Motiejus	Gimė 1899 07 29 Žožekasterio (?) plv., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Įst. sav. 1919 01 21. 1932 m. gyv. Šakių apskr., Kidulių vls. ir dv. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8680 išduotas 1932 07 02.
Kerušauskas Pijus, Kosto	Gimė 1898 05 28 Beržupių k., Jankų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 15–1921 10 07. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5164 išduotas 1930 06 25.
Kybartas Juozas, Prano	Gimė 1902 12 01 Sintautų mstl. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 16–1921 03 01, pašauktu – 1924 01 12–1924 07 14. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5171 išduotas 1930 06 25.
Krapavickas Juozas, Juozo	Gimė 1893 03 14 Valenčiūnų vns., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 03 15–1920 03 20. 1931 m. gyv. Gelgaudiškyje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7460 išduotas 1931 10 28.
Kubilius Juozas, Vinco	Gimė 1900 03 27 Lepšių k., Lukšių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 22–1921 10 21. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų (Dambros) k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3958 išduotas 1929 11 13.

(tęsinys)

Kuncaitis Jurgis, Prano	Gimė 1899 11 08 Panovių (Oškinės) k., Slavikų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 21–1922 05 04. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3859 išduotas 1929 11 11.
Kupstaitis Baltrus, Izidoriaus	Gimė 1896 12 26 Judrarūdės k., Kazlų Rūdos vls. (Marijampolės r.). Tarnavo sav. 1919 03 04–1921 10 16. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5144 išduotas 1930 06 25.
Liormanas Raimundas, Balio	Gimė 1892 09 28 Gelgaudiškio dv., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Mirė 1979 07 09 JAV, Rochesteryje. Karo veikėjas, Lietuvos kariuomenės pulkininkas. Plk. ltn. Įst. sav. 1918 12 01. 11 metų dirbo Klaipėdos krašte. Kalintas nacių okupacijos metais. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. LKKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 19 išduotas 1928 04 23.
Macevičius Vincas, Juozo	Gimė 1900 10 13 Šiuoriškių k., Lekėčių vls. (Šakių r.). Vyčio Kryžiaus kavalerius. Tarnavo sav. 1919 01 10–1921 10 07. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Klerapolio k. LKKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5228 išduotas 1930 06 25.
Mankus Augustinas Jonas, Petro	Gimė 1895 06 22 Karališkių k., Kidulių vls. (Šakių r.). Vyr. puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 06 23–1920 09 18, 1920 10 25–1921 04 25. 1931 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8455 išduotas 1932 05 31.
Matulaitis Justinas, Motiejaus	Gimė 1899 10 12 Ambrasų k., Barzdų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 13–1921 10 21. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Daukantiškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7242 išduotas 1931 08 31.
Mozūraitis Juozas, Jono	Gimė 1900 03 25 Šilupiškių k., Kidulių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 07 01–1921 10 30. 1931 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Yra nuotrauka su kareivio uniforma. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8917 išduotas 1932 12 28.
Navasaitis Jonas, Motiejaus	Gimė 1898 10 15 Suvalkų k., Griškabūdžio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 08–1920 02 29, 1920 08 24–1921 11 13. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5117 išduotas 1930 05 30.
Nevirauskas Antanas, Antano	Gimė 1895 11 16 Varkšų k., Šakių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 17–1920 02 22. 1931 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7099 išduotas 1931 06 25.
Orentas Antanas, Antano	Gimė 1894 02 03 Kerutiškės k., Plokščių vls. (Šakių r.). Vyčio Kryžiaus kavalerius (I rūšies, III laipsnio). Liud. Tarnavo sav. 1919 01 16–1920 08 09. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Petraičių k. LKKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7352 išduotas 1931 09 25.
Pališkis Jonas Antanas, Antano	Gimė 1900 05 14 Grinaičių k., Kidulių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 06 01–1921 10 14. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Branduoliškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5237 išduotas 1930 06 25.
Paukštys Juozas, Jono	Gimė 1895 07 31 Leoniškių k., Paežerėlių vls. (Šakių r.). Grandinis. Tarnavo sav. 1919 01 18–1920 02 08. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dabitų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3086 išduotas 1929 06 26.
Pikšilingis Jonas, Jurgio	Gimė 1896 06 25 Papartynų k., Šakių vls. (Šakių r.). Grandinis. Įstojo sav. 1919 07 29. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Gudlaukio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3943 išduotas 1929 11 13.
Povilaitis Antanas, Domo	Gimė 1893 02 10 Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 21–1920 03 23. 1930 m. gyv. Jurbarkė, 1937 m. – Kaune. Apdovanojimo liudijimas Nr. 10111 išduotas 1938 07 18.
Povilaitis Jurgis, Domo	Gimė 1887 11 06 Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 21–1920 03 31. 1928 m. gyv. Kaune. Apdovanojimo liudijimas Nr. 703 išduotas 1928 08 29.

(tęsinys)

Puidokas Antanas, Petro	Gimė 1897 06 13 Puniškių k., Paežerėlių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 30–1920 04 30. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dabitų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5285 išduotas 1930 06 25.
Puidokas Juozas, Petro	Gimė 1895 10 30 Puniškių k., Paežerėlių vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 08–1920 02 19, 1920 10 17–1921 12 19. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Branduoliškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7302 išduotas 1931 08 31.
Ramockevičius Jonas, Prano	Gimė 1897 11 02 Starkų k., Sintautų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 18–1920 06 12. Buvo bolševikų nelaisvėje. 1929 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Pajotijo k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5344 išduotas 1930 07 31.
Sakalauskas Antanas, Marijonos	Gimė 1899 06 02 Menkinių k., Sintautų vls. (Šakių r.). Puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 01 16–1920 06 09, pašauktu – 1920 11 10–1922 03 30. 1929 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6224 išduotas 1931 01 22.
Stankaitis Vincas, Jono	Gimė 1898 05 11 Meištų k., Būblelių vls. (Šakių r.). Tarnavo 1919 01 16–1921 10 16. Apdov. Vyčio Kryžiaus ordinu. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Žygėnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3821 išduotas 1929 11 11.
Šukys Simas, Kazio	Gimė 1899 12 29 Juodupėnų (Dudorių) k., Slavikų vls. (Šakių r.). Grandinis. Tarnavo 1919 07 19–1921 11 17. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Branduoliškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5253 išduotas 1930 06 25.
Tarnauskas Antanas, Mato	Gimė 1892 05 14 Menkinių k., Sintautų vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 01 11–1920 04 11. Buvo sužeistas. Apdov. Vyčio Kryžiumi. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Bartupio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7616 išduotas 1931 11 16.
Titlius Kazys, Jono	Gimė 1902 12 25 Valakbūdžio k., Slavikų vls. (Šakių r.). Vyr. puskarininkis. Tarnavo 1919 03 07–1920 04 17 ir 1922 12 17–1924 04 08. 1930 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Višinskių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7993 išduotas 1932 02 29.
Treinyas Pranas, Antano	Gimė 1897 02 19 Pakalniškių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo 1919 01 21–1920 06 07. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dabitų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5608 išduotas 1930 09 25.
Ūsas Pranas, Agotos	Gimė 1895 02 12 Šakių mstl. Tarnavo 1919 07 13–1920 04 25. 1929 m. gyv. Šakių apskr., Gelgaudiškio vls., Pajotijo k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6240 išduotas 1931 01 22.
Varnauskas Jonas, Jono	Gimė 1901 02 03 Narkūnų k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo sav. 1919 04 14–1920 05 04, pašauktu – 1921 03 26–1923 05 31. 1930 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Skaistakaimio k., žemės gavo Papiškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7540 išduotas 1931 11 09.
Žilaitis Kazys, Jurgio	Gimė 1896 12 20 Daukantiškių k., Gelgaudiškio vls. (Šakių r.). Tarnavo 1919 01 21–1921 11 12. 1929 m. gyv. Gelgaudiškio vls., Dabitų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5248 išduotas 1930 06 25.

Gelgaudiškio valsčiaus vyrai, 1944 m. tarnavę generolo Povilo Plechavičiaus armijoje

*Informaciją surinko ir
sąrašus sudarė Antanas Bajerčius*

1.	Andriuškevičius Juozas	Gelgaudiškis	1944 m. vokiečių sušaudytas Aukštuosiuose Paneriuose
2.	Bybartas Jonas	Daukantiškių k.	žuvęs bombarduojant Pfafen Fafen miestelį, palaidotas Švabach kapinėse
3.	Čiulkinys Justinas	Daukantiškių k.	žuvęs
4.	Sidzikauskas Mykolas	Daukantiškių k.	1944 05 04 sužeistas kautynėse su Armija Krajova prie Turgėlių. Vėliau – partizanas, žuvęs
5.	Vasiliauskas Antanas	Gelgaudiškis (gali būti iš Kidulių)	Marijampolės karo mokyklos 321 atsargos mokomojo bataliono III kuopos kariūnas
6.	Zokas Jonas	Gelgaudiškis	

Kariai, kuriuos 1944 05 18–19 vokiečiai nuginklavo ir internavo

1.	Andriuškevičius Pranas	Daukantiškių k.	miręs
2.	Bataitis Viktoras	Daukantiškių k.	miręs
3.	Beirūnas Juozas	Šimkų k.	
4.	Bukšnaitis Juozas	Gelgaudiškis	miręs
5.	Dobilas Justinas	Šimkų k.	
6.	Dobilas Zigmąs	Šimkų k.	
7.	Eidukaitis Juozas	Dobilaičių k.	gyvena Kaune
8.	Flėderis Augustinas	Skaistakaimis	gyvena Australijoje
9.	Gabartas Juozas	Gelgaudiškis	gyvena Gelgaudiškyje
10.	Geležiūnas Juozas	Skaistakaimis	
11.	Gerulaitis Vladas	Dabitų k.	miręs Australijoje
12.	Hofmanas Andrius	Pakalniškių k.	
13.	Jakimavičius Jonas	Gelgaudiškis	miręs, NBK*
14.	Januškevičius Jonas	Gelgaudiškis	
15.	Kauneckas Stasys	Daukantiškių k.	miręs
16.	Kriausa Stasys	Dabitų k.	miręs
17.	Kybartas Vincas	Stanaičių k.	miręs
18.	Maskolaitis Jonas	Daugerdiškių k.	
19.	Mencevičius Juozas	Gelgaudiškis	miręs
20.	Murinas Albinas	Skaistakaimis	miręs
21.	Pališkis Vladas	Gelgaudiškis	miręs Australijoje
22.	Pilypaitis Viktoras	Dabitų k.	gyvena Šakiuose
23.	Ramockevičius Vincas	Gelgaudiškis	
24.	Rimkus Antanas	Jotyškių k.	Australijoje?
25.	Sederevičius Kostas	Trako k.	dirbo policijoje, pasitraukė į Australiją
26.	Sederevičius Stasys	Trako k.	nušautas puolant milicijos viršininką Orentą
27.	Sprainaitis Augustinas	Skaistakaimis	miręs
28.	Tamulis Pranas	Narkūnų k.	miręs
29.	Vasiliauskas Pranas	Gelgaudiškis	miręs

* NBK – sovietų naikinamojo bataliono kovotojas.

(tęsinys)

30. Vilkaitis Juozas	Skaistakaimis	miręs (JAV)?
31. Virbickas Juozas	Daukantiškių k.	miręs
32. Žemaitis Jonas	Gelgaudiškis	miręs
33. Žilaitis Juozas	Trako k.	miręs

Šis sąrašas gali būti nebaigtinis, nes žinių apie dalyvavimą Vietinėje rinktinėje Valenčiūnų, Petrėičių (Urniškės), Kregždañčių, Zuikinės, Žygėnų kaimų gyventojų rasti nepavyko.

Pastaba: jeigu nenurodyta, kad asmuo miręs arba nenurodyta jo gyvenamoji vieta, duomenų rinkimo metu (1998 m.) asmuo buvo gyvas.

1. Laisvės kovų dalyviai

Arturas Flikaitis

*Kryžius ir
memorialas laisvės
kovų dalyviams
Šakių kapinėse
(aut. Vidas Cikana)*

*Memorialas Šakių
krašto partizanams*

*2008 m.
Antano Andrijo
nuotraukos*

Juozas Bacevičius. Gimė 1915 m. Šimkų kaime, Gelgaudiškio valsčiuje (gimimo datą ir gimimo vietą liudijančių dokumentų nėra, pateikta pagal baudžiamosios bylos 30581/3 duomenis).

J. Bacevičius 1945 m. įsidarbino „liaudies gynėju“ Gelgaudiškio miestelyje. Tų pačių metų liepos 7 d. kartu su kitais sribais ir milicininkais pasitraukė į mišką pas partizanus. Siaučiant enkavėdistams su šunimis, J. Bacevičių kartu su draugu 1945 m. liepos 26 d. suėmė. Iš jo atėmė vokišką šautuvą ir 39 šovinius. Nuteisė pagal RSFSR BK 58-1a straipsnį. LSSR NKVD kariuomenės karo tribunolas Marijampolėje jį nuteisė 10 m. lagerio su 5 m. teisių apribojimu ir turto konfiskavimu. Iki 1955 m. J. Bacevičius kalėjo Komijos ASSR. Nuo 1955 m. vasario 28 d. iki 1964 m. liepos 1 d. buvo tremtyje Uchtos r., Komijos ASSR¹.

J. Bacevičiaus draugas Juozas Orentas suimtas Šimkų kaime, netoli J. Bacevičiaus namų².

Justinas Balčius. Partizano slapyvardžiai – Mindaugas, Platonas. Gimė 1931 m. (kitur – 1932) lapkričio 22 d. Mozūriškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje, ūkininkų šeimoje (tremties dokumentuose – iš buožių). Mama – Balčiūtė Natalija, Antano, gim. 1906 m. (kitur – 1902). Tėvas – Juozas Matijošaitis, gim. 1895 m. (kitur – 1900) Narkūnų kaime. Vokiečių okupacijos metais dirbo Gelgaudiškio valsčiaus seniūnu, o 1944 m. pasitraukė su vokiečiais.

Baigė Valenčiūnų pradžios mokyklą. Vėliau mokėsi Gelgaudiškio mokykloje, kurioje baigė keturias nereformuotas klases. Dirbo žemės matininku Plókščiuose. Įtarus jį turint ryšių su partizanais, NKVD suėmė Plokščiuose ir atvežė į Gelgaudiškį. Patarde paleido.

1949 m. kovo 25 d. motiną, dėdes, senele išvežė į Sibirą (tremtyje išbuvo iki 1957 m.). Justino tą dieną namuose nebuvo. Šeimos tremties bylos duomenimis, jis buvo paguldytas į Kalvarijos psichiatrinę ligoninę ir dėl sveikatos būklės liko neištremtas. Sužinojęs apie artimųjų tremtį, jis vijosi juos – atbėgo į Šakius, bet artimieji jau buvo išvežti į Vilkaviškio geležinkelio stotį. Justinas sugrįžo į Gelgaudiškį ir išėjo partizanau-

Paskutinysis Tauro apygardos partizanas Justinas Balčius-Plutonas (dešinėje) ir Strakauskas-Povas (tikroji Povo pavardė – Vitas Sederevičius, gimęs Švarplių k., Šakių vls.).

¹ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1520, l. 54–55, 65² Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.), 135–136, 143; *ten pat*, b. 1524, l. 190; *ten pat*, ap. 45, b. 1218, l. 61; *ten pat*, ap. 47, b. 1132, l. 127, 131; *ten pat*, ap. 58, b. P-18202-LI, l. 60, 99.

² Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.).

*Partizanai Vitas
Sederevičius-Povas
(kairėje) ir Justinas
Balčius-Plutonas*

ti. Į partizanų gretas įsijungė 1949 m. gegužės mėnesį. Priklausė Žalgirio rinktinės 37 kuopai. Vėliau buvo Vasario 16-osios tėvūnijos vado adjutantas Mindaugas.

1957 m., jau „užgesus“ aktyviai ginkluotai kovai, jis slapstėsi Jono Račiūno sodyboje pas Agotą Račiūnienę (specialiai įrengtame bunkeryje) Elizāvos kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Tų metų liepos 26 d. Šakių KGB gavo agentūrinį pranešimą apie J. Balčiaus slapstymosi vietą. Rusų garnizono kareiviai kartu su Šakių sribais, vadovaujamais Pozdniakovo, apsupto sodybą ir siūlė J. Balčiui pasiduoti, tačiau Justinas šūviu į galvą baigė savo kovos šlovę, nesulaužydamas priesaikos. Jo mirties data – 1957 m. liepos 27 d.

J. Balčius buvo paskutinis Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanas. 1953 m. kovo mėnesį likvidavus būrio karių, jis liko vienas ir toliau veikė Šakių rajono teritorijoje.

J. Balčius pripažintas Kariu savanoriu (statusas suteiktas po mirties, LGGRTC įsakymas Nr. 91, 1999 m. spalio 4 d.)³.

J. Balčius partizanavo kartu su Jonu Budininku. Jo porininkas buvo Strakauskas-Povas (tikroji pavardė Vitas Sederevičius iš Švarplių k., Šakių vls.). Slėptuvę J. Račiūno sodybos tvarto palėpėje J. Balčius išsirengė 1953 m. Paskutinio Tauro apygardos partizano kūną kareiviai ir sribai nuvežė į Šakius ir užkasė Nyšgirio miške. Tiesiant kelio atkarpą Šakiai–Griškabūdis–Pilviškiai, J. Balčiaus ir kitų ten užkastųjų kaulai buvo išbarstyti ir dabar guli po asfaltu⁴.

Justinas Čiulkinys. Gimė 1923 m. lapkričio 24 d. Daukantiškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Mokėsi Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje. Baigęs 4 klases, dirbo plytinėje.

1944 m. įstojo į gen. P. Plechavičiaus armiją (Vietinę rinktinę), 310 batalioną, 2 kuopą. 1944 m. gegužės 4 d. kautynėse prie Turgėlių eilinis J. Čiulkinys buvo sužeistas į ranką, gydėsi ligoninėje Vilniuje (1948 m. vasario 18 d. Gelgaudiškio vls. MGB pažyma).

Po karo J. Čiulkinys dirbo milicininku Gelgaudiškyje. 1945 m. liepos 6 d. kartu su 18 žmonių J. Čiulkinys, pasi-

³ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 530, l. 155–156; ap. 47, b. 1132, l. 159, 315, 340, 379, 382; f. V-5, ap. 1, b. R-6370.

⁴ Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.). Rankraštis pas jį.

ėmęs iš milicininkų ir sribų būrio šovinių ir rankinių kulkosvaidį, pasitraukė pas partizanus į Stirnos (vėliau pervadintą į Žalgirio) rinktinės 37 kuopą (1948 m. vasario 18 d. Gelgaudiškio vls. MGB pažyma). Pereiti pas partizanus agitavo J. Čiulkinys. 1945 m. rugsėjį (diena nenurodyta) jis žuvo karinės čekistinės operacijos metu. Yra išlikęs 1945 m. rugsėjo 23 d. atpažinimo protokolas. Atpažinime dalyvavo Pranas Čiulkinys (Justino tėvas), sesuo Marytė ir brolis Antanas. Kartu su jais dalyvavo milicijos viršininkas Koškinas. P. Čiulkinys iškastame ir atidengtame karste (taip dokumente) atpažino žuvusį savo sūnų. Apie žuvimo detales archyve nerasta. Jo sesers S. Usonienės teigimu, yra gyva liudininkė, mačiusi, kaip žiauriai jis buvo nužudytas (liudininkė Janina Račiūnienė gyvena Medžiotojų g., Gelgaudiškyje; sesuo S. Usonienė – Vydūno g. 21–29, Vilniuje).

J. Čiulkinio šeima: tėvas – Pranas Čiulkinys, gim. 1893 m., motina – Marijona Čiulkinienė, gim. 1890 m., broliai – Kostas, gim. 1928 m., Jonas, gim. 1936 m., Antanas, gim. 1939 m., seserys – Marijona, gim. 1929 m., Salomėja, gim. 1944 m. Iš Lietuvos šeima išstremta 1948 m. gegužės 22 dieną.

Iki 1940 m. J. Čiulkinio tėvas Gelgaudiškyje turėjo parduotuvę, o Daukantiškių kaime (Gelgaudiškio vls.) – 2 ha žemės pagalbinį ūkį. Parduotuvę 1940 m. uždarė ir iki 1945 m. jis dirbo turėtą žemę. P. Čiulkiniui prašant, 1945 m. jam buvo skirta 15 ha žemės Narkūnų kaime (Gelgaudiškio vls.), o turėta žemė atiduota valstybės fondui.

J. Čiulkiniui pripažintas kario savanorio teisinis statusas po mirties (LGGRTC įsakymas Nr. 119, 1999 m. gruodžio 13 d.)⁵.

Kaip žiauriai buvo nužudytas J. Čiulkinys, gyva liudininkė yra Janinos Račiūnienės sesuo Sakalauskienė, gyvenanti Voverių kaime, Sintautų seniūnijoje.

J. Čiulkinys apdovanotas kario savanorio medaliu (kaip Vietinės rinktinės karys). Palaidotas Šiurpiškių kaimo kapinėse⁶.

Vincas Dobilas. Gyvenęs Mozūriškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Buvo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanas (kituose dokumentuose nurodyta, kad jis buvo LLA Vanagų būrio vado Jono Bacevičiaus pavaduotojas (vadas), slapyvardžiu Erelis. Į partizanų būrį įstojo 1945 m. birželio mėnesį. 1945 m. liepos 17–18 d. Gelgaudiškio užpuolimo metu (norėta sunaikinti par-

Vincas Dobilas – Lietuvos kariuomenės puskarininkis. Apie 1937 m.

⁵ LCVA, f. R-1234, ap. 1, b. 6, l. 2; LYA, f. 5, ap. 1, b. 5388, l. 2–3, 14–15, 19.

⁶ Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.).

tinį sovietinį aktyvą, iš valsčiaus NKVD skyriaus atimti ginklus ir dokumentus, iš valsčiaus vykdomojo komiteto – rašomąją mašinėlę ir dokumentus) buvo sužeistas, mirė vežamas vežime. Palaidotas Bartupio (?) miške. Tų pačių metų lapkričio 22 d. išbrauktas iš partizanų sąrašų kaip žuves.

*Vanaų būrio vadas
Vincas Dobilas-Erelis
(trečias iš kairės).
Apie 1940 m.*

Pastaba. Aldonos Vilutienės ir Justino Sajausko knygoje „Ištark mano vardą“ (l. 85) pažymėta, kad V. Dobilas, gimęs 1923 m., žuvo 1945 09 08 Gelgaudiškyje, palaidotas Pašilių miške (šie duomenys nesutampa su NKVD archyviniais dokumentais)⁷.

V. Dobilas gimė 1917 m. Šimkų kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Į Dabūtų kaimą persikėlė gyventi praėjusio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje, kai tėvai ten išgiję žemės. Į partizanų gretas įstojo 1944 m. rudenį. Priklausė Tauro apygardos Stirnos rinktinei. 1945 m. liepos mėnesį, puolant Gelgaudiškį, buvo sužeistas ir mirė. Tiksli užkasimo vieta nežinoma.

Kad V. Dobilas gimęs 1917 m. ir žuves 1945 m. liepos 17 d., patvirtino buvęs partizanas Mozūraitis, o kad gimęs 1923 m. ir kitus netikslus duomenis pateikė V. Dobilio brolio žmona J. Dobilienė⁸.

Juozas Jakas-Kėkštas

Juozas Jakas. Gimė 1916 m. Narkūnų kaime, Gelgaudiškio valsčiuje, mažažemių valstiečių Prano ir Domicelės Jakų šeimoje. Augo kartu su broliu Pranu, seserimis Stase ir Emilija. 1942 m. birželio mėn. J. Jakas susituokė su Ona Kriščiūnaite iš Karališkių kaimo. Gyveno kartu su tėvais. 1943 m. kovo mėn. 14 d. gimė sūnus Benediktas, o 1945 m. gegužės mėn. 15 d. – Zigmas Kazimieras.

Užėjus sovietams, J. Jakas pradėjo slaptystis nuo šaukimo į kariuomenę. Jo sūnaus teigimu, patarus Pranui Runui-Šarūnui, Gintarui, Algirdui, Daugirdui – legendiniam partizanui, įstojo į Gelgaudiškio miliciją, palaikė ryšius su partizanis, vykdė jų užduotis, patikimus vyrus verbavo eiti į partizanus. 1945 m. birželio mėn. 7 d. naktį iš Gelgaudiškio trys

⁷ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1520, l. 54–55, 65, 135–136, 143; *ten pat*, b. 1524, l. 190; *ten pat*, ap. 45, b. 1218, l. 61; *ten pat*, ap. 47, b. 1132, l. 127, 131; *ten pat*, ap. 58, b. P-18202-LI, l. 60, 99.

⁸ Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.).

milicininkai ir 9 stribai su ginklais papildė partizanų gretas. Juos išvedė Juozas Jakas, Antanas Žukaitis ir Vytautas Čiulkinys. 1945 m. liepos mėn. 10 d. Šilo miške jis susitiko su Vincu Dobilu, Juozu Gaidžiu ir kitais. 1947 m. gruodžio mėn. 27 d., agento *Keleivio* išduoti, Liepalotų kaime gyvenusio Andriaus Bekerio sodyboje (tuometu ten gyveno Kuncaičiai) rusų kareivių kartu su stribais, vadovaujant MGB kapitoniui Perevalovui ir MGB jaunesniajam leitenantui Jakušiniui, partizanai buvo apsupti. Susišaudyme žuvo J. Jakas-Kėkštas, Saidokas, Žaibas, Vytautas Jakštys-Žilvitis (atpažinimo akte – Žalvitis), Vytautas Mažeika-Žvejys, Vincas Runas, Jonas Spirauskas-Putinas ir Vincas Tunaitis-Patrimpas. Agentas *Keleivis* savo pranešime nurodė – „*Pas Kauniene – Kušlynėje*“. Iš tiesų jie ten buvo, bet, perėję Memčikių alksnyne, apsisusto Bekerynėje poilsui. Iš ten buvusių tą naktį gyvas liko tik vienas – sužeistas į galvą Pranas Jurgilas-Žvalgas. J. Jakas-Žaibas, Tauro apygardos Žalgirio rinktinės 37 kuopos partizanas, žuvo 1947 m. gruodžio mėn. 27 d.⁹

Kazys Jankauskas. Gimė 1919 m. Gyveno Jotỹškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Išsilavinimas – zootechninis (taip dokumente). Buvo nevedęs.

1944 m. rudenį apie mėnesį su broliu Pranu slapstėsi nuo armijos, nelegaliai gyveno savo tėvų ūkyje. 1945 m. vasario mėn. K. Jankauską areštavo Gelgaudiškio poskyrio milicijos darbuotojai ir išsiuntė į armiją.

Kazio brolis Pranas Jankauskas gimė 1907 m., buvo aktyvus Tauro apygardos Geležinio vilko rinktinės V. Kudirkos būrio ryšininkas (taip dokumente, tačiau Gelgaudiškio apylinkėse veikė Žalgirio (Stirnos) rinktinės V. Kudirkos kuopa). Jankauskų šeimoje dažnai lankydavosi partizanai, ten jie buvo slepiami, maitinami.

Kazys Jankauskas su tėvu Pranu Jankausku, gim. 1872 m., motina Marijona Jankauskiene, gim. 1879 m., seserimis Agota Jankauskaite, gim. 1914 m., ir Anele Jankauskaite, gim. 1916 m., 1947 m. birželio 24 d., kaip partizanų ryšininko ir buožės šeima, buvo ištremta iš Lietuvos. 1947 m. gruodžio 1 d.

Jankauskų šeima už ryšius su sukilėlių nacionalistiniu būriu (taip dokumente) SSSR MGB ypatingojo pasitarimo išsiųsti 10 m. tremtin į Tiumenės sritį.

Kazys Jankauskas. Baikalovo r., Tiumenės sr. 1950 m.

K. Jankauskas, būdamas tremtyje, Lietuvos pogrindžio vadovų nurodymu, 1949 m. keliuose Tiumenės srities rajonuose įkūrė kontrrevoliucinę organizaciją, kurią pavadino „Priesaika tremtyje“. Ši organizacija turėjo suvienyti asmenis, 1947–1948 m. ištremtus iš Lietuvos kaip partizanų ryšininkus. Organizacija turėjo savo programą, įstatus ir laikraštį „Be Tėvynės“. Organizacijos programą ir įstatus parengė pats K. Jankauskas, sugalvojo pavadinimą „Priesaika tremtyje“, įtraukė į jos darbą Vitą Kaziulionį. Iš pat pradžių organizacijoje dirbo Antanas Kybartas.

1951 m. spalio 19 d. Vakarų Sibiro karinės apygardos karo tribunolas K. Jankauską nuteisė pagal RSFSR BK 58-1a str., 58-10 str. II dalį, 58-11 str.

mirties bausme. 1952 m. vasario 26 d. jis buvo sušaudytas.

⁹ LYA, f. K-1, ap. 3, b. 1522, l. 182; *ten pat*, f. 1771, ap. 11, b. 283.

K. Jankauskui pripažintas laisvės kovų dalyvio teisinis statusas po mirties (LGGRTC įsakymas Nr. IV-86, 2003 06 04)¹⁰.

„Tai buvo priesaika žmoniškumui, vienybei, tėvynei Lietuvai. Mes prisiekėme grumtis su primestomis negandomis, padėti varge silpniesiems, neužmiršti tautiškumo dvasios, savų papročių, išlikti tėvynės vertais vaikais, bendromis jėgomis nešti sunkią tremtinio dalią“, – savo prisiminimuose rašo buvęs tremtinys V. Kaziulionis¹¹.

2003 m. gegužės mėn. 12 d. Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso dekretu K. Jankauskas apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Riterio kryžiumi (po mirties)¹².

Antanas Jankevičius. Gimė 1914 m. Biliūnų dvare, Girkalnio valsčiuje, Rasėinių apskrityje, kumečių šeimoje. Tremties byloje esančioje autobiografijoje A. Jankevičius rašė, kad Girkalnio pradžios mokykloje baigė dvi klases. 1925 m. persikėlė į Pakalniškių kaimą, Gelgaudiškio valsčių, o 1930 m., *„mirus tėvui Mykolui Jankevičiui, šeima persikėlė gyventi į Daukantiškių kaimą“*. Čia gyvendamas A. Jankevičius baigė Gelgaudiškio pradžios mokyklą. 1932 m. jis pradėjo dirbti plytinėje. Nuo 1936 m. dirbo Gelgaudiškio valsčiaus valdyboje (jis rašo *„savivaldybėje“*, rusų kalba – *„uprava“*) raštininku. Šį darbą dirbo ir vokiečių okupacijos metais. Vokiečiams traukiantis, jiems davė asmenų, lojalių tarybų valdžiai, sąrašą, kad pastarieji būtų išsiųsti į Vokietiją.

A. Jankevičiaus motina – Elžbieta, tėvas – Kazys.

Apie 1939 m. A. Jankevičius vedė Kazę Jucaitytę, gimusią 1910 m. Turėjo sūnų Romą, gimusį 1940 m., ir dukrą Aldoną, gimusią 1941 m.

1944 10 15–1945 02 02 A. Jankevičius dirbo Gelgaudiškio valsčiaus valdybos sekretoriumi. Buvo susipykęs su Gelgaudiškio vykdomojo komiteto pirmininku P. Kuprišausku dėl moterų (taip byloje). Bijoj, kad nepaimtų į kariuomenę, todėl susitarė su NKVD Gelgaudiškio valsčiaus stribu (milicininku) J. Jaku ir pasislėpė jo tėvo Prano Jaku namuose Narkūnų kaime. Ten bulvių bunkeryje gyveno iki 1945 m. liepos mėn. 6 d. Naktį iš liepos 6 d. į liepos 7 d. kartu su J. Jaku, V. Čiulkinu ir kitais, pasitraukusiais iš stribų bei milicijos, išėjo į mišką ir įsijungė į partizanų gretas. Būryje buvo iki arešto.

A. Jankevičius 1946 m. vasario 13 d. Marijampolėje LSSR MVD Karo tribunolo sesijos nuteistas pagal RSFSR BK 58-1a str. ir SSSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsako 2 str. 15 metų katargos darbų su teisių apribojimu 5 metams, be turto konfiskacijos. 1957 m. rugpjūčio mėn. 23 d. paleistas iš lagerio, nuvyko pas savo šeimą, ištremtą į Irkutsko sritį, Altajaus kraštą. Šeima – tėvai, žmona ir vaikai 1949 m. kovo mėn. ten buvo ištremti kaip partizanų būrio nario giminės. Tremties byloje yra duomenų, kad, gyvendamas Irkutsko srityje, A. Jankevičius dirbo įvairius darbus. Jo sūnus 1997 m. tebegyveno Kutuliko gyvenvietėje, Altajaus rajone, Irkutsko srityje¹³.

A. Jankevičius 1945 m. rugsėjo 14 d. Šukevičienės sodyboje (Petraičių k., Gelgaudiškio vls.) buvo suimtas. Priklausė Vinco Dobilo Vanagų grupei, Tauro apy-

¹⁰ LYA, f. K-1, b. 14019.

¹¹ Vyčio Kryžiaus ordinai – dviem Zanavykijos sūnums, *Valsčius*, 2003, geg. 27, p. 5.

¹² Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.).

¹³ LYA, f. V-5, ap. 1, b. 16067.

gardos Stirnos (vėliau Žalgirio) rinktinės 37 kuopai. Po lagerio kartu su šeima gyveno Alarsko rajone, Irkutsko srityje. Ten mirė ir palaidotas.

Drauge su A. Jankevičiumi buvo suimtas V. Mileris. Tremtyje A. Jankevičiaus šeimoje gimė sūnus Bronius. 1992 m. dukra Aldona ir sūnus Bronius buvo atvykę į Lietuvą. Broniaus žmona buriatmongolė taip pat lankėsi Lietuvoje¹⁴.

Antanas Kybartas. Gimė 1908 m. Stanaičių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje, ūkininkų Prano ir Onos (Valuckaitės) Kybartų šeimoje. Baigė tris pradžios mokyklos klases, dalyvavo jaunųjų ūkininkų veikloje, tarnavo Lietuvos kariuomenėje, buvo aktyvus Šaulių sąjungos narys. Vedė Oną Martynaitę (1942 m.), o 1943 m. gimė sūnus Antanas Anicetas. Turėjo 28 ha žemės (kitur – Kybartų šeima kartu su Martynaičių žeme turėjo 40 ha žemės, iš jų – 11 ha miško).

A. Kybartas 1945–1947 m. buvo aktyvus Tauro apygardos Žalgirio rinktinės Kudirkos kuopos partizanų rėmėjas. Ilgą laiką jo namuose slėpėsi brolis Vincas Kybartas, areštuotas 1945 m. vasarą. Jo namuose vykdavo partizanų pasitarimai. Žinoma, kad 1947 m. liepos 20 d. A. Kybartas partizanams padėjo pasislėpti nuo kareivių. SSSR MGB ypatingojo pasitarimo 1947 m. gruodžio 2 d. nutarimu už ryšius su partizanais nuteistas 10 metų miško darbų, o 1947 m. gruodžio 10 d. kartu su visa šeima – žmona Ona Kybartiene (gim. 1918 m.), sūnumi Antanu Anicetu, tėvu Pranu Kybartu (gim. 1883 m.) ir motina Ona Kybartiene (gim. 1890 m.) – ištremtas į Tiumenės sritį, Jurginsko rajoną. Buvimas tremtyje skaičiuotas nuo 1947 m. gruodžio 3 d.¹⁵

Dirbdamas Tiumenės srities Zavadoukovsko miško realizavimo įmonėje miško ruošos ir pakrovimo darbų brigadininku, A. Kybartas kartu su Kazimieru Jankausku (vienas kitą pažinojo nuo vaikystės, gyveno kaimynystėje, tik skirtinguose kaimuose) organizavo lietuvių pasipriešinimo grupę „Priesaika ištrėmime“, kuri leido laikraštį „Be Tėvynės“. A. Kybartas tvarkė laikraščio politinį skyrių. Tiumenės srities MGB tardymo skyrius 1951 m. kovo 8 d. A. Kybartą suėmė ir apkaltino aktyvia tautine antitarybine veikla: iš tremtinių kūrė būrį, kurį orientavo ginkluotai kovai, palaikė ryšius su pasipriešinimo dalyviu Lietuvoje Paukščiu, Zoku ir Bukleriu, gyvenančiais Vokietijoje. Vakarų Sibiro karinės apygardos karo tribunolas 1951 m. spalio 19 d. pagal RSFSR BK 58-1a, 58-10 II dalį A. Kybartą nuteisė sušaudyti. Tiumenės mieste 1952 m. vasario 26 d. nuosprendis įvykdytas. Duomenų apie palaidojimo vietą nėra¹⁶.

Po 40 metų Tiumenės srities prokuratūra A. Kybartą reabilitavo (1992 m. balandžio 2 d. reabilitacijos pažyma Nr. 13-43/162-92, Rusijos Federacijos saugumo ministerijos Tiumenės srities valdybos 1992 m. gegužės 28 d. raštas Nr. 10/5-k-87).

A. Kybartui suteiktas laisvės kovų dalyvio teisinis statusas po mirties (LGGRTC įsakymas Nr. 63, 2000 m. rugpjūčio 28 d. 2003 m. gegužės 12 d. Lietuvos Prezidento Rolando Pakso dekretu A. Kybartas apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Riterio kryžiumi (po mirties)¹⁷.

*Antanas Kybartas.
Tiumenės kalėjimas.
1951 03 08*

¹⁴Pateikė Antanas Bajerčius, 70 m., gyv. Gelgaudiškyje (kilęs iš Stanaičių k., Gelgaudiškio vls.).

¹⁵LYA, f. V-5, ap. 1, b. 24738, l. 2–3, 19–20, 49.

¹⁶LYA, f. V-5, ap. 1, b. 14019, l. 75–78.

¹⁷LYA, f. V-5.1, b. 24738.

Antanas Strazdas. Gimė 1904 m. Tiflisyje (taip dokumente). Kilęs iš valstiečių šeimos (tėvas turėjo 11 ha žemės). 1918 m. baigė 7 klases bei komercijos mokyklą ir iki 1923 m. dirbo savo tėvų ūkyje. 1923–1924 m. dirbo praktikantu raštininku, 1924–1938 m. valsčiaus sekretoriumi. 1938 m. pervestas į Šakių apskrities valdybą eiti buhalterio instruktoriaus pareigas. Jas ėjo iki 1940 m. liepos mėn. Buvo vedęs. Žmona – Bronislava Strazdienė, gim. 1907 m., dukra – Nijolė Strazdaitė, gim. 1934 m.

A. Strazdas 1926–1940 m. priklausė Šaulių sąjungai, kurioje užėmė vadovaujančias pareigas ir aktyviai dalyvavo jos veikloje. Apdovanotas: 1928 m. Lietuvos Nepriklausomybės medaliu, 1930 m. už dalyvavimą savanoriškoje priešgaisrinėje apsaugoje (taip dokumente, galbūt apdovanotas medaliu „Artimam pagalbon“?), 1934 m. – Gedimino medaliu (taip dokumente, galbūt apdovanotas DLK Gedimino ordino medaliu?), 1939 m. – už aktyvią veiklą Šaulių sąjungoje Vytauto Didžiojo medaliu (taip dokumente, galbūt apdovanotas Vytauto Didžiojo ordino medaliu?).

A. Strazdą Šakių apskrities NKVD skyrius už priklausymą kontrevoliucinei organizacijai (Šaulių sąjungai) areštavo 1941 m. birželio 14 d. (tuo metu jis gyveno Gelgaudiškyje). Kaltintas pagal RSFSR BK 58-4 ir 58-13 str., o 1942 m. rugsėjo mėn. 12 d. NKVD ypatingojo pasitarimo nuteistas sušaudyti. Tikslaus bausmės įvykdymo laiko dokumentuose nerasta¹⁸.

Jakubauskai. Zigmas Jakubauskis (Jokubauskas) gimė 1932 m. Gyveno Gelgaudiškio vaikų namuose. Ištremtas 1941 m., pateko į Tenga gyvenvietę, Ongudajaus rajoną, Altajaus kraštą. Ten ir mirė 1941 m.¹⁹

Jakubauskaitė Olė, Zigmo sesuo, gimė 1934 m. Gyveno Gelgaudiškio vaikų namuose. Kartu su broliu 1941 m. išvežta į Tenga gyvenvietę, Ongudajaus rajoną, Altajaus kraštą.

Lietuvos ypatingajame archyve jų bylų nėra²⁰.

¹⁸ LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-14806-LI.

¹⁹ ANK KER. LGGRTC leidinys *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941 m.*, t. 1, l. 340.

²⁰ LGGRTC leidinys *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941 m.*, t. 1, l. 340.

2. Laisvės kovų dalyviai

Antanas Bajerčius

*Jonas Būdininkas-Nemiras (kairėje)
Taišeto lageryje
su Pranu Jurgilu
(taip pat partizanas,
gyvena Panoviuose,
Šakių r.)*

Jonas Būdininkas-Nemiras. Gimė 1914 m. Panovių kaime, Sintautų valsčiuje. Buvo Lietuvos policininkas. Po Antrojo pasaulinio karo gyveno pas brolių Jurgį Mozūriškių kaime. Partizanavo nuo 1945 m. 1953 m. pavasarį Petro Bindoko sodyboje Jankūnų kaime buvo sužeistas ir suimtas. Suėmimo operacijai vadovavo Gelgaudiškio strībų vadas J. Dambrovskis. Vėliau J. Būdininką įkalino. Kalėjo Rešotų, Taišeto lageryuose. Mirė 1980 m. rugpjūčio 14 d. Krasnodaro krašte.

Priklausė Tauro apygardos Stirnos (vėliau Žalgirio) rinktinės 37 kuopai, kuri nuo 1949 m. birželio 25 d. buvo vadinama Vasario 16-osios tėvūnija.

Antanas Jasaitis-Dobilas. Gimė 1928 m. Pāpiškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Į partizanų gretas įstojo 1947 m. Žuvo tų pačių metų rugpjūčio mėnesį prie Slavikų patekęs į pasalą. Palaidotas Kiduliuosė.

*Jasaičių šeima.
Antroje eilėje
(pirmas iš dešinės) –
Antanas Jasaitis-
Dobilas*

Priklausė Tauro apygardos Stirnos (vėliau Žalgirio) rinktinei.

Juozas Karnauskas-Nemunėlis.

Gimė 1929 m. Pervāzninkų kaime, Kidulių valsčiuje. Praėjusio amžiaus ketvirtojo dešimtmečio pradžioje šeima persikėlė gyventi į Gelgaudiškio valsčiaus Pajotijo kaimą.

Antrojo pasaulinio karo metais Juozas mokėsi Kauno amatų mokykloje. Į partizanų gretas išstojo 1945 m. (kur ir į kokį būrį – išsiaiškinti nepavyko). Žinoma, kad partizanavo Dzūkijoje. Žuvo 1948 m. rugpjūčio 8 d. Drūskininkuose. Ten įamžintas jo atminimas.

Edvardas Kubilius-Perkūnas. Gimė 1907 m. Pakalniškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Gyveno Gelgaudiškyje. Į partizanų gretas išstojo 1945 m. Žuvo 1949 m. štabo vadavietei įrengtame bunkeryje Kaliningrado srityje, ties Kirkilų kaimu. Palaidotas Kiduliuosė.

Priklausė Tauro apygardos Žalgirio rinktinės 37 kuopai. *Edvardas Kubilius-*

Agota Kubiliūtė. Edvardo Kubiliaus sesuo. Partizanavo nuo 1945 m. liepos mėnesio. Dalyvavo Gelgaudiškio puolime ir susišaudyme su Šakių sribais, ginant „Vanagų“ grupės stovyklą Plieniškių miške. Vėliau legalizavosi. Buvo suimta ir nuteista kalėti ilgiems metams.

Priklausė V. Dobilo „Vanagų“ grupei, vėliau – Stirnos (Žalgirio) rinktinei.

Jonas Kviečiūnas. Gimė 1902 m. spalio 15 d. Paluobių kaime, Griškabūdžio valsčiuje. Dirbo Gelgaudiškio parapijos klebonijoje ir buvo vadinamas Klebono Jonu. 1945 m. liepos 17 d. ryte vežė sužeistus partizanus Dobilą ir Ulinską. Grįžtant į Gelgaudiškį, jį sulaukė rusų kareiviai ir nu-

Jonas Kviečiūnas

žudė. Kūnas buvo numestas Plókščiuose, vėliau miške, žmonių vadinamu Taboru. Velioniui atpažinti buvo nuvežta Gelgaudiškio klebonijos šeiminkė Brigita Ake-laitytė. J. Kviečiūno palaukus žmonės parvežė į Gelgaudiškį ir palaidojo kapinėse.

Vytautas Mileris. Gimimo metai nežinomi. Žinoma tik tai, kad kartu su kitais sribais lydėjo suimtuosius kalinius iš Griškabūdžio į Pīlviškius, tačiau sąmoningai leido jiems pabėgti. Po šio įvykio pats pasitraukė pas partizanus. Suimtas 1945 m. rugsėjo 14 d. Šukevičienės sodyboje (Petraičių k., Gelgaudiškio vls.). Nuteistas kalėjo. Grįžęs į Lietuvą, gyveno Marijampolėje. Ten mirė ir ten palaidotas.

Priklausė Tauro apygardos Stirnos (vėliau Žalgirio) rinktinės 37 kuopai.

Pranas Naubūraitis-Tarzanas. Gimė 1912 m. Albertiškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje, ūkininko šeimoje. Tėvai turėjo apie 23 ha žemės. Šeima buvo gausi: be Prano, augo dar trys broliai – Antanas, Kostas, Viktoras – ir 5 seserys – Agota, Antosė, Marcelė, Marytė, Ona.

P. Naubūraitis mokėsi Valenčiūnų pradžios mokykloje. 1938–1939 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje, jam buvo suteiktas jaunesniojo puskarininkio laipsnis. Atitarnavęs kariuomenėje, dirbo tėvų ūkyje. Buvo nagingas stalius, pagal užsakymą gamino baldus. 1939 m. mirus tėvui, testamentu žemė lygiomis dalimis atiteko Pranui ir Viktorui. Broliai Antanas ir Kostas žuvo Antrojo pasaulinio karo metu. 1940 m. Pranas vedė gretimo kaimo merginą Bronę Jurkšaitytę. 1942 m. gimė duktė Aldona, kuri šiuo metu gyvena Gelgaudiškyje.

1944 m. atsitraukdami vokiečiai visiškai sudegino Naubūraičių sodybą, šeima prisiglaudė pas kaimynus Matusevičius. 1945 m. lapkričio mėnesį sovietų kareiviai siautimo (*ablavos*) metu suėmė Praną ir pasiuntė į SSRS kariuomenę. Po kelių savičių jis pabėgo iš apmokymo vietos ir sugrįžo į namus. Viešai nesirodė, pasirinko partizano, kovojančio už Lietuvos laisvę, kelią. Palaikė ryšį su namais, bet apie partizaninį gyvenimą saviškiams nepasakodavo, sakydavo: „Jums geriau mažiau žinoti“.

1949 m. į Sibirą išvežė P. Naubūraičio mamą ir brolių Viktorą, o po kurio laiko įkalino žmoną Bronę, kuri lageriuose praleido daug metų (kalėjo drauge su Aldona Vilutiene), o šiuo metu gyvena Gelgaudiškyje.

P. Naubūraitis partizaninę veiklą pradėjo eiliniu kovotoju Žalgirio rinktinės 37 kuopoje. 1949 m. 37 kuopą reorganizavus į Vasario 16-osios tėvūniją, P. Naubūraitį-Tarzaną paskyrė tos tėvūnijos vadu (1949 06 25). 1949 m. Tarzanas drauge su kitais Žalgirio rinktinės partizanais į Žemaitiją lydėjo Lietuvos laisvės kovos sąjungos (LLKS) Prezidiumo Nemuno srities atstovą Sergejų Staniškį-Litą.

P. Naubūraitis-Tarzanas žuvo Jono ir Pranės Jakų sodyboje (Dobilaičių k., Gelgaudiškio vls.). Buvo užkastas kluone. Ten jo palaikai išguldė iki 1990 m., kol buvo perlaidoti į šeimos kapą Gelgaudiškio kapinėse kartu su motinos palaikais, parvežtais iš Sibiro. 1999 m. rugpjūčio 4 d. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos nutarimu P. Naubūraitis-Tarzanas pripažintas kariu savanoriu (protokolas Nr. 43), jam suteiktas kapitono laipsnis.

Pranas Naubūraitis-Tarzanas

*Kario savanorio
Prano Naubūraičio
pažymėjimas.*

1999 08 17

Jonas Neverauskas-Osvaldas. Gimė 1920 m. Jotỹškių kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Į partizanų gretas įstojo 1945 m. Žuvo 1947 m. Aukštõsios plýnios durpyne, apie 3 km nuo Slavikų. Palaidotas Kiduliuosè.

Priklausè V. Dobilo „Vanagų“ grupei, vèliau – Tauro apygardos Žalgirio rinktinès 37 kuopai.

Antanas Neverauskas-Žalnierius. Jono brolis, gimæs 1922 m. Jotỹškių kaime. Į partizanų gretas įstojo 1945 m. 1947 m. Aukštõsios plýnios durpyne mũsio metu buvo sunkiai sužeistas ir mirè. Ten pat ir užkastas. Tikslì vieta nežinoma.

Priklausè V. Dobilo „Vanagų“ grupei, vèliau – Tauro apygardos Žalgirio rinktinès 37 kuopai.

Nežinomas partizanas. Po kautynių Pagirèno sodyboje buvo atvežtas į Gelgaudiškì iš Jurbarko rajono. Ant partizano krũtinès buvo uždètas užrašas: „Šuniui – šuniška mirtis“.

Antanas Raçiūnas. Gimè 1928 m. Jankũnų kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Į partizanų gretas įstojo 1946 m. Žuvo tais paçiais metais, užjæs ant minos. Sprogimo metu partizanui nutraukè koją, po to jis nusišovè. Palaidotas Plièniškių kapinèsè.

Priklausè Tauro apygardos Žalgirio rinktinès 37 kuopai.

Vytautas Tirlìkas. Gimè 1933 m. spalio 10 d. Pakalniškių kaime. 1952 m. vasario 16 d. iškèlè tautinè vèliavà Šakių vandentiekio bokšte. Tà paçià dienà buvo suimtas. Vèliau nuteistas ir įkalin-tas. Kalèjo Norilsko lageriuosè. Grìžæs į Lietuvà, gyveno Gargžduosè. Mirè 1974 m. gruodžio 17 d., palaidotas Gelgaudiškyje.

Tuo metu LLKS Šakių grupè sudarè 8 nariai: Vytautas Tirlìkas, Antanas Karalius, Bronius Pašiūnas, Pranas Bũcys, Danutè Baukytè, Elena Grybinai-

Iš kairès: Jonas Neverauskas-Osvaldas, Levutè Neverauskaitè, Antanas Neverauskas-Žalnierius

Raçiũnų šeima: antroje eilèje pirmas iš dešinès – Antanas Raçiūnas

tė, Ona Vinterytė, Elena Baltrušaitytė. Tarp jų buvo 4 gelgaudiškėčiai – V. Tirlikas, P. Būčys, D. Baukytė ir O. Vinterytė. Kartu su šia grupe suėmė ir nuteisė Praną Jakaitį, Kazimierą Valaitį, Augustiną Staniulį.

1945 m. liepos mėn. 8 d. antrą valandą nakties iš Gelgaudiškio „stribyno“ pabėgę stribai:

1. Justinas Pilkauskas (G.)* – vėliau partizanavo, po to legalizavosi; miręs.
2. Aleksas Kerinas (G.) – po paros grįžo į Gelgaudiškį; miręs.
3. Juozas Bastys – miręs.
4. Juozas Orentas (G.) – suimtas, kalėjo; miręs.
5. Justinas Čiulkinys (G.) – partizanavo; žuvęs.
6. Antanas Žukauskas – neišaiškinta.
7. Juozas Martinaitis (G.) – žuvęs 1945 m. rudenį.
8. Edvardas Kubilius (G.) – partizanavo; žuvęs.
9. Vincas Ulinskas – sužeistas Gelgaudiškio puolimo metu, suimtas, nušautas Burgiryje. Kartu nušautas jį slaugiusių Pilypaičių sūnus.
10. Pranas Tamulis (G.) – 1945 08 09 suimtas; miręs.
11. Vytautas Čiulkinys (G.) – po paros grįžo į Gelgaudiškį ir ten gyvena.
12. Juozas Jakas (G.) – partizanavo; žuvęs.
13. Juozas Bacevičius (G.) – suimtas, kalėjo; mirė Latvijoje.
14. Petreina – likimas nežinomas. Neaiškus pavardės tikslumas.

Tauro apygardos Žalgirio (Stirnos) rinktinės Vinco Kudirkos kuopos Prano Runo būrio partizanai, žuvę 1945 m. Vaiguviškių kaime, Tarpgiryje. Jie buvo užkasti duobėje prie Gelgaudiškio parko. Palaikai perlaidoti 1992 m., pastatytas paminklas.

1. Vytautas Runas-Rimgaudas – gimė 1926 m. Bundžų k., Plokščių vls. Žuvo 1945 m. rugsėjo mėn. 12 d.
2. Juozas Kajeckas-Strėlė – gimė 1918 m. Ropienos k., Plokščių vls. Žuvo 1945 m. rugsėjo mėn. 12 d.
3. Juozas Mozūraitis – gimė 1928 m. Martišiškės k., Plokščių vls. Žuvo 1945 m. rugsėjo mėn. 12 d.

Vytautas Tirlikas vestuovių dieną su žmona Marcelė Maryte Tirlikiene (Skučaitė). 1960 m.

Iš kairės: Vytautas Runas-Rimgaudas, Juozas Kajeckas-Strėlė, Juozas Mozūraitis, Jonas Užupis-Gintautas

* G. – tuo metu gyvenę Gelgaudiškio valsčiuje.

Šioje vietoje, Bagdžių k. prie Gudlaukio, 1947 12 25 žuvo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės dr. Vinco Kudirkos kuopos partizanai. Prie paminklo žuvusiems kalba Nepriklausomybės akto signataras Aldirdas Endriukaitis. 2007 m.

Kariškių salvė žuvusiems už Lietuvos laisvę. 2007 m.
A. Andrijono nuotraukos

*Paminklas žuvusiems
partizanams
Gelgaudiškyje.
1992 m.
A. Andrijono nuotr.*

4. Pranas Atkočius – gimė 1922 m. Martišiškės k., Plokščių vls. Žuvo 1945 m. rugsėjo mėn. 12 d. (Nuotrauka nerasta).
5. Jonas Užupis-Gintautas (kitais šaltiniais Grutautas, Vidmantas) gimė 1921 m. Vaiguviškių (Pavirangių) k., Plokščių vls. Žuvo 1945 m. rugsėjo mėn. 12 d.

Tauro apygardos Žalgirio rinktinės 37 kuopos partizanai, žuvę 1948 m. rugsėjo 15 d. Basčių sodyboje, Trako kaime, Gelgaudiškio valsčiuje. Jie buvo užkasti duobėje prie Gelgaudiškio parko. Palaikai perlaidoti 1992 m. Gelgaudiškyje, pastatytas paminklas.

1. Stasys Butkus-Kastytis, Jaunutis – gimė 1931 m. Plieniškių k., Šakių vls.
2. Vytautas Greičius-Štrausas – gimė 1924 m. Batiškių k., Šakių vls.
3. Pranas Kasperavičius-Šturmas, Žiedas – gimė 1924 m. Šilininų k., Sudargo vls.

Gelgaudiškio valsčiaus tremtiniai*

Parengė Antanas Bajerčius

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
1.	R4967	Butvilaitė Marija, Prano	Geļgaudiškis	1942	1945 04 01	Tadžikija	Kuibyševu	
2.	"	Butvilas Pranas, Kazio	"	1905	"	"	"	
3.	"	Butvilienė Morta, Karolio	"	1909	"	"	"	
4.	38940	Gruzdaitienė Marytė, Juozo	"	1920	1945 06 01	Permės	Jurlos	
5.	"	Gruzdaitis Liudas, Viktoro	"	1941	"	"	"	
6.	"	Gruzdaitis Tadas, Viktoro	"	1940	"	"	"	
7.	"	Gruzdaitytė Stefanija, Viktoro	"	1943	"	"	"	
8.	–	Jokūbauskaitė Olė	"	1934	1941	Altajaus	?	Gelg. vaikų namai
9.	–	Jokūbauskas Zigmas	"	1932	"	"	–	"
10.	37044	Jurkšaitė Aldona, Vytauto	"	1924	1941 06 14	Altajus, vėliau Jakutija	–	
11.	"	Jurkšas Algis, Vytauto	"	1932	"	"		
12.	"	Jurkšas Vytautas, Kazimiero	"	1901	"	"	Rešotai	Lageris
13.	"	Jurkšienė Marija, Vinco	"	1902	"	"	Krasnojarsko	
14.	36511	Krapavickaitė Palmyra, Juozo	"	1927	"	"	Altajus	
15.	"	Krapavickaitė Birutė, Juozo	"	1924	"	"		
16.	"	Krapavickaitė Genė, Juozo	"	1926	"	"		
17.	"	Krapavickas Juozas, Jono	"	1893	"	"		
18.	24388	Krapavickienė Ona, Benedikto	"	1895	1949 03 25	Irkutsko	Bulagatsko	
19.	"	Krapavickas Algirdas, Juozo	"	1941	"	"	"	
20.	36511	Krapavickienė Ona	"	1901	1941 06 14	Altajus		
21.	2622	Kriščiūnaitė Lionė	"	1923	1949 03 25	Irkutsko	Alarsko	
22.	20622	Ptašinskis Vincas, Vinco	"	1915	"	"	"	
23.	–	Kucinas Antanas, Augustino	"	1907	1941 01 01	?	Rešotai	
24.	–	Puzinas Juozas	"	?	"	"	"	
25.	32628	Rudaitis Juozas, Petronėlės	"	1902	1958 05 19	?	?	
26.	–	Strazdienė Bronė, Juozo	"	1907	1941 01 01	Altajus	Gorno Altajaus	
27.	–	Strazdaitė Donata, Antano	"	1934	"	"	"	
28.	–	Strazdas Antanas, Juozo	"	1904	"	"	Krasnojarsko	Rešotai
29.	40264	Vaitas Gustavas, Karolio	"	1904	1945 04 23	Tadžikijos SSR	Molotovo	
30.	"	Vaitaitė Dana, Gustavo	"	1940	"	"	"	

* Pastaboje įrašai „miręs“, „mirusi“ reiškia, kad miręs tremtyje.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
31.	“	Vaitienė Ona, Zenono	“	1902	“	“	“	
32.	3470	Volfas Francas, Adomo	“	1916	1945 02 15	“	Kuibyševo	Miręs
33.	“	Volfienė Marija, Juozo	“	1900	“	“	“	
34.	16050	Orentaitė Marcelė, Juozo	“	1900	1949 03 25	Irkutsko	Alarsko	
35.	“	Orentienė Marjona, Juozo	“	1883	“	“	“	
36.	33698	Kubilienė Natalija, Juozo	“	1877	1945 08 25	Permės	Jurlos	
37.	“	Kubiliūtė Anelė, Antano	“	1921	“	“	“	
38.	?	Sandargas Vincas	“	?	1941 06 14	Krasnojarsko	Rešotai	
39.	18333	Nauburaitienė Pranė, Jono	Albertiškių k.	1875	1949 04 21	Irkutsko	Čeremchovo	Mirusi
40.	“	Nauburaitis Viktoras, Prano	“	1914	“	“	“	
41.	“	Stulgaitis Juozas	Bōnkiškės k.	“	1945 04 23	Tadžikija	Kuibyševo	Miręs
42.	“	Stulgaitienė Ana	“	“	“	“	“	Mirusi
43.	“	Stulgaitis Algis, Juozo	“	“	“	“	“	
44.	“	Stulgaitis Antanas, Juozo	“	“	“	“	“	
45.	“	Stulgaitytė	“	“	“	“	“	
46.	25366	Šemeta Tadas, Mečislovo	Branduoliškių k.	1890	1941 06 10	“	Rešotai	Miręs A. Gelgaud. Mirusi A. Gelgaud.
47.	“	Šemetienė Jadvyga, Broniaus	“	1892	“	Altajus, vėliau Jakutija	“	
48.	29027	Kulikauskaitė Roma, Antano	Dabūų k.	1941	1951 10 02	“	Beriozovsko	
49.	“	Kulikauskas Antanas, Prano	“	1914	“	“	“	
50.	“	Kulikauskienė Emilija, Antano	“	1912	“	“	“	Mirusi
51.	4729	Burba Apolinaras, Felikso	Daūgerdiškių k.	1880	1949 03 28	Irkutsko	Alarsko	Iš kur pokaryje atvyko į Daūgerdiškius – neišaiškinta
52.	“	Burbaitė Bronė, Apolinaro	“	1924	“	“	“	
53.	“	Burbienė Antanina, Jono	“	1883	“	“	“	
54.	5388	Čiulkinytė Marija, Prano	Daukantiškių k.	1928	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
55.	“	Čiulkinienė Marcelė, Juozo	“	1890	“	“	“	
56.	“	Čiulkinys Vytautas, Prano	“	1929	“	“	“	
57.	“	Čiulkinys Pranas, Antano	“	1893	“	“	“	
58.	“	Čiulkinys Antanas, Prano	“	1935	“	“	“	
59.	“	Čiulkinys Jonas, Prano	“	1934	“	“	“	
60.	“	Čiulkinytė Salomėja, Prano	“	1943	“	“	“	
61.	9564	Gudavičienė Bronė, Jono	“	1927	“	“	Kazačinsko	
62.	“	Gudavičius Antanas, Antano	“	“	“	“	“	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
63.	16067	Jankevičienė Kazė, Petro	“	1910	1949 03 25	Irkutsko	Alarsko	Mirusi
64.	“	Jankevičienė Elžbieta, Mykolo	“	1884	“	“	“	
65.	“	Jankevičius Romas, Antano	“	1941	“	“	“	
66.	“	Jankevičius Kazys, Mykolo	“	1881	“	“	“	Miręs
67.	“	Jankevičiūtė Aldona, Antano	“	1942	“	“	“	
68.	40264	Vaitaitė Elena, Karolio	“	1912	1945 04 23	Tadžikijos SSR	Kuibyševo	Mirusi
69.	7451	Vaitas Karolis, Karolio	“	1870	“	“	“	Miręs
70.	“	Vaitienė Marijona, Adomo	“	1875	“	“	“	Mirusi
71.		Vaitonis Raimondas, Prano	“	?	“	“	“	Miręs
72.	28234	Augaitienė Marcelė, Petro	Elizavos k.	1921	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	
73.	“	Augaitis Stasys, Kazio	“	1949	“	“	“	
74.	“	Augaitis Algis, Kazio	“	1948	“	“	“	
75.	“	Augaitis Kazys, Stasio	“	1885	“	“	“	
76.	“	Augaitytė Janina, Kazio	“	1893	“	“	“	
77.	“	Benbūkienė Marija, Juozo	“	1885	“	“	“	Neišsiaiškinta
78.	“	Bindokienė Agota, Jono	“	1885	“	“	“	
79.	16026	Nauburaitienė Adelė, Juozo	Gūdlaukio k.	1915	1949 03 25	Irkutsko	Čeremchovo	
80.	“	Narbutaitis Antanas, Jono	“	“	“	“	“	
81.	16026	Pranaitienė Antosė, Simano	“	1885	1949 03 25	Irkutsko	Alarsko	
82.	“	Pranaitis Juozas, Antano	“	1880	“	“	“	
83.	24069	Račiūnaitė Anelė, Antano	Jankūnų k.	1922	1949 03 25	Irkutsko	Alarsko	
84.	“	Račiūnas Anicetas, Antano	“	1934	“	“	“	
85.	“	Račiūnas Anicetas, Dominyko	“	1893	“	“	“	
86.	“	Račiūnienė Agota, Juozo	“	1894	“	“	“	
87.	20616	Sabaitė Ona, Prano	“	1912	1949 04 21	“	Irkutsko	
88.	“	Sabaitė Emilija, Prano	“	1909	“	“	“	
89.	“	Sabas Augustinas, Prano	“	1900	“	“	“	
90.	24085	Staniulienė Teofilė, Jurgio	“	1885	“	“	Čeremchovo	
91.	“	Staniulis Antanas, Jono	“	1922	“	“	“	
92.	“	Staniulytė Marija, Jono	“	1923	“	“	“	
93.	14012	Strakauskaitė Vincenta, Vinco	Jotųškių k.	1927	1947 12 19	Tiumenės	Jurginsko	
94.	“	Strakauskaitė Janina, Vinco	“	1925	“	“	“	
95.	“	Strakauskas Vitas, Vinco	“	1930	“	“	“	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
96.	“	Strakauskas Vincas, Antano	“	1885	“	“	“	
97.	“	Strakauskienė Juzė, Jono	“	1885	“	“	“	
98.	14019	Jankauskaitė Agota, Prano	“	1911	1947 11 24	“	Baikalovo	
99.	“	Jankauskaitė Anelė, Prano	“	1916	“	“	“	
100.	“	Jankauskas Kazimieras, Prano	“	“	“	“	“	Sušaudytas Tiumenėje
101.	“	Jankauskas Pranas, Jono	“	1872	“	“	“	Miręs
102.	“	Jankauskienė Marytė, Andriaus	“	1879	“	“	“	
103.	29099	Žuvelaitienė Marija, Juozo	“	1893	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	
104.	“	Žuvelaitis Pranas, Juozo	“	1890	“	“	“	
105.	“	Šleževičius Sigitas, Jono	“	1934	“	“	“	Augintinis
106.	5476	Naujokaitis Antanas, Baltraus	“	1889	1948 05 22	“	Mansko	
107.	“	Kluonius Jonas, Jono	“	1920	“	“	“	
108.	“	Kluonienė Janina, Antano	“	1929	“	“	“	
109.	5533	Zokienė Ona, Antano	“	1878	“	“	“	Mirusi
110.	“	Zokas Juozas, Antano	“	1907	“	“	“	
111.		Neverauskienė Marija	“		1947 ?	Permės		Sušalo
112.		Neverauskaitė Levutė	“					
113.		Neverauskas Konstantinas	“					Mirė vago- ne vežant, išmestas pakelyje
114.	5464	Tumosa Juozas, Juozo	Keršių k.	1906	1948 05 22	Krasnojarsko	Bagučansko	
115.	5526	Jurgaitienė Elena, Vinco	“	1903	“	“	Mansko	
116.	“	Jurgaitis Jonas, Juozo	“	1927	“	“	“	
117.	“	Jurgaitis Juozas, Antano	“	1903	“	“	“	
118.	“	Jurgaitytė Genė, Juozo	“	1939	“	“	“	
119.	16034	Bajerčienė Kazimiera, Vinco	Kregždaičių k.		1896	1949 03 25	Irkutsko	Alarsko
120.	2412?	Endriukaitienė Juzė, Jurgio	“	1912	“	“	“	
121.	24012	Endriukaitis Pranas, Antano	“	1908	“	“	“	
122.	“	Endriukaitytė Morta, Prano	“	1944	“	“	“	Tikras vardas Vilija
123.	“	Endriukaitytė Aldona, Prano	“	1938	“	“	“	
124.	28388	Šuopytė Marija, Jono	“	1916	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	Prie J. Žemaičio šeimos
125.	“	Žemaitis Juozas, Juozo	“	1947	“	“	“	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
126.	“	Žemaitis Juozas, Juozo	“	1914	“	“	“	
127.	“	Žemaitytė Laima, Juozo	“	1951	“	“	“	
128.	14698	Žemaitienė Marijona, Domo	“	1923	“	“	Bagrado	
129.	“	Žemaitis Augustinas, Augustino	“	1946	“	“	“	
130.	“	Žemaitis Juozas Vytautas, Augustino	“	1948	“	“	“	
131.	“	Žemaitis Alvydas, Augustino	“	1949	“	“	“	
132.	“	Žemaitis Edmundas, Augustino	“	1944	“	“	“	
133.	“	Žemaitis Augustinas, Juozo	“	1904	“	“	“	
134.	36127	Abromavičienė Agota Marija, Juozo	Maštaičių k.	1908	1941 06 14	Jakutijos ASSR	Olideminsko	
135.	“	Abromavičius Petras, Jono	“	1897	“	Krasnojarsko	Rešotai	Miręs
136.	–	Ambrzevičienė	“	1903	1941 01 01	?	?	
137.	–	Ambrzevičius Petras	“	1896	“	?	?	
138.	–	Danulis Vilius, Martyno	“	1908	“	?	?	
139.	–	Stanaitis Jonas, Jeronimo	“	1914	“	?	?	
140.	R6370	Balčius Juozas, Antano	Mozūriškių k.	1907	1949 03 28	Irkutsko	Alarsko	
141.	“	Balčiūtė Natalija, Antano	“	1902	“	“	“	
142.	“	Balčiuvienė Ona, Prano	“	1911	“	“	“	
143.	24059	Budininkaitė Birutė, Jurgio	“	1942	1949 03 25	“	Bulagatsko	
144.	“	Budininkas Jurgis, Juozo	“	1906	“	“	“	
145.	“	Budininkienė Ona, Jono	“	1916	“	“	“	
146.	21738	Lapinskienė Ona, Juozo	“	1887	1949 03 25	“	Alarsko	! Mozūriškių k. atskėlė iš Bedalių k., Šakių apskr., slėpdama si nuo išvežimo
147.	“	Riauba Jonas, Juozo	“	1914	“	“	“	
148.	“	Riaubaitė Teresė, Jono	“	1941	“	“	“	
149.	“	Riaubaitė Ona, Jono	“	1944	“	“	“	
150.	“	Riaubaitė Marijona, Jono	“	1947	“	“	“	
151.	“	Riaubienė Ona, Prano	“	1909	“	“	“	
152.	5431	Domeika Liudas, Juozo	Narkūnų k.	1893	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
153.	“	Domeikaitė Liuda, Liudo	“	1940	“	“	“	
154.	“	Domeikienė Marijona, Jono	“	1862	“	“	“	Mirusi
155.	“	Domeikienė Ona, Jono	“	1903	“	“	“	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
156.	28316	Neviruskaitė Jadvyga, Damijono	“	1916	1951 10 02	“	Beriozovsko	
157.	“	Valiukevičiūtė Nijolė, Jurgio	“	1942	“	“	“	
158.	“	Valiukevičienė Petrė, Damijono	“	1909	“	“	“	
159.	“	Valiukevičiūtė Teresė, Jurgio	“	1940	“	“	“	
160.	3998	Jakas Benediktas, Juozo	“	1943	1948 05 28	“	Mansko	
161.	“	Jakas Zigmas, Juozo	“	1945	“	“	“	
162.	“	Jakienė Ona, Kazio	“	1921	“	“	“	
163.	5406	Jokymaitienė Marijona, Mykolo	Pājotijo k.	1906	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
164.	“	Jokymaitis Jonas, Juozo	“	1902	“	“	“	
165.	5396	Ditkus Kostas, Antano	Pakalniškių k.	1891	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
166.	“	Ditkus Gediminas, Kosto	“	1940	“	“	“	
167.	“	Ditkuvienė Marcelė, Antano	“	1911	“	“	“	
168.	1431	Gofmanaitė Marija, Vinco	“	1935	“	Tadžikijos SSR	Kurgan Tiubė	Balmonienė Ona, Jono, taip pat priklauso šiai šeimai
169.	“	Gofmanaitė Elena, Vinco	“	1928	“	“	“	
170.	“	Gofmanas Vincas, Karolio	“	1887	“	“	“	Miręs
171.	“	Gofmanienė Marijona, Prano	“	1891	“	“	“	
172.	21729	Greičaitis Antanas, Jono	“	1917	1953 10 22	Irkutsko	Usole Sibirskoje	
173.	29863	Ignotaitienė Ona, Jono	“	1910	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	
174.	“	Ignotaitis Juozas, Juozo	“	1895	“	“	“	
175.	“	Ignotaitytė Aldona, Juozo	“	1939	“	“	“	
176.	“	Ignotaitytė Daliutė, Juozo	“	1947	“	“	“	
177.	1510	Povilaitienė Elena, Kazio	“	1896	1941 06 14	Jakutijos ASSR	Oliokminsko	
178.	“	Povilaitis Antanas, Martyno	“	1899	1941 01 01	Kazachija	Karagandos	Ar išvežtas, neaišku
179.	“	Povilaitis Vytautas, Antano	“	1920	1941 06 14	Jakutijos ASSR	Oliokminsko	
180.	“	Povilaitytė Aldona, Antano	“	1924	“	“	“	
181.	28383	Radzevičienė Marcelė, Simano	“	1886	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	
182.	“	Radzevičius Stanislavas, Jono	“	1919	“	“	“	
183.	“	Radzevičiūtė Agota, Jurgio	“	1890	“	“	“	
184.	“	Samajauskaitė Danutė, Juozo	“	1947	1951 01 01	“	Nazarovo	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
185.	“	Samajauskaitė Irena,	“	1951	“	“	“	
186.	“	Samajauskaitė Zita,	“	1949	“	“	“	
187.	“	Samajauskas Juozas,	“	1901	“	“	“	
188.	“	Kazio Samajauskienė Marija,	“	1918	“	“	“	
189.	40097	Simo Žemaitis Justinas,	“	1924	1945 03 29	Komijos ASSR	–	
190.	3189	Antano Jasaitienė Adelė,	Pāpiškiai	1909	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
191.	“	Motiejaus Jasaitis Justinas	“	1938	“	“	“	
192.	“	Vincas, Vinco Jasaitis Algimantas,	“	1932	“	“	“	
193.	“	Vinco Jasaitis Vincas, Prano	“	1898	“	“	“	
194.	5528	Antano Vasiliauskas Sigitas,	“	1946	“	“	“	
195.	“	Vasiliauskas Antanas,	“	1906	“	“	“	
196.	“	Jurgio Vasiliauskas	“	1941	“	“	“	
197.	“	Algimantas, Antano Vasiliauskienė Petré,	“	1907	“	“	“	
198.	3190	Vinco Savickaitė Salomėja,	Piesčiū k.	1928	“	“	“	
199.	“	Juozo Savickaitė Ona,	“	1923	“	“	“	
200.	“	Juozo Savickaitė Marija,	“	1926	“	“	“	
201.	“	Juozo Savickaitė Dana,	“	1934	“	“	“	
202.	“	Juozo Savickas Juozas,	“	1932	“	“	“	
203.	“	Kazimiero Savickienė Marjona,	“	1885	“	“	“	
204.	24067	Vinco Stulgaitienė Marjona,	“	1889	1949 03 28	Irkutsko	Alarsko	
205.	“	Prano Stulgaitis Vitas,	“	1924	“	“	“	
206.	“	Prano Stulgaitytė Teresė,	“	1933	“	“	“	
207.	“	Prano Stulgaitytė Stasė,	“	1939	1949 03 25	“	“	
208.	“	Prano Stulgaitytė Matilda,	“	1925	“	“	“	
209.	“	Prano Stulgaitytė Janė,	“	1935	“	“	“	
210.	“	Prano Stulgaitytė Vitalija,	“	1930	“	“	“	
211.	3208	Juozo Vidžiūnaitė Teresė,	“	1942	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
212.	“	Juozo Vidžiūnaitė Janina,	“	1938	“	“	“	
213.	“	Simano Vidžiūnas Juozas,	“	1891	“	“	“	Miręs
214.	“	Juozo Vidžiūnas Gediminas,	“	1925	“	“	“	
215.	“	Juozo Vidžiūnas Juozas,	“	1926	“	“	“	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
216.	“	Vidžiūnas Kazimieras, Juozo	“	1932	“	“	“	
217.	“	Vidžiūnas Leonas, Juozo	“	1936	“	“	“	
218.	“	Vidžiūnienė Emilija, Juozo	“	1894	“	“	“	
219.	“	Vidžiūnaitė Birutė, Juozo	“		“	“	“	Išvežta iš Kauno
220.	“	Vidžiūnaitė Genė, Juozo	“	1924	1949 04 12	Irkutsko	Badaibo	1951 m. rudenį atvyko pas šeimą
221.	21729	Greičaitienė Aldona, Prano	Petráičių k.	1923	1949 04 12	Irkutsko	Usole Sibirskoje	
222.	“	Greičaitis Jonas, Jono	“	1907	“	“	“	
223.	“	Greičaitytė Albina, Jono	“	1928	“	“	“	
224.	3192	Jablonskienė Ona, Prano	“	1904	“	“	“	
225.	“	Jablonskis Juozas, Juozo	“	1900	“	“	“	Miręs
226.	“	Jablonskis Justinas, Juozo	“	1936	“	“	“	
227.	24738	Kybartas Antanas Anicetas, Antano	Stanáičių k.	1943	1947 12 02	Tiumenės	Jurginsko	
228.	27738	Kybartas Antanas, Prano	“	1908	“	“	“	Sušaudytas
229.	“	Kybartas Pranas, Prano	“	1883	“	“	“	
230.	“	Kybartienė Ona, Juozo	“	1918	“	“	“	
231.	“	Kybartienė Ona, Jurgio	“	1890	“	“	“	
232.	5513	Bajerčienė Marcelė, Jurgio	“	1901	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
233.	“	Bajerčiūtė Zita Marcelė, Juozo	“	193?	“	“	“	
234.	“	Bajerčius Antanas, Juozo	“	1934	“	“	“	
235.	3209	Naujokaitis Antanas, Juozo	“	1904	“	“	“	Vėliau persikėlė pas tėvus į Permės sr.
236.	28391	Murauskas Antanas, Jono	“	1894	1951 10 02	“	Beriozovsko	Miręs
237.	“	Murauskienė Domininka, Juozo	“	1904	“	“	“	Mirusi
238.	“	Murauskas Leonas, Antano	“	1933	“	“	“	
239.	“	Bukšaitytė Aldona, Juozo	“	1945	“	“	“	Augintinė
240.	2902	Kulikauskienė Marijona, Jono	“	1884	“	“	“	Išvežta su sūnaus šeima iš Dabitių
241.	5547	Bacevičienė Anastasija, Domininko	Šimkų k.	1879	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	
242.	“	Bacevičius Antanas, Domininko	“	1865	“	“	“	Miręs
243.	“	Bacevičius Vincas, Antano	“	1903	“	“	“	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Bylos Nr.	Pavardė, vardas, tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Ištrėmimo sritis, kraštas	Ištrėmimo rajonas	Pastaba
244.	?	Kebleris Augustinas, Juozapo	Tráko k.	?	1945 04 23	Tadžikija	Kuibyšėvo	Miręs
245.		Kebleris Valteris, Augusto	"		"	"	"	
246.		Kėblerytė	"		"	"	"	Mirusi
247.	28380	Dedinskas Antanas, Jono	Valenčiūnų k.	1895	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	
248.	"	Dedinskienė Teofilija, Jono	"	1893	"	"	"	
249.	"	Išganaitis Jonas, Jono	"	1926	1948 05 22	?	?	
250.	14020	Onusaitienė Marcelė, Juozo	"	1894	1947 12 02	Tiumenės	Jurginsko	
251.	"	Onusaitis Justinas, Juozo	"	1932	"	"	"	
252.	"	Onusaitis Juozas, Juozo	"	1868	"	"	"	Miręs
253.	"	Onusaitis Stasys, Juozo	"	1942	"	"	"	
254.	"	Onusaitytė Matilda, Juozo	"	1923	"	"	"	
255.	"	Onusaitytė Monika, Juozo	"	1929	"	"	"	
256.	28235	Zimonas Juozas, Jono	"	1883	1951 10 02	Krasnojarsko	Beriozovsko	
257.	"	Zimonas Juozas, Juozo	"	1905	"	"	"	
258.	"	Zimonienė Marcelė, Jono	"	1884	"	"	"	
259.	24399	Bindokaitė Janė, Prano	Varčiulių k.	1936	1949 04 21	Irkutsko	Čeremchovo	
260.	"	Bindokaitė Elė, Prano	"	1939	"	"	"	
261.	"	Bindokas Pranas, Jurgio	"	1892	"	"	"	Miręs
262.	"	Bindokas Steponas, Prano	"	1930	"	"	"	
263.	"	Bindokienė Marijona, Jono	"	1894	"	"	"	
264.	5482	Jokubaitienė Marcelė, Simano	"	1866	1948 05 22	Krasnojarsko	Mansko	Mirusi
265.	"	Jokubaitienė Veronika, Petro	"	1908	"	"	"	
266.	"	Jokubaitis Juozas, Prano	"	1902	"	"	"	
267.	"	Jokubaitytė Antosė, Prano	"	1884	"	"	"	
268.	5424	Maumavičienė Matilda, Antano	"	1905	"	"	Kazačinsko	
269.	"	Maumavičius Antanas, Antano	"	1930	1948 05 22	"	"	
270.	"	Maumavičius Klemensas, Antano	"	1927	"	"	"	
271.	"	Maumavičius Juozas, Antano	"	1928	"	"	"	Miręs
272.	"	Maumavičiūtė Marija, Antano	"	1937	"	"	"	

Tremtis į Sąjauų priekalnes

Antanas Bajerčius

1941 m. gegužės 15 d. visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų centro komitetas ir SSSR liaudies komisarų taryba) priėmė slaptą nutarimą Nr. 1299–526 „Dėl socialiai svetimo elemento iškeldinimo iš Pabaltijo respublikų, Vakarų Ukrainos, Baltarusijos ir Moldovos“. Vykdytoju buvo paskirtas SSSR valstybės saugumo generalinis komisaras Lavrentijus Berija. Tuoju pat buvo įkurti respublikų ir apskričių skyriai, kuriems pavesta sudaryti nepageidaujamų asmenų sąrašus. Pirmasis trėmimas įvyko 1941 m. birželio 14 d. Tada iš Lietuvos buvo išvežti mokytojai, šauliai ir kiti pažangūs visuomenės veikėjai.

Šis trėmimas paveikė ir Gelgaudiškio valsčių. Keletui šeimų teko palikti gimtuosius namus, išvykti į nežinią. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, trėmimų banga nutrūko. Nors ją pratęsė vokiečiai tremdami ne į Rytus, bet į Vakarus. Tiesa, jau daugiau pavienius asmenis, darbams į Vokietiją.

Gelgaudiškis.

*Miestelio apylinkėse
išsikūrė daug gražių
kaimų. 2011 m.*

V. Vaitkaus nuotr.

Naudojo šantažą, saugumo agentus

1944 m. prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, vėl buvo imtasi žmonių trėmimo iš Lietuvos. 1945 m. ištrėmė vokiečių tautybės Lietuvos piliečius. Jų daugiausiai pateko į Tadžikiją. Sunkios gyvenimo sąlygos ir katorginis darbas buvo daugelio mirties priežastis. Būnkiškės Juozo Stulgaičio šeima taip ir liko svetimoje žemėje, užkasta kažkur prie arykų.

Prasidėjus partizanų kovoms dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, sovietų valdžia ėmėsi priemonių kuo greičiau iš Lietuvos iškeldinti partizanų rėmėjus. 1947 m. buvo išvežtos vadinamosios „banditų“ šeimos. Sovietų valdžios atstovai sudarinėjo nepageidaujamų asmenų sąrašus. Tam tikslui buvo naudojamas šantažas ir saugumo

agentai, kuriuos užkoduodavo slapyvardžiais. Pvz., *Jovaras* ar koks nors *Glaz* nuolatos žinių pateikdavo apie kurią nors šeimą. Sudarydavo buožinių ūkių sąrašus. Šiems ūkiams apskričių vykdomieji komitetai turėjo teisę uždėti kelis kartus didesnius mokesčius, duoklę. Tokį pat kiekį žemės turintis ūkininkas neįtrauktas į tą sąrašą, tokių didelių mokesčių nemokėjo.

Berniukas mirė vagone

1945 m. Branduoliškių kaimo Bonkaičių šeimai tremties išvengti pavyko. Juos paleido iš tuometinio apskrities centro Griškabūdžio. Kita jų šeimos dalis karo metu buvo Vokietijoje. Rusų kariuomenei užėmus teritoriją, kurioje tuo metu gyveno Adelė Bonkaitienė su dukros Emos šeima, Emos vyrą paėmė į sovietų kariuomenę, o šeimą išvežė į Sibirą. Viena šeimos atžala – berniukas – mirė vagone. Jo kūną išmetė prie bėgių. Bonkaičių močiutė mirė prie Uralo. Tada mažoji Lyda buvo apgyvendinta Čeliabinsko vaikų namuose, kur ją surado Adelė Bonkaitytė ir Albina Bonkaitienė. Lyda kurį laiką gyveno pas A. Bonkaitytę Geļgaudiškyje. Vėliau ji išvažiavo pas savo tėvą į Vokietiją. Ten gyvena ir dabar.

Be to, per vykdomas išbuožinimo akcijas, kurių metu už nesumokėtus mokesčius ar nepristatytą duoklę konfiskuodavo turtą ir valstybės reikmėms paimdavo žemę, kartais palikdami 5 ha žemės. Bet nepamiršdavo palikti tuos pačius arba net padidintus mokesčius, kaip ir ankstesniam ūkiui. Net patys gambiausi ūkininkai nepakeldavo tokio krūvio. Taip buvo sudaromos sąlygos kelionei į Rytus. Jei sužinodavo, kad ūkininkas teikia pagalbą partizanams, prie bylos prirašydavo, jog jis „banditų“ globėjas. To jau pakakdavo, kad vieną naktį šeimą pakeltų iš miego, susodintų ant grindų, perskaitytų nuosprendį ir lieptų ruoštis į kelionę. Ką leido pasiimti ir ką galima buvo pasiimti tokiomis aplinkybėmis, dabar sunku įsivaizduoti. Bet jei kuris nors iš daiktų patiko sovietų aktyvistui, buvo sakoma, kad šito imti negalima.

Koduoti pavadinimai

Kad nekiltų panika, planuojami trėmimai būdavo užkoduojami. 1948 m. trėmimas vadinosi „Pavasaris“, o 1949 m. – „Bangų mūša“. Kodinius pavadinimus turėjo visų metų trėmimai. Jų metu iš Gelgaudiškio valsčiaus padangės išnykdavo keli ar keliasdešimt gelgaudiškiečių, kurių laukė nežinia, ilgi išsiskyrimo metai ir net mirtis svetimoje žemėje.

Mūsų šeimą ištrėmė 1948 m. gegužės 22 d. Išvakarėse pas mus atėjo Pakalniškių kaimo gyventojas Jonas Radzevičius, kuris pasakė: „*Kaimyne, bėk, nes rytoj būsi išvežtas*“. Tai pranešęs, išeiti jis nespėjo, nes namai jau buvo apsupti. Taip jis tapo mūsų ištrėmimo liudininku. Naktį, apie 3–4 val. pabėgau (toks buvo mamos įsakymas man), nuėjau, kur buvo liepta, o po to atėjau į Gelgaudiškį atsisveikinti su mokykla (mokiausi antroje Gelgaudiškio progimnazijos klasėje). Tada iš lėto patraukiau namų link, užėjau pas savo draugo tėvus Marijoną ir Antaną Vaičičius, kurie gyveno Daukantiškių kaime. Jiems papasakojau, kad šiuo metu mano šeima gal jau vežama. Negaliu pamiršti, ką jie man tada atsakė: „*Likis, vaike, kaip gyvensime taip, bet būsi Lietuvoje. Ir netoli nuo namų*“. Bet aš, nepaisydamas šių žodžių, išėjau pas saviškius. Kelyje sutikau manęs ieškančius aktyvistus, kurie buvo ne juokais įpykę –

Šią nuotrauką
1948 m.
iš Gelgaudiškio
į Sibirą atsiumtė
A. Bajerčiaus
klasės auklėtojas
Stasys Zdanavičius.
Kitoje nuotr. pusėje
yra auklėtojo ir visų
klasės draugų parašai.
Klasės auklėtojas
S. Zdanavičius sėdi
dešinėje. 1948 m.
Iš A. Bajerčiaus
asm. albumo

įtūžę savo *kerzavus* batus „nusivalė“ į mano užpakalį ir „padažė“ paakius. Dažai buvo geri, net spalvą keitė. Toks keliavau į nebūtį. Prie namų pamačiau mamą, stovinčią prieš V. Mikutėną: jis laikė į ją nukreiptą ginklą, o kita ranka gan įnirtingai daužė jos veidą – reikalavo pasakyti, kur tas „benkartas“. Pasirodo, to nenorėdamas, sutrikdžiau darniai sustyguotą trėmimo mechanizmą.

Traukinys iš Vilkaviškio stoties

Toliau viskas vyko pagal scenarijų: mus ir kaimyną A. Naujokaitį susodino į vežimą, kuriame buvo truputėlis mantos, nuvežė prie kelio Gelgaudiškis–Šakiai, persodino į automašiną. Joje jau buvo A. Bacevičiaus šeima. Pakeliui į tą pačią mašiną įsodino Vidžiūnų ir Savickų šeimas. Nuvežė į Vilkaviškio geležinkelio stotį, sulaipino į vagoną, kuriame jau buvo daug žmonių. Pasijuto me kaip silkės statinėje: tik pamiršo užpilti „rasalo“, bet paliko galimybę tai atlikti patiems, nes vagonė nebuvo nei vandens, nei tualetu. Turimais įrankiais vagono grindyse žmonės pasidarydavo kiaurymę, bet ją radę sargybiniai užkalddavo ir dar apkuldavo žmones. 1948 m. gegužės 23 d. pavakarėje ešalonas pajudėjo, iš vagonų sklido giesmės. Netru-

Krasnojarsko kr., Mansko r., Kolbinsko miškų pramonės ūkio Anastasino miško ruošos punktas (iš kairės): A. Bajerčius (lietuvis), Feliksas Perko (lenkas), Antonas Smalinskis (ukrainietis), Nikolajus Suchovas (rusas). 1949 m. Iš A. Bajerčiaus asm. albumo

kus ešalonus sustojo, turbūt Pīlviškiuose, kad prikabintų ten esančius vagonus su tremtiniais. Pirmą kartą iš vagonų išleido Baltarusijoje, Oršoje. Ką ten pamatėme, baisu – visas peronas buvo nuklotas žmonių išmatomis! Bet tą patį teko atlikti ir mums. Paskui pagal šiuos požymius buvo galima nustatyti, ar kas mus aplenkė, ar mes priekyje. Oršoje leido dviem žmonėms nueiti atsinešti vandens. Ten pamatėme Birutę Vidžiūnaite, kuri į tremtį paimta iš Kauno. Kadangi jos tėvas gerai mokėjo rusiškai, tai jam paprašius, dukrai buvo leista prisijungti prie šeimos.

Čeliabinske – ilgesnis sustojimas. Visus būriu nuvarė į pirtį. Po to kelionė vėl tęsėsi. Krasnojarskas, o už jo – nedidelė Kamarčagos stotelė (maždaug 70 km į rytus). Ten jau stovėjo ešalonus iš Vilniaus krašto. Nuo abiejų ešalonų atkabino po pusę vagonų, kuriuos paliko Kamarčagoje, o sudarytas naujas sąstatas nudundėjo toliau į rytus.

Anastasino miško paruošų punkte

Iš vagonų išlaipino vienus į vieną bėgių pusę, kitus – į kitą. Taip suskirstė, į kurią rajoną pateksime. Mums atiteko Manskij (Mansko) rajonas (pavadinimas kilęs nuo Manos upės). Pirmą parą praleidome stotyje lietui lyjant. Sibiras pasitiko nesvetingai. Kas spėjo prisiglausti už rietuves sukrautų pabėgių, turėjo šiokią tokią užuovėją. Rytojaus dieną atsidūrėme rajono centre Šalinskoje (šnekamojoje kalboje Šalo), o vėliau įvairiu transportu pervežė (daugiausia buvo vežami daiktai, o žmonės ėjo) į Kolbinsko miškų pramonės centrą Skotoprogonoje. Tai maždaug 100–120 km nuo rajono centro. O po kelių dienų pasiekėme ir galutinę vietovę – Anastasino miško paruošų punktą, esantį prie kalnų upės Kolbos.

Prasidėjo kasdienis ištremtųjų gyvenimas: gramais svarstoma duona, kasdienės, o vėliau kassavaitinės registracijos komendantūroje. Be komandanto leidimo nebuvo galima išeiti už kaimo ribų, išskyrus į darbą. Į Anastasino kaimą atvežė apie 60 šeimų iš Lietuvos. Tai buvo gan didelė grupė, kuri galėjo išlaikyti lietuviškus papročius ir tradicijas. Ten gyvenome ir keturios gelgaudiškiečių šeimos. Pirmus 4 ar 5 mėnesius keturios šeimos, t. y. 22 žmonės gyvenome 34 m² patalpoje, kur 12 m²

*Medkirčių brigada:
prie pjūklų – Vitas
Draugelis, antroje
eilėje (iš kairės) –
Ričardas Rastauskas,
Vanda Kabacevičiūtė,
Andrėjus (vokietis),
trečioje eilėje –
A. Bajerčius
(penktojo pavardė
pamiršta). 1950 m.
Iš A. Bajerčiaus
asm. albumo*

iš bendro ploto buvo virtuvė. Tad viskas buvo bendra. Miegant vartytis taip pat reikėjo pagal komandą, nes visi gulėjome ant grindų. Vėliau po truputį mus išskirstė.

Dirbome įvairius miško ruošos darbus. Pirmaisiais metais dar buvo vykdomi miško sakavimo darbai. Per metus tekdavo pagaminti ir išplukdyti virš 100 000 m³ miško. Miško plukdymo darbas – katorginio darbo viršūnė: jeigu kažkur upėje susidarydavo rąstų kamštis, kylantis vanduo juos išnešdavo į krantus ir tuomet, braidant po ledinį vandenį, juos reikėdavo suristi atgal į upę. Po tokių maudynių visą vasarą neatsikratydavome vočių.

Dirbo apie 30-ties tautybių žmonės

Minėtasis Anastasino kaimas buvo įkurtas 1924 m. prie kalnų upės Kolbos, šiaurės vakarų Sajanų priekalnėse. Jų aukštis vietomis siekė 2 km, o pats kaimas buvo apie 200–300 m virš jūros lygio. Kaimą į tris dalis dalijo du bevardžiai upeliai (nors visos tarpukalnės turėjo pavadinimus). Vietiniai gyventojai sudarė mažumą. Dauguma buvo apie 30-ties tautybių žmonės, į Anastasiną atvykę ne savo noru. Kaime namai stovėjo ant polių (poliai pagaminami apdeginant maumedžių rąstų kamienus ir juos iki 3 m įkasant į žemę). Apatinis pastato rentinio medis buvo apkastas žemėmis, o jos – uždengtos lentomis. Rusiškai tai buvo vadinama *zavalina*. Mums atvykus, kaime staigiai padaugėjo gyventojų, kuriuos teko apgyvendinti pas vietinius pagal vadinamąjį sutankinimo principą. Buvo pastatyta ir naujų namų, nes „svečių“ sutikimui ruošiasi iš anksto.

Jau kitą dieną atvykusius darbinigus žmones (o tai grupei priklausė ir paaugliai) pasiuntė į įvairius darbus: kirsti mišką, genėti medžių šakas, ruošti kurą automobiliams (juose buvo sumontuoti dujų generatoriai, kurie veikė deginant malkas). Kurą automobiliams ruošėme iš lapuočių medžių (daugiausia beržų). Medžius reikėjo supjaustyti 5 cm ilgio trinkelėmis, jas suskaldyti, išdžiovinti.

Dalis atvežtųjų buvo paskirti į statybininkų brigadas, kurioms vadovavo vietiniai gyventojai. Mūsų vyrai buvo įpratę namus statyti į vadinamąsias „spynas“ (rusai statydavo sąsparomis). Lietuviams taip dirbant, kilo triukšmas: „*Ką jie čia daro!*“ Vieną naktį vietiniai gyventojai mėgino taranuoti pastato sienas, bet jos atlaikė. Tada ir vietiniai pradėjo mo-

*Anastasino k.
Pirmoje eilėje
(iš kairės): Justinas
Janavičius, Leonas
Vidžiūnas, stovi –
Vacius Žakelis,
Algimantas Šteinys,
A. Bajerčius. 1950 m.
Iš A. Bajerčiaus
asm. albumo*

*Anastasio k.:
medžių kamienų
tralavimo traktoriui
TDT-40 dedamas
nukritęs vikšras.
1957 m.
Iš A. Bajerčiaus
asm. albumo*

kytis statyti namus iš atvykusiųjų. Per keletą metų kaime atsirado nemažai gyvenamųjų namų, atvykusiesiems leido apsigyventi atskirai, po vieną šeimą bute, kuriame buvo virtuvė, kambarys ir lentinis priebutis. Namų stogus dengė skaldytais lentelėmis, o vėliau – lentomis. Apie 1953 m. kaime atsirado gatvės.

Rąstus į ZIS-5 automašinas su puspriekabėmis vyrai krovė rankomis. Į mašinas tilpdavo iki 12 m³ rąstų. Krovėjų brigadą sudarė 4 vyrai. Darbas vyko dviem pamainomis, todėl kiekvienai brigadai priskirdavo paauglį apšvietėją. Jis turėdavo iš abiejų rąstų rietuvės pusių (kraunant rąstus) kūrenti laužus, taip pat prižiūrėti žibintus, iškeltus ant smaigų. Kaskart į juos reikėjo įdėti smalingų malkų. Medžius traukdavo arkliais. Žiemą tam darbui naudojo žemas rogutes, vasarą – „volokušas“ (du išlenkti strypai, sujungti skersiniu). Ant rogučių ar „volokušų“ uždėdavo vieną rąsto galą ir pririšdavo virve. Metinė temperatūra Sajanų priekalnėse svyravo nuo +30 °C iki –50 °C. Būdavo ir žemesnė, bet tai užtrukdavo apie 2–3 savaites.

Iš automobilių rąstus iškraudavo taip pat rankomis. Iki pavasario prie Kolbos nusidriekdavo kelių kilometrų rąstų rietuvių eilės.

Prie šių darbų sunkiai susižalojo Kostas Žebrauskas, į tremtį atvykęs iš lagerio. Mišką pjovė rankomis. Tik vėliau, atsiradus elektriniams pjūklams, šis darbas gerokai palengvėjo. Pasirodė ir pirmieji benzopjūklai „Družba“. Palengvėjo ir miško traukimas iš kirtaviečių: elektrinės gervės ir traktoriai pamažu išstūmė arklius. Varytojų teko keisti profesiją. Elektrinės gervės atsiradimas pareikalavo Jono Matulionio gyvybės: į besisukančius dantračius pateko šimtasiūlės (vatinuko) rankovė, vaikiniui iš peties išplėšė ranką. Kitą dieną jis mirė. Traumų ir suluošinimų patyrė ir daugiau lietuvių.

Pirmasis viršininkas Batanin iš aukšto žiūrėjo į tremtinius ir jais nepasitikėjo. Kai jį išskeldino dirbti kitur, vadovauti pradėjo Popov Pavel Markovič. Jo požiūris į žmogų buvo kiek kitoks, tremtinius jis vertino pagal darbą. Lietuvius jis skyrė ne tik į kontorą buhalteriais, bet ir meistras. Kaime galiojo taisyklė, kad viršininkas yra Dievas, caras ir karinis vadovas.

Viltis grįžti į Lietuvą

Įprastu ritmu gyvenimas tęsėsi iki 1953 m., t. y. iki Stalino mirties. Netikėtas pranešimas apie Stalino mirtį vadovybę priverstė pasimesti. Po kurio laiko pradėjo silpnėti komendantūros režimas, o rudenį kaimuose panaikino komendantų etatus. „Vargšai“ komendantai (tai buvo kariškiai – leitenantai, kapitonai) tapo paprastais to kaimo gyventojais. Jiems teko dirbti tuos pačius miško ruošos darbus. Tremtinių gyvenimas pagerėjo, nes rajono ribose jau buvo galima laisvai migruoti. Norint keliauti kur nors toliau, reikėjo gauti leidimą rajono komendantūroje.

1956 m. pavasarį teisę išvykti iš tremties vietos gavo kinai ir lenkai, bet jie privalėjo vykti į Kiniją arba Lenkiją. Atsirado vilties, kad ir likusių tautybių žmonės bus paleisti. Pirmos žinios apie paleidimą iš tremties mūsų kaimą pasiekė 1956 m. vėly rudenį, o 1957 m. teisę palikti tremties vietas gavo ir daugiau žmonių. Iš jų gaunamų laiškų buvo galima suprasti, kad Lietuvoje įsikurti galima, bet yra ir trukdymų. 1957 m. rudenį pasiekė žinia, kad Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba grįžtančius iš tremties vietų asmenis paskelbė nepageidaujamais. Daugeliui šeimų, ypač toms, kurios buvo paleistos be teisės grįžti į ankstesnę gyvenamąją vietą Lietuvos SSR, teko apsigyventi Kaliningrado srityje, Latvijoje arba grįžti atgal į tremties vietą. Toks mūsų valdžios nutarimas buvo vienintelis Sovietų Sąjungoje, todėl galima daryti išvadą, kad jis buvo priimtas ne Maskvai nurodžius.

1958 m. veik visi tremtiniai iš Lietuvos (kurie nebuvo anksčiau paleisti) gavo pažymas dėl teisės išvykti iš tremties. Prasidėjo masinis išvykimas. Daugiausia mūsų krašto žmonių grįžo į Lietuvą ir bandė įsikurti, tačiau ten jau sovietinių pareigūnų buvo įgyvendinta taisyklė: „*Kvailas, nes biednas, o biednas, nes kvailas*“. Atėjusiuosius prisiregistruoti į apylinkės vykdomąjį komitetą paklausdavo, ar jau įsidarbinę. Gavę neigiamą atsakymą, sakydavo, kad pirma reikia įsidarbinti. O bet kurioje darbovietėje pirmiausia paklausdavo, ar prisiregistravę. Pasakius, kad negalima prisiregistruoti neįsidarbinus, atsakymas būdavo toks: „*Darbo jėga mums net labai reikalinga, bet negalime jūsų priimti, kol neprisiregistravote*“. Dėl tokios vietinės valdžios politikos daugelis tremtinių turėjo vėl palikti gimtąsias vietas ir ieškotis darbo už Lietuvos ribų ar kituose rajonuose.

Anastasino k.: Elena Uldienė (Lavinskaitė, ištekėjusi Lietuvoje) ir Zita Samajauskienė (Bajerčiūtė). 1955 m. Iš A. Bajerčiaus asm. albumo

Atgimimo metais

Prasidėjus Atgimimui ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, peržiūrėjau savo tremties bylą ir kitus dokumentus. Taip pat teko kalbėtis su žmonėmis, kurie aktyviai talkino sovietų pareigūnams, pranešdami, kokią žalą ta ar kita šeima daro sovietų valdžiai. Visi atsakydavo beveik vienodai: „Mums sakė, kad jūs negrįšite, kad mes galėsime pasinaudoti jūsų turtais“.

Kaip matyti iš dokumentų, šeima, patekusi į numatytą ištremti sąrašus, buvo sekama bent dviejų agentų, taip pat dar kelių asmenų, kurie duodavo parodymus. Jeigu tai būdavo ūkininko šeima, ją įtraukdavo į vadinamųjų buožinių ūkių sąrašą. Tai reiškė žemės atėmimą valdžios reikmėms ir keliskart didesnių mokesčių bei privalomų produktų duoklės toms šeimoms uždėjimą. Prasidėdavo dažni, daugiausia naktiniai, suaugusių šeimos narių tardymai ir kitos priemonės, kuriomis siekė izoliuoti „nepageidaujamą elementą“.

Pavarčius tuos dokumentus, susidaro išpūdis, jog buvo daroma viskas, kad patekė į tremtį žmonės niekuomet negalėtų sugrįžti į gimtąjį kraštą. Tačiau noras gyventi Tėvynėje, jei ir ne gimtuosiuose namuose, tai bent kur nors netoliese, buvo toks didelis, kad žmogus nugalėdavo visas kliūtis. Reikia pripažinti, kad ne visi sovietiniai pareigūnai akiai pildė instrukcijas: kartais už tam tikrą atlygį, o kartais gal ir dėl to, kad ir jų giminės kabinasi į gyvenimą Lietuvoje, padėdavo išikurti.

Prasidėjus Atgimimui, dauguma gelgaudiškiečių tremtinių išjungė į Sąjūdžio veiklą. Nepakartojamos buvo akimirkos, kai prie Gelgaudiškio kolūkio kontoros Daukantiškiuose buvo nuleista LSSR vėliava, o jos vietoj pakelta Trispalvė. Vienas iš

Priverstinės emigracijos metu Gelgaudiškyje lankėsi buvusio Gruzijos prezidento Gamsachurdijos ministras pirmininkas Vasarijanas Gugašvilis: (iš kairės) jo žmona ir du sūnūs, V. Gugašvilis, signataras Algirdas Endriukaitis, Stasys Aleksa, Aldona Bajerčienė, A. Bajerčius. Apie 1990 m. Iš A. Bajerčiaus asm. albumo

atnešusių ir pakėlusių buvo Antanas Karalius. Tai jis darė antrą kartą: pirmą kartą Trispalvę jis ir jo bendraminčiai, vadovaujami Vytauto Tirliko, slapta iškėlė 1952 m. vasario 16-ąją ant Šakių vandentiekio bokšto.

1989 m. Gelgaudiškio kapinėse supiltas simbolinis tremtinių kapas, skirtas visų Lietuvos piliečių, nepaisant, kur ir kiek buvo ištremiti, mirusių tremtyje atminimui. Kapas įruoštas A. Kulikausko, S. Aleksos, J. Dailidės ir A. Bajerčiaus pastangomis. Tais pačiais metais rytiniame Gelgaudiškio pakraštyje užkastiems partizanams buvo pastatytas laikinas kryžius. A. Bajerčius, tyrinėdamas partizanų veiklą, nustatė jų asmenybes, surado gimines, organizavo atminimo įamžinimą. Po pučo Maskvoje pastatyti koplytstulpiai primena, jog čia ilsisi partizanų palaikai. Įrengiant šią vietą, didelę pagalbą teikė J. Dailidė, A. Vigelis ir Zakaras. Taip pat po pučo vokiečių karių palaidojimo vietoje Gelgaudiškyje (buvusio dvaro parke) A. Bajerčius organizavo kryžiaus statybą. Tai, beje, vienintelis toks kryžius Šakių rajone.

Atgimimo laikotarpiu LPKTB Šakių skyriaus pastangomis sudarytas ištremtųjų iš Šakių rajono, taip pat iš Gelgaudiškio valsčiaus (pagal tarpukario Lietuvos administracinį suskirstymą) sąrašas. Šis sąrašas gali būti nepilnas. Tad atsiprašome tų asmenų, kurie dėl kokių nors priežasčių gali būti praleisti. Sąrašė gali būti nenurodyti mums nežinomi asmenys, mirę tremtyje ar vežant vagonuose, kurių kūnai buvo išmesti pakelėse.

Atgimimo metais septynių gelgaudiškiečių palaikai iš įvairių tremties vietų parvežti į gimtąjį kraštą ir perlaidoti Lietuvoje.

*Eisena prie
simbolinio tremtinių
kapo Gelgaudiškyje.
Priekyje – parapijos
klebonas Alfredas
Nėnius. 2005 m.
A. Andrijono nuotr.*

Nukentėję nuo vokiečių okupacijos Lenkijoje

Aldona Tirlikienė (Murauskaitė)

A. Tirlikienė savo tėviškėje Vaiponios kaime (Lenkija): prie prūdelio („soželkos“) su savo pusbroliu V. Murausku apžiūri žirgus. 2000 m. G. Tirliko nuotr.

Gimiau 1930 m. Vaiponių kaime, Pūnsko valsčiuje, Lenkijoje, Julijos ir Juozo Murauskų šeimoje. Mano senelė (mamos Julijos mama) Katerina ir jos vyras Antanas Kudžius valdė daugiau kaip 30 ha žemės ir augino šešias dukras: Juliją, Oną, Leokadiją, Mariją, Kunigundą ir Petrutę. Anksti mirus seneliui Kudžiui ir netekus šeimos galvos, susidarė daug sunkumų valdant ūkį. Buvo pradėta dairytis žentų. Pirmuoju tapo nuo Vižainio kilęs Juozas Murauskas. Jis vedė vyriausią Kudžių dukterį Juliją, kurie ir tapo mano tėvais. (Gal kiek ir keistoka, Kudžių žentais tapo ir du Juozo broliai – Petras ir Nikodemas.) Petras vedė Oną, o Nikodemas – Mariją. Taip susidarė „stipri“ Kudžių–Murauskų šeimų koalicija. Trys Kudžių žentai dar turėjo brolius Vladą ir Stasį.

Ūkyje sėkmingai ir taikiai darbavosi visos trys Murauskų šeimos. Be manęs, Julija ir Juozas po metų susilaukė dar vienos dukros – Teresės.

Sulaukusi 7-erių metų, pradėjau lankyti Vaičiūliškių kaimo pradžios mokyklą. Mokytojas buvo piktas ir įžūlus lenkas, kuris draudė net pertraukų metu kalbėti lietuviškai. O lenkiškai aš visiškai nemokėjau. Žodžiu, mokslo pradžia buvo sunki. Čia baigiau dvi pradžios mokyklos klases. Pramokau ir lenkiškai.

Kaupėsi karo nelaimių metas

Atėjo 1939-ieji metai. Hitlerinė Vokietija užpuolė Lenkiją. Okupantų ranka buvo juntama ne tik visoje Lenkijoje, bet ir nedideliame mūsų lietuviškame jos pakraštyje – Punske ir jo apylinkėse, o ypač Vaiponios kaime. Čia, pasienyje, gyveno vien lietuvių šeimos. Mus pasiekė vis blogesnės ir blogesnės žinios. Pagaliau pradėjo tiesiai kalbėti apie mūsų (lietuvių) tremtį į Lietuvą, į sodybas, kuriose anksčiau gyveno vietiniai vokiečiai.

Iškeldinimo sutartys

„Rygoje Vokietijos vyriausybės vardu F. Benzleris ir tarybinis atstovas V. B. Bočkariovas pasirašė susitarimą tarp Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir Vokietijos Vyriausybės dėl Vokietijos piliečių ir vokiečių tautybės asmenų perkėlimo iš Latvijos ir Estijos Tarybų Socialistinių Respublikų į Vokietiją. Kaune TSRS Vyriausybės atstovas Nikolajus Pozdniakovas ir Vokietijos Vyriausybės atstovas dr. Vilhelmas Nioldekė 17 val. pasirašė Susitarimą dėl Vokietijos piliečių ir vokiečių tautybės asmenų perkėlimo iš Lietuvos TSR į Vokietiją, taip pat dėl Lietuvos piliečių bei lietuvių, rusų, baltarusių tautybės asmenų perkėlimo iš Vokietijos (buvusių Klaipėdos ir Suvalkų kraštų) į Lietuvos TSR“¹.

Suvalkų krašto okupacinės valdžios atstovai žmonėms atvirai aiškino, kad numatyta iškeldinti „svetimkilmius“, t. y. lietuvius, rusus ir baltarusius, kurie savo namuose turi teisę gyventi tik iki 1941 m. balandžio 1 d. Vėliau visi būsią perkelti į GG (Generalinę guberniją). Okupuotoje Lenkijos teritorijoje „svetimkilmų“ neturi likti. Grasinimas iškeldinti į GG nebuvo iš piršto laužtas. Dar 1940 m. birželio mėnesį aptariant būsimuosius gyventojų mainus, buvo svarstomas ir variantas Suvalkų krašto lietuvius, kurie atsisakys išsikelti į Lietuvos TSR, evakuoti į Generalinę guberniją².

Pasakoją Julė Š. D., gyvenusi Sōželkų kaime, Andrejevo valsčiuje:

„<...> lietuvius vokiečiai labai gąsdino, vertė kuo greičiau išvažiuoti, nes priešingu atveju visi būsią išvežti darbams į Vokietiją arba kartu su žydais sušaudyti. Po kaimus nuolat vaikščiojo vokiečių žandarai su šunimis, ragindami ir versdami kuo greičiau palikti gimtuosius namus ir važiuoti į Lietuvą“³.

Daugelis numatytų žmonių tam priešinosi. Liudininkai prisimena:

„<...> sužinojome tik kai vokiečiai atvarė arklius, sukrovė daiktus ir vežė į Lazdijus. Vaikus susisodino į roges ir taip vežė. Atsimenu, kaip vokiečiai mušė tėvą botagu, o ant vaikų užsiundė šunis, kad jie liptų į roges. Reikėjo važiuoti, tai ir išvažiavome <...>“⁴.

„Norint kraštą paversti grynai vokiško kraujo, reikalinga į nevokiškas sritis siųsti ne valdininkus ir patalpinti keletą šiaip inteligentų bei amatininkų tarp vietos gyventojų, bet, atvirkščiai, reikia sričių žemę išvaduoti nuo nevokiško kraujo gyventojų ir ją apgyvendinti savais žmonėmis (vokiečiais)“⁵.

Persikeliančiojo turtas buvo surašomas blankuose rusų ir vokiečių kalbomis ir paliekamas vietos okupacinei

¹ Arbušauskaitė A. L. *Gyventojų mainai tarp Lietuvos ir Vokietijos pagal 1941 m. sausio 10 d. sutartį*, Klaipėda, 2002, p. 60.

² *Ten pat*, p. 116.

³ *Ten pat*, p. 116.

⁴ *Ten pat*, p. 116.

⁵ *Ten pat*, p. 117.

valdžiai. Išsivežti turto leido labai mažai: tik tiek, kiek tilpo poriniame vežime. Tie, kurie neturėjo savo vežimų, buvo gabenami automobiliais iki artimiausios geležinkelio stoties. Jiems tebuvo leidžiama pasiimti 50 kg šeimai ir po 25 kg papildomai kiekvienam šeimos nariui⁶.

Tremtis į Lietuvą

Nors ir labai verčiami pasitraukti iš savo gimtų namų, lietuviai priešinosi. Gerai prisimenu, kad ir mano tėvas Juozas už tai buvo suimtas ir kalinamas daboklėje.

1941 m. kovo pabaigoje prasidėjo tremtis į Lietuvą. Prie sienos su Lietuva esantis Vaiponios kaimas ištuštėjo. Be mūsų, jį paliko lietuviai kaimynai Bliūdžiai, Žemaičiai, Verbylai, Sadauskai, Kareišiai, Maksimavičiai, Kalesinskai, Kadyšiai ir kiti.

Tėvai Julija ir Juozas Murauskai paliko per 30 ha žemės, įvairius padargus, trobesius, gyvulius. Į Lietuvą pajudėjo tik tėvo Juozo dviem arkliais kinkytas vežimas, prie vežimo galo prižišta karvutė, garde idėtos dvi kiaulės, maišuose drabužiai...

Per Budzisko–Kalvarijos pasienio punktą pasiekėme Lietuvą. Tėvas ir toliau keliavo arkliais Šakių link (ten nurodė), o mamą ir mane su seseria Terese autobusu į Šakius atvežė anksčiau. Apgyvendino tuometinėje šaulių salėje. Po dviejų parų su savo kinkiniu atvyko ir tėvas.

Atvažiavo „pirkliai“ – vietiniai ūkininkai. Jie rinkosi šeimas, kuriose buvo mažiau vaikų. Mūsų šeima atsidūrė Lekėčių apylinkėje. Po dviejų savaitių mus perkėlė į prie Šakių esantį Striūpų kaimą, į vokiečio Jakelio sodybą. Čia išikūrėme visai pakenciama: buvo neblogas namelis, ūkiniai pastatai, skirta naudotis apie 20 ha žemės.

Tėvai krapštėsi naujai gautame ūkyje, dirbinėjo žemę, pasėjo keletą hektarų javų, bet 1941 m. birželį vėl prasidėjo karas... Vėl nauja vokiečių okupacija. Vėl įsakyta su visu jau turimu „turteliu“ palikti vokiečio Jakelio sodybą ir vykti prie Siūno, į ten esantį Koloniškių kaimą.

Apsigyvenome lenko Cibulsko namuose. Čia buvome tarsi vergai. Naktimis apsilankęs buvęs savininkas Cibulskas tėvą terorizuodavo, nurodinėdavo, ką ir kaip reikia daryti.

1944-aisiais metais, priartėjus frontui, lenkas mūsų šeimą išvijjo. Negana to, dar apskundė rusų kareiviams, kad tėvas yra fašistas, visų priešas ir t. t. Gerai, kad tėvas gerai mokėjo rusų kalbą. Išsiaiškino, nenukentėjo.

Vėl grįžtame į Striūpų kaimą, į vokiečio Jakelio sodybą, kurioje anksčiau gyvenome. Neradome nieko, ką ten buvome palikę. O ir pusė namo buvo karo audrų sugriauta, nelikę ūkinių pastatų. Ir vėl teko viską pradėti iš pradžių. Ten jau apsistojome ilgam. Tiesa, dar 1942 m. gegužės mėn. gimė sesuo Danutė.

Tėvas remontavo karo apgriautą namą, statėme naują klojimą, tvartą. Reikėjo ir žemę judinti, o ji tada nešė ne tik derlių, bet ir mirtį. Tai vienur, tai kitur sproginėjo vokiečių paliktos minos. Prie namų buvo supilti žuvusių karių žemės kauburėliai. Trūko visko. Net duonos ant stalo dažnai nebūdavo.

Aš su seserimi Terese pradėjau vėl lankyti mokyklą: iš pradžių Barzduosė, vėliau – Lukšiuosė. Šakiuose beveik visi namai buvo sugriauti ir sudeginti. Neliko ir mokyklų.

1952 m. baigiau Šakių vidurinę mokyklą ir pradėjau mąstyti apie peda- ⁶ *Ten pat*, p. 121.

*G. Tirlikas ir
A. Tirlikienė (centre),
iš kairės – duktė
Asta, iš dešinės –
sūnus Virginijus,
pirmoje eilėje –
anūikai Monika,
Algirdas ir
Gediminas, viršuje –
anūkė Kristina.
2007 m.
A. Andrijono nuotr.*

gogo darbą. Įstojau mokytis į Vilniaus pedagoginio instituto neakivaizdinių skyrių. Pasirinkau rusų kalbos ir literatūros specialybę.

Pirmuosius darbo žingsnius žengiau Turčinų pradinėje mokykloje (prie Kudirkos Naumiesčio, Šakių r.), vėliau – Švediškių pradinėje mokykloje (prie Lukšių, Šakių r.).

1953 m. ištekėjau už klasės draugo Gedimino Tirliko ir persikėliau gyventi į vyro tėviškę (Gelgaudiškio apyl. Pakalniškių k.). Dirbau rusų kalbos mokytoja Gelgaudiškio vidurinėje mokykloje, o vėliau Prancū septynmetėje mokykloje teko ir direktoriauti. 1958 m. susilaukėme sūnaus Virginijaus, o 1959 m. ir dukros Astos.

1965 m. mūsų šeima persikėlė gyventi ir dirbti į Kapsuką (dabar Marijampolė). Dirbau rusų kalbos mokytoja II vidurinėje mokykloje, vėliau – Kapsuko kultūros mokykloje ir Kapsuko 51-ojoje profesinėje statybinio profilio mokykloje.

Dirbdama Kapsuke, neakivaizdžiai baigiau Šiaulių pedagoginį institutą ir įsigijau antrąją – defektologijos – specialybę. Žinias panaudojau dirbdama logopede garsiojoje Jono Jablonskio vidurinėje mokykloje (dabar gimnazija).

Taip ir prabėgo beveik 43-eri metai darbo įvairiose mokyklose.

Išėjus į užtarnautą poilsį, kartu su vyru vėl grįžome į Pakalniškius. Čia gera, čia ramu, čia miškas. Netoliese teka senelis Nemunas, aviliuose dūzgia bitutės... O kiek pavasariais aplink žiedų žiedelių!

Čia ir vaikai jau su anūkais mus nuolat lanko. Vyriausias sūnus Virginijus, įgijęs veterinarijos gydytojo specialybę, gyvena ir ūkininkauja Liepalotų kaime, Lukšių seniūnijoje. Kartu su žmona Silva augina Moniką ir Gediminą. Marti taip pat veterinarijos gydytoja. Anūkeliai klusnūs, mandagūs, nuoširdūs, gerai mokosi. Prabėgs dar keleri metai ir jie paliks gimtąsias gūžtas, sėsis į auditorijų suolus.

Duktė Asta baigė Kauno medicinos institutą. Dirba dantų gydytoja Marijampolėje. Turi privatų dantų gydymo kabinetą. Jos vyras Kęstutis Balčiūnas – skulptorius. Taip pat turi savo asmeninę studiją. Vyriausia šeimos atžala Kristina baigusi J. Jablonskio gimnaziją ir jau ruošiasi tapti architekto, o sūnus Algirdas dar „kapstosi“ J. Jablonskio gimnazijoje. Labai domisi kompiuteriais, didžiausias jų žinovas šeimoje.

Vaiponia šiandien

*Pusbrolis
V. Murauskas
su žmona Genute.
2000 m.
G. Tirliko nuotr.*

O kokie mano ryšiai išlikę su Pūnsku, su Vaiponia? Kaip jau minėjau, kartu su mano tėvais Julija ir Juozu Murauskais į Lietuvą buvo ištremti ir broliai Nikodemus, Stanislovas ir Petras. Stanislovas ir Nikodemus po karo grįžo atgal į Lenkiją. Abu jau mirę. Mirę ir broliai Juozas ir Petras Murauskai, abu palaidoti Lietuvoje. Likę gyvi tik jų atžalos. Vieni gyvena Kaune, kiti Marijampolėje ir jos apylinkėse, kiti Lenkijoje.

Mano gimtojoje Vaiponiojė gyvena dėdės Nikodemo sūnus Viktoras Murauskas (mano pusbrolis). Jau keletą kartų lankiausi tėviškėje. Čia mane traukia. Čia ir vaikystės takeliai dar išlikę, kūdra (*soželka*) prie tvarto, o aplink – kalnų kalneliai, ežerėliai. Iš čia ir Lietuva matyti. Kaip mielai, su pasididžiavimu į tą pusę, į Lietuvą,

*A. Tirlikienė
Vaiponioje: sodelio
slyvaiteje aptiko bičių
spiečių. 2000 m.
G. Tirliko nuotr.*

žvelgdavome jaunystėje ir vaikystėje!.. Viskas čia sava. Ir mano tėvo bičių avilių vietoje dabar stovi pusbrolio Viktoro bitučių šeimos, dūzgia darbštuolės... Ir ežeras Lietuvos pusėje tas pats... Tik apie namus gal daugiau krūmų ir medžių užaugę. Ištiesi juodalksnynai. Ir kaime sodybų jau daug mažiau kaip vaikystėje. Iš tremties grįžę Bliūdžiai. Jų sūnus Juozas Bliūdžius dabar yra Punsko gimnazijos (licėjaus) direktorius. Grįžęs ir Kadyšių sūnus Pijus, Sadauskų duktė su žentu.

Paskutinį kartą Vaiponiojė lankiausi su vyru Gediminu 2000-ųjų vasarą. Pusbrolis Viktoras Murauskas, dabartinis šeimininkas, nors ir pensininkas, dar yra Vaiponiės kaimo seniūnas. Didžiulis meno saviveiklos entuziastas, dainininkas. Jo balsas girdisi ir po Punsko bažnyčios skliautais, ir kaimo *vakaruškose*, ir vestuvėse bei laidotuvėse. Su Punsko meno saviveiklininkais ne kartą lankėsi Lietuvoje, buvo išvykęs ir į JAV. O darbštuolė jo žmonelė Genutė, nors jau taip pat pensininkė, bet per metus dar užaugina daugiau kaip 20 kiaulių, prižiūri apie sodybą krūmuose 4–5 besiganančius arklius, skirtus pardavimui į užsienį.

Namuose ideali švara. Visur parketas, kilimai. Neseniai į kaimą buvo atvestas vanduo. Vaikai Birutė, Viktoras, Valdas nesivaikė didelių mokslų, tačiau turi geras rankas, sumanūs statybininkai, santechnikai, remontininkai.

Ištremtųjų iš Lenkijos į Lietuvą kova už savo teises

1944 m. rudenį frontui sustojus prie Rytų Prūsijos sienos, nemažai Suvalkų krašto lietuvių stichiškai stengėsi sugrįžti atgal į savo gimtuosius namus. Kai kuriems tai pavykdavo padaryti. Bet dauguma liko čia, Lietuvoje, svetimuose ūkiuose, dažnai apsupti nesvetingų kaimynų. Šnairai į mus, atvykėlius, žiūrėjo ir vietinė valdžia. O Lenkijos Vyriausybė įsakė grįžusiems į Suvalkų kraštą lietuviams vykti atgal į Lietuvos teritoriją, nes esą iškeldinti 1941 m. jie neteko Lenkijos pilietybės. Ir atsitiko taip: vieni grįžo ir apsigyveno, kitiems tai nepavyko; dauguma likome gyventi Lietuvoje.

Ilgainiui susibūrėme į „Suvalkijos“ draugiją. Jos pirmininke išrinkome energingą ir darbščią tremtinę, pasiaukojančiai ginančią mūsų reikalus, mokytoją Birutę Kižienę. Draugija nuolat organizuoja susirinkimus, kurių metu svarstomi opiausi mūsų reikalai, o ypač – tremtinių statuso pripažinimo klausimas. Reikia pasakyti, kad mums pavyko tai pasiekti: 2004 m., praėjus daugiau kaip 60 metų, buvome pripažinti tremtiniais, mums suteikė tam tikras teises! O kiek per tuos 60 metų žmonių jau išėjo Anapilin?! **Ir visi buvome tremtiniai!** Mano tėvai, seserys Teresė ir Danutė jau mirę, palaidoti Šakių kapinėse.

Trako Grygeliai

Danutė Dvylaitienė (Ivaškevičiūtė)

*Antano ir Onos
Grygelių namas
Trako kaime.
1989 m.
Iš D. Grygelytės
asm. albumo*

Trako kaimo, kuris buvo prie Trako miško, dabar likęs tik pavadinimas. Anksčiau jame buvo daug mažesnių ir didesnių ūkių. Kaimas rėmėsi į kitą, gana didelį Žalgirio mišką.

Viename nedideliame, tik 7 ha ūkyje, gyveno darbšti ir tvarkinga Grygelių šeima. Antanas Grygelis ir Ona Giedraitytė-Grygelienė užaugino 6 vaikus. Ne visi vaikai galėjo likti nedideliame ūkelyje. Vyriausiasis, Augustinas, dar Smetonos laikais išvyko į Ameriką ir ten įsitvirtino. Leonas karo metu, traukiantis vokiečiams, atsidūrė užsienyje. Vėliau šie broliai susitiko Amerikoje.

Jauniausias brolis Alfonsas Grygelis gimė 1912 m. Apie 1935–1937 m. tarnavo kariuomenėje Alytuje. Atitarnavęs grįžo į tėviškę, susirado merginą ir norėjo ją vesti, tačiau visus planus išardė prasidėjęs karas.

Artėjant vokiečiams, iš Geļgaudiškio rusų milicininkai spruko kas kur. Alfonsas su broliu Leonu vieną milicininką nutarė suimti. To konflikto metu Alfonsą nušovė. Jo mirtis sukretė daugelį jį pažinojusiųjų. Tai tikriausiai bu-

*Alfonsas Grygelis
Lietuvos kariuomenėje.
Alytus. 1935 05 12.
Iš D. Grygelytės
asm. albumo*

vo viena pirmųjų ilgos grandinės aukų Gelgaudiškyje. A. Grygelio laidotuvės įvyko 1941 m. birželio 24 d. Karstas buvo uždengtas Trispalve, apipintas ažuolo vainikais. Jį lydėjo minia žmonių.

Stanislovas Grygelis

Ketvirtas vyras Grygelių šeimoje buvo Stanislovas, gimęs 1910 m. vasario 27 d. Jis mokėsi Valenciūnų pradžios mokykloje. 1932 m. Stanislovas pradėjo tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Buvo Alytaus kavalerijos pulko grandinis. Kaip pats sakydavo, „*prie patrankos*“. Kiek metų ištaravo, dabar sunku pasakyti. Tikriausiai – iki 1935-ųjų, nes tokia data užrašyta ant vienos jo kariškos nuotraukos. Grįžęs į tėviškę, iš tėvo račiaus mokėsi staliaus amato ir dirbo ūkyje. 1937 m. įstojo į Gelgaudiškio šaulių būrį. Šauliams priklausė ir Stanislovo brolis Leonas. Šaulių būstinė buvo Gelgaudiškyje, dabartinėje Taikos gatvėje, Nr. 17. Namą 1937 m. savo jėgomis pasistatė šauliai. Vadas buvo Vladas Išganaitis, tais metais atvykęs į Gelgaudiškį ir vadovavęs statybai.

Trako k. Grygelių šeimos kapai Gelgaudiškio kapinėse: čia palaidotas ir Alfonsas Grygelis (1912–1941). 2003 m. A. Andrijono nuotr.

Gelgaudiškio būrio šauliai ant senojo dvaro rūmų laiptų: pirmoje eilėje centre – būrio vado pavaduotojas Jurgis Visockis, šalia jo (kairėje) – Antanas Vasiliauskas (sušaudytas vokiečių); antroje eilėje trečias iš dešinės – Stanislovas Grygelis. Apie 1938 m. Iš D. Grygelytės asm. albumo

Porą kilometrų nuo Gelgaudiškio yra Skaistakaimio kaimas. Gražioje vietoje, ant stataus skardžio į Nemuno lankas, vadinamas Dauba, iš vienos pusės, ir miškeliu, iš kitos pusės, „ant 12 hektarų“ gyveno Agotos ir Jono Račiūnų šeima. Jei Grygelių vyrai garsėjo grožiu, karštu krauju ir darbštumu, tai Račiūnų ūkyje grožiu ir darbštumu garsėjo merginos: Emilija, Stanislova, Marcelė ir Marytė. Emilija ir brolis Juozas buvo labai geri siuvėjai.

Račiūnų panelės buvo tikros gražuolės. Viena seserų – Marcelė – krito į akį Grygelių Stanislovui: 1938 m. jie apšvedė. Tais pačiais metais gimė dukra Danutė. Šeima labai sutarė, mylėjo vienas kitą. Tačiau ir jų ramybę drumstė karas.

Pokario metais Stanislovas palaikė ryšius su partizanais broliais Aštrauskais – Jonu, gimusiu apie 1917 m., ir Antanu – porą metų jaunesniu. Šie broliai buvo Račiūnų giminės. Palaikė ryšius ir su kitais partizanais: Edvardu Kubiliumi, Agota Kubiliūte, Albinu Jakaičiu, Pranu Runu, Vincu Dobilu, Juo-

Emilija Račiūnaitė (kairėje), Stanislovas Grygelis, Marcelė Grygelienė (Račiūnaitė). Apie 1938 m. Iš D. Grygelytės asm. albumo

zu Jurkšaičiu, Pranu Nauburaičiu, Antanu Račiūnu, Justinu Čulkinu. Vėliau šie partizanai įvairiomis aplinkybėmis žuvo – išduoti, apsupti garnizono, per susišaudymą, užėję ant pasalos ar kitaip. Visi jie buvo iš aplinkinių kaimų – Skaistakaimio, Narkūnų, Trako, Jankūnų ir kt. S. Grygelis jiems pranešdavo apie sribų ir garnizono judėjimą, perduodavo maisto. Daug patikimų žinių jis gaudavo iš savo draugo ir labai gero žmogaus Jono Samajausko, tuo metu dirbusio apylinkės pirmininku.

Trėmimai

Su partizanais Stanislovas susitikdavo prie Grygelynės, Trako miške. Kartais iš Žalgirio miško partizanai ateidavo tiesiog į Grygelių sodybą. Nors Stanislovo dukra Danutė Grygelytė tuo metu buvo dar vaikas, tačiau atsimena kai kuriuos susitikimus su partizanais. Aišku, pokalbius nuo vaiko slėpdavo, bet ji matė uniformuotus ir ginkluotus vyrus, kurie ateidavo iš miško.

Partizanė A. Kubiliūtė pas Račiūnus siūdavo arba taisydavo savo ar būrio vyrų rūbus. Marcelė su seserimi Emilija partizanui Kubiliui, vadinamam Edzium, Edziuku, pasiuvo pailgintą kailinę liemenę, kad jis nešaltų nuo drėgnos žemės. Abi labai stengėsi, kad liemenė būtų patvari, šilta ir graži.

Grygelius įtarė padedant partizanams. Prasidėjus didiesiems trėmimams, 1947 m. ištrėmė ir senuosius Grygelius su dukromis Albina ir Natalija. Su savim leido pa-

*Skaistakaimis:
Račiūnų sodybos
tvarte buvo įrengta
partizanų slėptuvė.
Iš D. Grygelytės
asm. albumo*

siimti tik tiek, kiek paneša. Gyvulius ir visa kita teko palikti. Tačiau jų neištrėmė į Sibirą: apgyvendino buvusio Bakševičiaus dvaro ūkyje. Nuo tremties į Sibirą Grygelius išgelbėjo Jonas Samajauskas. Gražų ir tvarkingą Grygelių ūkį, kurį teko palikti, apiplėšė – išnešiojo, kas ko panoro.

Pas Račiūnus taip pat lankydavosi partizanai. Besislapstančiuosius ant tvarto maitindavo Marytė Račiūnaitė: prikepdavo blynų, šiaip ko karšto išvirdavo. Viską sudėdavo į kiaulinį kibirą ir nunešdavo. Ant tvarto buvusius E. Kubilių ir P. Nauburaitį mergina pažinojo, o du kiti partizanai jai buvo nežinomi. Mano, kad vienas iš jų buvo P. Runas. Vėliau NKVD Marytę tardė, tačiau ji neprisipažino ir nuo tremties išsigelbėjo.

Slapstymasis ir suėmimai

S. Grygelį jo geras draugas J. Samajauskas perspėjo, kad pasislėptų. Slapstėsi apie metus. Žmonos sesuo Stanislova Račiūnaitė buvo ištekėjusi už Augustino Rauzos. Rauzai taip pat

*Skaistakaimis:
šiam Stanislovos
ir Augustino Rauzų
name po gonkomis
buvo įrengtas rūsys,
kuriame slapstėsi
S. Grygelis.
Iš D. Grygelytės
asm. albumo*

gyveno Skaistākaimyje, turėjo ūkį. Jų namo priebutyje buvo iškastas rūselis. Tame rūselyje S. Grygelis ir slapstėsi. Bet tikriausiai kažkas paskundė: namą apsupo garnizono kareiviai. S. Grygelį suėmė. Jį mušė, paskui pastatė prie sienos ir norėjo sušaudyti. Stanislova Rauzienė garnizono vadui nešė, ką turėjo geresnio, ir jam atidavė. Paskui apsikabinusi išbučiavo jam kojas ir maldavo, kad Stanislovo nešaudytų. Iš pradžių rusas duotus skilandžius metė ant žemės, o paskui viską susirinko ir gyrėsi, koks jis geras žmogus. S. Grygelio nesušaudė, tačiau išsivežė. Jį nuvežė į Pakalniškius ir kartu su kitu suimtuoju, kurio pavardė buvo Martinkus, uždarė Ignotyneje. Žmona ir dukra Danutė ėjo iš paskos. Dukra tėveliui norėjo paduoti ryšuliuką su maistu, bet įkypų akių šiaurietis rusas mergaitę sumušė automatu. Danutė ir dabar gerai prisimena jo akis...

Iš Pakalniškių suimtuosius nuvarė į Šakius. Jau vėliau Stanislovas dažnai pasakodavo, kaip Šakiuose, į laikraštį išivyniojęs kažką kietą, per galvą jį mušė enkavėdistas (pavardė žinoma). Iš Šakių kalinius varė į Kauną. Varė daug žmonių. Senuoju keliu leidžiantis nuo Zapyškio kalno, ties posūkiu kaliniai sukėlė sąmyšį. Daug žmonių pabėgo, daug sušaudė. S. Grygelis su Martinkum pabėgo. Kelis mėnesius slapstėsi kur papuolė. Paskui parėjo į žmonos tėviškę. Ten slapstėsi daržinėje po šieną. Tačiau sodybą iš krūmų sekė ir Stanislovą suėmė antrą kartą. Nuvežė į Kauno kalėjimą, kuris buvo dabartinėje Mickevičiaus gatvėje. Ten kalėjo kelis mėnesius. Buvo tardomas, mušamas ir kaltinamas už ryšius su partizanais. Stanislovas viską neigė, o liudininkų nebuvo. Tada jį kaltino, kad du broliai gyvena Amerikoje, kad 1941 m. brolis Alfonsas šovė į milicininką, kad toks pat tautos išdavikas esąs ir jis pats.

*Stanislovas Grygelis
(kairėje) su draugu.
Iš D. Grygelytės
asm. albumo*

Pabėgimas

Pas savo vyrą į Kauną Marcelė Grygelienė išsiruošė kartu su Agota Račiūniene. Moterys vos panešė lašinius ir dešras išpirkai. Kaune jos pažinojo Oną, kuri turėjo pažįstamą milicininką. Papirktas milicininkas S. Grygelį išvedė į lauko tualetą ir ten paliko. Pasinaudojęs suteikta proga, Stanislovas pabėgo.

Sutartoje vietoje jo laukė savi. Stanislovą perrengė moteriškais rūbais ir sunkvežimiu atvežė iki Plokščių. Slapstėsi po avių gardu Bagdonų tvarte. Vėliau viena Bagdonaitė pakinkė arklius, Stanislovas atsigulė ant vežimo dugno, o iš viršaus jį apklojo šieną, ant kurio sukėlė maišus su grūdais. Taip jį vežė į žmonos tėviškę,

į Skaistakaimį. Važiavo pro Pakalniškius. Gelgaudiškio pakalnėje, ties Bakševičiais, stovėjo garnizono kareiviai. Jie sustabdė vežimą ir durtuvais badė maišus ir šieną. Stanislovo durtuvų ašmenys nekliudė ir jis liko gyvas. Tik drašajai Bagdonaitei įvarė daug baimės.

Račiūnuos Grygelis slapstėsi ant tvarto, daržinėje po šieną. Po kiek laiko iš Jurbarko atvažiavo senosios Agotos Račiūnienės brolis Juozas Andrijonas. Stanislovą vėl aprenė moteriškais rūbais, apsiautė didele skara ir bričkute išvežė į Jurbarką. Ten gavo laikiną pasą. Paskui į Jurbarką atvažiavo Andrijono sūnus, taip pat Juozas. Jis dirbo Klaipėdoje laivyne. Taip S. Grygelis atsidūrė Klaipėdoje ir apie metus dirbo kepykloje. Bet kartą kažkam pasakė: „Komunistų ruskių valdžia ilgai neišsilaikys“. Už tai vėl buvo sumintas ir tardytas, bet kalėjiman nepapuolė – buvo paleistas.

Po to Stanislovas sugrįžo į Skaistakaimį. Ten jau buvo kolchozai. Įsidarbino MSV, vėliau – kolūkyje. Darė vežimus, ratus. Buvo darbštus. Skaistakaimyje pasistatė namą, gyveno pasiturinčiai. Šeimoje, kaip ir anksčiau, labai sutarė. Iki Andropovo laikų sovietų valdžia S. Grygelį buvo palikusi ramybėje, o tada pašaukė jį į Vilniaus saugumą ir apklausė. Kaltinamosios bylos nesurezgė, paleido.

Kalėjimuose sumuštoje galvoje išsivystė vėžys. S. Grygelis mirė 1985 m. gruodžio 25 d. Laisvos Lietuvos nesulaukė.

Antkapinis paminklas Stanislovui Grygeliui (1910–1985) ir jo žmonai Marcelėi Grygelienei (1914–1994). 2003 m. A. Andrijono nuotr.

Buvęs Leono Grygelio raudonų plytų namas Gelgaudiškyje (Taikos g. 12). 1995 m. Iš D. Grygelytės asm. albumo

P. S. Prieš karą Gelgaudiškyje, dabartinėje Taikos g. 12, Leonas Grygelis pasistatė raudonų plytų namą. 1944 m. pasitraukdamas su vokiečiais, namą atidavė giminėms. Tuoj po karo namą užėmė stribai ir ten įkūrė savo būstinę. Pasakojama, kad to namo rūsyje nukankinta daug žmonių. Vėliau tame name buvo kolūkio valdyba, užkandinė, parduotuvė, Gelgaudiškio kooperatyvo administracija. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, namas atiteko teisėtiems šeiminkams.

Kur ažuolai prie Jotijos tilto

Levutė Grygelienė (Jankauskaitė)

Antano ir Marjonos Neverauskų šeima gyveno Jotyškių kaime, ant Jotijos upelio kranto. Ūkelis buvo nedidelis, vos 2,85 ha žemės, bet gana tvarkingas, nesugriuvęs. Šeimoje gyveno septyni asmenys: tėvai, tėvo brolis Kostas ir keturi vaikai – Matilda (gim. 1912 m.), Jonas (1920), Antanas (1922) ir Levutė (1924).

Senasis Antanas Neverauskas turėjo tris brolius ir dvi seseris. Ištekėjusi sesuo Bartkuvienė gyveno JAV. Ji seniai mirusi, vaikų neturėjo. Kita sesuo gyveno Skiřsnemunėje, mirė jauna, atžalų nepaliko. Brolis Juozas gyveno Jakaičių kaime (kur dabar Voveriai), ten dar yra jo vaikų, bet visi pasenę. Brolis Jurgis gyvena tame pačiame Jotyškių kaime, pagiry. Ir dabar pačiame pagiryje dar yra tas ūkelis, kuriame gyvena Neverauskienė. Mano mama, kol dar pajėgė, su šio Neverausko vaikais susitikdavo ir bendraudavo. Dar vienas brolis buvo nevedęs. Kartu vežamas su Neverauskų šeima, jis mirė pakeliui į Sibirą.

*Neverauskų šeima
Jotyškių k. dar prie
senosios trobos:
Antanas ir Marjona
Neverauskai, vaikai –
Matilda (vyriausia),
Antanas ir Jonas,
mažoji Levutė.
Apie 1930 m.
Iš L. Grygelienės
asm. albumo*

Tėvai

Visų Neverauskų tėviškė yra čia, kur ažuolai prie Jotijos tilto. Čia gyveno partizanų tėvai. Tėvas čia ir mirė. Motina sušalo paklydusi Sibire 1946 metais.

Partizanų tėvas Antanas Neverauskas dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, iš jo sugrįžo gerokai sugadinta sveikata. Visa šeima stengėsi prižiūrėti namus ir kaip nors pragyventi. Tėvas mirė 1932 metais. Motina liko su trimis mažais vaikais, tik Matildai buvo 19 metų.

Marjona Neverauskienė (Šimaitytė) kilusi iš Zajošių kaimo (buvusio Ritinių kolūkio teritorija). Ji augo kartu su šešiais broliais. Du broliai išvažiavo į Ameriką,

*Šimaičių šeima
iš Jotyškių k.:
gal antros kartos
senųjų Neverauskų
vaikų pusbroliai ir
pusseserės su tėvais.
Apie 1935 m.*

*Matilda Neverauskaitė
(str. autorės mama).
Apie 1932 m.*

*Iš L. Grygelienės
asm. albumo*

vienas žuvo kare, du broliai gyveno Zajošių kaime: vienas tėviškėje, kitas – kaimynystėje. Dar vienas brolis, Jonelis (nevedęs), taip pat gyveno Zajošiuosė, pas brolių Juozą. Iš Zajošių kaimo kilę nemažai giminių, kurie pasklido po visą Lietuvą.

Likusi be vyro, Marjona Neverauskienė su vyro broliu Kostu kiek galėdama dirbo žemę ir tvarkė namus, augino vaikus. Pas siuvėją Staniulienę Geļgaudiškyje

*Neverauskų šeima.
Sėdi (iš kairės):
Matilda Jankauskienė
(Neverauskaitė)
su dukra Levute
(str. autore) ant kelių,
Marjona Neverauskienė,
Levutė Neverauskaitė;
iš kairės stovi:
Matildos vyras
Vincas Jankauskas,
Jonas ir Antanas
Neverauskai.
Apie 1942 m.
Iš L. Grygelienės
asm. albumo*

duktė Matilda išmoko siuvėjos amato. Vargais negalais nusipirko siuvimo mašiną ir pradėjo siūti. Ji turėjo padėti šeimai išgyventi. Siūdavo namuose arba pas ūkininkus. Pas ūkininkus būdavo linksma, nes ten gyvendavo didelės šeimynos, daug samdinių: jaunimas vakarodavo, juokaudavo.

Visi Neverauskų vaikai labai norėjo mokytis, tačiau nebuvo lėšų. Matilda tik šiek tiek pasimokė pas daraktorių, pramoko skaityti, rašyti. Visi jaunesnieji baigė pradžios (4 kl.) mokyklą Jotyškių kaime, Jankauskynėje. Toliau mokytis negalėjo, nes reikėjo rūpintis amatu. Sūnus Jonas mokėsi dailidės amato (statyti namus, daryti vežimus, ratus ir kt.). Antanas mokėsi pas *kriaučių* Žemaitį siuvėjo amato.

Taip susiklostė likimai

Prieš pat karą šeima gyveno jau lengviau, vaikai po truputį užsidirbdavo. 1940 m. Matilda ištekėjo už to paties kaimo ūkininko sūnaus Vinco Jankausko. Kadangi ji buvo iš nedidelio ūkelio, tokios marčios nenorėjo pripažinti ir Jankauskai nepriėmė į savo giminę. Tik Vinco brolis Kostas visus žmones vienodai gerbė ir mylėjo. Vėliau su nauja šeimos nare susitaikė broliai Antanas ir Pranas, bet Vinco mama ir seserys negalėjo to suprasti.

Tolimi V. Jankausko giminės Dovydaičiai Vōsiškės kaime (Plókščių vls.) jam užrašė sodybėlę, į kurią su žmona Matilda išsikėlė gyventi.

Senajame Neverauskų ūkelyje liko mama, dėdė Kostas ir trys suaugę vaikai. Baisu ir pagalvoti, kaip susiklostė šių žmonių likimai. Karą beveik visi praleido sėkmingai: niekas nesusirgo, nežuvo, namai nesudėgė. Nemalonumai prasidėjo, kai 1944 m. vyrus pradėjo imti

*Partizanas Antanas
Neverauskas.
Apie 1945 m.
Iš L. Grygelienės
asm. albumo*

į sovietų armiją. Kariauti niekas nenorėjo. Kaip atsiliksi nuo draugų? Jei niekas nėjo į sovietų kariuomenę, tai nėjo ir Neverauskų vyrai. Pirmas į mišką išėjo Jonas, vėliau – Antanas. Taip jie tapo „banditais“, o visi namiškiai – „banditų“ šeima.

Į Sibirą

1945 m. rugpjūčio 28 d. partizanų šeimas masiškai vežė į Sibirą. Ši neganda neaplenkė ir Neverauskų. Visus tris likusius šeimos narius – motiną, dėdę Kostą ir Levutę – išvežė. Kostas jau buvo senyvo amžiaus, silpnos sveikatos. Kelionės gyvuliniuose vagonuose jis nebepakėlė, vežamas pasimirė. Kaip ir kitus tokio likimo draugus, jį išmetė iš traukinio. Kur ilsisi jo kaulėliai, niekas nežino.

Mama su Levute atsidūrė Urale, Permės srityje, prie Kamos upės. Rusijoje siautė badas. Levutė dirbo miško darbus. Pirmąją žiemą, nors ir sunkiai, bet peržiemojo. 1946 m. prieš Kūčias atsitiko nelaimė: mama (Marjona Neverauskienė) su kitomis moterimis išėjo į kaimą mainyti savo daiktų į maisto produktus. Ten užsibuvo ir susivėlino grįžti. Upės pakraščiai dieną patįzdavo, o vakare užšaldavo. Trys moterys tuo paupiu jau grįžo atgal. Pavargo. Pradėjo temti, šalenti. Apavas apšivėlė sniegu, apšalo. Apšalo ir drabužių apačia. Gali būti, kad moterys dar paklydo. Beeidamos jos visai nusilpo, pervargo. Prisėdo pailsėti ir prisnūdo. Taip ir rado jas prie upės sustirusias ir nebegyvas.

Sibiro platybėse Levutė liko viena, toliau dirbo miškuose. Kartu su Levute Sibire gyveno ir dirbo Umbražiūnų šeima iš Ignalinos krašto. Apie 1950 m. Levutė ištekėjo už vyriausiojo sūnaus Juozo Umbražiūno, su juo susilaukė trijų dukterų. 1958 m. su trimis mažomis mergaitėmis, vyru, jo seserim ir uošve Levutė grįžo į Lietuvą.

Levutė (Neverauskaitė) ir Juozas Umbražiūnai. Sibiras. Apie 1950 m. Iš L. Grygelienės asm. albumo

Levutė ir Juozas Umbražiūnai su pirmagime Aldute. Sibiras. Apie 1952 m. Iš L. Grygelienės asm. albumo

Sibiras. Iš kairės:
Levutė ir Juozas
Umbražiūnai,
Juozo sesuo Eloyra
Umbražiūnaitė,
Umbražiūnienė,
trys Juozo ir Levutės
dukros (dešinėje –
kaimynų vaikas).
Apie 1957 m.
Iš L. Grygelienės
asm. albumo

Umbražiūnų tėviškė Ignalinos rajone buvo visiškai sunaikinta. Teko važiuoti pas seserį Matildą, kuri gyveno Šakių rajone. Tikėjosi apsigyventi senajoje Neverauskų sodyboje, bet ten niekas jų nepriėmė ir neįsileido. Gal būtų įsikūrę kolūkyje, kur dirbo Matilda, bet Umbražiūnus traukė ežeringas Ignalinos kraštas. Ten buvo lengviau apsigyventi nei Suvalkijoje. Išvažiavo į Ignalinos ra-

Vestuvės Didžiasalyje pas Levutę ir Juozą Umbražiūnus (išteka jų dukra Irena). Iš kairės: Matilda Jankauskienė, Levutė Umbražiūnienė, Edvardas Laurutėnas, Aldona Umbražiūnaitė, Levutė Grygelienė (str. autorė), Irena Aidukienė (Umbražiūnaitė), Romas Grygelis, Danguolė Jankauskienė, Eloyra Laurutėnienė (Umbražiūnaitė), Jonas Jankauskas. Apie 1982 m. Iš L. Grygelienės asm. albumo

jona, apsigyveno pas kaimynę Pečiūrkų kaime. Vyras dirbo eiguliu, Levutė melžė karves kolūkyje. Prasigyveno, Didžiāsaliu gyvenvietėje pasistatė namą, gražiai susitvarkė aplinką. Vyro sesuo ištekėjo ir apsigyveno atskirai.

Levutės šeima darbšti, tvarkinga. Visos dukterys baigė aukštuosius mokslus: viena lietuvių kalbos mokytoja, kita – teisininkė, trečia – ekonomistė. Uošvė jau senokai mirus, vyras – taip pat. Dvi dukros gyvena su savo šeimomis: viena Vilniuje, kita – Molėtuose. Vyriausioji dukra neištekėjusi, gauna invalidumo pensiją ir gyvena su mama. Jos abi pasiliko Didžiāsalyje, savo namuose.

Partizanų likimai

Kaip susiklostė brolių Jono ir Antano likimai? Apie jų partizaninę veiklą mažai žinoma. Kai į Sibirą išvežė namiškius, pas seserį Matildą jie neužeidavo, nes ten beveik kasdien sėdėdavo sribai. Atrodo, kad su broliais ryšį palaikė Matildos vyras Vincas, tačiau jis jau išėjęs Anapilin. Vieną kartą jis yra sakęs, kad Jonas (o gal Antanas?) buvo sunkiai sužeistas. Pats Vincas jį vežęs į ligoninę Kaunan. Tačiau ten sutikęs besigydančią Bliūmienę. Vincas pagalvojo, kad ji gali išduoti, bet moteris to nepadarė. Bliūmienė jau mirusi.

Dar kažkas Vincui pasakėjo, kad vieną brolių nušovė, o kitas bunkeryje pats nusišovė. Tačiau tikrų žinių apie tai nėra.

Sesers Matildos gyvenimas susiklostė panašiai kaip ir kitų tą laikmetį gyvenusių šeimų. Jų kasdienybę mačiau vaiko akimis. Gyvenome sunkiai ne materialiniu, bet dvasiniu požiūriu. Matilda buvo gera siuvėja, Vincas – statybininkas. Gal todėl mūsų šeimos neišvežė į Sibirą. Teko siūti visiems „veikėjams“ ir jų šeimų nariams. Mūsų namus nuolat sekė, juose lankėsi sribai, mus stebėjo kai kurie aplinkiniai gyventojai. Galvoje perkratau vaikystės prisiminimus, bandau rasti kažką šviesaus, vaikiško, gero... Atmintyje išliko nuolatinis siuvimo mašinos dūzgesys, garsus motinos verksmas, nuolatiniai svečiai sribai, jų nepaprastas valgumas, prie sienos sustatyti automatai...

Taip visą pokarį, kol pasitraukė NKVD, sribai, nustojo vežti į Sibirą. Jau rasti dokumentai, kad Neverauskai žuvo 1947 m. Tai ko dar ir po to ilgai nuo mūsų neatstojo, laukė, tykojo, šnipinėjo kokius šešerius metus? Viešpatie! Kas man į šitą klausimą galėtų atsakyti? Gal kad mes gyvenome prie miško, tai tikėjosi, jog koks nors kitas partizanas kada nors atklys? Kas jau ten į tokius namus galėjo užėti! Tėvą daž-

Pusbroliai Pranas (kairėje) ir Antanas Neverauskai. Apie 1945 m. Iš L. Grygelienės asm. albumo

*Iki šiol išlikusi
Neverauskų
sodyba Jotyškių k.
2008 m. kovas.
A. Andrijono nuotr.*

nai areštuodavo, išsivarydavo į Plóškščius, į NKVD. Po kelių dienų vis paleisdavo. Po Stalino mirties viskas palaipsniui nurimo.

Jau pastaraisiais metais duomenis apie brolius partizanus Joną ir Antaną Neverauskus papildė gelgaudiškietis Antanas Bajerčius, kuris rinko medžiagą apie Gelgaudiškio valsčiaus partizanus.

Neverauskas Jonas, Antano-Osvaldas į partizanų gretas įstojo 1945 m. Jis priklausė Vinco Dobilo „Vanagu“ grupei. Vėliau buvo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės 37 kuopos kovotojas. Žuvo Aukštosios Plynios durpyne 1947 m. Palaidotas Kiduliuosė.

Neverauskas Antanas, Antano-Žalnierius į partizanų gretas įstojo 1945 m. Priklausė Vinco Dobilo „Vanagu“ grupei. Vėliau – Tauro apygardos Žalgirio rinktinės 37 kuopos kovotojas. 1947 m. mūšio metu buvo sunkiai sužeistas ir mirė. Ten pat ir užkastas. Tikslī vieta nežinoma.

Aštuoni Jankauskų vaikai

Dar šiek tiek apie Jankauskus. Jotyškių kaime gyveno Prano ir Marjonos Jankauskų šeima. Pranas Jankauskas tame kaime gimė tėvų ūkyje, turėjo dvi seseris. Viena ištekėjo už Onusaičio, kita – už Strakausko iš Stanaičių kaimo. Mano tėvas apie tas šeimas niekuomet nekalbėjo ir, atrodo, su jomis nebendravo.

*Umbražiūnų šeima.
Iš kairės: Juozo brolis
Povilas Umbražiūnas
su žmona, Elovra
Umbražiūnaitė, Juozas
ir Levutė Umbražiūnai;
sėdi: Umbražiūnienė,
trys Juozo ir Levutės
Umbražiūnų dukros.
Apie 1955 m.
Iš L. Grygelienės
asm. albumo*

*Po apdovanojimo
LR prezidentūroje.
Pirmoje eilėje
(iš kairės):
Juozas Urbonas,
Antanas Kybartas,
jo anūkė Miglė,
Prezidentas Rolandas
Paksas, A. Kybarto
anūkė Domininka,
Regina Kybartienė,
Česė Urbonienė.
2003 m.
Iš A. Kybarto
asm. albumo*

Marjona Jankauskienė (Zokaitė) buvo užsienyje gyvenančio Zoko teta (jo tėvo sesuo). Jankauskai su Zokais buvo ne tik giminės, bet ir geri draugai.

Jankauskų šeimoje užaugo aštuoni vaikai, o devintoji buvo pusseserė Marcelytė. Visos šios šeimos atžalos jau iškeleliavo į Anapilį. Vyriausias Kostas (1902) daug metų dirbo vaikų namuose kažkur už Kauno, netoli Trākų (palaidotas Geļgautiškyje). Antanas gimė 1906 m. Jo duktė ištekėjo už Urbono. Iš tos santuokos gimė sūnus, kuris gyvena Marijampolės rajone. Prano (1907) šeimoje gimė duktė Teresė, kuri ištekėjo už Didkaus, ir sūnus Pranas. Vinco (1908) šeimoje užaugau aš – Levutė Grygelienė (Jankauskaitė) – ir mano brolis, kuris gyvena Kaune. Marytė ištekėjo už Pranaičio, jauna mirė, vaikų nepaliko. Anelė buvo netekėjusi, iš Sibiro grįžo paliegusi ir greitai mirė. Agota (1911) – labai energinga teta. Grįžo iš Sibiro, gyvena savo ūkelyje, neištekėjo, bet visuomet buvo geros nuotaikos. Čia ji ir mirė. Jauniausias buvo Kazimieras (1919) – 1951 m. suimtas ir po metų sušaudytas. 2003 m., jau po mirties, Lietuvos Prezidento jis buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Riterio kryžiumi.

Jankauskų šeimoje dar užaugo pusseserė Marcelytė. M. Jankauskienės sesuo Agota Zokaitė ją pagimdė netekė-

*Levutė Umbražiūnienė
su anūkėmis.
Iš kairės: Ignė, Laura,
Lina. Apie 2000 m.
Iš L. Grygelienės
asm. albumo*

jusi, o pati pasiligojo. Tuomet sesuo M. Jankauskienė ją pasiėmė ir užaugino kaip savo dukterį.

Marcelytė ištekėjo už iš Amerikos grįžusio Stulgaičio, kuris gyveno Sintautų parapijoje. Ten jie sunkiai vertėsi, nes Stulgaičiui nesisekė prisitaikyti Lietuvoje. Abu Stulgaičiai jau mirę, jų duktė gyvena Domeikavoje.

Apie visa tai sužinojau iš savo mamos, kai ką prisiminiau iš tėvuko pasakojimų.

*G*elgaudiškį – 23-iają šimtatomės Lietuvos valsčių serijos dviejų dalių monografiją, skiriamą Gelgaudiškio 500 metų jubiliejui (1504–2004), sudaro 125 straipsniai, kuriuos parašė 64 autoriai.

2011-aisiais sukako 180 metų, kai Didžiojoje Lietuvoje įsiplieskė pirmasis anticarinis 1831 m. sukilimas, kuriame dalyvavo gen. Antano Gelgaudo vadovaujamas lenkų korpusas (12 700 karių). Šios reguliariosios kariuomenės daliniai ties Gelgaudiškiu kėlėsi per Nemuną ir buvo apsistoję dešiniajame krante esančios Gelgaudų pilies apylinkėse.

Istorija liudija, kad Gelgaudiškį įkūrę Gelgaudai – stambūs šio krašto žemvaldžiai, Vytauto Didžiojo dvaro didikai – buvo gen. A. Gelgaudo protėviai. Vėlesniais amžiais jų palikuo- nys ryškų visuomeninį bei kultūrinį pėdsaką paliko ne tik Lietuvoje, bet ir Vakarų Europoje.

Naujų faktų pateikiama monografijoje skelbiamose kaimų istorijose, archyvų dokumentais pagrįstuose straipsniuose apie senąjį Gelgaudiškio dvarą, taip pat žmonių atsimini- muose ir biografijose, mokslo, kultūros specialistų parengtose publikacijose. Didelę vertę monografijai suteikia šimtai pirmą kartą spausdinamų nuotraukų, taip pat piešiniai, žemėlapiai.

Ge-176 **Gelgaudiškis** / [sudarytojai Antanas Andrijonas, Edita Korzonaitė, Vytutas Vaitkus ; vyriausiasis redaktorius Antanas Andrijonas]. – Vilnius : Versmė, 2011. – 1808 p. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 23)
Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253–2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918–2018. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui, 1990–2010. Pirmojo anticarinio 1831 metų sukilimo 180 metų sukakčiai, 1831–2011. Gelgaudiškio 500 metų jubiliejui, 1504–2004

ISBN 978-9955-589-33-4

D. 1. – 2011. – 900 p. : iliustr., faks., portr., žml. ISBN 978-9955-589-32-7

Gelgaudiškis – 23-ioji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija, kaip ir visa serija, dedikuojama Lietuvos tūkstantmečiui (1009–2009). Šiame leidinyje 64 autoriai 125 straipsniuose išsamiai pristato buvusio Šiaurės Sūduvos Gelgaudiškio valsčiaus gamtą, istoriją nuo seniausių laikų, tradicinę kultūrą, žodinių palikimą, žymesnius krašto žmones. Svarbią vietą knygoje užima Gelgaudiškio dvaro istorija, plačiai apžvelgta buvusio valsčiaus senųjų kaimų praeitis, skelbti netikėtai aptikti šių vietovių rinkėjų ir rinkikų sąrašai (1927), čia gyvenusių žmonių atsiminimai. Nemažai dėmesio skirta XX a. įvykiams, pasauliniams karams, okupacijoms, tremtims, rezistencijai, nelengvam keliui į dabartį. Straipsniai gausiai iliustruoti istorinėmis ir dabarties fotografijomis, piešiniais, brėžiniais, žemėlapiams.

UDK 908(474.5)+947.45+39(474.5)

*„Gelgaudiškio“
monografijos asmenvardžių
ir vietovardžių rodyklių
rengėjų – vyr. redaktoriaus
Antano Andrijono, tekstų
rinkėjos Gabijos Bruzgytės
ir korektorės Danguolės
Tunkevičienės nuotaiką
kelia ranka pasiekiamo
visą dešimtmetį trukusio
leidinio rengimo pabaiga.
Petro Jonušo nuotr.*

Formatas 70 × 80/24 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 900 p., 40,50 aut. l., 37,5 sp. l. Tiražas 800 egz.: pradinis (signalinis) 200 egz., galutinis (su klaidų taisymu) 600 egz.

Spaudai parengė viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370698 09077, leidyklos vadovo tel. +370698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt.

Spaudai rengta Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003 (tekstas), Adobe PhotoShop CS4 (ilustracijos), Coda Music Technology Finale 2000 (natos), Adobe InDesign CS4, Adobe PageMaker 6.5 (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius.

Spausdinta Hostmann-Steinberg GmbH, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, Kaunas.

Popierius lankams kreidinis G-print, 90 g/m², gamintas Grycksbo Paper AB, Švedija; priešlapiams ofsetinis Maxi Offset, 190 g/m², UPM Kymmene, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankalams kreidinis Multi Art Gloss, 250 g/m², Stora Enso, Suomija. Kartonas viršeliams Eskaboard, 24 mm, Eska Graphic Board, Nyderlandai. Viršeliai traukti medvilnės įrišimo audiniu Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International, Nyderlandai.

Galutinio tiražo 30 reprezentacinių egzempliorių rankų darbo viršeliais rišo Vilniaus knygrišių gildijos knygrišiai Rimas Supranavičius ir Sigitas Tamulis.

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymas

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
161	11 iš virš.	1931 metų	1831 metų
442	8 iš ap.	18. V. Baltušaitis	18. V. Baltrušaitis
449	Užraše po nuotr.	Apie 1935 m.	1942 m.
455	1 iš ap. 11 iš virš.	Gelgaudiškio kapinėse 17. Jonas Martynaitis	Gudlaukio kapinėse 17. Jis buvo nagingas meistras, nepamainomas giesmininkas, darydavo karstus (knygoje tai priskirta 18. Juozas Martynaitis)
481	Užraše po nuotr.	Danutė Vaičaitienė su vyru Juozu	Danutė Vaičaitienė su vyru Stasiu
708	Užraše po nuotr.	Šalia J. Augustaičio – J. Raubos mama, šalia J. Raubos – tėvas	Šalia J. Augustaičio – J. Raubos tėvas, šalia J. Raubos – mama
727	Užrašė po nuotr.	Antanas Greičius	Antanas Greičaitis
838	5 iš virš. 7 iš virš.	Stankaitis Vincas, Jono. Meištų k., Būblelių vls. Tarnauskas Antanas, Mato. Menkinių k.	Voverių k., Sintautų vls. Barandų k.
839	6 iš virš. 8 iš virš. 9 iš virš. 10 iš virš. 11 iš virš.	1. Andriuškevičius Juozas. Gelgaudiškis. 1944 m. vokiečių sušaudytas Aukštuosiuose Paneriuose 3. Čiulkinys Justinas. Daukantiškių k. Žuvęs 4. Sidzikauskas Mykolas. Daukantiškių k. 1944 05 04 sužeistas kautynėse su Armija Krajova prie Turgelių. Vėliau partizanas – žuvęs 5. Vasiliauskas Antanas. Gelgaudiškis (gali būti iš Kidulių). Marijampolės karo mokyklos 321 atsargos mokomojo bataliono III kuopos kariūnas 6. Zokas Jonas. Gelgaudiškis	Daukantiškių k. Žuvęs bombarduojant Pfafen Fafen miestelį, palaidotas Švabach kapinėse 3. 1944 05 04 sužeistas kautynėse su Armija Krajova prie Turgelių. Vėliau partizanas – žuvęs 4. Gelgaudiškis (gali būti iš Kidulių). Marijampolės karo mokyklos 321 atsargos mokomojo bataliono III kuopos kariūnas 5. Gelgaudiškis. 1944 m. vokiečių sušaudytas Aukštuosiuose Paneriuose 6. Jotyškių k. Marijampolės karo mokyklos 321 atsargos mokomojo bataliono III kuopos kariūnas
842	25 iš virš.	Valsčiaus seniūnu, o 1944 m. pasitraukė su vokiečiais	Valsčiaus viršaičiu, 1944 m. pasitraukė į Vakarų
843	10 iš virš.	Paskutinis Tauro apygardos, Žalgirio rinktinės partizanas	Paskutinis Tauro apygardos partizanas
847	9 iš ap.	Altajaus kraštą	Alarsko rajoną
1080	Užraše po nuotr.	Gediminas Griškevičius su bendraklase	Gediminas Griškevičius su mama
1094	3 ir 5 iš ap.	M.Misevičius, Mečislovas Misevičius	M. Isevičius, Mečislovas Isevičius
1306	2 iš ap.	Nijolė Bitininė	Nijolė Bitininė
1332	6 iš virš. 4 iš virš.	Nuo 1955 m. – vidurinė Gaisravietėje rastas Tado Gerulaičio lavonas, 1977 m.	1952 m. – vidurinė T. Gerulaitis sudegė savo namuose, 1997 m.
1359	Užraše po nuotr.	Vaska (Vasilisa) Rogočienė	Vaclava Rogačienė
1362	1 iš virš.	Irena Andriukaitienė	Irena Endriukaitienė
1363	Užraše po nuotr.	2005 m. (pirma iš apačios)	2003 m.
1368	15 iš ap.	Misevičiūtė	Isevičiūtė
1376	5 iš ap.	Renginio	Renginį

Gelgaudiškis / [sudarytojai Antanas Andrijonas, Edita Korzonaitė, Vytautas Vaitkus ; vyriausiasis redaktorius Antanas Andrijonas]. – Vilnius : Versmė, 2011. – D. 1. – 900 p. : ilustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 23). D. 2. – 908 p. : ilustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 23).

(tęsinys)

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
1380	1 iš virš.	G5G Sindikatui	G&G Sindikatui
1416	Užrašė po nuotr.	Živilė Gerulaitytė	Živilė Gerulaitienė
1431	8 iš ap. 10 iš ap.	Krišnos dvariškį Dalyvavo B. Zakarevičienės režisuotuose spektakliuose	Krušnos dvariškį Spektakliuose vaidino kartu su B. Zakarevičiene, V. Kalvaitis atlikdavo pagrindinius vaidmenis
1473	17 ir 20 iš ap.	Sūnų Paulių, tarnauja Paulius	Sūnų Julijų, tarnauja Julius
1485	21 iš virš.	Gadliauskienė M.	Gadliauskaitė M.
1633	10 ir 11 iš virš.	O dabar koncertuos Marijampolės kultūros centro mišrus choras „Suvalkija“, vadovė – Virginija Jonevičienė	O dabar koncertuos Marijampolės kultūros centro mišrus choras „Suvalkija“, vadovė – Virginija Jonevičienė
1694	Užrašė po nuotr.	Iš k. sėdi Antanina Bajerčienė (Antano mama)...	Iš k. sėdi Antanina Bajerčienė (Antano močiutė), jos sūnus kun. Pranas Bajerčius; stovi iš k. Juozas Bajerčius, Marcelė Bajerčienė (Antano tėvai), gydytojas Jonas Bajerčius

Nuotrauka p. 212 apačioje.

Nuotraukos apatinėje dalyje turi būti kelias į Gelgaudų pilį.

Lentelė p. 1601. Turi būti:

Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
Vienaskaita	
V. <i>jisāi</i>	<i>jināi, jijė / jijė / jyjė jija</i>
K. <i>jōjo</i>	<i>jōsios</i>
N. <i>jājam / jāmjām</i>	<i>jājai / jāijai</i>
G. <i>jiji</i>	<i>jāja</i>
Įn. <i>jūoju / jūojuo</i>	<i>jāja / jāija</i>
Vt. <i>jājam / jāmjām</i>	<i>jōjo(j)</i>
Daugiskaita	
V. <i>jīējie / jīējai / jīēja</i>	<i>jōsios</i>
K. <i>jūjū</i>	<i>jūjū</i>
N. <i>jiesiem(s) / jiemsiem(s)</i>	<i>jōsiom(s) / jōmsiom(s)</i>
G. <i>jūosius / jūosiuos</i>	<i>jāšias / jāšias</i>
Įn. <i>jāšias</i>	<i>jōmšiom(s)</i>
Vt. <i>jūosiuos(e)</i>	<i>jōsiose</i>

Lentelė p. 1602. Turi būti:

Tiesioginė nuosaka				
	Esamasis laikas	Būtais kartinis laikas	Būtais dažninis laikas	Būsimasis laikas
<i>mudu</i>	<i>dīrbava, sūkavos</i>	<i>dīrbova, sūkovos</i>	<i>dīrbdavova, sūkdavovos</i>	<i>dīrbsiva, sūksivos</i>
<i>judu</i>	<i>dīrbata, sūkatos</i>	<i>dīrbota, sūkotos</i>	<i>dīrbdavota, sūkdavotos</i>	<i>dīrbsita, sūksitos</i>
Tariamoji nuosaka				
<i>mudu</i>	<i>dīrbtuva / dīrbtumėva, sūktuvos / sūktumėvos</i>			
<i>judu</i>	<i>dīrbtuta / dīrbtumėta, sūktutos / sūktumėtos</i>			
Liepiamoji nuosaka				
<i>mudu</i>	<i>dīrbkiva, sūkivos</i>			
<i>judu</i>	<i>dīrbkita, sūkitos</i>			